

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS

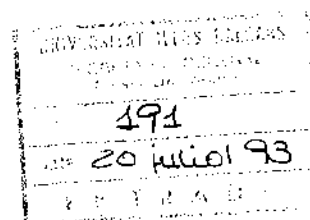
***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM I

ANTONI MARIMON RIUTORT

JUNY 1993

ANTONI MARIMON RIUTORT

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM I

**TESI DE DOCTORAT DIRIGIDA PEL DOCTOR SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS
DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS
JUNY 1993**

Antoni Marimon Riutort   *Vist i plaen*   *[Signature]*

INDEX GENERAL

NOTA PREVIA.....	11
1. INTRODUCCIO.....	13
2. FONTS I BIBLIOGRAFIA.....	42
2.1. Fonts.....	43
2.1.1. Llistats de caràcter oficial.....	43
2.1.2. Publicacions.....	46
2.1.3. Fonts bibliogràfiques.....	49
2.1.4. Fonts arxivístiques.....	74
2.1.5. Fonts orals indirectes.....	75
2.2. Bibliografia.....	76
2.2.1. Bibliografia bàsica balear.....	77
2.2.2. Bibliografia bàsica general.....	95
2.2.3. Bibliografia complementària balear.....	126
2.2.4. Bibliografia complementària general.....	171
3. LES COLONIES ESPANYOLES D'ULTRAMAR A FINALS DEL S XIX...	240
3.1. L'illa de Cuba: les reformes espanyoles i les guerres independentistes.....	242
3.1.1. Cuba entre el 1810 i el 1868.....	244
3.1.2. La Guerra dels Deu Anys.....	249
3.1.3. Autonomistes i espanyolistes.....	253
3.1.4. Les reformes d'Antoni Maura.....	261
3.1.5. Les reaccions al projecte de Maura, a l'Havana i a Madrid.....	272
3.1.6. La revolució de José Martí.....	282
3.1.7. La Guerra de Cuba (1895-1898).....	289
3.2. La situació a Puerto Rico.....	310

3.3. Les lluites a les Filipines.....	323
3.3.1. Filipines, la colònia oblidada.....	325
3.3.2. Weyler, governador general de les Fili- pines.....	330
3.3.3. Les reformes d'Antoni Maura.....	338
3.3.4. La insurrecció de 1896 i la intervenció nord-americana.....	357
 4. LES RELACIONS ENTRE LES ILLES BALEARS I LES COLONIES DURANT EL SEGLE XIX.....	 419
4.1. Les relacions comercials amb les colònies fins al 1895.....	421
4.2. L'emigració a les colònies d'Ultramar durant el s XIX.....	434
4.2.1. L'emigració a Cuba fins al 1898.....	436
4.2.2. L'emigració a Puerto Rico fins al 1898....	447
4.2.3. L'emigració a les Filipines durant el segle XIX.....	460
4.3. Notes sobre la repercussió de la Guerra dels deu anys a les Illes Balears.....	466
 5. LA PARTICIPACIO DELS BALEARS EN LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES.....	 507
5.1. L'exèrcit espanyol i les guerres de Cuba i de les Filipines.....	508
5.2. Qui eren els que s'incorporaven a l'exèrcit.....	519
5.3. Quants de mallorquins, menorquins, elvissencs i formenterencs s'incorporaren a l'exèrcit?.....	527
5.4. La partida de les tropes.....	532
5.5. Els soldats illencs a Cuba: la seva mortalitat...	541

5.5.1.	Introducció.....	541
5.5.2.	Causes de la mortalitat.....	543
5.6.	Els soldats illencs a les Filipines: la seva mortalitat.....	562
5.6.1.	Introducció.....	562
5.6.2.	Causes de la mortalitat.....	563
5.7.	Els soldats illencs a Puerto Rico: la seva mortalitat.....	577
5.8.	Els repatriats.....	579
5.8.1.	Introducció.....	579
5.8.2.	Els repatriats durant les guerres de Cuba i de les Filipines (febrer de 1895-agost de 1898).....	581
5.8.3.	Els repatriats després de l'armistici de l'agost de 1898.....	584
5.8.4.	Les condicions de la repatriació.....	586
5.8.5.	Els repatriats segons el seu poble d'origen.....	591
5.9.	La participació illenca a les guerres d'Ultramar de 1895-98 en relació a la població de les Illes Balears.....	596
5.10.	Alguns balears que es destacaren a les guerres colonials de 1895-98.....	603
5.10.1.	Generals, caps i oficials que participaren a la Guerra de Cuba.....	604
5.10.2.	Sergents, caporals, soldats i mariners que es distingiren a Cuba.....	611
5.10.3.	Oficials que es destacaren a les Filipines.....	618
5.10.4.	Caporals i soldats que es distingiren a les Filipines.....	620
6.	EL GENERAL WEYLER A CUBA.....	644
6.1.	Apunts biogràfics.....	647
6.2.	Weyler, governador general de Cuba. La seva obra "Mi mando en Cuba".....	653

6.3. Anàlisi temàtic de "Mi mando en Cuba".....	666
6.3.1. Els soldats i la qüestió sanitària.....	666
6.3.2. Tècniques de guerra.....	674
6.3.3. La "reconcentració".....	678
6.3.4. Mesures econòmiques.....	682
6.3.5. Els polítics, la premsa i les reformes....	685
6.3.6. Els Estats Units d'Amèrica.....	690
6.3.7. Els "insurrectos".....	692
6.3.8. Altres aspectes.....	695
 7. EL SEGUIMENT DE LES GUERRES.....	 696
7.1. El general Weyler és nomenat capità general de Cu- ba.....	 697
7.2. La mort de Maceo.....	698
7.3. Les Filipines.....	700
7.4. L'inici de la guerra amb els Estats Units.....	701
7.5. Els reforços de tropes a Mallorca, Menorca i Eivissa.....	 702
7.6. Mesures defensives i por davant un atac nord-ame- ricà.....	 706
7.7. La derrota espanyola i el retorn a la normalitat.	714
 8. LES REPERCUSSIONS IDEOLÒGIQUES DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES A LES ILLES BALEARS.....	 722
8.1. Introducció: la Guerra de Cuba i el seu signifi- cat ideològic.....	 723
8.2. El reforçament del centralisme a Mallorca.....	728
8.2.1. L'exèrcit.....	729
8.2.1.1. L'exèrcit espanyol de la Restaura- ció.....	 729
8.2.1.2. El general Weyler i el Cercle Weylerista.....	 732

8.2.2. Les ideologies unitaristes davant la guerra de Cuba.....	745
8.2.2.1. El conservadorisme.....	746
8.2.2.2. El liberalisme.....	757
8.2.2.3. El carlisme.....	772
8.2.2.4. El socialisme.....	777
8.2.2.5. El republicanisme unitarista.....	783
8.2.2.6. Dos regeneracionistes espanyols....	791
8.2.3. Les cambres de comerç i d'agricultura de Palma davant el regeneracionisme.....	794
8.2.4. El procés de castellanització a finals del segle XIX.....	799
8.2.5. L'església i la Guerra de Cuba.....	808
8.3. El sorgiment del regionalisme.....	827
8.3.1. La nova generació modernista i la seva actitud davant la guerra de Cuba.....	829
8.3.1.1. La Roqueta.....	831
8.3.1.2. Nova Palma.....	835
8.3.1.3. La Veu de Mallorca.....	837
8.3.1.4. La Almudaina.....	841
8.3.2. El republicanisme federalista i la Guerra de Cuba. El Centre Regionalista.....	850
8.3.3. La defensa de la llengua i de la cultura de Mallorca (1898-1900).....	860
8.4. Les repercussions ideològiques de les guerres de Cuba i de les Filipines a Menorca.....	863
8.4.1. L'església de Menorca davant la guerra de Cuba.....	864
8.4.2. La premsa monàrquica.....	866
8.4.3. El poema "El soldat espanyol".....	868
8.4.4. El Porvenir del Obrero.....	869
8.5. Les repercussions ideològiques de les guerres de Cuba i de les Filipines a Eivissa.....	871
8.5.1. El Diario de Ibiza.....	872
8.5.2. La Bandera de Ibiza.....	874
8.5.3. L'"eivissenguisme" del 1898.....	875
8.5.4. L'església d'Eivissa davant la guerra de Cuba.....	877
8.5.5. La mort de Vara de Rey.....	878
9. LES REPERCUSSIONS SOCIALS, ECONOMIQUES I CULTURALS.....	959

9.1. Conseqüències de les pèrdues humanes illenques a causa de les guerres colonials de 1895-98.....	961
9.2. La repercussió social de la repatriació.....	965
9.3. La Junta de Protecció al Soldat.....	972
9.4. Les manifestacions de repatriats.....	980
9.5. Els "supervivents".....	985
9.6. L'emigració a les antigues colònies després del final de la guerra.....	986
9.6.1. L'emigració a Cuba (1898-1907).....	986
9.6.2. L'emigració a Puerto Rico (1898-1900).....	990
9.6.3. L'emigració a les Filipines.....	993
9.7. Les repercussions econòmiques.....	993
9.8. Les relacions comercials amb les ex-colònies es- panyoles després de les guerres	1007
9.9. La repercussió de les guerres colonials en la cultura popular: les gloses.....	1018
10. CONCLUSIONS.....	1051
11. APENDIX DOCUMENTAL.....	1066
11.1. Les colònies espanyoles d'Ultramar.....	1067
11.1.1. Fullet d'Antoni Maura "Proyecto de Ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Ri- co" (1893).....	1068
11.1.2. Fragments dels discursos d'Antoni Maura sobre la qüestió cubana.....	1080
11.1.3. Octaveta contra Maura (Pinar del Río, 1894).....	1086
11.1.4. Fullet d'Antoni Maura "Real Decreto de 19 de mayo de 1893 relativo al régimen municipal para los pueblos de las pro- vincias de Luzón y de Visayas".....	1088
11.1.5. Fullet de Julián Blanco "El Proyecto de Ley sobre reformas del gobierno en	

Cuba y Puerto Rico" (1893).....	1123
11.1.6. Governadors generals de Cuba (1868-98)...	1143
11.1.7. Manifest de Montecristi (1895).....	1145
11.1.8. Constitució cubana de Jimaguayú (1895)...	1153
11.1.9. Octaveta independentista filipina.....	1157
11.2. L'emigració balear a Cuba i Puerto Rico (1892- 1900).....	1159
11.3. La Guerra dels Deu Anys (1868-1878).....	1169
11.3.1. Tres articles de "El Juez de Paz" (Pal- ma, 1869).....	1170
11.4. Registre dels soldats balears morts a Cuba, les Filipines i Puerto Rico (1895-99).....	1177
11.5. Registre dels soldats balears repatriats de Cu- ba, les Filipines i Puerto Rico (1896-99).....	1223
11.6. El general Weyler a Cuba.....	1293
11.6.1. Principals bans, circulars i decrets dic- tats per Weyler a Cuba.....	1294
11.6.2. El General Weyler a Cuba vist per l'es- criptor Baltasar Porcel.....	1332
11.6.3. Resum biogràfic del general Valerià Weyler Nicolau.....	1334
11.7. Les repercussions ideològiques.....	1336
11.7.1. El weylerisme.....	1337
11.7.2. El liberalisme.....	1364
11.7.3. El carlisme.....	1377
11.7.4. El republicanisme unitarista.....	1383
11.7.5. Les cambres de comerç i d'agricultura...	1460
11.7.6. L'Església.....	1468
11.7.7. El regionalisme.....	1514
11.7.8. El republicanisme federalista.....	1530
11.7.9. La repercussió ideològica a Menorca.....	1540
11.7.10. La repercussió ideològica a Eivissa....	1550

11.8. Les repercussions socials, econòmiques i culturals.....	1562
11.8.1. La repatriació.....	1563
11.8.2. Llistat de pensions a viudes i pares de soldats.....	1612
11.8.3. La subscripció nacional voluntària de 1898.....	1616
11.8.4. Els supervivents.....	1629
11.8.5. El reclutament militar.....	1634
11.9. Cronologia (1895-98).....	1641
12. APENDIX GRAFIC.....	1675
12.1. Les relacions comercials entre les Balears i les Antilles en el segle XIX.....	1676
12.2. L'emigració balear a les Antilles.....	1697
12.3. La Guerra de Cuba.....	1714
12.4. La Guerra de les Filipines.....	1752
12.5. Balears que lluitaren a Cuba o a les Filipines.....	1763
12.6. El general Weyler.....	1789
12.7. Altres il·lustracions.....	1816

INDEX DE MAPES

1. L'illa de Cuba: províncies i ciutats més importants.....	243
2. Les illes Filipines.....	324
3. Mallorquins morts a les guerres de Cuba i de les Fili- pines (1895-98).....	574
4. Menorquins morts a les guerres de Cuba i de les Fili- pines (1895-98).....	575
5. Eivissencs i formenterencs morts a les guerres de Cuba i de les Filipines (1895-98).....	576
6. Mallorquins repatriats de les guerres de Cuba i de les Filipines (1896-1900).....	600
7. Menorquins repatriats de les guerres de Cuba i de les Filipines (1896-1900).....	601
8. Eivissencs i formenterencs repatriats de les guerres de Cuba i de les Filipines (1896-1900).....	602

INDEX DEL VOLUM I

NOTA PREVIA.....	11
1. INTRODUCCIO.....	13
2. FONTS I BIBLIOGRAFIA.....	42
2.1. Fonts.....	43
2.1.1. Llistats de caràcter oficial.....	43
2.1.2. Publicacions.....	46
2.1.3. Fonts bibliogràfiques.....	49
2.1.4. Fonts arxivístiques.....	74
2.1.5. Fonts orals indirectes.....	75
2.2. Bibliografia.....	76
2.2.1. Bibliografia bàsica balear.....	77
2.2.2. Bibliografia bàsica general.....	95
2.2.3. Bibliografia complementària balear.....	126
2.2.4. Bibliografia complementària general.....	171

NOTA PREVIA

Voldria agrair al professor Sebastià Serra, director d'aquesta tesi, els consells i orientacions que m'ha donat durant la meva recerca, així com la confiança que m'ha demostrat.

També agraesc l'interès i els comentaris dels professors Miquel Duran, Jordi Casassas i Maria Barceló.

A més, he d'expressar el meu reconeixement a una sèrie de persones que m'han ajudat desinteressadament. En primer lloc, a la meva dona, Margalida Frau que ha mecanografiat la tesi. En segon lloc, a un grup d'amics i investigadors que han posat al meu abast diferents fonts o bibliografia, com Marta Aspachs, Rosa Maria Calafat, Bartomeu Carrió, Joan Casanovas, Arnau Company, Miquel Costa, Josep Estelrich, Pere Fullana, Antoni Ginard, David Ginard, Domingo Jiménez, Francesc Lladó, Antoni Mas, Antoni Nadal, Cristina Oliver, Emilià Pàez, Ignació Peiró, Damià Pons, Miquel Pons, Joan Pou, Antònia Ripoll, Maurici Ruiz, Francesc Sàez, Xavier Salvà, Antònia Sastre, Gabriel Seguí, Maria Simó, Josep Tomàs, Antoni Vidal i Jordi Vidal.

En qüestions informàtiques he comptat amb el suport de Francesc Serra i Arnau Company, i en qüestions lingüístiques, amb el de Gabriel Colom i Catalina Company. També m'ha estat de gran ajuda la col·laboració de la directora de la Biblioteca del Parlament Balear, Aina Le-Senne, i de la de la Biblioteca Antoni Maura, de Madrid, Carmen Rivera.

Per poder realitzar aquesta tesi ha estat bàsic haver gaudit d'una beca d'investigació de la conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear (1989-1991). També m'ha ajudat molt haver estat adscrit com a becari d'investigació al departament de Ciències històriques i teoria de les Arts de la Universitat de les Illes Balears i formar part del grup investigador del Seminari de Moviments Socials a les Illes Balears (des de 1985).

1. INTRODUCCIO

En la història contemporània de les Illes Balears les guerres de Cuba i de les Filipines ocupen un lloc preeminent. Hem partit de la hipòtesi que els conflictes colonials de 1895-98 repercutiren demogràficament, econòmicament i ideològicament sobre les Balears i afectaren un segment important de la població.

Fins llavors els factors externs, si descomptam les epidèmies i l'emigració (1), havien afectat només algunes elits d'unes societats que eren majoritàriament pageses (2).

S'ha de constatar un relatiu aïllament de les societats insulars, per una banda respecte als territoris continentals, i per l'altra, entre les diferents illes (3).

L'arxipèlag balear està constituït per quatre realitats històriques diferents, Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. El terme "balear", d'origen romà, havia estat substituït a l'edat Mitjana pel terme Mallorca. Així es creà un Regne de Mallorca com a entitat política autònoma que abarcava totes les illes, si bé cada illa disposava de les seves pròpies institucions. Durant el segle XVIII, paral·lelament al procés de centralització política es recuperà el terme "Balears". El districte militar de les Illes rebé el nom de Capitanía General de Balears. La constitució de Cadis de 1812 ja parlava de les Illes Balars com una unitat. Finalment, la divisió administrativa de Javier de Burgos de 1833 creava la província de Balears, amb capital a Palma, que no reconeixia la diversitat insular. Es crearen la Diputació Provincial de Balears i el Govern Civil de Balears. El 1833 el butlletí provincial encara s'anomenava "Boletín Oficial de Mallorca", però

el 1836 ja passà a dir-se "Boletín Oficial Balear". Així i tot el terme "balear" no va tenir arrelament popular durant el segle XIX.

La participació dels illencs en la Guerra de Cuba té diversos precedents en la seva participació en les nombroses guerres, la major part de caràcter colonial, que va mantenir l'Estat Espanyol en el segle XIX i començaments del XX.

L'enumeració dels conflictes bèl·lics és llarga: Guerra d'independència d'Hispano-Amèrica (1810-24), Guerra d'Àfrica (1859-60) (5), Campanya de Mèxic (1861), Campanya de Santo Domingo (1863-65), Guerra del Pacífic (1866), Guerra dels Deu Anys (1868-78). Amb posterioritat a les guerres de Cuba i de les Filipines (1895-98), tenim la Guerra del Marroc (1909-27) (6) i, en certa manera, la participació illenca en la Campanya de Rússia, durant la Segona Guerra Mundial (7).

A més, convé tenir en compte que pels illencs varen tenir el caràcter de guerres externes la Guerra del Francès (1808-14) (8), i les Guerres Carlistes (1833-40; 1846-49; 1872-76) (9).

L'objecte d'estudi principal d'aquesta tesi són la participació illenca i les repercussions de les guerres de Cuba i de les Filipines, i del breu conflicte entre l'Estat Espanyol i els Estats Units que s'hi va superposar. Aquesta elecció obeeix a diversos motius. Es un tema quasi inèdit en la historiografia illenca, es pot treballar amb perspectiva i disposam d'una im-

portant quantitat de fonts. A més, es tracta d'un tema d'història política i social que pot rebre un tractament de caràcter narratiu i pot tenir una certa repercussió social, dos aspectes que consideram de gran importància.

Varem partir de la hipòtesi que la Guerra de Cuba era el conflicte colonial més paradigmàtic i també el més important pel que fa a la participació illenca i a la seva repercussió sobre les societats de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. Aquestes repercussions serien sobretot de caràcter social i demogràfic, però també de tipus polític i cultural, i fins i tot econòmic. Les repercussions socials i demogràfiques afectarien negativament els grups de població més desfavorits econòmicament, mentre que les repercussions ideològiques farien ressorgir la qüestió regional, almenys a Mallorca. El fet que dos mallorquins, Antoni Maura i Valeria Weyler, ocupassin alts càrrecs dins l'administració colonial espanyola, faria que la repercussió ideològica fos especialment important a les illes Balears.

L'objectiu primordial d'aquesta investigació és valorar qualitativament i quantitativament l'abast de la commoció causada per les guerres de Cuba i de les Filipines a les Illes Balears, així com els seus precedents i les seves conseqüències.

Els límits cronològics, en un sentit molt restrictiu, vénen donats per la durada dels conflictes bèl·lics, entre 1895 i 1898. Ara bé, les conseqüències directes del conflicte es perllonguen durant el 1899 -la repatriació dels soldats- i les indirectes en-

cara es fan notar, d'una manera més imprecisa, durant els primers anys del segle XX. Pel que fa als precedents, és inevitable remuntar-se a la primera Guerra de Cuba de 1868 a 1878. En alguns aspectes complementaris com les relacions comercials, hem agafat com a punt d'arrencada el començament del segle XIX. En resum, el nucli principal de la investigació es refereix al període 1895-1899.

L'àmbit espacial és molt complex. Per una banda tenim les Illes Balears, que malgrat constituir quatre realitats diferents formaven una única província de l'Estat Espanyol.

Per l'altra banda, tenim les darreres colònies espanyoles d'Ultramar, si no incloem els petits territoris que l'Estat Espanyol tenia a Africa. Aquestes colònies no tenien res en comú, fora de la seva comuna dependència de Madrid.

Les colònies americanes de Cuba i Puerto Rico eren les més importants, fins al punt que de vegades s'utilitza impròpiament l'expressió Guerra de Cuba per a referir-se al conjunt de guerres colonials que es desenvoluparen entre 1895 i 1898. Dins la nostra investigació, Puerto Rico resta en un segon terme ja que només hi va haver alguns intents independentistes i la invasió nord-americana. A Asia, les Filipines i les seves dependències (Marianes, Carolines i Palaos), constituïen un immens conjunt insular molt poc homogeni. El lligam entre aquests dos conjunts insulars -les Balears i les colònies d'Ultramar- ho constituïa l'Estat Espanyol. Un estat, el de la Restauració, de caràcter liberal i centralista, que també inclou en el seu si el major part de les terres de parla catalana, una realitat cultural i lingüística que

també s'ha tengut en compte.

Sobre aquest marc espacial intervé el 1898 una emergent potència imperialista: els Estats Units. Aleshores la Guerra de Cuba quasi adquireix una dimensió universal perquè entren en joc les diplomàcies de grans potències de l'època, com l'Imperi Alemany, Gran Bretanya o França. Aquest segon marc de referència espacial només s'ha tengut en compte d'una manera puntual.

Com a paral·lelismes històrics de la Guerra de Cuba ens han interessat els casos, a nivell estatal, de la guerra del Marroc (10), i a nivell internacional, de la guerra d'Abissínia de 1894-96, i de la guerra russo-japonesa de 1904-1905 (11).

A nivell de nacionalitats de l'Estat Espanyol, ens han interessat estudis relatius a nacionalitats com Galícia (12) i el País Valencià (13).

La primera aproximació a les repercussions de la Guerra de Cuba a les Balears la vaig realitzar el 1985, en col·laboració amb Xavier Salvà Picó. Es titulava "El 98 i Mallorca". Es tractava d'un treball de curs de l'assignatura d'Història Contemporània de la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de les illes Balears (14).

El 1987, ja en solitari, i sota la direcció del professor Sebastià Serra vaig reprendre el tema de la guerra de Cuba i la seva relació amb les illes de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. El setembre de 1988 vaig llegir, a la Universitat de les Illes Balears, -UIB-, la tesi de llicenciatura "Les repercussions

de les guerres de Cuba i de les Filipines a les Illes Balears", que es centrava, sobretot, en l'estudi dels soldats illencs que moriren en aquest conflicte i apuntava diverses línies d'investigació que serien desenvolupades posteriorment. El tribunal va estar format pels professors de la UIB Miquel Duran, Carles Manera i Sebastià Serra.

Dos anys després, el novembre de 1990, vaig presentar la memòria d'investigació del tercer cicle de Ciències Històriques. El títol era el mateix que el de la tesina però el contingut era molt diferent. Tenia dues parts, per una banda un projecte amb les fonts i la bibliografia de la tesi doctoral, i per l'altra un capítol ja elaborat de la tesi, titulat "Les repercussions ideològiques de la Guerra de Cuba a Mallorca (1895-1900)". El tribunal va estar format pels professors de la UIB, Maria Barceló, Miquel Duran i Sebastià Serra.

Des del 1991 form part de l'equip investigador que analitza l'emigració de les Illes Balears a Amèrica. Aquest equip, format per Joan Buades, Arnau Company, Rosa Maria Calafat, Maria Antònia Manresa, Margalida Mas, Climent Picornell, Pere Salvà i Antònia Ripoll, està dirigit per Sebastià Serra i l'ha finançat l'Institut d'Estudis Balearics del Govern Balear.

Aquest mateix any vaig rebre el premi Ciutat de Palma d'investigació en l'àrea d'humanitats amb un projecte d'investigació titulat "La política colonial d'Antoni Maura i Montaner: les colònies espanyoles de Cuba, Puerto Rico i les Filipines a finals del segle XIX".

El present treball es pot incloure dins el que s'anomena història política i social. S'ha donat gran importància als factors culturals i ideològics, sense que això suposi prescindir dels factors econòmics. També s'han tengut en compte alguns aspectes de caràcter demogràfic.

La nostra intenció ha estat elaborar un tipus d'història narrativa, que doni importància als fets i al seu context, a la cronologia i a les individualitats. Aquesta història de caràcter descriptiu s'ha fet amb un aparell crític que hem intentat fer el més rigorós possible.

Hem intentat relacionar la història de Mallorca i de les Illes Balears amb la història general de l'Estat Espanyol i la història d'Amèrica. Aquesta qüestió planteja nombrosos problemes. D'entrada no resulta fàcil fer una "història balear", sinó que es juxtaposen la història de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, de la mateixa manera que se sol fer quan s'intenten redactar històries dels Països Catalans.

Un altre problema és la relació de la història de Cuba, Puerto Rico i les Filipines a l'època colonial amb la història general de l'Estat Espanyol.

En tot cas, personatges com Antoni Maura o Valerià Weyler ens han permès passar d'un àmbit a l'altre i establir múltiples lligams entre el context insular, el context estatal i el context americà.

Un altre factor a tenir en compte és el caràcter interdisciplinari d'aquest treball. Sovint he incorporat elements procedents de la història de la literatura i de la geografia, que són imprescindibles per a comprendre la història social, política i cultural.

En cap moment hem volgut aplicar a la nostra recerca un model fet per una altra societat i que això condicionàs el curs de la investigació. Hem procurat no partir d'idees preconcebudes i no caure en maniqueïsmes tan fàcils com falsos.

Pel que fa a la bibliografia, he considerat adient partir de la producció historiogràfica sobre l'Estat Espanyol que estudia l'Època de la Restauració, que és el context general en el qual se situa el nostre treball. En aquest sentit ens ha estat de gran utilitat l'aproximació bibliogràfica a la Restauració com a sistema polític de referències realitzada per Jordi Casassas (15). Entre la vasta bibliografia que s'ocupa de la Restauració hem utilitzat sobretot les obres de Melchor Fernández Almagro, encara no superades en la seva minuciosa descripció de la vida política de la capital de l'estat (16) i les síntesis, més recents, de José María Jover Zamora (17), i Feliciano Montero (18).

Respecte a l'espai català sota la Restauració, la bibliografia també és molt àmplia. Entre altres, ens han servit per ubicar els context català les síntesis de Borja de Riquer (19) i Josep Termes (20) i l'obra clàssica d'Antoni Rovira i Virgili sobre el catalanisme (21). També hem tengut en compte els ca-

pítols dedicats a la Restauració a Catalunya, el País Valencià i les Illes en la "Història dels Països Catalans" coordinada per Albert Balcells (22).

Disposam d'una visió general de la historiografia mallorquina de la Restauració gràcies a Pere Fullana (23). Encara que no disposam de cap síntesi, diversos aspectes de la història política, social i cultural han estat treballats per Miquel Duran (24), Bartomeu Carrió (25), Antoni J. Colom (26), el mateix Pere Fullana (27), Pere Gabriel (28), Josep Massot (29), Josep Melià (30), Mateu Morro i Sebastià Serra (31), Bel Peñarrubia (32), Jaume Pomar (33), Damià Pons (34), Francesc Sàez Isern (35), i Antoni Serra (36), entre d'altres.

En canvi, tenim pocs estudis sobre la Restauració a les altres illes. Per Menorca, es pot citar a Josep Portella (37) i Josep Maria Quintana (38). En el cas d'Eivissa s'ha de recórrer a l'obra d'Isidor Macabich (39), i en el de Formentera a la de José Luis Gordillo Courcieres (40).

Si passam del context general de la Restauració al tema concret que ens ocupa veurem que no abunden els estudis dedicats a analitzar les repercussions internes de les guerres colonials de finals del XIX (41).

A nivell estatal, cal destacar les diverses obres de Carlos Serrano que analitza des de les repercussions més ideològiques i polítiques a les de caràcter més econòmic i social (42). De caràcter marcadament social s'ha de destacar el treball de Elena Hernández Sandoica i María Fernanda Macebo sobre la higiene en la

Guerra de Cuba (43). Alguns aspectes concrets han estat analitzats per, entre altres, Joseba Agirreazkuenaga (44), Codina, Fabro, Ferret i Gómez (45), Antonio Elorza (46), Manuel R. Morena (47), Rafael Núñez (48), Joaquim Roy (49), Núria Sales (50) i Javier Vidal Olivares (51).

A Mallorca, sobre les repercussions a la Guerra de Cuba s'ha de destacar el treball de Josep Mulet Joan, Josep Pujol Salom, Joan Roca Avellà i Josep A. Umbert Guimó realitzat el 1988 i encara inèdit el 1993, que analitza diversos aspectes ideològics i socials de les guerres de 1868-78 i 1895-98 (52). Sobre la Guerra de les Filipines només s'ha publicat l'article de Leandro Garrido, centrat exclusivament en els mallorquins que formaren part dels "Ultimos de Filipinas" (53). A Eivissa disposam de l'estudi de Josep Verdera (54).

Aquest treball s'ha realitzat amb una gran diversitat de fonts, que van des dels llistats de baixes de caràcter oficial publicats a la "Gaceta de Madrid" o en el "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra" fins a les fonts orals indirectes, passant per la premsa i les publicacions no periòdiques de l'època i per la documentació de diversos arxius, sobretot l'Arxiu Antoni Maurra, de Madrid. Aquestes fonts es complementen les unes a les altres i ens permeten oferir una àmplia panoràmica de les conseqüències de les guerres de Cuba i de les Filipines a les Illes Balears.

Els llistats oficials de baixes dels exèrcits espanyols de

Cuba i de les Filipines ens ofereixen una informació bastant completa i molt detallada, no exempta però, d'errades, llacunes -no inclouen les baixes de marina ni els oficials- que s'ha hagut de completar a través, sobretot, de la premsa, i, en alguna ocasió, de la bibliografia, de les fonts arxivístiques i de les fonts orals indirectes. S'ha d'indicar que en aquestes llistes, en algunes ocasions, els llinatges catalans i els topònims illencs apareixen desvirtuats i castellanitzats, la qual cosa ens ha obligat, quan això era possible, a realitzar una tasca de recuperació dels topònims i llinatges originals (55).

Una altra font bàsica pel nostre treball ha estat la premsa periòdica editada a Palma, Maó i Eivissa. Conscients que qualsevol estudi del contingut de la premsa ha de partir del mitjà que s'analitza, ens hem esforçat per esbrinar quin era el panorama general de les publicacions illenques en el període 1895-1900, i quines eren les característiques fonamentals de cada publicació: periodicitat, tiratge col·laboradors, propietaris i ideologia (56). Evidentment, no té el mateix valor un article publicat a una revista local que aquest mateix article aparegut al diari de més tirada de la capital (57). Un altre factor que s'ha de tenir en compte, perquè limita la dimensió social de la nostra font, és l'elevat grau d'analfabetisme existent a la Mallorca finisecular, un 77,93% per al conjunt de les Illes Balears, el 1900 (58).

Entre les publicacions que hem consultat, volem destacar "La Almudaina", "El Ancora", "La Bocina", el "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca", "La Correspondencia", "El

día", "Heraldo de Baleares", "Mallorca Dominical", "La Roqueta" "La Última Hora" i "La Veu de Mallorca", de Palma; "El Bien Público", de Maó; i el "Diario de Ibiza" d'Eivissa.

També és una font importantíssima l'abundant bibliografia contemporània o immediatament posterior a l'època estudiada. Entre les obres especialment interessants cal destacar, en primer lloc, les memòries del general Valerià Weyler i Nicolau, titulades Mi mando en Cuba (Madrid, 1910, cinc volums), que constitueixen una vertadera història militar de la Guerra de Cuba (59). En segon lloc, el Proyecto de ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Rico presentado en el congreso de los diputados, 5 de junio de 1893 i el Real decreto de 19 de mayo de 1893 relativo al régimen municipal para los pueblos de las provincias de Luzón y de Visayas en las islas Filipinas, d'Antoni Maura i Montaner (60). En tercer lloc, també aporten una informació molt detallada les Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX, de Joan Llabrés Bernal (5 volums, 1958-1971) i Joan Pou Muntaner (4 volums, editats els dos primers el 1985 i el 1987, el tercer el 1992 i encara inèdit el quart, que s'ocupen del període 1891-1900). Aquesta obra constitueix una detalladíssima crònica del segle XIX a Mallorca, realitzada a partir, sobretot, de la premsa periòdica (61).

M'han estat de gran utilitat les memòries de la societat Balear de Beneficiència de l'Havana (1886, 1887, 1900, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907 i 1914) i les de la "Compañía Curtidora Industrial" (1883-1884). En quint lloc, m'han estat molt útils alguns opuscles d'entitats com la Junta de Protecció al

soldat (62), el Cercle Weylerista (63) i la Unió Republicana (64), i les Notas de Acuerdos municipales desde 1815 á 1907, de l'Ajuntament de Palma.

En darrer lloc, he de citar algunes obres de reflexió política, com les de Llorenç Barceló, La suerte de España (1899); Andreu Barceló, Educación política de los pueblos (1906) i Miquel dels Sants Oliver, La cuestión regional (1899) i La literatura en Mallorca (1903).

Hem estructurat aquesta tesi en deu capítols, que incloen la introducció com a capítol primer i les conclusions com a capítol desè. El segon capítol és una enumeració de les fonts i de la bibliografia. El capítol tercer (**Les colònies espanyoles d'Ultramar a finals de segle XIX**), és una aproximació a les històries de Cuba, les Filipines i Puerto Rico durant el segle XIX, on es dedica especial atenció a les reformes projectades per Antoni Maura durant el seu mandat com a ministre d'Ultramar (1892-94). S'ha elaborat amb la documentació de l'Arxiu Antoni Maura de Madrid i s'ha utilitzat la bibliografia cubana i porto-riquenya.

El següent capítol (**Alguns aspectes de les relacions entre les Illes Balears i les colònies durant el segle XIX**), es centra en les relacions comercials, a partir de la premsa de l'època i de documentació procedent de l'Arxiu de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Palma de Mallorca; en l'emigració a Cuba i Puerto Rico, a partir sobretot de les memòries de la Societat Balear de Beneficiència, de l'Havana i de les "Estadísticas de emigraciones e inmigraciones" de la "Gaceta de Madrid"; i

en la participació dels illencs en altres guerres colonials del segle XIX, a partir sobretot de l'obra de Llabrés Bernal i Joan Pou Muntaner.

En el capítol quint (**Els balears a les guerres de Cuba i de les Filipines**) quantificam el nombre d'illencs que anaren a les guerres colonials i els que hi moriren. També establím com hi anaren, qui eren els que havien de partir, quins foren els que es destacaren i, entre d'altres variables, quines eren les causes de la mortalitat dels illencs a Ultramar. La font més important d'aquest capítol són els llistats de baixes publicats pel "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra" i la "Gaceta de Madrid".

El sisè capítol (**El general Weyler a Cuba**) és una anàlisi del paper jugat pel general mallorquí de l'Exèrcit Espanyol, Valerià Weyler i Nicolau, com a capità general de Cuba els anys 1896-97. Aquest capítol el realitzam sobretot amb les seves memòries, ja esmentades i amb bibliografia de procedència cubana.

El setè capítol (**El seguiment de les guerres**), estudia, a través de la premsa de Palma, com foren rebuts els grans esdeveniments de les guerres de Cuba i de les Filipines, com la mort de Maceo o la batalla de Santiago de Cuba.

En el capítol vuitè (**Les repercussions polítiques i culturals**), volem fer un estudi detallat de les conseqüències polítiques i culturals de les guerres d'Ultramar. Intentam esbrinar quina va ésser la positura dels diferents partits i grups polítics davant la guerra i la independència de Cuba i també quina era la seva actitud durant la qüestió nacional mallorquina. Dedicam especial atenció al fenomen polític conegut com a "weyle-

risme", que fou exclusiu de Mallorca.

En el darrer capítol (Les repercussions socials, econòmiques i culturals), estudiam la "Junta de Protecció al Soldat" i la qüestió de l'atenció que s'havia de donar als repatriats així com la crisi econòmica causada per la guerra amb els Estats Units i el restabliment de les relacions econòmiques i migratòries després de l'agost del 1898. També analitzam la influència de la guerra sobre la cultura popular, a través sobretot de les cançons populars anomenades gloses.

A més, incloem un **Apèndix Documental**, on s'han de destacar el "Registre dels soldats balears morts a Cuba, les Filipines i Puerto Rico (1895-99)" i el "Registre dels soldats balears repatriats de Cuba, les Filipines i Puerto Rico", i un **Apèndix Gràfic**.

Pel que fa a la qüestió lingüística, hem optat, en funció del rigor històric, per deixar els documents citats textualment en la seva llengua original. Amb tot, som conscients que, a causa del predomini de les fonts documentals i historiogràfiques en castellà es produeix una continua alternança entre dos codis lingüístics diferents.

En canvi, hem catalanitzat els noms de font dels nats a l'àrea lingüística catalana, així com els noms d'organismes i societats, menys els de difícil reconeixement. Per norma general, s'ha obviat la conjunció «i» entre llinatges, seguint l'ús actual a Mallorca. Com és lògic, en les obres i publicacions s'ha respectat sempre la llengua original (65).

NOTES DEL CAPITOL 1

- (1) Sobre l'emigració, vegeu la síntesi de SERRA, Sebastià (1991): L'emigració mallorquina a Amèrica. A Amèrica y Mallorca. Ajuntament de Palma-Edicions Miramar, pàg. 219-230.

- (2) Vegeu SUAU, Jaume (1991): El món rural mallorquí (1750-1860). Curial, Barcelona.

- (3) Es pot realitzar un primer acostament al concepte d'insularitat a partir de BARCELO PONS, Bartolomé (1972): El Mediterráneo occidental y sus islas. "Mayurqa", Palma, número VII, p. 5-23.

- (4) Vegeu PINA HOMS, Román (1979): La diputación provincial de las Baleares. Impremta Mossèn Alcover.

- (5) Per un primer acostament a les conseqüències d'aquesta guerra a Mallorca, vegeu MARIMON, Antoni (1992): Guerra d'Àfrica. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma

de Mallorca.

- (6) Vegeu MARIMON, Antoni (1992): Guerra del Marroc. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma de Mallorca.

- (7) Que ha estat analitzada recentment per NEGREIRA, Juan (1991): Voluntarios baleares en la División Azul y Legión Azul 1941-1944. Miramar, Palma de Mallorca.

- (8) Vegeu FULLANA, Pere (1992): Guerra del Francès. A Gran Enciclopèdia de Mallorca, Palma de Mallorca.

- (9) Vegeu MARIMON, Antoni (1992): Guerres Carlistes. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma de Mallorca.

- (10) Vegeu, per exemple, MORALES LEZCANO, Víctor (1976): El colonialismo hispanofrancés en Marruecos (1898-1927). S. XXI, Madrid; i LOPEZ GARCIA, Bernabé (1979): La cruz y la espada. A España en Africa. Un siglo de fracaso colonial. Información y publicaciones, Madrid, pàg. 35-48.

- (11) Vegeu, entre altres, MARCUS, Harald G. (1969): Imperialism and expansionism in Ethiopia from 1865 to 1900. A Colonialism in Africa 1870-1960. Volum I. Cambridge University Press, Cambridge, pàg. 420-461; MIEGE, Jean-Louis (1980): Expansión europea y descolonización de

1870 a nuestros días. Labor, Barcelona; CHESNEAUX, Jean (1969): Asia Oriental en los siglos XIX-XX. Labor, Barcelona; FONTANET (1908): Campaña de Extremo Oriente. 1904. Operaciones del Ejército Ruso. Comisión militar española. Madrid; AMATSU, Paul (1977): Meiji. Revolución y contrarrevolución en Japón. S. XXI, Madrid; KOCHAN, Lionel (1968): Rusia en revolución (1890-1918). Alianza Editorial, Madrid.

I sobre les repercussions de la guerra russo-japonesa a Mallorca, vegeu RIPOLL, Luis (1991): Mallorca y la guerra ruso-japonesa. "El Día 16 de Baleares", Palma, 27 de gener de 1991.

- (12) Vegeu, per exemple, GONZALEZ ASENJO, Alfonso J (1985): La resistencia al servicio militar en Galicia. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 34-35, pàg. 197-318; MORENO GONZALEZ, Xoan M. (1984): Federalismo y regionalismo en la Galicia de la Restauración. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 28-29, pàg. 455-467; i DURAN, J.A. (1977): Agrarismo y movilización campesina en el país gallego (1875-1912). S. XXI, Madrid.

- (13) Vegeu, entre altres, VIDAL OLIVARES, Javier (1987): Comerciantes y políticos (Alicante, 1875-1900). Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Alicante, Instituto de Estudios Juan Gil-Albert de la Dipu-

tación Provincial de Alicante, Alicante; REIG, Ramiro (1986): Blasquistas y clericales. La lucha por la ciudad en la Valencia de 1900. Institució Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, València; i MANCEBO, Ma F.; HERNANDEZ SANDOICA, E. (1977): La burguesía valenciana y su participación en la financiación de la Guerra de Cuba i Puerto Rico. "Estudis d'Història Contemporània del País Valencià", València, número 1.

(14) Partia d'un primer treball elaborat per Maria Luz Asenjo i Maria Beatriz Zamorano.

(15) En el capítol III de Entre Escila i Caribdis. El catalanisme i la Catalunya conservadora de la segona meitat del segle XIX. Barcelona, La Magrana, 1990, pàg. 80-107.

(16) Per exemple Historia política de la España Contemporánea 2. 1885-1897. Madrid, Alianza, 1974.

(17) La Epoca de la Restauración. Panorama político-social, 1875-1902. A "Historia de España" dirigida per Manuel Tuñón de Lara, volum VIII, "Revolución burguesa, oligarquía y caciquismo (1834-1923)". Labor, Barcelona, 1986, pàg. 269-406.

- (18) La Restauración. A "Manual de Historia de España",
volum V, "Siglo XIX", Historia 16, Madrid, 1990, pàg.
307-503.
- (19) Regionalistes i nacionalistes (1898-1931). Dopesa,
Barcelona, 1979.
- (20) De la revolució de setembre a la fi de la Guerra Civil.
1868-1939. Volum VII de la "Història de Catalunya" di-
rigida per Pierre Vilar, Edicions 62, Barcelona, 1989.
- (21) Resum d'història del catalanisme. La Magrana, Diputació
de Barcelona, Barcelona, 1983. Va esser editada per
primera vegada el 1936.
- (22) ARDIT, Manuel; BALCELLS, Albert; SALES, Núria (1980):
Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975. Edhasa,
Barcelona, pàg. 337-402.
- (23) El catolicisme social a Mallorca. Publicacions de
l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1990, pàg. 22-23.
- (24) Dilucidación de algunos aspectos de la ejecutoria de
José canalejas a través de sus comunicados al general
Valeriano Weyler. "Bolletí de la Societat Arqueològica
Lul·liana", Palma de Mallorca, número 839 (1985) pàg.

- (25) El regionalisme a Mallorca 1900-1936: La Veu de Mallorca. A Quinze anys dels premis d'investigació "Ciutat de Palma", Ajuntament de Palma 1986, pàg. 87-106.
- (26) Assaig d'història de l'educació a la Mallorca contemporània. Universitat de les Illes Balears, Palma, 1991, pàg. 215-309.
- (27) A més de l'obra esmentada a la nota 20, vegeu per exemple, L'anticlericalisme contemporani a Mallorca (1868-1936). "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 736, (1985), pàg. 10-14; i El bisbe Jacint Maria Cervera i Cervera i la qüestió social (1886-1897). A L'església mallorquina durant la Restauració. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
- (28) Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX, I i II. "Randa", Barcelona, número 1 i 2, 1975-76, pàg. 89-129 i 101-123.
- (29) Església i societat a la Mallorca del segle XX. Curial, Barcelona, 1977.
- (30) La renaixença a Mallorca. Daedalus, Palma.

- (31) L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936). La Magrana, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1986.
- (32) Mallorca davant el centralisme. Curial, Barcelona, 1980. i la seva obra més recent Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca. Publicacions de l'Abadia de Monserrat, Barcelona, 1991.
- (33) L'aventura de la Nova Palma. Moll, Palma de Mallorca, 1976.
- (34) Aproximació a Joan Torrandell (1869-1937). Affar, Palma de Mallorca, número 1, 1981, pàg. 105-118.
- (35) Ciudadanos de primera. El cuerpo electoral mallorquín en el siglo XIX (1837-1899). Universitat de les Illes Balears, 1989, tesi doctoral inèdita.
- (36) Gabriel Alomar (l'honestetat difícil). Ajuntament de Palma, 1984.
- (37) Joan Mir i Mir. Obra anarquista. 1898 a 1915. "Revista de Menorca", Maó, segon trimestre 1988, pàg. 101-264.
- (38) Menorca, segle XX. De la monarquia a la República. Moll, Mallorca, 1976.

- (39) Historia de Ibiza. Volumen II. Crónicas siglo XIX. Dae-
dalus, Palma, 1966.
- (40) Formentera. Historia de una isla. Albatros, Valencia,
1981.
- (41) Sobre el "98" a nivell internacional hi ha una abundant
bibliografia. Darrerament ha aparegut COMPANYS MONCLUS,
Julián (1989): De la explosión del Maine a la ruptura
de relaciones diplomáticas entre Estados Unidos y Es-
paña (1898). Quaderns del Departament de Geografia i
Història de l'Estudi General de Lleida.
- (42) Vegeu sobretot Final del Imperio. España 1895-1898. S.
XXI, Madrid.
- (43) Higiene y sociedad en la guerra de Cuba. "Estudios de
Historia Social", Madrid, número 5, 1978, pàg. 361-384.
- (44) Los vascos y la insurrección de Cuba en 1868. "Historia
contemporánea, Bilbao, número 2, 1989, pàg. 139-164.
- (45) Amèrica com a fugida, servei militar i emigració ul-
tramarina al Prat al segle XIX. A Terceres Jornades
d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Ca-
talunya, Barcelona, 1990, pàg. 61-75.

- (46) Con la marcha de Cádiz. Imágenes españolas de la guerra de independencia cubana. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, 1988, pàg. 327-387.
- (47) Immigració, lleves i guerres colonials. El cas cubà: 1834-1878. A Terceres Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, 1990, pàg. 23-37.
- (48) NÚÑEZ FLORENCIO, Rafael (1991): Los anarquistas españoles y americanos ante la guerra de Cuba. "Hispania", madrid, número 179, pàg. 1077-1092.
- (49) Poesia i memòries de Josep Conangla i Fontanilles sobre la guerra de Cuba. A Terceres Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, 1990, pàg. 197-209.
- (50) Per exemple, Servei militar i societat a l'Espanya dels XIX. "Recerques", Barcelona, número 1, 1970, pàg. 145-166.
- (51) Op. Cit. nota 13.

- (52) Ideologia y sociedad frente al conflicto cubano (1868-1878). Palma de Mallorca.
- (53) El último episodio colonial: Filipinas. A América y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XX. Ajuntament de Palma/ Edicions Miramar, Palma de Mallorca, pàg. 195-199.
- (54) El general Vara de Rey i el Caney. Comissió Illes Balears V Centenari.
- (55) Per a la qual cosa ens hem auxiliat amb l'índex de noms de DIVERSOS AUTORS (1979): Atlas de les Illes Balears. Diàfora, Barcelona; i MOLL, Francesc de B. (1987): Els llinatges catalans. Moll, Mallorca.
- (56) Un recull de bibliografia sobre la premsa de les Illes Balears es pot trobar a SERRA BUSQUETS, Sebastià (1985): La situació actual dels estudis sobre la premsa a les Illes Balears. "Estudis Baleàrics", Palma de Mallorca, número 18, pàg. 116-119. Posteriorment ha aparegut CARRIO TRUJILLANO, Bartomeu (1989): Metodologia d'història de la premsa a Mallorca: les publicacions nacionalistes. "Randa", Barcelona, número 24, pàg. 37-52. A més, hem d'indicar que formen part d'un equip d'història de la premsa dirigit per Sebastià

Serra. Aquest equip està integrat per Bartomeu Carrió, Arnau Company, Pere Fullana i Antònia Sastre. Hem disposat d'una ajuda del Centre Superior d'Investigacions Científiques.

(57) ALMUINA FERNANDEZ, Celso (1989): Prensa y opinión pública. A III Symposium de Metodologia Aplicada a la Historia de la Masoneria Española, Centro de Estudios Históricos de la Masonería Española, pàg. 249.

(58) SAEZ ISERN, Francesc (1990): El cos electoral de Felanitx al segle XIX. Ca's Concos d'es Cavaller, pàg. 23. La seva font és el cens de 1900 de la població de l'Estat Espanyol de la Direcció General de l'Institut Geogràfic i Estadístic. Ja havien donat la xifra del 77% d'analfabetisme POMAR, Jaume (1976): L'aventura de la Nova Palma. Moll, Palma de Mallorca, p. 10; CARRIO, B.: Op. Cit. nota 49, p. 42, i SUREDA GARCIA, Bernat; COLOM, Antoni J.; DIAZ, Francesc J.; OLIVER, Jaume; JANER MANILA, Gabriel (1977): L'educació a Mallorca (aproximació històrica). Moll, Mallorca, p. 122-123. Els dos darrers indiquen que es basen en un treball de Miquel Porcel aparegut a "La Almudaina" (Palma), el 9 de juliol de 1904.

(59) A Mallorca, aquesta obra es pot consultar a la Biblioteca del Parlament de les Illes Balears, que és la del

Círculo Mallorquín, a la Biblioteca Bartomeu March i a la Biblioteca Balear, de la Real.

(60) El projecte de reforma de l'administració de Cuba i Puerto Rico es pot trobar a la Biblioteca Bartomeu March, de Palma, i ha estat publicat, en castellà, per DURNERIN, James (1978): Maura et Cuba. Politique coloniale d'un ministre libéral. Les Belles Lettres, París, pàg. 199-210. El decret sobre el règim municipal de Luzón i les Visayas només l'hem localitzat a l'Arxiu Antoni Maura, de Madrid.

(61) Hem pogut consultar el tom inèdit gràcies a la gentilesa del seu autor el senyor Joan Pou Muntaner.

(62) Reglamento de la Junta de Protección al Soldado establecida en Palma de Mallorca. Palma, 1897.

(63) A los mallorquines. Palma, 1898; i Estatuto del Círculo Weylerista de Palma. Palma, 1898.

(64) Meeting de Unión Republicana celebrado el 14 de febrero de 1897. Palma.

(65) Pels topònims, en el cas dels illencs, hem seguit el decret 36/1988 de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del govern Balear, i en els altres hem procurat seguir les formes utilitzades per l'Atlas Universal Català, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1987.

2. FONTS I BIBLIOGRAFIA

2.1. FONTE

2.1.1. LLISTATS DE CARACTER OFICIAL:

1. " Noticia de las defunciones de tropas ocurridas en el Ejército de Operaciones de la isla de Cuba, en las fechas que se indican, según participó el Capitán general de dicha Antilla", que apareix en el "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra". (1897-1900).

2. "Noticia de las defunciones de tropa ocurridas en el Ejército de Operaciones de la isla de Cuba, en las fechas que se indican, según ha participado el Capitán general de dicha Antilla", que apareix a la "Gaceta de Madrid". (1898-1900).

3. "Relación nominal de los individuos de tropa fallecidos en el Ejército de Filipinas en las fechas que se expresan", que apareix en el "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra" (1897-1900).

4. "Relación nominal de los individuos de tropa fallecidos en el Ejército de Filipinas

en las fechas que se expresan", que apareix a la "Gaceta de Madrid". Aquest encapçalament canvia a "Noticias de defunciones de jefes, oficiales, asimilados y tropas ocurridas en Filipinas en las fechas que se indican según participa el General Presidente de la Comisión de Selección y Transporte del material de guerra" (1898-1900).

5. "Estadística de emigración e inmigraciones". També a la "Gaceta de Madrid" (1892-1901).

6. "Regresados de Cuba" (1896-1898) a "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra".

7. "Regresados de Filipinas" (1896-1898) a "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra".

8. "Pensiones a viudas y padres" a "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra".

9. "Exentos" a Diario Oficial del Ministerio de la Guerra".

10. "Subscripción nacional voluntaria para el fomento de la Marina y gastos de guerra" a

"Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca".

11. "Subscripción nacional voluntaria para el fomento de la Marina y gastos de guerra" a "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Menorca".

2.1.2. PUBLICACIONES.

Hem consultat els següents diaris i revistes de l'època:

1) De Mallorca:

- La Actualidad (abril 1898).
- La Almudaina (maig-agost de 1891; març 1895; setembre 1896; febrer-abril 1898; juliol 1898).
- El Ancora (març 1896; agost 1896; febrer 1898; abril 1898; octubre 1898; desembre 1898).
- El Aparecido (maig 1895).
- El Balear (gener 1898).
- La Bocina (març-abril 1896; abril 1898).
- Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación (febrer 1899-desembre 1900).
- Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana (1897-1900).
- Boletín Comercial (maig 1896; octubre 1897-febrer 1899).
- Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca (gener-agost 1898).
- Boletín Revista de la Cámara Agrícola Balear (abril 1899).
- La Correspondencia (agost-octubre 1898 i

març 1899).

- El Convencional (setembre 1898-abril 1899).
- El Día (abril 1899).
- Diario de Mallorca (desembre 1900).
- El Diario de Palma (agost-setembre 1898).
- El Eco de Inca (gener 1900).
- Figaro (juliol 1899).
- En Figuera (setembre-desembre 1893).
- El Gorro Frigio (1904-1905).
- Heraldo de Baleares (agost 1895; març 1896;
juny-agost 1896; març 1897; juliol-agost
1897).
- El Liberal (abril 1899).
- Mallorca Dominical (febrer 1897-desembre
1901).
- El Mallorquín (abril 1900).
- Sa Marjal (1909-1928).
- Nova Palma (octubre-novembre 1900).
- La Realidad (maig 1896).
- La Región (novembre 1898).
- La Roqueta (octubre-desembre 1898).
- La Tradición (abril 1897-juliol 1898).
- La Última Hora (agost-setembre 1898).
- La Unión Conservadora (desembre 1898).
- La Unión Republicana (gener-juliol 1898).
- La Verdad (agost 1901).
- La Veu de Mallorca (febrer-abril 1900).

2) De Menorca:

- El Bien Público (1898).
- Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Menorca (1898).
- El Grano de Arena (1898).
- El Noticiero. Periódico de Avisos y Noticias (1898).
- El Porvenir del Obrero (1898).
- Revista de Menorca (1898-1909).

3) De Eivissa:

- Diario de Ibiza (gener 1897-maig 1899).
- La Bandera de Ibiza (maig-novembre 1895).
- El Correo de Ibiza (deseembre 1899-gener 1900).

4) Estatals (Madrid):

- Gaceta de Madrid (1892-1901).
- Diario Oficial del Ministerio de la Guerra (1896-1900).
- Blanco y Negro (1896).

2.1.3. FONTS BIBLIOGRÁFIQUES

(1872): El fundamento y causas de la Insurrección del 20 de Enero en Filipinas. Imprenta de Segundo Martinez, Madrid.

(1880): Los diputados americanos en las Cortes españolas. Madrid.

(1891): Convenio comercial con los Estados Unidos. Palma, Tipografía Católica Balear.

(1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902): Memoria del Fomento Agrícola de Mallorca. Palma.

(1895): Ses Quebres del día. Colomar, Palma.

(1897): Estados de las Fuerzas y Material sucesivamente enviados con motivo de las actuales campañas a los Distritos de Ultramar. Imprenta del Depósito de la Guerra, Madrid.

(1897): Filipinas. Estudios de algunos asuntos de actualidad. Imprenta de la viuda de M. Minuesa de los Ríos, Madrid.

- (1897): Meeting de Unión Republicana celebrado el 14 feb. 1897.
Discursos de los Srs. Quetglas, Quiñones, Escalas, Albis,
Ferrer, Llopis, Pomar, Pou y Marroig. Establecimiento
 tipográfico del comercio.
- (1897): Necrología del Excmo. e Ilmo. Sr. D. Jacinto Maria
Cervera y Cervera, Obispo de Mallorca (1828-1897). "Boletín
 Oficial del Obispado de Mallorca", Palma, volum XXXVII, pàg.
 367-372.
- (1897): Pequeña guía de Manacor é indicador comercial. Tipo-lit
 de Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.
- (1897): Reglamento de la Junta de Protección al soldado
establecida en Palma de Mallorca. José Tous, Palma de
 Mallorca.
- (1897): Reglamento del centro Instructivo Obrero de Palma de
Mallorca. Est. Tipo del Comercio.
- (1897): Tombola Benéfica. Catálogo de los objetos incluidos
enerte para la tómbola organizada por la Junta de
Protección al Soldado y cuyos productos destinan
auxilio de los mallorquines que regresanh heridos
ó enfermosde las campañas de Cuba ó Filipinas y de
las familias que perecieron en dichas guerras.
 Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.

(1898): Via fora als adormits. Per un redactor de La Veu de Catalunya. Estampa La Catalana, Barcelona.

ALCOVER, Antoni M^a (1915): Vida del Rdm. i Il·lm Sr. D. Pere Juan Campins i Barceló, Bisbe de Mallorca. Palma.

ALVAREZ GONZALEZ, Manuel (1914): ¡Maura, sí! y ¡Maura, no!. Madrid.

ALZOLA Y MINONDO, P. (1895): Relaciones comerciales entre la Península y las Antillas.

AMENGUAL OLIVER, I (1905): El problema de la emigración en Mallorca. Palma.

ANDRADE, Benito Mariano (1910): Maura y el partido conservador. Burgos.

AYUNTAMIENTO DE PALMA (1897): Contratos administrativos por subasta. Imprenta de José Tous, Palma.

AYUNTAMIENTO DE PALMA (sense data): Notas de Acuerdos Municipales desde 1851 á 1907. Palma.

AZCARRAGA Y PALMERO, Manuel (1871): La Reforma del Municipio Indígena en Filipinas. Imprenta de J. Noguera, Madrid.

BALLESTER, Rafael (1901): Al día. Palma de Mallorca.

BRAU, Salvador (1917): Historia de Puerto Rico. N. York.

BARCELO, Lorenzo (1899): La suerte de España. Colección de artículos notables. Establecimiento tipográfico Francisco Soler, Palma.

BARCELO, Andrés (1906): Educación política de los pueblos. Crespi y Sitjar, Palma.

BARRANTES, Pedro (1899): Weyler. Imp. Antonio Marzo, Madrid.

BECERRA, Manuel (1889): Real Decreto para la Organización y Régimen de los Ayuntamientos de Filipinas. Manuel Minuesa de los Ríos, Impresor, Madrid.

BELLIDO DE LUNA, Juan (1888): La anexión de Cuba a los Estados Unidos. Nueva York.

BERGA, Tomas (1852): Oración fúnebre que pronunció en las exequias celebradas en la iglesia de S. Francisco, en sufragio de las almas de los que sucumbieron en Cuba. Inprenta Balear, Palma.

BLANCO (1897): Memoria de los últimos sucesos ocurridos en las isla de Luzón. Establecimiento tipográfico de "El Liberal", Madrid.

BLANCO, Julian E. (1893): El Proyecto de ley sobre reformas del Gobierno en Cuba y Puerto-Rico. Carta del Presidente de la Delegación del Partido Autonomista puerto-riqueño al Leader del mismo partido en la Metrópoli. Tipografía de A. Córdova, Puerto-Rico.

BLANCO, Julián E. (1893): A la nación. Imp. de El Clamor, Puerto Rico.

BORRAS, M. (1889): Dècimes glosades referents en els emigrants mallorquins. Imprenta de J. Colomar, Palma.

BORRAS, M. (1889): Els emigrants de Pollensa i Manacor. Imprenta de Viuda e hijas de Gelabert, Palma.

BURGUETE, R. (1902): La guerra. Filipinas. Barcelona.

BURGUETE, R. (1905): El problema militar. Palma de Mallorca.

CABRERA, Raimundo (1887): Cuba y sus jueces (Rectificaciones oportunas). Habana.

CANTACLARO, Padre (1914): Catecismo de la doctrina naurista.
Madrid.

CAPO, Miquel (1899): Guia general de Baleares. Descriptivo y comercial. Tipo-litografia de Bartolomé Rotger, Palma de Mallorca.

CARRERAS RIERA, Lucas (1911): Menorca en la primera década del siglo XX. Industria y comercio. "Revista de Menorca", Mahón, volum VI, pàg. 13-23.

CASA-NOVA YST, Luis (1894): Las reformas y después la independencia. Habana.

CATA, Sabas V. (1895): Verdades amargas. Exposición de los males que afligen a Cuba. Habana.

CENTRO BALEAR. BENEFICIENCIA Y AUXILIOS MUTUOS (1902): Memoria presentada por la Junta Directiva correspondiente al año I de su reforma y XVII de su fundación. Imprenta Avisador Comercial, La Habana.

CENTRO BALEAR. SOCIEDAD DE BENEFICIENCIA, AUXILIOS MUTUOS,
INSTRUCCION Y RECREO (1903): Memoria presentada por la Junta
Directiva, leida en la Junta General Ordinaria celebrada el
27 de diciembre de 1903. Imprenta de Ruiz Hno "La
Universal", La Habana.

CENTRO BALEAR. SOCIEDAD DE BENEFICIENCIA, AUXILIOS MUTUOS,
INSTRUCCION Y RECREO (1904): Memoria presentada por la junta
directiva. Imprenta "La Universal", La Habana.

CENTRO BALEAR. SOCIEDAD DE BENEFICIENCIA, AUXILIOS MUTUOS,
INSTRUCCION Y RECREO (1905): Memoria presentada por la Junta
Directiva a la General el 24 de diciembre de 1905. Imprenta
de Ruiz y Hno "La Universal", La Habana.

CENTRO BALEAR. SOCIEDAD DE BENEFICIENCIA (1906): Memoria
presentada por la Junta directiva a la general.
Imprenta "La Universal", La Habana.

CENTRO BALEAR (1907): Memoria presentada por la junta
directiva. Imprenta "La Universal", La Habana.

CENTRO BALEAR. SOCIEDAD DE BENEFICIENCIA, AUXILIOS MUTUOS,
INVALIDOS, INSTRUCCION Y RECREO (1913): Memoria
presentada por la junta directiva. Imprenta "La
Universal", La Habana.

CIRCULO WEYLERISTA (1898): A los mallorquines. Palma.

CIRCULO WEYLERISTA DE PALMA DE MALLORCA (1898): Estatuto del círculo Weylerista. Est. tipográfico de J. Tous, Palma.

COLLAZO, Enrique (1893): Desde Yara hasta el Zanión. Aportaciones históricas. La Habana.

CONTE, F.A. (1892): Las aspiraciones del Partido Liberal de Cuba. Madrid.

COUSINO QUIROGA, J. (1917): El Ejército como elemento indispensable para la vida nacional. Madrid.

DABAN Y RAMIREZ DE ARELLA, Antonio (1894): Memoria acerca del Estado Social y Moral de la Isla de Puerto-Rico.

DIAZ CANEJA, Ignacio (1893): Las reformas del sr. Maura. Estudio crítico. Puerto Rico.

DIAZ Y PEREZ, Nicolás (1882): Dictámen sobre las causas y origen de la emigración en las provincias de Baleares y Canarias. Ministerio de Fomento. Dirección general de agricultura, industria y comercio, Madrid.

DIRECTORIO DEL PARTIDO AUTONOMISTA PUERTORRIQUEÑO (1893): Al partido. A. Córdova, Puerto-Rico.

DUPIERRY, M. (1866): Cuba y Puerto Rico. Medios para conservar estas dos Antillas en su estado de esplendor. Madrid.

ENSENYAT, Juan B. (1892): El problema social. Conferencia dada en el Casino Republicano de Palma dia 3 de abril de 1892. Imprenta de viuda e hijos de Gelabert, Palma.

ESLAVA, Rafael G. (1894): Las Reformas y su secreto. La Tipografía, Habana.

FABIE, A. M. (1868): MI gestión ministerial respecto a la isla de Cuba. Madrid.

FAJARNES TUR, Enrique (1898): Anuario demográfico de las Islas Baleares (1896). Hijas de Juan Colomar, Palma de Mallorca.

FAJARNES TUR, Enrique (1898): Enfermedades dominantes en los ejércitos de Europa. "Revista Balear de Ciencias Médicas", Palma de Mallorca, volum XVI, primer semestre.

FAJARNES TUR, Enrique (1898): La nupcialidad en Palma de Mallorca. Estudio demográfico. Hijas de Juan Colomar, Palma de Mallorca.

FAJARNES TUR, Enrique (1899): Anuario demográfico de las Islas Baleares (1897). Hijas de Juan Colomar, Palma de Mallorca.

FAJARNES TUR, Enrique (1899-1900): Demografía de Baleares en 1897. "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana", Palma de Mallorca, volum VIII, pàg. 36.

FAJARNES TUR, Enrique (1899-1900): Demografía mallorquina en 1897. "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana", volum VIII, pàg. 212.

FAJARNES TUR, Enrique (1899-1900): Demografía de Palma en 1897. "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana", Palma de Mallorca, volum VIII, pàg. 280.

FAJARNES TUR, Enrique (1900): La morti-natalidad en Palma durante un cuarto de siglo. 1872-1896. Hijas de Juan Colomar, Palma de Mallorca.

FAJARNES TUR, Enrique (1901): Mortalidad de las enfermedades dominantes en la Ciudad de Palma. Hijas de Juan Colomar, Palma de Mallorca.

FAJARNES TUR, Enrique (1901): Demografía dinámica de Baleares. Palma.

FAJARNES TUR, Enrique (1903): Emigración e inmigración en las Baleares. Colomar, Palma.

FERNANDEZ DE CASTRO, Rafael (1893): Meeting de Tacón. Discurso pronunciado en el meeting liberal autonomista celebrado en la noche del 13 de enero de 1893. La Discusión, Habana.

FIGUERAS, Francisco (1898): Cuba libre. independencia o anexión. A. W. Horves, Nueva York.

FILIBERTO, Máximo (1896): Dios, patria y rey, o catecismo del carlista. Palma de Mallorca. Segunda edición.

FITE, Vidal (1899): Las desdichas de la patria. Insurrecciones de Cuba y Filipinas. Guerra y censura militar. Pérdidas y responsabilidades. Madrid.

FLACK, Horace Edgard (1906): Spanish-American Diplomatic Relations Preceding the war of 1898. Baltimore.

FOMENTO DE TRABAJO NACIONAL (1890): La Cuestión Cubana. Tipografía Hispano-Americana, Barcelona.

FUENSANTA DE PALMA, El marqués de la (1905): El problema migratorio. Estudios. Imp. del asilo de Huérfanos del S. C. de Jesús, Madrid.

GALLEGO, Tesifonte (1897): La insurrección cubana. Madrid.

GOICOECHEA, Antonio (1914): Hacia la democracia conservadora. Madrid.

GONZALEZ, Dacio (1894): Las reformas de Maura. Imp. Aurora del Yumuri, Matanzas.

GONZALEZ ALCORTA, Leandro (1895): ¿Qué pasa en Cuba?. Madrid.

GONZALEZ LLORENTE, Pedro (1893): Las Reformas y la Fantasma. La Propaganda Literaria, Habana.

GOVIN, Antonio (1887): La autonomía colonial. Habana.

GUIA DE LA ADMINISTRACION MUNICIPAL DE PALMA, CAPITAL DE BALEARES (1894). Tipografía de Bartolomé Rotger.

GUIA DE LA ADMINISTRACION MUNICIPAL DE PALMA, CAPITAL DE BALEARES (1899). Establ. Tipográfico de J. Tous, Palma de Mallorca.

GUMA, C. (sense data): De la rambla á la manigua. Antoni López, editor, Barcelona.

GUMA, C. (sense data): Blanchs y negres, ó la qüestió de Cuba. Antoni López, editor, Barcelona.

HAUPT, Ottomar (1894): Reforma monetaria en Puerto Rico.

"El Economista", 21 de juliol de 1894.

HERNANDEZ SANZ, F. (1908): Compendio de geografía e historia de la isla de Menorca. Mahón.

ISERN Y MARCO, Damián (1899): Del desastre nacional y sus causas. Imprenta de la Vda de M. Minuesa de los Ríos, Madrid.

ISERN Y MARCO, Damián (1907): El general Polavieja como militar y como hombre de gobierno. R. Velasco, Madrid.

IZQUIERDO, José A. (1895): Restos del imperio colonial de España en América (Cuba y Puerto Rico). Madrid.

JIMENEZ DE LA ROMERA, Waldo (1887): España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza é historia. Cuba, Puerto Rico y Filipinas. Est. Tipográfico Editorial de Daniel Cortezo, Barcelona.

JUNTA DE PROTECCION AL SOLDADO (1900): Noticia de sus actos y de sus ingresos y gastos. Tipo-litografía de Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.

JUVENTUD CONSERVADORA (1913): El señor Maura y el partido conservador ante la opinión. Madrid.

LABRA, Rafael María de (1891): La reforma electoral en las Antillas españolas. Madrid.

LABRA, Rafael María de (1892): La autonomía colonial en España. Madrid.

LABRA, Rafael María de (1894): La política colonial en 1893. Madrid.

LABRA, Rafael María de (1896): La autonomía colonial ante las Cortes Españolas y la opinión pública. Celestino Apaolaza, impresor, Madrid.

LAFUENTE VANRELL, Lorenzo (1907): Geografía e historia de Menorca. Revista Científico Militar, Barcelona.

LEYVA Y AGUILERA, Herminio c. (1893): El movimiento insurreccional de 1879 en la provincia de Santiago de Cuba. "La Universal", Habana.

LOPEZ TUERO, Fernando (1896): El pesimismo autonomista de las Antillas. Madrid.

MACIA, Mariano (1896): España y sus colonias de América. Madrid.

MADOZ, Pascual (1846): Diccionario geográfico estadístico histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Madrid.

MARAGALL, Joan (1912): Obres completes. Gustau Gili, Barcelona.

MARQUEZ Y PEREZ, Manuel (1886): Las islas Baleares en 1884. Apuntes varios sobre su producción, actividad económica y movimiento aduanero. Colomar, Palma.

MARQUEZ Y PEREZ, Manuel (1893): Nuestras relaciones comerciales con las Islas de Cuba, Puerto Rico y Filipinas. Faro de Vigo, Vigo.

MARTIN MINGUEZ, Bernardino (1897): Política y militarismo. Defensa del General Weyler. Madrid.

MAURA, Antonio; ROSSELLO, Alejandro (1895): Reunión política celebrada por el Partido Liberal Dinástico de Mallorca. Discursos.

MAURA MONTANER, Antonio (sense data): Conferencia pronunciada el día 22 de marzo de 1897, sobre el tema: La opinión pública y el problema cubano. Imprenta La Almudaina.

MAURA MONTANER, Antonio (1893): Proyecto de ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Rico presentado en el congreso de diputados, 5 de junio de 1893. Imp. de la vda. de M. Minuesa, Madrid.

MAURA MONTANER, Antonio (1893): Real decreto relativo al régimen municipal para los pueblos de las provincias de Luzón y de Visayas en las islas Filipinas. Sucesores de Rivadeneyra, Madrid.

MAURA MONTANER, Antonio (1894): Disposiciones del Ministerio de Ultramar publicadas en la Gaceta de Madrid desde diciembre de 1892 á marzo de 1894. (manuscrit).

MAURA MONTANER, Antonio; ROSSELLO, Alejandro (1895): Reunión política celebrada por el Partido Liberal Dinástico de Mallorca, en la noche del 25 de septiembre. Discursos pronunciados por....

MAURA MONTANER, Antonio (1916): Estudios Jurídicos. Madrid.

MEMORIA DE LA JUNTA DE ACCIONISTAS DE LA COMPAÑIA CURTIDORA INDUSTRIAL (1883). Establ. Tip. de la Biblioteca Popular, Palma de Mallorca.

MEMORIA DE LA JUNTA DE ACCIONISTA DE LA COMPAÑIA CURTIDORA INDUSTRIAL (1884). Establ. Tip. de la Biblioteca Popular, Palma de Mallorca.

MONESCILLO, Cardenal (1891): La propiedad de la Iglesia en Filipinas. Tipografía Católica Balear, Palma de Mallorca.

MONTERO RIOS, Eugenio (1904): El Tratado de París. Conferencias pronunciadas en el Círculo de la Unión Mercantil. Madrid.

MONTEVERDE, Federico de (1898): Campaña de Filipinas. La división Lachambre. Librería de Hernando, Madrid.

MORENO LACALLE, José (1893): Proyecto de Ley de Administración de Filipinas. Manila.

OLIVER, Miguel de los Santos (1891): Cosecha periodística (Artículos varios). Imp. de Amengual y Muntaner, Palma.

OLIVER, Miguel de los Santos (1899): La cuestión regional.
Tipo-litografía de Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.

OLIVER, Miguel de los Santos (1901): Mallorca durante la primera
revolución (1808 a 1814). Imp. de Amengual y Muntaner, Palma
de Mallorca.

OLIVER, Miguel de los Santos (1903): Ensayos críticos. La
literatura en Mallorca (1808-1903). Tipo-litografía de
Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.

OLIVER, Miguel de los Santos (1906): Entre dos Españas. Gustavo
Gil, Editor, Barcelona.

OLIVER, Miguel de los Santos (1914): El caso Maura. Gustavo Gil,
editor, Barcelona.

OLMET, Luis Antón del; GARCIA CARRAFA, Arturo (1913): Los
grandes españoles: Maura. Madrid.

ORDAX, Federico (1895): Cuba, antecedentes, reformas y
estado actual. Madrid.

OSSORIO GALLARDO, Angel (1913): Un discurso y tres
artículos. Madrid.

PARTIDO REPUBLICANO CENTRALISTA (1894): Folleto de propaganda política. Imprenta de Aleu y Compañía, Madrid.

PAULIS, J; SOREL, F. de (1914): Maura ante el pueblo. Barcelona.

PENA, Pedro de A. (1884): La industria mallorquina. Consideraciones sobre su estado actual. Imprenta Gelabert, Palma.

PENA, Pedro de A. (1891): Guía manual de las Islas Baleares. Librería de J. Tous Editor, Palma.

PEREZ VENTO, Rafael (1894): Cartilla política del español en la isla de Cuba y la Reforma Maura. Habana.

PEZUELA, Jacobo de la (1863): Diccionario geográfico, estadístico e histórico de la isla de Cuba. La Habana, IV vols.

PICAVEA, Macías (1899): El problema nacional. Hechos, causas, remedios. Madrid.

PIELTAIN, Cándido (sense data): La isla de Cuba desde mediados de abril a fines de octubre de 1873. Madrid.

PI Y MARGALL, Francisco (1869): Idea exacta de la Federación. Datos para la organización de la República Federal Española. Tip. de la V. de Gaspar, Barcelona.

PI Y MARGALL, Francisco (1877): Las nacionalidades. Imprenta y librería de Eduardo Martínez, Madrid.

PI I MARGALL, Francisco. (1908): Articles. Pròleg den Gabriel Alomar. Secció d'Estudis i Propaganda del "Centre Nacionalista Republicà/ tip. L'Anuari, Barcelona.

POMAR Y FUSTER (1904): Ensayo histórico sobre el desarrollo de la instrucción pública en Mallorca. Palma de Mallorca.

PONS FABREGAS, Benito (1906): Juan Oliver (Maneu). Vicente Juan (Ribas). Memorias biográficas. Francisco Soler, Palma.

POLAVIEJA, Camilo García de (1898): Relación documentada de mi política en Cuba. Madrid.

PRIMO DE RIVERA, Fernando (1898): Memoria dirigida al Senado... acerca de su gestión en Filipinas. Imprenta y litografía del Depósito de la Guerra, Madrid.

REGLAMENTO DEL PARTIDO Y CASINO DE LA UNION REPUBLICANA DE PALMA.

(1896). Est. tipográfico del comercio.

REIXART I MORA, Josep (1906): Sa crisi de l'any 1906. Impremta de "El Porvenir Obrero", Maó.

RETANA, W. E. (1896): Mando del general Weyler en Filipinas. 5 junio 1888-17 noviembre 1891. Apuntes y documentos para la historia política administrativa y militar de dichas islas. Imp. de la Viuda de M. Minuesa, Madrid.

RETANA, W. E. (1907): Vida y escritos del Doctor Rizal. Madrid.

RETANA, W. E. (1910): Rizal. Noticias biográficas. Biblioteca popular de "L'Avenç", Barcelona.

REVERTER DELMAS, emilio (1896-97): Cuba española. Reseña histórica de la insurrección cubana de 1895. Centro Editorial de Alberto Martín, Barcelona.

REVERTER DELMAS, Emilio (1899): La insurrección de Filipinas en 1896 y 1897. Centro Editorial de Alberto Martín, Barcelona, II volums.

RIUDAVETS Y TUDURY, Pedro (1885): Historia de la isla de Menorca.

Imprenta Fernando Fabregues, Mahón, III volums.

RODRIGUEZ, José Ignacio (1900): Estudio histórico sobre el origen desenvolvimiento y manifestaciones prácticas de la idea de la anexión de la isla de Cuba a los Estados Unidos. La Propaganda Literaria, La Habana.

ROOSEVELT, Theodore (1899): The Rough Riders. London.

ROSSELLO BIBILONI, Jaime (1905): Formación del pueblo español. Conferencia dada en el círculo liberal de Palma de Mallorca el día 29 de enero de 1905. Rotger, S.A.

SAMPOL Y RIPOLL, Pedro (1900): Anuario Bibliográfico de Mallorca. 1898. BSAL, volum VIII.

SANGUILY, Manuel (1893): Hojas literarias. Habana.

SARGENT, H. (1907): The Campaign of Santiago de Cuba. London.

SASTRON, Manuel (1901): La insurrección en Filipinas y guerra hispano-americana. Madrid.

SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1886): Memoria. M. Ruiz y Compañía. Habana.

SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1887): Memoria. P. Fernández y Compañía. Habana.

SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1891): Memoria. Imprenta "La Habanera". Habana.

SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1900): Memoria leída en la junta general de socios. Imprenta "La Nacional". Habana.

SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1901): Memoria. Imprenta "La Nacional". Habana.

SOCIEDAD MARITIMA Y COMERCIAL DE PALMA DE MALLORCA (1878): Exposición dirigida al excmo. Sr. Ministro de Hacienda. Pedro J. Gelabert, Palma.

SERRANO, Nicolás María (1892): Memoria sobre el estado de Cuba. Madrid.

SHERMAN, John (1896): La causa de Cuba. Derecho de los cubanos a la beligerancia. Los crímenes del general Weyler. Imp. El Cuba, Tampa.

SINTES, Juan (1892): Carta de viaje á Filipinas. Mayo 1884.

Sociedad Tip. Los Tipos, Inca.

TACON, Miguel (1838): Relación del Gobierno Superior y capitanía de la isla de Cuba. Imprenta del gobierno y capitanía general, Habana.

VALDESPINO, J. C. (1906): Estudio biográfico de D. Vicente Juan Rosselló, hijo ilustre de Palma. Amengual y Montaner, Palma.

VALLE RUIZ, Restituto del (1899): Oración fúnebre que en las solemnes exequias celebradas por la Junta de Protección al Soldado el día 27 de enero de 1899 en sufragio de los soldados mallorquines fallecidos a consecuencia de nuestras guerras coloniales. Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca.

WEYLER Y NICOLAU, Valeriano (1910): Mi mando en Cuba (10 febrero 1896 á 31 octubre 1897). Historia militar y política de la última guerra separatista durante dicho mando. Imprenta litográfica y casa editorial de Felipe González Rojas, Madrid, 5 vols.

WILCOX, Marrion (1900): Harper's History of the war in the Philippines. Harper and Brothers, New York.

WILSON, H. W. (1900): The Downfall of Spain. London.

WOODFORD, Stewart L. (1899): The American-Spanish War. Norwich.

2.1.4. FONTS ARXIVISTIQUES.

- 1- Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Palma.
- 2- Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Selva.
- 3- Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Lluçmajor.
- 4- Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Sant Joan.
- 5- Arxiu del Regne de Mallorca (Palma).
- 6- Arxiu de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Palma de Mallorca.
- 7- Arxiu de la Fundació Antoni Maura (Madrid).
- 8- Arxiu Històric Nacional (Madrid).
- 9- Arxiu del diari "La Última Hora".

2.1.5. FONTS ORALS INDIRECTES.

Recollides a les següents localitats de Mallorca:

- 1- Alaró.
- 2- Alcúdia.
- 3- Ariany
- 4- Cala Rajada (Capdepera).
- 5- Campanet.
- 6- Campos.
- 7- Llubí.
- 8- Manacor.
- 9- Mancor de la Vall.
- 10- Montuïri.
- 11- Porreres.
- 12- Santa Eugènia.
- 13- Santa Margalida.
- 14- Santanyí.
- 15- Sineu.
- 16- Son Sardina (Palma).
- 17- Son Servera.

2.2. BIBLIOGRAFIA

Per facilitar la consulta de la bibliografia, l'hem estructurada en quatre blocs, la bibliografia bàsica balear, la bàsica general, la complementària balear i la complementària general.

2.2.1. BIBLIOGRAFIA BASICA BALEAR

ALEGRET, J.; GRIMALT, J.A.; MAS, J.; PONS, D., ROSSELLO, P. (1982):
Literatura. A Cent anys d'història de les Balears. Salvat,
Estella, pàg.173-203.

ALEMANY VICH, Luis (Sense data): Las publicaciones
periódicas en Mallorca (contribución a su estudio).
(Inèdit), Palma, III volums.

ALEMANY VICH, Luis (1973): Notas para una pequeña historia de la
Banca Balear. A Banco de Crédito Balear 1872-1972. Banco de
Crédito Balear, Palma, pàg. 167-195.

ALEMANY VICH, Luis (1975): La prensa periódica en Menorca. Mahón.

ALENYAR, M.; BARCELO, B.; ARNAIZ, P.C. (1982): Evolució
econòmica. A Cent anys d'història de les Balears. Salvat,
Estella, pàg. 43-75.

ALOMAR, Gabriel (1988): Sobre liberalisme i nacionalisme. Moll,
Palma de Mallorca.

ALTABELLA, José (1969): De 1779 a nuestros días (notas urgentes para una historia de la prensa balear). "La Estafeta Literaria", Madrid, número 426-28, pàg. 92-103.

ALZINA, J.; BLANES, C.; FIOL, P.; LE-SENNE, A.; LIMONGI, A.; VIDAL, A. (1982): Història de Mallorca. Moll, Mallorca. volum II.

ARNAIZ, Pere Carlos; MUNTANER MARIANO, Lleonard (1982): Història política i social. A Cent anys d'història de les Balears. Salvat, Estella, pàg. 9-43.

BARCELO PONS, Bartolomé (1961): La Cámara oficial de comercio, industria y navegación de Palma de Mallorca. 75 años de actividad (1886-1961). Gráficas Miramar, Palma.

BARCELO PONS, Bartolomé (1961): La vida económica de Mallorca en el siglo XIX. "Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca", Palma de Mallorca, número 632, pàg. 168-181.

BARCELO PONS, Bartolomé (1962): Evolución de la población de la isla de Mallorca por municipios. "Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca", Palma de Mallorca, número 637, pàg. 251-254.

BARCELO PONS, Bartomeu (1964): El segle XIX a Mallorca. Obra Cultural Balear, Ciutat de Mallorca.

BARCELO PONS, Bartolomé (1970): Evolución reciente y estructura actual de la población en las islas baleares. CSIC, Madrid-Ibiza.

BARCELO PONS, Bartomeu (1989): L'Emigració a les Illes Balears. "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 750, pàg. 3-7.

BIEL DE LA MEL (GABRIEL ALOMAR) (1983): Opera Prima. Ajuntament de Palma, Ciutat de Mallorca.

CALAFAT I VILA, Rosa Maria (1987): Andròxols cap a Cuba. "El Mirall", Palma, número 11, pàg. 13-15.

CARRIO I TRUJILLANO, Bartomeu (1985): Elements per a una història del carlisme a Mallorca. "Elements", Palma, número 4, pàg. 19-26.

CARRIO TRUJILLANO, Bartomeu (1985): El regionalisme a Mallorca: La Veu de Mallorca (1900-1931). UIB, (Memòria de llicenciatura inèdita).

CARRIO I TRUJILLANO, Bartomeu. (1986): El regionalisme a Mallorca 1900-1936: La Veu de Mallorca. A Quinze anys dels premis d'investigació Ciutat de Palma. Ajuntament de Palma, Palma. pàg. 87-106.

CARRIO I TRUJILLANO, Bartomeu (1989): Metodologia d'història de la premsa a Mallorca: Les publicacions nacionalistes. "Randa", Barcelona, número 24, pàg. 37-53.

CELA CONDE, Camilo José (1979): Capitalismo y campesinado en la isla de Mallorca. S. XXI, Madrid.

CIRER I COSTA, Joan Carles (1986): 1790-1820 Demografia i comerç d'Eivissa i Formentera. 130 anys d'una economia viva. Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.

DIAZ DE CASTRO, F.B.; MOLL, Isabel. (1982): El periodismo integrista: El Ancora, Palma de Mallorca (1880-1900). "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 19, pàg. 189-204.

DIVERSOS AUTORS (1922-24): El progreso catalán en América. Santiago de Chile.

DIVERSOS AUTORS (1979): Atlas de les Illes Balears. Diàfora, Barcelona.

DIVERSOS AUTORS (1991): América y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XX. Ajuntament de Palma/Edicions Miramar, Palma de Mallorca, volum I.

DIVERSOS AUTORS (1992): L'Església mallorquina durant la Restauració. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

DOMENECH, Joaquín Maria (1978): De Amadeo de Saboya a la dictadura de Primo de Rivera. A *Historia de Mallorca*, Palma de Mallorca, volum IV, pàg. 197-298.

DURAN PASTOR, Miquel (1980): Repercusiones de la revolución de 1868 en Mallorca. Palma de Mallorca.

DURAN PASTOR, Miquel (1981): Aspectos del XIX en Mallorca y Menorca. Imagen 70, Palma.

DURAN PASTOR, Miquel (1985): Dilucidación de algunos aspectos de la ejecutoria de Jose Canalejas a través de sus comunicados al general Valeriano Weyler. " Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana", Palma de Mallorca, número 839, volum XLI, pàg. 407-421.

ENSENYAT I JULIA, Jaume (1992): Mallorquins a Puerto Rico.

Comissió de les Illes Balears per a la commemoració del
V Centenari.

ESCANDELL, Bartolomé (1992): Baleares y América. Editorial
Mapfre, Madrid.

ESTABEN RUIZ, Francisco (1978): De lo bélico mallorquín. Fuerzas
militares de Mallorca. Arquitectura militar insular. A
Historia de Mallorca, Palma, volum VIII, pàg. 91-241.

FARRE-ESCOFET; MARIMON, Ramon; SURIS, J. M. (1977): La via
menorquina al creixement. Banca Catalana, Barcelona.

FIOL I TORNILA, Pere (1992): L'església mallorquina a Amèrica.
Bisbat de Mallorca.

FORTEZA, Guillem (1933): Els nostres renaixentistes i la política
d'un segle a Mallorca. "La Nostra Terra", Palma, números 64-
65.

FULLANA PUIGSERVER, Pere (1990): El catolicisme social a
Mallorca (1877-1902). Publicacions de l'Abadia de
Montserrat, Barcelona.

GABRIEL, Pere (1973): El moviment obrer a Mallorca. Curial,
Barcelona.

GABRIEL, Pere (1975): Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX, I. "Randa", Barcelona, número 1, pàg. 89-129.

GABRIEL, Pere (1976): Entorn al moviment obrer a Mallorca el segle XIX, II. "Randa", Barcelona, número 2, pàg. 101-123.

GABRIEL, Pere (1984): Mallorca Contemporànea. A Historia de los pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de Aragón. Argos-Vergara, Barcelona. pàg. 161-198.

GABRIEL, Pere (1988): El PSOE en Baleares (1892-1936). "Anales de Historia", Madrid, número 3, pàg. 139-173.

GARRIDO ALVAREZ, Leandro (1991): El último episodio colonial: Filipinas. A America y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XX. Ajuntament de Palma/Edicions Miramar, Palma de Mallorca, Volum I, pàg. 195-199.

GORDILLO COURCIERES, José Luis (1981): Formentera. Historia de una isla. Albatros, Valencia.

LLABRES BERNAL, Juan (1930): Cronologia de los jefes politicos y gobernadores civiles de la provincia de Baleares 1912-1930.

"Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana", Palma,
número 594, volum XXIII, pàg. 86-89.

LLABRES BERNAL, Juan (1958-71): Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX (1801-1880). Palma, volum I-V.

LLOMPART, Josep Maria (1964): La literatura moderna a les Illes Balears. Moll, Mallorca.

LLOMPART, Josep Maria (1978): Literatura mallorquina contemporànea. A Historia de Mallorca, Palma, volum IX, pàg. 197-298.

LLOMPART, Josep Maria (1992): La narrativa a les Illes Balears. Moll, Mallorca.

LLULL, Anselm (GREGORI MIR) (1975): El mallorquinisme polític (1840-1936). Edicions Catalanes de París, París, volum I-II

LUIS SALVADOR, Archiduque (1984): Las Baleares. Olañeta, Palma.
volum I-III.

MACABICH, Isidoro (1966): Historia de Ibiza. Daedalus, Palma.

MANERA, Carles (1990): El comercio exterior mallorquin en la era de consolidación del mercado mundial, 1704-1886.

"Estudis d'Història econòmica", número 2, Palma, pàg.
77-115.

MARFANY, Joan-Lluís (1988): Introducció. A M.S. OLIVER: La
literatura en Mallorca. UIB-Abadia de Montserrat, Barcelona.
pàg. 5-66.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1989): Una emigració forçada: els
soldats illencs enviats a Cuba durant la guerra
hispano-cubano-americana de 1895-1898. "Lluc", Ciutat de
Mallorca, número 750, pàg. 19-22.

MARIMON, Antoni; SALVA, Xavier (1989): Mallorquins, menorquins i
eivissencs a les guerres de Cuba i de les Filipines.
"Randa", Barcelona, número 24, pàg. 21-36.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1992): El general Weyler,
governador de l'illa de Cuba. Comissió V Centenari
Illes Balears.

MARTI, Fernando (1973): Menorca. Un siglo. A Banco de Crédito
Balear 1872-1972, Banco de Crédito, Palma, pàg 49-77.

MARTI I CAMPS, F. (1973): Iniciació a la història de Menorca.
Moll, Palma.

- MASCARO PASSARIUS, José (1962-67): Corpus de Toponímia. Palma, VI volums.
- MASCARO PASSARIUS, José (coordinador) (1978): Historia de Mallorca. Palma. XIII volums.
- MASCARO PASSARIUS, José (coordinador) (1980-85): Geografia e historia de Menorca. Menorca-Barcelona, V volums.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (1977): Església i societat a la Mallorca del segle XX. Curial, Barcelona.
- MAYOL ALCOVER, Esperanza (1976): Islas. Autobiografia. Imprenta Mossèn Alcover, Palma de Mallorca.
- MELIA, Josep (1967): Els mallorquins. Daedalus, Palma de Mallorca.
- MELIA, Josep (1968): La renaixença a Mallorca. Daedalus, Palma.
- MELIA, Josep (1977): La nació dels mallorquins. Selecta, Barcelona.
- MIR, Gregori (1987): Pròleg. A M. S. Oliver: La Qüestió Regional. Edicions de la Magrana-Diputació de Barcelona, Barcelona. pàg. I-XXXIII.

- MIR, Gregori (1990): El mallorquinisme polític (1840-1936). Moll, Mallorca, II volums.
- MORRO, Mateu; SERRA, Sebastià (1986): L'esquerra nacionalista a Mallorca. La Magrana-Diputació de Barcelona, Barcelona.
- MULET, J.; PUJOL, J.; ROCA, J.; UMBERT, J. (1988): Ideología y sociedad en Mallorca frente al conflicto cubano 1868-1898. Universitat de les Illes Balears (inèdit).
- MUNTANER BUJOSA, Juan (1965): Los hijos ilustres de Palma. El general Weyler 1838-1930. Resumen biográfico. Palma.
- NADAL, Antoni (1988): El 1er de maig a Mallorca (1890-1936). Ajuntament de Palma, Palma.
- OLIVER, Miquel dels Sants (1987): La qüestió regional. La Magrana/Diputació de Barcelona, Barcelona.
- OLIVER, M. S. (1988): La literatura en Mallorca. Abadía de Montserrat, Barcelona.
- PALMER, José Agustín (sense data): Don José Tous Ferrer In Menoriam. 1859-1959. Palma de Mallorca.

PENARRUBIA I MARQUES, Isabel (1979): Les classes socials mallorquines i l'Estat Espanyol. (1868-1910). "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 18, pàg. 83-89.

PENARRUBIA, Bel (1980): Mallorca davant el centralisme. Curial, Barcelona.

PENARRUBIA MARQUES, Isabel (1980): Reivindicació i projectes d'autonomia política a Mallorca. (1868-1900). "L'Avenç", Barcelona, número 25.

PENARRUBIA, Bel (1984): Forces polítiques i qüestió nacional a Mallorca durant la Restauració. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 28-29, pàg. 447-453.

PESCE VICH, Miquel (1986): Diccionari biogràfic de les Pitiüses. Eivissa.

POMAR, Jaume (1976): L'aventura de la Nova Palma. Moll, Palma de Mallorca.

PONS I PONS, Damià (1981): Aproximació a Joan Torrandell. (1869-1937). "Affar", Palma de Mallorca, número 1, pàg. 105-118.

PONS, Antoni-Joan; SALORD, Josefina (1987): La literatura catalana a Menorca a estudi: Un estat de la qüestió. "Randa", Barcelona, número 21, pág. 89-109.

POU MUNTANER, Juan (1964): Las comunicaciones marítimas en las Islas Baleares en los siglos XIX y XX. "Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca" Palma de Mallorca, número 642.

POU MUNTANER, Juan (1970): La marina en Mallorca. Palma de Mallorca.

POU MUNTANER, Juan (1985): Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. Tomo VI 1881-1885. Societat Arqueològica Lul·liana, Palma.

POU MUNTANER, Juan (1987): Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. Tomo VII 1886-1890. Societat Arqueològica Lul·liana, Palma.

POU MUNTANER, Juan (1992): Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. Tomo VIII (1891-1895). Societat Arqueològica Lul·liana, Palma de Mallorca.

QUINTANA, Josep Maria (1976): Menorca, segle XX. De la monarquia a la república. Moll, Mallorca.

QUINTANA, Alberto (1972): Notas para la evolución del comercio de Baleares entre 1868 y 1886. "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 9, pàg. 139-153.

RIERA, Joan (1991): Casos y cosas de ayer. Los prófugos. "Manacor", març de 1991.

RIPOLL MARTINEZ, Antònia (1992): Alguns aspectes de l'emigració mallorquina a Puerto Rico. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 355-373.

RIUDAVETS TUDURI, Pere (1982): Historia de la Isla de Menorca. Al thor, Maó, II volums.

ROIG DE LEUCHSENRING, Emilio (1947): Weyler en Cuba. Un precursor de la barbarie fascista. Editorial Pàginas, La Habana.

ROMANA, José Miquel (1983): Valeriano Weyler, el militar de hierro. " Historia 16" Madrid, número 84, pàg. 113-118.

- ROMANA, José Miquel (1983): Valeriano Weyler, el militar de hierro. "Historia 16" Madrid, número 84, pàg. 113-118.
- ROMANO, Julio (1934): Weyler, el hombre de hierro. Espasa-Calpe, Madrid.
- ROSSELLO VERGER, Vicente Maria (1964): Mallorca. El Sur y Sureste. Càmarà Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca, Palma de Mallorca.
- SAEZ ISERN, Francisco (1987): Las congregaciones diocesanas dedicadas a la enseñanza en Mallorca. Orígenes y desarrollo 1794-1915. "Estudis Baleàrics", Palma de Mallorca, número 25, pàg. 41-49.
- SAEZ ISERN, Francisco (1987): Congregaciones diocesanas dedicadas a la enseñanza en Mallorca 1794-1915. "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 21, pàg. 279-288.
- SAEZ ISERN, Francisco (1989): Ciudadanos de Primera. El cuerpo electoral mallorquín en el siglo XIX (1837-1899). UIB (Tesi doctoral inèdida).
- SALVA, Pedro (1981-82): La dinámica de la población en las islas Baleares en el último tercio del siglo XIX (1878-1900). "Trabajos de Geografia", Palma, número 38, pàg. 77-140.

SANTANER MARI, Joan (1985): General Weyler. Ajuntament de Palma, Palma.

SERRA, Antoni (1983): Pròleg. A Biel de la Mel: Opera prima a les pàgines d'en Figuera i la Roqueta. Lluís Ripoll, Ciutat de Mallorca. pàg. VII-XII.

SERRA, Antoni (1984): Gabriel Alomar. L'honestedat difícil. Ajuntament de Palma, Palma.

SERRA, Antoni (1988): Pròleg A Gabriel Alomar: Sobre liberalisme i nacionalisme. Moll, Palma de Mallorca. pàg. VII-XXVIII.

SERRA BUSQUETS, Sebastià (1984): La Veu de Mallorca. Una publicació nacionalista entre el 1900 i 1931. "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 20, pàg. 293-319.

SERRA BUSQUETS, Sebastià (1985): La situació actual dels estudis sobre la premsa a les Illes Balears. "Estudis Balearics" número 18, pàg. 107-128.

SERRA BUSQUETS, Sebastià (1986): L'emigració mallorquina a l'Amèrica Llatina de començament de segle fins als anys trenta. El cas de l'Argentina. A Quinze anys dels premis d'investigació Ciutat de Palma, Palma, pàg. 61-86.

SERRA BUSQUETS, Sebastià (1989): L'emigració mallorquina: una perspectiva històrica. A Les Migracions. Ajuntament de Palma, Palma, pàg. 39-40.

SERRA BUSQUETS, Sebastià (1991): L'emigració mallorquina a Amèrica. A Amèrica y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XX. Ajuntament de Palma/Edicions Miramar, Palma de Mallorca, volum I, pàg. 219-230.

SERRA BUSQUETS, Sebastià (1992): L'emigració de Balears a Amèrica. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 7-47.

SERRA BUSQUETS, Sebastià (1992): La emigración de las Islas Baleares a Iberoamérica. A Historia general de la emigración española a Iberoamérica. Ministerio de trabajo y seguridad social/ Quinto Centenario/ Fundación Centro Español de Estudios de América Latina -CEDEAL-, Madrid, volum I, pàg. 87-115.

SERRADILLA MUÑOZ, José V. (1988): Periodismo en Ibiza. Imprenta Ibosim, Eivissa.

- TRIAS MERCANT, Sebastià (1985): Història del pensament a Mallorca. Moll, Mallorca.
- TUGORES SERRA, Melchor (1964): Don Miguel Socías y Caimari, hijo ilustre de La Puebla. Impremta Politécnica, Palma.
- TUÑON DE LARA, M (1976): Maura, el "maurismo" y sus élites. "Mayurqa", Palma, número 16, pàg. 71-85.
- VERDERA, Francisco (1973): Ibiza, un siglo. A Banco de Credito Balear 1872-1972. Banco de crédito, Palma. pàg. 77-101.
- VERDERA, Nito (1992): El general Vara de Rey i el Caney. Comissió de les Illes Balears per a la commemoració del Vè centenari del descobriment d'Amèrica.
- VILAS I GIL, Pere (1989): Notes per a la història marítima d'Eivissa i Formentera. Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.
- WEYLER Y LOPEZ DE PUGA, Valeriano (1946): En el archivo de mi abuelo. Industrias Gráficas, Madrid.
- XAMENA, Pere; RIERA, Francesc (1986): Història de l'església de Mallorca. Moll, Mallorca.

2.2.2. BIBLIOGRAFIA BASICA GENERAL

AGIRREAZKUENAGA ZIGORRAGA, Joseba (1989): Los vascos y la insurrección de Cuba en 1868. "Historia Contemporánea", Bilbao, número 2, pág. 139-165.

AGUIRRE, Sergio (1978): Raíces y significación de la protesta de Baragua. Editora Política, La Habana.

ALMEIDA BOSQUE, Juan (1986): El general en jefe Máximo Gómez. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

ALMODOVAR MUÑOZ, Carmen (1989): Antología crítica de la historiografía cubana (período colonial). Editorial Pueblo y Educación, La Habana.

ALMUINA FERNANDEZ, Celso (1989): Prensa y opinión pública. A III Symposium de metodología aplicada a la historia de la masonería española. Centro de Estudios de la Masonería Española, pág. 245-279.

- ALVAREZ ESTEVEZ, Rolando (1986): La emigración cubana en Estados Unidos 1868-1878. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.
- ANDRES-GALLEGO, J. (1971): El separatismo filipino y la opinión española. "Hispania", Madrid, número 117, pàg. 77-103.
- ARRIERO, Maria luz (1984): Los motines de subsistencias en España 1895-1905. "Estudios de Historia Social" , Madrid, número 30, pàg. 193-251.
- ARTOLA, Miguel (1975): Partidos y programas políticos. 1808-1936. Aguilar, Madrid, II volums.
- ARTOLA, Miguel (1985): El sistema político de la Restauración. A La España de la Restauración. S. XXI, Madrid. pàg. 11-21.
- BACHOUD, Andrée (1988): Los españoles ante las campañas de Marruecos. Espasa-Calpe, Madrid.
- BALCELLS, Albert; ARDIT, Manuel; SALES, Núria (1980): Història dels Països Catalans de 1714 a 1975. Edhasa, Barcelona.
- BALCELLS, Albert (1992): Història del nacionalisme català. Dels

origens al nostre temps. Generalitat de Catalunya,
Barcelona.

BALLBE, Manuel (1983): Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1983). Alianza, Madrid.

BAQUER, Miguel Alonso (1971): El ejército y la sociedad española. Ediciones del Movimiento, Madrid.

BARCIA, Maria del Carmen (1987): L'abolició del tràfic de negres a Cuba. "L'Avenç", Barcelona, número 101, pàg. 25-34.

BEKAREVICH, A.; MANSILLA, A. (1984): El capital monopolista extranjero en Cuba a la luz de las enseñanzas leministas sobre el imperialismo. A Los monopolios extranjeros en Cuba. Ediciones Ciencias Sociales, La Habana. pàg. 3-18.

BELMONTE, José (1971): Historia Contemporánea de América. Guadarrama, Madrid.

BERNAL, Antoni M. (1985): La llamada crisis finisecular. A La España de la Restauración. S. XXI, Madrid. pàg. 215-265.

BEYHAUT, Gustavo y Hélène (1986): América Latina III. De la independencia a la segunda guerra mundial. S. XXI, Madrid.

- BOLADO ARGUELLO, Nieves (1991): La independencia de Cuba y la prensa: apuntes para la historia. Ayuntamiento de Torrelavega.
- BUENO, Salvador (1980): Figuras cubanas del siglo XIX. Ediciones Unión, La Habana.
- CABANELLAS, Guillermo (1977): Cuatro Generales. Preludio a la guerra civil. Barcelona.
- CABRERA, Mercedes (1985): El conservadurismo maurista en la Restauración. A La España de la Restauración. S. XXI, Madrid, pàg. 55-71.
- CABRERA DENIZ, Gregorio J. (1992): Catalanes en Cuba: un ideal político para la comunidad canaria. A IV Jornades d'Estudis Catalano-Americans, Comissió Amèrica i Catalunya, 1992.
- CABRERO, Leoncio (1985): Filipinas. Información y revistas, Madrid.
- CACHO VIU, Vicente (1984): Els modernistes i el nacionalisme cultural. La Magrana, Barcelona.
- CAMPOS ESTEVE, Carmen (1988): Comerc i crèdit a San Juan de

Puerto Rico, 1837-1844. "Quaderns d'Amèrica (suplement de l'Avenç nº 113)", Barcelona, número 4, pàg. 13-14.

CARR, Raymond (1979): España 1808-1975. Ariel, Barcelona.

CARRERAS, Julio Angel (1985): Esclavitud, abolición y racismo. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

CASANOVA, Carlos R. (1988): Expressions de poder al municipi de Manatí. " Quaderns d'Amèrica (suplement de l'Avenç nº 113)" Barcelona, número 4, pàg. 10-12.

CASASSAS I YMBERT, Jordi (1990): Entre Escil·la i Caribdis. Els orígens. El catalanisme i la Catalunya conservadora de la segona meitat del segle XIX. La Magrana, Barcelona.

CASTELAR, Emilio (1982): Crónica Internacional 1890-1898. Editora Nacional, Madrid.

CASTILLO, Santiago (1989): Historia del socialismo español 1 (1870-1909). (Dirigida per Manuel Tuñón de Lara). Conjunto Editorial S.A., Barcelona.

CESPEDES DEL CASTILLO, Guillermo (1986): Textos y documentos de la América Hispánica (1492-1898). Labor, Barcelona.

CHESNEAUX, Jean (1969): Asia Oriental en los siglos XIX y XX.
Labor, Barcelona.

CIERVA, Ricardo de la (1980): Historia General de España.
Planeta, Madrid, volum XI.

CIFRE DE LOUBRIEL, Estela (1975): La formación del pueblo
puertorriqueño. La contribución de los catalanes,
baleáricos y valencianos. Instituto de Cultura
Puertorriqueña, San Juan.

COLLAZO, Enrique (1972): Los americanos en Cuba. Editorial de
Ciencias Sociales, La Habana.

COLLAZO, Enrique (1981): Cuba independiente. Editorial Oriente,
Santiago de Cuba.

COMIN, Francisco (1985): La política fiscal en España entre
1874-1914. A La España de la Restauración. S. XXI, Madrid.
pág. 189-215.

COMPANYS MONCLUS, Julián (1989): De la explosión del Maine a la
ruptura de relaciones diplomáticas entre Estados Unidos y
España. Quaderns del Departament de Geografia i Història de
l'Estudi General de Lleida.

CORES TRASMONTE, Baldomero (1984): A Constitucion de Cuba e Porto Rico, primeiro modelo autonómico español. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 28-29, pàg. 407-415.

COSTA, Joaquín (1984): Oligarquía y caciquismo. Colectivismo agrario y otros escritos. Alianza Editorial, Madrid.

CUBANO, Astrid (1990): El cafe y la política colonial de Puerto Rico a fines del siglo XIX: Dominación mercantil en el puerto de Arecibo. "Revista de Historia Económica", Madrid, any VIII, número 1, pàg. 95-103.

DIAZ PLAZA, F. (1983): Historia de España en sus documentos. Cátedra, Barcelona.

DIETZ, James L (1989): Historia económica de Puerto Rico. Ediciones el Huracan, Río Piedras.

DIRECCION POLITICA DE LAS FAR (1985): Historia de Cuba. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

DIVERSOS AUTORS (1977): La Restauración. Edaf, Madrid.

DIVERSOS AUTORS (1979): Puerto Rico: Historia y desarrollo contemporáneo. Academia de Ciencias de la URSS, Moscú.

DIVERSOS AUTORS (1981): Selección de artículos y documentos para la historia del movimiento obrero y la revolución socialista de Cuba. Dirección política de las FAR, La Habana.

DIVERSOS AUTORS (1982): Metodología de la historia de la prensa española. S. XXI, Madrid.

DIVERSOS AUTORS (1984): Los monopolios extranjeros en Cuba 1895-1958. Ciencias Sociales, La Habana.

DIVERSOS AUTORS (1984): Selección de lecturas de historia de Cuba. Editora Política, La Habana, II vols.

DIVERSOS AUTORS (1985): La España de la Restauración. S. XXI, Madrid.

DIVERSOS AUTORS (1988): España y Cuba en el siglo XIX. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47.

DIVERSOS AUTORS (1992): Historia general de la emigración española a Iberoamérica. Ministerio de trabajo y seguridad social/ Quinto centenario/ Fundación Cento

Español de estudios de América Latina -CEDEAL-, Madrid,
2 Volumes.

DURNERIN, James (1978): Maura et Cuba (Politique coloniale d'un ministre libéral). Les Belles Lettres, Paris.

ESTRADE, Paul (1978): Cuba à la veille de l'Indépendance: Le Mouvement économique (1890-1893). Bilan et essai d'interprétations. " Melanges de la Casa de Velazquez", Paris, pàg. 353-381, volum XIV.

ESTRADE, Paul (1988): José Martí: las ideas y la acción. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 17-89.

FERNANDEZ, Alejandro (1992): Mutualismo y asociacionismo. A Historia General de la emigración española a Iberoamérica. Madrid, volum II, p. 331-359.

FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1969-74): Historia política de la España contemporánea. Alianza Editorial, Madrid. III volums.

FERNANDEZ BASTARRECHE, Fernando (1978): El ejército español en el s. XIX. S. XXI, Madrid.

FERNANDEZ BASTARRECHE, Fernando (1987): El servicio militar en la España del siglo XIX. " Historia 16", Madrid, número 140, pàg. 27-36.

FERNANDEZ MUNIZ, Aurea Matilde (1988): Las quintas. Sistema de reclutamiento: explotación para unos y negocio para otros 1868-1898. " Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 553-561.

FERNANDEZ MUNIZ, Aurea Matilde (1988): Las quintas. Sistema de reclutamiento: explotación para unos y negocio para otros (España) 1868-1898. "Revista cubana de Ciencias Sociales", La Habana, número 16, pàg. 186-203.

FERNANDEZ MUNIZ, Aurea Matilde (1988): España y Cuba, 1868-1898. Revolución burguesa y relaciones coloniales. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

FERNANDEZ RETAMAR, Roberto (1989): Prólogo a José Martí: Política de nuestra América. S. XXI, México. pàg. 9-34.

FEXAS MASSANES, Jordi (1992): 150 anys d'associacionisme català. "Revista de Catalunya", Barcelona, número 67, p. 91-100.

FLINT, Grover (1983): Marchando con Gómez. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

- FOHLEN, Claude (1967): La América anglosajona. Labor, Barcelona.
- FONER, Philip S. (1975): La guerra hispano-cubano-norteamericana y el nacimiento del imperialismo norteamericano 1895-1902. Akal, Madrid, II volums.
- FRADERA, Josep Maria (1984): Catalunya i Cuba en el s. XIX: el comerç d'esclaus. " L'Avenç", Barcelona, número 75, pàg. 42-48.
- FRADERA, Josep Maria (1992): Les filipines en el segle XIX: facetes d'una colonització tardana. "L'Avenç" número 163, Barcelona, p. 16-22.
- FRANCO, José L. (1989): Antonio Maceo. Apuntes para la historia de su vida. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, III volums.
- FREEMAN SMITH, Robert (1991): América Latina, los estados Unidos y las potencias europeas. A Historia de América Latina 7. Crítica, Barcelona, p. 73-106.
- GARCIA DELGADO, J. L.; SANCHEZ JIMENEZ, J.; TUÑON DE LARA, M. (1984): Los comienzos del s. XX. La población. La economía. La sociedad. A Historia de España. Espasa-Calpe, Madrid.

GARCIA DELGADO, José Luis (1986): La economía española entre 1900 y 1923. A Historia de España. Labor, Barcelona, volum VIII, pàg. 409-460.

GARCIA-NIETO, Ma Carmen; DONEZAR, Javier Ma; LOPEZ PUERTA, Luis (1972): Bases documentales de la España contemporánea. Restauración y desastre 1874-1898. Guadiana de publicaciones, Madrid.

GARCIA-NIETO, Ma Carmen; DONEZAR, Javier M; LOPEZ PUERTAS, Luis (1972): Bases documentales de la España Contemporánea. Crisis del sistema canovista. Guadiana de Publicaciones, Madrid.

GARCIA-NIETO, Ma Carmen; DONEZAR, Javier M; LOPEZ PUERTA, Luis (1972): Bases documentales de la España Contemporánea. Expansión económica y luchas sociales 1898-1923. Guadiana de Publicaciones, Madrid.

GONZALEZ ASENJO, Alfonso J. (1985): La resistencia al servicio militar en Galicia 1837-1874. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 34-35, pàg. 197-318.

GUALBERTO GOMEZ, Juan (1974): Por Cuba Libre. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

GUERENA, Juan Luis (1982): Las estadísticas oficiales de la prensa (1867-1927). A Metodología de la historia de la prensa española. S. XXI, Madrid.

GUERRA, Ramiro (1972): Guerra de los 10 años. Editorial Ciencias Sociales, La Habana, II volums.

GUERRA SANCHEZ, Ramiro (1974): La expansión territorial de los Estados Unidos. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

HERNANDEZ ALONSO, J.L. (1984): Los Estados Unidos de America. Universidad de Salamanca, Salamanca.

HERNANDEZ SANDOICA, Elena; MACEBO, Ma Fernanda (1978): Higiene y sociedad en la guerra de Cuba. "Estudios de historia social", Madrid, número 5, pàg. 361-384.

HERNANDEZ SANDOICA, Elena (1988): Transporte marítimo y horizonte ultramarino en la España del siglo XIX: La naviera "Antonio López" y el servicio de correos a las Antillas. "Cuadernos de historia Contemporánea", Madrid, número 10, pàg. 45-71.

- IGLESIAS GARCIA, Fe (1988): Características de la inmigración española en Cuba 1904-1930. A Espanoles hacia America. Alianza Editorial, Madrid. pàg. 270-296.
- ILETO, Reynaldo C (1992): Passió i revolució, Llum i germandat. "L'Avenç" número 163, Barcelona, p. 32-67.
- IZARD, Miquel (1979): Amèrica i l'economia catalana del vuit-cents. "L'Avenç", Barcelona, número 15, pàg. 35-39.
- JESUS, Edilberto C. de (1992): Control i compromís a la vall de Cagayan. "L'Avenç", Barcelona, número 163, Barcelona, p. 22-32.
- JOVER ZAMORA, José María (1986): La época de la Restauración. Panorama político social, 1875-1902. A Historia de España. Labor, Barcelona. volum VIII, pàg. 269-406.
- JUTGLAR, Antoni (1979): La Catalunya del s. XIX. A Història de Catalunya. Cupsa/Planeta, Barcelona, volum VII.
- LAMORE, Jean (1971): Cuba. Oikos-Tau, Barcelona.
- LAMORE, Jean (1978): De la "siempre fiel" a "our cuban colony". "Historia 16", Madrid, número 27, pàg. 81-89.

LAVINA, Xavier (1988): La revolució haitiana, projecte burgès, projecte popular. "L'Avenç", Barcelona. número 116, pàg. 36-41.

LE RIVEREND, Julio (1980): Breve historia de Cuba. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

LE RIVEREND, Julio (1985): Historia económica de Cuba. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

LLEIXA, Joaquim (1986): Cien años de militarismo en España. Funciones estatales confiadas al Ejército en la Restauración y el franquismo. Anagrama, Barcelona.

LOPEZ-CORDON CORTEZO, Ma Victoria (1985): La mentalidad conservadora durante la Restauración. A La España de la Restauración. S. XXI, Madrid, pàg. 71-111.

LOPEZ SEGRERA, Francisco (1980): Raíces históricas de la Revolución cubana (1868-1959). Ediciones Unión, La Habana.

LUZON BENEDICTO, José Luis (1990): Catalans a Cuba, una anàlisi a través del Llibre Registre del consolat espanyol de l'Havana 1900-1926. A 3 Jornades d'Estudis Catalano-

Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, p.
151-161.

MALDONADO DENIS, Manuel (1973): Puerto Rico. Mito y realidad.
Península, Barcelona.

MALDONADO DENIS, Manuel (1980): Puerto Rico, una interpretación
histórico-social. S. XXI, México.

MALUQUER DE MOTES, Jordi (1971): El problema de la esclavitud y
la revolución de 1868. " Hispania", Madrid, número 21, pàg.
55-76.

MARINELLO, Juan (1980): Dieciocho ensayos martianos. Editora
política, La Habana.

MARTI, Casimiro (1986): Afianzamiento y despliegue del sistema
liberal. A Historia de España. Labor, Barcelona, volum VIII,
pàg. 171-268.

MARTI, José (1974): Prosa y poesía. Argos-Vergara, Barcelona.

MARTI, José (1975): El Partido Revolucionario Cubano.
Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

MARTI, José (1981): Obras escogidas. Editora Política, La Habana.
III volums.

MARTI, José (1981): Obras completas. Editorial de Ciencias
Sociales, La Habana, XXVIII volums.

MARTI, José (1989): Política de nuestra América. S. XXI, México.

MARTI; CASTRO (1984): De Martí a Castro. Anagrama, Barcelona.

MARTIN ACENA, Pablo (1985): Política monetaria durante la
Restauración 1894-1914. A La España de la Restauración. S.
XXI, Madrid, pàg. 171-189.

MARTINEZ CUADRADO, Miguel (1980): La burguesía conservadora
(1874-1931). A Historia de España Alfaguara.
Alianza/Alfaguara, Madrid, volum VI.

MARTINEZ CUADRADO, Miguel (1969): Elecciones y partidos políticos
de España. Taurus, Madrid, II volums.

MARTINEZ DE VELASCO, A; SANCHEZ MANTERO, R; MONTERO,
Feliciano (1990): Manual de historia de España. Siglo
XIX. Historia 16, Madrid.

MASCAREÑAS RUBIES, Toña N. (1988): Panorama general de Puerto Rico al s XIX. " Quaderns d'Amèrica (suplement de l'Avenç nº113)", Barcelona, número 4, pàg. 2-5.

MATEVOSIAN, R. (1984): La industria azucarera y los monopolios de Estados Unidos. A Los monopolios extranjeros en Cuba. Ed. Ciencias Sociales, La Habana.

MAURIA, Vibha (1987): José Martí i l'esclavitud. "L'Avenç", Barcelona, número 101, pàg. 35-68.

MEGIA SANCHEZ, Ernesto (1980): Introducción. A José Martí: Nuevas cartas de Nueva York. S. XXI, México, pàg. 11-17.

MESA, Roberto (1967): El colonialismo en la crisis del XIX español. Ciencia nueva, Madrid.

MOLINA, Antonio (1984): Historia de las Filipinas. Cultura Hispánica, Madrid.

MORALES PADRON, Francisco (1991): Las relaciones interamericanas: intereses y antagonismos en el siglo XIX. A Historia de las Américas IV. Alhambra/Quinto Centenario/Universidad de Sevilla, Madrid, p. 11-27.

- MORENO FRAGINALS, Manuel (1984): Sucre, esclaus, revolució.
"L'Avenç", Barcelona, número 75, pàg. 56-62.
- MORENO FRAGINALS, Manuel R. (1990): Immigració, lleves i guerres colonials. A 3 Jornades d'Estudis Catalano-Americans.
Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, p. 23-39.
- MORENO FRAGINALS, Manuel (1991): Economías y sociedades de plantaciones en el caribe español, 1860-1930. A Historia de América Latina 7. América latina: economía y sociedad 1870-1930. Crítica, Barcelona, pàg. 163-199.
- NADAL, Jordi (1984): La población española (S. XVI a XX). Ariel, Barcelona.
- NOREÑA, Ma Teresa (1974): La prensa obrera madrileña ante la crisis del 98. A El s. XIX en España: doce estudios. Planeta, Barcelona, pàg. 571-611.
- NÚÑEZ FLORENCIO, Rafael (1991): Los anarquistas españoles y americanos ante la guerra de cuba. "hispania", Madrid, número 179, pàg. 1077-1092.

OPATRY, Josef (1992): El fin del colonialismo español en América: Cuba, siglo XIX. "Bolletín of Hispanic Studies", Liverpool, vol LXXIX, número 1, p. 71-84.

OYARZUN, Ramón (1969): Historia del carlismo. Alianza, Madrid.

PABON Y SUAREZ DE URBINA, Jesús (1952): El 98, acontecimiento internacional. Ministerio de Asuntos Exteriores, Escuela Diplomática, Madrid.

PADILLA BOLIVAR, A. (1987): La lucha de José Martí. "Historia 16", Madrid, número 131, pág. 61-74.

PAYNE, J. G. (1969): Los militares y la política en la España Contemporánea. Ruedo Ibérico.

PAYNE, Stanley G. (1977): Ejército y sociedad en la España liberal 1808-1936. Akal, Madrid.

PEREZ, Francisco (1974): La guerra en la Habana. Desde enero de 1896 hasta el combate de San Pedro. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

- PEREZ DELGADO, Rafael (1976): 1898. El año del desastre. Tebas, Madrid.
- PICHARDO VINALS, Hortensia (1965): Documentos para la historia de Cuba (época colonial). Editora Nacional de Cuba, La Habana.
- PICO, Fernando (1988): Historia general de Puerto Rico. Río Piedras.
- PICO, Fernando (1988): L'ordre rural portoriqueny en la dècada de 1890. " Quaderns d'Amèrica (Suplement de l'Avenç número 113)", Barcelona, número 4, pàg. 6-9.
- PORTERO, Florentino (1983): Francisco Silvela, jefe del conservadurismo español. "Revista de historia contemporánea", Sevilla, número 2, pàg. 146-163.
- RAMA, Carlos M. (1976): La crisis española del siglo XX. Fondo de Cultura Económica, México.
- RIBES TOVAR, Federico (1973): Historia cronológica de Puerto Rico. Editorial "Tres Américas", Panamá.
- RICARD, Serge (1987): L'histoire mythifiée: Theodore Roosevelt et la conquête de Cuba, 1898. " Revue d'histoire moderne et contemporaine", Paris, número 34, pàg. 660-669.

RIQUER, Borja de (1979): Regionalistes i nacionalistes. Dopesa, Barcelona.

RIVERENO, Julio le (1972): Historia económica de Cuba. Ariel, Barcelona.

ROBLEDO HERNANDEZ, Ricardo (1985): La renta de la tierra en la crisis de fines del siglo XIX. A La España de la Restauración. S. XXI, Madrid, pàg. 311-331.

ROBLES MUNOZ, Cristóbal (1992): Reformas políticas y pacificación militar en Cuba. "Hispania" número 180, Madrid, p. 173-224.

RODAO GARCIA, Florentino (1989): Conflictos con Estados Unidos en Ponapé: prelude para 1898. A Estudios sobre Filipinas y las islas del Pacífico, AEPP, Madrid, pàg. 103-113.

RODAO GARCIA, Florentino (Coordinador) (1989): Estudios sobre Filipinas y las islas del Pacífico. Asociación Española de Estudios del Pacífico, Madrid.

ROIG DE LEUCHSENDRING, Emilio (1958): La guerra libertadora de los treinta años, 1868-1898, razón de su victoria. Oficina del historiador de la Ciudad de la Habana.

ROIG DE LEUCHSENRING, Emilio (1947): Weyler en Cuba. Un precursor de la barbarie fascista. Editorial Páginas, La Habana.

ROMERO MAURA, Joaquín (1975): La Rosa de Fuego. Republicanos y anarquistas: la política de los obreros barceloneses entre el Desastre Colonial y la Semana Trágica, 1899-1909. Barcelona.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1983): Resum d'història del catalanisme. La Magrana/ Diputació de Barcelona, Barcelona.

ROY, Joaquim (1988): Catalunya a Cuba. Barcino, Barcelona.

SAIZ PASTOR, Candelaria (1988): El modelo colonial español durante el siglo XIX: un debate abierto. " Estudios de historia social", Madrid, número 44-47, pág. 651-655.

SALES, Núria (1970): Servei militar i societat a l'Espanya del s XIX. " Recerques", Barcelona, número 1, pág. 145-166.

SALES, Núria (1974): Sobre esclavos, reclutas y mercaderes de quintos. Ariel, Barcelona.

SALES, Núria (1986): Servei militar i societat: la desigualtat

enfront del servei militar, segles XVIII-XIX. "L'Avenç",
Barcelona, número 98, pàg. 6-13.

SANCHEZ ALBORNOZ, Nicolás (1990): La migració espanyola a Amèrica
en el segle XX, amb especial referència a Catalunya. A
3 Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió
Amèrica i Catalunya, Barcelona, p. 39-49.

SANCHEZ ALONSO, Blanca (1990): Una nueva serie anual de la
emigración española: 1882-1930. "Revista de Historia
Económica", Madrid, any VIII, número 1, pàg. 133-170.

SANCHEZ GOMEZ, Luis Angel (1989): Elecciones locales
indígenas en Filipinas durante la etapa hispánica. A
Estudios sobre Filipinas y las islas del Pacífico,
AEEP, Madrid, pàg. 63-77.

SANZ FERNANDEZ, Jesús (1985): La crisis triquera. A *La España de*
la Restauración. S. XXI, Madrid, pàg. 265-311.

SCOTT, Rebecca (1985): Slave emancipation in Cuba, the transition
to Free Labor. 1860-1899. Princeton University.

SCOTT, Rebecca (1985): L'abolició de l'esclavitud a Cuba.
"L'Avenç", Barcelona, número 75, pàg. 70-74.

SCOTT, Rebecca (1987): El sentit de la llibertat: la societat cubana després de l'abolició. "L'Avenç", Barcelona, número 101, pàg. 46-51.

SECO SERRANO, Carlos (1984): Militarismo y civilismo en la España Contemporánea. Instituto de Estudios Económicos, Madrid.

SECO SERRANO, Carlos (1985): El sistema político de la Restauración. "Historia 16", Madrid, número 115, pàg. 86-95.

SEOANE, María Cruz (1989): Historia del periodismo español 2. El siglo XIX. Alianza Editorial, Madrid.

SERRANO, Carlos (1979): El PSOE y la guerra de Cuba. "Estudios de historia social", Madrid, número 8-9, pàg. 287-311.

SERRANO, Carlos (1982): Prófugos y desertores en la guerra de Cuba. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 22, pàg. 253-278.

SERRANO, Carlos (1983): El Partido Socialista Obrero Español y la guerra cubana de 1895. "Revista de la Biblioteca Nacional Jose Martí", La Habana.

SCOTT, Rebecca (1987): El sentit de la llibertat: la societat cubana després de l'abolició. "L'Avenç", Barcelona, número 101, pàg. 46-51.

SECO SERRANO, Carlos (1984): Militarismo y civilismo en la España Contemporánea. Instituto de Estudios Económicos, Madrid.

SECO SERRANO, Carlos (1985): El sistema político de la Restauración. "Historia 16", Madrid, número 115, pàg. 86-95.

SEOANE, María Cruz (1989): Historia del periodismo español 2. El siglo XIX. Alianza Editorial, Madrid.

SERRANO, Carlos (1979): El PSOE y la guerra de Cuba. "Estudios de historia social", Madrid, número 8-9, pàg. 287-311.

SERRANO, Carlos (1982): Prófugos y desertores en la guerra de Cuba. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 22, pàg. 253-278.

SERRANO, Carlos (1983): El Partido Socialista Obrero Español y la guerra cubana de 1895. "Revista de la Biblioteca Nacional Jose Martí", La Habana.

SERRANO, Carlos (1984): Final del Imperio. España 1895-1898. S. XXI, Madrid.

SERRANO, Carlos (1985): Hacia la reforma agraria: Maeztu, Unamuno y la meseta castellana (1898-1899). A La España de la Restauración. S. XXI, Madrid. pàg. 345-369.

SERRANO, Carlos (1986): Guerra y crisis social. Los motines del mayo del 98. A Estudios de España. Universidad Internacional Menéndez Pelayo, Madrid, pàg. 439-451.

SERRANO, Carlos (1988): 1898, España en Cuestión. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 387-397.

SHUSTON, K. (1984): Cuba y la política expansionista de Estados Unidos (1898-1922). A Los monopolios extranjeros en Cuba. Ciencias Sociales, La Habana, pàg. 19-50.

SOBREQUES, Jaume (1981): Història de Catalunya. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao.

SONESSON, Birgit (1988): La emigración española a Puerto Rico. ¿Continuidad o irrupción bajo nueva soberanía? A Españoles hacia América. Alianza Editorial, Madrid, pàg. 296-322.

TERMES, Josep (1987): De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil 1868-1936. A Història de Catalunya, Edicions 62, Barcelona, volum VI.

TERMES, Josep; COLOMINES, Agustí (1992): Les bases de Manresa i els orígens del catalanisme. Generalitat de Catalunya, Barcelona.

THOMAS, Hugh (1974): Cuba. La lucha por la libertad. Grijalbo, Barcelona.

TORRE DEL RIO, Rosario de la (1989): Filipinas y el reparto del Extremo Oriente en la crisis de 1898. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pàg. 509-523.

TORRENT, Joan; TESIS, Rafel (1966): Història de la premsa catalana. Bruquera, Barcelona, II volums.

TORRES CUEVAS, Eduardo; MENCIA, Mario; BENITEZ, Augusto E. (1984): El alma visible de Cuba. José Martí y el partido revolucionario cubano. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

TORRES CUEVAS, Eduardo (1987): Evolució i decadència de

l'esclavitud: els ingenis. "L'Avenç", Barcelona, número 101, pàg. 8-17.

TORRES RAMIREZ, Bibiano (1991): Haiti y Santo Domingo en el siglo XIX. A Historia de las Américas IV. Alhambra/Quinto Centenario/Universidad de Sevilla, Madrid, p. 219-226.

TORRES RAMIREZ, Bibiano (1991): Cuba y Puerto Rico en el siglo XIX. A Historia de las Américas IV. Alhambra/Quinto Centenario/Universidad de Sevilla, Madrid, p. 393-401.

TORTELLA CASARES, Gabriel (1985): La economía española a finales del siglo XIX y principios del XX. A La España de la Restauración. S. XXI, Madrid, pàg. 133-153.

TORTELLA CASARES, Gabriel (1986): La economía española 1830-1900. A Historia de España. Labor, Barcelona, pàg. 10-167. volum VIII.

TUNON DE LARA, Manuel (1982): De la restauración al desastre colonial. A Historia de España. Información y Revistas, Madrid, pàg. 53-95, volum X.

TUNON DE LARA, Manuel (director) (1984): Historia de España. Labor, Madrid, X volums.

TUNON DE LARA, Manuel (1986): España: la quiebra del 1898. Sarpe, Madrid.

TUSELL, Javier; AVILES, Juan (1986): La derecha española contemporánea. Sus orígenes: el maurismo. Espasa Calpe, Madrid.

VAZQUEZ CUESTA, Pilar (1974): Un "noventa y ocho" portugués: El Ultimátum de 1890 y su repercusión en España. A El siglo XIX en España: doce estudios. Planeta, Barcelona, pàg. 464-571.

VICENS VIVES, J. (1974): Historia de España y América. Social y económica. Vicens Vives, Barcelona, volum V.

VICENS VIVES, Jaume (1979): Els catalans en el segle XIX A Història de Catalunya VI. Cupsa/Planeta, Barcelona. pag.5-277.

VIDAL OLIVARES, Javier (1987): Comerciantes y políticos (Alicante, 1875-1900). Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Alicante, Instituto de Estudios Juan Gil-Albert de la Diputación Provincial de Alicante, Alicante.

VILANOVA, Pere (1977): Exèrcit, crisi colonial i catalanisme en

la Setmana Tràgica. "L'Avenç", Barcelona, número 2, pàg. 18-24.

VILAR, Pierre (1984): Estado, nación, patria en España y en Francia, 1870-1914. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 28-29, pàg.7-45.

YANEZ GALLARDO, Cesar (1990): L'emigració catalana a Amèrica entre 1830 i 1930. A 3 Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, pàg. 279-303.

YLLAN CALDERON, Esperanza (1974): Un proyecto de cesión a Francia de las islas Filipinas (1839). A El siglo XIX en España: doce estudios. Planeta, Barcelona, pàg. 253-283.

ZANETTI, O. (1987): Esclavitud i treball lliure. "L'Avenç", Barcelona, número 101, pàg.18-24.

ZUBILLAGA, Carlos (1992): Participación política. Bases para su estudio. A Historia general de la emigración española a Iberoamérica, Madrid, volum II, p. 359-389.

2.2.3. BIBLIOGRAFIA COMPLEMENTARIA BALEAR

ALIER I AIXELA, Roger (1989): Weyler i Nicolau. A Gran Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

AGUILO RIBAS, Catalina (1989): El cinema. A Elements de la societat pre-turística mallorquina. Conselleria de Cultura, educació i esports. Govern Balear. Palma de Mallorca, pàg. 65-73.

ALCOVER, Manuela (1976): L'impacte del modernisme a les Illes. "Lluc", Palma, número 659, pàg. 152-54.

ALCOVER, Manuela (1977): La intel·lectualitat mallorquina i el modernisme. "Lluc", Palma, número 671, pàg. 155-61.

ALCOVER, Antoni Maria (1983): Com he fet mon Aplec de Rondales Mallorquines. "Randa", Barcelona, número 14, pàg. 121-136.

ALENYAR FUSTER, Miquel (1992): Joan Bauzá 1844-1915. Casal Solleric, Ajuntament de Palma.

ALOMAR, Gabriel (1975): El meu catalanisme. "Randa", Barcelona, número 1, pàg. 181-202.

- ALOMAR, Gabriel (1977): Nacionalisme i escola mallorquina.
"Randa", Barcelona, número 6, pàg. 174-181.
- ALZINA I MESTRE, Jaume (1977-78): La gran propietat i els grups
pagesos a la comarca d'Artà entre 1818 i 1864. "Mayurqa",
Palma de Mallorca, número 17, pàg. 97-101.
- ALZINA I MESTRE, Jaume (1984): Els roters i el sistema de rotes
dins l'estructura agrària de la comarca d'Artà al primer
terç del segle XIX. "Estudis Baleàrics", Palma de Mallorca,
número 14, pàg. 17-54.
- ALZINA SEGUI, Pedro (1980): La escuela libre de Alayor. Instituto
de Bachillerato de Mahón, Mahón.
- AMENGUAL I BATLE, Josep (1982): Ensayo de un encuadramiento
histórico de la fundación de la congregación de misioneros
de los SS corazones. A Nuestra regla de vida. Comentario y
estudios. Curia General MM. SS. CC., Madrid, pàg. 198-273.
- ANTICH ROJAS, José Luis; PANADES NIGORRA, Gil (1970):
Bibliografía del Dr. Enrique Fajarnés Tur (1858-1934). A I
Congrés Internacional de la Medicina Catalana. Llibre
d'actes. Scientia, Barcelona, volum IV.

BARCELO, Bartomeu (1977): Per una divisió territorial de Mallorca. "Lluc", Palma, número 675, pàg. 3-5.

BARCELO PONS, Bartolomé (1959): El desarrollo del cultivo de la vid en Mallorca. "Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca", Palma de Mallorca, número 624, pàg. 83-90.

BARCELO PONS, Bartomeu (1972): El Mediterráneo Occidental y sus islas. "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 7, pàg. 6-25.

BATLLORI, Miquel (1955): La trajectòria estètica de Miquel Costa i Llobera. Publicacions de La Revista, Barcelona.

BAUÇA, M. (1981): Els plans d'estudi del Seminari de Mallorca en el segle XIX. "Comunicació", Palma, número 17, pàg. 15-24.

BINIMELIS SEBASTIAN, Jaume; GONZALEZ OLIVARES, Antoni (1990): El tràfic de vins a través de Felanitx (1870-1890). "Estudis d'Història Econòmica", Palma, número 2, pàg. 155-129.

BINIMELIS, Jaume (1991): Fil·loxera. A Gran Enciclopèdia de Mallorca, Promomallorca, Palma.

BISSON, Jean (1977): La terre et l'homme aux Iles Baleares.
Edisut. Aix-en-Provence.

BONNIN AGUILO, Francesc; BOTA TOTXO, Miquel (1962): Mateo Rotger y Capllonch, historiador de Pollensa. A Mateo Rotger y Capllonch, Juan Guiraud y Rotger, Lorenzo Cerdá y Bisbal, Ilustres hijos de Pollensa. Palma, pàg. 5-15.

BORDOY OLIVER, Miquel (1920): Història de Felanitx. Felanitx, volum III.

BOTA TOTXO, Miquel; MESTRE I SUREDA, Bartomeu (1982): Sa Nostra. A Cent anys d'Història de les Balears, Salvat, Estella, pàg. 265-286.

BOTA TOTXO, Miquel (1990): 125 anys de música a Pollença 1865-1990. Ajuntament de Pollença.

BRUNET ESTARELLAS, Pere J. (1989): Transports. A Elements de la societat pre-turística mallorquina. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, Palma de Mallorca, pàg. 47-65.

- BRUNET ESTARELLES, Pere J. (1991): El transport ferroviari com a indicador de l'activitat industrial a Mallorca (1880-1895). A Del taller a la fàbrica. Ajuntament de Palma, pàg. 185-192.
- CALAFAT I VILA, Rosa Maria (1989): 100 anys d'emigració andritxola a Cuba. "Lluc", Ciutat de Mallorca, Número 750, p. 7-11.
- CALAFAT VILA, Rosa Maria (1991): Bases socio-econòmiques d'una emigració: Batabanó i la pesca de l'esponja. El Mirall, Palma, número 50, pàg. 34-38.
- CALAFAT I VILA, Rosa Maria (1992): Les pautes socio-econòmiques i l'inici de l'emigració a Cuba: "Fer l'Havana". A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 149-167.
- CALAFAT I VILA, Rosa Maria (1992): Batabanó i la pesca de l'esponja. Les tempestes, els ciclons i la mort a la memòria d'un poble. A Congrés internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 167-187.
- CANTARELLAS CAMPS, Catalina (1972): Bartolomé Ferrà y el neogótico en Mallorca. "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 9, pàg. 117-137.

CANTARELLAS CAMPS, Catalina (1981): La arquitectura mallorquina desde la ilustración a la Restauración. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca.

CANTARELLAS CAMPS, Catalina (1984): Pedro de Alcántara Peña, maestro de obras militares (1823-1906). Talleres Graf. Ramon, Palma.

CANTARELLAS CAMPS, Catalina (1985): La renovación de la industria cerámica en Mallorca: La Roqueta (1897-1918). Palma de Mallorca.

CANELLAS I SERRANO, Nicolau (1990): El ferrocarril a Mallorca. La iarda mallorquina. Govern Balear. Conselleria de Treball i Transports. Palma.

CAPO JUAN, Josep (1985): La vila de Santa maria del Camí. Volum Segon. Del segle XVII al XIX. Mallorca.

CAPO VILLALONGA,, Jaume (1990): Història de Lloseta. Mallorca, volum IV.

CARBONELL, Jordi (1980): Notes sobre l'ideari de Gabriel Alomar. "Randa", Barcelona, número 10, pàg. 157-69.

- CARBONERO GAMUNDI, Maria Antònia (1991): Estructura rural i indústria a Palma (1820-1930). A Del taller a la fàbrica, Palma de Mallorca, pàg. 91-107.
- CARMONA, Félix (1990): Restauración de los agustinos en Mallorca en el siglo XIX. "Comunicació", Mallorca, número 68, pàg. 73-87.
- CARRIO TRUJILLANO, Bartomeu (1987): Breu història del nacionalisme a Mallorca: organitzacions polítiques. A Mallorca Ara. Fundació Emili Darder, Ciutat de Mallorca, pàg. 285-291.
- CARRIO I VILLALONGA, Cristòfol (1987): Aventurers i desventurats. Miquel Font Editor, Palma de Mallorca.
- CATALA Y GAVILA, Juan Bautista (1953): Don Antonio Maura. Ideario político. Aldus, Madrid.
- CIRER COSTA, Felip (1992): L'emigració dels eivissencs a Amèrica: Antoni Guasch, Angel Palerm i Aquilí Tur. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 199-213.

- COLOM, Antoni J; DIAZ DE CASTRO, Francesc J (1976): El fracaso del krausismo-institucionismo en Mallorca. "Mayrqa", Palma de Mallorca, número 16, pàg. 6-85.
- COLOM CANELLAS, Antoni J. (1983): Nacionalisme i educació a Mallorca. Obra Cultural Balear, Mallorca.
- COLOM CANELLAS, Antoni J, (1991): Assaig d'història de l'educació a la Mallorca contemporània. Universitat de les Illes Balears, Palma.
- COMPANY FLORIT, Joan (1982): Música. A Cent anys d'Història de les Balears. Salvat, Estella, pàg. 203-231.
- COMPANY MATAS, Arnau (1992): L'emigració mallorquina a Amèrica al segle XX a través del teatre popular i les fonts orals. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 215-227.
- CORAZON, A. (1964): La Banca barcelonesa de 1840 a 1920 de Pedro Voles Bon, y la Banca mallorquina. "Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y navegación de Palma de Mallorca", Palma de Mallorca, número 643, pàg. 106-110.

CORTES FORTEZA, Santiago (1983): Petita història de cent anys de premsa a Inca. Inca.

CORTES VERDAGUER, José (1991): Puntualizaciones locales del conflicto hispano-americano (1814-1818) a través del "Diario Balear". A América y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XX", Ajuntament de Palma/Edicions Miramar, Palma de Mallorca, volum I, pàg. 183-194.

DE SALVADOR Y DE SOLA, Felipe (1953): Biografía genealógica del Excmo. Sr. D. Antonio Maura y Montaner. Barcelona.

DIAZ DE CASTRO, Francisco J.; MOLL BLANES, Isabel (1982): Prensa conservadora a finales del siglo XIX. A Metodología de la Historia de la Prensa Española. S. XXI, Madrid, pàg. 58-81.

DIAZ HERNANDEZ, L.E. (1982): Castañer. Una familia cafetera en Puerto Rico (1860-1930). Academia de Artes, Historia y Arqueología de Puerto Rico, Ponce.

DIVERSOS AUTORS (sense data): Gloses d'en Primer. (I). Col·lectiu Folklòric de Ciutadella.

DIVERSOS AUTORS (1986): Memòria Civil. Suplement del diari "Balears", Palma.

DIVERSOS AUTORS (1987): Els poetes romàntics de Mallorca. Consell Insular de Mallorca/Moll, Palma de Mallorca.

DIVERSOS AUTORS (1988): Son Roca. Ajuntament de Palma, Palma.

DIVERSOS AUTORS (1989): Elements de la societat pre-turística mallorquina. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear. Palma de Mallorca.

ENSENAT, Alfonso: Historia de la familia Villalonga.
(Inèdit).

ENSENAT, Juan B.; ROSELLO, Bartolome de; LLOBET Y FERRER, Alejandro (sense data): Ibiza y Formentera. Biblioteca de Turismo de la Sociedad de atracción de forasteros de Barcelona.

ENSENYAT I PUJOL, Juan Bautista (1919-20): Historia de Andraig. Escuela Tipográfica Provincial, Palma, II volums.

ESCALAS CAIMARY, Jaime (1955): Las murallas de Palma. Luis Ripoll, Palma.

ESCALAS Y CHAMENI, Félix (1929): Bartolomé Amenqual y Andreu. Hijo Ilustre de Felanitx. Notas biográficas. Gráfica Moderna, Barcelona.

ESCALAS, Jaime (1979): Aquella ciudad de Palma. Evocación Gráfica de la ciudad de últimos del siglo XIX y su comparación con la actual. Editor Escalas, Palma de Mallorca.

ESTELRICH, Joan (1988): Fènix o l'esperit de la Renaixença. Consell Insular de Mallorca/Moll, Palma de Mallorca.

FAJARNES TUR, Enrique (1928): Desarrollo de la población ebusitana en los tres últimos siglos.

FAJARNES TUR, Enrique (1928): Acrecentamiento de la población de Baleares en un siglo. "Revista de Menorca", Mahón, pàg. 247-252.

FAJARNES TUR, Enrique (1961): Ibiza en los siglos XIX y XX. Palma de Mallorca. "Boletín Oficial de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación", Palma de Mallorca, número 630.

- FERRA, Miquel (1991): Articles i assaigs. Editorial Moll/Consell Insular de Mallorca, Mallorca.
- FERRA I MARTORELL, Miquel (1990): Sóller. Imatges d'ahir. Miquel Font, Mallorca.
- FERRA I MARTORELL, Miquel (1989): Quan l'avi Lluç feia l'havana. "El Mirall", Palma, número 24, pàg. 48.
- FERRARI BILLOCH, Francisco (1933): Un picapedrero, caballero de san Fernando. A "La Almudaina", Palma, 31 d'octubre de 1933.
- FIOL GUISCAFRE, Joan Miquel (1990): De Balearibus. Bibliografia de viatges per les Balears i Pitiüses fins al 1900. Miquel Font Editor, Palma de Mallorca.
- FIOL I TORNILLA, Pere. (1990): Seminari de Mallorca (1891-1898). "Lluç", Ciutat de Mallorca, número 756-57, pàg. 67-71.
- FONT JAUME, Alexandre (1987): Alexandre Jaume. Ajuntament de Palma, Palma de Mallorca.
- FONT OBRADOR, Bartolomé (1966): Cien años de vida local. Lluchmayor.

FORTEZA, Miquel (1966): Els descendents dels jueus conversos de Mallorca. Gràfiques Miramar, Mallorca.

FRONTERA, Guillem; ROSSELLO-BORDOY, Guillem; SOLER, Guillem;
MULET, Ma José (1988): Palma. Ajuntament de Palma,
Inca.

FULLANA, Pere (1985): L'anticlericalisme contemporani a Mallorca (1868-1936). "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 736, pàg. 10-14.

FULLANA, Pere (1987): El catolicisme social a Mallorca (1875-1900). "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 21, pàg. 259-79.

FULLANA, Pere (1988): Iniciatives socials de l'Església mallorquina. Visió històrica (1874-1936). "Comunicació", Palma, número 54-55, pàg. 3-45.

FULLANA, Pere (1989): Clergues mallorquins emigrants a Amèrica a partir de la segona meitat del segle XIX. "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 750, pàg. 16-18.

FULLANA, Pere. (1990): Jacint Maria Cervera, i la vida religiosa a Mallorca. "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 756-57, pàg. 13-17.

FULLANA, Pedro (1990): Obras de Miquel Maura Montaner 1. Epistolario. Sociedad de Educación Atenas, Madrid.

FULLANA, Pere (1991): La recepció de la "Rerum Novarum" a l'església de Mallorca. "Comunicació", Palma, número 69, pàg. 7-32.

FULLANA, Pere (1992): El bisbe Jacint Maria Cervera i Cervera i la qüestió social (1886-1897). A L'Església mallorquina durant la Restauració. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 89-134.

FUSTER FORTEZA, Gabriel (1966): Historia de Manacor. Palma de Mallorca.

GABRIEL, Pere (1976): Llorenç Bisbal i Barceló: Dirigent socialista de Mallorca. "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 664, pàg. 3-6.

GALMES, Salvador (pseudònim) (1976): 1898: els soldats mallorquins embarquen cap a Filipines. "Ultima Hora", Palma, 13 de març de 1976.

GALMES RIERA, Antoni (1982): Cultura Popular Mallorquina. Aplec de pautes. Sa Nostra, Palma de Mallorca.

GARCIA MARIN, Jesús (1992): Noticias recibidas por un erudito mallorquín desde La Habana (1828), Río (1837) y Montevideo. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 265-275.

GARCIA VENERO, Maximiliano (1953): Antonio Maura. Movimiento, Madrid.

GARRIDO ALVAREZ, Leandro (1991): El ultimo mallorquín de Filipinas. "El Día", Palma, 3 de març.

GAS Y ELECTRICIDAD S.A. (1985): El gas canalizado en Baleares. Palma.

GINARD BAUÇA, Rafael (1966-75): Cançoners populars de Mallorca. Moll, Palma, IV volums.

GLICK, Thomas F. (1989): Maó i els Estats Units al segle XIX: tres esbossos per a una història. "Revista de Menorca", Maó, pàg. 109-41.

GOMEZ, Lucas (1980): Weyler. "Honderos", Palma de Mallorca, número 90, pàg. 13.

GONZALEZ, Antoni (1991): El destino era Cuba. "El Día",
Palma, 10 d'abril.

GONZALEZ HERNANDEZ, María Jesús (1988): Maura y el maurismo.
Pentalfa, Oviedo.

(Des del 1988): Gran Enciclopèdia de Mallorca.
Promomallorca, Palma (en curs de publicació).

GRIMALT GELABERT, Miquel (1986): La vall de Sóller. "Palau Reial,
1", Palma, número 5, pàg. 10-18.

GUAL TRUYOL, Simón (1981): Un siglo de la historia de Inca a
través de su guarnición militar. Palma de Mallorca.

JIMENEZ RIUTORD, Domingo (1991): Cotoner y Chacón. Ferran. A
Gran Enciclopèdia de Mallorca, Promomallorca, Palma de
Mallorca.

JIMENEZ RIUTORD, Domingo (1992): Le-Senne Cotoner, Gabriel.
A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma
de Mallorca.

LANG, Mervyng F. (1987): Catalunya i Mallorca en el sector miner americà. A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pàg. 281-290.

LEZCANO PASTOR, Alicia; ROSSELLO, Maria Concepción (1983): Sociedades privadas mallorquinas del siglo XIX: Introducción a su catalogación. "Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana", Palma de Mallorca, número 837, volum XXXIX, pàg. 539-46.

LLABRES BERNAL, Juan (1955): Índice de los naturales de Mallorca que han servido en el cuerpo general de la Armada desde 1817 hasta nuestros días. Imp. ss. Corazones.

LLABRES BERNAL, Juan (1955): De la marina de antaño: Notas para la historia de Menorca (1769-1905). Palma de Mallorca.

LLABRES BERNAL, Juan (1958): Apuntes para la historia marítima de Ibiza. Noticias y relaciones. Palma.

LLABRES BERNAL, Juan (1968): De la marina de antaño: Notas para la historia de Menorca (siglos XVIII-XIX). Palma de Mallorca.

LLABRES I MARTORELL, Pere-Joan (1988): El vastíssim pla renovador del bisbe Pere-Joan Campins i Barceló (1898-1915). Les seves relacions amb el Principat. A Set segles i mig de germanor. Akribos, Barcelona-Ciutat de Mallorca, pàg. 99-129.

LLABRES RAMIS, Joan; VALLESPÍR SOLER, Jordi (1980-86): Els nostres arts i oficis d'antany. Ciutat de Mallorca, VII volums.

LLOBET MUNNE, José (1966): Don Antonio Frontera y su tiempo. Palma de Mallorca.

LLOMPART ROCA, Miquel (1990): Can Weyler. Quaderns Arca número 6, Palma de Mallorca.

LLOMPART, Josep M. (1964): Joan Alcover (la història d'un home). Obra Cultural Balear, Ciutat de Mallorca.

LLOMPART, Josep M. (1986): La narrativa a les Illes Balears. A Els escriptors Balears i la seva producció en català. Conselleria de Cultura, Barcelona, pàg. 17-37.

LLUIS SALVADOR, Arxiduc (1990): Obres completes. Ed. Selecta-Catalònia, Barcelona.

- LUIS SALVADOR, Archiduque (1955): Los pueblos de Mallorca. El estribo norte de la Sierra y sus cumbres. Palma.
- LUIS SALVADOR, Archiduque (1956): Los pueblos de Mallorca. El sudeste y el centro de la Isla. Palma.
- LUIS SALVADOR, Archiduque (1958): Los pueblos de Mallorca. El estribo sur de la Sierra y sus desfiladeros. Palma.
- LUIS SALVADOR, Archiduque (1958): Los pueblos de Mallorca. La parte meridional de la Isla. Palma
- LUIS SALVADOR, Archiduque (1959): Mallorca agrícola (primera mitad). Palma
- LUIS SALVADOR, Archiduque (1960): Mallorca agrícola (segunda mitad). Palma.
- LUIS SALVADOR, Archiduque (1962): De la caza, la pesca y la navegación. Imprenta Mossèn Alcover, Palma de Mallorca.
- LUIS SALVADOR, Archiduque (1965): La cultura. Palma.
- LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, Archiduque (1980): La Isla de Menorca. Editorial Menorca, Mahón.

LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, Archiduque (1982): La isla de Menorca (tomo I). Sa Nostra, Palma de Mallorca.

LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, Archiduque (1982): La isla de Menorca (tomo II). Sa Nostra, Palma de Mallorca.

LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, Archiduque (1982): Las antiguas Pitiusas. Sa Nostra, Palma de Mallorca.

LUIS SALVADOR, Archiduque (1984): La ciudad de Palma. (Parte de la obra Las Baleares). Luis Ripoll, Palma.

LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, Archiduque (1985): Mallorca (tomo IV). Sa Nostra, Palma de Mallorca.

LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, Archiduque (1985): Mallorca (tomo V). Sa Nostra, Palma de Mallorca.

MANCERO, Ma F.; HERNANDEZ SANDOICA, E. (1977): La burguesía valenciana y su participación en la financiación de la Guerra de Cuba y Puerto Rico. "Estudis d'Història Contemporània del País Valencià", número 1, València.

MANERA ERBINA, Carlos (1982): Iniciación al estudio del comercio colonial mallorquín: El "uno por ciento de Indias"

(1787-1794). "Estudis Balearics", Palma de Mallorca, número 5, pàg.57-69.

MANERA ERBINA, Carles (1985): Mallorca i el lliure comerç. "L'Avenç", Barcelona, número 86, pàg. 26-29.

MANERA ERBINA, Carles (1986): Burgèsia comercial mallorquina i mercat americà. (l'evolució econòmica del mercader Benet Capó i Puigserver). A Quinze anys dels premis d'investigació Ciutat de Palma. Ajuntament de Palma, Palma, pàg. 107-130.

MANERA ERBINA, Carles (1986): Les relacions comercials entre Mallorca i les colònies americanes (1778-1820). "Recerques", Barcelona, número 18, pàg. 187-201.

MANERA ERBINA, Carles (1987): Mallorca durant la Guerra del Francès: un enclavament del comerç català amb Amèrica. A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pàg. 245-261.

MANERA ERBINA, Carles (1988): Comerç i capital mercantil a Mallorca 1720-1800. Consell Insular de Mallorca, Palma de Mallorca.

MANERA ERBINA, Carles (1988): Viticultura i mercat. Reflexions sobre la producció i el tràfic d'aiguardent mallorquí durant el segle XVIII. "Estudis d'història econòmica", Ciutat de Mallorca, número 1, pàg. 117-51.

MANERA ERBINA, Carles (1988): Mallorca y el comercio con América, 1730-1830. Por una recapitulación general. "Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana", Palma de Mallorca, número 842, pàg. 239-273.

MANERA ERBINA, Carles (1990): Industrialització sense Revolució Industrial. Mallorca, 1780-1880. "Estudis d'història econòmica". Palma de Mallorca, pàg. 7-33.

MANERA ERBINA, Carles; PETRUS BEY, Joana Maria (Coordinadors) (1991): Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca. Ajuntament de Palma.

MANERA ERBINA, Carles; PETRUS BEY, Joana Maria (1991): El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca 1780-1985. A Del taller a la fàbrica, Ajuntament de Palma, pàg. 13-59.

MANERA ERBINA, Carles (1992): La via mallorquina a la industrialització. Algunes hipòtesis i constatacions. "Estudis Balearics", Palma, número 43, p. 51-60.

MANERA ERBINA, Carles (1992): Oferta tèxtil mallorquina i demanda americana a finals del segle XVIII. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum I, p. 101-125.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1989): La Bocina. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma de Mallorca.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1990): Centre balear de l'Havana. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma de Mallorca.

MARIMON RIUTORT, Antoni; PAEZ CERVI, Emilià; CARRIO TRUJILLANO, Bartomeu (1990): Centre Regionalista de Mallorca. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma de Mallorca.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1990): Cercle Hispano-Ultramarí de Palma. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma de Mallorca.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1990): Cercle Weylerista. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma de Mallorca.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1990): Carlisme. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma de Mallorca.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1990): Conservadorisme. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma de Mallorca.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1991): Federalisme. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1991): Guerra d'Àfrica. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1991): Guerra de Cuba. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma de Mallorca.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1991): Guerra de les Filipines. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma de Mallorca.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1991): Guerra del Marroc. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Promomallorca, Palma.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1991): El general Weyler en Cuba. "Cuadernos de historia militar", Mallorca, número 2, pàg. 11-29.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1991): La partida dels soldats mallorquins cap a les guerres de Cuba i de les Filipines. "El Mirall", Palma, número 50, pàg. 30-33.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1992): Aproximació a l'emigració balear a Cuba fins al 1898. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 323-331.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1992): Notes sobre les relacions comercials entre Mallorca i les colònies de Cuba i Puerto Rico fins al 1895. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum I, p. 225-237.

MARIMON RIUTORT, Antoni (1992): Una emigració forçada: els soldats balears enviats a la guerra de Cuba (1895-98). A

Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 313-323.

MASSOT I MUNTANER, Josep (1983): Antoni M. Alcover, amic i deixeble de Marià Aguiló. "Randa", Barcelona, número 14, pàg. 93-109.

MASSOT I MUNTANER, Josep (1985): Els mallorquins i la llengua autòctona. Curial, Barcelona.

MASSOT I MUNTANER, Josep (1992): Feliu Sardà i Salvany a Mallorca (1871-1915). A l'Església mallorquina durant la Restauració. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 21-88.

MAS I VIVES, Joan (1992): Glosador. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma de Mallorca.

MELIA, Josep (1967): Cap a una interpretació de la història de Mallorca. Edicions d'aportació catalana, Barcelona.

MERCADAL BAGUR, Deseado (1979): Datos para la historia de los movimientos obrero y político en Menorca. Editorial Menorca, Mahón.

- MERCADAL BAGUR, Deseado (1982-85): Menorca retrospectiva.
Editorial Menorca, Mahón, II volums.
- MIR, Gregori (1981): Els mallorquins i la modernitat. Moll, Palma de Mallorca.
- MIR, Gregori (1988): El nacionalisme de La Nostra Terra. Moll, Mallorca.
- MIRALLES I MONSERRAT, Joan (1973): Un poble, un temps. Turmeda, Ciutat de Mallorca.
- MIRALLES I MONSERRAT, Joan (1978): Qüestionari sobre Història i Cultura Popular de Mallorca. "Fontes Rerum Balearium", Palma de Mallorca, número 2, pàg. 565-596.
- MIRALLES I MONSERRAT, Joan (1980): La investigació de les fonts orals. Guia didàctica. Aspectes històrics i etnogràfics. Centre d'Estudis Socialistes Gabriel Alomar, Mallorca.
- MIRALLES I MONSERRAT, Joan (1985): Qüestionari sobre història oral. Moll, Palma.

MOLINA DE DIOS, Ramon (1990): Indústria i força de treball a començaments del segle XX. El cas mallorquí: una reflexió entorn a la formació del proletariat modern. "Estudis d'història econòmica", Palma de Mallorca, pàg. 33-49.

MOLINA DE DIOS, Ramon (1991): Aproximació al procés de formació de la classe obrera mallorquina. A Del taller a la fàbrica, Palma de Mallorca, pàg. 73-91.

MOLL, Francesc de B. (1962): Un home de combat (Mossèn Alcover). Palma.

MOLL, Francesc de B. (1970): Els meus primers trenta anys (1903-1934). Moll, Mallorca.

MOLL, Francesc de B. (1984): Introducción literaria. A Baleares. Noguer, Barcelona.

MOLL, Francesc de Borja (1987): Els llinatges catalans. Moll, Mallorca.

MOLL BLANES, Isabel (1988): La demografía balear. A Demografía histórica en España. El arquero, Madrid, pàg. 206-220.

MONTANER, P. de (1989): Lo que el siglo se llevó. A Mallorca

artística, arqueològica, monumental. José J. de
Olañeta, Editor, Palma de Mallorca.

MORA FERRAGUT, Gerardo (1990): Comentarios a la evolución
del comercio atlántico mallorquín durante la primera
mitad del siglo XIX. A XIII Congrés d'història de la
Corona d'Aragó. Comunicacions III. Institut d'Estudis
Balearics, Palma de Mallorca, pàg. 195-203.

MORA FERRAGUT, Gerardo (1991): Influencia de los decretos
sobre libre comercio con America en la Ilustración
mallorquina (1778-1798). A América y Mallorca. Del
predescubrimiento hasta el siglo XX, Ajuntament de
Palma/Edicions Miramar, Palma de Mallorca, volum I,
pàg. 173-183.

MORILLAS PRAENA, M. del Pilar (1987): El porvenir del obrero.
"Revista de Menorca", Maó, pàg. 169-201.

MORRO I MARCE, Mateu (1986): Antoni Maria Sbert. Palma. Memòria
Civil, Suplement del diari "Balears", número 16, pàg.
VI.

MORRO I MARCE, Mateu (1983): Moviment obrer i partits d'esquerrres a Santa Maria del Camí. "Estudis Balearics", Palma de Mallorca, número 11, pàg. 67-91.

MORRO I MARCE, Mateu; SERRA I BUSQUETS, Sebastià (1986): L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936). "Annals. Sèrie Humanitats", Palma, número 1, pàg. 205-223.

MUNTANER I MARIANO, Lleonard (1992): Entorn d'un qüestionari sobre l'emigració mallorquina a Cuba. A Les fonts orals. Universitat de les Illes Balears, Palma.

MURILLO TUDURI, Andreu (sense data): Sa crisi de l'any 1906. "Quaderns de Folklore", Ciutadella, número 29, pàg. 16.

MURILLO TUDURI, Andreu (1970): El puerto de Mahón y las evoluciones menorquinas 1740-1911. "Revista de Menorca", Mahón, segon semestre, pàg. 113-206.

MURILLO TUDURI, Andreu (1986): Una introducció a la Guerra Civil a Menorca. "Revista de Menorca", Maó, any LXXVII, primer semestre, p. 9-44.

MURILLO TUDURI, Andreu (1988): Menorca. La història. La sobirania

espanyola: segle XIX. A "Gran Enciclopèdia Catalana".
Barcelona.

MURRAY, Donald G.; SEGUI AZNAR, Miquel (1989): El modernismo y su tiempo. Arquitectura y decoración en las islas. José J. de Olañeta Editor, Palma de Mallorca.

NADAL, Nicolás (1976): Gabriel Reus, el "último" mallorquín de la guerra de Filipinas. "Ultima Hora", Palma, 30 de setembre de 1976.

OLIVER, Antoni (1990): Els corrents d'espiritualitat a Mallorca en el segle XIX. "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 756-57, pàg. 45-53.

OLIVER, J. (1978): Escola i societat. L'ensenyament a les illes en el segle XX. Moll, Palma.

OLIVER, Miquel dels Sants (1974): La literatura del desastre. Península, Barcelona.

OLIVER, Miquel dels Sants (1975): Història i política. Edicions 62, Barcelona.

OLIVER, Miquel dels Sants (1977): Defensa de la llengua catalana "Randa", Barcelona, número 5, pàg. 222-236.

OLIVER, Miguel de los Santos (1986): Treinta años de provincia.
Conselleria de Educación y Cultura/Miquel Font Editor, Palma
de Mallorca.

OLTRA PERALES, Enrique; FERNANDEZ LARGO, Jacinto (1992):
Presencia de baleares franciscana en Indo-iberoamérica.
Valencia.

ORTEA, Jesús (1990): Mallorquines que buscaron la hembra de
ojo. "Brisas", Palma, 14 de gener, pàg. 4-9.

PAEZ CERVI, Emilià (1992): Anarquisme. A Gran Enciclopèdia
de Mallorca. Promomallorca, Palma de Mallorca.

PARETS I SERRA, Joan; ESTELRICH I MASSUTI, Pere; MASSOT I
MUNTANER, Biel (1987): Diccionari de compositors mallorquins
(segles XV-XIX). Conselleria d'Educació i Cultura/Edicions
Cort, Mallorca.

PARETS I SERRA, Joan; ESTELRICH I MASSUTI, Pere; MASSOT I
MUNTANER, Biel (1992): Músics mallorquins a Amèrica. A
Congrés Internacional d'estudis Històrics "Les Illes Balears
i Amèrica". Palma, volum III, p. 229-240.

PAYERAS, Guillermo (1973): Síntesis biogràfica del Banco de Crédito Balear. A Banco de Crédito Balear 1872-1972. Palma, pàg. 213-262.

PENYA BARCELO, Antoni (1990): Tellers, obradors, fàbriques. Aproximació a la indústria a Palma durant el segle XIX. "Estudis d'història econòmica", Palma de Mallorca, pàg.49-73.

PENYA BARCELO, Antoni (1991): La ciutat i les manufactures: aspectes de la indústria urbana al segle XIX. A Del taller a la fàbrica, Palma de Mallorca, pàg. 59-73.

PENARRUBIA MARQUES, Isabel (1979): Anarquistes i socialistes enfront del fet nacional. "Quaderns d'Alliberament", Barcelona, número 4, pàg. 167-176.

PENARRUBIA MARQUES, Isabel (1982): Caciques y cuneros en Mallorca (1869-1905). "Historia 16", Madrid, número 71, pàg. 27-32.

PENARRUBIA MARQUES, Isabel (1990): El caciquisme a Mallorca. "L'Avenç", Barcelona, número 142, pàg. 16-21.

PENARRUBIA I MARQUES, Isabel (1991): Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.

PENARRUBIA I MARQUES, Isabel (1992): Espanyolisme i caciquisme a la Mallorca de la Restauració. "Revista de Catalunya", Barcelona, número 48, pàg. 49-64.

PENARRUBIA I MARQUES, Isabel (1992): Carlisme i autonomisme a Mallorca durant la Restauració. "Revista de Catalunya", Barcelona, número 59, pàg. 35-45.

PEREZ DELGADO, Rafael (1974): Antonio Maura. Giner, Madrid.

PEREZ MARTINEZ, Llorenç (editor) (1990): Sa Marjal (1909-1928). Edició Facsímil. sa Pobla, X volums.

PICORNELL BAUZA, Climent; SEGUI PONS, Joana Maria; GINARD BUJOSA, Antoni (1986): 700 anys de cartografia de les Balears. Ajuntament de Palma, Palma de Mallorca.

PIERAS SALOM, Gabriel (1986): Breu història d'Inca. Ajuntament d'Inca, Inca.

PINA HOMS, Román (1979): La diputación provincial de las Baleares (1812-1979). Luis Ripoll, Palma de Mallorca.

- PINA HOMS, Román (1988): Don Valeriano y diez años de Constitución. "Diario de Mallorca", Palma, 11 de desembre del 1988.
- PITTALUGA, Elena (1992): Notas sobre la emigración mallorquina a América a mediados del siglo XIX. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 343-355.
- POMAR I FUSTER, Jaume (1990): Assaig històric sobre el desenvolupament de la instrucció pública a Balears. Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Palma de Mallorca.
- PONS I BONET, Miquel (1972): Un article de Gabriel Alomar sobre les literatures regionals. "Lluc", Palma de Mallorca, número 612, pàg. 10-13.
- PONS I PONS, Damià (1978): L'Espurna: un projecte d'actuació política d'un sector de la intel·lectualitat mallorquina. "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 18, pàg. 93-99.
- PONS I PONS, Damià (1983): Catàleg parcial dels narradors mallorquins del segle XIX. "Randa", Barcelona, número 14, pàg. 71-91.

- PONS I PONS, Damià (1990): Introducció. A Miguel S. OLIVER: Cosecha periodística (Artículos varios). El Tall, Mallorca.
- PONS, Guillermo (1977): Historia de Menorca. Editorial Menorca, Mahón.
- PORCEL, Baltasar (1968): Els argonautes. Edicions 62, Barcelona.
- PORCEL, Baltasar (1984): Les illes encantades. Edicions 62, Barcelona.
- PORCEL, Baltasar (1990): A totes les illes. Moll/Consell Insular de Mallorca, Mallorca.
- PORTELLA COLL, Josep (1988): Joan Mir i Mir. Obra anarquista 1895 a 1905. "Revista de Menorca", Maó, pàg. 101-246.
- POU MUNTANER, Juan (1978): La marina en Mallorca. A Historia de Mallorca de José Mascaró Passarius, Palma de Mallorca, pàg. 207-344.
- POU MUNTANER, Joan (1991): El comerç amb les Amèriques. Gràfiques Miramar, Palma.

PUYOL RODRIGUEZ, Montserrat (1987): La historiografía mallorquina del siglo XIX: José Mª Quadrado y Miguel de los Santos Oliver. "Estudis Baleàrics", Palma de Mallorca, número 25, pàg. 5-16.

RAMIS, Adreu; GINARD, Antoni (1986): Les figues a Mallorca "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 730, pàg. 9-17.

REYNES VILLALONGA, Pau (1987): Nosaltres els llosetins. Lloseta, volum II.

RIERA, Carme (1979): La meva infantesa a Cuba amb weyler i Maceo. "L'Avenç", Barcelona, número 22, pàg. 5.

RIERA MONSERRAT, Francesc (1991): El bisbe Puig de Puerto Rico. Comissió de les Illes Balears per a la commemoració del V Centenari del descobriment d'Amèrica. Palma.

RIPOLL, Luis; PERELLO PARALELO, R. (1981): Las Baleares y sus pintores (1836-1936). Ensayo de identificación y acercamiento. Luis Ripoll, Palma de Mallorca.

RIPOLL, Lluís (compilador) (1982): En Figuera. Lluís Ripoll, Palma de Mallorca.

- RIPOLL, Luis (1986): Memorias de la Cámara 1886-1986. Edita HMB.
- RIPOLL, Luis (1991): Mallorca y la guerra ruso-japonesa. "El Día 16 de Baleares", Palma, 27 de gener de 1991.
- ROSSELLO LLITERAS, Joan (1992): Emigración-evangelización del clero diocesano en América (s XIX-XX). A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i América". Palma, volum III, p. 373-403.
- ROSSELLO VERGER, V.M. (1977): Les Illes Balears. Resum geogràfic. Barcino, Barcelona.
- ROQUE, Joana Maria (1983): Crónica de la Historia de Mallorca. Imprenta Moderna, Palma de Mallorca.
- ROVIRA PITA, Prudencio (1953): Maura. Infancia y juventud. Afrodisio Aguado, Madrid.
- RUIZ CASTILLO, J. (sense data): Antonio Maura. Treinta y cinco años de vida pública. Biblioteca Nueva, Madrid.
- SABATER, Gaspar (1981): La pintura contemporánea en Mallorca. Del impresionismo a nuestros días. Ediciones Cort, Palma de Mallorca, II volums.

- SAEZ ISERN, Francesc (1990): El cos electoral de Felanitx al segle XIX (1837-1899). Ca's Concos d'es Cavaller.
- SALAS COLOM, Antonio (1988): La fuente de las Tortugas. Palma de Mallorca.
- SALAS VIVES, Pere (1992): Notables y poder local en una vila mallorquina: Sineu 1855-1875. Ajuntament de Sineu, Universitat de les Illes Balears, Sineu.
- SALVA TOMAS, Pere A. (1992): Els efectes de la transició demogràfica sobre el territori: el marc de l'emigració a les Illes Balears entre 1878 i 1955. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 403-413.
- SAMPOL ISERN, Ramon (1986): Velers de les Balears. Miquel Font, Palma de Mallorca.
- SAMPOL ISERN, Ramon (1988): Vapores de las Islas Baleares. Miquel Font, Palma de Mallorca.
- SAN AGUERO, Marcos (1975): Antonio Maura. Círculo de Amigos de la Historia, Alcobendas.
- SANTANER MARI, Joan (1973): Hombres notables de Muro. Mallorca.

SASTRE MOLL, Jaime (1922): La emigración de menorquines a América (Estados Unidos y Antillas) y su repercusión en Menorca (siglo XIX). A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 413-423.

SEGUI AZNAR, Miquel (1975): La arquitectura modernista en Baleares. Cort, Palma de Mallorca.

SEGURA, Miquel (1992): Can Roca, en Calonge, el recuerdo de dos vidas de religión y aventura. "Brisas", Palma, número 257, pàg. 12 i 13.

SERRA, Antoni (1977): Aproximació a Gabriel Alomar. "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 674, pàg. 6-10.

SERRA BUSQUETS Sebastià (1986): Llorenç Bisbal. Palma. Memòria Civil, Suplement del diari "Baleares", número 4, pag. VII.

SERRA BUSQUETS, Sebastià (1989): Pensament i actuació de Llorenç Bisbal i Barceló, dirigent socialista mallorquí (1876-1935). "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 22, pàg. 937-946, volum II.

SERRA DE GAYETA I D'ASPRER, Francesc (1981): Aportació a la història de Pollença. Edicions Cort, Pollença.

SERRADILLA MUÑOZ, José V.; TUR RIERA, Francisca (1987): La premsa a Eivissa. Ajuntament d'Eivissa.

SERRANO ESPASES, A. R.; BERNAT ALCOVER, X.; FORTEZA MAYOL, A. (1990): Sóller, principal centre textil de la "part forana" mallorquina. Primeras notas (Finales del s. XVIII-primerà mitad s. XX). "Estudis d'història Econòmica", Palma, 1990-1, pàg. 113-135.

SEVILLA ANDRES, Diego (1954): Antonio Maura, la revolució desde arriba. Aedos, Barcelona.

SILIO BELENA, César (1934): Vida y empresa de un gran español: Maura. Espasa Calpe, Madrid.

SUAU I PUIG, Jaume (1991): El món rural mallorquí. Segles XVIII-XIX. Curial, Barcelona.

SUREDA, Sebastià (1984): Son Macià, passa per passa. Manacor.

SUREDA CARRION, José (1940): Apuntes para la historia de la

marina de vela mallorquina de los siglos XVIII y XIX.
Tipografía Provincial, Palma.

SUREDÀ GARCIA, Bernat; COLOM, Antoni J.; DIAZ, Francesc J.;
OLIVER, Jaume; JANER MANILA, Gabriel (1977): L'educació a
Mallorca (aproximació històrica). Moll, Mallorca.

TEJERINA, José María R. (1972): Don Fernando Weyler y Laviña,
médico y escritor del siglo XIX. "Medicina e Historia",
Barcelona, número 17.

TEJERINA, José María R. (1986): Historia de la medicina en
Mallorca. El siglo XIX. Caja de Baleares, Palma de Mallorca.

TEJERINA, José María (1990): Vivir en Mallorca (ensayos). Palma
de Mallorca.

TERRASSA, J. (1979): Francesc Tomàs i Oliver. Apunts
històrics sobre anarcosindicalisme. "Randa", Barcelona,
número 8, pàg 152-195.

THOMAS, A. M. (1971): Juan Fuster -94 años- excombatiente de una
guerra colonial. "Ultima Hora", 1 de setembre de 1976.

- TOMAS MONSERRAT, José (1976): Medicina y médicos. Mallorca. Siglo XIX. Palma de Mallorca.
- TOMAS MONSERRAT, José (1985): El colegio de Médicos de Baleares (1882-1982). Colegio de Médicos de Baleares, Palma.
- TORRES GOST, Bartomeu (1985): Epistolari de Miquel Costa i Llobera i Antoni Rubio i Lluch a Joan Lluís Estelrich. Moll, Mallorca.
- TRIAS MERCANT, Sebastià (1981): Aproximació a l'obra de l'Arxiduc Lluís Salvador. "Estudis Baleàrics", Palma, núm.2, p.87-107.
- VALERO I MARTI, Gaspar (editor) (1989): Elements de la societat pre-turística mallorquina. Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear. Palma.
- VERDAGUER, Màrius (1976): La ciutat esvaïda. Moll, Mallorca.
- VIDAL BENDITO, Tomás (1988): La demografia baleàrica contemporània (etapa estadística: 1857-1981). A Demografia històrica en España. El Arquero, Madrid, pàg. 220-228.
- VIDAL I FERRANDO, Antoni (1985): La població i la propietat de la terra en el municipi de Santanyí (1868-1920). "Estudis Baleàrics", Palma de Mallorca, número 17, pàg. 27-56.

VIDAL NICOLAU, Antoni (1992): La fabricació de calçat de pell a Lluçmajor. Factors de localització i de producció. "Estudis Balearics", Palma, número 43, p. 83-94.

VIDAL I TOMAS, Bernat (1988): Memòries d'una estàtua. Moll/Conselleria d'Educació i Cultura, Palma de Mallorca.

VILA VALENTI, Joan (1985): Formentera. Estudi de geografia humana. Patronat Municipal de Cultura/Ajuntament de Formentera.

VILAS I GIL, Pere (1989): Notes per a la història marítima d'Eivissa i Formentera. Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.

VILLALONGA, Francesc (1919): El Partit Republicà Federal i el regionalisme. "El Abuelo", Palma, número 57, pàg. 5-6.

VILLALONGA, Lluís (1988): El llibre en català d'autors balears. A Set segles i mig de germanor. Akribos, Barcelona-Ciutat de Mallorca, pàg. 93-135.

VILLALONGA, Miquel (1986): Miss Giacomini. Miquel Font, Palma de Mallorca.

VILLANGOMEZ, MÀria (1974): Eivissa. La terra. La història.
La Gent. Selecta, Barcelona.

XAMENA FIOL, Pere (1974): El bisbe Puig. A Ferias y Fiestas
de San Agustín. Felanitx.

XAMENA FIOL, Pere (1975): Història de Felanitx. Del segle XVII al
XX. Mallorca.

XAMENA FIOL, Pere (1978): Història de Mallorca. Moll, Mallorca.

XAMENA FIOL, Pere (1991): Felanitx mot a mot. Felanitx.

2.2.4. BIBLIOGRAFIA COMPLEMENTARIA GENERAL

ABAD PEREZ, Antolín (1989): El Archivo Franciscano Ibero Oriental: Historia y Fuentes Orientales. A El Extremo Oriente Ibérico, Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pàg. 55-65.

ABELLAN, José Luis (1968): Visión de España en la Generación del 98. Magisterio Español, Madrid.

ABELLAN, José Luis (1973): Claves del 98. Un acercamiento a su significado. A Sociedad, política y cultura en la España de los siglos XIX y XX. Edicusa, Madrid, pàg. 151-172.

ABELLAN, José Luis (1973): Sociología del 98. Península, Barcelona.

ABELLAN José Luis (1985): La guerra de Cuba y los intelectuales "Cuadernos historia 16", Madrid, número 30, pàg. 27-31.

ABELLO I GÜELL, Teresa (1984): El nacionalisme i les classes populars en el si de la "Unió Catalanista". "Revista de Historia Social", Madrid, número 28-29, pàg. 283-291.

AGUIRRE, S. (1962): Revolución frustrada. "Cuba socialista", La Habana, número 6, pàg. 1-21.

AIGUESVIVES, Eduardo (1989): José Martí en Venezuela.
"Granma. Resumen Semanal", la Habana, 5 de març.

AKAMATSU, Paul (1977): Meiji. Revolución i contrarrevolución
en Japón. S. XXI, Madrid.

ALDEA VAQUERO, Quintín; MARIN MARTINEZ, Tomás; VIVES GATELL, José
(1972): Diccionario de historia eclesiástica de España.
Instituto Enrique Florez, Madrid, IV volums.

ALONSO, J.R. (1974): Historia política del Ejército Español.
Editora Nacional, Madrid.

ALONSO ALVAREZ, Luis (1987): El comerç colonial català i el
desenvolupament del mercat nacional: un estudi a partir
de la utilització catalana dels ports habilitats
gallecs entre 1767 i 1818. A Segones Jornades d'estudis
Catalano-Americans. Comissió Catalana del V Centenari
del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pàg. 193-205.

ALONSO BAQUER, Miguel (1983): El modelo español de
pronunciamento. Rialp, Madrid.

ALTABELLA HERNANDEZ, José (1983): Fuentes crítico-bibliográficas
para la historia de la prensa provincial española.
Universidad Complutense, Madrid.

ALVAREZ GUTIERREZ, Luis (1988): La diplomacia bismarckiana ante la cuestión cubana, 1868-1874. CSIC-Centro de Estudios Históricos-Departamento de Historia Contemporánea, Madrid.

ALVAREZ GUTIERREZ, Luis (1989): Documentación alemana sobre las posesiones españolas en el Extremo Oriente. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pág. 105-117.

ALVAREZ JUNCO, José (1976): La ideología política del anarquismo español (1868-1970). S. XXI, Madrid.

ALVAR LOPEZ, Manuel (1974): La generación del 98. La Muralla, Madrid.

AMARO CANO, Leonor (1988): La participación de los esclavos en la guerra de independencia de Cuba, 1868-1878. "Estudios de Historia Social", número 44-47, pág. 261-271.

ANDERSON IMBERT, E. (1962): Historia de la literatura hispanoamericana. FCE, México.

ANDRES GALLEGO, José (1975): La política religiosa en España. Editora Nacional, Madrid.

ANDRES GALLEGO, José (1985): El desastre del 98, "Cuadernos historia 16", Madrid, número 30, pág. 16-26.

ANES ALVAREZ, Rafael (1974): Una serie de base monetaria. A La banca española en la Restauración II. Datos para una historia económica. Banco de España, Madrid.

ARACIL, Rafel; GARCIA BONAFE, M. (1984): País Valenciano. De los Borbones a la Restauración. A Historia de los Pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de Aragón. Argos-Vergara, Barcelona, pág. 453-471.

ARMAS, Ramón de (1975): La revolución pospuesta. Contenido y alcance de la revolución martiana por la independencia. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

ARMAS, Ramón de (1984): Acerca de la estrategia continental de José Martí. El papel de Cuba y Puerto Rico. "Anuario del Centro de Estudios Martianos", La Habana, número 7, p. 88-113.

ARMINAN, Luis de (1946): Weyler. Madrid.

ARQUER, Borja de (1968): La generación del 98, hoy. Ramón Sopena, Barcelona.

ARROYO JIMENEZ, Paloma (1982): La sociedad abolicionista española 1864-1886. "Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea", Madrid, pág. 127-149.

ARTOLA, M. (1959): Los orígenes de la España contemporánea. Madrid.

AVERHOFF, Mario (1988): De la guerra de liberación a la dependencia: los primeros partidos políticos, 1899-1902. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pág. 615-635.

AYALA PEREZ (1974): Un político de la Restauración: Romero Robledo. Caja de Ahorros, Antequera.

AZCARATE, P. de (1966): La tradición liberal del ejército español en el siglo XIX. "Realidades", Roma.

AZCARATE, Pablo de (1968): La Guerra del 98. Alianza, Madrid.

BACHOUD, A. (1988): Los españoles ante las campañas de Marruecos. Espasa, Madrid.

BALCELLS, Albert (1991): El nacionalismo catalán. Historia 16, Madrid.

BAHAMONDE, Angel y CAYUELA, José (1988): Entre La Habana, París y Madrid; intereses antillanos y trasvase de capitales de María Cristina de Borbón y el duque de Riansares (1835-1873). "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 635-651.

BALTAR RODRIGUEZ, José(1989): Bibliografía y estado de la cuestión de las investigaciones sobre la presencia china en Cuba. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pàg. 323-327.

BAQUER, Miguel Alonso (1983): Sociología Militar de la España del siglo XIX. La selección de la élite en la época de la Restauración. A Temas de Historia Militar. Servicio de publicaciones del EME, Madrid, volum I, pàg.477-493.

BARCIA, Ma del Carmen (1988): Táctica y estrategia de la burguesía esclavista de Cuba ante la abolición de la esclavitud, "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 137-149.

BARCIELA, Carlos; CARRERAS, Albert; COMIN, Francisco; GOMEZ MENDOZA, Antonio; Grupo de Estudios de Historia Rural; MALUQUER DE MOTES, Jordi; MARTIN ACENA, Pablo; NICOLAU, Roser; TAFUNELL, Xavier; TENA, Antonio (1989): Estadísticas históricas de España. Siglos XIX-XX. Fundación Banco Exterior, Madrid.

BARNADAS, Josep M. (1990): Caracterització quantitativa provisional de la migració catalana a Amèrica durant el segle XIX (1830-1914). A 3 Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, pàg. 49-61.

BAROJA, Pío (1945): Final del siglo XIX y principios del XX. Madrid.

BAROJA, R. (1965): Gente del Noventa y Ocho. Juventud, Barcelona.

BATANAZ PALOMARES, Luis (1982): La educación española en la crisi de fins de siglo. Diputación Provincial, Córdoba.

BAZTAN LACASA, Carlos (coordinador) (1985): La Habana Vieja. Mapas y planos en los archivos de España. La Habana.

BELLEGARDE, D. (1953): Historie du peuple haïtien 1492-1952. Held, Port-au-Prince/Lausanne.

BELTZA (1976): El nacionalismo vasco 1976-1936. Txertoa, San Sebastián.

BENAVIDES GOMEZ, D. (1978): Democracia y cristianismo en la España de la Restauración (1875-1951). Editora Nacional, Madrid.

BENOIST, Charles (1930): Cánovas del Castillo. París.

BERNADES, Josep M. (1991): Els catalans a les Indies (1493-1830) (Buròcrates-clergues-professions liberals). Comissió Amèrica i Catalunya 1992, Barcelona.

BERNAL, Antonio-Miguel (1987): Cotó americà per a Catalunya. A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pàg. 207-215.

BERNAL, Guillermo; TAMAYO, René (1988): El atentado que le hicieron a José Martí. "Granma. Resumen Semanal", la Habana, 4 de desembre.

BERNARD ROYO, Enrique (1984): Regeneracionismo, industrialización e "instrucción popular". Guara, Zaragoza.

BIANCO, Lucien (1984): Asia contemporánea. S.XXI, Madrid.

- BLANCO AGUINAGA, Carlos (1978): Juventud del 98. Crítica, Barcelona.
- BLASCO IBANEZ, Vicente (1978): Artículos contra la Guerra de Cuba. León Roca, Valencia.
- BOERSNER, Demetrio (1982): Relaciones internacionales de América Latina. Nueva Imagen, México.
- BORGES, Pedro (1992): Historia de la Iglesia en Hispanoamérica y Filipinas. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid.
- BUENO CARRERA, José María (1980): Uniformes contemporáneos del Ejército Español. San Martín, Madrid.
- BUSQUETS, Julio (1982): Pronunciamientos y golpes de estado en España. Barcelona, Planeta.
- CABANA, Francesc (1972): Bancs i banquers a Catalunya. Ariel 62, Barcelona.
- CABRERA, Mercedes (1985): El testamento político de Maura. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 32-33, pág. 163-191.

CABRERA INFANTE, Guillermo (1989): ¿Ha muerto el socialismo?. "Cambio 16", Madrid, número 939, pàg. 103.

CACHINERO, Jorge (1988): Intervencionismo y reformas militares en España a comienzos del siglo XX. "Cuadernos de historia contemporánea", Madrid, número 10, pàg. 155-184.

CALAVERA VAYA, Ana María (1989): Inversiones españolas en Filipinas durante el siglo XIX. Estado de la cuestión. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pàg. 499-509.

CAMBA ANDREU, Francisco (1944): Mauja, no. Madrid.

CAMBO, Francesc (1990): El catalanisme regeneracionista. La Magrana/Diputació de Barcelona, Barcelona.

CAMPO LACASA, Cristina (1963): La Iglesia en Puerto Rico en el siglo XVIII. CSIC, Madrid.

CANAL, Jordi (1991): El carlisme a la restauració (1875-1923). "L'Avenç", Barcelona, número 154, pàg. 34-55.

CANAL MORELL, Jordi; GONZALEZ CALLEJA, Eduardo (1992): "No era la ocasión propicia...". La conspiración carlista de fin de siglo en un memorial de don Carlos. "Hispania", Madrid, número 181, p. 705-742.

CARANCI, Carlos (1981): La esclavitud en las Antillas. "Historia 16", Madrid, número 63, pàg. 19-26.

CARDONA, Gabriel (1982): El poder militar a Espanya. "L'Avenç", Barcelona, número 55, pàg. 863-869.

CARNERO MUÑOZ, Manuel (1980): Corrupción y crimen en la fidelísima Antilla. Fusilamiento de ocho estudiantes de medicina en La Habana en 1871. "Historia 16", Madrid, número 47, pàg. 47-54.

CARR, Raymond (1976): Militares y política en España. "Historia 16", Madrid, número 2, pàg. 39-44.

CARR, Raymond (1988): España: de la Restauración a la democracia. 1875-1980. Ariel, Barcelona.

CARRERA I PUJAL, Jaume (1957-59): Historia política de Cataluña en el siglo XIX. Bosch, Barcelona, VII volums.

CARRERA I PUJAL, Jaume (1961): La economía de Cataluña en el siglo XIX. Bosch, Barcelona, IV volums.

CARRETERO Y JIMENEZ, A. (1977): Las nacionalidades españolas. Hyspamérica Ediciones, San Sebastián.

CASTELLANOS, C. (1934): Panorama histórico. Ensayo de cronología cubana (1492-1933). La Habana.

CAYUELA, José Gregorio (1988): Comportamiento inversor de la élite económica antillana en Europa: La progresión patrimonial de don Pedro Juan de Zulueta, 1834-1874. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pág. 191-213.

CAYUELA FERNANDEZ, José Gregorio (1989): Estado de la cuestión sobre intereses hispano-antillanos durante el siglo XIX en Extremo Oriente: armadores, traficantes de esclavos y traficantes de culíes. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pág. 485-498.

CEPERO BONILLA, Raul (1976): Azúcar y abolición. Barcelona.

CERDA, Manuel (1981): Els moviments socials al País Valencià.
Institució Alfons el Magnànim, Diputació provincial de
València, València.

CESPEDES DEL CASTILLO, Guillermo (1983): América Hispánica
(1492-1898). A Historia de España dirigida per Manuel
Tuñón de Lara, Labor, Barcelona, volum VI.

CHAILLOUX LAFFITA, Graciela (1983): La estrategia martiana de
desarrollo económico para la América Latina. "Anuario del
Centro de Estudios Martianos", La Habana, número 6, p. 82-
107.

CHANG, Federico (1981): El ejército nacional en la república
neocolonial (1899-1933). Editorial de Ciencias
Sociales, la Habana.

CHAUNU, Pierre (1960): Les Philippines et le Pacifique des
Ibériques. Paris.

CHAUNU, Pierre (1984): Conquista y explotación de los nuevos
mundos. Labor, Barcelona.

CHEYNE, G.J.G. (1983): El don de consejo. Epistolario de Joaquín
Costa y Francisco Giner de los Rios (1878-1910). Guara,
Zaragoza.

CHIDSEY, Donald Barr (1973): La guerra hispano-americana 1896-1898. Barcelona.

CHRISTIANSEN, E. (1974): Los orígenes del poder militar en España (1800-1854). Aguilar, Madrid.

CIFRE DE LOUBRIEL, Estela (1975): La formación del pueblo portorriqueño: la contribución de los catalanes baleáricos y valencianos. Instituto de Cultura Puertorriqueña, San Juan.

CIPOLLA, Carlo M. (1982): Historia económica de Europa. Ariel, Barcelona, volum IV, segona part.

CIUDAD, Andrés; LUCENA, Manuel; MALAMUD, Carlos (1992): Manual de historia universal 10. América. Historia 16, Madrid.

CODINA, Jaume; FABRO, Irma; FERRET, Josep; GOMEZ, Margarita (1990): Amèrica com a fugida, servei militar i emigració ultramarina al Prat al segle XIX. A 3 Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, p. 61-75.

COLOM PASTOR, Bartomeu (1980) Què és autonomia. Obra Cultural Balear, Ciutat de Mallorca.

CONANGLA Y FONTANILLES, José (1927): Paladines catalanes en defensa de los derechos y de la libertad de Cuba. A El progreso catalán en América, Santiago de Chile, tom IV, pàg. 81-84.

CORCUERA, J. (1979): Orígenes, ideología y organización del nacionalismo vasco. Madrid.

CORTES Y MENDOZA, Rosario (1989): Estado de las documentaciones españolas en el Archivo Nacional de Filipinas. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pàg. 141-149.

CORWIN, Arthur F. (1967): Spain and the abolition of slavery in Cuba 1817-1886. Institute of Latin American Studies. University of Texas Press, Austin-London.

COSTA, Joaquín (1975): Oligarquía y caciquismo como la forma actual de gobierno de España: urgencias y modo de cambiarla. Revista de Trabajo, Madrid, II volums.

COSTA, Joaquín (1980): Crisis política de España. Producciones editoriales, Barcelona.

COSTELOE, Michael P. (1987): La independència d'Amèrica i

l'economia espanyola, 1824-1840: aspectes i problemes.
A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans.
Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment
d'Amèrica, Barcelona, pàg. 339-348.

CRUZ, Manuel de la (1990): Episodios de la revolución cubana. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

CUADRAS, Antoni; LOPEZ, Emili (1986): Els "soldats de palla" a la guerra de Cuba. "La puça i el general", Barcelona, número 49, pàg. 35-36.

CUCO, Alfons (1984): Notas para una caracterización del valencianismo político durante la Restauración. "Revista de Historia Social", número 28-29, pàg. 419-427.

CUCURULL, Fèlix (1975-76): Panoràmica del nacionalisme català. Edicions catalanes de París, París, VI volums.

CUENCA, J.M. (1973): Estudios sobre la Iglesia española del siglo XIX. Madrid.

CUENCA TORIBIO, José Manuel (1985): El caciquismo en España. Información y Revistas, Madrid.

CUEVA, Agustín (1988): El desarrollo del capitalismo en América Latina. S.XXI, México.

DARUSHENKOV, Oleg (1979): Cuba, el camino de la revolución.
Editorial Progreso, Moscú.

DE ACHUTEGUI, Pedro S.; BERNARD, Miquel A. (1972): Aguinaldo and the Revolution of 1896. A Documentary History. Ateneo de Manila, Manila.

DE ARMAS, Ramon (1988): José Martí: visión de España. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pág. 285-295.

DEGLER, Carl N. (1986): Historia de Estados Unidos. El desarrollo de una nación 1860-1895. Ariel, Barcelona.

DESVOIS, J. M (1977): La prensa en España (1900-1931). s.
XIX, Madrid.

DIAZ-QUINONES, Arcadio (1987): Salvador Brau i la ciutat lletrada porto-riquenya. A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans, Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pág. 431-444.

DIAZ SOLER, Luis M. (1965): Historia de la esclavitud negra en Puerto Rico. Río Piedras.

DIAZ-TRECHUELO SPINOLA, Maria Lourdes (1965): La Real Compañía de Filipinas. CSIC, Madrid.

DIAZ-TRECHUELO, Maria L; GARCIA-ABASOLO, A. F.; PRIETO, A.M.; MANCHADO, M. Ma (1989): Bibliografía española sobre Filipinas en el siglo XX. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pág. 344-382.

DIEZ DEL CORRAL (1945): El liberalismo doctrinario. Instituto de Estudios Políticos, Madrid.

DIRECCION POLITICA DE LAS FUERZAS ARMADAS REVOLUCIONARIAS (FAR) (1971): Historia de Cuba. Instituto cubano del libro, La Habana.

DIVERSOS AUTORS (1927): El progreso catalán en América. Santiago de Cuba.

DIVERSOS AUTORS (1960): Historia de Mayagüez. Mayagüez.

DIVERSOS AUTORS (1977): Visión de España en la generación del 98. Magisterio español, Madrid.

DIVERSOS AUTORS (1978): Aproximación a la Historia Social de la Iglesia Española Contemporánea. El Escorial.

DIVERSOS AUTORS (1981): Estudios sobre historia de España.
Universidad Internacional Menéndez Pelayo, Madrid, III
volums.

DIVERSOS AUTORS (1981): Historia del Ejército Español. Servicio
Histórico Militar, Madrid.

DIVERSOS AUTORS (1981): Revolución, Restauración y
Regeneracionismo. Rialp, Madrid.

DIVERSOS AUTORS (1984): Indianos. Monografías de los
Cuadernos del Norte. Caja de Ahorros de Asturias,
Oviedo.

DIVERSOS AUTORS (1985): Siete enfoques marxistas sobre José
Martí. Editora Política, La Habana.

DIVERSOS AUTORS (1988): Demografía histórica en España. El
Arquero, Madrid.

DIVERSOS AUTORS (1988): Espanoles hacia América. La emigración en
masa, 1880-1930. Alianza Editorial, Madrid.

DIVERSOS AUTORS (1991): Historia de América Latina 7.
América latina: economía y sociedad 1870-1930. Crítica,
Barcelona.

DIVERSOS AUTORS (1991): Historia de América Latina 8.
América Latina: cultura y sociedad 1830-1930. Crítica,
Barcelona.

DOMENECH I MONER, Joan (1987): Visió de la situació
econòmica durant els darrers anys de la colònia a
partir de la premsa publicada a lloret de Mar. A
Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió
Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment
d'Amèrica, Barcelona, pàg. 361-395.

DRIVER, Majorie G. (1989): La evolución de las actividades
marítimas en las Islas Marianas de 1521 a 1821. A
Estudios sobre Filipinas y las islas del Pacífico.
AEEP, Madrid, pàg. 87-89.

DURAN, J.A. (1977): Agrarismo y movilización campesina en el
país gallego (1875-1912). S XXI, Madrid.

DURNERIN, James (1978): Maura et Cuba (Politique coloniale d'un
ministre libéral). Les Belles Lettres, París.

DUPUY, Ernest; DUPUY, Trevor (sense data): The encyclopedia of military history. Jane's publishing company, London-Sidney.

EDUARDO RUIZ, Ramón (1977): Cuba. Génesis de una revolución. Noguer, Barcelona.

ELIZALDE PEREZ-GRUESO, María Dolores (1989): Las Carolinas españolas. Estudio crítico de las fuentes documentales, bibliografía y estado de las investigaciones. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pàg. 565-575.

ELIZALDE PEREZ-GRUESO, María Dolores (1991): Las grandes potencias y el pacífico español: los intentos de los países hegemónicos en la colonia de las islas Carolinas. "Revista española del Pacífico", Madrid, número 1, pàg. 65-83.

ELOLA-OLASO, Teresa; DIEZ, Margarita (1983): Traficantes y usureros en Cuba (1800-1868). "Historia 16", Madrid, número 81, pàg. 25-38.

ELORZA, Antonio (1984): Los nacionalismos en el Estado español contemporáneo: Las ideologías. "Revista de Historia Social", Madrid, número 28-29, pàg. 149-169.

ELORZA, Antonio (1988): Con la marcha de Cádiz. Imágenes españolas de la guerra de independencia cubana. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 327-387.

ELY, E.T. (1963): Cuando reinaba su majestad el azúcar. Buenos Aires.

(1905-1933) Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana. Espasa-Calpe, Madrid.

ESCUADERO, José Antonio (1979): Los orígenes del consejo de ministros en España. Editorial Nacional, Madrid.

ESPADAS BURGOS, Manuel (1975): El trasfondo cubano de la Restauración. A Alfonso XII y los orígenes de la Restauración. Madrid.

ESPADAS BURGOS, Manuel (1983): La Institución libre de enseñanza y la formación del militar español durante la Restauración. A Temas de Historia Militar. Servicio de publicaciones de EME, Madrid, volum I, pàg. 493-515.

ESPADAS BURGOS, Manuel (1988): El factor ultramarino en la formación de la mentalidad militar española. "Estudios de Historia Social", número 44-47, pàg. 311-327.

ESPINA, Antonio (1960): El cuarto poder. Aguilar, Madrid.

ESTRADE, Paul (1977-78): Cuba à la veille de l'indépendance: le mouvement économique (1890-1893) (part 1 i 2). "Mélanges de la Casa de Velázquez", Paris, volums XIII i XIV.

FABIE, A. M. (1928): Cánovas del Castillo. G. Gili, Barcelona.

FARIAS, Pedro (1976): Breve historia constitucional de España. Doncel, Madrid.

FAULKNER, Harold U. (1963): Politics, Reform and Expansion, 1890-1900. Harper Torchbooks, New York.

FEIJOO GOMEZ, Albino (1992): Quintas y protesta social en el siglo XIX español. "Historia 16", Madrid, número 191, pàg. 19-30.

FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1948): En torno al 98. Política y Literatura. Editorial Jordán, Madrid.

FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1961): Cánovas, su vida y su política. Madrid.

- FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1972): Historia política de la España contemporánea 1. 1868-1885. Alianza editorial, Madrid.
- FERNANDEZ CANALES, C. (1987): Exposiciones de la opinión pública ante la abolición de la esclavitud en Puerto Rico, 1868-1873. "Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea", Madrid, número 8.
- FERNANDEZ DE LA REGUERA, Ricardo (1978): Héroes de Filipinas. Planeta, Barcelona.
- FERNANDEZ DE MORA, Gonzalo (1963): Ortega y el 98. Rialp, Madrid.
- FERNANDEZ HIDALGO, Ana Ma (1988): Gobernadores generales en la Isla de Cuba: sus ideas y proyectos, 1850-1858. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pág. 213-221.
- FERNANDEZ PACHECO, Ma Marta (1988): Análisis a través de <El Productor> de la repercusión en nuestra clase obrera del proceso de los anarquistas de Chicago. "Estudios de Historia Social", número 44-47, pág. 595-605.
- FERNANDEZ SEGURA, Francisco José (1983): Presencia española en la isla de Cuba bajo el reinado de Carlos III. Universidad de Granada, Granada.

- FERRER I GIRONES, Francesc (1986): La persecució política de la llengua catalana. Edicions 62, Barcelona.
- FIELDHOUSE, David K. (1987): Los imperios coloniales desde el siglo XVIII. S. XXI, Madrid.
- FISHER, Jhon (1987): Els resultats del comerç lliure per a les relacions comercials entre Espanya i Amèrica amb referència especial al cas català: preguntes i algunes respostes. A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pàg, 121-136.
- FLAGG BEMIS, S. (1936): The Latin American Policy of the United States. New York.
- FONTANA, J. (1973): Cambio económico y actitudes políticas en la España del s. XIX. Ariel, Barcelona.
- FORTANET (1908): Campaña de Extremo Oriente 1904. Operaciones del ejército ruso. Comisión militar española. Madrid.
- FRADERA I BARCELO, Josep Maria (1984): La participació catalana en el tràfic d'esclaus (1789-1845). "Recerques", Barcelona, número 16, pàg. 119-139.

- FRADERA I BARCELO, Josep Maria (1987): Sobre les raons de la continuïtat del comerç català amb Amèrica 1822-1860. A Segones Jornades d'estudis Catalano-Americans. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pàg. 313-333.
- FRAILE, Pedro (1988): La necesidad de remodelar un espacio: La Habana del General Tacón. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 577-595.
- FRANCO, José Luciano (1980): Comercio clandestino de esclavos. Habana.
- FRANCO IBEAS, Francisco (1984): Diccionario de las Fuerzas Armadas (Ejército). Index, Madrid, 1984.
- FRANCOS RODRIGUEZ, J. (1930): El año de la derrota. Madrid.
- GABRIEL, Pere (1984): La Restauración y la Dictadura en Cataluña (1875-1930). A Historia de los Pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de Aragón. Argos-Vergara, Madrid, pàg. 325-347.
- GALINANES, María Teresa B (editora) (1977): Geovisión de Puerto Rico. Universidad de Puerto Rico, Barcelona.

GARCIA ALVAREZ, Alejandro (1988): Presencia española en el comercio cubano. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 605-615.

GARCIA BARRON, Carlos (1974): Cancionero del 98. Cuadernos para el Diálogo, Madrid.

GARCIA DE CORTAZAR, Fernando; MONTERO, Manuel: Historia contemporánea del País Vasco. De las Cortes de Cádiz al Estatuto de Guernica. Editorial Txertoa, San Sebastián.

GARCIA ESCUDERO, José María (1989): Cánovas. Un hombre para nuestro tiempo. Editorial Católica, Madrid.

GARCIA-ROMERAL PEREZ, Carlos (1991): Filipinas y las publicaciones periódicas madrileñas en la segunda mitad del siglo XIX. "Revista española del Pacífico", Madrid, número 1, pàg. 95-109.

GARCIA SANZ, Fernando (1988): El contexto internacional de la guerra de Cuba: la percepción italiana del 98 español. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 295-311.

GARCIA SOLER, Maribel (1981): Tres momentos de crisis en la Restauración: 1895, 1898 y 1905. "Tiempo de Historia", Madrid, número 84, pàg. 42-47.

GARCIA VENERO, Maximiano (1967): Historia del nacionalismo catalán. Editora Nacional, Madrid, II volums.

GARCIA VILLOSLADA, Ricardo (1976): Historia de la Iglesia en España. BAC Major, Madrid, X volums.

GARRABOU, Ramon (1975): La crisi agrària espanyola de finals del s. XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme. "Recerques", Barcelona, número 5.

GARRABOU, R.; SANZ, J. (1985): Historia agraria de la España Contemporánea. Crítica, Barcelona.

GASPAR DE SAN AGUSTIN (1974): Conquista de las Islas Filipinas (1565-1615). CSIC, Madrid.

GIL PECHARROMAN, Julio (1980): ¡Maura, al poder! (1913-23). La escisión del partido conservador. "Historia 16", Madrid, número 55, pàg. 39-48.

GIL PECHARROMAN, Julio (1981): Las Carolinas: saldo de un Imperio. "Historia 16", Madrid, número 68, pàg. 35-43.

GIL SANZ, Javier (1982): La última de Filipinas. "Historia 16", Madrid, número 70, pàg. 93-100.

GIMENEZ CABALLERO, Ernesto (1971): Rizal. Publicaciones Españolas, Madrid.

GODINEZ SOSA, Emilio (1988): Retances, las Antillas y la guerra cubana de los diez años. "La Revista del Centro de Estudios Avanzados de Puerto Rico y el Caribe", San Juan, número 6, pág. 130-152.

GOMEZ APARICIO, Pedro (1974): Historia del periodismo español. Editora Nacional, Madrid.

GOMEZ LLORENTE, Luis (1971): Aproximación a la historia del socialismo español (hasta 1921). Cuadernos para el diálogo, Madrid.

GOMEZ MOLLEDA, Maria Dolores (1981): Los reformadores de la España contemporánea. CSIC/Escuela de Historia Moderna, Madrid.

GONZALEZ CASANOVA, J. A. (1974): Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1936). Curial, Barcelona.

GONZALEZ CASANOVA, Pablo (1978): Imperialismo y liberación en América Latina. S. XXI, México.

GONZALEZ HERNANDEZ, María Jesús (1989): ¿Un conservador moderno? Antonio Maura, un retrato impresionista. "Bulletin d'histoire contemporaine de l'Espagne", Pau, número 11-12, pág. 14-24.

GONZALEZ HERNANDEZ, María Jesús (1990): Ciudadanía y acción. El conservadurismo maurista 1907-1923. S. XXI, Madrid.

GONZALEZ POLA, Manuel (1989): Dominicos en Extremo Oriente. Bibliografía general sobre su actividad misionera. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pág. 277-297.

(1986-1989) Gran Enciclopèdia Catalana. Barcelona. Segona Edició.

GUERRA, Ramiro (1975): Manual de historia de Cuba. Playor, Madrid.

GRANJEL, Luis S. (1973): La generación literaria del 98. Anaya, Madrid.

GRANJEL, Luis S. (1981): Maestro y amigos de la generación del noventa y ocho. Universidad de Salamanca, Salamanca.

GRASES, Pere; MOLAS, Pere (directors) (1988): 200 catalans a les Amèriques. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona.

GRASES, Pere (1990): Catalans a les amèriques i altres escrits. Fundació Miquel Torres, Barcelona.

GRUNEBAUN, Gustave Edmund (1975): El Islam II. S. XXI, Madrid.

GUIMERA RAVINA, Agustín (1987): Marins catalans en el tràfic d'esclaus; els viatges del capità Llopis i Llopis (1817-1819). A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pàg. 291-312.

HALPERIN DONGHI, Tulio (1981): Historia Contemporánea de América Latina. Alianza Editorial, Madrid.

HARRISON, Joseph (1974): Catalan business and the loss of Cuba 1898-1914. "The Economic History Review", Welwyn Garden City, volum XXVII, número 3, pàg. 431-441.

HEADRICK, Daniel R. (1980): Canovas del Castillo y el conde-duque de Olivares. Estudio sobre la conciencia de la historia. "Historia 16", Madrid, número 46, pàg. 39-51.

HEADRICK, Daniel R. (1981): Ejército y política en España (1866-1898). Tecnos, Madrid.

HERNANDEZ SANDOICA, Elena (1982): Polémica arancelaria y cuestión colonial en la crisis de crecimiento del capital nacional: España, 1868-1900. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 22, pág. 279-319.

HERNANDEZ SANDOICA, Elena (1986): Pensamiento burgués y problemas coloniales en la España de la Restauración. Universidad Complutense, Madrid.

HERNANDEZ SANDOICA, Elena (1988): La navegación a Ultramar y la acción del Estado: España, siglo XIX. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pág. 105-115.

HERNANDEZ SANDOICA, Elena (1989): La "Compañía Trasatlántica española". Una dimensión ultramarina del capitalismo español. "Historia Contemporánea", Bilbao, número 2, pág. 119-137.

HERRERO, José Luis (1975): El ejército español del siglo XX. Cuaderno para el Diálogo, Madrid.

HIDALGO PAZ, Ibrahim (1983): Antianexionismo y antimperialismo en Patria. "Anuario de Centro de Estudios Martianos", La Habana, número 6, p. 7-43.

HIDALGO PAZ, Ibrahim (1986): Facetas inexploradas del Manifiesto de Montecristi. "Anuario del Centro de Estudios Martianos", La Habana, número 6, p. 41-71.

HOETINK, H. (1971): El pueblo dominicano 1850-1900... Sociología histórica. Universidad Católica, Santiago de los Caballeros.

IBARRA, Jorge (1985): José Martí y el socialismo. "Anuario del Centro de Estudios Martianos", La Habana, número 8, p. 93-117.

IBARRA, Jorge (1988): Regionalismo y esclavitud patriarcal en los departamentos Orientales y Central de Cuba. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 115-137.

INMAN FOX, E. (1976): La crisis intelectual del 98. Madrid.

JESCHKE, Hans (1954): La generación del 98. Ensayo de una determinación de su esencia. Editora Nacional, Madrid.

JONGH, Elena de (1985): El krausismo y la generación del 98. Albatros, Valencia.

- JOVER, J. Ma (1979): 1898: Teoría y práctica de la redistribución colonial. Fundación Universitaria Española, Madrid.
- JOVER, J. Ma; TORTELLA, J.; I ALTRES (1984): Revolución burguesa, oligarquía y constitucionalismo. Labor, Barcelona.
- JUTGLAR, Antoni (1969): Ideología y clases en la España contemporánea. Edicusa, Madrid, II volums.
- JUTGLAR, Antoni (1976): Pi y Margall y el federalismo español. Taurus, Madrid, II volums.
- KIRK, John M. (1985): José Martí y su concepto del intelectual comprometido. "Anuario del Centro de Estudios Martianos", La Habana, número 8, p. 117-136.
- KOCHAN, Lionel (1968): Rusia en revolución (1890-1918). Alianza Editorial, Madrid.
- KUPFER, Peter; HELMS, Bernd (1981): Filipinas. Plaza y Janés, Esplugues.
- LAIN ENTRALGO, Pedro (1970): La generación del 98. Espasa Calpe, Madrid.

LALINDE ABADIA, Jesús (1980): La administración española en el siglo XIX puertorriqueño. Escuela de Estudios Hispano-Americanos.

LA ROSA CORZO, Gabino (1988): Apuntes sobre el hospital para Cimarrones de La Habana. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 561-569.

LECKIE, Robert (1968): The wars of America. Harper and Row, New York.

LE RIVEREND, Julio (1967): Historia económica de Cuba. Instituto Cubano del Libro, La Habana.

LE RIVEREND, Julio; I ALTRES (1973): Historia de Cuba. Pueblo y Educación, La Habana.

LE RIVEREND, Julio (1981): Breve historia de Cuba. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

LE RIVEREND, Julio (1987): Cuba, laboratori del sistema esclavista. "L'Avenç", Barcelona, número 101, pàg. 52-58.

LE RIVEREND, Julio (1988): Reflexiones al paso sobre lo oscuro del siglo XIX: Cuba y España. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 9-17.

LE RIVEREND, Julio (1988): Problemas de la formación agraria en Cuba. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 407-517.

LEVAGGI, Abelardo (1991): Las constituciones iberoamericanas en el siglo XIX. A Historia de las Américas IV. Alhambra/Quinto centenario/Universidad de Sevilla, Madrid, p. 149-174.

LLANOS TORRIGLIA, F. (1942): Germán Gamazo. El sobrio castellano. Espasa-Calpe, Madrid.

LLEIXA, Joaquim (1982): Militarisme i estat. "L'Avenç", Barcelona, número 55, pàg. 878-887.

LLORENS I VILA, Jordi (1992): La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

LOPEZ AGUDIN, Fernando (1982): La ideología y el ideólogo del nacionalpopulismo: Joaquín Costa. "Tiempo de Historia", Madrid, número 91, pàg. 36-45.

LOPEZ CORDON, Maria Victoria (1989): Federalisme y cantonalismo. Información y Revistas, Madrid.

- LOPEZ GARCIA, Bernabé (1971): La Cruz y la espada. A España en Africa. Un siglo de fracaso colonial. Información y publicaciones, Madrid, pàg. 34-48.
- LOPEZ MORILLAS, J. (1972): Hacia el 98. Literatura, sociedad, ideologías. Ariel, Barcelona.
- LORDA, Felip (1986): Espanya mai no ha estat feta. "L'Opinió Socialista", Barcelona, número 6, pàg. 129-135.
- LOYNAZ DEL CASTILLO (1989): Memorias de la Guerra. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.
- LOZANO GUIRAO, Pilar (1982): Filipinas durante el mandato del general Camilo Garcia de Polavieja. "Anales de la Universidad de Murcia. Letras", Murcia, número 3, pàg. 95-131.
- MAINER, José Carlos (1972): Literatura y pequeña burguesía en España (notas 1890-1950). Edicusa, Madrid.
- MALDONADO DENIS, Manuel (1976): Puerto Rico y Estados Unidos: Emigración y colonialismo. S. XXI, México.

MALUQUER DE MOTES, Jordi (1974): La burgesia catalana i l'esclavitud colonial: modes de producció i pràctica política. "Recerques", Barcelona, número 3, pàg. 83-136.

MALUQUER DE MOTES, Jordi (1987): Abolicionisme i esclavisme a Espanya. "L'Avenç", Barcelona, número 101, pàg. 38-46.

MALUQUER DE MOTES, Jordi (1987): De la crisi colonial a la guerra europea: veinte años de economía española. A La economía española en el siglo XX. Ariel, Barcelona.

MALUQUER DE MOTES, Jordi (1987): L'emigració i el comerç català a les antilles durant la primera meitat del segle XIX. A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pàg. 339-360.

MALUQUER DE MOTES, Jordi (1988): La formación del mercado interior en condiciones coloniales: la inmigración y el comercio catalán en las Antillas españolas durante el siglo XIX. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 89-105.

MALUQUER DE MOTES, Jordi (1989): Els catalans a Amèrica (1760-1868): La visió dels contemporanis. "Revista de Catalunya", Barcelona, número 26, pàg. 67-85.

MALUQUER DE MOTES, Jordi (1990): L'emigració catalana a Amèrica durant la primera meitat del segle XIX. Una valoració global. A 3 Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, pàg. 161-171.

MARCUS, Harold G. (1969): Imperialism and expansionism in Ethiopia from 1865 to 1900. A Colonialism in Africa 1870-1960. Volum I. Cambridge university press, Cambridge, pàg. 420-461.

MARFANY, Joan Lluís (1975): Aspectes del modernisme. Curial, Barcelona.

MARIN, Thelvia (1976): Condenados: del presidio a la vida. Siglo XXI, Madrid.

MARQUES DE LEMA (1927): De la revolución a la Restauración. Madrid.

MARTIN RETORTILLO, J. L. (1973): Descentralización administrativa y organización política I. Aproximación histórica, 1812-1931. Alfaguara, Madrid.

MARTINEZ CARRERAS, José V; MORENO GARCIA, Julia (1989): Bibliografía reciente sobre la historia de Asia Oriental. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pàg. 271-277.

MARTINEZ CUESTA, Angel (1989): Los Archivos de la Orden de Agustinos Recoletos. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pàg. 65-71.

MARTINEZ DE CAMPOS, Carlos (1961): España bélica. siglo XIX. Aguilar, Madrid.

MARTINEZ DE LAS HERAS, Agustín (1986): La prensa norteamericana en la estrategia colonial española a raíz de la crisis cubana de 1868. A La prensa de los siglos XIX y XX. Servicio Editorial Universidad del País Vasco, Bilbao.

MARTINEZ DE LAS HERAS, Agustín (1988): Los orígenes del <68> cubano (1799-1868). "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 221-261.

MARX, Karl; ENGELS, Friedrich (1980): Materiales para la historia de América Latina. Ediciones Pasado y Presente, México.

MAS CHAO, Andrés (1989): Apuntes para un estudio de las causas y desarrollo de la independencia de Hispanoamerica.

"Revista de Historia Militar", Madrid, número 67, p.
79-117.

MAURA GAMAZO, Gabriel (1925): Historia crítica del reinado de Alfonso XIII durante su minoridad, bajo la regencia de su madre, doña Maria Cristina de Austria. Montaner y Simón, Barcelona.

MAURO, Frédéric (1975): La expansión europea (1600-1870). Labor, Barcelona.

MAY, E.R. (1961): Imperial Democracy. New York.

MELLENDEZ, L. (1944): Cánovas y la política exterior española. Madrid.

MENDOZA, Eduardo (1986): La ciudad de los prodigios. Seix Barral, Barcelona.

MIEGE, Jean Louis (1980): Expansión europea y descolonización. Labor, Barcelona.

- MIGUEL, Amando de (1984): La emigración española a América a finales del siglo XIX y principios del XX. A Indianos. Monografías de los Cuadernos del Norte. Caja de ahorros de Asturias, Oviedo.
- MOLAS, Joaquim; MASSOT I MUNTANER, Josep (1979): Diccionari de la literatura catalana. Edicions 62, Barcelona.
- MOLAS, Joaquim (1987): Història de la literatura catalana. Part Moderna. Ariel, Barcelona.
- MOLINA, Antonio F. (1968): La generación del 98. Labor, Barcelona.
- MONTERO GARCIA, Feliciano (1988): Orígenes y antecedentes de la previsión social. Madrid.
- MORALES, Salvador (1988): Los trabajadores y la liberación nacional en Cuba. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pág. 149-161.
- MORALES LEZCANO, Víctor (1976): El colonialismo hispanofrancés en Marruecos (1889-1927). s. XIX, Madrid.

MORALES LEZCANO, Víctor (1979): El fracaso del marroquismo. El colonialismo español en Marruecos: 1859-1939. A España en Africa. Un siglo de fracaso colonial, Información y publicaciones, Madrid, pág. 9-16.

MORALES LEZCANO, Víctor (1986): Orientaciones de la política internacional de España. A Estudios sobre la historia de España, volum III. Universidad Internacional Menéndez Pelayo, Madrid, pág. 189-199.

MORALES Y MORALES, Vidal (1931): Iniciadores y primeros mártires de la revolución cubana. Imprenta Cultural, La Habana.

MORENO FRAGINALS, Manuel (1976): Africa en América Latina. S. XXI, Madrid.

MORENO FRAGINALS, Manuel (1978): El ingenio (complejo económico social cubano del azúcar). Ciencia Social, La Habana.

MORENO FRAGINALS, M.; KLEIN, H.S.; ENGERMAN, S. L. (1983): Nivel y estructura de precio de los esclavos en las plantaciones de Cuba a mediados del siglo XIX: Un estudio comparado. "Revista de Historia Económica", número 1, pág. 97-120.

MORENO FRAGINALS, Manuel (1983): La historia como arma y otros estudios sobre esclavos, ingenios y plantaciones. Crítica, Barcelona.

MORENO FRAGINALS, Manuel (1987): Cuba i la cultura del carib colonial. "L'Avenç", Barcelona, número 101, pàg. 58-63.

MORENO GARCIA, Julia (1988): El cambio de actitud de la administración española frente al contrabando negrero en Cuba (1860-1866). "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 271-285.

MORENO GONZALEZ, Xoan M. (1984): Federalismo y regionalismo en la Galicia de la Restauración. "Revista de Historia Social", Madrid, número 28-29, pàg. 455-467.

MORENO MASO, Joaquín (1992): El ocaso del tráfico de esclavos en Cuba. "Historia 16", Madrid, número 190, pàg. 35-41.

MOTA, Francisco (1950): Papeles del 98. Afrodisio Aguado, Madrid.

MORRIS, Richard B. (editor) (1982): Encyclopedia of American History. Harper and Row, New York.

- MOSKALENKO, Ala (1979): La usurpación de Puerto Rico por EEUU. A Puerto Rico: Historia y desarrollo contemporáneo. Academia de Ciencias de la URSS, Moscú, pág. 28-73.
- MUÑOZ PEREZ, José (1987): La conversió de Barcelona en port redistribuidor del sucre cubà al mediterrani (ca. 1778). A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pág. 173-192.
- MURRAY, D. (1980): Odious commerce. Britain, Spain and the abolition of the Cuba slave trade. Cambridge.
- MURIENTE, Julio A. (1985): Un revolucionario ejemplar: Ramón Emeterio Betances. Sus vínculos con José Martí. "Anuario del Centro de Estudios Martianos", La Habana, número 8, p. 29-52.
- NADAL, Francesc (1988): Ingenieros militares, geógrafos y rebeldes en la organización territorial de Cuba, 1824-1895. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pág. 183-191.

- MOSKALENKO, Ala (1979): La usurpación de Puerto Rico por EEUU. A Puerto Rico: Historia y desarrollo contemporáneo. Academia de Ciencias de la URSS, Moscú, pág. 28-73.
- MUNOZ PEREZ, José (1987): La conversió de Barcelona en port redistribuidor del sucre cubà al mediterrani (ca. 1778). A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pág. 173-192.
- MURRAY, D. (1980): Odious commerce. Britain, Spain and the abolition of the Cuba slave trade. Cambridge.
- MURIENTE, Julio A. (1985): Un revolucionario ejemplar: Ramón Emeterio Betances. Sus vínculos con José Martí. "Anuario del Centro de Estudios Martianos", La Habana, número 8, p. 29-52.
- NADAL, Francesc (1988): Ingenieros militares, geógrafos y rebeldes en la organización territorial de Cuba, 1824-1895. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pág. 183-191.

- NADAL, Jordi; TORTELLA, Gabriel (editors) (1974): Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España contemporánea. Barcelona.
- NADAL, Jordi; SUDRIA, Carles (1981): Història de la Caixa de Pensions. Caixa de Pensions, Barcelona.
- NADAL, Jordi (1988): El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913. Ariel, Barcelona.
- NADAL, Jordi (1991): Un siglo de industrialización en España, 1833-1930. A La modernización económica en España. Alianza Editorial, Madrid, pàg. 89-101.
- NARANJO OROVIO, Consuelo (1987): Cuba vista por el emigrante español (1900-1959). Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid.
- NARANJO OROVIO, Consuelo (compiladora) (1990): Hacer la América. Un sueño continuado. "Arbor", Madrid, número 536-537.
- NAVARRO GARCIA, Luis (1991): Historia de las Américas IV. Alhambra Longman/Quinto Centenario/Universidad de Sevilla, Madrid.

NUNEZ FLORENCIO, Rafael (1983): El terrorismo anarquista 1888-1909. S. XXI, Madrid.

NUNEZ FLORENCIO, Rafael (1989): El presupuesto de la paz: una polémica entre civiles y militares en la España finisecular. "Hispania", Madrid, número 171, pàg. 197-234.

NUNEZ MACHIN, Ana (1990): El "Maine", un pretexto para la intervención. "Granma. Resumen Semanal", La Habana, 4 de març.

O'KELLY, James J. (1990): La tierra del mambí. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

ORTEGA Y GASSET, José (1980): España invertebrada. Espasa Calpe, Madrid.

ORTEGA Y GASSET, José (1981): Ensayos sobre la generación del 98. Alianza, Madrid.

ORTIZ ARMENGOL, Pedro (1990): La defensa de la posición de Baler, junio de 1898-junio de 1899. Una aproximación a la guerra en Filipinas. "Revista de Historia Militar", Madrid, número 68, pàg. 83-178.

- ORTIZ DE LA TABLE DUCASSE, Javier (1974): El marqués de Ovando, gobernador de Filipinas. CSIC, Madrid.
- PABON, Jesús (1963): El 98, acontecimiento internacional. A Días de Ayer. Historia e historiadores contemporáneos. Barcelona.
- PADILLA, Antonio (1976): El movimiento anarquista español. Planeta, Barcelona.
- PAEZ MANA, Francisco Javier (1985): Filipinas al alba: Historia de una lucha de liberación. Iepala, Madrid.
- PASTRANA RIOL, Apolinar (1989): Bibliografía Franciscano-Filipina -1800-1850-. "Archivo Ibero-Americano", Madrid, números 195-196, pág. 435-459.
- PAZ, Manuel de (1990): Antonio Serra Orts (1856-1926): El último combatiente español en la guerra hispano-cubana-norteamericana. "Cuadernos de Investigación Histórica", Madrid, número 13, pág. 103-124.
- PAZOS, Pío (1985): Héroes de Filipinas. Estado Mayor del Ejército, Madrid.

- PE, Augusto (1985): Anecdotario con ritmo del Caribe. El precio de la esperanza. Ediciones del Casal d'Amistat Mallorca-Cuba, Lluçmajor.
- PENA LOPEZ, María del Carmen (1983): Pintura de paisaje e ideología. La generación del 98. Taurús, Madrid.
- PENA MARAZUELA, María T. de (1972): Inventario de la serie de gobierno de Puerto Rico. S. P. del Ministerio de Educación, Madrid.
- PEREZ DE LA DEHESA, R. (1966): El pensamiento de Costa y su influencia en el 98. Madrid.
- PEREZ DE LA DEHESA, R. (1973): Política y sociedad en el primer Unamuno. Ariel, Barcelona.
- PEREZ DE LA RIVA, Juan (1978): Poblamiento y ciclos económicos en Cuba (1511-1818). "Historia 16", Madrid, número 22, pág. 99-111.
- PEREZ DE LA RIVA, Juan (1988): La población de Cuba, la guerra de independencia y la inmigración del siglo XIX. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pág. 397-407.

- PEREZ-FRANCESCH, Joan (1989): El centenari de les bases de Manresa. "Serra d'Or", Barcelona, número 357, pàg. 12-18.
- PEREZ GUZMAN, Francisco (1990): Hazaña del pensamiento militar de Máximo Gómez. "Granma. Resumen Semanal", la Habana, 29 d'abril.
- PEREZ MOREDA, Vicente (1991): La modernización demográfica, 1800-1930. Sus limitaciones y cronología. A La modernización económica de España. Alianza Editorial, Madrid, pàg. 26-62.
- PERINAT MACERES, Santiago (1987): La campaña de Mindanao "Historia y Vida", Barcelona, número 235, pàg. 102-109.
- PICHARDO, Hortensia (1980): Documentos para la historia de Cuba. Ciencias Sociales, La Habana.
- PICHARDO, Hortensia (1984): 24 de febrero de 1895: inicio de la guerra de José Martí. "Anuario del Centro de Estudios Martianos", La Habana, número 7, p. 7-33.
- PINILLA, Bizen (1984): Desestructuración y testimonialismo del nacionalismo aragonés en los años de la Restauración. "Revista de Historia Social", Madrid, número 28-29, pàg. 449-455.

PLASENCIA MORO, Aleida (1984): Historia del movimiento obrero en Cuba. A Historia del movimiento obrero en América Latina. S. XXI, México.

POBLET, J. M. (1975): Història bàsica del catalanisme. Pòrtic, Barcelona.

POIARKOVA, Ninel (1979): Puerto Rico: historia y presente. La formación de la nación. El yugo colonial de EEUU. El auge de la la lucha de liberación. A Puerto Rico: Historia y desarrollo contemporáneo. Academia de Ciencias de la URSS, Moscú, pàg. 75-193.

PORTELL VILA, Herminio (1958): Narciso López y su época. Compañía Editora de Libros y Folletos, La Habana.

PORTUONDO DEL PRADO, Fernando (1965): Historia de Cuba hasta 1898. Ed. Universitaria, La Habana.

POYO, Gerald E. (1984): José Martí, artífice de la unidad social. Tensiones de clases dentro de las emigraciones cubanas en los Estados Unidos. 1887-1895. "Anuario del Centro de Estudios Martianos", La Habana, número 7, p. 46-66.

POZUELO MASCARAQUE, Belén (1988): Sociedad española y abolicionismo en la segunda mitad del siglo XIX. "Cuadernos de historia Contemporánea", Madrid, número 10, pàg. 71-93.

POZUELO MASCARAQUE, Belén (1989): Introducción al estudio de las islas Marianas durante el siglo XIX en las fuentes españolas. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pàg. 223-231.

PRADA VELASCO, María del Carmen (1978): La guerra de Yara, 1868-1878. Aspectos políticos, sociales y económicos de su repercusión en la Península. Universidad Complutense de Madrid (Tesi doctoral inédita).

PRADOS DE LA ESCOSURA, Leandro (1991): El comercio exterior y la economía española durante el siglo XIX. A La modernización económica de España. Alianza Editorial, Madrid, pàg. 147-175.

PRUNA, Pedro M. (1988): ¿Cómo se percibía la necesidad de una Academia de Ciencias en la Cuba colonial?. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 569-577.

PUELL DE LA VILLA, F. (1979): Las reformas del general Cassola. "Revista de Historia Militar", Madrid, número 46.

QUILIS, Antonio (1989): Los estudios sobre la lengua española en Filipinas. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pàg. 623-631.

RAMOS ZUÑIGA, Antonio (1984): Las armas del Ejército Mambí. Editora Política, La Habana.

REIG, Ramir (1982): Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer. València 1898-1906. Institució Afons el Magnànim, València.

REIG, Ramiro (1986): Blasquistas y clericales. La lucha por la ciudad en la Valencia de 1900. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, Valencia.

REMINI, Robert V. (1979): El robo de un imperio "Historia 16", Madrid, número 42, pàg. 92-102.

RENOUVIN, Pierre (1982): Historia de las relaciones internacionales. Siglos XIX y XX. Akal, Madrid.

RICKOVER, H. G. (1985): Cómo fue hundido el acorazado Maine. Editorial Naval, Madrid.

RIQUER, Borja de (1977): La burguesia catalana y el desastre del 98. "Historia 16", Madrid, número 14, pàg. 62-70.

RIQUER, Borja de (1977): Lliga Regionalista: la burguesia catalana i el nacionalisme (1898-1904). Edicions 62, Barcelona.

RIQUER, Borja de (1991): Nacionalidades y regiones en la España Contemporánea. Ponència presentada en el "Primer Congreso de Historia Contemporánea de España", Salamanca.

RIVERA MEDINA, Eduardo; RAMIREZ, Rafael L. (1989): Del cañaveral a la fábrica. Cambio social en Puerto Rico. Huracán, Río Piedras.

ROBLES, C. (1987): Paz en Santo Domingo (1854-1865). El fracaso de la anexión a España. Madrid.

ROBLES EGEA, Antonio (1982): Republicanismo y socialismo reformista en la crisis del 98: Las ideas del grupo "Germinal". "Estudios de Historia Social", Madrid, número 22, pàg. 379-410.

ROBLES EGEA, Antonio (1982): Terrorismo y crisis de la organización obrera a fines del XIX. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 22, pàg. 205-238.

ROBLES MUNOZ, Cristóbal (1985): Los Metodistas americanos en las Carolinas. Un litigio de soberanía con los Estados Unidos (1887-1895). "Missionalia Hispanica", Madrid, vol XLII, pàg. 137-167.

ROBLES MUNOZ, Cristóbal (1988): La oposición al activismo independentista cubano. "Hispania", Madrid, número 168, pàg. 227-288.

RODRIGUEZ, Raimundo (1990): ¿Qué fue la protesta de Baraguá? "Granma. Resumen Semanal", la Habana, 25 de març.

RODRIGUEZ, Ramon (1985): 1898: Pequeños triunfos en un año de desastres. "Historia 16", Madrid, número 113, pàg. 20-26.

RODRIGUEZ GONZALEZ, Agustín (1988): Política naval de la Restauración (1875-1898). Editorial San Martín, Madrid.

RODRIGUEZ GONZALEZ, Agustín (1989): El conflicto de Melilla en 1893. "Hispania", Madrid, número 171, pàg. 235-266.

RODRIGUEZ RODRIGUEZ, Isacio (1987): Historia de la Provincia Agustiniana Smo. Nombre Jesús Filipinas. Estudio Agustiniiano, Valladolid.

- RODRIGUEZ RODRIGUEZ, Isacio (editor) (1990): Agustinos en América y Filipinas. Actas del Congreso Internacional. Valladolid-Madrid.
- ROIG DE LEUCHSENRING, Emilio (1961): Cuba no debe su independencia a los Estados Unidos. Ediciones La Tertulia, La Habana.
- ROIG DE LEUCHSENRING, Emilio de (1982): Los Estados Unidos contra Cuba libre. Editorial Oriente, Santiago de Cuba.
- ROLDAN DE MONTAUD, Inés (1991): La hacienda en Cuba durante la Guerra de los diez años (1868-1880). Instituto de Cooperación Iberoamericano/Instituto de Estudios Fiscales, Madrid.
- ROMANONES, Conde de (1920): El ejército y la política. Madrid.
- ROS, Antonio (1981): Los gobiernos españoles. Desde la pérdida de las colonias hasta la caída de Alfonso XIII. Grijalbo, Barcelona.
- ROUSSET, Ricardo V. (1918): Historia de Cuba. La Habana, III vols.

- ROY, Joaquim (1987) L'origen comercial i geogràfic dels dirigents de la Societat de beneficiència de naturals de Catalunya de l'Havana. A Segones jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, Barcelona, pàg. 397-420.
- ROY, Joaquim (1990): Poesia i memòries de Josep Conangla i Fontanilles sobre la guerra de Cuba. A 3 Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, p. 197-209.
- RUIZ IRIARTE, Víctor (1956): La guerra empieza en Cuba. Escelicer, Madrid.
- RUIZ RIVERA, Julián B. (1991): Estados Unidos: transformación de la sociedad norteamericana, 1877-1901. A Historia de las Américas IV. Alhambra/Quinto Centenario/Universidad de Sevilla, Madrid, p. 75-101.
- RULL FERNANDEZ, Enrique (1984): El modernismo y la generación del 98. Playor, Madrid.

SAIZ PASTOR, Candelaria (1988): La reestructuración del dominio español en Cuba. Poder político y hacienda colonial 1833-38. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pág. 161-175.

SALAÜN, Serge; SERRANO, Carlos (1991): 1900 en España. Espasa Calpe, Madrid.

SALOM, Julio (sense data): España ante el imperialismo colonial del s XIX: la cuestión de Joló-Borneo (1874-1885). A Homenaje a Domínguez Ortiz (Ministerio de Educación y Ciencia).

SANCHEZ, Luis A (1975): América desde la revolución emancipadora hasta nuestros días. Edaf. Madrid.

SANCHEZ-ALBORNOZ, Nicolas (compilador) (1991): La modernización económica de España. Alianza Editorial, Madrid.

SANCHEZ-ALBORNOZ, Nicolás (1991): La población de América Latina 7. Crítica, Barcelona, p. 106-132.

SANCHEZ AGESTA, Luis (1985): La Constitución de 1876 y el Estado de la Restauración. Fundación Santa María, Madrid.

SANCHEZ DIAZ, R. (1974): España en el Pacífico. La isla de Ponapé. "Revista de Historia Militar", Madrid, número 18.

SANCHEZ FERRIZ, Remedio (1984): La Restauración y su constitución política. Departamento de derecho político. Facultad de derecho, Universidad de Valencia, Valencia.

SANCHEZ FUERTES, Cayetano (1989): La prensa española como fuente para el estudio de la historia de Filipinas (1868-1872). A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pág. 415-430.

SANCHEZ GOMEZ, Luis Angel (1989): El enfoque etnohistórico en el estudio de la sociedad colonial filipina. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pág. 631-649.

SANCHEZ RECIO, Glicerio (1986): El regeneracionismo de los republicanos federales. "Anales de la Universidad de Alicante", Alicante, número 5, pág. 261-276.

- SARABIA, Nydia (1990): Colombianos por la libertad de Cuba.
 "Granma. Resumen Semanal", la Habana, 27 de maig.
- SCHULTE, Henry F. (1968): The spanish press (1470-1966). Univ. of
 Illinois Press, Chicago-London.
- SERRANO, Carlos; LECUYER, M. C. (1976): La guerre d'Afrique et
 ses répercussions en Espagne. PUF, París.
- SERRANO, Carlos; MAURICE, Jacques (1977): Joaquín Costa: crisis
 de la Restauración y populismo. S. XXI, Madrid.
- SERRANO, Carlos (1982): Prologue regenerationiste: Valladolid
 1897. "Melanges de la Casa de Velázquez", París, volum
 XVIII, número 1, pàg. 215-228.
- SERRANO, Carlos (1982): Socialismo y guerra colonial en Cataluña:
 "La República Social" de Mataró. "Estudios de Historia
 Social", Madrid, número 22, pàg. 359-377.
- SHAW, Donald L. (1985): La Generación del 98. Cátedra, Madrid.
- SIMON PALMER, María del Mar (1988): Los cubanos en la prensa
 española del siglo XIX "Estudios de Historia Social",
 Madrid, número 44-47, pàg. 175-183.

SOLA, Lluís (1970): L'esquella de Torratxa (1872-1939). Bruguera, Barcelona.

SOLDEVILLA, F. (1959): Historia de España. Ariel, Barcelona, volum VIII.

SOLE I SABATE, Josep maria (1989): La bandera independentista neix a Cuba. "Revista de Catalunya", Barcelona, número 52, pàg. 44-50.

SOLE I SABATE, Josep Maria; VILLARROYA I FONT, Joan (1990): L'exèrcit i Catalunya (1898-1936). Llibres de l'Index, Badalona.

SONESSON, Birgit (1990): Els catalans a Puerto Rico de 1840 a 1920: migració i poder. A 3 Jornades d'estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, pàg. 221-235.

SORO, Juan B. (1922): Causas y consecuencias, antecedentes diplomáticos y efectos de la guerra hispano-americana. San Juan de Puerto Rico.

SOSA RODRIGUEZ, Enrique (1988): Origen y expansión del ñaiguismo. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 539-553.

TASIS, Rafael (1966): Història de la premsa catalana. Bruquera, Barcelona.

TEMINE, E.; BRODER, A.; CHASTAGNARET, G. (1985): Historia de la España Contemporánea. Desde 1808 hasta nuestros días. Ariel, Barcelona.

TERMES, Josep (sense data): Anarquismo y sindicalismo en España. la Primera Internacional (1864-1881). Ariel.

THOMAS, Hugh (1982): Historia contemporánea de Cuba. De Batista a nuestros días. Grijalbo, Barcelona.

TIERNO GALVAN, Enrique (1968): Leyes políticas fundamentales. Tecnos, Madrid.

TIMOTEO ALVAREZ, Jesús (1989): Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad. Ariel, Barcelona.

TOLEDO SANDE, Luis (1985): José Martí y Juan Gualberto Gomez: toda la justicia. "Anuario del Centro de Estudios Martianos", La Habana, número 8, p. 52-93.

- TORMO SANZ, Leandro (1989): Bibliografía sobre historia de la Iglesia en el Extremo Oriente relacionado con España. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pág. 391-415.
- TORNERO, Pablo (1990): Comerc colonial i projecció de la població: l'emigració catalana a Cuba a l'època del creixement sucrer (1790-1817). A 3 Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, Barcelona, pág. 235-267.
- TORRE, Rosario de la (1988): Inglaterra y España en 1898. Eudema, Madrid.
- TORTELLA CASARES, Gabriel (1966): La industria azucarera cubana 1868-1895. "Moneda y Crédito", Madrid, número 96, pág. 15-33.
- TUNON DE LARA, Manuel (1972): El movimiento obrero en la historia de España. Taurus, Madrid.
- TUNON DE LARA, Manuel (1974): Costa y Unamuno en la crisis de fin de siglo. Edicusa, Madrid.

- TUÑON DE LARA, Manuel (1974): La España del siglo XX. La quiebra de una forma de estado (1898-1931). Laia, Barcelona.
- TUÑON DE LARA, Manuel (1977): La España del siglo XIX. Laia, Barcelona, II volums.
- TUÑON DE LARA, Manuel (1982): Medio siglo de cultura española (1885-1936). Bruguera, Barcelona.
- TUÑON DE LARA, Manuel (1985): Los últimos días de un imperio. "Cuadernos historia 16", Madrid, número 30, pàg. 6-16.
- TUSELL, Javier (1976): Oligarquía y caciquismo en Andalucía. Barcelona.
- TZITSIKAS, Helene (1977): La generación del 98. Borrás, Barcelona.
- UCELAY DA CAL, Enric (1984): "El Mirall de Catalunya": models internacionals en el desenvolupament del nacionalisme i del separatisme català (1875-1923). "Revista de Historia Social", Madrid, número 28-29, pàg. 213-221.

ULLOA, L.; CAMPS, E.; CAMP, F.; REVENTOS, M. (1984): Historia de España. Gran Historia General de los Pueblos Hispanos. Instituto Gallach, Barcelona.

UNAMUNO, Miguel de (1976): Escritos socialistas (artículos inéditos, 1894-1922). Ayuso, Madrid.

VALDES LAKOWSKY, Vera (1989): Problemas y posibilidades en el estudio de la historia económica y las relaciones internacionales en el Pacífico. A El Extremo Oriente Ibérico. Agencia Española de Cooperación Internacional/CSIC, Madrid, pàg. 4459-469.

VARELA ORTEGA, José (1977): Los amigos políticos. Partidos, elecciones y caciquismo en la Restauración (1875-1900). Alianza, Madrid.

VARELA ORTEGA, J. (1979): Aftermath of splendid disaster. Spanish politics before and after the Spanish American war of 1898. "Journal of Contemporary History", volum XIV, pàg. 317-344.

VAZQUEZ DE PRADA, V.; OLABARRI, J. (1989): Balance de la historiografía sobre Iberoamérica (1945-1988). EUNSA, Pamplona.

- VICENS VIVES, J. (1962): Manual de historia económica de España. Vicens Vives, Barcelona.
- VIGON SVERODIAZ, Jorge (1979): Estampa de capitanes. Espíritu militar español. Revista Ejército, Madrid.
- VILAR, Pierre (1991): L'historiador i les guerres. Eumo, Barcelona.
- VILLACORTA BAÑOS (1985): La sociedad alfonsina. "Historia 16", Madrid, número 115, pàg. 94-102.
- VINYAMATA, Eduard (1991): Josep Miró i Argenter. De nacionalista català a heroi de la independència de Cuba. "Revista de Catalunya", Barcelona, número 52, pàg. 33-43.
- WARREN, James F. (1985): The Sulu Zone 1768-1898. New Day Publishers, Quezon City.
- YEBRA, Perfecto (1984): A persoalización ou concienciación política de Galicia coma un proceso. "Revista de Historia Social", Madrid, número 28-29, pàg. 95-107.

ZANETTI, Oscar; GRACIA, Alejandro (1988): Los ferrocarriles cubanos en vísperas de la independencia: el proceso de desnacionalización. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 517-539.

INDEX DEL VOLUM II

3. LES COLONIES ESPANYOLES D'ULTRAMAR A FINALS DEL S XIX...	240
3.1. L'illa de Cuba: les reformes espanyoles i les guerres independentistes.....	242
3.1.1. Cuba entre el 1810 i el 1868.....	244
3.1.2. La Guerra dels Deu Anys.....	249
3.1.3. Autonomistes i espanyolistes.....	253
3.1.4. Les reformes d'Antoni Maura.....	261
3.1.5. Les reaccions al projecte de Maura, a l'Havana i a Madrid.....	272
3.1.6. La revolució de José Martí.....	282
3.1.7. La Guerra de Cuba (1895-1898).....	289
3.2. La situació a Puerto Rico.....	310
3.3. Les lluites a les Filipines.....	323
3.3.1. Filipines, la colònia oblidada.....	325
3.3.2. Weyler, governador general de les Filipines.....	330
3.3.3. Les reformes d'Antoni Maura.....	338
3.3.4. La insurrecció de 1896 i la intervenció nord-americana.....	357
4. LES RELACIONS ENTRE LES ILLES BALEARS I LES COLONIES DURANT EL SEGLE XIX.....	419
4.1. Les relacions comercials amb les colònies fins al 1895.....	421
4.2. L'emigració a les colònies d'Ultramar durant el s XIX.....	434
4.2.1. L'emigració a Cuba fins al 1898.....	436
4.2.2. L'emigració a Puerto Rico fins al 1898....	447
4.2.3. L'emigració a les Filipines durant el segle XIX.....	460
4.3. Notes sobre la repercussió de la Guerra dels deu anys a les Illes Balears.....	466

3. LES COLONIES ESPANYOLES D'ULTRAMAR A FINALS DEL S XIX

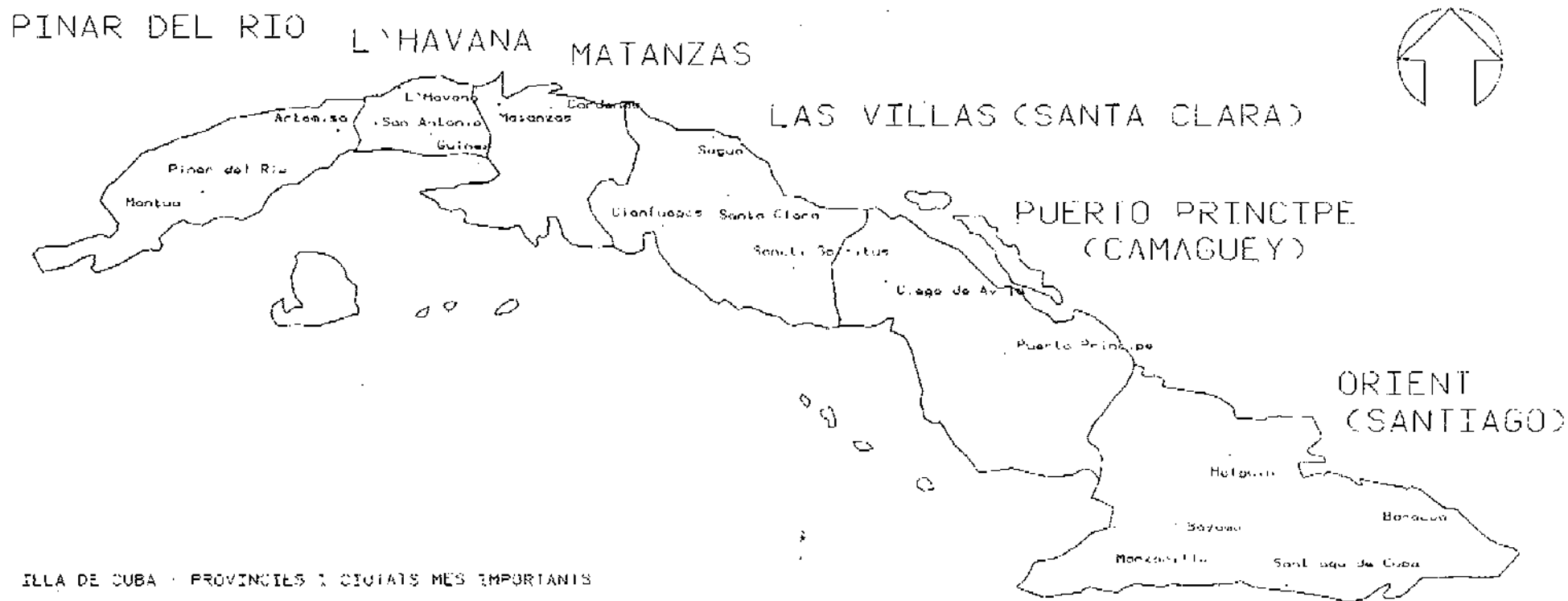
Per estudiar les guerres de Cuba i de les Filipines i la participació dels balears en aquest conflicte és precis tenir una àmplia perspectiva de l'evolució històrica de les darreres colònies espanyoles d'Ultramar. Aquestes colònies, dues situades en el Carib, i la tercera en el sud-est asiàtic, només tenien en comú la seva dependència de l'Estat Espanyol.

Aquesta tercera part es divideix en tres capítols. En el primer s'estudia el llarg procés històric que va menar Cuba a la guerra d'independència de 1895-98. Hem fet especial esment al projecte de reformes d'Antoni Maura (1893) i hem deixat per a la part sisena l'anàlisi del període en què el general Valerià Weyler va comandar l'exèrcit espanyol a Cuba. A continuació, hem tractat la situació a Puerto Rico. Dedicam el tercer capítol a analitzar els precedents i les lluites dels independentistes a les Filipines, així com les reformes que va introduir Maura en aquest arxipèlag oriental durant la seva administració com a ministre d'Ultramar.

3.1. L'ILLA DE CUBA: LES REFORMES ESPANYOLES I LES GUERRES INDEPENDENTISTES

Cuba, la gran Antilla, era la colònia més important, per la seva riquesa, extensió i cultura, que posseïa l'Estat Espanyol a finals del s XIX. Va ésser aquí on esclataren dos grans aixecaments independentistes, el segon dels quals va provocar l'anomenat "Desastre del 98". Sobre Cuba es va centrar l'opinió pública de l'Estat Espanyol, dels Estats Units i d'altres potències del moment. Els esdeveniments cubans condicionaren la vida política espanyola i repercutiren en l'economia, la societat i la cultura. Posteriorment, la qüestió de Cuba ha generat una ingent bibliografia i ha provocat diversos debats historiogràfics.

3.1.1. L'ILLA DE CUBA ENTRE 1810 I 1868

Cuba, el mateix que Puerto Rico no participà del procés independentista que afectà la resta de les colònies espanyoles i portugueses d'Amèrica. La insularitat, els interessos oposats de les grans potències, Anglaterra, Estats Units i França, i la por dels hisendats a una revolució dels esclaus negres, semblant a la que hi havia hagut a Haití, expliquen aquest factor.

Així i tot, a partir de 1810, es va començar a parlar de la independència. En el decenni 1820-30 hi va haver algunes fallides conspiracions independentistes, com les de les societats secretes "Soles y Rayos de Bolívar" (1823) i "Aguila Negra" (1829), fomentades per Colòmbia i Mèxic. Aquestes conspiracions varen esser provocades, en part, per la política absolutista menada pel rei d'Espanya Ferran VII, que el 1825 atorgà facultats omnímodes al capità general de Cuba. La burocràcia i els comerciants espanyols desplaçaren els hisendats cubans com a grup políticament dominant a l'illa.

L'oligarquia criolla cubana no va donar suport als independentistes, sinó que va adoptar en el període 1790-1837, una actitud "reformista". Els hisendats cubans aconseguiren, entre 1814 i 1820, la supressió del monopoli reial del comerç del tabac, la llibertat de comerç i la consolidació de la propietat. El 1810, Cuba va enviar dos diputats a les Corts de Cadis. Posteriorment, va tornar enviar representants a la Península durant el trienni constitucional i el 1836, quan es va restablir el règim constitu-

cional.

El 1837, les Corts de Madrid decidiren que Cuba s'havia de regir per lleis especials diferents a les de la Península i illes adjacents. Aquest fet ratificava la condició colonial de la major de les Antilles.

Principalment a la dècada del 1845 al 1855, una part de la burgesia criolla cubana va fer gestions per incorporar Cuba als Estats Units, com un nou estat sudista i esclavista, en un moment en què els Estats Units incorporaven Texas, i, després d'una guerra amb Mèxic, ocupaven Califòrnia i Nou Mèxic. L'annexionista Narciso López desembarcà a Cuba amb dues expedicions, els anys 1850 i 1851, però fou detengut i executat pels espanyols (1).

La Guerra de Secessió dels Estats Units (1861-65), impossibilità temporalment qualsevol temptativa annexionista. S'ha de constatar que a Cuba sempre hi va haver un corrent minoritari partidari de la incorporació als Estats Units.

Durant la primera meitat del segle XIX Cuba va viure una època d'auge econòmic basat en la producció i exportació de sucre. Entre 1783 i 1815 es construïren centenars de "ingenios", hisendes formades per una plantació de canya de sucre i les instal·lacions necessàries per fabricar aquest producte.

El període de màxim creixement de la indústria sucrera fou el de 1834-1867 i anà lligat a la construcció de les vies ferroviàries, la primera de les quals, que unia l'Havana amb Güines, data de 1837, i és deu anys anterior al primer ferrocarril de la metròpoli. Això permeté als ingenis, que fins llavors se situaven

a la costa, ubicar-se a l'interior del país. Fins al 1840 la indústria sucrera va créixer horitzontalment, és a dir, per addició de fàbriques, d'ingenis. Però a partir d'aquesta dècada el creixement econòmic es va fonamentar en la introducció de millores tècniques; és el fenomen que s'ha anomenat "revolució industrial sucrera". El 1846, en els 1.442 ingenis, hi havia 286 màquines a vapor. El 1861, el nombre d'ingenis s'havia reduït un poc, només n'hi havia 1.365, però el nombre de màquines de vapor havia augmentat a 949 (2).

Com és lògic, els industrials sucres constituïen la base del sector més important de la burgesia sucrera cubana.

Els esclaus foren introduïts a Cuba ja al segle XVI, però és paral·lelament al desenvolupament de la indústria sucrera quan augmenta espectacularment el seu nombre. Entre 1790 i 1820 entren a Cuba uns 230.000 esclaus negres, que varen esser usats com a mà d'obra per a la producció de sucre i també de cafè -en expansió durant la primera meitat de segle- i tabac. El tràfic d'esclaus fou abolit en tractats internacionals des del 1817, però va esser tolerat per les autoritats durant molt de temps. El 1835, l'Estat Espanyol va signar un tractat amb Anglaterra que permetia als anglesos apresar en alta mar els vaixells negrers espanyols. El 1840, arribà a l'Havana un cònsol anglès que era un abolicionista radical, David Turnbull. Poc després hi va haver una sèrie de sublevacions d'esclaus, feroçment reprimides, que culminaren amb la "Conspiración de la Escalera" (1844), que fou aprofitada per a reprimir qualsevol discrepància amb el règim

colonial esclavista.

Malgrat el procés de mecanització abans esmentat, a Cuba es produeix una fèrria defensa de l'esclavatge, sense que aquests dos fenòmens siguin necessàriament contradictoris, ja que el latifundi sucrer de la part occidental de l'illa és el que més es modernitza i el que reté més mà d'obra esclava, mentre que a Orient predomina una població negra lliure. La burgesia criolla i la burgesia comercial hispana coincidiren en la defensa de l'esclavitud almenys fins al decenni de 1860-70. El 1861, la població negra a Cuba arribava als 603.046 habitants, i la població blanca, que també havia augmentat molt a causa de la immigració espanyola, arribava als 793.484.

Una dècada més tard, i en el context de la "Guerra dels Deu Anys", el govern colonial promulgà una llei anomenada "dels ventres lliures" (1870), que donava la llibertat als esclaus que nasquessin a partir de la data de promulgació d'aquesta llei, i a tots els soldats que lluitassin en el bàndol espanyol. Per la Pau de Zanjón (1878), obtenien la llibertat els esclaus que havien combatut en el bàndol independentista.

Dos anys més tard es va suprimir l'esclavitud, sense indemnització, però amb dret a uns quatre anys de treball gratuït dels ex-esclaus. S'hauria d'esperar a 1886 perquè desapareguessin completament totes les formes d'esclavitud (3).

A més del sucre, també fou important al llarg del segle XIX, sobretot des de que es decretà la llibertat de comerç (1818), la indústria del tabac, ubicada principalment a l'Havana. El mateix

que la sucrera, avençà ràpidament cap a la concentració i mecanització. No és estrany que fos aquí on sorgís el primer embrió del moviment obrer a Cuba, l'Associació de Tabaquers de l'Havana, el 1866 (4).

Pel que fa a l'administració, el capità general tenia un poder gairebé absolut, dominava les diputacions i els ajuntaments. La immensa majoria dels funcionaris eren peninsulars (un 86% l'any 1862) i els principals càrrec públics els estaven quasi exclusivament reservats. Encara el 1893, dels 36 regidors de l'Havana, 34 eren peninsulars. A més, aquesta burocràcia colonial arribava a graus extrems de corrupció i venalitat (5).

3.1.2. LA GUERRA DELS DEU ANYS (6)

Fracassats els intents d'annexió als Estats Units, la burgesia cubana, encapçalada per José Morales Lemus, adoptà una actitud reformista entre 1860 i 1867. Sol·licitava millores econòmiques i polítiques i l'abolició gradual i amb indemnització de l'esclavitud.

Cap a 1866, es formà una Junta d'Informació, composta per comissionats espanyols, cubans i puertorriquenys per estudiar els possibles canvis de règim a les Antilles. Durant vuit mesos es discutiren a Madrid els problemes econòmics, polítics i socials de Cuba i Puerto Rico, però els representants cubans no aconseguiren res (1867).

Fracassada la via reformista, la burgesia criolla cubana, exasperada per una crisi econòmica provocada per la caiguda dels preus del sucre en els mercats mundials, l'augment dels impostos i els actes despòtics del governador Lersundi, es decidirà per la via independentista.

Carlos de Céspedes (7), un ric hisendat, s'aixecà a l'engeni La Demajagua (Manzanillo, Orient) i realitzà la primera declaració d'independència de Cuba, el "Manifest del 10 d'octubre", de 1868, on entre d'altres coses, s'afirmava:

"Nadie ignora que España gobierna la isla de Cuba con un brazo de hierro ensangrentado; no solo no la deja seguridad en sus propiedades, arrogándose la facultad de imponerla tributos y contribuciones a su antojo, sino que, teniéndola privada de toda libertad política,

civil y religiosa, sus desgraciados hijos se ven expulsados de su suelo a remotos climas o ejecutados sin forma de proceso, por comisiones militares establecidas en plena paz, con mengua del poder civil. La tiene privada del derecho de reunión como no sea bajo la presidencia de un jefe militar; no puede pedir el remedio a sus males, sin que se la trate como rebelde, y no se le concede otro recurso que callar y obedecer" (8).

La insurrecció fou un èxit a Orient, però mai aconseguí sortir d'aquest reducte. Heterogènia socialment, però dominada per la burgesia criolla discriminada, la "República en armes" es mostra indecisa respecte a l'alliberament dels esclaus ("deseamos la emancipación gradual y bajo indemnización, de la esclavitud" segons l'esmentat manifest del 10 d'octubre) el mateix que en les relacions amb Estats Units (9).

Amb tot, els cubans lluitaren llargament contra els espanyols. La mortalitat en ambdós exèrcits fou terrible, i també varen esser molt importants les destruccions materials (per exemple l'incendi de Bayamo el 1869), sense que els insurrectes arribassin, però, a atacar els rics ingenis de la part occidental de l'illa.

L'Estat Espanyol, que tenia 20.900 soldats a Cuba en iniciar-se la guerra, arribà a enviar a l'illa 140.000 soldats (10), dels quals en moriren uns 54.000 per malalties i només 3.660 en combat. S'arribà a parlar, però, de cent o cent-quaranta mil morts (11), i és que algunes unitats espanyoles varen esser delmades. Així, per exemple, del batalló de voluntaris (3.600 homes)

que organitzà la diputació de Barcelona el 1869, tan sols n'hi havia 367 de vius el 1877. Dóna una idea de la mortalitat a l'exèrcit cubà, compost majoritàriament de negres, el fet que en el període 1867-1877, la població de color de l'illa de Cuba minvàs en 120.000 persones.

Els espanyols només aconseguiren la pacificació de l'illa per la mort d'alguns caps, la detenció d'altres, les divisions internes dels insurrectes i l'habilitat del general Martínez Campos (12).

Els cubans varen haver de signar la pau de Zanjón (10 de febrer de 1878), que en els seus principals articles establí el següent:

" 1º Concesión a la Isla de Cuba de las mismas condiciones políticas, orgánicas y administrativas de que disfruta la isla de Puerto Rico.

2º Olvido de lo pasado respecto a los delitos políticos cometidos desde 1868 hasta el presente y libertad de los encausados o que se hallan cumpliendo condena dentro o fuera de la Isla. Indulto general a los desertores del Ejército español, sin distinción de nacionalidad, haciendo extensiva esta cláusula a cuantos hubiesen tomado parte directa o indirectamente en el movimiento revolucionario.

3º Libertad a los colonos asiáticos (13) y esclavos que se hallen hoy en filas insurrectas.

(...)

5º todo individuo que en virtud de esta capitulación desee marchar fuera de la Isla, queda facultado y le proporcioná el Gobierno español los medios de hacerlo sin tocar en poblaciones, si así lo desearé" (14).

Pareixia que no canviava res. Les estructures colonials restaven indemnes. Però, tanmateix aquesta situació seria només un parèntesi abans de la lluita definitiva.

3.1.3. AUTONOMISTES I ASSIMILISTES

La pau de Zanjón no va satisfer tothom ja que, "realmente constituyó una rendición de la parte cubana" (15), així que diversos cabdills cubans intentaren continuar la guerra a l'est. Es l'anomenada "Guerra Chiquita" (agost de 1879 - desembre de 1880). De tot d'una semblava que la contesa es reprenia amb tota la força de 1868, però aviat les lluites intestines, la manca d'armes, queviures i suport exterior, i la ràpida acció dels espanyols que mobilitzaren 25.000 soldats, aïllaren els rebels. Els grups insurrectes, dispersats, es varen haver de rendir un rera l'altre.

Entre 1878 i 1895 la burgesia cubana, que s'ha vist empoïdrada per una llarga i sanguinolenta guerra, intentà seguir de nou el camí del reformisme.

Durant aquests anys va continuar el procés de modernització de la indústria sucrera, i els ingenis foren substituïts per les "centrals", que produïen més i millor sucre. Aquestes centrals necessitaven tenir grans plantacions de canya de sucre, on hi treballava mà d'obra assalariada. Al mateix temps, es va donar un procés de concentració. El 1860, hi havia 1.318 ingenis, que produïen 515.000 tones de sucre anual. En canvi el 1895, només hi havia 250 ingenis que fabricaven prop d'un milió de tones de sucre (16).

El tradicional proteccionisme espanyol es reforçà amb la llei de relacions comercials de 1882, que gravava la introducció de productes espanyols a Cuba en un 11-12% i els productes estrangers en un 40-46%. No gaudien d'identific tracte a la Península

els principals productes cubans: sucre, cafè, cacau i alcohol.

Això per una banda feia de Cuba un mercat reservat pels productes peninsulars, en un intercanvi desigual que beneficiava moltíssim la metròpoli, que, d'aquesta manera, podia pal·liar el seu greu dèficit comercial amb l'estranger. D'altra banda, els aranzels metropolitans obligaren als productes colonials cubans a cercar sortides en altres mercats, sobretot en el nord-americà. La influència econòmica dels Estats Units sobre Cuba no deixà d'augmentar durant la segona meitat del segle XIX: increment de les relacions comercials (el 1894 el 88% de les exportacions cubanes anaven als Estats Units) i inici de les inversions nord-americanes a Cuba (17).

El 1890 el Congrés Nord-americà aprovà la llei McKinley, que penava la importació de sucre refinat i tabac procedent de Cuba. Poc després, el 1891, el govern nord-americà aconseguí de l'espanyol que tota una sèrie de productes poguessin entrar a Cuba, a canvi de permetre la importació de sucre, amb el consegüent perjudici de la Península. Però dos anys més tard, aquestes disposicions foren derogades. Es donava la paradoxa que mentre el comerç Cuba-Metròpoli afavoria només a l'Estat Espanyol, en canvi les relacions amb els Estats Units enriquien l'illa.

A més, cal assenyalar que el comerç colonial beneficiava només algunes branques de la producció de l'Estat Espanyol. Sobre tot el tèxtil català, la indústria sabatera de Mallorca i Menorca, els blats i farines castellans, i alguns productes més com sabó, paper i olis (18).

El mercat colonial constituí fins al 1898 la principal sor-

tida a les escasses mercaderies espanyoles exportables, però tanmateix incapaces de competir en un mercat lliure. Suposava un enriquiment sectorial molt favorable al sistema de la Restauració, però també implicava un endarreriment i falta de modernització de les indústries que, de qualsevol manera, tenien un mercat segur. L'existència d'un mercat colonial reservat obstaculitzà la creació d'un mercat interior de l'Estat Espanyol que centràs el seu desenvolupament en ell mateix i no en un factor exterior (19).

Socialment, a l'est i al centre de Cuba, els antics propietaris de la burgesia cubana, arruïnats per la guerra, són substituïts per la burgesia comercial espanyola. En canvi, a l'oest, poc o gens afectats per la guerra, els grans propietaris cubans i espanyols s'enriqueixen i es beneficien del procés de concentració abans esmentat.

Aquests propietaris, trituren la canya i dediquen els seus capitals a modernitzar i engrandir els seus ingenis. Lloquen les seves terres als "colonos", que són pagats en espècie quan hi ha la zafra i que sovint han de recórrer als banquers espanyols.

Però al camp la majoria de la població és descendent dels antics esclaus i forma un subproletariat que treballa a la zafra durant tres mesos i subsisteix la resta de l'any com pot.

A les ciutats, la burgesia comerciant, que viu de la importació i l'exportació, és majoritàriament espanyola, així com la pràctica totalitat dels empleats de la funció pública.

Són aquests comerciants i funcionaris espanyols els que do-

minen l'administració que, a més, està ben controlada pel poder central. A l'administració municipal, els regidors eren elegits per sufragi censitari. Només podien votar els caps de família que tenguessin una renda de més de 312 pesos, i tots els empleats públics. O sigui que els espanyols votaven quasi tots i en canvi la immensa majoria de camperols i obrers cubans no podien votar. En alguns llocs votaven el 4% dels cubans i el 80% dels espanyols.

A més, el batle era elegit pel governador general, entre una llista d'aspirants que li presentaven els regidors, però "cuando lo crea conveniente a los intereses de la localidad", el governador podia nomenar qui volgués, i podia suspendre els regidors durant quatre mesos, sense haver de donar explicacions. Era el governador qui aprovava els pressuposts municipals.

A nivell provincial -Cuba estava dividida en sis províncies- la situació era semblant. El governador general podia elegir els presidents de la diputació en les mateixes condicions que els batles i podia revocar qualsevol de les seves decisions. El ministre d'Ultramar espanyol podia dissoldre tota la diputació, si ho considerava necessari.

A les eleccions a diputats a Corts passava el mateix que a les municipals: vot censitari excepte pels funcionaris. Durant la Restauració, Cuba enviava un nombre important de representants a les Corts de Madrid. El 1898, tenia 30 escons en el Congrés, a comparar amb els 43 de Catalunya, els 74 d'Andalusia i els 21 del País Basc i Navarra.

Els pressuposts per a l'illa de Cuba sempre eren liquidats amb dèficit. L'acumulació d'aquests dèficits va crear un impor-

tant deute públic, que pujava a cent milions de pesos el 1895. Més del 40% del pressupost s'havia de destinar a amortitzar aquest deute. Les despeses de guerra, marina, policia i guàrdia suposaven el 37%. Per a la resta dels serveis només quedava el 23%. L'ensenyament només rebia l'1,34% del pressupost. I això que el 76,30% dels habitants de Cuba eren analfabets. Hi havia més de 90.000 pobres (sobre una població de 1,600.000 habitants).

Entre el 1878 i el 1893 els principals partits polítics de Cuba varen esser el Partit Autonomista, o Liberal, i el Partit Unió Constitucional o Conservador.

El partit Autonomista recollia la herència del reformisme cubà dels períodes 1790-1820, 1830-37 i 1860-67. Agrupava la major part de la burgesia agrària cubana, favorable a una reforma política que posàs en mans dels cubans l'administració de Cuba, mitjançant la instauració d'un règim autònom. L'autonomia cubana tendria grans atribucions i l'estat només es reservaria les relacions exteriors, la marina i la guerra. Es crearia una cambra legislativa insular elegida directament, que votaria el pressupost propi de Cuba i podria modificar les lleis metropolitanes. A més, els cubans havien de gaudir de tots els drets polítics vigents a la Península.

Els autonomistes també demanaven llibertat d'impremta, de reunió, d'ensenyament; separació dels poders civil i militar; aplicació de les mateixes lleis electorals i del mateix codi penal; i admissió dels cubans en tots els càrrecs polítics.

Pel que fa a l'economia, eren partidaris de suprimir els drets que havien de pagar els productes que Cuba exportava a la

península, i de rebaixar els aranzels que havien de pagar els productes estrangers per a entrar a Cuba.

El seu principal model era el Canadà, que des de 1867 constituïa un domini de l'Imperi Britànic amb una ampla autonomia política.

A causa, sobretot, de la llei electoral vigent i de la manipulació de les eleccions, els autonomistes solien esser francament minoritaris. El 1889, la diputació de l'Havana estava composta per 17 conservadors i 3 autonomistes. A la resta de diputacions provincials tan sols hi havia un autonomista. A l'Ajuntament de l'Havana, de 30 regidors, únicament dos eren del Partit Autonomista.

Davant aquesta situació, a partir de 1891, els autonomistes adoptaren una política de "retramiento", és a dir de no participar en les eleccions.

La Unió Constitucional, el partit "espanyol", és el partit predominant a Cuba, controla diputacions i ajuntaments i intenta monopolitzar la representació cubana a les corts de Madrid. S'autoproclama "partit ministerial", ja siguin conservadors o liberals els governants de la metròpoli.

La seva doctrina és l'assimilació pura i simple de Cuba a Espanya, només atenuada per les condicions específiques de l'illa.

En economia, proposava la supressió dels drets d'exportació, la concertació d'un tractat amb els Estats Units i facilitar les relacions amb la metròpoli fins aconseguir que el comerç Espanya-colonies fos declarat de cabotatge. Això hagués afavorit els im-

portadors de Cuba i els industrials i comerciants de la metròpoli.

A partir de 1888, la Unió Constitucional s'havia vist afeblida per greus disputes internes. L'ala esquerra del partit s'havia mostrat favorable a la descentralització i s'havia enfrontat a la direcció del partit (20).

El 1890, quan es va saber a Cuba el contingut de la llei McKinley, molt desfavorable per a l'economia cubana, hi va haver una forta agitació a tota l'illa. La Cambra de Comerç de l'Havana convocà totes les entitats econòmiques cubanes per sol·licitar reformes fiscals i aconseguir millors condicions per a comerciar amb els Estats Units. Així va sorgir l'anomenat "Movimiento Económico". Va disposar d'un "Comité de Propaganda Económica", i d'un sub-comitè establert a Madrid i va tenir el suport de tots els partits polítics cubans. Els comissionats cubans rebutjaren el règim comercial establert el 1882 i manifestaren la necessitat d'establir un conveni de reciprocitat amb els Estats Units. El 1892, totes les entitats cubanes (21) enviaren un telegrama a les Corts de Madrid on sol·licitaven principalment:

"Primera: Que los Aranceles de Aduanas de Cuba guarden estrecha analogía con los que rijan en la Península.

Segunda: Que al celebrarse Tratados comerciales con otras naciones, se tenga muy en cuenta la naturaleza é importancia de la producción agrícola é industrial de Cuba, evitando á ésta pretericiones y sacrificios.

Tercera: Que la ley de materias

primas vigentes en la Península sea total é inmediatamente aplicada á estas provincias.

Cuarta: Que no permitiendo los intereses de la Hacienda nacional, por ahora, el desestancamiento del tabaco, se decrete desde luego la libre venta del mismo, para lo cual no ofrece obstáculo legal el contrato de arrendamiento vigente" (22).

Tot i que el "Movimiento Económico" es va dissoldre poc després, sense aconseguir res a causa de la intransigència de Madrid i de la defecció de la Unió Constitucional, es va signar un tractat de reciprocitat entre els Estats Units i l'Estat Espanyol que afavoria l'exportació de sucre a canvi d'avantatges per a la importació de productes nord-americans a partir de setembre de 1891.

3.1.4. LES REFORMES D'ANTONI MAURA

El desembre de 1892 tornaren formar govern els liberals. En el nou gabinet, presidit per Sagasta, es va fer càrrec del ministeri d'Ultramar el polític mallorquí Antoni Maura Montaner.

Maura va néixer a Palma el 1853 en el si d'una família de comerciants i de fabricants d'adobs de barri de sa Calatrava. Estudià a l'Institut Balear, de Palma, on fou company de Joan Alcover, Manuel Guasp i Alexandre Rosselló. El 1868, es traslladà a Madrid, on es llicencià en dret. Tot i que tengué dificultats per aprendre la llengua castellana, l'arribà a dominar i es convertí en un bon orador. Estudià amb els germans del polític liberal castellà Germán Gamazo. Des de llavors, les seves estades a Mallorca foren escasses i breus. A partir de 1872, treballà en el despatx de l'advocat Germán Gamazo i, es casà, el 1878, amb Constància Gamazo, germana d'aquest.

Va adquirir un gran prestigi com a advocat i a partir de 1883 es va fer càrrec del despatx de Gamazo. Inicià la carrera política defensant a Madrid un informe de la Diputació de Balears sobre comunicacions marítimes. El 1881, fou elegit diputat per Mallorca pel Partit Liberal. Va rebre el suport del govern liberal i dels sectors conservadors i catòlics mallorquins, sobretot del diari "El Ancora", dirigit pel seu germà Miquel.

A partir de llavors i fins a l'inici de la dictadura de Primo de Rivera, va esser elegit diputat per Mallorca en totes les eleccions generals. Això fou possible pel seu prestigi i perquè

disposà a l'illa d'una xarxa de relacions que depenia, almenys en part, dels favors polítics i econòmics que realitzava des de Madrid.

Aviat s'imposà en el si del partit Liberal de Mallorca i desbancà Jeroni Rosselló. A més un grup important de catòlics provinents de moderantisme s'incorporaren al seu partit. El 1891, totes les faccions liberals illenques reconegueren el seu cabdillatge. El seu principal col·laborador a Mallorca fou el seu cunyat, Pasqual Ribot Pellicer.

A Madrid, sempre féu part de la facció liberal gamacista, que en ocasions donava suport al cap liberal, Sagasta, i de vegades es convertia en un grup dissident. Començà a destacar en la política estatal quan inicià una campanya a favor de la reorganització de la marina de guerra (1884-85), que va reprendre el 1891-92. Fou vice-president (1886) del Congrés de diputats i president, el 1887, de la comissió de jurat (23).

Quan va eser nomenat ministre d'Ultramar, es va trobar amb una situació bastant caòtica a Cuba, causada per les mesures inútils i excèntriques que havia pres el seu predecessor, Francisco Romero Robledo. Aquest havia superposat sobre les sis províncies cubanes, tres regions sense cap utilitat: orient, centre i occident, que depenien directament del ministeri d'Ultramar, sense estar sotmeses a l'autoritat del capità general. Havia creat nous impostos i havia suprimit el doctorat a la universitat de l'Havana. Romero Robledo havia afavorit descaradament la Companyia Transatlàntica, de la qual n'era accionista.

La primera mesura important presa per Antoni Maura fou l'am-

pliació del sufragi censitari el desembre de 1892. Podrien votar tots els que pagassin cinc pesos, quan fins llavors votaven els que en pagaven vint-i-cinc.

Així, Maura va aconseguir la participació del Partit Autonomista, en les eleccions a corts del març de 1893 i s'esforçà perquè el Partit Constitucional consideràs el Partit Autonomista com el seu oponent legal. Malgrat l'oposició entre conservadors i liberals al si de la Unió Constitucional i de l'ampliació del cens, aquest partit va obtenir uns 23 diputats i els autonomistes només en varen treure set. Però s'ha de tenir en compte que normalment els autonomistes només n'aconseguien un o dos. D'aquesta manera, es restablia un poc la normalitat política a l'illa de Cuba i el camí per a futures reformes restava obert (24).

Però el 12 d'abril de 1893, es va produir un aixecament independentista a Purnio, a la regió d'Holguín (província d'Orient). A crit de "Cuba llibre", els germans Sartorius sublevaren una trentena d'homes, que aviat es convertiren en un parell de centenars. El governador general, Alejandro Rodríguez Arias, decretà l'estat de setge i llençà les seves forces contra els "insurrectos". Aquest intent de tornar a encendre la guerra a Cuba va fracassar completament. Els sublevats no trobaren el suport que esperaven i a principis de maig els seus principals caps es varen rendir a les forces espanyoles.

Des de Nova York, el partit Revolucionari Cubà afirmà no tenir res a veure amb un aixecament que qualificà de precipitat i personalista (24 bis).

A Cuba, el Partit Autonomista va condemnar enèrgicament la insurrecció i en aquest sentit es manifestaren tant la seva junta central com el comitè autonomista d'Holguín. Però el partit espanyolista, la Unión Constitucional no es donà per satisfet i insinuà que els autonomistes d'Holguín estaven al costat dels aixecats i que el Partit Autonomista hauria d'expulsar els seus militants que haguessin seguit l'exemple dels germans Sartorius.

A Madrid, els conservadors aprofitaren l'ocasió per acusar el govern liberal d'esser el responsable moral de l'aixecament per haver agitat l'opinió pública amb els seus propòsits reformistes.

A aquesta acusació, el diari autonomista de l'Havana, "El País", respongué el següent:

"no sólo es injustificable é inculpicable echar ciertas culpas á la situación liberal, sino que en realidad pudo temerse que, a no venir ésta tan pronto, hubiéramos tenido acaso que lamentar sucesos de mayor gravedad y trascendencia" (25).

Es evident que, tot i que teòricament constitucionals i autonomistes respectaven el marc legal vigent, no per això deixaven d'amenaçar-se mútuament amb al·lusions els uns, els conservadors, a la repressió espanyola, i els altres, els autonomistes, a la insurrecció independentista.

Antoni Maura va plantar cara al problema cubà, en tota la seva magnitud, a través del "Proyecto de ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Rico", que va presentar al Congrés dels diputats de Madrid, en la seva qualitat de ministre d'Ultramar, el 5 de juny de 1893 (26).

En el preàmbul en aquesta llei, Maura reconeixia que

"el común asentimiento y la experiencia de cada día, denuncian como vicioso, el régimen administrativo de nuestras Antillas, señaladamente de la isla de Cuba".

I que malgrat el progrés econòmic i polític que s'havia experimentat a Cuba des de 1878,

"sigue siendo la administración pública, la constante ocasión de quejas y amargos reproches, auxiliar involuntario de los que no desisten todavía de emponzoñar con el desamor á la madre patria el corazón de sus conciudadanos".

Es feia necessària una reforma administrativa que arribàs fins "las raíces más hondas del mal". A més, en aquest projecte

"conservando íntegra la soberanía de la Nación española, sin desmembrar el poder legislativo, dentro de la Constitución de la Monarquía, se extrema cuanto cabe extremar la inmediata intervención de los pueblos antillanos en la gestión, dirección y gobierno de los asuntos, que aun siendo nacionales por ser suyos, más peculiarmente les interesan y atañen. Otórgase grandísima

latitud á sus iniciativas, para que rijan y arbitren los medios de prosperar su cultura general y fomentar su riqueza, y se franquean las vías constitucionales para promover la mejora de las leyes que puedan resultar mal avenidas con sus conveniencias, dentro de la común y sagrada solidaridad de la Nación entera".

Es a dir, es tractava només d'una descentralització administrativa, que no implicava la concessió d'autonomia. En un règim autonòmic és la pròpia comunitat autònoma la que organitza les seves institucions d'autogovern i pot dictar lleis sobre les matèries que els han estat transferides (27).

Maura es preocupà molt per fer notar que no hi havia cap ruptura entre el que ell proposava i el règim administratiu vigent:

"Se respetan las divisiones territoriales y se hace consistir el nuevo régimen en otro enlace y otra combinación de los institutos y organismos que existen ó existieron y fueron conocidos. Ni el Ayuntamiento, ni la Diputación, ni el Gobierno regional ó provincial, ni el Gobierno general, ni la Dirección de Administración local, ni la Intendencia general de Hacienda, pueden sonar como novedades".

També assenyalava que la reforma era més urgent i més fonda a Cuba que a Puerto Rico, ja que en aquesta illa no hi havia l'antecedent d'una guerra independentista.

El projecte de llei constava de tres articles. En el primer es modificava el règim del govern i de l'administració de l'illa de Cuba, d'acord amb set bases. En el segon, s'indicava que l'article primer s'aplicaria, sempre que fos possible, a Puerto Rico, amb algunes modificacions. L'article tercer només afirmava que el ministre d'ultramar dictaria les disposicions necessàries per aplicar la llei.

La primera base de l'article primer, reorganitzaria l'administració municipal. Els batles serien elegits pels regidors "mientras el Gobernador general no estime oportuno nombrar otro miembro de la Corporación" i els governadors regionals, com a delegats del govern general, podrien suspendre els acords de les corporacions municipals si aquestes tractassin temes aliens a les competències dels ajuntaments. La diputació provincial revisaria els acords de les corporacions municipals relatius a la formació o alteració dels seus pressuposts.

Però malgrat aquestes limitacions, es reconeixia una certa autonomia municipal, ja que en els afers exclusius dels municipis:

"cada ayuntamiento gozará de toda la libertad de acción compatible con la obediencia de las leyes generales y con el respeto á los derechos de los particulares".

La segona base era fonamental. Establia que Cuba constituïa una única província, dividida en sis regions, que fins llavors eren governades com a províncies diferents. L'única diputació

provincial estaria formada per 18 diputats,

"cuyos cargos durarán cuatro años, y se renovarán por mitad de dos en dos años, verificándose la elección una vez en las regiones de Habana, Santa Clara y Puerto Príncipe y otra vez en Pinar del Río, Matanzas y Santiago de Cuba. Elegidos de una vez todos los Diputados al planteamiento de esta ley, ó en otro caso extraordinario que ocurra, la primera renovación se hará cesando á los dos años del primer grupo de regiones".

Sembla que aquest sistema tan complicat va esser previst per Maura per a impedir que les eleccions a la diputació es convertissin en una mena de referèndum nacionalista. Les regions estaven distribuïdes de manera que no hi hagués eleccions al mateix temps a les províncies més nacionalistes: Santiago de Cuba, Puerto Príncipe i Santa Clara (28).

La diputació provincial es constitueix a ella mateixa i elegix el seu president.

El governador general tendria la facultat de suspendre la diputació si aquesta ultrapassàs les seves facultats legítimes, o "por razón de delincuencia".

La diputació provincial podria proposar al govern, mitjançant el governador general, "la reforma de las leyes promulgadas en la isla". Però, sobretot, la diputació podria acordar tot el que trobàs convenient en els rams d'obres públiques; de les comunicacions telegràfiques i postals; de l'agricultura, indústria i comerç; de la immigració i colonització; de la instrucció pública, la beneficiència i la sanitat. La diputació elaboraria i a-

provaria el seu propi pressupost. Els seus ingressos consistirien en el producte dels seus béns i rendes, en els recàrrecs que pogués fixar en els impostos estatals (29) i en el contingent que assenyalàs als municipis.

La diputació no tendria cap poder executiu, sinó que incumbiria al governador general, com a cap superior de les autoritats de l'illa, executar tots els seus acords. Per aquest objectiu, el governador disposaria de la Direcció de l'Administració local, que tendria al seu càrrec els serveis dotats amb el pressupost provincial. A més, el governador podria suspendre, quan ho consideràs contrari "á los intereses generales de la Nación", qualsevol acord de la diputació.

Com a delegat del governador, es crearia la figura del governador regional a cada una de les sis demarcacions en què es dividia Cuba.

Aquesta base suposava en certa manera un repartiment de competències entre l'Estat Espanyol i l'illa de Cuba. L'estat es reservava en exclusiva les competències sobre guerra i marina, relacions exteriors, justícia, ordre públic i política financera.

La base tercera feia referència, d'una manera imprecisa, al règim electoral dels ajuntaments i de la diputació provincial. Assenyalava que es modificaria per a facilitar a les minories l'accés en aquestes corporacions, "en la medida que señalen las leyes vigentes en la Península". Es prohibia la reelecció de batlles i regidors dels municipis de més de 20.000 habitants.

Aquesta llei tenia previst, a la base quarta, el "Consejo de Administración de la isla de Cuba", que estaria constituït per:

"El Gobernador General.
El Reverendísimo Arzobispo de Santiago de Cuba, ó en su ausencia el Reverendo Obispo de la Habana.
El Comandante general del Apostadero.
El General Segundo Cabo.
El Presidente de la Audiencia pretorial.
El Coronel Decano del Cuerpo de Voluntarios.
Los Diputados provinciales que hayan entrado en el segundo bienio de su cargo".

I per altres nou consellers nomenats per reial decret pel govern de Madrid.

Aquest consell tendria un caràcter merament consultiu en temes com els pressuposts, les propostes de reformes legislatives emanades de la diputació, la destitució de batles i regidors, i altres.

La cinquena base s'ocupava de la figura del governador general, la peça clau de l'estructura administrativa espanyola a Cuba. El governador general "será el representante del Gobierno de la Nación en la isla de Cuba". Tendria el comandament de totes les forces armades de mar i terra existents a l'illa. Seria el delegat dels ministeris d'Ultramar, d'Estat, de Guerra i de Marina, i "le estarán subordinadas todas las demás Autoridades de la isla". El nomenaria, el president del Consell de Ministres, a proposta del ministre d'Ultramar.

L'administració civil i econòmica de l'illa, sota la dependència del governador general, quedava regulada a la base sisena.

Aquesta administració s'organitzaria en funció del governador general i la seva secretaria, que s'encarregaria, entre d'altres, dels afers de política, conflictes jurisdiccionals, ordre públic, seguretat, estrangeria, presons, penals i personal; de la intendença general d'hisenda, que es faria càrrec de tota la gestió econòmica; i de la direcció general d'administració, que s'ocupava de tots els serveis pagats per la diputació provincial.

Així doncs, el governador tendria una doble funció a l'illa, per una banda representaria el govern central i s'encarregaria de les seves competències exclusives, i per l'altra, administraria la província segons les directrius de la diputació.

A la darrera base, la setena, es regulava l'elecció de senadors, en el sentit que es continuaria elegint senadors per cada regió, malgrat hi hagués només una diputació provincial.

En resum, la llei de Maura suposava una certa descentralització administrativa, molt controlada, i, com ha assenyalat la historiografia cubana, més aparent que real (30). Amb tot, és evident que suposava un avenç respecte a la situació vigent i que atorgava als cubans una major participació en l'administració de l'illa.

No era un projecte que pugui esser qualificat amb exactitud d'autonomista, ja que, com hem vist, la diputació no tendria cap poder legislatiu (31). Ara bé, aquesta diputació tenia la possibilitat, ben transcendent si s'hagués duit a la pràctica, de modificar les lleis votades a les Corts.

Aquesta administració s'organitzaria en funció del governador general i la seva secretaria, que s'encarregaria, entre d'altres, dels afers de política, conflictes jurisdiccionals, ordre públic, seguretat, estrangeria, presons, penals i personal; de la intenció general d'hisenda, que es faria càrrec de tota la gestió econòmica; i de la direcció general d'administració, que s'ocupava de tots els serveis pagats per la diputació provincial.

Així doncs, el governador tendria una doble funció a l'illa, per una banda representaria el govern central i s'encarregaria de les seves competències exclusives, i per l'altra, administraria la província segons les directrius de la diputació.

A la darrera base, la setena, es regulava l'elecció de senadors, en el sentit que es continuaria elegint senadors per cada regió, malgrat hi hagués només una diputació provincial.

En resum, la llei de Maura suposava una certa descentralització administrativa, molt controlada, i, com ha assenyalat la historiografia cubana, més aparent que real (30). Amb tot, és evident que suposava un avenç respecte a la situació vigent i que atorgava als cubans una major participació en l'administració de l'illa.

No era un projecte que pugui ésser qualificat amb exactitud d'autonomista, ja que, com hem vist, la diputació no tendria cap poder legislatiu (31). Ara bé, aquesta diputació tenia la possibilitat, ben transcendent si s'hagués duit a la pràctica, de modificar les lleis votades a les Corts.

3.1.5. LES REACCIONS AL PROJECTE DE REFORMES DE MAURA, A L'HAVANA I A MADRID

Molt aviat va arribar la notícia de la presentació del projecte de reformes a l'illa de Cuba. A partir del dia 6 de juny la premsa i els partits cubans coneixien el projecte a grans trets. El mateix Antoni Maura, per evitar tergiversacions i "rectificar versiones apasionadas inexactas", va enviar un llarg telegrama al governador general el 10 de juliol, on exposava les bases i el sentit de les reformes (32).

A continuació, veurem la reacció dels principals grups polítics de Cuba, des dels espanyolistes de la Unió Constitucional als independentistes del Partit Revolucionari Cubà.

Un dels partits que reaccionà més ràpidament fou la Unió Constitucional, a través del seu "organo doctrinal", el diari "La Unión Constitucional", dirigit per Ramon Elices. Els assimilistes es queixaven que Maura no els hagués consultat -Maura no va contactar amb cap diputat cubà per a elaborar el seu projecte- i que les reformes eren contràries al seu partit. La qüestió de fons era que el projecte anava contra la política assimilista defensada per la Unió Constitucional, sobretot perquè suprimia les sis províncies existents i creava una diputació única. Es rebutjava frontament la reforma perquè

"acabó con la asimilación, y no puede acabarse con la asimilación sin ir a la autonomía, como colocados en esa fatal pendiente no podríamos salir de la autonomía sin ir al separatismo" (33).

La Junta Directiva del Partit Unió Constitucional, presidida pel marquès d'Apezteguía, es va decidir oposar al projecte i proposar el següent:

- 1- Facultats per al governador general per a resoldre tots els afers de Cuba.
- 2- Caràcter totalment no electiu del Consell d'Administració.
- 3- Conservació de tots els òrgans provincials.
- 4- Acceptar qualsevol ampliació en sentit liberal de la legislació municipal i provincial que assimili Cuba a la Península (33 bis).

D'aquesta manera, es donava la contradicció que s'oposava frontalment a un projecte de llei del govern, un partit que fins llavors s'havia caracteritzat per esser radicalment governamental.

Però el partit Unió Constitucional feia temps que no era un tot unitari, i la seva tendència més liberal sintonitzava perfectament amb les reformes de Maura. Aquest sector, representat per homes com el comte de la Mortera, Calbetón i Amblard, tenia per portaveu el "Diario de la Marina". Aquesta important publicació va donar una àmplia i fidedigna informació sobre el projecte de reformes i destacà el seu caràcter conciliador:

"Obra es la del señor Maura de reflexión y de conciencia, verdadero empeño de ponderación, cuya bondad

pregonan, á la paz, si por sentidos diversos, la misma intransigencia de nuestra extrema izquierda, que demanda, á hurto de la tradición y de la idiosincracia, la descentralización autonómica, en cuya virtud quiérese enclavar dentro de la unidad nacional la molestia, cuanto menos, de un remedio de Estado soberano; y la misma intransigencia de nuestra extrema derecha que demanda, á hurto del derecho y del progreso político, la centralización dictatorial, en cuya virtud quiérese erigir, dentro de la libertad de nuestras leyes nacionales, la molestia, cuando menos, de una colonia estadiza" (34).

Per al "Diario de la Marina", la major part de l'opinió pública de Cuba és favorable a la descentralització proposada per Maura.

De fet, Maura va rebre, aquests juny de 1893, un gran nombre de felicitacions. El varen felicitar ajuntaments importants com els de Matanzas, Santa Clara, Santiago de Cuba, Jovellanos, Puerto Príncipe, Sancti Spiritus, Colón, Güines; diversos ajuntaments de les províncies de Matanzas, Santa Clara i Pinar del Río; els centres mercantils de Cárdenas i Santa Clara; i altres entitats com els "Constitucionales izquierdistas" i el centre de propietaris cubans de Matanzas, el Partit d'Unió Constitucional de Santa Clara, el Col·legi d'advocats d'aquesta mateixa ciutat, i la colònia mallorquina de Santiago de Cuba. Des de l'Havana li arribaren felicitacions d'un grup de 35 vocals de la Cambra de Comerç, del Comitè de la Lliga de Comerciants, el Cercle d'Hisendats, la Junta General de la Unió de fabricants de tabac, la Jun-

ta General de fabricants de cigars, i quasi tota la premsa de la ciutat. Hi va haver manifestacions a favor de les reformes a Puerto Príncipe (de 800 a 1.000 genets), Trinidad (més de 9.000 persones) i Holguín (35).

Com és lògic també va rebre felicitacions de diversos càrrecs públics de l'Illa que depenien del seu ministeri, com és el cas del governador de la província de Pinar del Río que li envià una carta on assenyalava la "necesidad que se impongan (les reformes) en previsión de sucesos transcendentales" (36).

Els republicans de Cuba estaven tan dividits com els del territori metropolità. Mentre que els republicans dinàstics del periòdic "La Lucha" s'oposaven a la reforma i feien causa comuna amb la "Unión Constitucional", els republicans que publicaven "Las Avispas" donaven tot el seu suport a Maura, si bé precisaven que ells oferien al país "más, mucho más (...) para el día glorioso de triunfo de nuestros ideales" (37).

De tot d'una, els autonomistes varen fer, a través del seu òrgan, el diari "El País", una anàlisi molt crítica de les reformes de Maura, que eren molt inferiors a les seves demandes. Però poc després els autonomistes adoptaren una positura molt més conciliadora i la Junta Central del Partit Autonomista acordà, el 9 de juny de 1893, valorar

"con simpatía el sentido general de la reforma colonial propuesta por el Ministerio de Ultramar, por cuanto consagra el principio de especialidad, é inicia el desarrollo de las instituciones locales" (38).

Els autonomistes es reservaven el dret a criticar l'articulat del projecte, d'acord amb el seu programa. Acceptaven les reformes, però no renunciaven a l'autonomia colonial, en tota la seva "integridad y pureza" (39).

Aquest fet, l'acceptació d'una descentralització concedida pel govern de Madrid, fou molt criticat pels independentistes, que varen veure en els autonomistes uns aliats dels espanyols.

Pels independentistes, agrupats des de 1892 entorn del Partit Revolucionari Cuba -PRC-, el projecte de reformes no era més que una trampa per ofegar els desitjos d'independència del poble cubà. El projecte de llei es caracteritzava per l'absència total de facultats per als organismes que creava i per la reducció de les sis províncies en una. La nova diputació provincial ni tan sols administrava el seu pressupost, sinó que ho feia la Direcció General d'Administració, dependent del govern general. Per a Juan Gualberto Gómez, delegat del clandestí Partit Revolucionari Cubà a l'Havana, el projecte, que segons ell mai no seria llei, no era més que un engany per a fer oblidar als cubans els caos econòmic que patien a causa de la dominació espanyola (40).

José Martí manifestà que

"les promesses d'autonomie dont on parlait alors n'étaient qu'une ruse de gouvernement pour essayer d'étouffer le désir d'émancipation du peuple cubain. Il (José Martí) soulignait que ce n'était que parce que la révolution frappait à la porte que l'Espagne promettait des libertés et il annonçait l'intention des séparatistes de se servir de ces 'réformes vides' pour accélérer le processus révolutionnaire" (40 bis).

Sembla que la notícia de les reformes va suposar un important contratemps per als projectes del PRC, ja que molts d'independentistes residents a Cuba confiaren obtenir una certa autonomia amb la reforma de Maura (41).

A Madrid, el projecte de reformes va ésser encara més mal rebut que a l'Havana. La premsa conservadora l'atacà durament i utilitzà els mateixos arguments que empraran els diputats de la Unió Constitucional en el Congrés: que el projecte de llei és anticonstitucional, falsament descentralitzador, i, malgrat sembli contradictori, autonomista. En canvi, la premsa liberal defensà poc el projecte de Maura. El mateix Sagasta, no estava disposat a fer cap sacrifici per treure endavant un projecte que només tenia el suport decidit dels diputats liberals del grup "gamacista" (42).

En el Congrés, Maura va haver de fer front a l'oposició frontal dels diputats de la Unió Constitucional i del Partit Conservador. Els diputats cubans espanyolistes li exigiren el manteniment de les sis províncies, per tal d'arribar a un acord. Antoni Maura es va mostrar intransigent i es negà a modificar res que afectàs el pensament profund de la seva reforma.

Es va constituir una comissió per estudiar el projecte de llei. Estava formada pels diputats Alvarado, republicà possibilista, Morales i Gutiérrez-Abascal, liberals demòcrates, Recio, gamacista, Rodríguez, proper a Sagasta, el comte de Torrependo, de l'ala esquerra del partit assimilista de Puerto Rico, i Teodor Baró Sureda, un català sagasti.

La composició d'aquesta comissió era molt favorable a Maura, ja que tots els seus components eren liberals o propers al liberalisme.

Davant això, els enemics el projecte no es desanimaren, sinó que es reafirmaren en el seu obstruccionisme. Animats pels missatges que els arribaven de Cuba, els diputats cubans de la Unió Constitucional decidiren constituir-se en grup parlamentari, amb Rodríguez San Pedro com a president i Miguel Villanueva com a portaveu. Per aquests diputats el projecte era autonomista i marginava els "bons espanyols" de Cuba, els constitucionalistes.

Per a Maura, el projecte només suposava una descentralització administrativa, que tenia per objectiu últim impedir qualsevol temptativa revolucionària i permetre que l'opinió pública cubana pogués expressar-se lliurement. El ministre rebutjà el sistema de govern que volien mantenir els espanyolistes radicals a Cuba:

"Hay un sistema de tener provincias o posesiones o territorios lejanos, que consiste en tener allí un virrey, un general, un gobernador, con mucha fuerza, con mucha autoridad, con muchas deportaciones, con mucha previa censura" (43).

Segons Antoni Maura, de la mateixa manera que a Espanya carlistes i republicans administraven municipis i províncies, a Cuba, la Diputació provincial, podria estar regida per constitucionalistes o per autonomistes, o, fins i tot, per "separatistas", ja que, continua Maura, amb gran escàndol de la cambra,

"por desgracia tenemos que reconocer que los hay" (43 bis).

El cap liberal, Sagasta, va cloure aquests debats del mes de juliol de 1893. I Sagasta, ja fos per convicció o per continuar governant sense problemes, va abandonar Maura i va cercar la via de la conciliació en no defensar la necessitat d'una diputació única.

El 31 de juliol, la Comissió parlamentària va presentar un dictamen bastant favorable al projecte. Segons la comissió, calia augmentar el nombre de diputats de 18 a 24 (7 per a l'Havana, 5 per Santa Clara i 3 per a cadascuna de les altres províncies); crear delegacions a cada regió que servissin d'intermediaris entre la Diputació única i els ajuntaments, i de consellers del governador regional; i mantenir els mateixos censos electorals que hi havia vigents a Cuba i Puerto Rico.

Mentre a Madrid el projecte topava amb una forta oposició, a l'Havana i a tota Cuba es reforçaven els partidaris de les reformes. La dissidència esquerranosa del Partit Unió Constitucional creà una "comissió electoral reformista", que presentà els seus propis candidats a les eleccions parcials legislatives a Cárdenas i l'Havana. I, en ambdós casos, va aconseguir l'escó de diputat. A l'Havana, els reformistes obtenen 4.237 vots, els autonomistes 3.480 i els constitucionalistes 3.303 (44).

El juliol de 1893, amb el suport del "Diario de la Marina", els constitucionalistes d'esquerra constituïren, a l'Havana, un cercle Reformista. Posteriorment, l'octubre de 1893, els reformistes fundaren el Partit Reformista, i llençaren un "Manifiesto

al país" (45). En aquest manifest afirmaven que la seva màxima aspiració era

"estrechar los vínculos de afecto y la solidaridad de intereses morales y materiales que existen entre la Metrópoli y la Isla de Cuba, parte integrante de la nación española".

Després de justificar la seva escissió del Partit d'Unió Constitucional, el manifest afirmava que els reformistes aspiraven a que s'aplicàs a Cuba la constitució de 1876, que s'ampliàs el sufragi i es respectas l'autonomia municipal. A continuació, es feia una ferma defensa del Projecte de Reformes d'Antoni Maura. No de bades Antoni Maura fou proclamat president honorari del nou partit (46). Pel que fa a l'economia, proposaven, entre altres coses, la reforma dels aranzels de les duanes per a corregir el "régimen diferencial prohibitivo", la supressió de diversos impostos sobre el sucre i el tabac, la liquidació del deute de l'illa de Cuba i la creació d'un "Centre de Estadística".

El president del Partit Reformista, fou Ramón Herrera (47), i altres caps importants varen esser el marquès Du-Quesne, Arturo Amblard, el comte de Galarza i Prudencio Rabell.

Cal que tornem a Madrid per a veure el desenllaç final del projecte de reformes. Després de la publicació del projecte (5 de juny) i del dictamen de la comissió (31 de juliol), el projecte s'havia de discutir després de l'estiu, el mes d'octubre. Però la guerra de Melilla va ajornar el debat fins a la primavera de 1894. I fins i tot llavors, la discussió del projecte no figurà

en l'ordre del dia. Davant aquest fet, Maura dimití (48).

A Cuba, l'alegria dels constitucionalistes fou immensa. Els periòdics conservadors radicalment partidaris de l'assimilació varen fer números extraordinaris amb missatges com el següent:

"¡Cayó Maura!
¡Se acabaron las reformas autonómicas!
¡Viva la patria y la libertad!
¡Viva Cuba española!" (49).

Posteriorment, el ministre d'Ultramar Buenaventura Abarzuza, va presentar a les Corts un projecte de reformes inferiors al de Maura. Estava molt influït per la Unió Constitucional i mantenia les sis diputacions cubanes. Amb tot, fou acceptat momentàniament pels autonomistes, com una passa cap a l'autonomia, i també va ésser ben rebut pels reformistes, que donaven així suport a una descentralització controlada -a través de les diputacions- pels notables cubans. La llei de reforma, l'anomenada "fòrmula Abarzuza", fou promulgada el 15 de març de 1895. Però ja era massa tard, la definitiva guerra de Cuba ja havia esclatat (50).

3.1.6. LA REVOLUCIO DE JOSE MARTI

El període d'entreguerres és anomenat per la historiografia cubana "la Tregua Fecunda" perquè són els anys en què José Martí organitzà una nova guerra d'alliberament.

Poeta i escriptor, José Julián Martí Pérez va néixer a l'Havana el 1853. El seu pare fou un sergent valencià que havia arribat a Cuba cap al 1850. Fou deixeble de Rafael María de Mendive, que li va pagar els estudis i li inculcà l'amor a la pàtria cubana.

Iniciada la Guerra dels Deu Anys, el seu mestre fou empresonat i deportat. Martí publicà clandestinament poemes favorables als independentistes. L'octubre de 1869 fou empresonat per les autoritats espanyoles. Va esser condemnat a sis anys de presó (març de 1870). Aquesta pena li fou commutada per la deportació a Espanya el gener de 1871. Aquest mateix any publicà "El presidio político en Cuba", on denunciava les presons colonials, i el 1873 "La República Española ante la revolución cubana". Va estudiar dret i filosofia i lletres a les universitats de Madrid i Saragossa.

El 1875, es va reunir amb la seva família a Mèxic. En aquest país va contreure matrimoni amb la cubana Carmen Zayas Bazán, el 1877. Aquest matrimoni no va funcionar i se separaren definitivament cap a 1890. En alguns períodes, per motius polítics, Martí visqué a Guatemala i Veneçuela. Visità Cuba el 1877, on s'instal·là el 1878. Treballà en un bufet com a pasant i participà en

activitats conspiratives. El 1879 va tornar a esser deportat a Espanya.

El 1880 passà a Nova York, on s'instal·là el 1881. Aquí, escriví "Cartas de Nueva York o escenas norteamericanas" (1881-91), el llibre de poesies "Ismaelillo" (1882) i "Versos sencillos" (1891), entre d'altres obres. En aquesta ciutat visqué amb la cubana Carmen Miyares (51).

Des de Nova York, Martí es dedicà a preparar una nova revolució independentista i aviat va connectar amb alguns grups de revolucionaris. Sempre hi va haver grups de cubans que no acceptaren la pau de Zanjón, i, des de l'exili, promogueren diversos intents insurreccionals que fracassaren aviat. La principal base social dels independentistes la constituïen els grups de treballadors cubans emigrats a Florida, a Cayo Hueso i Tampa, principalment.

Martí volia superar les divisions i les indecisions de la guerra dels Deu Anys. Considerava que era precis reunir tots els cubans independentistes, a l'exili i a l'interior, entorn d'un programa democràtic i revolucionari.

El 1891, es va fundar a Cayo Hueso la societat revolucionària "La Convención", que entrà en contacte amb els independentistes que residien a Cuba. Poc després, Martí fou convidat a Tampa, on els clubs revolucionaris formularen les "Resoluciones" del 28 de novembre de 1891, punt de partida del moviment unificador de l'independentisme cubà. En aquestes resolucions s'especificava que:

"La organización revolucionaria no ha de desconocer las necesidades prácticas derivadas de la constitución e

historia del país, ni ha de trabajar directamente por el predominio actual o venidero de clase alguna; sino por la agrupación conforme a métodos democráticos, de todas las fuerzas vivas de la patria; por la hermandad y acción común de los cubanos residentes en el extranjero; por el respeto y auxilio de las repúblicas del mundo, y por la creación de una República justa y abierta, una en el territorio, en el derecho, en el trabajo y en la cordialidad, levantada con todos y para el bien de todos" (51 bis).

Poc després, José Martí presentà a Cayo Hueso el projecte de Partit Revolucionari Cubà, que fou aprovat pels representants de les diverses associacions independentistes el 5 de gener de 1892. Vet aquí els quatre primers articles de les "bases del Partido Revolucionario cubano" (52) :

"Artículo 1º El Partido Cubano se constituye para lograr con los esfuerzos reunidos de todos los hombres de buena voluntad, la independencia absoluta de la Isla de Cuba, y fomentar y auxiliar la de Puerto Rico.

Artículo 2º El Partido Revolucionario Cubano no tiene por objeto precipitar inconsideradamente la guerra de Cuba, ni lanzar a toda consta el país a un movimiento mal dispuesto y discorde, sino ordenar, de acuerdo con cuantos elementos vivos y honrados se le unan, una guerra generosa y breve, encaminada a asegurar en la paz y el trabajo la felicidad de los habitantes de la Isla.

Artículo 3º El Partido Revolucionario Cubano reunirá los elementos de revolución hoy existentes y allegará, sin compromisos inmorales con pueblo u hombre alguno, cuantos elementos nuevos pueda, a fins de fundar en Cuba por una guerra de espíritu y métodos republicanos una Nación capaz de asegurar la dicha durable de sus hijos y de cumplir, en la vida histórica del continente, los deberes difíciles que su situación geográfica le señala.

Artículo 4º El Partido Revolucionario Cubano no se propone perpetuar en la República Cubana, con formas nuevas o con alteraciones más aparentes que esenciales, el espíritu autoritario y la composición burocrática de la colonia, sino fundar en el ejército franco y cordial de las capacidades legi-

timas del hombre, un pueblo nuevo y de sincera democracia capaz de vencer, por el orden del trabajo real y el equilibrio de las fuerzas sociales, los peligros de la libertad repentina en una sociedad compuesta para la esclavitud".

El nou partit tenia uns estatuts secrets, que establien el seu funcionament a partir de les "Asociaciones independientes", que eren les bases de la seva autoritat, d'un consell constituït a cada localitat i format per tots els presidents de les associacions, i d'un "Delegado" i un tresorer, elegits anualment per les associacions.

El Delegat, el màxim dirigent revolucionari, fou, naturalment, José Martí. El nou partit aviat va comptar amb un òrgan, el periòdic "Patria", publicat a Nova York des del març de 1892, i amb nuclis de militants a l'Havana, Santiago, Camagüey i altres poblacions cubanes.

De la ideologia de Martí es pot destacar el seu antiautonomisme, l'antirracisme, la solidaritat amb Amèrica Llatina i l'antiimperialisme.

Ja el 1873, Martí va denunciar, encertadament, que ni els republicans ni, molt menys, els liberals, atorgarien pacíficament la independència a Cuba. Els autonomistes, segons ell, no eren més que una colla d'oligarques cubans antipatriòtics i reaccionaris, que medraven a costa de les miques que els hi donava Madrid. Després del fracàs del pla de reformes de Maura, Martí va fer una crida als autonomistes, perquè es passassin a l'independentisme on "sus compatriotas los esperan con regocijo". Així i tot, Martí estava segur que alguns dels caps autonomistes s'esti-

marien més anar a Madrid a esser "condes de la libertad y cabos caireles de la delicada monarquía".

José Martí va denunciar frontalment el racisme i les teories, llavors molt corrents, que parlaven de la inferioritat dels homes de color. Per a Martí, l'esclavatge era fruit d'unes determinades condicions històriques i calia recordar "que los galos blancos, de ojos azules y cabellos de oro, se vendieron como siervos, con la argolla al cuello, en los mercados de Roma". A més, mai va negar el paper destacat dels negres dins el Partit Revolucionari Cubà i denuncià la propaganda espanyola que intentava explotar la por als negres per fomentar la divisió en el camp independentista (53).

Per a José Martí la realitat Iberoamericana era completament diferent a l'Europea o la Nord-americana. El que ell anomenava "Nuestra América" era fruit d'una síntesi entre els elements autòctons i els colonitzadors espanyols. Qualificava l'arribada dels espanyols a Amèrica com una "ingerencia de una civilización devastadora". El 1888, Martí expressava així la necessitat de la solidaritat iberoamericana:

"Todo nuestro anhelo está en poner alma a alma y mano a mano los pueblos de nuestra América Latina. Vemos colosales peligros; vemos manera fácil y brillante de evitarlos; adivinamos, en la nueva acomodación de las fuerzas nacionales del mundo, siempre en movimiento, y ahora aceleradas, el agrupamiento necesario y majestuoso de todos los miembros de la familia nacional americana. Pensar es prever. es necesario ir acercando lo que ha de acabar por estar junto" (53 bis).

Un altre perill pels independentistes denunciats per Martí, era l'annexionisme. Malgrat que no estaven organitzats com a partit, els annexionistes podien ésser influents a causa de les seves gestions prop del Departament d'Estat dels Estats Units. Segons Martí, els annexionistes eren homes tímids aferrats a les seves riqueses, que veien en la incorporació als Estats Units una solució fàcil als problemes de Cuba.

Després d'una etapa d'admiració cap als Estats Units, Martí captà el caràcter imperialista dels Estats Units i l'hegemonia que aquest estat volia exercir sobre tota Amèrica Llatina. Va denunciar el

"carácter crudo, desigual y decadente de los Estados Unidos, y la existencia en ellos continua, de todas las violencias, discordias, inmoralidades y desordenes de que se culpa a los pueblos hispanoamericanos" (54).

En els Estats Units, la llibertat política

"No trajo a su establecimiento, ni crió aquí en su desarrollo, un sistema económico que garantizase a lo menos una forma de distribución equitativa de la riqueza; en que sin llegar a nivelaciones ilusorias e injustas, pudiese el trabajador vivir con decoro y sosiego" (54 bis).

Després de la fundació del Partit Revolucionari Cuba, de l'elecció del general Máximo Gómez (55) com a cap de l'organització militar revolucionària, i del fracàs de les reformes de Maura, els preparatius per a un nou aixecament s'acceleraren. El gener de 1895 va fracassar, a causa d'una delació,

un pla per envair Cuba des de Florida. Aquest fet no desanimà els insurrectes, ans al contrari, el prestigi de Martí en va sortir reforçat. La insurrecció ja era només qüestió de dies.

3.1.7. LA GUERRA DE CUBA (1895-1898)

Amb el "grito de Baire" (partit judicial de Bayamo, Orient), el 24 de febrer de 1895, començava la segona gran insurrecció cubana. Aquesta vegada la lluita acabaria amb cinc segles de dominació espanyola.

Aquest 24 de febrer, nombroses partides s'aixecaren en armes a Occident i a Orient, però no al centre de l'illa (Las Villas). A Orient, amb caps com Bartolomé Masó i Guillermo Moncada, els revoltats varen tenir un notable èxit.

En canvi a l'Havana les autoritats espanyoles detingueren molts dels dirigents independentistes i dispersaren els aixecats en armes. Davant aquesta situació, alguns dels "insurrectos" es rendiren a les autoritats militars, ja que el capità general, Emilio Calleja va dictar un ban que deixava en llibertat els independentistes que lliurassin les seves armes a l'autoritat militar espanyola.

Aviat començaren a arribar reforços de tropes per als espanyols i Arsenio Martínez Campos (56) va esser nomenat capità general de Cuba, l'abril de 1895. Aquest mateix mes arribaren a Cuba els principals caps independentistes, José Martí, Máximo Gómez i Antonio Maceo.

Els dos primers havien signat el Manifest de Montecristi (Santo Domingo), nom amb el qual és coneguda la proclama de "El Partido Revolucionario Cubano a Cuba". En aquest manifest es formulava la tesi de l'alliberament de Cuba per la lluita armada i

s'afirmava que la guerra no es faria contra l'espanyol "neutral y honrado" ni contra el cubà "tímido, equivocado". La revolució construïria una república diferent de les "feudales y teóricas de Hispanoamérica" ja que a Cuba la guerra la feia un poble "democrático y culto", molt superior a les masses "llaneras o indias" que s'independitzaren a començaments de segle. Després de rebutjar l'anomenat perill negre, el manifest afirmava que els cubans no odiaven als espanyols i esperava que ni l'exèrcit ni els "quintos" s'oposarien a una revolució que duria a Cuba la pau definitiva (57).

El 19 de maig de 1895, en un combat entre els cubans i els espanyols, a Dos Ríos, hi trobà la mort José Martí.

A Orient, els rebels obtengueren les victòries de Peralejo i Sao del Indio, a Las Villas, hi havia diversos grups de guerrillers cubans. Máximo Gómez havia penetrat a la província de Camagüey i li organitzava la rebel·lió. La situació era molt greu pels espanyols. Martínez Campos va escriure a Cánovas del Castillo, aleshores president del govern espanyol, que

"Los pocos españoles que hay en la isla sólo se atreven a proclamarse como tales en las ciudades. El resto de los habitantes odia a España".

El general Martínez Campos es negava a realitzar una guerra contra la població civil:

"Podría reconcentrar las familias de los campos en las poblaciones, pero necesitaría mucha fuerza para defenderles; ya son pocos en el interior los que quieren ser voluntarios. Segundo, la miseria y el ham-

bre serían horribles (...). Tal vez llegue a ello, pero en caso supremo, y creo que no tengo condiciones para el caso. Sólo Weyler las tiene en España, porque además reúne las de inteligencia, valor y conocimiento de la guerra" (58).

En aquesta conjuntura, amb la guerra d'alliberament en marxa i amb bones perspectives, els cubans varen organitzar el govern polític de la Cuba lliure. Es promulgà una constitució, a Jimaguayú (Camagüey), el setembre de 1895 (58 bis) i es va elegir un consell de govern, encapçalat per Salvador Cisneros de Betancourt, com a president, amb Bartolomé Masó com a vice-president. El govern de Cuba lliure es completava amb quatre secretaris, Carlos Roloff, de guerra; Severo Pina, d'hisenda; Santiago García Cañizares, d'interior; i Rafael Portuondo, de relacions exteriors. A més, es va nomenar general en cap al major general Máximo Gómez, lloctinent general al major general Antonio Maceo (59), i agent diplomàtic a Nova York, a Estrada Palma.

Poc després es va realitzar, la invasió d'Occident. L'expedició invasora, composta de 1.053 homes comandats per Antonio Maceo, va partir de Baragua (Orient), el 22 d'octubre de 1895.

Antonio Maceo y Grajales havia nascut a Mayajubabo, Orient, el 1845. De família humil, el seu pare era d'origen veneçolà i la seva mare era negra. El 1868 s'incorporà a la conspiració contra el domini colonial espanyol. Durant la guerra dels Deu Anys, participà en nombroses accions de guerra i el 1872 ascendí a coronel. El 1873 obtengué la graduació de general i el 1874 es destacà en la invasió de las Villas. El 1877 i el 1878 dirigí una sèrie d'ofensives contra els espanyols a Orient. El febrer de

1878 s'oposà a la pau de Zanjón, que qualificà de "rendición deshonrosa".

Llavors, formulà la protesta de Baraguá (març de 1878) i intentà continuar la guerra amb uns 1500 homes. Fins i tot organitzà un goven provisional, però l'esforç fou inútil i el maig d'aquell mateix any s'hagué d'exiliar.

Va residir a Haití, Santo Domingo i Honduras, on fou nomenat comandant de l'exèrcit. El 1884, va conèixer Martí personalment i el 1890 va poder visitar Cuba. Tornà a Centre-Amèrica i obtenqué permís per colonitzar terres a Nicoya (Costa Rica). Des d'aquí va partir per participar en la segona guerra d'independència. Va lluitar a la zona d'orient i el setembre de 1895 fou nomenat tinent general de l'exèrcit revolucionari.

A finals de 1895, Antonio Maceo comandà la columna d'independentistes cubans que, des de l'est, travessaren sense dificultats la província de Camagüey. Per allà on passaren, aplicaren, no sense algunes disensions internes, la "política de la tea", és a dir, impedir la "zafra", la collita de la canya de sucre i cremar-ho tot al seu pas.

Ja dins la província de Las Villas, i amb la columna notablement reforçada per la incorporació de centenars de cubans, Maceo derrotà l'exèrcit espanyol a Mal Tiempo. La columna va penetrar a la planura de Matanzas. Al poble de Coliseo, Martínez Campos va concentrar part de les seves forces per aturar l'avanç cubà. El combat fou indecís, però Martínez Campos, que havia posat en perill la seva vida, es retirà a l'Havana. La població civil de la ciutat de Matanzas, a només 6 llegües de Coliseo, es

refugià a la capital. Els cubans, per la seva banda, es dirigiren momentàniament cap orient, en l'anomenada "contramarcha estratègica" per la província de Matanzas.

La columna invasora es dedicà a destruir-ho tot al seu pas. Les vies fèrries eren sistemàticament destrossades i es calava foc a totes les plantacions de canya de sucre que trobaven, així com a les cases-palau dels hisendats. El pas dels independentistes era marcat pels incendis que deixaven a darrera i als costats. Es feia així la guerra social, la guerra revolucionària que els cubans no s'havien atrevit a fer durant la guerra dels Deu Anys.

Poc després, es va continuar la marxa cap a Occident. Els primers dies de 1896, els cubans entraren a la província de l'Havana i ocuparen diversos pobles. A la capital, s'instal·laren bateries d'artilleria pels carrers i es declarà l'estat de setge a les províncies de l'Havana i Pinar del Río. El 8 de gener de 1896, Maceo entrà per primera vegada a Pinar del Río, i catorze dies més tard els independentistes arribaren al poble més occidental de Cuba, Mantua, on foren rebuts amb entusiasme i aixecaren l'acte històrica de la invasió d'Occident.

En el bàndol espanyol, La Unió Constitucional i el Partit Reformista eren partidaris de la guerra a ultrança. Només el Partit Autonomista, que condemnà la guerra des del primer moment, era partidari d'una sortida negociada. Hi va haver alguns dirigents autonomistes que s'incorporaren als revolucionaris (60).

Llavors, el 10 de febrer de 1896, es va fer càrrec de la

capitania general de Cuba, el general Valerià Weyler i Nicolau (61). El nou capità general estava decidit a fer una guerra sense contemplacions i posà en marxa la "reconcentració" de la població pagesa. Aïllà Maceo a Pinar del Río i aconseguí la seva mort a San Pedro, prop de Punta Brava (l'Havana), el desembre de 1896 (62).

Weyler va "pacificar" les províncies de l'Havana, Matanzas i Las Villas, però un any i mig després del seu nomenament era lluny de poder acabar amb la guerra.

El novembre de 1897, Weyler fou substituït pel general Ramón Blanco (63). Aquest fet va suposar un important canvi en la política espanyola a Cuba. S'abandonaren els plans militars de Weyler i el govern va concedir l'autonomia a Cuba. La Constitució per a Cuba estava inspirada en la constitució espanyola de 1876. Es creava un parlament insular, compost de dues cambres, una amb el nom de Consell d'Administració, integrada per 18 membres elegits i 17 nomenats pel rei; i l'altra amb el nom de Cambra de representants, els membres de la qual serien elegits per votació popular. El govern de l'illa restava en mans del governador general, designat pel rei, però es creava un govern autònom.

El règim autònom entrà en vigor el primer de gener de 1898. El nou govern cubà estava format per quatre secretaris (ministres) autonomistes i dos reformistes, amb l'autonomista José María Gálvez (64) com a president.

A més de concedir l'autonomia, el govern de Madrid va establir la igualtat dels drets polítics entre els súbdits europeus i americans de l'Estat Espanyol, i va estendre el sufragi univer-

sal a les Antilles.

Però aquestes concessions arribaven massa tard. Els independentistes, que havien reformat la seva constitució a La Yaya (Camagüey), i elegit nou president a Bartolomé Masó, rebutjaren l'autonomia frontalment. La guerra continuava. El gener de 1898, fracassava una ofensiva espanyola a la vall del riu Cauto, a Orient, i el mes de febrer Blanco envià infructuosament un gran exèrcit contra Máximo Gómez a Las Villas. El març de 1898, el departament d'estat nord-americà valorava la situació cubana en el sentit que els independentistes dominaven la part oriental de l'illa i que les seves columnes actuaven a la part occidental. Segons aquest informe l'autonomia era un fracàs total i la situació social i econòmica del país era pitjor que mai (65).

En aquesta conjuntura, es va produir la intervenció nord-americana. Les ambicions dels Estats Units sobre Cuba es remunten a començaments de segle i, com hem vist, en aquesta illa sempre hi va haver un corrent d'opinió, minoritari, favorable a l'annexió. A Washington sovint es considerava que Cuba era una càrrega feixuga per a l'estat Espanyol i una necessitat estratègica pels Estats Units. La pressió nord-americana fou considerable des del començament de la guerra a través de la diplomàcia i de l'opinió pública, influïda per l'anomenada premsa groga (66).

Les exigències del govern nord-americà augmentaren notablement arran de l'explosió del «Maine» el 15 de febrer de 1898, que causà 266 morts. La destrucció d'aquest cuirassat de la marina

nord-americana en el port de l'Havana fou atribuïda, sense fonaments, al govern espanyol (66 bis).

Una negociació secreta que es realitzà a Madrid per comprar Cuba per 300 milions de dòlars va fracassar. La reina Maria Cristina no va trobar cap dirigent polític que volgués tenir el poder a Espanya per liquidar pacíficament les darreres possessions colonials. Entre la venda i la guerra, els dirigents espanyols, en bona part a causa del bel·licisme dels diaris i dels partits polítics, optaren per la guerra.

Ni la supressió de la reconcentració a Cuba, el 31 de març, ni la suspensió de les hostilitats per part espanyola, el 10 d'abril, foren suficients pel govern de Washington. El 18 d'abril, una resolució conjunta del Senat i de la Cambra de Representants suposava un ultimàtum perquè Espanya abandonés Cuba.

L'aïllament internacional espanyol en el context d'una Europa dividida entre la triple (Alemanya, Àustria-Hongria i Itàlia) i la doble aliança (França i Rússia), i la negativa de Gran Bretanya a donar suport a Espanya, facilitaren el camí cap a la guerra.

El 15 d'abril de 1898 començà, oficialment, la guerra entre Espanya i els Estats Units (67).

Després, els esdeveniments es precipitaren. La flota de l'almirall Cervera aconseguí arribar a Cuba (19 de maig), però fou bloquejada a l'estreta boca de la badia de Santiago. A partir del 24 de juny, els nord-americans desembarcaren, protegits pels independentistes, un gran contingent de tropes (uns 15.000 homes), a Daiquiri, a l'Est de Santiago.

El primer de juliol, els nord-americans derrotaren els espanyols, que malgrat la seva inferioritat numèrica oferiren una aferrissada resistència a Lomas de San Juan i El Caney, on va morir el general Vara de Rey (68). L'endemà, cubans i nord-americans completaren el setge a Santiago.

A causa de la pressió de l'opinió pública i per salvar el règim i la dinastia, el govern de Madrid, malgrat esser conscient de la inferioritat espanyola, ordenà la sortida de l'esquadra. El 3 de juliol de 1898, l'estol espanyol va començar a sortir del port de Santiago. D'un en un els seus vaixells foren enfonsats pels poderosos creuers i cuirassats nord-americans de l'almirall Sampson. La batalla costà als espanyols tot l'estol, 1.700 presoners (inclòs l'almirall), 350 morts i 160 ferits. Els Estats Units varen tenir un mort (69).

L'exèrcit espanyol encara restava teòricament indemne. Però més de tres anys de lluita contra els cubans l'havien afeblit i delmat. Les seves unitats estaven aïllades en una país majoritàriament hostil.

El 12 d'agost de 1898 es firmaven els preliminars del tractat de pau entre els governs d'Estats Units i Espanya:

"Artículo 1º. España renunciará a toda pretensión a su soberanía y a todos sus derechos sobre Cuba.

Artículo 2º. España cederá a los Estados Unidos la isla de Puerto Rico y las demás islas que actualmente se encuentren bajo la soberanía de España en las Indias Occidentales, así como una isla en las Ladroneas, que será escogida por los Estados Unidos.

Artículo 39. Los Estados Unidos ocuparán y conservarán la ciudad, la bahía y el puerto de Manila, en espera de la conclusión de un tratado de paz, que deberá determinar la intervención (contrôle), la disposición y el gobierno de las Filipinas.

Artículo 40. España evacuará inmediatamente la isla de Cuba, Puerto Rico y las demás islas que se encuentran actualmente bajo la soberanía española en las Indias Occidentales" (70).

Les negociacions de pau, a les quals no hi participà cap representant cubà, començaren a París l'1 d'octubre. Estats Units no acceptà cap proposta espanyola, així que quan es firmà la Pau de París l'Estat Espanyol va perdre totes les possessions ultramarines:

"19 España renuncia a todo derecho de soberanía y propiedad sobre Cuba. En atención a que dicha isla cuando sea evacuada por España va a ser ocupada por los Estados Unidos, los Estados Unidos, mientras dure su ocupación, tomarán sobre sí y cumplirán las obligaciones que por el derecho de ocuparla, les impone el derecho internacional, para la protección de vidas y haciendas.

29 España cede a los Estados Unidos la Isla de Puerto Rico y las demás que están ahora bajo su soberanía en las islas occidentales y la isla de Guam en el archipiélago de las Marianas o Ladrones.

39 España cede a los Estados Unidos el archipiélago conocido por las Filipinas (...). Los Estados Unidos pagaran a España la suma de veinte millones de dollars (20.000.000) dentro de los tres meses después del canje de ratificación del presente Tratado.

49 Los Estados Unidos durante el término de diez años a contar desde el canje de las ratificaciones del presente Tratado admitirán en los puertos de las islas Filipinas a los buques y mercancías españolas bajo las mismas condiciones que los buques i mercancías de

los Estados Unidos.

59 Los Estados Unidos al ser firmado el presente Tratado, transportaran a España a su costa, los soldados españoles que hicieron prisioneros de guerra las fuerzas americanas al ser capturada Manila. Las armas de estos soldados les serán devueltas" (71).

Espanya renunciava a qualsevol dret sobre Cuba, que passava a esser administrada pels nord-americans, sense obtenir la independència per la que tant havia lluitat (72).

3.2. LA SITUACIO A PUERTO RICO

L'illa de Puerto Rico, l'antiga Borinquén, i Cuba, eren les úniques colònies que Espanya va mantenir en el Carib durant quasi tot el segle XIX.

En aquest segle, Puerto Rico va tenir un important creixement econòmic. De 1825 a 1840 el sucre visqué la seva època daurada, però com que es basava en l'ús de mà d'obra esclava i en tècniques arcaiques, les grans hisendes sucreres foren poc rendibles cap a la meitat de segle. Els esclaus varen esser cada cop més mals d'adquirir fins que el 1873 s'abolí l'esclavitud.

Des de la meitat del segle XIX assolí molta importància el conreu del cafè, de tal manera que s'anaren formant grans latifundis cafeters. A més del cafè i el sucre, Puerto Rico exportava tabac, rom, mels, i d'altres productes. Les importacions més importants venien dels ports metropolitans -Palma, Barcelona, Màlaga, Cadis i Santander- i eren principalment olis, cereals, farines, espècies, llegums, vins i licors.

Puerto Rico, com Cuba, no va participar en el procés independentista llatinoamericà, en bona part perquè era una societat esclavista on les classes dirigents depenien del suport de l'Estat Espanyol. Així i tot, hi va haver algunes incursions des de Venèçuela (1816 i 1825), i algunes conspiracions independentistes (1838).

També va aparèixer un corrent d'opinió favorable a l'annexió als Estats Units, liderat per Julián Blanco.

Entre 1823 i 1868, Puerto Rico va tenir un règim polític excepcional. El governador gaudia de facultats polítiques omnímodes per poder reprimir qualsevol intent independentista o qualsevol rebel·lió d'esclaus.

Com en el cas de Cuba, la condició colonial de Puerto Rico es va fer palesa el 1837, quan el seu diputat fou exclòs de les Corts de Madrid que decidiren que Puerto Rico es governàs per lleis especials.

A Puerto Rico, el mateix que a Cuba, no es derivà cap reforma de la Junta d'Informació de 1866-67. Anaren a Madrid com a representants de Puerto Rico José Julián Acosta, Segundo Ruiz Beltran, Francisco Mariano Quiñones i Manuel F. Zeno y Correo. Acosta, Ruiz i Quiñones indicaren que les reformes s'haurien de fer a Puerto Rico a partir de la supressió de l'esclavitud.

El fracàs de la Junta d'Informació va afavorir els grups independentistes, entre els quals es destacava el que dirigia Ramón Emeterio Betances. Aquest, estava en contacte amb els independentistes cubans i havia creat a Santo Domingo un Comitè Revolucionari de Puerto Rico que tenia delegacions a les principals ciutats de Puerto Rico. Estaven preparant un gran aixecament però el grup de Camuy fou descobert. Llavors, els revolucionaris varen haver d'adelantar el pronunciament i el 23 de setembre de 1868 diverses columnes d'insurrectes procedents de Mayagüez, Lares i altres llocs es concentrà a l'hisenda de Manuel

Rojas, prop de Lares.

Una columna d'uns 400 revolucionaris, comandats per Manuel Rojas ocupà sense dificultats la ciutat de Lares. L'endemà, 24 de setembre, es proclamà en aquesta ciutat la República de Puerto Rico i es nomenà president Francisco Ramírez Medina.

Aquest fet fou anomenat el "Grito de Lares". L'alçecament independentista va fracassar aviat perquè no arribaren els reforços que Betances tenia preparats a Santo Domingo i els revoltats foren derrotats per les forces espanyoles. Durant el mes d'octubre les tropes espanyoles varen perseguir els revolucionaris. Alguns dels dirigents varen morir en combat i d'altres, com Manuel Rojas, foren empresonats. El govern colonial realitzà unes 550 detencions.

Mentre a Cuba espanyols i cubans s'enfrontaven en la Guerra dels Deu Anys, a Puerto Rico el govern espanyol va introduir una sèrie de reformes entre el 1869 i el 1873. A més de la supressió de l'esclavitud (març de 1873), Puerto Rico va obtenir representació al Parlament de Madrid (1869), el sufragi universal, les llibertats democràtiques contingudes en el llibre primer de la Constitució Espanyola de 1869 (1873), àmplies reformes en l'administració dels municipis i la creació d'una diputació provincial (1870). Així, Puerto Rico gairebé s'equiparava a les províncies espanyoles.

Aquestes reformes no foren considerades suficients pels independentistes que persistiren en les seves activitats conspiratòries. A més de Betances, es destacà com a dirigent separatista Eugenio María de Hostos.

Amb la Restauració, hi va haver un cert retrocés, i, per exemple, es retornà al sufragi censitari. Així i tot, però, les reformes aplicades a Puerto Rico varen servir de base perquè els independentistes cubans acceptassin la pau de Zanjón (1878). El 1898, Puerto Rico enviava 16 diputats a les corts de Madrid.

A Puerto Rico, com a Cuba, també s'organitzaren dos partits, un era el Partit Conservador o Liberal Conservador, fundat el 1869 i posteriorment anomenat Partit Incondicional Espanyol (1872) i Partit Espanyol Sense Condicions. L'altre era el Partit Liberal Reformista, fundat el 1870. Aquest partit se va convertir el 1887 en el Partit Autonomista Porto-riqueny..

El Partit Espanyol tenia per cap des de 1880 a Pablo Ubarri i representava "una verdadera garantía para los intereses españoles antillanos". Era partidari de "todo gobierno que rija los destinos de la Patria" i tenia per objectiu "mantener siempre unido á su Metrópoli está parte del territorio" (73).

El Partit Autonomista era dirigit per Román Baldorioty de Castro i propugnava l'autonomia per a Puerto Rico. Els autonomistes sol·licitaven el màxim grau possible de descentralització administrativa compatible amb la unitat de la pàtria espanyola. El programa autonomista de 1887 era partidari de la integració política i jurídica de Puerto Rico amb Espanya i de la descentralització administrativa. La petita Antilla hauria de tenir dret a votar els seus propis pressuposts. Posteriorment alguns autonomistes propugnaren una autonomia semblant a la que havia obtingut el domini del Canadà el 1867.

La seva empenta inicial atemorí els sectors més

conservadors, que aconseguiren que el 1887 el governador, el general Romualdo Palacios, desencadenàs una onada de repressió. El governador acusà els autonomistes de donar suport a una societat secreta nacionalista anomenada "La Torre del Viejo" que intentava boicotejar els comerciants espanyols. Els principals dirigents autonomistes de Ponce foren empresonats per la Guardia Civil i sovintejaren les arbitrarietats i les tortures. Quan el govern de Madrid va conèixer l'abast de la repressió va destituir el governador. El nou governador, el general Juan Contreras, va posar en llibertat els autonomistes empresonats i va permetre que fessin reclamacions pels mals tractes que havien rebut.

Però el mal ja estava fet. El que la historiografia porto-riquenya anomena "Año terrible" de 1887 va perjudicar quasi tant la causa espanyola a la petita Antilla com la invasió nord-americana de 1898.

El febrer de 1892 un grup d'exiliats i emigrants porto-riquenys va fundar a Nova York el "Club Borinquen", de caràcter independentista. Aquesta societat editava el periòdic "El Porvenir".

El 1892, el Partit Autonomista estava presidit per Julián E. Blanco, amb Rafael María de Labra com a delegat a Madrid. Altres dirigents autonomistes eren Salvador Brau, Luis Muñoz Rivera i José de Diego.

L'agost d'aquest mateix any els autonomistes decidiren el "retraimiento", és a dir, no presentar-se a les eleccions. Els autonomistes denunciaven així el predomini que de fet tenia el Partit Espanyol en l'administració de Puerto Rico:

"Que nuestros adversarios se apoderen cómodamente y sin estorbos de toda la administración del país, que, de hecho vienen monopolizando hace veinte años, á pesar de nuestras estériles resistencias" (74).

Això no volia dir que el Partit Autonomista renunciàs als seus ideals, sinó que fiscalitzaria des de defora les gestions dels ajuntaments i la Diputació.

Quan Antoni Maura accedí al ministeri d'Ultramar, el desembre del 1892, es preocupà perquè els espanyolistes acceptassin els autonomistes com a una oposició leal:

"Al claro entendimiento de usted no se le oculta que (...) tratando a los partidos adversos como a enemigos declarados sin derecho á miramiento alguno se lleva al política por vías peligrosas que suelen desembarcar más o menos tarde en mayores daños de los que se procura evitar" (75).

L'ampliació del sufragi censitari decretada per Maura no fou ben rebuda pels autonomistes, perquè discriminava als porto-riquenys, no ja respecte als espanyols metropolitans, sinó respecte als mateixos cubans. Podrien votar els porto-riquenys que pagassin més de deu pesos i els cubans que en pagassin més de cinc. Maura justificava aquesta desigualtat per una diferència de riquesa entre les dues illes, però sembla que va esser una concessió al Partit Espanyolista. Els autonomistes es consideraren tractats com a espanyols de tercera classe i, a diferència dels seus homòlegs cubans, amb els quals mantenien

contactes, no es presentaren a les eleccions a corts de març de 1893, i continuaren amb el seu retraïment (76).

El projecte de llei que reformava el govern i l'administració civil de les illes de Cuba i Puerto Rico, presentat per Maura al Congrés el 5 de juny de 1898, disposava que s'aplicassin a Puerto Rico les bases referides a Cuba, amb algunes modificacions (77). La Diputació provincial de Puerto Rico estaria composta per només dotze diputats,

"que seran elegidos de tres en tres por cuatro circunscripciones, las cuales se formarán agrupando los partidos ó distritos judiciales de la isla, según el número de habitantes, los medios de comunicación y las demás circunstancias atendibles al efecto".

El Consell d'Administració de Puerto Rico, un òrgan merament consultiu, estaria format per sis autoritats: el governador general, que seria el president del consell, el bisbe, el general segon caporal, el president de l'Audiència territorial i el coronel del Cos de Voluntaris; sis diputats provincials en la segona meitat del seu mandat; i sis persones nomenades per reial decret pel govern (78).

Pel Partit Autonomista de Puerto Rico, les reformes de Maura suposaven un punt de partida,

"por más que ese ensayo, tímido en demasía, y el concepto que de la descentralización administrativa parece tener el Sr. Maura, disten mucho de llenar nuestras legítimas aspiraciones".

El projecte de reformes, segons els autonomistes, ratificava el que ells denunciaven des de feia temps, que

"Nuestra administración provincial y municipal no puede seguir un día más en la completa bancarrota é inmoral desbarajuste en que se encuentra".

La reforma oferia un gran nombre d'avantatges respecte al sistema vigent. Donava més facultats a les corporacions locals, obligava els batles a tenir l'acta de regidor, facultava la Diputació provincial per aprovar els pressuposts municipals, reduïa el nombre del diputats, llavors excessiu, i disposava que la Diputació elegís un president únic. També era important la iniciativa concedida a la Diputació per proposar la reforma de les lleis promulgades a Puerto Rico fora de les seves competències, la modificació del règim electoral per a permetre l'accés de les minories als ajuntaments i a la diputació, la nova estructura del consell d'administració i el seu caràcter merament consultiu, i l'elecció per circumscripcions dels diputats provincials.

Però aquests avantatges s'anul·laven sovint a causa de les deficiències, ambigüitats i inconseqüències que hi havia a les bases del projecte. Entre altres, els autonomistes criticaven que no es reduís el nombre de regidors, que l'existència de la Diputació estàs en mans del governador general, i que fos el governador general o un delegat seu qui executàs els acords de la Diputació. Segons els autonomistes, hauria d'esser el president de la Diputació qui, com els batles, executàs els acords de la

Diputació. Si no es feia així

"Toda sombra de la idea autonómica podría desaparecere en la práctica, llevando la centralización hasta un extremo á que hasta ahora no había llegado sino de un modo vergonzante; en una palabra, se correría el peligro de entregar otra vez toda la administración provincial al caciquismo y la burocracia".

També consideraven que haurien d'esser competència de la Diputació Provincial els bancs, els ports, les aigües, i la policia. El règim electoral no solament hauria de facilitar a les minories l'accés a les corporacions, sinó que hauria de garantir l'exactitud en els censos i la llibertat en l'emissió del vot. Naturalment, rebutjaven que figuràs com a vocal del Consell d'Administració el cap superior del cos de voluntaris, i proposaven el comandant de Marina i l'Intendent general d'hisenda.

Si aquestes esmenes s'acceptassin, el Partit Autonomista cooperaria de bon grat a la seva implantació i es tornaria a presentar a les eleccions (79).

Arran dels debats de juliol de 1893 en el Congrés de Madrid, el Partit Autonomista va donar un suport explícit a Antoni Maura i les seves reformes i es va identificar plenament amb la política del Partit Liberal, fins al punt de declarar el següent:

"el día que se realice de veras la plena descentralización administrativa (...) y la completa identidad de sus hijos y habitantes en el goce de los derechos civiles y políticos de que disfrutan los peninsulares, no sólo se hará innecesaria la verdadera autonomía,

la autonomía política de que nunca se ha ocupado el Partido autonomista puertorriqueño, sino que este mismo partido desaparecerá por no tener razón de ser, y sus afiliados entraran (en els) partidos nacionales, yendo á confundirse en sus filas con sus hermanos del otro lado del Atlántico" (80).

Pel que fa als espanyolistes, sembla que només volien acceptar les reformes si aquestes no modificaven en res el statu quo vigent. Els diputats espanyolistes a Madrid sol·licitaren a Maura que el projecte de reformes es dividís en dos, un per a Puerto Rico i l'altre per a Cuba, ja que la vida política era molt diferent a la petita Antilla. El comte de Torrejando, de l'ala esquerra del Partit Espanyol de Puerto Rico va formar part de la comissió que en el Congrés dels diputats va avaluar positivament el projecte de Maura.

Posteriorment, un cop fracassat el projecte de Maura, el congrés aprovà el projecte d'Abarzuza per reformar el govern i administració civil de Cuba i Puerto Rico. Aquest projecte no es va arribar a aplicar ni a Cuba, a causa de la guerra d'independència, ni a Puerto Rico.

Quan el febrer de 1895 esclatà el segon aixecament independentista cubà, a Puerto Rico ningú el va secundar. La petita Antilla depenia en bona part de l'exportació del cafè a Espanya i a Cuba, i molts de terratinents tenien por que una Cuba independent tancàs el pas al cafè porto-riqueny. A més, el pas d'una economia basada en el sucre a una economia fonamentada en

el cafè a finals del s XIX, provocà un important atur i una creixent agitació social. El 1895 es va produir una crisi econòmica. Els terratinents criollos tenien por de mobilitzar la població pagesa contra Espanya per no desencadenar una revolució social (81).

El desembre de 1895 es va fundar a Nova York la Secció Porto-riquenya del Partit Revolucionari Cubà que tenia per objectiu provocar un aixecament independentista a l'antiga Borinquen.

Més de cent porto-riquenys lluitaren al costat dels independentistes cubans, i alguns com el poeta Pachín Marín hi trobaren la mort.

El febrer de 1897 el Partit Autonomista s'escindí, ja que el sector majoritari, encapçalat per Luis Muñoz Rivera, es convertí en el Partit Liberal Fusionista Porto-riqueny. Aquest partit era la filial porto-riquenya del Partit Liberal de Sagasta, el qual s'havia compromès a concedir l'autonomia quan arribàs al poder.

L'altre sector de Partit Autonomista, de caràcter republicà, organitzà un partit autonomista "pur" o "ortodox", sota la influència del metge José Celso Barbosa.

El setembre de 1897, un grup d'uns seixanta porto-riquenys va intentar ocupar Yauco. Fracassaren i la majoria foren empresonats.

Quan Sagasta arribà al poder, el govern de Madrid va concedir l'autonomia a Puerto Rico, el mateix que a Cuba (25 de novembre de 1897).

Poc després, els dos partit autonomistes s'unificaren amb el

nom d'Unió Autonomista Liberal i el Partit Espanyol adoptà el nom d'"Agrupació Autònoma Oportunista".

El febrer de 1898 es va constituir el primer govern autònom de la història de Puerto Rico, constituït per tres ministres liberals-autonomistes i dos espanyolistes i presidit per Francisco Mariano Quiñones.

Aquest govern quasi no va tenir temps d'actuar perquè el 26 de juliol els nord-americans desembarcaven a l'illa, a Guánica, a la costa sud.

Amb el suport d'alguns criollos, els nord-americans ocuparen el sud i l'oest de l'illa sense trobar massa resistència. Per les muntanyes s'organitzaren partides de "tiznados", porto-riquenys que es venjaven dels propietaris, procedents majoritàriament de la Península i de Balears. El 12 d'agost de 1898 se signà l'armistici. Moltes d'institucions de govern continuaren funcionant i no hi va haver canvis en la propietat.

Molts d'homes de negocis nord-americans arribaren a Ponce i aviat s'incrementà la influència econòmica dels Estats Units. Un sector important de l'independentisme porto-riqueny es mostrà favorable a l'annexió als Estats Units.

El 21 d'octubre de 1898 l'Estat Espanyol lliurà tots els municipis de Puerto Rico a l'administració nord-americana. Al mateix temps, les darreres tropes espanyoles abandonaven l'illa. Puerto Rico passà a ésser governada pel general Brooke, com a governador militar dels Estats Units.

El desembre de 1898, per la pau de París, article segon, l'Estat Espanyol va cedir Puerto Rico als Estats Units. Aquest tractat respectava els drets dels ciutadans espanyols residents a la petita Antilla i garantia la llibertat religiosa.

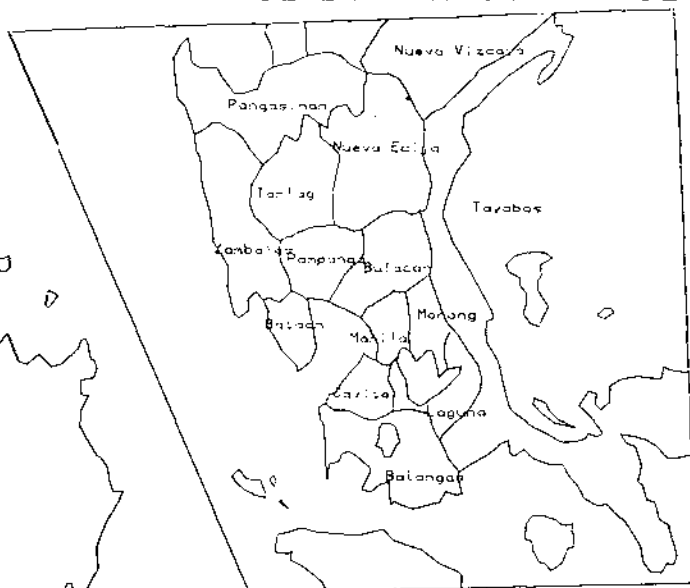
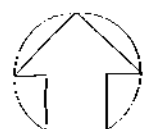
3.3. LES LLUITES A LES FILIPINES

La guerra de Cuba va eclipsar la qüestió de les Filipines. Aquestes illes sempre varen esser considerades, per la seva llunyania i per la composició de la seva població, una colònia de segona categoria. Aquesta percepció ha fet oblidar la importància que tenien les Filipines per la seva demografia -cinc vegades superior a la de Cuba-, extensió -tres vegades l'illa de Cuba- (82), i riquesa, i pels desitjos imperialistes que va suscitar (83).

A continuació tractarem específicament el context de les revoltes independentistes a les Filipines, el govern de Weyler com a capità general i les reformes d'Antoni Maura quan era ministre d'Ultramar.

PROVINCIES DE LA PARTI CENTRAL DE LUZON

3.3.1. FILIPINES, LA COLONIA OBLIDADA

Les illes Filipines, conquerides pels castellans a partir del 1571, tenien una població autoctòna densa que no fou eliminada pels colonitzadors, a diferència del que va passar a les Antilles (84).

La població aborígen era ètnicament molt diversa, hi havia negritos -un grup ètnic de pigmeus de pell molt fosca-, vedes, pàpues, xinesos i malais, que eren l'element predominant. Entre aquests darrers es destaquen els tagals, o tagàlogs, de la regió de Manila.

Aquesta diversitat, el caràcter muntanyós del país i la fragmentació insular, facilitaren l'aïllament i dificultaren el domini espanyol. Molts de pobles, a les zones més allunyades de la regió central composta pel sud de Luzón i les illes Visayas, mai no varen esser controlades de fet per l'Estat Espanyol (85).

Al sud, els "moros" de l'illa de Mindanao, convertits a l'islamisme des del s XV, eren un focus constant de preocupació i mai no varen esser del tot sotmesos (86).

Des dels inicis de la colònia hi va haver una dualitat de poder, per una banda hi havia les autoritats político-militars, i per l'altra les autoritats religioses. La terra fou repartida entre els colons espanyols, que sempre varen esser molt minoritaris, i l'església, sobretot l'orde dels agustins que es va convertir en el principal terratinent de les Filipines.

També posseïen grans extensions de terra els dominics, i, en

menor mesura els franciscans i els jesuïtes. A la província de Cavite, d'un total de 134.000 habitants, 51.800 eren colons de terres propietat de l'església (87). Convé assenyalar que la població filipina, excepte els "moros", es va convertir massivament al catolicisme.

Sovint s'admetia que la dominació espanyola es mantenia gràcies al control que exercien els religiosos:

"Nadie como los frailes han defendido y defienden los intereses de España en nuestras colonias, habiendo algunas como Filipinas en las que, según confesiones de los propios liberales, merced a los frailes se conserva leal a nuestra nación" (88).

A les Filipines, espanyolisme i catolicisme anaven estretament lligats. El prestigi de Castella anava paral·lel al dels ordes religiosos. La jerarquia eclesiàstica filipina, que era totalment espanyola, influïa sovint sobre els esdeveniments polítics de les Illes. El clergat autòcton sempre va esser molt minoritari.

Un altre dels elements fonamentals del domini espanyol era el control de la vida local a través de notables indígenes. El sistema de govern de les comunitats autòctones, els "barangay", que oscil·laven entre 30 i 200 famílies, es basava en els antics cacics pre-hispànics, els "datus", que amb el nom de "cabezas de barangay", s'encarregaven de recaptar els impostos i controlar l'ordre públic. Diversos "barangays", formaven un poble, que era

regit per un "gobernadorcillo".

Els "cabezas de barangay" i els "gobernadorcillos" eren coneguts com els "principales".

La colonització espanyola va reforçar i consolidar el poder social i econòmic dels "principales", que aprofitaren el seu paper d'intermediaris entre la comunitat indígena i els governadors colonials.

Inicialment els "cabezas de barangay" eren hereditaris, però des de 1789 passaren a esser nomenats pel cap de la província (89), a proposta dels "principales" dels pobles.

Pareix esser que fins 1696, el "gobernadorcillo" era elegit pels varons majors d'edat, però a partir d'aquesta data fou elegit per dotze "cabezas de barangay" i el "gobernadorcillo" que cessava.

El càrrec de "gobernadorcillo" era el càrrec administratiu més alt al qual podien aspirar el indígenes, anomenats "indios". Les eleccions eren molt disputades i sovintejaven les irregularitats i els fraus.

El 1847, el governador general Narciso Clavería va decretar que el cos electoral estaria format pel "gobernadorcillo" cessant, i dotze "principales". D'aquests dotze, la meitat haurien d'esser ex-"gobernadorcillos", o ex-"Cabezas de barangay", i l'altre meitat "barangays" en exercici. Les eleccions es farien en presència del cap de la província i del rector de cada poble.

Els electors escriurien dos noms a cada papereta. A continuació es constituïria una terna amb el dos candidats més

votats i el "gobernadorcillo" cessant, que es presentaria davant el governador general. Aquest, solia confirmar el candidat que havia rebut més vots.

Aquests sistema, amb algunes modificacions, es va mantenir fins a les reformes de Maura de 1893, quan a la metròpoli ja s'havia implantat definitivament el sufragi universal (90).

Les Filipines, a diferència de Cuba i Puerto Rico, mai no varen tenir representació a les Corts de Madrid. Ni tan sols el projecte de constitució federal de 1873 considerava les Filipines en pla d'igualtat amb la resta de l'Estat Espanyol.

Segons aquest projecte, la "nació espanyola" estaria composta per dèsset estats, quinze europeus i Cuba i Puerto Rico. Les Illes Filipines, el mateix que Fernando Poó, Annobón, Corisco i els altres establiments d'Àfrica, constituïrien territoris, que a mesura que progressassin es convertirien en estats. La discriminació dels filipins resultava òbvia.

El domini colonial mai no va ésser totalment acceptat, i esclataren diversos aixecaments els anys 1812, 1813, 1837 1841 i 1847, aviat reprimits (90 bis).

La llengua castellana, a pesar de la voluntat oficial d'imposar-la com a llengua d'ús normal, i de la discriminació dels que no la parlaven, sempre va ésser molt minoritària.

El 1872 es va produir un important aixecament a Cavite (al sud de Manila), i des de llavors l'agitació fou contínua.

Econòmicament, les Filipines tenien menys importància que les Antilles. Però des de 1837, el comerç s'havia incrementat amb la declaració de Manila com a port franc.

La metròpoli hi exportava sobretot productes manufacturats, i el total de les exportacions a l'arxipèlag filipí suposava el 18% de les exportacions espanyoles a les colònies d'Ultramar. El 1896, Espanya exportava productes a les Filipines per valor de 92.503.769 pessetes, xifra que quasi igualava les exportacions a Puerto Rico, valorades en 93.450.060 pessetes, però era clarament inferior a les exportacions a Cuba, que pujaven a 134.461.675 pessetes. (91).

A més, alguns autors espanyols de la segona meitat del segle XIX feien notar l'enorme potencial que, a causa de la seva important demografia, suposava el mercat filipí.

3.3.2. WEYLER, GOVERNADOR GENERAL DE LES FILIPINES (92)

El general mallorquí Valerià Weyler Nicolau va esser nomenat capità general de les Filipines el juny de 1888. Va substituir al general Emilio Terrero Perinat que governà les Filipines entre 1885 i 1888. Terrero aplicà algunes reformes de caràcter assimilista com la creació de jutjats de pau (1885), de governs civils i l'extensió a les Filipines del codi penal de la Península i illes adjacents (1886), i menà una campanya contra els "moros" de Mindanao a començaments de 1887. S'enfrontà al poder eclesiàstic i, el primer de març de 1888, hi va haver a Manila una manifestació d'"indis", filipins, que demanava l'expulsió del clero regular. Per aquest motiu fou cessat.

La política de Weyler es fonamentà en el manteniment de l'ordre públic, l'ampliació i consolidació del domini espanyol efectiu, i en donar suport al desenvolupament econòmic. Es mostrà contrari a la política reformista assimilista que s'intentava impulsar des de Madrid, sobretot pel ministre d'Ultramar Manuel Becerra (novembre de 1888 - juliol de 1890). El setembre de 1889, Weyler li exposava a Becerra el següent:

"Bien quisiera yo (...) que Filipinas pudiera disfrutar de las mismas leyes y gozar de iguales derechos y ventajas (...). Si así fuese, gran gloria sería para nosotros el poder considerar á la Península y Filipinas como una sola unidad en todo y para todo (...) porque demostraría que España, en el número de años, corto para tan gran empresa, transcurridos desde que puso su bandera en este territorio, había logrado

dominar, civilitzar é instruir en tan alto grado, borrando la gran separación que la Naturaleza ha establecido entre la Península y Filipinas, adelantando aquí en tan pocos años lo que tantos trabajos, sufrimientos y luchas ha costado en la Península" (93).

Weyler també destacava les diferències que hi havia dins les Filipines, i considerava que les reformes només se podien aplicar a Manila i la seva rodalia.

Quan el 1889 govern espanyol manà l'aplicació a totes les Filipines del codi civil metropolità, Weyler s'hi oposa fermament al·legant enormes dificultats materials: A les quatre quintes parts dels pobles de l'arxipèlag no hi havia ningú que parlàs castellà, a quasi cap poble hi havia edificis sòlids que poguessin protegir el registre civil de les inclemències del clima tropical i dels freqüents incendis, i tampoc hi havia funcionaris per dur el registre.

Tot i que Weyler acceptava que l'objectiu últim de l'administració espanyola havia d'esser l'equiparació de les Filipines amb la Península i illes adjacents, pensava que s'hi havia d'arribar per etapes, gradualment, i només quan la situació i els progressos del país ho permetessin. A més, Valerià Weyler anteposava el creixement econòmic a les reformes administratives, que només afavorien, segons la seva opinió, a un nombre relativament petit de mestissos de xinesos.

Durant el seu mandat, s'inaugurà a Manila una Escola d'Agricultura i es crearen, a diverses zones de les Filipines, vuit estacions agronòmiques. Impulsà les comunicacions

telegràfiques i inaugura el primer tramvia a vapor, de Manila a Malabón (1888), i el primer ferrocarril, de Manila a Dayupan (1891). Pel que fa a les obres públiques, la seva gestió no fou gaire fructífera. El 1889, decretà la suspensió de les obres del port de Manila, per considerar que les despeses eren excessives.

Intentà corregir alguns abusos dels funcionaris espanyols i millorà les condicions de les presons. S'esforçà per controlar el tràfic d'armes i de municions i per reprimir el bandolerisme. També intentà controlar i dificultar la immigració xinesa, que considerava molt negativa per a les Filipines, fins al punt que l'ambaixador de Xina a Madrid va presentar una reclamació.

Es va considerar un mèrit de Weyler el fet que durant el seu govern no hi hagués cap desfalc a l'hisenda de les Filipines.

Weyler intentà sotmetre les poblacions autòctones, sobretot negritos, que encara no estaven dominades pels espanyols i vivien en una situació més o manco primitiva. Els espanyols els anomenaven "salvajes", "infieles" i "remontados". Així, el març de 1890, manà que a la zona de Floridablanca i Porac, a la província de Pampanga, no massa lluny de Manila, s'hi establissin destacaments d'infanteria per impedir els robatoris i crims dels "salvatges" que impedièn el desenvolupament de l'agricultura. A més:

"2º Los habitantes salvajes que ocupan aquella comarca, deberán optar por establecerse en rancherías (...), ó retirarse á las cumbrés (...).

3º Los salvajes que se sometan constituyendo rancherías inmediatas á Pórac y Floridablanca, han de sujetarse á todos los deberes que

rigen para los habitantes de estos pueblos (...).

4º Se recomendará la conveniencia de que no se hagan cambios en especie entre unos y otros habitantes, para que, pagándose mutuamente los artículos que compran y vendan (...), se acostumbren así al trabajo y al comercio como medio de procurar la civilización de estos salvajes" (94).

Per a controlar als indígenes a les zones més allunyades, Weyler creà comandàncies político-militars a Quiangan i al sud de l'illa de Negros (1889) i a Itaves i Apayaos (1891). Fins i tot va convertir la província de Nova Vizcaya, a la part central del nord de l'illa de Luzón, en una comandància político-militar.

Sembla que Weyler fou perfectament conscient del paper de l'església a les Filipines. Afirmà que a les Filipines s'havia de donar suport a l'exageració religiosa, perquè llevar influència als religiosos era afeblir l'element espanyol. La tasca dels ordes religiosos era civilitzar les diverses ètnies de les Filipines:

"Muy lejos, pues de ser un inconveniente en Filipinas la exageración religiosa, debe sostenerse para que la influencia del párroco sea la que debe ser, y porque aficionados los indios á cuentos de milgros y paradojas, siguen con facilidad cualquier secta de un supuesto 'dios', lo cual sucede con frecuencia, efecto de su poca inteligencia, cuando se presenta alguno más listo que se lo hace creer, sacándoles de paso limosnas y regalos.

La religión puede y debe ser en Luzón y Bisayas un medio de gobierno que ha de aprovecharse" (94 bis).

Un dels principals problemes de Weyler fou la qüestió de Calamba. El 1891, el capità general va fer deportar 25 tagals

d'aquest poble de la província de La Laguna (al sud de Manila), perquè s'oposaven a abandonar unes cases que havien edificat sobre uns solars propietat dels dominics des de 1833. Aquest fet va tenir una innegable transcendència política perquè la principal família de colons de Calamba era la del dirigent nacionalista filipí José Rizal (95), al qual s'acusava de fomentar la resistència dels filipins.

La principal campanya militar que va dirigir Weyler a les Filipines fou la de Mindanao. En aquesta gran illa meridional (99.311 km²), els espanyols només ocupaven, des de la meitat del s XIX, les zones costaneres i les desembocadures dels grans rius. L'interior, cobert de boscos i de llacs i poblat pels "moros" musulmans, era completament independent, malgrat la campanya del general Terrero.

L'objectiu de Weyler era estendre una xarxa de fortificacions militars que permetessin el domini total de l'illa. El març de 1890, finalitzà la construcció de la "trocha" (línia fortificada) de Tukuran a Misamis, de 28 km de llargària que permetia la comunicació de nord a sud de l'illa, a la seva part més estreta.

Alguns incidents amb el "moros" a Malabaug i Balatacan, i sobretot l'assalt a la "rancheria" de Manticao, decidiren Weyler a organitzar un petit exèrcit per a atacar els moros independents de la zona de la badia Illana i el llac Lanao, en el centre de Mindanao. Amb quatre companyies del regiment peninsular d'artilleria, tres del regiment nº 68 (filipins), tres del 72 (filipins), una secció de cavalleria i dues peces d'artilleria de

mntanya, l'abril de 1891 arribà a Párang-Párang (Mindanao).

En total Weyler disposava de 1.242 homes. Organitzà dues columnes que avençaren cap Lipau i Buldung, i derrotà a diversos grups de moros i sotmeté diversos llogarets. Després, les seves forces construïren un fort a Barás i recorregueren la zona de la badia Illana, on aconseguiren la submissió de diversos "dattos" i "sultanes", reietons moros. Els espanyols obtengueren un èxit important al combat de Maladí, on els moros varen tenir un centenar de baixes.

Però l'assalt al principal baluard dels moros, el llac Lanao, s'hagué de posposar a causa d'una epidèmia de grip, que afectà tots els soldats europeus i bona part dels filipins. Weyler fou dels pocs caps i oficials que no patiren aquesta malaltia. Un cop recuperades de l'epidèmia, les tropes ocuparen Malabang en una operació marítimo-terrestre. Llavors, Weyler recorregué el Río Grande i aconseguí la submissió de diversos "dattos". Manà la construcció de diversos forts per aïllar el "datto" Uttu, el més important de Mindanao, contra el qual s'havia dirigit infructuosament la campanya del general Terrero.

El governador general manà la creació d'una nova comandància político-militar anomenada "de la Bahía Illana". L'agost de 1891, l'exèrcit de Weyler atacà la zona encara inexplorada del llac Lanao, des de l'est i l'oest al mateix temps. Els espanyols ocuparen Marahuí i Marantao i arribaren per primera vegada en 251 anys a la vorera del llac Lanao. Aconseguiren derrotar un gran nombre de "dattos", als quals prengueren alguns canonets i banderes. A més, el sultà de Ganasi, el més important del sud de

Lanao, reconegué la sobirania espanyola, i quedaren obertes les comunicacions de sud a nord pel Río Grande.

Així acabà la campanya de Mindanao. Segons el mateix Weyler s'aconseguí dominar la costa sud de Mindanao, la costa nord entre Misamis i Iligan, i amb la construcció de diversos forts propers els espanyols estaven en condicions de "castigar" als moros si intentaven noves "agressions".

Aquesta campanya va esser molt criticada per un sector de la premsa de Madrid. En cavi, a Palma, els principals diaris es limitaren a reproduir articles de la premsa peninsular on es considerava positiva la campanya (95 bis).

Pel que fa a l'educació, Weyler va fomentar la instrucció pública. Durant la seva administració es passà de 1.018 escoles de nins a 1.074 i de 990 escoles de nines a 1.046, és a dir que es crearen 106 noves escoles. Fixà els salaris dels mestres, que varen esser superiors als que hi havia fins llavors i es preocupà per proveir les escoles de material didàctic. Va fomentar la imposició de la llengua castellana, l'únic idioma que es podia parlar en els centres d'ensenyament. També va prohibir que s'ensenyàs als nins amb llibres escrits amb "dialectos". Segons la circular del 4 de febrer de 1889:

"Queda prohibido el que en las escuelas se dé la enseñanza con libros escritos en dialectos, pues los niños deben aprender exclusivamente en castellano"

Se li ha atribuït el mèrit que sota la seva administració apareguessin, a Manila, un gran nombre de noves publicacions periòdiques, malgrat la censura existent.

Weyler finalitzà la seva administració a les Filipines el 17 de novembre de 1891, i el 22 de desembre desembarcà a Barcelona. Per la seva campanya a Mindanao fou guardonat amb les grans creus de Maria Cristina i de Carles III.

3.3.3 LES REFORMES D'ANTONI MAURA

Quan Antoni Maura fou nomenat ministre d'Ultramar, l'onze de desembre de 1892, la situació a les Filipines era bastant delicada.

El governador general de les Filipines, Eulogi Despujol (96), s'havia indisposat amb l'"elemento español" i amb els ordes monàstics i havia posat "en pie de guerra" tots els regiments de l'exèrcit espanyol a les Filipines, amb l'objectiu últim de donar el cop definitiu als "moros" de Mindanao. A més, durant el seu mandat s'incrementà l'agitació nacionalista. El 1892, José Rizal s'instal·là a Manila i va fundar la "Liga Filipina", de caràcter reformista i pacifista. Així i tot, fou acusat de conspirar i va ésser deportat a Mindanao.

L'objectiu principal d'Antoni Maura a les Filipines era

"reducir el enorme déficit con que ahí se proyectan los presupuestos y a la vez introducir algunas reformas que he procurado y procuro que correspondan á los defectos esenciales de la organización administrativa del Archipiélago" (97).

Maura va xocar aviat amb Despujol a causa del tema dels pressuposts. El ministre d'Ultramar es va negar a concedir els crèdits extraordinaris sol·licitats pel governador general. Va destituir el cunyat, el nebot i un tercer col·locat del governador, que ho considerà un "desaire personal". Maura li comunicà que considerava la seva política molt poc encertada, i,

finalment el cessà mitjançant un telegrama el 20 de febrer de 1893. Interinament es va fer càrrec del govern general el general segon caporal Federico Ochando (1 de març de 1893) (98).

El maig de 1893, fou nomenat governador general el general Ramón Blanco (99), que hauria de dur endavant la política reformista dissenyada per Maura. Tot just arribar a Manila, Blanco analitzà la situació i envià un resum a Maura. Segons el nou capità general regnava la intranquil·litat a Manila a causa de les circumstàncies que havien motivat el fulminant cessament d'Ignasi Despujol. Respecte als "separatistas" o "filibusteros",

"son pocos (aunque muy mal intencionados). Trataron de explotar á su manera (...) el relevo de Despujol, tratando de propagar la idea de que el gobierno había separado a ese general porque quería a los indios y a los hijos del país en general" (100).

Segons els independentistes, Blanco havia estat nomenat per menar una reacció contra "los elementos del país". Però no sols els criticaren els nacionalistes tagals, sinó que també difonien "falsedades" els reaccionaris "indiófobos". L'administració espanyola li va causar mala impressió. Hi havia alguns bons funcionaris, però la majoria eren mediocres i n'hi havia de molts dolents:

"El personal de la majistratura, malísimo, de lo peor que hay aquí, lo mismo en jueces que en majistrados. (...) Con jueces venales no hay forma de moralizar la administración" (100 bis).

Pel que fa a la hisenda, i malgrat el dèficit, la situació no era molt apurada a causa del "manifiesto período de prosperidad" en què es trobava el país.

Aquest context li degué semblar favorable a Maura, perquè el mateix març de 1893 aparegueren, a la "Gaceta de Madrid", un conjunt de reials decrets referendats pel ministre d'Ultramar, que reformaven diversos aspectes de l'administració espanyola a les Filipines.

Entre d'altres mesures, es reorganitzava el Consell d'Administració, es modificava el tribunal del contenciós-administratiu de Manila, s'establien dues audiències (22 de maig), es modificaven alguns governs de províncies i districtes, se simplificava la intendència d'hisenda, s'unificaven, i aprovaven, els pressuposts municipals i provincials de les Filipines, es creava a Manila un Institut de Vacunació, i es regulaven els deures i les facultats dels secretaris-assessors dels governs polític-militars de les Filipines (23 de maig).

També va aparèixer un reial decret amb els pressuposts generals de les Filipines per a 1893-94 (101).

Però el decret més important redactat per Maura per a les Filipines fou el "Real decreto de 19 de mayo de 1893 relativo al régimen municipal para los pueblos de las provincias de Luzón y de Visayas en las islas Filipinas" (102), comparable, en certa manera, i precedent, del "Proyecto de ley reformando el gobierno y la administración civil de las islas de Cuba y Puerto Rico", del 5 de juny de 1893.

Precedia al decret una llarga exposició de motius. Aquesta, començava posant de relleu la importància de l'administració local, que és encara més decisiva quan un poble es troba en "la infància". Una vegada més es menysprea la capacitat política dels filipins, que eren discriminats fins i tot respecte als antillans. A continuació, Maura posava èmfasi en la mala administració de les illes Filipines:

"Las instituciones locales del Archipiélago filipino han venido á tal estado de decadencia y desconcierto, que estan atrofiados é inútiles aquellos de sus miembros que no han llegado á corromperse".

La política colonial espanyola a les Filipines no tenia comparació amb la de cap altra nació, ja que consistia en

"el desinterés absoluto y la magnitud constante de los propósitos".

A causa d'aquesta situació, des de 1870, s'elaboraren informes i dictàmens per a una reforma del règim municipal. El 1889, un reial decret autoritzà al governador general, que llavors era el general Weyler, per a crear ajuntaments, a semblança del de Manila, a les capitals de província i als pobles importants. Però fins al 1893, només s'havien creat a les capitals de les províncies d'Albay, Batangas, Camarines Sud i Ilocos Sud, a la capital del districte de Cebú i a les ciutats de Jaro i de Ilo-Ilo.

Amb aquest decret, es tractava de regular el règim municipal de la generalitat dels pobles de Luzón i de Visayas. O sigui del

nucli central del domini espanyol a les Filipines, format per Luzón, l'illa més extensa i més poblada, on hi havia la capital, i les Visayas, un grup d'illes (Cebú, Leyte, Panay, Samar, Negros, i d'altres), situades entre Luzón i Mindanao.

Restaven al marge els arxipèlags que l'Estat Espanyol posseïa en el Pacífic (Mariannes i Carolines), l'arxipèlag de Sulu, anomenat també de Joló, i l'illa de Mindanao, entre d'altres territoris.

A causa de la gran diversitat que s'observava entre els pobles als quals s'havia d'aplicar el decret, no s'havia previst una minuciosa reglamentació, sinó únicament unes regles orgàniques. Cada província redactaria el seu reglament i acomodaria el decret a la seva circumstància.

Maura va fer molt d'èmfasi en assenyalar que les competències que s'atorgaven a les entitats locals estaven "circunscritas á los intereses genuinamente locales". A més, aquestes corporacions locals estarien controlades pel "Cura párroco, con oficios de inspección y consejo", i per la Junta provincial, que havia d'inspeccionar i vigilar els afers comunals dels pobles, i aconsellar en aquestes qüestions els governadors de les províncies.

El ministre d'Ultramar, finalitzava la seva exposició de motius amb la següent consideració:

"En vano se esperaría que allí broten iniciativas tales como las que gentes de otra raza, otra cultura y otros hábitos desplegarían dentro de idéntica autonomía municipal; pero ni aun parece discreta lamentar que así sucedan las cosas, porque cada

pueblo ha de vivir según corresponde a su índole; es preferible lo que mejor se aviene con ella, y degenera en una especie de tiranía imponer, por más perfecto, aquello que desaman o repelen los súbtitos. Cuanto más singular y más varia es la condición de los habitantes del Archipiélago filipino, tanto mayor estimación se ha de hacer de una reforma que respeta las diversidades, las inclinaciones y las iniciativas locales".

El decret relatiu al règim municipal a Luzón i les Visayas s'estructurava en tres capítols. El primer era sobre l'organització (articles 1 a 23), el segon tractava l'administració i hisenda dels pobles (articles 24 a 42) i el tercer era format per un conjunt de disposicions generals.

A l'article primer es creaven els "Tribunales Municipales" com a representació de "la asociación legal de todas las personas que residen en el término del pueblo". Aquests tribunals administraran els interessos i els béns comunals i s'havien de constituir a tots els pobles de Luzón i les Visayas que contribuesquin amb més de 1.000 cèdules.

Hi havia dues excepcions, aquells pobles que s'havien convertit en ajuntaments segons el decret de 1889, i la ciutat de Manila, "cuyo régimen no se altera". Als pobles amb menys de mil cèdules, es mantendria el règim tradicional. (Article segon). A les Filipines hi havia, en total, 1.055 pobles.

Constituïran el Tribunal municipal cinc individus, un dels quals s'anomenarà capità i els altres quatre tinents.

S'abandonava així el tradicional terme "gobernadorcillo"

(article tercer). Aquests càrrecs s'elegiran mitjançant un complicat sistema electoral, indirecte i censitari. La "Principalia" de cada poble, composta pels ex-"gobernadorcillos", els tinents de justícia, els "Cabezas de Barangay" en exercici, o que haguessin ocupat sense cap nota negativa el seu càrrec durant deu anys, i els veïnats que pagassin 50 pesos de contribució territorial, designarà com a electors dotze veïnats.

D'aquests, sis hauran d'esser "cabezas de barangay", tres ex-"gobernadorcillos", i els altres tres hauran d'esser elegits entre els majors contribuents del poble. Així s'aconseguia una major participació de la població autòctona més rica. Seran aquests dotze electors que triaran el capità i els tinents. Tot aquest procés es faria en presència del "Devoto ó Rdo. Cura Parroco" i del capità que cessava (articles 4-7).

Per esser elegit capità es requeria esser natural o mestís de "Sangley", és dir, de tagal i de xinès, tenir més de vint-i-cinc anys, esser veí del poble, parlar i escriure "el castellano", i esser "cabeza de Barangay" (article 9).

La figura del capità tenia més atribucions que la del seu predecessor, el "gobernadorcillo". Podia dictar bans de policia rural i urbana; inspeccionar les oficines, escoles i serveis municipals; nomenar, suspendre i separar els funcionaris, auxiliars i dependents del Tribunal Municipal; i dirigir l'administració del poble. També tenia facultat per imposar multes, inferiors a quatre pesos (article 12).

Els pobles es dividiran en "Barangayes", que reuniran entre 100 i 150 famílies. El "Cabeza de Barangay", serà alhora tinent de barri, i serà nomenat pel governador de la província a proposta en terna del Tribunal Municipal i dels dotze veïnats representants de la "Principalia" (articles 14 i 15).

Per inspeccionar l'administració dels pobles, es creava a cada capital de província una Junta Provincial, composta del Promotor fiscal, l'Administració d'hisenda, els vicaris forans de la província, el metge titular de la província i quatre veïnats principals de la capçalera, elegits pels capitans dels tribunals municipals. La Junta serà presida pel governador de la província (article 20).

Els governadors de província podien corregir disciplinàriament i suspendre els Tribunals Municipals i els seus individus, però era privatiu del governador general la facultat de destituir els membres del tribunal o tota la corporació.

Aquest decret no suposava una democratització real de l'administració local, però era una passa endavant respecte a la situació vigent.

Arran d'aquestes reformes, i de la mateixa manera que amb les reformes a Cuba i Puerto Rico, Maura va tenir partidaris i detractors.

El 13 de juny de 1893, va rebre una felicitació de l'Associació Hispano-Filipina, que s'adheria a

"Sus patrióticas reformas que estiman como principio de regeneración de la vida del Archipiélago y altamente consecutivas para el porvenir

y prosperidad de sus pueblos"
(103).

Els detractors, des d'un punt de vista ultra-espanyolista i clerical, acusaven la reforma d'atorgar una gran autonomia, que els "indis" (els filipins) no demanaven i de facilitar el camí cap a la insurrecció. Molts de "filibusters" (independentistes), haurien ocupat els càrrecs de capitans i tinents municipals, mentre que el prestigi dels espanyols era cada vegada menor.

De fet, els espanyols, anomenats "castilas", no formaven part dels Tribunals Municipals. Això s'explica pel seu reduïdíssim nombre i perquè la majoria dels espanyols eren funcionaris o soldats llicenciats. A Maura també se li retreia haver minvat l'autoritat i el poder dels rectors, tot i que segons la seva reforma seguien essent consultats en totes les gestions municipals (104).

El juliol de 1897, durant la insurrecció tagala, va aparèixer un article d'un "Ilocano Español", on s'afirmava que la província d'Ilocos Nord, a l'extrem nord-oest de Luzón, precisament no s'havia incorporat a la insurrecció a causa d'una aplicació estricta de la reforma de Maura (105).

El nou règim municipal es va estendre a alguns districtes de Mindanao (106), però va tenir una escassa vigència. Havia d'entrar en vigor el gener de 1894, però el governador Blanco va considerar que no hi havia temps per formar les noves "principalias", així que va nomenar, provisionalment i per un període d'un any, els membres dels tribunals municipals.

Les primeres eleccions relativament "lliures" amb el sistema

de Maura, se celebraren els mesos de desembre de 1895 i gener de 1896. Però el decret de reforma va tenir una aplicació efímera. A causa de l'aixecament tagal de l'estiu de 1896, es varen suspendre les eleccions locals previstes pel desembre d'aquell mateix any. El govern de Madrid va intentar controlar encara més als filipins a través del Reial Decret de setembre de 1897, que, de totes maneres, no es va arribar a aplicar.

Com que no es varen fer noves eleccions municipals generals els anys 1897 i 1898, els membres dels tribunals municipals varen seguir ocupant els seus càrrecs si col·laboraven amb els espanyols, o foren deposats si se sospitava que eren favorables als independentistes (107).

Maura també intentà reformar l'ajuntament de Manila, exceptuat, com hem vist del decret del 19 de maig de 1893. El ministre d'Ultramar volia emancipar un poc l'Ajuntament respecte de la Direcció Civil i col·locar-lo directament sota l'autoritat del Governador General. En certa manera, preparava el camí cap al futur Ajuntament constitucional de Manila. Maura va consultar les principals autoritats de la capital filipina i va preparar un projecte de decret, el gener de 1894 que, pel que sabem, mai no es va arribar a convertir en un reial decret (108).

Cap a 1916, Maura justificava la necessitat de la seva reforma municipal a les Filipines en funció de l'excessiva ingerència de l'administració de l'estat que havia afeblit els antics organismes de l'administració local. Antoni Maura reconeixia que la seva reforma conservava el caràcter oligàrquic que sempre havien tengut a les filipines les corporacions

municipals (108 bis).

Però no va esser la qüestió de les reformes l'única preocupació de Maura. El ministre i el seu governador general varen haver de fer front a un problema freqüent en l'administració colonial espanyola i que a les Filipines arribava a extrems inaudits: la corrupció de l'administració.

El 16 de maig de 1893, el governador general Blanco escrivia a Maura:

"durante la última interinidad (de marzo a mayo de 1893), se han llevado á cabo todo género de irregularidades, en juegos, elecciones de cargos (...) y contrabando de géneros y de moneda; siendo estos punibles hechos organizados y realizados por los mismos encargados y responsables de evitar, perseguir y castigar esos delitos y fraudes" (109).

Ramón Blanco no va prendre mesures contra els corruptes per a evitar un escàndol que hagués ferit greument el prestigi espanyol, però afirmava haver restablert l'ordre.

A les Filipines, a causa de l'existència d'un sistema monetari bimetàl·lic, era endèmic el contraban d'argent, que reportava enormes guanys:

"Aquí, todos, chicos y grandes, comerciantes, navieros, chinos, militares, paisanos, médicos y abogados de plata y yo (el general Blanco) no me fío ya, ni puedo fiarme de nadie para destinarlo a carabineros" (110).

Davant aquesta situació, Antoni Maura li recomenà a Blanco el "espurgo y mejora" del personal que havia trobat col·locat, com una de les millors tasques que podien realitzar (111).

Un dels casos més importants de corrupció, es va trobar a la província de la Laguna, on una comissió inspectora va descobrir una defraudació important feta per un capità d'infanteria, fill del general Ciria

"que ha venido a deshonorar á su padre y á su uniforme á estat lejanas tierras donde se figuran por lo visto que no es pecado quedarse con el dinero que el Estado les encarga administrar" (112).

En aquesta mateixa província, es va obrir un expedient contra el governador Sierra, per un altre cas de corrupció en el qual estaven implicats tres ex-governadors i diversos secretaris i oficials de governador (113).

Un dels sectors més corruptes de l'administració espanyola era l'administració de justícia, fins al punt que per a Blanco els jutges eren "bandidos, ladrones y falsarios" (114). El governador va sol·licitar que es traslladàs fora de les Filipines al jutge de l'illa Samar, a les Visayas (115), i va enviar a Cuba un fiscal i un magistrat (116). A les presons, la corrupció era generalitzada, fins al punt que "las cárceles constituyen uno de los negocios más explotados aquí" (117).

A la perifèria de la colònia espanyola de les Filipines, Maura i Blanco hagueren de fer front a tres problemes, l'endèmica guerra de guerrilles de Mindanao, la qüestió de les illes

Carolines, centrada sobretot a Ponapé, i la del sultanat de Joló.

A Mindanao, a pesar de la campanya de Weyler, que Maura valorava molt positivament (118), àmplies zones de l'interior continuaven sense esser dominades pels espanyols. Sembla que un dels principals inconvenients per a l'extensió del domini espanyol era l'existència d'un gran nombre d'intèrprets i de "mandarins", encarregats de cobrar els impostos que pagaven els "moros" propers als pobles cristians. Aquest personal, pagat pel govern espanyol, explotava en el seu profit als musulmans fronterers i feia tot el possible per impedir la seva cristianització i la seva organització en pobles, perquè perdrien el seu negoci. Intèrprets i mandarins acusaven als missioners de voler convertir els "moros" en esclaus d'Espanya (119).

La política de Maura va esser de pacificació i de captació, perquè "son débiles los medios de represión" (120). A Mindanao, calia un "avance pausado" de l'exèrcit allunyat de qualsevol aventurerisme personalista (121). Maura opinava que "la labor lenta y perseverante de las armas y de las misiones" era preferible fins i tot a una "campaña grande, rápida i decisiva", que tammateix no es podia fer per manca de pressupost. Després de

"sojuzgar enteramente à los moros, ó desalojarlos y expulsarlos, ó exterminarlos si tanto fuese posible, aun entonces sólo habríamos conseguido dejar desiertos aquellos territorios, cuya colonización europea parece naturalmente irrealizable (doblemente no habiendo inmigración en perspectiva) y cuya repoblación con los naturales de Visayas no se puede improvisar" (122).

Els espanyols no havien de retrocedir mai de les seves posicions més avançades i s'havia de mantenir el prestigi de les guarnicions. S'havia de combatre l'esclavatge, una de les principals fonts de riquesa dels "moros" i donar suport a la tasca dels missioners.

A Mindanao, hi va haver problemes entre les autoritats político-militars i les religioses. Els missioners protestaren davant Maura per l'actitud d'hostilitat del governador militar Parrado i pel fet que alguns caps militars dificultaven la tasca dels missioners entre els "moros". El ministre d'Ultramar li va fer saber a Blanco que

"como no se puede (ni sé haya el menor motivo para desear) la sustitución de los Misioneros, respecto del mayor interes que el Gobierno Militar (de Mindanao) proceda en buena armonia con ellos" (123).

Una qüestió que es va discutir molt durant l'administració de Maura, fou la possible concessió d'un port franc a Zamboanga, la capital de Mindanao, però sembla que no es va dur a terme.

Poc abans de la dimissió de Maura, hi va haver alguns fets d'armes a Mindanao. Es va ocupar Pantar i els espanyols obtengueren la victòria de Cabasasan (124).

La dominació espanyola era encara més fràgil a les illes Carolines. Aquest arxipèlag, situat a l'oest de les Filipines i al nord de Nova Guinea, estava format per unes sis-centes illes disperses per l'Oceà Pacífic. Tenia en total 1.177 km² i una població d'uns 30.000 habitants.

L'Estat Espanyol no les va ocupar efectivament fins al 1885, la qual cosa va provocar un conflicte diplomàtic amb Alemanya, que volia incorporar-les al seu imperi. Aquestes illes depenien directament del governador general de les Filipines, i en darrera instància del govern de Madrid. La colònia es va estructurar entorn de dues estacions navals, establertes a Yap, amb jurisdicció sobre les Carolines Occidentals i les Palau o Palaos (125) i a Ponapé, amb jurisdicció sobre les Carolines Orientals. Va esser en aquesta illa, Ponapé, on els espanyols varen tenir greus problemes. Situada a 3.800 km2 de Manila, també s'anomenava Isla de la Ascensión.

A partir de 1852 s'hi havien instal·lat missioners protestants metodistes nord-americans, que sempre varen tenir un cert suport del govern de Washington.

Aquests missioners es guanyaren el favor dels indígenes i varen rebre molt malament l'arribada de militars i missioners catòlics espanyols el 1887. El principal missioner metodista, Edward T. Doane fou deportat a Manila i jutjat per oposar-se als espanyols, però fou absolt, i, amb el suport dels Estats Units inicià una reclamació contra el govern espanyol.

La situació s'agravà a causa del mal tracte que donaren els espanyols als indígenes, que per primera vegada havien de pagar impostos i treballar pel nou govern. Així, esclataren aixecaments indígenes el juliol de 1887 i el juny de 1890, aquest darrer durant el mandat del general Weyler. Hi va haver matances de soldats de l'exèrcit espanyol, la majoria dels quals eren filipins, i només amb l'arribada de reforços de Manila

aconseguiren els espanyols dominar l'illa.

Durant la revolta de 1890, foren destruïts els edificis d'una missió metodista, i el govern de Washington sol·licità una forta indemnització. Aquest mateix any, els missioners metodistes abandonaren Ponapé i el governador espanyol ho aprofità per a prohibir el seu retorn. Però aquest fet va constituir el tercer motiu de queixa dels nord-americans, que el novembre de 1891 presentaren una protesta formal a Madrid (126).

Al mateix temps que Antoni Maura es feia càrrec del ministeri d'Ultramar, augmentà la pressió nord-americana. El febrer de 1893 Washington demanà una indemnització de 250.000 dòlars, que es podrien reduir a 25.000 si es permetia el retorn dels missioners metodistes. La reina regent, Maria Cristina d'Àustria manà que es consultàs al govern general de les Filipines sobre el possible retorn dels missioners metodistes.

La positura de Maura era absolutament contrària a la presència d'estrangers protestants a Ponapé:

"Aunque no hubiera poderosos motivos para creer que los tales misioneros tuvieron grandísima parte de culpa en los sucesos memorables de Carolinas, cosa que no será para olvidarla aunque la falta de medios de probarla estorbe para aleggarla, es clara que la vuelta de los metodistas despues de las notas diplomáticas nos constituye en fiadores y responsables de su seguridad y puede sembrar la semilla de venideras complicaciones internacionales y costosas indemnizaciones, de que ya tenemos un ejemplo en la reclamación que el ministro de los Estados Unidos tiene formulada. (...) En todo caso, teniendo nosotros tan débiles recursos allí y estando nuestros

missioneros en campaña para la reducción y conquista moral de los indígenas, paréceme una torpeza insigne consentir de vuelta de los extranjeros y metodistas, que con cada cual de estos dos caracteres hay bastante motivo para mirarlos allí como una perturbación (...) como un capital peligro (Així que no s'ha d'ocupar d'altra cosa que) acumular todos los reparos y todos inconvenientes (...) para oponernos al regreso de los missioneros metodistas a Ponapé" (127).

El maig de 1893, en una entrevista realitzada a Madrid entre Maura i el ministre d'estat espanyol, per una banda, i l'ambaixador nord-americà, per l'altra, s'arribà a un acord pel qual els espanyols pagarien 17.500 pesos com a indemnització. Aquest acord no solucionava el problema del retorn dels metodistes, punt sobre el qual insistien els nord-americans.

Sembla que hi havia una divisió sobre aquest tema en el si del govern espanyol. El ministre d'estat, era més conciliador i favorable al retorn dels missioners nord-americans, mentre que el ministre d'Ultramar, Maura, i el govenador general de les Filipines eren més durs i absolutament contraris a la seva presència a Ponapé (128). Així Maura escriví a Segismundo Moret, aleshores ministre d'estat:

"Conceptuo inconveniente el regreso de los metodistas (...). Está favorablemente desarrolada una recientísima propuesta ddel gobernador de Ponapé, apoya por el general Blanco, que tiende a vigorizar nuestra influencia en la isla subvencionando a los reyezuelos y al personaje que los metodistas mismos

tienen allí como punto de apoya, y á los maestros de escuela. Está, pues, encaminándose nuestra acción á reparar desaciertos pasados y ganar el ascendiente necesario sobre los naturales. El regreso de los metodistas, después de todo lo sucedido, esterilizaría los gastos y esfuerzos á que aludo y nos dejaría expuestos a dios sabe que nuevas complicaciones" (129).

Segons Maura, els metodistes només podrien tornar quan s'hagués arrelat la presència espanyola, si és que encara persistien els nord-americans. Maura també feia esment a la llibertat que gaudien els missioners metodistes americans a altres illes de les Carolines, superior fins i tot a la dels alemanys, que des de la sentència arbitral de 1885 tenien plena llibertat de comerç, de navegació i de pesca, i dret a establir plantacions i colònies agrícoles.

El juliol de 1893, Maura reiterava a Blanco la seva negativa a admetre els pastors protestants i deixava al seu judici "el escarmiento que sea necesario en Ponapé" (130). En aquesta illa es va mantenir un estat de guerra continu entre els indígenes, armats per vaixells baleners nord-americans i els espanyols, durant tota la dominació espanyola. El 1898, encara va esclatar una revolta contra els espanyols.

El contenciós amb els Estats Units es va perllongar fins al juny de 1894, quan els nord-americans renunciaren al retorn dels metodistes i els espanyols acceptaren augmentar la indemnització.

S'ha destacat la importància de la qüestió de Ponapé com un precedent immediat del conflicte de 1898 entre els Estats Units i

l'Estat Espanyol (131).

Una altra zona perifèrica del domini hispànic, l'arxipèlag de Joló o de Sulu, un grup d'illes situades entre Mindanao i Borneo, també va plantejar problemes durant l'administració de Maura (132).

En aquestes illes existia un govern autòcton, el sultanat de Joló, que amb totes les seves possessions i després d'una llarga vinculació de protectorat amb l'Estat Espanyol, s'incorporà a la Corona d'Espanya el 1851 (133). El 1893, hi havia una gran agitació perquè els espanyols havien imposat com a sultà Harun, que no era de Joló i no tenia res a veure amb la dinastia que havia regnat fins llavors. Fou molt mal rebut "por todos los moros, chinos y grandes de Joló" (134).

Segons el general Blanco el seu desprestigi el feia inútil per a la causa espanyola, fins i tot per a dividir els "moros". A causa del seu govern, molts de "moros" havien escapat a Borneo.

Les reformes de Maura, molt tímides i aplicades lentament, no varen impedir el creixement de l'independentisme. A la Filipines, la minoria universitària -metges, advocats- i la burgesia autòctona, així com una part del clergat filipí catòlic, rebutjaven el règim colonial espanyol, considerat sovint anacrònic.

Controlats per les autoritats militars i religioses, considerats com un poble "infant", els filipins eren súbdits de tercera de la Corona d'Espanya.

3.3.4. LA INSURRECCIO DE 1896 I LA INTERVENCIO NORD-AMERICANA

L'agost de 1896, es va descobrir una conspiració del "Katipunan", una societat secreta independentista (135). Es realitzaren nombroses detencions i la situació semblava controlada pels espanyols. Però el 26 d'agost va esclatar una insurrecció dirigida per Andrés Bonifació (crit de Balintawak). Els independentistes tagals s'apoderaren de diversos pobles de la província de Manila i el 30 d'agost intentaren, en va, ocupar la capital.

El capità general, Ramón Blanco, proclamà l'estat de guerra a les províncies de Manila, Bulacán, Pampanga, Nova Ecija, Tarlac, La Laguna, Cavite i Batangas, és a dir, a la zona central de l'illa de Luzón, on es desenvoluparien la majoria dels fets d'armes. Els espanyols anomenaren sovint aquesta guerra "insurrecció tagala", perquè la major part dels sublevats eren d'aquesta ètnia.

L'aixecament triomfà a Cavite, dirigit per Emilio Aguinaldo (136), on els espanyols només dominaven la capital i dos pobles. Els insurrectes derrotaren els espanyols en diversos combats com els de Bacoor i Cermona. A finals de setembre i començaments d'octubre arribaren importants reforços espanyols procedents de la metropòli, de Mindanao, de Joló i de les Visayas. A finals d'any l'exèrcit espanyol arribà a sumar uns 38.000 homes, que lluitaven contra uns 20.000 tagals.

Al mateix temps, una forta repressió civil es desencadenà contra els nacionalistes. A començaments de novembre s'havien

deportat 315 persones, empresonat 733, i afusellat 33. A més, 64 filipins havien mort de malaltia a la presó (137). El 20 de setembre Blanco, acusat d'apatia, i de falta d'energia, extremà el seu rigor i decretà l'embargament dels béns dels rebels.

Esclataren nous aixecaments a Mindanao i Joló i els tagals envaïren les províncies de La Laguna i Batangas. Aguinaldo intentava crear un embrió de govern filipí mentre es gestionava, infructuosament, el suport del Japó.

El 8 de desembre de 1896, i en bona part a causa de la pressió de l'arquebisbe de Manila, Nozaleda, Blanco fou rellevat per Camilo García de Polavieja (138). Com a Cuba, amb el relleu de Martínez Campos per Weyler, un general "dur" substituïa a un general més moderat per dur a terme una guerra sense contemplacions.

Polavieja va començar fent executar José Rizal el 30 de desembre de 1896. Va passar a l'ofensiva a les províncies de Pampanga, Tarlac, Nova Ecija, Manila, La Laguna i Bulacán. El principal bastió dels tagals era la província de Cavite, contra la qual es va dirigir el febrer de 1897. Aguinaldo fou derrotat a la batalla Dasmariñas i els espanyols ocuparen Imus, la capital dels "insurrectos". Un periòdic carlí va descriure així la campanya de Cavite:

"Nuestros heroicos soldados que en Filipinas reverdecen con sus hazañas los laureles inmortales de Otumba y de San Marcial, de Ceriñola y San Quintín después de lucha de supremos esfuerzos y de rasgos de valor sublime, han conseguido arrojar al enemigo de sus posiciones de Imús, en las cuales se consideraba inexpugnable,

causando en sus filas una espantosa carnicería. En diez días, se ha realizado tan prodigiosa operación, coincidiendo el hecho más glorioso, hasta ahora, de campaña de Filipinas, con una de las festividades más solemnes de la iglesia católica, con la fiesta de la Encarnación del niño Jesús; como la más memorable de Cuba, la de punta Brava, coincidió con otra tan cristiana y española como la de la Purísima Concepción. A la toma de Imús ha sucedido otro hecho de armas importante. La toma de Bacoor. Uno a uno y rápidamente, van cayendo en poder nuestro los más formidables baluartes del separatismo Caviteño (...). El general Polavieja acabó en Cavite con el foco principal y más terrible de la insurrección Tagala" (139).

Però Polavieja va dimitir perquè el govern es negà a enviar-li nous reforços. Fou substituït pel general Fernando Primo de Rivera, l'abril de 1897 (140). El nou governador general i capità general va continuar l'ofensiva de Cavite i aconseguí una certa "pacificació" d'aquesta província. Llavors, la rebel·lió es va refer al nord de Manila, a les províncies de Bulacan, Nova Ecija i Pampanga. A Mindanao i Joló els espanyols continuaven lluitant contra els "moros".

La insurrecció estava dispersa i confinada a algunes províncies, però no estava completament derrotada. El setembre de 1897, Aguinaldo es refugià a Biac-Na-Bató, en els estreps de la Sierra Madre, on s'instal·là la capital filipina. El novembre de 1897 es va aprovar una constitució provisional de la "República de Filipines" (141). Entre d'altres coses, establia la llibertat de culte, d'associació, d'ensenyament i d'impremta, i el sufragi

universal. Es declarava el tagal com a llengua oficial de la República (142). La presidència l'ocupava Emilio Aguinaldo.

El desembre de 1897, les negociacions que duia a terme el filipí Alejandro Paterno arribaren a bon terme i es signà la pau de Biac-Na-Bat6. Els rebels lliuraren totes les seves armes a canvi de 400.000 pesos. Aguinaldo i els seus col·laboradors foren deportats a Hong Kong i la pau retornà a les Filipines. El gener de 1898 es considerava al país pacificat.

Poc després, el març del mateix any, esclataren sublevacions a Zambales i Ilocos (Luzón). El mes d'abril hi va haver aixecaments a l'illa de Cebú i a Bulacán (Luzón), i arran de la guerra entre l'Estat Espanyol i els Estats Units, la insurrecció es tornà generalitzar. El capità general Primo de Rivera fou substituït per Basilio Augustí y Dávila, que el juliol seria rellevat per Fermín Jáudenes.

A la badia de Cavite va tenir lloc la primera batalla naval entre americans i espanyols el primer de maig de 1898. L'estol espanyol de l'almirall Montojo fou completament derrotat pels moderns vaixells de l'almirall Dewey. Moriren a la batalla 58 espanyols, i 236 varen ésser ferits. Així mateix els americans lamentaren 24 morts i 50 ferits. Ràpidament, els Estats Units traslladaren a Luzón els principals capdavanter independentistes que estaven exiliats a Hong Kong.

Emilio Aguinaldo organitzà un exèrcit de 30.000 tagals que assetjà Manila. El 12 de juny de 1898 es proclamà la independència de Filipines, en el mateix moment que fracassava un tardà intent espanyol per concedir l'autonomia. Només el 24

arriben els primers soldats dels Estats Units, que entraren a Manila el 14 d'agost. Dos dies abans s'havia firmat l'armistici, pel qual l'Estat Espanyol renunciava a Cuba i Puerto Rico, però no encara a les Filipines.

Tanmateix ja hem vist que pel tractat de París, Espanya ho perdria tot, incloses les Filipines. Encara resistien els "Ultimos de Filipinas", a Baler (juny de 1899), quan els filipins es llençaren de nou a la lluita, aquest cop contra els nord-americans, en comprovar que merament havien canviat d'amo (143).

Pel que fa als arxipèlags que l'Estat Espanyol posseïa en el Pacífic, l'illa de Guam (144), va passar pel Tractat de París als Estats Units. La resta de les Mariannes (145) i les Carolines varen esser cedides per l'Estat Espanyol a Alemanya el febrer de 1899 a canvi d'una indemnització de 25 milions de pessetes.

Des de l'inici de la guerra amb els Estats Units els alemanys havien intentat obtenir part de les possessions espanyols del Pacífic, i per aquest motiu enviaren un estol a Manila (12 de juny de 1898), però Washington, amb el suport de Londres, s'oposà a qualsevol tipus de repart i l'Imperi Alemany es va haver de conformar amb les miques (146).

NOTES DEL CAPITOL 3

- (1) DIRECCION POLITICA DE LAS FAR (1985): Historia de Cuba. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, p. 74-92; LAMORE, Jean (1971): Cuba. Oikos Tau, Barcelona, p. 28-29; SERRANO, Carlos (1984): Final del Imperio. España 1895-1898. Siglo XXI, Madrid, p. 6; LE RIVEREND, Julio (1980): Breve Historia de Cuba. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, p.48-58. Sobre Narciso López, vegeu PORTELL VILA, Herminio (1958): Narciso López y su época. La Habana, reproduït parcialment a ALMODOVAR MUNOZ, Carmen (1984): Antología crítica de la historiografía cubana (período neocolonial). Pueblo y Educación, la Habana, p. 407-420.
- (2) MATEVOSIAN, R. (1984): La industria azucarera de Cuba y los monopolios de Estados Unidos. A Los monopolios extranjeros en Cuba, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, p. 122-123; LE RIVEREND, Juliol (1985): Historia económica de Cuba. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, p. 350-363.
- (3) Sobre l'esclavatge hi ha una abundant bibliografia. Vegeu, entre d'altres, MORENO FRAGINALS, M: Sucre.

esclaus i revolució.; SCOTT, R. J.: L'abolició de l'esclavitud a Cuba. "L'Avenç", Barcelona, número 75 (1985) p. 56-62 i 70-74, respectivament; TORRES CUEVAS, E.: Evolució i decadència de l'esclavitud: els ingenis.; ZANETTI, O.: Esclavitud i treball lliure.; BARCIA, M^a DEL C.: L'abolició del tràfic de negres a Cuba.; MAURYA, V. : José Martí i l'esclavitud.; SCOTT, R. : El sentit de la llibertat: la societat cubana després de l'abolició. Tots ells a "L'Avenç" , Barcelona, número 101 (1987), p. 8-17, 18-24, 25-34, 35-38 i 46-51, respectivament. I també CARRERAS, Julio Angel (1985): Esclavitud, abolición y racismo. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana; CARANCI, Carlos (1981): La esclavitud en las Antillas. "Historia 16", Madrid, número 63, p. 19-26; AMARO CANO, Leonor (1988): La participación de los esclavos en la guerra de independencia de Cuba 1868-1878. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, p. 261-271.

- (4) DIVERSOS AUTORS (1981): Selección de artículos y documentos para la historia del movimiento obrero y la revolución socialista de Cuba. Dirección Política Central de las FAR, La Habana, volum I, p. 19-31.
- (5) VICENS VIVES, J (1974): Historia de España y América. Social y económica. Vicens Vives, Barcelona, volum V, p. 510-512; DIVERSOS AUTORS (1984): Selección de

lecturas de historia de Cuba. Editora Política, La Habana, pàg. 156-157; SERRANO, Carlos: Op. Cit. nota 1, p. 10.

- (6) Per a una visió general d'aquest conflicte, vegeu GUERRA, Ramiro (1972): Guerra de los 10 años. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 2 volums. Vegeu també FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1972): Historia política de la España contemporánea 1. 1868-1885. Alianza Editorial, Madrid, p. 90-99, 194-198, 229-231 i 313-318. Tenen un caràcter més anecdòtic CRUZ, Manuel de la (1990) Episodios de la revolución cubana. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana; i O'KELLY, James J. (1990): La tierra del mambí. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.
- (7) Carlos Manuel de Céspedes va néixer a Bayamo (Cuba) el 1819. Format a Espanya, dirigí la insurrecció cubana i fou president de l'anomenada "República en Guerra" (1869-1873). Destituït, poc després se suicidà a Lorenzo, Sierra Maestra (1874). Vegeu BUENO, Salvador (1980): Figuras cubanas del siglo XIX. Ediciones Unión, La Habana, p. 147-162, el capítol titulat "Carlos Manuel de Céspedes, padre de la patria".
- (8) DIVERSOS AUTORS: Op. Cit. nota 4, p. 165-166.

- (9) THOMAS, Hugh (1974): Cuba, La lucha por la libertad. Grijalbo, Barcelona, p 363-365. Sobre les relacions amb els Estats Units, vegeu FONER, Philip S. (1975): La guerra hispano-cubano-norteamericana y el nacimiento del imperialismo norteamericano. Akal, Madrid, volum I, p 16 i 17; ALVAREZ ESTEVEZ, Rolando (1986): La emigración cubana en Estados Unidos 1868-1878. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana; i PORTELL VILA, Herminio (1939): Historia de Cuba en sus relaciones con los Estados Unidos y España. La Habana. Aquest darrer llibre es troba reproduït parcialment a ALMODOVAR MUNOZ, Carmen (1989): Antología crítica de la historiografía cubana (período neocolonial). Pueblo y Educación, La Habana, p. 426-434.
- (10) MONTERO RIOS, Eugenio (1904): El tratado de París. Conferencias pronunciadas en el Circulo de la Unión Mercantil, Madrid, p. 11.
- (11) PAYNE, Stanley G. (1969): Los militares y la política en la España Contemporánea. Ruedo Ibérico, p. 416.
- (12) Arsenio Martínez de Campos y Antón va néixer a Segòvia el 1831. Va lluitar a la guerra d'Àfrica. El 1874 va proclamar Alfons XII rei d'Espanya a Sagunt. Nomenat cap de l'exèrcit espanyol a Cuba (1876), va anar

avançant de l'oest cap a l'est i pacificà la part oriental de Matanzas i l'occidental de Las Villas. L'abril de 1877, llançà una ofensiva contra Camagüey i el febrer de 1878 aconseguí que els independentistes signassin la pau de Zanjón. El febrer de 1879 fou nomenat capità general de Cuba. El mes següent ocupà la presidència del govern espanyol en un gabinet conservador. El 1895, va esser nomenat per segona vegada capità general de Cuba, però aquesta vegada no va poder acabar amb la insurrecció i fou substituït per Weyler. Morí a Zarautz (País Basc), el 1900.

- (13) Aquests "Colons asiàtics" eren xinesos. Havien començat a arribar a Cuba el 1847 en substitució dels esclaus negres, ja que cada cop era més difícil el tràfic d'esclaus. Fins 1867 potser arribassin uns 140.000 treballadors asiàtics. Teòricament eren lliures, però a la pràctica, la seva condició no s'allunyava gaire de l'esclavitud. Vegeu MORENO FRAGINALS, Manuel (1983): La historia como arma y otros estudios sobre esclavos, ingenios y plantaciones. Crítica, Barcelona, p. 118-144, el capítol titulat "Migraciones asiáticas a Cuba: 1849-1959"; JIMENEZ PASTRANA, Juan (1963): Los chinos en las luchas por la liberación cubana. Instituto de Historia, La Habana; i BALTAR RODRIGUEZ, José (1989): Bibliografía y estado de la cuestión de las investigaciones sobre la presencia china en Cuba. A El

Extremo Oriente Ibérico. (AECI/CSIC), Madrid, p. 323-327.

- (14) DIVERSOS AUTORS: Op. Cit. nota 5, volum I, p. 214. Cal veure, a més, SERRANO, C.: Op. Cit. nota 1, p. 10 i THOMAS, H.: Op. Cit. nota 9, p. 352.
- (15) DIVERSOS AUTORS: Op. Cit. nota 5, volum I, p. 214.
- (16) MORENO FRAGINALS, M.: Op. Cit. nota 13, p. 56-84. Vegeu també MORENO FRAGINALS, Manuel (1991): Economías y sociedades de plantaciones en el Caribe Español, 1860-1930. A Historia de América Latina 7. Editorial Crítica, Barcelona, p. 163-201.
- (17) THOMAS, H.: Op. Cit. nota 9, p. 363-365 i SERRANO, C.: Op. Cit. nota 1, p. 11-12.
- (18) SERRANO, C.: Op. Cit. nota 1, p. 14-15. Vegeu també MALUQUER DE MOTES, Jordi (1987): L'emigració i el comerç català a les antilles durant la primera meitat del segle XIX. A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Catalana del Cinquè centenari del descobriment d'Amèrica, p. 349-360; i DIVERSOS AUTORS (1922-24): El progreso catalán en América. Santiago de Chile.

- (19) SERRANO, Carlos: Op. Cit. nota 1, p. 17 i per un context general TORTELLA, G. (1984): La economía española 1830-1900. A Historia de España. Coordinada per Tuñón de Lara, Labor, Barcelona, volum VIII, p. 10-167.
- (20) DURNERIN, James (1978): Maura et Cuba. Les Belles Lettres, París, p. 30-38; DIRECCION POLITICA DE LAS FAR: Op. Cit. nota 1, p. 315-331; i RIVEREND, J. L.: Op. Cit. nota 2, p. 507-522.
- (21) Signaren el telegrama a les Corts espanyoles, les següents entitats cubanes:
- "Círculo de Hacendados"
  - "Real Sociedad Económica de Amigos del País"
  - "Partido Liberal Autonomista"
  - "Partido de Unión Constitucional"
  - "Comité Central de Propaganda Económica"
  - "Cámara de Comercio"
  - "Unión de fabricantes de tabaco"
  - "Liga de comerciantes importadores"
  - "Fabricantes de alcoholes".
- (22) "El Liberal" (Madrid) 23 de novembre de 1892, que reproduceix el text íntegre del telegrama.

(23) Després del seu pas pel ministeri d'Ultramar, Antoni Maura va esser nomenat ministre de Gràcia i Justícia en un altre gabinet presidit per Sagasta. Va ocupar aquest càrrec fins al març de 1895. Davant la guerra de Cuba propugnà una solució reformista que mantengués íntegra la sobirania espanyola (Vegeu l'apartat 8.2.2.2.). Després de la crisi de 1898, criticà el sistema de la Restauració i propugnà un reformisme regeneracionista que consolidés l'estat liberal a Espanya. Era partidari d'una revolució des de dalt que impedís que es fes una revolució des de baix, que qualificava d'anàrquica i satànica. Al final de 1898, els gamacistes se separaren definitivament del Partit Liberal i passaren a donar suport als conservadors. A Mallorca, aquest fet suposà la fi del predomini liberal i l'inici de l'hegemonia dels conservadors. Fou president de la Reial Acadèmia de Jurisprudència i Legislació entre 1898 i 1900 i el 1916. Donà suport a l'esbucament de les murades de Palma (1902). A la mort de Gamazo, el novembre de 1901, Maura es convertí en el cap dels liberals gamacistes, que aviat s'incorporaren al Partit Conservador (1902). Entre desembre de 1902 i juliol de 1903, ocupà el càrrec de ministre de la Governació en un govern presidit per Francisco Silvela. Durant la seva administració permeté que les eleccions municipals es realitzassin sense interferències del govern, reprimint

durament les revoltes estudiantils, signà la constitució de l'Institut de Reformes Socials i elaborà un projecte de reforma de l'administració local. El 1903, ingressà a la Reial Acadèmia Espanyola. En aquesta època abandonà l'exercici de l'advocacia. El novembre del mateix any, fou proclamat cap del Partit Conservador i per primera vegada fou nomenat president de govern (desembre de 1903-desembre de 1904). Intentà atreure el grup ultraconservador i catòlic del Marquès de Pidal i s'enfrontà a l'opinió liberal. Organitzà amb èxit el viatge d'Alfons XIII a Barcelona i Mallorca. A Barcelona va patir un atemptat protagonitzat per l'anarquista Artal, que el va ferir lleument. Donà suport a Bernardino Nozaleda, nomenat arquebisbe de València contra l'opinió de liberals i republicans que l'acusaren de clerical i autoritari. La divisió dels conservadors i les discrepàncies amb el monarca el feren dimitir. Tornà ocupar el poder el gener de 1907. Aquest govern, anomenat "govern llarg", es perllongà fins a l'octubre de 1909. Realitzà una àmplia reforma administrativa que es concretà en la llei electoral, la llei de comunicacions marítimes, la llei de vagues, la llei de colonització interior i el projecte de llei d'administració local. Aquesta proposta, que hauria perjudicat l'estructura caciquil, mai no arribà a fer-se realitat. Aconseguí (gener de 1908) que s'aprovàs el projecte de reconstrucció naval

i fomentà les relacions internacionals d'Espanya. Negà l'especificitat catalana i s'oposà a la Solidaritat Catalana i a qualsevol regionalisme que posàs en dubte la unitat d'Espanya, que considerava indispensable. Malgrat això, defensà una tímida descentralització administrativa de caràcter municipal i coincidí amb els sectors més moderats de la Lliga Regionalista de Catalunya de Francesc Cambó. Accentuà el seu conservadorisme i, a les eleccions de 1907, utilitzà els tradicionals mètodes caciquils per aconseguir una àmplia majoria. Aquest fet provocà una creixent oposició republicana, que augmentà quan intentà imposar una llei especial contra el terrorisme. Impulsà la penetració espanyola en el Marroc i, el juliol de 1909, s'inicià la campanya de Melilla, que suposà el començament de la Guerra del Marroc. La mobilització dels reservistes provocà, els fets revolucionaris de la Setmana Tràgica de Barcelona, que Maura va fer reprimir amb duresa. El pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia fou condemnat, sense proves, i afusellat (octubre de 1909). A partir d'això es desencadenà una intensa campanya, amb participació de forces obreres, republicanes i liberals, a nivell estatal i internacional, que tenia per lema "¡Maura, no!". Fins i tot a Mallorca, considerada un feu maurista, s'organitzà un miting en contra, duit a terme pels republicans i pels socialistes l'octubre de 1909. Forçat per l'oposició i

mancat del suport d'Alfons XIII, dimití l'octubre de 1909, quan disposava d'una majoria de 250 diputats en una cambra de 406. A partir d'aquí, considerà trencada la solidaritat dels partits del torn i proclamà la implacable hostilitat dels conservadors envers els liberals, que considerava còmplices dels republicano-socialistes. Aquest fet provocà que el seu liderat fos qüestionat al si del Partit Conservador. El 1910, fou ferit a Barcelona en un atemptat perpetrat per Manuel Posca. El desembre de 1912, tenia preparat un nou govern, que no es va arribar a formar perquè Alfons XIII va preferir un govern presidit pel liberal comte de Romanones. El gener de 1913, va esser ratificat com a cap del Partit Conservador, però l'octubre d'aquest mateix any va formar govern el conservador Eduardo Dato. Llavors es produí l'escissió dels mauristes respecte al gruix del Partit Conservador, que es mantengué fidel al nou cap. D'aquesta manera Maura es convertí en el cap d'una dissidència conservadora important però minoritària. El desembre de 1913 fou nomenat director de la Reial Acadèmia Espanyola, càrrec que ocupà fins a la seva mort. A Mallorca, l'escissió maurista només es produí el 1914 i deixà en les mans dels partidaris de Dato la major part de la xarxa caciquil conservadora, si bé el prestigi de Maura feia que sempre fos elegit diputat. Durant la Primera Guerra Mundial defensà la neutralitat d'Espanya. Mai no va fer

cas a les peticions dels regionalistes mallorquins que sol·licitaven el seu suport i el dels mauristes per aconseguir algun tipus d'autonomia. El 1916, com a president de la Reial Acadèmia Esapnyola, propugnà l'ús exclusiu del castellà a l'ensenyament. Després de la crisi de 1917, encapçalà entre març i novembre de 1918, un govern de concentració, anomenat govern nacional, format per conservadors, liberals de diverses tendències i catalanistes. Aquest govern fou molt ben rebut però va tenir poca eficàcia. Antoni Maura tornà ocupar el poder l'abril de 1919, en un moment de crisi social i d'agitació militar. Va formar un govern on hi predominaven els mauristes, però també hi havia conservadors i liberals progressistes. Maura accentuà el seu caràcter conservador i catòlic amb actes com la consagració d'Espanya al Sagrat Cor de Jesús. D'altra banda, intensificà la manipulació de les eleccions generals. Aquest govern de concentració va caure el juliol de 1919, quan perdé el suport dels conservadors datistes, i li suposà un cert desprestigi. L'agost de 1921, va presidir per cinquena i darrera vegada un govern. Es tractava d'un gabinet d'emergència compost per conservadors, mauristes, liberals progressistes, liberals demòcrates i catalanistes, format després del desastre d'Annual. No aconseguí aturar la descomposició del règim parlamentari i caigué el març de 1922. Maura condemnà la dictadura de Primo de Rivera i propugnà

(1923) una reforma constitucional. Va morir a Torrelodones, Madrid, el 1925.

Sobre Maura, cal veure GONZALEZ HERNANDEZ, M. (1990): Ciudadanía y acción. El conservadurismo maurista, 1907-1923. S. XXI, Madrid; TUNON DE LARA, M. (1976): Maura el "maurismo" y sus élites. "Mayurqa", Palma, número 16, p. 71-85; CABRERA, Mercedes (1985): El conservadurismo maurista en la Restauración. Los límites de la "Revolución desde arriba". A La España de la Restauración. S XXI, Madrid, p. 55-69, i TUSELL, Javier; AVILES, Juan (1986): La derecha española contemporánea. Sus orígenes: el maurismo. Espasa-Calpe, Madrid. Vegeu també algunes biografies com les de PEREZ DELGADO, Rafael (1974): Antonio Maura. Giner, Madrid; SEVILLA ANDRES, Diego (1954): Antonio Maura, la revolución desde arriba. Aedor, Barcelona; GARCIA VENERO, Maximiliano (1953): Antonio Maura. Movimiento, Madrid; ROVIRA PITA, Prudencio (1953): Maura. Infancia y juventud. Afrodísio Aguado, Madrid; SILIO, César (1934): Vida y empresa de un gran español. Maura. Espasa-Calpe, Madrid; i SALVADOR Y DE SOLA, Felipe (1953): Biografía geneológica del Excmo. Sr. D. Antonio Maura Montaner. També és interessant OLIVER, M. S. (1914): El caso Maura. Gustavo Gili, Barcelona.

- (24) FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1974): Historia política de la España contemporánea 2. 1885-1897. Alianza Editorial, Madrid, p. 185-186. A les notes al capítol 3 d'aquest llibre (p. 427-429) hi podeu trobar dues

cartes de Maura a Ramon Herrera, un dels caps de l'ala esquerra de la Unió Constitucional, i al comte de Galarza, del 8 i el 10 de gener, respectivament.

- (24 bis) MARTI, José (1893): Los emigrados, las expediciones y la revolución. El alzamiento supuesto de marzo. "Patria", Nova York, 1 d'abril de 1893. Reproduït a MARTI, José (1975): El partido revolucionario cubano. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, p. 99-112.
- (25) "El País" (l'Havana), 1 de maig de 1893. Sobre l'intent d'aixecament dels germans Sartorius hem consultat també "El País" del 3 de maig i el "Diario de la Marina", (l'Havana), del 4 de maig.
- (26) MAURA, Antonio (1893): Proyecto de ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Rico. Imprenta de la viuda de M. Minuesa, Madrid. Aquest document l'incloem íntegrament a l'Apèndix Documental, apartat 11.1.1.
- (27) Sobre el concepte d'autonomia, vegeu COLOM PASTOR, Bartomeu (1980): Qué és autonomia. Obra Cultural Balear, Ciutat de Mallorca; GONZALEZ CASANOVA, J. A. (1974): Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938). Curial, Barcelona; MARTIN RETORTILLO, L. J. (1973): Descentralización administrativa y organización

política I. Aproximación histórica, 1812-1931.
Alfaguara, Madrid; i NADAL, Antoni (1989): Autonomia.
dins la "Gran Enciclopèdia de Mallorca", Promomallorca
Edicions, Palma.

(28) DURNERIN, J. : Op. Cit. nota 20, p. 55.

(29) Però la percepció d'aquest recàrrec està encomanat a la
Intendència general d'hisenda, un organisme aliè a la
diputació provincial.

(30) DIRECCION POLITICA DE LAS FAR: Op. Cit. nota 1, p. 320.

(31) Així hi tot, hi ha alguns historiadors espanyols, com
FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 24, p. 193, que
parlen, arran d'aquest projecte, d'"autonomia cubana".

(32) El text íntegre d'aquest telegrama es troba, manuscrit,
a l'Arxiu de la Fundació Antoni Maura, de Madrid,
Lligall 335 a. En ell, un cop exposades les reformes,
Maura sol·licita "Deseo noticias telegráficas
imparciales completas movimiento opinión favorable
contrario".

(33) "La Unión Constitucional" (l'Havana), 10 de juny de
1893.

(33 bis) Ibid.

(34) "Diario de la Marina" (l'Havana), 9 de juny de 1893.

(35) Segons el "Índice de las felicitaciones recibidas por cable á raíz de la presentación del proyecto de reforma", (manuscrit, sense data), Arxiu de la Fundació Antoni Maura, Lligall 335 a.

(36) Carta del Governador Provincial de Pinar del Río a Antoni Maura, 12 de juny de 1893. Arxiu Fundació Antoni Maura, Lligall 166.

(37) "Las Avispas" (l'Havana), 7 de juny de 1893.

(38) "Diario de la Marina", 10 de juny de 1893. Reprodueix els acords del Partit Autonomista.

(39) "El País" (l'Havana), 29 d'octubre de 1895.

(40) DURNERIN, J.: Op. Cit. nota 20, p. 65 i 66. Es basa en articles apareguts a "Patria" (Nova York) i a la "Revista Cubana", òrgans dels revolucionaris.

(40 bis) Ibid.

- (41) "El País", 10 d'octubre de 1895. Como piensan los filibusteros.
- (42) Aquest grup prenia nom del castellà Germán Gamazo, que aleshores era ministre d'hisenda. Gamazo i Maura estaven fortament vinculats. Maura era cunyat de Gamazo i havia cursat dret amb alguns dels seus germans. S'ha assenyalat que Gamazo representava els interessos dels grans propietaris cerealistes castellans. Vegeu la nota 54 de l'octava part.
- (43) FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 24, p. 197.
- (43 bis) Ibid.
- (44) DURNERIN, J.: Op. Cit. nota 20, p. 140.
- (45) "Diario de la Marina", 30 d'octubre de 1893.
- (46) L'estreta vinculació entre Antoni Maura i el Partit Reformista fou violentament denunciada per la premsa conservadora. Així, per exemple, el "Heraldo de Baleares", de Palma, 24 de juliol de 1897, afirmava que el reformista "empezó por ser una sucursal profesional del bufete del señor Maura (i) nunca ha pasado, al mejorar su categoría, de suburbio muy lejano del

Partido Liberal de la Península".

Els reformistes, i el mateix Maura, negaren que el nou partit fos creat per influències personals del ministre d'Ultramar. Vegeu DURNERIN, J.: Op. Cit. nota 20, p. 152-153.

- (47) Ramón Herrera, comte de Mortera, era un ric armador molt vinculat a Maura, amb el qual va mantenir una constant correspondència. Els constitucionals afirmaven que no acceptaria esser president del nou partit, però Herrera ho va desmentir (carta a Maura del 13 d'octubre de 1893, Arxiu Fundació Antoni Maura, lligall 166).

El 1903, el fill d'Antoni Maura, Gabriel Maura Gamazo, va casar amb Julia Herrera y Herrera, filla del Ramón Herrera i heredera del títol de comte de la Mortera.

- (48) DURNERIN, J.: Op. Cit. nota 20, p. 155.

- (49) "La Opinión" (Pinar del Río), 12 de març de 1894. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.1.3.

- (50) La "Fórmula Abarzuza" la podeu trobar a DURNERIN, J.: Op. Cit. nota 20, p. 249-259. Sobre Buenaventura Abarzuza, que fou ministre d'Ultramar de novembre de 1894 a març de 1895, vegeu la nota 95 de l'octava part.

- (51) José Martí va morir a Boca Dos Rios, el 19 de maig de

1895, en un combat contra el coronel José Ximénez de Sandoval.

Sobre Martí vegeu, entre d'altres, MARTÍ, José (1981): Obras escogidas. Editora Política, la Habana, 3 volums; MARTÍ, José (1981): Obras completas. Editorial Ciencias Sociales, La Habana, 28 volums; MARTÍ, José (1974): Prosa y poesía. Argos-Vergara, Barcelona; MARTÍ, José (1989): Política de nuestra América. S.XXI, México; MARTÍ, José (1980): Nuevas cartas de Nueva York. S XXI, México; MARTÍ/CASTRO (1984): De Martí a Castro. Anagrama, Barcelona; PADILLA BOLIVAR, A. (1987): La lucha de Jose Martí. "Historia 16", Madrid, número 131, p.61-74 i ESTRADA, Paul (1988): José Martí: las ideas y la acción. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, p. 17-89. Vegeu també el "Anuario de Estudios Martianos", que es publica a l'Havana des del 1978.

(51 bis) TORRES-CUEVAS, Eduardo; MENA, Mario; BENITEZ, Augusto (1984): El alma visible de Cuba. José Martí y el Partido Revolucionario Cubano. Ediciones de Ciencias Sociales, La Habana, p. 27-28.

(52) MARTÍ, José (1975): El Partido Revolucionario Cubano. Editorial de Ciencias Sociales, la Habana.

(53) DIRECCION POLITICA DE LAS FAR: Op. Cit. nota 1, p. 341-346.

(53 bis) MARTI, José (1977): Política de nuestra América. S XXI, México, 64.

(54) MARTI, José (1981): Obras escogidas. Editora Política, La Habana, volum III, p. 358.

(54 bis) MARTI, José (1980): Nuevas cartas de Nueva York. S XXI, México, p. 28.

(55) Máximo Gómez Báez va néixer a Baní, Santo Domingo el 1836. Formà part de l'exèrcit dominicà primer, i de l'espanyol després, però el 1868 s'uní als rebels cubans i arribà a esser cap militar de les províncies d'Orient i Camagüey. S'exilià arran de la pau de Zanjón. Va esser el cap militar dels independentistes durant la segona guerra de Cuba i el 1899 va entrar a l'Havana. Fou destituït quan es va negar a col·laborar amb els nord-americans, però el 1901 aprovà la candidatura de Tomás Estrada Palma. Morí a l'Havana el 1905. Vegeu ALMEIDA BOSQUE, Juan (1986): El general en jefe Máximo Gómez. Editorial de Ciencias Sociales, la Havana.

(56) Sobre Arsenio Martínez de Campos y Antón, vegeu la nota 12 d'aquest mateix capítol.

- (57) El text íntegre d'aquest manifest el podeu trobar a MARTÍ, José: Op. Cit. nota 52, p. 159-166. L'hem inclòs a l'Apèndix Documental, apartat 11.1.7.
- (58) FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 24, p. 249-251 i 433=434.
- (58 bis) Vegeu LOYNAZ DEL CASTILLO, Enrique (1989): Memorias de la guerra. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, p. 199-212. El text íntegre de la constitució de Jimaguayú l'hem inclòs a l'Apèndix Documental, apartat 11.1.8.
- (59) Antonio Maceo va trobar la mort, amb un fill de Máximo Gómez, Panchito Gómez Toro, a mans dels espanyols quan intentava travessar la "trocha" de Mariel a Majana el 7 de desembre de 1895. Vegeu FRANCO, José Luciano (1989): Antonio Maceo: apuntes para una historia de su vida. Editorial de Ciencias Sociales, la Habana, 3 volums; PEREZ, Francisco (1974): La guerra en la Habana. Desde enero de 1896 hasta el combate de San Pedro. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana; AGUIRRE, Sergio (1978): Raíces y significado de la protesta de Baragua. Editora Política, La Habana; BUENO, Salvador: Op. Cit. nota 7, el capítol "Antonio Maceo, el titán de bronce", p. 167-170 i, en un pla més literari RIERA, Carme (1979): La meva infantesa a Cuba amb Weyler i Maceo. "L'Avenç", Barcelona, número 22, p. 5.

(60) Per aquesta narració dels inicis de la guerra, hem seguit principalment al pro-espanyol FERNANDEZ ALMAGRO: Op. Cit. nota 24, p. 233-268; i als pro-cubans FONER, P.S.: Op. Cit. nota 9, p. 35-116, i DIRECCIO POLITICA DE LAS FAR: Op. Cit. nota 1, p. 348-411. Sobre l'actitud dels autonomistes davant la guerra és interessant "El Imparcial", (Madrid), 23 d'octubre de 1895.

(61) Weyler havia nascut a Palma el 1838. A ell li dedicam l'apartat sisè.

(62) Aquest fet va tenir una gran repercussió a la Península i a les Balears. Vegeu l'apartat 7.2.

Sobre la reconcentració vegeu l'apartat 6.3.3.

(63) Ramón Blanco y Erenas (Sant Sebastià 1833 - Madrid 1906), havia participat en la repressió de la revolta de 1856 a Barcelona, en la campanya de Santo Domingo, i en la tercera guerra carlista. Va esser capità general de Navarra (1876), Catalunya (1876-79 i 1881-83), i de Cuba (1879-81), on va reprimir la "Guerra Chiquita". També va esser capità general de les Filipines (1893-96), i va organitzà la campanya contra els musulmans de Mindanao que culminà amb la presa de Marahuit. Deixà aquest càrrec quan esclatà l'aixecament tagal de 1896.

Nomenat per segona vegada capità general de Cuba, hi implantà l'autonomia i hagué de fer front a la guerra amb els nord-americans. Considerava que a Cuba no es podia governar constitucionalment i que la societat d'aquesta illa era "una societat desequilibrada a la que no se puede gobernar como a las demás". Carta de Blanco a Maura, 22 de setembre de 1893. (Arxiu Antoni Maura, Lligall 326).

- (64) José María Gálvez y Alfonso (Matanzas 1834 - l'Havana 1906), era doctor en ambdós drets i havia estat independentista durant la Guerra dels Deu Anys, per la qual cosa havia patit la presó. El 1878, acceptà la Pau de Zanjón, i, convençut que Cuba no estava preparada per la independència total, fou un dels principals promotors del Partit Autonomista. Va esser president de la Junta Central d'aquest partit i el gener de 1898 fou nomenat president del govern autònom, càrrec que ocupà fins el primer de gener de 1899, quan els nord-americans es feren càrrec de l'administració cubana. Vegeu CONANGLA FONTANILLES, J. (1953): Semblanza de Gálvez. Universidad de la Habana, Habana.

- (65) FONER, P.: Op. Cit. nota 9, p. 184 i 185. Aquest mateix autor assenyala que hi ha una polèmica historiogràfica sobre el possible triomf dels cubans sense la intervenció nord-americana. Segons la majoria d'historiadors

cubans, la victòria només era qüestió de temps. En canvi la gran majoria dels historiadors nord-americans -amb l'excepció del mateix Foner- creuen que els cubans mai haurien obtingut la independència sense l'ajut dels Estats Units (p. 188-192).

- (66) La premsa groga és tractada, entre altres, a SERRANO, C.: Op. Cit. nota 1, p. 33 i THOMAS, Hugh: Op. Cit. nota 9, p. 445-448. Per a les relacions amb els Estats Units, vegeu ROBLES MUNOZ, Cristóbal (1990): La lucha de los independentistas cubanos y las relaciones de España con Estados Unidos. "Hispania", Madrid, número 174, p. 159-202.
- (66 bis) L'almirall nord-americà RICKOVER, H. G. (1985): Cómo fue hundido el acorazado Maine. Editorial Naval, Madrid, arriba a la conclusió que el "Maine" va esser destruït per una explosió que hi va haver dins el vaixell.
- (67) Vegeu PABON Y SUAREZ DE URBINA, Jesús (1952): El 98, acontecimiento internacional. Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid; i COMPANYS MONCLUS, Julián (1989): De la explosión del Maine a la ruptura de relaciones diplomáticas entre Estados Unidos y España. Estudi general de Lleida, Lleida. Per a les causes de la intervenció nord-americana, vegeu FONER, P.: Op. Cit. nota 9, p. 354-385 i FREEMAN SMITH, Robert (1991):

América Latina, los Estados Unidos y las potencias europeas 1830-1930. A Historia de América Latina 7. Crítica, Barcelona.

(68) Joaquín Vara de Rey y Rubio havia nascut a Eivissa. Vegeu la quinta part, apartat 5.10.1.

(69) MONTERO, Feliciano (1990): La Restauración. A Manual de Historia de España. Siglo XIX. Historia 16, Madrid; i CIERVA, Ricardo de la (1980): Historia General de España. Planeta, Madrid, volum VII, p. 141. Com a curiositat, vegeu RODRIGUEZ, Ramon (1985): 1898: Pequeños Triunfos en un año de desastres. "Historia 16", Madrid, número 113, p. 20-26.

(70) GARCIA NIETO, M.C.; DONEZR, J. Ma; LOPEZ, L. (1972): Bases documentales de la España Contemporánea. Restauración y Desastre. Guadiana, Madrid, p. 150-151.

(71) DIAZ-PLAJA, Fernando (1983): Historia de España en sus documentos. Siglo XIX. Cátedra, Madrid, p. 478-480.

(72) Els EEUU marginaren als cubans de la victòria ben aviat, com assenyala LAMORE, Jean: De la "siempre fiel" a "our cuban colony". "Historia 16", Madrid, número 27, p. 81-89. THOMAS, Hugh: Op. Cit. nota 9, p. 497. Posen especial èmfasi en la contribució cubana a la derrota

d'Espanya FONER, P.: Op. Cit. nota 9, volum II, p. 7-52; i COLLAZO, Enrique (1972): Los americanos en Cuba. La Habana. Reproduït parcialment a ALMODOVAR MUNOZ, Carmen (1989): Antología crítica de la historiografía cubana (período neocolonial). Pueblo y Educación, La Habana, p. 194-202.

(73) Carta de Pablo Ubarri a Antoni Maura (14 de desembre de 1892), Arxiu Antoni Maura, lligall 166.

(74) DELEGACION DEL PARTIDO AUTONOMISTA PUERTORRIQUEÑO (1892): Al partido. Tip. de A. Córdova, Puerto Rico. Sobre l'autonomisme, vegeu també LABRA, Rafael María de (1896): La autonomía colonial ante las Cortes Españolas y la opinión pública. Celestino Apaolaza, impresor, Madrid.

(75) Carta d'Antoni Maura a Pablo Ubarri (28 de març de 1893), Arxiu Antoni Maura, lligall 166.

(76) DURNERIN, J.: Op. Cit. nota 20, p. 39 i 45. Sobre aquestes eleccions és molt interessant la carta de Pablo Ubarri a Antoni Maura, del 14 de febrer de 1893, on es parla dels candidats que convendria presentar. Arxiu Antoni Maura, lligall 166.

- (77) Sobre aquest projecte, vegeu el capítol 3.1.4. "Les reformes d'Antoni Maura".
- (78) MAURA, A. (1893): Op. Cit. nota 26, p. 18.
- (79) BLANCO, Julián E. (1893): El proyecto de ley sobre reforma del gobierno en Cuba y Puerto-Rico. Tipografía de A. Córdova, Puerto-Rico. L'incloem a l'Apèndix Documental, apartat 11.1.6.
- (80) BLANCO, Julián E. (1893): A la nación. Imp. de El Clamor, Puerto-Rico.
- (81) Sobre Puerto Rico, vegeu, entre altres, PICO, Fernando (1988): Historia general de Puerto Rico. Ediciones el Huracán, Río Piedras; TORRRES RAMIREZ, Bibiano (1991) Cuba y Puerto Rico en el siglo XIX. A Historia de las Américas IV. Alhambra/ Quinto Centenario/ Universidad de Sevilla, Madrid, p. 393-401; CUBANO, Astrid (1990): El café y la política colonial en Puerto Rico a fines del siglo XIX: Dominación mercantil en el puerto de Arecibo. "Revista de Historia Económica", Madrid, any VIII, número 1, p. 95-103; el dossier Puerto Rico al s. XIX, a "Quaderns d'Amèrica", número 4 (suplement de l'"Avenç", Barcelona, 1988, número 113), compost dels següents articles: MASCAREÑAS/RUBIES, T.: Panorama

general de Puerto Rico al segle XIX. P. 2-5; PICO, Fernando: L'ordre rural porto-riqueny en la dècada de 1890. P. 6-9; CASANOVA, Carlos R.: Expressions de poder al municipi de Manatí. P. 10-12; CAMPOS ESTEVE, Carmen: Comerc i crèdit a San Juan de Puerto Rico, 1837-1844. P. 13-14. I també RIBES TOVAR, Federico (1973): Historia cronològica de Puerto Rico. Editorial "Tres Américas", Panamá; MALDONADO DENIS, Manuel (1973): Puerto Rico. Mito y realidad. Península, Barcelona; BELMONTE, José (1971): Historia Contempoànea de América 3. Guadarrama, Madrid, p. 149-152., i CESPEDDES DEL CASTILLO, Guillermo (1986): Textos y documentos de la América Hispánica (1492-1898). Constitueix el volum XIII de la Historia de España dirigida per M. Tuñón de Lara, Labor, Barcelona, p. 433-437.

(82) A finals del segle XIX, l'extensió i població de les darreres colònies espanyoles, segons "El Ancora" (Palma), 9 de desembre de 1898, era la següent:

- Cuba: 118.833 km²/ 1,631.690 hab.
- Puerto Rico: 9.315 km²/ 798.570 hab.
- Filipines: 296.182 km²/ 7,832.719 hab.

Cal comparar aquestes xifres amb els 18,109.000 d'habitants i 504.750 km² de la part espanyola de la Península i illes Balears i Canàries (1897), i els

306.926 habitants i 5.014 km2 que tenien les Illes Balears (1897).

(83) Per a la dimensió internacional del 98 són importants els llibres de PABON, Jesús (1952): El 98, acontecimiento internacional. Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid; JOVER, José María (1979): 1898. Teoría y práctica de la redistribución colonial. FUE, Madrid; TORRE, Rosario de la (1988): Inglaterra y España en 1898. Eudema, Madrid, i TORRE, Rosario de la (1989): Filipinas y el reparto de Extremo Oriente en la crisis de 1898. A El Extremo Oriente Ibérico, (AECI/CSIC, Madrid), p. 509-521.

(84) Vegeu per exemple CHAUNU, Pierre (1984): Conquista y explotación de los nuevos mundos. Labor, Barcelona, p. 3-13.

(85) Així, per exemple, el 1893, es batiaren 500 igorotes del nord de Luzón. Carta de Maura a Blanco, 25 d'octubre de 1893. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326.

(86) Per a una primera aproximació a la minoria musulmana a les Filipines, vegeu GRUNEBAUN, Gustave E. (1975): El Islam II. Desde la caída de Constantinopla hasta nuestros días. S. XXI, Madrid, p. 288-294. Un exemple

de les lluites entre "moros" i espanyols a finals del XIX, el podeu trobar a PERINAT MACERES, Santiago (1987): La campaña de Mindanao de 1887. "Historia y Vida", Barcelona, número 235, p. 102-109.

- (87) Sobre l'església a les Filipines, vegeu, per exemple, ANDRES GALLEGO, José (1971): El separatismo filipino y la opinión española. "Hispania", Madrid, número 117, p. 77-102; TORMO SANZ, Leandro (1989): Bibliografía sobre historia de la Iglesia en el Extremo Oriente relacionada con España. A El Extremo Oriente Ibérico, AECI/CSIC, Madrid, p. 391-415; i ROBLES MUÑOZ, Cristóbal (1986): La Iglesia en Filipinas y Cuba después del 98. "Missionaria Hispanica, Madrid, número 124, p. 259-347.

- (88) "El Ancora" (Palma), 26 d'agost de 1896.

- (89) Les Filipines constituïren una capitania general, amb capital a Manila, on residia el capità general i governador general, i estaven dividides en un cert nombre de províncies. A cada província hi havia un governador, que fins al 1886 reunia tots els poders. Després va haver de compartir les seves atribucions amb un jutge i un administrador d'hisenda.

(90) SANCHEZ GOMEZ, Luis Angel (1989): Elecciones locales indígenas en Filipinas durante la etapa hispánica. A Estudios sobre Filipinas y las islas del Pacífico, AEEP, Madrid, p. 53-61; i JESUS, Edilberto C. de (1992): Control i compromís a la vall de Cagayan. "L'Avenç", Barcelona, número 163, p. 22-29.

(90 bis) Vegeu, per exemple, ILETO, Reynaldo C. (1892): Passió i revolució. Llum i germandat. "L'Avenç", número 163, p. 32-67, on s'analitza la revolta d'Apolinario de la Cruz a Tayabas el 1841.

(91) Vegeu SERRANO, C.: Op. Cit. nota 1, p. 156-159, on reproduceix un article de "El Trabajo Nacional", 1 de setembre de 1898.

Sobre l'economia de les Filipines, vegeu CALAVERA VAYA, Ana Maria (1989): Inversiones españolas en Filipinas durante el siglo XIX. Estado de la cuestión. A El Extremo Oriente Ibérico (AECI/CSIC, Madrid), p. 499-507.

(92) Per aquest capítol, hem seguit principalment el llibre de RETANA, W.E. (1896): Mando de Weyler en Filipinas. Imp. de la viuda de M. Minuesa, Madrid, que inclou molts de decrets i circulars promulgats per Weyler.

Wenceslao Emilio Retana y Gamboa (Madrid 1862-1924)

va esser considerat el filipinista més important del seu temps. Fou funcionari d'hisenda a les Filipines (1884-1890), i quan tornà a Espanya ocupà un càrrec en el ministeri d'Ultramar. A Manila i a Madrid fou redactor de diversos periòdics. A el "Heraldo de Madrid", va preveure la insurrecció filipina de 1896. Aquest fet va repercutir fins i tot en el Congrés de Diputats. Es autor d'un gran nombre d'estudis històrics i geogràfics sobre les Filipines, entre els quals es destaca La política de España en Filipinas, en col·laboració, vuit volums, Madrid, 1891-98. Va esser el primer filipinista que ingressà a la Reial Acadèmia de la Història (1922).

Sobre Weyler a les Filipines, també hem consultat FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 24, p. 94,97 i 155-8; i SANTANER MARI, Joan (1985): General Weyler. Ajuntament de Palma, p. 45-51.

Pel que fa a Weyler, en general, vegeu la sisena part.

(93) Carta del governador general de les Filipines al ministre d'Ultramar, 22 de setembre de 1889. Reproduït per RETANA, W.E.: Op. Cit. nota 92, p. 415-434.

(94) Circular de Weyler del 21 de març de 1890. Reproduïda per RETANA, W.E.: Op. Cit. nota 92, p.54-56.

(94 bis) RETANA, W. E.: Op. Cit. nota 92, p. 106.

(95) José Rizal va nèixer a Calamba el 1861. Va estudiar amb els jesuïtes i amb els filipins a la universitat de Manila. De raça tagala, sembla que en una ocasió va rebre una escopetada a l'esquena per no saludar un guàrdia civil. El 1882, marxà a la Península Ibèrica per estudiar medicina. Tres anys després, es doctorà en medicina i es llicencià en filosofia i lletres. Col·laborà amb la nombrosa colònia filipina i amb el seu periòdic "La Solidaridad", per aconseguir reformes i més llibertat. Aquest mateix any, marxà a París i Berlín, on publicà "Noli me tangere" que fou prohibida a les Filipines per les seves crítiques als ordes religiosos. Tornà a Manila el 1887, durant el mandat del liberal general Terreno. Fou molestat pels espanyolistes radicals i el 1888 marxà a Xina, Japó, els Estats Units i Europa. El 1891, a Gant, publicà "El Filibusterismo", també sobre la qüestió nacional a les Filipines. En aquesta obra defensava la necessitat d'una "llengua nacional", mentre que a "Noli me tangere" era partidari del castellà. Es relacionà amb el govern anglès per tal de fundar una colònia al nord de Borneo. El 1892 tornà a Manila on funda la "Liga Filipina", de caràcter burgès reformista i pacifista. Però fou acusat de conspirador i "filibustero" (independentista) i deportat a Mindanao. El 1896,

sol·licità passar com a metge militar a l'exèrcit espanyol. Aquest mateix any, fou reclamat per les autoritats militars de la Península. Però, quan ja havia partit, esclatà a Manila la sublevació independentista del Katipunan. Rizal fou enviat de nou a Manila i se l'acusà d'esser l'ànima del Katipunan. A Manila hi havia una situació de pànic i el govern de Madrid havia enviat un "dur" com a governador general de les Filipines, el general Polavieja. Rizal fou jutjat, condemnat a mort i executat el 30 de desembre de 1896. De res serví la petició d'indult de Francesc Pi i Margall ni el manifest que dirigí "Al pueblo filipino", des de la presó. En aquest manifest condemnava l'aixecament del Katipunan i els seus mètodes violents i demanava la desmobilització dels filipins.

El programa polític de Rizal es basava en l'obtenció de representació parlamentària a Madrid, la secularització dels religiosos, la reforma de l'administració, el foment de la instrucció primària laica, el repart a mitges de les places de funcionaris entre espanyols i filipins i la llibertat d'imprensa i de religió.

José Rizal és considerat un heroi nacional a les Filipines i l'antiga província de Manila du el seu nom.

Vegeu RETANA, W.E. (1910): Rizal. Notícies biogràfiques. Barcelona, Biblioteca popular de

l'"Avenç"; FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 24, p. 350-353 i GIMENEZ CABALLERO, Ernesto (1971): Rizal. Publicaciones Españolas, Madrid.

(95 bis) Vegeu "El Isleño", 29 de juny de 1891 i "La Almudaina", 16 de juny i 17 d'agost de 1891.

(96) El militar espanyol Eulogi Despujol i Dusay (Barcelona 1834-País Valencià 1907), havia estat a Cuba i a la campanya de Santo Domingo. Fou governador i capità general de Puerto Rico (1878-81) i de les Filipines (novembre de 1891 a març de 1893), i capità general de València (1876-78) i de Catalunya (1896-98). D'ideologia conservadora, va intervenir en política i el 1896 va esser nomenat senador vitalici.

(97) Carta de Maura a Blanco, Governador General de les Filipines. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326.

(98) Sobre les relacions Maura-Despujol són interessants les cartes de Maura a Despujol, del 21 de desembre de 1892, i de Despujol a Maura, del 22 de febrer de 1893, on el governador general recapitula, des del seu punt de vista, les seves relacions amb el ministre d'Ultramar. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326. També és interessant la "Gaceta de Manila" (Manila), del 2 de març de 1893, amb el cessament de Despujol i el seu acomiadament als

"Habitantes de Filipinas", com a governador general, i als "Soldados del Ejército de Filipinas", com a capità general.

(99) Sobre Ramon Blanco, vegeu la nota 63 d'aquest mateix capítol.

(100) Carta de Blanco a Maura, 14 de maig de 1893. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326. En aquest mateix arxiu hem localitzat una octaveta independentista, titulada "La mano roja", on s'insinua que són els espanyols els culpables d'una sèrie d'incendis que hi havia hagut a Bulakan, Pampanga, Bataan, La Laguna, Manila i Tayabas:

"incendios en todas partes, intencionales siempre, y ¡cosa extraña! nunca se coge á nadie cuando nos sobra Guardia Civil, nos sobran los espías, nos sobran los soldados que se emplean en tareas infames é inhumanas, en demoler casas y mandar al destierro á inocentes y pacíficos vecinos...?". Hi ha una mà, la "Mano roja", a semblança de la "Mano Negra", que cala foc a pobles. "¿Qué color tiene esa mano que tanto se ceba en las desgracias del pueblo, que no mira la miseria

del pobre y sólo respeta las casas
parroquiales (i) los conventos? Qué
mano es ésa que procura que el
indio sea para siempre desgraciado
y viva atado á la tierra para que
nunca pueda levantar serena la
frente?".

(100 bis) Carta de Blanco a Maura, 14 de maig de 1893.

(101) "Disposiciones del Ministerio de Ultramar publicadas
en la Gaceta de Madrid desde el 11 de Diciembre de 1892
á Marzo de 1894", (manuscrit), Arxiu Antoni Maura,
Lligall 412. Ja se havia referit en aquests decrets
FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 24, p. 192.

(102) Editat a Madrid a l'establiment tipogràfic "Sucesores
de Rivadeneyra" el mateix 1893. Vegeu l'Apèndix
Documental Apartat 11.1.4.

(103) Carta de l'Associació Hispano-Filipina a Maura. Madrid
13 de juny de 1893. Signaven per l'Associació, Miguel
Morayta, Marcelo M del Pilar, Mariano Ponce, J. Luna
Novicio y R. S. Paterno. Arxiu Antoni Maura, lligall
358. Vegeu també FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota
24, p. 429.

(104) "El Imparcial" (Madrid), 3 i 17 de juny de 1897, Por qué hay filibusteros. Els religiosos i alguns militars, com el capità general de les Filipines, Fernando Primo de Rivera, acusaren directament el nou règim municipal d'haver afavorit la insurrecció de 1896. Vegeu SANCHEZ GOMEZ, L.A.: Op. Cit. nota 90, p. 61 i FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 24, p. 363-364.

(105) "Andalucía moderna", 27 de juliol de 1897. Un triunfo del señor Maura.

Ilocos es troba al nord-est de l'illa de Luzón i està poblada pels ilocans, un poble malai emparentat amb el tagal. La seva capital era Laoag, que el 1897 tenia més de 54.000 habitants.

(106) Carta de Maura a Blanco, 24 de setembre de 1893. Arxiu Antoni Maura, lligall 326.

(107) SANCHEZ GOMEZ, L.A.: Op. Cit. nota 90, p. 58 i 59.

(108) Carta de Blanco a Maura, 2 de desembre de 1893. Arxiu Antoni Maura, lligall 326. En aquest mateix arxiu hem trobat l'exposició de motius del projecte de decret sobre l'administració de Manila (lligall 412).

(108 bis): MAURA, Antonio (1916): Estudios juridicos. Madrid, p. 51-53.

- (109) Arxiu Antoni Maura, lligall 326.
- (110) Carta de Blanco a Maura, 20 de febrer de 1894. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326.
- (111) Carta de Maura a Blanco, 4 de juliol de 1893. Arxiu Antoni Maura. Lliga 326.
- (112) Carta de Blanco a Maura, 12 de desembre de 1893. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326.
- (113) Carta de Blanco a Maura, 18 d'octubre de 1893. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326.
- (114) Carta de Blanco a Maura, 6 de novembre de 1893. Arxiu Antoni Maura, lligall 326.
- (115) L'illa de Samar, de 13.492 km2 d'extensió es troba a l'Arxipèlag de les Visayas, entre Luzón i Leyte. La seva capital és Catbalogan.
- (116) Carta de Blanco a Maura, 24 d'octubre de 1893. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326.
- (117) Carta de Blanco a Maura, 22 de setembre de 1893. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326. En aquesta mateixa carta el

general Ramón Blanco afirma que "Hasta en la administración militar he encontrado sino prevaricación, tibieza y abandono".

(118) Carta de Maura a Blanco, 25 d'octubre de 1893. Arxiu Antoni Maura, lligall 326. Maura assenyalava que "parece que fue muy bien encaminada y eficaz la obra del general Weyler" ja que des de la seva època molts de moros s'havien col·locat sota el domini espanyol.

(119) Carta de P. Sancho, un missioner amb experiència a Mindanao, a Maura. Sense data. Arxiu Antoni Maura, lligall 326.

(120) Carta de Maura a Blanco, 21 de gener de 1894. Arxiu Antoni Maura, lligall 326.

(121) Carta de Maura a Blanco, 24 de maig de 1894. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326.

(122) Carta de Maura a Blanco, 24 d'abril de 1893. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326.

(123) Carta de Maura a Blanco, 25 d'octubre de 1893. Arxiu Antoni Maura, lligall 326.

- (124) Carta de Maura a Blanco, 21 de març de 1894. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326.
- (125) Les Palaos formen l'extrem occidental de les illes Carolines. Tenen 487 km2 i la seva capital és Koror.
- (126) Sobre les Carolines en general, vegeu entre d'altres, els articles d'ELIZALDE, María Dolores (1989): Las Islas Carolinas, colonia española. ROBLES MUNOZ, Cristóbal (1989): La mediación de Leon XIII sobre las Islas Carolinas en 1885. Ambdós a "Estudios sobre Filipinas y las islas del Pacífico" (AEEP, Madrid), p. 91-96 i 97-103, respectivament. I també GIL PECHARROMAN, Julio (1981): Las Carolinas: Saldo del Imperio. "Historia 16" Madrid, número 68, p. 35-43; i ROBLES MUNOZ, Cristóbal (1985): Los Metodistas americanos en las Carolinas. Un litigio de soberania con los Estados Unidos (1887-1895). "Misionaria Hispanica", Madrid, volum XLII, p. 137-167. Sobre la situació de les Carolines el 1893 és molt interessant un carta del governador general de les Filipines (Federico Ochoa), al comandant general de l'"apostadero" de Manila, del 18 de març de 1893 (Arxiu Antoni Maura, lligall 326). Aquesta carta conté instruccions pel transport "San Quintín", que havia de rellevar a Ponapé al creuer "Don Juan de Austria". La seva ruta havia d'esser Yap-Palaos-Yap-Ponapé. Si es trobava amb

estrangers, els havia de tractar amb consideració, ja que el govern espanyol era favorable al desenvolupament del comerç i la indústria, però els havia d'estimular a què utilitzassin la bandera espanyola, l'única permesa. El "San Quintín", que havia de transportar taulons i planxes de zinc pel "blocao" de Ponapé, complia una funció intimidatòria i informadora, a més, és clar, de servir d'enllaç entre les llunyanes Carolines i Manila.

Per a la qüestió concreta de Ponapé, hem seguit a RODAO GARCIA, Florentino (1989: Conflictos con Estados Unidos en Ponapé: preludio para 1898. A Estudios sobre Filipinas y las islas del Pacífico (AEEP, Madrid), p. 103-111. Vegeu també SANCHEZ DIAZ, R. (1974): España en el Pacífico. La isla de Ponapé. "Revista de Historia Militar", Madrid, número 18.

(127) Carta de Maura a Blanco, 23 de març de 1893. Arxiu Antoni Maura, lligall 326.

(128) RODAO, F.: Op. Cit. nota 126, p. 109.

(129) Carta de Maura a Moret, 27 d'octubre de 1893. Arxiu Antoni Maura. Lligall 326.

(130) Carta de Maura a Blanco, 4 de juliol de 1893. En aquesta carta Maura afirmava que "fue gratuita la alarma que se apuntó acerca de las ingerencias

japonesas en Carolinas". Resulta curiós constatar que el 1919 les Carolines passaren al Japó.

(131) RODAO, F.: Op. Cit. nota 126, p. 103.

(132) Els principals grups d'illes de l'Arxipèlag de Joló són els de Joló, Tawi-Tawi, Tapul, Pagaturang, Tagbabas, Balanguigui, Kecupoussan i Cagayan de Joló. En total, tenen una àrea de 2.688 km². Sota la dominació espanyola hi havia una xefatura políticomilitar a Joló, la capital, a càrrec d'un coronel, que depenia de Mindanao. Els "moros" de Joló sovint es dedicaven a la pirateria. Vegeu SALOM, Julio (sense data): España ante el imperialismo colonial del s XIX: la cuestión de Joló-Borneo (1874-1885). A Homenaje a Antonio Domínguez Ortiz (Ministerio de Educación y Ciencia).

(133) La zona del nord de Borneo, coneguda amb el nom de Sabah, era feudataria del Sultanat de Joló, i teòricament depenent de l'Estat Espanyol. Gran Bretanya mai no va reconèixer els drets espanyols i el 1876 un protocol signat per l'Estat Espanyol, Gran Bretanya i Alemanya únicament reconeixia la sobirania espanyola sobre Joló. El 1881 Gran Bretanya incorporà als seus dominis el nord de Borneo. TOGORES SANCHEZ, Luis E. (1989): Conflictos con Inglaterra a propósito de la

isla de Borneo. A Estudios sobre Filipinas y las islas del Pacífico (AEEP, Madrid), p. 41-51, ha volgut veure en la qüestió de Borneo un precedent del "98".

(134) Carta de Blanco a Maura, 12 de desembre de 1893. Arxiu Antoni Maura, lligall 326.

(135) El "Katipunan" o "Altíssima societat dels fills del poble", fou creat el 1896 per Marcelo Hilario del Pinar, Andrés Bonifacio i Emilio Aguinaldo. Tenia per objectiu expulsar els espanyols i els ordes religiosos i confiscar els latifundis. Va impulsar l'aixecament de 1896. De caràcter popular i democràtic, combinava elements de la maçoneria i ritus malais. Va arribar a tenir 50.000 afiliats a la regió de Manila.

(136) Emilio Aguinaldo va néixer a Imús (Cavite, illa de Luzón) i va estudiar amb els dominics a la Universitat de Manila. Dirigent de la revolta nacionalista de 1896, col·laborà el 1898 amb els nord-americans, als quals aviat s'enfrontaria. El 1942-45 formà part d'un govern pro-japonès.

(137) "La Correspondencia" (Madrid), 4 de novembre de 1896.

(138) Camilo García de Polavieja y del Castillo havia nascut a Madrid el 1838. Fou capità general de Cuba entre 1890

i 1892. Anomenat el "general cristiano" reprimí amb duresa la rebel·lió dels filipins. L'1 de setembre de 1898 realitzà un manifest regeneracionista i el març de 1899 va fer part en el govern de Silvela. Aviat dimití (setembre de 1899). Va morir a Madrid l'any 1914. Vegeu per exemple, GARCIA DE POLAVIEJA, Camilo (1898): Relación documentada de mi política en Cuba. Madrid; i ISERN Y MARCO, Damián (1907): El general Polavieja como militar y como hombre de gobierno. R. Velasco, Madrid.

(139) "La Tradición" (Palma), 3 d'abril de 1897.

(140) Fernando Primo de Rivera va néixer a Sevilla el 1831. Lluità a la tercera guerra carlista i el 1872 ascendí a mariscal de camp. Fou capità general de Burgos, Castella la Nova i Madrid. El 1880 va esser nomenat governador general i capità general de les Filipines, càrrec que va ocupar fins al 1883. Va combatre el contraban, va fer que més de 120.000 indígenes reconeguessin el domini espanyol en el nord de Luzón i va consolidar l'ocupació de Joló. El 1893, va participar en la guerra de Melilla. El març de 1897, fou nomenat per segona vegada capità general de les Filipines. Posteriorment, va esser ministre de la guerra en dues ocasions (1907 i 1917). Es autor de Memoria dirigida al Senado... acerca de su gestión en Filipinas. Madrid, 1897.

- (141) El seu text íntegre es troba a el "Heraldo de Madrid", del 12 de juny de 1898.
- (142) La qüestió lingüística és molt complexa a les Filipines. Vegeu ORTIZ ARMENGOL, Pedro (1989): Las constituciones filipinas y las lenguas en que fueron escritas. A Estudios sobre Filipinas y las islas del Pacífico. (AEEP, Madrid), p. 77-81.
- (143) Sobre la guerra de les Filipines, vegeu ORTIZ ARMENGOL, Pedro (1990): La defensa de la posición de Balser, junio de 1898-junio de 1899. Una aproximación a la guerra en Filipinas. "Revista de Historia Militar", Madrid, número 68, p. 83-178; MOLINA, A. (1984): Historia de las Filipinas. Ediciones Cultura Hispánica, Madrid; FERNANDEZ ALMAGRO, F.: Op. Cit. nota 24, p. 337-365; ULLOA, L; CAMPS, E.; CAMP, F.; REVENTOS, M. (1984): Historia de España. Gran Historia General de los Pueblos Hispanos. La casa de Borbón. Instituto Gallach, Barcelona, p. 365-366.
- (144) Guam és l'illa més gran de les Mariannes (549 km²). Els nord-americans hi deportaren alguns dels principals caps independentistes filipins.
- (145) Les illes Mariannes (404 km² sense Guam), foren

colonitzades pels jesuïtes espanyols a partir de 1668. Durant el s XVIII, la població nativa, els "chamorros", minvà moltíssim. Serviren de presidi i d'escala pel galeó de Manila. Estaven administrades per un governador, que depenia de Manila i tenia la graduació de tinent coronel. Un d'aquests governadors fou Joaquín Vara de Rey. Eclesiàsticament depenien del bisbat de Cebú, a les illes Visayas.

Vegeu DRIVER, Marjorie G. (1989): La evolución de las actividades marítimas en las Islas Marianas de 1521 a 1821. A Estudios sobre Filipinas y las islas del Pacífico. (AEPP, Madrid), p. 87-89; i POZUELO MASCARAQUE, Belén (1989): Introducción al estudio de las Islas Marianas durante el siglo XIX en las fuentes españolas. A El Extremo Oriente Ibérico (AECI/CSIC, Madrid), p. 223-230.

- (146) Per a les relacions entre Alemanya i l'Estat Espanyol a l'Extrem Orient, vegeu ALVAREZ GUITIERREZ, Luis (1989): Documentación alemana sobre las posesiones españolas en el Extremo Oriente. A El Extremo Oriente Ibérico (AECI/CSIC, Madrid), p. 105-115.

4. LES RELATIONS ENTRE LES ILLES BALEARS I LES
COLONIES DURANT EL SEGLE XIX

Abans de passar a veure la participació dels mallorquins, menorquins, eivissencs i formenterencs en la Guerra de Cuba de 1895-1898 i en la de les Filipines de 1896-1898, hem considerat convenient realitzar una aproximació a l'estudi de les relacions entre les Illes Balears i les darreres colònies espanyoles a Amèrica (Cuba i Puerto Rico) i Asia (Filipines) durant el segle XIX.

Aquestes relacions eren principalment de dos tipus: comercials i migratòries. Com és lògic els contactes entre les Balears i les colònies s'expliquen en part pel fet de pertànyer a un mateix estat.

A més, també incloem en aquest capítol una aproximació a la repercussió de la Guerra dels Deu Anys (1868-1878) a les Illes Balears, que constitueix un precedent claríssim de la guerra de 1895-98.

4.1. LES RELACIONS COMERCIALS AME LES COLONIES FINS AL 1895

El comerç indirecte amb Amèrica ja era conegut pels comerciants mallorquins, almenys des dels inicis del segle XVIII. S'ha indicat que està documentada la presència mercantil mallorquina a Amèrica cap al 1730. En canvi, el comerç directe només s'inicià el 1782, quatre anys després de la seva legalització amb els decrets de lliure comerç amb Amèrica.

El primer capità mallorquí que va fer la ruta de l'oceà fou Jaume Capó, que va partir cap Amèrica, concretament cap a l'Havana, amb un carregament de sabó, vi, oli i aiguardent. El 1783 partiren cap a l'Havana Francesc Buznego i Claudi Guitard. El xàbec de F. Buznego és el primer vaixell mallorquí del qual se sap amb seguretat que tornà a Palma procedent d'Amèrica, el 1785. L'any següent va sortir cap a San Juan de Puerto Rico i l'Havana la fragata de Francesc Capó.

El 1787 anà a San Juan el bergantí de Cristòfol Amengual i Guillem Feliu, i el 1788 partiren des del port de Palma cap a l'Havana dos bergantins i cap a San Juan un altre.

En 1787-88 retornaren a Palma procedents de l'Havana quatre vaixells, entre ells el bergantí del capità Capó, amb un carregament de sucre i sis passatgers.

En total, entre 1782 i 1792, partiren cap a Cuba des del port de Palma sis vaixells, i cap a Puerto Rico, altres sis, d'un total de 16 naus que es dirigiren a Amèrica.

Posteriorment, potser a causa dels conflictes bèl·lics, la Guerra Gran entre la Corona de les Espanyes i la República Francesa (1793-95) i, sobretot les guerres contra Gran Bretanya (octubre de 1796 - març de 1802 i desembre de 1804 - maig de 1808), les sortides de vaixells foren menys freqüents.

Entre el 1793 i el 1808, només va partir un vaixell en direcció a l'Havana, i no en va sortir cap en direcció a Puerto Rico, dels 12 que es dirigiren a Amèrica. Convé recordar que Anglaterra va atacar Puerto Rico el 1797 (1).

En aquestes dates el principal grup que controlava el tràfic colonial mallorquí era la família Capó. Entre 1782 i 1818 aquesta família participà en el 27% del comerç amb Amèrica (2).

El comerç colonial directe, centrat sobretot en l'àrea antillana, no va passar de representar el 5-10% del total de les exportacions, en el període 1780-1800. S'ha assenyalat que el comerç ultramarí no va seduir el capital mercantil mallorquí, que es vinculava al mercat colonial mitjançant connexions indirectes (3). En aquest sentit, varen jugar un paper important el port de Cadis i els ports de les illes Canàries.

Les exportacions es fonamentaven en alguns productes agraris, manufactures tèxtils i mercaderies derivades de la viticultura. El 1792, l'aiguardent suposava el 26% de les exportacions a les Índies, però Amèrica no era el principal destí de les exportacions mallorquines. Com a màxim, el mercat colonial absorbia un 18% del total d'aiguardent exportat (4). L'oli suposava el 25% de les exportacions cap Amèrica el 1790 i el 29% el 1818, però no tenia la mateixa importància cabdal que en el conjunt del comerç

mallorquí.

Pel que fa a les importacions, predominaven el sucre i el cacau, i els principals ports d'on procedien les mercaderies eren l'Havana i La Guaira (Veneçuela). També hi havia contactes amb els ports de Matanzas, Santiago de Cuba i San Juan de Puerto Rico, a les Antilles; i amb els de Veracruz, Cumaná, Puerto Cabello, Santa Marta, Buenos Aires i Montevideo a l'Amèrica continental (5).

S'ha assenyalat que el comerç amb Amèrica augmentà durant la guerra del Francès (1808-14), a causa de la immigració de mercaders catalans a Mallorca i pel fet d'esser Palma un dels pocs ports espanyols que no varen esser ocupats pels francesos; i que minvà poc després a causa de les guerres d'independència de les repúbliques hispano-americanes (1810-24).

Aquest esquema coincideix en part amb el que se sap de les exportacions d'aiguardent cap a Amèrica. El 1813 i el 1814, el vi i l'aiguardent suposaren més del 50% de les exportacions. L'auge de les exportacions d'aiguardent es va produir entre 1809 i 1816 per decaure moltíssim els anys 1817 i 1818, i recuperar-se a partir de 1824 (6).

Les guerres d'independència hispano-americanes i el seu resultat no afectaren massa el comerç mallorquí, vinculat sobretot als ports de Cuba i de Puerto Rico, que continuaren en mans dels espanyols. Després de la pèrdua de l'Amèrica continental i fins al 1837, aquests ports concentraren tot el modest comerç colonial mallorquí (7).

L'escàs relleu dels intercanvis, fins al 1830-35, ve confirmat pel fet que s'ha assenyalat que el comerç directe amb Amèrica fou més important per les qüestions d'economia política i els projectes de reformes econòmiques que va plantejar, que pel comerç en si (8).

Al final de la dècada dels anys trenta, es produí un increment de les relacions comercials amb les Antilles -l'Havana, San Juan, Mayagüez-, vinculat a l'auge de la marina de vela mallorquina. El 1837, partiren cap a les Antilles deu pollacres, quatre goletes, deu bergantins, dos quetxos, un balandre i dos bergantins goletes. El 1857, un mínim de 44 velers sortiren de Palma cap a Amèrica. S'ha dit que el bergantí «Beatriz» fou el vaixell de matrícula mallorquina que més vegades va travessar l'Atlàntic. En només dos dies del mes de maig de 1864 arribaren a Palma tres vaixells carregats de sucre procedents de l'Havana (9).

Entre 1838 i 1846 partiren des del port de Palma en direcció a l'Havana 58 vaixells, 4 cap a Santiago de Cuba, 2 envers Matanzas, 1 cap a Cuba, sense concretar, i altres 8 en direcció a Puerto Rico (9 bis).

El 1858, Joan Villalonga Jordà, va comprar a l'Havana la fragata «Paquita». El navilier Gabriel Faust Fuster Forteza (Palma 1827-72), adquirí en el port de Cárdenas (Cuba), el bergantí «María Isabel». Sebastià Gumà, un ric comerciant català establert a Matanzas (Cuba), comanà, a través de Bartomeu Pieras, la construcció, a les drassanes de Palma, de la corbeta «Sebastián Gumà», botada el 1875 i aviat matriculada a l'Havana. La

seva tripulació, i sobretot els capitans i pilots, sempre varen esser mallorquins (10).

Les relacions comercials amb Cuba varen esser impulsades per la presència en aquesta illa d'un cert nombre de balears dedicats al comerç. El 1833 hi havia 8 comerciants illencs establerts a la zona de Santiago. A pesar del seu reduït nombre constituïen, respecte al total dels comerciants metropolitans, el segon grup més nombrós, només per darrera dels catalans, àmpliament majoritaris (230 comerciants).

Entre 1841 i 1849 es varen registrar a Santiago 39 comerciants balears, i des de 1850 a 1865, 16 més. El percentatge de balears respecte el total de comerciants de la Península i illes adjacents continuava essent important i només era superat pels catalans, cantàbrics, asturians i gallecs. A la província de l'Havana, entre 1833 i 1841, es registraren 19 comerciants balears. Respecte al total de l'emigració metropolitana, el percentatge de balears, el mateix que el de catalans, era inferior a l'Havana que a Santiago, però tampoc no era gens menyspreable (11).

S'ha dit que cap al 1865, el comerç exterior mallorquí es concentrà a les Antilles. Els vaixells realitzaven llavors un lucratiu comerç triangular Palma-Antilles-ports europeus-Palma (12).

Al final de la dècada dels seixanta i primera meitat de la dels setanta, s'exportaven a Amèrica, sobretot a les colònies de Cuba i Puerto Rico, productes agraris com ametles, figues (3.762

quilos cap a les colònies el 1867), oli, cebes, alls, safra, tàperes, ciurons i fonoll; vi i aiguardents; roba de llista i flas-sades; sabó i sabates.

Pel port de Palma s'exportaren a Amèrica les següents quan-titats de vi:

1866 -	3,286.707	litres	
1867 -	3,352.145	"	
1868 -	3,523.415	"	
1869 -	5,946.511	"	
1870 -	4,245.096	"	(13).

L'arxiduc Lluís Salvador d'Austria indica que Mallorca im-portava vi català per a reexportar-lo en vaixells mallorquins cap a l'Amèrica espanyola i que el vi constituïa un dels articles més importants del comerç mallorquí d'Ultramar.

Pel que fa l'aiguardent, s'exportaven pel port de Palma les següents quantitats:

1866 -	344.242	litres	
1867 -	396. 144	"	
1868 -	401.268	"	
1869 -	611.251	"	
1870 -	469.220	"	(14).

S'importaven de les Antilles els típics productes colonials com sucre, cafè, cacau, tabac, fusta i anyil. De Puerto Rico sa-

bem que el 1849 s'importava matèria primera per a les adoberies de pells, i, cap al 1870, cotó per a la indústria tèxtil.

Cap al 1868, l'inici de la primera guerra de Cuba i la competència nord-americana afectaren negativament el comerç entre les Balears i les Antilles (15).

La Guerra dels Deu Anys (1868-78), provocà una paralització dels negocis dels mercaders mallorquins instal·lats a Cuba. Les xarxes de botiguers rurals, sobretot a Orient, foren arruïnades per la revolució. En aquesta situació la importació de productes de Mallorca no era rendable. Va minvar el comerç, i, en conseqüència, la producció. Cap al 1869 el "Diario de Palma" indicava que eren molts els treballadors que a Mallorca havien quedat aturats a causa de la Guerra de Cuba, i que un sector molt afectat era l'artesanat de Palma (16).

Aquesta conjuntura va provocar en part la decadència de la marina de vela mallorquina. El 1875, només cinc velers mallorquins travessaren l'Atlàntic. Un poc abans, el 1871, un vapor mallorquí, l'«Argos», havia realitzat per primera vegada un viatge a Puerto Rico i l'Havana, però després de dos viatges més el negoci fou considerat ruïnós i s'abandonaren les rutes atlàntiques (17).

S'ha afirmat que quan es reanimaren els contactes comercials, un cop acabada la guerra de Cuba, els principals productes exportats foren manufactures tèxtils i sabates i que la causa principal del desenvolupament d'aquestes indústries a Mallorca i Menorca va esser l'existència d'un mercat colonial (Cuba, Puerto Rico, les Filipines), protegit per la legislació

proteccionista espanyola. A més, aquest comerç ara es realitzaria majoritàriament amb vapors de companyies navilieres foranes (18).

En el cas concret de l'exportació de sabates de Llucmajor cap a Cuba, sabem que s'iniciaren per les gestions d'un pilot mercant llucmajorer, Joan Mir Thomàs, que comerciava amb Cuba, i que el començament de l'auge de la indústria sabatera en aquesta localitat data de 1877 (19).

El 1880, dos vapors de gran tonatge, el «Bellver» i el «Maria», foren adquirits per empreses mallorquines per a dedicar-los al comerç amb les Antilles. El «Maria» va realitzar tres viatges a Puerto Rico i l'Havana, però la línia resultà esser deficitària i aquest vaixell fou destinat a viatges de cabotatge.

Per aquestes mateixes dades, algunes companyies navilieres peninsulars feien escala a Palma en les seves línies periòdiques cap a les colònies. Es el cas de la naviliera gaditana "Pinillos, Izquierdo y Cía", i de l'armadora "Pi i Companyia", de Barcelona. A més, com que ja hi havia línies regulars de vapors entre els principals ports de les Balears i els de la Península, sobretot Barcelona, els productes de les Balears podien connectar fàcilment amb els vaixells que partien des dels ports peninsulars cap a Ultramar (20).

Afortunadament, gràcies a l'obra de l'interventor de la duana de Palma Manuel Márquez y Pérez, disposam d'una gran informació sobre el comerç amb Amèrica durant els anys 1880-1883 (21). Aquest tràfic es devia centrar majoritàriament amb les Antilles espanyoles, però ignoram en quina proporció.

En aquests anys, s'exportaren pel port de Palma mercaderies

per valor de 11,260.000 pessetes, i s'importaren productes americans per valor de 11,398.000 pessetes. Les exportacions a Amèrica des de les Balears (Palma, Alcúdia, Eivissa i Maó) oscil·laren entre el 31% (1880) i el 17% (1883), sobre el total de les exportacions a l'exterior; i les importacions anaren del 36% (1880 i 1881), al 23% (1883).

S'ha destacat l'equilibri en els intercanvis i el fet que els mercats americans no semblen els més importants per a les Balears. El comerç de Palma amb Amèrica representava només el 10% dels intercanvis que es feien per aquest port (22).

Els principals productes exportats dels del port de Palma cap a "l'Amèrica estrangera i les nostres Antilles", el 1884, eren els següents:

Alls	179.926	kg
Oli	68.262	"
Aiguardent	594.451	litres
Ametlla	17.692	kg
Oliva en aigua-sal...	23.852	"
Ciurons	45.489	"
Farina de blat	415.654	"
Segó.....	27.290	"
Vi	1,254.089	litres
Escorxes per		
assaonar	24.353	kg
Sabó	342.635	"
Sal	409.952	"
Ciment	75.450	"
Tests	56.602	"
Vidre en botelles ...	9.251	"
Flassades	220	"
Teixits de Cotó		
(Llista)	62	"
Id. en confeccions		
per homes	19.710	"
Sola	1.500	"
Vaqueta (pell de		
bou o de vaca)	1.979	"
Calçat	5.645	"
Palma obrada	6.300	"

En resum, s'exportaven 2.844 tones de substàncies alimentícies, 958 de productes químics, drogues i altres, 65 de "vasijeria", 21 de teixits i 9 de manufactures i derivats de la ramaderia (23).

A partir d'aquestes dades, podem afirmar que s'exportava cap Amèrica el 16% de l'oli que exportaven les Balears, i l'1% dels llegums (24).

El 1884, entraren pel port de Palma 6 vaixells procedents de Cuba i 8 de Puerto Rico; i en sortiren 16 cap a Cuba i 5 a Puerto Rico (25). El comerç directe amb Amèrica estava en decadència. El 1886, el mateix Márquez escrivia:

"Por casualidad sale algún barco de vela para las Antillas llevando tejidos, caldos, frutos y otras mercancías, retornando á estas islas con reducidos picos de cueros, aguardiente, café, azúcar y algunas frioleras" (26).

Però el comerç indirecte amb les Antilles devia tenir una gran importància, ja que entraren pel Port de Palma el 1884, com a comerç de cabotatge, les següents mercaderies típicament colonials:

Sucre comú	182.012 kg
Sucre refinat	223.602 "
Aiguardent de canya .	28.301 "
Cotó en rama	85.700 "
Cafè en gra	83.488 "
Cuiros	339.103 "

L'establiment de línies de vapors entre la Península i les Antilles, feia innecessaris i poc rendables els trajectes Cuba-

Mallorca. Barcelona es convertia en un gran centre reexportador dels productes colonials, on s'assortien els mercader illencs (27). Es a dir, el comerç indirecte, rellevaria el comerç directe.

Així, no és estrany que les empreses mallorquines tenguessin ben presents el mercat cubà i els productes colonials. El 1880 es creà a Palma la Companyia Industrial i Mercantil de Mallorca, amb l'objectiu de dedicar-se a la importació i refinació del petroli, però ben aviat, a causa de la competència, es desvià cap a la destil·lació de productes agrícoles illencs i cap a la refinació de canya de sucre procedent de Cuba i de Puerto Rico. Una altra empresa, la "Compañía Curtidora e Industrial" exposava en la seva memòria de l'any 1883:

"También creimos conveniente y aceptamos, las compras, ventas y embarques en comisión de toda clase de calzado y géneros á él anejos, negocio que hemos inaugurado; y que nos prometemos permitirá en no lejano día establecer en nuestras Antillas y otros mercados consumidores, sucursales que deben rendirnos positivos resultados" (28)

Alguns sectors de la burgesia mallorquina formaven part, en la mesura de les seves possibilitats, de l'anomenat "lobby colonial", grup de pressió colonial, que impregnava el sistema de la Restauració (29). Es clar que no tenien el poder polític d'un Romero Robledo, o la força econòmica dels industrials catalans, que encara més que els mallorquins i els menorquins o els cerealers castellans, havien fet de Cuba un dels seus principals

mercats (30).

Cap al 1883 es produí a Mallorca i Menorca una important crisi de la indústria del calçat, a causa d'un excés de producció. En el mercat cubà, on s'exportaven mensualment uns 40.000 parells de sabates, els preus davallaren tant que "más que venderlo es regalar el calzado" (31). En aquesta època també era important el mercat de Puerto Rico. En total, entre el consum intern i les exportacions a Espanya, França i Amèrica, es produïen a Mallorca i Menorca més de 80.000 parells de sabates mensualment, la qual cosa suposava unes 720.000 pessetes mensuals i uns 80 milions anuals.

Aquesta crisi resta molt ben descrita a la memòria de 1884 de l'esmentada "Compañía Curtidora é Industrial"

"Las ruinosas ventas y pésimas noticias de nuestras Antillas han privado nuestras remesas de calzado á aquellas regiones, pues las hechas por nuestros fabricantes se realizan con fatales resultados, y no pequeñas demoras. Con relaciones que vamos estableciendo en la Península, Filipinas y América del Sur, veremos practicamente si es factible abrir nuevos mercados consumidores a este artículo" (32).

Cap a 1891, exportaven part dels seus productes a Ultramar, entre d'altres, les empreses mallorquines "Hereus de Vicenç Juan", de teixits; "La Constància", de calçat, que exportava a Cuba i Puerto Rico; la fàbrica de dolços d'Antoni Esteva i Oliver, que proveïa establiments de les Antilles i les Filipines; i el taller de sabateria "El segle" que disposava de

"Surtidos especiales para la isla de Puerto-Rico y República de Santo Domingo. Fabricación apropiada para el mercado de la Habana" (33).

Aquest mateix any, es va témer una crisi a Mallorca i Menorca a causa de tractat comercial que havien de signar els Estats Units i l'Estat Espanyol.

El 15 de maig de 1891, es reuní a Palma una junta dels industrials sabaters que tenien por que el nou tractat permetés l'exportació de calçat nord-americà a les Antilles i es produís la ruïna del sector del calçat a Mallorca i Menorca.

En aquesta reunió es nomenà una comissió per fer un seguiment de les negociacions i influir a Madrid. Era formada per Josep Rubert, Josep Garau, Jaume Ros, Jacint Sastre, Arnau Garau, Jaume Morey i Bartomeu Parets.

Poc després, el 25 de maig de 1891, Antoni Maura i Montaner, com a diputat per Mallorca, demanà en el Congrés al ministre d'Ultramar, Antonio Maria Fabié, que tengués en compte la importància de la indústria del calçat a Mallorca i també a Menorca i a Catalunya.

Segons Maura, a Mallorca el sector del calçat, ara amenaçat pels nous aranzels que s'havien de fixar amb els Estats Units, ocupava uns 12.000 treballadors, molts dels quals feien feina en les seus domiciliis, i 5.000 o 6.000 treballadores.

Per aquestes mateixes dates, la comissió de fabricants mallorquins va enviar a la reina regent Maria Cristina d'Austria una exposició on feia constar que s'embarcaven des de Mallorca

cap a Cuba 4.796 caixes de sabates, que suposaven 690.624 parells de sabates amb un valor de 3.600.000 pessetes.

Tot aquest "moviment d'opinió", com el qualificava Maura, es revelà excessivament pessimista, ja que a partir del juliol de 1891 el calçat illenc entrà a Cuba lliure de drets mentre que les sabates dels Estats Units només havien obtingut un 25% de rebaixa de l'aranzel (33 bis).

El 1895, segurament quan ja havia esclatat la guerra de Cuba, el ministeri d'Ultramar demanà a la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Palma de Mallorca les dades estadístiques relatives al comerç amb l'illa de Cuba. La cambra reuní la següent informació sobre les exportacions a Cuba durant el 1894:

Sal comuna	433.740	quilos
Fruïtes.....	13.180	"
Hortalisses	43.290	"
Garroves	990	"
Cols	2.380	"
Arròs	9.900	"
Llegums seques	3.027	"
Farratge i segó	9.250	"
Canyom en branca.....	300	"
Farina de blat	16.438	"
Farina d'altres cereals.....	7.350	"
Pastes per a sopes	3.300	"
Formatges	760	"
Conserves i embutits	47.855	"
Alcohol i aiguardent	10.364	litres
Licor	2.368	"
Vi	22.102	"
Vidre buit	11.275	quilos
Tests	200.700	"
Fusta obrada	1.595	"
Botam	2.790	"

Sabó	3.250	"
Teixits	9.374	"
Teixits d'abacà	3.625	sacs
Capells	1.950	unitats
Sabates	4.777	quilos
Espardenyes	5.440	parells

En aquesta enquesta també s'assenyalava la manca de línies directes i la importància de Barcelona com a intermediari entre Cuba i les Balears (34).

Si comparam aquestes dades amb les que hem esmentat per a l'any 1884, veurem que, en general, han minvat les exportacions. S'ha de tenir en compte, però, que les dades de 1884 es refereixen a tota Amèrica, i les de 1894 només a Cuba. Sabem, per exemple, que hi havia exportació de calçat a Puerto Rico i Brasil. La disminució més espectacular de les exportacions fou la del vi i la de l'aiguardent, fàcilment explicable per la fil·loxera, que va destruir la vinya mallorquina a partir de 1891 (35). També es reduïren les exportacions de farines (de 415 tones a 47), de sabó (de 342 tones a 3), de teixits (de 19 tones a 9), i de productes agrícoles (de 310 tones a 72).

En canvi, segurament augmentaren les exportacions de sabates (de 5,6 tones a tot Amèrica el 1884 a 4,7 només a Cuba el 1894), i s'incrementaren netament les exportacions de sal (de 409 tones a 433), de conserves (de 24 tones a 47), de vidre (de 9 tones a 11) i de fang obrat (de 56 tones a 200).

Respecte a la qüestió de saber quin tant per cent del total de les exportacions a l'exterior suposaven les exportacions a Cuba el 1894, només podem indicar que el calçat enviat a Cuba supo-

sava el 12,5% de les exportacions de calçat a l'estranger pel port de Palma; i que els teixits enviats al mateix destí suposaven el 13,2% de les exportacions de teixits a l'estranger pel mateix port (36).

A aquests percentatges caldria afegir-hi les exportacions a Puerto Rico i a les Filipines. També s'ha de tenir en compte que el mercat exterior era el principal mercat del calçat (37).

Al principi de 1895 les relacions comercials amb Puerto Rico es veren dificultades pel problema del canvi de la moneda de plata mexicana que circulava a la petita Antilla. Aquest era un problema que s'arrossegava des de feia temps. El pes espanyol havia estat progressivament substituït a Puerto Rico pel pes mexicà, d'inferior qualitat. Tot i que Madrid va prohibir la importació de pesos mexicans, la circulació d'aquesta moneda va augmentar molt al final de 1893 i, a mitjan 1894, era pràcticament l'única moneda que circulava a la petita Antilla (38).

El febrer de 1895, se celebrà a Palma una reunió de comerciants i industrials per tractar la qüestió del canvi de la moneda mexicana. Es nomenà una comissió integrada per:

- Josep Alcover
- Enric Alzamora (39)
- Bartomeu Català
- Jaume Morey
- Josep Juan Ribes (40)
- Gabriel Mulet
- Gaspar Palmer
- Antoni Ramon
- Antoni Roses
- Gabriel Ros Julià
- Antoni Rosselló
- Josep Rubert
- Joan Suau

Poc després, el 31 de març de 1895, la societat obrera de sabaters La Igualtat organitzà un míting en el Teatre-Circ Balear, de Palma, contra la circulació de la moneda mexicana a Puerto Rico. Fou presidida pel dirigent de La Igualtat i de l'Agupació Socialista de Palma, Francesc Roca.

El 29 d'abril del mateix any, una comissió de comerciants, industrials i obrers va visitar el polític conservador Nicolau Cotoner i d'Allendesalazar, marquès de la Sènia, perquè obtengués una resolució favorable a la qüestió de la moneda de Puerto Rico (41). Es dona la circumstància que Nicolau Cotoner havia estat a Puerto Rico com a alferes de les milícies disciplinàries (1858).

Es molt probable que aquest problema no s'arribàs a solucionar abans de la pèrdua de les colònies el 1898. La premsa conservadora mallorquina i "La Última Hora" acusaren Antoni Maura d'esser el culpable de la crisi de la indústria sabatera mallorquina perquè el problema de la circulació de la moneda mexicana havia empitjorat durant el seu mandat com a ministre d'Ultramar (desembre 1892-març 1894). La premsa liberal mallorquina defensà Maura i assenyala que el problema del canvi de la moneda mexicana s'agreuja la segona meitat de 1894 i que Maura, conscient del problema, havia iniciat un estudi per tal de resoldre la qüestió, poc abans de deixar el ministeri, el març de 1894.

L'abril de 1896, el setmanari liberal ciutadà "La Bocina", afirmava que:

"(Els conservadors) mienten, engañan al pueblo descaradamente al decir que D. Antonio Maura contribuye directa ni indirectamente a la

tremenda crisis por que atraviesa
en esta isla la industria zapatera"
(42).

També hi havia una connexió financera amb les Antilles a través del Banc Hispano Colonial de Barcelona. Aquesta entitat financera fundada el 1876 va fer un préstec al tresor cubà de 125,000.000 de pessetes i afavorí empreses molt vinculades a les Antilles i a les Filipines com la Companyia General de Tabac de les Filipines i la Companyia Transatlàntica. S'ha assenyalat que depositaren els seus capitals en el Banc Hispano Colonial molts dels defensors de la Restauració i de la causa espanyola a Cuba.

I, precisament, figurà entre els 50 accionistes que aportaren el capital inicial de l'Hispano Colonial (25 milions de pessetes), el Banc de Crèdit Balear. Aquesta entitat, fundada a Palma el 1872, aportà 250.000 pessetes, o sigui l'1%.

Posteriorment també dedicaren bona part dels seus recursos en accions del Banc Hispano Colonial el Banc Agrícola i Comercial, el Banc de les Balears i el Banc Mallorquí, tres entitats financeres fundades a Palma el 1881.

La baixa de les accions de 1884 afectà molt el Banc Hispano Colonial i provocà la desaparició del Banc Agrícola i Comercial, el Banc de les Balears i el Banc Mallorquí (43).

A més, sempre s'ha dit que arran de la crisi provocada sobretot per la Guerra dels Deu Anys (1868-78), bona part del capital mallorquí dedicat fins llavors al comerç colonial s'hauria invertit en crear a Mallorca un gran nombre de societats anònimes (44). En tot cas, sabem que hi va haver transferències de capital

des de les colònies cap a entitats bancàries mallorquines, com el Banc de Crèdit Balear, realitzades per comerciants mallorquins que estaven fent fortuna a Ultramar (45).

Durant la segona meitat del s XIX s'establiren algunes relacions comercials amb les llunyanes Filipines. Pareix esser que el primer vaixell mallorquí que arribà en aquestes illes fou la corbeta «Preciosa», aparellada el 1852 (46).

L'abril de 1855, la fragata «Eufemia», el major veler de matrícula mallorquina, va fer un llarguíssim viatge d'anada i tornada a Manila. Primer es va dirigir a Liverpool, després travessà l'Atlàntic de nord a sud fins doblegar el cap de Bona Esperança. Va fer escala a les illes de Sant Pau i de Nova Amsterdam, al sud de l'oceà Índic. Creuà aquest oceà en direcció nord-est i arribà a Bali (Indonèsia). A continuació, es dirigí a l'estret de Makassar i vorejà l'arxipèlag filipí fins ancorar a Manila. A les Filipines, realitzà algún viatge de cabotatge fins que inicià el retorn a Mallorca. Va fer escala a Santa Helena, Ascenció, les Açores i Cadis, a l'Atlàntic. Finalment, entrà a la badia de Palma el 30 de juny de 1857. El trajecte havia durat dos anys i dos mesos.

En aquests mateixos anys, els armadors mallorquins Rosich i Frau adquiriren el bergantí «Paquete de Buenos Aires», construït a les Filipines, i el 1857 Mateu i Josep Ferragut adquiriren la fragata «Margarita», que destinaren al tràfic amb les Filipines.

Era normal que els vaixells que anaven a aquestes illes fessin escala a Cadis.

Quan es produí l'epidèmia de còlera de l'agost de 1865, es va dir que aquesta malaltia havia arribat a Mallorca amb la fragata «Eufèmia», procedent de les Filipines. D'aquest vaixell s'hauria desembarcat clandestinament gènere, que va ésser amagat a una capella de l'església de Sant Nicolau, de Palma. L'epidèmia s'hauria encomanat als feligresos que anaven a missa en aquesta església.

El 1868, la fragata «Margarita», va partir de Cardiff (País de Gal·les), cap a les Filipines amb un carregament de carbó.

Amb l'obertura del canal de Suez es modificà la ruta de les Filipines (1869). La decadència de la marina de vela mallorquina i l'establiment de línies de vapors entre les Filipines i Barcelona degué motivar que les relacions entre les Balears i les Filipines es realitzassin a través del port de Barcelona (47).

En el període 1880-84, les Illes Balears importaren d'Àsia productes per valor de 383.396 pessetes, que entraren pel port de Palma (351.950 pessetes) i pel de Maó (31.446). Aquestes quantitats només suposaven el 2,6% de les importacions procedents d'Amèrica. Convé assenyalar que probablement fossin les Filipines l'únic país asiàtic amb el qual les Balears mantenien relacions comercials.

Pel que fa a les exportacions cap a Àsia, durant aquest mateix període foren pràcticament nul·les: només sortiren productes per valor de 599 pessetes pel Port de Palma el 1883 (48).

D'una forma indirecta, a través del llistat d'exportacions balears cap a Cuba el 1894, que hem comentat abans, podem saber que s'importava abacà de les Filipines. Segons aquest llistat,

s'enviaren a Cuba 3.625 sacs de teixit d'abacà, una planta de les Filipines i d'alguns indrets d'Oceania. També s'anomena cànem de Manila (Musa Textilis), i se n'extreu un teixit groller utilitzat sovint com a embalatge.

En aquests anys les Filipines ja devien tenir una certa importància com a mercat pel calçat mallorquí i menorquí. L'octubre de 1898, el Centre de Mestres Sabaters de Palma es manifestà a favor que l'Estat Espanyol retengués les Filipines perquè el comerç anava en augment i ja constituïen un excel·lent mercat (49).

Tot i que ja hem fet diverses referències a Menorca, volem afegir algunes dades, ja que sembla que Cuba fou un mercat molt important per Menorca, sobretot pel sector del calçat.

El mateix origen de la indústria de la sabata a Menorca es vincula a Cuba. El primer taller important de sabates el fundà, a Ciutadella, cap al 1853 un emigrant que retornà de Cuba, Jeroni Cabrisés Caimari. Aquest indià obrí al calçat menorquí el seu principal i gairebé únic mercat: Cuba.

La indústria sabatera s'estengué aviat a Maó i Alaior (1860) i al final del s XIX donava feina a un 13% de la població de Menorca. Es va veure afectada per la Guerra dels Deu Anys (1868) i per la crisi de 1883 (50). Entre 1880 i 1883 s'importaren pel port de Maó productes procedents d'Amèrica pels següents valors:

1880	.....	215.000	pessetes
1881	.....	258.000	"
1882	.....	266.000	"
1883	.....	107.000	"

I s'exportaren cap a Amèrica productes pels següents valors:

1880	.....	135.000	pessetes	
1881	.....	123.000	"	
1882	.....	18.000	"	
1883	.....	43.000	"	(51).

A diferència del que passa amb Mallorca, a Menorca el comerç exterior amb Amèrica és superior al comerç que es manté amb Europa i Africa els anys 1880 i 1881; i la balança comercial amb Amèrica és clarament deficitària en els períodes 1880-83.

Cap al 1890, Menorca exportava a Cuba aproximadament el mateix calçat que Mallorca, o sigui unes 4.800 caixes amb un valor de 3.600.000 pessetes (51 bis).

S'ha dit que la producció de sabates arribà al seu apogeu el 1892, quan s'exportà calçat pel valor de catorze milions de pessetes (52).

El 1915, el doctor Frederic Llansó assenyala a "la Voz de Menorca" (Maó) que es creia que fins als anys 1893-94, el 80% del calçat exportat des de l'Estat Espanyol a Cuba, era procedent de les Balears, i que del total de les sabates sortides de les Balears el 70% era de Menorca, ja que Mallorca no exportà mai grans quantitats cap a Cuba perquè el seu principal mercat era Puerto Rico (53).

Pel que fa a Eivissa, sabem que el 1813 el pilot Antoni Pavia Tur ja havia fet dos viatges a Amèrica amb vaixells de la seva propietat. Posteriorment, altres vaixells eivissencs tra-

vessaren l'Atlàntic. El 1829 va sortir cap a Cuba el bergantí "Siete Hermanas". Sembla que a partir de 1836 foren relativament freqüents els viatges a Cuba i Puerto Rico. També hi va haver contactes comercials amb les Filipines. El 1858, el pilot Manuel Verdera Ferragut realitzà la ruta de Manila amb "El Liberal", un bergantí goleta de la seva propietat (53 bis).

Entre 1880 i 1883, no hi va haver pel port d'Eivissa importacions procedents d'Amèrica, però les exportacions foren sovint superiors a les que sortien de Menorca:

1880	.....	67.000	pessetes	
1881	.....	219.000	"	
1882	.....	236.000	"	
1883	.....	88.000	"	(54).

Els principals productes que exportava l'illa d'Eivissa en aquesta època eren les ametlles, que s'enviaven a la Península, al sud de França i a Amèrica, i la sal, la producció de la qual anà pujant a partir de 1880 (55).

4.2. L'EMIGRACIO A LES COLONIES D'ULTRAMAR DURANT EL SEGLE XIX

Les illes Balears només entraren en contacte amb Amèrica d'una forma massiva arran de dos fenòmens: les guerres colonials, en especial la de Cuba de 1895-98, i l'emigració.

Aquesta emigració, molt difícil de quantificar, es va perllongar al llarg dels segles XVIII, XIX i XX, i se sol dividir en tres períodes. Durant el primer, fins a 1880, es produeix una lenta emigració centrada sobretot en les Antilles i vinculada al comerç mallorquí. El segon període s'estén entre 1880 i 1930, i es caracteritza pel seu caràcter massiu i per dirigir-se principalment a l'Argentina, Cuba i Puerto Rico. El període més recent arriba fins a 1970 i els països de destí són l'Uruguai, Veneçuela, República Dominicana, Xile, l'Argentina i els Estats Units (56).

La causa principal de l'emigració de les Balears era la situació socio-econòmica que patien les illes: manca de feina, baixos jornals, caciquisme, escasses alternatives. Aquesta situació s'agreujava a causa d'un important creixement demogràfic (57). Un altre motiu per emigrar era escapar del servei militar obligatori, que durant el s XIX sovint suposava anar a lluitar en alguna guerra civil o colonial (58). Com és lògic, les crisis econòm-

ques conjunturals, com la causada per la fil·loxera, després de 1891, també influïen en l'emigració.

Un tipus d'emigració poc nombrosa però molt influent era la d'aquells illencs que formaven part de l'administració espanyola, ja fossin funcionaris civils o militars. Dins aquesta emigració s'haurien d'incloure també els clergues (59). Tots ells formaren part de la burocràcia colonial espanyola instal·lada a Ultramar (60).

No hi ha dubte que l'emigració a Cuba i Puerto Rico era facilitada pel fet que aquestes illes pertanyien a l'Estat Espanyol. En aquest sentit, resulta significatiu que un dictamen publicat pel ministeri del Foment el 1882 proposàs variar els corrents migratoris balears, que llavors es dirigien sobretot a Algèria i Amèrica del Sud. Segons aquest dictamen, l'emigració illenca s'hauria de dirigir exclusivament a les Antilles espanyoles. L'Estat Espanyol s'encarregaria de pagar el viatge, subventionaria els emigrants perquè poguessin comprar animals domèstics i eines per llaurar, garantiria la seguretat dels nous colons i retornaria els que no se poguessin aclimatar (61).

4.2.1. L'EMIGRACIO A CUBA FINS AL 1898

Tenim poques dades sobre l'emigració a Cuba al final del s XVIII i començaments del XIX. Fou quantitativament poc important i que va estar composta per alguns funcionaris, com el maonès Pere Fronti Soler, comandant d'enginyers de l'Arsenal de l'Havana que marxà a Cuba el 1792 i s'hi morí el 1817 (62); i alguns comerciants. El 1828 també residia a l'Havana el pintor mallorquí Jaume Martí Serra (63).

Pareix esser que l'emigració augmentà durant la dècada dels anys trenta del s XIX, quan s'intensificaren les relacions comercials entre Mallorca i Cuba. Ja hem indicat que el 1833 hi havia 8 comerciants balears instal·lats a la zona de Santiago, entre 1841 i 1849 s'instal·laren en aquesta mateixa zona 39 comerciants illencs, i entre el 1850 i el 1865, altres 16. A la província de l'Havana, entre el 1833 i 1841, s'establiren 19 comerciants procedents de les Illes Balears.

Entre 1853 i 1859 marxaren a Cuba 20 mallorquins i aquesta illa era el principal destí de l'emigració mallorquina (64). S'ha indicat que l'emigració balear cobrà impuls en el decenni de 1860-70.

En el trienni 1860-62 foren enterrats en el cementeri Espada de l'Havana 85 balears, la qual cosa suposava el 3,40% dels emigrants morts procedents de la metròpoli. L'emigració balear, per nacionalitats, era la quinta en importància, després de la gallega, l'asturiana, la catalana i la càntabra. Entre 1860 i 1865,

foren enterrats en aquests mateix cementeri, 68 illencs que formaven part de l'exèrcit colonial espanyol i de l'esquadra, la qual cosa suposava el 1,83% dels enterraments. També sabem que els balears eren, després dels canaris, els que tenien un percentatge més alt d'enterraments "d'almoïna", fet que caracteritzaria l'emigració illenca en aquestes dates, com una de les més pobres (65).

Sembla que l'emigració i l'establiment de nous vincles comercials entre Cuba i Mallorca i Menorca, són dos fenòmens molt relacionats. Ja hem indicat que va esser un emigrant ciutadellenc a Cuba a la dècada dels cinquanta del s XIX qui va fundar a Menorca el primer taller de sabates mecanitzat i qui va obrir per a les sabates menorquines el mercat cubà. Un poc després, va esser un comerciant llucmajorer que mercadejava amb Cuba qui va facilitar les primeres trameses de sabates de Lluçmajor cap a Cuba.

En aquests mateixos anys, marxaren a Cuba alguns clergues mallorquins. Coneixem els casos de Jaume Gomila (1858) i del silleric Antoni Canals i Rullan que s'ordenà de prevere a l'Havana el 1876, fou professor de llatí en el Seminari de Cuba i rector de Consolación del Sur (Pinar del Río).

També passaren a la gran Antilla un cert nombre de militars. A la dècada dels seixanta tenim constància de Joan Fiol Pons, maonès, auditor de guerra de la capitania general de Cuba, que va morir a Azúa cap a 1865; Pere Roig Muntaner, sots-tinent del segon batalló del regiment de Cuba número 7, que va morir a Cuba cap a 1868; Joan Juan Moragues, marí de guerra natural d'Andratx, que el 1864 signà un contracte per servir cinc anys a l'aguait de

l'Havana; i el mariscal de camp Ignaci Plana Moncada (Maó 1808-La Rioja 1880), que va esser segon caporal, és a dir, la segona autoritat de la capitania general de Cuba (66).

L'emigració a Cuba no era massa important quantitativament al final dels anys setanta i començament del vuitanta de s XIX. Entre el 1878 i el 1881, per a l'emigració exterior mallorquina, molt reduïda, Cuba no era un dels principals destins.

Però hi havia una excepció, la vila d'Andratx, on:

"Del número de habitantes de que se compone este pueblo, por término medio hay de 700 á 800 ausentes, casi en su totalidad varones de 14 á 50 años, ocupados en la navegación por el continente español, sus posesiones ultramarinas, por el extranjero" (67).

L'emigració andritxola s'inicià cap a 1850, es dirigia a Cuba i estava vinculada al comerç ultramarí. En el Port d'Andratx hi havia una fàbrica de sabó que exportava part de la seva producció a distints països americans. Inicialment, aquesta emigració va estar protagonitzada pels pescadors (68). El 1891, Pere d'Alcàntara Penya assenyalava que la població d'Andratx havia minvat perquè

"siendo marineros muchos de sus vecinos, se establecen con facilidad en el continente o en América" (69).

S'ha indicat que cap a 1830 s'expediren a Mallorca uns 200 passaports per anar a Cuba, que passaren a 400 el 1840 i 1.200 el 1860. Molts de mallorquins anaven a Cuba per períodes curts i sovint una mateixa persona hi viatjava en diverses ocasions (70).

La colònia balear establerta a Cuba va intentar organitzar-se per primera vegada a començaments de 1881. Es volia crear una associació que s'anomenàs Societat de les Illes Balears, i amb aquest objectiu se celebraren dues reunions a l'Havana, amb assistència d'una trentena de persones. Els promotors eren Joan Pujol Colomà i Bartomeu Noguera. No s'obtingué cap acord i la societat no arribà a funcionar (71).

Caldria esperar quatre anys perquè la colònia d'illencs establerts a Cuba fos prou important per a crear una associació duradora. A començaments de 1885 es projectà crear una societat de beneficiència i socors mutus que s'anomenaria "La Balear". Fins llavors els illencs estaven relacionats amb el Centre Català, de l'Havana:

"en cuya Sociedad están armonizados
intereses Catalanes y Baleares, se-
gún su reglamento, ya que no en su
título" (72)

Inicialment, els impulsors d'aquesta nova associació varen esser Macià Barceló, Jeroni Montaner, Jaume Bordoy i Pere Gomila. El 14 de juny de 1885 se celebrà una reunió, sota la presència de Marià Forteza, on participaren trenta-cinc balears. El 25 de juny, es realitzà una altra reunió on es decidí que la nova associació no seria de socors mutus, perquè no hi havia prou recursos

econòmics. Hi havia 70 illencs i M Forteza va esser substituït per Mateu Garau i Santiago Pou. Es nomenà una comissió per a redactar uns estatuts, que foren aprovats pel governador general de Cuba, el tinent general Ramón Fajardo el 15 de setembre de 1885. Aquest reglament preveïa que fossin socis de número els nascuts a les Illes Balears, els seus fills i tots els seus descendents.

L'onze d'octubre de 1885, es va constituir la "Societat Balear de Beneficiència" i es nomenà la seva primera junta directiva, composta per Antoni Vila Juaneda com a president; Mateu Garau i Cañellas, vice-president; Frances Roig, Tresorer; Joan I. Casas Seguí, secretari comptador; i els vocals Joan Ferrer, Macià Barceló, Jeroni Montaner, Emili Bonich, Joan Sureda, Francesc Píris, Antoni J Colom, Josep Rojas, Antoni Moner, Pere Bosch, Miquel Bèrgamo i Joan Garau. Completaven la junta dotze vocals suplents i dos sots-secretaris.

Inicialment comptà amb 168 socis, la majoria dels quals residien a l'Havana. Durant el seu primer any d'existència va registrar 122 baixes i 127 altes a causa del

"modo de ser especial de nuestros comprovincianos y su profesión casi exclusiva, que los obliga á cambiar de residencia constantemente y á no tener asiento fijo" (73).

La Societat Balear de Beneficiència es finança amb les aportacions dels seus socis, dotze dels quals donaren 100 o més pesos:

Francesc Torres	300 pesos	
Antoni Vila	300	"
M Garau	200	"
Francesc Pons	200	"
Francesc Roig	200	"
Josep Riera	200	"
Antoni Moner	200	"
A J Colom	100	"
Gabriel Sastre	100	"
Francesc Piris	100	"
Cristòfol Pons	100	"
Joan Lliteres	100	" (74).

Fins a l'octubre de 1886, la Societat Balear de Beneficiència va socórrer 28 persones, organitzà una subscripció per ajudar els dammificats per un gran temporal que ocasionà greus desastres a Ciutadella i Sóller i es va posar d'acord amb la Casa de Salut "Integridad Nacional" perquè atengués els seus socis.

Aquesta societat disposà de recursos suficients per atendre una comunitat

"si bien no rica, en cambio desahogada y laboriosa, la cual dedicada en su mayor parte, á las rudas tareas de la vida del mar" (75).

Durant el segon any de la seva existència, la junta directiva va tenir el mateix president, tresorer i secretari comptador, però el vice-president fou substituït per Antoni J. Colom Marcús; i els vocals J. Montaner, E Bonich, J. Sureda, A.J. Colom, J. Rojas, A. Moner, P. Bosch, M. Bérnago i J. Garau, varen

esser rellevats per Cristòfol Pons, Josep Riera, Joan Monjo, Francesc Pons, Baltasar Gelabert, Pere Ferrer Seguí, Antoni Escandell, Guillem Colom i Montaner i Joan Antich.

Sembla que el 1887 va esser un any econòmicament difícil per a Cuba, fet que també afectà la Societat Balear, la qual hagué de cercar nous recursos com l'organització de funcions. Així i tot, adquirí dues cases a l'Havana, al carrer Indústria, per ubicar-hi la seva seu.

El maig d'aquest mateix any va rebre el penó que havia comanat a Mallorca. Va esser dissenyat per Ricard Anckerman, auxiliat per Josep Maria Quadrado.

Durant aquest any el nombre de socis minvà lleugerament, ja que passà de 173 a 155. En canvi, va augmentar el nombre d'individus auxiliats, que passà de 28 a 91. Entre les ajudes repartides cal destacar l'import de 21 passatges de retorn a la Península, quan l'any anterior només n'havia pagat sis (76).

El 1891, la Societat Balear de Beneficiència només comptava amb 107 socis. N'era president honorari Antoni Vila i Juaneda, president Francesc Roig, vice-president Joan Sureda i Rosselló, tresorer Guillem Colom i Montaner i secretari comptador Gabriel Cañellas Gomila (77).

Quan es creà la Societat Balear de Beneficiència, el 1885, les úniques nacionalitats hispàniques que tenien associacions pròpies a Cuba eren Catalunya (des del 1840), Canàries (des del 1872), Astúries (des del 1877) i Galícia (des del 1879). El 1891, la Societat de Beneficiència de naturals de Catalunya tenia 559

socis, o sigui cinc vegades més socis que la balear (78).

Cap a 1887 passà a Cuba el prevere binissalemer Pere Josep Villalonga Pons, que ocupà diversos càrrecs a la diòcesi de Santiago de Cuba. El 1890 arribaren a Cuba Josep Ordines Bauçà, de Santa Maria del Camí, que exercí a Sagua la Grande (Santa Clara) i Santa Ana (Matanzas), i Guillem Gomila Rosselló, de Felanitx. Devers el 1891 s'establí a l'Havana el prevere Miquel Ferrer Ballester.

A partir de 1892, disposam de dades sobre l'emigració a Cuba pel port de Palma, extretes de la "Gaceta de Madrid" (79). Aquest any marxaren cap a Cuba 95 illencs, l'any següent, 75 i el 1894, 78 (80).

Durant aquests anys, els principals destins dels emigrants illencs eren Algèria i França, i en un segon terme, Cuba i Puerto Rico, amb la important diferència que les primeres eren emigracions temporals, i les segones o eren de més llarga durada o tenien un caràcter definitiu. Pel port de Palma, durant el període 1892-94, només retornà de Cuba un emigrant, el juliol de 1894.

L'únic port de les illes Balears des del qual parteixen emigrants cap a les Antilles és el de Palma (81). Una altra característica d'aquesta emigració és que pràcticament només parteixen homes. Les dones només representen el 4% dels emigrants illencs a Cuba durant el període 1892-1900.

Entre els emigrants que anaren a Cuba a la primera meitat de la dècada de 1890, tenim constància dels germans Cañellas Palmer,

d'Andratx, que varen tenir a Cuba una flota de goletes. Sembla que durant un cert temps un moll de Cienfuegos va dur el nom de "Muelle Cañellas" (82).

S'ha dit que entre 1891 i 1895 emigraren a Cuba 1.455 persones (83). Segons la "Gaceta de Madrid", l'emigració va esser més modesta, només emigraren 342 persones, però s'ha de tenir en compte que aquesta xifra es refereix únicament als emigrants que sortien des de Palma, i és possible que alguns illencs partissim des de ports de la Península, sobretot de Barcelona.

L'inici de la guerra de Cuba, el febrer de 1895, no va aturar l'emigració, si bé sembla que la crisi econòmica que causà la guerra provocà el retorn d'alguns treballadors mallorquins (84). Durant aquest any emigraren pel port de Palma 94 balears, i el 1896, altres 94. També sabem que el setembre de 1895, marxà a les Antilles, ignoram si a Cuba o a Puerto Rico, des de Barcelona, un vapor on anaven 90 sollerics que partien a cercar feina (85). El 1897, minvà un poc l'emigració, ja que només partiren 60 illencs. El 1898, abans del bloqueig nord-americà que es va mantenir durant tota la guerra entre els Estat Units i Espanya (abril-agost de 1898), passaren a Cuba 83 balears.

En total, entre el gener de 1895 i el març de 1898, emigraren des del port de Palma 331 illencs (86). Entre aquests emigrants s'hi devia trobar Esteve Pujol Andreu (Portocolom, Felanitx 1885-1991), que va partir amb només onze anys acompanyat del seu pare (87).

Tenim poques dades sobre la participació en la vida política dels emigrants illencs. Sabem que cap a 1879, era diputat per Santiago de Cuba Santiago Vinent Gola (88), i que el 1893 la colònia mallorquina de Santiago de Cuba va felicitar a Antoni Maura i Montaner, aleshores ministre d'Ultramar, pel seu projecte de reforma del govern i de l'administració civil a Cuba i Puerto Rico (89).

El març de 1896, el mallorquí Valerià Weyler i Nicolau, llavors governador general i capità general de Cuba, va esser nomenat president honorari de la Societat Balear de Beneficiència. A la memòria de 1900 d'aquesta entitat, Weyler encara hi figurava com a president honorari, amb Antoni Vila Juaneda, però a la de 1901, el general Weyler ja no hi sortia (90).

No tenim constància de cap emigrant illenc que participàs en la guerra en el bàndol cubà o que expressàs les seves simpaties pels independentistes, com feren alguns emigrants catalans. La colònia balear degué tenir una actitud pro-espanyola semblant a la d'altres nacionalitats perifèriques on el nacionalisme estava poc desenvolupat, com la canària (91).

Alguns emigrants balears formaren part de l'Institut de Voluntaris de Cuba. Aquests voluntaris havien estat organitzats i armats pel governador Francisco Lersundi a finals de 1868, durant la Guerra dels Deu Anys. La majoria dels seus membres eren emigrants espanyols partidaris del domini colonial espanyol. La seva tasca era donar suport a l'exèrcit regular i sovint s'encarregaven de guarnir viles i ciutats.

Almenys quatre voluntaris nascuts a les Balears varen morir a Cuba a causa de malalties en el període 1895-98. Es tracta d'Esteban Ceballos, de Palma, que formava part dels voluntaris de Matanzas i morí a Jaguey Grande el 30 d'abril de 1897; de Pere Torres Marí, de Sant Joan Labritja (Eivissa), que era membre dels voluntaris de Puerto Rico i va trobar la mort a l'Havana el 20 d'octubre de 1897; de Juan Alvaro, d'Eivissa, dels voluntaris de Vueltas, que va perdre la vida a Remedios (Santa Clara); i d'Antoni Vich Roca, de Palma, que formava part dels voluntaris del general Blanco i va morir a l'Havana el 30 de juliol de 1898 (92).

Pel que fa a l'emigració després de l'agost de 1898, la veurem a la novena part, on s'analitzen les repercussions econòmiques i socials de la guerra de Cuba.

4.2.2. L'EMIGRACIO A PUERTO RICO FINS A 1898

L'emigració des de les illes Balears a Puerto Rico es perllongà durant tot el segle XIX i va continuar durant els primers anys del segle XX.

Per estudiar l'emigració durant el s XIX és fonamental el treball realitzat per Estela Cifre de Loubriel. Aquesta autora ha elaborat una mena de diccionari biogràfic que recull informació de 1.075 emigrants balears residents a Puerto Rico. Aquesta xifra inclou oficials de l'exèrcit, funcionaris civil i soldats destinats a l'illa, i suposa una mostra molt àmplia de l'emigració illenca, si bé cal tenir en compte que va emigrar a Puerto Rico molta més gent (93).

La majoria dels emigrants balears eren homes joves i fadrins, que es dedicaven sobretot a l'agricultura i al comerç. Pareix ésser que els illencs, com els catalans, controlaren part del comerç de Puerto Rico.

Alguns mallorquins, com Francesc Blanes Mestre (natural d'Artà), Antoni Morey, Lluís Rubert i Lluç Solivellas Vicens foren elegits diputats provincials per Mayagüez, Manatí, Ponce i Yauco, respectivament. D'altres, com Joan B Carreras, Joan Casellas, Miquel Coll, Guillem Frontera Bauzá (de Sóller), Miquel Marquès Enseñat (de Sóller), Damià Monserrat (de Palma), Esteve Nadal Gros, Llorenç Roses Borrás (de Sóller), Santiago Rotger Mager (de Palma), Salvador Suau Mulet i Joan Vicens Bernat (de Sóller), i el mateix Francesc Blanes ocuparen el càrrec de batle (94).

Durant el segle XIX passaren a Puerto Rico almenys una quarantena d'oficials balears de l'exèrcit espanyol, entre ells Ferran Cotoner Chacón (Palma 1811 - Barcelona 1888), que va esser capità general i governador general de Puerto Rico entre 1856 i 1860 amb la graduació de tinent general, i Valerià Weyler i Nicolau, que el 1865 passà des de Cuba a Puerto Rico, amb la graduació de comandant d'estat major, per inspeccionar l'administració militar (95).

També varen esser destinats a Puerto Rico una dotzena de empleats públics de l'Estat Espanyol, com Sebastià Bauzá Rosselló, cap de carrabiners d'hisenda i Andreu Sitjar, jutge.

Pel que fa als preveres, es destacà Joan Antoni Puig Monserrat, de Felanitx, preconitzat bisbe de Puerto Rico el gener de 1874. Residia a l'illa des de 1835 i havia estat elegit diputat per Puerto Rico a les corts constitucionals de 1869. El febrer de 1874 va esser nomenat fill il·lustre de Palma. Joan Antoni Puig va regir la diòcesi de Puerto Rico fins a la seva mort el 1894. També va esser senador i va tenir algunes topades amb el poder civil (96). Durant el seu govern es crearen en el seminari de Puerto Rico diverses beques perquè alumnes mallorquins sense recursos hi poguessin estudiar. Entre 1875 i 1894 passaren a Puerto Rico 19 capellans (97).

Altres clergues que anaren a Puerto Rico foren Antoni Sancho Blanes, d'Artà, franciscà exclaustrat que el 1836 passà a Puerto Rico i fou rector del Seminari Conciliar de l'illa (98), Carles Jofre, que s'establí a Cabo Rojo, el jesuïta ciutadà Josep

Margarit, Bartomeu Sancho, que va morir a Ponce el 1839 i Joan Coll, un missioner franciscà mort a San Juan el 1821 (99).

En general, els mallorquins

"se dedicavan a sus quehaceres agrícolas y comerciales y, aunque no dejaban de simpatizar con los gobernantes, realmente no tomaban parte activa en el gobierno ni recibían prebendas ni privilegios por ser españoles" (100).

Respecte al seu origen per illes, dels 1075 emigrants balears estudiats per Estela Cifre, 884 eren mallorquins, 87 eivissencs i 66 menorquins. Les ciutats i pobles de Mallorca d'on partiren més emigrants foren Palma (238 persones), Sóller (161), Artà (37), Felanitx (23), Manacor (23), Pollença (20), Inca (16) i Bunyola (11). Proporcionalment, Sóller va esser la població més afectada per l'emigració a Puerto Rico. A Menorca, aquesta emigració es concentrà a Maó (59 persones), mentre que a Eivissa està més repartida entre la ruralia i la capital (38 persones) (101).

A Puerto Rico, els illencs s'instal·laren sobretot a la capital, San Juan i a la part occidental de l'illa, a Ponce, Lares, Mayagüez, Guayama, Adjuntas, Juana Díaz, Utuado, San Germán, Aguadilla, Arroyo, Yauco i Maricao, principalment.

S'han detectat importants fluxes d'emigració entre Sóller i Lares, entre Sóller i San Juan, entre Artà i Mayagüez i entre Sóller i Adjuntas. Altres fluxes migratoris de menor importància són els de Palma a Ponce, de Manacor a San Juan, de Sóller a Arecibo i d'Artà a Guayama. Com es lògic, també hi va haver un im-

portant fluxe migratori de capital a capital, de Palma a San Juan. Els menorquins i els eivissencs s'instal·laren sobretot a San Juan (102).

Resulta molt difícil establir una cronologia de l'emigració balear a Puerto Rico. Probablement s'inicià a finals del segle XVIII. Sabem que el 1800 mor a San Juan el ciutadà Jaume Cabré Cabré. Entre aquest any i el 1820 passaren a Puerto Rico uns trenta-dos illencs, una desena dels quals eren soldats. La seva distribució per zones d'origen era la següent (103):

Part Forana de Mallorca.....	8
Palma	7
Mallorca (sense especificar)	5
Menorca	9
Eivissa	3

S'ha indicat que l'emigració mallorquina a Puerto Rico va adquirir importància a partir de 1820 i que, en general, l'emigració a Puerto Rico s'incrementà a mitjans XIX i va estar vinculada a l'expansió de l'economia porto-riquenya basada en l'exportació del cafè (104).

Sovint els mallorquins adquirien als criollos terrenys encara verjos a preus accessibles i els acondicionaven per conrear cafè.

Es considera que el pioner de l'emigració sollerica a Puerto Rico fou Joan Marquès i Marquès, de can Elic, que arribà a la petita Antilla el 1837, cridat per un oncle seu, Bartomeu Marquès

Muntaner, que era capellà a Aguadilla (nord-oest de Puerto Rico).

Joan Marquès s'instal·là a Lares, a l'interior de l'illa, on és considerat un dels fundadors de la ciutat. Es dedicà a l'agricultura i introduí el conreu del cafè. Amb un emigrant procedent de Palma, Vilella, va fundar la primera casa comercial de Lares, "Marquès y Vilella". Un cop consolidat, començà a cridar els seus parents perquè anassin a fer feina a Lares. Un germà seu, Antoni Marquès i Marquès, tornà a Mallorca cap a 1850 i fou un dels fundadors del Banc de Crèdit Balear i batle de Palma pel Partit Conservador (1884-85) (105).

Cap a 1837, passaren a Puerto Rico els germans Antoni Blanes Juan (Artà 1820 - Palma 1885) i Montserrat Blanes Juan (Artà 1821 - Palma 1899), que s'instal·laren a Mayagüez. El primer fundà i dirigí la casa comercial "Blanes i Companyia", fins que tornà a Mallorca el 1865 i es va fer càrrec de l'empresa el seu nebot Rafael Blanes Massanet (Artà 1840 - Palma 1901). Aquest emigrà a Puerto Rico cap al 1850 i retornà devers el 1875. Tots aquests "indianos", un cop a Mallorca participaren en importants empreses, adquiriren béns immobles i promogueren diverses obres de beneficiència a Artà (106).

Una altre família artanenca que passà en part a Puerto Rico en el decenni de 1830-40 fou l'Esteve, anomenada de can Sopa o de so na Sopa. Concretament, tenim referències de Bartomeu Esteve, un comerciant que va cridar a Puerto Rico el seu cosí Sebastià Esteve Nicolau (107).

El 1844 va passar a Puerto Rico Francesc Puig, un militar nascut a Sóller. A Ultramar, va anar ascendint i el 1857 fou nomenat tinent. Va col·laborar en els periòdics "El Ponceño" i "Boletín Mercantil", de Puerto Rico, i a "La Aurora", de Matanzas (Cuba), els anys 1855 i 1856.

Entre 1853 i 1859 sol·licitaren passaport per anar a Puerto Rico 8 mallorquins. En aquests anys la petita Antilla era el quart destí de l'emigració mallorquina, després de Cuba, Algèria i França (108).

A la dècada dels anys seixanta emigraren a Puerto Rico membres de dues famílies de Sóller que aconseguiren fer fortuna: els Roses i els Castañer.

Cap a 1861 Miquel Roses es va instal·lar a Arecibo (a la costa nord) i va adquirir una botiga. Va fer venir el seu germà Antoni com a el seu soci i aviat començà a estendre els seus negocis:

"Una cerrada red comercial de vínculos étnicos y de parentesco tomó forma durante las décadas del setenta y del ochenta. Se estableció una colonia mallorquina en estrecha relación con Roses y Cía. Las tiendas mallorquinas rurales y urbanas compraban suministros en el almacén general" (109).

Roses i Cia va controlar bona part del comerç, fonamentat en l'exportació del cafè, i dels serveis a Arecibo i Utuado (una

ciutat situada a l'interior). Va establir relacions comercials directes amb l'estranger i s'enriquí encara més especulant amb el canvi de moneda que circulava a Puerto Rico. Transferí grans quantitats de doblers a la metròpoli i invertí en altres sectors de l'economia de Puerto Rico. Un nebot de Miquel i Antoni Roses, Llorenç Roses Borràs, va esser batle d'Arecibo (110).

Pel que fa als Castañer, Joan Castañer arribà a Puerto Rico el 1861. Inicialment treballà en l'"estancia" de Joan Colom, un altre solleric emigrat. El 1868 s'independitzà i adquirí una finca per conrear cafè. També va obrir una botiga i aviat va augmentar les dimensions de la finca i el volum dels seus negocis. Va cridar alguns dels seus familiars perquè s'establissin amb ell (111).

Altres mallorquins que residiren a Puerto Rico a la dècada dels seixanta foren Bartomeu Janer, que fou nomenat registrador d'esclaus a Ponce (1868), Josep Escat i Gibert, nomenat ajudant militar de marina a Arecibo (1868). El 1867, tres mariners mallorquins de la dotació del vapor de guerra «Vasco Nuñez de Balboa» varen morir a Puerto Rico a causa d'un huracà.

Per aquestes dates, també residien a Puerto Rico, a Guayama (costa sud), diversos membres de la família artanenca dels Amorós, anomenada de can Regalet. En concret, tenim constància de Joan Amorós, que es dedicava al comerç, de Pere Amorós, també comerciant, Joan Amorós Alcina, Pere Amorós Alcina i sebastià Amorós Alcina (112).

El 1870 va esser nomenat batle de Lares el solleric Miquel

Marquès Enseñat. Per aquestes dates, el millor hotel de Puerto Rico era propietat d'un mallorquí, un tal Obrador. El 1874 es traslladà a Puerto Rico el periodista eivissenc Jacint Aquerza Loiza (1855-1911), que el 1897 arribà a ésser el director del "Boletín Mercantil de Puerto Rico". El 1876, va ésser nomenat mestre a Puerto Rico l'eivissenc Joan Cardona Tur. Aquest mateix any mor, a Cabo Rojo, Jaume Guiscafré Palmer, ajudant militar de marina. El 1878, Ignaci Llopart Jaume tenia a Puerto Rico una important botiga de teles, de les quals n'era un actiu importador. El 1879 mor a Puerto Rico Antoni Salvà Medinas, pilot de comerç, i el 1880, Josep Martí, comptador de l'administració de rendes i duanes de Ponce (113).

Cap a 1885-86, hi havia a Puerto Rico 101 emigrants balears, la qual cosa suposava el 6,3% dels emigrants procedents de la Península Ibèrica i illes adjacents. Convé recordar que la població illenca només representava l'1,6% del total de la població metropolitana. Només les illes Canàries, el País Basc i Catalunya enviaven, en proporció, més emigrants a la petita Antilla (114).

Una altre llinatge mallorquí present a Puerto Rico fou el de Mayol. El 1886, els sollerics Antoni Mayol Simonet i Miquel Pons fundaren a San Juan la casa comercial "Los Muchachos", que s'especialitzà en ferreteria. Cap a 1890, Pere Mayol, amb els seus germans Llorenç i Josep, fundà la important firma comercial "Mayol Hermanos", que encara existia cap a 1946, dirigida per nebots i parents (115).

En aquesta època, la colònia mallorquina a Puerto Rico era

prou nombrosa i rica per ajudar les víctimes d'unes inundacions que havien afectat els municipis de Sóller i Fornalutx. Segons el testimoni d'Esperança Mayol Alcover, que era una filla d'emigrants sollerics nascuda a Arecibo:

"En Utuado para esa época (1885) vivían muchos mallorquines, especialmente de Sóller. Recuerdo que eran muchos porque una noche se reunieron en nuestra casa. El propósito de la reunión era tratar de recaudar fondos para enviarlos a Sóller para auxiliar las víctimas de una gran inundación (...). Donde más estragos había causado era en en lugar llamado L'Horta. El "Sóller", periódico que llegaba mensualmente desde Mallorca, daba detalles de la tempestad y de los daños. Se hicieron varias colectas" (116).

Per aquest motiu també es recaptaren doblers a San Juan, Lares, Ponce, Arecibo, Adjuntas, Yauco i Mayagüez.

A partir de 1892, tenim informació sobre l'emigració a Puerto Rico pel port de Palma (117). El 1892, marxaren a Puerto Rico 43 illencs, l'any següent 22, i el 1894, 32 (118). El 1895 l'emigració es va quadruplicar. Varen partir 109 homes i vint-i-vuit dones. L'emigració illenca a Puerto Rico superarà la que es dirigia a Cuba, però aquesta situació només va durar fins a 1897. Resulta curiós constatar que, en proporció, es dirigiren més dones illenques a Puerto Rico (el 13% del total d'emigrants) que a Cuba (el 4%).

El 1896 partiren cap a Puerto Rico 101 balears, l'any següent, 114 i durant els primers mesos de 1898, altres 18 persones. Lògicament, el bloqueig nord-americà d'abril de 1898 a causa

de la guerra Hispano-Nord-americana va interrompre completament l'emigració.

En total, entre 1892 i l'abril de 1898, emigraren a Puerto Rico 467 illencs, una xifra un poc inferior a l'emigració que es dirigí a Cuba durant el mateix període (673 persones) (119).

Tenim alguns noms d'emigrants mallorquins durant aquests anys. El 1892 arribaren a Puerto Rico el ciutadà Francesc Perelló Cerdà, que treballà en l'establiment comercial de Roses i companyia, i l'alaroner Pere Joan Rosselló Batle, que regentà una pelleteria de la seva propietat. El 1895 arribà a l'illa Gabriel Palerm Enrich, que el 1896 era caporal del quart batalló de voluntaris. Aquest mateix any emigraren a Puerto Rico Antoni Martorell Duran i el seu pare, de Manacor (120).

Durant aquests anys, segons la "Gaceta de Madrid", només tornaren de Puerto Rico a Palma tres persones, dues l'abril de 1895 i una el setembre de 1897.

Cap a 1897-98, hi havia en el districte municipal de Ponce, 153 emigrants balears, la qual cosa suposava el 16,4% del total dels emigrants procedents de la Península i illes adjacents. En aquest districte, la colònia balear era la més nombrosa, per davant de catalans, gallecs, canaris i andalusos (121).

Sobre la participació dels emigranyts illencs en la vida po-

lítica de Puerto Rico, ja hem assenyalat que un cert nombre de mallorquins foren elegits diputats provincials i batles, i que el bisbe Puig va esser diputat per Puerto Rico a les corts de 1869.

Quan el 1868 es produí l'aixecament independentista de Lares, un mallorquí, Francesc Fuster Martí, natural de Santa Margarida, fou citat com un dels "cabecillas", fet que ell negà. Havia arribat a Puerto Rico el 1864. Primer va residir a San Juan i després a Lares, on el 1868 era dependent d'un comerç. Un altre mallorquí resident a Lares, Joan Marquès, va esser empresonat pels aixecats el 1868.

Hi va haver mallorquins entre els fundadors d'entitats com el Centre Espanyol de Mayagüez i la Casa d'Espanya de San Juan. També n'hi va haver que formaren part de les lògies maçòniques porto-riquenyes.

Un fill de mallorquins, Pablo Vilella Pol milità en el Partit Autonomista des del 1891 i fou elegit senador per Puerto Rico el 1897.

Malgrat aquesta excepció, sembla que la majoria dels illencs eren favorables al Partit Assimilista, l'anomenat Partit Espanyol.

Un nombre important d'emigrants illencs formaren part de l'Institut de Voluntaris de Puerto Rico, un cos de caràcter militar creat per donar suport a l'exèrcit regular espanyol. La majoria dels voluntaris eren emigrants procedents de la metròpoli.

Entre d'altres, foren voluntaris espanyols a Puerto Rico en el període 1873-1894, Cristòfol Andreu (a Humacao). Pasqual Borràs (a Guayama), Joan Borràs Miralles (a Humacao), Antoni Brunet

Blanes (Mayagüez), Antoni Cifre Albertí, Sebastià Colom Alcover (Aguadilla), Antoni Frau Oliver (Mayagüez), Miquel Marquès Ensenyat (Aguadilla), Joan Mayol Oliver (Aguadilla), Esteve Nadal Gros (Mayagüez) i Miquel Roses Bisbal (Arecibo).

Alguns d'aquests voluntaris illencs varen tenir graduació d'oficials, com els tinentes Pasqual Borràs i Antoni Brunet; els capitans Joan Borràs, Antoni Frau i Miquel Marquès; el comandant Miquel Roses i el tinent coronel Esteve Nadal.

Durant el període bèl·lic comprès entre 1895 i 1898 formaren part de l'Institut de Voluntaris de Puerto Rico Ramon Alou Mayol, que el 1896 era sergent honorari; Bartomeu Cantallops Bisquerra, natural de Palma, que el 1896 tenia la graduació de sergent; el solleric Joan Estades Santandreu, que el 1896 era caporal; Tomàs Grau Pérez, ajudant del batalló de voluntaris de Mayagüez; i el tinent Llorç Roses Borràs.

A més, coneixem els casos del prevere mallorquí Lluç Lladó, que el 1895 era vicari d'Arecibo i el 1896 era el capellà castrense del quart batalló de voluntaris; i del també mallorquí Gabriel Palerm Enric (1868-1963), que el 1896 era caporal del quart batalló de voluntaris i el 1898 participà en la guerra Hispano-Nord-Americana (122).

Un altre cas curiós és el del capità de voluntaris solleric Macià Ferrer Lladó. Aquest mallorquí es dedicava al comerç i residia a Adjuntas (centre-oest de Puerto Rico) quan es produí la invasió nord-americana el juliol de 1898. Es va negar a seguir l'exèrcit regular espanyol, que es retirava cap a Utuado, amb l'excusa que calia defensar els residents mallorquins contra les

partides de "tiznados", grups de porto-riquenys incontrolats, que atacaven les propietats dels espanyols. Una finca d'un mallorquí de Fornalutx, situada entre Adjuntas i Lares, ja havia estat assaltada pels "tiznados". Macià Ferrer improvisà una petita tropa amb els emigrants mallorquins i s'encarregà de mantenir l'orde fins que arribaren les forces regulars nord-americanes (123).

Respecte a l'emigració després de l'agost de 1898, durant els primers anys de la dominació nord-americana, la veurem a la novena part.

4.2.3. L'EMIGRACIO A LES FILIPINES DURANT EL SEGLE XIX

A diferència de l'emigració a Cuba i Puerto Rico, que afectà a un percentatge significatiu de la població balear, l'emigració a les Filipines va tenir un caràcter minoritari. A més, quasi tota l'emigració va estar vinculada a la presència en aquestes illes de l'exèrcit espanyol i d'importants ordes religiosos. També tenim notícia d'algun funcionari civil i d'algun comerciant establert a les Filipines.

Durant el segle XIX, molts de militars de carrera de l'exèrcit espanyol passaren un període més o menys llarg de la seva vida militar a les Filipines.

Entre el 1848 i el 1880 passaren a les Filipines, com a mínim, una desena de militars nascuts a les Balears.

N'hi va haver alguns que ocuparen càrrecs d'una certa importància, com el brigadier d'enginyers Joan Cardona Enrich que fou director sots-inspector d'enginyers de les Filipines (1848-55) i va esser soci de la Societat Econòmica d'Amics del País de Manila (1849).

Constantí Carlotta Miró, natural de Palma, va arribar a Manila el 1862 contractat per l'Armada. Fou capità del port de Capiz i va morir a Manila el 1880.

El tinent de navili Vicenç Carles Roca Sansaloni va comandar en aigües filipines els vaixells de guerra «Carmen» (1860), «Pasig» (1861) i «Santa Filomena» (1862), i es va destacar en la persecució de pirates.

El comandant Antoni Torres Oliver, de Palma, va esser governador militar del districte de Zamboanga, a Mindanao i va morir a Manila el 1864.

El maonès Gregori Tenori de la Torre es va distingir a la campanya de Mindanao de 1863. El 1865 era brigadier de l'exèrcit espanyol a les Filipines.

El 1866 un mallorquí de llinatge Togores era comandant d'enginyers de l'arsenal de Cavite.

Vicenç Puig Malbertí fou mestre major de les fortificacions militars de Cavite (1867). En aquesta mateixa data el mallorquí Josep Llull Obrador era comandant i sergent major també a Cavite.

Un dels marins de guerra mallorquins més important del segle XIX, Gabriel Le-Senne Cotoner (Palma 1847 - 1916), també va passar part de la seva vida a les Filipines. Arribà a Manila el 1868 amb la graduació d'alferes de navili. El 1871 comandà la canonera «Bulusan». L'any següent participà en la repressió de l'aixecament de Cavite i fou ascendit a capità d'infanteria de marina. El 1873, amb la graduació de tinent de navili, fou nomenat capità del port de Zamboanga (Mindanao). Després d'un parèntesi a la Península (1874-75), tornà a les Filipines. Comandà diverses canoneres, fins que el 1881 retornà a Europa definitivament.

El 1874 passà a les Filipines el tinent coronel d'infanteria Ignaci Montaner Iraola (Palma 1840-1913), que retornà a Espanya el 1884.

També va estar a les Filipines Lluís Roig de Lluís i Sard. El 1875 era coronel i segon cap del cos d'Estat Major a les Filipines.

Pel que fa als civils, el 1838 un mallorquí, l'enginyer de marina Joan de la Creu Caldès, era cap interí dels constructors navals de Cavite, on morí el 1843.

El 1863 va morir a Binondo, Filipines, Miquel Moll, "individuo del Iltre. Ayuntamiento de Manila, esposo de María Llompart", ambdós naturals de Santa Catalina (Palma). El 1875, varen obtenir per oposició places de notari a les Filipines Dionisi Vidal i Josep Granell.

El 1893, el polític liberal Miquel Socias Caimari, va esser nomenat per Antoni Maura Montaner, aleshores ministre d'Ultramar en un gabinet liberal, governador civil de Pangasinán, una província de mitjana importància, situada al nord de Manila, a la part central de l'illa de Luzón. La seva capital era Lingayen i tenia uns 5.000 km2 i prop de mig milió d'habitants. Miquel Socias va ocupar aquest càrrec fins a 1895.

El juny de 1895, fou nomenat governador de Zousolongo el dirigent conservador mallorquí Guillem Montis i Allendesalazar, marquès de la Bastida, que havia estat batle de Palma entre 1891 i 1892 (124).

A les Filipines va tenir una certa importància la presència de religiosos illencs, agustins, jesuïtes, dominics i paüls.

La presència d'agustins mallorquins es remunta al segle XVII, quan hi anaren Bartomeu Estelric, que morí a les Filipines el 1640, i Joan Baptista Bover Viles, que va esser prior del convent del "Santo Niño" de Cebú, on morí el 1693.

Al començament del segle XIX, abans que es produís l'exclaustració de 1835, diversos agustins illencs passaren a les Filipines. El 1821 hi anaren Llorenç Juan, de Palma, i Guillem Piris, de Ciutadella. Juan va regentar diverses parròquies i morí el 1856 a Mamacpacan. Piris va estar a Ilocos i Manila, i el 1849 fou elegit prior provincial, càrrec que ocupà fins al 1853.

El 1827 arribà a Manila una expedició de 20 missioners agustins. Fou dirigida per Gelasi Company, de Palma, i també anaven en aquesta expedició els mallorquins Nicolau Vanrell i Agustí Sitjar.

Gelasi Company va esser rector de diversos pobles tagals i morí a Lipa el 1844.

Nicolau Vanrell, conegut com a Banrell, fou destinat a Bauang i a Narvacan (Ilocos del Sud), on va residir entre 1833 i 1853, quan retornà a Espanya. Va impulsar el comerç i la indústria, així com la construcció d'un pont, que va dur el seu nom. També va fundar diversos pobles, un dels quals s'anomenà Banrell.

Agustí Sitjar, natural de Palma, va regentar diverses parròquies a les Visayas, on morí el 1844.

Després de la restauració de l'orde agustinà a Mallorca

(1890), es va parlar d'establir a Palma una casa de salut per atendre els religiosos malalts procedents de les Filipines i d'Espanya. Fins al 1895, en què es creà la província matritense, els agustins mallorquins varen formar part de la província agustiniana de les Filipines.

Pel que fa als jesuïtes, durant el segle XVII anaren a les Filipines Rafel Bonafé, que arribà a Manila el 1631 i fou provincial en dues ocasions; el menorquí Dídac Saura, que morí enverinat a les Filipines el 1631; i el montuïrer Cristòfol Miralles, que va morir a Manila el 1707.

Durant el segle XIX, passaren a les Filipines almenys catorze jesuïtes illencs. Es tracta de Francesc Artigues, Guillem Bennàssar Vadell, Pere Antoni Estelrich, Joan Galmés, Joan Gelabert, Joan Martí, Guillem Llobera, Francesc Morey, Salvador Muntaner, Francesc Nebot, Lluís Perelló, Cristòfol Sastre i Miquel Sureda.

Alguns d'ells ocuparen càrrecs importants, com Joan Gelabert i Joan Galmés, que foren superiors de la missió de Dapitan (Mindanao) els anys 1871-75 i 1897-99, respectivament.

Guillem Bennàssar Vadell, natural de Calonge (Santanyí), fou destinat a Mindanao per evangelitzar els indis tirurai. S'especialitzà en l'estudi de la seva llengua i publicà a Manila un diccionari tirurai-espanyol. Va morir el 1902, a la mar Roja, quan tornava a Mallorca.

Un altre orde religiós amb una important presència a les Filipines fou l'orde de predicadors. Durant el segle XVII, passaren

a les Filipines els dominics mallorquins Rafel Càrcel (1631), Pere Fenollar (1669), Ramon Martorell (1671), Miquel Seguí i Seguí (1675), Tomàs Escat (1684) i Tomàs Totxo (1699).

En el segle XVIII hi anaren Vicenç Llabrés (1751), Tomàs Samsó (1751) i Domingo Pujol (1752), i a començaments del segle XIX Francesc Cañellas i Antoni Bru Gamundí, que varen partir de Palma el 1805.

A les Filipines es destacaren els dominics Rafel Càrcel, natural de Palma, fill d'un militar, que fou prior del convent de Santo Domingo de Manila (1646) i Pere Fenollar, que va esser commissari del Sant Ofici.

També anaren a les Filipines dos religiosos paüls mallorquins, el porrerenc Pere Julià, que el 1876 es trobava a les Filipines, i el puigpunyentí Joan Santandreu, que morí en aquest arxipèlag el 1878 (125).

Pareix esser que l'emigració a les Filipines va adquirir una certa importància en el darrer decenni del segle XIX. Així, en el període 1891-95, emigraren a les Filipines 101 balears i l'arxipèlag filipí era el cinquè destí preferit pels emigrants illencs, després d'Algeria, Cuba, Puerto Rico i l'Argentina (126).

4.3. NOTES SOBRE LA REPERCUSSIO DE LA GUERRA DELS DEU ANYS A LES ILLES BALEARS

Els illencs no solament entraren en contacte amb les colònies espanyoles a través del comerç i l'emigració, sinó que també ho feren amb la seva participació en les guerres colonials.

Tot i que els conflictes bèl·lics de caràcter colonial més importants foren el de Cuba i el de les Filipines de 1895-98, n'hi va haver d'altres, sobretot la "Guerra dels Deu Anys" a Cuba (1868-78), que també influïren sobre diversos aspectes de les societats de les Illes Balears.

Abans de la "Guerra dels Deu Anys", sabem que alguns mallorquins participaren, en el bàndol espanyol, en la Guerra d'Independència d'Hispanoamèrica (1810-24) (127).

A la guerra d'Àfrica (1859-60), hi participaren el Primer Batalló del Regiment d'Astúries, el Batalló de Caçadors de Fígueres Número 8 i el Batalló de Caçadors d'Aragüilles, tots ells amb base a Palma. La diputació provincial de les Balears va aportar a la campanya dos vaixells, els vapors «Mallorquin» i «Barcelonés», que transportaren queviures i alguns escamots d'artille-

ria a Africa. A més, també partiren cap al Marroc uns 300 voluntaris mallorquins, cinc monges i un prevere (128).

El 1861, la corbeta mallorquina «Palma», comandada pel seu capità, Pere Antoni Miró-Granada Bosch, va formar part com a transport de l'expedició militar espanyola contra la República de Mèxic (129).

A la campanya de Santo Domingo (1863-65), hi participaren, entre d'altres, els illencs Valerià Weyler i Nicolau, que es distingí en diverses accions, com la del riu Jaina i fou ascendit a tinent coronel (130); el soldat Pere Perelló Llabrés, de Sencelles, que va morir a causa de les ferides rebudes en acció de guerra (1864); i els soldats Francesc Ramírez Mulet i Miquel Verat Vives, que moriren a Santo Domingo el 1862 (131); i el marí de guerra Jaume Guiscafré Palmer (132). També hi va trobar la mort, a causa d'una epidèmia, el pare de l'escriptor eivissencs Enric Fajarnès Tur (1864) (133).

A més, la corbeta «Palma» va tornar realitzar transports de tropes, per la qual cosa el seu capità seria recompensat amb el títol honorífic d'alferes de fragata (1871).

Encara el 1866, un gran nombre de marins balears participaren en la batalla de Callao, en el context de la Guerra del Pacífic, que enfrontà l'Estat Espanyol contra Xile i Perú. En concret, hi havia quatre guàrdia-marines illencs, Joaquim Fuster Fernández (nascut accidentalment a Andalusia, de pare mallorquí), Emilio Hédiger Olivar (nascut a Palma de família maonesa), Pere Domenge Rosselló (de Manacor) i Leonardo Gómez Mendoza (nascut a Palma de família forastera); i almenys 157 marins, dels quals 23

eren d'Andratx, 1 de s'Arracó (terme d'Andratx), 8 de Sóller, 4 d'Alcúdia, 3 de Palma, 1 de Santa Catalina (Palma), 3 de Capdepera, 2 de Felanitx, 20 de Maó, 10 de Ciutadella, 2 de Fornells (terme de es Mercadal), 25 d'Eivissa i 1 de Formentera. Com a mínim hi trobaren la mort Josep Perelló i Antoni Vadell (de Felanitx), i altres set mariners varen esser ferits (134).

Les Illes Balears també contribuïren amb homes per a l'exèrcit espanyol durant la primer guerra d'independència de Cuba, l'anomenada Guerra dels Deu anys (1868-78), si bé no es va arribar a crear cap unitat de voluntaris semblant al Batalló de Voluntaris Catalans organitzat i equipat per la Diputació de Barcelona que desembarcà a l'Havana el 1869.

El febrer d'aquest mateix any embarcaren en el port de Palma cap a València uns 100 individus de tropa del Regiment de Galícia que partien voluntaris cap a la Guerra de Cuba. N'hi havia alguns que eren mallorquins. Poc després partiren més soldats d'infanteria voluntaris. De la quinta feta a les Illes Balears al final de 1869 hi va haver 35 voluntaris per anar a Cuba.

El febrer de 1872 partiren cap a l'Exèrcit de Cuba 84 homes del Regiment d'Infanteria de Sòria. En el port de Palma els feren un gran acomiadament. L'octubre de 1876 embarcaren cap a Barcelona 66 individus del batalló de Monforte. A 3 sergents i 13 caporals d'aquesta expedició els hi havia correspongut, per sorteig, passar a Cuba. Amb aquest mateix destí marxaren 9 soldats de l'esquadró de cavalleria, i poc després alguns artillers.

El 1876 formaven part de l'Exèrcit Espanyol de Cuba el tinent coronel d'estat major Emili March García, que el 1878 va es-

ser promogut a brigadier per mèrits de guerra; el brigadier Alexandre Jaquotot del Arca, que era cap de la primera brigada; i el brigadier Federic Esponda Morell, comandant general de la comandància del centre.

Entre d'altres, també lluitaren a Cuba, Josep March Garcia (1869-72 i 1876-78), que el 1879 va esser ascendit a brigadier, Antoni Moltó i Díaz Berrio (869-70) i Salvador Ramis Oliver, natural de Mallorca, sergent segon d'infanteria de marina.

Un cert nombre d'illencs trobaren la mort en aquest conflicte. Coneixem els noms de Ferran Weyler i Nicolau, tinent dels voluntaris de Nuevitas, germà de Valerià, que va morir en combat a Bayamo (Orient), el juny de 1869; de Joan Zaforteza Orlandis, guàrdia-marina de la fragata «Zaragoza», que va morir del vòmit a l'Havana el 1870; de Nicolau Roca Bisbal, tinent del batalló de caçadors de Vergara número 8, que morí a Manzanillo (Orient), el 1875;; d'Emili March Cervera, capità, fill d'un mallorquí i d'una madrilenya d'ascendència mallorquina; de Francesc Morell, tinent d'infanteria, de Palma; de Josep Garcia Montaña, capità també de Palma; i de Joan Busutil Riera, capità, de Maó.

L'agost de 1874 moriren a l'aquait de l'Havana cinc tripulants de la fragata de guerra «Arapiles», els caporals Rafel Femenias Janer (de Ciutadella) i Pere Pascual Bestard (de Palma); i els marins Miquel Ballester Castell (d'Alcúdia), Vicenç Ribas Cardona (d'Eivissa) i Bernat Covas Jofre (d'Andratx).

A Cuba hi trobaren la mort, quasi tots de malaltia, molt de sol-dats mallorquins del segon batalló del primer regiment d'infanteria de marina. N'hi havia de Santanyí, Manacor, Capdepera,

Palma, Felanitx, Moscarí, sa Pobla, Sencelles i d'altres pobles. A Mallorca s'hi morí el tinent coronel Jaume Ferrer, que havia retornat d'Ultramar malalt (135).

També varen perdre la vida a Cuba el soldat Antoni Martí Ginesta, de Selva, mort el 1878; l'artiller del regiment de muntanya, Antoni Barceló Sans, també de Selva, de 26 anys i selleter d'ofici, mort el setembre de 1876; i el manacorí Pere Moracato (?) Coll, de 27 anys i carreter d'ofici, mort el setembre de 1877 de febre groga a l'hospital militar de Nuevitas (Puerto Príncipe). Aquest manacorí era del regiment d'artilleria de muntanya del departament de l'Havana (136).

A més, dos destacats militars nascuts a les Balears, Valerià Weyler i Nicolau i Joaquim Jovellar i Soler, també participaren en la Guerra dels Deu Anys.

Weyler va arribar a l'Havana el 1863. Prengué part en la campanya de Santo Domingo i, en acabar aquesta, restà de guarnició a Cuba. Un cop iniciada la guerra a Cuba, formà part de l'estat major del comte de Valmaseda, i participà en l'ofensiva contra Bayamo (desembre de 1868, gener de 1869). Poc després va comandar una unitat de voluntaris cubans anomenats "Cazadores de Valmaseda", que es destacaren per la seva crueltat. Va ascendir a coronel i lluità a les batalles de Las Tunas (1870), Santa Rita (1871) i Río Chiquito (1872). Per aquest darrer èxit va esser promogut a brigadier. El 1873, comandà una brigada a Puerto Príncipe i aconseguí derrotar a Jimaquayú el cap cubà Ignacio Agramonte. Poc després retornà a la Península (137).

Joaquim Jovellar Soler va néixer a Palma el 1819. Residí a Cuba entre 1842 i 1849. Es destacà en la guerra d'Àfrica (1860) i fou ascendit a general (1863). S'oposà a la revolta de Madrid de 1866, però s'uní a la revolució de 1868. El novembre de 1873, amb la graduació de tinent general, va ésser nomenat capità general de Cuba, càrrec que ocupà fins l'abril de 1874. Durant el seu govern els espanyols obtengueren algunes victòries que no varen ésser decisives. Retornat a la Península Ibèrica, col·laborà en la Restauració dels Borbons i fou ministre de la guerra en governs conservadors de desembre de 1874 a desembre de 1875 i president del govern de setembre a desembre d'aquest mateix any. El gener de 1876 ocupà per segona vegada la capitania general de Cuba. Encara resistiren els cubans, però l'arribada de Martínez Campos el novembre d'aquest mateix any, com a general en cap, i els nous reforços espanyols, varen fer que la guerra es decidís a favor d'aquests. Jovellar va continuar com a capità general, en coordinació amb Martínez Campos, fins que finalitzà la guerra el juny de 1878 (138).

Les Illes Balears també contribuïren econòmicament a la causa espanyola a Cuba. El febrer de 1869, la Diputació Provincial, impulsada per les principals organitzacions polítiques mallorquines (els liberals progressistes de la Tertúlia del Progrés, els liberals moderats de la Conciliació Liberal i els republicans del Casino Republicà), va enviar al govern de Madrid una exposició on afirmava estar disposada a contribuir el que es consideràs oportú per a conservar espanyola l'illa de Cuba.

Al principi de març de 1869, la Diputació Provincial va convocar als principals propietaris i comerciants i a la premsa a una reunió a l'oratori de Monti-sion, per establir quina havia d'esser la contribució de Balears a la pacificació de Cuba. Es destacava que la guerra de Cuba ocasionava molts de perjudicis a les Illes Balears. La reunió va esser presidida pel governador civil i s'acordà oferir al govern un préstec de 100.000 escuts (139).

Una contribució a la guerra de caràcter més concret va esser la que va fer la Creu Roja Balear, el novembre de 1877, quan envià a Madrid dues caixes de vendatges de qualitat pels ferits de Cuba (140).

De totes maneres, la contribució illenca en aquest conflicte va esser considerada insuficient per la premsa conservadora de Palma. El febrer de 869, el setmanari "El Juez de Paz", monàrquic, subtitulat "Periódico Liberal de Oposición", considerava que

"Hora es ya que la provincia de las Balears salga de esa apatía, de ese sopor que anuncia en ella la muerte de todo sentimiento de honra y de dignidad, y de una señal que anuncie á la España, que todavía en el pecho de los mallorquines encuentra eco la voz de la patria.

Todas las provincias de nuestra Península que se balan en el Atlántico y en el Mediterráneo, al ver el peligro inminente en que se hallan nuestros hermanos de Cuba (...) se han apresurado á demostrar que eran españolas aportando el contingente de hombres y dinero que ha de contribuir á que la perla de

las Antillas no sea arrancada de la Corona de Castilla"

Catalunya aportava els seus batallons de voluntaris, i el País Basc organitzava els seus terços. Només Mallorca restava inactiva, i això que els seus vaixells

"no siguen otro derrotero que el que los guía a las playas (de Cuba, i el seu comerç i la seva indústria) se sostiene con las transacciones verificadas en los mercados de Cuba"

En resum, segons el "Juez de Paz":

"Basta ya de inercia, basta de silencio. Tengan presente que Cuba se pierde si no van á defenderla hombres y dinero" (141).

Aquest periòdic insistia en posar els voluntaris catalans com a exemple i destacar les conseqüències negatives que tendria la independència de Cuba:

"Hemos dicho y probado más de una vez que la pérdida de Cuba, significa la miseria de las clases trabajadoras de Palma, porque siendo la América toda, independiente de Europa, Cuba no necesita para nada de nuestra industria, y por lo tanto el comercio de Palma con las Antillas quedaría reducido a cero (...). La miseria ha puesto ya su mano de hierro sobre el corazón del pueblo palmesano. Si Cuba se pierde, la miseria concluirá por ahogar á los pobres" (142).

Encara el setembre de 1869, "El Juez de Paz", afirmava que els illencs havien vist amb indiferència la contribució humana que bascos i catalans havien fet a la guerra de Cuba. I, precisament, eren els balears els que, en proporció, tenien més emigrants i més interessos econòmics a Cuba. En conseqüència, proposava que, si no era possible enviar homes,

"dése dinero, dése transportes, dése viveres, y hagamos ver las Baleares, cuando la honra de la nación peligra sabemos salir á defenderla con todas nuestras fuerzas" (143).

El "Diario de Palma", de caràcter conservador, també es lamentà que no partissin "tercios mallorquines" cap a Cuba (144). Sembla que hi va haver altres publicacions mallorquines que foren poc favorables a la partida d'unitats de voluntaris.

L'octubre de 1869, la capitania general de Balears envià una circular als ajuntaments perquè fessin propaganda de la formació de batallons de voluntaris a diversos "distritos del continente". També sol·licitaren que els batles promoguessin l'allistament de voluntaris per l'Exèrcit de Cuba el governador civil i la Diputació Provincial (novembre de 1869). Aquesta, destacava

"el grande interes que tienen las Baleares en la conservación de aquella rica y envidiable colonia y los perjuicios que han experimentado ya su industria y comercio por efecto de la maladadainsurrección".

En conseqüència, s'esperava dels batles el seu

"mas esquisito celo para facilitar y fomentar por cuantos medios estén a su alcance el alistamiento de voluntarios en los Batallones que se están organizando con destino á la Isla de Cuba, haciendo comprender á los mozos de ese pueblo el crecido haber diario y demás ventajas que se les ofrece" (145).

La política reformista dels governs espanyols a Cuba i Puerto Rico els anys 1872 i 1873, que va culminar amb l'abolició de l'esclavitud a Puerto Rico el març de 1873, va esser molt contestada a Mallorca.

El Cercle Hispano Ultramarí de Palma, una entitat que tenia per objectiu fomentar l'expansió colonial espanyola, va enviar al govern de Madrid una exposició perquè es suspenguessin totes les reformes, almenys mentre hi hagués guerra a Cuba. Considerava que qualsevol reforma suposaria la pèrdua de Puerto Rico i una gran catàstrofe per a tota l'illa de Mallorca.

Aquest centre, o cercle, estava integrat per naviliers, comerciants, banquers i nobles vinculats al comerç amb les Antilles. El desembre de 1872, va aconseguir el suport del Centre Conservador Constitucional de Palma i de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.

El gener de 1873, la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País va enviar una exposició al govern de Madrid on, si bé

considerava humanitària l'abolició de l'esclavitud, protestava per la falta d'oportunitat i precipitació del projecte abolicionista. Una reforma tan radical afectaria negativament molts d'interessos a les Balears, unes illes molt vinculades a les Antilles.

Durant aquest mateix mes de gener de 1873, el general Antonio Caballero y Fernández de Rodas (146) presentà en el Centre Hispano Americà de Londres una exposició que més de 4.000 habitants de Mallorca dirigien al govern en contra de les reformes a les Antilles.

Però a Mallorca també n'hi havia que estaven a favor de les reformes. L'agost de 1870, "El Trueno", l'òrgan dels republicans federals intransigents, incloïa dins el seu programa polític la supressió de l'esclavitud. El gener de 1873, la Tertulia Progresista Democràtica (radicals governamentals), es va adherir al projecte del govern per abolir l'esclavitud. La diputació provincial i altres entitats també s'hi adheriren. A la llibreria Guasp, de Palma, es recolliren signatures a favor de l'abolició (147).

Durant la Guerra dels Deu anys hi va haver independentistes cubans deportats a Maó. El setembre de 1869, els que estaven malalts foren traslladats del llatzaret a l'hospital militar. El juny de 1870, varen desembarcar a Maó 27 cubans deportats procedents de Fernando Poo. Sembla que aquest any hi havia a Maó uns 150 presoners cubans. El juliol de 1872 en va escapar un, Ramón de Astiagarraga Arrieta (148).

Molts de presoners carlistes deportats a Mallorca o a Menorca a causa de la Tercera Guerra Carlista (1872-76), ingressaren com a Voluntaris en l'exèrcit espanyol de Cuba (149).

El març de 1878 es publicaren, a Palma, els comunicats oficials que informaven de la pacificació de Cuba:

"La música del Regimiento de Tetuán recorrió la ciudad, los buques se empavesaron, la Casa consistorial se adornó como en los días de gala y hubo iluminaciones públicas y regocijo popular. La Junta Directiva del Centro Mercantil é Industrial nombró a D. Jaime Bosch, D. Enrique Estades i D. Mateo Bosch para que de acuerdo con la comisión designada por la Sociedad Marítima aunarán sus esfuerzos para lograr levantar el decaído comercio" (150).

Un any més tard, l'agost de 1879, va esclatar una nova insurrecció a la zona d'Orient, anomenada la "Guerra Chiquita". Aquest aixecament va durar poc i acabà el juny de 1880, esclafat per la força de les armes i dels doblers dels espanyols. Es destacà en la lluita el brigadier mallorquí Emili March. També va participar en aquesta campanya un tal Joan de Villalonga.

La "Guerra Chiquita" també va provocar algunes repercussions a les Balears. El setembre de 1879, 108 soldats embarcaren a Palma cap a l'exèrcit de Cuba. El setembre de 1880, 159 independentistes cubans arribaren deportats a Maó i foren internats a La Mola. El novembre d'aquest mateix any arribaren deportades diverses dones cubanes (151).

NOTES DEL CAPITOL 4

- (1) Sobre els inicis del comerç colonial directe mallorquí, vegeu MANERA, Carles (1982): Iniciación al estudio del comercio colonial mallorquín. El "uno por ciento de Indias" (1787-1794). "Estudis Baleàrics", Palma de Mallorca, número 5, p. 57-69; (1988): Comerc i capital mercantil a Mallorca 1720-1800. Consell Insular de Mallorca, Palma de Mallorca, p. 10, 11, 59 i 60; i sobretot, (1988): Mallorca y el comercio con América, 1730-1830. Por una recapitulación general. "Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana", Palma de Mallorca, número 842, p. 239-272.
- (2) Com ha estudiat MANERA, Carles (1986): Burguesia comercial mallorquina i mercat americà (L'evolució econòmica del mercader Benet Capó i Puigserver). A Quinze anys dels premis d'investigació "Ciutat de Palma", Ajuntament de Palma, p. 107-130.
- (3) MANERA, Carles (1990): El comercio exterior mallorquín en la era de consolidación del mercado mundial, 1704-1886. "Estudis d'Història Econòmica", Palma, volum

- (4) Ibid., p. 85 i 86. Sobre l'aiguardent vegeu MANERA, Carles (1988): Viticultura i mercat. Reflexions sobre la producció i el tràfic de l'aiguardent mallorquí durant el segle XVIII. "Estudis d'Històrica Econòmica", Palma, volum 1988/1, p. 117-150.

- (5) MANERA, Carles (1986): Les relacions comercials entre Mallorca i les colònies americanes (1778-1820). "Recerques", Barcelona, número 18, p. 187-201.

- (6) Comentam el gràfic "Aiguardent exportat a Amèrica (1778-1830)" de MANERA, C.: Op. Cit. nota 4, p. 148. Sobre el comerç colonial durant la Guerra del Francès, vegeu aquest mateix autor (1986): Mallorca durant la Guerra del Francès: un enclavament del comerç català amb Amèrica. A Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans, Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, p. 245-261.

- (7) MANERA, C.: Op. Cit. nota 3, p. 88

- (8) MORA FERRAGUT, Gerardo (1991): Influencias de los decretos sobre libre comercio con América en la Ilustración Mallorquina. A América y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XX, tom I, p. 173-182.

- (9) POU MUNTANER, Joan (1991): El comerç amb les Amèriques. Gràfiques Miramar, Palma, p. 12-18; i LLABRES BERNAL, Juan (1966): Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. Tomo IV, 1861-1870. Sociedad Arqueológica Luliana, Palma de Mallorca, p. 199.
- (9 bis) MANERA, Carles (1988): Mallorca y el comercio con América, 1730-1830. Por una recapitulación general. "Boletí de la Societat Arqueològica Lul·liana", Palma de Mallorca, número 842, p. 263-266.
- (10) Sobre el "Sebastián Gumá", vegeu SAMPOL ISERN, Ramon (1986): Velers de les Balears. Miquel Font, Palma de Mallorca, p. 108-110.
- (11) MALUQUER DE MOTES, Jordi (1988): La formación del mercado interior en condiciones coloniales: la inmigración y el comercio catalán en las Antillas españolas durante el siglo XIX. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, p. 89-103, i en especial les p. 93, 94, 96 i 98. Aquest autor destaca la connexió entre l'emigració i el comerç per al cas català.

- (12) BARCELO I PONS, Bartomeu (1964): El segle XIX a Mallorca. Obra Cultural Balear, Ciutat de Mallorca, p. 21.
- (13) LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, Archiduque (1987): Las Baleares tomo V. Mallorca (Parte General). Sa Nostra, Palma de Mallorca, p. 278.
- (14) Ibid., p. 279.
- (15) BARCELO, B: Op. Cit. nota 12, p. 21.
- (16) MULET JOAN, Josep; PUJOL SALOM, Josep; ROCA AVELLA, Joan; UMBERT GUIMO, Josep A (1988): Ideología y sociedad frente al conflicto cubano (1868-1898). (inèdit), p. 30-32.
- (17) POU, J.: Op. Cit. nota 9, p. 19 i 24.
- (18) ALENYAR FUSTER, Miquel; BARCELO I PONS, Bartomeu; CARLOS ARNAIZ, Pere (1982): Evolució Econòmica. A Cent Anys d'Història de les Balears, Salvat Editors, Estella, p. 50-53.

Sobre la indústria a Mallorca, vegeu el volum monogràfic 1990/1. d'"Estudis d'Història Econòmica", Palma, titulat "Indústria a Mallorca: una perspectiva

històrica"; MANERA, Carles; PETRUS BEY, Joana Mª (coordinadors) (1991): Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca. "Quaderns Cultura Fi de Segle". Ajuntament de Palma, número 8; i els diversos articles publicats en el número 43 d'"Estudis Baleàrics", Palma, 1992, sota el títol conjunt de "Història industrial, història en construcció. Mallorca 1850-1950".

(19) VIDAL I NICOLAU, Antoni (1991): Les activitats industrials a Lluçmajor (1870-1936). A "Del Taller a la fàbrica". Ajuntament de Palma, p. 136.

(20) POU, J.: Op. Cit. nota 9, p. 24-28, i SAMPOL ISERN, Ramon (1988): Vapores de las islas Baleares. Miquel Font, Palma de Mallorca, p. 57-71.

(21) MARQUEZ Y PEREZ, Manuel (1886): Las Islas Baleares en 1884. Apuntes varios sobre su producción, actividad económica y movimiento aduanero. Imprenta de Juan Colomar y Salas, Palma de Mallorca. Les dades d'aquest autor han estat treballades i interpretades per MANERA, C.: Op. Cit. nota 3, p. 92, 93 i 109.

(22) MANERA, C.: Op. Cit. nota 3, p. 93.

(23) MARQUEZ, M.: Op. Cit. nota 21, p. 111-114.

- (24) Les exportacions globals d'oli i llegums les hem pres de MANERA, C.: Op. Cit. nota 3, p. 108, que es basa en QUINTANA, Alberto (1972): Notas para una evolucion del comercio de las Baleares entre 1868 y 1886. "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 9, p. 139-153.
- (25) MARQUEZ, M.: Op. Cit. nota 21, p. 1198-125.
- (26) Ibid., p. 47.
- (27) Ibid., p. 150-153.
- (28) (1883): Memoria leída en la Junta general de accionistas de la Compañía Curtidora é Industrial. Establecimiento Tipográfico de la Biblioteca Popular, Palma de Mallorca, p. 8.
- (29) SERRANO, Carlos (1984): Final del Imperio. España 1895-1898. Siglo XXI, Madrid, p. 47-64.
- (30) Sobre Catalunya i el comerç amb les Antilles, vegeu per exemple IZARD, M. (1979): Amèrica i l'economia catalana del vuit-cents. "L'Avenç", Barcelona, número 15, p. 35-39; RIQUER, Borja de (1979): Regionalistes i nacionalistes. Dopesa, Barcelona, p. 27-35; NADAL, Jordi (1991): Un siglo de industrialización en España. A la

modernización económica de España. Alianza Editorial, Madrid, p. 89-101. I també MALUQUER DE MOTES, Jordi (1988): La formación del mercado interior en condiciones coloniales: la inmigración y el comercio catalán en las Antillas españolas durante el siglo XIX. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, p. 89-103 i FRADERA, Josep M. (1984): Catalunya i Cuba en el segle XIX: el comerç d'esclaus. "L'Avenç", Barcelona, número 75, p. 42-48.

(31) "El Comercio" (Palma), 17 de gener de 1883. Reproduït per PENARRUBIA, Bel (1980): Mallorca davant el centralisme. Curial, Barcelona, p. 14 i 15.

(32) (1884): Memoria leída en la Junta general de accionistas de la Compañía Curtidora é Industrial. Est. Tip. de la Bib. Popular, Palma de Mallorca, p. 4. Aquesta companyia desaparegué el 1886.

(33) PENA, Pedro de A. (1891): Guía manual de las Islas Baleares. Con indicador comercial. J. Tous, Palma, p. 27-53. També especifica que a Esporles hi havia diverses fàbriques de flassades que exportaven a Ultramar (p. 328).

(33 bis) "La Almudaina" 26 i 27 de maig i 4 i 5 d'agost de 1891 i "El Isleño", 15 de maig i 4 d'agost de 1891. Vegeu també

RIVEREND, Julio (1985): Historia económica de Cuba.
Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, p. 518-521.

(34) Arxiu de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Mallorca, Eivissa i Formentera (Palma), Actes. Expedient número 1, carpeta número 3, taula número 2. Podria esser que només fes referència al comerç de Mallorca.

(35) BINIMELIS, Jaume (1991): Fill·loxera. A "Gran Enciclopèdia de Mallorca", Promomallorca, Palma.

(36) Les xifres globals d'exportacions pel Port de Palma de teixits i calçat a l'estranger es troben a MANERA, Carles; PETRUS BEY, Joana Maria (1991): El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca 1780-1895. A Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca. Ajuntament de Palma, p. 13-54.

(37) Ibid., p. 28.

(38) HAUPT, Ottomar (1894): Reforma monetaria en Puerto Rico. "El Economista", 21 de juliol de 1894.

(39) Enric Alzamora Gomà (Palma 1866 - 1914), dirigí amb el seu germà Ferran l'empresa Alzamora des de 1891. Aquest majorista de productes alimentaris es dedicava sobretot

a l'exportació de l'ametlla. Enric fou economista i periodista i formà part del grup dels "Insensats".

(40) Segurament es tracta d'un dels fills i hereus de l'empresari del sector tèxtil Vicenç Juan Rosselló "Ribes".

(41) POU MUNTANER, Juan: Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. Tomo VIII (1891-1895). Inèdit quan ho consultàrem, el 1992 ha estat editat a Palma per la Societat Arqueològia Lul·liana; i GABRIEL, Pere (1976): Entorn del moviment obrer a Mallorca en el segle XIX (II). "Randa", Barcelona, número 2, p. 122.

(42) "La Bocina" (Palma), número 6, 4 d'abril de 1896. Callad, embusteros.

(43) ALEMANY VICH, Luis (1973): Notas para una pequeña historia de la Banca Balear. i PAYERAS, Guillermo (1973): Síntesis Biográfica del Banco de Crédito Balear. Ambdós a Banco de Crédito Balear 1872-1972, Banco de Crédito Balear, Palma, p. 167-195 i 213-262, respectivament. PENARRUBIA, B.: Op. Cit. nota 29, p. 35-43; i ALENYAR, BARCELO, CARLOS: Op. Cit. nota 17, p. 53.

(44) BARCELO, B.: Op. Cit. nota 12, p. -21.

- (45) CUBANO, Astrid (1990): El café y la política colonial en Puerto Rico a fines del siglo XIX. Dominación mercantil en el puerto de Arecibo. "Revista de Historia Económica", Madrid, número 1, p. 95-103. Aquesta autora es refereix al cas del Roses establert a Puerto Rico, els quals entre 1876 i 1886 controlaren bona part del comerç d'Arecibo.
- (46) POU MUNTANER, Juan: La marina en Mallorca, Palma de Mallorca, p. 493; i SAMPOL, R.: Op. Cit. nota 10, p. 112.
- (47) LLABRES, J.: Op. cit. nota 9, p. 3, 7, 43, 76, 133, 274 i 355; POU, J.: Op. Cit. nota 46, p. 493-495; i SAMPOL, R.: Op. Cit. nota 10, p. 92-97.
- (48) MARQUEZ, M.: Op. cit. nota 21, p. 162 i 164.
- (49) "La Almudaina" (Palma), 2 d'octubre de 1898.
- (50) MARTI, Fernando (1973): Menorca, un siglo. A Banco de Crédito Balear 1872-1972. Banco de Crédito Balear, Palma de Mallorca, p. 63.
- (51) MANERA, C.: Op. Cit. nota 3, p. 109. Es basa en MARQUEZ, M.: Op. Cit. nota 21.

- (51 bis) "La Almudaina", 27 de maig de 1891. La exportación de calzado. Exposición de los fabricantes mallorquines.
- (52) MURILLO I TUDURI, Andreu (1986-89): Menorca. La història. La sobirania espanyola: s XIX. A Gran Enciclopèdia Catalana. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- (53) Reproduït parcialment i comentat per QUINTANA, Josep Maria (1976): Menorca, segle XX. De la monarquia a la República. Moll, Palma de Mallorca, p. 17-20.
- (53 bis) ESCANDELL, Bartolomé (1992): Baleares y América. Editorial Mapfre, Madrid, p. 341-342.
- (54) MANERA, C.: Op. Cit. nota 3, p. 109.
- (55) CIRER I COSTA, Joan Carles (1986): 1790-1820. Demografia i comerç d'Eivissa i Formentera. 130 anys d'una economia viva. Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.
- (56) SERRA BUSQUETS, Sebastià (1989): L'emigració mallorquina: una perspectiva històrica. A les Migracions, Ajuntament de Palma, p. 37-47 i L'emigració de les Illes Balars a Amèrica. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, 1992, volum III, p. 9-46.

A nivell estatal, vegeu per exemple DIVERSOS AUTORS (1992): Historia general de la emigración española a Iberoamérica. Historia 16/Ceddeal/Quinto Centenario, Madrid, 2 volums, SANCHEZ-ALBORNOZ, Nicolás (compilador) (1988): Españoles hacia América. La emigración en masa, 1880-1930. Alianza Editorial, Madrid; i SANCHEZ ALONSO, Blanca (1990): Una nueva serie anual de la emigración española: 1882-1930. A "Revista de Historia Económica", Madrid, número 1, p. 133-170.

(57) Aquest creixement demogràfic era causat per la caiguda de les taxes de mortalitat. Vegeu SALVA, Pedro (1982): La dinámica de la población de las islas Baleares en el último tercio del siglo XIX (1878-1900). "Trabajos de Geografía", Palma, número 38, p. 88.

(58) Vegeu l'apartat 5.3. titulat "Qui eren els que s'incorporaven a l'exèrcit?"

(59) Sobre aquest tema vegeu FULLANA, Pere (1989): Clergues mallorquins emigrants a América a partir de la segona meitat del segle XIX. "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 750, p. 16-18; i ROSSELLO LLITERAS, Joan (1992): Emigración-evangelización del clero diocesano de Mallorca en América (s XIX-XX). A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i América".

- (60) Així, es donava la paradoxa que mentre les Illes Balears exportaven alguns funcionaris cap a la resta de l'estat i, en concret, cap a les colònies, rebien al mateix temps una burocràcia composta majoritàriament per castellans. Vegeu per exemple les llistes de capitans generals, caps d'estat major i governadors civils apareguts als articles Capità General, Estat Major de la Capitania General de Balears i Govern Civil publicats a "La Gran Enciclopèdia de Mallorca" (en publicació des de 1988), Promomallorca, Palma.
- (61) DIAZ Y PEREZ, Nicolás (1882): Dictámen sobre las causas y origen de la emigración en las provincias de Baleares y Canarias. Ministerio de Fomento, Madrid. Segons aquest autor el 1878 emigraren a les Antilles 84 mallorquins i 17 menorquins.
- (62) Es l'únic emigrant illenc a Cuba esmentat en el tom primer de l'obra de LLABRES BERNAL, Juan (1958): Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XX. Sociedad Arqueológica Luliana, Palma, que abarca el període 1801-1820. Així mateix, aquest autor esmenta que trobaren la mort a l'Havana, on havien fet escala, el tinent de navili Mateu de Togores i Sanglada (1775-1817), el degà de la seu de Monterrey, Andreu Feliu

Togores i el seu germà, que també era clergue (1815), i el pilot de la carrera de les Indies, Antoni Llabrés (1818).

- (63) GARCIA MARIN, Jesús (1992): Noticias recibidas por un erudito mallorquín desde La Habana (1828), Río (1837) y Montevideo (1839). A Congrés Intenacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica", Palma, volum III, p. 263-277.
- (64) DURAN, Miquel (1981): Aspectos del XIX en Mallorca i Menorca. Imagen 70, Palma, p. 24.
- (65) MORENO I FRAGINALS, Manuel R. (1990): Immigració, lleves i guerres colonials. El cas cubà: 1834-1878. A Terceres Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, 1992, Barcelona, p. 23-37.
- (66) LLABRES, J.: Op. cit. nota 9, p. 252, 547 i 689; i tom V (1871-1880), p. 601 i 602.
- (67) "Arxiu Històric del Regne de Mallorca". Delegación Provincial del Instituto Nacional de Estadística (1857-1976). Estadística de la emigración (1878-1881). Caixa 260.

- (68) CALAFAT I VILA, Rosa M (1989): 100 anys d'emigració andritxola a Cuba. "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 750, p. 7-11; Andritxols cap a Cuba. "El Mirall", Palma, número 11, (1987), p. 13-15; i Les pautes socio-econòmiques i l'inici de l'emigració: "Fer l'Havana" i Batabanó i la pesca d'esponja. Les tempestes, els ciclons i la mort a la memòria d'un poble. L'emigrant i la llengua. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, 1992, volum III, p. 151-165 i 167-185, respectivament.
- (69) PEÑA, Pedro A.: Op. Cit. nota 33, p. 309.
- (70) PITTALUGA, Elena (1992): Notas sobre la emigración mallorquina a América a mediados del siglo XIX. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 343-355.
- (71) CENTRO BALEAR (1908): Memoria. Imp. La Universal, Habana, p. 29 i 30.
- (72) SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1886): Memoria. Imp. M. Ruiz, p. 8 i 9.
- Aquest Centre Català s'havia fundat el 1881. Des de 1840 també funcionava a l'Havana la Societat de Beneficiència dels Naturals de Catalunya. Respecte a les

relacions entre catalans i balears a Cuba, també se sap que el 1881 el setmanari català editat a Cuba "La Atlántida" se subtitulava "Periodico semanal dedicado a los intereses de Cataluña, Aragón, Valencia y Baleares", i que el 1916 l'assistència sanitària del Centre Català es feia al Centre Balear. FEXAS MASSANES, Jordi (1992): Cuba: 150 anys d'associacionisme català. A "Revista de Catalunya", Barcelona, número 67, p. 99; i ROY, Joaquim (1988): Catalunya a Cuba, Barcino, Barcelona, p. 23.

(73) SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1886): Memoria. Imp. M. Ruiz, p, 12.

(74) Ibid., p. 15-17.

(75) Ibid., p, 21.

(76) SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1887): Memoria. P. Fernández, Habana.

(77) SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1891): Memoria. Litografía é imprenta La Habanera, Habana.

(78): FERNANDEZ, Alejandro (1992): Mutualismo y asociacionismo. A Historia general de la emigración española a Iberoamérica, volum II, p. 331-359.

- (79) Segons les "Estadísticas de emigraciones é inmigraciones" que publicava la "Gaceta de Madrid".
Vegeu l'Apèndix Documental apartat 11.2., titulat "L'emigració balear a Cuba i Puerto Rico" (1892-1900).
- (80) Aquesta darrera dada coincideix amb la que ens dona FAJARNES TUR, Enrique (1903): Emigración é inmigración de Balears. Hijos de Juan Colomar, Palma, p. 21.
- (81) A excepció d'un home que surt de Ciutadella el setembre de 1893.
- (82) Informació facilitada per Antoni J. Colom Cañellas.
- (83) BARCELO I PONS, Bartomeu (1989): L'emigració a les Illes Balears. "Lluc", Ciutat de Mallorca, número 750, p. 5. Es basa en la "Estadística de Emigración e Inmigración de España 1891-1895".
- (84) MULET, J.; PUJOL, J.; ROCA, J.; UMBERT, J.: Op. Cit. nota 16, p. 47. Es basen en "El Ancora" (Palma), 28 de març i 4 de maig de 1896. Les "Estadísticas de emigraciones é inmigraciones" de la "Gaceta de Madrid" no registren cap retornat en tot el període que va des de 1895 al 1900.

- (85) POU, J.: Op. Cit. nota 41.
- (86) Segons les esmentades "Estadísticas de emigraciones é inmigraciones".
- (87) GONZALEZ, Antoni (1991): Esteban Puigol Andreu. Testigo de 106 años. "El Día 16 de Baleares" (Palma), 10 d'abril de 1991.
- (88) LLABRES BERNAL, Juan (1971): Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. Tomo V (1871-1880). Sociedad Arqueológica Luliana, Palma de Mallorca, p. 536.
- (89) "Índice de felicitaciones recibidas por cable" (manuscrit). Arxiu de la Fundació Antoni Maura (Madrid), lligall 335 a.
- (90) POU, J. Op. Cit. nota 41 i SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1900, 1901): Memoria. Imp. y Pap. La Nacional, Habana.
- (91) Sobre la participació dels catalans a favor de la independència de Cuba, vegeu CONANGLA Y FONTANILLES, José (1927): Paladines catalanes en defensa de los derechos y de la libertad de Cuba. A El progreso catalán en América, Santiago de Chile, tom IV, p. 81-84;

i VINYAMATA, Eduard (1991): Josep Miró i Argenter. De nacionalista català a heroi de la independència de Cuba. "Revista de Cata-lunya", Barcelona, número 52, p. 33-43. Vegeu també CABRERA DENIZ, Gregorio J. (1992): Catalanes en Cuba: un ideal polític per a la comunitat canària. A IV Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Catalunya i Amèrica, Barcelona, p. 175-180.

(92) "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra", Madrid, 1897-1899.

(93) CIFRE DE LOUBRIEL, Estela (1975): La formación del pueblo puertorriqueño. La contribución de los catalanes, balearicos y valencianos. Instituto de Cultura Puertorriqueño, San Juan.

(94) Ibid., p. 83. Vegeu també ENSENYAT I JULIA, Jaume (1992): Mallorquins a Puerto Rico. Comissió V Centenari Illes Balears, p. 28-30.

(95) Weyler retornà a Cuba el juliol de 1867. Sobre aquest general a Puerto Rico, vegeu SANTANER MARI, Joan (1985): General Weyler. Ajuntament de Palma, p. 20, i CIFRE, E.: Op. Cit. nota 86, p. 402. Sobre Ferran Cotoner Chacon vegeu la seva entrada a la "Gran Enciclopèdia de Mallorca" (1990) redactada per Domingo Jiménez Riutord.

- (96) XAMENA FIOL, Pere (1974): El bisbe Puig. A Ferias y fiestas de San Agustín. Felanitx. Darrerament ha aparegut RIERA MONTSERRAT, Francesc (1991): El bisbe Puig de Puerto Rico. Comissió V Centenari Illes Balears.
- (97) FIOL I TORNILA, Pere (1992): L'església mallorquina a Amèrica. Bisbat de Mallorca, p. 72.
- (98) LLABRES, J.: Op. Cit. nota 88, p. 120.
- (99) CIFRE, E.: Op. Cit. nota 93, p. 345, 362, 369 i 393.
- (100) MAYOL, Esperanza (1976): Islas. Autobiografia. IMprenta Mossèn Alcover, Palma de Mallorca, p. 130.
- (101) Ibid., p. 39 i 40.
- (102) RIPOLL MARTINEZ, Antònia (1992): Alguns aspectes de l'emigració mallorquina a Puerto Rico. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes Balears i Amèrica", Palma, volum III, p. 357-371.
- (103) CIFRE, E.: Op. Cit. nota 93, p. 328-407.

- (104) Vegeu, respectivament, PICO, Fernando (1988): Historia general de Puerto Rico. El Huracán, Río Piedras, p. 181; i SONESSON, Birgit (1988): La emigración española a Puerto Rico. ¿Continuidad o irrupción bajo nueva soberanía?. A Españoles hacia América. La emigración en masa, 1880-1930. Alianza Editorial, Madrid, p. 301.
- (105) RIPOLL, A. : Op. Cit. nota 102.
- (106) Sobre els Blanes d'Artà la informació és sovint contradictòria. Vegeu CIFRE, E.: Op. Cit. nota 93, p. 335; LLABRES, J.: Op. cit. nota 9, p. 310 i els articles Antoni Blanes Juan i Antoni Blanes Massanet a la "Gran Enciclopèdia de Mallorca", Promomallorca, Palma, 1989.
- (107) RIPOLL, A.: Op. Cit. nota 102 i CIFRE, E.: Op. Cit. nota 93, p. 350.
- (108) DURAN, M.: Op. cit. nota 64, p. 21-24.
- (109) CUBANO, A.: Op. Cit. nota 45, p. 98.
- (110) CIFRE, E.: Op. Cit. nota 93, p. 390-391.
- (111) SERRA, S. (1989): Op. Cit. nota 56, p. 42-44. Es basa en DIAZ HERNANDEZ, Luis Edgardo (1982): Castañer. Una

família cafetera en Puerto Rico (1860-1930, Academia de
Artes, historia y arqueología de Puerto Rico, Ponce.

(112) RIPOLL, A. : Op. Cit. nota 102 i CIFRE, E.: Op. Cit. nota
93, p. 328-329.

(113) LLABRES, J.: Op. Cit. nota 9, p. 486 i 524. Sobre Jacint
Aguenza, vegeu CIRER COSTA, Felip (1992): L'emigració dels
eivissencs a Amèrica; Antoni Guasch, Angel Palerm i Aquilí
Tur. A Congrés Internacional d'Estudis Històrics "Les Illes
Balears i Amèrica". Palma, volum III, p. 197-213.

(114) SONESSON, B.: Op. Cit. nota 104, p. 307.

(115) RIPOLL, A: Op. Cit. nota 102 bis, i SONESSON, B.: Op. Cit.
nota 104, p. 314, respectivament.

(116) MAYOL, E.: Op. Cit. nota 100, p. 5.

(117) Ens tornam a referir a les "Estadísticas de emi-
graciones é inmigraciones", publicades a la "Gaceta de
Madrid".

(118) Segons FAJARNES, E.: Op. Cit. nota 80, partiren cap a
Puerto Rico trenta-cinc persones, repartides entre els
següents ports:

- San Juan ..... 19 persones
- Ponce ..... 13 "

- Arecibo 2   "
 - Mayagüez 1   "

(119) A BARCELO, B.: Op. Cit, nota 83, p. 5, es dóna la xifra de 646 emigrants a Puerto Rico en el període 1891-95. Vegeu també SERRA, S (1992): Op. Cit. nota 56, p. 17.

(120) CIFRE, E.: Op. Cit. nota 93, p. 370, 406 i 407.

(121) SONESSON, B.: Op. Cit. nota 104, p. 308.

(122) CIFRE, E.: Op. Cit. nota 93, i ENSENYAT, J.: Op. Cit. nota 87, p. 31-36.

(123) MAYOL, E.: Op. Cit. nota 100, p: 125-136.

(124) LLABRES, J.: Op. Cit, nota 9, p. 26, 44, 93, 173, 198, 286, 399, 446, 499 i 688, i Op. Cit, nota 88, p. 76, 164, 292 i 329; i "La Ultima Hora", 12 de juny de 1895.

(125) FIOL, P.: Op. Cit. nota 97 i CARMONA MORENO, Felix (1991): Agustinos de mallorca en ala evangelización del nuevo mundo. A "América y Mallorca", Ajuntament de Palma/Edicions Miramar, Palma, p. 79-93.

(126): BARCELO, B.: Op. Cit. nota 83, p. 5. Es basa en la "Estadística de Emigración e Inmigración de España". En

canvi, les "Estadísticas de Emigraciones e Inmigraciones" de la Gaceta de Madrid no registren cap emigrant cap a les Filipines. Com que l'emigració cap a les Filipines es devia fer a través del port de Barcelona la quantificació de l'emigració balear devia esser bastant difícil.

(127) El 1817 va morir a Mèxic el comandant Gabriel Ribes de Pina i Ordines d'Almedrà. Vegeu LLABRES, José (1991): Puntualizaciones locales del conflicto hispano-americano (1814-18) a través del "Diario Balear". A América y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XIX. Ediciones Miramar/Ajuntament de Palma, Palma de Mallorca, p. 183-195.

(128) LLABRES BERNAL, Juan (1962): Noticias y relaciones históricas de Mallorca siglo XIX tomo III (1841-1860). Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana, Palma de Mallorca, p. 905-939.

(129) POU, J.: Op. Cit. nota 9, p. 20.

(130) SANTANER, J.: Op. Cit. nota 95, p. 15-19.

(131) CIFRE, E.: Op. Cit. nota 93, p. 382, 388 i 399.

(132) LLABRES, J.: Op. Cit. nota 88, p. 363.

- (133) ANTICH, J.L.; PANADES, G. (1970): Bibliografía del Dr. Enrique Faiarnés Tur (1858-1934). A I Congrés Internacional de la Medicina Catalana. Llibre d'Actes, Volum IV, Scientia, Barcelona.
- (134) LLABRES, J.: Op. Cit. nota 9, p. 378-383.
- (135) Ibid., p. 626, 644, 702 i 749; i LLABRES, J.: Op. Cit. nota 88, p. 79, 252, 313, 386, 394, 397, 437, 510, 516, 579 i 666.
- (136) Arxiu municipal de Selva.
- (137) SANTANER, J.: Op. Cit. nota 95, p. 20-27 i ROMANO, Julio (1934): Weyler, el hombre de hierro. Espasa-Calpe, Madrid, p. 45-63.
- (138) FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1969): Historia política de la España Contemporánea 1868-1885. Alianza editorial, Madrid, p. 197 i 318-329; i LLABRES, J.: Op. Cit. nota 88, p. 190.
- (139) LLABRES, J.: Op. Cit. nota 9, p. 626 i 627; i MULET, J.; PUJOL, J.; ROCA, J.; UMBERT, J.: Op. Cit. nota 16, p. 30 i 31.
- (140) LLABRES, J.: Op. Cit. nota 88, p. 455.

- (141) "El Juez de Paz" (Palma), 26 de febrer de 1869, número 20. ¡A Cuba!. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.3.1.
- (142) Ibid., 20 de març de 1869, número 24. Cuatro palabras sobre la cuestión de Cuba. Vegeu l'Apèndix documental, apartat 11.3.1.
- (143) Ibid., 13 de novembre de 1869, número 53. Más sobre Cuba. Vegeu l'Apèndix documental, apartat 11.3.1.
- (144) MULET, J.; PUJOL, J.; ROCA, J.; UMBERT, J.: Op. Cit. nota 16, p. 32. Reprodueix un fragment del "Diario de Palma", del 24 de gener de 1869.
- (145) Circular de la Diputació Provincial de les Illes Balears a l'Ajuntament de Selva. Arxiu municipal de Selva.
- (146) Aquest militar havia estat capità general de Cuba entre el juny de 1869 i el desembre de 1870.
- (147) LLABRES, J.: Op. Cit. nota 88, p. 139 i 150; ALENYAR, M.; BARCELO, B.; CARLOS, P.: Op. Cit. nota 18, p. 50; MULET, J.; PUJOL, J.; ROCA, J. i UMBERT, J.: Op. Cit. nota 16, p. 24-29; i PENARRUBIA, B.: Op. Cit. nota 31,

p. 60.

(148) LLABRES, J.: Op. Cit. nota 9, p. 672, 730 i 797.

(149) LLABRES, J.: Op. Cit. nota 88, p. 121, 278, 285 i 357.

(150) Ibid., p. 476.

(151) Ibid., p. 572, 652, 653 i 659.

5. LA PARTICIPACIO DELS BALEARS EN LES GUERRES DE CUBA

I DE LES FILIPINES.....	507
5.1. L'exèrcit espanyol i les guerres de Cuba i de les Filipines.....	508
5.2. Qui eren els que s'incorporaven a l'exèrcit.....	519
5.3. Quants de mallorquins, menorquins, eivissencs i formenterencs s'incorporaren a l'exèrcit?.....	527
5.4. La partida de les tropes.....	532
5.5. Els soldats illencs a Cuba: la seva mortalitat...	541
5.5.1. Introducció.....	541
5.5.2. Causes de la mortalitat.....	543
5.6. Els soldats illencs a les Filipines: la seva mortalitat.....	562
5.6.1. Introducció.....	562
5.6.2. Causes de la mortalitat.....	563
5.7. Els soldats illencs a Puerto Rico: la seva mor- talitat.....	577
5.8. Els repatriats.....	579
5.8.1. Introducció.....	579
5.8.2. Els repatriats durant les guerres de Cuba i de les Filipines (febrer de 1895-agost de 1898).....	581
5.8.3. Els repatriats després de l'armistici de l'agost de 1898.....	584
5.8.4. Les condicions de la repatriació.....	586
5.8.5. Els repatriats segons el seu poble d'ori- gen.....	591
5.9. La participació illenca a les guerres d'Ultramar de 1895-98 en relació a la població de les Illes Balears.....	596

5.10. Alguns balears que es destacaren a les guerres colonials de 1895-98.....	603
5.10.1. Generals, caps i oficials que participaren a la Guerra de Cuba.....	604
5.10.2. Sergents, caporals, soldats i mariners que es distingiren a Cuba.....	611
5.10.3. Oficials que es destacaren a les Filipines.....	618
5.10.4. Caporals i soldats que es distingiren a les Filipines.....	620
6. EL GENERAL WEYLER A CUBA.....	644
6.1. Apunts biogràfics.....	647
6.2. Weyler, governador general de Cuba. La seva obra "Mi mando en Cuba".....	653
6.3. Anàlisi temàtic de "Mi mando en Cuba".....	666
6.3.1. Els soldats i la qüestió sanitària.....	666
6.3.2. Tècniques de guerra.....	674
6.3.3. La "reconcentració".....	678
6.3.4. Mesures econòmiques.....	682
6.3.5. Els polítics, la premsa i les reformes....	685
6.3.6. Els Estats Units d'Amèrica.....	690
6.3.7. Els "insurrectos".....	692
6.3.8. Altres aspectes.....	695
7. EL SEGUIMENT DE LES GUERRES.....	696
7.1. El general Weyler és nomenat capità general de Cuba.....	697
7.2. La mort de Maceo.....	698
7.3. Les Filipines.....	700
7.4. L'inici de la guerra amb els Estats Units.....	701
7.5. Els reforços de tropes a Mallorca, Menorca i Eivissa.....	702
7.6. Mesures defensives i por davant un atac nord-americà.....	706
7.7. La derrota espanyola i el retorn a la normalitat.....	714

5. LA PARTICIPACIO DELS BALEARS EN LES GUERRES DE CUBA I DE LES

FILIPINES

5.1. L'EXERCIT ESPANYOL I LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES

L'exèrcit espanyol tenia un paper fonamental a Cuba, Puerto Rico i les Filipines, ja que fins i tot en temps de pau els respectius capitans generals disposaven de la més alta autoritat civil en el seu territori. Però aquest exèrcit no estava preparat per lluitar en dues llargues guerres. Mal armat i amb greus deficiències d'organització i comandament, l'exèrcit espanyol tenia una taxa de mortalitat en temps de pau qualificada de molt alta (1). A les colònies tropicals, com veurem detalladament, el desastre sanitari va esser total. A més, a Cuba i a les Filipines sovintejaven els casos de corrupció.

Així i tot, l'Exèrcit Espanyol va aconseguir traslladar, a Cuba sobretot, un enorme contingent de tropes. Es difícil establir amb exactitud el nombre de soldats espanyols que lluitaren a Cuba i a les Filipines i fixar una cronologia, però intentarem aproximar-nos-hi.

Quan s'inicià la guerra a Cuba, el febrer de 1895, hi havia a l'illa entre 12.000 i 16.000 soldats (2). Aquest mateix mes va arribar una expedició de 9.000 homes (3). Així, s'ha afirmat que en els començaments de la guerra hi havia uns 20.000 soldats regulars espanyols i uns 60.000 voluntaris residents a Cuba, ja fossin cubans o emigrants peninsulars (4). El mes de març de 1895

va arribar a Cuba la segona expedició de reforços espanyols, amb 7.252 soldats. El mes de maig n'arribaren 2.668, el mes de juny 9.193 i el mes d'agost altres 26.835 (5). A finals de 1895 hi havia uns 100.000 soldats i 63.000 voluntaris (6). El nombre de soldats encara augmentà moltíssim el 1896. El mes de febrer arribaren 6.638 homes, que coincidiren amb l'inici del govern de Weyler (10 de febrer de 1896 a 31 d'octubre de 1897). La primera expedició de reforços sol·licitada per Weyler estava composta de 16 batallons d'infanteria, de 1.000 homes cada un, del 5è Regiment de Muntanya, de quatre companyies d'enginyers i de diverses unitats d'altres armes o serveis. Tot plegat, sumaven 21.463 soldats (7). Així, quan acabava l'hivern de 1896 ja hi havia 140.000 soldats espanyols a Cuba.

Aquesta gran mobilització fou realitzada amb notable eficàcia pel ministre de la guerra, Marcelino de Azcárraga, que es beneficià de l'experiència de la desastrosa mobilització de 1893 arran de la guerra de Melilla. Azcárraga envià a Cuba els primers batallons dels regiments de línia, amb les seves plantilles completament cobertes i amb els seus caps naturals. A més, va crear batallons solts per reforçar als altres i mobilitzà els excedents de contingent dels reemplaços respectius per no haver d'utilitzar els reservistes (8).

El nombre de soldats espanyols anava en augment, i així aviat hi va haver a Cuba 124 batallons d'infanteria, 40 esquadrons de cavalleria, 16 bateries d'artilleria de campanya, 6.701 generals, caps i oficials, 183.571 tropes i 60.000 voluntaris i guerrillers. A més, caldria tenir en compte els marins de l'Ar-

mada Espanyola que controlaven les costes (9).

A finals de 1896, hi havia uns 200.000 soldats (10). Entre el març de 1895 i el març de 1897, s'enviaren a Cuba 180.431 soldats, 6.222 oficials, 615 caps i 10 generals (11).

El nombre exacte de soldats que tenia l'Estat Espanyol a Cuba a finals de 1897 i començament de 1898 és objecte de discussió. L'historiador nord-americà Philip S. Foner ha assenyalat que els espanyols arribaren a tenir 240.000 soldats regulars i 60.000 voluntaris a Cuba (12). Altres autors espanyols assenyalen que, durant tot el conflicte, l'Estat Espanyol envià 200.000 soldats a Cuba (13), als quals caldria afegir els que hi havia en esclatar la guerra i els voluntaris. Melchor Fernández Almagro dóna la xifra exacta de 204.688 homes a l'Exèrcit de Cuba (14).

Si donam per bona la xifra de 200.000 soldats enviats a Cuba, i tenim en compte que l'Estat Espanyol tenia 17 milions d'habitants, resulta que una de cada 85 persones fou a lluitar a Cuba, proporció inaudita en una guerra colonial (15).

Però, a causa del clima i de les malalties, l'exèrcit espanyol no disposà mai, de fet, del total dels soldats que enviava a Cuba. Ja durant el 1895, el nombre de soldats en condicions de lluitar només era del 20%. Per aconseguir un combatent, calia enviar almenys 4 homes a Cuba (16). El novembre de 1897, el general Ramón Blanco informà que dels 192.000 soldats regulars rebuts per Weyler, només en quedaven 84.000. Per aquestes mateixes dates, els caps independentistes Máximo Gómez i Calixto García afirmaven que només hi havia 70.000 soldats espanyols útils. El gener de 1898, Lee, el cònsol nord-americà a l'Havana, considerava que hi

havia 55.000 soldats espanyols preparats per a lluitar, repartits per tota l'Illa, i 9.000 voluntaris a l'Havana. El març de 1898, agents nord-americans afirmaven que els espanyols tenien entre 60.000 i 65.000 homes útils, i l'abril d'aquell mateix any membres democràtes del Congrés nord-americà donaven la xifra de 90.000 soldats espanyols (17).

La majoria dels soldats que l'Estat Espanyol va enviar a Cuba eren soldats forçosos, reclutes. El 1897, hi havia 184.647 soldats forçosos i 82.023 voluntaris (18). A diferència del que era normal arreu del món, enviar voluntaris veterans a les guerres colonials, a Cuba i a les Filipines lluitaren sobretot soldats del contingent de quintes, perquè eren soldats "gratuïts", als quals només s'havia d'alimentar i de vestir. El "reenganchado con prima", en canvi, era un soldat "car", que cobrava modestes soldades i tenia dret a pensions de vellesa, invalidesa, i, si moria, d'orfandat i viduïtat (19).

Respecte a les baixes patides per l'exèrcit espanyol, s'ha arribat a parlar de 120.000 morts (20), una xifra que consideram exagerada. Melchor Fernández Almagro va fixar en 55.661 els morts espanyols a Cuba. D'aquests, moriren en accions de guerra 1 general, 60 oficials i 1.314 soldats, per ferides rebudes en el camp de batalla, 1 general, 81 oficials i 704 soldats; a causa de la febre groga, 313 oficials i 17.000 soldats; i per altres malalties 127 oficials i 40.000 soldats. Encara cal afegir en aquestes xifres 60 soldats que sucumbiren durant la travessia entre Cuba i la Península Ibèrica. Varen sobreviure a les seves ferides 463 oficials i 8.164 soldats (21).

La majoria dels espanyols que sucumbiren a Cuba eren joves novells. El 1899, a les corts de Madrid, s'especificà que de 1.200 soldats morts en campanya, 715 feien el primer any de servei militar, 300 feien el segon, i només els restants 185 eren veterans de més de dos anys. D'aquests mateixos 1.200, més de 740 tenien menys de vint anys (22).

No tenim dades sobre el nombre de soldats que causaren baixa per malaltia i varen sobreviure, però degué esser una xifra molt alta, pròxima a les 50.000 persones. S'ha dit que l'Estat Espanyol va perdre a Cuba uns 100.000 homes, i que, l'abril de 1898, 135.000 espanyols havien mort o estaven hospitalitzats (23).

Aquest immens exèrcit, afeblit per les malalties i el clima, s'enfrontà a un improvisat exèrcit cubà, que inicialment fou molt petit. A finals de 1895, arribà a tenir la seva màxima força, que mai no va passar dels 54.000 homes. Durant la major part de la guerra només varen lluitar uns 30.000 cubans. De fet, quan l'exèrcit es va dissoldre, 33.930 soldats cubans varen rebre una soldada. Aquest exèrcit va tenir 5.180 morts per ferides o en el camp de batalla i 3.437 morts per malaltia (24). Les baixes civils foren molt més nombroses. La guerra va exterminar una part important de la població cubana (25).

Pel que fa als nord-americans, inicialment (juny de 1898), desembarcaren 15.000 soldats a Cuba, que poc després es convertiren en 24.000 (agost de 1898) (26).

L'exèrcit espanyol a les Filipines, més extenses i molt més poblades que Cuba, sempre fou molt inferior numèricament a l'exèrcit espanyol de Cuba. Quan s'inicià la guerra, el 1896, hi havia a les Filipines 4.269 soldats. Des de la Península s'enviaren a les Filipines 24.540 soldats, la qual cosa fa un total de 28.809 homes. Com que, al finals de la guerra, foren repatriats per la comissió militar 26.374 homes, el nombre total de morts no seria molt alt: 2.500 soldats i oficials. S'ha de tenir en compte que un cert nombre de funcionaris foren repatriats per la comissió militar i que alguns centenars de militars espanyols desertaren o es quedaren a les Filipines. Dos factors més a tenir en compte són la presència de 9.000 soldats filipins dins l'exèrcit espanyol de 1896, i l'existència d'un important voluntariat de filipins i d'espanyols residents a les Filipines. Aquest exèrcit es va enfrontar a uns 25.000 filipins el 1897, que augmentaren a uns 80.000 quan els Estats Units entraren en guerra (abril de 1898). Les baixes filipines foren segurament quatre o cinc vegades superiors a les espanyoles (10.000 o 12.500 morts) (27).

A Puerto Rico, on la guerra fou més breu, hi anàren uns 4.500 soldats espanyols (28).

Pel que fa a l'origen, per regions i nacions, dels soldats de l'Exèrcit Espanyol a Cuba, les Filipines i Puerto Rico, el repartiment general del contingent per reemplaç de 1897, establia les dades següents:

REGIONS I NACIONS	CUBA	FILIPINES	PUERTO RICO	TOTAL ULTRAMAR
Andalusia.....	5.206.....	1.893.....	468.....	7.567
Aragó.....	1.221.....	441.....	110.....	1.775
Astúries.....	1.208.....	439.....	108.....	1.755
Balears.....	480.....	175.....	43.....	698
Canàries.....	402.....	146.....	36.....	584
Castella-la M..	2.457.....	894.....	221.....	3.572
Castella-LLeó..	3.865.....	1.406.....	347.....	5.617
Catalunya.....	3.400.....	1.237.....	336.....	4.973
Extremadura....	1.594.....	579.....	142.....	2.315
Galícia.....	2.038.....	739.....	186.....	2.963
Madrid.....	807.....	293.....	72.....	1.172
Múrcia.....	795.....	290.....	71.....	1.156
Navarra.....	506.....	184.....	46.....	736
País Basc.....	794.....	289.....	71.....	1.154
País Valencià..	2.116.....	770.....	190.....	3.076
La Rioja.....	246.....	89.....	22.....	357
Santander.....	365.....	133.....	32.....	530
TOTAL	27.500	10.000	2.500	40.000

(29)

Segons aquest mateix repartiment, el contingent total era de 80.000 reclutes, o sigui que la meitat farien el servei a la Península (i illes adjacents), i la meitat a Ultramar.

Pels militars espanyols, Cuba va costar anys de sacrificis, la pèrdua de moltes d'il·lusions i de molta de sang. La guerra de Cuba fou una guerra llarga i cruel, sense grans victòries, però amb algunes derrotes aclaparadores. El conflicte cubà va esser alhora una guerra colonial i una guerra civil que va reunir la violència d'ambdues, fins al punt que pot esser considerada la primera de les "guerres brutes" contra la població civil. Quan l'exèrcit espanyol fou acusat de la derrota, molts d'oficials foren incapaces d'acceptar la magnitud del desastre i les crítiques subsegüents. Aquestes crítiques no eren res de nou, perquè ja n'havia hagut quan s'inicià la rebel·lió cubana. Però després de la derrota, les censures requeien sobre un exèrcit moralment abatut i exasperat. Històries de corrupció i incompetència militar relatades pels soldats que tornaven de Cuba causaren molt d'efecte i alguns polítics acusaren els militars de "deshonor nacional" (30). El 7 de setembre de 1898, el més agressiu dels crítics, el comte d'Almenas (31) declarà en el Senat:

"Yo, como representante de la nación, dirijo este saludo a estas víctimas de la guerra, a esos soldados que regresan a la Patria, maltrechos por la enfermedad y por las balas, vencidos y humillados; pero sin hacer extensivo este saludo a sus jefes, que no han sabido

o no han podido conducirles a la victoria, y ya que no a la victoria, a caer con honra y prestigio" (32).

El general Weyler, que com veurem, va acusar els polítics de la derrota, respongué que si els drets i l'honor de l'exèrcit no eren totalment protegits, els generals "se tomarian la justicia por su mano" (33).

Les acusacions contra l'exèrcit duraren un cert temps. Encara el març de 1899 un diari madrileny publicava informacions sobre la incompetència i corrupció del comandament espanyol a les Filipines (34).

Com que l'exèrcit tornà a la metròpoli vençut, és lògic que no pogués realitzar cap intent pretesament "redemptor", dels quals n'hi ha un bon repertori en el segle XIX espanyol (35). Així i tot el general Weyler fou temptat pels carlins i pels republicans perquè es posàs al front de l'estat (36). I al cap i a la fi, fou un general, Polavieja, el primer que menà una política regeneracionista després de 1898.

La Guerra de Cuba, no va fer reduir el paper dels militars en la vida civil, ans al contrari, suposà un graó més en la consolidació del militarisme.

Al sistema de la Restauració no li va interessar mai un exèrcit professional, ja que neutralitzà políticament l'exèrcit a través de la integració dels generals en el sistema polític, de manera que era precís que el ministre de la guerra fos el general de més confiança del govern del moment.

I com que l'Estat Espanyol -no importava que el govern fos conservador o liberal- recorria assíduament a l'estat de guerra, el paper dels militars no era el normal en els règims liberals i facilitava la seva intervenció en la política. Fins i tot sense declarar l'estat de guerra la jurisdicció militar superava el seu àmbit estricte.

El tres de maig de 1898 es declarà l'estat de guerra a Madrid, a causa de les manifestacions produïdes arran de les derrotes espanyoles, i el 14 de juliol s'amplià a tota Espanya fins el 8 de febrer de 1899 (37). Tot i les acusacions que es llençaren contra l'exèrcit des-prés de la derrota, els drets, privilegis i estatuts de l'exèrcit no foren transformats i només el mateix exèrcit investigà la responsabilitat dels seus dirigents en la derrota, de manera que tan sols dos generals i un almirall foren retirats prematurament (38).

Tot això, afegit a la pugna contra el catalanisme, féu que els militars s'agrupassin entorn del seu status, amb la qual cosa s'iniciava una nova fase en el procés intervencionista dels militars en la història contemporània de l'Estat Espanyol (39). S'anava forjant una filosofia corporativa que considerava l'exèrcit com a espina dorsal de la nació alhora que denigrava els polítics civils i el sistema de govern establert. Així, un exèrcit derrotat i antiquat en lloc de retirar-se discretament d'escena, no va fer més que augmentar la seva influència en els assumptes socials. El procés intervencionista dels militars arribaria a un dels seus punts àlgids en aprovar-se, el març de 1906, la Llei de

Jurisdiccions que atorgava als militars el dret de jutjar tots els "delictes contra la pàtria i l'exèrcit". S'admetia així la intervenció directa dels militars en els afers civils (40).

5.2. QUI EREN ELS QUE S'INCORPORAVEN A L'EXERCIT

Convé saber, tot i que sigui aproximadament, el mecanisme de reclutament, abans de passar a veure quants de joves de les Illes Balears anaren a Ultramar en el període 1895-98.

El servei militar era obligatori a l'Estat Espanyol des de 1835. El 1837, s'elaborà una llei de reclutament, que va servir de model a totes les lleis del segle XIX: 1851, 1856, 1870, 1878, 1882, 1885 i 1896. La llei de 1870, per exemple, indicava que el servei militar era obligatori per a tots els espanyols en complir vint anys d'edat.

El sistema que s'utilitzava per incorporar els joves a l'exèrcit era el de les "quintes". El verb "quintar" significa, en una de les seves accepcions, i el mateix en català que en castellà, "treure per sort els qui han d'anar a soldat". El complicat sistema de reclutament de les quintes començava quan el govern fixava el número d'homes a reclutar i els distribuïa entre les províncies. Les diputacions provincials, a través de les comissions mixtes de reclutament, s'encarregaven de repartir el contingent corresponent a la província entre els diferents ajuntaments, d'acord amb els seus volums de població. L'Ajuntament feia un padró general dels habitants, i d'aquest recompte sortiria l'allistament dels mossos aptes pel reclutament.

Després es realitzava el sorteig. En una urna es col·locaven bolles amb els noms dels allistats, i en una altra urna, bolles amb números. Dos infants treien una bolla de cada urna, de manera

que a cada mosso li corresponia un número. Els números alts eren els que tenien més possibilitats de no fer el servei. Una setmana després es realitzava l'acte de crida i declaració de soldats. Aquest dia es feia un reconeixement mèdic dels mossos, els quals podien al·legar motius físics i morals -mare viuda, pare impedit, pare seixantí pobre- per no fer el servei.

A continuació es declarava els sortejats soldats o excluïts. De la llista dels declarats soldats es designaven, segons l'ordre del sorteig, els que havien de cobrir el contingent que li corresponia a l'Ajuntament. Aquests soldats passaven a la Comissió Mixta de Reclutament, on encara es podien fer reclamacions. Finalment, eren conduïts a la caixa de reclutes corresponent.

Els que havien de fer el servei militar tenien dues maneres legals de no fer-lo: la substitució i la redempció en metàl·lic. La substitució consistia en contractar un home, que podia cobrar entre 500 i 1.250 pessetes, perquè fes el servei. Aquest substitut havia d'esser algú afavorit pel sorteig o que ja estàs llicenciat de l'exèrcit. Aquest sistema suposava una clara mercantilització de l'home. A més, les lleis del 11 de juliol de 1885 i 12 d'agost de 1896 permetien

"redimir el servicio ordinario de guarnición de los cuerpos armados, mediante pago 1.500 pesetas cuando el mozo deba prestar dicho servicio en la Península, y de 2.000 si le corresponde servir en Ultramar. Los mozos redimidos quedaran en la situación de reclutas de depósito durante el mismo tiempo que los demás del llamamiento" (41).

Una part dels joves de les classes populars que no volien fer el servei militar no es presentaven als actes de reclutament, i per tant eren declarats pròfugs. Aquesta positura podia tenir greus conseqüències, ja que sovint els pròfugs eren condemnats a servir a Ultramar dos anys més que els altres mossos. Els pròfugs havien de canviar de domicili i molts emigraven a Amèrica. A la Península n'hi havia que s'incorporaven a les partides de bandolers. A nivell estatal, les taxes de pròfugs durant bona part del segle XIX oscil·laren entre el 15 i el 20% respecte al total d'allistats. Geogràficament, procedien de les zones més pobres i de les regions i nacions perifèriques, com les illes Canàries i Galícia.

Un sistema de reclutament tan classista havia de provocar fortes crítiques. El 1897 el PSOE inicià a nivell de tot l'Estat una campanya amb el lema "¡O todos o ninguno!". També s'oposaren a les substitucions els republicans federals de Pi i Margall (42).

Fins i tot des de l'Exèrcit hi va haver intents de posar en marxa un servei militar realment obligatori, com el del general Cassola, que fracassà, però, davant l'oposició tant de conservadors com de liberals, que representaven la burgesia beneficiada amb les redempcions. Així, només una part de la societat es dessagnà en la llarga guerra de Cuba.

Fins a 1912, vint-i-quatre anys després del propòsit reformista de Cassola, no es suprimí la redempció en metàl·lic i s'establí la igualtat dels espanyols davant el servei militar.

Tot i així encara hi havia una sortida pels rics, el soldat de quota, una redempció en metàl·lic mati-sada (42 bis).

A Mallorca, on hi havia una certa tradició de rebuig al servei militar obligatori, sobretot durant el sexenni revolucionari, Gabriel Alomar escrivia, precisament el 1898:

"Y no hay que olvidar que para un mallorquín ha de ser mucho más dolorosa esa obligada estancia en tierra extraña en continuo temor de que la propia le sirva de motivo para la represión o el castigo acostumbrados" (43).

En un altre sentit, hem d'indicar que entre les conclusions dels socialistes de Palma, l'1 de maig de 1899, hi havia l'immediat pagament als repatriats i el servei militar realment obligatori (44).

A les Balears, com a la resta de l'Estat Espanyol, només hi havia tres solucions per no fer el servei militar: pagar un substitut, la redempció en metàl·lic i fugir.

Les dues primeres solucions només eren a l'abast de les classes altes. Coneixem el cas de tres comerciants balears residents a Puerto Rico que pagaren la seva redempció en metàl·lic en el decenni de 1880-90. Es tracta dels sollerics Antoni Marquès Borràs i Miquel Mayol Castanyer, i del ciutadellenc Miquel Mayans Rosselló. Sabem que Antoni Marquès va pagar 2.285 pessetes (45).

Es va donar algun cas d'una família arruïnada per intentar

salvar el seu fill de fer el servei. La dona de l'amo de can Quic, a Sóller, estlvià molts d'anys per poder redimir el seu fill. A Sant Joan es va donar el cas d'una família pagesa que dubtà entre comprar un bocí de terra o eximir el seu fill del servei militar. Optà per la compra i el fill va esser enviat a Cuba, on morí (45 bis).

Per aquest sector de la societat que disposava d'alguns recursos, però que no podien pagar un substitut o la redempció, apareixien a la premsa anuncis d'empreses que feien assegurances per redimir els que haguessin de fer el servei militar. El 1892, un "Centro de Redenciones", de València, amb una delegació a Palma, per 175 pessetes redimia els que haguessin d'anar a Ultramar, i per 875 pessetes cobria totes les possibilitats del sorteig dels quintos, la Península i illes adjacents i Ultramar (46).

Com és lògic, el nombre de redempcions oscil·lava segons la conjuntura econòmica. Així, l'agost de 1898, a causa de la crisi econòmica només s'havien redimit sis mallorquins del contingent de les Illes Balears d'aquell any (47).

Pagar un substitut era més barat que la redempció. El juny de 1895, l'assistent del tinent Jaume Vidal, del regiment regional número 2 de Maó, va pagar 25 pessetes perquè un altre anàs en el seu lloc a Cuba (47 bis).

La majoria de la població només podia evitar fer el servei militar si fugia (48). Sembla que aquest fet va contribuir a augmentar l'emigració de finals del s XIX. S'ha indicat que a Mallorca, a causa de les quintes extraordinàries de 1873, fetes a causa de la Tercera Guerra Carlista, hi va haver emigració de jo-

ves cap Amèrica del Sud (49).

A Menorca, entre 1878 i 1881, una de les principals causes de l'emigració a Algèria era "la aversión que desde muy antiguo tienen los naturales de Menorca por el servicio militar" (50). També sabem que a Manacor algun jove va emigrar a Alger per no anar a Cuba (51). A més, coneixem el cas de Rafel Bernat Roger, natural de Caimari (Selva), de la quinta de 1897, que va esser declarat desertor i el 1905 residia a Rio de Janeiro (51 bis).

A la premsa mallorquina de finals de segle sovintegen les citacions dels jutges militars i les crides dels ajuntaments als pròfugs. Així, per exemple, el 10 de gener de 1899, l'Ajuntament de Palma cridà als "mozos" Guillem Mateu Coll, del reemplaç de 1895, Jaume Barceló Ferriol, del reemplaç de 1897, Bartomeu Clar Forteza i Felip Cardona Serra, ambdós del reemplaç de 1898, perquè compareguessin en un termini de 10 dies "al objeto de dar sus descargos en el expediente de prófugo que se les instruye por falta de concentración a filas" (52). L'endemà, era el jutge militar qui citava Josep Bonnin Valls perquè es presentàs, ja que se li instruïa un expedient per deserció (53).

A Eivissa, l'abril de 1897 varen esser declarats pròfugs 8 soldats del contingent d'aquell any (54).

A Manacor, l'abril de 1897 foren declarats pròfugs quinze mossos: Llorenç Galmés Domenge, Pere Joan Nadal Galmés, Gabriel Llull Oliver, Antoni Parera Valens, Jordi Sansó Duran, Joan Bauza Mas, Joan Bestard Sureda, Tomàs Juan Moll, Guillem Caldentey Melis, Rafel Parera Rosselló, Antoni Castillo Ensenyat, Josep Forteza Miró, Ferran Amalla Mató, Joan Ferrer Caldentey i Jaume Su-

reda Servera.

En aquesta mateixa vila, l'abril de 1898, foren declarats pròfugs altres catorze joves manacorins: Mateu Gayà Andreu, Jeroni Miquel Parera, Mateu Riera Fullana, Bartomeu Caldentey Barceló, Rafel Galmés Nadal, Jaume Gomila Rosselló, Sebastià Estelrich Riera, Joan Alcover Duran, Sebastià Rexach Caldentey, Llorenç Galmés Puigrós, Guillem Morey Pont, Francesc Ferrer Galmés, Andreu Riera Sansó i Gabriel Oliver Galmés. Aquests pròfugs foren condemnats a servir a Ultramar amb una recàrrec de dos anys sobre el temps ordinari, amb pèrdua de tot dret de substitució i exclusió. A més, haurien de pagar les despeses que ocasionàs la seva recerca, captura i conducció a la capital. L'abril de 1899 es varen instruir expedients per la fuga de quinze mossos manacorins (55).

El 1895 hi va haver a la Capitania General de Balears un total de 21 pròfugs, que augmentaren a 73 el 1896 i a 93 els anys 1897 i 1898. Això dona un total de 280 pròfugs, o sigui el 2,3% dels 6.689 joves que havien de fer el servei militar en aquests anys a les Balears. Aquest percentatge és lleugerament inferior al de la mitjana de l'Estat Espanyol durant aquesta època (56).

El gener de 1898, es va concedir un indult als pròfugs, que fou prorrogat el juny d'aquest mateix any a causa de "las muchas instancias promovidas por desertores, prófugos y mozos no alistados". Els individus indultats serien enviats a unitats de la Península i illes adjacents, o es redimirien si pagaven 2.000

pessetes (57).

Segons una reial ordre d'octubre de 1898, els desertors i prófugs de la Península i possessions del Nord d'Àfrica, que no havien embarcat cap a Cuba, però havien estat detinguts, eren destinats als cossos de guarnició a les illes Canàries, mentre que els desertors d'aquestes illes havien de passar a les Balears (58).

Una forma extrema d'escapar del servei militar i de la guerra de Cuba era el suïcidi. A Mallorca en tenim documentat un cas, el 30 d'octubre de 1895. Es tracta de Pere Miquel Rubert Ferrer

-Ballester- que es va penjar a la possessió de Son Sunyeret, als afores de Palma. Tenia 19 anys i era natural d'Inca. Formava part del darrer reemplaç i li havia tocat marxar a Cuba, la qual cosa l'havia afectat profundament. Dins la butxaca li trobaren una carta de la seva al·lota que li expressava la seva aflicció per la mala sort que havia tingut en el sorteig (59).

5.3. QUANTS DE MALLORQUINS, MENORQUINS, EIVISSENCS I FORMENTERRENC ANAREN A LLUITAR A ULTRAMAR?

Podem aproximar-mos de tres maneres diferents al nombre total de ciutadans de les Illes Balears que anaren a lluitar a Ultramar. En primer lloc, tenim algunes dades relatives a les quotes d'Ultramar. El 1895, el de Cuba estava format per 550 soldats, i el de Puerto Rico per 50 (60). Ja hem dit que del contingent de 1897, 430 balears havien d'anar a Cuba, 175 a les Filipines i 43 a Puerto Rico. En total, 698 illencs foren destinats a les colònies d'Ultramar. La resta del contingent, altres 698 joves, es quedaven en el territori metropolità (61). Els excedents del contingent sumaven 833 persones, de les quals 532 foren mobilitzades l'abril de 1898, arran de la guerra hispano-nord-americana (62). Aquests soldats no s'arribaren a translladar a Ultramar, si bé el contingent de les Filipines va anar a Ceuta, camí de les Filipines, el setembre de 1898 (63). La pèrdua de les Filipines per mor de la pau de París, tres mesos després, degué fer innecessari el seu viatge. El contingent d'Ultramar de 1898, que tampoc va arribar a les colònies, ja perdudes, estava compost de 563 persones, que es repartien així:

MALLORCA

-Alaró   11
-Alcúdia   1

-Algaida 8
-Andratx 3
-Artà 12
-Banyalbufar 2
-Binissalem 5
-Búger 1
-Bunyola 5
-Calvià 4
-Campanet 6
-Campos 8
-Capdepera 4
-Costitx 3
-Deià 2
-Escorca 0
-Esporles 6
-Establiments 4
-Estellencs 1
-Felanitx 19
-Fornalutx 1
-Inca 15
-Lloseta 3
-Llubi 2
-Llucmajor 18
-Manacor 32
-Maria 6
-Marratxí 6
-Montuïri 3

-Muro 11
-Palma 111
-Petra 6
-sa Pobla 15
-Pollença 12
-Porreres 16
-Puigpunyent 3
-Sant Joan 2
-Sant Llorenç 8
-Santa Eugènia 2
-Santa Margalida 11
-Santa Maria 7
-Santanyí 15
-Selva 10
-Sencelles 6
-Sineu 11
-Sóller 21
-Son Servera 5
-Valldemossa 2
-Vilafranca 2

MENORCA

-Alaior 10
-Ciutadella 17
-Ferrerries 2

- Maó 20
- es Mercadal 7
- es Castell 2

EIVISSA

- Eivissa 1
- Sant Antoni 6
- Sant Josep 5
- Santa Eulàlia 11

FORMENTERA

- Formentera 1

Com que sembla que anaren a lluitar a Ultramar els contingents de 1892, 1893, 1894, 1895 i 1896, i si consideram una mitjana de 635 persones per contingent, tendriem que 3.175 balears anaren a Cuba, les Filipines i Puerto Rico (64).

Naturalment es tracta d'una xifra aproximada, que no inclou ni els militars de carrera, ni els voluntaris del "Banderín para Ultramar" (65). Però aquesta xifra, uns 3.200 soldats, és semblant a la que hem obtingut del recompte nominal dels repatriats i dels morts, i que és de 3.434 persones (66).

En tercer lloc, podem calcular la xifra de soldats de les Balears que anaren a Ultramar a través del recompte de les

diferents expedicions que partiren de Palma (67). Així, obtenim la xifra de 1.450 soldats que anaren cap a Cuba, 406 cap a les Filipines i 54 cap a Puerto Rico. En total, haurien partit cap a les colònies ultramarines 1.910 persones. Aquesta xifra no inclouria els soldats Balears que estaven a Cuba o a les Filipines quan començaren les hostilitats, i és possible que el recompte de les expedicions no sigui complet.

5.4. LA PARTIDA DE LES TROPES

Un cop iniciada la guerra de Cuba, un torrent d'armes i d'homes creuà l'Atlàntic per esclafar la rebel·lió independentista. Els batallons espanyols partien de les estacions de ferrocarrils i dels molls, on els acomiadava una multitud, enmig de "vítores y aplausos, con el justificado estímulo de arengas o alocuciones y al compás de pasodobles, ninguno tan gallardo y grácil como -La marcha de Cádiz-, del maestro Chueca" (68).

A més de les autoritats civils i militars, invariablement hi havia també les autoritats religioses. Quan, el 15 d'agost de 1895, la reina regent i el rei acomiadaren el VI Cos de l'Exèrcit, a Vitòria, el nunci, monsenyor Gretoni, va impartir la benedicció papal (69).

Malgrat que els embarcaments de tropes supossassin un esclafit de patriotisme i que pràcticament no hi hagués resistències a embarcar, l'espectacle a ulls dels republicans federals, contraris a la guerra, o d'alguns observadors estrangers, era lamentable. Forces armades, sobretot el 1898, solien anar a la reraguarda dels soldats, que amb la seva jaqueta blau-gris de "rayadillo" solien presentar un aspecte ben poc marcial (70).

A Mallorca, el primer embarcament de què tenim notícia es va produir el 19 de juny de 1985. Estava format per 72 soldats del regiments regionals de Balears número 1 (Palma) i altres 72 del número 2 (Maó). Aquests, la majoria dels quals eren mallorquins, passaren a palma en el vapor "Ciudad de Mahón". N'hi havia de

voluntaris i de forçosos.

Els soldats d'aquests dos regiments desfilasren pels carrers de Palma per embarcar en el vapor «Lulio» cap a Eivissa i València. En el moll els esperava una multitud i una representació de totes les autoritats insulars. En el moment de salpar llençaren visques a favor d'Espanya i de l'exèrcit que foren contestats per la gentada que els havia anat a acomiadar. El seu destí era Cuba, on havien de passar amb el trasatlàntic «Antonio López». Els soldats havien rebut diversos obsequis -5 pessetes en metàl·lic, 6 capses de tabac, una garrafa d'anísat- de les institucions i de particulars (71).

El vapor «Antoni López», pertanyia a la Companyia Trasatlàntica, que tenia el monopoli del transport dels soldats de l'Exèrcit Espanyol a Cuba. Aquesta companyia, malgrat que estava ben pagada pel govern, realitzà els viatges en unes condicions molt dolentes. Els soldats s'acaramullaven i la premsa denunciava que anaven embarcats com si fossin guardes de porcs. La transatlàntica estava en mans del marquès de Comillas, acèrrim defensor de la "unitat de la pàtria", que s'havia enriquit a Cuba i que va obtenir grans beneficis de la guerra de Cuba (72).

Després d'un llarg i penós viatge, que durava entre quinze i vint dies (73), els soldats arribaven a Cuba. A l'Havana, la rebuda solida esser semblant a l'acomiadament, en bona part a causa de la nombrosa colònia espanyola que hi residia (74).

Tornem a Mallorca. El 31 de juliol de 1895 es varen sortejar, a Palma, 140 soldats per anar a Cuba. Un mes més tard, 425 homes varen partir en tren cap a Alcúdia, des d'on havien d'anar

a Barcelona, per embarcar-se cap a Cuba. A Palma, en el quarter del Carme, foren obsequiats amb un abundant ranxo, a base de pa, truita, sobrassada i vi, i varen esser acomiadats pel capità general, Agustí Araoz Balmaseda, per caps i oficials de l'exèrcit, i pel president de la diputació, Alexandre Rosselló Pastor. L'Ajuntament de Palma els va obsequiar amb 10 pessetes per cada soldat, i la Diputació Provincial, amb 5. Varen fer una aturada, per passar la nit, a sa Pobla, on finalitzava el ramal ferroviari Palma-Inca-sa Pobla. Aquí, l'Ajuntament va distribuir un litre de vi i una capseta de cigarrets a cada soldat; 2 reals als caporals; i quatre reals, és a dir una pesseta, als sergents. A més l'oficialitat va esser obsequiada amb un refresc a la casa consistorial (75).

Possiblement, la partida de tropes més important fou la que va tenir lloc el novembre de 1895, per formar part del Batalló Provisional de Cuba. Aquest batalló estava compost per 162 soldats, 8 cornetes, 20 caporals i 10 sergents, del Regiments Regionals números 1 i 2 de Balears, elegits per sorteig i pels soldats que aportassin els batallons regionals de les Illes Canàries.

A Mallorca, l'establiment de Joan Muntaner elaborà la roba blanca pel Batalló Provisional; la sabateria d'un tal Garau elaborà el calçat pels soldats, anomenat "calzado guajiro"; i l'empresa Hereus de Vicenç Juan lliuraren el vestuari a base de roba de llista.

A Menorca, les tropes del regiment regional número 2 que

havien de partir amb aquest batalló, es concentraren al quarter de es Castell. El seu acomiadament fou un vertader esclafit de patriotisme espanyol:

"El domingo tuvo efecto la gira campestre o fiesta de despedida a las dos compañías del Batallón provisional, en las inmediaciones del Castillo de San Felipe (...).

A las once de la mañana se dirigió al citado paraje, la fuerza destinada a Cuba, toda la oficialidad del arma de Infantería y el señor general gobernador de esta isla (...).

A las cuatro de la tarde se celebró el banquete de los oficiales en número de cuarenta, reinando la mayor armonía y lucimiento. Al llegar a los postres el General Gobernador de esta isla brindó y saludó con elocuentes palabras a la fuerza expedicionaria, terminando con un viva España que fue a perderse entre un entusiasta y unanime aplauso y los acordes de la música que rompió con la marcha real. Dicha música que es del regional núm. 2, amenizó ambos actos. Uno por no todos los comensales brindaron por la prosperidad de la patria y por la paz de Cuba.

Daba gozo ver aquel entusiasmo y no se vació ni una copa que no fuera acompañada de un viva España, a Cuba española y a SS.MM.

Al anochecer regresaron a Villa-Carlos y a su entrada esperabale el pueblo en masa, donde se multiplicó estrepitosamente el vitoreo. Todos los balcones y ventanas de la población estaban adornados con damascos, cortinajes y banderas, las mujeres como saludo al pasar los defensores de la patria, dejaban caer una consoladora lágrima, las lindas muchachas contestaban a los vivas de los soldados agitando sus pañuelos, y los hombres aplaudiendo la abnegación de los soldados, y los niños corriendo de acá para allá, como si quisieran formar par-

te de aquel puñado de jóvenes entusiastas que van a defender la integridad de la patria (...)" (76).

El Batalló Provisional de Cuba va partir amb els seus comandaments naturals, entre els quals hi havia els mallorquins Francesc Mateu Ripoll, comandant i cap de les forces expedicionàries; Joan Garcia i Garcia, capità; Bartomeu Rotger Servera, Josep Cabrinetty Navarro, Miquel Riera Bennàssar, Francesc Ribot Palliser, Miquel Llompart i Llompart, Cristòfol Sampol Frau, Francesc Roca Falcon i Jaume Pons Hernandez, tots ells primers tinents.

El 14 de novembre, a la Seu de Mallorca, es va beneir la bandera del Batalló Provisional de Cuba. El bisbe, Jacint Maria Cervera i Cervera, va rebre la bandera de mans del comandant del batalló. Aquesta bandera, obsequi "dels balears", duia unes relíquies de Sant Alonso Rodríguez, de la llavors beata Catalina Tomàs i del beat Ramon Llull.

L'endemà, 15 de novembre, el diari "La Almudaina" obsequià els expedicionaris amb 700 paquets amb 25 plecs de paper i 25 sobres cada un.

A diversos pobles de Mallorca s'organitzaren comissions per acomiadar als soldats que havien de marxar amb el Batalló Provisional de Cuba. A Pollença, el 18 de novembre l'Ajuntament va organitzar un refrigeri pels expedicionaris (77).

El dia 21, arribà a Palma el vapor «San Ignacio de Loyola», que disposava de 1317 lliteres per embarcar els soldats de

Balears i de Canàries. Aquest mateix dia se celebrà a la Seu una missa d'acomiadament.

Un dia abans de la partida, el diari "La Ultima Hora" edità un full extraordinari amb els gravats del rei Alfons XIII, de la bandera del Batalló Provisional, del capità general Agustí Araoz, del general governador José Sáez de Miera, del coronel José Hernández, dels caps i oficials del Batalló Provisional i del vapor "San Ignacio de Loyola".

I arribà el dia de l'embarcament, el 22 de novembre. Havien de partir els, com a mínim, 213 homes del Batalló Provisional de Cuba, uns 50 soldats del contingent de Puerto Rico del reemplaç de 1895, dels quals 46 haurien d'anar a Cuba, i els voluntaris del "Banderín de Enganche". Resulta curiós el fet que causaren baixa i no pogueren embarcar un tinent i quatre soldats, dels quals tres ingressaren malalts a l'Hospital Militar i un va morir.

A Palma, molts de centres com el Cercle Conservador i el Cercle Liberal Dinàstic, havien adornat les seves façanes, i el diari "La Ultima Hora" havia aixecat un arc al Born amb la llegenda "La Ultima Hora al Batallón Provisional de Cuba". L'Ajuntament va suspendre les classes a les escoles.

Una multitud va acudir al moll de Palma, on no mancaren ni les autoritats -el capità general, el president de la diputació, el vicari general i el batle de Palma- ni els discursos patriòtics. Es repartiren fulls de propaganda espanyola, es tocaren cançons militars i es cridaren "vivas" a la pàtria, l'exèrcit i els reis. Finalment, el «San Ignacio de Loyola» va

partir amb la seva càrrega humana cap a Santa Cruz de Tenerife, on faria escala en la seva ruta cap a l'infern cubà (78).

Els oficials de guarnició a Mallorca que anaven a Cuba destinats o voluntaris, solien partir d'una manera més discreta. Invariablement, els seus companys organitzaven un banquet d'acomiadament a cas Català, a ponent de Palma, prop de Cala Major. Així, marxaren a Cuba el tinent d'infanteria Miquel Marquès (29 d'abril de 1895), el tinent coronel Fuenmayor (11 d'agost de 1895), els metges militars Pere Pinar, Agustín Tenreiro i Bernat Riera (17 d'agost) (79), el general de brigada Ignaci Montaner (20 de març de 1896), el coronel Francisco Martínez de la Riva i el comandant marquès de Zayas (18 d'abril), el capità Miquel Ramis Aleñar i els tinentes Antoni Montaner Gual, Benito Monterde, Francisco Hipólito i José González (27 d'agost de 1896).

El 2 de setembre de 1896 hi va haver a Palma un important embarcament de tropes cap a Cuba:

"La tropa destinada a la isla de Cuba salió del cuartel del Carmen a las cinco y media de la madrugada, desde cuyo acuartelamiento se dirigió a la catedral por la Rambla, Paseo del Borne, calle Conquistador y Palacio, acompañados de los gastadores, bandas de cornetas, tambores y de música del Regimiento. En el templo catedralicio celebró misa el canónigo Deán, quien dirigió la palabra a los expedicionarios, enalteciendo su honrosa misión de defender a la patria (acabada la cerimonia) En la plaza de la Seo escucharon las patrióticas arengas que les dirigió el Capitán General,

Gobernador Civil, Presidente de la Diputación y Alcalde de Palma, acabando siempre con vitoras a España, al Rey, al Ejército y a la Armada.

Seguidamente se dirigieron al puerto por las calles de Palacio, Victoria y Conquistador. Una vez en el puerto despidieron a sus familiares y por medio de dos barcasas subieron a bordo del vapor «Puerto Rico». Los buques surtos en el puerto estaban empavesados y un inmenso gentío se agolpaba en el lugar del embarque.

A las 11 horas se hizo a la mar" (80).

Sembla que la tropa embarcada estava composta principalment per la setena companyia del batalló provisional de Cuba, un pelotó destinat a cobrir baixes i un altre pelotó format per individus de la recluta voluntària (81).

Aquest mateix mes de setembre s'efectuaren els primers embarcaments de tropes cap a les Filipines, on havia esclatat, a les províncies centrals de l'illa de Luzón, una gran insurrecció independentista. El dia 11, partiren 56 soldats, amb la particularitat que aquests homes havien estat animats per Joan Josep Llodrà, un "héroe de Cuba", que tornava a Mallorca ferit (82). El 13 d'octubre partiren cap al Sud-Est d'Àsia altres 47 individus de tropa, i el 23 de novembre, 27 soldats més.

La tardor de 1896, va veure la partida de centenars de balears cap als escenaris de les guerres colonials. El 23 de novembre, marxaren cap a Cuba 194 homes, encapçalats pel capità Luis Álvarez Blanco. Quatre dies més tard, partiren més tropes cap a les Filipines i Puerto Rico, amb els capitans Lluís Billon

i Bartomeu Torres. el 13 de desembre, sortiren en tren des de Palma cap al port d'Alcúdia, 187 homes, amb destí a les Filipines. Entre ells hi havia el capità Plàcid Pereyra i els tinents Miguel León, Joan Moragues, Joan Verd, Julià Calvet i Pau Morey.

El 15 de desembre de 1896, es va efectuar un altre sorteig per anar a les Filipines, i sortiren elegits 2 sergents, sis caporals i 60 soldats.

Durant l'any 1897 no hi va haver, pel que sabem, nous embarcaments de tropes. En canvi, va començar a haver-hi un lent goteig de repatriats, ferits i malalts.

El 22 de febrer de 1898, quan ja era imminent la guerra amb els Estats Units, es produí el darrer embarcament de tropes a Palma. Cent vint-i-vuit soldats del regiment d'infanteria de guarnició a Palma, partiren cap a Barcelona per incorporar-se a l'Exèrcit espanyol a Cuba (83).

Encara el setembre de 1898, un cop acabada la guerra però encara sense signar la pau, partiren del port de Palma en el vapor correu d'Alacant 96 soldats d'infanteria del contingent de les Filipines de 1897. Anaren a Ceuta, on s'havien d'organitzar els darrer batallons expedicionaris cap a les Filipines. Però aquests soldats no s'arribaren a incorporar a l'exèrcit de les Filipines perquè amb la pau de París (desembre de 1898), l'Estat Espanyol també va perdre aquest arxipèlag oriental (84).

5.5. ELS SOLDATS IL·LENCES A CUBA: LA SEVA MORTALITAT

5.5.1. INTRODUCCIO

A partir sobretot dels llistats de baixes titulats "Noticia de las defunciones de tropa ocurridas en el Ejército de Operaciones de la Isla de Cuba, en las fechas que se indican, según participó el capitán general de dicha Antilla", hem pogut establir d'una manera bastant precisa el nombre de morts balears a la Guerra de Cuba.

Aquesta font ha estat complementada amb les "Noticias y relaciones históricas de Mallorca" de Joan Pou Muntaner (85), amb diverses obres bibliogràfiques (86) i, en els casos de Selva, Lluçmajor i Sant Joan també s'ha utilitzat documentació procedent dels arxius municipals (87). En el cas concret dels soldats de l'exèrcit de Cuba morts quan ja havien tornat a la península Ibèrica o a les Balears hem utilitzats el diari "La Almudaina" de 1898. Pels morts eivissencs hem emprat també, com a font complementària, el "Diario de Ibiza". Només en dos casos hem utilitzat fonts orals indirectes.

En total, tenim documentats 593 illencs que trobaren la mort a Cuba. Creim que aquesta xifra, a causa de la pluralitat i exhaustivitat de les fonts emprades, s'ha d'aproximar molt a la real. Es possible que alguns dels inclosos com a balears, no ho fos, però aquests casos queden contrarestats amb escreix pels illencs que no hem pogut incloure. En concret, pensam que la informació que tenim d'oficials i de marins és fragmentària i que segurament n'hi va haver alguns més que varen perdre la vida a Cuba. Tampoc podem precisar el nombre de repatriats que moriren anys després de la guerra a causa de les malalties i dels patiments soferts.

Si donam per bona la xifra de 55.661 morts a l'exèrcit espanyol de Cuba, els 593 balears representarien l'1,06%, una proporció un poc inferior al percentatge que representava la població de les Illes Balears dins el conjunt de l'Estat Espanyol, devers l'1,6% (88).

Amb les fonts esmentades hem realitzat un detallat "Registre de soldats balears morts a Cuba, les Filipines i Puerto Rico (1895-98)", que incloem a l'Apèndix Documental, apartat 11.4.

5.5.2. CAUSES DE LA MORTALITAT

La mortalitat a l'exèrcit espanyol del segle XIX era molt elevada, fins i tot a la Península i a les illes adjacents i en temps de pau, a causa de la falta d'higiene i d'una deficient alimentació. Aquesta mortalitat augmentava moltíssim en temps de guerra, no per les conseqüències directes dels combats, sinó per les malalties. En el cas de la Guerra de Cuba, a les malalties qualificades de "normals", com les trencadures, la tuberculosi pulmonar, les malalties cardíagues i la tinya, s'hi afegien les malalties pròpies de la zona, sobretot la febre groga (89). Arribar a Cuba, fos en temps de pau o de guerra, suposava per un home de les zones temperades arriscar-se a agafar, tot d'una en desembarcar, la febre groga o el paludisme, les dues malalties endèmiques més terribles de Cuba. S'ha calculat que en els primers mesos d'estada moriren entre els 5 i el 10% dels immigrants (90). Aquestes malalties afectaven sobretot els soldats durant l'estació de les pluges, és a dir entre maig i octubre.

El viatge des de la metròpoli a Cuba es realitzava en condicions molt dolentes. Ja hem indicat que la companyia Transatlàntica tenia el monopoli dels transports de les tropes, i que els soldats s'acaramullaven en les bodegues dels seus vells vaixells.

Les condicions de vida dels soldats a Cuba eren pèssimes. La qüestió de l'alimentació era un dels principals problemes de l'exèrcit espanyol a Cuba, fins al punt que un informe de finals de 1897 indicava que la fam era la principal causa de mortalitat. A

més de mal alimentats, els soldats espanyols anaven mal vestits.

A l'illa de Cuba, mancaven metges militars i hospitals, i els centres sanitaris que hi havia no reunien les condicions necessàries.

Naturalment, els problemes alimentaris i sanitaris empitjoraven molt quan els soldats es trobaven en campanya. No és el mateix un malalt -per exemple de la febre groga- que està en una ciutat i tot d'una pot ingressar en un hospital, que un altre malalt que està a la "manigua" i que haurà d'esser translladat durant dies en carro o a l'om d'un animal. L'esgotament causat per les contínues marxes i contramarxes també provocava moltes de baixes. Un soldat mallorquí descrivia així la marxa d'una columna espanyola a finals de 1895:

"la oscuridad tenebrosa, la lluvia torrencial, el camino imposible, fango hasta la rodilla, acémilas que caen y es preciso descargarlas y cargarlas de nuevo para proseguir la marcha, soldados que moralmente y materialmente se abaten, precisando todo el imperio del mandato para que sigan penosamente la marcha, la constante sensación del camino perdido, los silbidos de la guardia anunciando complicaciones" (91).

La mortalitat augmentava encara més quan les campanyes bèl·liques es realitzaven sobre terrenys especialment insalubres, com les zones d'aigües embassades.

Així, no es rar que s'hagi afirmat que a Cuba només el 4% dels morts de l'exèrcit espanyol ho són a causa dels combats (92). Com veurem a continuació aquest percentatge s'aproxima molt

al dels illencs que perderen la vida en combat.

Dels 593 morts illencs a Cuba, 351, és a dir el 59,2% varen trobar la mort a causa de malalties comunes i accidents. Altres 186, o sigui, el 31,4%, varen morir a Cuba per mor del vòmit o febre groga. Només 19 balears, o sigui el 3.2% varen perdre la vida a conseqüència dels enfrontaments armats. D'aquest denou, quinze moriren en el camp de batalla. Són els següents:

- Antoni Sintes Alzina, d'Alaior, mort a Cayo Toro (Pinar del Río), el 4 d'octubre de 1896.
- Josep Tuduri Casali, de Migjorn Gran, mort a Punta Brava (l'Havana), el 7 de desembre de 1896.
- Sebastià Darder Cladera, de Petra, mort a Portero (Puerto Príncipe), el 4 de març de 1897.
- Jaume Genovard Duran, de Sant Llorenç, mort a Lomas del Cobre (Santiago), el 3 de maig de 1897.
- Gonzalo Modesto Jiménez, de Maó, mort a Regla, (l'Havana), el 29 de maig de 1897.
- Tomàs Mateu, mort el maig de 1897.
- Llorenç Crespí Vanrell, de Palma, mort a Tranquilín (l'Havana), el 23 d'agost de 1897.
- Tomàs Rotger Llompart, mort a Lomas del Carmen, el 17 d'octubre de 1897.
- Guillem Veny Sureda, de Petra, mort a Alquizar (l'Havana), el 24 de novembre de 1897.
- Bartolomé Flores Flores, de Palma, mort a Colonia Santa Oliva, el 20 de gener de 1898.
- Miquel Clar Mut, d'Escorca, mort a Sauja Noriate (l'Havana), el 10 de febrer de 1898.
- Guillem Bordoy Torres, de Santa Maria del Camí, mort a Guisa (Santiago), el 5 de maig de 1898.

- Joaquín Vara de Rey y Rubio, d'Eivissa ciutat, mort a El Caney (Santiago), l'1 de juliol de 1898.
- Manuel Tur Torres, de Formentera, mort a Santiago, el 3 de juliol de 1898.
- Antoni Pocoví, de Selva, mort a Nuevitas (Puerto Príncipe), el 3 d'agost de 1898.

La majoria d'aquest caiguts eren soldats, si bé hi havia un marí, Manuel Tur, un guerriller, Bartolomé Flores, un tinent, Tomás Mateu, un coronel Tomás Rotger, i un general, Joaquín Vara de Rey. Hem d'indicar que aquest, el mateix que Gonzalo Modesto i Bartolomé Flores, devien esser de família peninsular (93).

Es probable que Josep Tudurí Casali morís en els combats que acabaren amb la vida de José Maceo, ja que ambdós moriren el mateix dia -el 27 de desembre de 1896- i en el mateix lloc -Punta Brava-. Joaquín Vara de Rey va morir lluitant contra els nord-americans a la batalla de El Caney, el mateix que el marí Manuel Tur Torres, mort a la batalla naval de Santiago.

Altres quatre balears varen perdre la vida per mor de les ferides rebudes. Es tracta de:

- Quintí Manresa Alzamora, de Palma, mort a Sant Antonio (l'Havana), el 28 de febrer de 1898.
- Josep "Perchanos" Estades, d'Artà, mort a Lucía (l'Havana), el 21 de març de 1898.

- Miquel Perelló, de Manacor, mort a Jarupo (l'Havana), el 13 de maig de 1898.

- Guillem Martorell i Martorell, de Selva, mort a Sancti-Spiritus (Santa Clara), el 16 de setembre de 1898.

Tots ells eren soldats, excepte Miquel Perelló, que tenia la graduació de caporal.

Pel que fa al lloc de mort, la majoria dels illencs, en concret 362 (61,4%), varen morir a la província de l'Havana. D'aquest 362, un total de 221 varen perdre la vida a la mateixa capital, l'Havana, on es concentrava una bona part de l'exèrcit colonial espanyol i un percentatge important dels serveis sanitaris de l'illa. Altres ciutats on moriren un nombre important de balears foren Marianao (41 morts), Santiago de las Vegas (35) i Alquizar (13), ciutats situades al sud-oest de l'Havana, en direcció a Pinar del Río, i unides a aquesta capital pel ferrocarril. Altres localitats on perderen la vida illencs foren:

San Antonio.....	12 (94)
Güines.....	7
Regla.....	6
Güira de Melena.....	6
Punta Brava.....	5
Calabazar.....	2
Bejucal.....	2
Veguitas.....	2

Baracoa.....	1 (95)
Felicidad.....	1
Jarupo.....	1
Jibacoa.....	1
Lucia.....	1
Santiago de los Baños.....	1
Sauja Noriate.....	1
Tafasta.....	1
Tranquilín.....	1
Urquiza.....	1

A la província de Pinar del Río, la més occidental de Cuba, on es desenvolupà l'ofensiva de Weyler, només hi moriren 29 balears (el 4,7%). A la ciutat de Bahía Honda, a la costa nord, hi varen caure deu balears. A Guanajay, prop de la província de l'Havana, se n'hi moriren 7, i a Mariel, en el límit nord de la "trocha" de Mariel a Majana, altres cinc. La resta de balears varen trobar la mort a Artemisa, Cabalas, Candelaria, Cayo Toro i San Diego.

A la província de Matanzas, a l'est de la l'Havana, només hi varen morir 13 illencs, o sigui el 2,3% del total de morts balears. Cal tenir en compte que Matanzas és una de les províncies més petites (8.444 km²) i que la guerra no va esser especialment dura. Vuit illencs perderen la vida a la ciutat de Matanzas, dos a Cárdenas i altres dos a Colón, i un a Jagüey Grande.

Un poc més a l'est, a la província de Santa Clara, avui dita de Las Villas, hi trobaren la mort 39 balears, és a dir el 6,4% del total repartits dde la següent manera:

Cienfuegos.....	8
Santa Clara.....	4
Sagua la Grande.....	4
Sancti-Spiritus.....	4
Remedios.....	4
Casilda.....	3
Trinidad.....	3
Isabela de Sagua.....	2
Cumaná.....	1
Colonia Santa Oliva.....	1
Condado.....	1
Fomentos.....	1
Placetas.....	1
Sagua.....	1
San Juan.....	1

Pel que fa a Puerto Príncipe, avui Camagüey, una de les províncies més extenses i la que registrava una menor densitat de població, hi moriren 27 balears. La mortalitat illenca es concentrà a la ciutat de Ciego de Avila, situada en el centre de l'illa de Cuba, prop de la important "trocha" de Júcaro a Morón. A Ciego de Avila hi trobaren la mort 20 balears, a Nuevitas, un port de

la costa nord, hi varen perdre la vida altres tres illencs, i a cada una de les localitats de Guybal, Minas i Portero i a la capital, Puerto Príncipe, hi va caure un balear.

A la província de Santiago, avui coneguda amb el nom d'Orient, hi moriren 51 balears (el 8,7%). Santiago va esser la segona província on hi varen perdre la vida més illencs. S'ha de tenir en compte que és la província més extensa (36.602 km²) i que fou aquí on s'inicià l'aixecament independentista i on desembarcaren els nord-americans el juny de 1898. Bona part dels illencs varen morir a la ciutat de Manzanillo, en el golf de Guacanayabo. En concret hi trobaren la mort 17 balears. Aquest fet es pot vincular a la campanya realitzada pel general Blanco a la zona del riu Cauto, al nord de Manzanillo. La resta d'illencs varen caure a les següents localitats:

- Holguín	6
- Puerto Padre.....	5
- Bayamo.....	4
- Cauto.....	4
- Santiago de Cuba.....	3
- Gibara.....	2
- Guantánamo.....	2
- San Luis.....	2
- Bueyecito.....	1
- El Caney.....	1
- Lomas de Cobre.....	1
- Media Luna.....	1

- Sabanilla.....1
- Tunas.....1

També sabem que varen caure a Cuba altres 37 balears (el 6,2%), però no hem pogut precisar ni a quina província ni a quina localitat moriren.

D'altres 14 varen trobar la mort a alta mar, a l'oceà Atlàntic, mentre tornaven a les seves llars. També n'hi va haver que moriren a la península Ibèrica, en els ports on desembarcaven els soldats de l'exèrcit de Cuba -La Corunya (8 morts), Cadis (2 morts)- o en altres localitats de l'interior mentre viatjaven cap a la seva terra. Encara hem d'afegir que tenim documentada la mort de sis soldats de l'exèrcit de Cuba a Mallorca, a causa de malalties contretes a la Gran Antilla. Tenim motius per creure que n'hi va haver bastants més, ja que bona part dels soldats que tornaven de Cuba estaven malalts o ferits.

En resum, la distribució geogràfica dels balears que formaren part de l'exèrcit espanyol de l'illa de Cuba i que moriren a causa de la Guerra de Cuba va esser la següent:

<u>LLOC DE MORT</u>	<u>Nº DE MORTS</u>	<u>% SOBRE EL TOTAL</u>
Pinar del Río	29	(4,7%)
L'Havana	362	(61,4%)
Matanzas	13	(2,3%)

Santa Clara	39	(6,4%)
Puerto Príncipe	27	(4,5%)
Santiago	51	(8,7%)
Cuba (sense especificar)	37	(6,2%)
Alta mar	14	(2,3%)
Península Ibèrica	15	(2,5%)
Illes Balears	6	(1%)
-----	-----	-----
TOTAL	593	(100%)

Respecte a la cronologia, podem establir el següent quadre on s'indiquen el número de balears a l'Exèrcit de Cuba que varen perdre la vida entre el 1895 i el 1898, mes per mes:

1895

octubre.....2
 novembre.....1
 desembre.....1

1896

març.....2
 juny.....1
 agost.....2
 setembre.....13
 octubre.....47
 novembre.....52
 desembre.....43

1897

gener.....11
 febrer.....1
 març.....8

abril.....	5
maig.....	5
juny.....	13
juliol.....	27
agost.....	40
setembre.....	25
octubre.....	43
novembre.....	48
desembre.....	24

1898

gener.....	17
febrer.....	27
març.....	15
abril.....	12
maig.....	13
juny.....	3
juliol.....	11
agost.....	27
setembre.....	32
octubre.....	14
novembre.....	1
desembre.....	4

1899

gener.....	5
febrer.....	2
març.....	1
desembre.....	1

En resum, 4 balears moriren el 1895, 160 el 1896, 250 el 1897, 176 el 1898 i 9 el 1899. Com que els combats no són la principal causa de mortalitat, aquesta no oscil·la segons les campanyes militars sinó que augmenta o minva segons les condicions climàtiques. Durant l'estiu, a l'època de les pluges, les malalties endèmiques de Cuba causaven un gran nombre de morts. A partir de juliol començaven a augmentar el nombre de malalts i de defuncions, que arribaven a les seves xifres màximes cap a novembre, per a minvar durant l'hivern.

L'escàs nombre de defuncions que es registren fins agost de 1896 pot esser causat pel fet que encara no havien arribat a Cuba la totalitat dels balears que participarien en la Guerra de Cuba.

La mortalitat minvà molt a partir d'octubre de 1898 un cop acabada la guerra i quan ja s'havia iniciat la repatriació. Posteriorment, la majoria de defuncions esdevenen en alta mar, durant el trajecte de retorn a la Península Ibèrica, o en hospitals de La Corunya, Barcelona, Palma i altres ciutats.

També tenim informació sobre l'arma i la unitat dels illencs que varen perdre la vida a Cuba. La immensa majoria dels soldats de l'exèrcit de Cuba eren d'infanteria. En el cas concret dels balears, dels 593 morts, 484 (el 81,6%), eren de l'arma d'infanteria. Trenta-nou (el 6,5%) eren d'artilleria i 11 de cavalleria (1,9%).

Només en tenim documentats tres de marina (el 0,59%). S'ha de tenir en compte que els marins constituïen un percentatge molt petit de les forces armades espanyoles i que les fonts principals que hem utilitzat mai no en fan referència.

També moriren a Cuba 6 guàrdies civils illencs (l'u per cent dels morts balears), tres guerrillers (0,5%) i nou voluntaris (1,5%). Convé indicar el caràcter militar de la Guàrdia Civil i el fet que guerrillers i voluntaris fossin forces auxiliars reclutades, probablement, entre els residents a Cuba. D'altres 39 balears (el 6,5%), ignoram l'arma a la qual pertanyien.

Pel que fa al cos, és a dir, la unitat concreta de la qual formaven part els illencs que moriren a Cuba, hem d'assenyalar

que els balears estaven repartits per més de quaranta unitats d'infanteria diferents. Els cossos on varen morir més balears varen esser el batalló "Balears", on trobaren la mort 115 illencs, el batalló "San Quintín", on en moriren 95 i el batalló "Cuba Provisional", on varen esser 32 els illencs que hi trobaren la mort. Del batalló "Balears" només sabem que el desembre de 1895 es trobava destinat a la zona de Santiago, i del de "San Quintín" que era a Santa Clara en aquesta mateixa data. Del "Cuba Provisional" tenim més informació perquè és l'única unitat de la qual ens consta que estàs constituïda en bona part per balears. Ja hem vist que la seva partida des del port de Palma va constituir un vertader esdeveniment. Arribà a Cuba el desembre de 1895 i va esser enviat a Ciego de Avila. El març de 1896 es trobava a San Antonio de los Baños (l'Havana).

Altres unitats on veren perdre la vida un cert nombre de balears foren el regiment "Alfonso XIII" (26 illencs morts), que ja es trobava a Cuba a començaments de la guerra, el batalló "Baza" (22 morts) i el batalló (o batallons) de "Puerto Rico" (17 morts), que procedia, com el batalló Colón (on hi moriren 6 illencs), de l'illa de Puerto Rico. També moriren illencs en el regiment "Isabel la Católica", en el batalló "Andalucía" (12 morts), en el regiment "María Cristina" (8 morts) i en els batallons "Guipúzcoa" i "Unión" (altres 8 morts a cadascun).

En les següents unitats, batallons en la seva majoria, també hi va haver illencs que moriren, si bé en menor nombre:

-Chiclana	(7 morts)
-Cuba	(7 ")
-Gerona	(5 ")
-Sicília	(4 ")

-Barbastro	(4	"	)
-Constitución	(4	"	)
-Simancas	(3	"	)
-Canarias	(3	"	)
-España	(3	"	)
-Aragón	(3	"	)
-Unión P	(2	"	)
-Antequera	(2	"	)
-Habana P	(2	"	)
-Tarragona	(2	"	)

A més, a cadascuna de les següents unitats d'infanteria hi va trobar la mort un balear:

- Alava
- Alcántara
- América
- Asia
- Bailén
- Borbón
- Burgos
- Cuba 65
- Cuenca
- León
- Linares
- Luzón
- Mallorca
- Murcia
- Otumba
- Pavía
- Princesa
- Sevilla
- Toledo
- Vizcaya
- Wad-Ras

Hem d'indicar que un batalló d'infanteria estava compost per un milenar de soldats i que un regiment estava format per dos o tres batallons (96).

Pel que fa a la cavalleria, les unitats on tenim constància que hi perderen la vida balears són les de "Bayamo", "María Cristina", "Numancia", "Alfonso XIII" i "Cuba".

A l'arma d'artilleria, 18 illencs moriren formant part de l'artilleria de plaça, altres 5 de l'artilleria de muntanya i tres més del batalló número 11.

Respecte als illencs morts com a voluntaris i mobilitzats, pertanyien a les següents unitats:

- Cárdenas
- Cifuentes
- General Blanco
- Madrid
- Matanzas
- México
- Puerto Rico
- Vueltas

Els que varen caure com a guerrillers pertanyien al 5è terç de guerrilles, al 8è i als guerrillers de Matanzas.

Respecte a la graduació, com és lògic la immensa majoria (568, és a dir el 95%) eren soldats o equivalents. Varen morir a Cuba 10 caporals, 4 sergents, 8 tinents, 2 coronels -Tomàs Rotger Llompart i Carles Moreno Puig- i un general -l'esmentat Joaquín Vara de Rey-. També sabem que a Cuba varen perdre la vida dos capellans castrenses, ambdós naturals d'Elvissa, Antoni Cladera Vingut i Cristòfol Cladera Cardona.

També tenim informació sobre la seva illa i el seu poble d'origen. Els mallorquins que moriren a Cuba procedien dels següents pobles:

Alaró.....	5
Consell (que llavors era d'Alaró).....	1
Alcúdia.....	3
Algaida.....	8
Pina (Algaida).....	1
Andratx.....	1
Artà.....	9
Binissalem.....	4
Búger.....	1
Bunyola.....	4
Calvià.....	1
es Capdellà (Calvià).....	1
Campanet.....	1
Campos.....	8
Capdepera.....	2
Costitx.....	6
Escorca.....	2
Esporles.....	5
Felanitx.....	12
Inca.....	22
Lloseta.....	4
Llubí.....	3

Llucmajor.....	9
Manacor.....	28
Maria de la Salut.....	1
Marratxí.....	5
Montuïri.....	2
Muro.....	8
Palma.....	86
s'Indioteria (Palma).....	1
Son Magraner (Palma).....	1
Establiments (llavors independent).....	4
Petra.....	16
Pollença.....	12
Porreres.....	16
sa Pobla.....	4
Sencelles.....	9
Sant Joan.....	2
Sant Llorenç des Cardassar.....	5
Santa Eugènia.....	6
Santa Margalida.....	3
Santa Maria del camí.....	2
Santanyí.....	15
Selva.....	5
Biniamar (Selva).....	1
Mancor (llavors de Selva).....	1
Sineu.....	12
Sóller.....	9
Biniaraix (Sóller).....	1

Son Servera.....	7
Valldemossa.....	3
Vilafranca.....	1
Mallorca (sense concretar).....	47

Pel que fa als menorquins que varen perdre la vida a Cuba,
procedien dels següents pobles:

Alaior.....	5
Ciutadella.....	3
Ferrerries.....	3
Maó.....	14
es Mercadal.....	2
es Migjorn Gran (llavors des Mercadal)..	3
Menorca (sense concretar).....	1

Respecte als elvissencs i als formenterencs, procedien dels
següents nuclis de població:

Elvissa (vila).....	18
Santa Eulària des Riu.....	5
Santa Gertrudis de Fruitera (Sta Eulària)..	6
Sant Carles de Peralta (Sta Eulària).....	1
Jesús (Santa Eulària).....	4
Sant Rafel de Forca (Sant Antoni).....	3
Sant Mateu d'Aubarca (Sant Antoni).....	1
Santa Agnès de Corona (Sant Antoni).....	1
Sant Joan de Lebritja.....	6
Sant Miquel de Balansat (Sant Joan).....	4

Sant Llorenç de Balàfia (Sant Joan).....	1
Sant Vicent de sa Cala (Sant Joan).....	1
Sant Josep de sa Talaia.....	3
Sant Agustí des Vedrà (Sant Josep).....	3
Sant Jordi de ses Salines (Sant Josep).....	4
Eivissa (sense precisar).....	14
Formentera.....	1

En resum, per illes l'origen dels 593 balears morts a causa de la Guerra de Cuba de 1895-98, era el següent:

Mallorca.....	426
Menorca.....	31
Eivissa.....	75
Formentera.....	1
Balears (sense concretar)....	60

5.6. ELS SOLDATS ILLENCS A LES FILIPINES: LA SEVA MORTALITAT

5.6.1. INTRODUCCIO

A partir de les mateixes fonts que hem utilitzat per fixar el nombre de balears morts a Cuba, hem establert el nombre d'illencs que varen perdre la vida a les Filipines (97). Les llistes de baixes de l'exèrcit espanyol a les Filipines apareixien en el "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra" amb el títol de "Relación nominal de los individuos de tropa fallecidos en el Ejército de Filipinas en las fechas que se expresan".

Tenim documentats 143 illencs morts a causa de la Guerra de les Filipines, que suposarien el 5,7% dels 2.500 morts espanyols en aquest conflicte, un percentatge important que supera àmpliament el percentatge que suposava la població de les Balears respecte al conjunt de l'Estat Espanyol (1'1,6%).

5.6.2. LES CAUSES DE LA MORTALITAT

Com en el cas dels morts a l'Exèrcit Espanyol de Cuba, la principal causa de la mortalitat a les Filipines eren les malalties. Les Filipines són un país tropical sota la influència dels monzons. Encara a començaments del segle XX es considerava que les condicions climàtiques no eren favorables perquè els europeus hi residissin durant un temps llarg. Tot i això es considerava que, excepte les zones pantanoses, les Filipines eren relativament salubres. Les principals causes de mort eren la malària, el còlera, la tuberculosi, la disenteria, el beriberi i la pigota. Aquestes malalties eren més virulentes a l'època de les pluges, que a les Filipines es perllonguen de maig a desembre. Les altes temperatures en combinació amb l'esgotament provocat per les marxes també provocaren moltes de baixes a les Filipines.

Dels 143 illencs morts a causa de la Guerra de les Filipines, 118, (el 82,3%), varen morir a causa de malalties comunes i accidents. Unicament tenim documentada la mort de 14 illencs i la desaparició d'altres dos a causa dels combats. Això suposa l'11,1% dels balears morts a les Filipines.

Els balears morts en el camp de batalla foren:

- Pere Juan Llull, mort a Imus (Cavite) el 24 de març de 1897.
- Vicenç Juan Mas, de Sant Carles de Peralta (Santa Eulària des Riu), mort a Naic (Cavite), el 3 de maig de 1897.

- Miquel Mas Sancho, d'Eivissa Vila, mort a Naic (Cavite), el 3 de maig de 1897.
- Antoni Pere Juan, d'Eivissa, mort a Talisay (Batangas), el 30 de maig de 1897.
- Guillem Mas Bonet, de Manacor, mort a Talisay (Batangas), el 30 de maig de 1897.
- Bartomeu March Cerdó, de Pollença, mort a Bulacán el 5 de juliol de 1897.
- Cosme Motta, de Mallorca, mort a Baler (Príncipe), el 5 d'octubre de 1897.
- Miquel Bonet Burguera, de Santanyí, mort a San Nicolás (Cavite), el 2 de novembre de 1897.
- Jaume Caldentey Nadal, de Petra, mort al districte de Príncipe, el 10 d'agost de 1898.
- Ignasi Fortuny Moragues, mort a les Visayas, el 20 d'octubre de 1898.

A causa de les ferides rebudes, trobaren la mort a les Filipines:

- Guillem Salas Cifre, de Pollença, mort a Liang (Batangas), el 31 de juliol de 1897.
- Pau Alzamora Morey, de Palma, mort a Bulacán el 31 de desembre de 1897.
- Pau Morey, mort el 17 de febrer de 1899 (98).

Altres dos balears varen esser donats per desapareguts:

- Manuel Gorgojo(?) Moreno, de Maó, mort a La Paz (Tarlac), el 14 de gener de 1897.
- Pere Nadal Galmés, de Manacor, mort a San Francisco (Cavite), el 19 de febrer de 1897.

Un altre illenc, el civil Francesc Picó, fou assassinat en alta mar, a la mar de Luzón, quan se sublevà la tripulació tagala del vapor «Manila», que comandava (99).

La majoria d'aquests balears eren soldats, si bé hi havia un capità (Ignasi Fortuny Moragues), quatre tinents i un caporal.

Pere Juan Llull va morir a la batalla d'Imus, una de les més importants de la Guerra de les Filipines. La presa d'aquesta ciutat, que llavors era la seu del govern provisional filipí, s'incriu dins el context de l'ofensiva del capità general Polavieja a la província de Cavite (març de 1897) (100).

Viceng Juan Mas i Miquel Mas Sancho varen morir durant la conquesta de Naic, també a Cavite, on els espanyols, en el context de l'ofensiva del capità general Primo de Rivera i comandats pel general Suero, obtengueren la victòria a costa d'un centenar de baixes (maig de 1897).

Derrotats els filipins a Cavite la guerra es translladà més al nord, a províncies com Bulacán, on moriren Bartomeu March Cerdó i Pau Alzamora Morey.

Relacionats amb els "últims de Filipines", varen morir en el districte de Príncipe dos mallorquins, Cosme Motta i Jaume Caldentey Nadal (octubre de 1897 i agost de 1898) (101). Per aquestes mateixes dates va caure a les Visayas Ignasi Fortuny Moragues, en un moment en què ja s'havia produït la derrota espanyola però encara no estava decidit el futur de les Filipines i els espanyols lluitaven per controlar la situació.

La majoria dels balears, exactament 76 (el 53,5%), varen morir a la província de Manila (102). I d'aquests setanta-sis, setanta-cinc varen trobar la mort a la capital, Manila, que concentrava bona part de l'exèrcit espanyol a les Filipines i dels serveis sanitaris. Totes les baixes d'aquesta província foren causades per les malalties i els accidents. Convé recordar que un cop esclafat l'aixecament d'Andrés Bonifacio a la capital, els espanyols dominaren la situació a Manila sense problemes.

La província de Cavite, al sud de Manila, va esser un dels bastions de l'independentisme filipí. Hi moriren 12 balears (el 8,4% dels morts illencs a les Filipines). La localitat de Cavite on varen perdre la vida més illencs va esser Naic (cinc morts). A la província de Batangas, al sud de Cavite, hi moriren set balears. Dos d'ells varen caure a Talisay (103) i altres dos a Liang. Més a l'interior, a l'oest de Batangas, es troba la província de Laguna, on perderen la vida vuit balears. Tots vuit moriren a Calamba, una ciutat d'uns 8.000 habitants, situada a 45 kilòmetres de Santa Cruz, la capital de la província.

Al nord de Manila, a la província de Bulacán, hi trobaren la mort cinc illencs. A Nueva Ecija, província situada al centre de Luzón, al nord de Bulacán, hi moriren vuit balears, a les següents localitats:

- San Isidro (5 morts)
- Pagaban (1)
- Uningam (1)
- Cabanatuan (1)

A Tarlac, província ubicada a l'oest de Nueva Ecija, sabem que hi va haver un únic mort illenc. També tenim documentades dues baixes mallorquines en el districte de Príncipe, a la província de Tayabas, avui anomenada província de Quezón, a l'est de Nueva Ecija.

Així, a l'Illa de Luzón hi moriren 119 illencs, el 83,8% del total dels morts illencs a l'arxipèlag de les Filipines, repartits en vuit províncies que ocupen la part central de l'illa de Luzón. A les províncies del nord d'aquesta illa (Pangasinán, Nueva Vizcaya, La Unión, Isabela, Ilocos, Cagayan, etc) no hi tenim documentada la mort de cap illenc, així com tampoc a les de l'extrem sud (Camarines Nord i Camarines Sud).

A la resta de les illes de l'arxipèlag filipí només tenim constància de la mort de dos illencs, un a les Visayas, al gran arxipèlag que s'estén entre Luzón y Mindanao, i l'altre a Joló, al sud de Mindanao. Per cert que en aquesta illa, la segona en

extensió de l'arxipèlag, no tenim informació sobre la mort de cap balear.

A alta mar, ja fos en aigües de les Filipines o en la llarga travessia Manila-Barcelona pel canal de Suez, hi trobaren la mort 10 illencs. Tres repatriats malalts varen morir a Barcelona, i almenys altres sis a Balears.

En resum, la distribució geogràfica dels balears que formaren part de l'exèrcit espanyol de les Filipines i que moriren a causa de la Guerra de les Filipines de 1896-98, va esser la següent:

LLOC DE MORT	Nº DE MORTS	% SOBRE EL TOTAL
Manila	76	(53,5%)
Cavite	12	(8,4%)
Batangas	7	(4,9%)
Laguna	8	(5,6%)
Bulacán	5	(3,5%)
Nueva Ecija	8	(5,6%)
Tarlac	1	(0,7%)
Príncipe	2	(1,4%)
Visayas	1	(0,7%)
Joló	1	(0,7%)
Filipines (sense concretar)	2	(1,4%)

Alta Mar	10	(7%)
Barcelona	3	(2,1%)
Balears	6	(4,2%)
-----	-----	-----
TOTAL	142	(100%)

També podem establir la següent cronologia, mes per mes, de la mortalitat balear a les Filipines:

1896

novembre.....2

1897

gener.....3
febrer.....2
març.....2
abril.....4
maig.....6
juny.....5
juliol.....23
agost.....14
setembre.....17
octubre.....15
novembre.....9
desembre.....12

1898

gener.....10
febrer.....4
juny.....1
juliol.....1
agost.....1
octubre.....3
desembre.....3

1899

febrer.....1
juny.....2

1900

març.....1
juny.....1

Així, 2 balears moriren durant 1896, 110 el 1897, 23 el 1898, 3 el 1899 i encara en moriren dos durant el 1900. S'ha de tenir en compte que la majoria dels soldats de l'exèrcit espanyol arribaren a les Filipines a partir de setembre de 1896 i que la repatriació es realitzà principalment entre gener i abril de 1899. Com en el cas cubà, el nombre de morts no oscil·là segons els esdeveniments bèl·lics sinó segons les estacions. La mortalitat és especialment alta de juliol a gener a causa de l'època de les pluges.

La immensa majoria dels balears que varen perdre la vida a les Filipines eren d'infanteria i 77 d'ells pertanyien al Batalló de Caçadors número 13. La resta formava part de les següents unitats:

- Batalló de Caçadors nº 2	10	morts
- " " " nº 5	5	"
- " " " nº 6	5	"
- " " " nº 7	9	"
- " " " nº 8	1	"
- " " " nº11	3	"

-	"	"	"	nº12	2	"
-	"	"	"	nº14	1	"
-	"	"	"	nº21	1	"

També moriren a les Filipines quatre artillers, dos guàrdies civils, un guàrdia rural i un civil. No tenim documentada la mort de cap balear que formàs part de la cavalleria o de la marina.

Pel que fa a la graduació, quasi tots eren soldats. Les úniques excepcions són un corneta, dos caporals, quatre tinents i un capità, Ignasi Fortuny Moragues.

Una altra informació de la que disposam és l'illa i el poble d'origen dels illencs morts a les Filipines. En el cas dels mallorquins, procedien dels següents nuclis de població:

Algaida.....	2
Artà.....	5
Binissalem.....	1
Campanet.....	3
Campos.....	1
Capdepera.....	1
Felanitx.....	9
Inca.....	3
Lloseta.....	1
Llubí.....	1
Llucmajor.....	2

Manacor.....	15
Montuïri.....	2
Palma.....	15
Petra.....	6
Pollença.....	5
Porreres.....	1
sa Pobla.....	2
Sencelles.....	1
Sant Joan.....	1
Sant Llorenç des Cardassar.....	1
Santa Margalida.....	7
Santanyí.....	4
Selva.....	3
Son Servera.....	2
Vilafranca de Bonany.....	2
Mallorca (sense concretar).....	6

Els menorquins que moriren a les Filipines procedien dels següents pobles:

Alaior.....	1
es Castell.....	1
Ciutadella de Menorca.....	6
Ferrerries.....	1
Maó.....	3

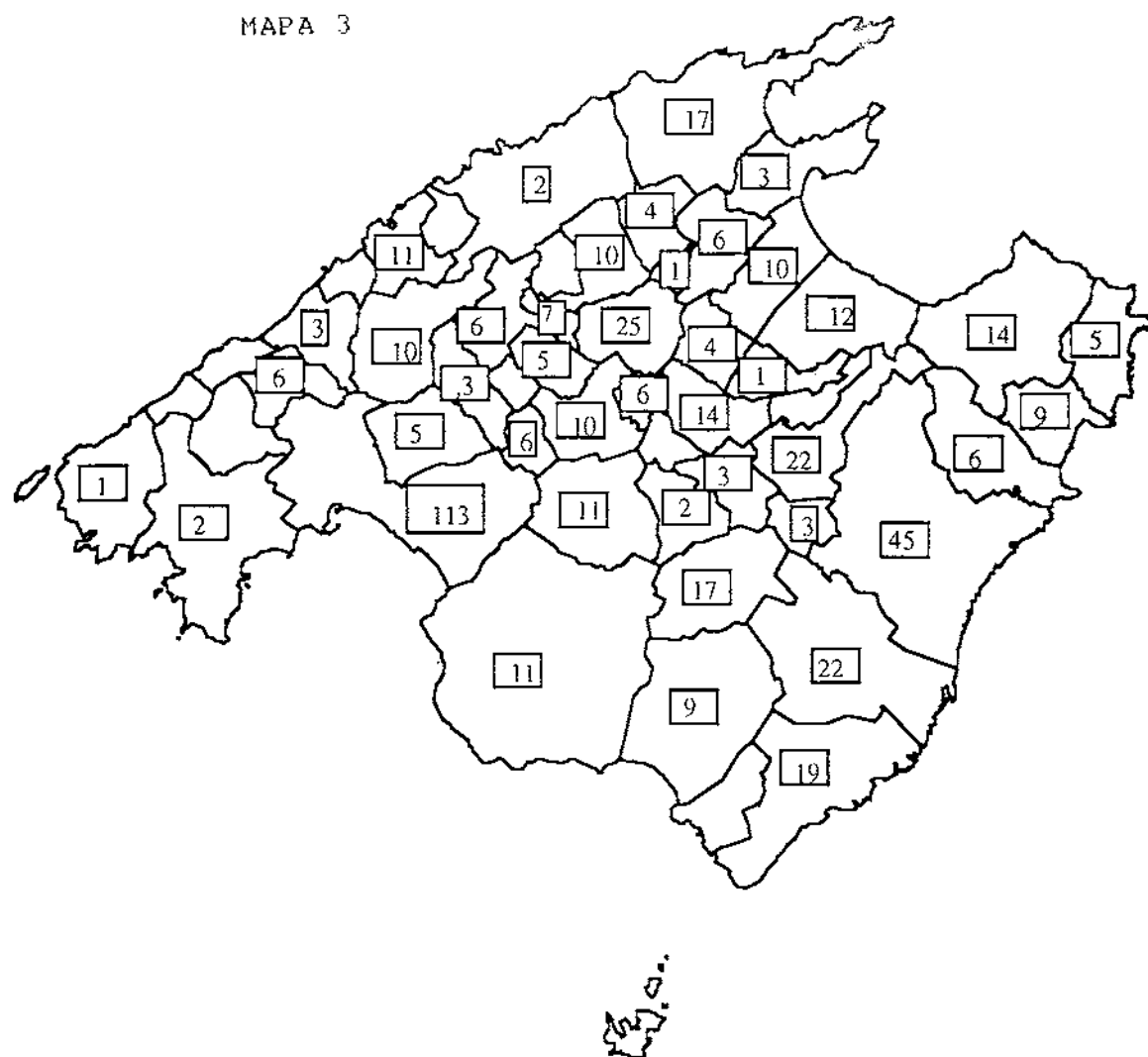
Pel que fa als eivissencs, eren originaris de les següents poblacions:

Eivissa (vila).....	6
Santa Eulària des Riu.....	2
Sant Carles de Peralta (S. Eulària)...	1
Sant Josep de sa Talaia.....	1
Sant Llorenç de Balàfia (Sant Joan)...	1
Sant Vicenç de sa Cala (Sant Joan)....	1
Eivissa (sense precisar).....	2

Així, l'origen, per illes, dels balears morts a causa de la Guerra de les Filipines, fou el següent:

Mallorca.....	102
Menorca.....	12
Eivissa.....	14
Balears (sense concretar).....	14

MAPA 3

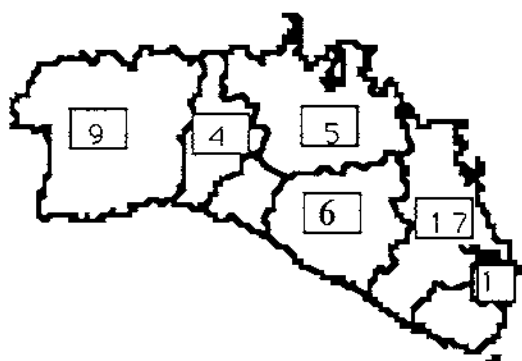
MALLORQUINS MORTS A LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES, 1895-1898
 Elaboració personal, 1993.
 Fonts: "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra", "La Almudaina" i altres.

MAPA 4

MENORQUINS MORTS A LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES, 1895-1898

Elaboració personal, 1993.

Fonts: "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra", "La Almudaina" i altres.

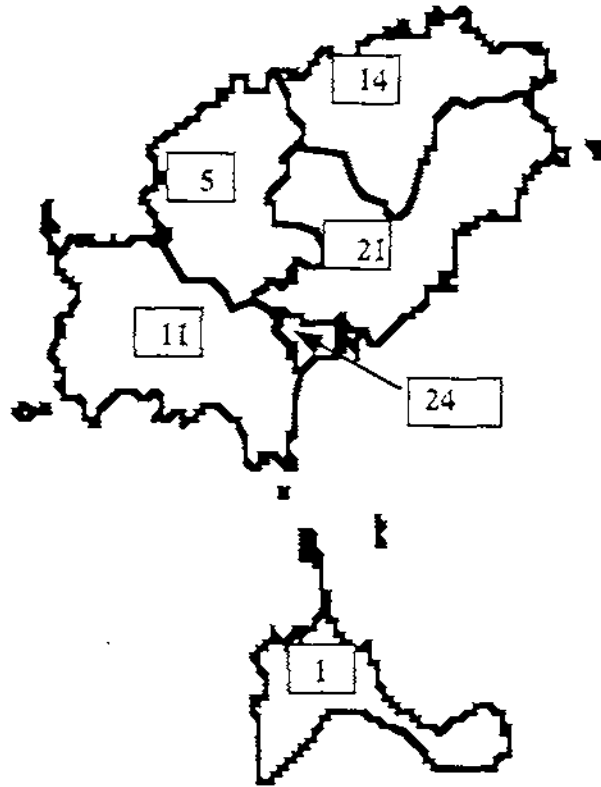

MAPA 5

EIVISSENCES I FORMENTERENCES MORTS A LES GUERRES DE CUBA I DE
LES FILIPINES, 1895-1898.'

Elaboració personal

Fonts: "Diario del Ministerio de la Guerra", "La Almudaina" i altres

5.7. ELS SOLDATS ILLENCES A PUERTO RICO: LA SEVA MORTALITAT

L'illa de Puerto Rico va jugar un paper secundari en el conjunt de les guerres colonials del període 1895-98.

A causa de la seva menor extensió i de la relativa feblesa del moviment independentista, que no va arribar a organitzar una guerra oberta, la guarnició espanyola era inferior a la que hi havia a Cuba o a les Filipines.

Així i tot, durant aquests anys hi trobaren la mort almenys 19 il·lencs. Tots ells varen morir a causa de malalties i no tenim constància de cap balear que morís en combat.

La majoria eren soldats d'infanteria. Entre els morts només hi havia tres soldats d'artilleria. Pel que fa a les unitats, 10 pertanyien al Batalló Provisional i 4 al Batalló de Caçadors "Patria".

Com en els casos de Cuba i de les Filipines, la majoria trobaren la mort a la capital, San Juan. N'hi va haver dos que moriren a la ciutat de Ponce, al sud, un a Humacao, a l'est, i un altre a Adjuntas, a l'interior de l'illa.

Respecte a la cronologia, durant 1895 en moriren nou, el 1896, sis, el 1897, dos, i el 1898 altres dos.

Quasi tots els soldats il·lencs morts a Puerto Rico procedien de Mallorca. N'hi havia sis de Palma, dos de Manacor, dos de Capdepera, altres dos de Sineu. També varen lamentar la pèrdua de, com a mínim un fill, els pobles d'Esporles, Felanitx, Santa Margalida, Santa Maria del Camí, Sineu i Sóller.

A més, va perdre la vida a Puerto Rico un eivissenc, natural de Santa Gertrudis de Fruitera (103 bis).

5.8. ELS REPATRIATS

5.8.1. INTRODUCCIO

Un repatriat és aquella persona que torna a la seva pàtria, al seu país. En el cas dels repatriats que formaren part dels exèrcits colonials espanyols a Cuba, Puerto Rico i les Filipines cal distingir dues fases: la repatriació mentre duraven les guerres i la repatriació general feta després de l'armistici d'agost de 1898 i de la pau de París de desembre d'aquest mateix any.

En el cas que ens ocupa, el dels repatriats balears, les fonts bàsiques per estudiar la primera fase de la repatriació han estat els llistats que apareixen en el "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra" amb els títols de "Regresados de Cuba" (1896-98) i "Regresados de Filipina" (1896-98). Com a fonts complementàries hem utilitzat les obres de Joan Pou Muntaner (104) i el treball de Mulet, Pujol, Roca i Umbert (105).

La segona fase de la repatriació l'hem analitzada a partir sobretot del diari "La Almudaina", de Palma (agost de 1898 - juny de 1899). També hem consultat altres publicacions de l'època, com el "Diario de Palma", "La Correspondencia", "El Ancora" i "La Bocina".

Com a fonts complementàries sobre la repatriació en general hem emprat diverses fonts de caràcter bibliogràfic (106), els arxius de Selva i Lluçmajor i diverses fonts orals recollides a la Part Forana de Mallorca durant el 1991. En el cas d'Eivissa, també hem consultat el "Diario de Ibiza" (1897-99).

Amb aquestes fonts hem realitzat un detallat "Registre dels soldats balears repatriats de Cuba, de les Filipines i de Puerto Rico", que incloem a l'Apèndix Documental, apartat 11.5.

En total, tenim documentats uns 2.673 repatriats d'Ultramar. Si consideram que foren repatriades unes 180.000 persones dels exèrcits espanyols de Cuba (uns 150.000), les Filipines (uns 26.000) i Puerto Rico (uns 7.000), el percentatge de balears és de l'1,5%, lleugerament inferior al percentatge (1,6%) que representava la població de les Illes Balears respecte al total de l'Estat Espanyol.

Dels esmentats 2.673 repatriats illencs, 1.883 procedien de Cuba (el 70,4%), 278 de les Filipines (10,4%), 153 de Puerto Rico (5,7%). De la resta, 359 repatriats (el 13,4%), no hem pogut saber de quina colònia tornaven.

Hem d'indicar que les repercussions socials de la repatriació les veurem a la part novena, titulada "Les repercussions socials, econòmiques i culturals".

5.8.2. ELS REPATRIATS DURANT LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES (febrer 1895 - agost de 1898)

Aviat començaren a tornar d'Ultramar alguns soldats. En el cas de Cuba, el primer repatriat balear del qual tenir constància retornà el gener de 1896 i en el cas de les Filipines, l'abril de 1897 (107).

Pràcticament en tots els casos la causa de la repatriació era el fet d'estar malalt. Aquests soldats tornaven sota el concepte "a continuar por enfermos" perquè havien emmalaltit per les causes que abans hem esmentat i ja no eren útils per a l'exèrcit. En tot aquest període només tenim documentats dos repatriats que tornassin per altres conceptes. Es tracta del soldat llosetí Llorenç Villalonga Borràs, que tornà de Cuba el desembre de 1886 sota el concepte de "substituit", i del montuïrer, Jaume Pocoví Miralles, que retornà de les Filipines el novembre de 1897 per "cortesía del país".

Els ports de la Península per on solien tornar els repatriats de Cuba i de Puerto Rico eren els de la façana atlàntica, la Corunya, Santander i Cadis, principalment, mentre que els de les Filipines tornaven a través del port de Barcelona, ja que la ruta a les Filipines es feia pel Canal de Suez.

La majoria dels que tornaven eren soldats d'infanteria. Quasi tots els mallorquins i els eivissencs i algun menorquí arribaven a Balears destinats al Regiment Regional de Balears nº 1. En canvi, la majoria dels menorquins i algun mallorquí, eren

destinats al Regiment Regional de Balears nº 2. Els soldats d'artilleria passaven normalment a formar part del 8è batalló d'artilleria de plaça.

Durant aquesta fase, la repatriació va esser un lent goteig de soldats malalts que tornaven a la seva terra. Hem pogut fixar la següent cronologia:

1896

gener.....	1
març.....	1
juliol.....	1
agost.....	1
setembre.....	4
desembre.....	5

1897

gener.....	6
febrer.....	19
març.....	21
abril.....	9
maig.....	15
juny.....	18
juliol.....	30
agost.....	51
setembre.....	47
octubre.....	70
novembre.....	41
desembre.....	26

1898

gener.....	20
febrer.....	28
març.....	15
abril.....	28

Si analitzam les dades de 1897, veim que l'increment del nombre de repatriats malalts coincideix amb l'estació més malsana

a Cuba i a les Filipines, l'època de les pluges, que afectava els soldats soldats sobretot entre juliol i novembre.

També hem d'indicar que entre finals d'abril i agost de 1898 no hi va haver repatriació a causa del bloqueig marítim nord-americà.

5.8.3. ELS REPATRIATS DESPRES DE L'ARMISTICI DE L'AGOST DE 1898

Tot d'una que cessaren les hostilitats, a les Antilles va quedar ben clar que "España evacuará inmediatamente la Isla de Cuba y Puerto Rico y demás islas occidentales" (108). Les primeres mesures per organitzar la repatriació es prengueren a finals d'agost. Es varen establir oficialment com a ports d'arribada dels repatriats els de la Corunya, Santander, Cadis, Màlaga, València i Barcelona.

Des dels ports de l'Atlàntic, els repatriats balears varen haver de travessar tota la Península, normalment en ferrocarril, fins arribar als ports de Barcelona o València. Un cop en aquests ports havien d'agafar els vapors correus de la «Isleña Marítima» que els durien a Palma directament en el cas de Barcelona i amb escala a Eivissa en el cas de València. Aquests vapors solien esser el «Bellver», un vaixell qualificat de "magnífic" a la seva època, de 1.314 tones; el «Cataluña», de 1.094 tones, i els petits i vells «Unión», «Lulio» i «Isleño». Qualque vegada el port d'arribada no era Palma, sinó Sóller, Alcúdia o Maó i almenys en una ocasió arribaren repatriats fent la ruta Alacant-Eivissa-Palma. Un cop arribats a Palma, els repatriats de la Part Forana de Mallorca es dirigien sovint a les seves llars en tren, mentre que els menorquins i els evissencs havien de tornar agafar vaixell.

Els repatriats solien arribar normalment en grups de cinc a vint persones, però en diverses ocasions arribaren grups molt més

nombrosos. Així, l'1 de gener de 1899 arribaren a Palma en el vapor «Bellver» 219 repatriats que havien format part del batalló Provisional de Cuba; el 15 de gener d'aquell mateix any n'arribaren 141 en el vapor «Unión»; el dia 25 de gener, altres 142 procedents del cos d'artilleria que hi havia a l'Havana; i el 8 de febrer, 183 més en el vapor «Alicante». La majoria de repatriats balears de Puerto Rico, en concret 117 persones, arribaren plegades en el vapor «Isleño» el 23 d'octubre de 1898.

En el cas dels repatriats de les Filipines, el procediment va esser semblant, si bé la repatriació no s'inicià fins el gener de 1899. Després de l'armistici d'agost de 1898 l'Estat Espanyol encara confluava en retenir aquest arxipèlag, de manera que la repatriació no es realitzà fins que la pau de París (desembre de 1898), acabà amb les esperances espanyoles.

La repatriació d'Ultramar va finalitzar l'abril de 1899, si bé encara hi va haver alguns casos aïllats de soldats, sobretot de les Filipines que tornaren posteriorment. Amb les dades de què disposam hem pogut fixar la següent cronologia:

1898

agost.....	29
setembre.....	91
octubre.....	248
novembre.....	154
desembre.....	177

1899

gener.....	931
febrer.....	465
març.....	113
abril.....	76
maig.....	1
desembre.....	2

5.8.4. LES CONDICIONS DE LA REPATRIACIO

Des del començament, la repatriació de soldats malalts es realitzà en unes condicions molt dolentes. Durant el viatge de retorn molts dels soldats morien a causa de l'acaramullament i de les pèssimes condicions higièniques dels vapors. Dels que aconseguien desembarcar, n'hi havia que morien a conseqüència de les seves malalties (109). Els supervivents eren atesos d'una forma molt insuficient per l'administració pública:

"Rondando por los caminos de España, recorriendo calles y plazas en penosa e inevitable exhibición del uniforme de rayadillo reducido a andrajos, con tétrica profusión de muletas, brazos en cabestrillo y parches en el demacrado rostro, los repatriados no eran, ciertamente, un argumento en pro de la continuación de la guerra a sangre y fuego" (110).

El problema de la repatriació dels soldats s'agreuja quan s'hagué de fer front a la repatriació general de tots els combatents espanyols a Cuba (agost de 1898). Molts de soldats de l'exèrcit espanyol esperaven la repatriació aïllats a campaments com el de Santiago de Cuba:

"una especie de ciénaga, (sense) tiendas, ni barracas, ni nada (on hi ha) unos 10.000 hombres (...). Cada batallón construyó letrinas, que son grandes zanjas abiertas en el monte, y cada dos horas hay que abrirlas con tierra para evitar el espantoso hedor y que se formen pequeños arroyos. En los hospitales de Santiago, "Concha", "Mercedes" y el "Militar" no hay lugar para

albergar más enfermos. Por esto se dió orden que no fueran enviados a la plaza más que los que estuviesen moribundos. Del citado campamento pasan directamente a los buques trasatlánticos que los conducen a España" (111).

Molts dels que havien d'embarcar cap a la Península estaven malalts:

"Las tropas que últimamente han embarcado en Santiago presentan un aspecto desolador. La tercera parte de los soldados van gravemente enfermos, y se dice que una gran parte de ellos no podrá resistir la travesía" (112).

Es calculava que dels 150.000 soldats que hi havia a Cuba per repatriar-se, uns 20.000 estaven malalts (113).

Després de travessar l'Atlàntic, els repatriats es trobaven en una situació lamentable. A la Corunya,

"la primera barcaza (que transportava repatriats) estuvo á pique de estrellarse contra el espigón del Lazareto (...). Han sido enterrados 8 soldados de los que han fallecido en las últimas 24 horas. El aspecto de los soldados infunde verdadero pavor (...) Los que desembarcan son trasladados al Lazareto y su aspecto es tristísimo" (114).

El govern de Madrid va intentar fer front als problemes econòmics i sanitaris que provocà la repatriació. El dos de setembre de 1898 la "Gaceta de Madrid" publicà una circular on, entre d'altres coses, disposava el següent:

"5a- En los puntos de llegada (els repatriats) seran recibidos por el jefe, oficiales y médicos de Sanidad Militar que la autoridad de la plaza designe (...).

6a- Con el objeto de facilitar el desempeño de su cometido el jefe encargado de cada recepción (dispondrá d'un) piquete de fuerza armada que evite se dispersen los expresados individuos (...) y que se hagan cargo de ellos asociaciones ni particulares de ninguna clase, una vez que únicamente habrán de ser atendidos por el elemento militar" (115).

Tot i així, en alguns ports de la Península on desembarcaven els repatriats hi va haver disturbis populars contra la improvisació i la negligència de les autoritats, incapaces de fer front a l'allau de repatriats (116).

Almenys una vintena de repatriats balears varen morir durant la travessia de retorn des de les colònies. A la ruta entre Cuba i Espanya hi trobaren la mort els soldats mallorquins Jaume Bover Vila, Guillem Alzamora i Josep Gil Noguera, morts a bord del «San Ignacio de Loyola» (gener de 1898). En aquesta mateixa ruta moriren Francesc Marquès Torres, Josep Andreu, Ramon Torres Oliver i Venanci Ferrer Expósito, a bord del transatlàntic francès «Cheribon», entre el 28 d'agost i l'11 de setembre de 1898. El diari "La Almudaina" del 18 de setembre especificava que "dichos individuos recibieron cristiana sepultura en el fondo del Atlántico". El gener de 1899 morí en aquest mateix vaixell,

contractat per la companyia Transatlàntica, el soldat Joan Bauzá. Per cert que aquest viatge del «Cheribon» es convertí en un escàndol quan una part de la premsa denuncià el mal estat en què arribaren els repatriats. Aquest mateix mes varen perdre la vida a bord del vapor «Les Andes» en ruta entre Matanzas (Cuba) i Cartagena, Francesc Mora i Angel Serra. En el «Chatteau Laffitte» hi trobaren la mort dos mallorquins més (febrer de 1899) (117).

Altres balears moriren en la llarga ruta que des de Manila finalitzava a Barcelona després de creuar el mar de la Xina Meridional, l'oceà Índic, el mar Roig i el mar Mediterrani. Es el cas dels soldats Jaume Campins, Joaquim Busquets, Bartomeu Ferrer, Antoni Garcia i Bartomeu Mas Escandell, morts durant la travessia del «León XIII» cap al gener de 1898 (118), i d'Antoni Vidal i Vidal, de Santanyí, i Miquel Ribas Creus, de Santa Margalida, que varen perdre la vida el febrer d'aquell mateix any.

Hi va haver repatriats illencs que varen morir en els ports de la Península on desembarcaven. Per exemple Bernat Pieres Julià, de Porreres, que va morir a l'hospital militar de Barcelona el 13 de desembre de 1898. En aquest mateix hospital va trobar la mort a causa de gastroenteritis, una malaltia que ataca la membrana envoltant de l'estómac i dels intestins, el repatriat de Palma Silvestre Soler Rigo. També a Barcelona i a finals de 1898 es produí la defunció de Guillem Gayà Jaume (de Vilafranca), Llorenç Picó Sintès (de Ciutadella de Menorca) i Andreu Escandell Mas (de Sant Llorenç de Balansat). A l'hospital militar d'Astorga (Lleó) hi va trobar la mort el repatriat de

Santiago de Cuba, Sebastià Bennàssar, de Felanitx, l'octubre de 1898, atacat per la disenteria.

Bastants de repatriats moriren després d'haver tornat a la seva terra. Es molt difícil calcular el seu nombre perquè probablement hi continuà havent defuncions de repatriats que havien tornat malalts molt després de la repatriació general dels anys 1898 i 1899. Disposam d'informació sobre algunes de les defuncions de repatriats esdevengudes en el període 1896-1899. En gener de 1897 va morir a Palma, a l'Hospital Provincial, Antoni Terrassa, un repatriat que havia tornat el 1896. L'agost d'aquell mateix any trobà la mort Josep Prats Mari, un repatriat eivissenc que havia tornat de les Filipines.

Al començament de 1898 es produïren les defuncions de Llorenç Garau Tous, retornat de les Filipines, i de Lluç Tomàs Prats, procedent de l'exèrcit de Cuba. L'octubre d'aquell mateix any mor a Palma, a causa de la disenteria, el repatriat de Cuba Miquel Bestard Sbert, i a Maó, el repatriat Joan Clapés Ribas, de Santa Eulària. Al començament de 1899, entre d'altres, va morir a l'Hospital Militar, de Palma, l'eivissenc Joan Riera i Riera.

5.8.5. ELS REPATRIATS SEGONS EL SEU POBLE D'ORIGEN

També tenim informació sobre el poble on havien nascut els repatriats balears que tornaven d'Ultramar, ja fos de Cuba -la majoria-, de les Filipines o de Puerto Rico. Així, els mallorquins procedien dels següents nuclis de població:

Alaró.....	11
Consell (llavors d'Alaró).....	10
Alcúdia.....	25
Algaida.....	35
Andratx.....	13
Sant Elm (Andratx).....	1
Artà.....	54
Banyalbufar.....	3
Binissalem.....	28
Búger.....	3
Bunyola.....	9
Orient (Bunyola).....	1
Calvià.....	6
es Capdellà (Calvià).....	1
Campanet.....	16
Campos.....	37
Capdepera.....	17
Cala Rajada (Capdepera).....	1
Costitx.....	13
Deià.....	2

Escorca.....	2
Esporles.....	23
Estellencs.....	5
Felanitx.....	128
s'Horta (Felanitx).....	1
Fornalutx.....	1
Inca.....	79
Lloseta.....	23
Llubí.....	17
Llucmajor.....	54
Manacor.....	147
Maria.....	15
Marratxí.....	19
Pont d'Inca (Marratxí).....	1
Montuïrí.....	30
Muro.....	26
Palma.....	425
Establiments (llavors independent).....	9
la Bonanova (Palma).....	1
es Coll d'en Rabassa (Palma).....	1
Gènova (Palma).....	2
els Hostalets (Palma).....	3
s'Indioteria (Palma).....	3
es Molinar (Palma).....	5
Santa Catalina (Palma).....	17
Sant Jordi (Palma).....	5
es Secar de la Real (Palma).....	4

la Soledat (Palma).....	1
Son Espanyolet (Palma).....	1
Son Sardina (Palma).....	7
Son Rapinya (Palma).....	3
el Terreno (Palma).....	6
sa Vileta (Palma).....	5
Petra.....	34
Ariany (llavors de Petra).....	6
sa Pobla.....	36
Pollença.....	65
Porreres.....	62
Puigpunyent.....	7
Sant Joan.....	14
Sant Llorenç des Cardassar.....	22
Santa Eugènia.....	3
Santa Margalida.....	37
Santa Maria del Camí.....	35
Santanyí.....	41
s'Alqueria Blanca (Santanyí).....	2
Selva.....	35
Mancor de la Vall (llavors de Selva).....	5
Biniamar (Selva).....	1
Caimari (Selva).....	6
Sencelles.....	19
Biniali (Sencelles).....	3
Sineu.....	26
Lloret de Vistalegre (llavors de Sineu).....	4

Sóller.....	46
Son Servera.....	17
Valldemossa.....	9
Vilafranca de Bonany.....	8
Mallorca (sense concretar).....	29

Pel que fa als repatriats menorquins, procedien dels següents pobles:

Alaior.....	5
es Castell.....	4
Ciutadella de Menorca.....	24
Ferrerries.....	2
Maó.....	45
Llucmaçanes (Maó).....	1
es Migjorn (llavors del Mercadal).....	1
Menorca (sense concretar).....	9

Respecte als eivissencs i als formenterencs, també tenim dades sobre la seva procedència per nuclis de població, si bé no hem pogut distingir entre Eivissa com a municipi i Eivissa com a illa:

Santa Eulària des Riu.....	2
Sant Carles de Peralta (Santa Eulària).....	1

Santa Gertrudis de Fruitera (Santa Eulària).....	2
Sant Antoni de Portmany.....	2
Santa Agnès de Corona (Sant Antoni).....	1
Sant Mateu d'Aubarca (Sant Antoni).....	1
Sant Rafel de Forca (Sant Antoni).....	1
Sant Joan de Labritja.....	2
Sant Miquel de Balansat (Sant Joan).....	1
Sant Josep de sa Talaia.....	2
Sant Agustí des Vedrà (Sant Josep).....	1
Sant Jorddi de ses Salines (Sant Josep).....	1
Eivissa (sense concretar).....	175
Formentera.....	7

En resum, per illes, l'origen dels 2.654 balears repatriats durant o després de les guerres de Cuba i de les Filipines, era el següent:

Mallorca.....	1.927
Menorca.....	91
Eivissa.....	192
Formentera.....	7
Balears (sense concretar).....	456

5.9. LA PARTICIPACIO ILLENCA A LES GUERRES D'ULTRAMAR DE 1895-98 EN RELACIO A LA POBLACIO DE LES ILLES BALEARS

Consideram de gran interès poder realitzar una aproximació, per illes i per municipis -quan això sigui possible-, al percentatge que suposà la participació balear a les guerres de Cuba i de les Filipines respecte a la població total. En altres paraules, es tracta de saber quin percentatge de la població de cada municipi va ésser mobilitzat i enviat a Cuba, Puerto Rico o les Filipines.

Si sumam el nombre de morts balears a Ultramar -761- i el nombre de repatriats -2.654-, podem arribar a la conclusió que participaren a les guerres colonials del període 1895-98, 3.415 illencs. Aquesta xifra suposa que l'1,38% de la població balear va prendre part de forma directa en les guerres de Cuba i de les Filipines.

Per illes, sabem que uns 2.476 mallorquins prengueren part en les guerres colonials, la qual cosa suposa el 0,9% de la població. Els menorquins foren 133, o sigui únicament el 0,2% de la població. En canvi, hi anaren 284 eivissencs, la qual cosa suposa l'1,2% dels habitants d'aquesta illa. En el cas de Formentera, els 8 formenterencs que anaren a les colònies com a soldats suposen tant sols el 0,3% de la població.

En els casos de Mallorca i de Menorca podem precisar per municipis el percentatge de la població que anà a lluitar a

Ultramar (119). Així, a Mallorca tenim els següents percentatges
-entre parèntesi indicam les xifres absolutes-:

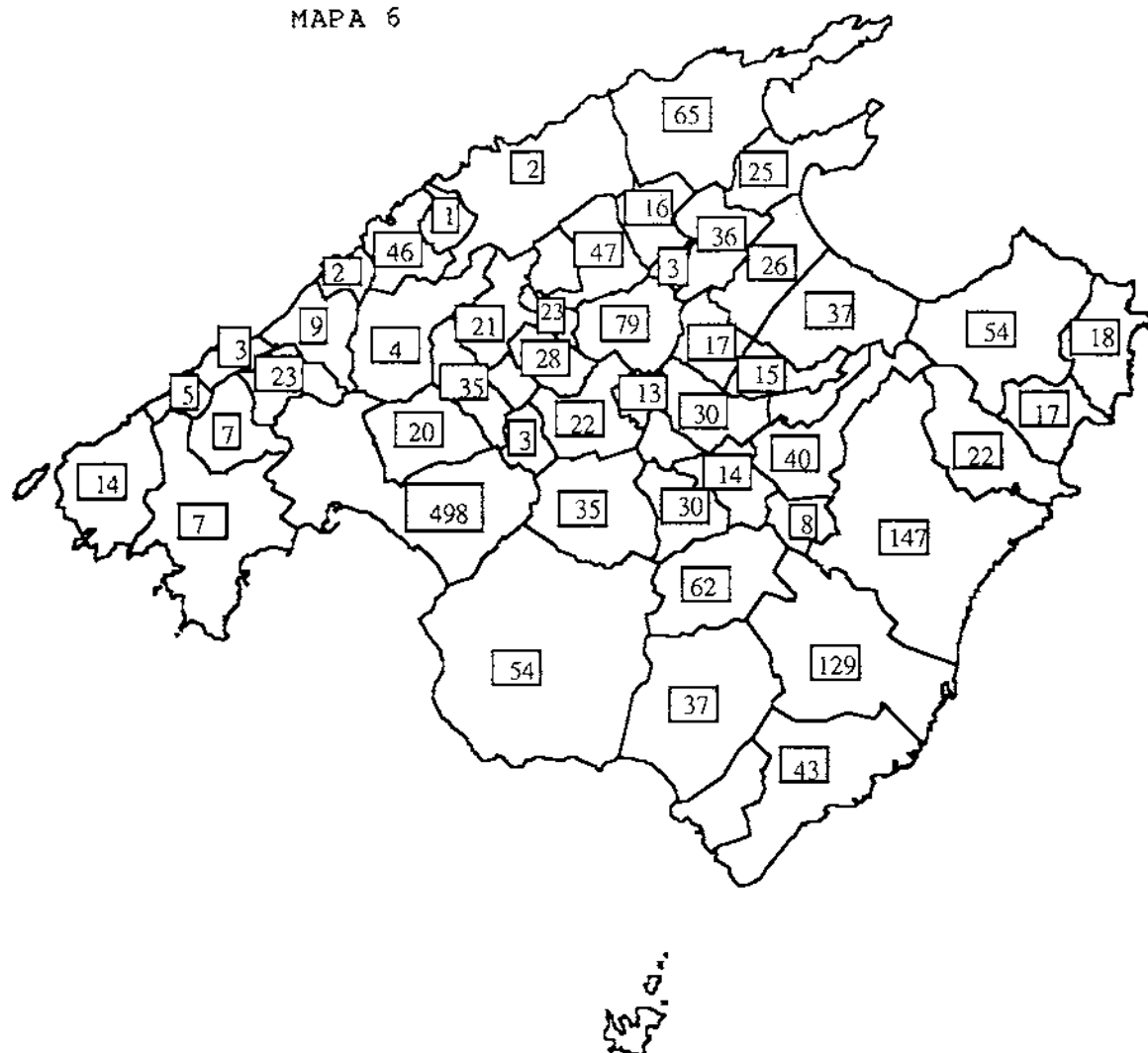
Alaró (inclou Consell).....	0,45%	(27 persones)
Alcúdia.....	1,03%	(28)
Algaida.....	1,12%	(46)
Andratx.....	0,23%	(15)
Artà.....	1,16%	(68)
Banyalbufar.....	0,42%	(3)
Binissalem.....	0,83%	(33)
Búger.....	0,34%	(4)
Bunyola.....	0,60%	(14)
Calvià.....	0,35%	(9)
Campanet.....	0,67%	(20)
Campos.....	0,99%	(46)
Capdepera.....	0,84%	(23)
Costitx.....	1,46%	(19)
Delà.....	0,23%	(2)
Escorca.....	1,12%	(4)
Esporles.....	0,98%	(29)
Estellencs.....	0,74%	(5)
Felanitx.....	1,33%	(151)
Fornalutx.....	0,12%	(1)
Inca.....	1,37%	(104)
Lloseta.....	1,59%	(30)
Llubí.....	0,78%	(21)
Llucmajor.....	0,73%	(65)

Manacor.....	1,54%	(192)
Maria.....	0,81%	(16)
Marratxí.....	0,65%	(25)
Montuïri.....	1,17%	(32)
Muro.....	0,78%	(36)
Palma (inclou Establiments).....	0,93%	(611)
Petra (inclou Ariany).....	1,56%	(62)
sa Pobla.....	0,70%	(42)
Pollença.....	0,98%	(82)
Porreres.....	1,60%	(79)
Sant Joan.....	0,69%	(17)
Sant Llorenç des Cardassar.....	1,18%	(29)
Santa Eugènia.....	0,58%	(9)
Santa Margalida.....	1,17%	(49)
Santa Maria del Camí.....	1,23%	(38)
Santanyí (inclou ses Salines).....	0,92%	(62)
Selva (inclou Mancor).....	1,16%	(57)
Sencelles.....	0,97%	(32)
Sineu (inclou Lloret).....	0,85%	(44)
Sóller	0,71%	(57)
Son Servera.....	0,93%	(26)
Valldemossa.....	0,69%	(12)
Vilafranca de Bonany.....	1,00%	(11)

Per Menorca, disposam d'aquests percentatges de la població que anà a les colònies formant part de l'exèrcit espanyol:

Alaior.....	0,22%	(11 persones)
es Castell.....	0,20%	(5)
Ciutadella.....	0,38%	(33)
Ferrerries.....	0,45%	(6)
Maó (inclou Sant Lluís).....	0,36%	(63)
es Mercadal (inclou es Migjorn)...	0,19%	(6)

MAPA 6

MALLORQUINS REPATRIATS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES, 1896-1900

Elaboració personal, 1993.

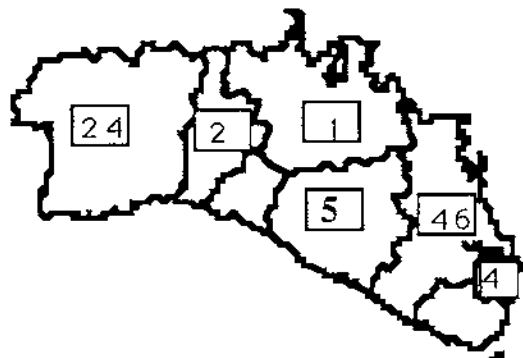
Fonts: "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra", "La Almudaina" i altres.

MAPA 7

MENORQUINS REPATRIATS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES, 1896-1900

Elaboració personal, 1993.

Fons: "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra", "La Almudaina" i altres.

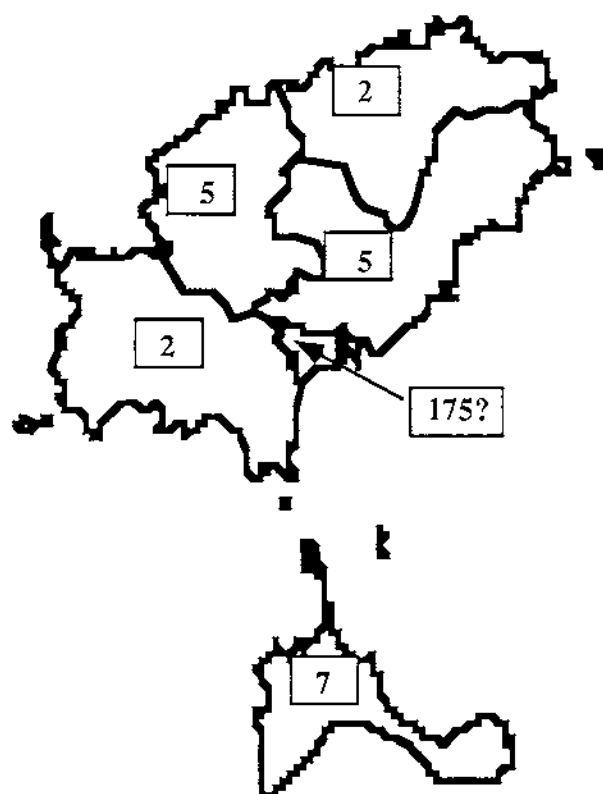

MAPA 8

EIVISSENCES I FORMENTERENCES REPATRIATS DE LES GUERRES DE CUBA I DE
LES FILIPINES, 1896-1900.'

Elaboració personal

Fons: "Diario del Ministerio de la Guerra", "La Almudaina" i altres

5.10. ALGUNS BALEARS QUE ES DESTACAREN A LES GUERRES COLONIALS DE 1895-98

Varen esser bastant nombrosos els balears que, per un motiu o altre, es destacaren a les guerres de Cuba i de les Filipines. No n'hi va haver cap, però, que tengués un paper de primer ordre com el general Valerià Weyler i Nicolau, al qual dedicarem tota la sisena part. Així, veurem en aquest capítol un grup de mallorquins, menorquins i eivissencs, de soldats i d'oficials, de l'Exèrcit i de l'Armada, que aconseguiren ascensos i condecoracions per mèrits de guerra, o bé participaren en esdeveniments importants com la batalla de Santiago. En definitiva, es tracta d'un grup de persones que es troben a meitat de camí entre l'anonimat de la immensa majoria dels combatents i el protagonisme dels almiralls i capitans generals.

5.10.1. GENERALS, CAPS I OFICIALS QUE PARTICIPAREN EN LA GUERRA DE CUBA

Almenys tres generals relacionats amb Mallorca, per un motiu o altre, varen lluitar a Cuba. I això sense comptar al general Valerià Weyler. Es tracta d'Ignaci Montaner, Emilio March i Agustín Luque.

El general Ignaci Montaner Iraola era l'únic mallorquí d'aquest grup de generals. Nasqué a Palma el 1840 i morí en aquesta mateixa ciutat el 1913. Va participar en la Guerra d'Àfrica, en la batalla d'Alcolea i en la Campanya de Melilla. També va estar a les Filipines (1874-84). Ascendí a general de brigada (1895) i va passar a Cuba (març de 1896). En aquesta illa va rebre diverses condecoracions (agost de 1897 i febrer de 1898). Posteriorment, el 1901, va ésser ascendit a general de divisió (120).

Emilio March García (La Laguna, Canàries 1844 - Madrid 1919), probablement era de família mallorquina (121). Participà en la guerra dels Deu Anys a Cuba. El maig de 1878, amb la graduació de coronel, va acompanyar Antonio Maceo de San Luis a Santiago de Cuba, quan aquest acceptà partir cap a l'exili (124 bis). El 1892 ascendí a general de divisió. Entre aquest any i el 1895 fou governador militar de Mallorca. Després passà a Puerto Rico com a governador militar (juliol dde 1895). Després passà a Cuba, on encara es trobava el 1898. Va ésser promogut a tinent general (1899) i ocupà el càrrec de capità general de Balears

(1910-11).

L'andalús Agustín Luque Coca (Màlaga 1850 - França 1937) va arribar a Mallorca com a coronel de la zona militar d'Inca el 1887. Comandà aquesta zona durant sis anys fins que fou ascendit a general de brigada i passà a Melilla. Poc després passà a Cuba, on es destacà en el combat de "Paso Real" (febrer de 1896). Fou condecorat i ascendit a general de divisió. El 1897 passà a comandar una divisió a Cuba. Posteriorment, va esser ministre de la guerra (1905, 1906, 1909-10, 1911-13 i 1915-17), i impulsà la construcció del quarter que du el seu nom a Inca. El 1914 fou declarat fill il·lustre adoptiu d'aquesta ciutat (122).

Un cas molt interessant és el del general Joaquín Vara de Rey y Rubio, nascut el 1840 a Eivissa. Fill d'un militar andalús destinat a Eivissa i d'una riojana, la seva carrera militar no té cap relació amb Eivissa.

Va lluitar contra el cantonalisme i contra el carlisme. El 1884, amb la graduació de tinent coronel, va passar a les Filipines. Aquí, participà en la campanya de Mindanao (1887), va dirigir l'Acadèmia Militar de Manila (1889) i fou governador polític i militar de les illes Mariannes (1890-91). Entre 1888 i 1891 va estar a les ordres de Weyler, llavors capità general de l'arxipèlag filipí.

Retornà a Espanya i el 1895 va esser destinat a Cuba. Ocupà el càrrec de comandant militar de Bayamo (Santiago de Cuba) i es destacà en la batalla de "Loma de Gato" (juliol de 1896), on morí el cap cubà José Maceo. Va ascendir a general de brigada (juny 1897) i passà a comandar una de les brigades de la divisió del

general Linares a Sierra Maestra.

Durant la guerra entre els Estats Units i l'Estat Espanyol, Vara de Rey va comandar les forces que defensaven el poble fortificat de El Caney, un petit nucli de població (menys de 2.000 habitants), situats uns 5 km al nord de Santiago de Cuba. Els nord-americans, que ha havien desembarcat, i els seus aliats cubans l'havien d'ocupar per poder defensar Santiago. L'u de juny de 1898, Vara de Rey, amb només 500 homes, va defensar tenaument la seva posició contra forces molt superiors, uns 6.600 nord-americans i uns 1.200 cubans. El combat va durar entre nou i onze hores i en alguns moments va regnar la confusió entre les tropes dels Estats Units.

A la fi, els atacants s'imposaren, però els nord-americans varen tenir 81 morts i 370 ferits i els cubans també varen tenir greus pèrdues. Per la seva banda els espanyols varen tenir quatre-centes baixes. Només un centenar de soldats aconseguiren retirar-se a Santiago. Entre els morts es trobava Vara de Rey, l'únic general espanyol mort durant la Guerra de Cuba.

Inicialment, ningú no va relacionar Vara de Rey amb Eivissa, fins que el 6 de juliol de 1898 el corresponsal de "Diario de Ibiza" a Madrid comunicà que havia nascut en aquesta ciutat. A partir de llavors se succeïren a Eivissa els homenatges a Vara de Rey que culminaren el 1904 amb la inauguració d'un monument en honor seu. A més, se li dedicà un carrer i fou nomenat fill il·lustre per l'Ajuntament d'Eivissa (123).

Probablement el militar mallorquí de més alta graduació que va morir a Cuba fos el coronel Tomàs Rotger Llompart. Havia pas-

sat a Cuba, com a voluntari i amb la graduació de comandant, el 1889. Durant la guerra va ascendir a tinent coronel i, per l'acció de "Candelaria" (febrer de 1896), obtengué la graduació de coronel. Era el cap de la segona zona militar de la província de l'Havana i el seu campament es trobava a Alquizar, al sud-oest de la capital. Va morir la tardor de 1897 a causa de les ferides rebudes en el combat de "Las Lomas del Carmen" (124).

També es destacà a Cuba el coronel eivissenc Carles Moreno Puig. El 1896 estava en el batalló de l'Havana i el maig de 1898 se li va concedir la creu del mèrit militar, pensionada. Va redactar una memòria sobre els treballs de fortificació de Mayarí. Repatriat, va morir a Barcelona el desembre de 1898 a causa d'una malaltia que havia agafat a Cuba (125).

A més, en aquesta illa foren condecorats el coronel Francesc Ferrer Cano (agost de 1896), el tinent coronel Antoni Ferrer Tous (desembre de 1896) i el comandant Francesc Mateu Ripoll, del Batalló Provisional de Cuba (octubre de 1896).

Entre els oficials illencs que es distingiren a Cuba, poden esmentar el capità d'infanteria Josep Clapés. Natural d'Eivissa, lluità a Cuba i a les Filipines. Participà en 59 combats i va rebre cinc medalles al mèrit militar, quatre d'elles pensionades i la creu de Sant Hermenegild (126).

Altres oficials de l'Exèrcit espanyol de Cuba que foren condecorats varen esser el capità Salvador Tomàs Palmer (gener de 1898), i els tinentes Joan Colom Ruiz, Pere Morey Alzamora (octubre de 1896); Miquel Antich Veny, del Batalló Provisional de Cuba

(gener de 1897); Joan Roca Rayó, pel combat de Paso del Palmar (març de 1897); i Ramon Vadell Marcé (gener de 1898).

Fins ara hem vist els balears que es distingiren a l'exèrcit de terra, però també n'hi va haver que destacaren a l'armada. Així, tenim els casos de Gabriel Le-Senne, Martí Costa i Antoni Montis.

Gabriel Le-Senne Cotoner va néixer a Palma el 1847. Va esser destinat a les Filipines (1868-73 i 1875-78) i el 1894, amb la graduació de capità de fragata fou nomenat comandant del creuer «Jorge Juan», amb base a Santiago de Cuba.

Durant la Guerra de Cuba va rebre diverses condecoracions, com la creu de segona classe del mèrit naval (agost de 1896) i la creu de segona classe del mèrit militar (abril de 1897) rebuda pels combats de Río Duaba i Playa Tuan, de maig-juny de 1896. A més, es va distingir en la presa dels ports de Maraví i Taco, quan comandava una esquadreta composta pel seu creuer i les canoneres «Pinzón», «Pizarro» i «Alvarado» (29 de juny de 1896), i fou recompensat amb la creu pensionada del mèrit naval (març de 1897).

Encara el 1898 va rebre la creu de Sant Hermenegild (maig) i va ascendir a capità de navili. Retornat a Espanya, arribà a contraalmirall. Morí a Palma el 1916 (127).

Martí Costa Llobera, germà del poeta Miquel Costa i Llobera, també participà en la guerra de Cuba. Va néixer a Pollença el 1859 i morí a Palma el 1918. Comandà la canonera «La Estrella» i el 1896 dispersà amb el foc del seu vaixell una partida

independentista a Cogimar. Durant aquesta campanya va rebre dues creus del mèrit militar. Retornà a Mallorca l'octubre de 1897. Posteriorment, comandà un creuer i va esser comandant de marina de Mallorca (1915) (128).

Antoni Montis Allendesalazar era tinent de navili i va comandar en aigües de Cuba la canonera «Alerta». Retornà a Mallorca l'abril de 1897.

També passaren a Cuba, l'agost de 1895, tres metges mallorquins, Bernat Riera, Pere Pinar i Agustí Tenreiro.

L'andritxol Bernat Riera Alemany, s'havia llicenciat en medicina el 1887. Dos anys més tard ingressà en la sanitat militar i va esser destinat a València. Tornà a Mallorca i va esser nomenat secretari del Col·legi Mèdico-Farmacèutic de Balears.

Un cop a Cuba ocupà el càrrec de metge del segon batalló del regiment d'infanteria d'Alfons XIII, del segon esquadró del Comerç de l'Havana i del batalló expedicionari de Burgos. També va esser cap de clínica en els hospitals de Santa Clara, Sagua la Grande i Cienfuegos (abril-juny de 1896). Pel combat de Paso Real de San Diego (febrer de 1896), fou condecorat amb la creu del mèrit militar, i pel de Jagmicito rebé aquesta mateixa medalla, ara pensionada.

El mes d'abril de 1898 ja havia tornat a Palma. Posteriorment va esser president de la Reial Acadèmia de Medicina de Balears (1915-16). Va escriure un gran nombre d'articles científics. Morí a Palma el 1926. L'any ssegüent, l'Ajuntament d'aquesta ciutat li

dedicà un carrer, el carrer General Riera (129).

Sobre Pere Pinar i Agustí Tenreiro disposam de poca informació. Unicament sabem que Agustí Tenreiro retornà a Palma el febrer de 1899 (130).

A més, a Cuba hi va haver un grup de capellans castrenses eivissencs.

Es tracta de Joan Tur Riera, que el novembre de 1895 es trobava en el batalló Peninsular número 9, Antoni Planells Rosselló (Andalucía nº 52), Josep Clapés Juan (Gerona nº 22), Pere Rosselló Ribas (León nº 38), Joan Ribas Torres (América nº 14), Antoni Riera Bonet (del Rey nº 1), Cristòfol Cladera i Cladera i Vicenç Bonet.

La majoria d'aquests preveres foren condecorats pels seus serveis. Així, Antoni Planells va rebre dues creus del mèrit militar el juny de 1897 i el desembre de 1899, pel combat d'Alcalá (Santiago de Cuba), de febrer de 1898. Va tornar a Eivissa el desembre de 1898. Pere Rosselló també va rebre una medalla al mèrit militar el juny de 1897. Joan Ribas fou condecorat en dues creus del mèrit militar pensionades. Retornà a Eivissa el gener de 1899. Antoni Riera va esser recompensat, l'agost de 1896, amb una creu del mèrit militar pel seu comportament en les accions de Paila, Guacamaro i Perla, en una de les quals va resultar ferit en una cama. El gener de 1897 aquest mateix prevere va rebre la creu de Maria Cristina. Va tornar a Eivissa, malalt, el juny de 1897. Vicenç Bonet retornà a l'illa de Eivissa el gener de 1899 i un any després se li va concedir la creu de

primera classe de Maria Cristina.

De Josep Clapés, només sabem que tornà de Cuba el desembre de 1897. En canvi, de Cristòfol Cladera Cardona ens consta que trobà la mort a Cuba durant el primer any de la guerra. Havia estat el primer prevere eivissenc que havia sol·licitat passar voluntari a les Antilles com a capellà interí d'un dels batallons expedicionaris. Arribà a Cuba el 13 de juliol de 1895 i va morir a Puerto Padre (província de Santiago), a causa del vòmit, el 13 d'octubre d'aquell mateix any. Tenia vint-i-quatre anys.

Un altre capellà eivissenc que va perdre la vida a Cuba fou Antoni Cardona Vingut, que també va morir a Puerto Padre el 28 de juny de 1897 (131).

5.10.2. SERGENTS, CAPORALS, SOLDATS I MARINERS QUE ES DISTINGIREN A CUBA

El soldat mallorquí que més es destacà a Cuba va esser Joan Josep Llodrà Duran (Manacor 1874 - 1957). Va passar a Cuba com a soldat d'infanteria l'hivern de 1894-95 i formà part del regiment d'infanteria de Tarragona. Destinat al petit fort de Ramblazo, que protegia la línia fèrria de Puerto Príncipe a Nuevitas, amb altres desset soldats, es va distingir en la seva defensa. El 9 d'agost de 1895, Ramblazo fou atacat per un nombre molt superior de cubans comandats per Mirabal, però els espanyols aconseguiren resistir. Els defensors de Ramblazo varen tenir tres morts i dotze ferits, entre ells Joan J Llodrà, que va rebre un tir a la cara i un altre tir a una cama, però, com ell mateix va declarar:

"como no perdí el sentido continué disparando y rechazando todos los mulatos que pude a golpes de bayoneta. Tenía mucha munición porque contaba con la mía y la de un compañero muerto a mi lado" (132).

Posteriorment, un cop restablert, retornà a la Península Ibèrica per la Corunya i Santander. Després passà a Madrid on va rebre del president del consell de Ministres, Cánovas del Castillo, la creu llorejada de Sant Ferran, una de les condecoracions més importants de l'Exèrcit Espanyol. A Madrid, també va esser rebut per la reina regent Maria Cristina d'Austria, que s'inte-

ressà pel que havia passat a Ramblazo. Després anà a València, i d'aquí a Palma en el vapor correu. Per tots els llocs on passava l'esperaven les autoritats i molta de gent.

Quan arribà a Palma el 10 de setembre de 1896, fou felicitat pel governador civil i per una comissió de l'Ajuntament de Palma. Va anar al quarter de cavalleria, on l'esperaven el capità general interí, caps militars i tropa i fou felicitat. Després, acompanyat pel coronel José Hernández, pel cap de l'estat major, Zamora, i per la banda de música del regiment, va passar al Centre Militar on li oferiren un refrigeri. D'aquí anà al quarter d'infanteria on va animar els soldats que havien de partir cap a les Filipines. A continuació, la Junta de Protecció al Soldat, es va fer càrrec de Joan Josep Llodrà i dels seus pares, que, com és lògic, també havien anat a esperar-lo.

L'endemà, es dirigí en tren a Manacor. A la seva vila natal l'esperaven les autoritats i una gentada, calculada en 6.000 persones. Es va formar una gran comitiva que es dirigí a l'església parroquial, on es cantà un "Te Deum". Les autoritats li oferiren un banquet durant el qual embla que llençà un "¡Viva la República!".

Joan Llodrà va adquirir una certa notorietat, ja que el març de 1897 es representà, a la plaça de toros, de Palma, la defensa que va fer del fortí de Ramblazo. Li aconseguiren una plaça d'ordenança en el govern civil, però això no el va satisfer i emigrà a Cuba. Passà deu anys en aquesta illa i tornà sense haver fet fortuna. Acabà fent de picapedrer i fins i tot va vendre la pensió que rebia per haver rebut la creu llorejada. Poc abans de

morir, va esser nomenat tinent honorari (1957) (133).

Un altre mallorquí, Bartomeu Cifre Bibiloni -Salat- (Pollença 1872 - 1939), també va rebre la creu llorejada de Sant Ferran. Jornaler d'ofici, com la majoria dels soldats que anaren a Cuba, fou quintat i el 1894 ingressà en el Regiment Regional d'Infanteria número 1 de Balears.

El juny de 1895 el feren corneta del segon batalló i el novembre d'aquest mateix any formà part d'un important contingent de tropes mallorquines que partiren cap a Cuba per constituir el Batalló Provisional de Cuba. Un cop en aquesta illa, aviat va sortir d'operacions. El 18 de gener de 1896 es destacà en la defensa de l'ingeni Aberof. Segons el diari "La Almudaina", quan va esser mort el sergent que comandava el destacament, el corneta Bartomeu Cifre:

"se hizo cargo del mando, organizando la defensa y batiéndose a pecho descubierto, hizo retirar al enemigo, causándole cuatro muertos y cinco heridos" (134).

En saber la notícia, l'Ajuntament de Pollença manifestà que tots els fills d'aquesta vila s'havien de sentir orgullosos de Bartomeu Cifre i acordà felicitar la seva mare i regalar-li 25 pessetes.

El febrer de 1898, se li concedí la creu de plata del mèrit militar per una altra acció on també s'havia destacat, la de Cayacobo. El 20 de maig de 1899 va rebre la creu llorejada de Sant Ferran per la defensa de l'ingeni Aberof.

Bartomeu Cifre va tornar a Mallorca el febrer de 1899. Havia adquirit una certa notorietat i a Pollença es varen fer gloses com la següent:

"Tenim un músic valent,
perquè sonant la corneta
a Cuba ha fet la punyeta
a l'enemic més dolent" (135).

A Cuba també hi va anar un soldat que amb el temps es convertiria en un dels principals dirigents socialistes mallorquins, Llorenç Bisbal Barceló (Alcúdia 1876 - Palma 1935). Era fill d'una família modesta que el 1888 es traslladà a Palma.

El 1895 era soldat del regiment regional d'infanteria número 1 de Balears al quarter del Carme, de Palma. Va partir cap a Cuba el setembre de 1896 probablement amb la 7a companyia del batalló Provisional de Cuba. Llorenç Bisbal va aprendre a llegir i escriure mentre feia el servei militar, però a Cuba sembla que també va agafar una malaltia que l'acompanyà tota la vida. Va retornar de Cuba com a malalt i desembarcà a Santander l'1 d'agost de 1897 (136).

Entre el 1899 i el 1902 s'incorporà a l'Agrupació Socialista de Palma i poc després ocupà càrrecs d'importància (vice-president de l'Agrupació de Palma, director de "El Obrero Balear"). Llorenç Bisbal es va preocupar pels repatriats que en tornar de Cuba sovint es trobaven en mala situació econòmica i sabem que el 1915 era el president d'una comissió "pro-alcances de Ultramar" que sol·licitava el pagament als repatriats dels plus de campanya i altres "alcances" (137).

Encara el 1921, Llorenç Bisbal, amb el pseudònim de "Te-

niente San Carlos", publicà una sèrie d'articles a "El Obrero Balear", titulats "El mando de Weyler en Cuba". En aquests articles descriu el terror imposat per Weyler. Segons Bisbal, continuament hi havia afusellaments en el castell de La Cabaña (L'Havana) i no solament es cremaven les plantacions de canya de sucre sinó que batallons sencers de l'exèrcit tallaven les plantacions de plàtans i d'altres arbres fruiters. També parla de l'extrema misèria causada per la reconcentració. I tot això sense que aconseguís derrotar militarment els cubans. El dirigent socialista es mostra favorable a l'autonomia per a Cuba i considera positivament la política utilitzada pel general Martínez Campos (138).

Un nombre relativament important de balears varen rebre a Cuba condecoracions, però de menor importància que les rebudes per Joan Llodrà i Bartomeu Cifre. Entre d'altres, foren condecorats els sergents Bartomeu Marquès Gomila (setembre de 1896); Rafel Riutort Riutort, Sebastià Serra Ferrà (octubre de 1896); Francesc Bonet Franch i Frederic Salas Puig (gener de 1898); els caporals Antoni Nicolau Solà, Joan Prohens Mas (octubre de 1896); i Tomàs Frau Cerdà (gener de 1897); i els cornetes Joan Oliver i Oliver i Josep Fons Julià (octubre de 1896).

També varen rebre condecoracions per accions de guerra a Cuba els soldats illencs Josep Torres Costa, Miquel Tur i Tur (juny de 1896), Vicenç Pasqual Castell, Vicenç Ripoll Ramon, Ferran Montserrat Femenies, Josep Roig Vives, Pelegrí Miralles Montaner,

Francesc Vives Tomàs, Bartomeu Ferrer Melis, Pere Bagur Orfila (agost de 1896); Guillem Carbonell Dalmau, Josep Pons Rubert, Joan Ferrer Martorell, Alfons Fiol Batle, Joan Marquès Ferrer, Manuel Roca Muntaner, Pere Barceló Badia (setembre de 1896); Miquel Alzamora Mestre, Joan Cànaves Calafell, Antoni Cladera i Cladera, Antoni Aleñar Jover, Miquel Mut Sastre, Pau Ginard, Victorià Isern Rosselló, Rafel Grimalt Pastor, Miquel Rosselló Ripoll, Josep Cifre Oliver (octubre de 1896); Antoni Marí i Marí, Josep Torres Roig, Andreu Torres Marí (novembre de 1896); Mateu Molina Amengual, que fou ferit a Potrero San Juan (març de 1897); Gabriel Prats Ferrer, Joan Ferrer Juan, Lluç Bonet Costa (agost de 1897); i Pau Casasnovas Pueyo, Pere Jaume, Joan Vidal, Filibert Poquet Mora, Antoni Pujadas, Jacint Pueyo, Eulogi Gelabert Quesada, Josep Llorens Barberà i Ramon Mas Roig (gener de 1898) (139).

A l'armada espanyola en aigües de Cuba, es destacaren el primer maquinista del creuer «Alfonso XIII», Joan Vidal Mascaró, que va esser condecorat el gener de 1896, i el caporal de canó de la canonera «Antonio López», Sebastià Rubí. La «Antonio López» era un petit vaixell, dotat només d'un canó, que en el port de Cárdenas (Matanzas) derrotà quatre vaixells nord-americans (onze de maig de 1898) (140).

A la batalla naval de Santiago de Cuba hi participaren, entre d'altres illencs, els mallorquins Josep Pujol Tous, Vicenç Serra, Llorenç Reinès, Ponç Berga, Juli Salvà, Miquel Amengual, Antoni Hernández, Jaume Garcies, Antoni Tur i Agustí Nicolau Pas-

qual (tots ells de Palma), Joan Pons, Miquel Ferragut, Jaume Simó i Guillem Ramon (d'Alcúdia), Rafel Pou Creus, Josep Cerdà Cifre (de Pollença), Manuel Vaquer i Antoni Bosch (de Felanitx), Llorenç Oliver i Miquel Frontera (de Santanyí), Isidre Ripoll (d'Andratx), Jordi Arbona (de Sóller) i Josep Vila, Ramon Vila i Francesc Vila.

Naturals de Menorca, hi havia Emili Bonet Chapela, Ramon Pons Serra, Joan Serra Bonet, Jaume Obrador Casasnovas, Joan Sintes, Ricardo Fernández de Castro, Francisco Martínez Molina, Manuel Crespón Expósito, Rafel Barceló Fiol, Francisco Martínez i Martínez, Bartomeu Pellicer Poncell, Joan Sans Feliu, Antoni Melis, Joan Pons Juanico, Joan Pons Moll, Joan Pere Fluxà Prats, Joan Marí Juan, Joan Pons Pellicer, Joan Sans Pellicer, Nicolau Bonet Chapela, Joan Allés Febrer i Miquel Torralba.

També lluitaren a Santiago de Cuba contra els nord-americans els mariners eivissencs Joan Ribas, Vicenç Cardona, Antoni Costa, Josep Riera Juan, Jaume Cardona, Salvador Riquer Soler, Joan Cardona, Marià Juan, Josep Marí Verdera, Ferrer Tur, Torres Costa, Francesc Marí Juan, Tur Cladera, Rosselló Ferrer, Bartomeu Prats Navarro, Tur Marí, Viñas Escandell, Viñas Marí, Ferrer Cardona, Pineda Ferrer i Ferrer Vingut.

En aquest combat naval hi hagué també dos formenterers: Manuel Tur Torres i Antoni Josep Escandell (141).

5.10.3. OFICIALS QUE ES DESTACAREN A LES FILIPINES

En la guerra contra les nacionalistes tagals també hi participaren molts d'illencs. Entre els oficials que s'hi distingiren podem esmentar el capità eivissenc Plàcid Pereyra, que va partir el desembre de 1896, el tinent d'enginyers Miquel Domenge, condecorat el juliol de 1897, i els tinents d'infanteria Bartomeu Moya Sancho i Julián Nozal Alfonso, condecorats l'abril de 1899.

A més, també s'ha de tenir en compte el tinent mallorquí Cosme Motta, que comandà el destacament que ocupà Balser el setembre de 1897. Havia estat condecorat i va morir en combat en aquest poblat, on resistirien els "últims de les Filipines".

També es destacà a les Filipines el tinent José Rodríguez Casademunt, que havia nascut casualment a Inca el 1870. Va arribar a Manila el novembre de 1896. Participà en els combats de Silang, Zafra Dumana, Arayat i Imús. Va esser ascendit a capità i rebé la creu llorejada de Sant Ferran (1903). Posteriorment, arribà a general i retornà a Mallorca momentàniament el 1920. L'Ajuntament d'Inca li va dedicar un carrer.

A l'armada, en aigües de les Filipines, es destacaren Francesc Pou Montaner, comandant de la canonera «Otálora», que fou ferit en el riu Pasig (Luzón), el gener de 1897, i Pere Sans Garau, comandant d'una altra canonera, la «Bulacán». Pere Sans era natural de Son Sardina (Palma) i havia passat a les Filipines el 1895. Participà, amb el seu vaixell, en la presa de Nasugbú, on s'apoderà de dos vaixells filipins que menà a la base espanyola

de Cavite. L'agost de 1898, quan Manila capitulà, enfonsà la seva canonera. Fou condecorat amb dues creus roges pensionades i l'Ajuntament de Palma li dedicà un carrer a Son Sardina.

A la batalla naval de Cavite (1 de maig de 1898) va esser ferit el tinent de navili mallorquí Marià Sbert i Canals. Era el segon comandant del vaixell insígnia de l'esquadra espanyola, el creuer «Reina Cristina». Fou pare del polític Antoni Maria Sbert Massanet (1901-80).

El farmacèutic Joan Gamundí Ballester (Muro 1870 - Palma 1952), també va passar a les Filipines com a membre de l'exèrcit colonial espanyol. S'havia llicenciat en farmàcia i havia ingressat en la sanitat militar. El 1896 fou destinat a les Filipines, on va esser condecorat amb la creu del mèrit militar. Va retornar el 1899. Posteriorment va esser director del Laboratori Municipal, de Palma i del Laboratori Central de Medicaments de l'Exèrcit, de Madrid (142).

5.10.4. CAPORALS I SOLDATS QUE ES DISTINGIREN A LES FILIPINES

En primer lloc, hem d'esmentar un soldat mallorquí que formà part dels "Ultims de les Filipines", Antoni Bauzà Fullana (Petra 1877-1961). Jornaler de professió, sembla que ingressà voluntari a l'exèrcit. Destinat a les Filipines, combaté en diversos indrets de Luzón i va rebre una medalla. Formà part de les tropes que ocuparen Baler el setembre de 1897 i poc després fou ferit amb un "bolo", un matxet llarg que utilitzaven els filipins. Antoni Bauzà va resistir el llarg setge de l'església de Baler, on s'havien refugiat els espanyols, completament aïllats (juny de 1898-juny de 1899). Pareix esser que durant aquest període va rebre una ferida de bala. Fou un dels trenta-tres supervivents espanyols que es rendiren als tagals quan ja feia mig any que l'Estat Espanyol havia renunciat a les Filipines. Segons la capitulació que signaren no eren presoners de guerra, sinó que les forces republicanes filipines els acompanyarien a un lloc des d'on poguessin tornar a Espanya. Així, varen poder tornar aviat i anaren a Madrid on foren rebuts per un representant de la corona. Antoni Bauzà arribà a Palma el setembre de 1899 i va esser rebut per la Junta de Protecció al Soldat, les autoritats militars i un nombrós públic. L'esmentada Junta li va lliurar un premi de 25 pessetes. Després marxà en tren a Petra, on també va rebre un homenatge.

En el destacament que es va fer fort a Baler, hi havia un altre soldat mallorquí, Jaume Caldentey Nadal, que també era natural de Petra. Va esser l'assistent del tinent Juan Alonso, que

comandava les tropes espanyoles. A finals de juliol de 1898 els filipins enviaren dos presoners de l'exèrcit espanyol perquè intentassin convèncer els que resistien a Baler. Un d'ells era un caporal de la guàrdia civil mallorquí. El tinent Alonso manà Caldentey que parlàs en mallorquí i convidàs el caporal a unir-se als espanyols. Però el caporal mallorquí es negà a utilitzar la seva llengua i no es va deixar convèncer. Poc després, el tres d'agost, Jaume Caldentey va desertar, sembla que desesperat per haver perdut jugant tot el que tenia i enfrontat al tinent Alonso. Alguns dies després va ésser mort per una bala de canó, probablement pels espanyols (143).

A les Filipines foren condecorats, entre d'altres, el caporal d'infanteria Llorenç Colom Morey i els soldats Pere Bonnin Fuster, Jaume Torres Pujol, Gabriel Barceló i Barceló i Antoni Marí Ferrer (maig de 1897) (144). El setembre de 1898, el caporal de la Guàrdia Civil Joan Massanet Ribot va rebre una creu d'argent del mèrit militar pensionada pel reconeixement del campament tagal de Bate (Nueva Ecija), el gener de 1898 (145).

NOTES DEL CAPITOL 5

- (1) PAYNE, Stanley G (1969): Los militares y la política en la España Contemporánea. Ruedo Ibérico, París, pàg. 59, 67 i 72.

- (2) Aquestes xifres provenen, respectivament, de "La Almudaina" 8 d'agost de 1898, i de FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1974): Historia política de la España Contemporánea 2. 1895-1897. Alianza Editorial, Madrid, pàg. 236.

- (3) FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. cit. nota 2, pàg 237.

- (4) FONER, Philip S. (1975): La guerra hispano/cubano/americana y el nacimiento del imperialismo norteamericano 1. 1895/1898. Akal, Madrid, pàg. 51. Aquest autor es basa en bibliografia cubana.

- (5) FERNANDEZ ALMAGRO, M: Op. Cit. nota 2, pàg. 243 i 252.

- (6) FONER, P.S.: Op. Cit. nota 4, pàg. 51.

- (7) FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 2, pàg. 285.
- (8) Ibid., pàg. 271 i 272.
- (9) FONER, P.S.: Op. Cit. nota 4, pàg. 111.
- (10) FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 2, pàg. 272.
- (11) "La Almudaina", 8 d'agost de 1898.
- (12) FONER, P.S.: Op. Cit. nota 4, pàg. 51.
- (13) AVILES FERNANDEZ, M.; MADRAZO MADRAZO, S.; MITRE FERNANDEZ, E.; PALACIOS MARTIN, B.; REDONDO CASTRO, I. (1973): Nueva historia de España. La Restauración. Edaf, Madrid, pàg. 117.
- (14) GARCIA DELGADO, J.L.; SANCHEZ JIMENEZ, J.; TUNON DE LARA, M. (1984): Los comienzos del s XX. La población. La economía. La sociedad (1898-1931). A Historia de España, coordinada per Ramón Menéndez Pidal, tom XXXVII, Espasa-Calpe, Madrid, pàg. 203 i 204.
- (15) HERNANDEZ SANDOICA, Elena; MANCEBO, Maria Fernanda (1978): Higiene y sociedad en la guerra de Cuba (1895-1898). Notas sobre soldados y proletarios. "Estudios de

Historia Social", Madrid, número 5-6, pàg. 363.

- (16) FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 2, pàg. 253.
- (17) FONER, P. S.: Op. Cit. nota 2, pàg. 183, 184, 314 i 335.
- (18) CARDONA, Gabriel (1983): El poder militar en la España Contemporánea hasta la guerra civil. S. XXI, Madrid, pàg. 8.
- (19) SALES, Núria (1970): Servei militar i societat a l'Espanya del segle XIX. "Recerques", Barcelona, número 1, pàg. 162-163.
- (20) GARCIA, J. L.; SANCHEZ, J.; TUNON, M.: Op. Cit. nota 14, pàg 203. Aquesta xifra l'agafen d'ARBELO CURBELO, A (1955): Mortalidad infantil en España y crisis demográfica. "Revista Internacional de Sociología", pàg. 89-104.
- (21) GARCIA, J.L.; SANCHEZ, J. TUNON, M.: Op. Cit. nota 14, pàg. 203 i 204. Es basen en FERNANDEZ ALMAGRO, M. (1968): Historia política de la España Contemporánea III. Madrid, pàg. 151-152. I aquest autor utilitza com a font "La Estafeta". Aquestes dades són les mateixes que va donar "La Almudaina" el 8 d'agost de 1898. Es

lògic pensar que aquestes xifres encara degueren augmentar a causa de la repatriació i dels soldats que moriren a la Península, Balears i Canàries a causa de ferides o malalties agafades a les colònies.

(22) SALES, N.: Op. Cit. nota 19, pàg. 164.

(23) FONER, P.S. : Op. Cit. nota 4, pàg. 47 i 335.

(24) Ibid., pàg. 51, 52 i 55.

(25) Ibid., volum II, pàg. 54 i 55.

(26) Ibid., volum II, pàg. 22 i 104.

(27) ORTIZ ARMENGOL, Pedro (1990): La defensa de la posición de Baler, junio de 1898 - junio de 1899. Una aproximación a la guerra en Filipinas. "Revista de Historia Militar", Madrid, número 68, pàg. 163-165.

(28) AVILES, M.; MADRAZO, S.; MITRE, E.; PALACIOS, B.; REDONDO, I.: Op. Cit. nota 13, pàg. 117.

(29) Dades elaborades a partir del "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra", Madrid, 3 de setembre de 1898, "Repartimiento general del contingente para el reemplazo del año actual". Vegeu l'"apèndix Documental, apartat

- (30) CARDONA, G. (1983): Op. Cit. nota 18, pàg. 19 i 20;
PAYNE, S.G.: Op. Cit. nota 1, pàg. 60, 63 i 74.
- (31) Francisco Javier de García de Velasco, comte de les Almenas, era amic de Cánovas i diputat conservador. Després del 98 se separà dels silvelistes (que ara formaven el partit conservador "oficial") i es declarà monàrquic independent.
- (32) PAYNE, S.G.: Op. Cit. nota 1, pàg. 74.
- (33) Ibid.
- (34) Ibid., pàg. 75.
- (35) BALLBE, Manuel (1983): Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1983), Alianza, Madrid.
- (36) PAYNE, S.G.: Op. Cit, nota 1, pàg. 70.
- (37) BALLBE, M.: Op. Cit. nota 35, pàg. 250, 248-250, 251 i 259.
- (38) PAYNE, S. Op. Cit. nota 1, pàg. 75.

- (39) SECO SERRANO, Carlos (1984): Militarismo y civilismo en la España Contemporánea. Instituto de Estudios Económicos, Madrid, pàg. 18.
- (40) Ibid., pàg. 18 i PAYNE, S.: Op. Cit. nota 1, pàg. 84.
- (41) GONZALEZ ASENJO, Alfonso (1985): La resistencia al servicio militar en Galicia 1837-1874. A "Estudios de Historia Social", Madrid, número 34, pàg. 211, 212 i 259; i FEIJOO GOMEZ, Albino (1992): Quintas y protesta social en el siglo XIX español. "Historia 16", Madrid, número 191, pàg. 19-30. Sobre el tema de la substitució i la redempció en metàl·lic, vegeu també SALES, Núria: Op. Cit. nota 18; i FERNANDEZ MUNIZ, Aurea Matilde (1988): Las quintas. Sistema de reclutamiento: explotación para unos y negocio para otros (1868-98). "Estudios de Historia Social", número 44-47, Madrid, pàg. 553-559.
- (42) HERNANDEZ, E.; MANCEBO, Ma F.: Op. Cit. nota 15, pàg. 370-373.
- (42 bis) N'hi havia de dos tipus, un que pagava 1.000 pessetes i servia 10 mesos i un altre que pagava més (2.000 pessetes) i servia menys (5 mesos). El servei durava normalment 36 mesos. Vegeu CARDONA, G.: Op. Cit.

nota 18, pàg. 8 i PAYNE, S.G.: Op. Cit. nota 1, pàg. 86-87.

(43) PENARRUBIA, BEL (1980): Mallorca davant el centralisme (1868-1910). Curial, Barcelona, pàg. 161.

(44) NADAL, Antoni (1988): El primer de maig a Mallorca. Ajuntament de Palma, Palma, pàg. 43.

(45) CIFRE DE LOUBRIEL, Estela (1975): La formación del pueblo puertorriqueño. La contribución de los catalanes, baleáricos y valencianos. Instituto de Cultura Puertorriqueña, San Juan, p. 369 i 372. Gabriel Alomar, que pertanyia a una família benestant, s'alliberà fàcilment del servei militar. SERRA, Antoni (1984): Gabriel Alomar. L'honestedat difícil. Ajuntament de Palma, Palma, pàg. 23.

(45 bis) El primer cas el coneixem a través de MAYOL, Esperanza (1976): Islas. Autobiografía. Palma de Mallorca, i el segon per una tradició oral que ens va esser comunicada per Arnau Company (1991).

(46) "El Isleño" (Palma), 3 de desembre de 1892. En aquest diari també s'indicava que per 125 pessetes hi hauria una "subvención á quien toque servir en Ultramar" de

1.125 pessetes.

(47) "Diario de Ibiza", 18 de juliol de 1898.

(47 bis) "La Ultima Hora", 19 de juny de 1895.

(48) Com ja va assenyalar PENARRUBIA, B.: Op. Cit, nota 43, pàg. 164.

(49) XAMENA FIOL, Pere (1978): Història de Mallorca. Moll, Mallorca, pàg. 303. LLABRES BERNAL, Juan (1971): Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. Tomo . 1871-1880. Sociedad Arqueológica Luliana, Palma de Mallorca, pàg. 229, reproduïx el següent fragment del "Diario de Palma" del 26 de gener de 1874:

"(durant el judici d'exempcions)
Verificado por el Ayuntamiento se
ha notado que bastantes mozos se
hallan ausentes en Ultramar, espe-
cialmente en la América del Sur. La
causa de esta inmigración (sic) ha-
brá sido sin duda la pretensión de
eludir el servicio militar".

(50) "Arxiu Històric del Regne de Mallorca". Estadístiques d'emigració 1878-1881, Delegació Provincial (de Balears) de l'Institut Nacional d'Estadística, Caixa 260. Vegeu també DIAZ Y PEREZ, Nicolás (1882): Dictámen sobre las causas y origen de la emigración en las provincias de Baleares y Canarias. Ministerio de Fomento, Madrid.

- (51) En concret, coneixem el cas d'Antoni Sureda Nicolau. Informació oral recollida al Club de la Tercera Edat "sa Torre", de Manacor, el 25-IX-91.
- (51 bis) Arxiu Municipal de Selva.
- (52) "La Almudaina" (Palma), 10 de gener de 1899.
- (53) Ibid., 10 de gener de 1899.
- (54) "Diario de Ibiza", 29 d'abril de 1897.
- (55) RIERA, Joan (1991): Casos y cosas de ayer. Los prófu-
gos. "Manacor", març de 1991.
- (56) SERRANO, Carlos (1984): Final del Imperio. España 1895-
1898. S. XXI, Madrid, pàg. 177, que es basa en una "Es-
tadística de Reclutamiento". Vegeu l'Apèndix
Documental, apartat 11.8.7.1.
- (57) "Diario de Ibiza", 29 de juny de 1898.
- (58) "Gaceta de Madrid", 1899, tom IV, pàg. 1066. Aquesta disposició fou suspesa el desembre de 1899, perquè es considerà que "no es equitativo el que los Cuerpos de guarnición en dichas islas sean los únicos que se nu-

tran con el indicado personal".

(59) "La Última Hora", Palma, 31 d'octubre de 1895. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.8.7.3.

(60) "La Almudaina" (Palma), 24 de novembre de 1895.

(61) "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra", 3 de setembre de 1897.

(62) "El Ancora" (Palma), 28 d'abril de 1898.

(63) "La Almudaina", 17 de setembre de 1898.

(64) "La Almudaina", 29 de setembre de 1898, on s'indica que aviat es llicenciaran les quintes de 1892, 1893 i 1894, i els excedents de "cupo" de 1895 i 1897, que estan rebent instrucció. Especifica que de la quinta de 1896 no hi va haver excedents de contingent.

(65) Aquest banderí estava ubicat al carrer Pelaires, número 25. Hi havia voluntaris del districte de Cuba i voluntaris del districte de les Filipines.

(66) Hem arribat en aquesta xifra a partir de múltiples fonts, que detallarem més endavant, com el "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra", la "Gaceta de Ma-

drid" i la premsa mallorquina del període 1895-1899.

- (67) A través, sobretot, de POU MUNTANER, Juan: Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Tomo VIII 1891-1895. i tomo IX 1896-1900. Inèdits quan els consultàrem gràcies a l'amabilitat del seu autor, el 1992 la Societat Arqueològica Lul·liana, de Palma, edità el volum VIII.
- (68) FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 2, pàg. 253.
- (69) SERRANO, C.: Op. Cit. nota 55, pàg. 65.
- (70) HERNANDEZ, E.; MANCEBO, M.F.: Op. Cit. nota 15, pàg. 378; i SERRANO, C.: Op. Cit. nota 55, pàg. 39 i 40.
- (71) "La Ultima Hora" 19 de juny de 1895. Fuerzas regionales a Cuba. El Regiment Regional de Balears nº 1 es creà el 1893, i estava compost pel batalló nº 1 i el batalló nº 2. Convé recordar que un batalló esta format per 700 o 800 homes i que dos o tres batallons formen un regiment.
- (72) HERNANDEZ, E.; MANCEBO, M.F.: Op. Cit. nota 15, pàg. 65 i SERRANO, C.: Op. Cit. nota 55, pàg. 49 i 50. Ve-geu també HERNANDEZ SANDOICA, Elena (1989): La Compañia Trasatlántica Española. Una dimensión ultramarina del

capitalismo español. "Historia Contemporánea" , Bilbao, número 2, pàg. 119-137.

(73) El general Valerià Weyler, quan va partir cap a Cuba el 1896, des de Barcelona, amb escala a Cadis, va torbar 18 dies. En tornar, només en la travessia l'Havana-la Corunya, va estar 21 dies, però el seu vaixell va tenir dificultats amb els motors. El general Martínez Campos, el 1895, només va emprar 12 dies per anar de Cadis a Santiago de Cuba.

(74) FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 2, pàg. 253.

(75) "Sa Marjal" (sa Pobla), número 118, octubre de 1918, pàg. 153. En total, l'Ajuntament de sa Pobla va gastar 522,20 pessetes.

(76) "La Almudaina", 13 de novembre de 1895.

(77) SERRA DE GAYETA I D'ASPRER, Francesc (1981): Aportació a la hª de Pollença. Cort, Pollença, pàg. 181 i 182.

(78) "La Almudaina", 19-24 de novembre de 1895. El 22 de novembre aquest diari va fer una "Edición de la Tarde" especial "Batallón Provisional de Cuba". Vegeu també "La Ultima Hora", 13-22 de novembre de 1898.

- (79) TOMAS MONSERRAT, José (1985): El colegio de médicos de Baleares 1882-1892. Colegio Oficial de Médicos de Baleares, Palma, pàg. 51 i 52.
- (80) POU, J.: Op. Cit. nota 67. Segons SANTANER MARI, Joan (1985): General Weyler. Ajuntament de Palma, pàg. 54 i 55, aquet va esser el darrer contingent de tropes mallorquines integrades en el Batalló Provisional de Cuba.
- (81) "Blanco y Negro" (Madrid), número 281, 19 de setembre de 1896.
- (82) Vegeu l'apartat 5.10.2.
- (83) POU, J.: Op. Cit. nota 67.
- (84) "La Almudaina", 17 i 29 de setembre de 1899.
- (85) POU, J. : Op. Cit. nota 67.
- (86) Principalment: CAPO VILLALONGA, Jaume (1990): Història de Lloseta. Volum quart (El segle XIX). Mallorca, Es basa en els arxius municipal i parroquial de Lloseta; GORDILLO COURCIERES, José Luis (1981): Formentera. Historia de una isla. Albatros, Valencia; MACABICH, Isidoro (1966): Historia de Ibiza. Volumen II. Crónicas si-

glo XIX, Daedalus, Palma.

- (87) Hem pogut consultar aquesta documentació gràcies als historiadors Emilià Pàez (Selva), Antoni Vidal (Llucmajor) i Arnau Company (Sant Joan).
- (88) NADAL, Jordi (1984): La població espanyola (siglos XVI a XX). Ariel, Barcelona, pàg. 188.
- (89) FERNANDEZ BASTARRECHE, Fernando (1987): El servicio militar en la España del siglo XIX. "Historia 16", Madrid, número 140, pàg. 27-36.
- (90) MORENO I FRAGINALS, Manuel R. (1990): Immigració, lleves i guerres colonials. El cas cubà: 1834-1878. A Terceres Jornades d'Estudis Catalano-Americans. Comissió Amèrica i Catalunya, 1992, pàg. 23-37.
- (91) "La Almudaina", (Palma), 25 de desembre de 1895. Cartas de un soldado del ejército de Cuba.
- (92) HERNANDEZ SANDOICA, E.; MANCEBO, M.F.: Op. Cit. nota 15, pàg. 361-384. Vegeu també l'apartat 6.3.1. "Els soldats i la qüestió sanitària".
- (93) Pel "Diario de Ibiza" de 9 de juliol de 1898, sabem que Vara de Rey era fill d'un andalús i una riojana. De

Bartolomé Flores i de Gonzalo Modesto no tenim més informació.

(94) Aquest topònim resulta imprecís perquè a l'Havana existeixen San Antonio de los Baños, San Antonio de las Vegas i San Antonio de Río Blanco del Norte.

(95) Baracoa era una petita localitat situada prop de la frontera amb la província de Pinar del Río. No s'ha de confondre amb la ciutat del mateix nom de la província de Santiago.

(96) Vegeu, per exemple, WEYLER, Valeriano (1910): Mi mando en Cuba. Madrid, volum 1, pàg. 144.

(97) Vegeu l'apartat 5.5.1. A les fonts bibliogràfiques ja esmentades cal afegir GARRIDO ALVAREZ, Leandro (1991): El último mallorquín de Filipinas. "El Día 16 de Baleares", 3 de març de 1991, pàg. 18 i, d'aquest mateix autor, El último episodio colonial: Filipinas. A América y Mallorca. Del predescubrimiento hasta el siglo XX. Tom I, Ajuntament de Palma, Edicions Miramar, Palma, 1991, pàg. 195-199.

(98) Es possible que els dos darrers siguin una única persona.

- (99) "La Almudaina", 9 d'agost de 1898.
- (100) FERNANDEZ ALMAGRO, M.: Op. Cit. nota 2, pàg. 359 i "La Tradición" (Palma), 3 d'abril de 1897, Crónica de las guerras.
- (101) GARRIDO, L.: Op. Cit. nota 97.
- (102) Actualment aquesta província s'anomena Rizal i també inclou l'antiga província de Morong.
- (103) Talisay tenia uns 3.800 habitants. No s'ha de confondre amb la ciutat del mateix nom de l'illa de Cebú, també a les Filipines.
- (103 bis) CIFRE, E.: Op. Cit. nota 45.
- (104) Vegeu la nota 67.
- (105) Ideología y sociedad en Mallorca frente al conflicto cubano (1868-1898). Palma, 1989, inèdit.
- (106) Vegeu la bibliografia citada a les notes 86 i 97 d'aquest mateix capítol. A més, també hem utilitzat: GUAL TRUYOLS, Simón (1986): Un siglo de historia de Inca a través de su guarnición militar (1874-1896). Palma; MIRALLES, Joan (1973): Un poble, un temps. Turmeda, Palma

de Mallorca; SALAS COLOM, Antonio (1988): La fuente de las tortugas. Palma; SERRA DE GAYETA I D'ASPRER, Francesc (1981): Aportació a la història de Pollença.

(107) Es possible que anteriorment ja hagués tornat algun soldat ja que la guerra s'inicià a Cuba el febrer de 1895 i a les Filipines l'agost de 1897.

(108) Article quart de l'armistici del 12 d'agost de 1898.
"Diario de Palma", 16 d'agost de 1898.

(109) HERNANDEZ SANDOICA, E.; MANCEBO, M.F.: Op. Cit. nota 15, pàg. 367.

(110) FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1968): Historia política de la España Contemporánea, 3, 1897-1902. Alianza Editorial, Madrid, pàg. 151-152. Citat per SANCHEZ JIMENEZ, José (1984): La población, el campo y las ciudades. A Historia de España. Tomo XXVII. Los comienzos del siglo XIX. La población, la economía, la sociedad (1898-1931), fundada per Ramón Menéndez Pidal. Espasa-Calpe, Madrid, pàg. 203.

(111) "Diario de Palma", 6 de setembre de 1898.

(112) "Diario de Palma", 23 d'agost de 1898.

- (113) "La Almudaina", 29 d'octubre de 1898.
- (114) "Diario de Palma", 29 d'agost de 1898.
- (115) HERNANDEZ SANDOICA, E.; MANCEBO, M.F.: Op. Cit. nota 15, pàg. 381.
- (116) Ibid., pàg. 382.
- (117) A "La Roqueta" (Palma) del 25 de febrer de 1899 es relata el cas d'un altre mallorquí mort a alta mar.
- (118) POU, J.: Op. Cit. nota 67. Es basa en "El Liberal Palmesano", 22 de gener de 1898.
- (119) Les xifres de població total per municipis a partir de les quals hem calculat aquest percentatge són de l'any 1900 i procedeixen de SALVA TOMAS, Pedro A (1980): La dinámica de la población de las islas Baleares en el último tercio del siglo XIX (1878-1900). "Trabajos de Geografía", Palma, número 38, pàg. 120-122.
- (120) POU, J.: Op. Cit. nota 67.
- (121) Segons es dedueix de LLABRES BERNAL, Juan (1971): Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. Tomo V (1871-1880). Sociedad Arqueológica Luliana, Pal-

ma de Mallorca, pàg. 393.

- (121 bis) FRANCO, José L. (1989): Antonio Maceo. Apuntes para una historia de su vida. La Habana, Editorial de Ciencias Sociales, tom I, p. 158.
- (122) GUAL TRUYOLS, Simón (1986): Un siglo de la historia de Inca a través de su guarnición militar (1886-1986). Palma de Mallorca, pàg. 21-26.
- (123) VERDERA, Nito (1992): El general Vara de Rey i el Caney. Comissió Vè Centenari Illes Balears. Sobre la batalla del Caney, vegeu també FONER, P.S.: Op. Cit. nota 4, volum 2, pàg. 27-30. Sobre les repercussions ideològiques, vegeu l'octava part.
- (124) "Diario de Palma", 18 de setembre de 1897. Vegeu també PEREZ, Francisco (1974): La guerra en la Habana. Editorial de Ciencias Sociales, la Habana, p. 46.
- (125) "Diario de Ibiza", 12 de maig i 27 de desembre de 1898. Vegeu també MACABICH, Isidoro (1966): Historia de Ibiza. Volumen II. Daedalus, Palma de Mallorca, pàg. 161 i 173.
- (126) MACABICH, I.: Op. Cit. nota 125, pàg. 177.

- (127) JIMENEZ RIUTORD, Domingo (1992): Le-Senne Cotoner, Gabriel. A Gran Enciclopèdia de Mallorca, Palma de Mallorca.
- (128) SERRA, F.: Op. Cit. nota 77, pàg. 200 i 201.
- (129) TOMAS MONSERRAT, José (1976): Medicina y médicos. Mallorca. Siglo XIX. Palma de Mallorca, pàg. 86-87.
- (130) "La Almudaina", 8 de febrer de 1899.
- (131) MACABICH, I.: Op. Cit. nota 125, pàg. 158, 164, 166, 168 i VERDERA, N.: Op. Cit. nota 123, pàg. 24-31 i "Diario de Ibiza", 24 d'agost de 1897.
- (132) Fragment d'una entrevista feta per P. Llull a J. Llodrà a la "Ultima Hora", el 15 de juliol de 1957, reproduït per SALAS COLOM, Antonio (1988): La fuente de las tortugas. Palma de Mallorca, sense numerar.
- (133) "La Ultima Hora" 10 de setembre de 1896; "Blanco y Negro" número 279, 5 de setembre de 1896; POU, J.: Op. Cit. nota 67; AYUNTAMIENTO DE PALMA (1907): Notas de acuerdos municipales desde 1851 á 1907. pàg. 162; JUNTA DE PROTECCIONS AL SOLDADO (1900): Noticia de sus actos y de sus ingresos y gastos. Palma de Mallorca, pàg. 7;

FERRARI BILLOCH, F. (1933): Un picapedrero, caballero de San Fernando. A "La Almudaina", 31 d'octubre de 1933; i informació oral facilitada pel senyor Llorenç Llull Truyols, de Manacor, el 1992.

(134) "La Almudaina", 21 de febrer de 1896, reproduït per SERRA, F.: Op. Cit. nota 77, pàg. 196.

(135) BOTA TOTXO, Miquel (1990): 125 anys de música a Pollença 1865-1990. Ajuntament de Pollença, pàg. 61. A més, també hem pogut consultar, gràcies al senyor Antoni Cifre Campins, de Pollença, la seva fulla de serveis.

(136) SERRA BUSQUETS, Sebastià (1989): Pensament i actuació de Llorenç Bisbal i Barceló, dirigent socialista mallorquí (1876-1935). "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 22, pàg. 938.

(137) Sobre aquesta comissió vegeu el capítol 9.4.

(138) "El Obrero Balear" (Palma), 9, 16 i 23 de setembre de 1921.

(139) POU, J.: Op. Cit. nota 67 i MACABICH, I.: Op. Cit. nota 125, pàg. 161-169. D'aquests soldats sabem que almenys vuit eren eivissencs: Josep Torres Costa, Miquel

Tur, Antoni Marí, Josep Torres Roig, Andreu Torres, Gabriel Prats, Joan Ferrer i Lluç Bonet.

- (140) Sobre aquest combat naval, vegeu RODRIGUEZ GONZALEZ, Agustín Ramón (1985): Pequeños triunfos en un año de desastres. "Historia 16", Madrid, número 113, pàg. 20 i 21.
- (141) POU, J.: Op. Cit. nota 67 i "Diario de Ibiza", 23 de juliol de 1898.
- (142) POU, J.: Op. Cit. nota 67; GARRIDO, L.: Op. Cit. nota 97; GUAL, S.: Op. Cit. nota 122, pàg. 123-125; "La Almuðaina", 21 d'abril de 1899; "El Isleño" (Palma), 2 de maig de 1898; i Gamundí Ballester, Joan a la "Gran Enciclopèdia de Mallorca" (1992), Palma de Mallorca.
- (143) GARRIDO, L.: Op. Cit. nota 97. Sobre els desertors de l'exèrcit espanyol a les Filipines, vegeu ORTIZ, P.: Op. Cit. nota 27, pàg. 157.
- (144) POU, J.: Op. Cit. nota 67.
- (145) "La Última Hora", 6 de setembre de 1898.

6. EL GENERAL WEYLER A CUBA

Pocs personatges mallorquins han tengut tanta transcendència estatal i, fins i tot, internacional, com el general Valerià Weyler i Nicolau. I també n'hi ha hagut pocs que fossin tan controvertits i polèmics. Denigrat i vilipendiat per uns, i lloat i exalçat per altres, a Mallorca Weyler va gaudir d'un enorme prestigi i d'una gran popularitat (1).

Així i tot, ha estat escassa l'atenció que ha rebut per part de la historiografia mallorquina. Quan el 1989 s'acomplí el cent-cinquanta aniversari del seu naixement a Palma, només ho commemorà la Societat Arqueològica Lul·liana, que organitzà una taula rodona sobre el general (2).

No és el nostre propòsit realitzar aquí una revisió completa de la biografia i significat del general Weyler. Només hem elaborat un esbós biogràfic, per a poder passar després a estudiar l'afer que li atorgà dimensió internacional, al mateix temps que aguditzà al màxim la polèmica sobre els seus mètodes i el seu caràcter: la guerra de Cuba.

La font principal utilitzada en aquest capítol ha estat una autobiografia del general Weyler, titulada "Mi mando en Cuba" (3). Aquesta obra, que consta de cinc volums, inclou un gran nombre de bans, decrets, circulars i altres documents dictats per Valerià Weyler, així com articles de premsa de l'època i telegrams, i és la principal font per estudiar l'actuació del general mallorquí a Cuba. A l'Arxiu Weyler, que es troba a l'Arxiu Històric Nacional, de Madrid, a la secció "Diversos,

Títols i Famílies", la informació sobre aquest període és molt escassa (3 bis).

També hem d'indicar que, en certa manera, la important participació dels balears en la guerra de Cuba restava culminada amb l'actuació de Weyler al front de la capitania general de Cuba.

6.1. APUNTS BIOGRAFICS

Valerià Weyler i Nicolau va néixer a Palma el 17 de setembre de 1838. Fill d'un metge militar, aviat es despertà la seva vocació per les armes. El 1852, ingressà a l'acadèmia de Toledo, on destacà per la seva enorme força de voluntat. Alumne de Martínez Campos, el 1862 fou promogut a capità d'Estat Major i el mes de setembre del mateix any va esser destinat a les Illes Balears. Llavors va fer el que quasi ningú no feia a Espanya, demanà una plaça a les Antilles. Participà en la Campanya de Santa Domingo (1863-1865), on obtengué la creu llorejada de Sant Ferran. Weyler, que ja era tinent coronel, tornà a Espanya, però aviat fou enviat a Cuba, on havia esclatat la guerra (1868). Es distingí en la conquesta de Bayamo i ascendí a coronel. Organitzà una espècie de legió estrangera, els "Cazadores de Valmaseda", que obtengueren a Río Chiquito una gran victòria.

També participà en la tercera guerra carlina (1872-1876), a la zona del Maestrat. El 1875 publicà a Palma una "Memoria justificativa de las operaciones de Valencia, Aragón y Cataluña", l'any següent arribà a mariscal de camp i, el 1878, ascendí a tinent general. Nomenat capità general de Canàries (1883), hi edificà l'Hospital Militar i la seu de Capitania. Els canaris sol·licitaren la designació de Weyler com a senador del regne i el títol de marquès de Tenerife (1886). Ocupà breument la capitania de Balears (1883-1886), on organitzà un cordó sanitari contra el còlera, i el març de 1888 l'enviaren com a capità general a les

Filipines (fins a novembre de 1891). Aquí, es preocupà sobretot per estendre el domini efectiu espanyol i per impulsar la llengua castellana. També reprimí el bandolerisme i la corrupció i realitzà una campanya contra els musulmans de Mindanao (4).

Tornà a Espanya en esser nomenat senador reial per Màlaga. Després ho fou per Balears i des de 1895 restà com a senador vitalici. A la tardor de 1893 fou enviat a Barcelona com a capità general per a reprimir el terrorisme anarquista.

En el cim de la seva carrera, Valerià Weyler i Nicolau fou nomenat pel llavors president del govern, Antonio Cánovas del Castillo, Governador General, Capità General i General en Cap de l'illa de Cuba, el mes de gener de 1896. Hi menà una severa repressió i hi introduí els mètodes de la moderna guerra antiinsurreccional, de manera que les armes espanyoles obtengueren els triomfs més importants de tota la Guerra de Cuba. Mort Cánovas, fou cessat, el novembre de 1897 (5).

Malgrat que en un principi es mostràs remís a la reimplantació dels borbons, Weyler fou un dels militars més importants del Sistema de la Restauració. Proper al liberalisme, xocà, però, amb Sagasta a causa de la qüestió cubana.

Després de la pèrdua de les colònies, fou contrari al regeneracionisme conservador de Francisco Silvela i del general Polavieja. Fou ministre de la guerra en tres ocasions, amb governs liberals de Sagasta i Moret, de març de 1901 a desembre de 1902, de juliol a desembre de 1905 i de desembre de 1906 a gener de 1907. La seva màxima preocupació fou la reorganització militar, tasca en la qual no va esser especialment afortunat. Com

a ministre també es preocupà de millorar els plans d'ensenyament, sobretot pel que fa a la destresa física i a les condicions de vida dels militars (6).

La seva actuació fou molt més enèrgica quan, investit de capità general de Madrid o de Barcelona, hagué de fer front a situacions difícils, com per exemple les conseqüències de la Setmana Tràgica (7).

Posteriorment, s'oposà a la Dictadura de Primo de Rivera. Llavors es parlà de simpaties vers el republicanisme, igual que el 98 l'havien relacionat amb el carlisme (7 bis). El cert és que participà en una conspiració contra el dictador (la "Sanjuanada") poc abans de morir, el 1930, a Madrid.

A causa de la política que va dur a terme a Cuba, el general Weyler es va convertir en un personatge extremadament controvertit. Contemporàniament als fets, hi va haver a l'Estat Espanyol un important sector favorable al general, compost per personatges, periòdics -entre ells quasi tots els de Mallorca- (8) i, és clar, el govern conservador presidit per Cánovas. També existí un altre corrent d'opinió, desfavorable al general, en el qual figuraven "El Imparcial", de Madrid, "El Heraldo de Madrid" i altres periòdics, polítics destacats, com el conservador dissident Silvela, el general Martínez Campos, Antoni Maura i el cap liberal Sagasta.

De la mateixa manera, la historiografia s'ha dividit en detractors i apologistes. En general, els autors mallorquins han exaltat i mitificat la figura de Weyler (9), defensada també per

alguns historiadors espanyols i anglesos. En canvi, els francesos, qualche nord-americà i, òbviament, la historiografia cubana, són els que s'han mostrat més crítics (9 bis).

Vegeu com a exemple, la descripció de l'ofensiva del general comte de Valmaseda, amb Weyler de lloctinent, a la província d'Orient, (sobretot cap a la ciutat de Bayamo i la Vall del Cauto, bastions de l'independentisme) l'any 1869, per la historiografia cubana i per un autor mallorquí:

En enero de 1869 llegó a la provincia de Oriente el conde de Valmaseda, al frente de un poderoso ejército cuyo objetivo era aplastar la insurrección en esta región. La primera acción de los españoles sería conquistar Bayamo, ciudad que fue incendiada por sus pobladores antes de caer en manos del enemigo (...).

Las tropas españolas bajo las órdenes directas del sanguinario Valmaseda y de su segundo al mando el general Valeriano Weyler, "se dedicaron sistemáticamente al asesinato de ancianos y niños y a la violación y matanza de mujeres. En Bijagual, para vengarse de una derrota sufrida a manos de los mambises, mataron a bayonetazos a 21 mujeres y niños. En

Els insurrectes s'aixecan i assetjan Bayamo, poblat situat al interior de la contrada sudoriental de Cuba. En socors s'organitza una forta columna pel General Villate, comte de Valmaseda, de qui En Weyler serà el Cap de l'Estat Major (...). L'enemic (impedeix l'avanç espanyol) Aleshores, En Weyler s'encarrega del mandat d'aquesta primera línia i abalançant-se, amb ardidesa, sobre els insurrectes els abateix i fuigen abasardats. Ara tots els poblats per on passarà la columna -La Unión, Santa Isabel, Arenillas...- deixaran a la força pas lliure a Weyler. És el 22 de desembre quan es reorganitza la tropa; però encara no s'ha alcançat l'objectiu cabdal. Abans -per Cascorro i Gaimaro-

Cauto de Paso fusilaron 40 mujeres y condenaron a muerte a un soldado español que se nego a disparar contra ellas (...). En Manzanillo asesinaron cuatro campesinos y luego exhibieron su sangre en vasijas, como prueba dela ferocidad de que eran capaces (...). En Jiquaní asesinaron, luego de violar, a 30 mujeres y niñas(...) esto por mencionar solo algunos de los muchos actos salvajes que cometieron".

Refiriéndose al recorrido por la zona de Bayamo, del criminal español Valeriano Weyler, el historiador Emilio Roig de Leuchsenring expuso:

"No hay familia bayamesa que no haya sufrido el rudo zarpazo de esta fiera no hay ceja de monte, ni camño, ni vereda, que no haya sido manchada por la sangre de sus víctimas indefensas; no existe un solo anciano sobreviviente de aquella década horrorosa, que no cite nombres de graciosas doncellas arrancadas de los brazos de sus padres para saciar el hambre sexual de tan nefasto caudillo (...) Allí quema, acá viola, más allá asesina. Por donde pasa impera la muerte; donde pernoota deja un reguero de lágrimas. Recordar su nombre en todos estos lugares, es revivir el odio en los corazones. Surge el espanto y vibra la maldición" (10) .

hi ha que alliberar Las Tunas, que també està assetjat. Després de penoses marxés, sota una pluja tropical, travessant terres embassades, amb un fort aixebuc dels homes d'En Weyler, els sitiadors queden agranats i deslliurada la guarnició de Las Tunas. És el dia de cap-d'any de 1869.

I de cap a Bayamo! Mes el camí és tan perillós com el que han creuat fins ara; rius i manigua són bons llocs de defensa eh favor dels insurrectes. Es passa el riu Saládoi més enllà hi ha que vadetjar el riu Cauto. L'altra vorera està fortament sotmesa per l'enemic; el General voldria passar-lo sobre barques que transportassin a les tropes; Weyler es del parer que això seria riscadíssim, massa lent i es contarien moltes pèrdues en vides. Per la qual cosa suggereix que la millor estratègia en aquell moment era passar el riu a pèl i per sorpresa. Totd'una així s'executa; l'èxit és rotund. El quinze de gener el poblat de Bayamo quedava alliberat.

Ha estat la primera gran batalla d'aquesta època. Els quatre mil rebels a les ordres d'En Donato Mármol han perdut la meitat dels seus efectius, i l'altra és fuita fora de l'abast d'En Weyler. No ha estat curta ni fàcil la caminada; d'ençà de la partida, devers de seixanta llegües s'hi feren, una tres-cents quilòmetres, baix el sol acubador i els estels, en permanent combat de tirs i febres (11) .

El punt clau de la controvèrsia és la política de "reconcentració" duita a terme per Weyler per a eliminar el suport popular que tenien els insurrectes. Per alguns, aquesta era l'única política eficaç contra la guerra de guerrilles (12); mentre que per altres la reconcentració suposà quasi un genocidi, que causà la major part de les 30.000 víctimes cubanes de la guerra (13), i va ésser una estratègia que implicà una guerra total, una guerra d'extermini a Cuba (14).

Tan dràstica mesura anà acompanyada d'altres disposicions igualment enèrgiques. Aquesta tàctica, segons uns autors, donà bons resultats i estava a punt d'acabar la guerra (15), mentre que per altres els mètodes del general havien donat escassos resultats (16), al mateix temps que facilitava la propaganda nord-americana (17), que va ésser la primera campanya massiva de propaganda basada en les suposades atrocitats de l'enemic. Hi ha qui afirma que en realitat no havia trencat ni les posicions ni les reserves dels cubans (18).

Segons el mateix Weyler, deixà la rebel·lió "a tal punto sofocada que no debe hacerse esperar su último latido" (19).

6.2. WEYLER, GOVERNADOR GENERAL DE CUBA. LA SEVA OBRA "MI MANDO EN CUBA"

"Mi mando en Cuba. (10 de febrero 1896 á 31 octubre 1897)", subtitulat "Historia militar y política de la última guerra separatista durante dicho mando" va esser escrita per "El General Weyler, Gobernador General, Capitán General que fué de la Isla y General en jefe de aquel Ejército en la época mencionada". Es tracta d'una memòria justificativa publicada el 1910, i no tot d'una quan tornà de Cuba, perquè, segons Weyler, ara podia fer-ho amb més serenitat, i a més, no havia volgut mortificar ni Sagasta ni Martínez Campos (20).

La necessitat d'aquestes memòries, contemporànies de les del general Polavieja, demostren que la crisi de l'Exèrcit al principi del s XX era fonda i que encara rossegava el desastre colonial. L'obra de Weyler, que donava la culpa de la derrota als polítics, va estar a totes les biblioteques militars (21).

Lògicament, el llibre és parcial. Escrit en primera persona, Weyler s'enalteix a si mateix i es defensa dels seus enemics. Malgrat tot, aquestes memòries contenen tanta informació -per exemple, els principals decrets que ell donà a Cuba- que són imprescindibles per estudiar la seva actuació a Cuba.

Al final de 1895 i principi de 1896 la situació dels espanyols a Cuba era precària. Martínez Campos, aleshores capità General, escriví

"la guerra no es más grave que el 76, el país nos es más hostil"

i també

"podría reconcentrar las familias de los campos en las poblaciones, pero necesitaría mucha fuerza para defenderlas (...) la miseria y el hambre serían horribles (...) tal vez llegue a ello, pero en un caso supremo, y creo que no tengo condiciones para el caso. Sólo Weyler las tiene en España" (22).

Els caps independentistes Máximo Gómez i Antonio Maceo havien envaït tota l'illa i aquest darrer es trobava a quatre llegües de l'Habana.

Els "rebeldes" difonien circulars força dures. Weyler descriu així el seu pas per l'illa

"viviendas incendiadas y saqueadas por los insurrectos y atropelladas y forzadas las mujeres por aquellas hordas salvajes que llevaba Maceo" (23).

En aquestes circumstàncies

"la prensa y la opinión pedían que allí se desplegara la energía y el rigor debido, y esto, fué el principio en qué inspiré mi proceder como militar toda mi vida" (24).

Molts el volien a Cuba en el lloc de Martínez Campos, aspiració que es vegé acomplerta quan, el 19 de 1896, Weyler fou

nomenat Capità General de Cuba.

Va arribar a l'Havana el 10 de febrer de 1896, i fou rebut amb entusiasme per la població, composta en bona part per emigrants espanyols.

Les primeres mesures del nou Governador semblen orientades en dues direccions: endurir les lleis i reorganitzar l'exèrcit de l'illa de Cuba. En el primer sentit destaca el ban de 16 de febrer de 1896

"Decidido á que las leyes se cumplan (...) los delitos (...) que tengan señalada por ley la pena de muerte ó perpetua, serán juzgados en procedimiento sumarísimo" (25).

Pel que fa a la reorganització -recordem que s'ha dit que a Cuba es lluità més contra el caos administratiu que contra l'enemic (26)- Weyler envià els soldats que hi havia de més a la capital a les unitats que lluitaven, reorganitzà les guerrilles (que havien de comandar oficials de l'exèrcit), s'oposà a les detencions arbitràries i limità a cinc ports el comerç del petroli (27).

També dictà mesures contra les petites partides de "bandoleros" i oferí indults als qui es passassin amb les armes a l'exèrcit espanyol (28).

A finals de març de 1896, el general Weyler va poder començar a realitzar el seu pla d'acabar primer amb Maceo, a qui volia arraconar a la part més occidental de l'illa, a la província de Pinar del Río. Amb aquest objectiu va construir la

línia fortificada de Mariel-Majana, que impedia al cabdill negre retirar-se cap a l'est de l'illa. El 31 de març els espanyols disposaven d'un exèrcit de 130.000 homes (29).

Els bans i decrets de Weyler seguien la línia d'augmentar la repressió, amb mesures com l'aggravació de les penes dels "incendiarios", i ordres d'atacar l'enemic "hasta extinguirlo". També es detecta un gran interès per controlar i administrar correctament el seu propi exèrcit, amb disposicions sobre el número d'ajudants que han de tenir els oficials, sobre l'ús militar de les vies fèrries i sobre el destí de les armes preses a l'enemic.

A més, va continuar amb la política d'indults dels seus predecessors, com ho demostra el ban del 23 d'abril de 1896:

"1º Los cabecillas que en el plazo de 20 días (...) se presentaren en dicha provincia (Pinar del Río) con las fuerzas de su mando y las armas de fuego que tuvieran, seran, desde luego, indultados (30).

En un altre ban d'aquesta època s'assenyala a l'article primer:

"no se publicará en los periódicos ninguna noticia sobre la guerra que no esté previamente autorizada por las respectivas oficinas de Estado Mayor" (31).

A "Mi mando en Cuba" abunden els retalls de premsa, de periòdics cubans situats sota la seva jurisdicció. N'és un exemple l'article titulat "Los crímenes del separatismo", publicat pel Diario de la Marina, de l'Havana, el 31 de març de

1896, on es consideraven pitjors els rebels cubans que els terroristes anarquistes (32).

El maig de 1896 hi va haver alguns èxits espanyols a Pinar del Río, l'Havana i Matanzas. Publicà un altre ban on s'oferien indults pels qui s'entregassin (senyal de què els altres no havien tengut massa èxit) i s'indicava que els que volguessin podrien pertànyer a l'exèrcit "de prácticos o guerrilleros" (33).

En aquesta època, el general Weyler inicià la reconstrucció de Pinar del Río, on aixecà campaments, hospitals i infermeries i recompongué les vies ferroviàries i les comunicacions telegràfiques.

L'arribada de l'estiu i l'augment de les pluges, amb la seva seqüela de malalties, va fer que les operacions es limitassin i que la salubritat es convertís en un dels principals problemes.

Poc després, Weyler prohibí l'explotació de tabac en rama i la zafra, i, el que és més important, dictà el primer ban de "reconcentrados" (21 d'octubre de 1896).

Una vegada controlada la reraguarda i acabades les pluges, Weyler es posà al capdavant de l'exèrcit espanyol en l'ofensiva a Pinar del Río. Derrotà Maceo a El Rubí i l'arraconà cada cop més a l'extrem occidental de l'illa, fins que l'obligà a travessar la "trocha" de Mariel-Majana. Maceo aconseguí passar, en barca, a l'altra banda però fou sorprès per una columna espanyola i morí a mans de la guerrilla del comandant Cirujeda (6 de desembre de 1896). A l'encontre també hi trobà la mort el fill de Máximo Gómez.

El general Weyler destacà el seu triomf i afirmà que "se veia el fin de la campaña en plazo no largo" (34). Confiava en pacificar tot l'Occident durant la campanya d'hivern, mentre que a l'Orient els espanyols es mantenien encara a la defensiva.

Al principi de 1897 Weyler inicià l'avanç cap a Orient. Perseguí l'enemic en tota l'extensió del terreny ocupat, a fin de no deixar cap insurrecte a l'esquena. El 28 de gener arribà al límit de les províncies de Matanzas i Las Villas i construí fortins per impedir el pas dels cubans. El 15 de febrer Weyler es trobava a Sancti-Spiritus, zona en la qual, segons el general, s'amagava Máximo Gómez. Considerava les províncies de l'Havana i Matanzas pacificades i

"la situación era tan próspera que se hacía la zafra en todos los ingenios que quedaban a retaguardia" (35).

Valerià Weyler estava convençut que la fi de la insurrecció seria en breu, un fet.

Durant el mes de març de 1897, el general Weyler dedicà part de la seva atenció a lluitar contra la corrupció i, a Cienfuegos féu empresonar molts d'individus que es dedicaven al joc (36).

A més, va dictar disposicions per estalviar el «plus de campanya» i el pinso dels animals. També manà que s'estalviàs l'enllumenat i la neteja i fins i tot es preocupà de les altes i baixes de les atzembles (37).

Al principi d'abril de 1897 ja estava quasi acabada la "trocha" (línia fortificada) de Júcaro a Morón, que anava de banda a banda de l'illa i impedia que els insurrectes poguessin sortir d'Orient cap a les províncies occidentals. La "trocha" disposava inclús d'aparells d'il·luminació instal·lats a les torres, i la guarnia una companyia cada 5 km i un batalló cada 21 (38).

Segons Weyler:

"Cerrada (la trocha) quedó la insurrección dividida en dos partes: la Oriental, que con Calixto García al frente y con recursos en armas y municiones, posibilidades de recibirlas y medios para alimentarse, conservaba su poder, que yo esperaba poder batir y aniquilar en la entonces próxima campaña de invierno, y la Occidental, en completa decadencia, sin recursos de ninguna especie y sin remedios para salvar sus desembarcos (d'armes procedents dels Estats Units), pudiendo considerarse completamente vencida, aunque conservase a su frente a Máximo Gómez (...) y si bien quedaban algunos cabecillas como Banderas, José M. Rodríguez, Carrillo, Miguel Díaz, Ducasi etc. cada uno de ellos con partidas que llegaban a los 100 hombres, perseguidos sin descanso por las fuerzas del Ejército, voluntarios y guerrillas locales, sufrían continuas bajas en hombres y caballos (...). Era, pues, de esperar, que, poco a poca fueran sucumbiendo" (39).

Però arribà l'estiu, i augmentaren les pluges, la calor i, en conseqüència, les malalties. Era necessari aconseguir queviures, bastir hospitals i que arribassin més tropes. Weyler

dictà instruccions per a millorar l'aprovisionament, "siendo escándalo el elevado número de raciones que se averian" (40).

El General Weyler preparava la pròxima campanya a Orient mentre es publicaven algunes reformes polítiques (6 de juny de 1897) "con las que se mostraron conformes todos los partidos políticos de la Isla" (41) i es desenvolupava una campanya de desprestigi contra ell, en la qual participaren els nord-americans, la premsa liberal espanyola i figures com el general Martínez Campos.

Malgrat tot, Cánovas li mantenia la confiança ja que "está el gobierno enteramente satisfecho de lo que dice el general Weyler" (42).

L'exèrcit espanyol estava "netejant" les Lomas del Grillo, a l'Havana, (la qual cosa demostra que ni a l'agost de 1897 els voltants de la capital estaven completament dominats) quan arribà a Weyler la mala nova de l'assassinat de Cánovas del Castillo. Segons el general mallorquí aconseguiren

"por este medio la victoria los Estados Unidos y los insurrectos que hasta entonces no habían logrado ni era probable lograsen por las armas ni por la diplomacia ante aquella voluntad de hierro y aquel envidiable talento" (43).

El mes següent, setembre de 1897, rebé una altra mala notícia, la caiguda de Victoria de las Tunas (província de Santiago, prop de Puerto Príncipe), que capitulà amb 300 soldats i 80 caixes de municions (44).

La constitució a Madrid d'un nou govern Sagasta -caigut el breu govern del conservador Azcárraga- suposà la destitució de Weyler el 9 d'octubre de 1897. Molts d'espanyols protestaren contra aquesta decisió i fins i tot hi va haver una manifestació a l'Havana, davant la qual expressà Weyler:

"Nada puede halagar más mi amor propio que esta espontánea manifestación, hija de las clases populares (...). He sufrido muchas contrariedades, pues no en todos los casos he podido hacer mi política de contestar a la guerra con la guerra. Esa guerra infame que me hacen algunos políticos y cierta prensa, me son indiferentes. Los insultos de la prensa de los Estados Unidos y de la de los insurrectos, me honran" (45).

En aquells moments hi havia rumors que el general Weyler es resistiria a deixar el comandament, però ell afirmà que:

"Jamás he creado ni crearé al Gobierno Constituido, sea cual fuere, ninguna situación difícil, pues siempre y en todas ocasiones he sido y seré el primero en acatar, respetar, obedecer y hacer cumplir sus resoluciones"(46).

En partir de l'illa de Cuba, va resumir així la seva actuació:

"generoso siempre con el vencido, nunca me ensañé con ninguno, pero fui inexorable en el cumplimiento de mis bandos, fusilando á los que los Consejos de Guerra condenaban á esta pena como incendiarios y asesinos" (47).

Ja a la Península, a la Corunya, un enviat del govern liberal li demanà explicacions sobre unes paraules que havia dit a l'Havana. Aprofità això per dir "y en verdad que no debía extrañarme, recordando á Colón y al Gran Capitán" (48). Fins i tot intentaren processar-lo en protestar durament per unes declaracions del president dels Estats Units (49). Quan va arribar a Mallorca li varen fer una rebuda apoteòsica.

Val la pena reproduir dues afirmacions fetes per Weyler en el seu discurs al Senat de Madrid, el 29 d'abril de 1898: "El estado en que se hallaba la Isla se debía al ejército y no a la autonomía" i "¿Qué he fusilado á muchos prisioneros! Sí, es verdad; pero no han sido fusilados como prisioneros de guerra, sino como incendiarios, como asesinos".

A l'epíleg de "Mi mando en Cuba", el general Weyler comparava el seu període de comandament amb els dels altres capitans generals que hi va haver a l'Havana durant la guerra de Cuba, i arribà a la conclusió que "con esto se demostraba la falta de un criterio constante en la política española, con respecto á la Isla de Cuba" (50).

Aquests períodes eren els següents:

- 1- General Calleja (fins el 16 d'abril de 1895). Lligat a Gamazo i Maura. Segons Weyler es caracteritzà aquest període per "toda clase de tolerancias y falta de autoridad" (51). Sota el seu comandament esclatà la rebel·lió (febrer de 1895).

- 2- General Martínez Campos Tolerant, intentà "lograr la paz por medios políticos" (52).
- 3- General Weyler (10 de febrer de 1896 a 4 d'octubre de 1897). "La guerra como principal medio para combatir al enemigo" (53) Fou destituït "para dar satisfacción con ello a los Estados Unidos" (54).
- 4- General Blanco (31 d'octubre de 1897 a 26 de novembre de 1898). Amb ell "dominó nuevamente la tolerancia (...) aplicándose la autonomía, fiando á ella el éxito, ó sea la pacificación de la Isla (...). Todo hacía, pues, suponer la esperanza de que más que un General en Jefe había de ser un Presidente del Gobierno autonomista que llevaría la paz á todos los espíritus, atrayendo con bondades y concesiones á los más implacables enemigos. Vana esperanza, que pagamos bien cara' (55). Tanmateix, els insurrectes rebutjaren l'autonomia (56). Amb Blanco i l'autonomia, segons Weyler, l'illa de Cuba se sumí en l'anarquia. Els espanyol s'embolicaren en unes improductives operacions sobre el riu Cauto i es va suprimir la "reconcentració" (57).

Finalment, el general Weyler i Nicolau feia un comentari, des de la perspectiva dels tretze anys que havien transcorregut, sobre la guerra entre els Estats Units i Espanya, i arribava a les següents conclusions:

- 1- La seva sortida de Cuba no calmà els americans. La destitució de Weyler era una condició indispensable perquè els nord-americans poguessin dur a terme les seus plans expansionistes.
- 2- En un breu termini hauria dominat la insurrecció a Orient. I sense l'ajut dels cubans de Calixto García hagués estat més difícil pels americans desembarcar a Cuba.
- 3- L'autonomia només serví per a augmentar la insurrecció, i desmoralitzar els espanyols.
- 4- Les operacions empreses per Blanco no donaren resultat, i endemés la rebel·lió va créixer a Occident.
- 5- El general Blanco no va preveure un desembarc americà a Santiago.
- 6- L'estol de Cervera no hauria d'haver anat a Cuba.
- 7- Si el govern liberal volia donar la autonomia "lo lógico era (...) conservarme en el mando para que lo cumplierse, y ofrecerla para primeros de Mayo de 1898, en que confluía haber dominado á la insurrección" (58). Sorprenentment Weyler no té inconvenient en plantejar-se una hipotètica independència de Cuba: "Y como

siempre creí que la autonomía era un paso para la independencia, consideraba más conveniente otorgar ésta con un Tratado de comercio, el pago de la Deuda y de los gastos de repatriación, conservando allí algunos puntos ocupados con tropas, mientras no cumpliesen lo que pactaren. Los cubanos eran acreedores á toda clase de libertades, y lo que yo siento es que no las recibiesen de España" (59).

6.3. ANALISI TEMATIC DE "MI MANDO EN CUBA"

Veurem aquí una per una les principals qüestions que apareixen a les memòries del més il·lustre militar mallorquí de la Restauració.

6.3.1. ELS SOLDATS I LA QÜESTIO SANITARIA

El General Weyler intentà en va minimitzar la mala situació sanitària que patien els soldats de l'exèrcit de Cuba.

A la seva arribada a Cuba el soldat es veia sotmès a unes condicions molt dures. Mal vestit, mal alimentat, mal instruït i sense un mínim de condicions sanitàries, els joves soldats emmalaltien i morien a milers (60). Weyler ho sabia i

"a los Cuerpos que desembarcaban procedentes de la Península los colocaba en cuanto era posible en puntos sanos, para que se aclimasen y preparasen para operaciones" (61).

En un dels seus bans s'admetia que a causa "de su poca robustez o por consecuencias de enfermedades" molts de soldats no podien participar en les operacions. Amb aquests soldats cada batalló hauria d'organitzar una sisena companyia (62).

Les malalties afectaven els soldats sobretot a l'època de les pluges, que a Cuba, país de clima tropical, es perllonguen de maig a octubre. De totes maneres, a l'estació seca (abril-novem-

bre) les pluges, no cessen ni tan sols el desembre, el mes més sec. Això fa que la humittat sigui molt alta (82% a l'estació humida). Les temperatures es mantenen molt estables durant tot l'any, entre els 22 i 27°C a l'Havana (63).

En arribar el juny de 1896

"empezaran las lluvias y por lo tanto las operaciones tuvieron que limitarse (...) y las enfermedades fueron haciendo presa en nuestras tropas, especialmente las calenturas y la fiebre amarilla" (64).

El mes següent continuaren les pluges i "las calenturas y fiebre amarilla siguieron causando mayor número de bajas" (65).

L'agost del mateix any

"el estado sanitario siguió siendo malo, aunque el número de fallecidos no era excesivo en relación a la fuerza que había" (66).

El general Weyler pensava iniciar les operacions quan "terminase la temporada de las aguas y disminuyesen los enfermos" (67), però a l'octubre del mateix any la situació seguia essent desastrosa ja que

"había 12.719 enfermos en los hospitales, sin contar los que existían en los centros de los Cuerpos (...) En los hospitales de la Habana había 6.560" (68).

Si començava l'ofensiva en aquestes condicions:

"(els) casos de fiebre amarilla se presentarían diariamente en las marchas y operaciones, y su transporte á los hospitales, llenos todavía, ocasionarían grandes entorpecimientos" (69).

Això va esser el que va passar quan els espanyols passaren a l'ofensiva a El Rubi (Pinar del Río). Weyler reconeix que "la difícil marcha (fou) entorpecida por la constante lluvia y los enfermos" (70). I a una altra banda de l'illa, a la trocha de Jácaro a Morón, les coses no anaven millor, fins al punt que el general Arolas assenyalava que el creixement del nombre de malalts era constant i les altes dels hospitals, en canvi, gairebé nul·les, així que la línia podria romandre desguarnida en breu termini (71).

Malgrat tot, Weyler comentà satisfactòriament una gràfica comparativa de l'estat sanitari de 1877 respecte al de 1896. A més d'indicar que la situació dels soldats era molt semblant llavors que el 1877, dóna la culpa de les diferències exclusivament a les condicions climatològiques.

Si els primers mesos de 1897 minvà el nombre de malalts, en arribar el maig augmentà la calor i començaren les pluges, i amb elles les malalties palúdiques i la febre groga

"con lo cual hubo de considerarse terminada la campaña de invierno (...) hasta que, llegado el otoño, cambiasen estos elementos atmosféricos y pudiesen emprenderse las operaciones en Oriente" (72).

Precisament l'estiu de 1897 fou tan dolent que a "una brigada había más de 2.000 enfermos, y los insurrectos estaban en igual estado" (73), i a Santiago "si bien hay bastantes soldados en esta jurisdicción la fiebre palúdica los ha reducido a un número exiguo" (74).

Es interessant l'informe del general Losada, encarregat per Weyler dels afers sanitaris, on s'indica que

"las tropas de Pinar del Río han sido sumamente castigadas por la malaria (a causa de) que no se conocían las condiciones palúdicas de aquella parte de la Isla",

i s'afirma que

"nada puede hacerse buenamente contra la acción enervante del calor húmedo y el influjo del miasma palúdico, pero que cabe dar al soldado mayor resistencia orgánica alimentándose mejor y procurándole menos fatiga" (75).

El desastrós estat sanitari de l'illa de Cuba no oscil·lava només segons les condicions climatològiques sinó també segons el terreny sobre el qual es desenvolupaven les campanyes bèl·liques. Abunden a Cuba les zones d'aiguamolls i les aigües embassades infestades d'insectes, molt favorables a diferents tipus de malalties infeccioses. Així per exemple, a la província de Matanzas, les columnes anaven restant reduïdes per les malalties a mesura que s'acostaven al pantà de Zapata, el juliol de 1896 (76).

La divisió de Matanzas es va veure precisada a augmentar el seu nombre d'efectius amb reemplaços per a poder operar amb èxit (77). També eren molt malsanes la conca del riu Cauto (província de Santiago) i la propera zona de Victoria de las Tunas, on arran dels combats lliurats amb els insurrectes el setembre de 1897 el general Luque envià un patètic comunicat al seu superior, Weyler, on, entre d'altres coses, deia:

"Guarnición Breñosa toda enferma; llena del mejor espíritu, tanto en asedio com en auxilio de represados de Tunas, á los que dieron todas sus medicinas y casi todas sus raciones; fué relevada por fuerza que en breve habrá que relevar por que á su vez habrá enfermado por causa de malas condiciones agua potable" (78).

En temps del general Blanco es desenvoluparen importants operacions en aquesta zona,

"tan malsana, encharcada en el verano y pantanosa en el invierno (la qual provocà), muchas bajas y muchos enfermos, en número tan excesivo, que contribuyeran poderosamente a empeorar el estado sanitario de aquel ejército" (79).

També hi havia zones especialment sanes, com l'illa de Pinos, on el juliol de 1896 hi va haver una rebel·lió contra la qual es va enviar una companyia de convalescents procedent dels hospitals (80).

Si bé sembla que el general Weyler intentà amagar el desastre sanitari que suposà la guerra de Cuba, no per això deixà de redactar importants bans sobre aquest tema. Així per exemple a una circular del 29 de setembre de 1896, sembla esser perfectament conscient de comandar un exèrcit de malalts, i en conseqüència arbitra una sèrie de mesures tendents a aconseguir millores en la higiene, alimentació i vestit dels soldats. La circular acaba recomenant "que no se cause más fatiga á la tropa que la que racionalmente exijan las operaciones de la guerra" (81).

Un altre circular determinà com s'havia de legalitzar la situació dels caps i oficials absents per malaltia, la qual cosa fa pensar en l'existència d'irregularitats (82).

També és interessant la circular del 19 de maig de 1897, en la qual Weyler intentà disminuir el nombre de malalts dels hospitals a través de la incorporació en els serveis de guarnició dels soldats que no estaven prou malalment per enviar-los a la Península, ni prou bé per marxar a les operacions bèl·liques. El general Weyler s'atribueix també la iniciativa de construir un nou escorxador a l'Havana

"para mejorar la higiene de aquella población, que bien lo necesitaba, especialmente en la época de las lluvias, en que la fiebre amarilla se cebaba en los europeos" (83).

La qüestió de les subsistències era també una font inegotable de problemes, fins al punt que s'ha dit que la fam era la primera causa de la mortalitat, i apareixia en segon lloc l'esgotament i la deficient indumentària (84). Weyler dictà unes instruccions per a l'alimentació en els hospitals (30 de novembre de 1897) de les quals destacam el següent article, que fa palesa la penúria alimentària:

"Siempre que falte un artículo que sea base de una ración alimentaria dada, se procurará sustituirlo con otra ración análoga de las comprendidas en el plan actual de alimentos" (85).

La malaltia principal que afectava els soldats era la febre groga, de la qual en són símptomes l'anèmia i el vòmit (a les

l·listes de baixes apareixen separats els morts del "vómito"). Es tracta d'una malaltia infecciosa causada per un virus i transmesa per un mosquit (*Aedes aegypti*). Es endèmica de les zones tropicals (Weyler diu que a Cuba existeix sempre) i es caracteritza per icterícia (grogor dels ull i pell entre altres), febre, nefritis (inflamació dels ronyons) i hemorragies. Era mortal en bon nombre de casos i, com hem vist, la seva extensió anava lligada a l'època de les pluges (86).

També era molt freqüent el paludisme, o malària, que com la febre groga acompanyava l'època de les pluges. Sol ésser més freqüent a les zones pantanoses. Aquesta malaltia infecciosa es produïda per un protozoari i transmesa per un mosquit femella del gènere anopheles. La seva mortalitat arriba a un 10% dels casos. El paludisme provoca febre -febre palúdica- seguida de somnolència i nàusees i cefalees. També produeix augment del tamny del fetge i de la melsa, així com anèmia intensa i la pell adquireix un to groc grisenc pàl·lic (subicterícia). A més, es poden presentar recaigudes en períodes de diversos anys.

La disenteria era un altre flagell de l'exèrcit de Cuba. Es tracta d'una malaltia infecciosa aguda i epidèmica que provoca lesions a l'intestí gruixat. Es dóna la particularitat que un individu ja curat encara és portador del gèrmen d'aquesta malaltia.

A més, l'Exèrcit de Cuba patia casos de tisi incipient, diarrees, gastropaties i infarts visceral·ls. En resum, un complet

desastre sanitari causat per les condicions climàtiques i geogrà-fiques en connexió amb el factor infecció i els patiments de la guerra (87).

6.3.2. TECHNIQUES DE GUERRA

No podem oblidar els aspectes purament militars, ja que a Cuba lluitaren dos exèrcits durant llarg temps i el problema cubà fou resolt per la força de les armes d'un tercer exèrcit: el nord-americà. Hem deixat pel següent apartat la polèmica qüestió dels "reconcentrados".

El general Weyler, com ja hem dit, es caracteritzava per la seva duresa. "La energía y el rigor que él emplee (l'enemic), han de servirnos de norma" (88), afirmava, i en un ban del 16 de febrer de 1896, ordenava que es jutjàs mitjançant procediments sumaríssims els acusats de delictes castigats amb la pena de mort. També indicava que s'havia de perseguir l'enemic fins a l'extermini.

Es preocupava Weyler per aixecar la moral, "es preciso reanimar, á toda costa (...) el espíritu de los habitantes". Calia uniformar les tropes, reorganitzar-les i passar a l'ofensiva sense deixar alenar l'enemic.

També va tenir molt d'esment a la informació, "que no se repita el caso de que éste (l'enemic) se halle mejor informado" (89). Es queixava de la manca de dades (90), i va tenir cura de restablir les comunicacions, sobretot les telegràfiques i les ferroviàries (91). Els caps havien d'estar correctament informats de tot el que passava (92).

Es queixà de la "diseminación de las unidades por toda la isla" (93), i es proposà emprar les columnes, no d'una manera

aïllada, sinó obeint a "un plan conjunto" (94), ja que calia actuar "siempre en combinaci3n, barriendo así mejor el terreno y evitando bajas" (95). Així els insurrectes eren derrotats i fugien:

"convencidos de que no podian empear combate sin encontrarse envueltos por varias columnas, lo cual les desmoralizaba por completo; pues no estaban acostumbrados á este sistema, con el cual tenían que abandonar sus muertos y heridos, dejando también prisioneros en nuestro poder (que después nos servían de guías), mujeres, reses y víveres (96).

Eliminar els recursos de l'enemic era una altre de les directrius marcades per Weyler, com es pot constatar a les "Instrucciones para las columnas de Pinar del Río", del 18 de desembre de 1896:

"Diseminadas las partidas de la provincia de Pinar del Río, muerto su principal jefe y destruidos la mayoría de los recursos con que contaban en el llano y las lomas, es llegado el momento de dar una batida general en estas últimas para concluir con el resto de los recursos que allí pueda tener el enemigo, así en hombres como en subsistencias" (97).

L'èxit a Pinar del Río es va aconseguir

"realizando mi plan de ocupar con fuertes las salidas ó pasos de las lomas y la destrucci3n de recursos al propio tiempo que la especie de bloqueo que emplee" (98).

En aquest sentit va dictar bans com el del 24 de novembre de 1897, que disposava que es depositàs tot el blat d'indies que hi hagués en el camp, a punts que tenguessin destacaments, o el de l'1 de gener de 1897, que prohibia treure dels poblats fortificats "efectos de ferretería, talabartería, ropas, víveres y medicinas" (99).

El general Weyler tenia en molta estima els cossos auxiliars de guerrillers, voluntaris i bombers. Just arribar a Cuba parla de la

"conveniencia de nutrir los cuerpos voluntarios ó guerrilleros"

i es complau en assenyalar que

"El General en Jefe (anava) sin más protección que su escolta de veinticinco bomberos de color" (100).

Molts de poblats estaven guarnits només per guerrilles i voluntaris. Fins i tot, molts de reconcentrats que havien lluitat contra els espanyols ingressaren a "las guerrillas donde prestaron buenos servicios". Cap al final del comandament de Weyler

"estaban alistados como voluntarios movilizados o guerrilleros todos los peninsulares e hijos del país que, pretendéndolo, inspiraban confianza para darles armas, debiendo hacer constar que estas fuerzas irregulares, en gran parte de color, se condujeron con una lealtad digna de todo elogio"

I a l'al·locució de comiat no s'oblidà dels voluntaris i bombers dels quals esperava que fossin el més ferm bastió d'una Cuba sempre espanyola (101).

En canvi, no li donà tanta importància a la Marina tot i que valorava els seus bons serveis "siempre que tenía para ello los medios necesarios" (102).

A més, donava molt d'importància a la cavalleria, a fer bon ús dels queviures i les armes, sobretot dels fusells Mauser, a l'artillat de l'Havana, que féu amb dificultats perquè "los artilleros salían á campaña y el artillado se hacía con cuadrillas de paisanos" (103).

No podem deixar d'indicar que moltes de les seves disposicions no s'acomplien, com ho reconeix el mateix general:

"Al conocer el resultado de la revista de inspección pasada á los poblados y puntos fortificados de la provincia de la Habana, me he persuadido de que en parte no se cumplieron mis bandos y circulares" (104).

6.3.3. LA "RECONCENTRACIO"

Possiblement radiqui en aquest tema la clau per entendre el sentit i la transcendència de la política que Weyler menà a Cuba.

La reconcentració era necessària, segons Weyler, perquè:

"los pacíficos (...) suministraban viandas para las partidas y les facilitaban toda clase de recursos, de los cual cuidaban los prefectos y las casas de postas que tenían establecidas, y estaban á su cuidado el facilitar comidas, guías y cuanto necesitaban y cuanto necesitaban las partidas, viajeros ó comisiones de los insurrectos" (105).

Valerià Weyler i Nicolau dictà el principal ban de "reconcentrados" el 21 d'octubre de 1896. Els seus dos primers articles estipulaven que:

"1º Todos los habitantes en los campos ó fuera de la línea de fortificación de los poblados se reconcentrarán en el término de ocho días en los pueblos ocupados por las tropas. Será considerado rebelde y juzgado como tal todo individuo que transcurrido ese plazo se encuentre en despoblado.

"2º Queda prohibido en absoluto la extracción de víveres de los poblados, y la conducción de uno á otro por mar ó tierra sin permiso de la Autoridad militar del punto de partida. A los infractores se les juzgará y penará como auxiliares de los rebeldes" (106).

Aquest ban, que intentava eliminar els suport popular dels insurrectes per l'expeditiu sistema de neutralitzar i controlar, "concentrar" en definitiva, a la població civil, es va aplicar en

un primer moment només a Pinar del Río, on es desenvolupava l'ofen-siva espanyola.

Es clar que la "concentració" de la població provocà múltiples problemes d'alimentació i d'higiene. Així mateix, Weyler es preocupà d'establir zones de conreu pels reconcentrats, en un ban de l'1 de gener de 1897 per a la província de l'Havana. La reconcentració ja devia afectar almenys a Pinar del Río, l'Havana i Matanzas, ja que en un altre ban d'aquest mateix mes s'assenyalava que tots els amos de finques d'aquestes províncies haurien de justificar les seves propietats, els que no ho fessin "se concentraran en los poblados señalándose terreno en las zonas de cultivo" (107).

Un ban del 30 de gener de 1897, implantava la "reconcentració" a la província de Santa Clara o de Las Villas, al centre de l'illa. Un altre ban del 27 de maig de 1897 imposà la reconcentració a les províncies de la part oriental de l'illa, Puerto Príncipe (Camagüey) i Santiago de Cuba (Orient), on pensava passar a l'ofensiva d'una forma imminent. Tota la població de l'illa hauria d'estar reunida als pobles i ciutats on els espanyols tenien guarnició (108).

No hem de creure que la reconcentració es dugués a terme amb excessiu zel, ja el maig de 1897 Weyler es veia obligat a recordar que "la reconcentración se llevará a término sin excepción alguna, obligando a vivir en los poblados" (109). I abans d'acabar aquest més, un decret haurà d'aclarir alguns dubtes, tot i

que els bans de Weyler

"previenen, clara y terminantemente, que la reconcentración de familias debe verificarse en los poblados donde haya fuerza armada" (110).

Valerià Weyler intenta justificar la seva política de "reconcentració" en funció de quatre idees:

1- Intentà millorar, així com podia, la sort dels reconcentrats. Ja hem vist que establí zones de conreu, i a més promogué la realització d'obres públiques que permetessin als reconcentrats guanyar-se un jornal. Molts dels presentats i reconcentrats ingressaren a les guerrilles (111).

2- Era l'única mesura eficaç. No és estrany que Weyler inclogués un article periodístic on s'indica que "ninguna medida se ha tomado más sabia y eficaz que la reconcentración" (112).

3- Les crueltats de la "reconcentració" eren inferiors a les d'altres guerres, per exemple a la campanya de Sherman (Guerra Civil Nord-americana), i a més "La Concentración (...) fue aplicada posteriormente por los ingleses en el Transvaal (llamándola el weylerismo sin Weyler), por los americanos en Filipinas, y últimamente por los rusos en su campaña con el Japón" (113).

4- I, tanmateix, es tractava de "aquellos desgraciados que, después de habernos causado bajas en nuestros soldados, se presentaban cuando, dominados por nuestras tropas los montes donde se escondían y careciendo de todo elemento de vida, no tenían otra salvación y se veían precisados á ello" (114).

6.3.4. MESURES ECONOMIQUES

Sens dubte, donat el tipus de guerra que desenvolupà Weyler, que podríem qualificar de "total", les mesures econòmiques tenien una gran importància. Només amb la devastació de les zones dominades pels rebels i la concentració de la riquesa en uns pocs punts fortificats i fàcilment controlables es podria aturar la flama de la insurrecció.

Una de les primeres mesures del General Weyler fou la prohibició d'exportar el tabac en rama de Pinar del Río. Així, tot el tabac s'hauria de treballar a les fàbriques de l'Havana. Amb això s'aconseguien dos objectius, per una banda s'impedia que els obrers restassin aturats i s'incorporassin a la rebel·lió, i per l'altra, que el tabac es treballàs a Tampa i Cayo Hueso (Florida) on "todo era insurrecto" (115). Els Estats Units protestaren enèrgicament, com solien fer cada vegada que els espanyols prenen alguna mesura que afectàs, de prop o de lluny, els seus interessos.

El comerç del petroli -que els insurrectes empraven com a arma- només restà autoritzat a cinc ports (116).

Un decret del 15 de maig de 1896 va suspendre "la ejecución de apremios (manaments de l'autoritat econòmica per obligar al pagament de les contribucions, o contra els arrendadors per a l'exacte compliment d'algunes de les seves obligacions) por créditos hipotecarios para evitar que por pequeños que éstos fuesen, se subastasen propiedades de gran valor, como sucedía en la mayoría de los ingenios, que viviendo siempre al día y no pagando lo que se llamaba la refacción hasta que se vendía o

cobrava el producte de la zafra, fuesen embargados y subastados, evitando así grandes males" (117).

La "Junta Revolucionaria", el setembre de 1896 exigí un impost als hisendats a canvi de permetre la zafra (collita de la canya de sucre i posterior fabricació del sucre). Davant aquesta situació Weyler, senzillament, prohibí la zafra, i en conseqüència els hisendats es negaren a pagar (118).

Després de la campanya de finals de 1896 a Pinar del Río, la conjuntura havia canviat i cap a febrer de l'any següent "la situación (a la part occidental) eran tan próspera (que es feía) la zafra en todos los ingenios". Llavors els insurrectes prohibiren la zafra i intentaren recaptar el seu "emprèstit forçós" del 2% a canvi de no destruir els ingenios (119).

Segons Weyler aquesta mesura dels rebels no fou efectiva ja que "seguía haciéndose la zafra sin dificultades en las cuatro provincias occidentales y sin pagar contribución alguna al enemigo" (120). Així doncs, la guerra econòmica la realitzaren el mateix els cubans que els espanyols.

Un altre ban important, quant als aspectes econòmics del comandament de Weyler, és el del 14 de maig de 1896, pel qual es concentra tot el blat de les índies on hi hagi destacaments:

"a fin de restar al enemigo este elemento este elemento tan necesario para la manutención de sus caballos y proteger al mismo tiempo los intereses de los habitantes del campo (...). Terminado el plazo (...) será considerado como contrabando de guerra todo el maíz que se halle depositado en las sitierías, el cual será desde luego embargado" (121).

També es preocupà per estalviar, per exemple, queviures i per impedir l'especulació financera. Així mateix protegí els ramaders, exhortà els propietaris a defensar els seus ingenios amb forces de voluntaris per ells pagades i adquirí cavalls a Cuba i Nova Orleans per a l'exèrcit (122).

Però no hi ha dubte que l'objectiu principal era eliminar "todos los recursos que el enemigo pueda utilizar" (123).

6.3.5. ELS POLITICS, LA PREMSA I LES REFORMES

Els problemes polítics -les reformes a Cuba, el torn de partits a Madrid- es barrejaven amb els militars a la Guerra de Cuba. I la premsa, una premsa sovint irresponsable, encara embolicava més la troça. Davant això, un militar dur amb escasses o nul·les dots diplomàtiques, com era Weyler, va respondre a les males, culpant els polítics del desastre.

Weyler arribà a dir que "los partidos políticos no tienen siempre lo que hay que tener " (124), i que:

"no puede achacárseme la más remota responsabilidad de lo que ocurrió y mucho menos al Ejército, que como he dicho en otro lugar FUE VICTIMA DE LA POLITICA" (125).

El general mallorquí es va queixar amargament de les crítiques que va rebre, perquè:

"no creía que los españoles de la Península, que tanto pedían rigor y energía al embarcarme, cambiarían tan pronto de proceder, y, olvidando todo patriotismo, habían de combármeme, tanto más cuanto mayores eran los resultados que obtenían mis tropas" (126).

S'oposaren a Weyler sobretot els liberals. Segons el testimoni del general, que era d'ideologia liberal i que posteriorment fou diverses vegades ministre en gabinets liberals, l'oposició del Partit Liberal s'inicià quan ell afirmà que a Cuba es podien fer les eleccions generals d'abril de 1896. Llavors, aquest partit:

"que de no hacerse las elecciones hubiera ocupado el poder, me declaró una guerra sin cuartel (...). Las elecciones fueron, pues, causa de que me faltase en la Península todo el apoyo que para mi prestigio necesitaba" (127).

Aquestes eleccions també li varen fer perdre les simpaties del Partit Reformista i del Partit Autonomista, que no es varen presentar. Hi va haver moltes protestes i els comicis foren acusats d'il·legals i de ficticis, però Weyler els va manar fer, d'acord amb el govern, per no donar més importància a l'aixecament independentista (128).

La polèmica amb els liberals empitjorà quan aquests passaren a defensar l'autonomia per a Cuba i el seu cap, Práxedes Mateo Sagasta es permeté dir en el senat paraules com aquestes (19 de maig de 1897):

"Después de haber enviado 200.000 hombres y de haberse derramado tanta sangre, no somos dueños en la Isla de más terreno del que pisan nuestros soldados" (129).

A la qual cosa respongué Weyler afirmant que amb vint-i-cinc homes de color podia recórrer tota l'Havana i Matanzas. També ajudà a empitjora les relacions de Weyler amb els liberals el discurs de Saragossa (19 d'agost de 1897) del liberal Segismundo Moret (130), on afirmà que el General "aplicaba la política de la destrucción y el exterminio" i que la fórmula necessària per a la pau era l'autonomia de l'Illa de Cuba. Aquest discurs repercutí a Cuba, i en paraules de Weyler "(me) apartó los partidos reformista y autonomista, que habían aceptado las

reformas de Cánovas" (131).

També atacaren a Weyler el conservador dissident Silvela i el general Arsenio Martínez Campos (132).

Una part de la premsa crítica durament la política menada per Valerià Weyler:

"Gran parte de la prensa de la Península no podía ser más perjudiciales al éxito de la campaña ni más favorables a los insurrectos (...). El origen de esto suponía yo que venía desde la muerte de Maceo, por celos de algunos corresponsales, por temores de políticos de aquí, que temían las consecuencias de mi triunfo, y por parte de personajes liberales que no me perdonaban mi actitud en las elecciones y mi significación y apoyo al Presidente del Consejo sobre la oportunidad de que las reformas de que tanto se había hablado se plantearan en la parte Occidental, donde la insurrección se había dominado. Pero puede también asegurarse que una parte muy principal se debía á la prohibición de la zafra" (133).

Entre la premsa que l'atacava destacaven els diaris liberals madrilenys "El Imparcial" i el "Heraldo de Madrid". La premsa de Cuba el defensava, a excepció de "El Diario de la Marina" (l'Havana), reformista i després autonomista (134).

Als Estats Units el criticà durament la premsa sensacionalista, l'anomenada premsa groga, i en especial el "Journal" de Randolph Hearst i el "World" de Joseph Pulitzer, ambdós de Nova York.

Pel que fa a les reformes, en una circular als "Habitantes de Cuba" (febrer de 1896) deia que

"no he de ser obstáculo para que el gobierno de S.M. (...) os conceda, cuando lo crea oportuno, las reformas que estime convenientes, con el cariño de una madre para sus hijos" (135).

De manera que Weyler no s'oposà a les tímides reformes administratives promogudes al principi de 1897 pel govern conservador i que s'anirien aplicant a mesura que el General pacificàs el territori (136).

Arran de l'aplicació d'aquestes reformes (que qualifica de "polítiques") a Santa Clara, Weyler explicà que no hi tenia cap inconvenient, i que si bé creia que la insurrecció s'havia de dominar per les armes, les reformes servirien de pretext perquè es presentassin alguns "cabecillas" (137). Posà èmfasi en què les reformes tanmateix no solucionaven res, ni tampoc l'autonomia, a la qual s'oposava, ja que els insurrectes pretenien la independència. Máximo Gómez ho havia deixat ben clar:

"es necesario perseguir cuanto pueda denunciarnos la acción traidora de manejos autonomistas" (138).

Així i tot, el General Weyler arribà a dir que si el propòsit del govern liberal era concedir l'autonomia

"lo lógico era, después de lo que ho había prometido, conservarme en el mando para que lo cumpliese, y ofrecerla para primeros de mayo de 1898, en que confiaba haber domina-

do á la insurrección. Y como siempre creí que la autonomía era un paso para la independencia, consideraba más conveniente otorgar ésta con un Tratado de comercio, el pago de la Deuda y de los gastos de repatriación, conservando allí algunos puntos ocupados con tropas, mientras no cumpliesen lo que pactasen. Los cubanos eran acreedores a toda clase de libertades, y lo que yo siento es que no las recibiesen de España" (139).

En canvi, "No creía lo mismo respecto de Filipinas", que com hem vist coneixia bé per haver estat governador general d'aquestes illes (140).

6.3.6. ELS ESTATS UNITS D'AMERICA

Segons Weyler, els nord-americans sempre actuaren de mala fe a Cuba. Durant el seu comandament, als Estats Units es multiplicaren les crítiques, sempre interessades, als espanyols en general i a la seva política en particular:

"lo mismos norteamericanos que siempre habían ayudado y protegido la insurrección de la Isla, favoreciendo las expediciones filibusteras (...) no podían estar conformes con mis éxitos" (141).

El general mallorquí argumentava que fins i tot el cònsol nord-americà a l'Havana, Fitzhug Lee, donava suport als insurrectes i feia valer el seu poder per a protegir els seus súbdits. Com que molts de cubans al·legaven la condició de nord-americans i Weyler havia de creure la paraula del cònsol, dictà el decret de 14 de juliol de 1896 que feia complir la llei d'estrangeria de 1870 i obligava tots els estrangers a inscriure's en un Registre Especial. Això provocà grans queixes dels Estats Units, i a més no agradà gaire en el Ministeri d'Ultramar (142).

El General Weyler afirma que va tenir molts de

"contratiempos por la constante actitud de los Estados Unidos, que se oponían a todo cuanto podía contribuir á vencer aquella insurrección" (143).

Es va dir que hi havia reconcentrats americans i el govern de Washington protestà davant l'ambaixador espanyol per la política de reconcentració. També es recolliren en els Estats Units

les declaracions de Sagasta (mai no rectificades) en el sentit que els espanyols només dominaven el sòl que els seus soldats trepitjaven. S'arribà a parlar d'ell com "el Nerón del siglo XIX, esto es Weyler I" (144).

Davant tot això Valerià Weyler i Nicolau es complau en retreure als nord-americans les salvatjades que realitzaren durant la seva guerra civil (1860-65), i les que feren a les campanyes de Filipines després de la derrota espanyola (1899-1903) (145).

El general fou cessat "para dar satisfacción con ello a los Estados Unidos" (146), però:

"no se logró (satisfer-los) para que desistiesen de su actitud, si bien lo consideraban de necesidad para llevar a cabo sus propósitos, convencidos como estaban de que yo hubiera logrado dominar la insurrección en toda la isla antes de que estuviesen en condiciones de emprender la guerra contra España" (147).

Amb posteriors concessions, com l'autonomia, tampoc s'aconseguí satisfer Washington.

A més, Weyler ens diu que no és cert que ell fos partidari de la guerra amb Nord-amèrica i que segurament si hagués seguit de comandant general, la guerra no s'hauria produït. I en cas de produir-se els ianquis s'haurien trobat amb un Orient pacificat i el Port de Santiago ben artillat (148).

6.3.7. ELS "INSURRECTOS"

Com és lògic els "insurrectos", és a dir els defensors de la independència de Cuba, només són esmentats a les memòries de Weyler per intentar demostrar que eren més brutals i sanguinaris que els espanyols o per posar de manifest la seva intransigència.

La guerra de Cuba originà una interessant terminologia. El general Weyler es refereix als seguidors de la República de Cuba, en els termes de "insurrectos" ("fuerzas insurrectas", "grupo insurrecto", "Gobierno insurrecto") o "rebeldes" i mai no els esmenta com a cubans. Els oficials són "el titulado comandante", "titulado general", entre altres. I les armes que reben per via marítima les transporten "expediciones filibusteras".

Aquests insurrectes o rebels destrüen les vies fèrries i "hacían descarrilar y destrulan con dinamita trenes de pasajeros indefensos", i "quemaban los ingenios que no les pagaban la contribución". No respectaven a res ni a ningú "violando á mujeres y niñas", a més "hacian uso de balas explosivas contra nuestros soldados" (149).

Una proclama de Maceo de març o abril de 1896 deia:

"compañeros de armas: destruid, destruid siempre (...) aniquilar á Cuba, es vencer al enemigo (...). Hay que quemar y destruir á toda costa" (150).

El general cubà Lacret tampoc anava de verbes

"los dueños de los ingenios que estan moliendo y los "plateados" (desertors) de nuestro Ejército, seran inmediatamente ahorcados" (151).

Però la descripció de les crueltats realitzades pels cubans arriba al cim a causa de la conquesta de Victoria de las Tunas:

"rendida ya la plaza, entró el saqueo brutal de tiendas y casas de familias, no respetando ni aun las hermanas de Vicente García ni por su edad avanzada (...). Sententa y ocho es el número que hoy se sabe han sido horribilmente mutilados (...). A Pepillo Santana le colgaron vivo por los pies i vivo lo quemaron al son de una música. A un presentado que se hallaba en Tunas, vivo le abrieron en canal, dejándole morir desangrado. A un práctico que dejó Luque en el hospital, le carbonizaron los pies, matándole á machetazos" (152).

Ja hem dit que els insurrectes també realitzaren una guerra "econòmica", a través de mesures com la de prohibir la creació de zones de conreu entorn dels poblats reconcentrats i impedir la zafra (153).

Quan li convé, Weyler emprà documentació de la República de Cuba, dels "insurrectos", bé sigui per demostrar els seus procediments "cruels y bárbaros", o bé per exposar les lluites internes i la desmoralització (154).

La qüestió racial va tenir gran importància durant la guerra de Cuba, ja que l'esclavitud havia perdurat fins una dècada abans de l'inici de la guerra (1886). No ignora Weyler la importància d'aquest factor, i així ens diu que Antonio Maceo

"por ser de color y tener el don de hacerse querer, arrastraba á la

gente de su raza, la más importante de Cuba para sostener la guerra"

i que del

"tercio de Voluntarios y Bomberos (...) se escogieron 30 de color con un oficial voluntario para formar mi escolta, como medida política, y para dar yo una prueba de confianza á esa raza, tan adicta a España en otros tiempos" (155).

De vegades, les memòries de Weyler deixen entendre un cert racisme. Per exemple quan una columna espanyola mata 12 insurrectes, dels quals

"dos eran blancos y decentemente vestidos, por lo que fueron llevados a San Nicolás para su identificación"

Quan parla del setge de Santiago pels nord-americans (agost de 1898), indica que 22.000 persones fugiren de la ciutat, i enmig de la confusió, la major part de les famílies acomodades es veren confoses amb "immundas negradas" (156).

6.3.8. ALTRES ASPECTES

Encara cal que vegem alguns aspectes més secundaris, però no per això exempts d'interès.

Weyler es qualifica a ell mateix com a "rudo y conciso", qualitats que encara destaca més quan ens informa que

"el Marqués de Ahumada me será completamente leal y procuraba con su carácter bondadoso y caballeresco suavizar toda clase de asperezas que pudieren originar mi carácter severo y duro" (157).

Aquest caràcter l'impulsava a lluitar contra els abusos de poder, per exemple en una circular

"recordando que los pasajes de Generales, Jefes y Oficiales que viajen para asuntos que no sean del servicio, deben abonarse por los interesados" (158).

Això no l'impedia tenir algun gest de generositat com l'ordre que va donar l'agost de 1896:

"para dar libertad a los muchos presos políticos que había sin medios de justificar su penalidad, disposición que fué muy aplaudida por unos y censurada por los intransigentes" (159).

Obviament, la guerra de Cuba no apareix mai com una "guerra d'independència", sinó que es parla o de guerra sense cap adjectiu o bé de "la insurrección". Amb tot, de vegades s'accepta que es tracta de quelcom més i s'utilitza el terme "guerra civil".

Així, Weyler indica que la premsa liberal espanyola el criticava "procurando sacar partido de los menores incidentes, que siempre ocurren en una guerra civil" (160). Aquest terme torna aparèixer en la contestació que fa l'embaixador espanyol a Washington E. Dupuy de Lome, a una protesta del govern nord-americà per la política de reconcentració, el 30 de juny de 1897 (161).

Ben trista resulta l'única referència a l'ensenyament que apareixen en aquestes memòries:

"En las escuelas de primera enseñanza me vi precisado á prohibir como libros de texto algunos que no respondían á los principios que en ellas deben enseñarse, como es el respeto y el amor á la Madre Patria" (162).

La qüestió social només apareix amb motiu de la fundació d'un "comité central patriótico", que permet a Weyler pronunciar un parlament on assenyala que

"admiro la nota patriótica dada por los obreros, (i se sent orgullós de la confiança) que en él depositaron dichas clases, con especialidad la obrera" (163).

Abans de partir (octubre de 1897) Weyler

"dirigí telegramas a los Presidentes de las Repúblicas de Méjico y Santo Domingo agradeciéndoles su cooperación"

Cal recordar que la República Dominicana només feia trenta-dos anys que s'havia independitzat per segona vegada (la primera fou el 1821) d'Espanya, després de dos anys de lluita contra l'exèrcit espanyol, en el qual figurava, precisament, Valerià Weyler i Nicolau (164).

A "Mi mando en Cuba" quasi no apareixen mai referències a soldats mallorquins. Només n'hem sabut trobar una. A Pinar del Rio, el 18 d'abril de 1896,

" un sargento (...) y un cabo de Mallorca mataron dos rebeldes" (165).

El que sí apareix amb molt detalladament és la rebuda que els mallorquins li dispensaren en tornar de Cuba. El general Weyler explica que

"gozando allí de grandes simpatías, y en donde había gran número de jefes y oficiales, hijos como yo de aquella tierra, á los cuales había tenido ocasión de complacer en sus pretensiones, y natural era que el recibimiento que se me hiciese superase á los que me habían dispensado en otros puntos" (166).

Però les autoritats, que seguien ordres del govern extremaren les precaucions i el capità general va recloure les tropes als quarters.

A Mallorca li dedicaren sonets "Mallorca en el feliz regreso de su egregio hijo el general Weyler, de la Isla de Cuba" i himnes, "himno al general Weyler". La rebuda al Port de Palma va esser apoteòsica. Entre aclamacions i aplaudiments li oferiren

corones amb inscripcions, com "al ilustre caudillo", "al general Weyler" i "¡Viva Weyler!". El general tengué el detall de dirigir-se en mallorquí als seus paisans i lloà Mallorca i els mallorquins (167).

NOTES DEL CAPITOL 6

- (1) Vegeu per exemple, SANTANER MARI, Joan (1985): General Weyler. Ajuntament de Palma.
- (2) El 29 de novembre de 1988, es celebrà a la seu de la Societat Arqueològica Lul·liana una taula rodona com a homenatge al general Weyler. Fou moderada per Romà Pinya Homs i intervingueren Francisco Astarloa, Miquel Deyà, Carles Manera, Antoni Marimon i Sebastià Serra.
- (3) WEYLER Y NICOLAU, Valeriano (1910/11): El mando en Cuba. (5 volums), Imprenta litogràfica y casa editorial de Felipe González Rojas, Madrid. Aquesta obra es pot consultar a Palma almenys a la Biblioteca del Parlament de les Illes Balears, a la Biblioteca Pública de Mallorca, a la Biblioteca de l'Ajuntament i a la Biblioteca Balear de la Real.
- (3 bis) L'arxiu Weyler fou catalogat el 1988 per Mercedes Martín-Palomino y Benito i María Angeles Benavides López, sota la direcció de Pilar Castro.

- (4) Com hem vist més detalladament a l'apartat 3.3.2. "Weyler, governador general de les Filipines". Vegeu sobretot RETA, W.C. (1896): Mando del general Weyler en Filipinas. 5 junio de 1888-17 noviembre 1891. Apuntes y documentos para la historia política, administrativa y militar de dichas islas. Minuesa, Madrid.
- (5) Com afirmen, entre d'altres, PAYNE (1969): Los militares y la política en la España Contemporánea. Ruedo Ibérico; i THOMAS, Hugh (1974): Cuba. La lucha por la libertad. Grijalbo, Barcelona.
- (6) BAQUER, Miquel Alonso (1971): El ejército y la sociedad española. Ediciones del Movimiento, Madrid, pàg. 167, 188, 210, 216, 219, 220 i 225-230.
- (7) Sobre la Setmana Tràgica és molt interessant l'article de VILANOVA, Pere (1977): Exèrcit, crisi colonial i catalanisme en la Setmana Tràgica. "L'Avenç", Barcelona, número 2, pàg. 18-24. D'aquesta mateixa època és la correspondència de Canalejas a Weyler que ha estudiat DURAN PASTOR, Miquel (1985): Dilucidación de algunos aspectos de la ejecutoria de José Canalejas a través de sus comunicados al general Valeriano Weyler. "Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana", Ciutat de Mallorca, número 839, tom XLI, pàg. 407-421. Canalejas

reconeix que els afers de Catalunya precisen de "l'autoritat i prestigi de Weyler", un home prudent i enèrgic alhora, que ha esdevingut la garantia que a Barcelona no passi l'inevitable. Canalejas -el polític demòcrata radical- i Weyler -el militar decidit, professional i dur-, ambdós, liberals, connecten fàcilment, i suposen un factor d'estabilitat, "Usted y yo (Weyler i Canalejas) representamos una fuerza muy difícil de destruir, que favorece a la paz de España, al arraigo del trono y al desenvolvimiento de los principios liberales" (pàg. 415), no exempt de rivets repressius "hay que penetrar en las entrañas de los organismos revolucionarios para abortarlos, y castigar severamente a los inspirantes de un movimiento sedicioso contra el Ejército y el prestigio de las armas" (pàg. 418). I, és clar, ambdós coincideixen en salvar l'ordre social i impedir la subversió dels fonaments de la societat (pàg. 420).

- (7 bis) Sobre les relacions de Weyler amb els carlistes, sobretot amb el pretendent Carles VII, vegeu CANAL MORELL, Jordi; GONZALEZ CALLEJA, Eduardo (1992): "No era la ocasión propicia..." La conspiración carlista de fin de siglo en un memorial de Don Carlos. "Hispania", Madrid, número 181, p. 705-742.

- (8) Sobretot "La Ultima Hora", el "Heraldo de Baleares" i "El Balear".
- (9) Per exemple SANTANER, J.: Op. Cit. nota 1 i MUNTANER BUJOSA, Joan: El General Weyler. 1838-1930. Resum biogràfic. (sense data ni lloc d'edició).
- (9 bis) Probablement l'historiador cubà més antiweylerista fos Emilio Roig de Leuchsenring, que va esser historiador de la ciutat de l'Havana i president de la Societat Cubana d'Estudis Històrics i Internacionals. Es autor de ROIG, Emilio (1947): Weyler en Cuba. Un precursor de la barbarie fascista. Editorial Paginas, La Habana, on qualifica Weyler de "máximo criminal de la reacción española contra la libertad cubana" (p. 14), i de "gangster del ejército español" (p. 29). A més afirma que durant la Guerra dels Deu Anys Weyler obligà "con un látigo a las prisioneras cubanas a que bailasen desnudas delante de él y de sus tropas" (p. 25).
- (10) DIVERSOS AUTORS (1984): Selección de lecturas de historia de Cuba. Tom I, Editora Política, La Habana, pàg 156-157.
- (11) SANTANER, J.: Op. Cit. nota 1, pàg. 21-22.

- (12) THOMAS, H.: Op. Cit. nota 5, pàg. 431 i PAYNE, S: Op. cit. nota 5, pàg. 65.
- (13) LAMORE, Jean (1978): De la "siempre fiel" a "our cuban colony". "Historia 16", Madrid, número 27. DUPUY, Ernest, TREVOR, N. (sense data): The encyclopedia of military history. Jane's publishing company, London-Sidney, pàg. 914, es refereix així a la "reconcentració": "Weyler established concentration camp in which nocombatants, swept from their homes, were confined under adominable conditions". L'ecriptor cubà Guillermo Cabrera Infante ha afirmat a l'article ¿Ha muerto el socialismo?. "Cambio 16", Madrid, número 939, pàg 103, que Weyler fou l'inventor dels camps de concentració.
- (14) FONER, P.S. (1975): La guerra hispano-cubano-norteamericana y el nacimiento del imperialismo norteamericano 1895-1902. Akal, Madrid, tom I, pàg. 120. Vegeu aquest tema amb més detall a l'apartat 6.3.3.
- (15) THOMAS, H.:Op. Cit. nota 5, pàg. 443. CIERVA, Ricardo de la (1980): Historia General de España. Planeta, Madrid, tom IX, pàg. 122, ROMANA, José Miguel (1983): Valeriano Weyler, el militar de hierro. "Historia 16", Madrid, número 84, pàg. 116. També es favorable a Weyler, CARR, Raymond (1979): España 1808-1975. Ariel, Barcelona, pàg. 370-371, al qual segueix DIVERSOS

AUTORS (1977): La Restauración. Edaf, Madrid, pàg. 117.

- (16) FERNANDEZ BASTARRECHE (1978): El ejército español en els XIX. S XXI, Madrid, pàg. 73, i PAYNE, S.: Op. Cit. nota 5, pàg. 69.
- (17) SERRANO, Carlos (1984): Final del Imperio 1895-1898. S. XXI, Madrid, pàg. 26-29, i VICENS VIVES, J. (1974): Historia de España Social y económica. Vicens Vives, Barcelona, tom V, pàg 332. PAYNE: Op. Cit. nota 5, pàg. 65.
- (18) TUNON DE LARA (1982): De la Restauración al desastre colonial. "Historia de España" vol 10, Madrid, pàg. 95-98, i LAMORE, Jean: Op. Cit. nota 13, pàg. 82.
- (19) WEYLER, V.: Op, Cit, nota 3, tom V, pàg. 316.
- (20) El líder liberal Práxedes Mateo Sagsta havia mort el 1903, i el general Arsenio Martínez de Campos y Antón ho havia fet el 1900. Ambdós s'havien oposat a la política de Weyler a Cuba.
- (21) CARDONA, Gabriel (1983): El poder militar en la España contemporánea hasta la guerra civil. S. XXI, Madrid, pàg. 20.

- (22) WEYLER, V.: Op. Cit. nota 3, tom I, pàg. 27 i 31.
- (23) Ibid, pàg. 41.
- (24) Ibid. pàg. 10.
- (25) Ibid. pàg. 177-179. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.6.1.1.
- (26) CARDONA, G.: Op. Cit. nota 21, pàg. 9.
- (27) WEYLER, V.: Op. Cit. nota 3, tom I, pàg. 183. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.6.1.2.
- (28) Ibid. pàg. 177-206.
- (29) Ibid. pàg. 284.
- (30) Ibid. pàg. 319.
- (31) Ibid. pàg. 321.
- (32) Ibid. pàg. 386-388.
- (33) Ibid. tom I, pàg. 414-415.

- (34) Ibid, tom III, pàg 42. Sobre aquests fets es curiós
RIERA, Carme (1979): La meva infantesa a Cuba amb Wey-
ler i Maceo. "L'Avenç, Barcelona, número 23, pàg. 5.
- (35) Ibid, pàg. 351.
- (36) Ibid, tom IV, pàg. 31.
- (37) Ibid, pàg. 40-52.
- (38) Ibid, pàg. 80.
- (39) Ibid, pàg. 81.
- (40) Ibid, pàg. 338-339.
- (41) Ibid, pàg. 439.
- (42) Ibid, pàg. 497. Es tracta d'un "Documento Parlama-
ntario. Congreso de los diputados", 31 d'abril de 1897.
- (43) Ibid, tom V, pàg. 20.
- (44) Ibid, pàg. 130-135.
- (45) Ibid, pàg. 237.

(46) Ibid, pag. 262-263.

(47) Ibid, pag. 329.

(48) Ibid, pag. 337.

(49) Ibid, pag. 386.

(50) Ibid, pag. 474.

(51) Ibid.

(52) Ibid, pag. 475.

(53) Ibid, pag. 476.

(54) Ibid, pag. 487.

(55) Ibid.

(56) Ibid, pag. 494-505.

(57) Ibid, pag. 516 i 531.

(58) Ibid, pag. 602.

- (59) Ibid, pàg. 602 i 603.
- (60) HERNANDEZ SANDOICA, Elena/ MANCEBO, Maria Fernanda
(1978): Higiene y sociedad en la guerra de Cuba (1895-1898). Notas sobre soldados y proletarios. "Estudios de historia social", Madrid, número 5-6, pàg. 366-367. Sobre aquest tema vegeu l'apartat 5.5. "Els soldats illencs a Cuba: la seva mortalitat".
- (61) WEYLER, V.: Op. Cit. nota 3, pàg. 167, tom I.
- (62) Ibid, pàg. 207-209.
- (63) LAMORE, Jean (1971): Cuba. Oikos-Tau, Barcelona pàg. 12-15.
- (64) WEYLER, V.: Op. Cit. nota 3, tom II, pàg. 5.
- (65) Ibid, pàg. 55.
- (66) Ibid, pàg. 182.
- (67) Ibid, pàg. 261.
- (68) Ibid, pàg. 424.
- (69) Ibid, tom III, pàg. 5.

(70) Ibid, pàg. 10.

(71) Ibid, pàg. 85. El 26 d'octubre de 1896 els malalts arribaven a 5.514 i només s'havien donat 147 altes.

(72) Ibid, tom IV, pàg, 398.

(73) Ibid, pàg. 517.

(74) Ibid, tom V, pàg. 127.

(75) Ibid, pàg. 389-390. I és que el 1897 foren precisament la fam, en primer lloc, i el cansament i l'esgotament, en segon, les principals causes de la mortalitat a Cuba, segons HERNANDEZ/MANCEBO: Op. Cit. nota 60, pàg. 367.

(76) Ibid, tom II, pàg., 59 i 63.

(77) Ibid, pàg. 178.

(78) Ibid, tom V, pàg. 135. Sobre el general Agustín Luque Coca, vegeu el capítol 9 de la quinta part.

(79) Ibid, pàg. 391.

- (80) Ibid, tom II, pàg. 176. Sobre l'illa de Pinos, vegeu MARIN, Thelvia (1976): Condenados: del presidio a la vida. S. XXI, Madrid.
- (81) Ibid, pàg. 281.
- (82) Ibid, tom IV, pàg. 48.
- (83) Ibid, tom V, pàg. 35.
- (84) HERNANDEZ/MANCEBO: Op. Cit. nota 60, pàg. 366.
- (85) WEYLER, V.: Op. Cit. nota 3, pàg. 156.
- (86) HERNANDEZ/MANCEBO: Op. Cit. nota 60, pàg. 366.
- (87) GARCIA DELGADO, J. L.; SANCHEZ JIMENEZ, J.; TUÑON DE LARA, M. (1984): Los comienzos dels s. XX. La población. La economía. La sociedad (1898-1931). A "Historia de España" de Ramon Menéndez Pidal, Espasa-Calpe, Madrid, pàg. 203, que cita la "Historia de la Sanidad", de C. Rico Avello.
- (88) WEYLER, V.: Op. Cit. nota 3, pàg. 126, tom I.
- (89) Ibid, pàg. 126.

- (90) Ibid, pàg. 139.
- (91) Ibid, pàg. 167.
- (92) Ibid, tom III, pàg. 372.
- (93) Ibid, tom I, pàg. 135.
- (94) Ibid, tom I, pàg. 137.
- (95) Ibid, tom III, pàg. 10.
- (96) Ibid, tom III, pàg. 12.
- (97) Ibid, tom III, pàg. 56-59.
- (98) Ibid, tom III, pàg. 63.
- (99) Ibid, tom III, pàg. 79 i 80. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.6.1.9.
- (100) Ibid, tom I, pàg. 126 i tom IV, pàg. 409.
- (101) Ibid, tom IV, pàg. 409, 402, i tom V, pàg. 510 i 319.
- (102) Ibid, tom I, pàg. 292.

- (103) Ibid, tom II, pàg. 66 i 285, tom III, pàg. 45-47 i tom V, pàg. 127-128. Weyler va enviar una circular sobre l'ús adient dels fusells Mauser, on s'assenyalava que els "asistentes, ordenanzas y escribientes (etc) emplearan Remington".
- (104) Ibid, tom IV, pàg. 310.
- (105) Ibid, tom II, pàg. 56.
- (106) Ibid, pàg. 427-428. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.6.1.6.
- (107) Ibid, tom III, pàg. 294 i pàg. 79-80. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.1.6.1.9.
- (108) Ibid, pàg. 366-367 i tom IV, pàg. 348. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.1.6.11 i 11.6.1.14, respectivament. Sobre la reconcentració, vegeu FONER, P.S.: Op. Cit. nota 14, pàg. 120, on comet algunes inexactituds, i pàg. 157-164, on intenta fer un balanç del número de persones reconcentrades -entre 400.000 i 600.000- i mortes per aquest motiu -entre 200.000 i 300.000-. Vegeu també FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1974): Historia política de la España Contemporánea 2. 1885-1897. Alianza Editorial, Madrid, pàg. 308, 309 i 336; DIRECCION POLITICA DE LAS FAR (1985): Historia de

Cuba. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, pàg. 412-420; i PEREZ DE LA RIVA, Juan (1988): La población de Cuba, la guerra de independencia y la inmigración del siglo XIX, "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 397-407. Aquest darrer autor assenyala que les províncies de l'Havana i Matanzas varen esser les que més partiren demogràficament durant la guerra de Cuba, en part perquè eren les que tenien més població, i en part perquè fou aquí on la reconcentració de Weyler "produjo sus más trágicos efectos".

(109) Ibid, tom IV, pàg. 311.

(110) Ibid, pàg. 316. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.6.1.12.

(111) Ibid, pàg. 447-450.

(112) Ibid, tom V. Es tracta d'un article de "El comercio de la Habana. Organo del Centro de Detallistas", 10 de novembre de 1897.

(113) Ibid, tom IV, pàg. 399-400.

(114) Ibid, pàg. 402.

(115) Ibid, pàg. 407.

(116) Ibid, tom I, pàg. 183.

(117) Ibid, tom I, pàg. 411.

(118) Ibid, tom II, pàg. 183.

(119) Ibid, tom III, pàg. 351-354.

(120) Ibid, tom IV, pàg. 17.

(121) Ibid, tom I, pàg. 418.

(122) Ibid, tom I, pàg. 433 i 435; tom III, pàg. 370-371; i
tom I, pàg. 289.

(123) Ibid, tom III, pàg. 295-296. Vegeu l'Apèndix Documental,
apartat 11.6.1.10.

(124) Ibid, tom I, pàg. 172.

(125) Ibid, tom V, pàg. 476.

(126) Ibid, tom IV, pàg. 399.

(127) Ibid, tom I, pàg. 172-173 i tom II, pàg. 285.

(128) "Heraldo de Madrid", 28 de febrer de 1896.

(129) Ibid, tom IV, pàg. 403 i 408.

(130) Sobre el Partit Liberal i la guerra de Cuba, vegeu el capítol 8.2.2. Segismundo Moret Prendergast (Cadis 1838 - Madrid 1913). Polític liberal, va esser diverses vegades ministre durant el Sexenni Revolucionari (Hisenda, 1869-91, i Ultramar, 1869). Amb Sagasta, va esser ministre d'estat (1885-88), Governació (1888), Hisenda (1893), Estat (1894) i Ultramar (octubre de 1897-març de 1898). Deprés de la mort de Sagasta fou president del consell de ministres en tres ocasions, de desembre a juliol de 1906, de novembre a desembre d'aquest mateix any i d'octubre de 1909 a febrer de 1910. Arran de l'incident del "Cu-cut" va fer aprovar la llei de Jurisdiccions.

(131) WEYLER, V.: Op. Cit. nota 3, tom IV, pàg. 532-533.

(132) Ibid, pàg. 339 i 401, i tom V, pàg. 119, entre d'altres. Sembla que a Weyler lamenti molt les crítiques del general Martínez Campos.

(133) Ibid, tom III, pàg. 351.

(134) Ibid, tom IV, pàg., 511. A més és interessant l'article "La prensa peninsular" de "La Voz de Cuba" (Havana, 8 d'agost de 1897) on s'indica que quan Weyler marxà a Cuba la premsa madrilenya l'aclamà i exagerà les seves virtuts. Però aviat canvià d'opinió i just quan Weyler obtenia les millors victòries passà a criticar-lo ferotgement. Sobre "El Imparcial" i el "Heraldo de Madrid", vegeu CRUZ SEOANE, María (1989): Historia del periodismo en España 2. El siglo XIX. Alianza Editorial, Madrid, índex de publicacions periòdiques. Hem parlat de la premsa cubana a l'apartat 3.1.5.

(135) Ibid, tom I, pàg. 122.

(136) SERRANO, Carlos (1984): Final del Imperio. España 1895-1898. S. XXI, Madrid, pàg 29.

Vegeu també l'apartat 8.2.2.1.

(137) WEYLER, V.: Op. cit. nota 3, tom IV, pàg. 205.

(138) Ibid, tom III, pàg. 352. Carta de Gómez a J. Mª Rodríguez.

(139) Ibid, tom V, pàg. 602-603.

(140) Ibid, tom IV, pàg. 416.

(141) Ibid, tom I, pàg. 169.

(142) Ibid, tom II, pàg. 70-77.

(143) Ibid, tom I, pàg. 410.

(144) Ibid, tom IV, pàg. 405, 417-420 i 412.

(145) Ibid, tom V, pàg. 403-406 i 411-415, respectivament.

Reprodueix documents dels mateixos EEUU, un dels nordistes i un altre dels sudistes on resta com un assassí el general Sherman. Pel que fa a la guerra de les Filipines reproduïx articles de "Las Novedades" de Nova York, on s'afirma que a les Filipines triomfa la idea del General Weyler i que "No se ha dejado traslucir información concerniente a la carnicería de 250 hombres, mujeres y niños por tropas de los Estados Unidos, en la región del Lago Lanao, el primero de agosto último" (de 1904).

(146) Ibid, tom V, pàg. 476.

(147) Ibid, tom V, pàg. 600-601.

(148) Ibid, pàg. 552-555. Sobre l'actitud dels Estats Units davant la guerra de Cuba, vegeu FONER, P.S.: Op. Cit. nota 14, pàg. 216-385. Segons aquest autor la reacció

del "poble nord-americà" davant la guerra d'extermini
menada per Weyler es traduiria en un suport a la causa
cubana (pàg.223).

(149) Ibid, tom I, pàg. 163 i 165.

(150) Ibid, pàg. 294. El febrer de 1896 Maceo envià una carta a Weyler on l'instava a respectar els presoners de guerra i la població civil, ja que si persistia en la seva conducta "abominable" provocaria "venganza privada". Per tal d'impedir la pacificació d'Occident, Maceo devastà àmplies zones de l'Havana en el seu camí cap a Matanzas, on s'entrevistà amb Máximo Gómez (març de 1896). De retorn a Pinar del Río, deixà rera seu una estela d'incendis. Vegeu FONER, P.S.: Op. Cit. nota 14, volum I, pàg. 122-123. Sobre les crueltats comeses pels espanyols, vegeu aquest mateix autor, pàg. 101.

(151) Ibid, pàg. 340.

(152) Ibid, tom V, pàg. 139.

(153) Ibid, tom III, pàg. 355.

(154) Ibid, tom IV, pàg. 289-292.

(155) Ibid, tom III, pàg. 39 i pàg. 6, respectivament.

(156) Ibid, tom II, pàg. 478 i tom V, pàg. 611, respectivament.

(157) Ibid, tom V, pàg. 316 i tom IV, pàg. 200, respectivament.

(158) Ibid, tom IV, pàg. 49.

(159) Ibid, tom II, pàg. 78.

(160) Ibid, tom IV, pàg. 398.

(161) Ibid, pàg. 420-423.

(162) Ibid, tom I, pàg. 412.

(163) Ibid, tom IV, pàg. 22.

(164) Ibid, tom V, pàg. 297. Sobre la repercussió de la guerra de Cuba a Hispanoamèrica, vegeu, per exemple, FERNANDEZ ALMAGRO, M: Op. Cit. nota 108, pàg. 287-299. Equador va ésser la única república que es mostrà favorable a la independència de Cuba.

(165) Ibid, tom I, pàg. 362.

(166) Ibid, tom V, pàg. 380. Un relat anecdòtic de l'arribada de Weyler es troba a VERDAGUER, Màrius (1976): La ciutat esvaïda, Moll, Mallorca, amb el títol d'"Una corona per al general Weyler", pàg. 16-17.

(167) Ibid, pàg. 456. Sobre la influència de Weyler a Mallorca, vegeu l'apartat 8.2.1.2.

7. EL SEGUIMENT DE LES GUERRES

Els conflictes bèl·lics de Cuba i de les Filipines foren seguits amb gran interès des de les Balears. Sens dubte influïa en aquest estat d'ànim el gran nombre d'illencs que hi havia en els exèrcits colonials i els interessos econòmics que vinculaven sobretot Mallorca i Menorca a les Antilles.

Així i tot, de tot d'una, la premsa balear no va donar massa importància a l'inici de la guerra el febrer de 1895. Però aviat es començaren a notar les seves conseqüències i el juny d'aquest mateix any ja es sortejaven soldats per anar a Cuba (1). Posteriorment, les guerres de Cuba i de les Filipines ocuparen bona part de la informació de la premsa. El 1896, un diari mallorquí, "La Ultima Hora", afirmava fins i tot tenir corresponents especials a Cuba.

Potser els moments més àlgids, pel que fa a la informació sobre les guerres colonials, foren el nomenament del general Valerià Weyler com a capità general a Cuba; la mort de Maceo; la guerra contra els Estats Units i, sobretot, la por a un atac nord-americà l'estiu de 1898.

7.1. EL GENERAL WEYLER ES NOMENAT CAPITA GENERAL DE CUBA

El nomenament de Valerià Weyler com a capità general de Cuba, el 20 de gener de 1896, fou molt ben rebut per les principals institucions de Mallorca. El 23 de gener, va esser felicitat per la comissió de la Diputació Provincial, i el 25 per l'Ajuntament de Palma. El 24 de gener, embarcaren cap a Barcelona per poder-lo acomiadar comissions de diversos centres polítics de Palma (2).

Quan a finals de febrer de 1896 es va discutir en el Senat la bel·ligerància als independentistes cubans, es pronunciaren violents discursos contra Espanya. Es destacà John Sherman que atacà Weyler d'una manera duríssima. Això provocà manifestacions i actes de desagravi espanyolista a Cuba i a Espanya (3).

A Mallorca, el 16 de març, l'Ajuntament de Palma acordà nomenar una comissió que redactàs una protesta contra el Senat de Washington i felicitàs Weyler i l'Exèrcit d'Operacions de Cuba pels èxits obtinguts. Aquesta qüestió provocà discussions en el si del consistori palmesà. Sembla que el telegrama que li envià el batle, Jaume Salom Vich, que probablement era conservador, no fou del gust dels altres grups polítics. El setmanari liberal satíric "La Bocina", criticà duríssimament el batle per enviar "felicitacions que deprimen" al general Weyler. Per a "La Bocina" era poc espanyola i mesquina una felicitació on s'oblidava la pàtria i l'exèrcit espanyols. Sabem que s'envià a Weyler un segon telegrama i que els carlistes, els republicans i

els liberals abandonaren la sala de plenaris el 26 de març.

Poc després, l'1 d'abril, la Diputació Provincial de Balears va acordar regalar al Regiment Regional de Balears número 1, 100 fusells màuser com a protesta per les ofenses nord-americanes (4).

7.2. LA MORT DE MACEO

La mort del cabdill cubà Antonio Maceo el 6 de desembre de 1896, a Punta Brava, província de l'Havana, a mans de la columna del comandant Cirujeda (5) es va publicar a la premsa de Palma el dia 10, i fou rebuda pels ciutadans amb diverses demostracions d'alegria. Algunes botigues del carrer Brossa varen estar enllu-menades i al cafè "Colón" es col·locà un quadre que represen-tava l'Espanya vencedora dels que li volien prendre la possessió americana. L'Ajuntament de Palma celebrà una sessió extraordinà-ria per informar-se de la mort de Maceo. Aquest mateix dia el diari "La Ultima Hora" organitzà una manifestació a Palma:

"Accediendo gustosísimos á las in-dicaciones de varios amigos nues-tros y á ruegos de algunos indus-triales de Palma, a las cuatro de ayer tarde quedó resuelta y apro-bada la idea de que LA ULTIMA HORA, en nombre de muchos patriotas ma-lloquines, organizara y llevara á cabo una manifestacions patriótica con motivo del triunfo alcanzado por el ejército español sobre la personalidad más saliente de la in-surrección cubana"

Encapçalava la manifestació una bandera espanyola i una co-missió d'honor, formada per persones destacades de Palma. Se-guia a continuació una banda de música que tocava la marxa de Cadis. Els manifestants varen partir de la redacció de "La Ultima Hora" cap al palau de l'Almudaina, on no trobaren el capità ge-neral. Es dirigiren al palau episcopal, on el bisbe Cervera

"dirigió breves frases á la muchedumbre (...) dando vivas á España, al Ejército y al general Weyler".

Després, anaren al govern civil i al govern militar. També passaren pel domicili del general Weyler, al carrer de la Pau, on felicitaren la seva família. Finalment, anaren al quarter del Carme i es varen dissoldre a la plaça de Cort:

"Durante todo el trayecto no decayó un solo instante el entusiasmo. Los vivas á España, al general Weyler, al ejército, al comandante Cirujeda, fueron continuos y frenéticos" (6).

Els dies següents continuaren les manifestacions de joia per la mort del cabdill independentista, fet que s'interpretava com el preludi de la fi de la guerra de Cuba. S'enllumenaren el casino del Partit Conservador, el Centre Militar, ubicat al Born, on hi havia un rètol que deia "Viva España", i la Casa Consistorial. El dia 11 hi va haver una altra manifestació a Palma. Tres bandes de música recorregueren la ciutat amb banderes espanyoles i, en el Born, vora la font de la Princesa, s'hi congregà una multitud. La manifestació va recórrer els principals carrers de la ciutat i va passar per davant del domicili de Mateu Enric Lladó i per davant del govern civil.

El 15 de desembre de 1896, se celebrà un Te Deum en acció de gràcies per la victòria espanyola assolida a Cuba. Hi assistiren el capità general, el governador civil i representants de l'Ajun-

tament i de la Diputació.

Aquest mateix dia l'Ajuntament de Palma va obrir una subscripció per a obsequiar el comandant Cirujeda.

La repercussió popular de la mort de Maceo va esser tan gran que a dues pastisseries de Palma s'exposaren al·legories del combat de Punta Brava.

També hi va haver manifestacions de joia per la victòria de Weyler a diversos pobles de Mallorca.

Posteriorment, el març de 1897, s'efectuà a la plaça de toros de Palma una funció gimnàstica amb la representació de la pantomima "El combate de Punta Brava y la muerte de Maceo" (7). A més, una de les primeres pel·lícules que es projectà a Palma a començaments de 1897, fou, precisament, "La Muerte de Maceo" (8).

7.3. LES FILIPINES

Els fets d'armes de la guerra de les Filipines també repercutien a Mallorca. Les victòria espanyoles a Cavite la primavera de 1897 se celebraren a Palma amb l'enllumenat de les façanes del Centre Militar i dels cercles Liberals i Conservador (1 d'abril).

També se celebrà a Mallorca la relativa a pacificació subsegüent a la pau de Biac-Na-Bato (desembre de 1897). El 2 de febrer de 1898, per la nit, Palma va lluir les tradicionals alimares, il·luminacions, i a la Seu de Mallorca i a totes les esglésies parroquials de la Part Forana es cantà un tedèum en acció de gràcies (9). També es varen cantar tedèums a les catedrals de Ciutadella i d'Eivissa (10).

7.4. L'INICI DE LA GUERRA AMB ELS ESTATS UNITS

La notícia de l'inici de la guerra hispano-nord-americana aparegué a la premsa de Palma el dia 21 d'abril de 1898. Tot d'una, el vicari capitular va prescriure rogatives implorant la pau, i la Diputació Provincial de Balears prengué els següents acords:

- Expressar el seu suport incondicional al capità general.
- Destinar 75.000 pessetes a la Subscripció Nacional (11).
- Oferir al govern de Madrid un donatiu de 10.000 pessetes mensuals.
- Oferir l'Hospital Provincial als malalts del ram de la guerra.
- Recomanar als pobles que es comuniquin amb telègraf o telèfon.
- Alertar el govern perquè posi en estat de defensa Cabrera.
- Sol·licitar permís per a realitzar un emprèstic de 250.000 pessetes per atendre aquestes qüestions.

El dia 23 d'abril, hi va haver manifestacions a Palma i a Manacor. A Palma, els manifestants, "en número muy elevado, vitoreaban a la nación y al ejército al son de la marcha de Cádiz". Passaren per davant l'Ajuntament i del Centre Militar, on es pronunciaren discursos a favor d'Espanya. A Manacor, la societat "La Torre" organitzà una altra manifestació espanyolista. Una banda de música se situà davant l'edifici d'aquesta societat i, als acords de la marxa de Cadis, hissaren banderes espanyoles i donaren visques a Espanya, a l'exèrcit i a l'armada. La manifestació

es va dirigir a l'Ajuntament, al domicili del batle, al del capità de la guàrdia civil i al quarter de carabiners, on hi va haver diverses mostres de patriotisme.

Aquest mateix dia, a Palma, la societat Centre Militar va acordar cedir per a hospital de sang el seu local si es produïa un atac nord-americà i organitzar un batalló de voluntaris amb caps i oficials retirats.

El dia 24, fou l'Ajuntament de Palma qui va prendre les mesures que considerà adients davant la nova situació:

"La ciudad de Palma, ante el conflicto provocado por los Estados Unidos, con menosprecio del derecho español, responde serena, firme y decidida a una provocación injusta aportando á la corriente nacional el reudal de su entusiasmo, y a las necesidades de la Patria, el conjunto de sus fuerzas todas".

Segons el seu consistori, Palma estava disposada a defensar l'honor "nacional" amb el seu esforç personal i econòmic. L'Ajuntament esperava amb calma els esdeveniments

"decidido a arrastrar las contingencias de la guerra, sean cuales fueren; y a contribuir directa e indirectamente a las necesidades de la Patria".

Directament, havia d'aportar la seva quota a la subscripció nacional i l'esforç dels seus veïnats. Indirectament, s'havia de posar Palma en condicions d'atendre la falta de recursos que ocasionaria la guerra a les classes treballadores, i de donar suport a la defensa de la plaça en cas de necessitat.

L'Ajuntament va prendre els següents acords concrets:

- Contribuir a la subscripció nacional amb 50.000 pessetes.
- Pagar el lloguer dels edificis necessaris per a l'allotjament de les tropes que arribaven com a reforços.
- Crear un cos de voluntaris bombers.
- Estudiar un projecte d'obres públiques per donar feina als obrers que vagin a l'atur a causa de la guerra amb els Estats Units.
- Destinar 250.000 pessetes per aquests objectius.
- Contractar un préstec, a un interès màxim del 5%, per aconseguir aquestes 250.000 pessetes.
- L'emprèstic estaria format per 100 pagarès municipals de 2.500 pessetes, garantitzats per les signatures de particulars que siguin admesos pels prestadors.
- L'Ajuntament garantitza els seus compromisos amb els seus recursos lliures.
- Si la col·locació dels pagarés superàs les 250.000 pessetes, es preferirien els que tinguessin menys del 5% d'interès.
- Crear una comissió per assessorar al batle en aquests afers. Formaren part d'aquesta comissió els regidors Pou, Serra, Sureda, Zaforteza i Salom (12).

7.5. ELS REFORÇOS DE TROPES A MALLORCA, MENORCA I EIVISSA

Ben aviat, el govern de Madrid envià tropes per reforçar les guarnicions de les Illes Balears davant un hipotètic atac nord-americà.

Dia 20 d'abril de 1898 arribaren a Palma dues companyies de sapadors, i, l'endemà, dues bateries d'artilleria i una companyia d'enginyers, amb un total de 180 homes.

Davant la propera arribada de més tropes, el dia 25 per la nit, es va repartir per Palma la següent proclama del batle Eugeni Losada:

"Palmesanos: Un deber ineludible nos llama a recibir, con los brazos abiertos, a los generosos soldados que vienen a esta ciudad para defender su recinto, sagrado porque pertenece a la Patria, inolvidable porque custodia nuestro honor y el honor de nuestros hijos.

¿Qué menos podemos hacer que saludar con grito unánime de bienvenida, a la porción de nuestro glorioso Ejército, encargada de mantener sobre las fortalezas de Mallorca el mismo pabellón que plantó en ella el poderoso brazo de Jaime I?

Palmesanos: los iniciadores de la importante manifestación del domingo, os convocan, reconocidos, para reunirnos mañana a las siete, junto al café de Colón, anticipando los gritos de ¡Viva España!, ¡Viva el Ejército! y ¡Viva la Armada!".

El dia 26 d'abril, arribà a Palma el batalló "Wad Ras",

va rebre als soldats enmig d'ovacions i de mostres de joia. L'endemà, arribaren a Maó els batallons "Del Rey" "De León" i una bateria de l'11è Regiment.

El diari "El Bien Público" publicà un manifest titulat "¡Menorquines!", que exhortava als maonesos a anar a rebre als

"que son enviados para salvaguardar de nuestro pabellón; vayamos todos á estrechar la mano de los que dispuestos vienen, si ocasión se presta para ello, á regar con su generosa sangre los inmarcesibles laureles de la gloria; vayamos todos a gritar con todo nuestro corazón ¡Vivan nuestros ejércitos de mar y tierra! ¡Viva España!" (13).

També a Eivissa, on l'ajuntament ja havia demanat reforços el 13 d'abril, les tropes foren rebudes per una gentada. Als balcons s'havien col·locat moltes banderes espanyoles i sobre la porta de la murada hi havia "un grande y hermoso transparente con el lema: "Ibiza al Ejército". Els soldats varen esser obsequiats amb un berenar pagat per particulars (14).

Quasi al mateix temps, el 28 d'abril, es mobilitzaren 532 dels 832 excedents de cupo de Balears del reemplaç de 1897. Aquest mateix dia arribà a Palma el batalló "Canarias" i, l'endemà, una bateria d'artilleria i una secció d'enginyers telegrafistes.

El dia 29, part del batalló "Canarias, amb el general Barraquer, arribà a Inca, on foren rebuts per la població:

"A las 6 de la tarde, momento de la llegada de las fuerzas designadas a Inca, el entusiasmo del pueblo era delirante, compacta muchedumbre invadía la carretera y todas las ca-

lles de trànsito. Antes del desfile, acompañó la Bandera del Batallón «Canarias» a la Casa Consistorial tocando las tres músicas la marcha Real (dos de Inca y la del Bon.). A continuación se desfiló delante del General Barraquer y Alcalde Sr. Nicolau y demás autoridades civiles y militares. Terminado el desfile se situó la fuerza en la plaza dde la Iglesia desde donde se iba alojando a la tropa sin ninguna dificultad por las casas particulares de los vecinos" (15).

En aquesta ciutat es concentraren diverses unitats. A més de l'esmentat batalló d'infanteria "Canarias", hi havia l'esquadró de cavalleria de Mallorca i la 8a bateria d'artilleria montada. Un dels soldats que arribaren a Inca era l'escriptor Ramiro de Maeztu, que llavors tenia 23 anys.

Sembla que sota el comandament del general José Barraquer s'organitzà una columna volant que recorregué la Part Forana. L'u de maig partiren tropes cap a sa Pobla i Alcúdia i el 6 d'aquest mateix mes, la columna volant de Barraquer era a Pollença. El 12 de maig, dues columnes volants arribaren a Sóller i, el dia 17, la columna del general Barraquer era a Manacor. Tres dies més tard, aquesta columna, composta de sis-cents soldats, arribà a Felanitx.

Poc després, el 25 de maig, la columna volant va arribar a Porreres.

A Felanitx s'hi va instal·lar, el 22 de maig, una brigada d'enginyers militar, per tal de comunicar telegràficament Santanyí i Felanitx.

El 27 de maig, arribà a Palma més tropa pels batallons "Canarias" i "Wad Ras", i, el 14 de juny, encara arribaren dos obusos (16). Pel que fa a Eivissa, el 27 de juny varen partir 50 soldats de la guarnició cap a Cabrera, que foren compensats amb una secció d'artilleria que va sortir de Palma cap Eivissa el 6 de juliol (17).

7.6. MESURES DEFENSIVES I POR DAVANT UN POSSIBLE ATAC NORD-AMERICA

En previsió d'un atac nord-americà s'iniciaren obres defensives a llocs estratègics de la costa, com Palma i Illetes, i també a Bellver. A Palma, a començaments de juliol, es varen construir trinxeres a la plaça de la Llonja i s'esbucaren unes ca-setes que hi havia al moll. Es feren estudis per col·locar ponts llevadissos a algunes portes de la murada i hi va haver una petició de col·locar torpedes a la badia de Palma.

Poc després de la derrota espanyola a Cavite (u de maig de 1898), el capità general de Balears, Rosendo Moíño Mendoza, va declarar l'estat de guerra i publicà el següent ban (8 de maig):

"Hago saber: Que habiendo cesado en sus facultades la autoridad civil en virtud de orden gubernamental, corresponde a mis atribuciones prevenir que en las circunstancias porque la Patria atraviesa se turbe la tranquilidad pública, bajo pretexto ni razón alguna; por tanto, usando de las facultades que las Reales Ordenes y disposiciones vigentes me confieren, ORDENO Y MANDO:

Art. 1º- Queda declarado el estado de guerra en todo el territorio de las Islas Baleares.

Art. 2º- En vista de esta declaración, serán sometidos a la jurisdicción de guerra, además de los delitos que son de su exclusiva competencia, según las disposiciones vigentes, los comprendidos en la Ley de orden público y todos los que abraza el título primero y

cuantos tiendan a producir alteración en el orden público, cualquiera que sea el medio empleado para cometerlos, incluso el de imprenta.

Art. 3º- Quedan advertidos los individuos de tropa en situación de reserva y cuantos se hallen disfrutando y tomen parte en los delitos indicados que serán juzgados por los tribunales militares y sufrirán todo el rigor de las leyes.

Art. 4º- Serán tribunales competentes para conocer en juicio de las causas que formen los Consejos de Guerra que establece en los casos respectivos el Código de Justicia Militar.

Art. 5º- Los tribunales y Autoridades del orden civil, seguirán ejerciendo su jurisdicción en cuanto no se oponga en lo mandado en este bando."

Aquest mateix dia hi va haver una important pelegrinació des de la Seu a la capella de Sant Alonso Rodríguez, protector de Mallorca, en el bosc de Bellver.

Després de la derrota de Santiago (3 de juliol), va regnar a Mallorca una gran intranquil·litat perquè es temia que l'estol nord-americà del general Sampson travessàs l'estret de Gibraltar i es dirigís contra les Balears. A Mallorca, i també a Eivissa, hi havia temor cada vegada que es divisava un vaixell desconegut, i el 19 de juliol es varen apagar els llums de tots els faros de

les Balears.

El dia 18 de juliol, el capità general va suspendre les garanties constitucionals amb aquest ban:

"Hago saber: Que en cumplimiento del Real Decreto de 14 de los corrientes inserto en la Gaceta de Madrid nº 196, quedan suspendidas en estas islas las garantías constitucionales a que se refiere el artículo 17 de la Constitución de la Monarquía; en su consecuencia ORDENO Y MANDO:

Primero: No se verificará reunión de índole política, no asociación pública de ninguna clase sin previo permiso de la Autoridad Militar.

Segundo: Los periódicos, impresos, grabados y publicaciones de cualquier género, necesitan la previa autorización de esta Capitanía General, remitiendo al efecto dos ejemplares con cuatro horas de anticipación, a darse a luz, para evitar de este modo perjuicios a las empresas periodísticas.

Tercero: Queda en toda su fuerza y vigor lo dispuesto en mi Bando de 8 de Mayo último, en cuanto no se oponga al presente.

Quarto: Los contraventores de este Bando quedarán sujetos a las responsabilidades que establecen los Códigos de Justicia Militar y penal ordinario y Ley de Orden Público de 23 de Abril de 1870, según la índole y gravedad de sus transgresiones.

Quinto: El procedimiento en las causas criminales continuará regíéndose por las Leyes y disposiciones vigentes, tanto en los procesos en que conozca la jurisdicción ordinaria, como en los sometidos a las especiales de Guerra y Marina"

La sensació de por s'anava estenent per Mallorca. Disposam d'un testimoni oral d'aquella època, el de Joana Aina Riera Gamundí, de Pòrtol (Marratxí):

"Llavò mos n'anàrem a Illetes, a un castell que encara hi ha, i a Illetes hi vàrem estar set anys. Quan vàrem esser allà férem de cantiners, i d'allà llavò havien de venir ets ianquis. No sé qui era que havia de venir de fora Mallorca a matar-mos a tots i no mos materen ninguns. Havia de venir i ja veien barcos i veien fum i moltes coses i no hi havia res" (18).

Molta de gent abandonava Palma, ciutat que, presumiblement, seria atacada pels nord-americans. El 18 de juliol de 1898, el bisbat autoritzà totes les religioses de Palma per sortir dels seus convents tot d'una que fos imminent el bombardeig americà.

Davant aquesta situació, el capità general va haver de publicar, el 19 de juliol, el següent ban:

"Hago saber: Que habiendo llamado la atención de mi autoridad el número considerable de familias que abandonaron esta población a causa de pánico injustificado; en evitación de perturbaciones siempre lamentables, prevengo:

Primero: Que caso de presentarse el enemigo a la vista de nuestra plaza y disparado por el fuerte de San Carlos el cañonazo de alarma, los vecinos de esta ciudad procurarán no producir tumulto de ningún género, permaneciendo en sus casas o abandonando la población con mesura y sin atropellamientos perjudicia-

les.

Segundo: Quedan obligados los almaceneros de sustancias alimenticias y propietarios de molinos, tahonas, mataderos y cualquiera otros establecimientos de víveres a permanecer en la población, o en su defecto, dejar dependientes o representantes con personalidad legal al frente de sus establecimientos.

Tercero: Los poseedores de algibes, fuentes y pozos procurarán tenerlos en el mejor estado de conservación en las presentes circunstancias y con la mayor dotación de agua.

Quarto: Los contratistas del Ejército y expendedores al público de comestibles y bebidas de cualquier clase, incurrirán en las responsabilidades que establece el Código de Justicia Militar, en su artículo 305 y siguientes y el Código ordinario y en capítulo 5º, título 13, libro 2º, caso de adulteración o merma de sus artículos, o de maquinaciones para alterar sus justos precios.

Quinto: Los contraventores de este Bando incurrirán en las responsabilidades penales según la índole y gravedad de sus infracciones, y además en las multas determinadas en los artículos 38 y concordantes de la Ley de Orden Público, correctivos en estos últimos impuestos prudencialmente en armonía con la falta.

Palmesanos: No son las circunstancias para entregarse a debilidades indignas del noble corazón español, sino las de responder virilmente a los ataques del enemigo: Vosotros siempre habeis acudido valerosamente a la defensa de la Patria; y no habeis de desmayar en esta ocasión; así lo espera vuestro Capitán General".

El 20 de juliol, el capità general li comunicà al batle de Palma, mitjançant el governador civil, que en previsió del que pogués passar a Palma, esperava que s'organitzàs

"el servicio de heridos, incendios y el de brigadas de operarios que se podran dedicar á quitar los escombros que pudieran interrumpir la vía pública en caso de bombardeo".

Poc després, l'Ajuntament de Palma prengué diversos acords per si la ciutat fos atacada pels Estats Units. Respecte als serveis d'incendis i de salvament es disposà:

- Augmentar fins a 100 el nombre de bombers.
- Demanar als particulars les bombes d'aigua.
- Tenir els depòsits d'aigua sempre plens.
- Sol·licitar als sindicats de Regatge de les fonts de la Vila i d'En Baster, l'ús de l'aigua de les seves síquies.
- Preparar un campament per als indigents.

Quant als serveis sanitaris, l'Ajuntament acordà:

- Instal·lar un botiquí a Cort i a les sis escoles públiques que llavors hi havia a Palma.
- Organitzar un hospital de sang a l'església dels caputxins.
- Posar-se d'acord amb la Diputació Provincial i amb la Creu Roja.

Com a mesures de precaució, s'acordà el següent:

- Sol·licitar a l'autoritat militar que fes desaparèixer les municions inútils.
- Que aquesta autoritat indicàs les precaucions útils en cas de bombardeig i els punts de la ciutat on hi hagi menys perill.
- Utilitzar dins la ciutat l'enllumenat de petroli que hi havia en els suburbis.
- Crear una comissió de regidors a cada districte perquè no permetessin l'existència de materials inflamables.
- Entrar en contacte amb comerciants i magatzems per a assegurar l'existència de subsistències dins la ciutat.

Poc després, el capità general, a través del governador civil, respongué a algunes de les qüestions plantejades. Rosendo Moïño assenyala que en cas de bombardeig caldria facilitar la sortida ordenada de la plaça; introduir la major quantitat possible de queviures i d'aigua, i fusta, ferro i ciment per a les reparacions. També s'haurien d'organitzar colles d'obrers i un servei contra els incendis.

A més, indicà que no es podia precisar cap lloc dins la ciutat que estàs lliure de l'acció del foc enemic, com no fos Santa Margalida, utilitzable només si l'enemic no desembarcava (19).

A Eivissa, el metge Guillem Ramon proposà que s'obris una subscripció per a socórrer els pobres en el cas que els nord-americans atacassin l'illa (20).

7.7. LA DERROTA ESPANYOLA I EL RETORN A LA NORMALITAT

La derrota naval de Cavite (1 de maig) fou molt comentada a Palma, però no va succeir com a Madrid, que quan es va saber la notícia, s'organitzà una manifestació contra el govern liberal.

Poc després, la batalla de Santiago de Cuba motivà que alguns diaris de Palma editassin suplementos extraordinaris. La derrota causà consternació a Santa Catalina perquè diversos cataliners anaven embarcats en l'esquadra de l'almirall Cervera.

Després d'aquests desastres, sembla que a Mallorca no causaren especial commoció ni la signatura de l'armistici general (12 d'agost) ni la posterior pau de París (10 de desembre).

El 14 d'agost de 1898, el governador civil informà de la fi de la guerra amb els Estats Units. A Palma, aviat començaren les obres per llevar les defenses construïdes sobre les murades. A Eivissa, es taparen les trinxeres obertes prop de la capital. Els fars de les Balears es tornaren encendre i el 29 d'agost es restabliren les garanties constitucionals (21).

Per aquestes mateixes dates, partiren cap a la Península les tropes que havien vingut a reforçar les guarnicions de les Illes Balears. El 23 d'agost, a les dues de la matinada, les forces destacades a Inca es concentraren a les places de l'Església i de Santo Domingo. Una vegada formats, els soldats es dirigiren cap a l'estació del ferrocarril, seguits per molts d'inquers i per una comissió de l'Ajuntament. A Palma els va acomiadar el capità general, Rosendo Moíño Mendoza i el seu estat major. Varen partir

en el vapor "Bellver" cap a Barcelona, des d'on marxarien a Madrid. L'endemà, embarcà cap a València en el vapor "Cataluña" i l'artilleria montada (22).

Alguns regidors de l'Ajuntament de Palma mostraren la seva disconformitat davant la retirada de les tropes, el 29 d'agost, i argumentaren que encara no s'havia signat la pau amb els Estats Units (23).

A Mallorca, les unitats que havien arribat els mesos d'abril i maig (els segons batallons dels regiments d'infanteria Rey nº 1 i León nº 38, una secció del Regiment Montat d'Artilleria nº 11 i el primer regiment de minadors sapadors), partiren en dues tongades, l'agost i l'octubre de 1898 (24).

Pel que fa a Eivissa, malgrat les protestes de les autoritats, els reforços deixaren l'illa el 26 d'agost de 1898 (25).

NOTES DEL CAPITOL 7

- (1) "La Almudaina" (Palma) febrer-juny de 1895.
- (2) POU MUNTANER, Joan: Noticias y relaciones históricas de Mallorca. 1896-1900. (inèdit), AYUNTAMIENTO DE PALMA (1907): Notas de acuerdos municipales desde 1851 a 1907. pàg. 156.
- (3) FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1974): Historia política de la España Contemporánea 2, 1885-1897. Alianza Editorial, Madrid, pàg. 292-293 i 438-439, WEYLER Y NICOLAU, Valeriano (1910): El mando en Cuba. Imprenta Felipe González Rojas, Madrid, volum I, pàg. 168-170 i 268-276, i SHERMAN, John (1896): La causa de Cuba. Derecho de los cubanos a la beligerancia. Los crímenes del general Weyler. Imp. El Cuba, Tampa. El Senat nord-americà va reconèixer la bel·ligerància als cubans, però només va realitzar una recomanació al president, que la va desestimar.

- (4) POU, J.: Op. Cit. nota 2. "La Bocina" (Palma), 28 de març de 1896. Vegeu també MULET JOAN, Josep; PUJOL SALOM, Josep; ROCA AVELLA, Joan; UMBERT GUIMO, Josep A (1988): Ideología y sociedad en Mallorca frente al conflicto cubano. (inèdit), pàg. 51 i 52, i AYUNTAMIENTO DE PALMA: Op. Cit. nota 2, pàg. 157.
- (5) Vegeu, per exemple, WEYLER, V.: Op. Cit. nota 3, volum 3, pàg. 33-40 i 259-285.
- (6) "La Ultima Hora" (Palma), 11 de novembre de 1896. El patriotismo. La manifestación de anoche.
- (7) POU, J.: Op. Cit, nota 2; AYUNTAMIENTO DE PALMA (1907): Op. Cit. nota 2, pàg. 163 i MULET, PUJOL, ROCA, UMBERT: Op. Cit. nota 4, pàg. 49-52.
- (8) AGUILO RIBAS, Catalina (1989): El cinema. A Elements de la Societat pre-turística mallorquina. Govern Balear, Palma de Mallorca, pàg. 66.
- (9) POU, J.: Op. Cit. nota 3, i AYUNTAMIENTO DE PALMA: Op. Cit. nota 2, pàg. 170 i 171.
- (10) "Boletín Oficial del Obispado de Menorca", 31 de gener de 1898 i "Diario de Ibiza", 7 de febrer de 1898.

- (11) De la qual en parlarem a l'apartat 9.7.
- (12) ARXIU MUNICIPAL DE PALMA "Expediente sobre defensa de la ciudad de Palma con motivo de la guerra con los Estados Unidos". Lligall 201, nº II (1898); POU, J.: Op. Cit. nota 2; i MULET, PUJOL, ROCA, UMBERT: Op. Cit. nota 4, pàg. 59-60.
- (13) "El Bien Público" (Maó), 26 d'abril de 1898.
- (14) 194 eivissencs varen pagar entre 0,25 i 5 pessetes cadascún, amb un total recaptat de 192,70 pessetes. La llista dels donants fou publicada al "Diario de Ibiza" a partir del 29 d'abril de 1898. Per als reforços, vegeu aquest mateix diari, el 13 i el 26 d'abril.
- (15) "La Almudaina", 30 d'abril de 1898.
- (16) POU, J.: Op. Cit. nota 2; GUAL TRUYOLS, Simón (1986): Un siglo de la historia de Inca a través de su guarnición militar (1886-1986), Palma de Mallorca, pàg. 29-31; XAMENA Fiol, Pere (1975): Història de Felanitx. Volum II, Mallorca, pàg. 221; MULET, PUJOL, ROCA, UMBERT: Op. Cit. nota 4, pàg. 60 i AYUNTAMIENTO DE PALMA (1907): Op. Cit. nota 2, pàg. 173.

- (17) "Diario de Ibiza", 27 de juny de 1898.
- (18) MIRALLES, Joan (1973): Un poble, un temps. Turmeda, Palma de Mallorca, pàg. 155.
- (19) ARXIU MUNICIPAL DE PALMA: Op. Cit. nota 12; POU, J.: Op. Cit, nota 2; MULET, PUJOL, ROCA, UMBERT: Op. Cit. nota 4, pàg. 56, 62 i 63.
- (20) "Diario de Ibiza", 18 de juliol de 1898.
- (21) "La Ultima Hora" 1-6 de maig; 3-7 de juliol; 12-15 d'agost i 10-12 de desembre de 1898; MULET, PUJOL, ROCA, UMBERT: Op. Cit. nota 4, pàg. 65.
- (22) POU, J.: Op. Cit. nota 33, i GUAL, S.: Op. Cit. nota 16, pàg. 30 i 31.
- (23) MULET, PUJOL, ROCA, UMBERT: Op. Cit. nota 4, pàg. 68.
- (24) "Revista de Menorca", 1898, Pasajeros entrados y salidos. (de Maó), pàg. 189.
- (25) "Diario de Ibiza", 27 d'agost de 1898.

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM IV

ANTONI MARIMON RIUTORT

JUNY 1993

ANTONI MARIMON RIUTORT

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM IV

**TESI DE DOCTORAT DIRIGIDA PEL DOCTOR SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS
DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS
JUNY 1993**

INDEX DEL VOLUM IV

8. LES REPERCUSSIONS IDEOLÒGIQUES DE LES GUERRES DE CUBA

I DE LES FILIPINES A LES ILLES BALEARS.....	722
8.1. Introducció: la Guerra de Cuba i el seu signifi- cat ideològic.....	723
8.2. El reforçament del centralisme a Mallorca.....	728
8.2.1. L'exèrcit.....	729
8.2.1.1. L'exèrcit espanyol de la Restaura- ció.....	729
8.2.1.2. El general Weyler i el Cercle Weylerista.....	732
8.2.2. Les ideologies unitaristes davant la guer- ra de Cuba.....	745
8.2.2.1. El conservadorisme.....	746
8.2.2.2. El liberalisme.....	757
8.2.2.3. El carlisme.....	772
8.2.2.4. El socialisme.....	777
8.2.2.5. El republicanisme unitarista.....	783
8.2.2.6. Dos regeneracionistes espanyols....	791
8.2.3. Les cambres de comerç i d'agricultura de Palma davant el regeneracionisme.....	794
8.2.4. El procés de castellanització a finals del segle XIX.....	799
8.2.5. L'església i la Guerra de Cuba.....	808
8.3. El sorgiment del regionalisme.....	827
8.3.1. La nova generació modernista i la seva ac- titud davant la guerra de Cuba.....	829
8.3.1.1. La Roqueta.....	831
8.3.1.2. Nova Palma.....	835
8.3.1.3. La Veu de Mallorca.....	837
8.3.1.4. La Almudaina.....	841
8.3.2. El republicanisme federalista i la Guerra de Cuba. El Centre Regionalista.....	850
8.3.3. La defensa de la llengua i de la cultu- ra de Mallorca.....	860

8.4. Les repercussions ideològiques de les guerres de	
Cuba i de les Filipines a Menorca.....	863
8.4.1. L'església de Menorca davant la guerra	
de Cuba.....	864
8.4.2. La premsa monàrquica.....	866
8.4.3. El poema "El soldat espanyol".....	868
8.4.4. El Porvenir del Obrero.....	869
8.5. Les repercussions ideològiques de les guerres	
de Cuba i de les Filipines a Eivissa.....	871
8.5.1. El Diario de Ibiza.....	872
8.5.2. La Bandera de Ibiza.....	874
8.5.3. L'"eivissenquisme" del 1898.....	875
8.5.4. L'església d'Eivissa davant la guerra	
de Cuba.....	877
8.5.5. La mort de Vara de Rey.....	878
9. LES REPERCUSSIONS SOCIALS, ECONOMIQUES I CULTURALS.....	959
9.1. Conseqüències de les pèrdues humanes illenques	
a causa de les guerres colonials de 1895-98.....	961
9.2. La repercussió social de la repatriació.....	965
9.3. La Junta de Protecció al Soldat.....	972
9.4. Les manifestacions de repatriats.....	980
9.5. Els "supervivents".....	985
9.6. L'emigració a les antigues colònies després del	
final de la guerra.....	986
9.6.1. L'emigració a Cuba (1898-1907).....	986
9.6.2. L'emigració a Puerto Rico (1898-1900).....	990
9.6.3. L'emigració a les Filipines.....	993
9.7. Les repercussions econòmiques.....	993
9.8. Les relacions comercials amb les ex-colònies es-	
panyoles després de les guerres	1007
9.9. La repercussió de les guerres colonials en la	
cultura popular: les gloses.....	1018
10. CONCLUSIONS.....	1051

8. LES REPERCUSSIONS IDEOLOGIQUES DE LES GUERRES DE CUBA I DE
LES FILIPINES A LES ILLES BALEARS (1895-1900)

8.1. INTRODUCCIO: LA GUERRA DE CUBA I EL SEU SIGNIFICAT

IDEOLOGIC

La guerra de Cuba del 1895-1898, anomenada "lucha de liberación" per la historiografia cubana (1), va culminar el procés independentista cubà, iniciat amb la guerra "dels Deu Anys" (2), i continuat amb l'anomenada "Tregua Fecunda" (1878-1895). Però, a causa de la intervenció nord-americana, que culminà en una guerra oberta contra l'Estat Espanyol (abril-agost del 1898), Cuba només canvià de mans (3). Per la pau de París, de desembre d'aquest any, Cuba, Puerto Rico i les Filipines varen passar als Estats Units d'Amèrica (4).

Aquests fets, anomenats significativament per la historiografia espanyola "desastre del 98" varen fer evident quin era el paper de l'Estat Espanyol dins el concert internacional. Esvaïren completament la il·lusió de gran potència, d'imperi colonial. Espanya tornava a fracassar a Amèrica, primer en una guerra que qualificava sovint de "civil", i després davant una jove república que ni tan sols existia quan la Monarquia Hispànica ja dominava mig món (5).

Davant aquesta decadència, molts d'intel·lectuals d'expressió castellana, la tan coneguda generació del 98, es preocuparen per cercar les essències espanyoles. I les trobaren a Castella, a la qual mitificaren com a bressol de la unitat i de la monarquia espanyoles, i com a nucli originari des d'on s'inicià l'expansió i la incorporació d'altres territoris. No és per casualitat que fou en aquest moment quan es produí una exaltació del Quixot. Era l'única manera que tenia una Espanya derrotada i limitada al seu entorn euro-africà, per a seguir afirmant el seu paper universal. Així, l'escriptor i polític Juan Valera, l'agost del 1898, escrigué que:

"Si Tomas Carlyle pudo decir sin que se calificase de extravagante paradoja que prefería que Inglaterra se quedase sin la India y sin otros dominios ultramarinos a que se quedase sin Shakespeare, ¿por qué no hemos de decir nosotros, con no menor fundamento, que de la pérdida de todas nuestras colonias puede y debe consolarnos la persistencia inmortal de Miguel de Cervantes?" (6).

Era l'hora dels regeneracionistes, que pretenien reformar i reconstruir Espanya des de la seva arrel. Criticaren durament el sistema polític de la Restauració i intentaren, vanament, mobilitzar el que ells anomenaven les "classes neutres" de l'estat.

De qualsevol manera, a partir del 98, l'Estat Espanyol ja no fou mai una potència i, sobretot des dels nacionalismes ca-

talà i basc, i en menor mesura, també des de Mallorca, es plantejà la seva inexistència com a estat-nació.

A Catalunya el Desastre del 98, coincidí amb el sorgiment del nacionalisme. El 1892, s'havia creat la Unió Catalanista, que formulà les Bases per a la Constitució Regional Catalana, les "Bases de Manresa". El 1894, a l'assemblea de Balaguer s'admeté el mot estat referit a Espanya, i l'any següent el catalanisme assolí el poder en algunes corporacions catalanes. La primera manifestació pública netament catalanista fou el missatge al rei de Grècia Jordi I, el 1897. Després del 98, força comprovada la ineficàcia espanyola, es trobà en el centralisme una de les principals causes de la desfeta. Les institucions econòmiques s'aferraren a l'anticentralisme per poder lluitar contra el desgavell econòmic i polític de l'Estat Espanyol (7).

Al mateix temps, la nova generació d'escriptors catalans modernistes tenia un projecte ben definit "la secessió intel·lectual respecte de l'esperit espanyol castellà" (8), la nacionalització cultural i la reivindicació per a Barcelona de la categoria de capital cultural.

El seu paradigma eren els anglo-saxons, i així Gabriel Alomar contraposà a la revista barcelonina "Catalònia", el setembre del 1898, la grandesa dels Estats Units, a la decadència de l'Estat Espanyol:

"I Espanya? (L'Estat tradicional de S.M. Catòlica, ha complert tota sa tasca secular. Reconequem d'una vega-

da sa vellesa caduca i proclamem son actual anacronisme)"

Alomar cercà el caire positiu de la derrota espanyola i pensà el que hauria suposat per a l'Estat Espanyol una victòria militar:

"Tota l'actual organització política s'hauria consagrat definitivament, i hauriem tingut de renunciar a les somniades millores: la ideologia nova per terra; els afanys d'autonomia i de llibertat progressiva desterrats i plens de descrèdits; (el cesarisme i l'estadisme triomfants i les dictadures militaristes ensenyorejant-se de l'esperit) l'aveng cap a la pau tranquil·la i desarmada, cap a l'Estat nou, aturat per la victòria de les armes; l'element progressiu sotmès a l'element conservador; la marxa de Cadis fent callar l'himne dels moderns Segadors. No és un consol?" (9).

En aquesta mateixa revista, Joan Maragall hi publicà la coneguda "Oda a Espanya", que acaba així:

"Hont ets, Espanya? -No't veig/
enlloc.
No sents la meua veu atronadora?
No entens aquesta llengua -que't parla entre/
perills?
Ha desaprès d'entendre an els teus fills?
Adéu Espanya!" (10).

Malgrat tot, convé recordar que el règim polític de la Restauració, el qual potser havia precipitat la derrota, no s'enfonsà. Els partits polítics dinàstics encara se mantengueren en

el poder durant dues dècades (11).

8.2. EL REFORÇAMENT DEL CENTRALISME A MALLORCA

Des de feia segles, i més que res per inèrcia, els mallorquins resistien la pressió uniformitzadora de l'Estat Espanyol. Durant el s XIX continuà un procés de centralització i d'aculturació que venia de molt enrera. En foren fites, la creació de les província de les Balears, la guàrdia civil, el servei militar obligatori, i l'ensenyament obligatori. El sistema de la Restauració, amb el seu caciquisme i el seu "cunerisme", reforçà encara més la dependència de Madrid (12).

No és estrany que, arran de la guerra de Cuba de 1895-98, i sobretot de la guerra contra els Estats Units (abril-agost del 1898), es difongués fins al paroxisme el sentiment de pertànyer a un estat-nació castellano-espanyol, unitari i homogeni, que es remuntava, com a mínim, a Covadonga. Aquesta adscripció excel·lent, a una pàtria estatal espanyola fou difosa per gairebé tots els mitjans de comunicació, i per quasi totes les ideologies, des del carlisme (13) al republicanisme (14). També participaren d'aquest procés l'exèrcit i l'església (15).

8.2.1. L'EXERCIT

8.2.1.1. L'EXERCIT ESPANYOL DE LA RESTAURACIO

Quan el 1874, s'instaurà la Restauració, a causa precisament d'un pronunciament militar, es consolidà un estat centralista de caràcter liberal. En aquells moments els militars ja havien desenvolupat una mentalitat unitarista, fruit de la defensa de l'estat unitari d'Isabel II i de la lluita contra el carlisme foralista i el cantonalisme federalista. Aquest caràcter centralista de l'exèrcit s'afermà en la perllongada lluita contra els independentistes cubans i filipins i la subsegüent derrota del 98. A més, en aquesta època les acadèmies militars desenvoluparen una mentalitat basada en l'educació espartana, en el sentit elitista de la condició d'oficial, i en ideals espirituals basats en les glòries del segle d'Or castellà i actualitzats en funció de les conviccions nacionalistes espanyoles del moment. Aquesta ideologia es complementava amb l'adopció de la idea conservadora que considerava l'exèrcit com a encarnació de la pàtria. Així, els militars representaven a Ultramar, davant un enemic independentista, la idea de la pàtria (16).

El 1898, amb la pèrdua de les darreres colònies ultramarines, l'exèrcit restà sense cap enemic "exterior" (17). I un exèrcit sense enemics perd tota perspectiva de missió i d'utilitat social.

Des del 98, aquesta missió i aquesta utilitat la trobà contra els enemics "interiors" (18). Això es concretava en el manteniment de l'ordre públic, i en la lluita contra les reivindicacions de la perifèria, sobretot les catalanes i les basques (19). Un exèrcit traumatitzat pel "desastre" colonial fou sorprès pels problemes de Catalunya i va creure que s'acostava una segona Cuba, una nova guerra independentista (20). Quasi tots els oficials s'oposaven violentament als nacionalismes, sobretot als més emergents, el català i el basc, i a la revolució proletària, no en nom de la burgesia o del govern sinó en nom de la "unitat nacional" per la qual ells havien vessat la seva sang (21). En realitat s'oposaven més als nacionalismes perifèrics que no al moviment obrer, ja que aquest posava en dubte el sistema econòmic, la qual cosa no era un problema de l'exèrcit, mentre que aquells feien perillar la "unitat de la pàtria", i això sí que era des de feia dècades un problema militar (22).

A Mallorca, el paper de l'exèrcit espanyol fou bàsic en la creació d'un sentiment de pàtria estatal espanyola (23).

La importància dels militars radicava no solament en el seu paper com a tals, sinó en la seva participació en la política.

Sota les diverses lleis de sufragi censitari (1837-1868 i 1878-1890), el 18'9% dels candidats que es presentaren a les eleccions a Mallorca foren militars. No era rar el cas de propietaris amb títol nobiliari i carrera militar, com Ignaci

Truyols Villalonga, Bernat Fuster de Salas, Tomàs Despuig, Joaquim Togores Fàbregues i Ferran i Nicolau Cotoner (24). Els

Cotoner són un cas paradigmàtic del poder dels militars -i de la noblesa- dins la societat mallorquina. Ferran Cotoner Chacon (Palma 1811-Barcelona 1888), fou capità general de Balears (1847-1854), marquès de la Sènia i diverses vegades diputat i senador. El seu fill Nicolau Cotoner Allendesalazar (Palma 1847-Puigpunyent 1897), fou marquès de la Sènia i d'Ariany, gran d'Espanya, coronel de l'exèrcit, cap del Partit Conservador a Mallorca i senador per aquesta Illa el 1891 i el 1896.

La influència dels militars es concentrava a Palma. Així, de 60 militars amb dret de vot el 1877, 57 residien a Palma i només 3 ho feien a la Part Forana (25).

Un altre aspecte que no podem deixar d'esmentar és el paper que degué tenir l'exèrcit en la substitució de la cultura de Mallorca (26).

8.2.1.2. EL GENERAL WEYLER I EL CERCLE WEYLERISTA

Difícilment es pot menysprear el fet que precisament fos un militar mallorquí, el general Valerià Weyler i Nicolau, qui comandà l'exèrcit espanyol de Cuba quan el govern de Madrid decidí intentar esclafar militarment la insurrecció cubana (27). No és aquest el moment d'estudiar aquesta polèmica figura (28), sinó de veure únicament alguns aspectes de la seva influència a Mallorca els darrers anys del segle XIX, i en especial del sorgiment del "Círculo Weylerista".

La popularitat del general Weyler anà en augment a Mallorca des que fou nomenat capità general de Cuba el febrer del 1896. Per aquest motiu el felicità l'Ajuntament de Palma (29) i el novembre del 1896, l'Ajuntament de Lluçmajor li dedicà un carrer (30). El febrer del 1897, en un míting de la Unió Republicana li dedicaren lloances com aquesta:

" (la república) sin duda hoy tampoco haria sombra a un ilustre y querido paisano nuestro el valiente general Weyler á quien envío desde aquí un afectuoso y entusiasta Saludo (Aplausos)". (31)

En aquest mateix acte el cap republicà Jeroni Pou, parlà del prestigi que tenia pels seus "indiscutibles triunfos", i del "apoyo que le presta la opinión honrada" (32).

Però l'admiració dels mallorquins per Weyler arribà al seu punt més àlgid quan fou rellevat del comandament a Cuba pel go-

vern liberal a finals d'octubre del 1897, i el general es disposà a tornar a Mallorca.

A la sessió del consistori de Palma del 15 de novembre del 1897, es proposà que s'obsequiàs al general Valerià Weyler. Això provocà una forta discussió, durant la qual el regidor republicà Jeroni Pou proposà, com a homenatge, que es posàs el nom de plaça General Weyler, a la que resultaria de l'enderrocament de la illeta Moragues. Aquesta petició es formalitzà el 22 de novembre de 1897. Signaren la proposició tres regidors, entre ells el tradicionalista Marià Zaforteza (33).

L'arribada de Weyler a Palma, a finals de novembre del 1897, fou apoteòsica. Hi va haver mallorquins que anaren a Barcelona per a saludar al general. Aquest embarcà en el vapor transatlàntic "Bellver", enmig d'entusiastes "vivas á España á Cuba española y á Weyler". En el vaixell l'acompanyaven els seus amics Enric M. Lladó, els senyors Companys, Mateu Garau, Jeroni Pou, Nicolau Alemany, Honorat Font, Antoni Esteva, Jaume Ferrer, Josep Esteva, Rafel Garcías, Andreu Valleriola, Conrad Planas, Bartomeu Sureda, Lluís Martí, Ricard Salvà i Pere Peyró (34). Una gentada l'esperava al port de Palma:

"El muelle estaba completamente lleno. Jamás se había visto tanta animación. Nada había despertado en Mallorca tantos entusiasmos como la idea de agasajar á nuestro ilustre paisano".

Diversos vapors, plens de gent, esperaven al "Bellver", entre ells el "Cabrera", on entre d'altres, hi anaven els membres de l'Orfeó Republicà. Aquests vaixells escoltaren el "Bellver"

fins que arribà al port. A la porta del Moll, al Born i al carrer de Sant Feliu l'esperaven arcs de triomf amb llegendes "A Weyler" , "Al Ejército". Moltes de façanes estaven adornades, entre elles la del Cercle Conservador. L'esperaven nombroses barques a l'entrada del port. El primer vaixell que atracà al costat del "Bellver" fou el dels diputats i senadors conservadors Joan Massanet i Ochando, Pere Font dels Olors i el marquès del Palmer, i les minories conservadores a l'Ajuntament de Palma i a la Diputació. Al moll, s'havia construït una tribuna, encomanada als senyors Vilanova de Barcelona, per a les senyores i per a les comissions que esperaven al general. Entre les admiradores de Weyler s'hi trobaven:

"las señoritas Soledad Cañellas, Veiret, señora de Sureda, señorita Montaner, señoras de Moragues y Montis, señoritas Dezcallar, Mir, Coll y Orlandis, señoras Montaner y Bordoy, de Pereyra, señoritas Pou, León, Granada, Pascual, Llompart, Pericas, Fuster, Castelló, Mestres, Pomar, Fuster, Bosch, Alomar etc, etc..."

Quan el vapor "Bellver" entrà en el port, Weyler ja estava envoltat de les comissions que s'havien avançat per saludar-lo:

"El delirio ha llegado á su colmo al tender la plancha el Bellver y poner los pies en tierra el general Weyler (...) El General contestaba á los vivas estrepitosos del público con otros á España, á Mallorca y al Ejército".

El general pujà a la tribuna, on li oferiren moltes de corones i rams de flors, amb inscripcions com

"Encarnación Fuster Villalonga, al general Weyler; Maria León al general Weyler; La familia Compañy, al ilustre general Weyler; (...) El periódico La Última Hora, al ilustre caudillo; Catalina Llompert á Weyler; El gremio de maestros Zapateros, al general Weyler; (...) Teresa Pericas, ¡Viva Weyler!".

Weyler es dirigí ràpidament a la seva casa del carrer de la Pau, on les aclamacions d'una multitud, l'obligaren a sortir al balcó i a pronunciar unes paraules "en mallorquí":

"He tengut una gran satisfacció al veure á a'ls meus paisans fé aquesta manifestació que no meresch, però que agradiesch. Jo he de fer lo que puga, per la prosperitat de Mallorca, idea á que sempre he encaminat es meus esforços. ¡VIVA MALLORCA!".

El mateix Weyler manifestà després a la premsa "que aquí no podía decirse que los manifestantes sean únicamente los obreros y los conservadores" (35).

Arran d'aquesta triomfal rebuda "surgió el pensamiento de formar el Círculo Weylerista", però no fou fins el juny del 1898, quan es constituí la junta directiva d'aquest Cercle Weylerista, la qual llançà un manifest "A los Mallorquines" (36).

En aquest manifest es reconeix que "Lo heterogéneo de los elementos que se agrupan, bien se analicen desde el punto de vista político, bien sea por el prisma social", els obliga a explicar els motius i els objectius de la seva agrupació.

El motiu és evident, agrupar-se entorn de l'home que

"Con tanta valentía y altivez se demostraba partidario de defender sin desmayos los legítimos intereses de la Nación, sus incuestionables derechos, su honra y los altos fines que la Providencia en América nos confió".

Si era una esperanza per a la "Nación, podía ser también el regenerador de la política y del modo de ser de su patria chica".

Aquest programa regenerador es basava en impulsar alhora la indústria i la classe obrera, i en lluitar contra el caciquisme:

"Y al agruparnos como mallorquines en torno del hijo preclaro é ilustre de Mallorca, nos inspiramos en el programa económico y social que lleva expuesto, de defender y fomentar las industrias del país y proteger la clase obrera y el trabajo nacional, cuanto en la localidad podamos secundarle; y si las circunstancias le obligan á intervenir directamente en la política, será el símbolo de nuestra Iglesia anatematizar al caciquismo y rehuir en absoluto sus procedimientos guardando respeto y consideración á las colectividades políticas que de igual modo y con análogos fines existan en Mallorca. No cohibiremos ni cohartaremos bajo forma alguna de imposición ni de violencia, ni exigiendo arbitrariedades al poder central el derecho del ciudadano libre; ni establecernos inmorales pactos dictados por egoísmos y concupiscencias, que tiendan á falsear o á la libertad y la veracidad del sufragio electoral, con el fin monopolizador y absorbente de ejercer entre unos cuantos, lo que es derecho exclusivo de todos, sometiendo así al país á una perpetua hegemonía".

El manifest preveia que si el general Weyler creava un partit polític, el seguiria el Cercle Weylerista de Palma, però llavors, possiblement,

"parte de sus individuos, por querer permanecer fieles a su partido y consecuentes con los principios que á la forma y sistema de gobiernos se refieren y arraigan en sus convicciones y en sus sentimientos, rompan el lazo que hoy gustosos anudan y dejen de pertenecer al Circulo ".

I, per acabar, el manifest proclamava un peculiar mallorquinisme:

"Será siempre el General Weyler, para nosotros, la enseña que simbolice nuestra regeneración política y la influencia y la actividad del mallorquín, puestas al servicio de la prosperidad y del bien de Mallorca".

Signava el manifest la junta directiva del cercle: Guillem Moragues, Enric Lladó, Jeroni Pou, Pere M. Granada, Guillem Sancho, Gabriel Vidal, Joan Sureda, Joan Massanet i Ochando, Rafael Garcías, Manuel Villalonga, Josep Tous, Guillem Nadal, Sebastià Font, Mateu Garau, Pau Serra, Francesc García Orell, Antoni Company, Rafael Bennasar, Joan Torrandell i Eugenio Saenz de Miera.

Hi predominaven els conservadors com Guillem Moragues, Joan Massanet (silvelista des del 1887), i Guillem Nadal; i els republicans, Jeroni Pou, l'artífex de la conversió de la coalició Unió Republicana en Partit d'Unió Republicana, i Francesc Gar-

cía Orell, del mateix partit. També s'ha de destacar la presència de Josep Tous Ferrer, el fundador i propietari de "La Ultima Hora" (1893), i de Joan Torrandell Escalas, un escriptor que havia estat propagandista catòlic i que el 1898 fou redactor de "La Ultima Hora" i director de la revista regionalista "Nova Palma" (37).

El Cercle Weylerista edità, el mateix 1898, i naturalment a la impremta i llibreria de Josep Tous, uns estatuts, dels quals destacam el dos primers articles, d'un cert mallorquinisme regionalista, el primer, i d'un obrerisme paternalista, el segon:

"ARTICULO 1º Esta Sociedad tiene por objeto rendir un homenaje de cariño y adhesión al ilustre General Weyler, por simbolizar los ideales patrióticos de la agrupación, seguir sus inspiraciones y secundarle en la esfera política á que el común patriotismo le lleve y dedicar en la forma que se crea más oportuno y conveniente, los esfuerzos de todos, á la consecución del bienestar moral y material de Mallorca.

ART. 2º Se propone además socorrer á los Socios obreros, cuya existencia dependa exclusivamente de su trabajo, cuando por enfermedades ó por otras causas no puedan ganarse su subsistencia, pero no teniendo esta Sociedad caracter de Monte-Pío, ni de Socorros Mutuos. El socorro será potestativo, en los límites que los fondos de reserva del Círculo lo permitan y en la forma y cantidad que determine la Junta Directiva" (38).

A l'article nou es preveu la creació d'altres cercles weyleristes a Mallorca, els socis dels quals "seran considerados

como socios adictos del Círculo de Palma". Ens consta l'existència d'un d'aquests centres a Lloseta, presidit per Joan Terrassa.

El domicili social del cercle de Palma es trobava al carrer de la Concepció, nº19, a l'antiga casa de Serra de Marina, que havia estat ocupada durant molts d'anys pel govern de la Província.

El 30 d'agost de 1898, se celebrà al Cercle Weylerista de Palma, una reunió amb l'assistència del general Valerià Weyler (39). Una multitud va omplir la seu del cercle, ja que "el nacimiento y ya numeroso partido weylerista acudió en masa á oír la palabra de su jefe".

En arribà, Weyler es dirigí al saló principal -decorat amb un retrat del general, obra de Joan Fuster (40)-, i ocupà la presidència. A la seva dreta s'assegué el president del cercle, Guillem Moragues, i a la seva esquerra el vice-president, Enric Lladó. Inicià l'acte Moragues, que explicà l'origen del cercle i la seva ferma adhesió al general Weyler:

"Nació el Círculo Weylerista como una protesta contra la política desdichada del gobierno al acordar el relevo de V. E. en el mando superior de la isla de Cuba; vivió en la confianza de que las relevantes dotes de V. E. habían de emplearse en hacer la felicidad de la patria, y se nutre en la esperanza de que, después de los grandes desastres que ha sufrido la nación, por las torpezas del mismo gobierno que despreció los consejos de V. E. algún día rijan nuestro ilustre paisano los destinos del país pa-

ra salvación de la patria. No siendo esto un centro militar no podemos seguir á V. E. en los actos que realice con este carácter; pero estamos siempre á vuestro lado para acompañaros al emprender la ardua tarea de la Gobernación del Estado".

Després, parlà el general Weyler. Justificà la seva intervenció en la política espanyola:

"Yo, que no he sido nunca político, no he podido menos al ver los grandes desastres que acabamos de sufrir, de pensar en el porvenir de España, y creyendo que con mi política podría aliviar tal vez la triste situación de nuestra patria, he decidido aceptar el puesto que mis paisanos en Mallorca y otras masas fuera de aquí, me ofrecen. Y queriendo conservar la historia de España que ahora parece que se rompe, voy a la lucha, admitiendo resuelto la guerra con aquellos que han sido nuestra perdición, debiéndoos constar que cuando yo tomo esta determinación es para sostenerla con todas mis fuerzas (...).

Y aun otra circunstancia me obliga a tomar esta actitud, y es que los hombres políticos quieren echar la culpa de las calamidades que sufrimos sobre el ejército, la marina y los voluntarios de las colonias y no puedo permanecer impasivo ante acusación tan injusta".

I afirmà que el seu objectiu era poder "conseguir la regeneración de la patria y que por ella estas masas encuentren el trabajo que hoy les falta". Finalitzà l'acte amb un "¡Viva España!" (41).

En aquelles dates, s'atribuïa al general Weyler la intenció de "conseguir la salvación de España" i "la regeneración de la patria". I no solament això, ja que el militar:

"Demostróse partidario de la dictadura militar confiando en ella para la reorganización del ejército y la marina quienes por la falta de medios de guerra no pueden volver por su honra perdida en las Antillas, ni podrían hacer frente á las exigencias de Inglaterra si deseara ensanchar el campo de Gibraltar pidiéndonos á Sierra Carbonera, á Melilla ú otras posesiones cercanas, ni á las de Francia si hiciera lo propio con la Frontera Pirenaica".

També són de gran interès les opinions que li atribuïen sobre la política espanyola:

"Hablando de la política nacional parece que comentó la perfecta organización carlista afirmando que contaba dicho partido con dinero suficiente para la campaña, adquirido según cree de Francia, la unión de las masas republicanas es perfecta apesar de la disidencia de sus jefes. Cree que al caer Sagasta les sustituirá el Sr. Silvela en caso de que no haya motines, pero que si los hay entonces se apelaría á una dictadura militar." (42)

Posteriorment, el 15 de desembre del 1898, a la seu del Cercle Weylerista, es lliurà al general una espasa d'acer toledà, adornada amb pedres precioses i incrustacions d'or. La idea sorgí quan Weyler fou rellevat a Cuba (octubre del 1897), i es costejà a través d'una subscripció popular. Es creà una comissió organitzadora i "Miles de suscritores acudieron a las

listas abiertas en las redacciones de La Unión Republicana, El Felanigense y La Última Hora".

Novament fou Guillem Moragues que obrí l'acte, i demanà al general Weyler paraules d'esperança:

"que lleven á nuestro excitado ánimo la confianza que sino es posible reconstituir la España de ayer, cabe sí en plazo breve reconstituir sus prestigios como nación seria, viril en la adversidad, laboriosa y honrada".

A continuació, el president de la Comissió Organitzadora i director de "La Última Hora", l'escriptor Joan Lluís Estelrich (42 bis), dirigí una exposició a Weyler, que finalitzava així:

"esperando que, al ceñir esta espada, recordareis que Mallorca os la ofrece por vuestra brillante historia militar y por el cariño que os profesa; y que en vuestro pasado y en vuestras afecciones van unidos los nombres de Mallorca de sus hijos que se interesan por vuestra prosperidad. Tristísima coincidencia es la de que recibáis nuestro obsequio en los mismos días en que se ha firmado una paz desastrosa, que ha puesto término á la guerra y que hace inútil la espada que os ofrecemos para el prestigio nacional en las perdidas colonias, pero confiados en vuestro propio valimiento, abrigamos la seguridad de que en la futura suerte de la Nación, la espada que empuñe vuestra mano será siempre garantía de patriotismo y dirección firmísima para la prosperidad de España".

Un cop lliurada l'espasa, Valerià Weyler es dirigí als assistents a l'acte:

"Acepto la ofrenda de mis paisanos, que demuestran su afecto hacia mi, y la acepto porque significa la protesta contra las ideas vertidas por aquellos tiempos en que yo me hallaba al frente de un ejército numeroso, combatiendo por la patria, por importantes personajes políticos, estimando unos la autonomía como único medio de llegar á la paz y sustentando otros, sin recordar que en Cuba viven millares de españoles, entre ellos muchos mallorquines, la suicida idea de abandonar la isla.

Libre ahora de toda responsabilidad convenia á mis intereses retirarme á Son Roca y ver cómo los políticos procuran salvar á la patria; pero ante estos desastres, esta hecatombe, destrozada nuestra escuadra, miles de prisioneros en poder de los insurrectos y en vista de que se divide nuestro territorio sin medios para combatir á los que nos lo arrebatan, yo no puedo permanecer indiferente. Ante tales circunstancias yo no puedo menos de ayudar á los que quieran salvar la patria (...).

Así como en Zaragoza manifesté que apoyaría á los señores Romero Robledo y Duque de Tetuán, porque son los únicos que han seguido la política en Cuba del inolvidable D. Antonio Cánovas, así prometo ahora que no me olvidaré nunca de los mallorquines ni de los intereses de Mallorca, á cualquier parte que vaya y en cualquier puesto que ocupe".(43)

A començaments del 1899, el Cercle tenia previst un acte amb l'himne català "Els Segadors", com a principal atracció (44).

Els weyleristes participaren en la política local i formaren part de la coalició de conservadors romeristes, republicans i liberals sagastins que s'enfrontà a l'anomenat "Pacte", constituït pels conservadors silvelistes i els liberals gama-

cistes. A les eleccions generals d'abril del 1899, la Coalició no aconseguí cap diputat, però sí uns bons resultats, amb més de 10.000 vots. A les eleccions municipals de maig del mateix any, els weyleristes feren costat a la Coalició. Presentaren a Palma com a candidats, Mateu Garau Cañellas, Francesc Garcias Moll, Enric Lladó i Lladó i Rafel Garcias. Tots quatre foren elegits, amb un total de 1.719 vots. Els weyleristes foren la quarta força més votada. El 9 d'abril del 1899, se celebrà una reunió al Cercle Weylerista, on parlaren el sagastí Miquel Socias Caimari, el conservador Guillem Moragues, que lloà la Coalició, i el republicà Jeroni Pou (45).

La influència del weylerisme es perllongà a Mallorca durant bona part del primer terç del s XX. (46)

8. 2. 2. LES IDEOLOGIES UNITARISTES DAVANT LA GUERRA DE CUBA

Des del republicanisme unitarista fins al carlisme, passant per les ideologies que donaven suport al règim de la Restauració, el conservadurisme i el liberalisme, totes eren absolutament contraries a la independència de Cuba, i en el fons, a qualsevol "concessió" autonomista per a les illes de Cuba i Puerto Rico, conseqüència lògica de la seva concepció unitarista i castellanista de l'Estat Espanyol.

L'únic partit de caràcter unitarista favorable a l'autonomia cubana i contrari a la guerra va esser el Partit Socialista Obrer Espanyol.

A continuació, veurem, quina fou a Mallorca l'actitud concreta de cada una d'aquestes ideologies davant el conflicte cubà.

8.2.2.1. EL CONSERVADORISME

La positura oficial dels conservadors davant la Guerra de Cuba, era la de mantenir l'Illa a qualsevol preu. Per a Cánovas del Castillo era "preciso que tengáis la seguridad de que ningún partido español abandonará jamás la isla de Cuba; que en la isla de Cuba emplearemos, si fuera necesario, el último hombre y el último peso" (47).

I així ho féu. El sisè govern conservador de Cánovas, de març del 1895 fins a l'assassinat de l'estadista l'agost del 1897, intentà vanament acabar, per tots els mitjans, amb la rebel·lió cubana. Primer amb el general Arsenio Martínez Campos, que dugué a terme una guerra qualificada de "suau"; després amb el general mallorquí Valerià Weyler Nicolau, decidit a exterminar la insurrecció (48).

A Mallorca, els conservadors havien controlat les principals institucions fins al 1884, (49) però a partir de llavors foren superats pels liberals, alhora que tornà a emergir el carlisme. Al si del Partit Conservador sovintenjaren les insubordinacions i les escissions. A la dècada dels noranta hi havia dissidents silvelistes, seguidors de Francisco Silvela, com Joan Massanet i Enric Sureda; i romeristes, seguidors de Romero Robledo, encapçalats per Enric Cuschieri (50).

A la mort de Cánovas (l'agost del 1897) la divisió del conservadorisme mallorquí encara augmentà (51). Si a Madrid la major part del conservadorisme tancà files entorn de la nova Unió

Conservadora de Silvela (octubre 1897 - gener del 1898), a Mallorca, com a altres indrets de l'Estat, una nova dissidència, la dels conservadors "ortodoxos", oposats a la reestructuració silvelista, va esser capaç d'aconseguir l'únic diputat conservador elegit per Mallorca a les eleccions de març del 1898, Lluís de San Simón, amb 19.068 vots (52).

El setembre del 1898, el silvelista Enric Sureda assenyalava que, a Mallorca, els conservadors seguien tan dividits com sempre (53).

Només a finals del 1898, la situació dels conservadors començà a variar. Per una banda, el desembre del 1898, apareix "La Unión Conservadora", l'òrgan dels silvelistes mallorquins, i per l'altra -i més transcendent-, la dissidència gamacista, partidària de German Gamazo (54), afebleix notablement el Partit Liberal, ja que entre els seus seguidors mallorquins s'hi troben Antoni Maura i Pasqual Ribot.

A principis del 1899, i durant les eleccions d'abril d'aquest any, Josep Cotoner i Lluís de San Simón, arribaren a un pacte, a Madrid, amb Antoni Maura i Pasqual Ribot. Com ja hem indicat, a les forces del "Pacte", s'oposaren a Mallorca les de la Coalició Liberal -conservadors romeristes, weyleristes, liberals sagastins i republicans-.

El triomf fou pels conservadors silvelistes, que obtengueren tres diputats, Enric Sureda (18.051), Josep Cotoner (17.321 vots) i Lluís de San Simón (15.961 vots); i pels liberals gama-

cistes, que en tragueren dos, Pasqual Ribot (13.320 vots) i Antoni Maura (13.159 vots) (55).

La divisió dels conservadors afectà la seva política respecte a Cuba i al general Weyler, el mateix a Madrid que a Mallorca. Mentre governà Cánovas, amb Weyler a Cuba, el Partit Conservador fou clarament antiautonomista i partidari d'acabar amb la insurrecció mitjançant la força. Només admeté algunes petites reformes, com les que proposà Cánovas el febrer de 1897, per dotar Cuba de

"una personalidad administrativa y económica de carácter exclusivamente local; pero que hiciera expedita la intervención total del país en sus negocios peculiares, bien que manteniendo intactos los derechos de la soberanía é intactas las condiciones indispensables para su subsistencia" (56).

Així, el diari conservador palmesà "Heraldo de Baleares" (57), proper als romeristes, minimitzà la insurrecció a Cuba, i es va fer ressò de la consigna de Weyler, segons la qual la guerra acabaria ràpidament (58). Exaltà les victòries espanyoles en general i les de Weyler en particular, i, per exemple, criticà la postura de Pablo Iglesias davant la guerra de Cuba (59).

Ja hem vist que, a finals del 1897, la major part del conservadorisme espanyol es reorganitzà entorn de la Unió Conservadora de Silvela. El seu manifest (gener del 1898), si bé con-

fiava acabar amb la insurrecció amb la força, assumia l'autonomia atorgada a Cuba el novembre del 1897 pel govern liberal:

"Ofrécese como la más grave de entre las cuestiones actuales, la relativa al gobierno colonial de Cuba y Puerto Rico; pero es en ella de tal modo decisivo lo realizado ya, que han perdido casi toda importancia práctica ante aquel estado de cosas las diferencias de ideas y doctrinas que hasta hace poco apasionaban a los partidos en la Península. Otorgado el régimen autonomista, y próxima la reunión de las Cortes, a ellas llevaremos nuestras aspiraciones favorables a cuanto sea garantía de la consistencia y perpetuidad del vínculo nacional; pero lo que el rey con el parlamento definitivamente sancionen, tendrá nuestro sincero respeto y será desarrollado por nosotros en lo porvenir con escrupulosa lealtad, sin pensar en retrocesos imposibles, siguiendo en ello las enseñanzas del que fue jefe insigne del partido conservador, cuando dijo, ante problemas parecidos, que él tan solo se proponía continuar la Historia de España". (60)

A Mallorca, els contraris a Silvela, els romeristes i els canovistes ortodoxos, tengueren prou força per editar, a partir del 15 de gener del 1898, el diari "El Balear" (61), subtitulat "Diario liberal-conservador". Des del començament, aquest diari s'oposà durament a l'autonomia cubana. Així en el primer número, va reproduir un discurs d'un tal Joaquim Martí i Puig, mallorquí resident a l'Havana i membre del partit ultra-espanyolista Unió Constitucional (62), que afirmava clarament que no

eren autonomistes i que no hi havia cap raó positiva per a l'establiment del "nuevo régimen":

- No es pacificava l'Illa.
- Podia esser una via pacífica cap a l'Independència.
- Desmoralitzava l'exèrcit espanyol. (63)

Aquest diari es mostrà partidari fervent del general Weyler, "solo vemos en el general Weyler al leal y esforzado servidor de España y su gobierno", i afirmà que "liberales y silvelistas profesan al general Weyler un odio verdaderamente africano" (64).

També acusà els liberals d'haver empitjorat la situació a Cuba:

"Ante el mundo civilizado habrá sin duda causado asombro el ver como validos de una infracción constitucional los sres. Moret y Compañía entregaron la Isla de Cuba en manos de nuestros más encarnizados enemigos" (65).

I criticà amb duresa "El liberal Palmesano", perquè es mostrà favorable a l'autonomia cubana (66). En canvi, exaltà l'exèrcit en general, i a Romero Robledo, del qual destacà la seva afinitat amb Weyler (67).

Convé assenyalar que l'estiu del 1898, els únics que defensaren la continuació de la guerra de Cuba foren Romero Robledo i Valerià Weyler.

"El Balear" desaparegué el juliol del 1898, i el dia 3 d'aquest més aparegué "La Correspondencia" (68), un diari que si bé era independent, ideològicament era proper al conservadorisme. El to general de "La Correspondencia" era, emperò, molt diferent al de "El Balear", sobretot pel que fa a la qüestió cubana. La derrota espanyola ja era irreversible, així que "La Correspondencia", com bona part de la premsa, es declarà favorable a la pau i reconegué que:

"Cuba no podía continuar siendo española. En nuestro interés estaba salvar á Puerto Rico (...). Faltonos valor para amputarnos un brazo can-grenado para salvar al resto del cuerpo". (69)

El desembre del 1898, també es mostrà favorable a la Pau de París i reproduí el text íntegre d'aquest tractat, el 29 de desembre del 1898, si bé l'endemà informà que la Unió Conservadora es preparava (70) per fer "leyes que restauren la patria del desastre actual por los liberales causado" (71).

Molt interessant fou la positura de "La Correspondencia" davant el nou fenomen del regionalisme. El mesos d'agost i de setembre del 1898, es mostrà favorable al regionalisme proposat pels diaris "La Almodaina" i "La Ultima Hora", ja que, "síntoma de vida y de esperanza de regeneración fuera en nuestro sentir la cristalización del regionalismo en Baleares" (72).

Fins i tot va veure amb simpatia el fet que Catalunya demanàs constituir-se en província única, si bé considerava que no era el moment oportú (73). Aquest diari es definí així davant el regionalisme:

"Con interés creciente seguiremos ese movimiento regional com que, en modo alguno, lo decimos muy alto no prueba el amor a la patria pequeña detrimento ni ofensa a la grande" (74).

Aquesta actitud benevolent canvià a principis d'octubre. Arran de l'aparició de "La Question Catalane", (75) llençà dures crítiques contra "ese catalanismo disfrazado de separatista". A Catalunya, li va retreure el seu proteccionisme i el tenir dret foral vigent. Arribà a afirmar que:

"Hablar mal de España con el estoicismo de los catalanes es una traición digna de ser castigada con todos los rigores del código del honor". (76)

Llavors esclatà una polèmica al si de la premsa de Palma. "La Roqueta" i "La Almudaina" defensaren el regionalisme, mentre que "La Ultima Hora" ara es posà al costat de "La Correspondencia". Els atacs d'aquest diari foren cada vegada més durs i més concrets contra el que anomenava:

"Regionalismo disfrazado de separatista, que quieren hacernos tragar los catalanistas, invocando afinidades de lenguaje y de carácter entre ellos y nosotros y cuyos porta-estandartes en Mallorca deben ser La Roqueta y La Almudaina". (77)

"La Almudaina" respongué, i "La Correspondencia" ho aprofità:

"Ya sabíamos que La Almudaina no daría la llamada por respuesta. Esos regionalistas que tanta afinidad tienen con los catalanistas, que colaboraron en La Renaixensa i Catalonia, que escriben en catalán y piensan como catalanes, han olvidado que antes que todo son españoles y que son traidores a su Patria despertado antagonismos entre castellanos y catalanes". (78)

La polèmica entre "La Correspondencia" i "La Almudaina" continuà, fins al punt que el director del primer diari, Ricard Salvà, es veié obligat a contestar amb una "Carta Abierta", on explicava que el canvi sobtat de "La Correspondencia" en relació al regionalisme, fou causat per la seva marxa a Barcelona. Ricard Salvà afirmava que:

"ni como buen mallorquín ni como buen español me asusta que se hable algo de la autonomía en Mallorca, y menos, mucho menos, me asustaría de verla implantada".

Però els redactors no eran d'aquesta opinió -continuava Salvà-, i, durant la seva absència havien fet el que havien cregut d'acord amb les seves conviccions. Acabava la seva carta amb l'afirmació que:

"España es una FEDERACION y si pronto no se acude a evitar que lo que tiene su historia, su lengua y sus leyes, no dependa enteramente del lápiz rojo que á capricho puede rectificarse desde la Puerta del Sol, estamos perdidos. Aunque Mallorca puede estar tranquila puesto que, como dijo Anto-

nio Maura en un memorable discurso, nuestros límites no son rectificables por el poder central, pues trazólos Dios al confundir en el horizonte el Cielo y el Mar". (79)

Posteriormente, publicà una sèrie de tres articles d'Antoni Alfau i Baralt, "El regionalismo resorte de gobierno", (80), que es mostrà favorable a un "regionalismo bien entendido", perquè "en la aspiración regionalista (...) se encierra un alto principio de justicia" i

"No es de temer que la verdadera tendencia regionalista pueda convertirse á la demencia del separatismo (...). Las mismas desgracias de nuestra patria, la misma pérdida de las Antillas, son elocuente enseñanza sobre el particular, hubiéranse conformado Cuba y Puerto Rico con la radical descentralización a que paulatinamente iban llegando con la serie de reformas iniciadas desde la revolución del 1868, y no se verían hoy convertidos en feudo anglo-sajón".

Alfau i Baralt criticà també el caciquisme, el "cunerisme", i la corrupció generalitzada, ja que:

"en prebendas y canongías para yernos, parientes y paniaguados, por ese camino han llegado á la pérdida de nuestro imperio colonial y á relajar todos los vínculos que deben reforzarse si la unidad de la patria ha de subsistir".

"La Correspondencia", es mostrà favorable al general Valerià Weyler, al qual considerava, com a polític "un rayo de sol que se abre paso entre las negruras que envuelven el presente y el porvenir de España" (81).

A començaments del 1899, i davant les eleccions a diputats d'abril d'aquest any, "La Correspondencia" es decantà clarament per la coalició de liberals "democràtics", liberals weyleristes, republicans i conservadors romeristes (82).

El desembre del 1898, aparegué "La Unión Conservadora" (83), òrgan dels conservadors silvelistes mallorquins. Aquest periòdic, després de la pau de París, lamentà la pèrdua de Cuba i afirmà que "nuestra desventurada España" no només havia perdut les colònies, sinó també els principis i la història (84).

Substituí "La Correspondencia" un diari titulat "El Día" (85), que començà a sortir l'abril del 1899. A diferència d'aquell, "El Día" era clarament partidari dels gamacistes i del pacte entre aquests i els conservadors silvelistes; i contrari a la coalició de liberals, republicans, romeristes i weyleristes. Fou especialment crític contra els weyleristes:

"El Casino Weylerista nació muerto y ese aspecto de vida que en él vemos es de una vida ficticia: nació muerto porque tal es el destino de las agrupaciones que se forman alrededor de una personalidad, no de una idea; nació muerto porque es una aberración pretender que marchen de acuerdo ideas é intereses que se encuentran".

Les crítiques arribaren al mateix general Weyler, el qual havia posat en perill

"su pretendido prestigio cuando no conforme con los laureles de Cuba pretenda los de las luchas políticas en las que por deber ineludible de ciudadano debiera ya estar empeñado" (86).

"El Día" remarcà el fet que coexistissin al si del Cercle Weylerista, republicans (Pou), monàrquics (Moragues), silvelistes (Rius), i romeristes (Cuschieri) i que els weyleristes arribassin a un acord amb els liberals sagastins, quan havia estat precisament Sagasta qui havia destituït Weyler a Cuba. També denuncià la política weylerista de "La Ultima Hora" (87).

Finalment, s'ha d'assenyalar la publicació a Palma, el 1899, d'un "Folleto de La Unión Conservadora", obra de Llorenç Barceló, el director de "El Día", de caràcter regeneracionista, conservador i castellanista (88).

8.2.2.2. EL LIBERALISME

La positura dels liberals en la qüestió cubana va esser, en el fons, la mateixa que la dels conservadors. Quan el tercer govern de Cánovas del Castillo es trobà amb l'aixecament independentista cubà, Sagasta, des de l'oposició, anuncià a les Corts, el març del 1895, que Espanya estava disposada "a gastar su última peseta y a dar la última gota de sangre de sus hijos", en defensa de "sus derechos y (de) su territorio" (89).

La diferència entre els conservadors i els liberals, radicava en què els segons estaven més disposats a fer reformes a Cuba, com a mitjà per conservar espanyola l'Illa.

Convé recordar que, poc abans, havia fracassat l'intent reformista d'Antoni Maura Montaner (89 bis).

El polític mallorquí, aleshores ministre d'Ultramar en un gabinet presidit per Sagasta (de desembre del 1892 a març del 1894), presentà en el Congrés de diputats un "Proyecto de ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Rico" (5 de juny del 1893), que si bé conservava

"íntegra la soberanía de la Nación española, sin desmembrar el poder legislativo, dentro de la Constitución de la Monarquía, se extrema cuanto cabe extremar la inmediata intervención de los pueblos antillanos en la gestión, dirección y gobierno de los asuntos (...) que más peculiarmente les interesan y atañen" (90).

Segons aquest projecte, les sis diputacions provincials de Cuba s'unificarien en una per acordar

"todo cuanto estime conveniente para el régimen en toda la isla de las obras públicas, de las comunicaciones telegráficas y postales, terrestres y marítimas; de la agricultura, industria y comercio; de la inmigración y colonización, de la instrucción pública, de la beneficencia y de la sanidad".

Però corresponia al Governador General, cap superior de les autoritats de l'Illa i representant "del gobierno de la Nación en la isla", executar tots els acords de la Diputació. El governador podia suspendre, "cuando (...) reputare contrario á las leyes ó á los intereses de la Nación cualquier acuerdo de la diputación provincial". A més, creava un òrgan consultiu, el Consell d'Administració, format per diverses autoritats.

També reformava el règim electoral dels ajuntaments i de la diputació provincial, per a "facilitar á las minorías el acceso á dichas corporaciones, en la medida que señalen las leyes vigentes en la Península" (91).

Segons el mateix Maura, "el correo que llevó a Cuba el proyecto de reformas, llevó el más poderoso Ejército que España envió jamás al otro lado de los mares para sostener y perpetuar la integridad nacional" (92). No ho saberen veure així els polítics madrilenys, ja que tant els liberals com els conservadors l'atacaren, i el mateix va fer, a l'Havana, la Unió Cons-

titucional, que volia monopolitzar l'espanyolisme a Cuba. Una escissió d'aquest partit fundà el Partit Reformista (juliol del 1893), partidari dels canvis proposats per Maura. El ministre d'Ultramar s'hagué de defensar en el Congrés assenyalant que

"Hay un sistema de tener provincias o posesiones (...) que consiste en tener allí un virrey, un general, con mucha fuerza, con mucha autoridad, con muchas deportaciones, con mucha previa censura" (93).

Els independentistes rebutjaren el programa de reformes, que qualificaren de "trampas para incautos" (94). Ni tan sols els autonomistes ho trobaren suficient.

A Madrid, el mateix Sagasta no donà suport al canvi administratiu, així que Maura dimití.

Posteriorment, el projecte de Maura es convertí en la insignificant "fòrmula Abarzuza" (març del 1895), segons la qual subsistien sis diputacions i s'ampliaven les competències del Consell d'Administració. En res alterava la situació de Cuba, on, a més, ja havia esclatat la rebel·lió independentista (95). L'abril d'aquest mateix any, el govern liberal dimití, i Cánovas del Castillo tornà a ocupar el poder (fins l'agost del 1897).

A Mallorca, els liberals predominaren durant la dècada dels noranta fins a les darreries del 1898, quan s'escindiren els liberals gamacistes, amb Antoni Maura al front, i pactaren amb els conservadors silvelistes (96). El 1890, ja s'havien incor-

porat al Partit Liberal els republicans possibilistes, i el 1891 desaparegué la dissidència dels "liberals dinàstics" de Miquel Socias Caimari (97). El novembre d'aquest mateix any totes les faccions liberals illenques reconegueren el cabdillatge d'Antoni Maura (98). Així, les principals institucions mallorquines, l'Ajuntament de Palma i la Diputació Provincial, varen estar sovint en mans del Partit Liberal (99).

A les eleccions generals del 1891, els liberals varen treure dos diputats, Antoni Maura i Pasqual Ribot, amb 16.623 i 15.963 vots, respectivament. El 1893, obtengueren un gran èxit: quatre diputats, Mateu Bosch, Joan Alcover, Manuel Guasp, i, és clar, Antoni Maura, el més votat, amb 21.789 vots. A les següents eleccions, en tornen treure dos, Pasqual Ribot i Antoni Maura, amb 19.122 i 18.946 vots, respectivament. El 1898, revaliden l'escó Maura (23.819 vots) i Ribot (22.869), i també fou elegit diputat pel Partit Liberal Miquel Santandreu Vadell (100).

La positura d'Antoni Maura i Montaner davant el problema cubà la podem seguir, per exemple, a través d'una conferència pronunciada el 22 de març del 1897 (101).

Maura comença ressaltant la importància, per una banda de la qüestió cubana, i per l'altra de "l'opinió". Aquesta, segons ell, és "señora de los destinos de todas las naciones". Precisament, el Partit Conservador, llavors en el poder, s'havia col·locat al servei dels impulsos populars, de l'opinió, que havia manifestat:

"que la Nación quiere conservar la integridad de su ser, que no quiere España ser mutilada, que quiere permanecer la misma nacionalidad que ha forjado la historia, una personalidad de la cual es parte vitalísima la isla de Cuba, y esto es lo único que se podía preguntar á la opinión, que ha declarado con obras su designio y ha escrito con sangre que no regateaba los recursos, ni los hombres, ni el dinero".

Antoni Maura es lamenta de la incomunicació entre Espanya i Cuba, a causa del:

"error tradicional, gravísimo por sus consecuencias, de haber tenido en Cuba partidos locales separados de los partidos de la Península, no existió nunca la comunicación, la compenetración, ni noticia siquiera de los anhelos de aquel pueblo y de este pueblo? Todavía mayor obstáculo era el otro error de haber establecido como distintivo entre los partidos locales el grado de adhesión á la madre Patria, el deber primero de todo ciudadano, la lealtad; es decir, aquello que separa á los ciudadanos de los delincuentes".

L'opinió pública espanyola era partidària de solucionar el problema cubà mitjançant les armes, com a conseqüència, segons Maura, de la insurrecció independentista:

"Ante la guerra no podía surgir del seno de la sociedad otro grito que el de contestar con la guerra; no podía esperarse otra cosa de las clases populares, de los que despiden á los soldados; y también en esa institución, que sólo en abstracto puede mirarse separada de la Nación misma, en

el Ejército, por el propio amor profesional y por el propio entusiasmo de su vocación había la propensión innata á avocar á sí el asunto entero y reclamar el íntegro desagravio de nuestra soberanía y de nuestro derecho. De manera que renunciar el partido conservador ó renunciar el Gobierno de ese partido a la dirección de la opinión pública; era igual que ponerse al servicio de lo que la popularidad únicamente había de proclamar la guerra con la guerra".

El problema, però, era més complex, afirmava Maura, i tenia el seu origen en el fet que

"España quiere á todo trance que Cuba forme parte de su nacionalidad; España necesita querer que Cuba quiera estar en nacionalidad española; no puede, no debe mantener su soberanía en Cuba por la fuerza de las armas como régimen normal, sino que ha de considerar que la única solución definitiva y la única soberanía duradera y estable, es aquella que se asienta sobre la voluntad del pueblo cubano".

Malgrat afirmàs que el camí per pacificar Cuba no era exclusivament el de les armes, creia que:

"No hay otra violación de la ley natural que el separatismo cubano. Y que no es sino la obra de salvar los propios destinos y la ventura de Cuba, la que realiza á costa de tanta sangre la magnánima nación española. Y porque creo esto, á mí nunca me parecen grandes los sacrificios, porque creo que una generación entera y diez generaciones estarían obligadas á morir, con tal de conservar la integridad del ser que ha engendrado la historia, y cuyo mantenimiento es deuda de honor para con los venideros".

Maura continuava amb la constatació de la desigualtat entre l'exèrcit cubà i l'espanyol, que en realitat es veia més afectat pel clima i per les epidèmies que per l'enemic. El govern hauria d'haver limitat els sacrificis, i en canvi, ha donat la impressió que s'havia preocupat més d'augmentar-los que d'aconseguir la victòria. Una vegada decidits a eliminar la insurrecció amb les armes, segons Maura, s'abandonaren totes les reformes polítiques i:

"vuelta la espalda á todo resorte moral y todo influjo político, no se advertía que con los antecedentes que la insurrección tenía, tras de la porfía por las reformas y por la iniciación de una nueva dirección política, el abandono de esta rectificación y de las reformas implicaba una decepción para muchos, un arma de propaganda terrible en manos de los enemigos de la Patria. (...) Así sucedió que una insurrección incipiente y raquítica, bien pronto se convirtió en incendio y corrió de punta á punta toda la isla de Cuba".

S'havien d'haver continuat les reformes iniciades fela més d'un any (102). Maura considerava un gravíssim error la interrupció, a causa de l'aixecament independentista, de les reformes començades en plena pau.

Els 200.000 soldats que hi havia a Cuba només podien acabar amb la insurrecció derrotant l'enemic amb batalles, que fins llavors no s'havien produït, o amb la destrucció total del país. És a dir, amb l'aniquilació de la Cuba espanyola:

"Después vendrán las reformas, y las concesiones, y los halagos. ¿No sería mejor abreviar todo lo posible el tiempo de los agravios?. Después se restaurará la riqueza destruida. ¿No sería mejor destruir la menos riqueza posible, en vez de entablar la porfía del estrago con la insurrección misma?".

Això no volia dir que no s'hagués de "castigar" la insurrecció:

"Significa, que en vez del pensamiento cardinal de posponerlo todo á la acción militar y considerar que la acción militar había de resolver á solas el problema, y <después hablaremos>, era deber de los Gobiernos y previsión elemental, impuesta por la historia de la insurrección y por todos los datos del asunto, reducir á los límites más estrechos la inevitable acción militar y apresurarse por todos los demás medios á debilitar la insurrección, á enervarla, á lanzar contra ella en defensa de sus haciendas y de sus vidas á los propios hijos de Cuba".

En definitiva, es tractava de combinar les reformes i les armes i d'utilitzar els mateixos cubans per a derrotar els independentistes.

Per a Maura, havia estat un factor molt negatiu que a la metròpoli els partidaris de les dues opcions -la político-militar i la militar- no haguessin romàs clarament separades, sinó que:

"A un tiempo ese pueblo español ha visto la encarnación de la tradicional política antillana, la más viva y más autorizada, entrar á formar el eje del Ministerio y emprender el camino de Cuba la personificación histórica de la política opuesta. Cuando el ministerio responsable segregaba aquel elemento y el Gobierno adoptaba un lenguaje fronterizo entre la descentralización y la autonomía, enviaba á Cuba el general que se podía considerar más caracterizado representante de la política antigua".

I així s'havia arribat al cim de la contradicció el febrer del 1897, amb la publicació de les reformes cubanes, mentre a Cuba arribava al seu punt àlgid la política repressiva (103):

"Porque, notadlo bien; cuando la política de la represión por el exclusivo vigor de las armas había llegado á su formula suprema, á la devastación sistemática del país para quitarle á la insurrección tierra que pisar y elementos con que vivir, en ese instante es cuando la "Gaceta" publica la Constitución cubana de 4 de Febrero de 1897".

Maura manifestava el seu més absolut respecte pels militars, però considerava inviable una política bèl·lica que destruïa els recursos de Cuba, alhora que es feien reformes teòriques i es pretenia recuperar tota Cuba per a Espanya:

"¿Afirmas que emprendes una nueva vía política, y que has entrado ya en ella y juzgas buena manera de preparar los ánimos, sumar en el común quebranto á los rebeldes, y á los leales, á los peninsulares y á los cubanos, á los que moraban en los campos y á los habitantes de los poblados,

arruinándolo todo y sumiéndolo todo en la miseria? ¿Es así como se facilitan las reconciliaciones, y se captan las adhesiones, y se lanza á la mayor parte de la isla de Cuba en contra los rebeldes? ¿Se pretende de aquellos guajiros, de todos aquellos habitantes de Cuba, que por encima de los charcos de sangre y de las ruinas humeantes de sus viviendas, deletreen en la Gaceta de Madrid el decreto de 4 de Febrero de 1897?".

Lamentava que el govern (conservador), hagués cedit a la voluntat de l'opinió pública -favorable a la guerra, com hem vist-, i ahora hagués confós el poble amb mesures contradictòries.

L'estadista mallorquí acabava la seva conferència acusant els governants espanyols, no com a dominadors, sinó com a mal governants, dels desastres de Cuba:

"La insurrección cubana no ha tenido nunca personalidad, no ha tenido nunca porvenir posible; no lo tendría aunque imaginásemos ausente nuestro Ejército; ahora está, además desmembrada. ¿No ha de estarlo después de tantos episodios heroicos, de tantos elementos de guerra allí acumulados, de tanta lucha y de tanto estrago en el país sobre el cual vive? Ni antes consistió ni ahora consiste la dificultad principal en el vigor de la insurrección; ni antes, ni ahora, me ha parecido á mi que radicaba en el suelo cubano la máxima dificultad; no; para mí, la máxima dificultad de la política española, he de decirlo, no está en el mar de las Antillas, está en los charcos del Manzanares".

Malgrat que, com hem vist, la positura de Maura era ben espanyolista i molt moderada, els conservadors més intransigents l'acusaren, ni més ni manco, que d'esser el culpable de l'aixecament independentista cubà. Aleshores, els liberals sortiren en defensa de Maura i de les seves reformes:

"¿Porqué no le decís al Mundo: Maura quiso con sus reformas hacer de Cuba un pueblo digno y nosotros queremos á la Gran Antilla una isla de bestias; Maura quiso implantar en Ultramar, con sus reformas, los goces, los beneficios del derecho moderno y nosotros queremos á Cuba embrutecida con el imperio de leyes draconianas; Maura quiso matar el fraude, el pillaje que cometen dos docenas de magnates y nosotros queremos allí paniaguados que esquilmen el país, que medren y roben?". (104)

Algún periòdic conservador arribà a escriure:

"madre, si lloráis la pérdida de algunos de vuestros hijos muertos allá en las inclemencias de la manigua, debeis atribuirlo exclusivamente a D. Antonio Maura". (105)

La premsa liberal primer, i gamacista després, també posà molt d'èmfasi en desmentir les acusacions dels conservadors, segons les quals Maura hauria causat la pèrdua dels mercats de Cuba i Puerto Rico per a la indústria sabatera mallorquina (106).

Posteriorment, quan Sagasta ocupà de nou el poder l'octubre del 1897, les circumstàncies feren que ara els liberals espanyols es mostrassin favorables a l'autonomia.

Un reial decret de 25 de novembre del 1897, va concedir l'autonomia política a Cuba. Es preveia que governarien l'Illa un Parlament insular, dividit en dues cambres (un Consell d'Administració, espècie de senat compost de 17 consellers vitalicis nomenats pel rei, i 18 consellers elegits per l'Illa; i una Cambra de Representants, elegits un per cada 25.000 habitants), i un governador general, que representava la metròpoli i estava assistit per cinc secretaris del despatx, una espècie de ministres.

Un altre reial decret amb la mateixa data atorgava als espanyols residents a les Antilles tots els drets consignats en el Títol I de la Constitució Espanyola del 1876.

La positura dels liberals mallorquins davant la guerra de Cuba, la podem seguir a través del setmanari "La Bocina" (107).

En aquesta revista es va fer una apologia de la pàtria espanyola. (108). Es mitificava la concepció castellana de la història espanyola i es glorificava la conquesta d'Amèrica, alhora que s'assumien les virtuts considerades pròpies dels castellans (109).

Els articles en defensa de la "unitat nacional espanyola" i de la "cuba espanyola", proliferaren encara més el 1898, arran de la guerra contra els Estats Units. Aquest setmanari liberal

considerava que "llevamos tres años defendiendo con tenacidad inquebrantable la integridad de la Patria en la perla de las Antillas", i que, davant l'atac nord-americà, el "patriotismo" dels espanyols s'imposaria per damunt de qualsevol diferència:

"Ese grito de ¡Patria!, que allá en aquella tierra maldita es desconocido y aquí tiene la virtud de acallar rencillas y apagar ódios inestinguibles, uniendo en estrecho haz el espíritu nacional, nos guiará en la guerra".

Encara més,

"hoy es imprudente discutir si se ha abusado del crédito, como no es hora de disputar si las reformas de Cuba, las debilidades de nuestra diplomacia o la campaña de Weyler nos han traído la guerra" (110)

Malgrat això, no feia molt que els liberals havien acusat als conservadors, aleshores en el poder, d'esser els causants de la guerra per la seva corrupció. Foren

"los conservadores los que para sostener y fomentar el ágio, el saqueo que en la isla de Cuba llevan á cabo ciertos prohombres de la conservaduría, os negásteis a dignificar la mísera condición de aquellos infelices moradores (...). Vuestra política anacrónica y caduca; vuestras creencias opuestas en todo a la marcha magestuosa del progreso, os constriñen á matener en Cuba leyes vejatorias, depresivas a la dignidad de todo ciudadano" (111)

Els liberals no arriben a criticar obertament el general Weyler. Així, quan es neguen a que l'Ajuntament de Palma el feliciti, ho fan segons ells perquè:

"no ha menester el ilustre general Weyler de felicitaciones que deprimen. El invicto caudillo de nuestro ejército en Cuba no es un fátuo cualquiera que admita felicitaciones concebidas en hora menguada por una mente enferma. Weyler consagra á la patria sus desvelos; en aras del inmenso cariño que la profesa abandonó en la Península á seres queridísimos, pedazos de su alma, y voló a la manigua á combatir con los detentadores del honra nacional". (112)

Aquesta positura canvià quan, a finals del 1898, Antoni Mauri i els gamacistes abandonaren el Partit Liberal i pactaren amb La Unió Conservadora de Silvela. Aleshores, els liberals, que es reorganitzaren, el març del 1899, entorn del Cercle Liberal Democràtic (113), no tingueren inconvenient en constituir la Coalició Liberal amb els weyleristes, els romeristes i els republicans. Quan Weyler tornà a Palma, l'abril del 1899, "El Liberal" va dir de Valerià Weyler:

"Siempre fue para muchos una esperanza el General, hoy es un símbolo, la representación genuina de una política elevada, grande, noble, exenta de egoismos y personalidades". (114)

A "La Bocina", també hi trobam algun alegat favorable a la pau i vetlladament crític amb Weyler:

"Por sí para obrar con tino
mi voto en contra ó en pró
quiere el Sr. Weyler, yo
también a la paz me inclino.
Y que no me lo disputen,
pues de todo soy capaz...
¿No me ha de gustar la Paz
si es una chica de búten? (115).

Pel que fa a la qüestió regional, indicarem únicament que l'esmentat Cercle Liberal Democràtic, declarava que al seu si

"germina la idea regionalista, compatible desde luego con la unidad política del Estado Español (...). El pueblo mallorquín debe abandonar de una vez ese abatimiento moral á que ha vivido por espacio de tanto tiempo" (116)

8.2.2.3. EL CARLISME

El carlisme, l'oposició per la dreta al sistema de la Restauració, aprofità la guerra de Cuba per preparar un nou aixecament militar. Conspirà molt i establí contactes amb alts caps de l'exèrcit. Alguns dels oficials i soldats que tornaven repatriats de Cuba, eren favorables al Partit Carlí. Però el carlisme no va tenir prou forces per enderrocar el règim de la Restauració i no aconseguí subvertir l'exèrcit. (117).

La qüestió de Cuba era pels carlins, sobretot, un problema de moralitat administrativa. Els governs liberals havien enviat a Cuba "los políticos ambiciosos y los administrativos corrompidos". La solució era la mateixa que per a

"todas las regiones que componen la nacionalidad española: restringir los lazos políticos entre la colonia y la capital, y aflojar los administrativos".

Però, com que de moment no podien prendre cap mesura real, davant la Guerra de Cuba, el carlisme "encomienda el éxito al Dios de los ejércitos que hace sanables las naciones". Quan es tracta de la "integridad de la Patria (...), todos sus hijos deben defenderla: que cuando la Patria peligra, desaparecen los partidos; sólo quedan españoles".

A finals de 1897, el carlisme s'oposà a la concessió d'autonomia a Cuba. Considerava que l'autonomia política era una pas-

sa cap a la independència, un atac contra l'exèrcit espanyol i una concessió als separatistes i als Estats Units.

També afirmaven que era un greuge per a les regions històriques que tenien dret a una autonomia de caràcter foral (117 bis).

Malgrat esser partidaris de la unitat de la pàtria i de la guerra contra els independentistes, varen arribar a preveure que Cuba

"à la corta ó á la larga adquirirá su independencia, á pesar de todos los sacrificios de la madre Patria, como la adquirieron los demás estados americanos" (118).

A Mallorca, el carlisme va mantenir una certa importància i un destacat pes electoral fins a començaments del s XX, malgrat que el 1887, es produís l'escissió de l'integrisme, encara més catòlic i reaccionari.

A les eleccions generals del 1891, tot i que no obtengueren cap diputat, el seu candidat, Jordi de San Simón va treure 13.572 vots. El 1893, obtengueren un diputat, Faust Gual de Torrella i superaren els conservadors, que no en tregueren cap. Aquest escó per Mallorca el perderen el 1896, però el seu cap de llista obtengué 15.698 vots. A les del 1898, tornaren treure un diputat, Felip Villalonga i Despuig, amb 15.821 vots. En canvi, sembla que el 1899, no presentaren cap candidat a les eleccions generals, i que a Palma, a les municipals, participaren en el pacte entre silvelistes i gamacistes, però no acon-

sequiren cap regidor i només 930 vots (119). La positura del carlistes illencs davant la guerra de Cuba la podem seguir a través del setmanari "La Tradición" (120).

Malgrat que "La Tradición" propugni un ancestral anticoncentrisme administratiu (121), i que a partir del 1900, alguns carlins formin part de la Renaixença mallorquina (122); quan esclatà la guerra amb els Estats Units, el carlisme fou clarament partidari de la guerra i va fer ostentació d'un nacionalisme espanyol exacerbat:

"Sí, ¡Viva la Guerra!; nuestros bravos marinos se cubrirán de innumerables laureles; poco les importa que la restauración alfonsina haya tenido completamente abandonada á la armada: descendientes de los Bazanes, Churrucas, Gravinas y Méndez Nuñez, como en Trafalgar ó en el Callao cumplirán como buenos al grito santo de ¡Viva España!". (123)

Els carlistes interpretaven la història en funció del seu nacionalisme castellano-espanyol i mitificaven el segle XVI. Sorprenentment els carlistes mallorquins incloïen les Balears com a una de les possessions d'Espanya:

"En el siglo XVI, bajo el reino del gran Felipe II dominaba España lo siguiente:
Portugal, Rosellón, Nápoles, Sicilia, Milán, Cerdeña, Flandes, Franco Condado, Baleares, Canarias, Terceras, Méjico, Perú, Brasil, Chile, Paraguay, Plata, Nueva Granada, Guinea, Angola, Benguela, Goa, Mozambique, Calcuta, Ormuz, Camboya, Malabar, Malaca, Macao, Ceilán, Molucas, Filipinas, Antillas.
La deuda pública ascendia á diez millones solamente. Entonces teníamos:

Unidad católica. Monarquía tradicional. Catedrales. Iglesias. Monasterios. Hospitales. Capellanías. Universidades gratuitas. Colegios mayores. Santa Inquisición contra judíos y herejes. Santos insignes. Nobles ilustres. Poetas. Capitanes victoriosos. Diplomáticos. Descubridores. Religiosidad pública y doméstica (...)

Y en la segunda mitad del siglo XIX, es decir, en el año de gracia ó desgracia de 1898, pertenecen á España: Baleares, Canarias y ...Laus Deo.

La deuda pública actualmente es una bicoca; Quien hace caso de 9.000 millones de pesetas?

Bien es cierto que ahora tenemos: Oportunismo Liberal. Caciquismo. Socialismo anarquista. Inmoralidad. Sagasta. Silvela. Polavieja. Y otros bichos". (124)

Els carlins acusaren de derrotistes i febles els governs liberals:

"Sí, ¡Viva la Guerra! porque vencidos ó vencedores nos devolvera la honra nacional que nos legaron las pasadas generaciones, honra que gobiernos débiles ó afeminados, dignos de figurar en los tristes días del Bajo Imperio, querían poner á los pies de la república Norteamericana, hasta que el patriotismo español llegó á sobreponerse y á impedir tan vergonzosa afrenta". (125)

"La Tradición" es preocupà molt pel que passava a les Filipines. Així, el juny del 1898, publicà el següent:

"¡Pobres soldados, pobres frailes, pobres españoles todos los allí inmolados! Que vuestra sangre caiga gota á gota, como estigma de su felonía, sobre la frente de los liberales y masones que con su proceder y sus

doctrinas os cavarón esa fosa!".
(126)

Tot i que es va parlar de Weyler com el militar que encapçalava una nova guerra carlista (127), a Mallorca el weylerisme era més proper als republicans unitaristes i als conservadors romeristes, primer, i als liberals sagastins després, que al carlisme. De totes maneres, ja hem indicat que el novembre del 1897, els carlins figuraren entre els que demanaren a l'Ajuntament de Palma una plaça amb el nom de Weyler.

8.2.2.4. EL SOCIALISME

A finals del segle, una part de l'incipient moviment obrer estava organitzat entorn del Partit Socialista Obrer Espanyol, fundat a Madrid el 1879. Davant la qüestió de Cuba, el PSOE es manifestà contra la guerra, però no arribà a comprendre la causa dels independentistes cubans (127 bis).

A Mallorca després dels intents del 1869-1873 i del 1881-1885, el moviment obrer es reorganitzà el 1890, quan es fundà l'Ateneu Obrer Mallorquí. Aquest s'orientà cap al socialisme devers el 1892, i es transformà en Federació Local de Societats Obreres de Palma. El maig d'aquest mateix any es constituí la primera agrupació socialista de Palma, que aviat publicà el setmanari "La Bandera Roja" (juliol de 1892 febrer de 1894). Poc després sorgí una nova agrupació socialista a Manacor.

Posteriorment, els socialistes mallorquins entraren en crisi, que tocà fons el 1897. Es tornaren a apropar al republicanisme -al qual criticaven des del 1892-, i constituïren el Centre Instructiu Obrer, presidit pel republicà Fèlix Mateu (1897). A la seva seu, al carrer de la Pau, de Palma, també s'hi ubicà la Federació Local de Societats Obreres. A finals de segle, i a causa del que s'ha anomenat "crisi de feina de 1898-1899", els socialistes s'enfrontaren de nou als republicans (128).

Pel que fa als resultats electorals, els socialistes es presentaren per primera vegada a Mallorca el 1893, amb tres candidats, un mallorquí, Pere Pascual, i dos "cuneros", el mateix Pablo Iglesias i Antonio García Quejido. Només tregueren 296, 277 i 215 vots, respectivament. El 1896, García Quejido obtengué 309 vots. A les eleccions del 1898, els seus resultats foren pitjors, Quejido tregué 206 vots i Toribio Reoyo Barbadillo, altres 206. En canvi, l'abril de 1899, després de la pèrdua de les colònies i del "Desastre del 98", els socialistes doblaren els seus vots. García Quejido n'obtingué 531, però Toribio Reoyo només en tregué 223 (129).

Abans d'intentar veure les repercussions de la Guerra de Cuba sobre el moviment obrer mallorquí, convé que recordem que a conseqüència de la circulació de moneda mexicana a Puerto Rico, l'abril del 1895 la societat obrera "La Igualtat" organitzà un acte públic contra aquest fet perquè "impedia el manteniment del comerç illenc amb la petita Antilla, i havia provocat una situació d'atur greu entre els sabaters mallorquins" (130).

Entre el 1894 i el 1900, quan apareix "El Obrero Balear", no hi va haver premsa obrera a Mallorca, però podem sebre l'opinió dels socialistes illencs a través de la celebració del Primer de Maig, que aleshores ja tenia un cert ressò.

Sabem que un dels oradors del Primer de Maig del 1896, fou un tal Joan Caubet, un jove fuster que havia estat caporal de canó a les Filipines i que fou molt aplaudit. Al teatre-circ Balear, aquest mateix Primer de Maig, la companyia de Vicenç

Miquel escenificà l'entremès "Los excedentes de cupo o los sucesos de Cuba". Entre les conclusions socialistes per al govern de l'Estat, que es redactaren arran del Primer de Maig del 1899, hi figuraven en primer i segon lloc, l'immediat pagament als repatriats i el servei militar obligatori (131).

Un poc abans l'abril del 1899, se celebrà un míting socialista en el Teatre Circ de Palma. Parlaren els mallorquins Sebastià Crespi Boscana i Francesc Roca i el madrileny Antonio García Quejido, que es trobava a Mallorca en campanya de propaganda. Crespi afirmà que el PSOE havia protestat contra la guerra i Roca exposà que calia enfortir les classes treballadores, afeblides per les conseqüències del conflicte. Per la seva part, García Quejido censurà els republicans i recordà que els socialistes havien estat els únics que, quan començà la Guerra de Cuba, foren partidaris de l'autonomia. Amb la guerra havien fracassat els partits burgesos i

"Al fracaso de la política, sigue el del ejército, el del clero, el de la administración y el de todos cuantos han intervenido en el desenlace del asunto de Cuba"

La reunió va acabar amb els següents acords:

- "1. Solicitar del gobierno el pronto pago de los haberes que se adeudan á los repatriados.
  2. Pedir la abolición de los recargos impuestos con motivo de las guerras"
- (132).

A nivell estatal el Partit Socialista Obrer Espanyol s'oposà a la guerra de Cuba, no perquè consideràs justa la causa dels independentistes, sinó perquè defensar la integritat del territori espanyol no els corresponia als proletaris sinó als burgesos, que eren els qui tenien interesos a Cuba. No hi havia pàtria pels proletaris, ni pels de Cuba, ni pels d'Espanya. A partir de finals de 1896, el PSOE impulsà la campanya "o todos o ninguno", que remarcava la injustícia del servei militar.

Arreu de l'Estat Espanyol, s'organitzaren més d'una trentena de mitings, i també se'n feren a Mallorca. Concretament a Palma, on el 29 d'octubre de 1896 es féu un míting, mentre que a Manacor, una setmana abans, el 22 d'octubre, s'havia celebrat una assemblea oberta de l'agrupació socialista local.

A la Península, el PSOE s'oposà al general Weyler i donà suport a la concessió d'autonomia a Cuba (novembre del 1897). També intentà evitar la guerra amb els Estats Units, i es pronuncià, finalment, a favor de l'abandó de les Filipines (l'estatus de les quals només es va decidir el desembre del 1898). Altres trets del PSOE davant la guerra foren la voluntat de respectar la legalitat vigent, la manca de relació amb els cubans, i la incapacitat per plantejar una alternativa de pau per a Cuba (reforma?, autonomia?, independència?) (133).

A Palma, l'estiu del 1896, el diari conservador el "Heraldo de Baleares" criticà durament Pablo Iglesias per la seva posició davant la qüestió colonial, en un moment en què aquest ha-

via tornat del congrés de la Internacional Socialista a Londres i havia demanat la pau immediata a Cuba sobre la base de la independència de l'Illa (134).

Resulta significatiu, pel que fa als socialistes i a la qüestió nacional, que a finals del 1898, i arran de la polèmica entorn del regionalisme, el diari de Palma "La Correspondencia" (partidari, com hem vist, de sagastins, romeristes i weyleristes), aprofità un fragment de "El Socialista", per criticar el regionalisme. El setmanari fundat per Pablo Iglesias considerava que els nacionalismes no tenien raó d'esser, a causa de la internacionalització del capital i de la indústria (135).

De totes maneres, molt després d'acabada la guerra de Cuba, Alexandre Jaume, considerat el primer intel·lectual socialista mallorquí, recordava que a finals de segle:

"Nuestras juventudes eran enviadas
esterilmente al sacrificio para ahogar
brutalmente en Cuba justos y legítimos
movimientos emancipadores"
(135 bis).

També hem d'indicar que el qui seria amb el temps un dels principals dirigents del PSOE a Mallorca, Llorenç Bisbal, lluità a la guerra de Cuba. El setembre del 1896, marxà a Cuba amb el Batalló Provincial i romangué a l'Illa fins el juliol del 1897. L'u d'agost d'aquest mateix any desembarcà a Santander, sota el concepte de "a continuar por enfermo" (136). Sembla que va esser a Cuba on va contreure una malaltia que l'acompanyà tota la vida, i que aprengué a escriure a l'exèrcit (137).

Finalment, és interessant ressenyar el fet que el 1898 aparegués un article de Miguel de Unamuno, que des del 1894 militava en el PSOE, a la revista regionalista Nova Palma. Amb el títol de " El Desarme" (138), donava suport a la iniciativa de desarmament del tsar Nicolau II de Rússia i es desentenien de la guerra de Cuba; perquè

"para el español que emigra sin más capital que sus brazos, lo mismo será Cuba en adelante que ha sido hasta hace poco, y aun mejor tal vez, como le es lo mismo el Brasil, la Argentina o Argel que tierra española".

Els interessats per Cuba i per les guerres són els industrials, els capitalistes burgesos. Més endavant, fa una valoració força interessant dels Estats Units:

"Los Estados Unidos, la tierra de promisión del trabajo mientras hubo en ella suficiente tierra libre disponible, ha entrado en el régimen industrial burgués. Con él ha muerto de hecho la democracia cantada por Laboulaye y Tocqueville, convirtiéndose en un gran trust, en un vasto sindicato de capitalistas que sueña como el viejo Cartago, en la conquista por la fuerza del mercado universal".

8.2.2.5. REPUBLICANISME UNITARISTA

La majoria dels republicans espanyols eren clarament colonialistes i, com els carlistes, aspiraven a aprofitar la crisi de Cuba per fer caure la monarquia borbònica.

Els diversos grups republicans més o manco centralistes, és a dir, tots els republicans excepte els federals, acceptaven una certa descentralització a Cuba, una "solución autonomista colonial", que permetès una completa assimilació, amb els mateixos drets, per als cubans i porto-riquenys i per als espanyols peninsulars (139).

Per ells, la causa de la insurrecció eren els abusos i les explotacions que la monarquia restaurada havia comès a Cuba. Però, segons "La Justicia", l'òrgan dels republicans centralistes de Nicolás Salmerón, els independentistes cubans no passaven d'esser "unos cuantos bandoleros que, so pretexto de redimir a Cuba, se entregan al robo, al incendio y a la venganza sangrienta y cobarde" (140).

Foren clarament favorables a l'ús de les armes i exhibiren un groller maximalisme patrioter. Lloaren els militars en general i Valerià Weyler en particular, del qual esperaven, potser, un suport militar per a la nova república. Però aquesta república no arribaria, els republicans no aconseguiren enderrocar el règim de la Restauració i la seva positura, més favorable al colonialisme i a la guerra que la dels partits del règim, li restà suport popular (141).

A Mallorca, després del fracàs del 1873, el republicanisme es reorganitzà cap al 1881, entorn de tres tendències, els federals (seguidors de Francesc Pi i Margall), els radicals o progressistes (de Manuel Ruiz Zorrilla) i els possibilistes (d'Emilio Castelar). Després del 1887 també va tenir a Palma una certa implantació el Partit Republicà Centralista de Nicolás Salmerón.

A la dècada dels noranta, els possibilistes ja havien desaparegut, incorporats majoritàriament al Partit Liberal (142), i els federalistes eren molt minoritaris. Així que foren els republicans radicals els qui aglutinaren, almenys des del 1890, al republicanisme, a través de successives "coalicions republicanes".

El 1891, una aliança de tots els republicans presentà com a candidat al republicà federal Antoni Villalonga Pérez, que obtingué uns bons resultats, 8.982 vots, però no l'escó de diputat. El 1893, s'organitzà un Directori i un Comitè Provincial d'Unió Republicana, però això no impedi un retrocés electoral. Els seus candidats, Antoni Villalonga (federal), Joan Palou Coll (radical) i Ignaci Vidal Bennàssar (centralista), només tregueren 3.891, 3.507 i 3.389 vots, respectivament.

Els fracassos a les eleccions municipals de 1893 i de 1895, foren encara pitjors. Els republicans -com succeí arreu de l'Estat-, no es presentaren a les eleccions a corts del 1896.

La divisió entre els republicans augmentà a causa de la qüestió cubana, ja que els federals es mostraren favorables a

l'autonomia o la independència de Cuba (143), a diferència dels altres grups republicans, colonialistes a ultrança.

El 1896, impulsat sobretot per Jeroni Pou Magraner, es creà a Palma un nou Casino i un Partit d'Unió Republicana, entorn del qual s'agruparen els progressistes, molts d'antics federals i molts d'antics centralistes. Restà al marge el Partit Republicà Federal.

A les eleccions municipals del 1897, la Unió Republicana obtingué a Palma uns bons resultats i dos regidors, Jeroni Pou i Josep Garau, i també va treure bons resultats a Pollença, Manacor i Felanitx. El 1898, la seva situació no era gaire bona, ja que no es presentaren a les eleccions generals i es limitaren a acusar a conservadors, liberals i carlins d'organitzar un frau electoral (144).

Per a establir la posició de la Unió Republicana davant la Guerra de Cuba, res millor que analitzar els discursos que pronunciaren els seus principals caps en el míting celebrat a Palma el 10 de maig del 1897 (145).

Abans de tot, convé assenyalar que dels nou discursos que es pronunciaren aquell dia, 6 feren referència a la qüestió cubana -i això que no s'havia arribat al punt àlgid de la guerra amb els nord-americans-, prova evident de la importància del tema (146).

També hem d'indicar que per als dirigents de la Unió Republicana no hi havia cap dubte, la pàtria, l'única pàtria, era

l'espanyola, estrictament la castellano-espanyola. Així, Antoni Marroig afirmarà:

"(els diplomàtics) ven en nosotros un pueblo que renace con toda pujanza y lozanía deseables, dispuesto a renovar las glorias de Lepanto, Pavía, San Quintín, Ceriñola y tantas otras y analizando nuestro carácter interior y nuestras costumbres, descúbranse también ante los indomables caracteres de Covadonga y de Bailén, de Gerona y de Zaragoza. Nuestra historia es la más gloriosa del mundo. ¡Viva España!". (147)

Assumien com a pròpia tota la història castellano-espanyola, des de Covadonga fins a la guerra contra Napoleó. Així podien parlar d' Astúries com a

"la cuna de nuestra independencia, la primera que empezó la gloriosa lucha de la Reconquista en Covadonga, terminada felizmente en las hermosa vegas de Granada, y la primera región española que á principios de este siglo declaró la guerra á Napoleón" (148)

Eren partidaris d'un unitarisme absolut, i no només critica-ven als republicans federals, sinó que menyspreaven la necessitat que la nova república fos federal (149). També es mostraven absolutament contraris al cantonalisme del 1873. Així Benet Pomar afirmà que:

"Nosotros los republicanos no hemos contribuido ni en poca ni en mucho á tanta desmembración de nuestro territorio español". (150)

Per ells, la guerra de Cuba havia estat causada per la corrupció i la ineficàcia del règim monàrquic, en concret de la Monarquia restaurada a Sagunt (151).

Segons Antoni Marroig, també influí el fracàs militar del general López Domínguez el 1893 a Melilla, que envalentonà els insurrectes (152).

No s'esmentava cap vegada la condició colonial com a causa del conflicte. En canvi, s'exaltava la unitat de l'exèrcit davant el problema cubà, i se la comparava a la unitat dels republicans (153). El pollencí Joan Albis, no pot evitar enviar

"nuestra más sincera y entusiasta felicitación a nuestro heróico ejército, que allá, en las lejanas tierras de Filipinas y de Cuba, vierte su sangre por el honor y la integridad de España". (154).

I com a encarnació d'aquest exèrcit, ningú millor que el mallorquí Valerià Weyler Nicolau, al qual alabaren en diverses ocasions (155).

La positura del partit Unió Republicana és, fonamentalment, la mateixa que la del liberals i la dels conservadors, i fins i tot que la dels carlistes. Així, és possible que el diari "La Unión Republicana" (156) publiqui un article, "Glorias de dos dinastias" (157), molt semblant, pel que fa al seu abrandat nacionalisme espanyol al que va publicar el setmanari carlí "La Tradición" el 8 d'octubre del 1898 (158).

El bel·licisme de "La Unió Republicana" arribà a extrems increïbles:

"Llegadas las cosas a tal extremo después, de alegrarnos de la explosión del Maine, solo nos resta desear como digno término de ese carnaval monárquico que unos cuantos millones de toneladas de algodón pólvora hicieran estallar de igual modo esta desdichada nación española que empezó el siglo con heroísmo y grandeza y perdida la honra como prostituta de feria viene a terminarlo con infamias y cobardías". (159)

Així doncs, no és estrany que fos clarament partidari de la guerra contra els Estats Units:

"Asco e indignación nos produce leer diariamente los telegramas de la prensa, dando cuenta de los preparativos guerreros que se realizan en los Estados Unidos y de los insultos que nos prodigan puestos al servicio de los laborantes.

Asco nos inspira esta monarquía restaurada, esta restauración podrida moral i físicamente, completamente ajena al sentimiento nacional y asco nos inspiran sus gobiernos ruines y cobardes que solo saben desplegar energías para atormentar desdichados en Montjuich ó para asesinar obreros en Bilbao (...)

Venga la guerra á buena hora y venga cuanto antes, todo es preferible incluso la derrota á la situación que estamos atravesando todo antes que dejar los destinos de la patria en manos de traidores (...)

Venga la guerra cuanto antes con todo su séquito de hambre y lágrimas. Del exceso de mal puede venir el remedio. Muchas lágrimas y mucha sangre se necesitan para borrar 25 años de restauración". (160)

Només després de la derrota a Cuba i a les Filipines, se'n recordà de la conveniència de realitzar reformes a Cuba:

"¿Y que dicen los Restauradores? Que con cualquier gobierno hubiese pasado lo mismo. Valiente subterfugio (...). Si los monárquicos que vinieron para restaurar la felicidad de la patria hubiesen comenzado por limpiar á Filipinas de frailes y demás gentes maleantes y por conceder amplias reformas en sentido liberal y autonómico nadie soñara allí con insurrecciones ni cosa que le valga, Aguinaldo continuaría de escribiente en una casa de comercio y el archipiélago de territorio español". (161)

Una altra publicació republicana, el setmanari satíric "El Convencional" (162), un cop acabada la guerra, criticà la manera com es feia la repatriació "de los heróicos defensores de la Pátria" i propugnà una regeneració centralista i castellanista (163). Per ell:

"La Iglesia y los yankis; hé ahí los causantes de la perdición de España y de la derrota del ejército". (164)

Malgrat això, davant el fenomen del regionalisme, l'octubre del 1898, "El Convencional" exhortà els mallorquins, com feien els altres espanyols, a incorporar-se al regionalisme. Sembla com si, sense rebutjar ni el colonialisme ni el castellanisme, els republicans s'apuntassin a l'única solució que pareixia possible:

"En las tristes y dolorosísimas circunstancias porque atravesamos los españoles todos, cuando la nación se extremece al solo pensamiento de la brutal amputación que en breve ha de

sufrir, los hombres de todos los partidos emiten sus opiniones y aun las provincias más atrasadas recuerdan su regionalismo y á el se agarran como única tabla de salvación. (...)

Los hombres de entereza y verdaderamente honrados, deben unirse y agruparse (...) demostrando que no son las Baleares una provincia donde se vive en las tinieblas, que no es Mallorca el desequilibrado cerebro que delira por la lengua castellana, que no le enseñaron sus padres porque maldito el bien y utilidad que su posesión había de reportarnos. (...)

Hora es ya de que en Mallorca se sepa lo que para nosotros significa hasta hoy el forismo de Madrid, el cual hizo siempre una industria de lo que debió ser una religión.

La voz de ¡sálvese el que pueda! va con vertiginosa rapidez repercutiendo en los ámbitos todos de la nación española.

Seremos nosotros los que faltos de valor ó de energía nos quedaremos á bordo hasta que zozobre la nave?.

(165).

Aquest setmanari no rebutjà la guerra perquè davant l'atac dels "yankis", era un deure "emplear la fuerza para el triunfo á la defensa del derecho y la razón". Acabada la guerra, criticà l'oportunisme dels polítics dinàstics:

"para gobernar estos charlatanes que como Silvela, Romero, Weyler, Polavieja, Canalejas y Montero Ríos salen ahora con manifiestos averiados".

(166)

8.2.2.6. DOS REGENERACIONISTES ESPANYOLS: LLORENÇ BARCELO I ANDREU BARCELO

Al final del segle XIX i començaments del XX, sobretot arran de la Guerra de Cuba, aparegué a l'Estat Espanyol un corrent ideològic, el regeneracionisme, que poc satisfet amb el sistema polític i social de la Restauració, propugnava la supremacia tècnica i administrativa sobre la política i la necessitat d'una sèrie de reformes (en el camp, en la política, en l'ensenyament, etc.) i millores (com una política hidràulica i un suport decidit a la indústria i a la pagesia), que regenerassin "el país", una Espanya entesa com a una extensió de Castella.

Aquesta política l'hauria de realitzar un govern autoritari que fes la revolució des de dalt. Es destacaren com a regeneracionistes Joaquín Costa, el general Polavieja, Fernando Garrido, Lucas Mallada, Julio Senador i Macías Picavea (167).

A les zones perifèriques de l'Estat Espanyol, el regeneracionisme prengué un caire molt diferent a causa de l'existència de regionalismes i nacionalismes. A Mallorca ha estat molt ben estudiat el projecte social i polític de la "generació modernista", molt vinculada al nacionalisme català (168).

Però a Mallorca també hi va haver un corrent regeneracionista de caire conservador i castellànic, del qual en serien dos exponents Llorenç Barceló i Andreu Barceló (168 bis).

Tenim poques dades d'aquests dos autors. Llorenç Barceló contribuï el gener del 1898 a una subscripció per erigir un monument a Cánovas i un record a Weyler (169), i dirigí, d'abril a juny del 1899 el diari de tendència gamacista i maurista "El Día". Aquest mateix any publicà a Palma un interessant llibret "La Suerte de España", "folleto de la Unión Conservadora". Segons Llorenç Barceló:

"La crisis profunda que viene sufriendo nuestra infeliz nación (...) debió producir hondo sacudimiento, porque sobre las ruinas del pasado hay que edificar la patria del porvenir". (170)

Després de plànyer la derrota del 98, criticava els polítics i rememorava les antigues glòries castellano-espanyoles. Davant el desastre, la "regeneración de España se impone", i sorgien "no pocos hombres de buena voluntad". Calia guarir el mals de la "nación" acometent "la patriótica empresa de regenerarnos" (171).

Els "hombres nuevos", els que havien de fer la regeneració, "pueden recabar la indispensable y fecunda unión de Madrid con las provincias y de las provincias con Madrid" (172).

També criticava que els mateixos polítics que conduïren el país al desastre, ara vulguessin regenerar-lo, i considerava poc adient la creació de la Unió Conservadora, suma dels esforços de Mañé i Flaquer, Polavieja, Silvela i Duran i Bas. (173).

A més:

"como el cuerpo social, formado por las provincias, absolutamente por to-

das las provincias, no es anémico, ni está agonizando (...) y ha perdido toda confianza en los hombres políticos usados, que la historia ha juzgado impotentes e incapaces de toda obra redentora, (i en cas de) la última de las catástrofes tendría aún alientos sobrados para poner a salvo en el común naufragio el nombre, el honor y la existencia de la patria chica (...), sin experimentar desaliento alguno en esta empresa ante el divorcio que con esto quedaría consumado entre la madre y sus hijas, ni tampoco ante la pérdida completa de prestigios y desautorización del gobierno del Centro". (174)

I això seria el desastre final. Ja només caldria posar-hi, a Espanya, l'epitafi:

"Aquí yacen nombres, gloria, honor y poderío de España, por haber perdido sus hijos, envueltos en la atmósfera que dentro se respira, el valor, las energías, los alientos y abnegación indispensables para heredar el genio y las virtudes de la raza 1898". (175)

Un poc més tard, Andreu Barceló, publicà "Educación Política de los Pueblos" (1906), on propugnava la necessitat d'una regeneració a partir de l'educació cívica del poble. Criticava els partits polítics -instruments de l'ambició dels caps de partit- i demanava un augment de les despeses en educació, perquè només fent bons pobles es podien fer bons governs. A més, admetia explícitament la idea d'una nació espanyola ("nuestra Nación"), exclusivament castellana (176).

8.2.3. LES CAMBRES DE COMERÇ I D'AGRICULTURA DE PALMA DAVANT EL REGENERACIONISME

Arran de la Guerra de Cuba i del fracàs del sistema polític de la Restauració (liberals i conservadors), així com de la impotència de les oposicions "instituídes", (carlins i republicans), les Cambres de Comerç adquiriren de sobte una gran importància política. L'aragonès Basilio Paraíso promogué una sèrie d'assemblees de les cambres de comerç amb un propòsit clarament regeneracionista.

A l'assemblea de Saragossa, d'agost de 1898, les cambres de comerç elaboraren un vertader programa de govern. Pel que fa a la qüestió regional propugnaven el següent:

"Se considera necesario y urgente conceder a las provincias y los municipios amplia descentralización económica y administrativa".

Respecte a l'exèrcit, a més de demanar un servei militar obligatori sense redempció ni substitució, sol·licitaven la:

"Revisión general de las recompensas militares, otorgadas en las últimas campañas de Cuba, Puerto Rico y Filipinas, por una Junta designada al efecto". (177)

Naturalment, el govern del conservador Silvela (març del 1899 - setembre del 1900), féu poc cas de les peticions de les cambres. Això provocà un cert malestar, palès en els mitings d'Oscà (agost del 1899) i Terrassa (setembre del 1899). Final-

ment, el 1900, a l'assemblea de Valladolid, crearen la Unió Nacional, una espècie de partit polític on s'integraren bona part de les cambres de comerç espanyoles, dels cercles mercantils, de les lligues de llauradors, de les societats d'obrers, dels sindicats gremials, de les societats econòmiques i d'altres entitats semblants. El govern reaccionà durament contra el nou partit, que pràcticament es dissolgué.

La Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Palma de Mallorca havia menat una vida lènguïda des de la seva fundació, el 1886. Però el 1898, el vice-president Mateu Bosch, arran de l'assemblea de Cambres de Saragossa, impulsà un moviment de revitalització. Es redactà una invitació que era un "llamamiento a todas las fuerzas vivas mercantiles e industriales de Mallorca".

A una reunió extraordinària, s'elegí una nova Junta Directiva, presidida per Mateu Bosch. La cambra de Palma es va adherir a les conclusions de l'assemblea de Saragossa, però no envià representants a l'assemblea de Valladolid. Manifestà la seva adhesió i contribuï a les despeses de la Unió Nacional, però no en formà part (178).

La Cambra Agrícola Balear es va crear a Palma el 1892, quan l'Institut Agrícola Balear (1871), adquirí caràcter oficial. Representava els interessos dels propietaris rurals. El seu principal impulsor i primer president fou Josep Monlau Sala

(1892-1909). Tot i que fou partidària d'alguns dels ideals regeneracionistes, com el de la repoblació forestal, la mecanització i l'intent d'evitar l'emigració rural, adoptà una política molt moderada.

A l'assemblea general ordinària d'aquesta cambra de gener del 1899, es féu una memòria del 1898. En ella, s'assenyalava que després de la derrota i la pèrdua de "nuestras colonias", sorgí "de las entrañas del pueblo español", la "vaga e ilusoria idea de regeneración". En aquest moviment, tengueren "participación principalísima (...) las Cámaras Agrícolas y de Comercio". Considerava que "la obra regeneradora ha de ser más intensa que extensa", més "interior" i menys "politizada". En conseqüència, la Cambra Agrícola Balear:

"invitada á concurrir al Congreso que, por iniciativa de la Cámara Agrícola del Alto Aragón, va á celebrarse en Zaragoza, ha creído conveniente permanecer á la expectativa y aguardar el resultado de las deliberaciones, tanto más cuánto el vasto y atrevido programa (...) propone (...) una revolución más honda que cualquiera de las que con tanto aparato se han hecho hasta ahora en España".

La memòria conclou amb l'afirmació que "tan ambicioso propósito condena, en nuestro concepto, á segura esterilidad el próximo Congreso de Zaragoza" (179).

Aquesta positura, tan moderada i mancada d'ambició política, de les cambres de comerç i agrícola de Palma, fou criticada l'abril del 1899, per "El Liberal", que destacà la possible vinculació d'alguns dels seus membres al caciquisme illenc. Alhora, aprofitava per a demanar el seu vot per a la coalició de liberals sagastins, romeristes, weyleristes i republicans:

"Mallorca ha esperado en vano los comerciantes, los industriales, los agricultores no han cumplido con su deber. Todo el mundo esperaba que la reorganización de las Cámaras se hubiese manifestado de una manera patente en las circunstancias actuales (...).

En las Cámaras agrícolas é industriales es donde se ha abominado más de los políticos, se ha recriminado con más dureza la obra económica de España. De allí, pues, habrá de surgir la ansiada regeneración. Las más frecuentes lamentaciones de la masa neutra es que los políticos de oficio nos gobiernen y nos administren. Pues lo natural y lógico hubiera sido que, después de la reorganización y del aumento de fuerzas, las Cámaras se preparan para el cambio de hombres, y aunque sólo fuera para dar ejemplo de civismo é independencia, lanzaran al juicio del país nombres prestigiosos, figuras indiscutibles, en vez de entretenerse en censurar, como estériles criticones, los actos de la gente política.

Convengamos en que la desidia y el temor, tan comunes en Mallorca, han sido la causa principal del silencio y de la quietud que ya caracterizan á nuestras Cámaras; mas no podemos callar que una de las causas secundarias se encuentra en los compromisos que con el caciquismo balear encadena á algún presidente y secretarios de estas Cámaras, y en las ideas particulares que algún otro profesa res-

pecto de los deberes de esas corporaciones.

Pero, sea de esto lo que fuere, es preciso convenir en que la candidatura de la coalición viene á llenar las aspiraciones de la Agricultura, de la Industria y del Comercio, y que la obligación de esa masa neutra consiste hoy por hoy en apoyar decididamente á todos ó á alguno de los candidatos proclamados en frente de los que el caciquismo ha querido imponer á Mallorca". (180)

8.2.4. EL PROCES DE CASTELLANITZACIO A FINALS DEL SEGLE XIX

Un altre factor a tenir en compte en la conjuntura del 98, és el procés d'aculturació que patia Mallorca. L'onada de patrioterisme espanyolista i castellanista, sorgida arran de la guerra de Cuba primer, de la guerra amb els Estats Units després, i del regeneracionisme subsegüent, reforçà la identificació de la nació històrica, de parla catalana, amb l'estat-nació espanyol, de parla castellana.

A Mallorca, l'espanyolitat s'havia superposat a la mallorquinitat. El castellà era la llengua oficial, era l'idioma dels funcionaris, dels polítics de professió, de l'exèrcit, i de de la premsa.

Durant tot el segle XIX, Mallorca patí un fort procés de castellanització.

El 1835 es prohibí l'us del català a l'Institut Balear. El 1836 un edicte del govern civil de Balears manà que a les escoles es castigàs als que parlassin en català. A partir del 1857 el català quedà completament marginat a l'ensenyament. Només s'ensenyava en mallorquí la doctrina cristiana. El 1867 es va suprimir el català als testaments i a les escriptures. El 1870 s'instaurà el Registre Civil, que manava que tots els documents fossin traduïts al castellà. El 1875, un decret manava l'ensenyament en castellà.

A finals de segle, aquesta aculturació fou denunciada per algunes publicacions mallorquines com "La Roqueta", "La Almu-

daina" i "La Unió Republicana" (181). La situació lingüística de Mallorca no escapà a l'atenta mirada de l'arxiduc Lluís Salvador d'Austria (182). Cap al 1871, l'arxiduc, després d'afirmar que a Mallorca a ningú se li ensenyava formalment el mallorquí, assenyala el següent:

"Conforme al último censo oficial de 1860 Mallorca contaba con 26.181 habitantes capaces de leer y escribir en castellano. Este número ha de ser hoy, por fuerza, considerablemente más elevado. Si tenemos en cuenta que en el mencionado censo se cometieron errores y que tanto la población como la instrucción de las gentes han aumentado considerablemente en los últimos diez años, me atrevería a decir que no es descabellado fijar el número de personas castellanoparlantes entre 32.000 y 33.000. A éstas cabe añadir unos miles más procedentes de clases sociales bajas que, aun siendo analfabetas, saben expresarse debidamente en lengua castellana. Se trata, por regla general, de personas que han vivido durante algún tiempo en la Península o en las posesiones de ultramar, o que han servido durante varios años en familias de militares o funcionarios foráneos, cuando no lo han hecho en el ejército y en la marina reales en calidad, respectivamente, de soldados y marineros; en suma, gentes que han estado en situación de oír castellano durante un tiempo prolongado. Suelen ser hombres y proceden casi exclusivamente del término de Palma-ciudad. Si añadimos este contingente al número preliminarmente citado, llegamos al cómputo global de 35.000, es decir, una sexta parte de la población de la isla o, deduciendo los niños de uno y otro sexo menores de diez años, aproximadamente una cuarta parte de la población isleña total. De éstos, sólo una pequeñísima fracción se sirve del castellano en la vida diaria y,

en todo caso, son aquellos no nativos de la isla, a saber, funcionarios públicos y sus familias, soldados y otros españoles peninsulares (...). Para el resto de la población el castellano es una lengua más o menos extraña, que no se usa en el círculo familiar, ni siquiera en Palma, donde el conocimiento del mismo es relativamente frecuente. Ciertamente es que de tres a cuatro mil, quizás 5.000 personas, se sirven diariamente del castellano, aunque esta circunstancia sólo se da cuando se tercia el contacto con forasteros, es decir, con gentes de la Península. Tanto es así que en presencia de uno de éstos, aun en círculos de todo punto locales, no deja de usarse el castellano en aras de las buenas formas y de la hospitalidad, lo cual no empece para que ido aquél la conversación revierta inmediatamente al habla vernácula, como si de repente les hubiera sido dada la ocasión de feliz y bienvenido desahogo. La costumbre y la mayor facilidad con que se expresan los mallorquines en su lengua materna, así como el cariño que sienten por ella, no menor que el que les embarga para con su patria chica, son o deben ser las razones principales de lo expuesto. Con todo, la expansión de la lengua castellana ha efectuado enormes progresos desde principios de siglo, hecho cada vez más notorio. Así ocurre sobre todo en Palma, y en menor grado en el resto de las poblaciones. En el siglo pasado y hasta finales del primer tercio del actual, a falta total de escuelas elementales, los jóvenes instruidos en instituciones religiosas recibían sus enseñanzas más bien en latín que en castellano; en cambio, tanto el catecismo como el conocimiento de las oraciones les eran impartidos en mallorquín, y los curas predicaban en lengua vernácula en las parroquias del campo e incluso en la propia capital. Contratos, testamentos y demás documentos privados que antaño eran redactados en latín a

la sazón lo era en mallorquín. Las más de las personas se servían, pues, de este último para escribir a sus conocidos y paisanos, y otro tanto hacían con ocasión de sesiones, actos y en su empeño oral en reuniones de la comunidad, incluso en la ciudad de Palma, si bien por lo que hace a esta última era en época anterior a la que ahora consideramos.

Todo esto ha cambiado extraordinariamente en estos últimos años a consecuencia de la instalación de muchas escuelas elementales que, como veremos más adelante, han venido a familiarizar a los niños de uno y otro sexo, aunque predominan los varones, con la lengua castellana. Así, los campesinos se revelan particularmente orgullosos de que sus hijos sepan leer de corrido en un libro castellano. Más de una vez me he visto forzado a escuchar semejantes producciones y a mostrarme particularmente encantado ante un texto reproducido con tanta ingenuidad como desconocimiento de significado, para proporcionar a esas gentes una pequeña alegría a cambio de las delicadezas de que indefectiblemente me han hecho objeto. En las escuelas elementales se enseña además catecismo y oraciones en lengua castellana, si bien no se descuida nunca la práctica de los rezos en mallorquín, que es el vehículo auténtico de expresión familiar y de imploración al Divino. En las iglesias de Palma y de alguna de las poblaciones más importantes se predica casi siempre en castellano, lengua que es asimismo la oficial en todas las gestiones administrativas y en las juntas del Ayuntamiento de Palma. Igual cabe decir por lo que hace a las sesiones celebradas en todas las corporaciones oficiales de la capital, en las juntas generales de los diferentes casinos y otras sociedades, así como en los clubes políticos fundados a partir del 1868 en Palma y en otros lugares. Hasta en las localidades donde como lenguaje

de uso se utiliza el mallorquín son redactados en castellano los protocolos pertinentes a todos los procesos verbales y otros expedientes. Conviene señalar que es preceptivo que todos los documentos, contratos, testamentos y otros papeles públicos sean redactados en castellano para que posean carácter legal, a excepción de algunos casos raros o cuando así ha sido previamente acordado. Cabe añadir, por último, que casi toda persona más o menos culta redacta sus cartas en castellano, por lo menos cuando van dirigidas a destinatarios que entienden este idioma. A la mayor divulgación de la lengua castellana ha contribuido recientemente, y en no poca medida, el número creciente de periódicos publicados en dicha lengua". (183)

S'ha indicat que a Mallorca hi havia, a finals del s XIX, un esperit pro-castellanista, molt d'acord amb una ideologia anti-autonomista i criptocolonial (184), i que la llengua castellana era segell de classe i de cultura (185).

Malgrat que la majoria dels escriptors s'haguessin incorporat a la llengua catalana, hi havia dues excepcions notabilíssimes:

"dos mallorquins que transplantats a Madrid s'han oblidat totalment dels ecos de la llengua de la terra nadiua, i s'han incorporat, encara que sense massa fortuna literària, a la cultura castellana. Aquests dos homes són el general Valerià Weyler i el polític conservador Antoni Maura i Montaner". (186)

Un exemple de la castellanització de la societat mallorquina, és el fet que la premsa de Palma inserís anuncis de texts

específics per a l'ensenyament del castellà a les Balears. N'és un exemple el següent anunci aparegut el 1898:

"Enseñanza practica del Castellano en las Baleares, por D. Damián Boatella y D. Matías Bosch. Obra utilísima para la enseñanza del castellano, que fue premiada en la exposición universal de Barcelona". (187)

L'exèrcit espanyol no fou aliè en aquest procés (188). El servei militar, sobretot si es feia a la Península o a les colònies d'Ultramar, constituí un important factor de castellanització. Gabriel Alomar ho va caricaturitzar així a "La Roqueta" (15 d'octubre del 1898), a l'article "En Juan quant va arribar":

"S'altre dia Madò Flò va teni una gran satisfacció. Es seu fiy li tornà d'es servici.
¿Què com va tornà? Figurauvosho: Tot camviat, amb uns mostatxos d'un pam, cap ben pelat, coll llarc y dret com un fus, estirat com si encara fés centinel·la...
Y aquí el mos tenim a n'en Juan quant va arribà es de sa glosa, fet un forastero y amb tant de senyoriu que ningú sabria di ja de quines aigos vé.
Sa diligencia el mos dugué horabaixa. Ell venia en es pescante. A sa cintura se li veyia llui es canó de llau-na y en es costat tenia es bolic de roba a dins un mocadò pintat de figures y lletres qui explicaven, fil per randa, es "Manejo del fusil Remington". En Juan, repenjat a damunt sa roda, anava repartint escomeses a n'els veinadets d'es carrer major, sortits damunt els portals per veurel arribà (...).
En Juan no té remey. Sa feina des camp no li fá. Ell voldria qualche

cosa millô. Y mentres ho espera vat-lo-t'-aquí pasetjant tot lo sant dia p'els carrers de la vila, marcant es pas, anant a empatar la xarrada a una casa y a s'altra o matant es temps per cafetins y tavernetes, ahont sol treure a rotlo totas ses seues memories fresques de sa vida passada. Ell es es que va escampant, poc a poc, ses paraules volanderes d'aquella llengo externa, qui se li ha aferrat a sa conversa com un empelt de fruita rara y tropical demunt sa nostra reforçada soca pagesa. Ell es qui hi diu sa seua a totes ses rustiqueses de aquella bona gent de la vila. Ell qui hi du s'invasió de ses bajanades mal apreses a sa cassola d'els teatres baixos o a sa boca de ses criades, y disfruta després cantant aquelles gloses noves y extranyes els vespres d'es dissapte, a ses rotlades d'es cafe, fent sentir fins a la mala hora es sò d'una guitèrra temprada depressa-y-corrents, y una veu que bela a tot halè y sense consol... A l'entretant, es poble l'escolta amb sa boca oberta, mentres van fugint, poc a poc, d'aquella cridadiça desacostumada, ses veyes cançons de la terra, a arreconarse dins els arxius, a ferse un jayent dins es polsim de l'antiguea...

Fa uns quants dies que en Juan s'ha barayat amb s'atlota, na Juanayna perque ¡la troba tant fada y poca cosa si la compara amb aquella Dolores que li sabia dir "mi niño", y li compareixia, cada diumenge, amb una floreta damunt es pentinat senyorial y un perfum de tocador qu'embalsamava! El solec veure, desiara, amb so cobrador de contribucions, ex sargento, que se sab de memoria sa "Ley de empleados", y parla aquell castellá de municipal que tots coneixem. Amb ells va, sovint-sovint, aquell mericano que mos arribà s'altre dia de Porto-Rico, amb sos bigots tenyits y pudint a patchouli y aumesc d'una hora lluny (...)" (189)

Gabriel Alomar insistí sobre aquest tema a l'article "Un aspecto del regionalismo. Consideraciones epistolares", publicat a "Nova Palma" l'octubre del 1898. Després de proposar la regionalització de l'exèrcit, afirmà que

"Por lo demás, yo me resisto a creer que el suelo de una región pueda ser mejor defendido por los forasteros que por los hijos del país; y me permito dudar de la eficacia de esa ilustración adquirida en el roce de los cuarteles, en la continua y afectada anulación de la propia personalidad, en esa especie de aprendizaje de la esclavitud, en esa aceptación silenciosa del dominio que es para muchos espíritus el ideal del ciudadano y para mí la fuente del estacionamiento y de la rutina, cuando no del retroceso.

Y no hay que olvidar que para un mallorquín ha de ser mucho más dolorosa esa obligada estancia en tierra extraña, en continuo temor de que la propia lengua le sirva de motivo para la reprensión o el castigo acostumbrados. Yo no me resigno tampoco a convencerme a la licitud de esa ilustración impuesta a mano armada, y aprendida entre voz de mando y toque de corneta, en el campo de ejercicios, allá, a un sin fin de leguas de la patria donde ha quedado el pensamiento en prenda y de donde llegan, trabajosamente y a largos intervalos, las humildes cartas de la familia y del amor...

Yo no me decido, en fin, a reconocer que una guarnición peninsular pueda constituir para Palma una garantía superior de la necesaria armonía y paz entre paisanos y militares."

(190)

La burocràcia estatal seguia imposant el castellà. Així, el 1899, el delegat d'hisenda de Palma va posar un cartell amb la següent prohibició:

"Se prohíbe hablar en dialecto mallorquín." (190 bis)

8.2.5. L'ESGLÉSIA I LA GUERRA DE CUBA

A nivell estatal, el compromís de l'Església amb el règim i amb l'esforç bèl·lic contra els independentistes cubans, i encara més, contra els filipins, fou total. Propugnava la lluita a ultrança, i fins i tot fou la iniciadora de la formació dels "Batallons de Voluntaris". Aquestes unitats havien de defensar "la integridad del territorio español y la honra de su bandera", en uns territoris que "civilizó la fe y la sabiduría de nuestros gloriosos antepasados" (191).

L'església espanyola legitimà la lluita contra cubans i filipins a través d'innumerables rogatives, processons, i oracions que demanaven el triomf de l'Estat Espanyol. Com era regla, per esser la catòlica la religió de l'estat, el clero participà en totes les manifestacions oficials relacionades amb la guerra.

Així, per exemple, el bisbe de Barcelona, Jaume Català i Albosa (1893-1899), manà, el maig del 1898, que es fessin funcions de súpliques a favor de les armes espanyoles, i entre altres coses, va dir el següent:

"La insurrección en la Grande Antilla contra la madre Patria se ha complicado y agravado extraordinariamente por la declaración de guerra de los Estados Unidos, que á pretexto de humanidad á los necesitados de las isla de Cuba quieren apoderarse contra toda razón y justicia de aquel rico florón de la corona de España, y valiéndose de la perfidia y de los po-

derosos medios de que disponen, no solo atacan las costas de Cuba y en el Atlántico, sino que han ido á sembrar la desolación y la muerte á nuestras posesiones de Filipinas en el extremo oriente. El estado de nuestra pobre Patria, abrumada por el poder de un nuevo coloso en todos los mares, y la necesidad de conservar incólume el honor de nuestra bandera nunca mancillada, imponen á los Prelados españoles, genuinos representantes de la Iglesia católica, el deber de redoblar sus oraciones y escitar el celo y el patriotismo nunca desmentido de sus súbditos".
(191 bis)

Mallorca no va escapar en aquesta tònica. L'Església de Mallorca tenia sobre la societat illenca un immens poder social, ideològic i cultural, com es posava de manifest en el seu control de l'educació i de l'ensenyament (192).

Podem seguir la positura de l'Església de Mallorca a través del seu òrgan oficial, el "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca", i de dues publicacions catòliques de l'Illa, "El Ancora" i "Mallorca Dominical".

El gener del 1898, el "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca", publicava que "El Rey y en su nombre la Reina Regente del Reino", manava als "Reverendos Obispos y Vicarios Capitulares de las Iglesias de esta Monarquía", que, arran de:

"El fausto y deseado término de la rebelión armada que perturbó la paz en las preciadas Islas del Archipiélago Filipino, llena nuestro ánimo de inefable gozo reconociendo el favor del Cielo en pró de esta Católica Nación".

Celebrassin un solemne Tedeum:

"en las Iglesias dependientes de vuestra jurisdicción, en acción de gracias por tan inisigne y señalado favor para la Nación Española".

Per acomplir aquesta reial cédula, el vicari capitular de la diòcesi de Mallorca, Pere Joan Campins (193), disposà que:

"en todas las parroquias, excepto las de la capital, é iglesias filiales de esta Diócesis, se cante un solemne Te Deum de acción de gracias el día 2 del próximo Febrero, invitando al acto a las autoridades del pueblo por si tuvieran a bien concurrir". (194)

Aquestes disposicions eren estrictament acomplertes. Així, per exemple, l'1 de febrer del 1898, l'ecònom de Selva, Pau Mir, comunicava al batle de Selva que:

"En cumplimiento de lo dispuesto por el M. I. Sr. Vicario Capitular secundando los deseos de S. M. mañana dos del corriente se cantará en esta Iglesia parroquial un solemne Tedeum después de la Misa mayor con el objeto de dar gracias al Altísimo por haber terminado felizmente la guerra en Filipinas.

Al comunicarlo á V. tengo el honor de invitar a todos los Sres que componen ese Magnifico Ayuntamiento esperando su asistencia á dicho acto de gratitud". (195)

Poc després, a començaments d'abril del 1898, quan era iminent la guerra, el vicari capitular Pere Joan Campins, exhortà a orar per "nuestra amada Patria":

"Las calamidades que afligen actualmente á nuestra amada Patria han conmovido el corazon de S. M. la Reina Regente (q. D. g.), obligándola á invitar, por medio, de los respectivos Prelados, á todos los fieles cristianos de España para que levanten al Cielo sus manos suplicantes, mientras nuestros valientes pelean en el campo de batalla y se aprestan á nuevos y más formidables combates (...).

Encarecidamente recomendamos á los reverentes Párrocos y Vicarios, á los encargados de iglesias y á todos los que en estos días ejerzan el ministerio de la predicación ó dirijan piadosos ejercicios, que den á conocer á los fieles tan angustiosas circunstancias y que procuren juntamente levantar y esforzar los ánimos abatidos mediante la oración. A este fin podrán disponer aquellos actos que estén en armonía con la sagrada liturgia de estos días, facilitando así y procurando estas preces como verdadera defensa nacional, en la que deseamos tomen parte muy principal todas las comunidades religiosas, ofreciendo á Jesucristo sus santas obras por la incolumidad de la Patria afligida". (196)

Quan esclatà la guerra amb els Estats Units (20-25 d'abril del 1898), s'insistí en què

"entendamos que el auxilio nos ha de venir de arriba, y, puesto que tenemos conciencia de la justicia de nuestra causa, no desconfiemos, porque no está vinculada la victoria en la muchedumbre de los combatientes, sino que del cielo es de donde dimana toda fortaleza. Oremos, pues, con fervor y perseverancia durante esta tribulación grande. Que nuestra oración sea pública, unánime, expiatoria y generosa. Los Ministros del Señor inviten á los fieles, los que ejercen autoridad den ejemplo á los pueblos, haya santa emulación entre todos para alcanzar del Dios de los Ejércitos triunfos gloriosos por medio de fervientes y continuas rogativas". (197)

No és rar que, d'acord amb el que havia prescrit el vicari general, l'ecònom de Selva, el 23 d'abril del 1898 comunicàs el següent a l'Ajuntament de Selva:

"La guerra con todos sus horrores está amenazando de cerca a nuestras amada Patria, pues a pesar de los sacrificios sin cuento que durante mucho tiempo han tolerado nuestros gobernantes y de concesiones sin número a que han accedido, no ha sido por aquellos que después de proporcionar armas y dinero á los rebeldes que se alzaron en Cuba para emanciparse de la que les proporcionó la civilización, han continuado dirigiendo insultos al honor de nuestro ejército y proponiendo exigencias que de ningún modo podían ser satisfechas.

Aunque conste de una manera evidente la justicia de la causa que defiende España y esto sirva para infundirnos confianza, sin embargo es preciso implorar el auxilio del cielo si queremos obtener la victoria (així que s'efectuaren els següents actes de pietat i rogativa):

1. Mañana habrá misa mayor con exposición de S.D.M. y por la tarde después de

vísperas, habrá rezo del Santísimo Rosario y letanía de todos los Santos con las preces señaladas por el ritual para el tiempo de guerra.

2. Todos los días de la semana próxima se rezará el santísimo Rosario con exposición de S.D.M. y después las preces prescritas por el ritual.

3. En los domingos y días festivos hasta que se prescriba otra cosa se repetían por la tarde los ejercicios señalados ". (198)

L'endemà, 24 d'abril, el batle de Selva, Joan Sastre, li contestà a l'ecònom amb la promesa d'assistir en aquests actes "encaminados a fin de que prevalezca el éxito para las armas de la patria" (199).

Un tema que ocupà molt d'espai en el "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca", fou el de la Suscripció Nacional per a obtenir recursos per a mantenir les colònies. Així l'abril del 1898, anunciava la creació i els primers acords d'una "Junta Auxiliar para la suscripción nacional", de les Balears, que establia com a centres de subscripció, les secretaries de la Diputació provincial de les Balears i de l'Ajuntament de Palma, i les de la "Cámara y Gobierno del Obispado":

"Los sentimientos del honor y de la integridad de la Patria, profundamente arraigados en España en medio de seculares luchas, han brotado en manifestación espléndida ante los in-

sultos y amenazas que, con vulneración palmaria de toda justicia, se nos han dirigido. De todas partes, con emulación honrosa y por todo extremo plausible, han surgido iniciativas y ofertas múltiples y espontaneas, que han determinado al Gobierno de S.M. á la creación de una Junta central en Madrid y otras auxiliares en Provincias, á fin de encauzar este movimiento y dirigirlo al logro de los grandes resultados, que de él hay que esperar.

La Junta Auxiliar de las Baleares ha acordado, ante todo, dirigirse á las Autoridades, Funcionarios, Corporaciones, Sociedades y á los habitantes todos de estas Islas, no para excitar su patriotismo y generoso desprendimiento, pues en las circunstancias actuales no cabe dudar de que en todo pecho español arde la llama del entusiasmo, generadora del espíritu de sacrificio, sino para dar las instrucciones convenientes á fin de allegar pronta y eficazmente los recursos más cuantiosos posibles con que mantener incólumes nuestra honra y nuestro territorio.

Los acuerdos adoptados por esta Junta son los siguientes:

1. Queda abierta en esta Provincia la Suscripción Nacional acordada por R.D. de 14 de los corrientes.
2. Se establecen como Centros de suscripción las Secretarías de Cámara y Gobierno del Obispado de la Diputación Provincial, y del Ayuntamiento.
3. Se constituirán Juntas locales en cada uno de los pueblos de la Provincia, compuestas del Párroco ó Vicario, como presidente, Alcalde, Juez y Fiscal municipales, los dos mayores contribuyentes que residan en la localidad, y el jefe superior militar y el de Marina, en los pueblos don-

de los hubiere, siempre que tengan cuando menos la categoría de oficial.

(...)

5. Se ruega á los Rdos. párrocos, vicarios, sacerdotes encargados de iglesias ó capillas, presidentes de sociedades y círculos de recreo, y dueños de cafés la colocación de cepillos con la inscripción «Por la Patria», en cartelones que oportunamente se facilitarán.

6. Cada quince días se hará entrega de lo recaudado, tanto en metálico como en especie, acompañando la correspondiente lista de donantes para su publicación en los Boletines de la Provincia y del Obispado, primero y después en la Gaceta de Madrid.

Palma de Mallorca 26 de Abril de 1898. -El Vicario Capitular, PEDRO JUAN CAMPINS. -El Capitan General, Rosendo Moíño. -El Comandante de Marina, Ubaldo Gísbert. -El Gobernador Civil, Victoriano Guzmán. -El Presidente de la Audiencia, Manuel Sambricio. -El Delegado de Hacienda, Jerónimo Flores. -El Presidente de la Diputación Provincial, José Socías. -El Alcalde de Palma, Eugenio Losada. -El Director de la Sucursal del Banco de España, Carlos Gomís." (200)

El punt sisé es va acomplir a la perfecció. Així, en aquest mateix número del "Boletín Eclesiástico del Obispado de Mallorca", a més d'incloure una altra circular del govern eclesiàstic recomenant la subscripció nacional, també apareixia la primera llista de subscriptors:

" Suscripción Nacional voluntaria para el fomento de la Marina y gastos de la guerra.

Pesetas

Ilmo. Sr. Vicario Capitulár.....	1.000
" " Presidente de la Audiencia Territorial.....	200
Excmo. Sr. Gobernador Civil de la Provincia.....	200
Excma. Sra D ^a Juana Dameto de Rocaberti, Condesa de Montenegro.....	10.000
Secretario de Cámara del Gobierno Eclesiástico D. Guillermo Ferragut..	40
D. Ramón Ballester.....	50
" Heriberto A. Cusa Vice-Secretario de Cámara.....	25
D. Miguel Binimelis.....	20
" Rafael Cifre, Pbro.....	10
" Jaime Cañellas, id.	5
" Pedro Juan Rousset, id.....	10
" Rafael Juan Rousset, id.	10
" Jerónimo Barceló, id.	10
" Juan Catalá.....	5
" Bartolomé Llabrés.....	5
" Francisco Estelrich.....	5

SUMA 11.635

(Se continuará)" (201)

A finals de maig del 1898, el vicari capítular manà noves rogatives a causa de la Guerra:

"Conmovidó por las calamidades que azotan á nuestra España; S.M. el Rey (q.D.g.) y en su nombre la Reina Regente, dando alto ejemplo de religión y piedad, se ha dignado dirigirse á los Prelados españoles por medio de Real Cédula, rogando y encargando que interesen á los fieles católicos de nuestra nación en la defensa de la

Patria amenazada, á fin de que unidos todos en santa liga de oraciones y buenas obras, obtengamos del cielo el beneficio inestimable de la paz.

Bien sabéis que en ésta, como en muchas Diócesis, ansiosos de procurar la prosperidad de España, acudimos desde el principio á los auxilios eficacísimos que nos suministra nuestra Religión divina, ya elevando cotidianas preces en el Santo Sacrificio, ya disponiendo públicas y solemnes rogativas en las iglesias, ya dando expansión á vuestra piedad (...).

(D'aquí en endavant) conviene que nuestras súplicas tengan el carácter de oración nacional.

Y en efecto, la Nación es hoy la que ora y la que debe orar, porque no se trata de necesidades privadas é individuales, sino de públicas desgracias y de quebrantos de la Patria entera; y, por tanto, la Patria misma, como personalidad moral, viva y palpitante, es la que reconociendo su situación y la soberanía del Dios excelso sobre los individuos y las colectividades, debe levantar á lo alto sus miradas suplicantes mientras se defiende de los que atentan contra su vida ó sus derechos.

A fin de que resalte y aparezca más visiblemente este carácter de nuestra oración en las presentes azarosas circunstancias, de acuerdo con el Ilmo. Cabildo hemos resuelto celebrar el domingo de la SS. Trinidad, día cinco de Junio, una pública procesión que, saliendo de la Santa Iglesia Catedral, visite las sagradas urnas en que están depositadas las venerables reliquias del B. Ramon Llull, de San Alonso Rodríguez y de la Bta. Catalina Tomás.

No dudamos que nuestro proyecto será simpático á vuestro corazón. Amamos á la Patria, y amamos con cariño especial a Mallorca. Por eso consideramos ocioso excitar vuestra vocación, teniendo por cierto que no habrá quien rehuse elevar al cielo sus plegarias

ante los sepulcros gloriosos que son á la vez santificación y defensa de nuestra hermosa isla.

(...).

Por ultimo, cúplemos advertir que, contrayéndose á la capital lo anteriormente ordenado, los Rdos. Sacerdotes encargados de las otras parroquias de la isla, dispondrán la celebración de los actos religiosos extraordinarios que estimen convenientes, poniéndose de acuerdo con las autoridades locales si así lo aconseja la condición de aquellos". (202)

Pel que fa en aquest darrer punt sabem que a Selva es va resoldre amb la celebració d'una processó de rogatives, que sortí de l'església i va recórrer els principals carrers del poble. Naturalment, s'havia convidat a la processó al batle i als regidors, perquè donassin "una nueva prueba de la religiosidad y patriotismo". (203)

Un altre aspecte que recull el "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca", és la reacció del clero davant la suposada amenaça d'un atac de l'esquadra nord-americana contra Mallorca. El 18 de juliol del 1898, s'autoritza a totes les religioses de Palma per a sortir del seus convents tot d'una que fos imminent el bombardeig nord-americà. També s'ordenaren noves rogatives. L'endemà, s'esvai l'alarma i es va suspendre l'autorització abans esmentada. Les religioses explicaren que, unànimement, "habían manifestado el propósito de antes morir que abandonar su sagrada clausura". Alguns nobles -la comtessa de Peralada i el marquès de Vivot- havien oferit les seves pos-

sessions de l'interior de l'Illa perquè s'hi refugiassin les religioses (204).

Posteriorment, quan ja s'havia signat l'armistici general (12 d'agost), que posava fi a la lluita a Cuba, aparegué un llarg article sobre "Los buenos oficios de S. S. en favor de España, injustamente provocada á la guerra por los Estados Unidos" (205). Recordem que des dels inicis del conflicte antillà, el Vaticà donà un cert suport a la causa espanyola (206).

Lògicament, l'església va tenir un paper destacat en la celebració dels sufragis pels morts en les guerres colonials. El 20 de desembre del 1898, el bisbe Campins convidà a oferir sufragis "por tantos que fueron servidores de la Patria", i a celebrar una missa cantada o resada "invitando a los fieles en general y especialmente a las respetables Autoridades"(206 bis).

Passem ara a veure la positura del diari integrista ciutadà "El Ancora"(207), davant la guerra de Cuba.

Per "El Ancora", la guerra colonial era una nova creuada. Una lluita dels catòlics contra els protestants (els Estats Units) i la francmaçoneria (sobretot a les Filipines). Clarament bel·licista, ja el març del 1896, sol·licità que Espanya es preparàs per a la guerra contra els Estats Units:

"A la guerra, dotando a los ejércitos de celosos sacerdotes que proporcionen á todos, sanos, heridos y enfermos los consuelos de la religión, las esperanzas de su salvación, á los que mueren por la patria, injustamente provocada, perseguida, castigada (...).

A la guerra, si nuestros enemigos no quieren retirar las palabras ofensivas y afrentosas a nuestra dignidad: á la guerra, si nos turban en la pacífica posesión de nuestros bienes. La guerra por estos caminos, suele merecer la protección de Dios". (208)

Les critiques als Estats Units són duríssimes. "El Ancora" afirmava que Espanya es trobava davant "de una república y de una raza compuesta de los desperdicios de todas, y á la cual no hay que hablar de equidad, de honor, de cortesía" (209). També criticava al govern liberal, per esser massa blan davant els nord-americans (210).

"El Ancora", feia una defensa a ultrança de l'obra colonial dels religiosos a les Filipines:

"El periódico republicano "La Voz montañesa" de Santander, en un artículo que huele a laborantismo puro, dice: que si hay separatistas la culpa la tienen los frailes (...). Nación alguna toleraría que dentro de ella, se trabajara por la causa de sus enemigos de modo tan descarado como en España se trabaja (...). Nadie como los frailes han defendido y defienden los intereses de España en nuestras colonias, habiendo algunas como Filipinas en las que, según confesiones de los propios liberales,

merced a los frailes se conserva leal a nuestra nación". (211)

La causa de la rebel·lió a les Filipines era una "conjura masónica", que tenia les seves arrels en el mateix sistema liberal:

"Porque para nosotros no es nuevo que la masonería es enemiga de España y que contra España está trabajando sin cesar en Filipinas, en Cuba y en todas partes (...).

Ha sido necesario este conato de revolución (Cavite) abominable para que todos se fijaran en la masonería, para que contemplasen su horrible y repulsiva catadura (...).

Las islas Filipinas, precioso legado de los días de grandeza, preciosa conquista de nuestros valerosos soldados y de nuestros incomparables religiosos (...).

Allí había metido la cabeza el espíritu masónico, que va infiltrado en todo liberalismo". (212)

Els culpables de la derrota militar havien estat els liberals:

"Lo que han perdido gobernando el partido liberal fusionista y siendo presidente del Consejo de Ministros D. Práxedes Mateo Sagasta, conocido en la masonería con el nombre simbólico y harto expresivo de "hermano paz", son diez y pico de millones de habitantes (...), pero queremos gritar muy alto que todos lo oigan y quede confirmado para siempre, que según confesión propia, esta ha sido la obra de los partidos liberales que después de dividir, destrozar y corromper á España, la han entregado de pies y manos á la codicia yanqui, y han aceptado la limosna de sus ene-

migos en vez de echársela al rostro".
(213)

Després del "desastre", "El Ancora", propugnà un retorn a l'Espanya del segle d'or, a una Espanya completament espanyola, lliure de qualsevol intromissió estrangera. Una Espanya anti-liberal i catòlica. Proposava com a herois des de Recaredo a Daoiz, i incloïa els Austria i escriptors castellans com Lope de Vega i Calderón de la Barca (214). Entre les seves referències, no n'hi havia cap que fos mallorquina.

"Mallorca Dominical" (215), era un setmanari moderadament regionalista, però quasi tan conservador i catòlic a ultrança com "El Ancora". Respecte a la qüestió colonial, pràcticament coincidien en la seva defensa de la dominació espanyola a Cuba i a les Filipines.

El febrer del 1897, "Mallorca Dominical" criticà la manca, segons ella, de mà dura a Cuba. El govern havia enviat a l'Havana un home que "li sembla millor allargà un bossí sa corda, y deixaulos (en els cubans rebels) casi en llibertat". Aquest home era Weyler, que a partir del febrer del 1896, des de la capitania general de Cuba, s'havia destacat precisament per la seva duresa, si bé en aquells moments havia acceptat les reformes administratives propugnades pel govern conservador. En canvi, per a les Filipines, el govern havia enviat "un homo de roño clos, de mà de bronso". Es tractava de "el general cristià", Polavieja, que des del desembre del 1896, reprimia implacable-

ment als nacionalistes filipins (216). El tema cubà era l'únic punt de coincidència amb els republicans de la Unió Republicana, als quals "Mallorca Dominical" solia criticar ferotgement, com podeu veure en aquest article de febrer del 1897:

"(P'es Born, diumenge passat, mirant sa coalcada de desfresses).

- Mon pare: ¿Què representan ses estatues de sa carrossa republicana?

-Veus: aquell jove amb so brás embanat es vengut de Cuba: y aquell vey, son pare, lo reb diguentli:

«estig content y orgullós de tenirte per fill; has complit com a bon ciutadà defensant la patria; jo he treballat i treballaré per mantenir honradament sa família, y si es Govern y es nostros paisans no mos agrassin lo que hem fet. Déu d'allà dalt es bon pagadó y d'Ell rebrem sa recompensa».

(Realment L'Unió Republicana va expressar amb tota propietat es lema de sa nostra MALLORCA: Patria, Fê, Trabajo y Virtut)". (217)

Un poc després, el maig del 1897, "Mallorca Dominical" es manifestà a favor del general Polavieja i del comandant Cirujeda, alhora que criticà moderadament les reformes cubanes decidides pel govern conservador (218).

Acabada la guerra, aquest setmanari es lamentà, el setembre del 1898, de les successives pèrdues territorials de la monarquia hispànica, i va preveure que després de les paus, perdria Cuba, Puerto Rico i les Filipines "si no mos roban les Canàries ó les Balears" (219).

Com "El Ancora", es preocupà per la sort de les Filipines, i criticà la intervenció nord-americana (220).

Per "Mallorca Dominical", en el fons, la culpa de tots els desastres la tenia el liberalisme (221).

També, com "El Ancora", va fer recompte de tot el que havia perdut el govern liberal de Sagasta amb la Pau de París:

- Cuba: 118.833 km2 i 1,631.090 habitants.
- Puerto Rico: 9.315 km2 i 798.570 habitants.
- Filipines: 296.182 km2 i 7,832.719 habitants.

(222)

A Sagasta, que anomenava "germà Pau", "Mallorca Dominical" li dedicà aquesta sàtira:

"Germà Pau (33 grau):
si us nomesseu Fra Guerra,
Digau que á Espanya, de terra,
ja no'n romandria un dau". (223)

Malgrat que no li dediqui gaire atenció al general Weyler, sabem que "Mallorca Dominical" va esser convidada a un homenatge al general en el Cercle Weylerista de Palma, el 15 de desembre del 1898 (224).

Tot i que el to general d'aquesta revista és clarament bel·licista, hem trobat algun article de caire pacifista. Es tracta d'un poema de Pere d'Alcàntara Penya (225), titulat "¡Prou de Guerra!", on demanava, per raons humanitàries, la fi de la guerra de Cuba. Aquest mateix escriptor és autor d'un altre poema, titulat "Un invàlid", on narra la trista repatriació d'un soldat que tornava ferit de Cuba. Aquest invàlid, però, se sentia

aconhortat per haver servit a la seva pàtria i, cridant "Viva España", haver mort "molts d'insurrectes" (226).

En definitiva, tot sembla justificar aquella frase de Gabriel Alomar, que recordava l'il·logisme d'haver vist "l'Església atiant el foc bèl·lic en lloc de calmar-lo" (227).

8.3. EL SORGIMENT DEL REGIONALISME A MALLORCA

La guerra de Cuba aguditzà les tensions entre la perifèria -les nacions no castellanes-, i el centre -Castella/Madrid-. Si, per una banda, ja hem vist que la llarga lluita contra els independentismes cubà i filipí va servir per reforçar el tradicional centralisme espanyol; per l'altra, i sobretot després de la derrota, -que fou un fracàs no solament del sistema polític de la Restauració, sinó també d'Espanya com a estat nació-, sorgiren o es reforçaren els regionalismes i nacionalismes perifèrics.

El nacionalisme basc s'oposà enèrgicament a la guerra de Cuba i fou favorable a la independència de les colònies. El nacionalisme català vacil·là més, a causa dels interessos catalans a Ultramar, però acabà demanant la pau. Ambdós s'afermaren en aquesta conjuntura. El 1898, un nacionalista basc fou elegit diputat provincial. A Catalunya, per primera vegada la burgesia catalana es girà cap als nacionalistes i començà la seva desvinculació dels partits centralistes.

A Galícia, on augmentà molt el malestar rural a causa de la guerra de Cuba, encara no quallà un regionalisme polític. Tampoc al País Valencià, on per aquests anys sorgia el republicanisme blasquista.

En canvi a Mallorca, si bé d'una manera molt feble, aparegué per primera vegada una organització política regionalista: el Centre Regionalista de Mallorca; i el mateix any, el 1898, el primer i més important teòric del mallorquinisme, Miquel dels Sants Oliver, recapitulava les seves propostes regionalistes en una sèrie d'articles a "La Almudaina".

En general, doncs, el regionalisme s'oposà a la guerra de Cuba. També s'hi oposà el vell republicanisme federal, que es proclamava regionalista. El moviment obrer -ja hem vist el cas del socialisme-, també era antibel·licista, però va esser poc favorable al regionalisme.

8.3.1. LA NOVA GENERACCIO MODERNISTA I LA SEVA ACTITUD DAVANT LA GUERRA DE CUBA

A Mallorca, el mallorquinisme cultural s'inicià amb la "Renaixença" literària, que fou un moviment cultural clarament elitista i deslliçat de la vida política de l'Illa, llavors totalment dependent de Madrid (228). Només quan s'esgotà la primera generació romàntica d'escriptors renaixentistes, entre el 1890 i el 1895, i en sorgí una de nova, la modernista, s'intentà trencar els estrets límits del cenacle literari i de la revista minoritària. El modernisme mallorquí (229), va estar connectat als corrents estètics i ideològics europeus, i es relacionà amb el modernisme català.

A Catalunya, el modernisme es configurà, en sentit estricte, a Barcelona cap a 1892-1893, amb el projecte de construir una cultura nacional moderna, separada de la castellano-espanyola (230). Els modernistes catalans s'oposaren, el mateix que els nacionalistes conservadors, a la guerra de Cuba (231).

Els escriptors modernistes mallorquins (232), varen intentar una modernització global de la societat mallorquina, per a la qual elaboraren un corpus teòric sobre el fet nacional mallorquí i projectaren iniciatives pel desenvolupament

econòmic de l'Illa. Per assolir aquests objectius -autonomia i progrés econòmic-, intentaren crear una base social important, que es deslligàs del tradicional caciquisme, conservador i rural. Les figures més notables que propugnaren aquest programa varen esser Miquel dels Sants Oliver (233), Gabriel Alomar i Villalonga (234), Joan Torrandell (235), Bartomeu Amengual (236), Fèlix Escalas (237), i Antoni Noguera (238).

Però el seu projecte transformador no va tenir èxit. Varen fracassar perquè la societat mallorquina, agrària i sotmesa al caciquisme, "va esser impermeable a l'acció modernitzadora d'aquelles minories cultes urbanes que no pogueren trobar cap força que els assumís plenament les propostes" (239). Cap a 1904, la generació modernista ja estava desfeta.

Les seves plataformes d'expressió varen esser el diari "La Almudaina", i les revistes "La Roqueta", "Nova Palma", "La Veu de Mallorca", "Figaro" i "Ciudad".

A continuació, veurem la positura davant la guerra de Cuba de les tres primeres publicacions periòdiques (240), i després la del diari "La Almudaina".

8.3.1.1. LA ROQUETA

"La Roqueta", va esser un setmanari en català dialectal, de caràcter costumista, que aparegué a Palma el gener del 1887, com a continuació de "L'Ignorància", i a iniciativa de Pere d'Alcàntara Penya. Va tenir diverses etapes. La primera arribà fins al desembre del 1887, i la segona es perllongà des del 1889, fins al 1892, amb una tirada de 4.000 exemplars (241).

El fundador d'aquesta segona etapa fou Miquel dels Sants Oliver, que ja n'havia estat l'ànima durant la primera etapa. Amb els seus articles, M. S. Oliver intentà menar una vertadera campanya regionalista, que agrupàs les disperses energies mallorquines, per a lluitar contra l'endarreriment i el provincianisme i aconseguir la modernització de Mallorca. L'exemple a seguir era el de Catalunya (242).

L'octubre del 1898, començà la tercera etapa de "La Roqueta", que finalitzaria el març del 1901. Aquesta vegada va estar sota la inspiració de Gabriel Alomar i de Joan Torrandell i s'alliberà de bona part del seu passat costumista (243).

Els darrers mesos del 1898, "La Roqueta", criticà amb duresa el "patrioterisme" que s'havia desfermat arran de la guerra amb els Estats Units. N'és un bon exemple aquest poema titulat "D'actualidad" i signat amb un pseudònim "Paluzié":

"Desde que sa gran' tupada
es yankees mos varen dar
ningú pensa com pensava
en redó tots hem girat:
ja no tenim els dos de Mayo
ni Saragoça... ni cap

de ses frases patrioterres que
solien emprar.
(...).
Tenc un jove dalt ca-méua
descendent de castellans
que quant començà sa guèrra
m'arribà a fé mal de cap,
canta sa Marxa de Cadiz
y altres himnes nacionals,
o parlantme d'en Churruca
del Callao y Trafalgar
y jurant qu'els espanyols
mos haviam de menjar
frits en pebres, tots els Sampsons
y Deweys americans.
Y are ha mudat de tal modo
qu'el sent y me té astorat
puis repeteix cada dia
parlant d'es nostro fracàs,
que ell ja ho deya: guanyar
noltros á n'els nort-americans
era somiar pessetes
ó estar loco de remat!
(...).
Y'm crega a mi, si la cosa
no canvia ben aviat,
els remeys dels que mos tracten
are de regenerar
será dû ses medecines
quant ja s'es mort es malalt.
Es precis que sa "gent nova...
cridi fort, alci bé es cap
per convencé es pobre pueblo
qui es sempre es qu'ha de pagar
per salvarmos, convé triumfin
ses idèes regionals" (244).

La critica als regeneracionistes, ben evident en aquest poema, tornà a aparèixer a "La Roqueta" a causa de la presentació de l'almirall Cervera -el derrotat a Santiago-, com a candidat a diputat pel Ferrol (245).

També hi ha qualque critica vetllada a l'alt cost i manifesta ineficàcia de l'armada espanyola (246), i, més en general, a la guerra de Cuba (247).

"La Roqueta", participà en la polèmica que sobre el regionalisme enfrontà a bona part de la premsa de Palma, l'octubre del 1898.

"A propòsit d'un folleto sortit á Paris, en que se parla mal d'Espanya, de «todos sus gobiernos, y de los castellanos todos», La Correspondencia se despenjá dimecres à vespre, amb un article desfogantse contra el regionalismo y «los catalanes todos» Es a di: incorre en lo mateix que censura. No confonguem ses còses: precisament perque antes s'han escrit molt d'articles com es de La Correspondencia, es perque s'acaba publicant folletos com es de Paris.

Els regionalistes veuen amb disgust tot aixó; pero han de di ben alt que aquests desprecis d'els patriotes cegos han fet més filibusteros que ningú. Es qui veji amb bons uys es separatisme no ha de fê més que dirlos: continuau així, no coneixem propaganda milló que sa vostra.

Ara noltros, que no volem que ses idees regionalistes hagen d'essé ilegals ni faccioses ni hagen de conspirâ á s'ombra, sino que les volem defensâ legalment y cara alta, no comprenem peque se mesclen cols amb caragols, y que se digui separatista indistintament á n'es qui predica aquesta tendencia y á n'es qui creu que s'organisació política d'Espanya necessita capgirâ. ¿Idò, que volia que fessem, senyor centralista? ¿Vol, tal vegada, que diguem qu'en Sagasta y en Cánovas heu han fet molt bé? ¿Vol callà, homo, vol callà! Qu'heu demani á ses mares, y á n'els agricultors é industrials, á tots els que tra-

ballen; á n'els repatriats de Cuba y Filipines que venen morts de fam y de miseria. Després de tants de desastres haviem de dir qu'es vey d'es perone'cs un gran homo que se preocupa d'es porvenir de Espanya, y que la convertirá dins breu temps amb una xauxa felís. Després d'atupats y esmortits: plaudite cives. Sols ses terenyines d'un patriotisme mal entès poden fer veure lo negre, blanc". (248)

Recordem que fou a "La Roqueta" on Gabriel Alomar publicà l'octubre de 1898, "En Juan quant va arribar", article on denunciava l'aculturació provocada per l'exèrcit espanyol (249).

Quan tornaren els repatriats, malalts i famèlics, aquest setmanari comentà amargament:

"!Ves quina recompensa per havé anat a esposà sa vida per la <Madre Patria>. Aquells qui cantaven es <Viva Espanya>, se poden mirà dins aquest miray, y aquells senyôs que feien discursos en forasté en els embarcs de tropes, entusiastes y delirants, y llavô s'en anaven tranquils a ca-seva aon trobaven sa gran taula y tota classe de comoditats, podrien ara trebayâ y fins y tot fé discursos per millorâ sa sort d'aquests pobrets" (249 bis).

8.3.1.2. NOVA PALMA

"Nova Palma", va esser una revista quinzenal editada a Palma, de la qual només en sortiren quatre números, l'octubre i el novembre del 1898. Modernista i regionalista, fou impulsada per Joan Torrandell, Gabriel Alomar, Miquel dels Sants Oliver, Lluís Martí, Benet Pons i Fàbregues i Fèlix Escalas (250).

Es publicava en català, castellà i francès. El fet d'incloure alguns poemes en aquest darrer idioma, demostra clarament el seu caràcter minoritari. Sembla que tenia una tirada de 200 a 300 exemplars (251).

Només dos mesos després de la Guerra de Cuba, "Nova Palma", inspirada sobretot per Gabriel Alomar, fou prou crítica per afirmar que serviria per a

"(...) Establecer un rincónito donde cobijarnos en los días de gran marejada de imbecilidad, como los que hemos pasado recientemente". (252)

Unicament hi ha un article que faci referència directa a la Guerra de Cuba, "Los dos espíritus", de Gabriel Alomar (253), que alaba amb entusiasme els Estats Units, on segons ell, "ha salido en el mundo el primer grito de libertad, de desligamiento de pueblos"; i critica amb duresa "El Estado tradicional de S.M. Católica (el qual) ha cumplido toda su tarea secular. Reconozcamos su vejez caduca".

Volem assenyalar dos aspectes més de "Nova Palma". En primer lloc, la crítica que va fer al regeneracionisme. A la presentació de la revista afirmaven que:

"No queremos hablar, en verdad, de la esperanza de futuras regeneraciones, porque esta esperanza ha decaído a fuerza de verla expresada por indignos labios. Los regeneradores han llegado a formar como una grotesca legión, en la cual no aspiramos a contarnos de ningún modo." (254)

I, en segon lloc, que a l'article de Gabriel Alomar "Un aspecto del regionalismo. Consideraciones Epistolares" (255), l'intel·lectual mallorquí assenyala que després de la guerra (de Cuba), fins i tot els generals es proclamaven regionalistes i feien programes descentralitzadors "como si no estuviese ahí, tras ellos, su labor guerrero colonial, último resto de la aeterna auctoritas romana y atavismo del famoso duque de Alba!". A continuació, Alomar arribà a demanar la creació d'un "ejército regional".

8.3.1.3. LA VEU DE MALLORCA

"La Veu de Mallorca" (256), va esser un "setmanari regionalista" (aquest era el seu subtítol), que s'edità a Palma del febrer a l'abril del 1900 (257). El seu inspirador i director fou Joan Torrandell, i els seus col·laboradors més importants varen esser Gabriel Alomar, Antoni Noguera, Pere Càffaro, M. Sarmiento, Rafel Ballester, Bartomeu Amengual, Joan Alcover i Fèlix Escalas.

En paraules de la mateixa "Veu de Mallorca", eren la mateixa colla que havia fet sortir la "Nova Palma" (258). Tenia un tiratge d'uns 300 exemplars, i el seu àmbit de difusió era Mallorca, sobretot els nuclis més poblats de l'Illa: Palma, Manacor, Inca, Felanitx, Sóller, Lluçmajor i Pollença. També arribava a Barcelona, Maó, València i Madrid. Es redactava en català, però incloïa reproduccions de premsa en castellà (259).

Aquesta revista, es preocupà sobretot per la crisi de la Restauració després del "desastre" del 98. Per "La Veu de Mallorca", la causa d'aquesta situació era el predomini polític castellà sobre les altres nacions de l'Estat Espanyol. La solució radicaria en el ressorgiment de les regions (nacions) no castellanes, i en el seu autogovern dins el context d'un estat federal (260). Bartomeu Amengual assenyala el següent, el 14 d'abril del 1900:

"La reforma, si's vol que doni bons resultats, ha d'ésser més radical (...). I per ont s'ha de començar, si's vol que Espanya se regeneri, es per donar a n'es pobles i a ses regions naturals -o a ses províncies perquè s'entengui millor- lo que s'Estat els hi ha pres". (261)

També hem d'indicar, que la "Veu de Mallorca", fou "l'òrgan per excel·lència dels regionalistes mallorquins" (262), i va estar molt lligada al republicanisme federal (263).

La seva actitud davant la qüestió cubana, quan feia devers un any i mig que la guerra havia acabat amb la derrota espanyola, va esser de comprensió envers la causa dels independentistes cubans:

"¿Còm no s'havien de separar Cuba i Filipines, d'una gent que no'n sabia d'aquelles terres més de lo qu'en coneixien els negres de l'Africa?". (264)

"La Veu de Mallorca", inclou un article del jove sacerdot Miquel Gayà, on afirmava:

"Donau a Espanya un bon govern central i ningú es mou. Quan un veu els desacerts i les torpeses que han comès els governs de cinquanta anys en aquesta banda, i examina les notícies que mos duen els repatriats, per força un se veu obligat a pensar si tendrien raó els cubans i els filipins de no voler ser espanyols". (265)

Esporàdicament, "La Veu de Mallorca" també criticà la guer-

ra, "que s'endú els nostres bells jovesans per tornar-los convertits en calaveres"; l'exèrcit; i la marina, a la que li retreia les derrotes de Cavite i Santiago de Cuba (266).

Gabriel Alomar, a la mateixa revista, va anar molt més enllà en les seves crítiques, i a l'article "Vara de Rey", no solament censurà l'exèrcit:

"(La premsa de Madrid) lo manco que creurà llegint es periòdics de per aquí es que hi creim de veritat, en qu'es general Vara de Rey es un heroi excepcional y que se mereix totes les estàtues possibles, y que representa una gran honra aixó de contar-lo entre els fiys de ses illes Balears!".

I es lamentà de la Guerra de Cuba:

"Aquella inverossimil y mala guanyada guerra".

Sinó que es declarà favorable a la intervenció Nord-americana:

"jo estava cansat de predicar contra la llegenda espanyola y contra la llegitimitat de la guerra colonial y en favor de l'intervenció d'els Estats Units".

També considerà que el valor dels soldats era superior al dels oficials, els caps i els generals:

"els soldats d'el reclutament de la forma actual, forçat y pobres, es a dir, sense la més mínima instrucció, generalment, tenen un mèrit psicològic molt superior an el d'els militars de carrera (...) si hem d'atribuir a cada cosa el seu valor relatiu amb els demás valors corrents, no ho pot haver dupte: les pensions a les viudes d'els generals y demás oficials de l'exercit, els discursos ditiràmics al general X y al comandant Z, els monuments al capitá X, han de venir després d'els que consagrem als soldats A,B,C,D,E, etc. etc... ¿Qui me contraria?". (267)

Encara el 1917, durant la segona època de "La Veu de Mallorca", l'escriptor Miquel Ferrà defensà des de les seves pàgines la memòria del general Máximo Gómez. Quan els cubans li volgueren aixecar a l'Havana un monument, el diari "ABC", de Madrid, criticà durament el cabdill independentista en uns articles que foren reproduïts a Palma pel diari "La Ultima Hora".

Miquel Ferrà s'adheria a la "glorificació del generós cabdill dominicà lliberador de Cuba" i considerava que els representants de la política tradicional espanyola tenien:

"tota la responsabilitat de la sang vessada per una part i per l'altra: pels soldats colonials i pels de la llibertat" (267 bis).

8.3.1.4. LA ALMUDAINA

"La Almudaina" era un diari en castellà editat a Palma, a partir d'octubre del 1887, pels impressors i llibreters Amengual i Muntaner, que n'eren els propietaris. Molt superior als altres diaris ciutadans de la seva època, comptava amb bones correspondències regulars de Roma, Madrid i Barcelona. "La Almudaina", gravità sobretot entorn d'aquesta ciutat. Sovint reproduï articles de "La Vanguardia" i, a partir del 1897, del "Diario de Barcelona", i publicà àmplies cròniques barcelonines a càrrec de Bartomeu Amengual.

El seu primer director fou Joan Lluís Oliver (1887-1897), al qual rellevà el seu fill Miquel dels Sants Oliver (1897-1905), però des del 1890, aquest era el vertader orientador de "La Almudaina". Aquest mateix any, Miquel dels Sants Oliver inicià la seva primera campanya periodística contra el provincianisme de Mallorca i per la seva modernització. Oliver es declarà partidari d'un regionalisme mallorquí i es convertí així en el primer teòric del mallorquinisme polític.

Aviat col·laboraren a "La Almudaina" la majoria dels escriptors modernistes regionalistes: Gabriel Alomar (1895), Joan Torrandell i Fèlix Escales (1896); i Bartomeu Amengual i Antoni Torrandell, que ja ho feien des de la seva fundació. Sota el lideratge d'Oliver, "La Almudaina" es convertí en el principal bastió del regionalisme mallorquí (268).

Malgrat que l'actitud de "La Almudaina" fou clarament contrària als rebels cubans i filipins, la seva visió fou molt més

realista que la de la major part de la premsa, i no es deixà menar pel "patrioterisme", propi del moment. Així, quan s'inicià a Baire l'aixecament cubà, el febrer del 1895, informà que:

"El poblado de Baire realmente es pequeño, pero esta rodeado de números y rica sitiería, es decir de pequeñas fincas dedicadas a cultivos menores, cuyos propietarios y trabajadores se han distinguido siempre por sus opiniones separatistas (...). La importancia de Baire, con ser poca es superior a la de Yara, y todos sabemos que el movimiento insurreccional de 1868 tuvo por causa aquel insignificante punto". (269)

Aquesta condemna del separatisme, s'avé amb l'acceptació que feia Miquel dels Sants Oliver d'un patriotisme espanyol que es basàs en els següents termes: varietat regional en la unitat espanyola (270).

Però "La Almudaina" aviat donà mostres de preferir el camí de la pau. Així, l'agost del 1896, Bartomeu Amengual, des de Barcelona, informà de la campanya de "La Reinaxensa" contra la guerra de Cuba (271).

Aquesta va esser la positura de "La Almudaina" davant l'inici de la guerra contra els Estats Units, l'abril del 1898:

"Pocas veces un gobierno español habrá deseado más sinceramente la paz ni hecho tantos esfuerzos para mantenerla; pocas veces un gobierno habrá usado de mayores insidias, de pretextos más cínicos, de supercherias más escandalosas, como el go-

bierno de la República Norteamericana (...).

A la procacidad, a la altanería, al ultraje, hemos contestado con la mansedumbre y la transigencia (...).

Mallorca acepta y comprende la necesidad de la defensa armada; acaso no grite tanto, pero no por eso siente con menos intensidad las desventuras de la patria.

¿Será este momento de suprema crisis, ocasión de que se fundan en un superior sentimiento de patriotismo las pasiones que dividen esta tierra?

¿El riesgo que todos corremos estrechará el grupo humano?

¿Que menos podemos hacer en aras de Mallorca que deponer todo encono fratricida y abandonar una lucha, que no por ser hasta ahora incruenta, es menos mortal y deplorable; una lucha en que jamás puede haber vencedores y vencidos, por que todos se arriesgan a quedar en ella fuera de combate?". (272)

Després de les derrotes espanyoles de Cavite i de Santiago,

"La Almudaina" es mostrà fermament partidària de la pau (273):

"Al infructuoso heroísmo que enrojeció las aguas de Filipinas, se ha sumado la estéril inmólación de unos tripulantes (els de l'esquadra de Cervera), juguetes de las olas y cebo de los tiburones del mar antillano. Ya se dió gusto a las rotativas y á los cafés patrióticos. (El govern, partidari de continuar la guerra) choca abiertamente con las aspiraciones de las fuerzas vivas de España. No quieren la guerra, sino la paz de un modo claro y explícito.

Sin ningún entusiasmo, aún admirando todos los hechos de valor y abnegación realizados por el ejército, hemos venido siguiendo la campaña de Cuba desde sus comienzos y

desde sus comienzos no hemos ocultado nuestra simpatía hacia toda acción y solución pacífica. (Abans que la pau es plantejàs a la premsa de Madrid), antes que el intrépido Mañé y Flaquer la abordará en el Diario de Barcelona, nuestro compañero Bartolomé Amengual, la inició desde LA ALMUDAINA (...). Reiteramos, pues, en esta ocasión solemne, nuestra aspiración á la paz, á la paz inmediata".

"La Almudaina", demanà la pau amb insistència. A l'article "No importa" (274), a més de propugnar la pau, assenyalà que n'erren favorables Pi i Margall i els republicans federals, i partidaris a ultrança de la guerra els carlistes, els republicans unitaris i Romero Robledo. Els dinàstics

"atribuyen el deseo de prolongar la guerra á manejos de los republicanos y carlistas, como medio de que, sacudiendo otros el árbol, puedan aquellos recoger tranquilamente el fruto".

Des de Barcelona, Bartomeu Amengual criticà amb duresa el "patrioterisme" (275), mentre que Manuel Cirer considerà la pau com a la solució a "las desventuras que afligen á nuestra patria" (276).

També és interessant un article reproduït del "Diario de Barcelona", on s'indicava que:

"Suponen algunos que sin la concesión de la autonomía y el relevo del general Weyler las cosas no hubieran llegado al extremo en que hoy se encuentran. Estamos firmemente persuadidos que con Weyler o sin Weyler, con autonomía o sin ella, hubiera sucedido lo mismo". (277)

A partir del 7 d'agost del 1898, Miquel dels Sants Oliver publicà una sèrie de cinc articles titulats "Reflexiones sobre un desastre (Cartas a Bartolomé Amengual)". M.S. Oliver, comentava que després de la derrota hi havia una "aspiració a la sinceritat", perquè el país havia viscut, ara per "raó d'Estat", suara per "patriotisme", completament enganat. Però això no era exacte, a judici de M.S. Oliver, perquè

"hi ha hagut homes polítics i hi ha hagut diaris i publicistes que des dels començament del conflicte van considerar impossible la lluita, abrogaren per la pau i aconsellaren una resolució definitiva, radical, del problema de Cuba.

I què n'ha resultat? Que ningú els va fer cas. Es va dir la veritat, però ningú va voler llegir la veritat, encara que fos atenuada i endolcida entre línies. Perquè, anem al gra: després del desastre dels vaixells que comandava Cervera s'ha desplaçat una opinió unànime a tot el país a favor de la pau immediata, sense més estímuls previs que un manifest de la Unió Catalanista, unes línies de Pablo Iglesias, una article de Mañé i Flaquer i un paràgraf de Pi i Margall. Es així com els diaris catalanistes anaven combatent des del seu origen la solució de la guerra, com la combatia Pi i Margall, com la combatia Mañé i Flaquer, com la combatia Moret al ministeri; i ningú els va fer cas, ni als uns ni als altres, sinó per dir-los traïdors i filibusters, per omplir-los d'infàries, per preguntar cada matí si ja els havien arrossegat o si tindrien el gust de fer-ho a la tarda". (278)

A més, M.S. Oliver denuncià la fal·làcia dels partits po-

lìtics (279), la llegenda d'invencibilitat difosa per la literatura castellana des del segle XVII (280), i que:

"l'Estat espanyol s'havia format a imatge i semblança d'un sol dels seus components. Construïda la unitat sobre la base de Castella, havia infós aquesta el seu alè a l'organisme total (...), triomfava per la brillantor de la seva cultura i per la força expansiva del seu geni, sobre altres races més pusilànimes, o més reconcentrades. Tanmateix, cap assimilació pot ser immediata ni total (...) Però pot haver-hi un instant (...) en què les regions excèntriques es girin cap als horitzons de l'esdevenidor i el nucli hegemònic persisteixi a estar de cara a un passat gloriós, encara que d'impossible resurrecció".

Oliver es mostrà favorable a la creació de partits regionals i afirmà que, a Espanya, hi havia d'haver un canvi de "centre dinàmic", que possibilités la "restauració que fa necessària la postració del conjunt" (281).

Dos mesos més tard, l'octubre del 1898, va començar a "La Almudaina" una llarga sèrie de catorze articles amb el títol de "Las regiones", on M.S. Oliver recapitulà tota la seva teoria regionalista-modernista (282).

Aquesta primera formulació teòrica del mallorquinisme polític, s'inicià de tot d'una com una resposta als atacs de "La Última Hora" contra el regionalisme catalanista, arran d'una carta de B. Amengual publicada a "La Almudaina". M.S. Oliver assenyalà que la positura del diari de Josep Tous Ferrer es podia sintetitzar en la frase "volem regionalisme, no catalanisme". Oliver no

volgué:

"rectificar ni accentuar el criteri del senyor Amengual. Seria suposarlo inconscient o precipitat; i l'abonen proves recents de ser un esperit seriós, reflexiu, verag. Va tenir, durant la guerra de Cuba, el valor «heroic» de dir la veritat al seu país exposant-se a l'insult i a l'atropellament".

Però era precis rectificar la versió de "La Ultima Hora", Amengual no havia dit que els catalans i els mallorquins s'haguessin d'unir, només havia posat com a exemple pel regionalisme mallorquí, la història i els progressos del regionalisme català (283).

En aquells mateixos moments, "La Almudaina" mantenia una altra polèmica amb "La Correspondencia" (284), també per la qüestió regional. Per a "La Almudaina", era un absurd que "La Correspondencia" denunciés la tendència regional que mantenia des de feia deu anys, quan dos mesos abans, "La Correspondencia" demanà l'autonomia per a Mallorca, "sin que nadie haya pensado ni en la décima parte de la solución radical que apoyaba" (285).

També hem de destacar que M.S. Oliver es va recolzar en un curiós paral·lelisme històric per a defensar el regionalisme, el de la guerra del Francès i la guerra de Cuba. Per ell, davant l'agressió napoleònica, l'aparell central de l'Estat Espanyol s'enfonsà i només la vitalitat espontània de les regions va salvar Espanya. Ara, el 1898:

"Anàleg, ja que no idèntic, és el fenomen que avui s'observa. No hem tingut a dins de casa l'estranger, tot i que poc hi ha faltat. No hi ha hagut a la península ni a les seves costes actes d'agressió violenta, però sí que hem sentit, pel xoc amb una potència exterior, la debilitat de la nostra cultura, de la nostra organització i del nostre sistema de govern. Una veu general s'ha aixecat, i aquesta cridòria (...), denuncia com a factors essencials (...), el fracàs de la idea centralitzadora; i expressa l'anhel d'una regeneració des de la part al tot, començant per la regió per acabar a l'Estat". (286)

Oliver no solament va aprofitar la conjuntura del 98 per fer un primer corpus teòric del nacionalisme mallorquí, sinó que va intentar suscitar algun moviment de caire regionaliste, semblant als que es produïen a Catalunya, però no reexí cap actuació important (287).

Anys després, i ja instal·lat a Barcelona, Miquel dels Sants Oliver publicà una sèrie d'articles dedicats a "La literatura del Desastre", en el diari "La Vanguardia", del 17 d'agost al 26 d'octubre del 1907. Oliver interpretava així, amb una certa perspectiva, el 98:

"Acababa de cerrarse para España el ciclo de la epopeya imperial, motivo de disipación para sus fuerzas, desproporcionadas a la magnitud de sus dominios. (Però la derrota era positiva perquè) tendría que concentrarse y replegarse ahora sobre el viejo solar nativo, convirtiéndose a la vida intensa para recuperar la distancia perdida, en la obra de su progreso interior, respecto a la normalidad de los pue-

blos de Europa".

Després de la derrota hi havia confiança en què:

"Saldria la conciencia nacional de su estado amorfo, tantas veces deplorado, y cristalizaría en un ideal poderoso, joven y homogéneo, integrando en él la aportación de aquellas zonas geográficas y de aquellas modalidades étnicas que no tuvieron influencia perceptible en la antigua dirección y que oscilaron entre la pasividad y la protesta."

Tothom coincidia en demanar la fi d'una època decadent i el començament d'un nou temps més d'acord "con los tiempos nuevos y con las realidades de la vida contemporánea".

Però aquesta voluntat haviat es va esvair. Va seguir una conformitat i "franca reincidencia (...). Una calma aparente obra el efecto de engañarlos y hacerles creer en su absoluta curación" (288).

8.3.2. EL REPUBLICANISME FEDERALISTA I LA GUERRA DE CUBA. EL CENTRE REGIONALISTA

El republicanisme federal, clarament diferent, pel que fa a la teoria, a la resta del republicanisme, va constituir una de les oposicions més coherents al règim de la Restauració.

Dirigit per Francesc Pi i Margall (289), el Partit Republicà Democràtic Federal no va improvisar cap teoria davant la qüestió cubana, perquè ja feia dècades que propugnava una solució autonòmica per al problema colonial.

El projecte de constitució federal espanyola del 1873, preveia que Cuba i Puerto Rico passarien a constituir "estats", com els altres de la Península, Balears i Canàries; mentre que les Filipines esdevendrien un territori federal, com la resta de possessions espanyoles, i se suposava que amb el temps es convertirien en un estat (290).

Pi i Margall criticà el projecte de reforma d'Abarzuza, per insuficient (291). Mentre que els altres partits només volien una solució militar, els federals

"Daríamos a Cuba la autonomía a que tiene derecho. Depon tu espada, le diríamos, serás autónoma como las regiones de la Península. Tendrás tu Constitución, tu Gobierno, tus Cortes, tus Milicias, tu Hacienda, el régimen administrativo que mejor te parezca. Estarás unida a la metrópoli sólo por el vínculo de los comunes intereses: por los intereses mercantiles y los internacionales. España, lejos de ser tu opresora, será tu protectora". (292).

Malgrat que no era favorable als independentistes, Pi i Margall, reconeixia que els cubans eren

"no sólo numerosos y fuertes, sino también animados por los sentimientos que más nos exaltan y más nos llevan a la abnegación y al sacrificio". (293)

Clarament partidari de la pau, i davant la impossibilitat d'un triomf militar, el juny del 1896 va escriure:

"Póngase de cualquier modo término a la guerra: con la autonomía si es que aún Cuba la admite, con la independencia si es que de otra manera ha de continuar la lucha". (294)

Però els federals no varen poder passar de la teoria, dels articles de premsa, on demanaven la pau i denunciaven la guerra, a l'acció política i social per aconseguir aquests objectius. A més, Pi i Margall va ésser incapaç de criticar l'imperialisme dels Estats Units, que per ell eren un model de república federal (295).

A causa de la seva ferma positura, Pi i Margall restà encara més aïllat de la resta del republicans. Arran del 98, i enmig de l'efervescència "patriòtica", va rebre insults des de totes les direccions i, en un consell de ministres, intentaren denunciar-lo i processar-lo (296).

A Mallorca, el Partit Republicà Democràtic Federal va ésser un partit feble i poc homogeni. El seu cap històric era Antoni Villalonga (297). Altres republicans federals destacats, que sovint adoptaren posicions d'independència, foren Benet Pons (298),

Joan Baptista Enseñat (299) i Lluís Martí (300). Participaren en les coalicions d'Unió Republicana fins el 1896. Llavors, només restà entorn del Partit Federal un reduït nucli encapçalat per Antoni Villalonga, amb un casino al carrer dels Capellers de Palma i un Comitè Republicà Federalista de Palma, del qual n'era secretari Guillem Lladó. (301).

El març del 1897, aparegué "La Región" (302), un setmanari republicà regionalista, que el novembre del 1897 llençà una espècie de programa regionalista en el qual denunciava el Decret de Nova Planta, demanava la continuïtat històrica del Regne de Mallorca, la creació d'un govern local i la sobirania legislativa i judicial. I precisament creien possible aquesta àmplia autonomia en funció de la que s'acabava de concedir a Cuba (303):

"Aquestes són, a la lleugera, les aspiracions del programa regionalista tal com s'han manifestat a Catalunya, recentment a Aragó i a les Províncies del Nord. Ens diran que és una utopia i que l'Estat mai no subscriurà tal programa, però si això fos una raó quedaria refutada amb el que ha succeït amb l'autonomia a Cuba". (304)

Un any més tard, aparegué un altre setmanari, de caire republicà federal, "La Actualidad" (305). Molt preocupat per les qüestions obreres, "La Actualidad" es mostrà veladament contrari a la guerra de Cuba, perquè només hi lluitaven els treballadors i perquè reconeixia una certa dignitat per a la causa cubana:

"!A cuantas amargas consideraciones se presta el pensar en los inevitables desastres de una guerra, y mucho más en una guerra de la clase que en Cuba se hace, guerra sin cuartel, sin piedad, en que se lucha contra los elementos, contra la inclemencia del tiempo y del clima; en contra de la artera emboscada preparada por la rabia, por el coraje y por la desesperación!. Acerquémonos al desenlace. Digamos pues para terminar que el mismo día que se recibió la noticia de haber fallecido en Cuba el hijo del pobre albañil, este desgraciado padre ingresaba en le hospital". (306)

En un altre article d'aquest mateix setmanari, d'abril del 1898, Fèlix Mateu parlava del "problema pendiente entre España, Cuba y los Estados Unidos" (307).

"La Actualidad" sembla molt influïda pel federalisme dels darrers anys de Pi i Margall, que intentava unir federalisme i nacionalisme, però es mostrava molt distant, per exemple, davant les "Bases de Manresa", perquè les considerava poc democràtiques i excessivament tradicionalistes (308).

Les idees de Pi i Margall varen tenir una certa influència a Mallorca, no solament entre els republicans federals, sinó també entre els escriptors modernistes regionalistes. Diverses publicacions es feren ressò de les seves opinions.

Així, el setembre del 1898, el diari conservador "La Correspondencia" reproduí les declaracions de Pi i Margall a "El Imparcial", perquè tenien gran interès, "en estos momentos que las ideas de emancipación en sentido regionalista se agitan en Ma-

llorca". Sobre la qüestió regional, el líder federal afirmava que:

"Desde el principio de la guerra aconsejé que se dieran a Cuba la autonomía, no la autonomía tal como la han entendido los conservadores y los liberales, sino la autonomía tal como la ha defendido siempre el Partido federal. Cuando la ví otorgada por los liberales, la calificué de insuficiente y tardía, y manifesté que se le debía haber ofrecido a los insurrectos como condición de paz. Luego que la ví rechazada, y á los Estados Unidos resueltos á intervenir en la cuestión, encarecí la necesidad y la urgencia de negociar con los rebeldes sobre la base de la independencia". (309)

Mlg any més tard, el diari gamacista "El Día", informava d'un discurs de Francesc Pi i Margall a l'Associació de la Premsa, davant un nombrós públic. El vell cap republicà federal asseynalà que la "unidad nacional" s'havia fet sense tenir en compte les regions i que la conquesta d'Amèrica havia estat un altre error: "fatales fuimos para los americanos y fatales para nosotros mismos". Respecte a la qüestió cubana, afirmà que:

"Cuando en nuestras posesiones americanas se despertó el espíritu de independencia, con el ejemplo de los Estados Unidos, España debió preparar sus colonias para alcanzar esa independencia y así nos hubiéramos evitado tantas y tan sangrientas guerras". (310)

Pi i Margall va tenir una certa relació amb les publicacions regionalistes mallorquines. "Nova Palma" publicà, el novembre del 1898, una carta de Pi que encoratjava aquesta publicació regio-

nalista i assenyalava els avantatges que per Mallorca suposaria un règim autonòmic.

Al mateix número, li va contestar Gabriel Alomar, el qual acceptava el magisteri del patriarca del federalisme, però puntualitzava alguns aspectes. Alomar era favorable al dret d'unió i de secessió per a les regions, mentre que Francesc Pi i Margall s'oposava "a toda idea de separatismo" (311). Posteriorment, el febrer del 1900, aquesta carta fou reproduïda per "La Veu de Mallorca" (312), una publicació molt vinculada, com ja hem dit, al republicanisme federal.

Va esser dins el context de la crisi colonial del 1898, i com una escissió de la Unió Republicana, que aparegué un efímer Centre Regionalista de Mallorca, l'abril del 1898, impulsat sobretot per Lluís Martí. Es tracta de la primera organització política nacionalista creada a Mallorca.

El Centre Regionalista de Mallorca intentà redactar un codi de la "Regió Balear", i els seus militants més moderats demanaren l'extensió a les Balears dels avantatges del programa descentralitzador de Polavieja (313), mentre que els més radicals seguien defensant la vella consigna de l'estat federal i de pactar concerts econòmics amb l'estat d'igual a igual.

Poc després de la seva creació, quan va creure que la Unió Republicana acceptaria els seus principis nacionalistes, el Centre Regionalista s'hi dissolgué. No sense problemes, ja que alguns republicans abandonaren la Unió Republicana a causa de la incorporació dels regionalistes (314).

L'actitud de la Unió Republicana fou ambigua davant el fet nacional, però sembla que, després de la crisi del 98, es va revitalitzar al mateix temps que es decantava més clarament cap al regionalisme (315).

El febrer del 1898, i davant la crisi econòmica de finals de segle, el diari "La Unión Republicana" demanà la unió dels mallorquins, sota les bases:

"Mallorca para los mallorquines.
Mallorca republicana". (316)

Mig any després, aquest diari rebutjava el regionalisme de les "Bases de Manresa", però

"Si se entiende por regionalismo una independencia más o menos completa de Mallorca, bajo un régimen republicano, o sea del gobierno del pueblo, quedando fuera de discusión el sufragio universal, las libertades de cultos, de imprenta, de asociación, de manifestación y de trabajo, la supresión del servicio militar forzoso o sea ¡Abajo las quintas!, la separación de la iglesia del Estado, o sea, que el que quiera misa que la pague, y demás dogmas democráticos que constituyen la esencia del partido republicano, en términos tales que el objetivo de éste es ponerlos en práctica; claro que somos ultra regionalistas hasta la pared de enfrente, y desde muchos años antes de que nacieran los que hoy agitan la idea". (317)

El novembre del 1898, el diari "La Unión Republicana" va protestar enèrgicament perquè "La Almudaina" no havia inclòs a Antoni Villalonga, quan havia demanat a tota una sèrie de figures rellevants de Mallorca, que es pronunciassin sobre la qüestió re-

gional.

Llavors, segurament, el líder històric dels republicans federals tornava formar part del partit d'Unió Republicana. El diari reclamava pels republicans una llarga trajectòria regionalista:

"El amor a la tierra ha sido y es nuestra divisa y este sentimiento, salvo el superior de la autonomía individual, es el desideratum del partido republicano de Mallorca con títulos tan evidentes para el público como la labor de veinte y cinco años". (318)

Poc després, el director de "La Almudaina", Miquel dels Sants Oliver, esmenà el seu "oblit" i demanà l'opinió d'Antoni Villalonga. Aquest respongué remarcant els seus ideals autonomistes:

"Presintiendo que sólo el gobierno del pueblo por el pueblo, basado en la autonomía municipal y regional, podía prevenir los males que nos afligen y las inmensas catástrofes a que nos ha conducido el centralismo monárquico, he profesado siempre la doctrina federalista dentro de la forma republicana, única que considero capaz todavía de salvar nuestra patria". (319)

A les eleccions a Corts d'abril del 1899, els republicans formaren part de la Coalició Liberal, amb els liberals dinàstics, weyleristes i romeristes. El seu candidat, Epifani Fàbregas, obtingué 10.374 vots a Mallorca (320). Aquesta coalició també va funcionar a les eleccions municipals de maig del 1899, que foren un èxit pels republicans, perquè aconseguiren situar diversos re-

gidors a Palma, entre ells Lluís Martí (321).

A començaments del 1900, un cop integrats els membres del Centre Regionalista a la Unió Republicana, encara es reforçà més el caràcter regionalista del republicanisme illenc (322).

El regidor republicà i regionalista Lluís Martí, fou enviat per l'Ajuntament de Palma a Catalunya per estudiar problemes d'administració i relacionar-se amb entitats econòmiques i polítiques catalanes. Lluís Martí arribà a propugnar un autogovern per a les Balears:

"Anem endavant, caminem amb constància. No hi ha dubte. No hi ha dubte: Catalunya, València y Mallorca arribaran a governar-se totes soles". (323)

El regionalisme estava llavors present en els actes republicans. Així, quan el febrer del 1900, parlaren Antoni Villalonga, Francesc García Orell i Joan Torrandell en un miting a Lluçmajor, aquest darrer afirmà:

"Noltros no cercam els partidaris d'un bando o de s'altre, no; cercam els mallorquins; sols amb aquests mos volem entendre". (324)

El març d'aquest mateix any se celebrà a la Soledad (Palma) un altre miting, on intervingueren Antoni i Francesc Villalonga, Lluís Martí i Jeroni Pou. Aquest demostrà:

"Sa necessitat de què totes ses regions s'unessin per combatre s'enemic comú, o siga el Madrid de ses pirateries" (325).

De totes maneres, i com ja hem assenyalat, el regionalisme no era unànimement acceptat. Així, quan se celebrà el XXVII aniversari de la proclamació de la I República, en el Centre Republicà de Palma, es realitzà un acte de marcat caràcter regionalista. Fins i tot, després de tocar la Marsellesa, l'Orfeó Republicà tocà l'himne dels Segadors:

"que es numerós públic coratjà an
es fort i ben resolt crit de:
bon cop de falç,
defensor de la terra
bon cop de falç". (326)

Però hi va haver un orador, Benet Pomar, que afirmà no esser regionalista, però sí, i amb totes les seves forces, republicà federal (327).

Posteriorment, i ja passada l'eufòria regionalista, el 1904, el periòdic "El Gorro Frigio", "organo de la Juventud Republicana", publicà un article d'un tal Fabià Vidal, que lloava la intervenció nord-americana a Cuba, perquè havia transformat l'Illa i l'havia posat "a la cabeza de las naciones sudamericanas". S'havia desterrat el vòmit, millorat les condicions de la classe obrera i ara els cubans gaudien de llibertat social i política. Per a Vidal, la causa de la insurrecció cubana fou l'opressió dels "políticos fracasados" (328).

Encara el 1919, el republicà federal Benet Pons Fàbregues demanava per Mallorca l'autonomia que espanya havia concedit a Cuba i Puerto Rico el 1897 (328 bis).

8.3.3. LA DEFENSA DE LA LLENGUA I DE LA CULTURA DE MALLORCA (1898-1900)

Malgrat que el procés castellanitzador continuava la seva marxa (329), el 1898 es va produir una certa reacció mallorquina. La fita més clara fou la instauració d'una càtedra de llengua mallorquina al Seminari de Mallorca.

El bisbe Pere Joan Campins (330), va promulgar un nou pla d'estudis per al Seminari, el 20 de setembre del 1898. Incloïa les assignatures de "Lingua et Litteratura Maioricencis" i d'Història de Mallorca. Aquestes dues noves càtedres foren confiades a mossèn Antoni Maria Alcover (331) i a mossèn Mateu Rotger (332). Fou la primera càtedra de llengua catalana instituïda pels bisbes d'arreu dels Països Catalans.

El català guanyà un cert reconeixement per part d'algunes institucions. Així el 31 de desembre del 1897, Miquel dels Sants Oliver va parlar per primera vegada en català a Palma en un cerimònia pública i oficial (333). El novembre del 1899, el Col·legi Oficial de Metges de Balears admeté per primera vegada el català com a llengua de treball (334).

A l'Ajuntament de Palma, Lluís Martí va fer, l'agost del 1899, una calorosa defensa de la necessitat que el secretari sabès parlar i escriure "en mallorquí" (335). El gener del 1900, l'Ajuntament va admetre que els regidors parlassin en mallorquí.

Fins i tot es va donar el cas insòlit que el batle de Palma, Enric Lladó, s'adreçés en mallorquí, per escrit, a alguns diaris (336). Lluís Martí intentà, el 1900, des del seu lloc de regidor, que l'homenatge a Jeroni Rosselló es fes en català (337).

L'ús del català dins la política va conèixer un cert increment. Però aquest augment es va deure pràcticament a un únic partit, la Unió Republicana.

Sabem que en el míting republicà del 14 de febrer del 1900, la majoria dels parlaments es feren en català. Poc després, en un altre míting republicà a Lluçmajor, parlà "en mallorquí" un orador que no s'havia atrevit a fer-ho fins llavors: Francesc García Orell (338). L'abril del 1900, en el Centre de la Unió Republicana, es va realitzar un míting conjunt de mallorquins, catalans, i valencians, "en nuestra lengua catalana" (339).

Malgrat que la premsa diària va seguir essent exclusivament en castellà, així com bona part de la resta de les publicacions periòdiques, el català va realitzar alguns progressos. Es va tornar a publicar el setmanari "La Roqueta", en la seva tercera època (1898-1901), en un nou intent de difondre la llengua i la cultura mallorquines.

Des d'una òptica més conservadora i clerical, es publicava en català i en castellà "Mallorca Dominical" (1897-1901). El 1898, aparegueren "Nova Palma" i "Pla y Muntanya". De la primera ja n'hem parlat com a una de les principals publicacions dels intel·lectuals regionalistes i modernistes. "Pla y Muntanya"

(1898-1899) era una revista destinada als propietaris agrícoles, de marcat caràcter anticeutralista i redactada completament en català (340). Una altra publicació mallorquina, majoritàriament en català i dedicada a la pagesia, era "Es pagés mallorquí", publicada el 1899 per Antoni Garcias Vidal (341). I l'any següent aparegué "La Veu de Mallorca", el primer intent de popularitzar el mallorquinisme polític (342).

A més, continuava el procés de catalanització del món literari de Mallorca, iniciat amb la Renaixença (343). Va esser durant aquests anys quan mossèn Antoni Maria Alcover va començar a publicar els "quaderns" de Rondaies Mallorquines. El Nadal del 1895, n'aparegué el primer quadern, amb una tirada de 1.000 exemplars. Dos anys més tard, sortí el segon tom, amb una tirada de 1.300 exemplars, i es reedità el primer (altres mil exemplars). El 1898, n'aparegué el tercer tom.

També fou durant aquests anys quan mossèn Antoni M. Alcover projectà la realització d'un diccionari exhaustiu de la llengua catalana. El 5 de novembre del 1900, llegí la "Lletra de Convit", invitació pública a treballar en aquest diccionari (344).

El 1897, Joan Alcover, que fins al 1903 no adoptà definitivament el català com a llengua literària, publicà un article a "La Veu de Catalunya", clarament favorable a la "llengua nadiua" (345).

8.4. LES REPERCUSSIONS IDEOLOGIQUES DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES A MENORCA

A continuació veurem la positura de l'església i de les principals publicacions periòdiques de Menorca davant les guerres colonials del període 1895-98.

8.4.1. L'ESGLÉSIA DE MENORCA DAVANT LA GUERRA DE CUBA

A Menorca, com a Mallorca i a la resta de l'Estat Espanyol, l'església va donar un decidit suport a la causa espanyola.

Arran de l'efímera pacificació de les Filipines amb la pau de Biac-Na-Bató, el gener de 1898 se celebrà un solemne tedeum a la catedral de Ciutadella (346).

Poc després, quan el conflicte amb els Estats Units semblava imminent, el bisbe de Menorca, Salvador Castellote Pinazo, no dubtà en afirmar que "está de nuestra parte la justicia en la causa que defendemos" (347).

Un cop esclatada la guerra amb els Estats Units (abril de 1898), qualificà el conflicte de guerra d'independència i als nord-americans d'heretges:

"Carísimos hijos: las esperanzas de que pudiera tener solución pacífica y honrosa el conflicto de España con los Estados Unidos se desvanecieron; la mediación del Vicario de Cristo en la tierra, interpuesta para impedir que dos pueblos se lanzasen a la pelea, ha sido desestimada por nuestros rivales, y han fracasado igualmente las negociaciones de las potencias europeas encaminadas al mismo fin. A estas horas ha corrido ya abundante, generosa y como siempre heroica la sangre española en defensa del honor de nuestra bandera, nunca impunemente ultrajada, para impedir que extranjeros y herejes profanen con su planta el territorio nacional, y vamos á terminar el siglo XIX del mismo modo que lo comenzamos, luchando por nuestra independencia" (348).

Al "Boletín Oficial del Obispado de Menorca", abunden les referències al patriotisme espanyol i a l'honor "nacional". L'enemic nord-americà és "procax y desenfrenado". S'exhorta els fidels a pregar per la "nación española" i es publiquen les llistes de donatius per a la Subscripció Nacional pel Foment de la Marina i Despeses de Guerra.

El setmanari catòlic "El Grano de Arena" anava encara més lluny. Denunciava l'autonomia, la maçoneria, el Partit Liberal i els Estats Units.

Posava especial èmfasi en criticar l'autonomia recentment concedida a Cuba:

"No parece sino que aquí solo tienen derecho a la vida los autonomistas, los separatistas (...). Al menos son los únicos que mantenemos muy gorditos y descansados" (349).

Com altres publicacions catòliques, "El Grano de Arena" dedicava molta d'atenció a la situació de les Filipines. Així, quan el govern liberal parlà de reformes a les Filipines, aquest setmanari les criticà d'una forma furibunda i arribà a comparar els liberals espanyols als independentistes tàgals. També afirmà que l'Estat Espanyol perdria les Filipines per mor del ministre d'Ultramar, el liberal Segismundo Moret (350)

8.4.2. LA PREMSA MONARQUICA

El principal diari que es publicava a Menorca a finals de segle era "El Bien Público", fundat a Maó el 1873. De caràcter conservador, sovint insertava articles de polítics com Francisco Silvela o Romero Robledo.

"El Bien Público" no va escapar a l'onada de patriotisme espanyolista de la primavera de 1898:

"El león español ha sido herido por la calumnia vil y cobarde; ha sido insultado indignamente por una canalla soez; intenta abatirlo una nación, grande, por el número de sus habitantes; pequeña, medida por su valor y vergüenza: pero nosotros los españoles no hemos de temer su arrogancia, pues si el genio generoso de nuestra privilegiada raza supo pasear triunfante por ambos hemisferios la bandera que tremoló en Covadonga y en Navas de Tolosa (...) hoy sabrá (...) dar la más completa lección de honor (...) á esos norte-americanos que injustamente se han entrometido en nuestros asuntos ignorando sin duda el frío que causa á los cobardes el tener ante su pecho la acerada punta de las bayonetas españolas" (351).

"El Noticiero", de Ciutadella, subtitulat "Hoja diaria de telégramas, noticias y avisos", també va publicar articles a favor de la guerra i de la causa espanyola:

"¿Qué hay guerra...? No importa dónde.
¡Allí a morir o a vencer!
Aquí ninguno se esconde
España entera responde
en cuanto llama el deber" (352).

Però també va publicar algun article contrari a la guerra, com una "Carta de Madrid", signada per García Fernández, reproduïda segurament d'un diari madrileny. En aquesta carta s'afirmava que:

"lo popular en España es que la guerra termine, no por cobardía del país, sino porque la guerra de Cuba hecha por peninsulares es un absurdo, que ninguna nación ha realizado, porque sin ejércitos coloniales no se pelea en la Colonia ni en clima en que los europeos no pueden vivir" (353).

8.4.3. EL POEMA "EL SOLDAT ESPANYOL"

El 1906, vuit anys després d'acabada la guerra de Cuba, la "Revista de Menorca" (354) publicà un llarg poema, en català literari, de Jaume Pomar Fuster. Es titula "El soldat espanyol", i narra la desventurada història d'un jove que deixa la seva mare i la seva estimada per anar a lluitar a Cuba. En aquesta illa, a la manigua, morirà heroicament defensant la bandera espanyola.

El to d'aquest poema és d'un nacionalisme espanyol abrandat. així quan la mare es planteja:

"-De nostro goig Espanya trenca els llaços
¿no l'hem de malahir?

El fill contesta decidit:

"-!Callau, per Deu, qu'estau com enloquides!...
Per Espanya es ma vida, y cent mil vides
si les pogues tenir"

La guerra contra l'Estat Espanyol és qualificada d'injusta i fa una apologia de la colonització d'Amèrica:

"l'hi hem dat ser del nostro ser
y sang de la nostra sang,
llevors de la vida moderna,
costums, universitats,
relligió, còdics, lleys
nostra llengua nacional"

També té paraules d'elogi per a les forces espanyoles:

"Vestits de roba llistada
capell de palla en el cap...
!com aquells soldats de Cuba
mes sufrits no n'hi haurà may!" (355).

8.4.4. "EL PORVENIR DEL OBRERO"

Aquesta publicació, de periodicitat mensual, va aparèixer a Maó el setembre de 1898. Inicialment, va esser editada pel republicà Bartomeu Briones Mesa, com a òrgan de la societat cooperativa "El Porvenir del Obrero". El mes d'octubre de 1899, aquest periòdic va passar a esser l'òrgan de l'associació llibertària Agrupació Germinal sota la direcció del maonès Joan Mir i Mir (1871-1930). Tenia una tirada de 200-400 exemplars (356).

"El Porvenir del Obrero" va denunciar, acabada la guerra,

"la pasividad inconsciente con que centenares de miles de familias permitían que les fuesen arrancados de su seno los mozos en la flor de la edad, para ser llevados á morir sin gloria en las colonias, que otros, los que no han corrido ningún peligro, habían sublevado con su administración escandalosa".

Davant aquesta situació, li corresponia "al pueblo español" fer justícia, regenerar la pàtria contra els "generales políticos", els bisbes i els vividors.

A més, veu amb simpatia "al infeliz Rizal" i afirma que el govern espanyol és tan reaccionari que ha fet despertar simpaties cap als rebels cubans i filipins (357).

Respecte a la qüestió regional, Joan Mir

"no desdiu un tret important de l'anarquisme espanyol del segle XIX: la negació de les pàtries burgeses, i mai no acabà de comprendre la complexitat de la qüestió nacionalista" (358).

Amb tot, el 1900, Joan Mir es mostrà favorable a un regionalisme, qualificat de modernista, que no contradigués els principis anarquistes de la revolució internacional. El març de 1900, participà amb el republicà federal mallorquí Lluís Martí i el periodista català Lluís Figuerola, en un míting regionalista en el saló-teatre de la Unió Republicana.

Joan Mir no esperava res dels militars, als quals considerava un instrument del govern per reprimir el poble. Està d'acord amb el comte de les Almenas, que exigia responsabilitats als militars causants de "nuestras ignominiosas derrotas". El 1903 fou jutjat per haver reproduït un article de L. Bonafoux d'"El Heraldo de París", sobre Valerià Weyler.

8.5. LES REPERCUSSIONS IDEOLOGIQUES DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES FILIPINES A EIVISSA

A Eivissa les guerres de Cuba i de les Filipines no foren qüestionades per ningú i suposaren un esclafit de patriotisme espanyol. L'estiu de 1898, quan es temia un atac nord-americà, va prendre força un "eivissenquisme" de caràcter antimallorquí i espanyolista.

8.5.1. EL "DIARIO DE IBIZA"

Aquest diari fou l'única publicació que s'edità a Eivissa durant tot el temps que va durar la guerra de Cuba (359). De caràcter dinàstic (360), es va mostrar favorable a la guerra de Cuba, si bé fou molt crític amb el general Weyler, del que s'afirmava que era "feroz y sanguinario" i que no havia acomplert el termini que ell mateix s'havia proposat per a pacificar Cuba (361).

El "Diario de Ibiza" no s'oposà a l'autonomia que entrà en vigor a Cuba el gener de 1898, però assenyalà que

"La autonomia ha ido a destiempo, resulta una oferta cuando debió ser una concesión á reiteradas solicitudes y probados merecimientos" (362).

Com molts d'altres diaris, a partir d'abril del 1898, fou visceralment anti-nord-americà:

"!Intervenir en Cuba los Estados Unidos!. España también debe intervenir en nombre de la humanidad ultrajada en ese pueblo de bandidos, de desahuciados, escoria del género humano arrojado al otro lado del Océano por el vicio, el crimen, la codicia y la fuga procelosa del hogar yu de la patria. (Espanya ha d'intervenir) en el campamento de bárbaros que ha exterminado á tres millones de inocentes indios habitantes de las praderas" (363).

I considerà inevitable la guerra amb els Estats Units:

"Ha sonado la hora de combatir: llego el momento de morir ó vencer. Basta ya de vilipendio" (364).

Durant la guerra hispano-nord-americana (abril-agost de 1898), el "Diario de Ibiza" publicà sovint poemes patriòtics, radicalment favorables a la causa espanyola (365). Arran de les primeres derrotes espanyoles, varen aparèixer diversos articles que exaltaven la història castellano-espanyola. Així a l'article "Glorias de España", es rememoraven els grans personatges considerats espanyols, des de "Pablo Quintiliano" al general Castaños, passant per "San Isidoro" i el "Cid Campeador", sense oblidar "Raimundo Lulio" i "Antonio Barceló" (366).

Només a mitjan juliol, quan ja era segura la derrota espanyola, començaren a sortir alguns articles favorables a la pau, com els titulats "¡Basta ya!", reproduït de "El Noticiero Universal" de Barcelona, i "En favor de la paz" (367).

8.5.2. "LA BANDERA DE IBIZA"

Aquesta publicació fou un setmanari que només es va publicar a la ciutat d'Eivissa entre maig i octubre del 1895. De caràcter "eivissenguista", volia un bisbat propi per Eivissa (368), i era favorable al candidat a diputat per Eivissa del Partit Liberal Joan Roman Calbet, contra el candidat foraster i conservador Velasco Ibarrola (369).

"La Bandera de Ibiza" també era favorable a la guerra de Cuba, i el 26 de setembre de 1895, publicà un llarg poema sobre un soldat que anava a lluitar a Cuba:

"Adiós, mi madre querida;
bien cumpliré mi servicio,
que entre el guerrero bullicio
sabré, al ir tras la victoria,
ganar la cruz de la gloria
o la cruz del sacrificio"

8.5.3. L'EIVISSENQUISME DE 1898

La crisi de l'estiu de 1898, quan a Eivissa, com a la resta de les illes Balears, es tenia por d'un atac nord-americà, provocà l'agudització d'un "eivessenquisme" de caràcter espanyolista i antimallorquí (370). En aquesta ocasió el punt clau de la controvèrsia contra Mallorca era la qüestió dels reforços que s'havien de trametre des de la Península a les illes Balears:

"Muy bien merece esta desdichada isla, si es que considera que en el corazón de sus habitantes late aun sangre española, que el gobierno de S. M. que rige hoy los destinos de la Nación, salga de una vez de la vergonzosa inercia é incomprensible desprecio, con que los anteriores han mirado constantemente á aquel hermoso y rico peñasco (...). Inercia secundada indignamente por las personas influyentes en la política de la capital de la provincia, que haciendo muestra de un egoismo sin límites, procuran aceptar todo para la mayor de lsa Baleares, sin dejar nada para la humilde Ibiza" (371).

Els eivissencs es queixaven que a Palma es donàs més importància a la defensa de Cabrera que a la d'Eivissa. Des d'aquesta illa, constantment, es sol·licitaven reforços, sobretot artilleria i algun vaixell de guerra,

"pero somos hijos menores y desheredados de nuestra madrastra Mallorca y como el pez gordo se come al pequeño, con su influencia, su manía y sus tragaderas; Mallorca se ha tragado medio batallón con su plana mayor (es refereix al batalló de Wad Ras que va arribar, icomplet, a Eivissa el 25 d'abril

de 1898), no se ha visto aquí un artillero, ni un ingeniero, ni un cañón y hemos quedado reducidos a una guarnición de dos compañías de infanteria" (372).

8.5.4. L'ESGLÉSIA D'EIVISSA DAVANT LA GUERRA DE CUA

Com a la resta de l'Estat Espanyol, l'església d'Eivissa celebrà la momentània pacificació de les Filipines (febrer de 1898), i exhortà els seus fidels que demanassin a déu auxilis per a Espanya (abril de 1898). El vicari capitular de la seu vacant d'Eivissa, Manuel Palau (373), manifestà que

"Amamos la patria sobre todas las cosas de la vida. Después del sentimiento de la religión no hay en un pecho cristiano otro sentimiento mejor arraigado que el sentimiento de patria (...). Dios ha infundido el sentimiento de la religión y el sentimiento de la patria. Glorioso y santo es morir por la religión. Glorioso y santo es morir por la patria. Y no habría ninguno de nosotros que no diera su vida por salvar el honor y la independencia de la patria" (374).

L'octubre de 1898, es va fer a Eivissa una processó com a culminació d'una novena al sant Crist del cementeri. Aquesta processó va tenir caràcter de rogativa:

"Fué su objeto rogar á Dios por la regeneración de nuestra desgraciada patria, la católica España" (375).

8.5.5. LA MORT DE VARA DEL REY

L'ambient favorable a Eivissa a la guerra de Cuba va culminar amb la repercussió que va tenir a l'illa l'heroica mort de Joaquí Vara de Rey y Rubio (376) a El Caney (Santiago de Cuba), el primer de juliol de 1898. Vara de Rey havia nascut a Eivissa. El seu pare era un capità andalús de guarnició a l'illa, i la seva mare era natural de Logronyo.

De tot d'una ningú relacionà el general amb Eivissa, però el 6 de juliol el corresponsal a Madrid del "Diario de Ibiza" comunicà que Vara de Rey havia nascut a Eivissa. Poc després, el 22 de juliol, aquest mateix diari proposà que l'Ajuntament d'Eivissa dedicàs un carrer a qui havia trobat una "gloriosa muerte en Santiago de Cuba". El 12 de setembre l'Ajuntament li dedicà el carrer que fins llavors s'anomenava d'Argüelles. El consistori eivissenc també prengué l'acord d'enviar el condol a la seva viuda (377).

Per altra banda, la mare del general envià a Eivissa un retrat del seu fill, que l'Ajuntament d'Eivissa va trametre a un pintor de fora de l'illa, sembla que al mallorquí Joan Fuster, perquè realitzàs un retrat a l'oli, de mida natural, per col·locar-lo a la sala de l'Ajuntament (378).

Posteriorment, va sorgir la idea de dedicar-li un monument pagat per subscripció popular. Es va crear una Comissió Executiva del Monument a Vara de Rey (379) i el municipi d'Eivissa va cedir els terrenys pel monument.

A partir del 31 de desembre de 1899, "El Correo de Ibiza" publicà una sèrie de composicions en vers i en prosa en honor de

Vara del Rey. Hi col·laboraren, entre d'altres, Felip Curtoys, Francesc Escanella, Guillem Ramon, Plàcid Pereyra, Emili C. Buil, Josep Puget i Joan Ferrer.

El 1902 es posà la primera pedra del monument de Vara de Rey. Aquest monument consta d'un grup escultòric principal, format pel general ferit de mort, amb l'espasa en alt, i un guerriller espanyol que el sosté. Hi ha dues figures secundàries que representen la glòria i Espanya.

Aquestes estàtues foren realitzades per l'escultor català Eduard B. Alentorn, que utilitzà 9.000 kilos de bronze. Les figures principals es troben sobre un pedestal, obra de l'arquitecte barceloní August Font i Carreras. El monument va costar 57.500 pessetes, que foren recaptades mitjançant una subscripció "nacional".

El monument a Vara de Rey fou inaugurat pel rei Alfons XIII el 25 d'abril de 1904 (380).

NOTES DEL CAPITOL 8

- (1) Vegeu per exemple, DIVERSOS AUTORS (1984): Selección de lecturas de historia de Cuba. (II volums), Editora política, La Habana, i DIVERSOS AUTORS (1984): Los monopolios extranjeros en Cuba 1898-1958. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.
- (2) Vegeu GUERRA, Ramiro (1972): Guerra de los 10 años. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, II volums.
- (3) Són bàsics FONER, Philip S. (1975): La guerra hispano/cubano/americana y el nacimiento del imperialismo norteamericano. Akal, Madrid, II volums; i COMPANYYS MONCLUS, Julián (1989): De la explosión del Maine a la ruptura de relaciones diplomáticas entre Estados Unidos y España (1898). Estudi General de Lleida, Lleida.
- (4) El text d'aquest tractat el podeu trobar a DIAZ-PLAJA, Fernando (1983): Historia de España en sus documentos. Cátedra, Madrid, p. 478-480.
- (5) Vegeu per exemple, CIERVA, Ricardo de la (1980): Historia general de España. Revolución. Restauración y Dictadura. Planeta, Madrid, p. 117-146.

- (6) SERRANO, Carlos (1984): Final del Imperio. España 1895-1898. S. XXI, Madrid, p. 140.

Juan Valera y Alcalá Galiano (Andalusia 1824-Madrid 1905), fou escriptor, diplomàtic i polític. Ocupà els càrrecs de diputat, senador i sots-secretari d'estat. Conreà tots els gèneres literaris i excel·lí en la novel·la.

- (7) TERMES, Josep (1987): Història de Catalunya. De la revolució de setembre a la fi de la guerra civil. 1868-1939. Edicions 62, Barcelona, p. 130-162.

Sobre les "Bases de Manresa", vegeu per exemple, TERMES, Josep/ COLOMINES, Agustí (1992): Les Bases de Manresa de 1892 i els orígens del catalanisme. Generalitat de Catalunya, Barcelona; i PEREZ-FRANCESH, Joan (1989): El centenari de les Bases de Manresa. "Serra d'Or", Barcelona, número 357, p. 12-18.

- (8) CACHO VIU, Vicente (1984): Els modernistes i el nacionalisme cultural (1881-1906). Edicions La Magrana, Barcelona, p. VI, on cita BROSSA, Jaume (1906): El nacionalisme en l'art i en la literatura. Conferència a l'Ateneu Barcelonès, 6 i 27 de novembre del 1906. La Neotipia, Barcelona, p. 23.

- (9) ALOMAR, Gabriel (setembre del 1898): Els dos esperits. "Catalònia", Barcelona, número 1. També fou publicat, traduït al castellà, a la revista "Nova Palma" (Palma, novembre del 1898). Es pot trobar reproduït a CACHO, V.: Op.

Cit. nota 8, p. 185-192; i a ALOMAR, Gabriel (1988): Sobre liberalisme i nacionalisme. Moll, Palma de Mallorca, p. 37-48. Els paràgrafs entre parèntesi foren suprimits per la censura.

- (10) MARAGALL, Joan (1912): Obres completes. Gustau Gili, Barcelona.
- (11) VILAR, Pierre (1984): Estado, nación, patria en España y Francia. 1870-1914. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 28-29, p. 35.
- (12) Vegeu principalment PENARRUBIA I MARQUES, Bel (1980): Mallorca davant el centralisme. Curial, Barcelona, p. 47-51.
- (13) Malgrat el foralisme que afirmaven defensar.
- (14) Excepte el republicans federals, molt minoritaris.
- (15) Que tenia algunes personalitats d'idees regionalistes.
- (16) CARDONA, Gabriel (1983): El poder militar en la España Contemporánea hasta la guerra civil. S. XXI, Madrid, p. 18, 19 i 20.
- (17) Només en certa manera "exterior", ja que almenys teòricament, la majoria de les guerres en què participà

l'exèrcit espanyol es feren sobre territori espanyol.

- (18) Relativament "interiors". Sabino Arana considerava que Euskadi era més "exterior" que Cuba a l'estat castellano-espanyol. Vegeu SERRANO, C.: Op. Cit. nota 6, p. 120 i 121.
- (19) CARDONA. G.: Op. Cit. nota 16, p. 20 i 25.
- (20) Ibid. p. 25 i 40. El 20 d'abril del 1895, ja és declararen il·lícites les associacions "separatistes" a Catalunya. Vegeu també BALLBE, Manuel (1983): Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1983). Alianza Editorial, Madrid, p. 285.
- (21) PAYNE, S. G. (1963): Los militares y la política en la España Contemporánea. Ruedo Ibérico, París, p. 78.
- (22) Ibid., p. 75.
- (23) Com indica PENARRUBIA, B.: Op. Cit. nota 15, p. 214. La síntesi d'història militar de Mallorca d' ESTABEN RUIZ, Francisco (1978): De lo bélico mallorquín. Fuerzas militares de Mallorca. Arquitectura militar insular. A Historia de Mallorca, Palma, volum VIII, p. 91-241, no tracta aquests aspectes. Encara no tenim cap monografia rigorosa sobre el paper social, polític i cultural dels militars a Mallorca.

- (24) SAEZ ISERN, Francisco (1989): Ciudadanos de primera. El cuerpo electoral mallorquín en el siglo XIX. 1837-1899. (Tesi doctoral inèdita), Universitat de les Illes Balears, volum II, p. 310-314.
- (25) Ibid., volum I, p. 235, 237 i 239.
- (26) Vegeu l'apartat 8.2.4. Alguns militars mallorquins es destacaren pel seu castellanisme. N'és un bon exemple Miquel Villalonga Pons, nascut a Palma el 1899 i mort a Bunyola el 1944. Ha estat estudiat darrerament per SOCIAS COLOMAR, Margalida (1992): Miquel Villalonga, entre la nostalgia y el olvido. Mallorca.
- (27) Com ja va assenyalar MELIA, Josep (1977): La nació dels mallorquins. Selecta, Barcelona, p. 270.
- (28) Per a un primer acostament, podeu consultar WEYLER Y NICOLAU, Valeriano (1910): Mi mando en Cuba. Imprenta Litográfica Felipe González Rojas, Madrid, V volums; SANTANER MARI, Joan (1985): General Weyler. Ajuntament de Palma, Palma de Mallorca; ROMANO, Julio (1934): Weyler. El Hombre de hierro. Espasa-Calpe, Madrid; i DURAN PASTOR, Miquel (1985): Dilucidación de algunos aspectos de la ejecutoria de José Canalejas a través de sus comunicados al general Valeriano Weyler. "Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana", Ciutat de Mallorca, número 839, p.

407-421. Sobre la seva actuació a Cuba, vegeu la sisena part "El general Weyler a Cuba".

- (29) AYUNTAMIENTO DE PALMA (1908): Notas de Acuerdos Municipales desde 1815 á 1907. Palma, p. 156.
- (30) FONT OBRADOR, Bartolomé (1966): Cien años de vida local. Lluchmayor, p. 96. El general Weyler també té vies públiques dedicades a s'Arracó, Inca, Manacor, es Pla de na Tesa, Santa Eugènia i Maria de la Salut, però ignoram en quina data es posaren.
- (31) (1897): Meeting de la Unió Republicana celebrado el día 14 de febrero de 1897. Establecimiento Tipográfico del Comercio, Palma de Mallorca. Discurs de Benet Pomar, p. 32.
- (32) Ibid., Discurs de Jeroni Pou, p. 47.
- (33) ZAFORTEZA Y MUSOLES, Diego (1988): La Ciudad de Mallorca. Ensayo historico-toponimico. Ajuntament de Palma, volum V, p. 151. La discussió "fue muy viva, pues, así como la mayoría (...) opinaba y proponía, o censuraba el agasajo, prescindiendo del color político, y viendo sólo al General victorioso y paisano, otro sector veía en ello el agasajo político o antidinástico". A AYUNTAMIENTO DE PALMA: Op. Cit. nota 29, p. 169, s'indica que en aquesta sessió "No ha lugar á deliberar sobre adhesión a los festejos que se preparan al

general Weyler a su regreso de Cuba. Se desestima la proposición para que el Ayuntamiento visite al general".

- (34) El "Bellver" era un transatlàntic matriculat a Palma el 1880 i dedicat al transport de mercaderies i passatgers. Tenia 73'27 metres d'eslora, 9'16 metres de mànega i 6'80 metres de puntal.
- (35) "La Ultima Hora" (Palma). "Suplemento del 28 de noviembre de 1897". Reproduït a WEYLER, V.: Op.cit. nota 28, volum V, p. 456-465, amb el títol Recibimiento al General Weyler.
- (36) A los mallorquines. Palma, 27 de juny de 1898 (fullet solt). Aquest manifest fou reproduït íntegrament a "La Ultima Hora" del 12 d'agost del 1898, sota el títol Manifiesto Weylerista. Que sapiguem, "La Almudaina" (Palma) ni ho publicà ni recollí la notícia. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.1.2.
- (37) Vegeu GABRIEL, Pere (1976): El moviment obrer a Mallorca el segle XIX. (II) "Randa", Barcelona, número 2, p. 105-109. Sobre Joan Torrandell vegeu, PONS PONS, Damià (1981): Aproximació a Joan Torrandell (1869-1937). "Affar", Mallorca, número 1, p. 110-112. Damià Pons es refereix al manifest A los mallorquines, com "un text ambigu ja que, sense prescindir de la retòrica patriotera fabricada per la classe política dirigent (...), propugna una sèrie

d'objectius clarament progressistes i renovadors: foment de la industrialització, anticaciquisme, moralitat administrativa i protecció de la classe obrera", i a la presència de Torrandell entre els signants del manifest com una prova "de la seva desorientació ideològica". Vegeu també l'apartat 8.3.1. Sobre Josep Tous vegeu els apunts biogràfics de PALMER, José Agustín (sense data): Don José Tous Ferrer. In Memoriam 1859-1959. Palma de Mallorca.

- (38) (1898): Estatutos del Circulo Weylerista de Palma de Mallorca. Imp. y Lib. de José Tous, Palma, p. 3. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.1.1.
- (39) Poden veure el text de les targes d'invitació a "La Correspondencia" (Palma), 27 d'agost del 1898. Weylerismo. Anava signada pel secretari Gabriel Vidal. En aquest article també s'anunciava que "La Junta Directiva (del Cercle Weylerista), se reunirá el lunes para ir a Son Roca a visitar al General Weyler en la redacción de La Ultima Hora".
- (40) Es tracta del pintor Joan Fuster Bonnin, nascut a Palma 1870 i mort el 1943, que conrà tots els gèneres pictòrics, si bé el paisatge fou el seu preferit. Exposà a Munic, Marsella i Buenos Aires, i almenys a partir del 1903, guanyà nombrosos premis. La seva obra s'inicià dins el realisme acadèmic, i evolucionà cap al vessant burgès del modernisme.

(41) Segons "La Ultima Hora", 31 d'agost del 1898. En el "Círculo Weylerista". Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.1.5. Fins ara hem seguit aquest diari per a relatar l'acte weylerista del 30 d'agost.

Es important assenyalar que "La Almudaina", 31 d'agost del 1898, donà informació de l'acte, si bé sense tant de detall, i amb algunes diferències importants:

- "La Almudaina", afegeix un paràgraf a l'allocució de Weyler -que no du "La Ultima Hora"-, on el general afirma que, per les seves idees, "estoy dispuesto a luchar con todas mis fuerzas, deseando hacer una campaña con todo el rigor necesario".

- "La Almudaina", indica que Weyler va cloure el seu parlament "dando un viva España y á Mallorca, que fué contestado por todos los concurrentes".

Un tercer diari ciutadà "La Correspondencia", 31 d'agost del 1898, feia notar que l'acte weylerista tenia una gran importància, perquè el general Weyler es ficava clarament en política com "un rayo de sol que se abre paso entre las nebruras que envuelven el presente y el porvenir de España". El "Suplemento" d'aquest diari dedicà més d'una pàgina, de les dues que tenia, a aquest acte.

També recull la notícia, però més breument, "El Diario de Palma" (Palma), 31 d'agost del 1898. Indica que ells foren "atentamente invitados" a la reunió, i que l'acte "concluyó

vitoreando á España y á Mallorca".

- (42) "La Ultima Hora", 31 d'agost del 1898. Lo que se decía ayer, que és la darrera part de l'article En el "Círculo Weylerista".

- (42 bis) Joan Lluís Estelrich Perelló va nèixer a Artà el 1856 i va morir a Palma el 1923. Estudià dret a Barcelona i Madrid. Fou catedràtic de literatura als instituts de Sòria, Cadis i Palma. Traduí al castellà autors alemanys i italians. Fou contrari a la Renaixença i al catalanisme.

- (43) Ibid., 16 de desembre de 1898. Centro Weylerista. La espada del general Weyler. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.1.6. "La Almudaina" del mateix dia recull, d'una manera més breu, la notícia amb el títol En el Círculo Weylerista."La Correspondencia", també el recull -El honor de Weyler- i afirma que en rebre l'espasa el general Weyler "firmó un pacto que tiene por única aspiración el bien de Mallorca".

- (44) MELIA, Josep (1968): La Renaixença a Mallorca. Daedalus, Palma.

- (45) Una crítica molt dura contra el weylerisme polític es troba a "El Día" (Palma), 5 d'abril del 1899, Partido Político. Els resultats de les eleccions municipals a Palma del 1899,

els podeu veure a GABRIEL, Pere (1973): El moviment obrer a Mallorca, Curial, Barcelona, p. 38; i els de les eleccions generals del 1898 a Mallorca, a SAEZ, F.: Op. Cit. nota 24, volum II, p. 414 i 448. Sobre la reunió al Cercle Weylerista vegeu "El Día", 10 i 11 d'abril del 1899.

(46) Vegeu PENARRUBIA I MARQUES, Isabel (1991): Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923). Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, p. 370-392.

(47) "Diario de las Sesiones del Congreso de los Diputados", Madrid, 3 i 7 de juliol del 1891. Política en Cuba y Puerto Rico. (discurs davant les Corts).

(48) SERRANO, C.: Op. Cit. nota 6, p.24-30.

(49) "El Liberal" (Palma), 8 d'abril del 1899. Los conservadores mallorquines.

(50) Per al conservadorisme a nivell estatal, vegeu MARTINEZ CUADRADO, Miguel (1969): Elecciones y partidos políticos de España 1868-1931. Taurus, Madrid, volum II, p. 572-679, i pels conservadors a Mallorca, GABRIEL, P.: Op. Cit. nota 37, p. 105-106.

Vet aquí unes pinzellades sobre alguns dels caps conservadors més destacats a Espanya i a Mallorca:

-Francisco Silvela milità en el Partit Conservador i fou ministre de la governació (1879 i 1890-91). Es distancià de Cánovas el 1892 i encapçalà una dissidència conservadora que el 1897, es convertí en la Unió Conservadora, amb la qual arribà al poder el març del 1899. Formà govern amb Camilo Polavieja i Manuel Duran i Bas. El seu ministeri caigué el setembre del 1900, però encara tornaria ocupar el poder entre el desembre del 1902 i el juliol del 1905. Es mostrà contrari al general Weyler i favorable a Martínez Campos. Vegeu PORTERO, Florentino (1983): Francisco Silvela, jefe del conservadurismo español. "Revista de Historia Contemporánea", Sevilla, número 2, p. 146-163.

-Joan Massanet i Ochando, natural de Palma, nasqué el 1831 i morí el 1901. Propietari, era silvelista des del 1887, segons Pere Gabriel. Havia estat diputat amb la Unió Liberal el 1863 i el 1864. El 1884, tornà esser elegit diputat pel Partit Conservador, i els anys 1891 i 1899, fou elegit senador. El 1896, tornà obtenir l'escó de diputat. El setembre del 1898, els conservadors es reuniren sota la seva presidència. Aquest mateix any era membre de la junta directiva del Cercle Weylerista. També fou governador civil de Conca, Sòria i Osca.

-Enric Sureda, també silvelista, fou el diputat més votat a les eleccions del 1899.

-Francisco Romero Robledo va néixer a Antequera el 1838 i va morir a Madrid el 1906. Fou diputat per la Unió Liberal des del 1862. Contribuí a la Revolució de Setembre i,

posteriorment, a la Restauració canovista. Fou diverses vegades ministre amb Cánovas del Castillo, sobretot de governació, fins que el 1885 hagué de dimitir i trencà amb Cánovas. Encapçalà des de llavors una dissidència que no arribà a quallar com a partit. El 1890 es reintegrà al Partit Conservador i ocupà el càrrec de ministre d'Ultramar (de novembre del 1891 a desembre del 1892). També fou ministre de Gràcia i Justícia de març del 1895 a 1896. Donà suport al govern conservador que es formà a la mort de Cánovas (1897). Defensà la conducta moral i política del general Valerià Weyler. El 1898, atacà amb duresa Silvela i a la Unió Conservadora. Encara el 1904, fou president del Congrés de Diputats. Romero Robledo, que per matrimoni havia enllaçat amb una de les famílies més riques de Cuba, defensà la repressió més dura contra els independentistes cubans i s'oposà a qualsevol reforma. El juliol del 1898, propugnà la continuació de la guerra. En paraules de SERRANO, C.: Op. Cit. nota 6, p. 49, representava "la defensa incondicional del sistema colonial al que estaba unido por intereses propios". Vegeu també AYALA PEREZ, José (1974): Un político de la Restauración: Romero Robledo. Caja de Ahorros y Préstamos, Antequera.

-Enric C. Cuschieri, fou el més destacat seguidor mallorquí de Romero Robledo. Dirigi "El Balear" (gener-juliol del 1898), des d'on contribuí amb un donatiu de 250 pessetes a una subscripció "nacional" per a erigir un monument

a Cánovas i un record a Weyler (gener del 1898). Podeu trobar una dura crítica contra ell a "La Veu de Mallorca" (Palma), número 5, 3 de març del 1900, En Romero Robledo a Palma.

(51) "La Unión Conservadora" (Palma), 24 de desembre del 1898. Los que nos proponemos. On també s'assenyalava que havia desaparegut el periòdic que defensava els interessos generals del partit. Es deu referir al "Heraldo de Baleares" (1894-1898), del qual GABRIEL, P.: Op. Cit. nota 37, p. 106, afirma que "en realitat fou un òrgan dels partidaris de Romero Robledo".

(52) Sobre aquests conservadors "ortodoxos", vegeu MARTINEZ CUADRADO, M. :Op. Cit. nota 50, p. 601, 611 i 612. Pel que fa als resultats electorals a Mallorca, vegeu SAEZ, F. : Op. Cit. nota 24, p. 439, 444 i 448. A les eleccions anteriors, les del 1896, els conservadors havien obtingut tres diputats: Josep Cotoner Allendesalazar -comte de Sallent-, amb 18.749 vots; Joan Massanet Ochando, amb 17.770 vots; i Ramon Despuig -marquès del Palmer-, 17.633 vots. Amb tot, les candidatures més votades foren les dels liberals, que varen treure dos diputats.

(53) "La Correspondencia" (Palma), 24 de setembre del 1898. Vegeu també aquest diari els dies 22 d'agost i 27 de setembre del 1898.

- (54) Germán Gamazo, fou ministre en diversos governs de Sagasta (de Foment, el 1883; d'Ultramar, el 1886; d'Hisenda, el 1892), però s'enfrontà al cap liberal l'octubre del 1898 i encapçalà una dissidència. Sembla que la ruptura no va esser causada per discrepàncies d'ordre polític intern o extern- la qüestió de Cuba-, sinó més aviat personals. Gamazo era intransigent davant la corrupció consentida pels governs liberals. Vegeu LLANOS TORRIGLIA, F. (1942): Germán Gamazo. El sobrio castellano. Espasa-Calpe, Madrid, 1942.
- (55) Per als resultats electorals, vegeu SAEZ, F. : Op. Cit. nota 24, p. 448-452; sobre la polèmica política, des d'una òptica liberal gamacista i conservadora silvelista, podeu veure "El Día" (Palma), dels dies 4, 5, 6, 8, i 11 d'abril del 1899, i des d'un punt de vista favorable a la Coalició Liberal, vegeu "La Correspondencia", dels dies 22, 27 i 29 de març del 1899.
- (56) CANOVAS DEL CASTILLO, Antonio: Preámbulo de Cánovas al proyecto de nuevo Estatuto para Cuba. A SERRANO, C.: Op. Cit. nota 6, p. 145-151. PORTERO, F. : Op. Cit. nota 50, p. 149, interpreta aquestes reformes com un viratge autonomista de Cánovas.
- (57) El "Heraldo de Baleares", es publicà a Palma entre el 1894 i el 1898.

- (58) "Heraldo de Baleares", 3 d'agost del 1896.
- (59) Ibid., 8 d'agost del 1896.
- (60) Manifiesto de la Unión Conservadora. A ARTOLA, Miguel: Partidos y programas políticos 1808-1936. Aguilar, Madrid, 1975, p. 121-124. La política dels silvelistes davant la qüestió cubana havia estat contradictòria. S'oposaren a Maura, defensaren les reformes d'Abarzuza (1895), i criticaren les de Cánovas (1897).
- (61) "El Balear", es publicà a Palma entre el 15 de gener i el 31 de juliol del 1898. Substituï el "Heraldo de Baleares", també romerista. Feia una tirada de dues edicions diàries, amb suplement. Entre d'altres, en foren redactors Jeroni Castaño, Saturio Ruiz i J. Vives. N'era director el romerista Enric C. Cuschieri.
- (62) Aquest partit, constituït per propietaris i comerciants espanyols, va aparèixer a Cuba després del 1878. Era molt conservador i s'oposava a qualsevol reforma. Podeu trobar una valoració de la Unió Constitucional feta per la historiografia cubana actual a DIVERSOS AUTORS (1984): Selecciones de historia de Cuba. Editora Política, La Habana, 1984, p. 345. Vegeu també l'apartat 3.1.3.

- (63) "El Balear", 15 de gener del 1898. De la Habana. Discurso de un mallorquín.
- (64) Ibid., 16 de gener del 1898. Los enemigos del general Weyler. Son innumerables el articles en defensa del general Valerià Weyler.
- (65) Ibid., 19 de gener del 1898. Triste realidad. Vegeu també El conflicto se agrava. 18 de gener del 1898.
- (66) Ibid., 28 de gener del 1898. Realidades que avergüenzan.
- (67) Ibid., 25 i 26 de gener del 1898. Aquet darrer dia l'article sobre Weyler i Romero Robledo acabava amb ";Viva el general Weyler! ¡Abajo los fusionistas y sus aliados!", escrit amb majúscules.
- (68) "La Correspondencia", s'edità a Palma del 3 de juliol de 1898 a l'u d'abril del 1899, a la litografia de Bartomeu Rotger. Tirava tres edicions diàries i n'era director Ricard Salvà. A més d'informació general, incloïa articles d'opinió de Damià Isern, Emilio Castelar i altres escriptors destacats. Tenia una secció dedicada a l'església, "Mallorca Católica". El substituï "El Día".
- (69) "La Correspondencia", 13 d'agost del 1898. La paz.

- (70) Llavors, i des del setembre del 1897 fins al març del 1899, els conservadors estaven a l'oposició.
- (71) "La Correspondencia", 30 de desembre del 1898.
- (72) Ibid., 2 de setembre del 1898. Regionalismo. En aquest mateix sentit, vegeu La autonomia Provincial, 3 de setembre. Es interessant que el nou de setembre la censura suprimís un article titulat Milicias regionales.
- (73) L'agost del 1898, quan es produí l'acostament entre el general Polavieja i alguns elements catalanistes, els quals -en concret Domenèch i Muntaner i altres membres de la Unió Catalanista-, elaboraren unes bases per a un projecte d'autonomia de Catalunya, que incloïa la demanda d'una diputació única i d'un concert econòmic. Vegeu TERMES, J. : Op. Cit. nota 7, p. 158.
- (74) "La Correspondencia", 11 d'agost del 1898, El principio del fin.
- (75) Obra publicada a París pel Comitè Nacionalista Català. L'havia escrita Enric Prat de la Riba.
"La Correspondencia", 18 d'octubre del 1898, reconegué "que circulaba con profusión en Barcelona y algún tanto en Baleares".

- (76) "La Correspondencia", 12 d'octubre del 1898, Algo de regionalismo.
- (77) Ibid., 18 d'octubre del 1898, Ya somos dos. Vegeu la resposta de "La Roqueta" a l'apartat 8.3.1.1.
- (78) Ibid., 19 d'octubre del 1898, No tanto.
- (79) Ibid., 23 d'octubre del 1898, Carta Abierta.
- (80) Ibid., 22, 24 i 25 d'octubre del 1898.
- (81) Ibid., 31 d'agost del 1898, Weyler político.
- (82) Vegeu, per exemple, "La Correspondencia", 27 de març del 1899, ¿El Pacto?; i 29 de març del 1899, Sálvese la lógica.
- (83) "La Unión Conservadora" s'edità a Palma de desembre del 1898 a 1899. Segons DIAZ DE CASTRO, Francisco J. i MOLL BLANES, Isabel (1982): Prensa conservadora a finales del siglo XIX: El Ancora, de Mallorca. A Metodología de historia de la prensa española. S. XXI, Madrid, p. 65, "el Círculo Conservador de Palma hizo público que no tenía ninguna relación con este semanario".
- (84) "La Unión Conservadora" (Palma), 24 de desembre del 1898.

- (85) "El Día", subtitulat "diario independiente", s'edità a Palma d'abril a juny del 1899. N'era director Llorenç Barceló.
- (86) "El Día", 5 d'abril del 1899. Partido político.
- (87) Ibid., 11 d'abril del 1899. Cháchara.
- (88) Que veurem amb més atenció a l'apartat 3.3.
- (89) SERRANO, C.: Op. Cit. nota 6, p.19.
- (89 bis) Tractam aquest tema més àmpliament en els apartats 3.1.4., titulat "Les reformes d'Antoni Maura" i 3.1.5., "Les reaccions al projecte de Maura, a l'Havana i a Madrid".
- (90) MAURA, Antonio (1893): Proyecto de ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Rico. Imprenta de la viuda de M. Minuesa, Madrid, p. 6-7. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.1.1.
- (91) Ibid., p. 12.
- (92) FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1953): Historia política de la España contemporánea (regencia de doña Maria Cristina de Austria durante la menor edad de su hijo don Alfonso XIII).

(93) Ibid., p. 196. També va esser radicalment contrari al projecte de Maura el conservador dissident Silvela. Vegeu PORTERO, F.: Op. Cit. nota 50, p. 149.

(94) THOMAS, Hugh (1974): Cuba. La lucha por la libertad. Grijalbo, Barcelona, p. 399-400.

(95) SERRANO, C.: Op. Cit. nota 6, p. 10 i 18.

Aquesta reforma prenia el nom de Buenaventura Abarzuza y Ferrer (l'Havana 1840 - Madrid 1910). Fill d'un ric navilier gadità, s'inicià políticament en el republicanisme i fou un seguidor de Castelar. El 1869, fou elegit per Alcoi, i el 1873 per Reus. Quan Castelar presidí la Primera República, l'envià a París d'ambaixador. Caiguda la República milità en el Partit Republicà Possibilista i fou elegit diverses vegades senador per Osca (1883-1890). Poc després, com la majoria dels possibilistes, es passà al Partit Liberal i el 1894, fou nomenat ministre d'Ultramar en el govern de Sagasta que presentà la dimissió l'abril del 1895. Fou després ministre en diversos governs conservadors i signà amb Montero Ríos la Pau de París. El darrer càrrec que ocupà va esser el de ministre d'estat en un gabinet Maura.

(96) Sobre la crisi del Partit Liberal vegeu, per exemple, La Correspondencia (Palma), dels mesos de setembre a novembre del 1899.

(97) Miquel Socias i Caimari va néixer a sa Pobla el 1841 i morí a Palma el 1904. Advocat i destacat polític liberal, participà en la revolució de setembre del 1868. Fou tinent de batle de Palma i subgovernador de Menorca. Va estar molt vinculat a la construcció del ferrocarril, sobretot del ramal a sa Pobla. Va esser diputat provincial en diverses ocasions, i el 1886 diputat a corts, amb 2.511 vots. També ocupà el càrrec de governador civil a Terol, a Pangasinan (les Filipines), a Girona, a Segòvia, a Jaén, i, finalment a Barcelona (1901-02). El 1898, es va mantenir fidel a Sagasta. Vegeu TUGORES SERRA, Melchor (1964): Don Miquel Socias y Caimari, hijo ilustre de La Puebla. I. Politècnica, Palma.

(98) Antoni Maura i Montaner va néixer a Palma el 1853. Advocat, fou diputat per Mallorca ininterrompudament entre el 1881 i el 1923, però aviat s'instal·là a Madrid. Evolucionà des del liberalisme fins al lideratge del partit conservador i a la presidència del govern (1903), des d'on intentà renovar, sense posar en perill les classes dominants, el sistema polític de la Restauració. Va tenir que dimitir arran de la repressió de la Setmana Tràgica (1909) i dirigí la fracció

maurista. Encapçalà (1918-1922) tres govern de concentració i morí a Torrelodones (Castella la Nova) el 1925. Sobre la seva biografia vegeu la nota 23 de la tercera part.

Sobre Maura cal veure, entre d'altres, TUNON DE LARA, M.: Maura, el "maurismo" y sus élites. "Mayurqa", Palma, número 16, p.71-85.; TUSSELL, Javier; AVILES, Juan (1986): La derecha española contemporánea. Sus orígenes: el maurismo. Espasa-Calpe, Madrid; i algunes biografies com PEREZ DELGADO, Rafael (1974); Antonio Maura. Gines, Madrid; SEVILLA ANDRES, Diego (1954): Antonio Maura, la revolución desde arriba. Aedor, Barcelona; GARCIA VENERO, Maximiliano (1953): Antonio Maura. Movimiento, Madrid; OLIVER, M. S. (1914): El caso Maura. Gustavo Gili, Barcelona; i GONZALEZ HERNANDEZ, M.: (1990): Ciudadanía y acción. El conservadurismo maurista, 1907-1923. S. XXI, Madrid.

(99) GABRIEL, P.: Op. Cit. nota 37, p. 105-106.

(100) SAEZ, F. :Op. Cit. nota 24, volum II, p. 430, 434, 439 i 444.

(101) MAURA, Antonio (sense data): Conferencia pronunciada el día 22 de marzo de 1897, sobre el tema la opinión pública y el problema cubano. Imprenta La Almudaina. Abans del títol hi ha l'encapçalament "Asociación de la Prensa". Sobre aquesta

conferència vegeu FULLANA, Pedro (1990): Obras de Miguel Maura Montaner 1. Epistolario, Sociedad de Educación Atenas Mayor, Madrid, p. 38. Miguel Maura indica que aquesta conferència fou promunciada a l'Acadèmia de Jurisprudència (Madrid).

(102) Pel mateix Maura, i continuades i rebaixades per Abarzuza, com ja hem vist.

(103) Maura al·ludeix clarament al general Weyler, però no l'arriba a esmentar en la seva conferència.

(104) "La Bocina" (Palma) 11 d'abril del 1896, Los Verdugos de la patria. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.2.4.

(105) Com recordava el diari gamacista "El Día", el 6 d'abril del 1899. Candidatos gamacistas.

(106) Ibid., i "La Bocina", 4 d'abril del 1896, Callad embusteros. Vegeu l'Apèndix documental, apartat 11.7.2.3.

(107) "La Bocina", publicació de caire satíric editada a Palma del 1858 al 1898, va tenir cinc etapes. La quarta etapa es perllongà de febrer a agost del 1896. D'ideologia liberal i sota la direcció de Miquel Martí criticà l'església, el caciquisme i alguns personatges destacats, com Josep Tous Ferrer. En canvi, fou favorable al general Valerià Weyler i,

naturalment, a Antoni Maura. La cinquena i darrera etapa (març i abril del 1898), també va estar dirigida per Miquel Martí, amb una tirada de 4.000 exemplars.

Una altra publicació liberal era el "Liberal Palmesano", aparegut el 1891 de la fusió de "La Lealtad" i "El Palmesano", i que fou "l'explicít portavoz del partit liberal fins el juliol del 1898", segons GABRIEL, P. Op. Cit. nota 37, p. 106.

També es solen considerar liberals "La Almudaina", que analitzarem a l'apartat 4.2.1. i "La Ultima Hora", fundat per Josep Tous Ferrer el maig de 1893, i com hem vist, molt favorable a Weyler i el weylerisme.

(108) "La Bocina", 29 de febrer del 1896.

(109) Ibid., 28 de març del 1896. PIZARRO: Carta de otro Mundo.

(110) Ibid., Els articles titulats La Guerra, España con honra i El Crédito.

(111) Ibid., Op. Cit. nota 104. Les denúncies contra els conservadors també es recullen l'11 d'abril del 1896 i el 2 de maig del mateix any.

(112) Ibid., 28 de març del 1896. Oiga usted.

- (113) "La Correspondencia" (Palma), 22 de març del 1899. El Partido Liberal. La crisi d'aquest partit es pot seguir des d'aquest diari almenys des del setembre del 1898.
- (114) "El Liberal" (Palma), 8 d'abril del 1899. Weyler en Palma.
- (115) "La Bocina", 7 de març del 1896. Vegeu també l'article titulat El dinero y la guerra, del 13 de juny del 1896. El reproduïm íntegrament a l'Apèndix Documental, apartat 11.7.2.5.
- (116) "La Correspondencia": Op. Cit. nota 113.
- (117) OYARZUN, Roman (1969): La historia del carlismo. Alianza, Madrid, p. 480-483; i SERRANO, C. : Op. Cit. nota 6, p. 74-79. Aquest, posa de relleu la contradicció que suposava pel carlisme lluitar en nom de la tradició històrica, contra un règim que precisament defensava els darrers territoris espanyols a Amèrica.
- (117 bis) "El Correo Español", 3 de desembre de 1897. La protesta de los carlistas.
- (118) CORBATO Y CHILLIDA, José (1896): Dios, patria y rey o catecismo del carlista. Palma, J. Tous, p. 153-158. Dedicat tot un capítol, el IX, a la qüestió "De Cuba y América".

(119) Per a les eleccions generals, SAEZ, F.: Op. Cit. nota 24, volum II, p. 430, 434, 439, 444 i 448. Es important assenyalar que afirma que els candidats carlistes, almenys a les eleccions del 1891, del 1893 i del 1896, comptaven amb el suport públic del bisbe de Mallorca.

Per a les municipals del 1899, GABRIEL, P. : Op. Cit. nota 45, p.43.

(120) El setmanari carlí "La Tradición", subtitulat "Periódico católico monárquico. Dios-patria-rey", s'edità a Palma, almenys des del 1891 al 1900. Sabem que, amb "El Suplemento", tenia una tirada de 430 exemplars.

(121) "La Tradición" (Palma), 13 de juny del 1891.

(122) PENARRUBIA, B. : Op. Cit. nota 15, p. 83-92 i també 125-127.

(123) "La Tradición", 30 d'abril del 1898. ¡Viva la guerra!.
Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.3.2.

(124) Ibid., 8 d'octubre del 1898.

(125) Ibid., Op. Cit. nota 123.

(126) Ibidem, 11 de juny del 18989. Filipinas. Vegeu també el 3 d'abril del 1897, quan assenyalà que a les Filipines morien "mártires de la religión y de la patria". Vegeu l'Apèndix Documental, apartats 11.7.3.3. i 11.7.3.1.

(127) Vegeu per exemple, OYARZUN, R. : Op. Cit. nota 117, p. 482; i SERRANO, C. : Op. Cit. nota 6, p. 78 i 79.

(127 bis) Un altre gran sector del moviment obrer a l'Estat Espanyol, orientat per l'anarquisme, es mostrà, com el socialisme, contrari a la idea de la "pàtria", i, en un començament, s'oposà totalment al conflicte bèl·lic. Posteriorment, alguns diaris de la península es mostraren favorables als "separatistes", que s'haurien de convertr en revolucionaris. Radicalment antimilitaristes i més anticolonialistes que els socialistes, els anarquistes no aconseguiren, però, ni articular una política coherent ni mobilitzar les capes populars. Vegeu SERRANO, C. : Op. Cit. nota 6, p. 105-112 i 235-247.

A Mallorca, l'anarquisme va aparèixer a finals del 1869, i va tenir una influència important fins al 1874. Posteriorment, va reaparèixer cap a 1881, entorn d'una federació local de Palma, adherida a la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola. Fins al 1890, l'obrerisme no republicà de Palma va estar lligat a l'anarquisme. Però a finals de segle, els anarquistes

mallorquins no tenien ni premsa ni organitzacions pròpies. No fou fins al 1902, quan aconseguiren el control d'una societat obrera de Palma, el Centre de Picapedrers, que desvincularen de la Federació Local de Societats Obreres, creada el 1893, sota la influència socialista.

Encara no tenim cap monografia sobre l'anarquisme a Mallorca. Només podem esmentar la conferència de PAEZ, Emilià (1989): La Primera Internacional a Mallorca. Palma (inèdita), IV Seminari d'Ideologies i Moviments Socials a les Illes Balears.

(128) GABRIEL, P. : Op. Cit. nota 37, p. 110-112 i GABRIEL, Pere (1988): El PSOE en Baleares (1892-1936). "Anales de Historia", número 3, p. 139-152. Sobre l'enfrontament amb els republicans el 1899, vegeu també "El Día", 10 d'abril del 1899.

(129) SAEZ, F. : Op. Cit. nota 24, volum II, p. 413, 414, 434, 439. I també GABRIEL, P. : Op. Cit. nota 37, p. 115 i 116.

(130) Ibid., p. 122.

Els conservadors acusaren Antoni Maura, que havia estat ministre d'Ultramar del 1892 al 1894, d'esser el culpable "de la desgracia que agobia en Mallorca a la industria zapatera". Vegeu, per exemple, "La Bocina", 4 d'abril del 1896.

- (131) NADAL, Antoni (1988): El 1 de Maig a Palma (1890-1936). Ajuntament de Palma, 1988, p. 43 i 106.
- (132) "La Almudaina", 10 d'abril de 1899. Meeting socialista. Vegeu també "El Día", 10 d'abril del 1899, Meeting socialista. Parlaren Roca i Quejido.
- (133) SERRANO, Carlos (1979): El PSOE y la guerra de Cuba. "Estudios de Historia Social", Madrid, número 8-9, p. 298-301.
 Vegeu també SERRANO, C. : Op. Cit. nota 6, p. 99-105, i 219-235, on reproduceix articles dels diaris socialistes peninsulars "El Socialista" (Madrid), "La República Social" (Mataró), i "Lucha de Clases" (Bilbao).
 Ignoram com repercutiren aquests fets sobre els socialistes mallorquins.
- (134) "Heraldo de Baleares" (Palma), 8 d'agost del 1896.
- (135) "La Correspondencia" (Palma), 1 de desembre del 1898.
- (135 bis) JAUME, Alejandro (1933): Autonomía de Baleares. "El Obrero Balear" (Palma), 6 de gener del 1933.
- (136) "Diario Oficial de Ministerio de la Guerra" (Madrid), 1897.

(137) Llorenç Bisbal Barceló va néixer a Alcúdia el 1876 i morí a Palma el 1935. Vegeu SERRA, Sebastià (1986): Llorenç Bisbal. "Memòria Civil", Suplement del "Balears", Palma, 26 de gener del 1986, p. VII; i (1989): Pensament i actuació de Llorenç Bisbal i Barceló, dirigent socialista mallorquí. "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 22, volum II, p. 937-946. Vegeu també GABRIEL, Pere (1976): Llorenç Bisbal i Barceló: dirigent socialista de Mallorca. "Lluc", Mallorca, número 664, p. 3-6.

Llorenç Bisbal ocupà càrrecs a l'Agrupació Socialista de Palma a partir del 1904. Fou director de "El Obrero Balear", regidor i batle de Palma i president de la Federació Socialista Balear.

(138) Reproduït per POMAR, J.: Op. Cit. nota 14, p. 98-102. Vegeu PEREZ DE LA DEHESA, R. (1973): Política y sociedad en el primer Unamuno. Ariel, Barcelona; i UNAMUNO, Miguel de (1976): Escritos socialistas. Ayuso, Madrid.

(139) PARTIDO CENTRALISTA (1894): Folleto de propaganda política. Imprenta de Aleu y Compañía, Madrid.

El Partit Republicà Centralista fou creat el 1887 per Salmerón, disconforme amb l'actitud insurreccionalista de Ruiz Zorrilla dins el Partit Republicà Radical. El

1898, el substituï la Fusió Republicana, que desaparegué el 1908.

A Mallorca, va tenir un grup de seguidors, encapçalats per Ignasi Vidal. El 1896, restà al marge de la Unió Republicana. Vegeu GABRIEL, P. : Op. Cit. nota 37, p. 109.

(140) "La Justicia" (Madrid). Lo de Cuba, 5 d'agost del 1898.

(141) Vegeu SERRANO, C. : Op. Cit. nota 6, p. 78-89 i p. 153, on reproduïx un article de "La Justicia", del 6 de març del 1895, que afirma: "Hoy, vencer o morir debe ser nuestro lema; Cuba para la patria, nuestra enseña".

(142) Sobre el seu cap, Emilio Castelar y Ripoll (Cadis 1832-Màrcia 1899), que es retirà progressivament de la política a partir del 1888, podeu veure CASTELAR, Emilio (1982): Crónica Internacional 1890-1898. Editora Nacional, Madrid. Sobre la qüestió cubana, vegeu sobretot les p. 81-85. Castelar creïa que "Cuba era un territorio a conservar", i defensà "la unión eterna e indisoluble de Cuba con su gloriosa metrópoli". Acceptà, però, el govern autonomista cubà de començaments del 1898.

(143) Tractarem el tema del federalisme i la guerra de Cuba a l'apartat 8.3.2.

(144) Per al republicanisme, i en especial pels seus resultats electorals, vegeu, a nivell estatal: MARTINEZ CUADRADO, M. : Op. Cit. nota 50, p. 539, 540, 557-559, 580, 598, 624 i 625, 643 i 645. I a Mallorca: SAEZ, F. : Op. Cit. nota 24, volum II, p. 430, 434, 439, 444 i 448; i GABRIEL, P. : Op. Cit. nota 37, p. 107-109. A més, trobareu els resultats de les eleccions del 1899 a l'apartat 4.2.

(145) (1897): Meeting de Unión Republicana celebrado el día 14 de febrero de 1897. Discursos de los señores Quetglas, Quiñones, Escalas, Albis, Ferrer, Llopis, Pomar, Pou y Marroig. Establecimiento Tipográfico del Comercio, Palma de Mallorca. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.4.2.

(146) I a tres dels parlaments s'esmenta la guerra colonial de les Filipines.

(147) Ibid., p. 54 i 55.

(148) S'ha d'indicar que a Mallorca no hi va haver "reconquesta" i que a l'illa sempre s'ha parlat de la "Conquesta". Ibid., p. 28 (discurs de Llopis), i 31-32 (discurs de Pomar).

(149) Ibid., p. 21 i 22 (Pere Ferrer).

(150) Ibid., p. 32.

(151) Ibid., p. 35 i 36 (Pou), i 3-6 (Quetglas).

(152) Ibid., p. 53. Sobre la campanya de Melilla del 1893, que mobilitzà 22.000 soldats a causa d'un incident fronterer, vegeu: RODRIGUEZ GONZALEZ, Agustín R. (1989): El conflicto de Melilla en 1893. "Hispania", Madrid, número 171, p. 235-266.

(153) Ibid., p. 52 (Marroig).

(154) Ibid., p.15.

(155) Ibid., p. 32 (Pomar) i 46 i 47 (Pou).

(156) "La Unión Republicana", òrgan del Partit d'Unió Republicana, fou editada a Palma entre el 1896 i el 1902, amb el subtítol de "Diario político, avisos y noticias". El seu principal director fou Jeroni Pou, encara que també va esser dirigit per Francesc García Orell i Lluís Martí. Arran de la crisi del 98, s'acostà molt al regionalisme, sense abandonar, però, una certa ambigüitat. Vegeu també l'apartat 8.3.2.

- (157) Comentat i reproduït a Meeting de Unión Republicana.: Op. Cit. nota 145, p. 31 i 32 (discurs de Benet Pomar).
- (158) Vegeu l'apartat 8.2.2.3., sobre el carlisme, on reproduïm un bon fragment d'aquest article.
- (159) "La Unión Republicana", 24 de febrer del 1898. ¿De paisano?. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.4.3.
- (160) Ibid., 19 de març del 1898. Venga la guerra. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.4.3.
- (161) Ibid., 20 de juny del 1898. Consumatum est. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.4.8.
- (162) "El Convencional", fou un setmanari satíric editat a Palma els anys 1898 i 1899. Era proper al regeneracionisme, republicà i anticlerical. Criticà durament als conservadors Silvela i Polavieja, així com als gamacistes Maura i Ribot. N'era director Joan Miralles i col.laboradors Juan Cadenas, Eusebio Escalante, Joaquín Dicenta, Manuel Escalante Gómez i Vicente Rubio.
- (163) "El Convencional", número 8, octubre del 1898. El sargento loco.

(164) Ibid.

(165) Ibid., número 6, octubre del 1898. CATAPLUM, Juanito:
¿Hasta Cuando?.

(166) Ibid., número 5, octubre del 1898. CATAPLUM, Juanito:
Incapacitados.

(167) Vegeu, per exemple, COSTA, Joaquín (1975): Oligarquía y caciquismo como forma actual de gobierno en España. Ediciones de la Revista del Trabajo, Madrid, amb un pròleg d'A. Ortí. I també el Mensaje de la Cámara Agrícola del Alto Aragón. (13 de novembre del 1898), reproduït a ARTOLA, M.: Op. Cit. nota 60, p. 131-137.

(168) Vegeu l'apartat 8.3.1.

(168 bis) Un altre autor que caldria estudiar, molt en la línia d'aquests dos, és Damià Isern Marcó (Palma 1852-Castella 1914). Escriptor i periodista, molt aviat es traslladà a Madrid. Fou diputat i publicà diversos llibres, entre ells els titulats "Sobre el regionalismo" i "Del desastre nacional y sus causas", ambdós del 1899.

(169) Contribuí amb una pesseta. "El Balear" (Palma), 19 de gener

del 1898.

- (170) BARCELO, Lorenzo (1899): La suerte de España. Colección de artículos notables. Est. Tipográfico Francisco Soler, Palma, p. 3.
- (171) Ibid., p. 10, 11 i 13.
- (172) Ibid., p. 27.
- (173) Ibid., p. 31.
- (174) Ibid., p. 32-34.
- (175) Ibid., p. 104.
- (176) BARCELO, Andrés (1906): Educación política de los pueblos. Tipografía Crespi y Sitjar, Palma. Andreu Barceló és autor d'altres obres, entre elles El País del Sol (Sóller, 1916). El 1914 era favorable a l'ensenyament primari en mallorquí.
- (177) ARTOLA, M.: Op. Cit. nota 60, p. 148-149.
- (178) BARCELO PONS, Bartolomé (1961): La Cámara oficial de comercio, industria y navegación de Palma de Mallorca. 75 años de actividad. Gráficas Miramar, Palma de Mallorca, p. 19-24.

- (179) "Boletín Revista de la Cámara Agrícola Balear" (Palma), número 1, 10 d'abril del 1899, Asamblea General Ordinaria celebrada el día 30 de enero de 1899. P. 4-8.
Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.5.1.
- (180) "El Liberal" (Palma), 8 d'abril del 1899. Las Cámaras mallorquinas.
- (181) Per a una primera aproximació en aquest tema, vegeu MASSOT I MUNTANER, Josep (1985): Els mallorquins i la llengua autòctona. Curial, Barcelona, segona edició augmentada; i PEÑARRUBIA, B.: Op. cit. nota 15, p. 111-139.
- (182) Sobre l'obra de l'Arxiduc, vegeu sobretot TRIAS MERCANT, Sebastià (1981): Aproximació a l'obra de l'Arxiduc Lluís Salvador. "Estudis Balearics", Palma de Mallorca, número 20, p. 87-107.
- (183) LUIS SALVADOR DE AUSTRIA, Archiduque (1985): Las Baleares por la palabra y el grabado. Mallorca (Parte General). Sa Nostra, Palma de Mallorca, volum IV, p. 211-213 i 315.
- (184) MELIA, Josep: Op. Cit. nota 44, p. 162 i 171.
- (185) PENARRUBIA, B.: Op. Cit. nota 15, p.115.

- (186) MELIA, Josep (1967): Els mallorquins. Daedalus, Palma de Mallorca.
- (187) "La Correspondencia", 29 de setembre del 1898.
- (188) Sobre l'exèrcit espanyol a Balears, vegeu l'apartat 8.2.1.
La relació entre el servei militar i la introducció de castellanismes ha estat assenyalada per ROSSICH, Albert (1989): El llenguatge eròtic, un llenguatge efímer. "L'Avenç", Barcelona, número 123, p. 34 i 51.
- (189) BIEL DE LA MEL: En Juan quant va arribà... A "La Roqueta" (Palma), número 235, 15 d'octubre del 1898, p. 12-13.
Sobre aquest mateix tema vegeu una codolada popular on es ridiculitza l'actitud del quinto que arriba parlant en "foraster" (castellà) a PENARRUBIA, B.: Op. Cit. nota 15, p. 114-115.
- (190) Reproduït a ALOMAR, G.: Op. cit. nota 9, p. 87-90.
- (190 bis) MELIA, J.: Op. Cit. nota 44, p. 177. Bona part de la premsa protestà, però "La Unión Republicana" defensà el delegat d'hisenda.

(191) SERRANO, C.: Op. Cit. nota 6, p. 69, que cita un fullet titulat Batallón de Voluntarios de Madrid. Imprenta Teresiana, 1897.

Sobre el tema dels batallons de voluntaris, vegeu també "La Realidad" (Palma), 10 de maig del 1896, amb la notícia que els bisbes d'Oviedo, Sevilla i altres, volien organitzar batallons de voluntaris contra els cubans independentistes.

(191 bis) Circular de S. E. I. ordenando que se hagan funciones de súplicas pidiendo la protección del cielo á favor de las armas españolas. Maig del 1898. Reproduït per SERRANO, C.: Op. Cit. nota 6, p. 188-191.

(192) Sobre l'Església a Mallorca durant el s XIX, vegeu la síntesi general de XAMENA, Pere; RIERA, Francesc (1986): Història de l'Església a Mallorca. Moll, Mallorca; i els treballs monogràfics de SAEZ, Francisco (1987): Las congregaciones diocesanas dedicadas a la enseñanza en Mallorca. Orígenes y desarrollo 1794-1915. "Estudis Balearics", Palma, número 25, p. 41-49, i de FULLANA, Pere (1990): El catolicisme social a Mallorca. (1877-1902). Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Vegeu també MASSOT I MUNTANER, Josep (1977): Església i societat a la Mallorca del s. XX. Curial, Barcelona, 1977; el número 756-757 de "Lluc", Ciutat de Mallorca,

monogràfic dedicat als 100 Anys. Missioners dels Sagrats Cors. i DIVERSOS AUTORS (1992): L'església mallorquina durant la Restauració. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

(193) Llavors Mallorca era seu vacant des de la mort del bisbe Jacint Maria Cervera i Cervera, el novembre del 1897. Fins al juny del 1898, no prengué Campins possessorí de la diòcesi.

(194) "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca" Palma, número 3, 29 de gener del 1898, Circular número 4. La pacificació a què es refereixen és conseqüència de la pau de Biac-Na-Bato, signada el 18 de desembre del 1897. Només va durar algunes setmanes. Vegeu ORTIZ ARMENGOL, Pedro (1990): La defensa de la posición de Baler. Una aproximación a la guerra en Filipinas. "Revista de Historia Militar", Madrid, número 68, p. 82-178.

(195) Document de l'Arxiu de Selva (sense classificar quan el consultàrem). També sabem que a Lloseta, el mateix 2 de febrer, es va cantar l'himne litúrgic d'acció de gràcies "amb la Mare de Déu descoberta", la qual cosa només es feia en les grans solemnitats. Hi assistí molta gent amb les autoritats, presidides pel batle. Vegeu CAPO VILLALONGA, Jaume (1990): Història de Lloseta. Mallorca, volum IV, p.

- (196) "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca",
número 11, 4 d'abril del 1898. Circular núm. 7.
Recomendando oraciones por las necesidades de la
patria. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.6.4.
- (197) Ibid., número 14, 22 d'abril del 1898. Circular núm. 8.
Prescribiendo rogativas con motivo de la guerra.
Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.6.5.
- (198) Document de l'Arxiu de Selva (sense classificar quan el
consultàrem).
- (199) Ibid.
- (200) "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca"
número 15, 29 d'abril del 1898. Junta Auxiliar para la
subscripción nacional. Baleares. Circular.
- (201) Ibid.,. Gràcies a CAPO, J.: Op. Cit. nota 195, p. 393, sabem
el total de la contribució del municipi de Lloseta, 73'65
pessetes, de les quals 7'10 corresponien al clero.

- (202) Ibid., número 18, 28 de maig del 1898. Circular núm. 10.
Ordenando nuevas rogativas con motivo de la Guerra y
conforme á la Real Cédula de 9 del actual.
Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.6.6.
- (203) Document de l'Arxiu de Selva (sense classificar quan el consultàrem). Du la data de 4 de juny del 1898.
- (204) "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca",
número 25, 29 de juliol del 1898. Crónica de la
Diócesis. Julio.
- (205) Ibid., número 27, 20 d'agost del 1898.
- (206) SERRANO, C.: Op. Cit. nota 6, p. 65.
- (206 bis) CAPO, J.: Op. Cit. nota 195, p. 392. Es basa en el
"Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de
Mallorca", 20 de desembre del 1898.
- (207) "El Ancora", editat, durant la seva segona etapa (1896-
1900) amb el subtítol de "Diario Católico con censura
eclesiástica", i després amb el de "Diario Católico
Popular", era d'un integrisme tan fort que es deslligà de
l'obediència del bisbe, al qual considerava massa moderat.
El bisbe Campins, finalment, el manà tancar i el substituï

pel "Diario de Mallorca". Propugnava una radical lluita contra el liberalisme, culpable de tots els mals i pare de l'anarquisme i del socialisme, la unió completa de l'Església i l'Estat, i la pal·liació de l'explotació dels obrers. Sembla que fou dirigit per Arturo Sarmiento, Francesc Antich Izaguirre i Bartomeu Singala. Hi col·laboraren els principals intel·lectuals catòlics mallorquins: Tomás Aguiló, Rafel Llobera, Tomás Forteza, Bartomeu Ferrà, i Miquel Amer.

Sobre aquest diari, vegeu DIAZ DE CASTRO, F. J.; MOLL BLANES, Isabel (1979-1980): El periodismo integrista: El Ancora, Palma de Mallorca (1880-1900). "Mayurqa", Palma de Mallorca, número 19, p. 189-203.

- (208) "El Ancora", 9 de març del 1896. Que España se prepare a la guerra.
- (209) Ibid., 16 de març del 1896. España ante los EEUU.
- (210) Ibid., 9 de març del 1898. Boceto.
- (211) Ibid., 26 d'agost del 1896. Necesidades.
- (212) Ibid., 29 d'agost del 1896. La conjura masónica en Filipinas.
- (213) Ibid., 9 de desembre del 1898. Como piedra negra.

(214) DIAZ, F.J.; MOLL, Isabel: Op. Cit. nota 207, p. 202, on es reprodueix un fragment de El Ancora. 16 de juliol del 1900. ¿Europeizarnos?.

(215) "Mallorca Dominical", va esser fundada a Palma per Bartomeu Ferrà el 14 de febrer del 1897, i va durar fins el 29 de desembre del 1901. En foren directors el mateix Ferrà i Miquel Torres. Hi col·laboraren, entre altres, Bernat Batle, Vicenç Costell, Pere Blanes, mossèn Antoni Maria Alcover, mossèn Rafel Tous (degà de la Seu), Pere Antoni Tomàs, mossèn Josep Miralles (canonge arxiver de la Seu); i els poetes Miquel Costa i Llobera, M. S. Oliver, Jacint Verdaguer, Pere Orlandis, Marià Aguiló, Pere d'Alcàntara Penya, Miquel Gayà, Victòria Penya d'Amer, Joan Alcover i Miquel Duran. Es publicava en català dialectal i en castellà. Afirmava tenir de tirada entre 1.500 i 2.000 exemplars (vegeu el núm. 48, del 2 de gener del 1898), i arribà a esser distribuït de franc als pobres i als establiments de beneficiència de Mallorca. Es definia com una publicació "de propaganda catòlica entre el poble que no entén bé els diaris d'igual índole escrits en castellà" número 63, 17 d'abril del 1898.

(216) "Mallorca Dominical", número 1, 14 de febrer del 1897. ¡Ni més ni pus!.

- (217) Ibid., número 4, 7 de març del 1897.
- (218) Ibid., número 14, 9 de maig del 1897.
- (219) Ibid., número 86, 25 de setembre del 1898.
- (220) Ibid.
- (221) Ibid., número 98, 18 de desembre del 1898.
- (222) Ibid., número 101, 15 de gener del 1899. Vegeu també "El Ancora, 9 de desembre del 1898.
- (223) Ibid.
- (224) Ibid., número 98, 18 de desembre del 1898.
- (225) Pere d'Alcàntara Penya Nicolau va néixer a Palma el 1823 i morí el 1906. Home polifacètic, cursà la carrera d'advocat i exercí nombrosos oficis. fou aparellador d'obres públiques i de fortificacions militars. Pintor, retratista, dibuixant i restaurador, també es dedicà a la literatura. Col·laborà a diverses publicacions mallorquines i és autor de'una interessant "Guia de Balears" (1891), de comèdies i de poemes romàntics. Fou un dels escriptors més populars de la renaixença

mallorquina.

Vegeu MASSOT, J.: Op. Cit. nota 181, p. 164-198 i 63-65, i CANTARELLAS CAMPS, Catalina (1984): Pedro de Alcántara Peña, maestro de obras militares (1823-1906).

Palma.

(226) "Mallorca Dominical", número 1, 14 de febrer del 1897 i número 5 de setembre del 1897, respectivament.

(227) ALOMAR, G.: Op. Cit. nota 9.

(228) MELIA, J.: Op. Cit. nota 44, p. 167-175.

(229) Sobre el modernisme a Mallorca, vegeu ALEGRET LLORENÇ, Joan; GRIMALT GOMILA, Josep A.; MAS VIVES, Joan; PONS I PONS, Damià; ROSSELLO, Pere (1982): Literatura. A Cent anys d'història de les Balears, Salvat, Estella, p. 173-203; CARRIO TRUJILLANO, Bartomeu (1985): El regionalisme a Mallorca: La Veu de Mallorca. Universitat de les Illes Balears (memòria de llicenciatura inèdita); i ALCOVER, Manuela (1977): La intel·lectualitat mallorquina i el modernisme. "Lluc", Palma, número 671, p. 155-161.

(230) CACHO, V.: Op. Cit. nota 8, p. XVII-XIX.

(231) Ibid., p. XXI.

(232) ALEGRET; GRIMALT; MAS; PONS; ROSSELLO: Op. Cit. nota 229, p. 183-186.

(233) Miquel dels Sants Oliver Tolrà va néixer a Campanet 1864 i morí a Barcelona el 1920. És considerat el capdavanter del grup. Almenys des del 1868, residí a Palma i a començaments de la dècada dels vuitanta s'incorporà a la vida literària local. Malgrat que estudià dret a Barcelona, cap a 1887 començà a treballar de periodista a Palma, sobretot a "La Almudaina", que dirigí el seu pare fins que ell mateix el rellevà (1897-1905). També fou l'ànima de "La Roqueta" en les seves dues primeres etapes. Oliver fou el primer teòric del nacionalisme a Mallorca, i n'intentà la divulgació a través dels seus periòdics. El 1903, es traslladà a Barcelona, on fou director del "Diario de Barcelona", i de "La Vanguardia". Des d'aquest diari intentà conciliar el nacionalisme de la Lliga amb el maurisme. A partir del 1914, es convertí en el primer teòric del moviment maurista.

Vegeu sobretot la Introducció de Josep Lluís MARFANY a M. S. OLIVER: La literatura en Mallorca. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1988; el Pròleg de Gregori MIR a Miquel dels Sants OLIVER: La Qüestió Regional. La Magrana/ Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987; i la Introducció de Damià PONS I PONS

a Miguel S. OLIVER: Cosecha periodística. El Tall, Mallorca, 1990.

(234) Gabriel Alomar i Villalonga va néixer a Palma el 1873 i morí a El Caire el 1941. Es l'altre gran intel·lectual del modernisme mallorquí. Prototipus de l'intel·lectual mallorquí d'esquerrres, inicià la seva activitat literària a "La Roqueta". També col·laborà a "Nova Palma", "La Almudaina" i altres publicacions. Antitradicionalista i anticlerical, Alomar intentà lligar nacionalisme i socialisme. A partir del 1904, cercà la seva projecció intel·lectual a Barcelona. A Catalunya, fou fundador del Bloc Republicà Autonomista, del Partit Republicà Català i de la Unió Socialista de Catalunya. Cap als anys vint, fou catedràtic a l'Institut Balear i mantengué una dura polèmica amb mossèn Antoni Maria Alcover. Durant la Segona República fou diputat a les corts constituents i ambaixador a El Caire.

Vegeu sobretot SERRA, Antoni (1984): Gabriel Alomar (l'honestedat difícil). Ajuntament de Palma, Palma de Mallorca; el Pròleg a Gabriel Alomar (1988): Sobre liberalisme i nacionalisme, Moll, Palma de Mallorca, i el Pròleg, també d'A. Serra, a Biel de la Mel (Gabriel Alomar) (1983): Opera prima a les pàgines d'En Fiquera i "La Roqueta", Lluís Ripoll Editor, Ciutat de Mallorca, p. VII-XII.

(235) Joan Torrendell Escalas (Palma 1869 - Buenos Aires 1937), s'inicià en l'activisme catòlic. El 1888 era col·laborador del "Semanario Católico". Entre el 1889 i el 1894 emigrà a Montevideo. Retornà a Palma i col·laborà a diverses publicacions. El juliol del 1898 signà el manifest weylerista. Entre aquest any i el 1905, fundà i dirigí quatre publicacions modernistes i regeneracionistes, "Nova Palma", "Fígaro", "La Veu de Mallorca" i "La Unión Republicana". Entre el 1907 i el 1910, residí a Barcelona, on fou redactor de "La Veu de Catalunya" i fundà amb Bartomeu Amengual la revista "La Cataluña". A finals del 1910, emigrà definitivament a Amèrica del Sud.

Vegeu PONS, D.: Op. Cit. nota 37, p. 105-108.

(236) Bartomeu Amengual Andreu (Felanitx 1866 - Barcelona 1961), estudià dret a Barcelona, on cap el 1898 ja hi residia. Escrivia les cròniques de Barcelona per a "La Almudaina" i era redactor de "La Vanguardia". El 1902, fou secretari de la Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona. El 1909, fundà la Societat d'Atracció de Forasters de Barcelona.

Vegeu ESCALAS Y CHAMENI, Fèlix (1929): Bartolomé Amengual y Andreu. Hijo ilustre de Felanitx. Barcelona, Gráfica Moderna.

(237) Fèlix Escalas i Chamení (Palma 1880 - Barcelona 1972). Es llicencià en dret a Barcelona el 1902. Fixà la seva residència en aquesta ciutat. Col·laborà a nombroses publicacions mallorquines, com "Nova Palma", La Almudaina" i "La Roqueta", i catalanes. Es relacionà amb la Lliga de Catalunya i arribà a esser president en funcions de la Generalitat (1935-36). Com a financer, des del 1919, dirigí el Banc Urquijo Català. Fou vice-secretari i president de la Cambra de Comerç de Barcelona (1905-1919; 1934-1936 i 1954-1963). També presidí la Comissió Abat Oliba (1947).

(238) Antoni Noguera i Balaguer (Palma 1860 - 1904), compositor, crític i musicògraf, fundà la Capella de Manacor (1897), i fou el primer que estudià el folklore musical mallorquí. Quasi tota la seva producció musical està inspirada en melodies del folklore illenc. Vegeu PARETS I SERRA, Joan; ESTELRICH I MASSUTI, Pere; MASSOT I MUNTANER, Biel (1987): Diccionari de compositors mallorquins (segles XV-XIX). Conselleria d'Educació i Cultura/Edicions Cort, Mallorca, p. 83.

(239) ALEGRET; GRIMALT; MAS; PONS; ROSSELLO: Op. Cit. nota 229, p. 185.

(240) Pel que fa a les altres dues publicacions, "Figaro" i "La Ciudad", foren editades a Palma i ambdues varen esser dirigides per Joan Torrendell. Tenien una tirada del 1.500 exemplars cadascuna i totes dues varen tenir una vida efímera. Pareix esser que de "Figaro" en sortí un únic número, el juliol del 1899, i que tenia prevista la col·laboració de republicans com Lluís Martí i Francesc García Orell. "La Ciudad" va durar tretze números, d'octubre a desembre del 1905. Es redactava en castellà, amb alguns articles en català. Hi col·laboraren, entre d'altres, Joan Torrendell, Gabriel Alomar, Antoni Noguera, Joan Rosselló de Son Fortesa, Enric Alzamora, Josep Carner i Fèlix Escalas.

(241) "La Roqueta", 21 de setembre del 1889.

(242) MARFANY, J. L.: Op. Cit. nota 233, p. 21-22; i PENARRUBIA, B. :Op. Cit. nota 15, p. 131-132.

(243) Ibid., p. 32 i 33.

"La Roqueta" encara va tenir una quarta etapa, de gener a desembre del 1902, transformada en una revista artística i literària.

(244) "La Roqueta", número 233, 1 d'octubre del 1898. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.7.1.

- (245) Ibid., número 233, 1 d'octubre del 1898.
- (246) Ibid., número 234, 8 d'octubre del 1898.
- (247) Ibid., número 242, 3 de desembre del 1898. PEP D'ARTA: Per sa patria y per son Rey.
- (248) Ibid., número 235, 15 d'octubre del 1898. Armonies. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.7.2. Sobre "La Correspondencia", vegeu l'apartat 8.2.2.1.
- (249) Ibid., Vegeu l'apartat 8.2.4.
- (249 bis) Ibid., 18 de febrer de 1899.
- (250) POMAR, J.: Op. Cit. nota 14, p. 13-15.
- (251) Ibid., p. 36 i 37.
- (252) "Nova Palma" (Palma), número 1, 10 d'octubre del 1898.
- (253) Aquest article ja l'havíem esmentat a l'apartat 8.2.4. i a la nota 190. També el reproduceix POMAR, J. : Op. Cit. nota 14, p. 87-91.
- (254) "Nova Palma", número 1, 10 d'octubre del 1898.

- (255) Que ja hem esmentat a l'apartat 8.2.4. i a la nota 190.
També el reproduceix POMAR, J. : Op. Cit nota 14, p. 87-91.
- (256) Ha estat estudiada exhaustivament per CARRIO, B. : Op. Cit.
nota 229.
- (257) En realitat, sortia dos pics per setmana, el dissabte en edició popular i el dilluns en edició il·lustrada, però l'única diferència entre les dues edicions radicava en el preu i en el fet que una era il·lustrada i l'altre no.
- (258) "La Veu de Mallorca" (Palma), 17 de febrer del 1900.
- (259) CARRIO, B. : Op. Cit. nota 229, p. 59-64.
- (260) CARRIO TRUJILLANO, Bartomeu (1986): El regionalisme a Mallorca 1900-1936. A Quinze anys dels premis d'investigació Ciutat de Palma, Ajuntament de Palma, Palma, p. 87-106.
- (261) "La Veu de Mallorca", 14 d'abril del 1900.
- (262) PENARRUBIA, B. : Op. Cit. nota 15, p. 205 i 206.

(263) Com ja va assenyalar SERRA, Sebastià (1984): La Veu de Mallorca. Una publicació nacionalista entre el 1900 i 1931. "Mayurqa", Palma, número 20, p. 293-319. Vegeu, per exemple, "La Veu de Mallorca", dels dies 14 de febrer, 21 de febrer, 21 de març i 14 d'abril del 1900.

(264) "La Veu de Mallorca", 3 de març del 1900. En altres ocasions (10 de març i 7 d'abril de 1900), justificà de forma indirecta la causa independentista cubana en funció de l'opressió que es patia fins i tot a la Península i de la corrupció generalitzada del sistema de la Restauració.

(265) Ibid., 10 de març del 1900. Reproduït per PENARRUBIA, B. : Op. Cit. nota 15, p. 197.

Miquel Gayà i Bauçà (Sant Joan 1867-Palma 1943), havia estat ordenat sacerdot el 1892 i fou autor de poesies i de llibres de pietat i de divulgació històrica. El 1906, participà en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

(266) Ibid., 10 de març del; 21 de febrer i 3 de febrer del 1900, respectivament. Sobre aquest tema vegeu també CARRIO, B. : Op. Cit. nota 229, p. 89 i 90.

(267) Ibid., 10 de febrer del 1900. Reproduït per CARRIO, B. :
Op. Cit. nota 229, p. 214-216.

Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.7.4.

(267 bis) "La Veu de Mallorca", número 42, 20 d'octubre de
1917. Homenatge a Máximo Gómez. Reproduït a FERRA,
Miquel (1991): Articles i assaigs. Editorial Moll,
Mallorca, p. 134 i 135. Vegeu l'Apèndix Documental,
apartat 11.7.7.6.

(268) MARFANY, J.-L. : Op. Cit. nota 233, p. 16-32; MIR,
G. : Op. Cit. nota 233, p. X. Ignoram la tirada que
tenia "La Almudaina", però a partir de la informació
aportada per CARRIO, B. : Op. Cit. nota 229, p. 42,
creïm que havia d'oscil·lar entre els 1000 i els 2500
exemplars diaris.

(269) "La Almudaina" (Palma), 6 de març del 1895.

(270) OLIVER, Miquel dels Sants (1987): La qüestió regional. La
Magrana/Diputació de Barcelona, p. 27. Edició a cura de
Gregori Mir i traducció del castellà al català de Josep
Estruch i Traité. L'edició original, La cuestión
regional, fou impresa a la Tipo-litografia d'Amenqual i
Muntaner, a Palma, el 1899. Aquest llibre aplega una
sèrie d'articles publicats per M. S. Oliver a "La

Almudaina", entre el 1889 i el 1898. La nostra cita és de l'article El regionalisme a Madrid, publicat el setembre del 1893.

- (271) "La Almudaina", 24 d'agost del 1896. El diari "La Renaixença" (Barcelona, 1871-1905), era un dels òrgans més importants del catalanisme. A partir del 1892, va estar lligat a la Unió Catalanista. En un principi donà suport al govern central en la qüestió colonial, però aviat defensà l'autonomia per a Cuba. El govern de Madrid el suspengué el 12 de maig del 1897. El juliol del 1898, demanà la pau amb els Estats Units. Vegeu SERRANO, C. : Op. Cit. nota 6, p. 122-124, 141-143, 207-209, i 211-218; i TERMES, J. : Op. Cit. nota 7, p. 141-143.

- (272) Ibid., 21 d'abril del 1898. Ante la guerra.

- (273) Ibid., 7 de juliol del 1898. A toda costa. Aquest article també criticava durament Romero Robledo i Cánovas del Castillo, ambdós partidaris de la guerra a Cuba. Joan Mañé i Flaquer (Torredembarra, 1823-Barcelona 1901), periodista i escriptor, va dirigir el "Diario de Barcelona", des del 1856, fins a la seva mort. L'orientà en un sentit conservador, però distant del poder central. "La Almudaina", reproduí molts dels seus articles

publicats al "Diario de Barcelona", en favor de la pau. Vegeu per exemple, "La Almudaina", 5 de juliol del 1898, on assenyala que "nosotros (els espanyols) no hemos tenido más política de Cuba que la inspirada por los intereses de partido, siempre en pugna entre sí y con el interés nacional"; i 12 de juliol del 1898. Les relacions entre Mañé i Flaquer es remuntaven a l'abril del 1897. Vegeu MARFANY, J. L.: Op. Cit. nota 233, p. 29.

"La Ultima Hora", també va reproduir articles de Mañé i Flaquer favorables a la pau. Vegeu, per exemple, aquest diari el dia 23 de juny del 1898.

(274) Ibid., 10 de juliol.

(275) Ibid.

(276) Ibid., 13 de juliol. La solución.

(277) Ibid., 15 de juliol. Ante el desastre.

(278) OLIVER, M. S. : Op. Cit. nota 270, p. 96 i 97. Publicat originalment en castellà a "La Almudaina", el 7 d'agost del 1898. Es el primer article de la sèrie "Reflexiones sobre un desastre". La traducció al català és de Josep Estruch i Traité.

(279) Ibid., p. 104. Publicat originalment el 21 d'agost del 1898 (tercer article de la sèrie).

(280) Ibid., p. 109. Publicat originalment el 21 d'agost del 1898 (quart article).

(281) Ibid., p. 114-116. Publicat originalment el 25 d'agost del 1898 (quint article).

(282) Els eixos de la qual podeu trobar a MIR, G. : Op. Cit. nota 233, p. XV-XVI. Cal destacar les afirmacions que el regeneracionisme a Catalunya coincideix en part amb el nacionalisme, que aquest nacionalisme fou estimulat pel "desastre" del 98, i que l'obra d'Oliver "respon al regeneracionisme català" (p. XVII).

Aquesta sèrie d'articles, sota el títol de "Las Regiones", el mateix que la sèrie d'articles abans esmentada ("Reflexiones sobre un desastre"), formen la major part del llibre d'OLIVER? M. S. : La cuestión regional. Vegeu la nota 270.

"Las regiones", també ha estat reproduïda per MIR, Gregori (1990): El mallorquinisme polític (1840-1936). Moll, Mallorca, volum I, p. 63-100, però no inclou ni la primera part ni l'article titulat "Parentesis". Aquest, tampoc figurava a l'edició en forma de llibre del 1899, però sí a la versió catalana a cura de

Gregori Mir (1987).

(283) OLIVER, M. S. : Op. Cit. nota 270, p. 120-123, publicat originalment en castellà a "La Almudaina", el 21 d'octubre del 1898. Es el segon article de la sèrie "Las Regiones".

(284) Vegeu l'apartat 8.2.2.1.

(285) "La Almudaina" (Palma), 19 d'octubre del 1898.

(286) OLIVER, M. S. : Op. Cit. nota 270, p. 118. Publicat originalment el 19 d'octubre del 1898 (primer article de "Las Regiones").

(287) MARFANY, J.-L. : Op. Cit. nota 233, p. 28, assenyala que des de "La Almudaina", el 17 de novembre del 1898, M. S. Oliver havia convidat "tota una sèrie de personalitats locals a manifestar-se públicament sobre la crisi i la qüestió regional en un intent claríssim de suscitar a Mallorca un moviment paral·lel al que, a Catalunya, acabava de quallar en al missatge a la Regent que La Almudaina va reproduir a primera plana (el 16 de novembre del 1898)".

Vegeu també OLIVER, M. S.: Op. Cit. nota 270, p. 167-171; i a l'apartat 2.4., la resposta dels republicans federals.

federalists.

Sobre el missatge a la reina Regent, vegeu TERMES, J.:Op. Cit. nota 271, p. 157-158. "La Roqueta", número 240, desembre del 1898, comentà molt elogiosament aquest missatge.

(288) OLIVER, M. S. : La literatura del desastre.

Península, Barcelona, 1974, p. 114 i 115.

(289) Francesc Pi i Margall (Barcelona 1824-Madrid 1901), assumí el 1870 la direcció del Partit Republicà Democràtic Federal, que el duqué, el 1873, al ministeri de de la governació, i els mesos de juny i juliol, a la presidència de la I República Espanyola. Sota la Restauració, fou el símbol de la intransigència federal. A la dècada dels noranta, Pi i Margall, era un pensador respectat per bona part del republicanisme, dels nacionalismes perifèrics i del moviment obrer, però fou incapaç de reorganitzar el seu partit amb expectatives de poder.

Vegeu sobretot JUTGLAR, Antoni (1976): Pi y Margall y el federalismo español. II volums, Taurus, Madrid.

(290) El projecte de constitució federal el podeu trobar, per exemple, a TIERNO GALVAN, Enrique (1968): Leyes políticas españolas fundamentales. Tecnos, Madrid.

- (291) SERRANO, C. : Op. Cit. nota 6, p. 113.
- (292) PI Y MARGALL, Francisco (1895): Discurso pronunciado el día 19 de octubre del 1895. A JUTGLAR, A. : Op. Cit. nota 289, volum II, p. 1089."
- (293) Ibid., El patriotismo, p. 1112. Publicat originalment a "El Nuevo Régimen", de Madrid, que des del 1890 era l'òrgan de Pi i Margall.
- (294) SERRANO, C. : Op. Cit. nota 6, p. 115. Publicat originàriament a "El Nuevo Régimen", 6 de juny del 1896.
- (295) Ibid. p. 116-118.
- (296) JUTGLAR, A. : Op. Cit. nota 289, volum II, p. 683 i 684 i 716-719.
- (297) Antoni Vilalonga Pérez era un propietari de família acomodada, que aviat va tenir interessos financers. Era considerat el fundador del Partit Republicà a Mallorca, cap als anys cinquanta del segle XIX. Durant el Sexenni Revolucionari fou un dels dirigents republicans mallorquins més importants. El 1881, es presentà a les eleccions generals, a Mallorca, però només obtengué 316 vots. Posteriorment, amb el suport d'una coalició

republicana i ja amb una llei electoral de sufragi universal, en va treure 8.982 el 1891, i 3.891 el 1893. El 1911, rebé un homenatge de la coalició republicano-socialista.

(298) Benet Pons i Fàbregues (Palma 1853-1922?), va esser un destacat escriptor que fundà i dirigí nombrosos periòdics, com el setmanari i després diari "Las Baleares" (1890-1896). Secretari de l'Ajuntament de Palma i cronista del Regne de Mallorca, publicà obres històriques i jurídiques. El 1911, era membre del Comitè Republicano-Socialista de Mallorca. Vegeu POMAR, J. : Op. Cit. nota 14, p. 54 i 55.

(299) Joan Baptista Ensenyat Morell (Sóller 1854-Palma 1922), va esser un periodista que col.laborà, i de vegades dirigí, diversos periòdics a França, Barcelona i Madrid, i representà Espanya en diverses exposicions internacionals. També col.laborà amb moltes de publicacions mallorquines i va esser redactor de "La Ultima Hora". Publicà més de setanta obres originals i un gran nombre de traduccions. Conrà diversos gèneres, com la comèdia, la narració curta, el teatre infantil, la divulgació històrica i la poesia. Des d'un punt de vista ideològic va escriure El Problema Social, publicat a Palma el 1892.

(300) Lluís Martí Xamena (Palma 1856-1922), fou un militar de carrera que lluità contra els carlins durant la I República. Es Cansà de la milícia i estudià dret. Republicà molt proper al federalisme, intentà acostar aquest al regionalisme. Fou col.laborador i redactor de diverses publicacions republicanes, entre elles "La Región" (1897) i "La Unión Republicana" (1896-1904). El 1898, impulsà la creació d'un "Centre Regionalista". A partir del 1899, fou elegit diverses ocasions regidor a Palma. Donà suport a "L'Espurna" a les eleccions del 1909. El 1911, era membre del Comitè Republicano-Socialista de Mallorca, i el 1917, fou un dels organitzadors del Bloc Assembleista. Vegeu MORRO, Mateu; SERRA, Sebastià (1986)): L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936). La Magrana/Diputació de Barcelona, Barcelona, p. VIII i 15 i 16; MIR, G. : Op. CIT. nota 282, volum II, p. 350 i 351; i POMAR, J. : Op. Cit. nota 14, p. 53 i 54.

(301) GABRIEL, P. : Op. Cit. nota 37, p. 107-109.

(302) "La Región", fou un setmanari que es publicà a Palma de maig a desembre del 1897. N'era director Lluís Martí, en col.laboració amb Benet Pons i Fàbregues. Intentà conciliar republicanisme i regionalisme sense comptar

amb els republicans federals històrics.

(303) El 25 de novembre del 1897, un reial decret atorgava l'autonomia política a Cuba. Vegeu l'apartat 3.1.7.

(304) MORRO, M.; SERRA, S. : Op. Cit. nota 300, p. 3-5. Traduït del castellà al català. Va esser publicat originalment a "La Región" (Palma), el 20 de novembre del 1897. Aquest article també ha estat publicat, en castellà, per MIR, G. : Op. Cit. nota 282, volum I, p. 123-125, i, parcialment, per PEÑARRUBIA, B. : Op. Cit. nota 15, p. 202 i 203.

(305) "La Actualidad", va esser publicada a Palma, i després a Barcelona, de l'abril del 1898 al novembre del 1900. N'era director Fèlix Mateu. Afirmava tenir una tirada de 2.000 exemplars. Defensà un programa autonomista radical, però quan aparegueren els republicans regionalistes, es mantengué fidel als principis federalistes.

(306) "La Actualidad" (Palma), 9 d'abril del 1898. Uno tras otro. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.8.3.

(307) Ibid., A vuela pluma.

Fèlix Mateu Domeray havia nascut a Cuba. Republicà federal, va dirigir "El Cantón Balear" (1873-1874). Es

va presentar a les eleccions a Corts del maig del 1873. A causa de la seva intransigència federalista, no va formar part de la Unió Republicana, i fou el director de "La Actualidad", des d'on propugnà un federalisme radical, que volia organitzar uns estats més confederals que federals.

(308) PENARRUBIA, B. : Op. Cit. nota 15, p. 80. Per a Pi i Margall i els regionalistes vegeu "Los regionalistas" (publicat originalment a "El Nuevo Régimen", el 16 d'abril del 1892), a JUTGLAR, Antoni: Op. Cit. nota 289, tom II, p. 1097 i 1098. Sobre les "Bases de Manresa", vegeu per exemple PEREZ-FRANCESH, J. : Op. Cit. nota 7.

(309) "La Correspondència", 26 de setembre del 1898. Lo que dice Pi Margall. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.8.2.

(310) "El Día", 7 d'abril del 1898.

(311) Aquests articles han estat reproduïts per POMAR, J. : Op. Cit. nota 14, p. 107-113; i per MIR, G. : Op. Cit. nota 282, volum I, p. 100-104.

(312) "La Veu de Mallorca" (Palma), 17 de febrer del 1900. En Pi y Margall y el regionalisme. Ha estat reproduït per SERRA, S. : Op. Cit. nota 263.

(313) Camilo García Polavieja y del Castillo (Madrid 1832-1914), va esser un dels militars més importants de la Restauració. Lluità a Ultramar, on fou Capità General de Cuba (1890-1892) i de les Filipines (desembre del 1896 a març del 1897), on reprimí amb duresa als independentistes. L'u de setembre del 1898, llençà un manifest regeneracionista que incloïa la descentralització administrativa. La seva proposta fou acceptada pel sector més possibilista del catalanisme. El març del 1899, formà govern amb Silvela i Duran i Bas, però el seu projecte fracassà i dimití el setembre del 1899.

Sobre aquest tema, vegeu per exemple, Riquer, Borja de (1979): Regionalistes i nacionalistes. Dopesa, Barcelona, p. 36-42. El text del Manifest del general Polavieja el podeu trobar a ARTOLA, M. : Op. Cit. nota 60, p. 125-130.

(314) PENARRUBIA, B. : Op. Cit. nota 15, p. 78, 79, 80, 123, 124, 204 i 211; i CARRIO TRUJILLANO, Bartomeu (1987): Breu història del nacionalisme a Mallorca: Organitzacions polítiques. Fundació Emili Darder, Ciutat de Mallorca, p. 286.

(315) Vegeu principalment MIR, G. : Op. Cit. nota 282, volum I, capítol III, "El republicanisme i el Regionalisme", p.

124-147. Reprodueix un article de "La Región", i catorze de "La Unión Republicana". I PENARRUBIA, B. : Op. Cit. nota 15, p. 78-83.

L'ambigüitat dels republicans davant el fet nacional va fer que el republicanisme sovint s'escindís en regionalista i centralista. Així, el 1909, la candidatura regionalista de L'Espurna rebé el suport dels republicans federals Benet Pons i Fàbregues i Lluís Martí, i l'encoratjament d'Antoni Villalonga. Però Jeroni Pou, que llavors era el cap del Partit Republicà, s'hi oposà. En una junta general del partit es decidí que Lluís Martí se n'havia separat. Recordem el parlament de J. Pou en el miting republicà de 14 de febrer del 1897, d'un marcat caràcter centralista (Op. Cit. nota 145).

Sobre L'Espurna, vegeu PONS I PONS, Damià (1978) : L'Espurna: un projecte d'actuació política d'un sector de la intel·lectualitat mallorquina (1909). "Mayurqa" (Palma de Mallorca), número 18, p. 93-99.

(316) MIR, G. : Op. Cit. nota 282, volum I, p. 126. Publicat originalment per "La Unión Republicana", el 21 de febrer del 1898.

(317) Ibid., p. 127. Publicat per "La Unión Republicana", el 18 de novembre del 1898.

- (318) Ibid., p. 129. Publicat per "La Unión republicana", el 18 de novembre del 1898. Sobre la invitació de "La Almudaina", vegeu la nota 287.
- (319) Ibid., p. 130. Publicat per "La Unión Republicana", el 16 de gener del 1899.
- (320) SAEZ, F. : Op. Cit. nota 24, p. 448. Sobre aquesta coalició, vegeu l'apartat 3.2.1.
- (321) GABRIEL, P. : Op. Cit. nota 45, p. 33-39. A la p. 34, assenyala que els republicans tenien 6 regidors a Palma el 1899.
- (322) Vegeu CARRIO, B. : Op. Cit. nota 229, p. 71-74 i PENARRUBIA, B.: Op. Cit. nota 15, p. 81-83, i MIR, G. : Op. Cit. nota 282, volum I, p. 133-147.
- (323) "La Veu de Mallorca", 21 de març del 1900. Reproduït parcialment per PENARRUBIA, B. : Op. Cit. nota 15, p. 82.
- (324) Ibid., 21 de febrer del 1900.
- (325) Ibid., 21 de març del 1900. Recordem que no feia massa, el

1897, Jeroni Pou parlava, amb naturalitat, del que havia d'esser d'atenció preferent "a los que en Madrid y en provincias fueron honrados con la confianza de los demás", "del santo nombre de la patria ", de "la honra española", i del "grito de patria y República". Vegeu Meeting de Unión Republicana, Op. Cit. nota 145. Sobre Jeroni Pou, vegeu també la nota 315.

(326) Ibid., 14 de febrer del 1900.

(327) La qual cosa provocà una rèplica del també republicà Joan Torrendell, a "La Veu de Mallorca", 14 de febrer del 1900, En es Centre Republicà.

(328) "El Gorro Frigio" (Palma), 8 de maig del 1904. Desde que nos echaron.

(328 bis) PENARRUBIA, I.: Op. Cit. nota 46, p. 283.

(329) Vegeu l'apartat 8.2.4.

(330) Pere Joan Campins Barceló (Palma 1859-1915), s'ordenà de prevere el 1882. El maig del 1898, fou promocionat a bisbe de Mallorca a petició del clero mallorquí. Creà l'arxiu i el museu diocesans i instituí anualment certàmens científico-literaris en el seminari de Mallorca. El 1902, protestà amb èxit contra un decret

del ministre d'instrucció pública que manava que s'ensenyàs el catecisme en castellà. Afavorí l'expansió de les congregacions religioses diocesanes i de la premsa catòlica. Vegeu LLABRES I MARTORELL, Pere-Joan (1988): El vastíssim pla renovador del bisbe Pere-Joan Campins i Barceló, Bisbe de Mallorca. A Set segles i mig de germanor. Akribos, Barcelona-Ciutat de Mallorca, p. 99-129; i ALCOVER, Antoni Maria (1915): Vida del Rdm. i Il.lm. Sr. D. Pere Joan Campins i Barceló, Bisbe de Mallorca. Palma. Vegeu també l'apartat 8.2.5.

(331) Antoni Maria Alcover Sureda (Manacor 1862-Palma 1932), s'ordenà de prevere el 1885. Fou vicari general de la diòcesi de Mallorca (1898-1916). D'ideologia integrista i proper al carlisme, polemitzà amb Gabriel Alomar. A partir del 1885, publicà textos de cultura popular mallorquina, i des del 1901, edità el "Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana". El 1906, va presidir el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Vegeu MOLL, Francesc de Borja (1962): Un home de combat (Mossèn Alcover). Palma; i MASSOT, J. : Op. Cit. nota 181, p. 77-80 i 217-227, sobretot.

(332) El pollencí Mateu Rotger Capllonch (1862-1916), va escriure obres històriques en castellà, i qualche vegada en català, i poemes en llatí. El setembre del 1914, fou nomenat arxiver de la Seu de Mallorca. Vegeu MASSOT,

J.: Op. Cit. nota 192, p. 26.

(333) MARFANY, J.-L. : Op. Cit. nota 233, p. 31.

(334) MELIA, J. : Op. Cit. nota 44, p. 180.

(335) MIR, G. : Op. Cit. nota 282, volum II, p. 331.

(336) MELIA, J. : Op. Cit. nota 44, p. 181. Mateu Enric Lladó i Lladó, fou batle de Palma de març del 1901 a maig del 1902. Segurament és el mateix Enric Lladó que, el 1897, acompanyà Weyler en el seu triomfal retorn a Palma, el 1898, era vice-president del Cercle Weylerista de Palma i el maig de 1899 era elegit regidor de Palma dins la candidatura weylerista.

(337) PENARRUBIA, B. : Op. Cit. nota 15, p. 25 i 26.

Jeroni Rosselló Ribera (Palma 1827-1902), poeta i lul·lista, fou un dels més destacats introductors del llenguatge arcaic en la literatura catalana. Arribà a parlar d'una sola pàtria i una sola llengua per a Catalunya i Mallorca. Col·laborà en diverses publicacions mallorquines i catalanes i projectà per primera vegada l'edició de tota l'obra catalana de Ramon Llull. Vegeu MASSOT, J. : Op. Cit. nota 181, p. 65-68.

- (337 bis) "La Almudaina", 12 de febrer de 1899.
- (338) CARRIO, B. : Op. Cit. nota 229, p. 72.
- (339) MIR, G. : Op. Cit. nota 282, p. 134. Publicat originalment a "La Unión Republicana" (Palma), el 25 d'abril del 1900.
- (340) PENARRUBIA, B. : Op. Cit. nota 15, p. 132, 138, 152, 153, 175 i 205.
- (341) MELIA, J. : Op. Cit. nota 44, p. 178.
- (342) Ja hem parlat de "Mallorca Dominical", a l'apartat 8.2.5., de "La Roqueta", en el 8.3.1.1., de "Nova Palma", en el 8.3.1.2., i de "La Veu de Mallorca", en el 8.3.1.3.
- (343) Sobre aquest tema, vegeu el llibre de MELIA, J. : Op. Cit. nota 44.
- (344) Vegeu MASSOT, J. : Op. Cit. nota 181, p. 77-80, 176-184 i 217-226, sobretot.
- (345) Ibid., p. 199-205, on es reproduïx aquest article, titulat El poeta, i dedicat a la memòria de Marià Aguiló Fuster.
- (346) "Boletín Oficial del Obispado de Mallorca", número 97, 31

de gener de 1898.

(347) Ibid., número 100, 5 d'abril de 1898.

(348) Ibid., número 101, 7 de maig de 1898.

(349) "El Grano de Arena" (Maó), 29 de gener de 1898.

(350) Ibid., gener i febrer de 1898.

(351) "El Bien Público" (Maó), 26 d'abril de 1898.

(352) "El Noticiero" (Ciutadella de Menorca), 10 de juny de 1898.

(353) Ibid., 15 d'abril de 1898.

(354) La "Revista de Menorca", de caràcter científic i literari, va esser fundada a Maó el 1888, per Joan Seguí Rodríguez i Pere Riudavets Tudurí. Des del 1898 al 1934, en fou director Francesc Hernández Sanz.

(355) POMAR I FUSTER, Jaume (1906): El soldat espanyol. A "Revista de Menorca" (Maó), p. 16-20. Aquest poema, l'incloem sencer a l'Apèndix Documental, apartat 11.7.9.2.

- (356) Seguim a PORTELLA COLL, Josep (1988): Joan Mir i Mir. Obra anarquista. 1898 a 1915. A Revista de Menorca, segon trimestre de 1988, p. 101-246.
- (357) "El Porvenir del Obrero" (Maó), 1 de març de 1899. ¿Regeneración?. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.7.9.1.
- (358) PORTELLA, J.: Op. Cit. nota 356, p. 210.
- (359) El "Diario de Ibiza" s'editava a la ciutat d'Eivissa des del 1893. La seva primera atapa es perllongà fins al 1899. La seva redacció estava formada per Felip Curtoys Valls, Antoni Pujol Torres, Lluç Costa Ferrer i Bartomeu de Rosselló Tur. Es subtitulava "Literario y administrativo, de interés local, avisos y noticias". Va publicar diversos suplementes arran de les guerres de Cuba i de les Filipines. Vegeu SERRADILLA MUÑOZ, José V. (1988): Periodismo en Ibiza. Impremta Ibosim, Eivissa, p. 71-72.
- (360) Resulta difícil esbrinar si era liberal o conservador. A Eivissa, el partit conservador que el 1896 presenta com a candidat a diputat al foraster Velasco e Ibarrola, era l'antic partit liberal que es juntà amb

antics moderats. Per la seva banda, els liberals, que en aquestes eleccions presentaven a l'eivissenc Joan Roman i Calvet, eren els antics conservadors, i des del 1899 tornaren dirigir el Partit Conservador. MACABICH, Isidoro (1966): Historia de Ibiza, volum II, Daedalus, Palma de Mallorca, p. 161, assenyala que es tractava de "cambios de etiqueta políticos, poco duraderos, con vistas al apoyo oficial".

(361) Vegeu el "Diario de Ibiza", de 17 de gener, 7 de juny, 7 d'octubre i 15 d'octubre de 1897.

(362) Ibid., 10 de gener de 1898.

(363) Ibid., 12 d'abril de 1898. La intervención.

(364) Ibid., 24 d'abril de 1898.

(365) Ibid., 12, 20, 21, 25 de maig de 1898.

(366) Ibid., 16 de juny de 1898.

(367) Ibid., 30 de juliol de 1898.

(368) El bisbat d'Elvissa havia estat creat el 1782, però el 1852 es va suprimir i fou agregat al de Mallorca. Aquesta incorporació no fou efectiva i la diòcesi

d'eivissa va esser regida com a seu vacant per vicaris capitulars.

(369) Foren redactors de "La Bandera de Ibiza", Antoni Pujol Torres, Lluç Costa Ferrer, Felip Curtoys Valls, Francesc Escanellas Suñer, i fundador, propietari i director, Bartomeu de Rosselló Tur. Vegeu SERRADILLA, J. : Op. Cit. nota 359, p. 73 i 74.

(370) Sobre l'elvissenquisme, vegeu MARI I MAYANS, Isidor; SIMO I ROCA, Guillem (1991): El debat autonòmic a les Illes durant la segona República. Edicions can Sifre, Eivissa, p. 139-161.

(371) "Diario de Ibiza", 11 de maig de 1898. A propósito de la isla de Ibiza.

(372) Ibid., 20 de juny de 1898. La guarnición de Ibiza.

(373) El juny de 1898 el va succeir Joan Torres Ribas.

(374) "Diario de Ibiza", 8 d'abril de 1898.

(375) Ibid., 3 d'octubre de 1898.

(376) Per a la seva biografia, vegeu l'apartat 5.10, "Alguns illencs que es destacaren a les guerres

d'ultramar de 1895-98".

(377) "Diario de Ibiza", 30 de juliol de 1898.

(378) Ibid., 24 d'agost i 9 de setembre de 1898.

(379) "El Correo de Ibiza", 19 de desembre de 1899.

(380) Fet al qual el "Diario de Ibiza" dedicà un número extraordinari. Vegeu VERDERA, Nito (1992): El general Vara de Rey i el Caney. Comissió V centenari. Illes Balears, p. 21-24 i 32.

9. LES REPERCUSSIONS SOCIALES, ECONOMIQUES I CULTURALS

Les guerres de Cuba i de les Filipines, sobretot per la participació en elles de centenars d'illencs, afectaren diversos aspectes de la vida social de les Illes Balears i repercutiren sobre les seves economies. A continuació veurem les principals conseqüències de la mort de centenars d'illencs a Ultramar i de la repatriació de milers de soldats i analitzarem una entitat que intentà donar resposta al problema social causat per aquests fenòmens: La Junta de Protecció al Soldat. També hem dedicat atenció a la repercussió dels conflictes bèl·lics i del canvi de sobirania que es produí el 1898 sobre les relacions econòmiques i migratòries entre les Balears i les Antilles.

9.1. CONSEQÜENCIES DE LES PERDUES HUMANES ILLENQUES A CAUSA DE LES GUERRES COLONIALS DE 1895-98

La partida de milers d'homes joves cap a Ultramar, centenars dels quals no tornarien mai, va perjudicar l'economia illenca (1). I com que el sistema de reclutament provocava que només anassin a lluitar els fills de les classes treballadores (2), els grups econòmics més febles foren els més perjudicats per les pèrdues humanes a Ultramar. De fet, a través de fonts orals indirectes, hem pogut saber l'ofici de desset soldats de la Part Forana de Mallorca que anaren a les colònies. N'hi havia deu que eren jornalers, tres petits propietaris, dos pescadors, un picapedrer i un tramviari.

L'estat intentà d'alguna manera compensar viudes i pares dels soldats morts amb la concessió de pensions. Així, el nou de gener de 1897, el "Diario de Ibiza" publicà la següent nota:

"Como quiera que entre nuestros lectores hay viudas y padres pobres de soldados muertos en Cuba por consecuencias de la guerra, debemos recomendarles que presenten los documentos necesarios para solicitar los socorros á que tienen derecho".

Aquestes pensions eren de 182,5 pessetes anuals en el cas dels soldats. Les viudes i les mares dels oficials cobraven pen-

sions més quantioses, 470 pessetes els tinents, 625 els capitans i 1.125 els comandants (2 bis).

Com és lògic, es varen haver de celebrar funerals pels caiguts a Ultramar. El desembre de 1896 ja se'n celebrà un, a l'església dels Sant Hospital, de Palma, en sufragi dels caiguts en els camps de batalla de Cuba i de les Filipines. L'abril de 1897 se celebrà, també a Palma, a l'església de Sant Gaietà, un altre funeral pels morts a Cuba i a les Filipines, organitzat per la Junta de Protecció al Soldat (3). Oficià la missa el canonge de la Seu de Mallorca, Enric Reig, acompanyat de Bernat Balle i Pere Joan Campins -que encara no havia estat promogut a bisbe-, i va pronunciar l'oració fúnebre el canonge lectoral. Enmig de l'església s'havia aixecat un túmul funerari amb una inscripció "A los soldados mallorquines fallecidos en la guerra". Aquest túmul estava cobert amb les banderes "española y mallorquina" (4).

Acabada la guerra, el 27 de gener de 1899 se celebrà a Palma un tercer funeral pels soldats mallorquins morts a Cuba i a les Filipines. També l'organitzà la Junta de Protecció al Soldat, que comptà amb el suport de l'orde dels agustins i del bisbat. En un principi, estava previst que se celebràs a l'església del Socors, però el bisbe Pere Joan Campins indicà que se celebràs a la Seu de Mallorca. En una circular d'aquest bisbe del 20 de desembre de 1898, es convidava als diocessans a assistir i s'assenyalava que, a Palma, era innecessària la celebració d'altres funerals pels soldats morts. En canvi, ordenava que a totes les parròquies de

la resta de Mallorca se celebrassin misses cantades o resades i que es convidassin "especialmente las respetables autoridades" (5). A la Seu de Mallorca s'aixecà un gran túmul i el dia del funeral es cantà la missa de "Requiem" de Mozart. Celebrà el funeral el bisbe Campins i pronuncià l'oració fúnebre l'agustí Restituto del Valle Ruiz (6).

A la Part Forana de Mallorca, ens consta que se celebraren funerals durant els mesos de gener i febrer de 1899 a Porreres, Montuïri, Sencelles, Fornalutx, Petra, Llubí, Santanyí, Sineu, Artà, Algaida i Inca. També n'hi va haver a algunes barriades de Palma, com es Molinar. A més dels familiars, hi assistien sovint els repatriats, la guàrdia civil i les autoritats (7).

S'ha afirmat que les guerres colonials suposaren la primera crisi de mortalitat del segle XX (8). La partida cap a Ultramar d'un important contingent de joves afectà negativament la natalitat i la nupcialitat. Així, a les Balears, la natalitat arribà al seu punt més baix del període 1888-1900, l'any 1898, amb una taxa del 25,49 per mil. Aquesta taxa era clarament inferior a la de la mitjana del període 1888-1897, que era de 28,31 per mil. El 1899 la taxa de natalitat es recuperà, probablement a causa del retorn dels repatriats. Per illes, a Mallorca i Menorca es constata aquesta tendència, però les Pitiüses varen tenir un comportament molt peculiar. La taxa de natalitat davallà un poc el 1897, pujà el 1898 i tornà davallar el 1899. Pel que fa a la nupcialitat, la taxa de les Balears, que el 1895 era de 7,41 per mil, el 1898 havia davallat a 6,25 per mil. Aquesta taxa es recu-

perà el 1899 (7,91%) i, encara més, el 1900 (9,00 per mil). Per illes, el nombre de matrimonis baixà consecutivament el 1897 i el 1898 a Mallorca i Menorca. En canvi, a Eivissa i Formentera, no-més davallà el 1897 (9).

Així, las guerres colonials haurien afectat més Mallorca i Menorca que no Eivissa quan sabem que, precisament, Eivissa envià, en proporció, més soldats a Ultramar. Aquesta contradicció es pot explicar a causa del enorme augment de natalitat que experimentà Eivissa a partir del decenni de 1880-90. Fa la impressió que l'Eivissa de finals del segle XIX tenia una població molt jove, fet que explicaria que, al mateix temps i en proporció, Eivissa tengués més matrimonis, més naixements i més soldats a Ultramar.

A més, la partida d'uns 3.400 soldats és un factor a tenir en compte davant el fet que entre 1887 i 1897 les Illes Balears varen tenir un creixement absolut negatiu de 5.667 persones.

9.2. LA REPERCUSSIO SOCIAL DE LA REPATRIACIO

El retorn dels repatriats constituí un lamentable espectacle que va commoure la població.

Un dels principals desembarcaments de repatriats a Palma va esser el dels soldats que tornaren amb el vapor «Unión» el 14 de gener de 1899:

"La sola noticia dada (...) fue suficiente para que se trasladaran al muelle gran número de personas ansiosas todas ellas de abrazar a sus hijos, hermanos ó amigos. (Cuando l'«Unión» entró en el port) fué saludado por una salva de aplausos, salva que fue contestada por los gritos de alegría dados por los repatriados desde la cubierta del buque. Este atracó en su fondeadero de costumbre en cuyo punto estaba la benéfica Junta de Protección al Soldado, el gobernador militar, el teniente coronel jefe del escuadron de cazadores de Mallorca y gran número de oficiales del Regimiento Regional de Baleares nº 1.

Previo reconocimiento de los repatriados, cuyo trabajo llevaron á cabo los facultativos Riera y Villalonga, empezó el desembarco con el mayor orden.

El aspecto que presentaban los recién llegados era más tranquilizador que los regresados hasta ahora, pues la mayor parte estan sanos, siendo muy pocos los que tuvieron que ingresar en el Hospital.

Terminado el desembarco se pusieron en marcha en dirección al cuartel, abriendo aquella una sección de la guardia civil, otra de la guardia municipal, ambas á caballo; seguían luego las bandas de cornetas, tam-

bones y música del Regional nº 1, el general gobernador, los oficiales del regional, la Junta de Protección, y detrás los repatriados. Una vez en el cuartel se les ha servido un "lunch", costeado por la repetida Junta, entregando además a cada uno de ellos cinco pesetas" (10)

La majoria dels desembarcaments de repatriats seguien aquesta mateixa tònica. En el port de Sóller, el 12 de setembre de 1898, les autoritats municipals es feren càrrec de vuit repatriats que arribaven procedents de Santiago de Cuba:

"Conducidos en carruaje á las casas consistoriales el alcalde señor Serra en nombre del pueblo les ha dado la bienvenida y convidado á un almuerzo. De los repatriados hay tres que vienen en estado bastante delicado. El señor Elías Santano, de la Junta Local de protección al soldado, los ha socorrido con diez reales a cada uno (...) Ha salido para Palma en carruaje costeado por el Alcalde" (11).

Ja hem indicat que un important percentatge dels repatriats que tornaven de Cuba estaven malalts i que les pèssimes condicions del viatge encara empitjoraven més la salut dels soldats (12). Les autoritats illenques es preocuparen per aquest fet i sabem que va esser un dels principals temes tractats a la sessió de l'Ajuntament de Palma del 24 de gener de 1898 (13). En aquest mateix ajuntament, cap a setembre de 1898, es parlava de

crear un sanatori pels repatriats (14).

Els soldats malalts solien esser atesos a l'Hospital Militar de Palma. El dos de gener de 1899 "La Almudaina" publicava que:

"Durante el día de ayer fueron bastante numerosas las familias que visitaron el Hospital Militar de esta plaza, en cuyo establecimiento ingresaron (...) varios soldados repatriados (...). El estado de muchos individuos no es grave, habiendo ingresado tan solo en dicho establecimiento por hallarse atacados de sarna, cuya enfermedad como es sabido es peligrosa por la facilidad con que se propaga".

Cap al febrer de 1899, la ronya, malaltia duita pels repatriats, va atacar algunes famílies de les barriades de Palma, com Santa Catalina i sa Gerreria. El setmanari costumista "La Roqueta", comentava així aquest fet:

"¡Mirau que després d'havê morta un part de sa nostra joventut a Cuba, d'havê perdut aquesta illa y demás colonies y d'havê arribat mig morts casi tots aquells soldats, tení encara que burla y afrontar ronya per gratâ, es tot lo que se puguí dî!" (15).

Quan arribaven, els repatriats rebien un cert suport per part de les autoritats i de l'esmentada Junta de Protecció al Soldat, però també hi va haver particulars que expressaven la seva solidaritat amb els soldats que tornaven abatuts i afeblits.

Així, per exemple, sabem que un sastre eivissenc, Josep Ferrer Serra, donà roba pel primer repatriat eivissenc que tornàs ferit de la guerra de Cuba (16). El setembre de 1897 un emigrant mallorquí resident a Buenos Aires, Antoni Nadal Moré envià 25 pesetes pels soldats que tornaven ferits (16 bis). En el port de Sóller, el 13 de setembre de 1898, els veïnats varen atendre els repatriats amb cafè i llet. Per aquestes mateixes dades, a Manacor es tenia previst no fer cap funció a la fira a causa del retorn dels repatriats (17). Hi va haver diverses iniciatives, si bé d'escassa importància, per recollir doblers per als repatriats, com l'organització d'una "becerrada", o una "estudiantina" Militar que aniria pels carrers de Palma (18).

Els repatriats varen tenir sovint dificultats econòmiques. En tornar, només es pagava a les tropes "el tercio de los haberes que se les adeuden. Si dicho tercio ascendia de tres mensualidades de haber sólo se les abonaría éstas" (19). La qüestió del pagament dels soldats que havien participat en les campanyes d'Ultramar va esser un problema que va durar anys. L'abril de 1899 hi havia gent que especulava amb els "alcances" dels repatriats. Com que el govern no pagava els repatriats, alguns aprofitats compraven a baix preu aquests "alcances" (20).

En una data molt primerenca, l'abril de 1896, el governador civil de Balears encarregà a la Guàrdia Civil que recollís qualsevol repatriat que estàs en el carrer i que els presentàs al governador militar (21). El 18 de febrer de 1899, "La Roqueta" informava que alguns repatriats no havien tengut més remei que posar-se a fer de femeters per poder menjar.

Alguns repatriats es destacaren per la seva religiositat. Així, per exemple, l'eivissenc Vicenç Serra, procedent de Cuba, va pagar una missa a l'església de Sant Domingo d'Eivissa en compliment d'un vot. Una vintena d'eivissencs repatriats a començaments d'octubre de 1898, en arribar a Eivissa es dirigiren tot d'una a visitar la mare de Déu de la parròquia de Jesús (22).

La premsa illenca va dedicar molta d'atenció a la repatriació. La premsa diària de les capitals insulars publicava les llistes de repatriats i no mancaven els articles d'opinió, ja fossin propis, o procedents de la premsa peninsular. Un anònim corresponçal del diari "La Almudaina" feia aquestes consideracions:

"Difícil es trasladar al papel la impresión que nos causó el aspecto que presentaban los infelices soldados. En su semblante llevaban todos impresas las penalidades sufridas bajo el mortífero clima de Cuba (...). Las escenas que se desarrollaron en el muelle no son para ser contadas; las madres, con el dolor y la alegría sentidos á un mismo tiempo abrazaban á sus hijos con frenesí, tratando de desahogar sus corazones afligidos durante los largos meses de ausencia" (22 bis).

El "Boletín Comercial", una publicació de la Cambra Oficial de Comerç de Palma, dedicà un article titulat "Recuerdo" als morts a Ultramar, on parlava així dels repatriats:

"Tristeza, compasión, lástima y muchas otras impresiones causa (...)

la llegada á su patria de los soldados que regresan de Ultramar.

No queremos ocuparnos de la repatriación, ni de las escenas tristes que pueden presenciarse (...), ni del estado en que vuelven los que han defendido la patria en las que fueron nuestras colonias" (23).

Sobre aquest mateix tema, el setmanari catòlic i regionalista "Mallorca Dominical", editat a Palma, publicà un interessant poema del llavors jove poeta Miquel Ramón Ferrà Juan, titulat "Un màrtir".

"Miraulo, dèbil, prim, gròch com la cera,
Torna malalt de la perduda Cuba;
Un brás mitx destruït, plé de ferides,
De frèt tot enredat

L'he vist d'un tròs alluny, que s'en venia
A póch á póch, cap baix, la cara aixuta.
(...)

Trist va partir, però més trist retorna (24)

Com és lògic, la premsa il·lenca també anava plena amb notícies sobre la repatriació a la Península. En destacam dues relatives a Barcelona. El 30 d'octubre de 1898 el diari "La Almudaina" informa que a Barcelona s'han construït 300 nínxols destinats a enterrar els repatriats que morissin en aquesta ciutat. Mig any després, el 14 d'abril de 1899, aquest mateix diari relata una manifestació de mares de soldats morts a Ultramar que demanaven el pagament dels endarreriments de les seves pensions.

Un problema singular va esser el dels soldats de l'exèrcit espanyol presoners dels independentistes filipins.

Molts d'aquests presoners torbaren mesos en esser alliberats perquè els tagals no prengueren part en la pau de París i aviat esclatà una nova guerra, aquesta vegada entre filipins i nord-americans (febrer de 1899). El gener de 1899, es parlava de 12.000 presoners espanyols a les Filipines, una xifra que consideram molt exagerada (25).

Respecte als balears, el 28 d'agost de 1898 va caure presoner dels tagals Gabriel Reus Veny. Era de Cala Rajada i havia passat a les Filipines com a soldat el setembre de 1896. Va caure malalt a començaments de 1898. Quan es reincorporà, el març d'aquell any, fou destinat a les províncies del nord, on el varen fer presoner. No fou alliberat fins al desembre de 1899.

L'octubre de 1898, també eren presoners dels filipins el coronel d'enginyers Josep Ferrer, el tinent d'infanteria Ignaci Ferragut i el capità d'infanteria Segon Picó Lluch, la dona del qual s'havia repatriat l'agost d'aquest mateix any. D'Ignaci Ferragut ens consta que fou alliberat i que tornà a Mallorca el febrer de 1899 (26).

El juny de 1899, el govern civil de Balears va dirigir una circular als batles per saber quins illencs eren presoners a les Filipines (27).

9.3. LA JUNTA DE PROTECCIO AL SOLDAT (28)

"La Junta de Protecció al Soldat", va esser l'entitat que, a Mallorca, es va encarregar d'auxiliar dins les seves possibilitats, els repatriats que tornaven cansats i malalts.

Aquesta entitat era de caràcter privat, i es financiava amb donatius i amb subscripcions mensuals, però també va rebre sovint ajuda institucional.

El seu origen es remunta al juliol de 1896, quan s'ajornà, a Palma, el projecte de celebrar unes "fires i festes". Llavors sorgí en la comissió que s'havia d'encarregar de les funcions religioses i a proposta del metge Antoni Mayol Vidal (29), la idea de crear una societat per socórrer els soldats mallorquins que tornaven de la Guerra de Cuba ferits o malalts i els familiars dels soldats morts. L'esmentada comissió acceptà el projecte i redactà un reglament, que va esser aprovat pel govern civil de Balears el 29 de juliol de 1896.

Així, es creà a Palma, una "Junta de Protecció al Soldat de Cuba", que aviat, per poder socórrer els que tornaven de les Filipines, s'anomenà "Junta de Protecció al Soldat". Els socis fundadors foren Maties Company, presidents Enric Reig, Bernat Balle, Joan Muntaner, tresorer, Ramon Soler de la Plana, l'esmentat Antoni Mayol, Joan Lluís Estelrich, Antoni Maria Peña, Pere Bauzá, Ignaci Figuerola i Arturo Sarmiento, secretari.

La Junta va reunir els seus primers fons amb els donatius dels seus fundadors i amb alguns doblers que va rebre dels rectors i dels batles de Mallorca.

Va col·locar caixonets d'almoines a diversos llocs públics i envià circulars que demanaven suport a totes les corporacions i als notables mallorquins. Els fons augmentaren i es varen depositar a la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de les Balears.

La Junta també va participar, la tardor de 1896, en els actes d'acomiadament de les tropes que anaven a lluitar a Cuba. Poc després, participaren en la recepció del soldat manacorí Joan Josep Llodrà, l'heroi de Ramblazo. Per poder esser reconeguts, els membres de la Junta adoptaren un distintiu que consistia en una escarapel·la amb els colors nacionals espanyols.

Per aquetes mateixes dades, el director de "El Magisterio Balear", Jeroni Castanyo, va promoure una campanya entre els alumnes de les escoles, públiques i privades, de Mallorca, per recaptar doblers per a la Junta. Es reuniren unes mil pessetes i J. Castanyo es va incorporar a la Junta de Protecció al Soldat (30).

Com que cada vegada havia de socórrer més ferits i malalts, la Junta demanà suport als directors dels periòdics locals. Així, s'incorporaren a la Junta Estanislau de Kostka Aguiló, en representació del "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana", Bartomeu Sureda ("El Liberal Palmesano"), Pere Peyró ("La Almudaina"), Josep Vives ("El Heraldó"), Marià Zaforteza ("La Tradición"), Josep Latorre ("Revista Balear de Ciencias Médicas"), Manuel Peña ("Boletín Comercial"), Joan Gelabert ("El Isleño"),

Francisco de P. Arias ("El Diario de Palma") i Ricard Fuster ("La Unión Republicana").

Pel Nadal de 1896, la Junta realitzà un present en forma de comestibles als trenta-vuit soldats que socorria.

El febrer de 1897, organitzà una colcada que fou un gran èxit i que permeté recollir 4.620 pessetes:

"Abria la marcha de la cabalgata un piquete de la Guardia Civil montada con traje de gala. Seguian la carroza simbólica del Veloz Sport Balear escoltada por cuarenta ciclistas, la del Centro Militar figurando a proa ddel acorazado Pelayo y acompañada de muchos ginetes con el traje de rayadillo, la de D. Antonio Esteva representando una gran Cuba, la del casino Unión Republicana que representaba á un obrera amparado á un soldado herido, la del periódico La Ultima Hora, alegórica de Mallorca, seguida del personal de la redacción, la del Club de Regatas figurando un elegante buque, la del Círculo Mallorquín una escena de campaña bajo un grupo de cocoteros y la de la Junta"

Aquest mateix mes, el batle de Palma destinà 1.651 pessetes a la Junta, i poc després l'Ajuntament de Palma li atorgà una subvenció mensual de 50 pessetes.

L'augment dels recursos econòmics, l'arribada constant de soldats i les peticions d'ajut dels familiars dels soldats morts, varen fer que adquirís cada vegada més importància. Es va haver de redactar un nou reglament, que va esser aprovat pel governador civil el 23 de març de 1897 (31). Segons aquest reglament, la Junta s'estructurava en les comissions de recaptació, de

govern i d'administració. La de govern era l'encarregada de distribuir els recursos de l'entitat.

Ja hem indicat que va esser la Junta que organitzà, a Palma, els funerals pels soldats morts, l'abril de 1897 i el gener de 1899.

La Junta nomenà delegats en algunes poblacions de l'illa. A Sóller, el delegat va esser Elias Santano, i a Felanitx, Salvador Vidal.

També es preocupà per la propaganda. Es publicaren anuncis com el següent, insertat en el programa de l'exposició balear de Sóller de 1897:

"¡OJO!

Los que os divertís en Sóller:

Tened en cuenta que regresan de Cuba y Filipinas muchos soldados heridos ó enfermos necesitados de auxilio.

La Junta de Protección al Soldado establecida en Palma se cuida de socorrerlos.

Cualquiera de sus individuos admite donativos para dichos soldados".

L'octubre de 1897, el diari "La Ultima Hora" organitzà un concert en el Teatre de Palma que suposà 3.030 pessetes per a la Junta.

Aquesta entitat organitzà el desembre de 1897 una tómbola amb objectes donats per diverses entitats i particulars (32). A l'acte hi assistiren les autoritats eclesiàstiques, civils i militars i el president, Company, pronuncià un discurs que acabà amb visques a Espanya i a Mallorca. El benefici d'aquesta tómbola va ascendir a 11.223 pessetes.

Poc després s'incorporaren a la Junta Francesc de P. Casas i el metge Gabriel Oliver (33). El març de 1898, la Junta havia repartit 330 pensions a soldats malalts i a famílies de soldats morts, amb unes despeses de 1.565 pessetes (34).

Quan s'inicià la guerra amb els Estats Units, l'abril de 1898, la Junta es va oferir per auxiliar els ferits en el cas que hi hagués una invasió de Mallorca.

A partir d'agost de 1898, les seves despeses augmentaren a causa de la repatriació de tots els soldats de l'exèrcit colonial. Sovint, els membres de la Junta esperaven els repatriats en el moll i els donaven petites quantitats en metàl·lic -cinc pessetes, tres pessetes, dues pessetes i mitja-.

La Junta de Protecció al Soldat sol·licità que els soldats balears que formaven part del batalló Provisional de Cuba tornassin junts a Mallorca. El comte de San Simón, llavors diputat conservador per Mallorca, i l'ex-governador civil de Balears, Victoriano Guzmán Rodríguez, realitzaren diverses gestions, que resultaren infructuoses (35).

Així i tot, el 31 de desembre de 1898 arribaren a Palma uns dos-cents repatriats mallorquins del Batalló Provisional de Cuba. La Junta els va esperar en el moll de Palma i els acompanya al quarter del Carme, on el seu president, Maties Company:

"Les dirigió elocuentes frases de patriotismo y de consuelo, recomendandoles que no se olviden de la Virgen á la que dirigió una ferviente súplica para que les alivie de las enfermedades que les aquejan" (36).

A continuació, els soldats foren obsequiats amb un berenar consistent en una ensaïmada, un tassó de vi i un puro. A més, la Junta els va donar cinc pessetes a cadascu. Va pagar les ensaïmades Mateu Bosch, propietari d'un forn, que fou nomenat membre de la Junta.

El novembre de 1898, el bisbe de Mallorca, Pere Juan Campins expressà el seu suport a la Junta. El mes de gener de 1899 lliurà a la Junta 500 pessetes. D'altra banda, la Diputació provincial de Balears, presidida llavors pel polític liberal Alexandre Rosselló, també subvencionà la Junta (50 pessetes el novembre de 1898 i 986 l'agost de 1899).

També obtengué quantiosos recursos, unes dotze mil pessetes, a través d'una tómbola organitzada pel Foment de la Pintura i Escultura i el Círculo Mallorquín, que inicialment s'havia de fer a benefici de la subscripció nacional de la primavera de 1898. Els presidents de les dues entitats esmentades, Alexandre Rosselló i Manuel Villalonga, s'incorporaren a la Junta de Protecció al Soldat (37).

La repatriació arribà al seu punt àlgid els primers mesos de 1899. La Junta continuava auxiliant els repatriats segons el seu estat:

"Las casas del Tesorero-pagador Sr. Montaner, de los encargados de autorizar los pagos señores Aguiló y Castaño y de los médicos señores Oliver y Mayol se veían invadidas todos los días que llegaban á Palma vapores correos"

L'abril de 1899 l'entitat considerà que tenia prou fons per realitzar la seva tasca, així que va decidir suspendre el cobrament de les subscripcions mensuals que realitzaven diversos particulars.

El setembre d'aquest mateix any, va rebre i va obsequiar Antoni Bauzà Fullana, el soldat mallorquí que havia format part dels "Últims de les Filipines".

Ja dins el 1900, els ajuntaments de Felanitx i de Palma felicitaren la Junta per la seva tasca humanitària. Finalment el maig d'aquest mateix any, l'entitat es va dissoldre i va lliurar 196 pessetes que tenia de superàvit als rectors de les parròquies de Palma perquè fossin distribuïdes entre els soldats pobres.

Durant el seus cinc anys d'existència, la Junta de Protecció al Soldat va recaptar 47.636 pessetes, 42.876 de les quals procedien de donatius i 4.760 de subscripcions mensuals. Aquesta entitat va repartir 47.440 pessetes de la següent manera:

-Auxilis a soldats retornats malalts.....	20.524 pessetes.
-Socors a soldats repatriats.....	11.345 "
-Pensions a pares de soldats morts.....	13.443 "

La Junta de Protecció al Soldat va arribar a estar formada per trenta persones. Entre elles hi havia quatre clergues, el canonge lectoral de la Seu i després capiscol, Maties Company, que fou el president, el prevere Bernat Balle, director del col·legi del Diví Cor, (38), el canonge Enric Reig i Honorato del Val, su-

perior dels agustins (39); tres metges, Antoni Mayol, Gabriel Oliver i Josep Latorre Izquierdo (40); i onze escriptors i periodistes, Estanislau de Kostka Aguiló i Aguiló (41), Bartomeu Sureda, Pere Peyró, Marià Zaforteza, Josep Vives, Manuel Penya, Joan Gelabert, Francisco de P. Arias, Ricard Fuster, Arturo Sarmiento, que fou el primer secretari, i Joan Lluís Estelric Pere-lló (42).

També hi havia tres comerciants, Ignaci Figuerola, Joan Montaner i Mateu Bosch; un polític, Alexandre Rosselló; el president del Círculo Mallorquín, Manuel Villalonga; un pintor, Pere Llorenç; un músic, Josep Balaguer Vallès (43); un propietari, Ramon Soler de la Plana; i un pilot de vaixell, Pere Bauzá.

Podem concloure indicant que a la Junta estaven ben representats aquells sectors dels grups dominants de la societat mallorquina que tenien una certa preocupació social, com són els metges, els pedagogs, alguns escriptors i alguns clergues (44).

9.4. LES MANIFESTACIONS DE REPATRIATS

Com hem vist, les autoritats civils, militars i eclesiàstiques intentaren, sobretot mitjançant la Junta de Protecció al Soldat, atendre l'allau de repatriats que tornaven d'Ultramar. Però el suport econòmic donat als repatriats va esser insuficient i molts de repatriats varen tenir grans dificultats. El malcontent dels repatriats va esclatar en diverses manifestacions, a la Península i també a Mallorca.

El 6 de març de 1899, a Palma, un dos-cents repatriats retornats recentment es concentraren en una taverna prop de la porta de Jesús. Acordaren fer una manifestació per reclamar els "alcances" que l'estat els devia. Els manifestants entraren dins la ciutat (45) i visitaren primer el governador civil, Román Laá y Rute, que manifestà la seva bona disposició per donar-los suport, si bé l'assumpte estava fora de la seva incumbència. Després, els manifestants visitaren el governador militar, Saens de Miera. Aquest els exposà que el Consell de Ministres estava discutint la forma de pagar en metàl·lic el que es devia als soldats. Mestrestant, calia esperar i la manifestació s'havia de dissoldre "sin dar motivo á que tuviese que tomar medidas represivas". El governador militar també va indicar que si qualque repatriat tenia necessitat absoluta, podia enviar una instància al govern que "quizás seria atendida". Els repatriats es varen haver de dissoldre sense haver obtingut res en net (46).

Aquest mateix dia hi va haver una altra manifestació de

repatriats a Felanitx, un dels municipis més afectats per la crisi econòmica provocada per la fil·loxera. Un centenar de repatriats anaren a l'ajuntament on presentaren una instància que demanava el pagament dels "alcances", i, de forma immediata, de 250 pessetes. Els repatriats argumentaven que els de Madrid ja havien rebut aquests doblers. El batle es va comprometre a trametre la instància al governador militar perquè l'enviàs al president del consell de ministres. A continuació, els repatriats es retiraren a les seves cases sense cap incident (47).

Encara hi va haver una tercera manifestació de repatriats, a Palma, el 16 de març de 1899. Uns sis-cents repatriats, naturals de les Illes Balears, es reuniren prop d'un hostalet anomenat "Buenos Aires" i s'organitzaren per realitzar una nova manifestació.

Un inspector de policia, Aparici, acompanyat d'alguns agents, intentà que desistissin. No ho aconseguí i els repatriats marxaren, per la porta de Jesús, al govern civil. El governador, Roman Laá, els aconsellà que es dissolguessin o es veuria obligat a utilitzar la força. Aquest advertiment va esser rebut pels repatriats amb crits de "fuera" i "abajo el gobierno".

A continuació, els manifestants es dirigiren al govern militar, "dando vivas al ejército y mueras á las autoridades". Quan arribaren a la plaça de les drassanes, una secció de la guàrdia municipal montada, comandada per Moyà, amb el suport dels inspectors de policia, els va intentar dissoldre i s'originà un "pequeño tumulto".

Després, els repatriats es reagruparen a l'esplanada de la

l'lotja de Palma i es dirigiren a la seu de la Capitania General de Balears, el Palau de l'Almudaina. Aquí, els aturà, primer la guàrdia municipal i després un piquet de la guàrdia civil a cavall. Llavors, va sortir de l'Almudaina el coronel del Regiment Regional de Balears Número 1. Aquest cap va advertir els manifestants que, com a militars, s'exposaven a patir "graves consecuencias si hacian manifestaciones tumultuosas". Els repatriats li exposaren la seva situació i es queixaren que els caps havien cobrat i en canvi a ells els devien moltes de pagues.

Un poc més tard, un repatriat va esser comissionat per parlar amb el capità general, Rosendo Molino Mendoza. La màxima autoritat militar de Balears assenyala que faria les gestions que pogués, però els repatriats s'havien de dissoldre sense provocar "desagradables sorpresas". El comissionat, una vegada en el carrer, va intentar convèncer els seus companys perquè es dissolguessin. Però la policia havia detengut els dotze líders de la manifestació i els repatriats no es volien dissoldre fins que no fossin alliberats.

Quan aconseguiren aquest objectiu es dirigiren a la plaça de Cort, a la seu de l'Ajuntament. El batle, Eugeni Losada Mulet, es va comprometre a presentar a l'Ajuntament una proposició favorable als repatriats. Ja més calmats els ànims, la guàrdia civil va dividir la manifestació en dos grups. Una part dels manifestants marxà pel carrer den Brossa, i l'altra pel carrer de Colom. Després de recórrer pacíficament diversos carrers es reagruparen al lloc de partida, l'hostalet de Buenos Aires (48).

La qüestió del pagament als repatriats, la principal causa de les manifestacions dels repatriats, es va perllongar durant molt de temps. No sabem exactament quina era la quantia dels "alcances" que reclamaven els repatriats, però el març de 1899 el govern va establir que pagarien cinc pessetes per cada mes en campanya (49).

L'u de maig de 1899, la primera de les conclusions socialistes per als poders públics va esser, precisament, l'immediat pagament als repatriats (50). El Partit Socialista Obrer Espanyol va esser l'organització que més es va preocupar per aquest problema. Es va crear una comissió "Pro Alcances de Ultramar", que va presidir el dirigent socialista i ex-combatent a Cuba Llorenç Bisbal, amb Sebastián Llerida com a secretari. Encara el 1915, aquesta comissió va dirigir una circular "á los españoles de corazón", on sol·licitava:

- 1- Que el govern reprengués el pagament dels plusos de campanya i "demás alcances de Ultramar de las últimas y penúltimas guerras coloniales".
- 2- Que també pagui als voluntaris 250 pessetes per cada any que varen servir a l'Exèrcit de Cuba.
- 3- Aquests pagaments s'hauran de fer directament als interessats o als seus hereus.
- 4- Que en un termini de dos anys el govern

hagi pagat tots els deutes.

5- Que el govern fixi un nou termini perquè aquells que per absència o ignorància no varen poder sol·licitar el cobrament dels seus "alcances" ho puguin fer ara (51).

9.5. ELS "SUPERVIVENTS"

Amb el pas del temps, els "supervivents" de les guerres de Cuba i de les Filipines varen rebre un cert reconeixement per part de les autoritats.

Sembla que per una llei del 1945 tots els supervivents que ho sol·licitassin podien esser nomenat tinents honoraris de l'E-xèrcit Espanyol. En els documents que s'expedien per aquest motiu s'especificava que havien participat en la Campanya Colonial de Cuba on havien posat de relleu les "virtudes de la raza" (52).

El novembre de 1949, l'Associació de Supervivents de les campanyes de Cuba i de les Filipines organitzà, a la plaça de toros de Palma, un festival folklòric en homenatge dels supervivents de Cuba, Puerto Rico i de les Filipines. Estava patrocinat pel capità general de Balears, Eduardo Sáenz de Buruaga i hi participaren grups d'Aragó i d'Andalusia i l'agrupació "Aires de Montanya", de Mallorca (53).

A finals de 1955, l'Ajuntament de Palma va fer un altre homenatge als supervivents de la campanya d'Ultramar i el "Diario de Mallorca" va publicar els noms de cinquanta supervivents (54).

Encara cap a 1960, es va concedir als escassos supervivents una pensió anual de 3.000 pessetes (55).

9.6. L'EMIGRACIO A LES ANTIGUES COLONIES DESPRES DEL FINAL DE LA GUERRA

El final de la guerra (agost de 1898) i el canvi de sobirania (desembre) no implicaren ni un retorn massiu dels emigrants de Cuba i Puerto Rico ni que s'aturàs l'emigració illenca cap a aquests indrets. Naturalment, si que retornaren els funcionaris colonials, sobretot els militars (56). Pel que fa a les Filipines, la situació era diferent ja que hi havia molt poca emigració.

9.6.1. L'EMIGRACIO A CUBA (1898-1907)

Durant cinc mesos, d'abril a agost del 1898, les relacions amb les Antilles es varen interrompre completament a causa del bloqueig nord-americà.

El 18 d'agost de 1898 arribaren al port de Sóller alguns sollerics procedents de Cuba. Tornaren a Mallorca a causa de la "paralització dels negocis" per mor de la guerra, i ho varen fer d'una manera indirecta a través de l'"estranger". L'octubre d'a-

quest mateix any arribaren també a Sóller Guillem Colom Muntaner, Llorenç Roses, Francisca Arbona i d'altres (57).

Aquest mateix mes ja es registrà la partida d'un emigrant cap a Cuba pel port de Palma. Durant el 1899, passaren a Cuba 76 illencs (58). L'abril d'aquest mateix any partiren des de Palma cap a Barcelona, amb destí a Cuba una trentena d'homes naturals d'Andratx, Calvià i Capdepera que anaven a l'Havana per a participar en la zafra. El 31 de maig de 1899, la premsa recull la notícia que han tornat un gran nombre de mariners d'Andratx després d'haver fet feina a la zafra (59).

Segons un cens efectuat a Cuba entre el 1898 i el 1901, hi havia a l'illa 835 balears, que es repartien així:

L'Havana	439	persones
Las Villas	213	"
Santiago	88	"
Matanzas	37	"
Pto Príncipe	35	"
Pinar del Río	23	"

Pel que fa a les seves activitats, 322 illencs es dedicaven al transport, 239 al comerç i a serveis i altres 239 a la producció (60).

El 1900, els emigrants balears només suposaven l'1,38% dels emigrants procedents de la Península Ibèrica i illes adjacents. Així i tot l'emigració illenca era superior a la d'Aragó, Navarra, Múrcia i Extremadura. La colònia balear estava quasi exclusivament composta per homes (98,41%), molts dels quals eren fadrins (el 49%). L'analfabetisme arribava al 35%, una taxa que només era superada pels canaris (61).

El 1899 partiren del port de Palma cap a Cuba 76 persones, i el 1900, altres 68 (62).

Durant els primers anys de la postguerra, la vida pels emigrants no va esser fàcil en un país destruït per la guerra. La Memòria de 1900 de la Societat Balear de Beneficiència de l'Havana assenyalava que

"el contingente de baleares llegados en esta (illa, Cuba) durante el año social que acaba de finir ha sido sumamente reducido, pudiendo añadir que los aquí de antes, no han podido contribuir cual hubiera sido su voluntad, por las causa que son de todos conocidas" (63).

Aquest any, la Societat Balear només tenia 72 socis, és a dir, menys que la meitat dels que tenia quan es va fundar el 1885. Però aquest mateix 1900 es va crear una Secció d'Auxilis Mutus, que el 1901 disposava de 461 socis, mentre que la Societat Balear només en tenia 59. Ambdues societats constituïren el "Centre Balear. Beneficiència i Auxilis Mutus", que es considerava fundat el 1885 i reformat el 1901.

L'expansió del Centre Balear demostra clarament el creixement de la colònia illenca a Cuba. El 1902 tenia 532 socis, dels quals 40 fundadors, 420 socis de número i 72 familiars; el 1903 en tenia 1.077, dels quals 859 eren socis fundadors i numeraris, i la resta familiars; i el 1904 en tenia 1.522, dels quals 1.053 eren socis de número.

Aquest creixement s'incrementà en anys posteriors, quan l'emigració dels balears a Cuba degué adquirir un caràcter massiu. El 1905, el "Centro Balear. Sociedad de Beneficiencia, Auxilios Mútuos, Instrucción y Recreo", va doblar el seu nombre de socis i va arribar als 2.657, dels quals 1.867 eren socis de número. L'any següent, tenia 3.682 socis, 2.574 dels quals eren socis numeraris. L'octubre de 1907 comptava amb 4.988 socis.

Paral·lelament en aquest enorme creixement quantitatiu, el Centre Balear va anar diversificant els seus serveis i creant algunes delegacions. El 1902, es va crear la delegació de Batabanó, el 1906, les de Güira de Melena i Caibarién. El 1913, també en tenia a Marianao (província de l'Havana). S'organitzaren noves seccions, com les d'invàlids (1902), propaganda (1903), instrucció (1906). Al final de 1905 va fundar la "Quinta de Salud La Balear" que durant el 1906 va atendre 673 malalts i efectuà 163 intervencions quirúrgiques.

El Centre Balear, estava en relació amb les altres organitzacions dels emigrants hispànics i amb la premsa, tant la de l'Havana, com la de Mallorca (La Última Hora, La Unión Republicana, La Roqueta), i la d'Eivissa (El Correo de Ibiza i La Unión Republicana) (64).

9.6.2. L'EMIGRACIO A PUERTO RICO (1898 - 1900)

Poc després de l'armistici d'agost de 1898, es varen reprendre les relacions migratòries entre Mallorca i Puerto Rico. Al principi del setembre de 1898 va aparèixer a "La Almudaina" la següent crònica del corresponsal de Sóller;

"La mayoría de los paisanos nuestros con residencia en Puerto Rico que á principios de verano llegaron á este pueblo en donde les sorprendió la ruptura de hostilidades con los yanquis, han emprendido de nuevo su regreso á la citada isla ansiosos de saber á ciencia cierta el resultado de pasadas contingencias. En el primer vapor que salió de Cádiz luego de firmada la paz se embarcó don Juan Rullán; posteriormente salieron para el mismo punto don Antonio Canals, don Bartolomé Marqués, don Juan Arbona y en el que se hizo á la mar anteayer lo verificó nuestro particular amigo don Alfonso Castañer" (65).

Segons les "Estadísticas de Emigraciones é Inmigraciones", durant el segon semestre de 1898, només partiren des del port de Palma cap a Puerto Rico tres persones en el mes d'octubre.

Sembla que ni l'ocupació nord-americana ni la posterior pèrdua de la sobirania espanyola (desembre de 1898), provocaren un retorn massiu dels emigrants illencs. Així i tot, hi va haver un cert nombre de balears que retornaren per aquestes dades. Coneixem els casos de Pere Lluç Mayol, que arribà a Sóller

l'octubre de 1898; d'Antoni Bauza Frontera, que també tornà a Sòller, el novembre del mateix any (66), i del pollencí Jaume Cifre Albertí, que retornà el 1899 (67).

També abandonà Puerto Rico després del canvi de sobirania Salvador Suau Mulet, que havia estat batle de Mayagüez i morí a Barcelona el 1902. Un cas curiós és el d'un mallorquí d'Adjuntas que passà a Santo Domingo, on es dedicà al conreu del cafè (67 bis).

Naturalment, degué tornar tot el personal vinculat a la burocràcia colonial, sobretot oficials de l'exèrcit i de la marina.

L'emigració es va reprendre durant el 1899 (42 emigrants des del port de Palma), i el 1900 (34 emigrants), però sense arribar a les xifres superiors al centenar d'emigrants dels anys 1895-97 (68).

El 1899, passà a Puerto Rico Joan Barceló Juan, perquè havia obtingut una beca en el seminari de San Juan, i el 1900 demenà permís per anar Puerto Rico el prevere Joan Serra i Ferrer, de Capdepera (68 bis).

En general, la immigració a Puerto Rico va disminuir molt durant el segon decenni del segle XX (69).

9.6.3. LES FILIPINES

El cas de les Filipines és molt diferent al de les Antilles. La presència balear estava molt vinculada a la burocràcia colonial espanyola, així que la majoria degueren retornar el 1898 i el 1899.

Del qualsevol manera, només sabem que l'agost de 1898 el capità general de les Filipines va expedir passaport, a compte de l'estat, per Antònia Buada Pujol, esposa del capità d'infanteria Segon Picó Lluch, perquè acompanyada dels seus fills retornàs a la metròpoli; i que el maig de 1899 arribaren a Palma diverses famílies procedents de les Filipines (70).

Per altra banda, el setembre de 1898 va partir de Palma cap a Manila l'important comerciant d'aquesta capital, Joan Oliver Bauzá, natural de Palma (71).

No hi va haver un retorn massiu dels missioners illencs que hi havia en aquelles terres. Encara el 1913, passaren a Manila els jesuïtes Josep Grimalt, Pere Llull, Miquel Llull, i el 1918 hi anà Sebastià Gamundí, que també era jesuïta (71 bis).

9.7. LES REPERCUSSIONS ECONOMIQUES

Les guerres de Cuba i de les Filipines afectaren diversos aspectes de la vida econòmica de Mallorca i Menorca. El 1895, l'inici de la guerra de Cuba i la qüestió de la circulació de la moneda mexicana afectaren les exportacions de sabates i de teixits. En un altre sentit, durant la guerra hi va haver empreses mallorquines que proveïren l'exèrcit colonial espanyol.

Alguns balears també contribuïren a l'Emprèstit nacional voluntari de 1896 i a la Subscripció nacional voluntària per al foment de la marina i per les despeses de guerra de 1898.

Els efectes negatius de la Guerra de Cuba foren realment importants entre l'abril i l'agost de 1898, arran de la interrupció total del comerç amb les colònies a causa del bloqueig nord-americà. Llavors, tancaren moltes de fàbriques i tallers de sabates a Palma i Maó, principalment, i l'atur va créixer moltíssim.

El 1895, va esser un any difícil per a l'exportació del calçat a les Antilles, que es va veure afectada per la circulació de la moneda mexicana a Puerto Rico (72) i per la guerra iniciada a Cuba.

A Mallorca moltes de comandes de sabates procedents de Cuba s'anul·laren. A la gran Antilla únicament hi arribaren sabates de

"molt poca qualitat, i pels grans fabricants que allí hi tenien botigues pròpies (com el senyor Rubert). Els petits fabricants entraren en bancarrota, es retiraren del negoci o intentaren aconseguir plaça als mercats de Puerto Rico, Filipines i a l'interior de la Península espanyola. L'atur forçós provocà una "desapreciación" fabulosa de la mà d'obra mallorquina" (73).

La situació devia esser semblant a l'illa de Menorca, on el mercat cubà tenia molta d'importància.

El juny de 1895, el diari "La Almudaina" afirmava que eren mils els obrers sense feina i que a Palma, Maó i altres localitats on el sector del calçat era la principal indústria, hi havia centenars de treballadors que feien de captaires (74).

Malgrat aquesta situació, l'exportació de calçat a l'"estranger" pel Port de Palma anà en augment en el període 1894-1897, i només es reduí molt el 1898:

ANY	KILOS	PESSETES
1894	37.936	606.976
1895	60.549	1.210.980
1986	139.653	2.793.060
1897	209.044	4.180.880
1898	70.353	1.125.648 (75).

En canvi en el sector dels teixits, sí que s'observa una recessió en les exportacions a l'"estranger" pel Port de Palma. Si el 1894 sortiren 13.586 kg de teixits de cotó blanc, el 1895 només en sortiren 6.421. Pel que fa a teixits tintats i estampats, es passà de 55.031 kg (1894) a 6.423 kg (1985). L'exportació de flassades es reduí de 2.018 kg (1894) a 670 kg (1895) (76).

S'ha dit que l'avituallament de les tropes que partiren cap a Ultramar era un bon negoci per alguns industrials i que les te-
les pels uniformes eren proporcionades per les fàbriques catala-
nes (77).

A Mallorca, almenys des de 1891, la firma Hereus de Vicenç
Juan "Ribes", fabricava "Mantas para el Ejército y Armada,
Marinería y Hospitales" (78), i s'ha afirmat que el "rayadillo
militar que vistieron los soldados", també fou subministrat per
aquesta empresa (79). Efectivament, quan el novembre de 1895
partí de Palma cap a Cuba un important contingent de tropes,
l'empresa Hereus de Vicenç Juan s'encarregà d'elaborar el ves-
tuari de roba de llista i "rayadillo" pels soldats. La roba blan-
ca es va fer a l'establiment de Joan Muntaner i hi treballaren un
centenar de dones. Les sabates, l'anomenat "calzado guajiro", les
va subministrar un empresari anomenat Garau, que precisament
s'havia enriquit amb les exportacions a les colònies (80).

Pel que fa al sector del calçat, s'ha indicat, sense donar
més precisions, que després de la crisi de 1895:

"Les indústries del calçat comen-
çaren a funcionar quan, per in-
fluència del general Weyler, l'es-
tat els encarregà 80.000 parells de
botes destinades a l'exèrcit colo-
nial" (81).

Ja hem vist que l'exportació de calçat pel port de Palma
augmentà molt els anys 1896 i 1897, precisament quan Valerià Wey-
ler i Nicolau ocupava la capitania general de Cuba.

Una altra repercussió econòmica causada per la Guerra de Cuba fou l'Emprèstit nacional voluntari de 1896.

El 31 d'octubre de 1896, el Consell de Ministres espanyol acordà l'emissió d'obligacions del tresor per valor de 400 milions de pessetes nominals, amb la garantia de les rendes de les duanes. Aquest emprèstit, de caràcter voluntari, va sorgir de la iniciativa d'algunes cambres de comerç i de diverses personalitats de l'oligarquia de la Restauració. La seva finalitat era contribuir a l'esforç de l'Estat per mantenir Cuba espanyola, però l'alt interès arribava al 16% i les bones condicions d'aquest emprèstit el convertiren en una maniobra especulativa.

S'hi varen subscriure bona part del personal polític de la Restauració, financers, entitats bancàries, industrials, grans companyies com la Transatlàntica, i fins i tot la família reial espanyola.

A Mallorca, com a la resta de l'Estat, la propaganda "patriòtica" incitava a la subscripció. El bisbe Jacint Maria Cervera i Cervera envià una circular a tots els rectors on els exhortava a què donassin suport a l'emprèstit.

El 12 de novembre, es realitzà a Palma una reunió, sota la presidència del governador civil interí de Balears, Tirso Alonso, per tractar la qüestió de la participació illenca en l'emprèstit. Hi participaren representats dels partits polítics dinàstics, dels bans i caixes, de la indústria i del comerç i de la premsa.

La participació de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Palma de Mallorca, fou poc important. El governador civil

volia fer una reunió amb la seva junta per promoure la subscripció "nacional", però es va considerar innecessari i els vocals de la cambra es limitaren a fomentar la subscripció.

A nivell estatal, la subscripció fou un èxit. El 16 de novembre de 1896 s'havien recaptat 599.899.000 pessetes. S'ha assenyalat que la localització geogràfica d'aquest emprèstit posava de manifest la geografia dels interessos colonials a l'Estat Espanyol. Així les zones que més contribuïren foren Madrid (305 milions), Barcelona (80 milions), Bilbao (38 milions), Astúries, Balears, Sevilla, Cadis, Màlaga, Valladolid i Santander. Renovat els anys 1897 i 1898, aquest emprèstit, anomenat de "duanes", arribà a cobrir un volum de 800 milions de pessetes.

A Mallorca es varen adquirir obligacions per valor d'uns 7 milions de pessetes, la qual cosa situa les Balears molt per damunt de la mitjana de les "províncies", que és de 3,7 milions si excloem, a més de Madrid, Barcelona i Bilbao.

Els principals subscriptor mallorquins foren els següents:

- El Foment Agrícola de Mallorca (82) (1.000.000 de pessetes).
- El Crèdit Balear (83) (800.000).
- "La Isleña Marítima" (84) (400.000).
- El Banc de Sóller (85) (250.000).
- La Caixa d'Estalvis de Balears (86) (250.000).
- Hereus de Vicenç Joan (87) (250.000).
- Antoni Frontera Bauzá (88) (115.000).
- Banc de Felanitx (89) (100.000).
- El comte d'Aiomas (90) (100.000).

- J. Aguiló Cetre (91) (100.000).
- Manuel Salas (92) (100.000).

Aquests onze subscriptors sumaven la meitat del valor de les obligacions adquirides a Mallorca (3.465.000 pessetes). Si a més, tenim en compte que altres particulars hi varen contribuir amb 100.000 o 50.000 pessetes, podem concloure que l'oligarquia il·lenca va copar l'emprèstit (93).

A Eivissa, el vicari capitular incità el capítol, el clergat i els fidels a què participassin en l'emprèstit per "donar exemple", ell mateix es va subscriure per 9.500 pessetes. El capítol també se subscribí per 500 pessetes. Altres subscriptors importants varen esser, Joan Román ,que contribuí amb 200.000 pessetes, i Joan Tur Llaneras, que ho va fer amb 10.000 (94).

Un element important dins l'ambient pro-bel·licista que es vivia a Mallorca la primavera de 1898, fou la Subscripció nacional voluntària per al foment de la marina i per les despeses de guerra. El decret per aquesta subscripció es va publicar a la "Gaceta de Madrid" el 14 d'abril de 1898 i aviat s'organitzaren Junes Auxiliars Provincials.

A Mallorca, la junta provincial es va crear el 26 d'abril de 1898 i hi participaven totes les autoritats de l'illa, des del bisbe al director de la sucursal del Banc d'Espanya a Palma, passant pel governador civil, el batle de Palma, el president de l'Audiència i el delegat d'hisenda, i, és clar, el capità general i el comandant de marina. S'establiren com a centres de subscripció les secretaries de la Diputació de les Balears i de l'Ajuntament de Palma, així com la de la cambra i govern del bisbat de Mallorca (95). Es crearen juntes de caràcter local, i, a principis de maig de 1898, també se'n crearen de caràcter comarcal, almenys a Manacor (96).

A Eivissa, el 30 d'abril de de 1898, es creà una Junta Local presidida per les principals autoritats de l'illa, el vicari capitular Joan Torres Ribas, el comandant militar Vicente Pereira, el comandant de marina José Aurióles, el jutge de primera instància Juan García Taheño, el batle d'Eivissa Josep Verdera i l'administrador depositari d'hisenda Julián Palacios. Aquesta junta convocà una reunió amb els veïnats el dia primer de maig. El dia 10 d'aquest mateix mes aparegué al "Diario de Ibiza", l'única publicació periòdica que en aquells moments hi havia a l'illa, la

primera llista de subscriptors, encapçalada pels membres de la Junta (97).

A Menorca, i sota la presidència del bisbe de Menorca, Salvador Castellot Pinazo es va constituir, el 2 de maig de 1898, una junta auxiliar composta de les primeres autoritats militars, civils, judicials i administratives. A cada poble de l'illa es nomenà una Junta Local, composta del rector més antic, del president de l'Ajuntament, del jutge municipal i d'un dels majors contribuents (98).

Les llistes dels subscriptors es publicaren als butlletins de la província i dels bisbats i, després, a la "Gaceta de Madrid". Sovint, també sortien als diaris locals de Mallorca, Menorca i Eivissa.

En aquesta subscripció hi va contribuir bona part de la societat benestant de les Balears. Així, a Mallorca, la primera llista de subscriptors estava encapçalada pel vicari capítular i el president de l'audiència territorial i en ella hi figuraven un representant de la noblesa i un gran nombre de clergues.

Com hem vist, quan s'inicià la guerra amb els Estats Units, les administracions públiques hi destinaren quantitats importants: 75.000 pessetes la Diputació de les Balears i 50.000 l'Ajuntament de Palma.

La subscripció nacional de 1898, va tenir un cert caràcter

popular a causa dels nombrosos actes que s'organitzaren per recollir fons i per l'existència de les Junes Locals. El 8 de maig de 1898, se celebrà a la plaça de toros de Palma una funció gímnastica, de la qual es va destinar el 50% de la recaptació per a la subscripció. El 15 de maig s'organitzà en el Teatre Femenies de Manacor, una funció per aquesta mateixa finalitat. El mes de juny, el Foment de la pintura i l'escultura organitzà una tómbola a benefici de la subscripció (99).

Malgrat aquests esforços, sembla que els donatius foren escassos a Mallorca (100). En total, es recaptà a totes les Balears, d'abril de 1898 a febrer de 1899, 138.797,13 pessetes, de les quals 83.000 s'havien de destinar a la defensa de les Balears, perquè així ho indicaven els donants (101).

A començaments de 1898, es va produir a Mallorca una greu "crisi de feina", en expressió de Pere Gabriel, provocada en part o incrementada per la guerra amb els Estats Units, que va interrompre el comerç entre les Antilles i les Illes Balears (abril-agost de 1898).

L'exportació "a l'estranger" de teixits pel port de Palma va davallar dels 41.634 quilos el 1897, als 11.495 el 1898, en el cas del cotó blanc; i de 67.556 quilos (1897) a 18.037 (1898), en el cas dels teixits tintats i estampats; i de 2.130 quilos (1897) a 710 (1898), en la de les flassades. També va minvar molt el comerç de cabotatge del port de Palma de filats de cotó, teixits de cotó i teixits de llana. En canvi va augmentar l'exportació de productes de lli.

Les sortides de calçat mallorquí cap a l'estranger pel port de Palma també varen patir una gran davallada el 1898. Els 209.044 quilos del 1897 es varen convertir en 70.353 el 1898. És a dir, l'exportació de calçat va minvar en un 66,35%. El comerç de cabotatge de calçat i pells també va minvar considerablement el 1898. Si el 1897 se n'exportaven 297.127 quilos, el 1898 només se n'exportaven 46.837. O sigui un decreixement del 84,24%. A més, si el valor de l'exportació de calçat a la Península pel port de Palma suposava el 43,82% del total el 1896, el 1898, només suposava el 14,70%.

El bloqueig nord-americà a Cuba a partir d'abril de 1898, provocà el tancament a Mallorca i a Menorca de moltes de fàbriques i de tallers de sabateria, que varen romandre tancades fins

a vint setmanes. Molts de sabaters quedaren aturats i alguns d'ells optaren per emigrar (101 bis). S'ha dit que a l'empresari Antoni Fluxà Figuerola, d'Inca, li tornaren les caixes de sabates de les darreres comandes de Cuba. Una altra empresa molt afectada pel trencament de les relacions amb Cuba va esser la "Industrial Maonesa", dedicada a la fabricació de teixits de cotó (102).

El 7 de març de 1898, un elevat número d'obrers aturats es concentra-ren al Born de Palma i li presentaren al batle, Emili Losada, un memorial en nom de la Federació Local de Societats Obreres on se sol·licitava la creació de cuines econòmiques i es protestava per l'encariment de les subsistències i dels lloguers. El 14 de març, l'Ajuntament acordà proporcionar treball en obres públiques als obrers que ho sol·licitassin, instal·lar cuines econòmiques i rebaixar el contingent de consums. També s'iniciaren les gestions per obrir una subscripció per pal·liar la crisi obrera.

El dos d'abril s'instal·là una cuina econòmica a càrrec de les serves de Jesús. Aquestes mesures no foren suficients, perquè el 5 d'abril un centenar de treballadors tornaren sol·licitar feina a Palma. Els dies 13 i 14 d'aquest mes hi va haver manifestacions d'aturats que anaven pels carrers de Palma demanant sustent per les seves famílies. Davant aquesta situació el governador civil es va comprometre a elaborar una relació dels obrers aturats. El 18 d'abril començà a funcionar la cuina econòmica i va servir menjar a 200 persones. Aquest mateix dia, i a causa de la crisi obrera, l'Ajuntament destinà 30.000 pessetes, finançades amb un crèdit extraordinari, per pagar jornals.

La situació empitjorà quan s'inicià la guerra amb els Estats Units. Entre les primeres mesures preses per l'Ajuntament de Palma davant la nova situació el 25 d'abril, hi figurava:

"estudiar inmediatamente proyectos de obras de utilidad para el municipio a fin de que en su día puedan ser ocupados obreros que por consecuencia de la guerra queden sin trabajo".

A finals d'abril, ja hi havia a Palma tres cuines econòmiques, que resultaven insuficients. El 30 d'abril hi ha haver una reunió de les autoritats mallorquines, convocades pel governador civil, per intentar solucionar la crisi obrera. Els industrials d'"Herens de Vicenç Joan Rosselló, Ribes" aportaren 1.000 pesetes a la subscripció pública i es comprometeren a no acomiadar cap treballador. L'endemà, primer de maig, en una reunió celebrada a Cort, es va constatar el fracàs de la subscripció per obtenir recursos pels obrers.

Poc després, l'empresari Manuel Salas es comprometia a donar 100 racions diàries a les cuines econòmiques. Aquestes, el dia 10 de maig despatxaren més de 1.000 racions, la meitat de pagament i l'altre meitat de gratis. Es va organitzar una "Suscripción para el sostenimiento de las cocinas económicas" mentre durassin "las actuales circunstancias".

La crisi també va afectar Maó, on al principi de maig havien tancat la majoria dels tallers de sabates i els obrers es manifestaren per demanar treball o pa.

En aquest context, no és estrany que l'Ajuntament de Palma constati el fracàs del seu emprèstit per contingències de la

guerra amb els Estats Units (9 de maig). Sembla que tampoc va funcionar l'emprèstit projectat per la diputació.

El sis de juny, l'Ajuntament de Palma va admetre que tenia un dèfi-cit de 80.000 pessetes a causa de la crisi obrera. El 14 d'aquest mateix mes les cuines econòmiques despatxaren 1.136 racions, i en dies següents encara en despatxaren més.

Per fer front a la crisi, es va crear a Palma, el 22 d'agost de 1898 una Junta de Protecció a l'Obrer. Durant el mes d'agost la crisi obrera continuà. El dia 12 hi va haver una reunió per aquesta qüestió a l'Ajuntament de Palma i al final de mes les minories proposaren fer grans economies per poder atendre les despeses (103).

9.8. LES RELACIONS COMERCIALS AMB LES EX-COLONIES ESPANYOLES

DESPRES DE LES GUERRES

Les relacions amb les Antilles i amb les Filipines es començaren a restablir poc després de l'armistici general del 12 d'agost de 1898. Les principals companyies de vapors espanyoles (La Transatlàntica; F Prats i Cia; Fill de J. Jover i Serra; Tintoré i Cia; Pinillos, Izquierdo i Cia; entre d'altres) es preparaven a finals d'agost per a restablir els contactes i les exportacions, interrompudes durant cinc mesos (104).

A Mallorca, el 24 d'agost de 1898 ja s'embarcaren algunes caixes de calçat en el vapor correu de Barcelona, el «Bellver», perquè les transbordassin a la ciutat comtal amb destí a Cuba. Poc després, tornà partir cap a Cuba, via Barcelona, una certa quantitat de calçat. Aquest fet donà peu a què la premsa comentàs que

"es muy probable que dentro de pocos días se abriran algunas de las fabricas de las que se cerraron por falta de trabajo" (105).

Per aquestes mateixes dates s'esperava que arribàs algun comerç d'importació a través dels vaixells mallorquins bloquejats a

Cuba i Puerto Rico que ara ja podien tornar. Hi havia, entre d'altres, dos vaixells de Bernadí Borràs i la pollacra-goleta «Isabel», propietat de Bonet, de Santa Catalina. Els carregaments d'aquest vaixell consistien, com era normal, en cafè, melassa, sucre i cuiros (106).

La suspensió de les hostilitats va permetre una certa reactivació del comerç directe:

"Cuatro o cinco de los buques que se dedicaban al comercio con América y fueron amarrados al declararse la guerra, hoy se han puesto en franquicia, disponiéndose a reanudar sus viajes" (107).

A començaments de setembre de 1898, va partir cap a Puerto Rico la pollacra «San José», propietat dels fills de Baltasar Cortès, i a finals d'aquest mes marxà cap a l'Havana el bergantí goleta «India», el primer vaixell mallorquí que va anar a Cuba després de la guerra (108).

El 26 d'octubre va sortir de Palma cap a les Antilles el vapor «Catalina», de l'empresa Pinillos, Izquierod i cia, de Cadis. Faria escales a les Canàries, Mayagüez i Ponce (Puerto Rico), Matanzas i l'Havana (Cuba), Veracruz (Mèxic) i Nova Orleans (Estats Units). (109).

Pel que fa a Menorca, el 21 d'agost de 1898 ja s'embarcaren en el vapor «Menorquín», que feia el trajecte Maó-Barcelona, un gran nombre de caixes de sabates, amb destí a l'Havana. Des de la capital cubana es varen fer algunes comandes de sabates a Maó, la

qual cosa es considerava mot positiva per a millorar la difícil situació dels obrers (110). Els tallers de sabateria s'anaren obrint, i així sabem que el 10 d'octubre de 1898 obrí el de Joan Mercadal Capó, a Ciutadella, que afirmava tenir un mercat alternatiu per a les sabates si es tancava el de Cuba (111).

Respecte a les Filipines, el 23 de setembre de 1898 s'embarcà cap a Manila el comerciant ciutadà establert en aquesta capital Joan Oliver Bauzá (112).

La preocupació per la possible pèrdua dels mercats ultramarins i la subsegüent crisi de la indústria del calçat, era patent a Mallorca i Menorca durant el 1898. Sembla que hi va haver gestions prop del director general d'hisenda i una certa solidaritat entre Mallorca i Menorca. Es va projectar una reunió de tots els fabricants de calçat menorquins, a es Mercadal, per pressionar l'administració (113).

Davant la pèrdua d'aquests mercats, es proposava la recerca de nous mercats a Iberoamèrica i al Marroc, o la conservació de les Filipines. En aquest sentit, quan el ministeri d'estat demanà l'opinió del "Centre de Mestres Sabaters" sobre les negociacions de París, aquest contestà que el calçat

"constituye uno de los principales factores de la producción balear, de la que pende el sortén de millares de familias, hoy por desgracia sumidas en la miseria"

I que calia mantenir la sobirania sobre les Filipines, on el comerç de la sabata havia començat feia pocs anys, però anava en augment. L'arxipèlag filipí era un excel·lent mercat que

"facilitava trabajo á centenares de familias (...): importantes casas establecidas en Manila, funcionaban ya, en grande escala, invirtiendo cuantiosos capitales en la compra de calzado procedente de estas islas".

A més de la conservació de les Filipines, el Centre de Mestres Sabaters sol·licitava l'obtenció d'algun avantatge en els nous aranzels antillas, que permetessin al calçat illenc competir amb el nord-americà (114).

Després de la Pau de París (desembre de 1898), l'Estat Espanyol va perdre totes les colònies i el nou règim econòmic que s'establí entre Cuba i l'Estat Espanyol fou el general, en competència amb tots els estats europeus. En canvi els Estats Units obtengueren un tracte preferencial. L'exportació de calçat des de la Península Ibèrica i les Illes Balears es reduí respecte a anys anteriors, però continuà essent prou important (115).

Les sortides de calçat cap a l'estranger pel port de Palma augmentaren un poc el 1899 respecte a l'any anterior (71.930 i 70.353 kilos, respectivament), però varen esser molt inferiors a les dels anys 1897 i 1896. El 1900 les exportacions foren molt importants (207.088 kilos). Tanmateix durant tota la primera dècada del s XX no se superaren els 50.000 kilos de calçat ex-

portat cap a l'estranger (116).

El gener del 1899, aparegueren en el diari palmès "La Última Hora" una sèrie d'articles sobre el calçat, on l'industrial M. Salas exposà les causes de la decadència de la indústria del calçat a Mallorca.

Segons aquest empresari el comerciant exprimia a l'industrial i aquest a l'obrer, i tot això anava en perjudici de la qualitat del calçat, de la mateixa manera que havia passat amb el sabó, que era rebutjat per la seva mala qualitat. Entre el fabricant a Palma i el comprador a Cuba hi havia tota una sèrie d'intermediaris: comerciants de Palma i de Barcelona, importadors a l'engròs de l'Havana, corredors i detallistes.

A més, ara els empresaris mallorquins no competien amb altres mallorquins, tots ells afavorits per la política proteccionista dels governs espanyols, sinó que havien de fer front a la competència dels productes nord-americans. Davant aquesta situació M. Salas proposava la unitat de tot el sector, lluitar contra les falsificacions i evitar els intermediaris (117).

Les exportacions cap a Cuba entre febrer i octubre, ambdós inclosos, del 1899, pel port de Palma, foren les següents:

sal.....	24.000	kilos
galena.....	5.382	"
calç.....	2.500	"
aigües minerals.....	272	"

guano.....	130	"
alcaloides.....	63	"
ocres i terres.....	50	"
alum.....	23	"
desferres.....	20.844	" (118).
arròs.....	20.000	"
altres cereals.....	5.500	"
alls.....	35.964	"
figues seques.....	9.285	"
bessó d'ametlla.....	6.110	"
taronges.....	1.000	"
olives.....	180	"
altres fruites.....	1.600	"
conserves alimentàries.....	24.480	"
embutits.....	80	"
dolços.....	289	"
aiguardent.....	43.585	litres
licors.....	5.500	"
vi.....	8.850	"
totxos, rajoles i teules.....	95.026	Kilos
vidre buit.....	10.983	"
tests ordinaris i vidriats.....	7.000	"
covos.....	4.322	"
botam.....	1.525	"
cordam.....	773	"
cartó.....	423	"
palma obrada.....	220	"
fusta obrada.....	100	"
oli de coco.....	5.520	litres
oli.....	1.000	"
sabó.....	22.052	kilos
teixits de cotó.....	5.766	"
flassades de llana.....	1.247	"
pana.....	8	"
sacs.....	625	"
calçat.....	2.896	"
sola.....	7.736	"
vagueta.....	2.170	"
pellis d'abric.....	32	"
espardenyes.....	45.776	kilos (maig i juliol), 11.820 unitats (juny) i 110.720 dotzenes (agost i setembre).

Si comparem aquestes dades amb les de les exportacions cap a Cuba durant l'any 1894 (119), veurem que davalla molt l'exportació de sal, es mantenen les sortides de fruites, cereals i hortalisses, no hi ha exportacions de farines, davalla la de conserves alimentàries i la de vi. També minva l'exportació de tests. En canvi, augmenten les exportacions d'aiguardent i de sabó. Pel que fa als teixits, les sortides pràcticament es mantenen. L'exportació de calçat davalla, però no massa i és sorprenent l'increment de les exportacions d'espardenyes cap a Cuba.

Durant aquest període, febrer-octubre de 1899, no hi ha importacions procedents de Cuba pel port de Palma. Recordem que la guerra va arruïnar l'economia cubana, sistemàticament destrossada per cubans i per espanyols.

Pel que fa a Puerto Rico, les exportacions pel port de Palma varen esser molt diverses i bastant més importants que les que es dirigiren cap a Cuba:

sal.....	145.800	kilos
clorur de calç.....	1.030	"
ocres i terres.....	449	"
altres minerals i guano.....	18	"
desferres.....	1.730	"
"vagiote".....	979	"
arròs.....	138.100	"
alls.....	98.360	"
figues seques.....	4.521	"
bassó d'ametla.....	1.910	"

olives.....	324	"	
lleugums i cebes.....	136	"	
ramaderia.....	6.298	"	
conserves alimentàries.....	8.098	"	
dolços.....	3.587	"	
embutits i carn.....	834	"	
formatge.....	339	"	
vi.....	1.096.137	litres	
aiguardent.....	179.574	"	
mosaics.....	25.000	kilos	
ferros fusos en tubs.....	14.000	"	
vidre buit.....	3.462	"	
test ordinari i vidriat.....	2.949	"	
palma obrada.....	2.177	"	
ferro i acer obrat.....	853	"	
cordam.....	737	"	
fusta obrada.....	730	"	
botam.....	669	"	
covos i vimets.....	370	"	
cartó.....	7.911	"	
paper.....	6.521	"	
oli de coco.....	9.000	litres	
oli.....	2.102	"	
sabó.....	25.884	kilos	
teixits de cotó.....	17.607	"	
velluts.....	35.640	"	
flassades de llana.....	8.617	"	
altres teixits.....	2.128	"	
capells.....	1.754	unitats	
sacs.....	1.000	"	
calçat.....	54.981	kilos	
vaqueta.....	6.119	"	
pells d'abric.....	1.014	"	
pells assaonades.....	829	"	
sola.....	98	"	
espardenyes.....	13.189	kilos	(maig),
	14.832	unitats	(juny),
	71.614	dotzenes	(agost i
			setembre).
maquinària.....	80	kilos.	

Amb Puerto Rico, a diferència del que passava amb Cuba, hi va haver un cert comerç d'importació pel port de Palma els mesos de febrer-octubre de 1899, basat en la importació dels productes colonials típics (cafè, sucre), cuiros i pells i algunes matèries primeres, com ferro:

ferro i acer.....	141.585	kilos
coure.....	150	"
fusta.....	1 metre	cúbic i 64 kilos.
cuiros i pells sense adobar i altres		
desferres.....	35.685	kilos
cuiros i pells sense adobar.....	73.401	"
cafè.....	38.485	"
fruites.....	15.166	"
sucre.....	11.472	"
cereals.....	1.475	"
roja.....	909	"
cacau.....	239	"
tabac.....	22	"
conserves alimentàries.....	82	"
dolços.....	33	"
licors.....	700	litres
alcohols i aiguardents.....	392	"
botam.....	1.595	kilos.
oli de coco.....	190	litres.
sacs.....	554	kilos i 63 unitats.
teixits de cotó.....	15	kilos.
productes farmacèutics.....	49	"

S'ha de tenir en compte que durant aquest període el comerç amb Puerto Rico es va veure afectat pel cicló San Ciriaco, que va assolir l'illa el 8 d'agost de 1899 (119 bis).

Respecte a les Filipines, durant aquest mateix període les relacions comercials foren nul·les. El mes de març de 1899 varen esser tornats a Palma 1.970 kilos de marbre en forma d'escultures, i poc després uns 1.411 kilos de menuts (120).

Si comparam algunes de les exportacions cap a les Antilles amb el total d'exportacions dels ports de Balears durant el 1899 (121), veurem que el sabó exportat a les Antilles (47,9 tones) suposava devers la meitat del total exportat; els vidres buits, exportats principalment a Cuba (11 tones, 3,5 a Puerto Rico), quasi el 30%; les sabates, exportades sobretot a Puerto Rico (55 tones, 2,9 a Cuba), devers el 8%; els teixits de cotó, només un 4% i les flassades, menys del 2%.

El 1904, i en resposta a una enquesta per a realitzar una estadística industrial, l'ajuntament de Lluçmajor precisava el següent sobre els mercats ultramarins:

" La industria del calzado, la más importante y capital de la población se encuentra hoy en una decadencia notabilísima debido á la pérdida de los mercados de Filipinas y Puerto Rico en su totalidad y parcialmente el de Cuba" (122).

Encara el 1911, part del calçat mallorquí s'exportava a Cuba i Puerto Rico i el 1913 en el "Boletín Oficial de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación", de Palma, s'indicava que la cambra havia fet gestions perquè se signàs un tractat amb Cuba que afavorís la indústria del calçat mallorquina (123).

El comerç entre Menorca i Cuba es va reprendre aviat i Cuba tornà esser un important mercat per a la indústria sabatera menorquina, ja que no fructificaren els intents d'introduir-se en altres mercats com els de Mèxic i l'Argentina. El 1906, hi va haver una important crisi del comerç amb Cuba (124), però el 1911 s'indicava que

"Cuba ha ido aumentando paulatinamente sus demandas, y hoy existe un comercio bastante activo entre Menorca y aquella joven y floreciente República" (125).

El 1909, Cuba va importar botes i sabates menorquines per valor d'uns 300.000 pesos (126). Durant aquests anys la Cambra de Comerç de Menorca i els industrials sabaters varen fer gestions prop del govern de Madrid perquè aquest signàs un tractat comercial amb Cuba que afavorís l'exportació de calçat (127).

I, per acabar, volem indicar el fet curiós que la diputació de les Balears era propietària d'una finca a Santa Clara (Cuba), que va continuar posseint després de la guerra i on sabem que el maig de 1899 s'hi feien obres (128). Aquest immoble havia estat cedit el 1868 a la diputació per Antoni Bonaventura Perelló Carrió i Maria Vila perquè les seves rendes fossin destinades als nins orfes de Balears. Va pertànyer a la diputació fins a 1959, quan fou incautat pel govern cubà (129).

9.9. LA REPERCUSSIO DE LES GUERRES COLONIALS EN LA CULTURA

POPULAR: LES GLOSES

La literatura culta mallorquina no es va fer massa ressò de les guerres de Cuba i de les Filipines:

Alguns escriptors, com Pere d'Alcàntara Penya, Gabriel Alomar i Miquel Ferrà dedicaren, contemporàniament als fets, algun article o poema a les conseqüències de les guerres (130).

El 1906, a la revista "Mitjorn" Joan Rosselló Crespi, més conegut com a Joan Rosselló de Son Fortesa, publicà "En Caragol", una narració breu de caràcter rural d'un gran realisme.

Un pobre jornaler "mig beneïtot", ha d'anar a Cuba a fer el servei militar. Es nomia Miquel, però li deien "en Caragol" i era de Moscarí (Selva). Durant el llarg trajecte fins a Cuba "se maretjà tant, que no se donava compte de res, ni casi sabia aont se trobava". Després de fer la instrucció, va sortir amb una columna a perseguir els insurrectes i va trescar durant setmanes "sense seguir camí ni carrera, sovint per dins terrers humits y fangosos, cuberts d'herbes y malures".

Durant deu mesos, amb altres deu o dotze soldats, en Miquel va guarnir un ingeni, absolutament aïllat de la resta de les tropes. Arribà a passar fam fins que fou recollit amb els seus companys per un regiment que es retirava a l'Havana.

Poc després d'arribar a la capital, emmalaltí i fou enviat de retorn a la seva terra. La febre groga li va reprendre en

desembarcar a Cadis i es va haver de refugiar en un hospici durant unes quantes setmanes. Tornà a Mallorca molt feble i morí un parell de mesos més tard a causa de la seva malaltia (131).

A la novel·la "Mis Giacomini", publicada per primera vegada el 1934, Miquel Villalonga fa diverses referències a les guerres colonials i a les seves conseqüències (132). Fins el 1987 no es va publicar una novel·la d'autor mallorquí ambientada a la Guerra de Cuba. Es tracta d'"Aventurers i desventurats" de Cristòfol Carrió i Villalonga (133). S'ha de tenir en compte, però, que la producció novel·lística mallorquina va esser molt escassa fins als anys seixanta.

El general Weyler ha estat convertit en personatge literari per Màrius Verdaguer a "La ciudad desvanecida" (1953), per Baltasar Porcel a la novel·la "Els argonautes" (1968) i per Carme Riera en un article breu publicat al número 22 de la revista "L'Aveng" (1979), titulat "La meva infantesa a Cuba amb Weyler i Maceo".

Només coneixem un quadre d'autor mallorquí que faci referència a la guerra de Cuba. Es tracta de "Notícies de Cuba", de Joan Bauzá Mas. En aquest quadre apareixen tots els familiars d'un soldat enviat a Cuba, que enrevolten un senyor i un capellà que llegeix les notícies de la guerra que duu el diari. Miquel Alenyar ha indicat que aquest oli reflecteix "un silenci dens, una espectació tensa i la immobilitat gairebé absoluta dels presents" i que es posa de manifest "la inquietud patètica, el dolor, l'enyorança, els temors i l'ànima esqueixada d'una gent

senzilla que s'ha vist colpida per la lleva d'un dels seus" (134).

"Notícies de Cuba" fou pintat el 1896 i participà en la II exposició de Belles Arts i Indústries Artístiques de Barcelona. La premsa de la ciutat comtal li dedicà comentaris elogiosos i obtengué una menció honorífica.

En canvi, com hem vist al llarg de la vuitena part, abundaren les composicions poètiques i els articles publicats a la premsa. La majoria d'aquesta literatura, que podem qualificar de semiculta, era en castellà i de caràcter espanyolista. També n'hi va haver en català dialectal, a publicacions com "la Roqueta".

Creïm que les guerres colonials afectaren molt més la cultura popular, com ho demostra el fet que encara el 1991 es poguessim recollir a Mallorca algunes gloses relatives a Cuba i a les Filipines. Convé recordar que les gloses són unes cançons recitades o cantades pels glosadors a Mallorca i Menorca. El glosador, normalment il·letrat, improvisava les seves gloses, que tenien un gran prestigi en el món rural preturístic (135).

Coneixem algunes gloses que fan referència al fet d'haver de fer el servei militar a Cuba:

Jo som soldat a l'Havana,
germans, i no hi puc fer més,
Jo som fill d'En Nofre Peix

i amic d'En Galiana

Se fan soldats de l'Havana
per guanyar quatre doblers
jugadors i malfeners,
tots triats de cama a cama.

Som soldat d'artilleria
d'un poble devers Maó;
som del vuitè batalló
la tercera companyia.
Un dia de guàrdia estava
i es primer em va cridar,
va dir: -Escolta Colomar;
sabràs que vas a l'Havana.-
S'orde venqué de seguida
que m'havia d'embarcar; (...).

En venir es soldats de Cuba
vindrà es meu enamorat:
jo ho dic perquè no en tenc cap
i en faré un, per ventura.

Aquestes gloses procedeixen de Manacor, Esporles, Capdepera
i Lluçmajor, respectivament, i foren recollides per Rafel Ginard
Bauçà (136).

Probablement també faci referència al fet d'anar a Cuba com a soldat, aquesta popular glosa mallorquina:

Catalina, catalana
penja es llum a sa paret
que voràs en Joanet
que el se'n duen a l'Havana

A Sineu i Manacor, el 1991 varem poder recollir aquesta glosa que se refereix al cap cubà Antonio Maceo:

En Maceo es tornat loco
o manco d'enteniment
ha venut s'isla de Cuba
per dos centims d'aiguardent.

Algunes gloses parlaven dels mallorquins que s'havien destacat a Cuba, com aquestes relatives al corneta pollencí Bartomeu Cifre Bibiloni "Salat" (137) :

Tenim un music valent,
perquè sonant la corneta
a Cuba ha fet la punyeta
a l'enemic més dolent.

En coneixeu cap de manya
com la d'En Tomeu Salat?
Amb goig l'ha condecorat
la pròpia reina d'Espanya.

També hi havia gloses sobre el general Weyler, com aquesta procedent de Sant Joan (138):

Diuen que es general Weyler
que és es nostre paísà
Cuba té en sa seva mà
o s'ha de morir o perdre

Del darrer vers hi havia la següent variant:

primer morir que no perdre

Un altre glosat, procedent de Santa Margalida, feia referencia a l'inici de la guerra i a les dificultats que tenia Espanya:

Han posat a lo diari,
tururut a lo diari
que a la guerra haurem d'anar
tururut que haurem d'anar
emperò los insurrectos
emperò los insurrectos tururut
saragates n'han buscat
tururut ja n'han buscat
i si Espanya anava coixa
ara no es podrà aixecar (139)

Aquesta glosa recollia el temor a un atac nord-americà després de les derrotes espanyoles de Cavite i Santiago (140):

Diuen que es Estats Units
han moguda guerra forta
si s'esquadra ve a Mallorca
germans estam destruïts

També es fa referència a la Guerra de Cuba a dos glosats de Bartomeu Parets Colom que narren la vida del campaner Esteve Amer (141). Ens referim, en concret, a l'estrofa número 52 de "Es desgraciat Esteva Amé que va esser agafat per una màquina de batre en Son Malfarit del terme de Palma" (Palma, 1914):

Cuant per Cuba peleava
de morir estava exposat
no vaitx tenir novetat
ni en tal cosa pensave
y á Mallorca m'esperave
per férme desgraciat
un homo tan reforsat
que res d'el mon m'espantava

I a l'estrofa número 25 de "Cansons alegres y de tristes com ja may les haureu vistes" (Palma, 1926):

Si es govern m'ha autorisatt
es per jó una obra sana,
som una persona humana

dins aquesta isla creat,
y p'el Rey som batallat
tota sa guerra a la Habana
per l'Espanya cristiana
com estic llacenciat.

I, per acabar, una glosa realment colpidora recollida a
Porreres el 1991:

Filipines, Filipines,
Filipines que ets d'endins
te n'has duit ets fadrins
i mos has deixat ses fadrines.

NOTES DEL CAPITOL 9

- (1) BARCELO I PONS, Bartomeu (1964): El segle XIX a Mallorca. Obra Cultural Balear, Ciutat de Mallorca, pàg. 30.
- (2) Vegeu l'apartat 5.2. "Qui eren els que s'incorporaven a l'exèrcit".
- (2 bis) Vegeu un llistat parcial de pensions a viudes i pares de soldats illencs a l'Apèndix Documental, apartat 11.8.1.6.
- (3) Vegeu l'apartat 9.3.
- (4) JUNTA DE PROTECCION AL SOLDADO (1900): Noticias de sus actos y de sus ingresos y gastos. Palma de Mallorca, Amengual y Muntaner, pàg. 11 i 12. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.8.1.6.
- (5) "La Almudaina" (Palma), 4 de gener de 1899.
- (6) Vegeu VALLE RUIZ, Restituto (1899): Oración fúnebre. Palma de Mallorca.
- (7) "La Almudaina", gener i febrer de 1899.

- (8) SANCHEZ JIMENEZ, José (1984): La población, el campo y las ciudades. A Ramon Menéndez Pidal (fundador) "Historia de España tomo XXXVII. Los comienzos del siglo XX. La población, la economía, la sociedad (1898-1931)". Espasa-Calpe, Madrid, pàg. 203.
- (9) Hem agafat les dades de SALVA TOMAS, Pedro A. (1980): La dinámica de la población de las islas Baleares en el último tercio del siglo XIX (1878-1900). "Trabajos de Geografía" (Palma), pàg. 77-139. Aquest autor ja havia indicat que en el període 1898-1900 s'havia produït un important augment de les taxes de natalitat, provocat pel retorn dels joves que havien participat en les guerres colonials.
- (10) "La Almudaina", 15 de gener de 1899.
- (11) "La Almudaina", 13 de setembre de 1898.
- (12) Vegeu l'apartat 5.8.4. "Les condicions de la repatriació".
- (13) MULET, Josep; PUJOL, Josep; ROCA, Joan; UMBERT, Josep A. (1988): Ideología y sociedad frente al conflicto cubano (1868-1898). (inèdit), pàg. 55.

- (14) "Diario de Palma", 6 de setembre de 1898.
- (15) "La Roqueta" (Palma), 25 de febrer de 1899.
- (16) MACABICH, Isidoro (1966): Historia de Ibiza. Volumen II. Daedalus, Palma de Mallorca, pàg. 166.
- (16 bis) "Mallorca Dominical", 5 de setembre de 1897.
- (17) "La Almudaina", 13 i 20 de setembre de 1898.
- (18) "La Bocina", número 27, 22 d'agost de 1896 i "La Almudaina", 10 de febrer de 1899.
- (19) "Diario de Palma", 17 d'agost de 1898.
- (20) "La Almudaina", 9 d'abril de 1899.
- (21) MULET, PUJOL, ROCA, UMBERT: Op. Citc. nota 13, pàg. 45.
Es basa en "El Ancora", del 22 d'abril de 1896.
- (22) "La Almudaina", 4 d'octubre de 1898.
- (22 bis) Ibid., 1 de gener de 1899.
- (23) "Boletín Comercial", número 55, 1 de novembre de 1898.
Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.8.1.1.

- (24) "Mallorca Dominical", número 106, 12 de febrer de 1899.
Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.8.1.2.
- (25) "La Almudaina", 2 de gener de 1899.
- (26) Ibid., 7 d'agost de 1898 i 2 de febrer de 1899.
Vegeu també NADAL, Nicolás. (1976): Gabriel Reus, el último mallorquín de la guerra de Filipinas. A "Ultima Hora", 30 de setembre de 1976. Gabriel Reus va morir el 1978.
- (27) Ibid., 30 de juny de 1899.
- (28) En aquest apartat, quan no indicam el contrari, seguim l'opuscle de la JUNTA DE PROTECCION AL SOLDADO (1900): Noticias de sus actos y de sus ingresos y gastos. Palma de Mallorca. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.8.1.6.
- (29) Antoni Mayol havia nascut a Palma. Es llicencià en medicina a Barcelona el 1871. Era propietari del "Balneari Balear". Va introduir a Mallorca la moderna hidroteràpia mèdica i va escriure diversos articles sobre higiene. Fou president els anys 1907 i 1908 de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma de Mallorca. Va morir el 1928. Vegeu l'índex de noms de TOMAS MONSERRAT, José (1976): Medicina y médicos. Mallorca s

XIX. Palma de Mallorca; Medicina y sociedad. El colegio de médicos de Baleares 1882-1982. Palma de Mallorca, 1985; i RODRIGUEZ TEJERINA, José Maria (1986): Historia de la medicina en Mallorca III. El siglo XIX. Palma de Mallorca.

(30) Jeroni Castanyo LLull (Maó 1853 - Palma 1931) va esser un pedagog que fundà i dirigí el Col·legi Castellà, de Palma, (1884-1920) i va escriure diverses obres pedagògiques.

(31) Reglamento de la Junta de Protección al Soldado establecida en Palma de Mallorca. Imp. y Libreria de José Tous, 1897. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.8.1.7.

(32) Vegeu el Catálogo de los objetos incluidos en suerte para la tómbola organizada por la Junta de Protección al Soldado. Amengual y Muntaner, Palma de Mallorca, 1897.

(33) Gabriel Oliver Mulet era d'Algaida i s'havia llicenciat en medicina a Barcelona el 1871. Publicà diversos treballs sobre higiene i sobre la tuberculosi. Havia estat batle de Palma. Vegeu TOMAS MONSERRAT, José (1985): Op. Cit. nota 29, index de noms.

(34) "La Almudaina", 18 de setembre de 1898.

(35) Ibid., 5 i 6 d'octubre i 4 de novembre de 1898.

(36) "La Almudaina", 1 de gener de 1898.

(37) Aquesta tómbola va tenir un marcat caràcter elitista. Segons "La Almudaina", del 8 de desembre de 1898, hi assistiren diverses autoritats i amenitzà l'acte la banda del Regiment Regional de Balears nº 1. Les "señoritas" que s'encarregaren de la venda dels billets foren:

"Mercedes Ferrer, Fanny Palmer, Josefina Hévía, Mercedes Ribas, Magdalena Palmer, Francisca Ferrer, Francisca Fuster, María Fuster, Luisa Alzamora, Emilia Boneo, Antonia Vives, María Escat, Encarnación Fuster, Emilia Escat, Mercedes Vives, Antonia Quintana, Carmen González Gabucio, María Gómez Villalonga".

(38) Maties Company i Bernat Balle eren de Palma. El 1906 foren congressistes en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. MASSOT I MUNTANER (1977): Es- glésia i societat a la Mallorca del segle XIX. Curial, Barcelona, pàg. 32.

(39) L'orde dels agustins estava molt vinculada a les Filipines. A partir del segle XVII, diversos religiosos a-

gustins mallorquins passaren a les Filipines com a missioners. Quan el 1890 es produí el retorn dels agustins a Mallorca, després de l'exclaustració de 1835, els agustin mallorquins, el mateix que els peninsulars, formaven part de la Província del Santíssim Nom de Jesús de Filipines. El 1888 hi havia hagut un projecte dels agustins de crear a Mallorca una casa noviciat i un centre d'estudis de joves que havien d'anar a les Filipines. El 1890, es va parlar d'establir a Palma una casa de salut per atendre als religiosos procedents de les Filipines. El 1895 se separà de la província de les Filipines la província Matritense, que incloïa Mallorca. Els agustins es destacaren per donar suport a la Junta de Protecció del Soldat en la celebració d'un funeral pels soldats morts a Cuba i a les Filipines el gener de 1899. Inicialment s'havia de fer a l'església del Socors, de Palma, que estava a càrrec, precisament, dels agustins. Finalment, se celebraren a la Seu de Mallorca, però fou un agustí, Restituto del Valle Ruiz, qui pronuncià l'oració fúnebre. En el seu discurs es va referir diverses vegades a les Filipines i lloà la tasca dels missioners. Vegeu CARMONA, Félix (1990): Restauración de los agustinos en Mallorca en el siglo XIX. "Comunicació" , Mallorca, número 68, pàg. 73-87; VALLE, R.: Op. Cit. nota 6.

- (40) Josep Latorre fou director de la "Revista Balear de Ciencias Médicas" i vice-president del Col·legi de Metges de Balears (1889-90).
- (41) Estanislau de K. Aguiló (Palma 1859 - 1917), va esser un erudit i bibliòfil que ocupà càrrecs com el de director de la Biblioteca Provincial de Palma (1902) i president de la Societat Arqueològica Lul·liana (1899).
- (42) Joan Lluís Estelric (Artà 1856 - Palma 1923), fou poeta, assagista i professor. Era el director de "La Última Hora" (1897-99) i es destacà pel seu castellanisme. Vegeu SEGUI, Gabriel (1991): Estelric Perelló, Joan Lluís. a "Gran Enciclopèdia de Mallorca".
- (43) Josep Balaguer (Inca 1869 - 1951), era el director de la banda del Regiment Regional número 1 de Balears (1897-1920). Fou cofundador de l'Orquestra Filharmònica Balear (1942) i de l'Orquestra Simfònica de Mallorca (1947).
- (44) Sobre la relació entre justícia social, higiene i educació, vegeu FULLANA, Pere (1991): La recepció de la "Rerum Novarum" en la diòcesi de Mallorca. "Comunicació", Palma, número 69, pàg. 12.

- (45) Recordem que llavors Palma encara estava emmurallada.
- (46) "La Almudaina", 7 de març de 1899. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.8.4.
- (47) Ibid. Vegeu l'Apèndix documental, apartat 11.8.5. Encara el 1917 des del setmanari "La Vanguardia Balear", es criticava el fet que només els repatriats madrilenys haguessin cobrat tot d'una els "alcances de Ultramar". Vegeu PENARRUBIA I MARQUES, Isabel (1991): Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923). Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pàg. 150.
- (48) Ibid., 16 de març de 1899. "La Correspondencia" afirmà que hi havia hagut 1.500 manifestants.
- (49) "La Almudaina", 18 de març de 1899.
- (50) NADAL, Antoni (1988): El Primer de Maig a Mallorca (1890-1936). Ajuntament de Palma, pàg. 106.
- (51) "Es Gallet" (Palma), número 75, 4 de setembre de 1915. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.8.6.1. Aquest setmanari era de caràcter popular, satíric i humorístic i es redactava en català dialectal i en castella. Va tenir dues etapes, de 1914 a 1917 i de 1922 a 1923. Un

dels seus principals col·laboradors durant la primera etapa va esser Jordi Martí Rosselló. Vegeu també "Lluçmayor", número 178, 31 de juliol de 1915. Campaña Nacional Pro-Alcances.

(52) "Título de Teniente Honorario del Ejército Español a favor de Jaime Simó Palerm", Madrid, 1954. Ens ho va facilitar la senyora Maria Simó, d'Alcúdia.

(53) ASOCIACION DE SUPERVIVIENTES DE LAS CAMPAÑAS DE CUBA Y FILIPINAS (1949): Gran festival folklórico.

(54) 25 de novembre de 1956. Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.8.6.2.

(55) "Uialfas" (sa Pobla), volum III, número 79, 1960, pàg. 67.

(56) Sobre la repatriació, vegeu la quinta part.

(57) "La Ultima Hora" (Palma), 18 d'agost de 1898; i "La Almudaina", 18 d'octubre de 1898. Aquests retorns no apareixen registrats a les "Estadísticas de Emigraciones é Inmigraciones". Vegeu l'Apèndix Documental, apartat 11.2., "L'emigració balear a Cuba i Puerto Rico" (1892-1900).

- (58) Segons les esmentades "Estadísticas de Emigraciones é Inmigraciones".
- (59) "La Almudaina", 26 d'abril i 31 de maig de 1899, respectivament. Aquesta emigració, de caràcter temporal, tampoc no apareix recollida a les "Estadísticas de Emigraciones é Inmigraciones".
- (60) CALAFAT VILA, Rosa Maria: Cent anys d'emigració a Cuba (inèdit). Elaborat a partir de les dades consultades a l'Arxiu Nacional Cubà (l'Havana) d'un treball en curs de realització de Coralía Alonso.
- (61) IGLESIAS GARCIA, Fe (1988); Características de la emigración española en Cuba, 1904-1930. A Españoles hacia América. La emigración en masa, 1880-1930. Alianza Editorial, Madrid, pàg. 279.
- (62) "Estadísticas de Emigraciones é inmigraciones".
- (63) SOCIEDAD BALEAR DE BENEFICIENCIA (1900): Memoria. Imp. y Pap. "La Nacional", Habana, pàg. 5 i 6.
- (64) CENTRO BALEAR (1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1914): Memoria. Habana.

- (65) "La Almudaina", 6 de setembre de 1898.
- (66) Ibid., 18 d'octubre i 15 de novembre de 1898.
- (67) CIFRE DE LOUBRIEL, Estela (1975): La formación del pueblo puertorriqueño. la contribución de los catalanes, baleáricos y valencianos. Instituto de Cultura Puertorriqueña, San Juan, pàg. 342.
- (67 bis) ENSENYAT I JULIA, Jaume (1992): Mallorquins a Puerto Rico. Comissió V Centenari Illes Balears, p. 30-31; i MAYOL, Esperanza (1976): Islas. Imprenta Mossèn Alcover, Palma de Mallorca, p. 180.
- (68) "Estadísticas de Emigraciones é Inmigraciones".
- (68 bis) FIOL I TORNILA, Pere (1992): L'església mallorquina a Amèrica. Bisbat de Mallorca.
- (69) SONESSON, Birgit (1988): La emigración española a Puerto Rico ¿Continuidad o irrupción bajo la nueva soberanía? A Españoles hacia América. La emigración en masa, 1880-1930. Alianza editorial, Madrid, pàg. 320.
- (70) "La Almudaina", 7 d'agost de 1898 i 14 de maig de 1899.
- (71) Ibid., 24 de setembre de 1898.

- (71 bis) FIOL, P.: Op. Cit. nota 68 bis.
- (72) Sobre aquesta qüestió, vegeu l'apartat 4.1. "Les relacions comercials amb les colònies fins al 1895".
- (73) GABRIEL, Pere (1973): El moviment obrer a Mallorca. Curial, Barcelona, pàg. 50-51, que es basa en una sèrie d'articles publicats per Llorenç Bisbal a "El Obrero Balear" (Palma), el febrer i març de 1907.
- (74) "La Almudaina", 16 de juny de 1895. El calzado para Cuba.
- (75) MANERA, Carles; PETRUS BEY, Joana Maria (1991): El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1985. A Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca. Ajuntament de Palma, Palma, pàg. 27.
- (76) Ibid., pàg. 24.
- (77) FERNANDEZ MUNIZ, Aurea Matilde (1988): Las quintas. Sistema de reclutamiento: explotación para unos y negocio para otros (1868-98). "Estudios de Historia Social", Madrid, número 44-47, pàg. 555.

- (78) PENA, Pedro de A. (1891): Guía manual de las Islas Baleares. Con indicador comercial. J. Tous, Palma, pàg. 53.
- (79) FABREGAS Y CUXART, Luis (1965): Ca-nostre. Tom I, Edicions Cort, Palma de Mallorca, pàg. 255.
- (80) POU MUNTANER, Juan: Noticias y relaciones históricas de Mallorca. 1891-1895. (inèdit). Aquest Joan Montaner segurament és el mateix comerciant que formava part de la Junta de Protecció al Soldat.
- (81) BARCELO, B.: Op. Cit. nota 1, pàg. 30.
- (82) El Foment Agrícola de Mallorca era un banc creat a Palma el 1891 amb un capital de 5.000.000 de pessetes. A viat es va convertir en una de les principals entitats bancàries i rivalitzà amb el Banc de Crèdit Balear. El 1896 estava presidit pel comte de Montenegro, Ramon Despuig Fortuny i n'era secretari Miquel dels Sants Oliver. Va desaparèixer el 1949. Vegeu (1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902): Memo-ria del Fomento Agrícola de Mallorca. Palma.
- (83) El Crèdit Balear havia estat fundat el 1872 a Palma, amb un capital inicial de 5.000.000 de pessetes. El

1876, participà en la creació del Banc Hispano-Colonial de Barcelona, promotor dels interessos espanyols a Cuba. Vinculat a l'expansió del ferrocarril a Mallorca, finançà el ramal a Felanitx, inaugurat el 1897. Vegeu PAYERAS, Guillermo (1973): Síntesis biográfica del Banco de Crédito Balear. A Banco de Crédito Balear 1872-1972. Primer Centenario, pàg. 213-263. El 1896 n'era president Josep Monlau Sala i vice-president Rafel Blanes.

(84) "La Isleña Marítima", havia nascut a Palma el 1891, arran de la fusió de les dues navilleres mallorquines més importants, la "Isleña, Empresa marítima de vapores" i l'Empresa Marítima de Vapor. El seu capital inicial era de tres milions i mig de pessetes i el seu primer president fou Pere Sampol. Al final de s XIX, aquesta empresa s'encarregava de les línies regulars Palma-Barcelona, Palma-Eivissa-València, Palma-Eivissa-Alacant i Sóller-Barcelona. Vegeu POU MUNTANER, Juan (1978): La marina en Mallorca. A Historia de Mallorca de José Mas-caró Pasarius, Palma, pàg. 263-66.

(85) El Banc de Sóller fou fundat el 1890.

(86) La Caixa d'Estalvis de Balears es va crear a Palma el 1882, amb un capital inicial de 87.700 pessetes. En foren promotors destacats Antoni M. Sbert i Alexandre Rossellló.

El 1896 n'era president Francesc Manuel de los Herreros Schwager. Vegeu BOTA TOTXO, Miquel; MESTRE SUREDA, Bartomeu (1982): Sa Nostra. A Cent anys d'història de les Balears, Salvat, Estella, p. 265-286.

(87) L'empresa industrial Hereus de Vicenç Joan la varen formar els fills del valldemossí Vicenç Joan Rosselló "Ribes", amb les seves set fàbriques de teixits. Ja hem indicat que aquesta empresa proveïa l'exèrcit i les tropes que partien des de Mallorca cap a Cuba.

(88) Antoni Frontera Bauzá (Sóller 1838-Palma 1921) va esser un destacat metge mallorquí. Estudià a París i participà en el II Congrés Internacional d'Higiene i Dermatologia. Especialitzat en cirurgia, publicà nombrosos treballs sobre l'aparell urogenital. Fou president de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma (1895-97).

(89) El Banc de Felanitx va aparèixer el 1883, amb un capital inicial de 635.000 pessetes. Tenia relacions amb el Crèdit Balear i amb bancs d'Europa i d'Amèrica Llatina. Vegeu ALEMANY VICH, Luis (1973): Notas para una pequeña historia de la Banca Balear. A Banco de Crédito Balear 1872-1972, Palma de Mallorca, pàg. 178.

(90) Es tracta de Marià Gual de Togores, IX comte d'Aiamans. Havia nascut el 1862 i el 1886 heretà el títol comtal.

Vegeu CAPO VILLALONGA, Jaume (1990): Historia de Lloseta. Volum IV, Mallorca, pàg. 218-219.

(91) Segurament es tracta de l'industrial Pere Joan Aguiló Forteza -Cetre- (Palma 1842 - 1910), que va esser propietari de la fàbrica de ceràmica artística La Roqueta.

(92) Manuel Salas fou un dels cacics més importants de Mallorca. Fou armador, industrial i comerciant. El 1977 va esser regidor a Palma i, entre el 1919 i el 1922, diputat provincial. Era l'home que a Mallorca finançava les eleccions als mauristes. Vegeu PEÑARRUBIA, Bel (1990): El caciquisme a Mallorca. "L'Avenç", Barcelona, número 142, pàg. 20 i 21.

(93) A nivell estatal, vegeu: SERRANO, Carlos (1984): Final del Imperio. España 1895-1898. S. XXI, Madrid, pàg. 63 i 64; FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor (1974): Historia política de la España Contemporánea 2. 1885-1897. Madrid, Alianza, pàg. 378 i 379; SALES, Núria (1974): Servei militar i societat a l'Espanya del segle XIX. "Recerques", Barcelona, número 1, pàg. 165 i 171-174; VIDAL OLIVARES, José (1987): Comerciantes y políticos. Alicante, 1875-1900. Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Alicante, Instituto de Estudios Juan Gil-Albert, Alicante; i "Blanco y Negro", Madrid, número 290, 21 de novembre de 1896. El empréstito. A la

"Gaceta de Madrid", a partir del número 322, de 17 de novembre de 1896, apareixen llistats de subscriptors, de vegades per zones geogràfiques, però no hem trobat cap referència a les Balears. A nivell mallorquí, ens hem basat en POU, J .: Op. Cit. nota 13, pàg. 48 i 49; i en l'"Arxiu de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Palma de Mallorca", Expedient número 8, carpeta número 3 (novembre de 1896).

(94) MACABICH, I.: Op. Cit. nota 16, pàg. 165.

(95) Sobre la vinculació de l'Església en aquesta subscripció vegeu en el capítol vuitè, els apartats dedicats a l'Església. Podeu veure alguns llistats de subscriptors de Mallorca i Eivissa a l'Apèndix Documental, apartat 11.8.1.3.

(96) "La Última Hora", 5 de maig de 1898.

(97) "Diario de Ibiza", 30 d'abril, 10 de maig i 12 de maig de 1898. A la primera llista de subscriptors es destaca Joan Tur Llaneras, que contribueix amb 100 pessetes, i a la segona, Guillem Wallis Valls, que fa idèntic donatiu.

(98) "El Bien Público" (Maó), 7 de maig de 1898. Por la patria. i "Boletín Oficial del Obispado de Mallorca", nú-

mero 102, 18 de maig de 1898.

(99) POU, J.: Op. Cit. nota 80; MULET, J.; PUJOL, J.; ROCA, J.; UMBERT, J.: Op. Cit. nota 13, pàg. 58, 59, 61 i 63.

(100) MULET, J.; PUJOL, J.; ROCA, J.; UMBERT, J.: Op. Cit. nota 63, que cita "La Unión Republicana", 21 de juny de 1898.

(101) "La Almudaina" 30 de maig de 1899.

(101 bis) Vegeu MANERA, Carles; PETRUS BEY, Joana Maria (1991): El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca i VIDAL NICOLAU, Antoni (1991): Les activitats industrials a Lluçmajor. De les farineres a la importància del calçat. Ambdós a Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca. Ajuntament de Palma, pàg. 22-24 i 27; i 136, respectivament. També cal veure GABRIEL, P.: Op. Cit. nota 73, pàg. 50-52; i "La Última Hora", 4 de maig de 1898.

(102) CARRERAS, Lucas (1911): Industria y Comercio. "Revista de Menorca", Maó, pàg. 20.

(103) "La Última Hora", 1-10 de maig i 12 d'agost de 1898; AYUNTAMIENTO DE PALMA (1907): Notas de acuerdos

municipales desde 1851 á 1907. Pàg. 172-175; POU, J. :
Op. Cit. nota 80; MULET, J.; PUJOL, J.; ROCA, J.;
UMBERT, J.: Op. Cit. nota 13, pàg. 60, 63 i 70.

(104) "La Ultima Hora" 25 d'agost de 1898. La navegación a Ultramar. Vegeu també aquest mateix diari dia 18 d'agost i dia 1 de setembre.

(105) Ibid., 25 d'agost de 1898. Vegeu també l'edició de l'1 de setembre.

(106) Ibid., 22 d'agost, 29 d'agost i 1 de setembre de 1898.

(107) Ibid., 1 de setembre de 1898. Importación y exportación.

(108) "La Almudaina", 30 de setembre de 1898.

(109) Ibid., 10 d'octubre de 1898. El març de 1899 s'esperava a Palma aquest mateix transatlàntic perquè carregàs mercaderies amb destí a l'Havana.

(110) "La Ultima Hora", 22 d'agost de 1898.

(111) "La Almudaina", 11 d'octubre de 1898.

- (112) Ibid., 24 de setembre de 1898.
- (113) Arxiu Antoni Maura (Madrid). "Calzado de Mallorca y menorca y mercado antillano". Lligall 338, apartat 5.
- (114) "La Almudaina", 2 d'octubre de 1898. Presidia el Centre de Mestres sabaters Bartomeu Parets.
- (115) QUINTANA, Josep Maria (1976): Menorca, segle XX. De la monarquia a la república. Moll, Palma de mallorca, pàg. 18 i 19. Aquest autor ens ofereix un quadre amb les exportacions de calçat d'Espanya a Cuba entre 1870 i 1913, basat en un article de frederic Llansó publicat a "La Voz de Menorca" el 8 d'octubre de 1915. També ofereixen dades sobre l'exportació de calçat a l'estranger, en concret en el període 1894-1920, MANERA, C.; PETRUS, J. M.: Op. Cit. nota 101, pàg. 27.
- (116) MANERA, C.; PETRUS, J. M. : Op. Cit. nota 101, pàg. 27.
- (117) "La Ultima Hora", 21 de gener a 6 de febrer de 1899.
El calzado (I, II i III).
- (118) Potser es tracta de desferres del sector de la pell i el cuiró.

- (119) Que hem exposat a la quarta part, capítol primer "Les relacions amb les colònies fins al 1895".
- (119 bis) MAYOL, Esperanza (1976): Islas. Op. Cit. nota 67 bis, p. 137-153.
- (120) "Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, industria y Navegación de Palma de Mallorca", Palma, números 3 a 20, març-novembre de 1899, on periòdicament apareixien unes seccions titulades Importación general en esta isla por Palma i Exportación general de esta isla por Palma, amb dades de caràcter mensual.
- (121) Aquesta informació apareix a MANERA, C.; PETRUS, J. M. (coordinadors) (1991): Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca. Ajuntament de palma. En concret a l'Apeèndix, al gràfic número 16: Algunes exportacions industrials dels ports de Balears, 1899. S'ha de tenir en compte que les dades sobre les exportacions a les Antilles només es refereixen al port de Palma i als mesos de febrer-octubre de 1899. Així, és lògic pensar que les exportacions de calçat serien més importants si poguessim incloure les exportacions menorquines, que tenien a Cuba el seu principal mercat.

- (122) Arxiu Municipal de Lluçmajor. "Información para la Estadística industrial", 1904. Signatura 1707. Sobre la indústria del calçat a Lluçmajor, vegeu VIDAL, A. : Op. Cit. nota 101, pàg. 135-143.
- (123) MANERA, Carles (1992): La via mallorquina a la industrialització. Algunes hipòtesis i constatacions. "Estudis Baleàrics", Palma, número 43, p. 55.
- (124) Sobre aquesta crisi del 1906, recordada a Menorca com "s'any de sa fam", vegeu REIXART I MORA, Josep (1906): Sa crisi de l'any 1906. Impremta de "El Porvenir del Obrero", Maó. Ha estat reproduït a "Quaderns de Folklore", Ciutadella, número 29, sense data, pàg 16-20, amb una introducció d'Andreu Murillo.
- (125) CARRERAS, L.: Op. Cit. nota 102, pàg. 14.
- (126) Ibid., pàg. 18.
- (127) QUINTANA, J. M.: Op. Cit. nota 115, pàg. 17-26.
- (128) "La Almudaina", 16 de novembre de 1898 i 28 de maig de 1899.

- (129) SERRA BUSQUETS, Sebastià (1992): L'emigració de Balears a Amèrica. Ponència presentada en el "Congrés Internacional d'Estudis Històrics Les Illes Balears i Amèrica", Palma, gener de 1992.
- (130) Vegeu "Mallorca Dominical", 5 de setembre de 1897, "La Veu de Mallorca", 10 de febrer de 1900 i "Mallorca Dominical", 12 de febrer de 1899, respectivament.
- (131) ROSSELLO, Joan (1906): En caragol. "Mitjorn" (Palma), número 4, p. 109-116.
- (132) VILLALONGA, Miquel (1986): Miss Giacomini. Miquel Font, Palma de Mallorca. En aquesta novel·la, ambientada a Palma el 1899, es parla d'una manifestació de 200 repatriats "azuzados por los republicanos", el 30 de març (pàg. 57).
- (133) Miquel Font Editor, Palma de mallorca.
- (134) ALENYAR, Miquel (1992) Joan Bauzá. Casal Solleric, Palma, p. 31.
- (135) MAS I VIVES, Joan (1992): Glosador. " Gran Enciclopèdia de Mallorca". Palma de Mallorca.

- (136) Cançoners popular de Mallorca. Volum Segon. Mallorca, Editorial Moll, 1980, pàg. 96 i 97.
- (137) BOTA TOTXO, Miquel (1990): 125 anys de música a Pollença 1865-1990. Ajuntament de pollença, p. 61. Sobre Bartomeu Cifre, vegeu l'apartat 5.10.
- (138) Aquesta glosa ens fou facilitada per Josep Estelrich, de Sant Joan, el 1993.
- (139) Glosat recollit per Antoni Mas a Santa Margalida el 1992.
- (140) Informació facilitada per Josep Estelrich.
- (141) L'existència d'aquests glosats ens fou indicada per Miquel Pons.

10. CONCLUSIONS

Les guerres colonials del període 1895-98 provocaren una vertadera commoció a les Illes Balears.

Les societats mallorquina, menorquina, eivissenca i formenterenca varen veure com els seus fills partien cap a uns països tropicals on les malalties i les penalitats acabarien amb la vida d'un de cada quatre soldats illencs.

Al mateix temps, l'exèrcit, l'església, la premsa i quasi tots els partits polítics difongueren un patriotisme espanyol de caràcter unitarista i castellanista.

Els soldats balears, molts d'ells analfabets i catalans monolingües, moriren a Cuba i a les Filipines per l'Estat espanyol.

Durant aquestes guerres, les qüestions de caràcter insular varen quedar eclipsades per la política estatal. Des de Madrid arribaren condecoracions, pensions per a les viudes i pares i reforços per impedir un atac nord-americà.

Aquests fets contribuïren a la integració dels balears dins l'Estat espanyol.

Com a mínim, 3.434 illencs participaren en les guerres colonials de Cuba i de les Filipines. La xifra de morts s'elevà a 761 persones. A Cuba, hi perderen la vida 593 balears, a les Filipines, 142 i a Puerto Rico 21.

Per illes, Mallorca envià 2.476 soldats a lluitar a Cuba, Puerto Rico i les Filipines i n'hi va haver 549 que perderen la vida. A Menorca, un mínim de 133 soldats passaren a Ultramar, 42

dels quals no tornaren mai. Uns 284 eivissencs formaren part dels exèrcits colonials i en tenim documentada la mort de 92 en aquests conflictes bèl·lics. Formentera també va contribuir amb homes a l'exèrcit colonial espanyol. Vuit formenterencs lluitaren a Ultramar i ens consta que un d'ells morí a Cuba.

Com és lògic, el fet que passàs a Ultramar l'1,38% de la població total de les Balears va incidir negativament sobre la demografia illenca. Això es manifestà clarament en la disminució de la taxa de nupcialitat.

La causa principal de la mort dels soldats illencs a Ultramar varen esser les malalties comunes, els accidents i la febre groga. Només varen perdre la vida a causa dels combats el 3% dels morts balears a Cuba i l'11% dels morts a les Filipines.

Les guerres de Cuba i de les Filipines afectaren principalment els grups més febles econòmicament. Les elits podien evitar el servei militar amb la redempció en metàl·lic o cercant un substitut. La majoria dels soldats que anaren a Cuba i a les Filipines eren jornalers i petits propietaris pagesos.

La repatriació de centenars de soldats va suposar un important problema social. Molts dels repatriats tornaven malalts o ferits i, sovint, no trobaven ni feina ni ajuda econòmica de l'estat. Els grups dirigents, per pal·liar aquest problema, crearen la Junta de Protecció al Soldat de Palma de Mallorca. Aquesta Junta estava composta, sobretot, per clergues, metges, periodistes i escriptors amb una certa sensibilitat social. Sens dubte la seva tasca va esser positiva però insuficient. L'expressió més

important del malestar social causat per la repatriació varen esser les tres manifestacions de repatriats, dues a Palma i una a Felanitx, duites a terme el 1899.

La diferència que s'observa entre illes i entre municipis pel que fa al nombre de soldats que anaren a lluitar a Ultramar, està en relació amb el desigual sistema de reclutament que hem esmentat abans i amb les facilitats per emigrar i no fer el servei. Així, els municipis més deprimits són aquells d'on parteixen més joves cap a Cuba i les Filipines. Els casos més evidents són els d'Algaida, Felanitx, Inca, Manacor, Montuïri, Petra (que incloïa Ariany), Porreres i Santa Margalida, municipis afectats per la fil·loxera.

També partiren molts de soldats dels municipis d'Artà i de Santanyi, on predominava la gran propietat i pràcticament no hi havia alternatives al conreu de la terra.

Per illes, Eivissa envià proporcionalment més joves a Ultramar que Mallorca, i aquesta illa n'envià més que Menorca. El cas d'Eivissa es pot explicar en funció del predomini d'una agricultura de subsistència. El fet que Menorca fos l'illa que enviàs, proporcionalment, menys soldats a Cuba i a les Filipines deu estar vinculat a tres circumstàncies. En primer lloc, a l'existència d'un important corrent migratori cap a Alger; en segon lloc, al rebuig que hi havia a fer el servei militar, i, en tercer lloc, a un cert desenvolupament econòmic.

A Mallorca, alguns municipis es destaquen per l'escàs nombre de joves que enviaren a les guerres colonials. Alguns casos com

Andratx, Calvià i, en menor mesura, Sóller i Fornalutx s'expliquen pels corrents migratoris que hi havia en aquestes viles. A d'altres municipis com sa Pobla, Lluçmajor i Muro, aquest fet pot estar vinculat a un cert creixement econòmic.

A les Illes Balears destacà la contundència amb la qual les autoritats militars, civils i eclesiàstiques exhortaren la població a què es mostràs favorable a les guerres colonials.

L'exèrcit tenia a les Balears un important pes social i polític. En aquest període sovintejaren les demostracions d'adhesió a l'exèrcit espanyol i n'és un exemple la rebuda que va tenir Weyler a Palma el novembre de 1897.

El clero de les tres diòcesis illenques s'identificà completament amb la nació espanyola i amb la seva causa a Cuba i les Filipines, com ho demostrà, per exemple, la seva col·laboració en la Subscripció nacional voluntària pel foment de la marina i per les despeses de guerra de 1898. A més, l'església donà especial importància a la qüestió de les Filipines.

També es mostraren partidaris de la guerra els partits polítics dinàstics, el liberal o liberal fusionista i el conservador o liberal conservador. La dissidència conservadora romerista, amb una certa implantació a Mallorca, encara fou més bel·licosa. També eren partidaris de la guerra a ultrança els republicans unitaristes de la Unió Republicana i els carlistes, nostàlgics de l'Espanya imperial del segle XVI.

Els conservadors canovistes i els romeristes donaren suport a la guerra total desenvolupada per Weyler a Cuba. En canvi, els

liberals, encapçalats per Maura, es mostraren partidaris de combinar l'acció armada amb l'efecte de les reformes polítiques.

Conservadors i liberals s'acusaren mútuament d'esser els culpables de la guerra a Cuba. Segons els liberals, la corrupció de les autoritats conservadores hauria provocat l'aixecament independentista. Pels conservadors, la política reformista d'Antoni Maura hauria donat com a fruit el moviment independentista.

S'oposaren a la guerra de Cuba els socialistes del Partit Socialista Obrer Espanyol, els anarquistes, els republicans federals i els regionalistes. Els socialistes, tot i que eren molt minoritaris, disposaven a Mallorca de dues agrupacions locals i organitzaren actes contra la guerra a Palma i Manacor. Els republicans federals foren eclipsats pels republicans unitaristes. Dels regionalistes únicament coneixem crítiques individuals a la guerra, fetes després del cessament de les hostilitats. Pel que fa als anarquistes, només podem indicar que, acabada la guerra, el periòdic "El Porvenir del Obrero", de Maó, criticà durament el conflicte.

Mentre es lluitava a Cuba i a les Filipines contra els "separatistes" o contra un enemic exterior, els Estats Units, es reforçava el centralisme. A través de l'exèrcit, de l'església i dels partits favorables a la guerra es difonia la idea d'un estat-nació espanyol, unitari i castellanista.

La premsa periòdica jugava un paper important en la difusió d'aquesta ideologia. A Mallorca es destacaren com a espanyolistes els diaris "El Ancora" i "La Ultima Hora", i a Eivissa, el "Diario de Ibiza". També foren especialment bel·licistes i pro-espa-

nyols el setmanari liberal "La Bocina" i el setmanari carlista "La Tradición".

El patriotisme espanyol es va tenyir de localisme quan alguns illencs es destacaren a Ultramar. Són paradigmàtics els casos de Valerià Weyler, Joan Josep Llodrà Duran i Joaquín Vara de Rey. Es va fer una exaltació dels illencs que es destacaren a Cuba i a les Filipines com a militars espanyols.

A Eivissa es dona la particularitat que, l'estiu de 1898, quan es tenia por d'un atac nord-americà, va sorgir un "eivissenquisme" de caràcter antimallorquí i espanyolista.

Aquest context d'exaltació patriòtica fou confirmat per diverses manifestacions espanyolistes. Així, a Palma hi va haver una manifestació per celebrar la mort de Maceo (desembre de 1896), i a Palma i Manacor hi va haver manifestacions per haver entrat en guerra amb els Estats Units (abril de 1898).

Encara el 1955 els supervivents de les campanyes colonials de Cuba, Puerto Rico i les Filipines foren utilitzats per fomentar el militarisme i l'espanyolisme.

Després de la derrota militar espanyola de 1898, els mitjans de comunicació i els grups dirigents constataren el fracàs de l'Estat espanyol.

En aquell moment, prengueren força les teories regeneracionistes i regionalistes.

Alguns autors mallorquins, com Llorenç Barceló i Andreu Barceló, s'inscriuen dins un regeneracionisme espanyol de caràcter castellanista.

Les cambres de comerç i d'agricultura de Palma també participaren dels ideals regeneracionistes, però foren molt prudents i evitaren la seva politització.

També hi va haver un regeneracionisme clarament regionalista. A Mallorca, el 1898 aparegué un efímer Centre Regionalista i el primer i més important teòric del nacionalisme a Mallorca, Miquel dels Sants Oliver, recapitulà les seves propostes regionalistes en el diari "La Almudaina". Segons M.S. Oliver s'havia produït el fracàs de la idea centralitzadora i calia fer una regeneració que començàs a la regió i acabàs a l'estat.

El mateix 1898, el moderat regionalisme de "La Almudaina" fou acusat de catalanista. Miquel dels Sants Oliver considerava que els mallorquins no s'havien d'unir als catalans sinó que havien de seguir el seu exemple regionalista.

Pels regionalistes mallorquins que el 1900 editaren "La Veu de Mallorca", la rebel·lió dels cubans i dels filipins era conseqüència lògica del centralisme de Madrid. Des de les pàgines d'aquest setmanari Gabriel Alomar criticà l'exaltació de la figura de Vara de Rey.

En el període 1895-99, el poder, tant a Madrid com a la província de Balears, no es va veure en cap moment seriosament amenaçat.

La resistència a fer el servei militar, malgrat l'augment del nombre de pròfugs i la campanya contra la guerra feta pels socialistes, no va adquirir dimensions perilloses pel règim.

Les crítiques fetes pels intel·lectuals regionalistes i modernistes al centralisme i a les autoritats militars, civils o eclesiàstiques que atiarren les guerres, no alteraren el sistema polític de la Restauració. Gabriel Alomar es destacà com a l'intel·lectual mallorquí que criticà amb més duresa el militarisme, el conservadorisme i el centralisme difosos arran de la guerra de Cuba.

Les mobilitzacions més importants de caràcter subversiu foren les esmentades manifestacions de repatriats de març de 1899, que, tanmateix, no varen tenir transcendència política.

Després del 98, algunes minories polítiques alienes al sistema del torn de partits aconseguiren una major presència en la vida pública. Es el cas dels socialistes, i sobretot, del republicans. Aquests, recuperaren la seva ja vella tradició federal i s'acostaren al regionalisme. Oblidaren els seus excessos patrioters i sol·licitaren mesures a favor de la cultura mallorquina i de la descentralització econòmica.

Pel que fa a les relacions econòmiques entre les Balears i les colònies, s'ha de tenir en compte que el pes del comerç amb Amèrica, dins el conjunt de les relacions comercials il·lenques, era secundari. En el comerç amb Ultramar predominaven els productes agrícoles, si bé el calçat i els teixits tenien molta d'importància. Les relacions comercials amb Cuba eren més importants per Menorca que per Mallorca, i més importants per aquesta illa que per la d'Eivissa.

Hi va haver una sèrie de crisis que afectaren el comerç ul-

tramari i repercutiren sobre les illes Balears el 1868, el 1883, el 1895, i, sobretot, el 1898. El bloqueig nord-americà a Cuba i Puerto Rico (abril-agost de 1898), provocà el tancament de molts de tallers de sabates a Mallorca i Menorca i també afectà al sector tèxtil. L'atur augmentà molt i a Palma i a Maó sovintejaren les concentracions i les manifestacions de treballadors que demanaven feina. A Palma es varen haver d'instal·lar cuines econòmiques que arribaren a despatxar mil racions diàries.

Les relacions comercials no es trencaren definitivament i després de l'armistici d'agost de 1898, els contactes econòmics es reprengheren aviat quasi al mateix nivell que en anys anteriors. El comerç amb Puerto Rico era important i el 1899 superava el que es mantenia amb Cuba.

En canvi, les relacions comercials amb les Filipines eren més reduïdes, encara que aquest arxipèlag era un bon mercat pel calçat en el decenni del 1890. Després de la guerra, sembla que els intercanvis no es reprengheren.

Així, pareix clar que un sector de la burgesia illenca feia part de l'anomenat "lobby" colonial espanyol que es beneficiava de l'existència dels mercats colonials protegits. Industrials mallorquins proveïen d'uniformes i de botes les tropes que partien cap a Ultramar. El mateix general Valerià Weyler tenia alguna relació amb el sector del calçat mallorquí. També la banca tenia un gran interès en mantenir Cuba espanyola. Dels sis principals subscriptors mallorquins de l'emprèstit nacional voluntari de 1896, quatre eren entitats bancàries, el Foment Agrícola de Ma-

llorca, el Crèdit Balear, el Banc de Sóller i la Caixa d'Estalvis de Balears.

El corrent migratori illenc que es dirigia a Cuba no es va interrompre durant la Guerra de Cuba, excepte quan es va produir la intervenció nord-americana (abril-agost de 1898). El canvi de sobirania (desembre de 1898) no suposà la fi de l'emigració illenca a Cuba. Durant alguns anys, l'emigració balear fou bastant reduïda però a partir de 1902 experimentà un important creixement.

Durant el segle XIX, l'emigració balear va esser proporcionalment més important a Puerto Rico que a Cuba. Després del parentesi bèl·lic de l'estiu de 1898, l'emigració a Puerto Rico es va reprendre però, a diferència del cas cubà, no va experimentar un enorme creixement durant el primer decenni del segle XX.

Com es lògic, la derrota espanyola implicà el retorn de tots aquells illencs que formaven part de la burocràcia colonial espanyola.

A les Filipines, l'emigració va esser molt poc important i va estar vinculada quasi exclusivament a l'administració civil, a l'exèrcit i als ordes religiosos.

Per altre part, les guerres colonials varen repercutir molt sobre la cultura popular com ho demostren les gloses que tracten aquest tema i el fet que encara el 1990-91 el record de la guerra

de Cuba fos viu en la memòria històrica dels mallorquins.

Alguns escriptors es varen fer ressò d'aquests conflictes, és el cas de Gabriel Alomar, Pere d'Alcàntara Penya i Miquel Ferrà.

Dos mallorquins varen tenir un paper destacat, a nivell estatal, en la qüestió colonial espanyola del final del segle XIX. Es tracta del polític Antoni Maura i Montaner i del militar Valerià Weyler i Nicolau.

Aquests personatges gaudiren a Mallorca d'un enorme prestigi i d'una gran popularitat en funció dels elevats càrrecs que ocupaven fora de Mallorca.

Antoni Maura intentà regenerar la vida política i l'administració de les colònies espanyoles, per la qual cosa proposà, com a ministre d'Ultramar en un gabinet liberal, una àmplia re-forma administrativa per a les illes de Cuba i Puerto rico. Per ell, aquestes reformes no suposaven una autonomia política i molts menys una primera passa cap a la independència, sinó que amplia-ven la base social que donava suport a la unió amb la metròpoli.

A Cuba el seu projecte va eser rebut amb esperança per moltes d'entitats civiques i econòmiques i fou acceptat pels autonomistes. A més, provocà l'escissió del sector més liberal del partit Unió Constitucional, que va constituir el Partit Reformista. Antoni Maura fou nomenat president honorari d'aquest nou partit, que fou dirigit per Ramon Herrera, comte de la Mortera.

El fracàs del programa reformista d'Antoni Maura a Cuba i

Puerto Rico va significar el triomf dels sectors més reaccionaris, tant a Madrid com a l'Havana. Aquest triomf de la intransigència espanyola va donar força als independentistes cubans.

A les Filipines, Maura va reformar diversos aspectes de l'administració colonial espanyola, en especial el règim municipal a Luzón i les Visayas. Aquestes reformes foren durament criticades pels sectors més espanyolistes i clericals.

Valerià Weyler va esser posat pel govern conservador de Cánovas del Castillo al capdavant de la capitania general de Cuba perquè donàs una solució militar al problema cubà. No va escatimar els mitjans i s'esforçà en exterminar els insurrectes. Aconseguí diversos èxits, com la mort de Maceo, però no va poder dominar completament l'aixecament. Les oscil·lacions de la política espanyola i les pressions nord-americanes interferiren la seva dràstica política de guerra total i, finalment, provocaren la seva destitució. La reconcentració que va manar fer de la població rural provocà la mort de milers de civils.

Weyler simbolitzà l'espanyolisme a ultrança i gaudí d'un enorme prestigi a Mallorca, on inspirà un moviment polític vagament regeneracionista i localista, estructurat entorn del Cercle Weylerista, de Palma. El "weylerisme" va tenir un cert pes polític a Mallorca i aconseguí quatre regidors a Palma a les eleccions de 1899.

De Weyler també s'ha de destacar que escrivís "Mi mando en Cuba", una documentadíssima i detalladíssima justificació de la seva actuació a Cuba. Aquesta obra va tenir una gran difusió en-

tre els oficials i comandaments de l'exèrcit.

Ja hem indicat que Cuba era la principal colònia espanyola. Malgrat això, el pes polític i econòmic de Puerto Rico, per una banda, i el valor estratègic i demogràfic de les Filipines, per l'altra, no eren gens menyspreables. Políticament, la seva situació colonial era diversa. Cuba i Puerto Rico eren considerades com a colònies, en certa manera, de primera classe. En canvi les Filipines eren discriminades, no tan sols en relació als territoris metropolitans, sinó també, respecte a les colònies antillanes.

En definitiva, les guerres de Cuba i de les Filipines i la Guerra Hispano-nord-americana varen esser un fenomen exterior que repercutí poderosament sobre diversos aspectes de les societats mallorquina, menorquina, eivissenca i formenterenga.

Només un segment de la població, els fills de les classes populars, varen patir en la seva carn els desastres causats per les guerres colonials. Mentre, a les Balears hi va haver una onada de nacionalisme espanyol, que comptà amb el suport de les elits, unes elits que, excepte en el cas dels militars, no patiren les conseqüències directes dels conflictes colonials.

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM V

ANTONI MARIMON RIUTORT

JUNY 1993

ANTONI MARIMON RIUTORT

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM V

**TESI DE DOCTORAT DIRIGIDA PEL DOCTOR SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS
DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS
JUNY 1993**

INDEX DEL VOLUM V

APENDIX DOCUMENTAL (PRIMERA PART)

11. APENDIX DOCUMENTAL.....	1066
11.1. Les colònies espanyoles d'Ultramar.....	1067
11.1.1. Fullet d'Antoni Maura "Proyecto de Ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Ri- co" (1893).....	1068
11.1.2. Fragments dels discursos d'Antoni Maura sobre la qüestió cubana.....	1080
11.1.3. Octaveta contra Maura (Pinar del Río, 1894).....	1086
11.1.4. Fullet d'Antoni Maura "Real Decreto de 19 de mayo de 1893 relativo al régimen municipal para los pueblos de las pro- vincias de Luzón y de Visayas".....	1088
11.1.5. Fullet de Julián Blanco "El Proyecto de Ley sobre reformas del gobierno en Cuba y Puerto Rico" (1893).....	1123
11.1.6. Governadors generals de Cuba (1868-98).....	1143
11.1.7. Manifest de Montecristi (1895).....	1145
11.1.8. Constitució cubana de Jimaguayú (1895).....	1153
11.1.9. Octaveta independentista filipina.....	1157
11.2. L'emigració balear a Cuba i Puerto Rico (1892- 1900).....	1159
11.3. La Guerra dels Deu Anys (1868-1878).....	1169
11.3.1. Tres articles de "El Juez de Paz" (Pal- ma, 1869).....	1170
11.4. Registre dels soldats balears morts a Cuba, les Filipines i Puerto Rico (1895-99).....	1177
11.5. Registre dels soldats balears repatriats de Cu- ba, les Filipines i Puerto Rico (1896-99).....	1223

11 APENDIX DOCUMENTAL

11.1 LES COLONIES ESPANYOLES D'ULTRAMAR

11.1.1. Fullet de MAURA, Antonio (1893): Proyecto de ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Rico. Madrid.

PROYECTO DE LEY

REFORMANDO EL

GOBIERNO Y ADMINISTRACIÓN CIVIL

DE LAS

ISLAS DE CUBA Y PUERTO RICO

PRESENTADO EN EL CONGRESO DE SEÑORES DIPUTADOS

EL DIA 5 DE JUNIO DE 1893

POR EL

EXCMO. SR. D. ANTONIO MAURA

Ministro de Ultramar

MADRID

IMPRENTA DE LA VIUDA DE M. MINUESA DE LOS RIOS

1893

MINISTERIO DE ULTRAMAR

REAL DECRETO

Atendiendo á lo propuesto por el Ministro de Ultramar y de acuerdo con el Consejo de Ministros; en nombre de Mi Augusto Hijo el REY D. Alfonso XIII, y como REINA Regente del Reino.

Vengo en autorizar al Ministro de Ultramar para presentar á las Cortes el adjunto proyecto de ley sobre reforma del gobierno y administración civil en las islas de Cuba y de Puerto Rico.

Dado en Palació á cinco de Junio de mil ochocientos noventa y tres.

MARÍA CRISTINA

El Ministro de Ultramar,

ANTONIO MAURA Y MONTANER

Á LAS CORTES

Más que la controversia porfiada y viva de los partidos locales, el común asentimiento y la experiencia de cada día, denuncian como vicioso, el régimen administrativo de nuestras Antillas, señaladamente de la isla de Cuba.

Los nobles afanes de todos, y el especial empeño de algunos predecesores del Ministro que suscribe, aplicados á corregirlo, á un tiempo dan testimonio del mal y de los sanos propósitos de los gobiernos; pero nunca resultaron eficaces para la enmienda.

Tres lustros han pasado, desde que la paz fué venturosamente restablecida, y poco menos desde que la emancipación de los esclavos normalizó la vida social; superados los tremendos estragos de la guerra y de la esclavitud, la prosperidad general, hoy en vías de florecimiento, corona y premia el singular y asombroso esfuerzo del pueblo cubano; una serie de reformas que se podrían notar de apresuradas, si no las justificase el feliz éxito, mudó en cortísimo espacio de tiempo el derecho y las costumbres políticas; y cuando todo allí revive, se regenera, se asienta y puebla de esperanzas el porvenir, sigue siendo la administración pública, la constante ocasión de quejas y amargos reproches, auxiliar involuntario de los que no desisten todavía de emponzoñar con el desamor á la madre patria el corazón de sus conciudadanos.

Honradamente, no puede disimular el desconcierto de los servicios quien está obligado á procurar el remedio. Confesó los males el digno predecesor del Ministro que suscribe y, con el designio de corregirlos, propuso y decretó numerosas é interesantes providencias, tantas y tales, que, después de aquella general turbación sería todavía más estimable que suele ser de ordinario el reposo. Porque está de ello advertido el Gobierno, quisiera que sus deberes le consintiesen abstenerse de toda otra novedad, la cual de por sí es un inconveniente y sólo se justifica por el apremio de las necesidades públicas. Resulta hoy ineludible este apremio; porque si la experiencia de las últimas reformas, no basta todavía para que respecto del acierto de todas ellas, se pronuncie definitivo juicio, sin duda alguna acreditada ya que, respecto del organismo administrativo, no alcanzaron el propósito de enmendarlo; antes dieron pábulo al desorden y enervaron los ya mellados resortes, que malogran y frustran el esfuerzo asiduo de los Jefes de los servicios.

Mientras estos permanezcan en tal estado, ni aun se puede decir que corre el tiempo hábil para aquilatar y experimentar las disposiciones que removieron todo el sistema tributario y pusieron en conmoción los intereses todos de la isla de Cuba; porque la condición más vital para el buen éxito de cualquiera presupuesto, consiste en una administración regular y ordenada.

No por esto se ha de reputar estéril, ni siquiera en la parte que concierne al régimen administrativo, la empresa denodada y vigorosa del anterior Ministro y las anteriores Cortes; quedan advertencias muy provechosas, y por ellas, por el estudio de antecedentes menos próximos, y por la observación atenta de los hechos, ha confirmado el que suscribe su convencimiento, de que importa llegar hasta las raíces más hondas del mal y corregir de una manera general y concertada, todos los institutos que contribuyen á la obra administrativa, dejándoles de modo, que guarden entre sí proporción y correspondencia, so pena de perpetuar el desasosiego y la inestabilidad sin conse-

guir, en cambio, la mejoría.

Tales son los motivos, que determinan al Gobierno á solicitar de las Cortes la pronta aprobación del adjunto proyecto. El examen cuidadoso de sus términos, hará ver que conservando íntegra la soberanía de la Nación española, sin desmembrar el poder legislativo, dentro de la Constitución de la Monarquía, se extrema cuanto cabe extremar la inmediata intervención de los pueblos antillanos en la gestión, dirección y gobierno de los asuntos, que aun siendo nacionales por ser suyos, más peculiarmente les interesan y atañen. Otórgase grandísima latitud á sus iniciativas, para que rijan y arbitren los medios de prosperar su cultura general y fomentar su riqueza, y se franquean las vías constitucionales para promover la mejora de las leyes que puedan resultar mal avenidas con sus conveniencias, dentro de la común y sagrada solidaridad de la Nación entera.

Radicase dentro de cada una de las Antillas el ordinario término y definitivo despacho de todos los negocios administrativos, llegando en la satisfacción de este general anhelo de sus habitantes, hasta donde cabe llegar, supuesto que el Gobierno de S. M. ha de seguir respondiendo ante las Cortes de la gestión ultramarina.

Se aunan en estrechísimo consorcio, compenetrándose en todos los grados de la jerarquía, la acción gubernativa y las iniciativas y la fiscalización de los elegidos en los comicios. De este modo, se logrará evitar conflictos peligrosos, que el apartamiento de organismos heterogéneos haría inevitables, y también se conseguirá que todos los agentes del Poder público, en funciones de gobierno ó de administración, vivan sujetos á la fiscalización y la censura de los representantes electivos de los administrados; preservativo más eficaz, sin duda, que las trabas exageradas que al arbitrio ministerial pongan las leyes para la provisión de los cargos públicos; porque estas trabas no suelen bastar para impedir los desacertados nombramientos, y en cambio amparan muchas veces el abuso y después de conocido, estorban para la corrección.

En virtud de esta ley, si las Cortes acogen favorablemente el proyecto, y S. M., en su día, se digna sancionarla, quedarán asociadas á la obra legislativa y administrativa, no sólo las opiniones preponderantes, sino también las que profesen en minoría los electores; y no sólo por la alta intervención que ahora ejercen ya los representantes de las Antillas en ambas Cámaras, sino también con el más directo y más extenso influjo que se da á los Diputados provinciales en la aprobación, formación ó iniciación de todos los presupuestos de ingresos y de gastos municipales, provinciales y generales. Será eficaz, seguramente, esta reforma para que el régimen tributario se acomode en todo tiempo á las circunstancias, y se asiente del modo que menos embarace la expansión de los incomparables y vigorosos gérmenes de riqueza de aquella isla. Satisfará, en fin, el anhelo que por igual sienten sus moradores, y los que interpretan en el Gobierno los constantes votos de la Nación entera, que consiste en el bienestar y la prosperidad de aquellos pueblos.

Al propio tiempo no sólo se vigoriza, sino que parece más propia expresión decir que se reconstituye la autoridad del Gobernador general, y también se restaura la hoy demolida unidad de la acción administrativa, sin la cual resulta desparramada, difusa é impotente toda la administración, y desordenado todo el servicio público.

La diversa situación actual de las cosas y las diferentes circunstancias de Cuba y Puerto Rico, hacen en aquella isla más honda que en ésta la innovación que se propone; pero aun en la grande Antilla, se ha procurado que no cause trastorno, ni rompa la continuidad de los servicios. Se respetan las divisiones territoriales y se hace consistir el nuevo régimen en otro enlace y otra combinación de los institutos y organismos que existen ó existieron y fueron conocidos. Ni el Ayuntamiento, ni la Diputación, ni el Gobierno regional ó provincial, ni el Gobierno general, ni la Dirección de Administración local, ni la Intendencia general de Hacienda, pueden sonar como novedades; y si bien es cierto que la constitución del Consejo de Administración se altera en considerable medida, ni se hace novedad en su carácter consultivo, ni con propiedad pueden ser calificadas como nuevas, cosas que de tanto tiempo atrás, con tan copiosas razones y tan autorizados dictámenes, venía recomendando la opinión pública.

El Ministro que suscribe cree cumplir una de sus mayores obligaciones iniciando esta reforma; espera de ella grandes bienes para el estado político y remedios eficaces para los sufrimientos administrativos, desiguales, pero notorios, en ambas Antillas; aunque ha consagrado largas reflexiones al estudio del proyecto, dispónese á aprovechar y recoger las enseñanzas que la sabiduría de las Cortes aportará para el mejoramiento de la obra, la cual no se puede mirar, pues no lo es, como privativa de un solo partido; y recomienda con todo encarecimiento la urgencia, porque tiene bien averiguada la imposibilidad de mantener el actual desconcierto, ruinoso para el Tesoro y nocivo para otros intereses todavía más vitales de la Nación.

Por todo ello tiene el honor de someter á la aprobación de las Cortes el siguiente

PROYECTO DE LEY

PARA EL GOBIERNO Y LA ADMINISTRACIÓN CIVIL DE LAS ISLAS DE CUBA Y PUERTO RICO

Artículo 1º El régimen del gobierno y la administración civil de la isla de Cuba, se acomodará á las siguientes bases:

Base 1ª

La ley Municipal vigente en la isla quedará modificada en cuanto sea menester para los fines siguientes:

Las cuestiones relativas á la constitución de los Municipios ó de las Corporaciones municipales (agregación, segregación, deslinde de términos, incidencias de elecciones, capacidad de los electos y demás análogas), serán resueltas sin ulterior recurso por la Diputación provincial. Los territorios despoblados sobre los cuales no se pueda hacer efectiva la jurisdicción municipal, serán excluidos de los términos mediante deslinde de éstos, que aprobará la Diputación, quedando dichos territorios bajo el mando de las Autoridades gubernativas, civiles y militares.

Serán Alcaldes los Concejales elegidos por los Ayuntamientos, mientras el Gobernador general no estime oportuno nombrar otro miembro de la Corporación; debiendo ejercer aquellas Autoridades, además de las funciones activas de la Administración, como ejecutores de los acuerdos de los Ayuntamientos, la representación y delegación del Gobierno.

En todo caso de suspensión gubernativa de acuerdos municipales, adoptados en virtud de la peculiar competencia de los Ayuntamientos, el asunto pasará desde luego á conocimiento

del Tribunal ordinario, si la suspensión hubiere sido acordada por razón de delincuencia, ó á conocimiento de la Diputación provincial para que confirme ó revoque la suspensión, si el motivo de ésta fuera haver recaído el acuerdo en asuntos positivamente extraños á la competencia municipal ó haber infringido las leyes.

En todo lo que no corresponda á la exclusiva competencia municipal, los Gobernadores regionales, Delegados del Gobierno general, podrán suspender los acuerdos de las Corporaciones municipales y amonestar, apercibir ó multar á sus individuos. Para la destitución gubernativa de cualquiera de éstos, el Gobernador general deberá oír previa y necesariamente al Consejo de Administración.

Todo individuo de Corporación municipal que hubiere dictado providencia ó votado acuerdo lesivo para los derechos de particulares, será responsable de indemnización ó restitución á los perjudicados ante los Tribunales que, según los casos, sean competentes, mientras tal responsabilidad no quede extinguida con sujeción á las reglas ordinarias del Derecho.

En los asuntos definidos como de la privativa competencia municipal, cada Ayuntamiento gozará de toda la libertad de acción compatible con la obediencia de las leyes generales y con el respeto á los derechos de los particulares.

Para que los Ayuntamientos y las Juntas de asociados designen los recursos y arbitren los medios que prefieran en cada pueblo para cubrir los gastos del Municipio y satisfacer el contingente provincial, se les concederá toda la latitud de facultades que sea compatible con el sistema tributario del Estado.

Los presupuestos ordinarios municipales podrán ser reformados de año en año, pero mientras tanto regirán indefinidamente, acudiéndose á las necesidades eventuales y transitorias por medio de presupuestos y recursos extraordinarios. Nunca los gastos que se autoricen podrán exceder la cuantía de los efectivos recursos disponibles de cada Municipio.

La Diputación provincial revisará los acuerdos de las Corporaciones municipales relativos á formación ó alteración de sus presupuestos, sin mermar las facultades discrecionales de aquéllas; cuidará de que no se autorice gasto alguno que exceda de los recursos efectivos, y de que, con preferencia á toda otra necesidad, se solventen los débitos ó atrasos que resultaren de un año para otro y las obligaciones que hubieren sido declaradas por ejecutoria de los Tribunales competentes. El Gobernador general y sus Delegados solo tendrán en estos asuntos la intervención necesaria para asegurar la observancia de las leyes y la compatibilidad de los recursos municipales con los ingresos del Estado.

Las cuentas anuales de los Alcaldes, comprensivas de los ingresos y gastos ordinarios y extraordinarios, serán publicadas en las localidades, revisadas y censuradas, con vista de las reclamaciones, por los Gobernadores de región, oyendo á los responsables acerca de los reparos, y aprobadas ó desaprobadas en definitiva por la Diputación provincial, la que declarará, en su caso, sin ulterior recurso, las responsabilidades administrativas, á reserva de las que competan á los Tribunales ordinarios.

Base 2ª

Será reformada la ley Provincial vigente en la isla de Cuba con los fines siguientes:

Para los efectos de los artículos 82 y 84, con arreglo al 89 de la Constitución, toda la isla formará una sola provincia, dividida en las seis regiones que actualmente están gobernadas como provincias distintas.

La única Diputación provincial de la isla ejercerá en pleno todas sus funciones, estará formada por 18 Diputados, cuyos cargos durarán cuatro años, y se renovará por mitad de dos en dos años, verificándose la elección una vez en las regiones de Habana, Santa Clara y Puerto Príncipe y otra vez en Pinar del Río, Matanzas y Santiago de Cuba. Elegidos de una vez todos los Diputados al planteamiento de esta ley, ó en otro caso extraordinario que ocurra, la primera renovación se hará cesando á los dos años los del primer grupo de regiones.

La Diputación elegirá su Presidente, examinará y aprobará en su caso las actas y la capacidad legal de los electos, y resolverá todas las cuestiones tocantes á su propia constitución, con arre-

glo á las leyes.

El Gobernador general, oída la Junta de Autoridades, podrá suspender la Diputación, ó sin aquel requisito, decretar por sí la suspensión de sus individuos mientras quede bastante número de ellos para deliberar, en los casos siguientes:

1º. Cuando la Diputación ó alguno de sus miembros traspase el límite de sus facultades legítimas, con menoscabo de la Autoridad gubernativa ó judicial, ó con riesgo de alteración del orden público.

2º. Por razón de delincuencia.

En el primer caso, dará cuenta inmediatamente al Gobierno para que éste levante la suspensión ó decrete la destitución por acuerdo adoptado en Consejo de Ministros, dentro del plazo de dos meses, transcurridos los cuales, sin una ú otra providencia, quedará alzada de derecho la suspensión.

En el segundo caso, entenderán desde luego en el asunto los Tribunales competentes, y se estará á lo que éstos resolvieren, tanto sobre la suspensión, como en lo relativo á las responsabilidades definitivas.

La Diputación provincial podrá proponer al Gobierno, por conducto del Gobernador general, la iniciativa de reforma de las leyes promulgadas en las islas. Con sujeción á ella, acordará todo cuanto estime conveniente para el régimen en toda la isla de las obras públicas, de las comunicaciones telegráficas y postales, terrestres y marítimas; de la agricultura, industria y comercio; de la inmigración y colonización, de la instrucción pública, de la beneficencia y de la sanidad. Formará y aprobará todos los años los presupuestos, con suficientes recursos para dotar aquellos servicios. Ejercitará las funciones que la ley Municipal le asigne y cuantas le atribuyan otras leyes especiales. Censurará, y en su caso aprobará, las cuentas del presupuesto provincial, que serán rendidas todos los años por la Dirección general de Administración local, declarando las responsabilidades administrativas que resultasen.

Los ingresos del presupuesto provincial consistirán:

1º. En el producto de los bienes y rentas que pertenezcan á la provincia ó á los establecimientos é institutos cuyo gobierno y dirección compete á la Diputación provincial.

2º. En los recargos que las leyes autoricen y la Diputación acuerde sobre las contribuciones é impuestos del Estado, cuya percepción esté encomendada á la Intendencia general de Hacienda.

3º. En el contingente que la Diputación señale á los Municipios, guardando siempre entre ellos la proporción en que se halle la entidad de los respectivos presupuestos.

Al Gobernador general, como Jefe superior de las Autoridades de la isla, incumbirá ejecutar todos los acuerdos de la Diputación. Al efecto, como delegado de aquél, la Dirección de Administración local tendrán á su cargo los servicios dotados con el presupuesto provincial y la contabilidad referente al mismo y será responsable de la inobservancia de las leyes y de las resoluciones legítimas de la Diputación.

Cuando el Gobernador general reputare contrario á las leyes ó á los intereses generales de la Nación cualquier acuerdo de la Diputación provincial, podrá suspender su ejecución, adoptar por sí mismo, interinamente, las providencias que exigiesen las necesidades públicas que quedaren desatendidas por efecto de la suspensión, y, previo informe del Consejo de Administración, someter el asunto al Ministerio de Ultramar. También conocerá éste, y en su caso el Consejo de Ministros, de las responsabilidades administrativas que con ocasión de la censura de cuentas provinciales hubiese declarado la Diputación, cuando pudiesen resultar exigibles al Gobernador general.

Si algún acuerdo de la Diputación provincial lesiona derechos de particulares, los que hubiesen contribuido con su voto á adoptarlo, serán responsables de indemnización ó restitución al perjudicado ante los Tribunales competentes, los cuales podrán también decretar, á instancia de parte, la suspensión del acuerdo litigioso.

Como Delegados del Gobernador general habrá Gobernadores regionales en las seis demarcaciones que ahora son provincias, no haciéndose novedad en las categorías, calidades y dotaciones actuales de estos funcionarios. Todos ellos ejercerán en la demarcación respectiva iguales atribuciones y serán éstas

las que les competían antes del Decreto de 31 de Diciembre de 1891, en cuanto no resulten modificadas por la presente ley.

Base 3ª

El régimen electoral de los Ayuntamientos y la Diputación provincial se modificará para facilitar á las minorías el acceso á dichas corporaciones, en la medida que señalen las leyes vigentes en la Península. No serán reelegibles para la Diputación ó los Ayuntamientos de municipios que consten de más de 20.000 almas, los que hubieran pertenecido á la misma corporación durante los cuatro años anteriores.

Base 4ª

El Conjeso de Administración de la isla de Cuba estará constituido y funcionará del modo que á continuación se expresa:

Serán Presidentes y Vocales natos:

El Gobernador General.

El Reverendísimo Arzobispo de Santiago de Cuba, ó en su ausencia el Reverendo Obispo de la Habana.

El Comandante general del Apostadero.

El General Segundo Cabo.

El Presidente de la Audiencia pretorial.

El Coronel Decano del Cuerpo de Voluntarios.

Los Diputados provinciales que hayan entrado en el segundo bienio de su cargo.

Al implantarse esta ley y cuando quiera que la Diputación hubiere sido renovada de una vez en su totalidad, serán Vocales natos del Consejo aquellos Diputados provinciales que estén más próximos á cesar en sus cargos, con arreglo á la base 2ª.

El Gobierno nombrará por Real decreto otros nueve Consejeros, dos de los cuales tendrán las calidades legales, la categoría y el sueldo de Jefes superiores de Administración y estarán encargados de las ponencias que sean necesarias para preparar las deliberaciones del Consejo.

Tendrá éste una Secretaría con el personal indispensable para el despacho de los asuntos.

Exceptuados los Consejeros ponentes, el cargo de Vocal del Consejo será honorífico y gratuito para todos sus miembros.

Para ser nombrado Consejero, exceptuados los dos ponentes, se requiere algunas de las cualidades siguientes:

Ser ó haver sido Presidente de Cámara de Comercio, de la Sociedad Económica de Amigos del País, del Casino Español de la Habana ó del Círculo de Hacendados.

Ser ó haber sido Rector de la Universidad ó Decano del Colegio de Abogados de la Habana.

Figurar con cuatro años de antelación entre los cincuenta mayores contribuyentes de la isla por impuesto sobre la propiedad inmueble, ó entre los cincuenta mayores contribuyentes por el ejercicio de profesión, industria ó comercio.

Haber sido elegido Senador del Reino ó Diputado á Cortes en dos ó más elecciones generales por Colegios electorales de la isla.

Haber sido elegido dos ó más veces Presidente de la Diputación, única que ahora para en adelante se establece.

Cuando lo estime oportuno, podrá el Consejo llamar á su seno para oírlos, sin que por esto tengan voto, los Jefes de los servicios administrativos.

Las funciones del Consejo serán puramente consultivas; deliberará siempre en pleno, sin perjuicio de las comisiones que acuerde conferir á sus individuos para el esclarecimiento de los asuntos en que haya de informar.

Deberá ser oído:

1º. Sobre los Presupuestos generales de gastos y de ingresos, cuyos proyectos serán elevados todos los años, dentro del mes de Marzo ó antes, al Ministerio de Ultramar, formulados en los términos que el Consejo estime más conveniente, á fin de que el Gobierno los presente á las Cortes sin otras variaciones que las indispensables, si llega el caso, para asegurar el pago de la Deuda y los servicios necesarios para la seguridad del Estado

y la administración de justicia.

2º- Sobre las cuentas generales que la Intendencia de Hacienda rendirá sin excusa todos los años, dentro del semestre siguiente á cada ejercicio económico, comprensivas de los ingresos y gastos liquidados y realizados en la administración del presupuesto general de la isla.

3º- Sobre los asuntos del Patronato de Indias.

4º- Sobre los acuerdos de la Diputación provincial que den ocasión á que intervenga el Gobierno, con arreglo á la base 2ª.

5º- Sobre las propuestas de reformas legislativas que emanen de la Diputación antes de elevarlas al Gobierno.

6º- Sobre la destitución ó separación de Alcaldes y Regidores.

7º- Sobre los demás asuntos de carácter administrativo que las leyes determinen.

Podrá además el Gobernador general pedir al Consejo cuantos informes considere convenientes.

Base 5ª

El Gobernador general será el representante del Gobierno de la Nación en la isla de Cuba.

Ejercerá como Vicerreal Patrono las facultades inherentes al Patronato de Indias.

Tendrá el mando superior de todas las fuerzas armadas de mar y tierra existentes en la isla. Será Delegado de los Ministerios de Ultramar, de Estado, de Guerra y de Marina, y le estarán subordinadas todas las demás Autoridades de la isla. Su nombramiento ó separación emanará de la Presidencia del Consejo de Ministros, con acuerdo de éste, á propuesta del Ministro de Ultramar.

Además de las otras funciones que por precepto de las leyes ó por especial delegación del Gobierno le corresponda, serán atribuciones suyas:

Publicar, ejecutar y hacer que se ejecuten en la isla las leyes, decretos, Tratados, Convenios internacionales y demás disposiciones ú órdenes que le comuniquen los Ministerios de que es Delegado.

Vigilar é inspeccionar todos los servicios públicos.

Comunicar directamente sobre negocios de política exterior con los Representantes, Agentes diplomáticos y Cónsules de España en América.

Suspender las ejecuciones de pena capital cuando la gravedad de las circunstancias lo exigiesen y la urgencia no diere lugar á solicitar y obtener de S.M. el indulto, oyendo el parecer de la Junta de Autoridades.

Suspender, con audiencia de esta misma Junta y bajo su responsabilidad, cuando circunstancias extraordinarias impidan comunicarse previamente con el Gobierno, las garantías expresadas en los artículos 4º, 5º, 6º y 9º, y párrafos primero, segundo, tercero, del art. 13 de la Constitución del Estado y aplicar la legislación de Orden público.

Como Jefe superior de la Administración civil en la isla, también corresponderá al Gobernador general:

Mantener la integridad de la jurisdicción administrativa con arreglo á las disposiciones que rigen en materia de competencia de jurisdicción y atribuciones.

Dictar las disposiciones generales necesarias para cumplimiento de las leyes y reglamentos, dando cuenta de ellas al Ministerio de Ultramar.

Señalar los establecimientos penales en que se deban cumplir las condenas, disponer el ingreso en ellos de los penados y designar el punto de confinamiento cuando los Tribunales impongan esta pena.

Suspender á los funcionarios de la Administración cuyo nombramiento corresponda al Gobierno, dando á éste cuenta razonada, y proveer interinamente las vacantes con arreglo á las disposiciones vigentes.

Sostener con los Ministerios de que es Delegado la comunicación de todas las Autoridades de la isla.

A la Junta de Autoridades, cuando proceda convocarla, serán citados el Reverendo Obispo de la Habana ú el Reverendo Arzobispo de Santiago de Cuba, si se hallase presente, el Comandante general del Apostadero, el General Segundo Cabo, el Pre-

sidente y el Fiscal de la Audiencia de la Habana, el Intendente de Hacienda y el Director de Administración local.

Los acuerdos de esta Junta, que se harán constar en acta duplicada, remitiendo un ejemplar al Ministerio de Ultramar, no obstarán para que el Gobernador general resuelva, bajo su responsabilidad, en todo caso, lo que crea más conveniente.

El Gobernador general no podrá hacer entrega de su cargo ni ausentarse de la isla sin expreso mandato del Gobierno, y será reemplazado, en caso de vacante, ausencia ó imposibilidad, por el General Segundo Cabo, y, en defecto de éste, por el Comandante general del Apostadero, mientras el Gobierno no designe otra persona para la interinidad.

Quedará suprimido el juicio de residencia, y la Sala de lo criminal del Tribunal Supremo conocerá en única instancia de las responsabilidades definidas en el Código penal que se imputaren al Gobernador general.

Este no podrá modificar ó revocar sus providencias si hubiesen sido confirmadas por el Gobierno, si fuesen declaratorias de derechos, si hubiesen servido de base á sentencias judiciales ó contencioso-administrativa ó versaren sobre su propia competencia.

Base 6ª

La Administración civil y económica de la isla, bajo la superior dependencia del Gobernador general, quedará organizada con sujeción á las siguientes reglas:

El Gobernador general, con su Secretaría, que estará á cargo de un Jefe de Administración, despachará directamente los asuntos de política, patronato de Indias, conflictos jurisdiccionales, orden público, seguridad, extranjería, cárceles, penales, estadística, personal, comunicación entre todas las Autoridades de la isla y el Gobierno y cualesquiera otros que no estén asignados á distinta competencia.

La Intendencia general de Hacienda, que estará desempeñada por un Jefe superior de Administración, tendrá á su cargo toda la gestión económica, la contabilidad, la intervención y la rendición de cuentas del presupuesto del Estado en la isla. De ella dependerán inmediatamente las Secciones administrativas de las seis regiones, salvas las facultades de inspección que el Gobernador general delegue, en casos determinados, en los Gobernadores regionales.

La Dirección general de Administración local, desempeñada por un Jefe superior de Administración, estará encargada de los servicios que se doten con el presupuesto provincial, de llevar la contabilidad, rendir y depurar las cuentas anuales del mismo presupuesto, de los asuntos municipales y de cumplir todos los acuerdos de la Diputación.

Las plantillas de las oficinas y el procedimiento para el despacho de los asuntos se acomodarán al designio de conseguir la más extremada sencillez en los trámites y las responsabilidades de los funcionarios.

La vía gubernativa quedará agotada con la resolución del Jefe ó la Autoridad superior en la isla, á cuya competencia corresponda cada asunto, según esta base. Aquella resolución causará estado para dejar expedita en su caso la vía contencioso administrativa.

Se podrá acudir, sin embargo, en todo tiempo, con el recurso extraordinario de queja al Gobernador general respecto de los asuntos en que entiendan la Intendencia y la Dirección de Administración, y también al Ministerio de Ultramar, respecto de cualesquiera asunto de la Administración ó el Gobierno de la isla; pero la queja no interrumpirá el plazo hábil ni la sustanciación de la reclamación contencioso administrativa. Cuando el Gobernador general ó el Ministro de Ultramar fueren requeridos por medio del recurso de queja para ejercitar las facultades de alta inspección que en todo caso les están reservadas, se abstendrán de adoptar resoluciones que sean confirmatorias de las que hubiesen causado estado; mas cuando entiendan que procede revocarlas, las providencias que ellos dicten se subrogarán en el lugar de las que hayan terminado la vía administrativa, quedando sin efecto las reclamaciones que en la contenciosa estén á la sazón pendientes, y pudiéndose iniciar de nuevo este recurso contra las tales providencias revocatorias.

Base 7ª

Las leyes que regulan las elecciones de Senadores en la isla, serán modificadas para que, no obstante la existencia de una sola Diputación provincial, los tres Diputados provinciales de cada región, juntamente con los compromisarios de la misma, concurren á elegir los Senadores que corresponden á las actuales provincias.

Art. 2º Lo dispuesto en el artículo anterior será aplicado, en cuanto tenga aplicación posible, á la provincia de Puerto Rico, con las siguientes modificaciones.

Las cuentas que publicarán anualmente los Alcaldes serán revisadas por el Jefe de la Sección de Administración local, que existirá en el Gobierno general, cuyo Jefe tendrá también en esta isla las funciones atribuidas en Cuba á la Dirección de Administración.

La Diputación provincial se compondrá de doce Diputados, que serán elegidos de tres en tres por cuatro circunscripciones, las cuales se formarán agrupando los partidos ó distritos judiciales de la isla, según el número de habitantes, los medios de comunicación y las demás circunstancias atendibles al efecto.

Serán Presidente y Vocales natos del Consejo de Administración, el Gobernador general, el Reverendo Obispo, el General Segundo Cabo, el Presidente de la Audiencia territorial, el Coronel del Cuerpo de Voluntarios y los Diputados provinciales que hayan entrado en el segundo bienio de su cargo.

El Gobierno nombrará por Real decreto otros seis Consejeros, dos de los cuales tendrán el carácter de ponentes, todo según se expresa en la base 4ª del artículo anterior.

La Administración civil, de la cual seguirá formando parte la Intendencia con sus actuales atribuciones, se ordenará separando las funciones de Administración local, que estarán á cargo de un Jefe de esta Sección, y las de carácter gubernativo, á semejanza de lo que establece la base 6ª del artículo anterior. Las resoluciones de la Intendencia, del Jefe de la Administración local y del Gobernador general en los asuntos reservados á su directa competencia, causarán estado para los efectos que señala la aludida base.

Art. 3º El Ministro de Ultramar dictará las disposiciones necesarias para la ejecución de esta ley y adaptar á ella el texto de las ahora vigentes que resultan modificadas.

Madrid 5 de Junio de 1893.= El Ministro de Ultramar,
ANTONIO MAURA Y MONTANER.

11.1.2. Fragments dels discursos de Maura sobre la qüestió cubana publicats per CATALA Y GAVILA, Juan (1918): Antonio Maura. Ideario político. Extracto de sus discursos. Madrid, p. 115-121.

*Cual fué la causa principal de su planteamiento y
agravación*

No conozco ningún laborante tan peligroso, ni creo que haya hecho nadie en contra del amor de la Isla de Cuba a España, tanto, como ha hecho la Administración del Estado en aquel país. (C. 17-VI-93).

Los partidos locales no remediaron el daño

La máquina parlamentaria se mueve por los partidos peninsulares, nacionales, gobernantes; y estos partidos gobernantes se comunican fuera de aquí

con la opinión, y derriban y sostienen Gobiernos, y deciden de los negocios públicos. Esos partidos han requerido cien veces a los partidos locales de Cuba para que se incorporen a ellos sin conseguirlo jamás; y esos partidos han decidido de la vida de los Gobiernos sin los treinta o cuarenta Diputados de aquella isla; sin que se comunicaran, porque eran partidos separados, el fluído, la inteligencia, las corrientes de opinión, el propósito. La máquina ha funcionado con dos ejes y con dos motores; pero uno de ellos sin fuerza para producir resultado alguno en el banco azul. Y como los partidos, o son órganos que van sucediéndose en el ejercicio del poder y en la preponderancia dentro de las influencias, o son un origen de creciente descontento; para no turnar todos los partidos en la influencia, no debe haberlos. (C. 13-VI-96).

*Cómo hubiera debido consolidarse en Cuba la
soberanía española*

¡Cuántas veces oigo hablar de la integridad nacional! ¡Cuántas de que a todos por igual nos importa! Pero cuan pocas veces se recuerda que la nación no es solamente el territorio, y que en Cuba más, mucho más que el territorio, importa e importaba, no diré reconquistar, porque lo repugna mi lengua, pero sí sostener y conservar el corazón y la voluntad de sus hijos. (C. 13-II-95).

¿Sabéis quien es mi aliado predilecto enfrente de los insurrectos? ¡El pueblo cubano! Esa es la alianza más eficaz en lo interior y en lo exterior, más que ninguna, más barata, más digna que ninguna otra; porque contra un pueblo que en parte preponderante quisiera mantener la soberanía española, no habría Capitulios donde pudiera pensarse en intervenir, pues donde prevaleciera la razón, el obstáculo sería decisivo, y donde se tratara únicamente de la explotación y del interés, se retrocedería ante las dificultades indudables de una intervención en contra de la voluntad del pueblo. (C. 14-VI-96).

Tuve necesidad de exponer mi pensamiento en 1893, en 1894, en 1895, en 1896 y en 1897. Ya en 1898 era inútil decir nada y no fui oído, sino execrado, Mi pensamiento se contenía en esto: que lo mismo en Cuba, que cuando surgió el problema en Filipinas, para España era menester apoyarse, era necesidad ineludible apoyarse en la voluntad de los naturales; que solo el amor de los súbditos de aquellas regiones y de aquellas islas podía mantener la soberanía de España; y que estaba ya definitiva e irrevocablemente perdida, si no conquistábamos el corazón de los cubanos, y cuando surgió la cuestión tagala, si no nos reconciliábamos con los indios. Yo no vi entonces que ni el Parlamento, ni la prensa, respondieran a otra cosa que a la exaltación de las muchedumbres, a los halagos naturales de quienes hablaban de imponer primero el orgullo de España, la tradición gloriosa de España, la soberanía de España, el honor nacional, todo eso que sería magnífico, si hubiese sido posible apartar el exámen de otros aspectos de la cuestión en orden a la realidad. (C. 29-I-904).

Importaba quitar la razón a los separatistas

Nadie ha pretendido que la acción política traiga a nuestro lado nada menos que a los que son cabeza, núcleo y fuego de la insurrección y de la hostilidad a España. No; aquella labor que ha hecho el partido liberal contra los partidos republicanos, reduciéndolos hoy, no a una bandera de redención, sino a un refugio del pesimismo, no se habría realizado, porque era difícil prometerse la capitulación de todas las inteligencias supremas y de todos los hombres que habían vinculado su nombre ante la Historia a la causa republicana.

Se trata de arrebatar a esos que son irreductibles y para siempre enemigos de España, toda la parte posible de séquito y de clientela; se trata de desarmar la prevención, de ganar la adhesión, de quebrantar el recelo, de mitigar el odio, de avanzar en cada caso lo que se pueda; de considerar siempre que es el amor de los pueblos la base más firme de la soberanía. (C. 14-VI-96).

Qué género de autonomía debió concederse

No creo que la autonomía equivalga a la independencia, lo cual no estorba para que no sea autonomista, en el sentido que se da a esta palabra cuando se trata de Cuba. Autonomía da la Constitución del Estado al último Ayuntamiento de la última aldea, y de toda Diputación provincial manda que se respete la autonomía; pero tratándose de las Antillas se suele entender por autonomía la política que disgrega la soberanía para radicar parte de ella en la Isla de Cuba. Pues bien; de esto ni doy nada, ni querré nunca nada; porque eso, no solo no está en mis resoluciones prácticas, sino que tampoco está en mis convicciones doctrinales. (C. 8-VII-93).

Yo me propongo que en los asuntos provinciales peculiares de Cuba, no más que en los asuntos de interés peculiar para la Isla de Cuba, prevalezca la mayoría de la Isla de Cuba, no siendo para mí nada peligroso, y no debiendo ser para el Gobierno motivo de preocupación, que en esa Diputación provincial y en esos asuntos locales, prevalezcan los autonomistas, la unión constitucional o los separatistas, si fuera posible semejante absurdo. (C. II-VII-93).

A quien es imputable el desastre colonial

¡Que el desastre colonial es imputable a la Monarquía! No ha habido en España en todo el siglo pasado una ocasión en que estuviese más íntimamente compenetrada con el sentimiento popular, con todas las clases sociales, que en aquel trance en que el Poder público hablaba de «la última peseta», del «honor», de la «intransigencia», de «las armas», del «León de España», de todas aquellas cosas que anticiparon el desastre colonial. ¿Qué tiene que ver con eso la Monarquía? (C. 7-XII-903).

11.1.3. Octaveta contra Maura. Pinar del Río, març de 1894.

Arxiu Antoni Maura (Madrid).

LA OPINION

NUMERO EXTRAORDINARIO

PINAR DEL RIO MARZO 12 DE 1894.

Acabamos de recibir el telegrama siguiente:

Sr. Director de LA OPINION.

"Sagasta formó nuevo Ministerio. Gamazo y Maura quedaron fuera. Nombrado Ministro de Ultramar Becerra".

Se han cumplido, pues, nuestros presentimientos.

¡Cayó Maura!
¡Se acabaron las reformas autonómicas!
¡Viva la patria y la libertad!
¡Viva Cuba española!

11.1.4. Fullet de MAURA, Antonio (1893): Real decreto de 19 de mayo de de 1893 relativo al régimen municipal para los pueblos de las provincias de Luzón y de Visayas en las islas Filipinas. Madrid.

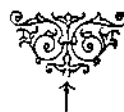
REAL DECRETO

DE 19 DE MAYO DE 1893

RELATIVO AL RÉGIMEN MUNICIPAL

PARA LOS PUEBLOS DE LAS PROVINCIAS DE LUZÓN Y DE VISAYAS

EN LAS ISLAS FILIPINAS

MADRID

EST. TIPOGRÁFICO «SUCESTORES DE RIVADENEYRA»

Impresores de la Real Casa

PASEO DE SAN VICENTE, NÚMERO 70

1893

EXPOSICIÓN.

SEÑORA: Siempre importa el régimen comunal, más que toda otra institución política, para el bienestar y la prosperidad de los pueblos; y cuando éstos se hallan en la infancia, es todavía más decisivo el influjo de su organización municipal.

El enlace estrecho y cotidiano de la vida de los individuos y de las familias con la del común de los moradores constituidos en pueblo, hace intolerables si se cumplen, y pone en grave inminencia de quedar incumplidas, cualesquiera leyes que en semejante materia no se acomoden á los hábitos, las tradiciones y toda la genial manera de ser de los naturales. No sirven, pues, las combinaciones ingeniosas que teóricamente parecieren más perfectas, ni siquiera los ejemplos y los usos que en otros pueblos, de civilización y costumbres diversas, haya acreditado como buenos la experiencia: el sistema municipal ha de fundarse sobre lo que tiene arraigo y está admitido, sin que por ello se deba renunciar á la enmienda de los errores, la corrección de los abusos y el mejoramiento acompasado que traza la ley natural á las sociedades humanas.

Las instituciones locales del Archipiélago filipino han venido á tal estado de decadencia y desconcierto, que están atrofiados é inútiles aquellos de sus miembros que no han llegado á corrom-

perse; quedan los nombres apenas de las dignidades, las categorías y los oficios en que secularmente consistió y se asentó la organización administrativa de los pueblos, habiéndose trocado en carga odiosa, cuando no en instrumento de granjería, lo que fueron honores apetecidos y nobles ministerios de los principales. Recapitular los diversos orígenes del daño importa menos que acudir á remediarlo; pero no se ha de callar que aun en aquella parte de las causas que, de buena razón, fuere imputable á des-
acertadas disposiciones de los Gobiernos, se notaría el sello tradicional de nuestra política en Filipinas, que no tiene semejante en la historia colonial de otra nación alguna, y consiste en el des-
interés absoluto y la magnanimidad constante de los propósitos.

Asumió la Administración general cuidados que naturalmente incumben á las Principaías, y, por consecuencia, hubo de encargarse también de administrar los recursos locales, esperando resultados mejores que los que se obtenían con la gestión de los Tribunales indígenas. Equivocóse en la difícilísima medida de la confianza que puede ponerse en la gestión autónoma de cada pueblo, y en la estimación de los medios efectivos de que el Estado dispone allí, para que su ingerencia resulte benéfica y provechosa á los súbditos sus desvelos tutelares.

Hace largos años que, conocido el error, se estudia y prepara el remedio; y á los antecedentes y dictámenes acopiados desde 1870 sobre la reforma del régimen municipal, se agregó poco ha un luminoso informe, que pidió el Ministro que suscribe al Consejo de Filipinas y de las posesiones del Golfo de Guinea. El Real decreto de 12 de Noviembre de 1889 anunciaba y preparaba, como un medio de transición, la reforma que ahora se acomete: ratificó la autorización al Gobernador general para crear Ayuntamientos, á semejanza del de la ciudad de Manila, en la cabecera de provincia y demás pueblos cuya importancia lo requiriera; pero hasta el día sólo se han constituido los tales Ayuntamientos en las capitales de las provincias de Albay, Batangas, Camarines Sur, Ilocos Sur, en la cabecera del distrito de Cebú y en las ciudades de Jaro y de Ilo-Ilo, debiéndose advertir que al

lado de ellos y en los mismos términos municipales subsisten las *Principatías* y los institutos tradicionales. Ahora se trata de regular, no las contadas excepciones, sino la organización municipal de la generalidad de los pueblos, así en Luzón como en Visayas, y por esto en el adjunto proyecto de decreto se conservan, tanto cuanto las circunstancias de la época presente lo permiten, los elementos históricos de aquel régimen y aun las denominaciones consagradas por el uso entre los naturales.

La grandísima diversidad que se observa entre los pueblos de aquellas provincias haría impracticable el decreto si éste contuviese una minuciosa reglamentación que por igual debiera cumplirse en todas aquellas provincias. Se han establecido tan sólo las reglas orgánicas que parecen bastantes para definir la constitución y el modo de funcionar de la Administración local, y se remite á los reglamentos, que habrán de ser redactados, revisados y aprobados para cada provincia, los pormenores acomodables á las circunstancias de cada comarca. Norma principal ha de ser en la redacción y aprobación de estos reglamentos el empeño de que no pierdan, antes aumenten, la sencillez que se procura en la organización y el procedimiento de los institutos locales.

Cuidadosamente se ha huído de organizar como integrantes de la Administración de los pueblos, la carrera de Secretarios ú otra análoga. Sería opuesto al pensamiento cardinal de la reforma colocar junto á las Autoridades y categorías del pueblo, electivas y transitorias, aquellos servidores nominales que por su permanencia y por la índole general de los naturales, fácilmente degenerarían en irresponsables y disimulados directores de la Administración. En buen hora que cada Tribunal busque sus servidores; pero la ley no tiene con éstos trato directo.

La órbita en que el adjunto decreto consagra y otorga á los Tribunales municipales una libre y peculiar competencia, está circunscrita á los intereses genuinamente locales, tanto cuanto es posible distinguirlos del general interés, á que están siempre unidos de un modo indisoluble; y dentro de aquella limitada jurisdicción, con tal que se salven los intereses generales y la obe-

diencia de las leyes, se ha de considerar por las Autoridades superiores que la ventaja transitoria de mejorar algunos acuerdos no compensa el daño permanente que se causa sofocando y anadando las iniciativas locales. Cuando sea defectuosa la gestión de los electos y los delegados de una Principalía, tendrá siquiera la singular excelencia de que sus yerros, de todos modos inevitables, no se puedan imputar sino á los mismos naturales del pueblo, en cuya mano queda la enmienda para lo venidero.

Sin quitarles la ocasión de ejercitarse en el manejo de los intereses y la satisfacción de las necesidades del pueblo mismo, contribuirán á los aciertos, primero la asistencia del Cura Párroco, con oficios de inspección y consejo, á las deliberaciones más importantes, y después la censura de la Junta provincial, que será un verdadero patronato sobre los Tribunales municipales y las Principalias de cada provincia, y no cosa semejante á las Diputaciones de la Península. Aquellas Juntas no han de tener á su cargo la administración directa de las provincias; consiste su misión en ejercer la inspección y la vigilancia sobre la marcha de los asuntos comunales de los pueblos, aconsejando á los Gobernadores en este linaje de asuntos.

Los Cabezas de Barangay entrarán por virtud de este decreto en condición más ventajosa de la que ahora tienen, y se podrá exigir y esperar de ellos mejores servicios, ya que les correspondió siempre parte tan esencial en la cobranza de los tributos, facilitando las relaciones de la Administración con los administrados.

Segréganse de la gestión que corre á cargo de los funcionarios del Estado, aquellos arbitrios cuyo carácter es más inequívocamente municipal, para que pasen al Haber ó la Hacienda del pueblo en cuya jurisdicción se recaudaren; confíanse á los Tribunales municipales servicios que sólo ellos y sus subordinados pueden medir, regular y mejorar, de modo que el interés, la responsabilidad y los recursos para cubrir las necesidades primarias de la vida civil, estarán en sus propias manos, conservando y reteniendo en las suyas el Estado los medios pecuniarios y las obli-

gaciones y cuidados que exigen los otros servicios del ramo de *Fondos locales*, servicios que, por ahora al menos, han menester de esta garantía para que los intereses generales no queden, en ningún lugar ni tiempo, desatendidos.

Sin que la Administración general abandone ni disminuya las obras públicas, contando que siempre aplicará á impulsarlas y activarlas todos los elementos disponibles de personal y de dinero, adicionando el nuevo al antiguo esfuerzo, y no restando el uno del otro, se pone á las Principalias de los pueblos en aptitud de acudir por sí propias, emancipadas de trabas administrativas, con los recursos que obtengan de los pueblos mismos, á ejecutar ó iniciar aquellas mejoras materiales que singularmente interesen á un solo pueblo, ó á varios que se asocien y formen mancomunidad para tal empresa. Demasiado duradera fué la centralización de los servicios locales en manos de la Administración general, para que pueda esperarse ahora que despierten de un modo repentino y se ejerciten vigorosamente estas iniciativas; pero el uso de las facultades que tendrán los Tribunales municipales y el apremio cotidiano de las necesidades públicas, más ó menos pronto les inducirán á no desperdiciar los recursos que se les franquean.

No cabía poner á disposición de los pueblos para sus obras de interés local fondos de los presupuestos que con uno ú otro calificativo administra el Estado, porque estos fondos resultan escasos para las mejoras que sólo la pericia, la perseverancia y la potencia del Estado mismo pueden realizar. Pero ya que en el mayor número de los pueblos los arbitrios no proporcionaran bastantes recursos para aquellas obras, después de satisfechas las otras necesidades permanentes é ineludibles, se deja á beneficio de las Corporaciones locales la facultad de crear el impuesto directo sobre la riqueza rústica territorial, que hoy no soporta todavía contribución alguna en Filipinas. La sencillez y la relativa facilidad con que se puede administrar y recaudar esta contribución, y la notoriedad con que, empleado su producto única y exclusivamente en obras beneficiosas para el común del pueblo,

restituye á la misma riqueza gravada ventajas equivalentes al sacrificio, permiten esperar que la tal contribución se establezca en los pueblos más adelantados, y se vaya generalizando á medida que la propiedad rústica entre en condiciones de consolidación adecuadas para soportarla, y que el adelanto de la cultura fomente las necesidades más allá del producto de los arbitrios.

El Ministro que suscribe someterá en breve plazo á la aprobación de V. M. otro decreto para variar el régimen de ventas y composiciones de terrenos realengos, favoreciendo y allanando grandemente la adquisición y consolidación de la propiedad individual. Á este mismo fin, entre otros, van encaminadas las reformas considerables de la ley Hipotecaria, de que en breve dará también cuenta á V. M.

Por esto ahora se prohíbe á los Tribunales municipales establecer la contribución nueva sobre la riqueza rústica cultivada, si no la extienden á las propiedades incultas.

Las condiciones sociales y económicas de los pueblos de Filipinas no consienten que los terrenos realengos se reserven para quienes vayan á solicitarlos á costa de crecido desembolso, previa posesión de capital suficiente para ponerlos en cultivo; y si se ha de facilitar la adquisición, menester es atajar los inconvenientes económicos del sistema, por la experiencia demostrados, evitando que la tierra quede acaparada en manos ociosas y egoístas, como nuestra legislación de minería lo evita respecto del subsuelo. La contribución de la propiedad rústica, como el canon de las pertenencias mineras registradas, debe estimular á los poseedores á que exploten la tierra ó la abandonen y la dejen á disposición de quien se determine á fecundarla con el trabajo y el capital.

Al Haber de los pueblos se incorpora la prestación personal, que es un recurso valiosísimo si se administra y aplica con pureza y con inteligente celo. El empleo de los polistas en las obras comunales estimulará la adquisición de los materiales que la Naturaleza no ofrezca desde luego, y obligará á los Administradores de los pueblos á arbitrar los fondos necesarios por los me-

dios que se les franquean. Un reglamento, adaptado al régimen que ahora se establece, que aprobará el Gobernador general, previo informe del Consejo de Administración, deberá evitar los abusos á que siempre es ocasionada la prestación personal.

Asunto importantísimo de reglamentaciones análogas habrá de ser la forma de llevar la contabilidad y manejar los fondos de los pueblos; pues ni se ha de omitir la norma estrictamente necesaria para evitar la malversación y la corrupción, ni se ha de aspirar á perfecciones inconciliables con los hábitos y las circunstancias de aquel país. El decreto que se propone á V. M. asienta tan sólo algunas bases que se reputan bastantes para recomendar la sencillez en sus desenvolvimientos. Húyese de la ociosa repetición de trámites, que exigiría una renovación periódica de los presupuestos municipales; y como quiera que no cabe suprimir enteramente toda pauta que normalice los ingresos y los gastos, se establece que de unos y otros se forme relación para que subsista por tiempo indefinido, salva siempre la posibilidad de modificarla para ir la acomodando á las inevitables mudanzas de los tiempos. Exíjese que á todo trance se contengan los gastos dentro del límite máximo de los recursos efectivos, y mediante la permanencia de los presupuestos ordinarios y la prohibición de que en el curso del año natural se aplique ninguna reforma de los mismos, que se ha de aplazar para el año siguiente, aun después de aprobada, quedan expeditas y fáciles la rendición y la censura de las cuentas anuales. Todo gasto extraordinario ó transitorio, así como toda obra emprendida por cuenta del Haber municipal, deben quedar excluidas del presupuesto permanente y de la cuenta anual ordinaria, tratándose por separado los acuerdos, las aprobaciones, los recursos, la liquidación y la cuenta relativos á estos dispendios anormales ó accidentales.

Quedan á salvo las necesidades de Gobierno y los atributos de la Autoridad, así en el Gobierno general como en los Gobiernos de provincia, mediante los artículos del decreto que regulan la suspensión y la separación de los miembros ó las Corporaciones que han de administrar los asuntos locales; pero en el curso

ordinario de las cosas se deja grandísima holgura á las Principalias, y de su iniciativa y responsabilidad se hace depender en cada pueblo lo más esencial para el buen régimen de los intereses comunales. Los órganos colaterales y superiores á quienes se confien la inspección, el consejo y la censura, podrán, sin duda, favorecer los aciertos y obviar el remedio de los extravíos ó los abusos; pero no pueden asumir los atributos de las Autoridades locales; y como no pueden anonadarlas, sino tan sólo dirigir las, cabe esperar que resulte tan perdurable como al feliz éxito de la reforma conviene, la emancipación de cada pueblo para regir sus privativos negocios.

Aunque los beneficios, que en ningún caso pueden ser instantáneos, de esta emancipación, resultasen tardíos ó escasos, se han de esperar sin recelo de que la gestión de los pueblos empeore el actual estado de lo que se les confía, y también sin el menor sobresalto por los servicios de interés general; porque éstos quedan retenidos en poder de la Administración, mientras la experiencia no acredite que estarían seguros y aventajados en manos de las Principalias.

La mejora de las instituciones locales no depende sólo de las leyes ni de la política de los Gobiernos; la colaboración del tiempo y la perseverancia en el esfuerzo son esta vez más necesarios por la condición de nuestros naturales filipinos, tiempo ha sujetos á una desacertada centralización de los negocios comuneros y vecinales; pero el Ministro que suscribe confía en que los preceptos que propone á V. M. serán, en no lejano plazo, más que todos los otros esfuerzos en que está empeñado, provechosos para aquellos pueblos que la Providencia confió á la generosa Soberanía de los Monarcas españoles. En vano se esperaría que allí broten iniciativas tales como las que gentes de otra raza, otra cultura y otros hábitos desplegarían dentro de idéntica autonomía municipal; pero ni aun parece discreto lamentar que así sucedan las cosas, porque cada pueblo ha de vivir según corresponde á su índole; es preferible lo que mejor se aviene con ella, y degenera en una especie de tiranía imponer, por más perfecto,

aquello que desaman ó repelen los súbditos. Cuanto más singular y más varia es la condición de los habitantes del Archipiélago filipino, tanto mayor estimación se ha de hacer de una reforma que respeta las diversidades, las inclinaciones y las iniciativas locales, en vez de cercenarlas y contrariarlas por el ambicioso anhelo de mejorarlas.

Fundado en estos motivos, el que suscribe, de conformidad con el Consejo de Ministros, tiene el honor de someter á V. M. el adjunto proyecto de decreto.

Madrid, 10 de Mayo de 1893.

SEÑORA:

Á L. R. P. de V. M.,

ANTONIO MAURA Y MONTANER.

REAL DECRETO.

Á propuesta del Ministro de Ultramar, de acuerdo con el Consejo de Ministros; en nombre de Mi Augusto hijo el REY D. Alfonso XIII, y como REINA Regente del Reino,
Vengo en decretar lo siguiente:

RÉGIMEN MUNICIPAL

PARA LOS PUEBLOS DE LAS PROVINCIAS DE LUZÓN
Y DE VISAYAS.

CAPÍTULO PRIMERO.

ORGANIZACIÓN.

Sección primera.

Tribunales municipales.

Artículo 1.º Las Corporaciones populares apellidadas en las islas Filipinas «Tribunales de los pueblos», se denominarán en lo sucesivo «Tribunales municipales». Cada uno de éstos representará la asociación legal de todas las personas que residen en el término del pueblo, y administrará los intereses y bienes comunales.

Art. 2.º Habrá un Tribunal municipal en cada pueblo de las islas de Luzón y de Visayas que, no habiéndose constituido en Ayuntamiento, según lo que ordenó el Real decreto de 12 de Noviembre de 1889, contribuya al Estado con más de mil cédulas al año.

Se exceptúa la ciudad de Manila, cuyo régimen no se altera.

Los pueblos que no contribuyan con mil cédulas, continuarán bajo el régimen á que se hallen sujetos actualmente, interin no se complete dicho número.

Art. 3.º Constituirán el Tribunal municipal cinco individuos, de los cuales uno se denominará *Capitán*, y los otros cuatro *Tenientes*, Mayor, de Policía, de Sementeras y de Ganados. El Teniente Mayor funcionará como Regidor Síndico y sustituirá al Capitán en vacantes, ausencias ó impedimentos. La sustitución al Capitán ó al Teniente Mayor se deferirá á los otros Tenientes por el orden de prelación con que van enumerados.

Art. 4.º Los cinco cargos se conferirán por elección, á pluralidad de votos en votación secreta, hecha del modo siguiente: El día públicamente señalado al efecto por el Gobernador de la provincia, la Principalía de cada pueblo, con asistencia del Devoto ó Rdo. Cura Párroco y del Capitán saliente, designará como electores doce vecinos; seis de ellos de entre los Cabezas de Barangay que lo hubieran sido sin nota desfavorable por espacio de diez años consecutivos, y de los que estuvieran en ejercicio al tiempo de la elección; tres de entre los Capitanes pasados, y otros tres de entre los mayores contribuyentes del pueblo, que no pertenezcan á ninguna de las categorías anteriores.

Si no pudieran designarse, en algún pueblo, los seis Cabezas de Barangay, se completará ese número con Capitanes pasados, y en defecto de éstos, con contribuyentes.

No podrán figurar entre estos doce vecinos electores los procesados sobre quienes hubiera recaído auto de prisión; los que hubiesen sido corregidos gubernativamente más de tres veces por su mala conducta; los que hayan sufrido pena afflictiva ó de inhabilitación; los que estén sujetos á interdicción civil ó á la vi-

gilancia de la Autoridad por sentencia de los Tribunales de justicia; los deudores á los caudales municipales, provinciales ó de la Hacienda pública; los que tengan con los Tribunales municipales, la provincia ó el Estado, contratos que hayan de ejecutarse dentro del término municipal, y los que mantengan pleito con el Tribunal municipal á que pertenecen.

Art. 5.º Los doce vecinos así delegados por la Principalia elegirán á su vez, en el mismo acto, también á pluralidad de votos y en votación secreta, primeramente al Capitán, y después, sin interrupción y uno á uno, al Teniente Mayor y los Tenientes de Policía, de Sementeras y de Ganados.

Elegirán de igual modo, en concepto de suplentes, otros dos individuos más.

Á los Capitanes elegidos expedirá el título como Delegados del Gobernador general el Gobernador de la provincia, tan pronto como reciba el acta que acredite la elección.

Art. 6.º De las operaciones reguladas en los dos artículos anteriores, y de su resultado, se extenderá acta por duplicado, suscrita por los doce vecinos electores y visada por el Devoto ó Reverendo Cura Párroco y el Capitán saliente.

En el mismo día de la elección se fijará en la Casa-Tribunal la lista de los elegidos, tanto para Delegados de la Principalia, como para formar el Tribunal municipal, expresando en el anuncio que se concede el plazo de tres días para presentar reclamaciones.

Terminado este plazo, se remitirá copia del acta de elecciones con las reclamaciones, si las hubiere, al Gobernador de la provincia, quien resolverá dentro del tercer día, con audiencia de la Junta provincial, sobre la legalidad y validez de las elecciones; y de lo resuelto dará en todo caso cuenta al Gobernador general, con remisión de los antecedentes cuando hubiese reclamaciones.

Una vez aprobada por el Gobernador de la provincia la elección, los electos entrarán en posesión de sus cargos.

Art. 7.º Los doce vecinos á que se refiere el art. 4.º representarán á la Principalia en concepto de Delegados suyos, y toma-

rán parte, juntos con el Tribunal municipal, en los asuntos y las deliberaciones que expresá esta disposición, previa convocatoria del Capitán.

Se entenderá por Principálía la agrupación que en cada pueblo estará formada sin número fijo por los antes llamados Gobernadorcillos, Tenientes de justicia, por los Cabezas de Barangay en ejercicio ó que hubiesen desempeñado el cargo durante diez años consecutivos sin mala nota alguna, por los Capitanes pasados, los Tenientes municipales que hubiesen desempeñado su cargo durante el tiempo legal sin nota desfavorable, y los vecinos que paguen 50 pesos por contribución territorial.

Art. 8.º Los cargos de Capitán, de Tenientes municipales, de suplentes y electores delegados de la Principálía, son honoríficos y gratuitos.

Su desempeño será obligatorio durante un plazo de cuatro años si no se presenta y justifica alguna de las excusas que enumera el art. 11.

Art. 9.º Para ser elegido Capitán se requerirán las circunstancias siguientes:

- 1.º Ser natural ó mestizo de Sangley.
- 2.º Ser mayor de veinticinco años.
- 3.º Ser vecino del pueblo con cuatro años de antelación á la fecha de las elecciones.
- 4.º Hablar y escribir el castellano.
- 5.º Ser Cabeza de Barangay con cuatro años de ejercicio, teniendo saldadas y corrientes sus cuentas y gozando de buen concepto público y privado, ó haber sido durante dos años Gobernadorcillo ó Capitan ó Teniente Mayor, ó durante seis años Cabeza de Barangay sin nota desfavorable.

Iguales circunstancias se requieren para ser elegido Teniente municipal ó suplente, pero sin necesidad de tiempo determinado en el ejercicio de los cargos de Gobernadorcillo, Capitán, Teniente Mayor ó Cabeza de Barangay.

En ningún caso podrán ser elegidos para los cargos de Capitán ó Tenientes ó suplentes, los doce vecinos encargados de su

elección, mientras dure su encargo, ni un año después de terminado éste; los eclesiásticos; los que perciban sueldos con cargo á fondos locales, provinciales ó municipales; los arrendatarios, ni sus fiadores, de los propios, arbitrios y abastos de los pueblos; los empleados subalternos del Estado en cualquiera de sus carreras, á no ser que renuncien previamente sus empleos; los quebrados y los que se hallen procesados, y los deudores á fondos públicos, sea cual fuere la naturaleza de éstos.

Art. 10. Cada dos años cesarán en sus cargos dos de los Tenientes municipales, uno de los suplentes y cuatro de los doce vecinos encargados de la elección del Tribunal, dos de éstos de la clase de Cabezas, uno de los de Capitanes pasados y otro de la de contribuyentes.

La designación de los que hayan de cesar en unos y otros cargos se verificará la primera vez por sorteo ante el Tribunal municipal y los doce electores delegados, presididos por el Capitán, con asistencia del Devoto ó Rdo. Cura Párroco.

En la segunda y siguientes renovaciones por mitad de los Tenientes y suplentes, saldrán los más antiguos.

En la segunda renovación por terceras partes de los doce vecinos electores, se acudirá, como en la primera, al sorteo. En la tercera y sucesivas saldrán los más antiguos.

Se verificará después del sorteo la elección de los que hayan de reemplazar á los salientes, extendiéndose acta por duplicado de ambas operaciones, y remitiendo uno de los ejemplares, con el V.º B.º del Capitán y del Devoto ó Rdo. Cura Párroco, al Gobernador de la provincia, quien dará cuenta al Gobernador general.

Los Tenientes, suplentes y vecinos á quienes corresponda cesar, sólo podrán ser reelegidos dos años después de haber cesado en sus cargos. Si fuesen reelegidos pasado este intermedio, no podrán renunciar el cargo á no hallarse comprendidos en los casos que determina el art. 11.

Art. 11. Pueden excusarse de ser Capitanes, Tenientes ó suplentes:

Los mayores de sesenta años.

Los impedidos físicamente.

Los que hayan desempeñado dichos cargos por espacio de tres cuadrienios.

Art. 12. El Capitán presidirá el Tribunal municipal; tendrá la representación del mismo; publicará y ejecutará sus acuerdos; podrá suspender la ejecución de éstos cuando recaigan sobre asunto extraño á las atenciones del Tribunal, sean perjudiciales á los intereses del pueblo ó peligrosos para el orden público; dictará bandos de policía urbana y rural; será inspector de las oficinas, escuelas y servicios municipales; nombrará, suspenderá y separará los funcionarios, auxiliares y dependientes del Tribunal municipal cuya existencia se halle autorizada en la relación de gastos del pueblo; dirigirá la administración del pueblo; ordenará los pagos; exigirá el ingreso puntual de la recaudación y presidirá las subastas que acuerde el Tribunal, acompañado para este acto de un Teniente y de los dos individuos de más edad de la representación de la Principalía.

Para corregir las faltas que dentro del término municipal se cometiesen, relativas á los servicios que se encomiendan privativamente á los Tribunales municipales, podrá el Capitán imponer las correcciones disciplinarias de amonestación, apercibimiento y multa, no excediendo ésta en su cuantía de cuatro pesos.

En el acto de cobrar la multa, en todo caso, habrá de expedir el Capitán ó quien haga sus veces un recibo con el V.º B.º del Teniente que siga en orden, expresando la cantidad, la fecha y el motivo de la corrección.

El importe de las multas se ingresará, con relación nominal y circunstanciada de ellas, en la Caja del «Haber de los pueblos».

Art. 13. Los Tenientes de Policía, Sementeras y Ganados, ejercerán las funciones que determinen los reglamentos y demás disposiciones vigentes. También ejercerán las facultades delegadas por el Capitán á otro Teniente, siendo en caso de delegación subsidiariamente responsable el delegante de la conducta del delegado.

Art. 14. Para el mejor gobierno y administración de los pueblos, éstos se dividirán en Barangayes, regulados según la agrupación de sus habitantes.

Cada Barangay de población agrupada comprenderá, por lo menos, 100 familias, sin exceder de 150.

Cada Barangay de población no agrupada comprenderá, por lo menos, 50 familias, sin llegar á 100.

Al frente de cada Barangay habrá un Cabeza, quien ejercerá, á la vez que este cargo, el de Teniente de barrio.

La división en Barangayes se verificará tan pronto como se constituyan los Tribunales municipales en juntas de éstos con los doce electores delegados.

Una vez acordada y comunicada al Gobernador de la provincia, no se podrá reformar sin que éste, oída la Junta provincial, apruebe el acuerdo adoptado con igual solemnidad.

Art. 15. El nombramiento de Cabezas de Barangay se hará por el Gobernador de la provincia á propuesta en terna del Tribunal municipal, juntamente con los doce vecinos representantes de la Principalia.

La formación de la terna se hará mediante elección de los propuestos, uno á uno, bajo la presidencia del Capitán, con asistencia del Devoto ó Rdo. Cura Párroco, y no podrán ser incluidos en ella individuos notados con alguna de las tachas que para formar parte del Tribunal municipal señala el art. 9.º

Art. 16. Para ser elegido Cabeza de Barangay se requerirán las circunstancias siguientes:

- 1.º Ser natural ó mestizo de sangley.
- 2.º Ser mayor de veinticinco años.
- 3.º Ser con dos años de antelación vecino del pueblo en que ha de ejercerse el cargo.
- 4.º Ser de honradez y probidad notorias.

Art. 17. Pueden excusarse de ser Cabezas de Barangay:

Los mayores de sesenta años.

Los imposibilitados físicamente.

Los que hayan ejercido el cargo doce años.

Art. 18. El cargo de Cabeza se ejercerá por tres años, y podrá obtenerse indefinidamente en reelecciones consecutivas.

Como recompensa del mayor trabajo que los nuevos Barangayes han de producir al Cabeza, se aumentará en un 50 por 100 más la retribución que hoy percibe por sus servicios de recaudación, concediéndosele además por el Tribunal municipal, en cada año, la prestación legal de uno ó dos polistas como auxiliares para el desempeño de su cargo; todo ello sin detrimento de las exenciones y privilegios que ya tiene concedidos por las leyes vigentes.

Art. 19. Las cuestiones que surjan relativas á la constitución total ó parcial de los Tribunales municipales, Principalias y representación de éstas, ó á las respectivas atribuciones, serán sometidas al Gobernador de la provincia, que las resolverá con informe de la Junta provincial.

Sección segunda.

Juntas provinciales.

Art. 20. Para inspeccionar la administración del «Haber de los pueblos» é informar al Gobernador de la provincia sobre los asuntos municipales en que deba ó pueda ser oída, se constituirá en cada capital ó cabecera de provincia una Junta provincial, que se compondrá del Promotor fiscal, del Administrador de Hacienda pública, de los Vicarios foráneos de la provincia, si fuesen dos, y si fuese uno solo, de éste y el Devoto ó Rdo. Cura Párroco de la capital ó cabecera, del Médico titular de la provincia y de cuatro principales vecinos de la cabecera elegidos por los Capitanes de los Tribunales municipales de la provincia, en la forma que determinen los reglamentos.

Será Presidente nato de la Junta el Gobernador de la provincia. En su defecto, presidirán los Vocales natos por el orden en que van enumerados en el párrafo primero de este artículo.

Los cuatro principales tendrán obligación de desempeñar su cometido durante seis años.

Pasado este tiempo, cesarán en su encargo, y se procederá á la elección de otros cuatro, sin que puedan ser reelegidos aquellos á quienes corresponde cesar.

Pueden excusarse de formar parte de la Junta provincial los principales que hubiesen cumplido sesenta años y los que estuviesen impedidos físicamente.

No podrán ser elegidos para tales cargos los que perciban sueldos con cargo á fondos generales, locales ó municipales, los contratistas de arbitrios, obras ó servicios de algún pueblo de la provincia, los deudores á fondos públicos, los que hubiesen sido condenados á pena personal, cumplida ó no, ni los procesados cuya causa no hubiese sido sentenciada por ejecutoria.

Art. 21. Las cuestiones é incidencias á que diere lugar la constitución de las Juntas provinciales, la renovación total ó parcial de los individuos que han de formarlas, y la definición de sus facultades ó sus relaciones con el Gobernador de la provincia ó con los Tribunales municipales, serán resueltas por el Gobernador general.

Art. 22. La Junta provincial tendrá á su cargo la caja en que se custodie el Haber de los pueblos, siendo Claveros de ella el Promotor Fiscal, el Administrador de Hacienda y uno de los principales elegidos por los Capitanes de los pueblos, que será designado por sorteo en el seno de la Junta.

Para la formalización de las operaciones de Caja, de las de contabilidad de ingresos y gastos, con cuenta corriente, que debe llevarse á cada pueblo, y demás detalles de este servicio, así como para los trabajos de Secretaría, la Junta acordará el nombramiento de una persona suficientemente apta, señalándole la gratificación suficiente, con cargo, á prorrata, al Haber de los pueblos.

Esta misma persona actuará como Secretario de la Junta sin voz ni voto, llevando el libro de actas firmadas por todos los asistentes á cada sesión.

Serán personal y principalmente responsables del «Haber de los pueblos» que se ingrese en la Caja especial de los Gobiernos de provincia, los tres Claveros, y subsidiariamente los restantes individuos de la Junta.

Cualquiera de los individuos de ésta podrá pedir un arqueó el día que lo considere oportuno, para cerciorarse del estado de la Caja y de las existencias que contiene, y deberá efectuarse en el acto, sin excusa ni pretexto alguno.

Art. 23. Los reparos ó advertencias que se deriven de la función inspectora y de censura propias de la Junta, se comunicarán de oficio al Gobernador de la provincia, acompañando los documentos ó antecedentes que los motiven, para que dicha Autoridad resuelva lo procedente.

También podrá la Junta dirigir al Gobernador general, por conducto del Gobernador de la provincia, exposiciones, representaciones ó propuestas que repunte convenientes al bien de los pueblos ó á la ordenada marcha de la Administración.

CAPÍTULO II.

ADMINISTRACIÓN Y HACIENDA DE LOS PUEBLOS.

Art. 24. Constituirá el Haber ó Hacienda de los pueblos, con exclusivo destino á atenciones procomunales, el producto de los arbitrios ó impuestos siguientes:

- 1.º Pesquerías.
- 2.º Credenciales de propiedad de ganado mayor.
- 3.º Credenciales de transferencia.
- 4.º Rantas y productos de fincas urbanas ó rústicas, pertenecientes al pueblo.
- 5.º Billares.
- 6.º Funciones de teatro y carreras de caballos.
- 7.º Mercados.

- 8.º Mataderos.
- 9.º Portazgos, balsas y baldeos.
10. Encierro de animales.
11. Impuesto de alumbrado y limpieza.
12. Recargo del 10 por 100 sobre la contribución urbana.
13. Multas municipales.
14. El impuesto que sobre la propiedad rústica acuerde cada Municipio.
15. Los quince días de la prestación personal.
16. Los demás arbitrios que se puedan crear, según las condiciones de cada pueblo.

Cada Tribunal municipal, con asistencia de la representación de la Principalía y del Devoto ó Rdo. Cura Párroco, establecerá desde luego, de los arbitrios ó impuestos mencionados bajo los números 1.º al 15, los que juzgue convenientes; mas para la creación de otros nuevos, según el núm. 16, habrá de consultar el acuerdo, antes de plantearlos, al Gobernador de la provincia. Éste los autorizará ó no, previo informe de la Junta provincial, según lo estimase conveniente á los intereses generales y á los del pueblo.

Art. 25. Cada Tribunal municipal, tan pronto como se constituya en cumplimiento de esta disposición, formará, con asistencia de los Delegados de la Principalía, y del Devoto ó Reverendo Cura Párroco, una relación de los recursos permanentes con que ha de satisfacer los gastos; también permanentes, del pueblo. En esta relación no podrá figurar cantidad alguna procedente del impuesto que se acordase sobre la riqueza rústica, con arreglo al núm. 14 del artículo anterior; pues de todos los ingresos por tal concepto se ha de llevar por separado la cuenta y razón, y se ha de disponer exclusivamente para costear obras públicas procomunales.

La relación de recursos permanentes ordinarios á que se refiere el párrafo anterior, será el presupuesto de ingresos anuales del pueblo; subsistirá indefinidamente con las adiciones ó alteraciones que en forma legítima se introduzcan, y constará siem-

pre, por copias autorizadas y conformes, en el Tribunal municipal y en la Junta provincial.

De tres en tres años será revisada por la Junta provincial la evaluación de los recursos que figuren en la relación, y cada uno de ellos se hará constar tan sólo por la cuantía de lo recaudado anualmente, según el promedio de cobranza que arrojen las cuentas de los años anteriores.

Art. 26. Los arbitrios é impuestos que constituyan el «Haber ó Hacienda de los pueblos», con excepción del que se acuerde sobre la propiedad rústica, podrán ser arrendados por los Tribunales municipales, mediante subasta pública, en la forma que prescribe el art. 12 y por plazos que no excedan de tres años.

Los arbitrios é impuestos no arrendados se cobrarán por los Cabezas de Barangay ó por los otros encargados que designe por escrito, y en las épocas y plazos que determine el Tribunal municipal, bajo la responsabilidad personal de sus individuos.

Al terminar el período de la cobranza, el encargado de efectuarla devolverá al Tribunal municipal los recibos que no haya podido hacer efectivos, sin que por la falta de cobro, cuando no provenga de negligencia ó mala fe, se le pueda exigir responsabilidad alguna.

El Tribunal acordará lo conducente á que los morosos satisfagan las cuotas que les hubiesen correspondido.

Art. 27. De lo cobrado se expedirá recibo á cada contribuyente, firmado por el Capitán y por el encargado de la recaudación.

Este verificará el ingreso semanalmente, durante la época de la cobranza, en el Tribunal municipal, dándole resguardo el Capitán de las cantidades ingresadas, con expresión de los conceptos á que corresponden.

El Capitán retendrá en el mismo acto del ingreso un duplicado del resguardo con la firma del recaudador, para formalizar en su día el ingreso de lo recaudado en la Caja del «Haber de los pueblos».

El encargado de la cobranza formará también, por sí, relación

especificada por conceptos de lo cobrado, para remitirla á la Junta provincial en la época que determinen los reglamentos.

Art. 28. Los fondos obtenidos en la recandación de todos los arbitrios é impuestos se ingresarán por el Capitán en una Caja especial de tres llaves, denominada «Caja del Haber de los pueblos», que para su custodia existirá en el Gobierno civil ó político-militar, en cada capital ó cabecera de provincia. Cuando el Capitán no pudiese acudir personalmente á la cabecera para hacer el ingreso, enviará bajo su responsabilidad uno ó dos comisionados.

Los reglamentos determinarán las cantidades que el Capitán pueda retener para satisfacer las obligaciones corrientes del Tribunal, como también las formalidades indispensables para una sencilla contabilidad, evitando en todo caso que se borre ó oscurezca la distinción, que ha de ser completa, entre el producto del impuesto sobre la propiedad rústica y los demás ingresos del Haber municipal.

El Capitán es responsable personalmente de los fondos ingresados en su poder hasta el día en que se verifique su entrega en la Caja especial de «Haber de los pueblos».

Art. 29. El impuesto sobre la propiedad rústica, allí donde se establezca, consistirá en un tanto por ciento del valor real de la finca, hállese ó no cultivada, cuyo tanto por ciento fijará cada Tribunal municipal, asistido por la representación de la Princesa y del Rdo. ó Devoto Cura Párroco.

El acuerdo de establecer el impuesto, abolirlo, recargarlo ó aliviarlo, se consignará en acta, de la cual se remitirá copia al Gobernador de la provincia para su conocimiento y el del Gobernador general.

En ningún caso podrá establecerse el impuesto territorial, exceptuando de él á las propiedades particulares incultas.

Art. 30. Acordado por el Tribunal municipal, juntamente con los agregados, el impuesto sobre la propiedad rústica, se formará con la misma solemnidad relación detallada de las fincas que hayan de satisfacerle, con expresión de su cabida, cultivo, linde-

ros y valor real que se les asigne, remitiendo copia autorizada á la Junta provincial.

Las reclamaciones que se auscitaren contra esta relación ó alguna de sus partes, serán elevadas á la Junta provincial para que ésta proponga al Gobernador de la provincia el acuerdo que estime justo, que causará estado.

La Junta formará resúmenes de las relaciones que reciba, enviando copia de ellas semestralmente al Gobernador de la provincia, quien á su vez las remitirá al Gobernador general.

Art. 31. El producto íntegro del impuesto sobre las fincas rústicas se aplicará exclusivamente á las obras públicas procomunales, sin que por razón ni causa alguna pueda distraerse de aquella aplicación.

De los ingresos y pagos por tales conceptos se llevará á cada pueblo en la Secretaría de la Junta provincial cuenta separada, distinta de la que se refiera á los otros ingresos del «Haber municipal» y á los otros gastos.

Art. 32. Con cargo á las cantidades recaudadas é ingresadas en la Caja del «Haber de los pueblos» por razón de la contribución sobre la propiedad rústica, podrá el Tribunal municipal, juntamente con la representación de la Principalía y el Devoto ó Rdo. Cura Párroco, acoular obras públicas procomunales, cuyo gasto total no exceda de 400 pesos, sin que para tal acuerdo sea menester la intervención de ninguna otra Autoridad. Si el coste total de la obra excediese de 400 pesos y no pasase de 2.000, será preciso someter el acuerdo á la Junta provincial para que informe sobre la aprobación del Gobernador de la provincia, en tal caso necesaria para emprender la ejecución de la obra.

Si el coste de ésta excediese de 2.000 pesos, será necesaria la aprobación del Gobernador general, previo informe de la Junta provincial y del Gobernador de la provincia.

Si emprendida una obra el coste resultase superior al límite que corresponda á las formalidades con que se adoptó el acuerdo, antes de satisfacer por la Caja de los pueblos cantidad alguna más allá de aquel límite, la Junta provincial examinará los an-

tededentes y propondrá al Gobernador de la provincia la subsanación de la falta si resultase involuntaria, ó la responsabilidad de los que tomaren el acuerdo, si la extralimitación hubiere sido maliciosa.

Art. 33. La ejecución de las obras á que se contrae el artículo anterior se realizará bajo la inmediata vigilancia del Tribunal municipal, y sin que en ella intervenga otro personal facultativo que el designado al efecto libremente por el mismo Tribunal.

Art. 34. De la ejecución de cada una de las obras públicas á que se refieren los artículos anteriores rendirá el Capitán cuenta especial y separada á su terminación, si queda concluída dentro de los doce meses siguientes al acuerdo de emprenderlas, y en otro caso al concluir el año natural en que hubieren vencido aquellos doce meses.

Unidos á la cuenta sus comprobantes, será examinada y censurada por la Junta provincial, y aprobada en su caso ó rectificada, guardando las formalidades que determina el art. 40, por el Gobernador de la provincia. Éste dará al Gobernador general noticia de la obra realizada y de la resolución que sobre las cuentas hubiese recaído.

Art. 35. Los quince jornales de la prestación personal se utilizarán para obras y servicios del procomún, en virtud de orden directa del Capitán del Tribunal municipal, cuya orden hará ejecutar el Teniente Mayor.

Contra los abusos que en este servicio se cometan, cuando no determinen responsabilidad criminal exigible ante los Tribunales de justicia, podrá acudirse en queja al Gobernador de la provincia.

Art. 36. Los Tribunales municipales, una vez constituidos, con asistencia de los Delegados de la Principalía y del Devoto ó Reverendo Cura Párroco, acordarán y formarán una relación sencilla de los gastos constantes que en cada un año consideren indispensables para atender á los servicios comunales, expresando los conceptos y las cantidades.

Esta relación, una vez aprobada, será el presupuesto de los gastos ordinarios y anuales del pueblo, y subsistirá en vigor hasta

tanto que en debida forma sea modificada. De la relación general de gastos permanentes y de las modificaciones que en ellas se introdujeran, habrá siempre copias conformes y autorizadas en el Tribunal municipal y en la Secretaría de la Junta provincial.

Figurarán en la relación de gastos permanentes:

1.º Los créditos necesarios para satisfacer los gastos que, según las disposiciones vigentes, sean obligatorios para el pueblo, tales como la suscripción á la *Gaceta de Manila*, la conducción y manutención de quintos, el socorro y la conducción de presos, las asignaciones para cuadrilleros y sus estancias en enfermerías militares, y cualesquiera otros de índole análoga.

2.º Los créditos necesarios para remunerar al personal dedicado á servicios municipales, ora en las oficinas del Tribunal, ora en empleos de policía, guardería y seguridad, ora en la administración de bienes ó arbitrios del «Haber municipal»; se agregará la cuota que corresponde al pueblo para sufragar, según prorrateo, los gastos de la Secretaría de la Junta provincial.

3.º Los créditos necesarios para los gastos de material de oficinas y de los demás servicios municipales.

4.º Los créditos necesarios para la conservación y arreglo de las vías públicas de toda la jurisdicción del pueblo, así como de los edificios comunales.

5.º Una cantidad para gastos imprevistos, la cual guardará con el importe total de los permanentes la proporción que fijen los reglamentos.

6.º Los créditos necesarios para los servicios de limpieza, higiene, beneficencia y ornato, según las circunstancias y los recursos de cada pueblo.

7.º Los créditos necesarios para sufragar los gastos de las fiestas y regocijos públicos.

Los reglamentos determinarán la máxima proporción en que podrán autorizarse los créditos mencionados en el núm. 7.º, con relación á los que indica el núm. 6.º de este artículo.

Las obligaciones y necesidades de carácter eventual ó transi-

torio no podrán figurar en la relación permanente de los gastos comunales.

Art. 37. En ningún caso podrán ser más cuantiosos los gastos ordinarios que los recursos permanentes, debidamente evaluados en la relación que de ellos se ha de formar, con arreglo al artículo 25.

Formadas y aprobadas por el Tribunal municipal con los delegados de la Principalia y el Devoto ó Rdo. Cura Párroco las dos mencionadas relaciones permanentes de ingresos y gastos ordinarios, de modo que nunca excedan los segundos á los primeros, serán ambas remitidas á la Junta provincial. Ésta las examinará para evitar que sean infringidas la presente ó las demás disposiciones vigentes, y propondrá al Gobernador de la provincia la aprobación, ó las modificaciones que sean necesarias para corregir extralimitaciones ó infracciones de ley.

Una vez aprobadas ambas relaciones, quedarán originales en la cabecera, y copia autorizada de ellas será remitida al Capitán del Tribunal municipal para que sirva de norma á la administración de los ingresos y los gastos y á las cuentas anuales de los mismos.

Art. 38. Cuando el Tribunal municipal, asociado con los representantes de la Principalia y el Devoto ó Rdo. Cura Párroco, estimase necesaria ó conveniente alguna modificación en cualquiera de las relaciones de recursos y gastos permanentes del pueblo, podrá acordarla; y sometido el acuerdo á la Superioridad en la forma que el artículo anterior establece, con su aprobación, quedará incorporada á las relaciones; pero no surtirá efecto sino desde el año subsiguiente, debiéndose considerar absolutamente invariables durante todo el año aquellas relaciones, como norma de la administración y de las cuentas.

Se entenderá ilegítimo, y no podrá ser aprobado ningún aumento en los gastos, si la total cuantía de éstos rebasa la de los recursos permanentes.

Art. 39. Los gastos que se ocasionen por necesidades extraordinarias, y también los que acordare como convenientes el Tri-

bunal municipal, asistido de los delegados de la Principalía y del Rdo. ó Devoto Cura Párroco, se autorizarán por una sola vez, con las mismas formalidades establecidas respecto de los gastos permanentes.

Será siempre requisito indispensable para la aprobación del Gobernador de la provincia, que exista sobrante de recursos ordinarios, según la relación vigente, ó que se arbitren otros con carácter extraordinario al acordar el gasto, en cantidad que baste para satisfacerlo.

Art. 40. De los ingresos y gastos ordinarios realizados durante cada año natural, por los conceptos que figuren en las relaciones de los unos y los otros vigentes para aquel año mismo, rendirá el Capitán municipal cuenta justificada dentro del mes de Enero del año subsiguiente. En el cargo de las tales cuentas habrán de figurar uno por uno todos los conceptos de ingreso que comprenda la relación permanente, agregando á cada concepto la cantidad recaudada por razón del mismo dentro del año. En la data figurarán los gastos agrupados y ordenados del mismo modo que en la relación de los permanentes autorizados para aquel año.

Además, cuando durante el año se hubieren efectuado los gastos ó ingresos extraordinarios á que se refiere el art. 38, de ellos rendirá, al mismo tiempo que las otras cuentas, una especial y también extraordinaria.

De las aplicaciones que hubiere tenido durante el año la prestación personal de los quince jornales, formará el Capitán una relación, que suscribirá y presentará juntamente con las cuentas á que aluden los párrafos anteriores.

Art. 41. Dentro de la primera quincena del mes de Febrero de cada año, el Tribunal municipal, asistido de los representantes de la Principalía, revisará las cuentas del Capitán y manifestará categóricamente al pie de ellas, con la firma de todos los asistentes á la sesión, si las aprueba en todo ó en qué particulares las desaprueba, explicando el fundamento de sus reparos. Cuando no hubiere unanimidad en tales acuerdos, cada individuo

ó cada grupo deberá expresar y suscribir el juicio que hubiere formado de las cuentas.

Se presumirá de derecho que aprueba las cuentas del Capitán todo Teniente ó Delegado elector que no consigne por escrito al pie su oposición ó su reparo, lo mismo cuando asistiere que cuando dejare de asistir á las sesiones, á menos que de antemano tenga acreditada y admitida por el Tribunal la excusa de asistencia por impedimento legítimo.

Los que hubiesen aprobado expresa ó tácitamente las cuentas del Capitán ó parte de ellas, quedan sujetos á la misma responsabilidad que alcanzase al Capitán por la cuenta ó las partidas de ella así aprobadas.

Dentro de los restantes días del mes de Febrero, el Devoto ó Rdo. Cura Párroco, en vista de las cuentas y de las aprobaciones ó reparos suscritos por los Tenientes y Delegados, emitirá un informe, por cuyo contenido no quedarán sujetos á ninguna responsabilidad legal.

Las cuentas, con sus notas de aprobación ó de reparos y con el informe del Devoto ó Rdo. Cura Párroco, serán inmediatamente remitidas á la Junta provincial para que, examinándolas, proponga al Gobernador la aprobación ó los acuerdos que resultaren procedentes para la rectificación y para hacer efectivas las responsabilidades contraídas.

Art. 42. Todo gasto que no estuviere previa y completamente autorizado, bien en la relación permanente de los ordinarios del pueblo, bien en acuerdos extraordinarios, será considerado como ilegítimo é inadmisibile en data de las cuentas del Capitán, debiendo sufragarlo éste con los demás que se hubieren hecho partícipes en su responsabilidad, aun cuando se apruebe que se invirtiera en atenciones del procomún.

CAPÍTULO III.

DISPOSICIONES GENERALES.

Art. 43. El Gobernador general es el Presidente nato de todos los Tribunales municipales de las Islas, y, por delegación suya, en cada provincia, el Gobernador civil ó el político-militar.

Los Gobernadores de provincia podrán corregir disciplinariamente á los Tribunales municipales ó á sus individuos con amonestación, apercibimiento y multa, que no excederá de 12 pesos para el Capitán, y de 6 para los Tenientes ó sus suplentes en ejercicio.

Art. 44. Los Gobernadores de provincia podrán suspender en sus funciones á los Capitanes, á los Tenientes municipales y á los suplentes de éstas en ejercicio, bien individualmente, bien en conjunto, previa formación de expediente gubernativo, con audiencia de la Junta provincial y dando cuenta inmediata con remisión del expediente al Gobernador general.

La suspensión no podrá durar más de tres meses.

Si con los individuos que forman el Tribunal no pudiere cubrirse el número de los suspensos, ó la suspensión fuere total, el Gobernador de la provincia designará de oficio, de acuerdo con la Junta provincial y de entre los individuos de la Principalía, los que han de reemplazar á los suspensos.

El Gobernador general, en un plazo que no excederá de quince días, confirmará ó reformará el acuerdo del Gobernador de la provincia.

Art. 45. Es privativa del Gobernador general la facultad de destituir á los individuos del Tribunal ó toda la Corporación, previo informe del Consejo de Administración.

En casos extraordinarios ó por razón de la tranquilidad pública, el Gobernador general podrá decretar, sin trámite alguno, la destitución de los Tribunales municipales.

Decretada la destitución total ó parcial, se proveerá interinamente al reemplazo de los destituidos por el Gobernador de la provincia, en la forma que establece el artículo anterior. Los nombrados para la interinidad desempeñarán los cargos hasta la época ordinaria de renovación que esté más próxima, y entonces serán elegidos también los que hayan de reemplazar á los destituidos.

Art. 46. Las cuestiones que surjan sobre deslinde de términos jurisdiccionales, agregaciones y segregaciones ó constitución de nuevos Tribunales municipales, serán resueltas por el Gobernador general, con *informe* de las Juntas provinciales y los Gobernadores de provincia.

Con aprobación del Gobernador general, los pueblos podrán formar entre ellos Asociaciones ó Comunidades para fines determinados, tales como la ejecución de obras públicas, la creación y dotación de establecimientos de Beneficencia ó Instrucción, el mejor fomento de sus industrias ó el disfrute de bienes comunales. Para la resolución del Gobernador general bastarán los acuerdos de los Tribunales interesados, asistidos de los representantes de las Principalias y los Devotos ó Rdos. Curas Párrocos, con informe de la Junta ó Juntas provinciales.

Art. 47. Cuando un Tribunal municipal ó cualquiera de sus individuos se considere lastimado por las resoluciones de los Gobernadores de provincia, podrá acudir ante el Gobernador general en recurso extraordinario de queja, que será resuelto previa audiencia del Gobernador de la provincia y de la Junta provincial.

Art. 48. La Dirección general de Administración civil es la encargada de preparar el despacho de los recursos é incidentes relativos á la constitución de las Corporaciones municipales, ó su administración, en todo lo que sea de la competencia del Gobernador general.

Art. 49. Los acuerdos de los Tribunales municipales, ya cuando funcionen solos, ya con asistencia de la representación de la Principalia, se harán constar en acta y se tomarán por mayo-

ría absoluta de votos, sin cuya condición no tendrán validez.

Las actas de sesiones del Tribunal municipal, con ó sin asistencia de los Delegados de la Principalía y del Devoto ó Reverendo Cura Párroco, se redactarán en castellano si todos los que han de suscribirlas entienden la lengua oficial; pero en caso contrario, se redactarán en castellano y se verterán al dialecto local en un solo documento, de modo que las firmas autoricen ambas versiones.

El voto del Capitán ó quien le sustituya será de calidad en los casos de empate.

Se aplicarán estas mismas reglas á las Juntas provinciales y el voto del Presidente de sus sesiones.

Para todas las deliberaciones, así en el Tribunal municipal cuando funcione solo, ó haya de juntarse con los Delegados de la Principalía, ó con éstos y el Rdo. ó Devoto Cura Párroco, como en la Junta provincial, se ha de entender necesaria la presencia de la mitad más uno de los individuos que tengan derecho á asistir en cada caso.

Siempre que á una sesión del Tribunal municipal tenga derecho á asistir el Rdo. ó Devoto Cura Párroco, el Capitán deberá previamente ponerse de acuerdo con él acerca de la hora de la junta. En todas estas sesiones los Párrocos ejercerán tan sólo funciones de inspección y consejo, y no se computará su asistencia en el número de los que hayan de concurrir para la validez de las deliberaciones.

Sólo cuando la resolución fuere urgente se podrá convocar una reunión extraordinaria para deliberar con los asistentes, sin número determinado, después de frustrarse por falta de número bastante la anterior sesión.

Los Capitanes podrán imponer multas de medio peso, elevada hasta dos pesos en caso de reincidencia, á los Tenientes y Representantes de las Principalías que sin causa justificada dejasen de asistir á cada sesión.

Art. 50. Lo establecido por este decreto no releva de las obligaciones que para con la provincia y para con el Estado tienen

actualmente los Tribunales de los pueblos y los Cabezas de Barangay, los cuales continuarán, como al presente, auxiliando á la Administración general y á la local con arreglo á las leyes y reglamentos vigentes.

Art. 51. Cuando los Tribunales municipales, para hacer efectivas responsabilidades de primeros ó segundos contribuyentes, ó los Gobernadores de provincia para hacer cumplir las resoluciones que adoptaren como superior jerárquico é Inspector de aquellas Corporaciones, necesitareu proceder por vía de apremio por falta de pago de cantidades líquidas y determinadas, serán aplicables las reglas que la legislación de Hacienda pública señala por estos procedimientos.

Art. 52. Antes de 1.º de Enero de 1894, cada Junta provincial someterá á la aprobación del Gobernador general el proyecto de reglamento que, según las circunstancias de la respectiva provincia, estime más á propósito para la fiel y ordenada ejecución de los preceptos á que quedan sometidas la organización y la administración de los Tribunales municipales. El Gobierno general aprobará los reglamentos con audiencia del Consejo de Administración.

Art. 53. Quedan derogadas cuantas disposiciones se opongan á las contenidas en este decreto.

DISPOSICIONES TRANSITORIAS.

1.º El Gobernador general determinará lo conducente á que el día 1.º de Enero de 1894 quede planteado y en ejecución lo que ordena este decreto.

2.º Los Gobernadores de provincia harán por sí la primera vez el nombramiento de los cuatro Vocales de la Junta provincial que habrán de ser elegidos por los Capitanes cuando estén constituidos los Tribunales municipales, sujetándose para aquel nombramiento á las calidades exigidas á los que hayan de ser designados por elección.

3.ª Se disolverán los Tribunales de mestizos de Sangley, refundiéndose en el Ayuntamiento, donde lo hubiere, con sujeción al Real decreto de 12 de Noviembre de 1889, ó en el Tribunal municipal que se constituya con arreglo á estas disposiciones. Se exceptúan los barrios de la ciudad de Manila.

4.ª Se declaran subsistentes hasta su terminación legal las contratas subastadas y adjudicadas á la publicación de este decreto en la *Gaceta de Manila*, de los arbitrios que han de formar el «Haber ó Hacienda de los pueblos».

Los ingresos que por estos contratos realicen los «Fondos locales», serán distribuidos entre las Cajas del «Haber de los pueblos» en la forma que el Gobierno general considere más equitativa.

Dado en Palacio á diez y nueve de Mayo de mil ochocientos noventa y tres.

MARÍA CRISTINA.

El Ministro de Ultramar,
ANTONIO MAURA Y MONTANER.

11.1.5. Fullet de BLANCO, Julián E. (1893): El proyecto de ley sobre reformas del gobierno en Cuba y Puerto-Rico.
Puerto-Rico.

EL PROYECTO DE LEY
sobre reformas del Gobierno

Y ADICIÓN CIVIL

EN CUBA Y PUERTO-RICO

CARTA

del Director político, Presidente de la Delegación
del Partido Autonomista puerto-riqueño
al Leader del mismo Partido en la Metrópoli

PUERTO-RICO: 1893
Tipografía de A. Córdova.
SAN FRANCISCO, 26.

PUERTO-RICO JUNIO 25 1893.

SR. DON RAFAEL M.^a DE LABRA.

Madrid.

Mi distinguido amigo :

El telégrafo nos ha traído la noticia del déficit de seis millones que arroja el presupuesto de Cuba y la declaración hecha con ese motivo en las Cortes por el Sr. Ministro de Ultramar, de la necesidad de adoptar nuevos métodos para el régimen de las Colonias, concediendo á Cuba y Puerto-Rico la autonomía, á fin de que los déficits anuales desaparezcan.

En la *Gaceta de Madrid* hemos leído también el proyecto de Ley presentado á las Cortes por el referido Ministro de Ultramar sobre reforma del Gobierno y administración civil en las islas de Cuba y Puerto-Rico, y por más que ese ensayo, tímido en demasía, y el concepto que de la descentralización administrativa parece tener el Sr. Maura, disten mucho de llenar nuestras legítimas aspiraciones, siempre son de aplaudir la tendencia y los propósitos que su proyecto revela; no es dable desconocer la importancia de sus manifestaciones ante el parlamento en pro de la autonomía de las Antillas; y con razón debemos regocijarnos del camino que á despecho de todos los obstáculos con que venimos luchando, van abriéndose nuestras patrióticas ideas.

Por meticulosas que aparezcan las iniciativas del señor Maura, y sea cual fuere el éxito que obtengan en las actuales Cortes, de que nos ha desterrado la injusticia, ya es algo significativo que ante ellas haya declarado el gobierno fusionista, tan refractario siempre á nuestro credo, la imprescindible necesidad de conceder á Cuba y Puerto-Rico

(4)

la autonomía, sustituyendo este salvador sistema al viejo régimen administrativo que en ellas impera, y que *el común asentimiento y experiencia de cada día condenan como insostenible*. Ya es mucho que así se diga en el preámbulo de la Ley sometida á la deliberación de los Cuerpos Colegisladores, reconociendo su autor "la ineficacia de los empeños que á la enmienda de tan grave mal consagraron algunos de sus antecesores y que después de tres lustros corridos desde que la paz se restableció en Cuba, y la emancipación de los esclavos normalizó la vida social de estos países, siga siendo la administración pública," aun aquí donde la paz jamás se turbó y la abolición se realizó tranquilamente mucho antes, "la constante ocasión de acerbos quejas y amargos reproches"; que el propio Ministro afirme su convicción de que "importa llegar hasta las raíces más hondas del mal para corregirlo;" que siquiera no sea mas que como principio, confiese el Gobierno "la ineludible necesidad de llamar á los pueblos antillanos á tomar la intervención que les corresponde en la gestión, dirección y gobierno de sus asuntos locales, dando la mayor latitud á sus iniciativas para que rijan y arbitren los medios de prosperar su cultura general, de fomentar su riqueza y de promover la mejora de las leyes que puedan resultar mal avenidas con sus conveniencias, radicando así dentro de cada Antilla el ordinario término y definitivo despacho de todos sus negocios administrativos." Y finalmente, que el Gobierno recomiende con todo encarecimiento "la urgencia de adoptar la reforma que propone, por tener bien averiguada la imposibilidad de mantener el actual desconcierto, ruinoso para el Tesoro, y nocivo para otros intereses todavía más vitales de la Nación.

Lástima grande que al descender el señor Ministro á la aplicación de sus doctrinas, determinando las bases de la reforma, se haya quedado demasiado corto, mostrándose hartó influido por ciertos prejuicios, y profundamente desconocedor de la situación real de estas comarcas, y de las verdaderas raíces del mal que las aflige y perturba, que no son otras que el privilegio, el predominio otorgado á unos españoles sobre otros igualmente dignos de la consideración del Poder público, la desigualdad y la injusticia, generadoras de todas las revoluciones, con que unas veces las Leyes,

producto del falseamiento del sufragio, y casi siempre los llamados á aplicarlas, tratan á los moradores de las Provincias ultramarinas.

Mientras esta raíz no se arranque de cuajo, el mal subsistirá, tomando cada día más graves y alarmantes proporciones, y cuantos remedios se propinen por empíricos y rutinarios curanderos serán meros paliativos de todo punto ineficaces.

Así y todo no nos parece desdeñable la reforma, por la misma razón que la rechazan nuestros intransigentes adversarios, á quienes principalmente favorece; por el reconocimiento que envuelve del profundo y ruinoso desconcierto actual, y de que solo puede salvarlo la aplicación de nuestros principios. Nuestra administración provincial y municipal no puede seguir un día más en la completa bancarrota é inmoral desbarajuste en que se encuentra.

Y aun sería aceptable dicha reforma, y nos animaría á volver á los Comicios si penetrándose el Gobierno un poco más del positivo carácter y de la inmensidad de nuestros agravios, se decide á hacer en su proyecto algunas enmiendas que demostrasen sin dejar el más leve asomo de duda, la sinceridad de sus intentos reformistas.

En el cortísimo tiempo que hemos podido dedicar al estudio de la obra del señor Maura, es imposible precisar con acierto aquellas enmiendas, aun sin salirnos de los estrechos moldes en que el Ministro de Ultramar ha vaciado su trabajo, y contrayéndonos solo á Puerto-Rico. Pero atendida la urgencia del caso y á riesgo de que lleguen tarde nuestras observaciones, apuntaremos aunque sea á la lijera y con todas las reservas consiguientes, las que desde luego nos han ocurrido.

Partiendo del supuesto de que la Diputación Provincial y los Ayuntamientos sean la verdadera representación de la Provincia y de los Municipios, la reforma en proyecto ofrece sin duda alguna las siguientes ventajas sobre lo existente.

1.ª—La mayor amplitud de facultades que se confiere á esas Corporaciones para resolver en sus asuntos locales.

2.ª—La necesidad de ser Concejales para poder ser elegido Alcalde, aún cuando el Gobernador haga por excep-

(6)

ción su nombramiento, que por regla general competirá á los propios Concejales.

3.ª—La prescripción de regir indefinidamente los presupuestos ordinarios municipales, sin perjuicio del derecho de las Corporaciones locales para reformarlos de año en año cuando lo estimen conveniente, y para cubrir las necesidades eventuales y transitorias del Municipio por medio de presupuestos y recursos extraordinarios.

4.ª—La obligación que se impone á los Alcaldes de dar cuenta de su gestión, sustituyendo así en gran parte su responsabilidad á la de los Ayuntamientos; y la aprobación ó desaprobación definitiva de esas cuentas por la Diputación provincial, á la que competirá declarar sin ulterior recurso las responsabilidades administrativas.

5.ª—La reducción del número de Diputados provinciales, que hoy pudiera tacharse de excesivo.

6.ª—La elección por la Diputación de un Presidente único.

7.ª—La supresión de la Comisión Provincial y su Vice-Presidente.

8.ª—El término de dos meses fijado al Gobierno para levantar la suspensión de la Diputación y de los Diputados ó decretar su destitución, pasado cuyo término sin haberlo verificado, quedará de derecho alzada la suspensión.

9.ª—La iniciativa concedida á la Diputación para proponer la reforma de las Leyes promulgadas en la Isla y á que no alcance su competencia.

10.ª—La modificación del régimen electoral de los Ayuntamientos y de la Diputación provincial para facilitar á las minorías el acceso á dichas Corporaciones, en la medida que señalan las Leyes vigentes en la Península.

11.ª—La prohibición de reelegir para la Diputación y para los Ayuntamientos de Municipios que cuenten más de 20,000 almas, los que hubiesen pertenecido á la misma Corporación durante el anterior cuatrienio.

12.ª—La inclusión en los presupuestos provinciales, segregándolos de los del Estado, de los recursos suficientes para dotar los servicios de Obras públicas, comunicaciones telegráficas y postales, terrestres y marítimas; de agricultura, industria y comercio; de la inmigración y coloni-

(7)

zación; de la Instrucción pública, de la Beneficencia y de la Sanidad.

13.ª—La nueva forma del Consejo de Administración, y su carácter meramente consultivo.

14.ª—La intervención que á ese Consejo se dá, especialmente sobre los presupuestos generales de gastos é ingresos, las cuentas generales que la Intendencia de Hacienda debe rendir todos los años, los acuerdos de la Diputación provincial que den ocasión á que intervenga el Gobierno, y la destitución ó separación de los Alcaldes ó Regidores.

15.ª—La supresión terminante del juicio de residencia del Gobernador General, declarando de la competencia de la Sala de lo criminal del Tribunal Supremo el conocimiento en única instancia de las responsabilidades definidas en el Código penal, que se le imputaren.

16.ª—La irrevocabilidad por el Gobernador de sus providencias en los casos que determina el último párrafo de la Base 5.^a

17.ª—El recurso extraordinario de queja que se otorga para ante el Gobernador General respecto de los asuntos en que entienda la Intendencia y el Jefe de la Sección de Administración local en la Secretaría de Gobierno, y también para el Ministerio de Ultramar respecto de cualquier asunto de la administración ó gobierno de la Isla.

18.ª—La elección por circunscripciones de los Diputados provinciales.

La realidad de esas ventajas se comprende sin esfuerzo alguno: pero casi todas ellas se anulan ó hacen ilusorias por las deficiencias, ambigüedades é inconsecuencias de que en nuestro humilde juicio adolecen las bases del proyecto, y es lo que someramente nos proponemos demostrar.

BASE 1.^a

MODIFICACION DE LA LEY MUNICIPAL.

1.ª En el 4.º párrafo de esta base se estatuye que "en todo caso de suspensión gubernativa de acuerdos municipales adoptados en virtud de la competencia peculiar de los Ayuntamientos, el asunto pasará desde luego á cono-

cimiento del Tribunal ordinario, si la suspensión hubiese sido acordada por la razón de delincuencia, ó á conocimiento de la Diputación Provincial, para que confirme ó revoque la suspensión, si el motivo de esta fuese haber recaído el acuerdo en "asuntos positivamente extraños á la competencia municipal," ó haber infringido las Leyes. Mas ¿como es posible que un asunto sea á la vez de la competencia peculiar de los Ayuntamientos, y positivamente extraño á esa misma competencia? Esto no puede acontecer jamás, y la redacción del párrafo á que aludimos debe ser hija de un error. En los asuntos de la exclusiva competencia de los Ayuntamientos, nadie más que ellos debe tener autoridad para resolverlos, y aquella exclusiva que constituye su autonomía sería un mito si el párrafo queos ocupa se sostuviese tal como está escrito.

Tal no ha podido ser por otra parte la intención del Ministro, cuando en las propias bases solo se acuerda al Gobernador General y sus Delegados la facultad de suspender los acuerdos de los Ayuntamientos en todo lo que no corresponda á la exclusiva competencia municipal. En este punto no debe haber dudas, ni puede ocurrir conflicto alguno, desde el momento que en la Ley estén, como deben estar, perfectamente definidos los asuntos de la privativa competencia municipal, y que ella concede á los Ayuntamientos plena libertad de acción en esa materia, sin otro límite que la obediencia á las leyes generales, y el respeto á los derechos de los particulares. Solo en el caso de traspasar ese límite se comprende tenga el Gobernador la facultad de suspender esos acuerdos de los Ayuntamientos y la Diputación la de revocarlos. Fuera de ese caso las resoluciones de los Ayuntamientos en los asuntos de su competencia son ejecutivos y deben causar estado.

Tampoco se comprende que la suspensión de esos acuerdos ni de ningunos, pueda decretarse gubernativamente por razón de delincuencia, sin hacer ilusoria otra vez la autonomía de los Ayuntamientos, que quedaría á merced del arbitrio del Gobernador, como lo está en la Ley vigente. ¿ Delincuencia de qué? ¿ Del acuerdo? ¿ Y ha de determinar esa delincuencia à priori el Gobernador, invadiendo las atribuciones de los Tribunales, y violando los derechos individuales más sagrados, amparados por la Cons-

efectivos recursos disponibles que tenga cada municipio sería conveniente añadir también la de que en ningún caso pueda exceder el tipo de los repartimientos municipales que se hagan dentro del año económico del máximo autorizado ó que autorice la Ley de presupuestos generales del Estado. Y aun sería mejor que en la propia reforma se determinase ese tipo con relación al de la contribución territorial, teniendo presente que debiendo pasar al presupuesto provincial, muchos de los servicios y gastos que hoy figuran en los generales del Estado, la cuantía ó cupo de los impuestos directos para el Tesoro debe disminuir. Los municipios que con esos tipos carezcan de recursos para sostener sus cargas deben desaparecer, agregándose ó fundiéndose en otros con arreglo á la Ley.

5ª En la facultad que se dá á la Diputación de revisar los acuerdos de las Corporaciones Municipales relativos á la formación ó alteración de sus presupuestos, es uno de los extremos á que debe extenderse esa revisión, el de impedir se contravenga á las prescripciones sentadas en el anterior párrafo sobre el tipo de los repartimientos.

6ª También sería conveniente se fijase el modo, forma y tiempo de ejercer el Gobierno general la intervención que se le dá en los presupuestos municipales, para solo el objeto de asegurar la observancia de las Leyes y la compatibilidad de los recursos municipales con los impuestos del Estado. Como sobre este punto de los presupuestos se dan también atribuciones á la Diputación, precisa deslindar con toda claridad para evitar conflictos, hasta donde llegan las de cada autoridad.

7ª En el párrafo final de la base 1ª relativo á las cuentas anuales que deben rendir los alcaldes, sería conveniente así mismo hacer las siguientes aclaraciones y modificaciones.

1ª Que las cuentas fuesen verdaderamente anuales ó sea relativas á los doce meses del año económico, suprimiendo el período de ampliación que solo sirve para complicar la contabilidad, aumentar el trabajo y dilatar la liquidación de los presupuestos.

2ª Que después de publicadas fuesen censuradas por la Junta de asociados, revisadas luego con vista de esa censura y de las reclamaciones que se estableciesen por el Go-

(11)

bernador general ó su Delegado, oyendo á los responsables acerca de los reparos, y pasándolas enseguida para la resolución definitiva á la Diputación provincial.

Y 3ª Que se fijasen términos precisos para la rendición, censura, revisión y aprobación ó desaprobación final de esas cuentas, exigiendo las responsabilidades consiguientes á los que las demorasen á fin de evitar que se eternicen esos expedientes con perjuicio irreparable de los pueblos.

8ª Finalmente, reduciéndose como se reduce el número de los Diputados Provinciales, y siendo realmente excesivo el de concejales que la Ley actual designa para cada Municipio, sería conveniente reducir también en una tercera parte cuando ménos el número de dichos concejales.

B A S E 2ª

MODIFICACION DE LA LEY PROVINCIAL.

9ª Nos parece grande la reducción á 12 de los 27 Diputados que forman hoy nuestra Corporación Provincial: tan limitado número no se compagina con el excesivo de Concejales que tienen nuestros Ayuntamientos, ni guarda relación con el de Diputados á Cortes, y nuestra población de cerca de un millón de almas, siendo además ocasionado á graves inconvenientes, cuales son entre otros, el de entorpecer la marcha regular de ese organismo por falta de número para deliberar en los casos frecuentes de enfermedades, ausencias y otros análogos, y el de fiar en esos mismos casos al criterio y la voluntad de cuatro ó cinco individuos, cuando llegue á reunirse la mayoría absoluta de siete, la resolución de los más graves é importantes asuntos de interés general, que se declaran de su competencia. A nuestro juicio los Diputados provinciales de esta isla pudieran ser veinte, elegidos por las cuatro circunscripciones que establece la reforma, y del modo que en ella se indica; cinco por cada circunscripción, renovándose por mitad, de dos en dos años, en la forma establecida en esta base.

10ª En la redacción del 5º párrafo de la misma se autoriza al Gobernador General para suspender la Diputa-

ción ó á sus individuos en la forma que determina en los casos siguientes :

1º Cuando traspasen los límites de sus facultades legítimas con menoscabo de la autoridad gubernativa ó judicial, ó con riesgo de alteración del orden público.

2º Por razón de delincuencia. En la forma que esos períodos están redactados, la existencia oficial de la Diputación y de los Diputados queda á merced del Gobernador, á cuyo arbitrio se deja, siquiera sea provisionalmente, la declaración de delincuencia de unos y otra, y la de traspasar sus acuerdos el límite de su competencia. Sería esto un retroceso antes que un avance.

Enhorabuena que al Gobernador, en virtud de la alta inspección que sobre todos los ramos de la administración le compete, como representante del Poder Central, se acuerde la especie de veto á que se contraen estas observaciones ; y que tratándose, como aquí se trata, de la suspensión de entidades y personas en el ejercicio de sus cargos y funciones, y no de la suspensión de acuerdos, se incluya la razón de delincuencia entre los fundamentos en que ha de basarse necesariamente aquella medida. Pero para evitar los inconvenientes y peligros antes apuntados, parecé-nos que la reforma debiera consignarse en estos ó parecidos términos.

‘El Gobernador General oída la Junta de autoridades, podrá suspender la Diputación, ó sin aquél requisito y bajo su responsabilidad, decretar por sí la suspensión de sus individuos, mientras quede bastante número de ellos para deliberar, en los casos siguientes.’

1º Cuando á *su juicio*, la Diputación ó algunos de sus miembros traspasen el límite de sus facultades legítimas etc. etc

2º Por razón de delincuencia declarada *por los tribunales competentes*, aunque sólo sea con carácter provincial ó preventivo.

En el primer caso dará cuenta inmediatamente al Gobierno para que este levante la suspensión ó decrete la destitución por acuerdo adoptado en Consejo de Ministros, dentro del plazo de dos meses, transcurridos los cuales sin una ú otra providencia, quedará de derecho alzada la suspensión.

En el segundo caso, *continuarán entendiéndose* en el asunto los tribunales competentes, y se estará á lo que estos resolviesen, tanto sobre la suspensión como en lo relativo á las responsabilidades definitivas."

11.ª En la modificación que acabamos de analizar, el autor del proyecto de Ley se ha preocupado, para la suspensión de los Diputados, de que siempre quede bastante número de ellos para deliberar; pero en el mismo párrafo abandona esa preocupación cuando faculta al Gobernador para suspender la Diputación en masa, ó sea en su totalidad. ¿Quién sule entonces á la Diputación suspendida? En el proyecto no se dice. ¿Ha de quedar en tal caso paralizada é interrumpida toda la administración provincial, y desatendidos sus servicios? Daría esto lugar á gravísimos conflictos y consecuencias perjudicialísimas á los intereses generales.

¿Ha sido acaso la mente del señor Maura, que en tal caso rija la regla que establece para el de suspensión de acuerdos de la Diputación, esto es, que el Gobernador general pueda adoptar por sí mismo, interinamente, las providencias que exigiesen las necesidades públicas que queden desatendidas por efecto de la suspensión, sometiéndose el asunto al Ministerio de Ultramar, previo informe del Consejo de administración? No es fácil adivinarlo; pero entendemos que en materia de tanta trascendencia hay que evitar cuidadosamente toda confusión, emplear la mayor claridad para evitar todo género de interpretaciones, y que en ningún caso es lógica, ni tiene razón de ser plausible la facultad que en el caso concreto á que nos referimos se concede al Gobernador general. Sería élla otra vez la anulación de las facultades que se conceden á la Diputación, como sin estuerzo lo comprende cualquiera.

Si hay sinceridad en la reforma proyectada, el Gobierno se prestará de buen grado á admitir en su proyecto estas otras enmiendas.

"En el caso de suspenderse toda la Diputación, el Gobernador nombrará interinamente los Diputados, de entre los que hayan ejercido con anterioridad esos cargos. No podrán ser nombrados los que se hallen desempeñando las funciones de Consejeros.

"En el caso de alzarse la suspensión, bien sea expre-

samente por el Gobierno, ó por el transcurso del plazo legal volverá la Diputación suspendida al ejercicio de sus funciones, cesando desde luego *ipso facto* los Diputados interinos." "En el evento de decretarse por el Gobierno la destitucion, continuarán aquellos sirviendo sus cargos hasta que se constituya la nueva Diputación, para cuya elección se convocará inmediatamente por el Gobernador, al Cuerpo electoral."

12.ª "El Gobernador general podrá suspender también los acuerdos de la Diputación Provincial."

1.º Cuando los reputase contrarios á las Leyes, ó á los intereses generales de la Nación

2.º Cuando con ellos se lesionen los derechos de particulares, siempre que estos lo soliciten, reclamando contra el acuerdo.

"En el último caso pasará el asunto al conocimiento del tribunal competente, que podrá sostener ó alzar la suspensión; y en el primero elevará inmediatamente los antecedentes al Ministerio de Ultramar, para que el Gobierno levante ó confirme la suspensión dentro del plazo de dos meses; transcurridos los cuales, sin una ú otra providencia, quedará de derecho alzada la suspensión y serán firmes y ejecutivos los acuerdos suspendidos."

"Los decretos y resoluciones de suspensión serán fundados, citando las Leyes infringidas, y los intereses generales ó particulares lastimados."

13.ª "Los Diputados que hubiesen contribuido con su voto á la adopción de algún acuerdo de la Diputación Provincial en que lesionaren los intereses generales ó los derechos de particulares, serán responsables á los perjudicados, de los daños que les causaren, pudiendo exigírseles las indemnizaciones que procedieren ante los tribunales competentes."

La redacción del 10.º párrafo ó apartado de la 2.ª Base no nos satisface tampoco, y menos aún la de los últimos, en que se atribuye al Gobernador ó á su delegado el Jefe de la Sección de Administración local en la Secretaría del Gobierno, el carácter y las funciones de ejecutor de los acuerdos de la Diputación, poniendo á su cargo todos los servicios dotados en el presupuesto provincial y la contabilidad referente al mismo. Con esta clave, toda sombra

de la idea autonómica podría desaparecer en la práctica, llevando la centralización hasta un extremo á quí hasta ahora no había llegado sino de un modo vergonzante; en una palabra, se correría el peligro de entregar otra vez toda la administración provincial al caciquismo y la burocracia.

Si de veras se quiere descentralizar, y ampliar en ese sentido las facultades de la Diputación insular, no se comprende como se comete á una Autoridad superior á ella, y todavía menos á un funcionario delegado suyo, nuevo tal vez en la provincia, la ejecución de los acuerdos de aquella Corporación y la rendición de las cuentas de su presupuesto. Ni se compadece tampoco con la facultad que se acuerda á la Diputación provincial de resolver sobre ciertas materias de interés local, declarándolas de su competencia, el límite que se le fija de sujetarse á las Leyes promulgadas en la isla. ¿Que es lo que podría resolver entonces, fuera de algún insignificante detalle reglamentario? Y si el Gobernador general, o mejor dicho su delegado, no cumple los acuerdos de la Corporación Provincial o los cumple mal, o los altera o modifica al cumplirlos, ¿qué medios tiene ni puede tener la Diputación para impedirlo y obligar á un superior suyo á respetar y cumplir sus resoluciones?

Sin duda no se tuvo esto presente al redactar el proyecto, y queriendo su autor reforzar la intervención del Poder Central, como si el veto suspensivo no le bastara para ello, erró en la forma de concedérsela.

Siendo esa intervención de mera inspección y vigilancia, y debiendo ser franca y desembarazada la acción de la Diputación en los asuntos que se reconocen de su competencia, el juego regular de esos organismos tiene que efectuarse en un sentido de todo punto inverso. La ejecución de los acuerdos de la Diputación debe estar á cargo de su Presidente, como en los Ayuntamientos. Es ese presidente el que debe ordenar los pagos y rendir cuentas anuales de su gestión como los Alcaldes, y al Gobernador general á quien toca aprobar esas cuentas en definitiva, declarando las responsabilidades administrativas que puedan resultar, á reserva de las que competen á los tribunales ordinarios.

Parécenos también, que entre los asuntos que deben

(16)

declararse de la privativa competencia de la Diputación Provincial no comprendidos en el proyecto, están los Bancos, Puertos, Aguas, la Policía y formación de las poblaciones, y sobre todo la distribución entre los Municipios del cupo o cupos de la contribución directa que se señale a la Isla para cubrir las atenciones generales del Estado; y fundados en los motivos expuestos, creemos pudieran proponerse como enmiendas al proyecto, la situación de los párrafos a que hemos aludido por los siguientes.

14. "La Diputación Provincial podrá proponer al Gobierno por conducto del Gobernador General, la reforma de las Leyes promulgadas en la Isla en materias á que no alcance su competencia, incluidas las de aranceles, impuestos y tratados de comercio. Acordará cuanto estime conveniente para el régimen en toda la Isla de las Obras públicas, de las comunicaciones telegráficas y postales, terrestres y marítimas; de la agricultura industria y comercio; de la inmigración y colonización, de la instrucción pública de la Beneficencia y de la Sanidad, *de los Bancos, Puertos y Aguas, y de la formación y policía de las poblaciones.* Formará y aprobará todos los años sus presupuestos con suficientes recursos para dotar los indicados servicios. Hará entre todos los municipios de la Isla la distribución del cupo o cupos con que ésta deba contribuir al Tesoro para cubrir los gastos generales del Estado, así como los relativos al contingente provincial. Desempeñará las funciones que la Ley Municipal le asigne y cuantas le atribuyan otras le es especiales, "que no pugnen con esta." Y censurará las cuentas del presupuesto provincial que serán rendidas todos los años por su Presidente.

15. La Diputación Provincial publicará dichas cuentas, después de haberlas censurado. Con vista de esa censura y de las reclamaciones que contra aquellas se establecieren, procederá á revisarlas la Sección de Administración local de la Secretaría del Gobierno, oyendo á los responsables acerca de los reparos que estime procedente formular, y pasándolas enseguida para que dictamine sobre ellas, al Consejo de Administración.

16. Al Gobernador General como Jefe superior de las Autoridades de la Isla, incumbirá la resolución defi-

(17)

nitiva sobre las cuentas del presupuesto provincial después de oído el informe del Consejo, declarando las responsabilidades administrativas que resulten, y mandando hacerlas efectivas por los trámites legales establecidos para casos análogos.

17. A estas cuentas provinciales debe hacerse extensivo también lo que hemos dicho sobre las municipales; respecto á la fijación de términos precisos para su rendición, censura, revisión y resolución final; de otro modo pasarían como ahora veinte y más años sin verse el resultado de las mismas, que á la postre viene á ser ilusorio.

BASE 3ª

REGIMEN ELECTORAL.

Insistiendo en nuestro propósito de no salirnos de los estrechos moldes del proyecto, no pedimos simplemente que ese régimen se iguale al de la Península, según nuestro Credo, y formulamos nuestra enmienda á esta base del modo siguiente :

18. El régimen electoral de los Ayuntamientos y la Diputación Provincial se modificará, no solo para facilitar á las minorías el acceso á dichas Corporaciones en la medida que señalen las Leyes vigentes en la Península, sino para garantizar la exactitud en los censos y la libertad en la emisión del voto. Siendo 5 los Diputados que debe elegir cada circunscripción, cada elector solo podrá designar tres en su papeleta. No serán reelegibles para la Diputación ni los Ayuntamientos de los Municipios que cuenten más de 20 mil almas, los que hubiesen pertenecido á la misma Corporación durante los 4 años anteriores.

BASE 4ª

DEL CONSEJO DE ADMINISTRACION

No vemos una razón, como no sea la inadmisibile de favorecer ó halagar una parcialidad política, para que figure como vocal nato del Consejo el Coronel ó Jefe Superior del cuerpo de Voluntarios de esta isla, y entre las cate-

gorias que se fijan para ser nombrado Consejero, la de haber sido Presidente del Casino Español. Mas conspicuos son indudablemente para vocales natos, el General Comandante de Marina de la Provincia, el Intendente general de Hacienda, el Fiscal de S. M., ó el Coronel más antiguo de los Cuerpos de Estado Mayor, Artillería é Ingenieros, llamados á reemplazar al General 2º Cabo; é igual ventaja tiene sobre el Presidente de un Casino, mezcla de club político y círculo de recreo, el Director del Instituto provincial, el Presidente de la Junta de Agricultura, Industria y Comercio, y el de la Junta de Concursos Agrícolas, no mencionando al de la Asociación de Agricultores, porque lo consideramos comprendido en el proyecto del Gobierno, en lugar del Presidente del Círculo de Hacendados, que no existe en esta isla.

Siendo 20 el número de Diputados provinciales que proponemos y 10 los que cesarán cada bienio pasando á ser Vocales natos del Consejo; manteniendo el espíritu y la estructura del proyecto, deberían ser otros 10 los Consejeros que nombre el Gobierno. Preferible fuera que la mitad, ó siquiera 4 de esos Consejeros fuesen de elección popular, uno por cada circunscripción; pero queremos separarnos lo menos posible de lo esencial del proyecto, aspirando solo á que esa escencia sea una verdad en la práctica.

Sería muy conveniente también que los Consejeros ponentes, además de las cualidades legales que el proyecto les exige, reuniesen la condición indispensable de haber servido en la isla tres años consecutivos, por lo menos, con el carácter de jefes de Administración; de otro modo careciendo de la experiencia y el conocimiento práctico de los negocios especiales de esta region, serían los menos á propósito para desempeñar las ponencias.

Razones muy obvias aconsejan asimismo que se dé mayor entrada en el Consejo en la clase de contribuyentes, á los que lo sean por el concepto de la propiedad inmueble o territorial, que á los que solo pechen por el ejercicio de profesión, industria y comercio. Sobre ser mucho mayor el número de los primeros, es indudable que teniendo estos más estabilidad, mas experiencia y mayor interés en la buena marcha de la administración, ofrecen mayores garantías de acierto en sus opiniones. Y en-

(19)

tre los asuntos en que según las enmiendas anteriores, debe ser oído el Consejo, están las cuentas del presupuesto provincial. Fundados en estas consideraciones entendemos que también en esta base debieran hacerse las siguientes enmiendas :

19. Será vocal nato del Consejo, en lugar del Coronel ó jefe de Voluntarios, el General Comandante de Marina de la Provincia, el Intendente general de Hacienda, el Fiscal de S. M., ó el Coronel mas antiguo de los cuerpos facultativos de Estado Mayor, Artillería é Ingenieros.

20. Tendrán categoría para ser nombrados Consejeros, en lugar del Presidente del Círculo de Hacendados, que no existe en esta isla, el de la Asociación de Agricultores mucho más ámplia en su representación ; y en vez del Presidente del Casino Español el Director del Instituto provincial, el Presidente de la Junta de Agricultura, Industria y comercio y el de la Junta de Concursos Agrícolas.

21. El gobierno nombrará 10 Consejeros en lugar de 6, bien entendido que por cada uno que nombre de los 50 mayores contribuyentes por el ejercicio de profesión, industria ó comercio, designará dos entre los 100 mayores contribuyentes por el impuesto sobre propiedad inmueble ó territorial.

22. Los Consejeros ponentes además de las cualidades legales que el proyecto de Ley les exige, reunirán la condición indispensable de haber servido en la isla tres años consecutivos por lo menos con el caracter de jefes de administración.

23. Entre los asuntos sobre los cuales debe ser oído el Consejo, se incluirán las cuentas del presupuesto provincial, que despues de censuradas por la Diputación y revisadas por el jefe de la Sección de administración local de la Secretaría de Gobierno, deberán pasarse á dicho alto cuerpo para que consulte al Gobernador general la resolución final que proceda.

BASE 5.ª

CARACTER Y FUNCIONES DEL GOBERNADOR GENERAL

24. En esta base sólo nos ocurre la conveniencia de

(20)

figar las condiciones que deben reunir los que ejerzan tan elevado cargo, y aclarar que los llamados á formar la Junta de Autoridades en esta isla son, á nuestro juicio, el Ilustrísimo Obispo de la Diócesis, el General 2º Cabo, el General Comandante de Marina, el Presidente y Fiscal de la Audiencia Territorial, y el Intendente general de Hacienda.

BASE 6ª

ORGANIZACION DE LA ADMINISTRACION CIVIL Y ECONOMICA.

25. De acuerdo con las enmiendas anteriores solo suprimiríamos en esta base las atribuciones que en ella se conceden al jefe de la Sección de Administración local, para llenar los servicios que se doten con el presupuesto provincial, llevar la contabilidad, rendir las cuentas anuales del mismo presupuesto, y ejecutar en suma los acuerdos de la Diputación; confiriéndole en su lugar las de revisar las expresadas cuentas, formular sus reparos, comunicarlos á los responsables y recibir sus descargos, pasándolas después con todos esos antecedentes y su dictamen al Consejo de administración para que consulte al Gobernador general la resolución definitiva.

Tales son las observaciones que en el rápido estudio que hemos hecho del proyecto del señor Maura nos han ocurrido, sin salirnos como indicamos antes, de los límites en que el referido Ministro ha encerrado su reforma, á fin de hacer más viables las enmiendas que proponemos.

Si estas se aceptasen, estamos firmemente convencidos de que aquélla sería eficaz, mejorándose desde luego la administración corrigiéndose muchos abusos y poniéndose término al desconcierto en que hoy se encuentra.

El Partido Autonomista cooperaría de buen grado por su parte á la obtención de esos resultados volviendo á los Comicios para prestar su concurso en los Ayuntamientos, en la Diputación provincial, en el Consejo, y dondequiera que se le llamase, dando así una nueva prueba

(21)

de su caracter conciliador y transigente y de su insuperable patriotismo ; pero si la reforma no ha de ser mas que aparente, como pretenden algunos incondicionales, que solo bajo esa condición se muestran conformes con ella, claro está que será tan infecunda, inútil y perturbadora como las de Romero Robledo, Fabié, Becerra y otros Ministros de Ultramar ; que solo servirán como las de estos últimos para *dar pábulo al desorden y nervar los ya mellados resortes que malogran y frustran el esfuerzo asiduo de los Jefes de los servicios*, según la expresión del propio señor Maura, y en semejante obra nefanda y desorganizadora, de modo alguno quercinos ni debemos tomar parte.

Usted con su mayor ilustración y conocimiento de estas cuestiones, apreciará en lo que valgan estos lijerísimos apuntes, haciendo de ellos el uso que mejor estime.

Yo como siempre me repito su muy adicto amigo y S. S.

Q. B. S. M.

JULIAN E. BLANCO.

11.1.6. Gobernadors generals de Cuba (1868-1898).

GOBERNADORES GENERALES DE CUBA (1868 - 1898)

Fecha	Nombre
1867 (Diciembre)	Tte. general Francisco Lersundi
1869 (Enero)	Tte. general Domingo Dulce (2ª vez)
1869 (2 Junio)	Tte. general Felipe Genovés del Espinar, provisional
1869 (28 Junio)	Tte. general Antonio Fernández y Caballero de Rodas
1870	Tte. general Blas Villate, Conde de Valmaseda
1872	Tte. general Francisco Ceballos
1873 (Abril)	Tte. general Cándido Pieltaín
1873 (Noviembre)	Tte. general Joaquín Jovellar
1874	Tte. general José Gutiérrez de la Concha, Marqués de la Habana (3ª vez)
1875 (Mayo)	Tte. general Buenaventura Carbó, provisional
1875 (Junio)	Tte. general Blas Villate, Conde de Valmaseda
1876 (Enero)	Tte. general Joaquín Jovellar, a las órdenes de Martínez Campos, general en jefe
1876 (Octubre)	Tte. general Arsenio Martínez Campos
1879 (Febrero)	Tte. general Cayetano Figueroa, provisional
1879 (Abril)	Tte. general Luis Prendergast, Marqués de la Victoria de las Tunas
1883 (Agosto)	General de División Tomás y Regna, provisional
(1883) (septiembre)	Tte. general Ignacio M. del Castillo
1884	Tte. general Ramón Fajardo
1886	Tte. general Emilio Calleja
1887	Tte. general Sabas Marín
1889	Tte. general Manuel Salamanca
1890 (Febrero)	General José Sánchez Gómez, provisional
1890 (Abril)	Tte. general José Chinchilla
1890 (Agosto)	Tte. general Camilo Polavieja
1892	Tte. general Alejandro Rodríguez Arias
1893 (Julio)	General José Arderius, provisional
1893 (Septiembre)	Tte. general Emilio Calleja
1895	Capitán general Arsenio Martínez Campos
1896 (Enero)	Tte. general Sabas Marín y González
1896 (Febrero)	Tte. general Valeriano Weyler
1897	Tte. general Ramón Blanco
1898	Tte. general Adolfo Jiménez Castellanos

FONT:

THOMAS, Hugh (1982):
Historia contemporánea de Cuba. De Batista a nuestros días. Grijalbo, Barcelona.

11.1.7. Manifest de Montecristi. República Dominicana, 25 de
març de 1895.

Reproduit de MARTÍ, José (1975): El partido revolucio-
nario cubano. Editorial de Ciencias Sociales, La Ha-
bana, p. 159-166.

EL PARTIDO REVOLUCIONARIO CUBANO A CUBA

La revolución de independencia, iniciada en Yara después de preparación gloriosa y cruenta, ha entrado en Cuba en un nuevo período de guerra, en virtud de orden y acuerdos del Partido Revolucionario en el extranjero y en la Isla, y de la ejemplar congregación en él de todos los elementos consagrados al saneamiento y emancipación del país, para bien de América y del mundo; y los representantes electos de la revolución que hoy se confirma, reconocen y acatan su deber,—sin usurpar el acento y las declaraciones sólo propias de la majestad de la república constituida,—de repetir ante la patria, que no se ha de ensangrentar sin razón, ni sin justa esperanza de triunfo los propósitos precisos, hijos del juicio y ajenos a la venganza, con que se ha compuesto, y llegará a su victoria racional, la guerra inextinguible que hoy lleva a los combates, en conmovedora y prudente democracia, los elementos todos de la sociedad de Cuba.

La guerra no es, en el concepto sereno de los que aún hoy la representan, y de la revolución pública y responsable que los eligió, el insano triunfo de un partido cubano sobre otro, o la humillación siquiera de un grupo equivocado de cubanos; sino la demostración solemne de la voluntad de un país harto probado en la guerra anterior, para lanzarse a la ligera en un conflicto sólo terminable por la Victoria o el sepulcro, sin causas bastante profundas para sobreponerse a las cobardías humanas y sus varios disfraces, y sin determinación tan respetable,—por ir firmada por la muerte,—que debe imponer silencio a aquellos cubanos menos venturosos que no se sienten poseídos de igual fe en las capacidades de su pueblo ni de valor igual con que emanciparlo de su servidumbre.

La guerra no es la tentativa caprichosa de una independencia más temible que útil, que sólo tendrían derecho a demorar o condenar los que mostrasen la virtud y el propósito de conducirla a otra más viable y segura, y que no debe en verdad apetecer un pueblo que no la pueda sustentar; sino el producto disciplinado de la reunión de hombres enteros que en el reposo de la experiencia se han decidido a encarar otra vez los peligros que conocen, y de la congregación cordial de los cubanos de más diverso origen, convencidos de que en la conquista de la libertad se adquieren mejor que en el abyecto abatimiento las virtudes necesarias para mantenerla.

La guerra no es contra el español, que, en el seguro de sus hijos y en el acatamiento a la patria que se ganen podrá gozar respetado, y aun amado, de la libertad que sólo arrollará a los que le salgan, imprevisores, al camino. Ni del desorden, ajeno a la moderación probada del espíritu de Cuba, será cuna la guerra; ni de la tiranía. Los que la fomentaron, y pueden aún llevar su voz, declaran en nombre de ella ante la patria su limpieza de todo odio, su indulgencia fraternal para con los cubanos tímidos o equivocados, su radical respeto al decoro del hombre, nervio del combate y cimiento de la república, su certidumbre de la aptitud de la guerra para ordenarse de modo que contenga la redención que la inspira, la relación en que un pueblo debe vivir con los demás, y la realidad que la guerra es, y su terminante voluntad de respetar, y hacer que se respete, al español neutral y honrado, en la guerra y después de ella, y de ser piadosa con el arrepentimiento, e inflexible sólo con el vicio, el crimen y la inhumanidad. En la guerra que se ha reanudado en Cuba no ve la revolución las causas del júbilo que pudiera

embargar al heroísmo irreflexivo, sino las responsabilidades que deben preocupar a los fundadores de pueblos.

Entre Cuba en la guerra con la plena seguridad, inaceptable sólo a los cubanos sedentarios y parciales, de la competencia de sus hijos para obtener el triunfo, por la energía de la revolución pensadora y magnánima, y de la capacidad de los cubanos, cultivada en diez años primeros de fusión sublime, y en las prácticas modernas del gobierno y el trabajo, para salvar la patria desde su raíz de los desacomodos y tanteos, necesarios al principio del siglo, sin comunicaciones y sin preparación, en las repúblicas feudales y teóricas de Hispano-América. Punible ignorancia o alévosia fuera desconocer las causas a menudo gloriosas y ya generalmente redimidas de los trastornos americanos, venidos del error de ajustar a moldes extranjeros, de dogma incierto o mera relación a su lugar de origen, la realidad ingenua de los países que conocían sólo de las libertades, el ansia que las conquista, y la soberanía que se gana con pelear por ellas. La concentración de la cultura meramente literaria en las capitales: el erróneo apego de las repúblicas a las costumbres señoriales de la colonia; la creación de caudillos rivales consiguientes al trato receloso e imperfecto de las comarcas apartadas; la condición rudimentaria de la única industria, agrícola o ganadera; y el abandono y desdén de la fecunda raza indígena en las disputas de credo o localidad que esas causas de los trastornos en los pueblos de América mantenían —no son de ningún modo los problemas de la sociedad cubana. Cuba vuelve a la guerra con un pueblo democrático y culto, conocedor celoso de su derecho y del ajeno; o de cultura mucho mayor, en lo más humilde de él, que las masas llaneras o indias con que, a la voz de los héroes primados de la emancipación, se mudaron de hatos en naciones las silenciosas colonias de América; y en el cruce del mundo, al servicio de la guerra, y a la fundación de la nacionalidad le vienen a Cuba, del trabajo creador y conservador en los pueblos más hábiles del orbe, y del propio esfuerzo en la persecución y miseria del país, los hijos lúcidos, magnates o siervos, que de la época primera de acomodo, ya vencida, entre los componentes heterogéneos de la nación cubana, salieron a preparar, o en la misma isla continuaron preparando, con su propio perfeccionamiento, el de la nacionalidad a que concurren hoy con la firmeza de sus personas laboriosas, y el seguro de su educación republicana. El civismo de sus guerreros; el cultivo y benignidad de sus artesanos; el empleo real y moderno de un número vasto de sus inteligencias y riquezas; la peculiar moderación del campesino sazonado en el destierro y en la guerra; el trato íntimo y diario, y rápida e inevitable unificación de las diversas secciones del país; la ad-

miración recíproca de las virtudes iguales entre los cubanos que de las diferencias de la esclavitud pasaron a la hermandad del sacrificio; y la benevolencia y aptitud crecientes del liberto, superiores a los raros ejemplos de su desvío o encono, —aseguran a Cuba, sin ilícita ilusión, un porvenir en que las condiciones de asiento, y del trabajo inmediato de un pueblo feraz en la república justa, excederán a las de disociación y parcialidad provenientes de la pereza o arrogancia que la guerra a veces cria, del rencor ofensivo de una minoría de amos caída de sus privilegios; de la censurable premura con que una minoría aún invisible de libertos descontentos pudiera aspirar, con violación funesta del albedrío y naturaleza humanos, al respeto social que sola y seguramente ha de venirles de la igualdad probada en las virtudes y talentos; y de la súbita desposesión, en gran parte de los pobladores letrados de las ciudades, de la suntuosidad o abundancia relativa que hoy les viene de las gabelas inmorales y fáciles de la colonia, y de los oficios que habrán de desaparecer con la libertad. —Un pueblo libre, en el trabajo abierto a todos, enclavado a las bocas del universo rico e industrial, sustituirá sin obstáculo, y con ventaja, después de una guerra inspirada en la más pura abnegación, y mantenida conforme a ella, al pueblo avergonzado donde el bienestar sólo se obtiene a cambio de la complicidad expresa o tácita con la tiranía de los extranjeros menesterosos que los desangran y corrompen. No dudan de Cuba, ni de sus aptitudes para obtener y gobernar su independencia, los que en el heroísmo de la muerte y en el de la fundación callada de la patria, ven resplandecer de continuo, en grandes y en pequeños, las dotes de concordia y sensates sólo inadvertibles para los que, fuera del alma real de su país, lo juzgan, en el arrogante concepto de sí propios, sin más poder de rebeldía y creación que en el que asoma tímidamente en la servidumbre de sus quehaceres coloniales.

De otro temor quisiera acaso valerse hoy, so pretexto de prudencia, la cobardía: el temor insensato, y jamás en Cuba justificado, a la raza negra. La revolución, con su carga de mártires, y de guerreros subordinados y generosos, desmiente indignada, como desmiente la larga prueba de la emigración y de la tregua en la isla, la tacha de amenaza de la raza negra con que se quisiese inicuaamente levantar, por los beneficiarios del régimen de España, el miedo a la revolución. Cubanos hay ya en Cuba de uno y otro color, olvidados para siempre, —con la guerra emancipadora y el trabajo donde unidos se gradúan, —del odio en que los pudo dividir la esclavitud. La novedad y aspereza de las relaciones sociales, consiguientes a la mudanza súbita del hombre ajeno en propio, son menores que la sincera estimación del cubano blanco por el alma igual, la afanosa cul-

tura, el fervor de hombre libre, y el amable carácter de su compatriota negro. Y si a la raza le naciesen demagogos inmundos, o almas ávidas cuya impaciencia propia azuzase la de su color, o en quien se convirtiera en injusticia con los demás la piedad por los suyos, —con su agradecimiento y su cordura, y su amor a la patria, con su convicción de la necesidad de desautorizar por la prueba patente de la inteligencia y la virtud del cubano negro la opinión que aún reine de su incapacidad para ellas, y con la posesión de todo lo real del derecho humano, y el consuelo y fuerza de la estimación cuanto en los cubanos blancos hay de justo y generoso, —la misma raza extirparía en Cuba el peligro negro, sin que tuviera que alzarse a él una sola mano blanca. La revolución lo sabe, y lo proclama; la emigración lo proclama también. Allí no tiene el cubano negro escuelas de ira, como no tuvo en la guerra una sola culpa de ensoberbecimiento indebido o de la insubordinación. En sus hombres anduvo segura la república a que no atentó jamás. Sólo los que odian al negro ven en el negro odio; y los que con semejante miedo injusto traficasen, para sujetar, con inapetecible oficio, las manos que pudieran erguirse a expulsar de la tierra cubana al ocupante corruptor.

En los habitantes españoles de Cuba, en vez de la deshonrosa ira de la primer guerra, espera hallar la revolución, que ni lisonja ni teme, tan afectuosa neutralidad o tan veraz ayuda, que por ellas vendrán a ser la guerra más breve, sus desastres menores, y más fácil y amiga la paz en que han de vivir juntos padres e hijos. Los cubanos empezamos la guerra, y los cubanos y los españoles la terminaremos. No nos maltraten, y no se les maltratará. Respeten, y se les respetará. Al acero responda el acero, y la amistad a la amistad. En el pecho antillano no hay odio; y el cubano saluda en la muerte al español a quien la crueldad del ejército forzoso arrancó de su casa y su terruño para venir a asesinar en pechos de hombre la libertad que él mismo ansia. Más que saludarlo en la muerte, quisiera la revolución acogerlo en vida; y la república será tranquilo hogar para cuantos españoles de trabajo y honor gocen en ella de la libertad y bienes que no han de hallar aún por largo tiempo en la lentitud, desidia y vicios políticos de la tierra propia. Este es el corazón de Cuba, y así será la guerra. ¿Qué enemigos españoles tendrá verdaderamente la revolución? ¿Será el ejército, republicano en mucha parte que ha aprendido a respetar nuestro valor, como nosotros respetamos el suyo, y más sienten impulsos a veces de unirse que de combatirnos? ¿Serán los quintos, educados ya en las ideas de humanidad, contrarios a derramar sangre de sus semejantes en provecho de un cetro inútil o una patria codiciosa, los quintos segados

en la flor de su juventud para venir a defender, contra un pueblo que los acogiera alegre como ciudadanos libres, un trono mal sujeto, sobre la nación vendida por sus guías, con la complicidad de sus privilegios y sus logros? ¿Será la masa, hoy humana y culta, de artesanos y dependientes, a quienes, so pretexto de patria, arrastró ayer a la ferocidad y al crimen el interés de los españoles acaudalados que hoy, con lo más de sus fortunas salvas en España, muestran menos celo que aquel con que ensangrentaron la tierra de su riqueza cuando los sorprendió en ella la guerra con toda su fortuna? ¿O serán los fundadores de familias y de industrias cubanas, fatigados ya del fraude de España y de su desgobierno, y como el cubano vejados y oprimidos, los que, ingratos e imprudentes, sin miramiento por la paz de sus casas y la conservación de una riqueza que el régimen de España amenaza más que la revolución, se revuelvan contra la tierra que de tristes rústicos los ha hecho esposos felices, y dueños de una prole capaz de morir sin odio por asegurar al padre sangriento un suelo libre al fin de la discordia permanente entre el criollo y el peninsular; donde la honrada fortuna pueda mantenerse sin cohecho y desarrollarse sin zozobra, y al hijo no vea entre el beso de sus labios y la mano de su padre la sombra aborrecida del opresor? ¿Qué suerte elegirán los españoles: la guerra sin tregua, confesa o disimulada, que amenaza y perturba las relaciones siempre inquietas y violentas del país, o la paz definitiva, que jamás se conseguirá en Cuba sino con la independencia? ¿Enconarán y ensangrentarán los españoles arraigados en Cuba la guerra en que puedan quedar vencidos? ¿Ni con qué derecho nos odiarán los españoles, si los cubanos no los odiamos? La revolución emplea sin miedo este lenguaje, porque el decreto de emancipar de una vez a Cuba de la ineptitud y corrupción irremediables del gobierno de España, y abrirla franca para todos los hombres al mundo nuevo, es tan terminante como la voluntad de mirar como a cubanos, sin tibio corazón ni amargas memorias, a los españoles que por su pasión de libertad ayuden a conquistarla en Cuba, y a los que con su respeto a la guerra de hoy rescaten la sangre que en la de ayer manó a sus golpes del pecho de sus hijos.

En las formas que se dé la revolución, conocedora de su desinterés, no hallará sin duda pretexto de reproche la vigilante cobardía, que en los errores formales del país naciente, o en su poca suma visible de república, pudiese procurar razón con que negarle la sangre que le adeuda. No tendrá el patriotismo puro causa de temor por la dignidad y suerte futura de la patria. La dificultad de las guerras de independencias en América, y la de sus primeras nacionalidades, ha estado, más que en la discordia de sus héroes y en la emulación y recelo inherentes al hombre, en la falta oportuna de forma que a

la vez contenga el espíritu de redención que, con apoyo de ímpetus menores, promueve y nutre la guerra, y las prácticas necesarias a la guerra, y que ésta debe desembarazar y sostener. En la guerra inicial se ha de hallar el país maneras tales de gobierno que a un tiempo satisfagan la inteligencia madura y suspicaz de sus hijos cultos, y las condiciones requeridas para la ayuda y respeto de los demás pueblos,—y permiten—en vez de entorpecer—el desarrollo pleno y término rápido de la guerra fatalmente necesaria a la felicidad pública. Desde sus raíces se ha de constituir la patria con formas viables, y de sí propia nacidas, de modo que un gobierno sin realidad ni sanción no lo conduzca a las parcialidades o a la tiranía. Sin atentar, con desordenado concepto de su deber, al uso de las facultades íntegras de constitución, con que se ordenen y acomoden, en su responsabilidad peculiar ante el mundo contemporáneo, liberal e impaciente, los elementos expertos y novicios, por igual movidos de ímpetu ejecutivo y pureza ideal, que con nobleza idéntica, y el título inexpugnable de su sangre, se lanzan, tras el alma y guía de los primeros héroes, a abrir a la humanidad una república trabajadora; sólo es lícito al Partido Revolucionario Cubano declarar su fe en que la revolución ha de hallar formas que le aseguren, en la unidad y vigor indispensables a una guerra culta, el entusiasmo de los cubanos, la confianza de los españoles, y la amistad del mundo. Conocer y fijar la realidad; componer en molde natural, la realidad de las ideas que producen o apagan los hechos, y la de los hechos que nacen de las ideas: ordenar la revolución del decoro, del sacrificio y la cultura de modo que no quede el decoro de un sólo hombre lastimado, ni el sacrificio parezca inútil a un solo cubano, ni la revolución inferior a la cultura del país, no a la extranjeriza y desautorizada cultura que se enajena el respeto de los hombres viriles por la ineficacia de sus resultados y el contraste lastimoso entre la poquedad real y la arrogancia de sus estériles poseedores, sino al profundo conocimiento de la labor del hombre en el rescate y sostén de su dignidad: esos son los deberes, y los intentos, de la revolución. Ella se regirá de modo que la guerra, pujante y capaz, dé pronto casa firme a la nueva república.

La guerra sana y vigorosa desde el nacer con que hoy reanuda Cuba, con todas las ventajas de su experiencia, y la victoria asegurada a las determinaciones finales, el esfuerzo excelso, jamás recordado sin unción, de sus inmarcesibles héroes, no es sólo hoy el piadoso anhelo de dar vida plena al pueblo que, bajo la inmoralidad y ocupación crecientes de un amo inepto, desmigaja o pierde su fuerza superior en la patria sofocada o en los destierros esparcidos. No es la guerra insuficiente prurito de conquistar a Cuba con el

sacrificio tentador, la independencia política, que sin derecho pediría a los cubanos su brazo si con ella no fuese la esperanza de crear una patria más a la libertad del pensamiento, la equidad de las costumbres, y la paz del trabajo. La guerra de independencia de Cuba, nudo del haz de islas donde se ha de cruzar, en plazo de pocos años, el comercio de los continentes, es suceso de gran alcance humano, y servicio oportuno que el heroísmo juicioso de las Antillas presta a la firmeza y trato justo de las naciones americanas, y al equilibrio aún vacilante del mundo. Honra y conmueve pensar que cuando cae en tierra de Cuba un guerrero de la independencia, abandonado tal vez por los pueblos incautos o indiferentes a quienes se inmola, cae por el bien mayor del hombre, la confirmación de la república moral en América, y la creación de un Archipiélago libre donde las naciones respetuosas derramen las riquezas que a su paso han de caer sobre el crucero del mundo. ¡Apenas podría creerse que con semejantes mártires, y tal porvenir, hubiera cubanos que atasen a Cuba a la monarquía podrida y aldeana de España, y a su miseria inerte y viciosa!

A la revolución cumplirá mañana el deber de explicar de nuevo al país y a las naciones, las causas locales, y de ideas e interés universal, con que para el adelanto y servicio de la humanidad resnuda el pueblo emancipador de Yara y de Guáimaro una guerra digna del respeto de sus enemigos y el apoyo de los pueblos. por su rígido concepto del derecho del hombre, y su aborrecimiento de la venganza estéril y la devastación inútil. Hoy, al proclamar desde el umbral de la tierra venerada el espíritu y doctrinas que produjeron y alientan la guerra entera y humanitaria en que se une aún más el pueblo de Cuba, invencible e indivisible, séanos lícito invocar, como guía y ayuda de nuestro pueblo, a los magnánimos fundadores, cuya labor renueva el país agradecido, y al honor, que ha de impedir a los cubanos herir, de palabra o de obra a los que mueren por ellos. Y al declarar así en nombre de la patria, y deponer ante ella y ante su libre facultad de constitución, la obra idéntica de dos generaciones, suscriben juntos la declaración, por la responsabilidad común de su representación, y en muestra de la unidad y solidez de la revolución cubana, el Delegado del Partido Revolucionario Cubano, creado para ordenar y auxiliar la guerra actual, y el General en Jefe electo en él por todos los miembros activos del Ejército Libertador.

Montecristi, 25 de marzo de 1895.

JOSÉ MARTÍ

M. GÓMEZ

11.1.8. Constitució promulgada pel govern provisional de la República de Cuba a Jimaguayú el 16 de setembre de 1895.

Reproduït de LOYNAZ DEL CASTILLO, Enrique (1989): Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.

CONSTITUCIÓN
DEL GOBIERNO PROVISIONAL DE CUBA

LA REVOLUCIÓN POR LA INDEPENDENCIA Y CREACIÓN DE CUBA EN REPÚBLICA DEMOCRÁTICA, EN SU NUEVO PERÍODO DE GUERRA INICIADO EL VEINTICUATRO DE FEBRERO ÚLTIMO, SOLEMNEMENTE DECLARA LA SEPARACIÓN DE LA ISLA DE CUBA DE LA MONARQUÍA ESPAÑOLA, Y SU CONSTITUCIÓN COMO ESTADO LIBRE E INDEPENDIENTE, CON GOBIERNO PROPIO POR AUTORIDAD SUPREMA CON EL NOMBRE DE

REPÚBLICA DE CUBA

Y CONFIRMA SU EXISTENCIA ENTRE LAS DIVISIONES POLÍTICAS DE LA TIERRA, Y EN SU NOMBRE, Y POR DELEGACIÓN QUE AL EFECTO LES HAN CONFERIDO LOS CUBANOS EN ARMAS, DECLARANDO PREVIAMENTE ANTE LA PATRIA LA PUREZA DE SUS PENSAMIENTOS, LIBRES DE VIOLENCIA, DE IRA O DE PREVENCIÓN, Y SOLO INSPIRADOS EN EL PROPÓSITO DE INTERPRETAR EN BIEN DE CUBA LOS VOTOS POPULARES PARA LA INSTITUCIÓN DEL RÉGIMEN Y GOBIERNO PROVISIONAL DE LA REPÚBLICA, LOS REPRESENTANTES DE LA REVOLUCIÓN EN ASAMBLEA CONSTITUYENTE HAN PACTADO ANTE CUBA Y EL MUNDO, CON LA FE DE SU HONOR EMPENADO EN EL CUMPLIMIENTO, LOS SIGUIENTES ARTÍCULOS DE CONSTITUCIÓN.

Artículo 1º El Gobierno Supremo de la República residirá en un Consejo de Gobierno, compuesto de un Presidente, un Vicepresidente y cuatro Secretarios de Estado para el despacho de los asuntos de Guerra, de lo Interior, de Relaciones Exteriores y de Hacienda.

Artículo 2º Cada Secretaría tendrá un Subsecretario de Estado para suplir los casos de vacante.

Artículo 3º Serán atribuciones del Consejo de Gobierno:

1º Dictar todas las disposiciones relativas a la vida civil y política de la Revolución.

2º Imponer y percibir contribuciones, contraer empréstitos públicos, emitir papel moneda, invertir los fondos recaudados en la Isla por cualquier título que sean, y los que a título oneroso se obtengan en el extranjero.

3º Conceder patentes de corso, levantar tropas y mantenerlas, declarar represalia respecto al enemigo y ratificar tratados.

4º Conceder autorización, cuando así lo estime oportuno, para someter al Poder Judicial el Presidente y demás miembros del Consejo, si fueren acusados.

5º Resolver las reclamaciones de toda índole, excepto judicial, que tienen derecho a presentarle todos los hombres en la Revolución.

6º Aprobar la Ley de organización militar y ordenanzas del Ejército, que propondrá el General en Jefe.

7º Conferir los grados militares de Coronel en adelante, previos informes del Jefe Superior inmediato y del General en Jefe, y designar el nombramiento de este último y del Lugarteniente General en caso de vacante de ambos.

8º Ordenar la elección de cuatro representantes por cada Cuerpo de Ejército cada vez que, conforme con esta Constitución sea necesaria la convocación de Asambleas.

Artículo 4º El Consejo de Gobierno sólo intervendrá en la dirección de las operaciones militares cuando a su juicio sea absolutamente necesario a la realización de altos fines políticos.

Artículo 5º Es requisito para la validez de los acuerdos del Consejo de Gobierno el de haber tomado parte en la deliberación dos tercios de los miembros del mismo, cuando menos y haber resuelto aquéllos por voto de la mayoría de los concurrentes.

Artículo 6º El cargo de Consejero es incompatible con los demás de la República y requiere la edad mayor de veinticinco años.

Artículo 7º El Poder Ejecutivo residirá en el Presidente, o en su defecto, en el Vicepresidente.

Artículo 8º Los acuerdos del Consejo de Gobierno serán sancionados y promulgados por el Presidente, quien dispondrá lo necesario para su cumplimiento en un término que no excederá de diez días.

Artículo 9º El Presidente puede celebrar tratados con la ratificación del Consejo de Gobierno.

Artículo 10º El Presidente recibirá a los Embajadores y expedirá sus despachos a todos los funcionarios.

Artículo 11º El Tratado de Paz con España, que ha de tener precisamente por base la INDEPENDENCIA ABSOLUTA de la Isla de Cuba, deberá ser ratificado por el Consejo de Gobierno y por la Asamblea de Representantes convocada para ese fin.

Artículo 12º El Vicepresidente sustituirá al Presidente en caso de vacante.

Artículo 13º En el caso de resultar vacantes los cargos de Presidente y Vicepresidente por renuncia, reposición, o muerte de ambos, u otra causa, se reunirá una Asamblea de Representantes para la elección de los que hayan de desempeñar los cargos vacantes, que interinamente ocuparán los Secretarios de más edad.

Artículo 14º Los Secretarios tomarán parte, con voz y voto, en las deliberaciones de los acuerdos de cualquier índole que fueren.

Artículo 15º Es atribución de los Secretarios proponer todos los empleados de sus respectivos despachos.

Artículo 16º Los Subsecretarios sustituirán en los casos de vacantes a los Secretarios de Estado, teniendo entonces voz y voto en las deliberaciones.

Artículo 17º Todas las fuerzas armadas de la República, y la dirección de las operaciones de la guerra estarán bajo el mando directo del General en Jefe, quien tendrá a sus órdenes, como segundo en el mando, un Lugarteniente General, que le sustituirá en caso de vacante.

Artículo 18º Los funcionarios, de cualquier orden que sean, se prestarán recíproco auxilio para el cumplimiento de las resoluciones del Consejo de Gobierno.

Artículo 19º Todos los cubanos están obligados a servir a la Revolución: con sus personas e intereses, según sus aptitudes.

Artículo 20º Las fincas y propiedades de cualquier clase, pertenecientes a los extranjeros estarán sujetas al pago de impuestos en favor de la Revolución, mientras sus respectivos Gobiernos no reconozcan la beligerancia de Cuba.

Artículo 21º Todas las deudas, y compromisos, contraídos, desde que se inició el actual período de guerra hasta ser promulgada esta Constitución, por los Jefes de los Cuerpos de Ejército en beneficio de la Revolución serán válidos, como los que en lo sucesivo corresponde al Consejo de Gobierno efectuado.

Artículo 22º El Poder Judicial procederá con entera independencia de sus miembros, por causa justificada a juicio de dos tercios de los consejeros, y dará cuenta en la primera Asamblea que se convoque.

Artículo 23º El Poder Judicial procederá con entera independencia de todos los demás. Su organización y reglamentación estarán a cargo del Consejo de Gobierno.

Artículo 24º Esta Constitución regirá a Cuba durante dos años a contar de su promulgación, si antes no termina la Guerra de Independencia. Transcurrido este plazo se convocará una Asamblea de Representantes, que podrá modificarla, y procederá a la elección de nuevo Consejo de Gobierno, y a la censura del saliente.

Así lo ha pactado, y en nombre de la República lo ordena, la Asamblea Constituyente: en Jimaguayú a dieciséis de Septiembre de mil ochocientos noventaicinco. Y, en testimonio, firmamos los Representantes delegados por el pueblo cubano en armas:

SALVADOR CISNEROS — RAFAEL MANDULEY — ENRIQUE LOYNAZ (Presidente) DEL CASTILLO — DR. SANTIAGO GARCÍA CAÑIZARES — FERMÍN VALDÉS DOMÍNGUEZ — SEVERO PINA — RAIMUNDO SÁNCHEZ — F. LÓPEZ LEIVA — PEDRO PIÑÁN DE VILLEGAS — PEDRO AGUILERA — ENRIQUE CÉSPEDES — RAFAEL PÉREZ MORALES — MARCOS PADILLA — FRANCISCO DÍAZ SILVEIRA — J. D. CASTILLO — MARIANO SÁNCHEZ VAILLANT — ORENCIO NODARSE — RAFAEL M. PORTUONDO — JOSÉ CLEMENTE VIVANCO — LOPE RECIO L. —

11.1.9. Octaveta independentista filipina (devers 1892). Ar-
xiu Antoni Maura, de Madrid.

LA MANO ROJA

Antes, andaba la *Mano Negra* robando á algunos particulares. Hubieran podido coger muy bien á los *brazos*, pero nada se hizo por no dañar al *prestigio* de la *cabeza*.

Hoy anda otra *mano* incendiando pueblos y reduciéndolos a cenizas.

¿Qué color tiene esa *mano* que tanto se ceba en las desgracias del pueblo, que no mira la miseria del pobre y sólo respeta las *casas parroquiales*, los *conventos*? Qué *mano* es ésa que procura que el indio sea para siempre desgraciado y viva atado á la tierra para que nunca pueda levantar serena la frente? Qué venganza le anima, qué odio le mueve, qué resentimiento? La *mano* de Dios no puede ser, sólo el pensarlo sería una blasfemia!

Incendios en Bulakan, en la Pampanga, en Bataan, en la Laguna, en Manila, en Tayabas, incendios en todas partes, intencionales siempre, y ¡cosa estraña! nunca se coge á nadie cuando nos sobra la Guardia Civil, nos sobran los espías, nos sobran los soldados que se emplean en tareas infames é inhumanas, en demoler casas y mandar al destierro á inocentes y pacíficos vecinos...?

De qué privilegios gozará esa *mano*, que parece invisible, todopoderosa, sagrada, mística, misteriosa? Qué odio hay en esas llamas que no han podido hartarse con el incendio de Kallamba?

Cui prodest? quién saca provecho de la miseria del indio y de su eterna esclavitud?

Atencion, filipinos, si no quereis quedaros entre cenizas.

Nosotros nos quemamos hoy; ¿quién arderá mañana?

Vox clamantis

Manila: Imprenta de los Amigos del País.

11.2. L'EMIGRACIO BALEAR A CUBA I A PUERTO RICO (1892-1900)

Font: "Estadística de emigraciones e inmigraciones",
que apareix a la "Gaceta de Madrid", 1892-1902.

EMIGRACIÓ A CUBA I PUERTO RICO PEL PORT DE PALMA

ANY 1892

<u>mesos</u>	<u>CUBA</u>		<u>PUERTO RICO</u>		
	H	D	H	D	
gener	6				
febrer					
març	6	2			
abril					
maig	13				
juny					
juliol			2		
agost			4	5	
setembre			7	1	
octubre					
novembre					
desembre	68		22	2	
TOTALS	93	2	35	8	<u>138</u>
	95		43		

EMIGRACIÓ A CUBA I PUERTO RICO PEL PORT DE PALMA

ANY 1893

<u>mesos</u>	<u>CUBA</u>		<u>PUERTO RICO</u>	
	H	D	H	D
gener				
febrer				
març				
abril	11		3	
maig	3		1	
juny				
juliol	2		1	
agost				
setembre	1		1	
octubre	1*			
novembre	29		10	
desembre			1	
TOTALS	75	0	21	1
	75		22	
				97

* Surt de Ciutadella

EMIGRACIÓ A CUBA I PUERTO RICO PEL PORT DE PALMA

ANY 1894

<u>mesos</u>	<u>CUBA</u>		<u>PUERTO RICO</u>		
	H.	D.	H.	D.	
gener					
febrer					
març	11		11	4	
abril	1		1		
maig	15				
juny	3		6		
juliol	1		1		
agost					
setembre	2		5		
octubre	32	1	4		
novembre	11	1			
deseembre					
TOTALS	76	2	28	4	<u>110</u>
	78		32		

EMIGRACIÓ A CUBA I PUERTO RICO PEL PORT DE PALMA

ANY 1895

<u>mesos</u>	<u>CUBA</u>		<u>PUERTO RICO</u>	
	H	D	H	D
gener	8	1	4	2
febrer				
març	7		2	1
abril	1	1	2	
maig	1		5	
juny				
juliol			10	
agost			11	
setembre	7		39	11
octubre				
novembre	42	5	35	14
desembre	21		1	
TOTALS	87	7	109	28
	94		137	
				231

EMIGRACIÓ A CUBA I PUERTO RICO PEL PORT DE PALMA

ANY 1896

<u>mesos</u>	<u>CUBA</u>		<u>PUERTO RICO</u>		
	H	D	H	D	
gener	16	2	15		
febrer					
març	26	2	5		
abril	1	1	1		
maig			3		
juny					
juliol					
agost					
setembre	4	2	6	3	
octubre	3		24	8	
novembre	2		15	2	
desembre	35		18	1	
TOTALS	87	7	87	14	195
	94		101		

EMIGRACIÓ A CUBA I PUERTO RICO PEL PORT DE PALMA

ANY 1897

<u>mesos</u>	<u>CUBA</u>		<u>PUERTO RICO</u>		
	H	D	H	D	
gener	18		15		
febrer			2		
març	10		10		
abril					
maig	1		13	1	
juny					
juliol	1		16	4	
agost		3	10	1	
setembre	3				
octubre	8		31	3	
novembre					
desembre	14	2	8		
TOTALS	55	5	105	9	<u>174</u>
	60		114		

EMIGRACIÓ A CUBA I PUERTO RICO PEL PORT DE PALMA

ANY 1898

<u>mesos</u>	<u>CUBA</u>		<u>PUERTO RICO</u>		
	H	D	H	D	
gener	75		12		
febrer					
març	8		5	1	
abril					
maig					
juny					
juliol					
agost					
setembre					
octubre	1		2	1	
novembre					
desembre					
TOTALS	84	0	19	2	<u>105</u>
	84		21		

EMIGRACIÓ A CUBA I PUERTO RICO PEL PORT DE PALMA

ANY 1899

<u>mesos</u>	<u>CUBA</u>		<u>PUERTO RICO</u>	
	H	D	H	D
gener				
febrer	3		2	
març	37	1	4	
abril				
maig	2		1	
juny				
juliol			4	2
agost	8	1	8	
setembre				
octubre				
novembre	11	1	8	1
desembre	5	1	5	
TOTALS	72	4	37	5
	76		42	
				118

EMIGRACIÓ A CUBA I PUERTO RICO PEL PORT DE PALMA

ANY 1900

<u>mesos</u>	<u>CUBA</u>		<u>PUERTO RICO</u>	
	H	D	H	D
gener				
febrer				
març	9			
abril	3			
maig	2			
juny				
juliol			5	
agost	1		3	2
setembre	12			
octubre	18		10	7
novembre				
desembre	23		5	2
TOTALS	68	0	23	11
	68		34	
				<u>102</u>

11.3. LA GUERRA DELS DEU ANYS (1868-78)

11.3.1. Tres articles del setmanari liberal moderat "El Juez de Paz", de Palma:

- A Cuba (26-II-1869)
- Cuatro palabras sobre la cuestión de Cuba (20-III-1869)
- Más sobre Cuba (13-XI-1869)

¡A CUBA!

Hora es ya de que la provincia de las Baleares salga de esa apatía, de ese sopor que anuncia en ella la muerte de todo sentimiento de honra y de dignidad, y de una señal que anuncie á la España, que todavía en el pecho de los mallorquines encuentra eco la voz de la patria.

Todas las provincias de nuestra Península que se bañan en el Atlántico y en el Mediterráneo, al ver el peligro inminente en que se hallan nuestros hermanos de la isla de Cuba, al ver amenazada la integridad de nuestro territorio, al ver insultada nuestra honra por un puñado de advenedizos que claman asesinando, incendiando y saqueando, por emanciparse de la madre que en su seno les ha enviado los gérmenes de civilización, todas nuestras provincias marítimas repetimos, se han apresurado á demostrar que eran españolas, ofreciendo y aprontando el contingente de hombres y dinero que ha de contribuir á que la perla de las Antillas no sea arrancada de la corona de Castilla, y que nuestros hermanos no sean víctimas de la fiebre revolucionaria que se ha desarrollado entre nuestros eternos enemigos.

Solo Mallorca, solo la isla cuyos buques no siguen otro derrotero que el que los guía á las playas donde aportó Colón, solo Mallorca cuyo comercio y cuya industria se alimenta y se sostiene con las transacciones verificadas en los mercados de Cuba, permanece sorda y callada á la voz entusiasta que despierta á los españoles de su letargo y los guía á defender, con las armas en la mano, no solamente el principal venero de la riqueza nacional, sino la honra de la patria, esa honra que tanto ha sido proclamada por los padres de las libertades, y por todos los que han tomado parte en la última revolución.

Nuestra Diputación provincial, y nuestro comercio que son los que debían tomar la iniciativa, que tienen una obligación sagrada de tomarla, se callan y escuchan con indiferencia los gritos de nuestros hermanos que piden con insistencia hombres y dinero. Cataluña, la heroica Cataluña apronta ya sus batallones de voluntarios y á su ejemplo las provincias vascas organizan sus tercios, y

Valencia, Sevilla y Cádiz se apresuran tambien á coadyuvar al pronto triunfo de nuestra causa. Solo nosotros que somos los que mas interesados estamos en que termine pronto un estado de cosas que paraliza las fuerzas productoras de nuestra riqueza, permanecemos en la inercia, en una inercia que tal vez puede producir fatales resultados en la marcha próspera que, gracias al mercado donde tenían pronta salida nuestros productos, hemos seguido hasta aquí.

A la Diputacion provincial incumbe el dirigir la voz á la provincia, llamando á los que voluntariamente estén prontos á marchar á Cuba para defender aquella parte de nuestro territorio; á ella le corresponde el hacer un llamamiento al comercio, á la industria y á los propietarios, para que arbitren medios con que atender á las necesidades que vendrán en pos del primer paso; ella es la que debe velar y cuidar de que la provincia esté en el lugar que la corresponde.

Todos estamos interesados en que Cuba no se pierda, en que no desaparezca el último vestigio de la gran conquista que nos legó el inmortál genio de Colon patrocinado por la mas grande y mas virtuosa de las reinas, por Isabel la Católica. La patria exige un sacrificio y ante el comun peligro, las rencillas políticas deben acallarse y todos á una debemos estar dispuestos á defender por los medios que nos sea posible, nuestra honra amenazada por un puñado de espúreos, que al lanzar el grito de independencia solo obedecen al espíritu de una potencia ambiciosa que tiende á avasallar las nacionalidades europeas.

Dirijamos por un momento nuestras miradas hácia aquella floreciente isla, meditemos sobre su situacion, sobre la suerte que aguarda á nuestra industria y á nuestro comercio si por desgracia se cerrara á nuestra navegacion el mar de las Antillas, y hagamos un esfuerzo, demos señales de que los que piden una España con honra están prontos á sacrificarse para impedir que nuestra honra quede mancillada.

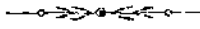
A la Diputacion provincial le toca dar el primer paso y á la provincia le toca secundarla.

Basta ya de inercia, basta de silencio. Tengan presente que Cuba se pierde si no van á defenderla hombres y dinero.

CUATRO PALABRAS

SOBRE LA CUESTION DE CUBA.

——

Cuando el número de los artesanos sin trabajo vá siendo imponente en Palma, no falta algun periódico, que hablando de la partida de los voluntarios catalanes á Cuba, dice que se alegraría de que no se verificase.

¿A qué sentimiento obedece el deseo de nuestro colega?

Siendo seguro que para sofocar la revolucion en Cuba es necesario un ejército, las frases de nuestro colega significan, que no yendo este ejército, Cuba se proclamará independiente, separándose para siempre de España.

Es decir que la república triunfará en nuestras antillas.

Nosotros que como el primero, abrigamos en nuestro corazon el santo amor á la libertad, no podemos, sin embargo, tomar parte en la alegría de nuestro colega.

Al lanzarnos al palenque literario de la prensa, hicimos firme y formal propósito de defender los intereses del pueblo mallorquin.

Hemos dicho y probado mas de una vez que la pérdida de Cuba, significa la miseria de las clases trabajadoras de Palma, porque siendo la América toda, independiente de Europa, Cuba no necesita para nada de nuestra industria, y por lo tanto el comercio de Palma con las antillas, quedaria reducido á cero.

No comprendemos, pues, como por el efímero triunfo de un momento, comete nuestro colega la inhumanidad de decir que se alegraría de ver sumidos en la miseria á sus hermanos.

Seguramente, que al estampar las frases que originan esta réplica, nuestro colega no ha pensado en las consecuencias que de ellas podian deducirse. No queremos hacerle el disfavor de pensar que su anunciada alegría sea efecto del egoismo.

En su derecho está al enaltecer las doctrinas republicanas, defendiendo sus ideas; pero seria hasta un crimen que debiera pesar mucho en su conciencia, usar de ese derecho contra los intereses del jornalero.

Palma no está, ni con mucho, en el mismo caso que las capitales del continente.

La clase popular de Palma en su mayor parte debe su vida á las antillas, y este caso, aislado y todo, prueba evidentemente que no estamos preparados para la república, porque una vez establecido ese sistema de gobierno, contraíamos el sagrado deber de proclamar nosotros mismos la independencia de Cuba, y si no lo hacíamos, los cubanos, apoyados por los Estados-Unidos, se encargarían de conquistarla.

Cuando nuestro colega nos asegure que de este ó del otro modo podrían sacarse recursos para mantener á las clases jornaleras, no por medio de una limosna humillante que rebajaria mucho la dignidad de España, sino por medio del trabajo, base principal de los derechos del pueblo; entónces y solo entónces comprenderemos su alegría.

Nosotros vemos imposible esta compensación, en medio de las necesidades apremiantes que afligen tanto al Gobierno como á los municipios.

La miseria ha puesto ya su mano de hierro sobre el corazón del pueblo palmesano. Si Cuba se pierde, la miseria concluirá por ahogar á los pobres, y tal vez creará un conflicto del que quizás podríamos hacer responsables á los que se alucinan á sí mismos, concibiendo planes estremados hasta la fantasía y por consiguiente viciosos é irrealizables.

Es necesario convencerse de que esta es una cuestión de alimentos, ante la cual se estrellan todas las ideas que no traigan en pos de sí recursos poderosos para hacer frente á los daños que puedan causar.

Grande, sublime, magnífica es la república bien practicada; en ella resplandece la fraternidad, como resplandecía en el calvario el cuerpo de Jesus que la predicó; pero esa misma fraternidad os ordena velar por los intereses de los artesanos de Palma.

Estais pues con un pedazo de pan en la mano, no teneis mas que ese pedazo y habeis de darlo á dos pueblos que os tienden los brazos.

Mirad lo que haceis.

MAS SOBRE CUBA.

En vista de la amenaza que nos han dirigido los Estados-Unidos de reconocer como beligerantes á los insurrectos de Cuba, España toda se ha estremecido por un sentimiento de dignidad y orgullo.

El entusiasmo ha crecido por todas partes y olvidándose el pueblo de nuestras mezquinas luchas de partido y de bandería, se ha dispuesto á sostener la honra de la nacion, esa honra en cuya defensa salieron nuestros mas decididos campeones apenas hace un año.

Cataluña ya ha enviado á nuestra rica Antilla sus hijos y está dispuesta á enviarlos todos, para sostener sobre la mejor joya de España el pendon de los leones y de los castillos. Las provincias vascongadas han hecho lo mismo y las provincias del interior de nuestra península, aun aquellas que no están ligadas con lazos comerciales con nuestras Américas, se han ofrecido y han hecho sus donativos. Solo nosotros cuyo comercio y cuya industria viven en casi su totalidad la vida de aquella vida, solo nosotros que somos los que en proporcion tenemos en aquel punto mas hermanos y mas intereses, somos los únicos que con glacial indiferencia hemos visto los acontecimientos y hemos presenciado los aprestos que se han hecho y se hacen en todas partes.

Recordamos que la Diputacion provincial, tomando la iniciativa convocó á diferentes personas á una reunion y que se acordó ofrecer un millon al Gobierno. Aquel donativo, que no sabemos se haya verificado aún, lo hacia solamente la provincia, mientras que el comercio, ese comercio que envia sus expediciones á Cuba, guardaba con el mayor egoismo sus productos en caja.

Hora es ya de que Mallorca aparezca en esta cuestion dignamente, hora es de que haga un sacrificio y contribuya en cuanto pueda á pacificar aquel rico suelo, hoy regado por la sangre de fratricida lucha é incendiado por la tea de la venganza.

Si Cuba se perdiera ¡desgraciados de nosotros!

El Sr. Gobernador interino que es uno de los que mas están interesados en la pacificación de aquella isla, debe comprender lo que apremia el tomar una determinación que nos ponga á nuestros mismos ojos á la altura que nos corresponde. Reúnanse de nuevo las autoridades, el comercio, la industria, la propiedad y todos los que por su posición puedan hacer algo en tan vital asunto y tomen un acuerdo de fácil y pronta realización.

Si no se pueden dar hombres, dése dinero, dése transportes, dése víveres, y hagamos ver que las Baleares, cuando la honra de la nación peligra sabemos salir á defenderla con todas nuestras fuerzas.

Esperar un día mas, permanecer en la inercia una hora, seria un crimen, del cual mañana se nos pediria cuentas. Hagamos lo que debemos; olvidemos nuestras rencillas, depongamos en el altar de la patria nuestros odios y hagamos algo por salvar la isla de Cuba.

Quisiéramos no tener que instigar de nuevo á nuestras autoridades.

Así lo esperamos.

11.4. REGISTRE DELS SOLDATS BALEARS MORTS A CUBA, A LES FI-
LIPINES I A PUERTO RICO (1895-99)

**REGISTRE DE SOLDATS BALEARS MORTS A CUBA,
LES FILIPINES I A PUERTO RICO (1895-99)**

INTRODUCCIÓ

En aquest registre hem intentat incloure totes aquelles persones que reunesquin les següents condicions:

- 1- Esser balears.
- 2- Formar part de les forces armades espanyoles.
- 3- Haver mort a Ultramar (Cuba, Filipines o Puerto Rico), en el període de les darreres guerres colonials espanyoles i les seves immediates conseqüències, o a les Balears a causa d'aquests conflictes bèl·lics.

Cada fitxa inclou les següents dades:

- 1- Colònia.
- 2- Nom.
- 3- Poble.
- 4- Cos.
- 5- Arma.
- 6- Graduació.
- 7- Causa mort.
- 8- Lloc mort.
- 9- Província mort (que hem abreviat com a prov mort).
- 10- Data mort.

En algun cas no hem pogut especificar la colònia amb certesa, així que hem optat per posar un interrogant. A la documentació original, el nom apareix, de vegades, desfigurat o castellanitzat. Quan ha estat impossible la seva reconstrucció – per a la qual cosa ens hem auxiliat amb F. de Borja MOLL (1987): *Els llinatges catalans*, Moll, Mallorca – hem copiat el nom tal com apareix a la documentació seguit d'un interrogant.

El poble d'origen també apareix en alguna ocasió desfigurat o castellanitzat – per exemple «Semba» per Selva, «Perreras» per Porreres, «Bañuelo» per Bunyola i «Santano» per Santanyí –. Hem intentat normalitzar-los amb l'ajut de l'índex de noms de DIVERSOS AUTORS (1979): *Atlas de les Illes Balears*, Diàfora, Barcelona. Quan això ha estat impossible o quan la nostra informació no precisava el poble, hem posat un interrogant. Aquest signe s'ha d'interpretar en el sentit que sabem cert que el soldat en qüestió és de les Illes Balears, però ignorem de quin poble era. A més, en aquest apartat hem intentat precisar el màxim possible el nucli de població, encara que no sigui municipi. Així, apareixen citats:

- Pina (Algaida)
- es Capdellà (Calvià)
- Son Sant Martí (Muro)
- s'Indioteria (Palma)

-Son Magraner (Palma)

-Biniamar (Selva)

Biniaraix (Sóller)

Això pel que fa a Mallorca. A Eivissa hi ha un gran nombre de llogarets que no són municipis:

-Sant Rafel (Sant Antoni)

-Sant Mateu (Sant Antoni)

-Santa Agnès (Sant Antoni)

-Sant Miquel (Sant Joan de Labritja)

-Sant Vicent (Sant Joan de Labritja)

-Sant Llorenç de Balàfia (Sant Joan de Labritja)

-Sant Agustí des Vedrà (Sant Josep)

-Santa Gertrudís (Santa Eulària)

-Sant Carles (Santa Eulària)

-Jesús (Santa Eulària)

D'altra banda, el fet que cap a 1898 diversos nuclis que actualment són municipis encara no fossin independents fa pensar que potser els seus soldats figuren a la llista del poble del qual depenien. En concret, a Mallorca:

-Arlany pertanyia a Petra

-Consell pertanyia a Alaró

-Lloret de Vistalegre pertanyia a Sineu

-Mancor de la Vall pertanyia a Selva

-ses Salines pertanyia a Santanyí

I a Menorca:

-es Migjorn Gran pertanyia a es Mercadal

-Sant Lluís pertanyia a Maó.

A més, s'ha de tenir en compte el cas curiós d'Establiments, que ales-

hores era un municipi independent i que des de 1919 depèn de Palma, i el fet que resulta difícil destriar entre Eivissa municipi i Eivissa illa.

Naturalment, quan sabiem l'illa, però no el municipi en concret, hem posat l'illa.

El «cos» es refereix a la unitat militar – regiment, batalló – de la qual formava part. En el cas del marins, pot fer referència al vaixell.

L'arma és cadascun dels principals instituts que constitueixen l'exèrcit: infanteria, cavalleria, artilleria i marina, sobretot. En algunes ocasions específica que es tracta de forces de caràcter quasi militar com la Guàrdia Civil, els guerrillers i els voluntaris.

La graduació i la causa de la mort no ofereixen cap problema d'interpretació. El lloc de mort s'ha intentat concretar el màxim possible. Pel que fa a la província de mort, convé indicar que mentre Cuba estava composta per sis províncies i les Filipines superaven de molt aquest nombre, Puerto Rico constituïa una única província. En el cas dels soldats morts durant la seva repatriació, el lloc de mort i la província de mort corresponen a la Península Ibèrica o a Balears. També hi ha morts a alta mar, en els llargs trajectes entre la metròpoli i les colònies.

Pel que fa a la data de mort, hem d'indicar que quan no la coneixem amb exactitud hem posat 30/31-06 o bé 30/31-12 de l'any en qüestió.

Per a l'elaboració d'aquest registre de morts hem utilitzat un programa de dBase III i hem d'agrair el disseny del fitxer que hem emprat a l'historiador Arnau Company Matas.

Malauradament, per qüestions tècniques no hem pogut utilitzar les grafies 'ç' i 'ñ' ni accents.

FONTS

La font bàsica per a l'elaboració d'aquest registre són els llistats de baixes que apareixen al *Diario Oficial del Ministerio de la Guerra - DOMG -*, amb els títols de *Noticias de las defunciones de tropa ocurridas en el Ejército de Operaciones de la Isla de Cuba, en las fechas que se indican, según participó el capitán general de dicha Antilla* i *Relación nominal de los individuos de tropa fallecidos en el Ejército de Filipinas en las fechas que se expresan*. Hem consultat els volums del DOMG que abarquen el període gener de 1897 - desembre de 1900, amb informació sobre Cuba des d'octubre de 1896 i sobre les Filipines des d'agost del mateix any. Aquesta informació ha estat completada, sobretot pel període febrer 1895 - octubre 1896, amb les *Noticias y relaciones historicas de Mallorca 1891-1895 i 1896-1900*, de Joan Pou Muntaner, obra inèdita que recopila notícies de la premsa de l'època.

A més de les dues fonts abans esmentades, hem utilitzat de forma complementària i referida a aspectes concrets, diverses fonts.

Així, pels soldats morts durant la repatriació a alta mar, a la Península o a les Balears, hem seguit a *La Almudaina* (octubre 1898 - març 1899). En el cas dels morts el·líssens, hem utilitzat el *Diario de Ibiza* (gener 1897 - maig 1899), i en el cas dels municipis de Mallorca de Selva, Llucmajor i Sant Joan, hem disposat de documentació dels arxius municipals.

També hem utilitzat les següents fonts bibliogràfiques:

-CAPÓ VILLALONGA, Jaume (1990): *Història de Lloseta. Volum quart (El segle XIX)*. Mallorca. Es basa en els arxius municipal i parroquial.

-CIFRE LOUBRIEL, Estela (1975): *La formación del pueblo puertorriqueño. La contribución de los catalanes, balearicos y valencianos*. Instituto de Cultura Puertorriqueña, San Juan.

-GARRIDO ALVAREZ, Leandro (1991): *El último mallorquín de Filipinas*. «El Día 16 de Baleares», 3 de març de 1991, p. 18.

-GORDILLO COURCIERES, José Luis (1981): *Formentera. Historia de una isla*. Albatros, Valencia.

-MACABICH, Isidoro (1966): *Historia de Ibiza. Volumen II. Crónicas siglo XIX*. Daedalus, Palma.

Amb les fonts bibliogràfiques i arxivístiques hem elaborat les fitxes números

232	234
252	259
312	313
385	407
432	434
437	452
497	498
619	623
649	723

725	728
755	756
771	772
782	313

Amb les fonts orals únicament hem realitzat els registres números

452 i 496.

ABREVIATURES

ABREVIATURES COLÒNIA

- C** = Cuba
- F** = Filipines
- P** = Puerto Rico

ABREVIATURES POBLE D'ORIGEN

A MALLORCA:

Sant Martí	=	Son Sant Martí (a Muro)
Sant Joan M	=	Sant Joan
St Llorenç M	=	Sant Llorenç des Cardassar
Sta Eugènia	=	Santa Eugènia
St Margalida	=	Santa Margalida
Sta Maria	=	Santa Maria del Camí
Vilafranca	=	Vilafranca de Bonany

A MENORCA:

Ciutadella	=	Ciutadella de Menorca
es Migjorn	=	es Migjorn Gran

A EIVISSA:

Eivissa V	=	Eivissa Vila (Terme Municipal)
Eivissa I	=	Eivissa Illa
Sta Eulària	=	Santa Eulària des Riu
St Gertrudis	=	Santa Gertrudis de Fruitera (a Santa Eulària)
Sant Joan L	=	Sant Joan de Labritja
St Llorenç B	=	Sant Llorenç de Balàfia (a Sant Joan de Labritja)
Santa Agnès	=	Santa Agnès de Corona

(a Sant Antoni de Portmany)

St Agustí V = Sant Agustí des Vedrà
(a Sant Josep de sa Talaia)

Sant Jordi S = Sant Jordi de ses Salines
(a Sant Josep de sa Talaia)

ABREVIATURES ARMA

Adm	=	Administració militar
Art	=	Artilleria
Bri	=	Brigada de Transports
Cav	=	Cavalleria
GC	=	Guardia Civil
Inf	=	Infanteria
San	=	Sanitari

ABREVIATURES GRADUACIÓ

Artill	=	Artiller
G civil	=	Guardia Civil
Guerill	=	Guerriller
Volunt	=	Voluntari

ABREVIATURES CAUSA MORT

Ferides = Ferides rebudes
malaltia = malaltia comuna o accident

ABREVIATURES COS

Art	=	Artillería
Bl	=	Blanco (Voluntarios del general Blanco)
Bon	=	Batallón
Caz	=	Cazadores
Escuadras de G	=	Escuadras de Guantánamo
G	=	Guerrilla
G Civil	=	Guardia Civil
In	=	Ingenieros
Isabel la C	=	Isabel la Católica
M	=	Minadores
Mil	=	Militar
MV	=	Movilizados Voluntarios
P/Prov	=	Provisional
Pat	=	Patria (Batallón de Cazadores de la Patria)
T	=	Tercio
Vol	=	Voluntarios

ABREVIATURES LLOC MORT

Brav	=	Brava (Punta Brava)
C	=	Cayo
C S Oliva	=	Colonia Santa Oliva
Ciego Avil	=	Ciego de Avila
Cobr	=	Cobre (Lomas de Cobre)
Espín	=	Espino
Gr	=	Grande
Güira de M	=	Güira de Melena
Hond	=	Honda (Bahía Honda)
Isabel la C	=	Isabel la Católica
Isabel de S	=	Isabel de Sagua
L	=	Lomas
M	=	Mayumo
N	=	Noriate (Sauja Noriate)
Pad	=	Padre (Puerto Padre)
Potrero	=	Potrero Santa Gruz
Antonio	=	San Antonio de los Baños
Sancti-Spi	=	Sancti-Spiritus
Sant	=	Santiago
V	=	Vegas (Santiago de las Vegas)

ABREVIATURES PROVÍNCIA

N Ecija	=	Nueva Ecija (les Filipines)
P Rico	=	Puerto Rico
Pinar Río	=	Pinar del Río (Cuba)
Puerto P	=	Puerto Príncipe (Actualment dita Camagüey)
Santiago	=	Santiago de Cuba (dita Orient)
St Clara	=	Santa Clara (també dita las Villas, Cuba)

MALLORCA (PER NUCLIS DE POBLACIO)

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
64 C	CASASNOVAS MUI, Jaume	Alaro	Andalucia	Inf	Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	25-05-98
320 C	MIQUEL CIRER, Jaume	Alaro	Andalucia	Inf	Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	25-05-98
321 C	ROSSELLD CALAFELL, Joan	Alaro	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	28-08-98
322 C	SERRA REUS, Bartomeu	Alaro	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	28-12-97
327 C	SIMONET OLIVER, Llorenç	Alaro	1 T & Civil GC	6 Civil	Malaltia		Puerto P	Puerto P	28-12-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
323 C	RODGER VIVES, Onofre	Alcudia	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	Marianao	l'Havana	24-10-97
324 C	RIERA VILA, Joan	Alcudia	Cuba P	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	24-11-96
325 C	MORALES VERGER, Joan	Alcudia	Cuba P	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	28-10-96

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
326 C	GAYA OLIVER, Miquel	Algaida	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Marianao	l'Havana	07-08-98
328 C	RAMON MAYOL, Bartomeu	Algaida	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	25-07-98
329 C	OLIVER VICH, Josep	Algaida	Toledo	Inf	Soldat	Malaltia	Guantanamo	Santiago	16-09-97
330 C	CORREA(?) MARTI, Gabriel	Algaida	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	05-10-97
331 C	COLL GRAU, Antoni	Algaida	Puerto Rico	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	08-09-97
332 C	CERVERA VARELL, Miquel	Algaida	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	05-10-97
333 C	SASTRE SASTRE, Guillem	Algaida	Cuba P	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	21-10-96
334 F	CAPELLA CAPELLA, Pere	Algaida	Bon Caz n 12	Inf	Soldat	Malaltia	Calamba	Laguna	18-04-97
335 F	PONS BARCELO, Jaume	Algaida	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Calamba	Laguna	14-08-97
336 C	ROSSELLD CERDA, Rafael	Algaida	?	Inf	Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	09-10-98

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
337 C	OLIVER SANTMARTI, Miquel	Pina	Baleares	Inf	Soldat	Vòmit	Alquizar	l'Havana	20-07-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
338 C	ALEMANY BONET, Pere	Andratx	Escuadras 6	?	Caporal	Malaltia	Guantanamo	Santiago	07-10-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
339 C	CANET GIL, Antoni	Artà	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	31-07-98
340 C	PERCHANOS(?) ESTADES, Josep	Artà	Baleares	Inf	Soldat	Ferides	Lucia	l'Havana	21-03-98
341 C	ROSSELLD ESPINOSA, Bartomeu	Artà	Alava	Inf	Soldat	Malaltia	Condado	Sta Clara	17-01-98
342 C	LLITERAS SUREDA, Vicenc	Artà	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Alquizar	l'Havana	29-08-97
343 C	MOYA FEBRER, Miquel	Artà	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Guana Jay	Pinar Rio	30-12-96
344 C	ARTIGUES COSTA, Bartomeu	Artà	Baleares	Inf	Soldat	Vòmit	Alquizar	l'Havana	18-01-97
345 C	GARAU BONET, Simo	Artà	Art de Plaza	Art	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	17-11-96
346 C	CRUIAR(?) CARRIO, Gabriel	Artà	Isabel la C	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	10-11-96
347 F	LLODRA POMAR, Antoni	Artà	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	San Isidro	N Ecija	09-09-97
348 F	SANCHO TERRASA, Miquel	Artà	Bon Caz n 2	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	17-07-97
349 F	VAGUER MORA, Antoni	Artà	Bon Caz n 8	Inf	Soldat	Malaltia	Orani	Batangas	11-06-97
350 F	FERRER PONS, Bartomeu	Artà	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	06-08-97
351 F	PERIS MASSAMET, Pau	Artà	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	16-11-97
352 C	TORRES GIL, Miquel	Artà	?	Inf	Soldat	Malaltia	Palma	Balears	01-02-99

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
314 C	BESTARD TIVADO(?), Jaume	Binissaleu	Baza	Inf	Soldat	Malaltia		l'Havana	18-02-98
315 C	MATEU JAUME, Mateu	Binissaleu	Gerona	Inf	Soldat	Malaltia		Matanzas	08-11-97
316 C	GELABERT MORANTA, Jaume	Binissaleu	18 T & Civil GC	6 Civil	Malaltia			Sta Clara	15-09-97
317 F	RIPOLL, Antoni	Binissaleu	Art de Plaza	Art	Soldat	Malaltia		Manila	08-07-97
318 C	SALVA PONS, Antoni	Binissaleu	?	Inf	Soldat	?		?	30-12-96

319	C	CAPO PAYERAS, Miquel	Buger	San Quintin	Inf Soldat	Vómit	Guanajay	Pinar Rio	31-10-96
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
353	C	RIERA RUEDA, Miquel	Bunyola	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	20-02-98
354	C	RIERA QUETGLAS, Miquel	Bunyola	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	28-02-98
355	C	AMENGUAL CANALS, Joan	Bunyola	?	Art Soldat	Malaltia	Remedios	Sta Clara	05-09-97
356	C	CAVELLAS JAUME, Francesc	Bunyola	Cuba P	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	25-12-96
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
357	C	MULEI VICH, Bernat	Caiviá	?	Inf Soldat	?	?	?	09-12-96
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
358	C	SOMILA PUIG, Jaume	es Capdellá	Artilleria	Art Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	03-11-96
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
359	C	FEMENIAS RIBER, Andreu	Campanet	San Quintin	Inf Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	20-10-96
360	F	ARMENGOL BENMASSAR, Bernat	Campanet	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Pangahan	M Ecija	15-12-97
361	F	MUNAR RIERA, Juliá	Campanet	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	03-10-97
362	F	PONS PONS, Pere	Campanet	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	07-01-97
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
363	C	SITJAR BALLESTER, Bartomeu	Campos	Baza	Inf Soldat	Malaltia	Sta Clara	Sta Clara	09-09-98
364	C	AYEL(?) MAYOL, Joan	Campos	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	11-02-98
365	C	OLLER MAYOL, Joan	Campos	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	Regla	l'Havana	11-02-98
366	C	BLANC COLL, Antoni	Campos	Baleares	Inf Soldat	Vómit	Santiago V	l'Havana	05-08-97
367	C	JAUME OLIVER, Joan	Campos	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	11-11-97
368	C	PONS AVINIA(?), Llorenç	Campos	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	16-10-97
369	C	BALLESTER MESQUIDA, Joan	Campos	Cuba P	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	08-11-96
370	C	BOVER SITJAR, Bernat	Campos	San Quintin	Inf Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	25-11-96
371	F	COLL GOMIS, Tomàs	Campos	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Calamba	Laguna	26-06-97
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
372	C	MASSANET ARMENGOL, Pere	Capdepera	Alfonso XIII	Cav Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	22-09-98
373	C	BATLE ALZINA, Mateu	Capdepera	Baleares(?)	Inf Caporal	Malaltia	l'Havana	l'Havana	28-12-96
374	F	SARAU TONS, Llorenç	Capdepera	?	?	Malaltia	Mallorca	Balears	16-02-98
376	P	ORPIS ORPIS(?), Joan	Capdepera	Bon Caz P R	Inf Soldat	Malaltia	Adjuntas	P Rico	31-12-96
377	P	TARRASA MELIS, Joan	Capdepera	Bon Prov	Inf Soldat	Malaltia	San Juan	P Rico	31-12-95
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
375	F	COMPANY MOYA, Joan	Consell	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	08-07-97
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
800	C	MARTI TORUDO(?), Bartomeu	Costitx	Alfonso XIII	Inf Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	22-12-97
801	C	FERRAGUT GARCIAS, Bartomeu	Costitx	Habana	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	15-09-97
802	C	RIUTORT CAMPANER, Pere	Costitx	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	16-08-97
803	C	MUNAR MUNAR, Joan	Costitx	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	19-05-97
804	C	BORRAS EXPOSITO, Jaume	Costitx	Baleares	Inf Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	01-11-96
805	C	AMENGUAL MUNAR, Miquel	Costitx	?	Inf Soldat	Malaltia	Barcelona	Barcelona	21-03-99

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
378 C	CLAR MUY, Miquel	Escorca	Baleares	Inf	Soldat	Camp Batalla	Sauja M	l'Havana	10-02-98
379 C	SALAS SOLIVELLAS, Bartomeu	Escorca	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Tunas	Cuba	24-08-96
Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
380 C	NADAL ESTADES, Vicent	Esperles	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	19-10-97
381 C	RIUTORT CALAFELL, Josep	Esperles	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	24-08-97
382 C	MORENO JIMENEZ, Gabriel	Esperles	Cuba P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	02-11-96
383 C	MARTORELL GARAU, Josep	Esperles	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	10-11-96
384 C	RIUTORT CALAFELL, Jeroni	Esperles	Artilleria	Art	Soldat	Malaltia	Asingan	Pangasiman	31-12-97
385 P	COMES BOSCH, Jaume	Esperles	Bon Caz Patr	Inf	Soldat	Malaltia	Ponce	P Rico	31-12-96
Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
386 C	GAYA RISO, Bartomeu	Felanitx	Alfonso XIII Cav	Soldat	Malaltia		Santiago V	l'Havana	15-09-98
387 C	ROSSELLO OBRADOR, Nicolau	Felanitx	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	13-02-98
388 C	SOLER BAUZA, Sebastià	Felanitx	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	11-01-98
389 C	BARCELO OLIVER, Andreu	Felanitx	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	13-03-98
390 C	CIFRE VELAZQUEZ, Antoni	Felanitx	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	02-04-98
391 C	PUIG BARCELO, Gabriel	Felanitx	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	18-11-97
392 C	ADROVER CLAR, Miquel	Felanitx	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Gibara	Santiago	02-10-95
393 C	ADROVER RISO, Antoni	Felanitx	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Santiago V	l'Havana	15-05-97
394 C	PONS OLIVER, Antoni	Felanitx	Cuba P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	01-11-96
395 C	BINIMELIS ARIQUES, Antoni	Felanitx	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	01-11-96
396 C	BORDOY MAINO, Antoni	Felanitx	Colon	Inf	Soldat	Malaltia	Jibacoa	l'Havana	01-11-96
397 F	ADROVER ADROVER, Pere	Felanitx	Bon Caz n 2	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	25-11-97
398 F	GARCIA REQUERA(?), Alejandro	Felanitx	Bon Caz n14	Inf	Soldat	Malaltia	Malate	Cavite	16-07-97
399 F	GAYA ESTELRICH, Mateu	Felanitx	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	14-07-97
400 F	MAS ADROVER, Jaume	Felanitx	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	23-08-97
401 F	MONTOYA HERNANDEZ, Marcos	Felanitx	?	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	12-09-97
402 F	VALENS ANTICH, Miquel	Felanitx	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	27-01-98
403 F	BOMILA RENDI(?), Jaume	Felanitx	Bon Caz n 2	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	06-10-97
404 F	ADROVER SALON, Antoni	Felanitx	Bon Caz n 7	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	02-07-97
405 F	ADROVER GRIMALT, Jaume	Felanitx	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Calamba	Laguna	19-06-97
406 C	BENHASSAR FERRER, Sebastià	Felanitx	?	Inf	Soldat	Malaltia	Astorga	Elco	19-10-98
407 P	PROHENS BADA, Francesc	Felanitx	Bon Prov	Inf	Soldat	Malaltia	San Juan	P Rico	31-12-96
Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
36 C	MAURA YENAS(?), Joan	Inca	Baleares	Inf	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	20-09-98
408 C	TRUYOLS SEGES(?), Joan	Inca	Union P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	03-10-98
409 C	CIFRE SASTRE, Gabriel	Inca	Otumba	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	14-09-98
410 C	PONS TRUYOLS, Francesc	Inca	Andalucia	Inf	Soldat	Vómit	Manzanillo	Santiago	12-07-98
411 C	LOPEZ RAMIS, Antoni	Inca	Baleares	Inf	Guerril	Malaltia	Alquizar	l'Havana	18-02-98
412 C	SOLER PALLERAS, Antoni	Inca	Beza	Inf	Soldat	Malaltia	Casilda	Sta Clara	28-03-98
413 C	BELTRAM ESTRANY, Pere	Inca	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	04-04-98
414 C	PUJADAS ESTRANY, Pere	Inca	18 I & Civil 6C	6 Civil	Malaltia		l'Havana	l'Havana	16-03-98
415 C	RAMIS ANSE(?), Francesc	Inca	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	05-02-98
416 C	BUADES VISELLACH, Joan	Inca	Colon	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	11-02-98
417 C	GARCIA IDINA(?), Anador	Inca	Union	Inf	Soldat	Malaltia	Bayamo	Santiago	26-09-97
418 C	GINESTA LLABRES, Bartomeu	Inca	Habana	Inf	Soldat	Malaltia	Holguin	Santiago	14-11-97
419 C	PORICO(?) PEREZ, Jordi	Inca	Numancia	Cav	Soldat	Malaltia	Guines	l'Havana	11-10-97
420 C	REIXACH FINAS(?), Miquel	Inca	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Alquizar	l'Havana	24-10-97
421 C	PERELLO RUIZ, Joan	Inca	Baleares	Inf	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	14-08-97
422 C	MATEU MARTORELL, Francesc	Inca	In Zapadores	Inf	Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	20-08-97
423 C	MARTORELL ALONAR, Miquel	Inca	Baleares	Inf	Soldat	Vómit	Santiago V	l'Havana	01-04-97
424 C	GARCIA GARAU, Josep	Inca	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	02-11-96
425 C	LOPEZ DIERAN(?), Manuel	Inca	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	31-10-96
426 C	BELLY DESTANS(?), Guilles	Inca	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	04-11-96
427 C	MATEU GOMEZ, Ignasi	Inca	Cuba P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	06-12-96
428 F	BERGAS, Llorenç	Inca	Bon Caz n 5	Inf	Soldat	?	Bocane	Bulacan	31-12-97

429	F	LLOMPART REUS, Jordi	Inca	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Calamba	Laguna	15-07-97
430	F	MIRALLES CANTALLOPS, Pere	Inca	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	19-04-97
431	C	SAMPOL HUGUET, Miquel	Inca	?	Inf	Soldat	?	?	?	30-12-96
Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
432	?	CRESPI COLL, Guillem	Lloseta	?	Inf	Soldat	Malaltia	Lloseta	Balears	02-12-98
433	C	RIPELL RAMON, Rafel	Lloseta	Numancia	Cav	Soldat	Vómit	Guines	l'Havana	07-11-97
434	?	RAMON MIQUEL, Jaume	Lloseta	?	?	Soldat	Malaltia	Lloseta	Balears	16-11-97
435	C	JAUME COLL, Antoni	Lloseta	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	02-11-97
436	C	PONS COLL, Antoni	Lloseta	Balears	Inf	Soldat	Vómit	Santiago V	l'Havana	01-07-97
437	C	CAVELLAS VICH, Josep	Lloseta	Cuba P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	30-10-96
438	F	REYNES MARTORELL, Jordi	Lloseta	?	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	16-01-98
Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
439	C	PERELLO PIZA, Joan	Llubi	Balears	Inf	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	14-08-97
440	C	MARTORELL LLADO, Pere	Llubi	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	27-03-97
441	C	TORRENS CAMPANER, Antoni	Llubi	Isabel la C	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	20-12-96
442	F	LLABRES, Josep	Llubi	Bon Caz n 5	Inf	Soldat	?	S Miquel M	Bulacan	31-12-97
Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
443	C	SELVA MARQUES, Pau	Llucmajor	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Cienfuegos	Sta Clara	06-10-98
444	C	SALVADOR OLIVER, Ignasi	Llucmajor	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	02-04-98
445	C	TOMAS BLAI, Joan	Llucmajor	Andalucia	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	22-03-98
446	C	BARCELO VIDAL, Macià	Llucmajor	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	09-03-98
447	C	COLL CASTAVER, Sebastià	Llucmajor	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Vómit	Ciego Avil	Puerto P	19-10-97
448	C	SALVA MIQUEL, Guillem	Llucmajor	Cuba P	Inf	Corneta	Vómit	l'Havana	l'Havana	24-10-96
449	C	CARDELL BARNES, Miquel	Llucmajor	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	01-11-96
450	C	GELABERT MUT, Antoni	Llucmajor	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	02-12-96
451	F	EXPOSITO ROMAGUERA, Miquel	Llucmajor	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	07-07-97
452	F	LLOMPART TOMAS, Macià	Llucmajor	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	?	?	?	30-06-98
453	C	SALVA OLIVER, ?	Llucmajor	?	?	?	?	?	?	30-06-96
Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
454	C	SUAU FEMENIA, Sebastià	Manacor	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	23-08-98
455	C	JIMENEZ MOSDEO(?), Pedro	Manacor	Guipuzcoa	Inf	Soldat	Vómit	Casilda	Sta Clara	03-09-98
456	C	FERRER RIERA, Miquel	Manacor	Bon n 11	Art	Soldat	Malaltia	Cabalas	Pinar Rio	19-11-97
457	C	TRIAS BARNES, Cristófol	Manacor	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	01-02-98
458	C	RIERA TOMAS, Joan	Manacor	Andalucia	Inf	Soldat	Malaltia	Bayamo	Santiago	14-02-98
459	C	BAUZA SANSO, Antoni	Manacor	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	S Antonio	l'Havana	11-05-98
460	C	PERELLO, Miquel	Manacor	Cab Bayamo	Cav	Caporal	Ferides	Jarupo	l'Havana	13-05-98
461	C	ADROVER ADROVER, Antoni	Manacor	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	09-04-98
462	C	MARZO(?) MARTORELL, Jaume	Manacor	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	16-03-98
463	C	MARTORELL MARTORELL, Felip	Manacor	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	19-11-97
464	C	PERELLO VAQUER, Mateu	Manacor	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	10-11-97
465	C	MARTINEZ ORDOÑEZ, Fernando	Manacor	M Cristina	Inf	Soldat	Malaltia	Matanzas	Matanzas	13-11-97
466	C	FULLANA BARNES, Llorenç	Manacor	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	10-11-97
467	C	RIERA ADOR(?), Guillem	Manacor	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	S Antonio	l'Havana	29-10-97
468	C	RIERA NICOLAU, Jaume	Manacor	Antequera	Inf	Soldat	Malaltia	Trinidad	Sta Clara	20-10-97
469	C	SORDA CALVO, Bernat	Manacor	Alcantara	Inf	Soldat	Malaltia	Casilda	Sta Clara	29-10-97
470	C	JUAN SALAS, Llorenç	Manacor	Balears P	Inf	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	16-09-97
471	C	MATAMALAS BARCELO, Pere	Manacor	Puerto Rico	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	20-08-97
472	C	PALMER EXPOSITO, Miquel	Manacor	M Cristina	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	18-08-97
473	C	GRIMALT GOMILA, Guillem	Manacor	Art de Plaza	Art	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	20-04-97
474	C	VAQUER CALDENTEY, Josep	Manacor	M Cristina	Inf	Soldat	Vómit	Matanzas	Matanzas	20-06-97
475	C	PASTOR PARERA, Miquel	Manacor	Cuba 65	Inf	Soldat	Malaltia	?	Pinar Rio	06-01-97
476	C	ROSSELLO BIBILONI, Pere	Manacor	Balears P	Inf	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	22-03-97
477	C	RIERA NICOLAU, Antoni	Manacor	Cuba P	Inf	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	04-10-96
478	C	RIERA CALDENTEY, Antoni	Manacor	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Bahia Mond	Pinar Rio	17-10-96
479	C	DOMINGUEZ CHAMORRO(?), Llorenç	Manacor	Artilleria	Art	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	10-11-96
480	C	SERRA BARCELO, Jaume	Manacor	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	04-10-96
481	F	PALMER, Mateu	Manacor	Bon Caz n 5	Inf	Soldat	?	San Isidro	M Ecija	31-12-97
482	F	QUETGLAS BORRAS, Miquel	Manacor	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	10-08-97

483	F	SANSO PERELLO, Jordi	Manacor	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	05-07-97
484	F	CLADERA MORELL, Antoni	Manacor	Bon Caz n 6	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	03-01-98
485	F	MAS BOMET, Guillem	Manacor	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Camp Batalla	Ialisy	Batangas	30-05-97
486	F	PONS EXPOSITO, Francesc	Manacor	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	29-09-97
487	F	LLULL SANSO, Miquel	Manacor	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	06-08-97
488	F	MELIS FEMENIAS, Joan	Manacor	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	02-10-97
489	F	PEYA FUSTER, Antoni	Manacor	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	26-10-97
490	F	SUREDA TENTO(?), Benet	Manacor	Bon Caz n 7	Inf Soldat	Malaltia	Silang	Cavite	23-12-97
491	F	FERRER GARNES, Joan	Manacor	Bon Caz n 7	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	23-10-97
492	F	GIRARD BAHZA, Tomàs	Manacor	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	10-09-97
493	F	GRAU SITGES, Antoni	Manacor	Bon Caz n 7	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	02-09-97
494	F	NADAL GARNES, Pere	Manacor	6 Civil	60 Tinent	Desaparegut	S Francisco	Cavite	19-02-97
495	F	GOMILA CALDENTEY, Antoni	Manacor	Bon Caz n 2	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	18-01-97
496	C	ALCOVER GARNES, Alaix	Manacor	?	?	?	Malaltia	Balears	30-12-99
497	P	CORTES FORTEZA, Gaspar	Manacor	Bon Caz Patr	Inf Soldat	Malaltia	Ponce	P Rico	31-12-95
498	P	FONS ARTIGUES, Miquel	Manacor	Bon Prov	Inf Soldat	Malaltia	Huacac	P Rico	31-12-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
--------	-------------	-------	-----	------	-----------	------------	-----------	-----------	-----------

499	C	REYNES PIZA, Felip	Manacor	Cuba P	Inf Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	05-11-96
-----	---	--------------------	---------	--------	------------	-------	----------	----------	----------

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
--------	-------------	-------	-----	------	-----------	------------	-----------	-----------	-----------

500	C	DVIEDO(?) OLIVER, Miquel	Maria	Habana P	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	29-07-97
-----	---	--------------------------	-------	----------	------------	----------	----------	----------	----------

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
--------	-------------	-------	-----	------	-----------	------------	-----------	-----------	-----------

501	C	ROQUE CARMO(?), Bartomeu	Marratxi	?	Inf Soldat	Vòmit	Sancti-Spi	Sta Clara	18-09-98
502	C	SALAS DOLS, Miquel	Marratxi	Colon	Inf Soldat	Malaltia	Sagua la G	Sta Clara	10-09-98
503	C	TRIAS GAMA(?), Cristòfol	Marratxi	San Quintin	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	04-02-98
504	C	RAFOLES TERRA(?), Julià	Marratxi	Tarragona	Inf Soldat	Malaltia	Minas	Puerto P	09-11-96
505	C	BARREIRA BESTARD, Miquel	Marratxi	Balears	Inf Soldat	Vòmit	Guira de M	l'Havana	08-10-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
--------	-------------	-------	-----	------	-----------	------------	-----------	-----------	-----------

506	C	POCOVI MARINON, Pere	Montufri	Andalucia	Inf Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	09-06-98
507	C	LLADO CERDA, Mateu	Montufri	San Quintin	Inf Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	20-10-96

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
--------	-------------	-------	-----	------	-----------	------------	-----------	-----------	-----------

508	C	JUAN EXPOSITO, Antoni	Muro	Balears	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	20-08-98
509	C	PONS ESTELRICH, Priu	Muro	Union P	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	29-08-98
510	C	FIOL MAYOL, Bartomeu	Muro	Habana	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	29-03-98
511	C	ROIG PERELLO, Joan	Muro	Habana	Inf Soldat	Malaltia	S Antonio	l'Havana	22-01-98
512	C	RIBORT ORFILA, Gabriel	Muro	San Quintin	Inf Soldat	Malaltia	Marianao	l'Havana	30-03-98
513	C	FLUJIA MORAGUES, Joan	Muro	Vizcaya	Inf Soldat	Vòmit	Fomentos	Sta Clara	04-08-97
514	C	PERELLO PEDRO(?), Guillem	Muro	Balears	Inf Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	26-07-97
515	F	MONTANER SALAMANCA, Bernat	Muro	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	San Isidro	N Ecija	15-08-97
516	F	FULLANA RAMIS, Anali	Muro	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	14-08-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
--------	-------------	-------	-----	------	-----------	------------	-----------	-----------	-----------

517	C	PEYA LLOVER(?), Valenti	Sant Marti	Gerona	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	15-10-97
-----	---	-------------------------	------------	--------	------------	----------	----------	----------	----------

reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort	
232	P	FRANCH SERRA, Joan	Palma	Bon Prov	Inf	Soldat	Malaltia	San Juan	P Rico	24-02-98
518	C	BUADES CALAFAT, Joan	Palma	Managro (?)	Gue	Corneta	Malaltia	l'Havana	l'Havana	05-10-98
519	C	COLL IRIDL(?), Bartomeu	Palma	?	Art	Soldat	Malaltia	Sancti-Spi	Sta Clara	05-10-98
520	C	FIDOL VIDAL, Antoni	Palma	Sevilla	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	01-10-98
521	C	ROSES FERRER, Onofre	Palma	America	Inf	Soldat	Malaltia	Cienfuegos	Sta Clara	07-10-98
522	C	SERRA MARTORELL, Joan	Palma	?	Art	Soldat	Malaltia	Holguin	Santiago	13-09-98
523	C	ROCA GARCIA, Antoni	Palma	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	25-08-98
524	C	SUREDA MARTORELL, Miquel	Palma	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	31-08-98
525	C	TOMAS TOMAS, Lluís	Palma	Guipuzcoa	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	08-09-98
526	C	VIDAL CARLABAN(?), Lluís	Palma	Aragon	Inf	Soldat	Malaltia	Regla	l'Havana	09-10-97
527	C	GONZALEZ OLIVER, Joan	Palma	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	05-09-98
528	C	BONELLA GUIZAR(?), Francesc	Palma	11 batallion	Art	Soldat	Malaltia	Regla	l'Havana	12-09-98
529	C	CERDÀ(?) CABRER, Salvador	Palma	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	Guira M	Sta Clara	16-08-98
530	C	BARCELO GIL, Antoni	Palma	Guipuzcoa	Inf	Soldat	Malaltia	Guines	l'Havana	22-08-98
531	C	CARRER BUJOSA, Josep	Palma	Andalucia	Inf	Soldat	Malaltia	Cauto	Santiago	13-02-98
532	C	SAN JUAN PERNIA(?), Miquel	Palma	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	19-05-98
533	C	MANRESA ALZAMORA, Quinti	Palma	Balears	Inf	Soldat	Ferides	S Antonio	l'Havana	28-02-98
534	C	RIBAS GAMUNDI, Pere	Palma	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	28-02-98
535	C	BON SARMAS(?), Joan	Palma	?	Inf	Soldat	Vòmit	Guanajay	Pinar Rio	15-07-97
536	C	VICH ROCA, Antoni	Palma	V General Bl	Vol	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	30-07-98
537	C	COLL MARTORELL, Rafel	Palma	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	06-10-97
538	C	FLORES FLORES, Bartolome	Palma	5 T Guerrill	Inf	Guerril	Camp Batalla	C S Oliv	Sta Clara	20-01-98
539	C	GALLO ALEGRE(?), Bartomeu	Palma	M la Habana	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	16-03-98
540	C	RIBAS GAMUNDI, Pere	Palma	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	28-02-98
541	C	MARTI SALVAT, Josep	Palma	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	16-11-97
542	C	PERELLO MAYOL, Josep	Palma	Antequera	Inf	Sergeant	Vòmit	l'Havana	l'Havana	22-12-97
543	C	TORRANDE(?) CAMPANYA, Pere	Palma	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	10-11-97
544	C	SANPOL BALLE, Josep	Palma	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	04-12-97
545	C	BINES(?) FERRER, Mateu	Palma	M Cristina	Inf	Soldat	Malaltia	Matanzas	Matanzas	22-02-98
546	C	GRAU PONS, Joan	Palma	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	Marianao	l'Havana	26-11-97
547	C	ARRON GOMILA, Miquel	Palma	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	15-11-97
548	C	BUNILLA(?) GINARD, Francesc	Palma	Art de Plaza	Art	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	12-11-97
549	C	CRESPI VANRELL, Llorenç	Palma	Balears	Inf	Soldat	Camp Batalla	Tranquilin	l'Havana	23-08-97
550	C	GARCIA LOPEZ, Juan	Palma	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	09-08-97
551	C	LOPEZ PLANAS, Joan	Palma	Colon	Inf	Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	21-10-97
552	C	CASTELL SALVA, Francesc	Palma	Isabel la C	Inf	Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	01-11-97
553	C	BALLESTER GRIMOSINDES, Miquel	Palma	M Cristina	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	19-10-97
554	C	SERRA SALVA, Angel	Palma	Vol Madrid	Vol	Caporal	Vòmit	Guaybal	Puerto P	13-09-97
555	C	MOLL MARTORELL, Rafel	Palma	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	05-10-97
556	C	ROSAL CARDABAN(?), Luis	Palma	Aragon	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	09-10-97
557	C	BOVER CABRER, Bartomeu	Palma	Puerto Rico	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	21-11-97
558	C	CERDA CABANELLAS, Alexandre	Palma	Balears	Inf	Soldat	Vòmit	Alquizar	Pinar Rio	28-10-97
559	C	SALVAT NADAL, Josep	Palma	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	15-08-97
560	C	EUGENIO FRAN, Marià	Palma	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	24-09-97
561	C	ESPINOSA GINARD, Miquel	Palma	Art de Plaza	Art	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	22-09-97
562	C	FONT RIPOLL, Sebastià	Palma	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	28-09-97
563	C	RIUTORT MARIA, Jeroni	Palma	Barbastro	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	23-09-97
564	C	RAMON SANEDA(?), Guillem	Palma	Colon	Inf	Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	31-08-97
565	C	MAS AMIGAT(?), Antoni	Palma	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Bueyecito	Santiago	01-08-97
566	C	NICOLAU BORRAS, Julià	Palma	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	Calabazar	l'Havana	31-08-97
567	C	COLL GRAU, Antoni	Palma	Puerto Rico	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	07-08-97
568	C	ARTIELA(?) PARIS, Antoni	Palma	Balears	Inf	Caporal	Vòmit	Santiago V	l'Havana	28-06-97
569	C	VASCO(?) FEMENIA, Joan	Palma	Barbastro	Inf	Soldat	Vòmit	Guines	l'Havana	23-06-97
570	C	CEBALLOS ARMENTEROS, Esteban	Palma	M V Matanzas	Inf	Soldat	Malaltia	Jaguey Gr	Matanzas	30-04-97
571	C	LLOPIS CRESPI, Jaume	Palma	Art de Plaza	Art	Sergeant	Malaltia	l'Havana	l'Havana	24-12-96
572	C	GARCÉS DE ARES, Francisco	Palma	Baza	Inf	Sergeant	Vòmit	l'Havana	l'Havana	06-01-97
573	C	MULET CLADERA, Sebastià	Palma	Art de Plaza	Art	Soldat	Vòmit	Guines	l'Havana	22-03-97

574	C	QUETGLAS JAUME, Miquel	Palma	Ingenieros	Inf	Soldat	Vómit	Bayamo	Santiago	22-03-97
575	C	VARTAR(?) PALLERAS, Bartomeu	Palma	Puerto Rico	Inf	Soldat	Malaltia	Nuevitas	Sta Clara	27-12-96
576	C	TABATI MOLLARES(?), Bartomeu	Palma	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Alquizar	Pinar Rio	07-01-97
577	C	CELDA DEL PINO, Ricardo	Palma	Borbon	Inf	Soldat	Malaltia	Remedios	Sta Clara	05-07-97
578	C	JUAN BOSCH, Jaume	Palma	Cuba P	Inf	Soldat	Vómit	Santiago V	l'Havana	23-10-96
579	C	PALMER MAYANS, Bartomeu	Palma	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	20-10-96
580	C	OLIVER BURGUERA, Antoni	Palma	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Punta Brav	l'Havana	10-10-96
581	C	PASTOR LLULL, Andreu	Palma	Cuba P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	28-10-96
582	C	FUSTER CASTELL, Lluís	Palma	Artilleria	Art	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	06-11-96
583	C	PONS FRIGOS(?), Cristófol	Palma	Sicilia	Inf	Soldat	Vómit	Ciego Avil	Puerto P	03-11-96
584	C	PERIS MIQUEL, Salvador	Palma	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	01-11-96
585	C	BLASCO CORNET, Gabriel	Palma	Zapadores M	Inf	Soldat	Vómit	Sagua la S	Sta Clara	01-09-96
586	C	GARCIA VALDES, Miquel	Palma	Cuba	Inf	Soldat	Vómit	S Antonio	l'Havana	12-09-96
587	C	MONTERRAT PEREZ, Ricard	Palma	Cuba	GC	G Civil	Malaltia	l'Havana	l'Havana	27-09-96
588	C	POMAR FUSTER, Miquel	Palma	Isabel la C	Inf	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	24-09-96
589	C	ROCA FEMENIES, Joan	Palma	Cuba P	Inf	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	23-11-96
590	C	BESTARD TOLLERA(?), Bartomeu	Palma	Puerto Rico	Inf	Soldat	Malaltia	Nuevitas	Matanzas	17-12-96
591	C	FRAU, Francesc	Palma	Baleares	Inf	Soldat	Vómit	Bahia Hond	Pinar Rio	20-10-96
592	C	CRESPI COLON, Josep	Palma	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	13-11-96
593	C	OLIVER FERNANDEZ, Bartomeu	Palma	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	07-12-96
594	C	CABANELLAS GOMILA, Antoni	Palma	Cuba P	Inf	Caporal	Vómit	l'Havana	l'Havana	22-11-96
595	C	GELABERT TOMAS, Antoni	Palma	Isabel la C	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	24-11-96
596	C	FIOL ALORDA, Bartomeu	Palma	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	22-11-96
597	C	OBRAADOR MONER, Antoni	Palma	Bailen	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	14-11-96
598	C	REAL VILA, Antoni	Palma	Mallorca	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	13-11-96
599	F	SOLER BOSCH, Guillem	Palma	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	08-09-97
600	F	ALZANDRA MOREY, Pau	Palma	Guard Rural	-	Tinent	Ferides	?	Bulacan	31-12-97
601	F	REINES GONZALEZ, Guillem	Palma	Guard Civil	GC	Caporal	Malaltia	Bulacan	Bulacan	31-12-97
602	F	ALEMANY SIMO, Miquel	Palma	Bon Caz n 5	Inf	Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	01-05-00
603	F	PLUSIA(?) ESTRADA, Antoni	Palma	Bon Caz n 12	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	18-05-00
604	F	PALMER POL, Miquel	Palma	Bon Caz n 2	Inf	Soldat	Malaltia	Jolo	Jolo	31-10-97
605	F	JUAN PORULL(?), Joan	Palma	Bon Caz n 7	Inf	Soldat	Malaltia	Maic	Cavite	15-07-97
606	F	SAGARRIGA LLORT, Sebastià	Palma	Art de Plaza	Art	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	23-07-97
607	F	MAYOL NOGUERA, Sebastià	Palma	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Liang	Batangas	30-04-97
608	F	SANTANDREU COMES, Vicenc	Palma	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	06-10-97
609	F	SASTRE ROTGER, Llorenç	Palma	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	18-10-97
610	F	REYNES BOSCH, Antoni	Palma	Bon Caz n 11	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	09-12-97
611	F	CANALS ROCA, Bartomeu	Palma	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	03-11-97
612	F	CATALA BARBA(?), Joan	Palma	Bon Caz n 2	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	21-10-97
613	F	FLEIXAS MORAL(?), Josep	Palma	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	13-09-97
614	C	SARAU SOBERATS, Bernat	Palma	Cuba P	Inf	Sergeant	?	?	?	30-12-95
615	C	CANET GELABERT, Rafel	Palma	?	Inf	Soldat	?	?	?	09-12-96
616	C	CORTES FUSTER, Rafel	Palma	?	Inf	Soldat	?	?	?	09-12-96
617	C	TOMAS PRATS, Lluç	Palma	?	?	?	Malaltia	Mallorca	Balears	16-02-98
618	C	SOLER RIGO, Silvestre	Palma	?	Inf	Soldat	Malaltia	Barcelona	Barcelona	07-12-98
619	P	FRAU FUSTER, Joan	Palma	Bon Prov	Inf	Soldat	Malaltia	San Juan	P Rico	31-12-96
620	P	RIBOT COMES, Jaume	Palma	Bon Prov	Inf	Soldat	Malaltia	San Juan	P Rico	31-12-95
621	P	MORANTA BARCELÓ, Francesc	Palma	Bon Caz Pat	Inf	Soldat	Malaltia	San Juan	P Rico	31-12-95
622	P	OLIVER QUETGLES, Joan	Palma	Bon Prov	Inf	Soldat	Malaltia	San Juan	P Rico	31-12-96
623	P	VIDAL GENOVART, Adolf	Palma	Bon Prov	Inf	Soldat	Malaltia	San Juan	P Rico	31-12-95

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
624	C MIR CAVELLAS, Onofre	Indioteria	Alfonso XIII	Cav	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	22-09-98
Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
625	C PALMER PALMER, Salvador	Establiments	Baleares	Inf	Soldat	Vómit	Alquizar	l'Havana	09-08-97
626	C PEREDA SORA, Miquel	Establiments	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Sta Clara	Sta Clara	28-08-98
627	C RAMON GAMUNDI, Antoni	Establiments	Colon	Inf	Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	31-08-97
628	C ROCA FEMENIAS, Joan	Establiments	Cuba P	Inf	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	23-10-96
Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
629	C SEGUI BALAGUER, Jaume	Son Magraner	Baleares	Inf	Soldat	Vómit	Alquizar	l'Havana	29-06-97
Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
630	C BORDOY MARTI, Miquel	Petra	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	25-07-97
631	C FRONTERA COCA, Jaume	Petra	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	07-08-98
632	C FONT BONNIN, Gabriel	Petra	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	09-04-98
633	C MARGERD(?) BERGAS, Jaume	Petra	Guipuzcoa	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	29-07-98
634	C SOLER RIUTORT, Antoni	Petra	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	28-12-98
635	C FONT ALZAMORA, Mateu	Petra	Baza	Inf	Soldat	Vómit	Manzanillo	Santiago	26-11-97
636	C VENY SUREDA, Guilleu	Petra	Baleares	Inf	Soldat	Camp Batalla	Alquizar	l'Havana	24-11-97
637	C SANTANDREU MARTI, Marti	Petra	Baleares	Inf	Soldat	Vómit	Santiago V	l'Havana	28-08-97
638	C SANTMARTI, Marti	Petra	Baleares P	Inf	Soldat	Vómit	Alquizar	l'Havana	29-08-97
639	C GOMIS ALOMAR, Pere	Petra	6 Matanzas	Inf	Soldat	Malaltia	Matanzas	Matanzas	18-06-97
640	C DARDER CLADERA, Sebastià	Petra	Tarragona	Inf	Soldat	Camp Batalla	Portero	Puerto P	04-03-97
641	C BONNIN PICO, Pere	Petra	Baleares	Inf	Soldat	Vómit	Santiago V	l'Havana	07-07-97
642	C BENNASSAR PONS, Mateu	Petra	Art de Plaza	Art	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	13-01-97
643	C ALZAMORA GENOVART, Tomas	Petra	Puerto Rico	Inf	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	26-10-96
644	F MAS VALENS, Antoni	Petra	Bon Caz n 2	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	13-12-97
645	F FERRER CARTIR(?), Gabriel	Petra	Bon Caz n 7	Inf	Soldat	Malaltia	Naic	Cavite	10-07-97
646	F FERRER SOLER, Pere	Petra	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Calamba	Laguna	17-06-97
647	F RIERA SALAS, Antoni	Petra	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	11-09-97
648	F BENBO(?), Teodor Josep	Petra	Bon Caz n 13	Inf	Corneta	Malaltia	Manila	Manila	22-09-97
649	F CALDENTY NADAL, Jaume	Petra	Bon Caz n 2	Inf	Soldat	Camp Batalla	?	Principe	10-08-98
650	C PASTOR GRIMALT, Rafel	Petra	?	Inf	Soldat	?	?	?	30-12-96
651	C RUBI RUBI, Rafel	Petra	?	Inf	Caporal	Malaltia	Corunya	Corunya	06-11-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
652	C	AIXARTELL CANAVES, Miquel	Pollenca	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	Calabazar	l'Havana	06-06-98
653	C	CASAS FIOL, Francesc	Pollenca	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	S Antonio	l'Havana	20-08-98
654	C	FERRASUT MAYOL, Jaume	Pollenca	Isabel la C	Inf Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	26-10-97
655	C	EIXARTELL CANAVES, Pere	Pollenca	Baleares	Inf Soldat	Vòmit	Alquizar	Santiago	09-08-97
656	C	SEGUI MORELL, Josep	Pollenca	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	Marianao	l'Havana	16-04-98
657	C	FEMENIAS VENTAYOL, Josep	Pollenca	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	22-03-98
658	C	CASASNOVAS JUL(?), Bernat	Pollenca	Princesa	Inf Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	10-11-97
659	C	CANAVES BERNAL, Francesc	Pollenca	Alfonso XIII	Inf Soldat	Malaltia	Sancti-Spi	Sta Clara	24-11-97
660	C	SALOM LLABRES, Miquel	Pollenca	Andalucia	Inf Soldat	Malaltia	Cauto	Santiago	13-04-97
661	C	VICENS FERRER, Martí Vicent	Pollenca	Baleares	Inf Soldat	Vòmit	Santiago V	l'Havana	03-02-97
662	C	SEGUI BURGUERA, Guillem	Pollenca	Cuba P	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	08-12-98
663	F	SALAS CIFRE, Guillem	Pollenca	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Ferides	Liang	Batangas	31-07-97
664	F	MARCH CERDO, Bartomeu	Pollenca	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Camp Batalla ?		Bulacan	05-07-97
665	F	REBASSA PLOMER, Joan	Pollenca	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	09-10-97
666	F	NEGRE CANAVES, Miquel	Pollenca	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Uningam	N Ecija	04-10-97
667	F	REYNES MARTORELL, Jordi	Pollenca	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	26-01-98
668	C	FONS RIPOLL, Josep	Pollenca	?	Inf Soldat	?	?	?	30-12-96

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
669	C	CERDA FIGUERA, Francesc	Porreres	?	Art Soldat	Malaltia	Cardenas	Matanzas	01-10-98
670	C	VENY CASAS, Antoni	Porreres	Baleares P	Inf Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	04-08-98
671	C	VENY CASAS, Alfons	Porreres	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	04-08-98
672	C	ESCARRER ROVER(?), Sebastià	Porreres	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	Regla	l'Havana	13-08-98
673	C	FERRER ROSSELLO, Sebastià	Porreres	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	S Antonio	l'Havana	03-04-98
674	C	BOVER VAQUER, Pere	Porreres	San Quintin	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	24-10-97
675	C	PICORNELL FONT, Gabriel	Porreres	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	20-08-97
676	C	POCORULL(?) LLORET, Gabriel	Porreres	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	20-08-97
677	C	NICOLAU NEBOT, Danià	Porreres	Artilleria	Art Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	25-07-97
678	C	MAS FERRER, Joaquim	Porreres	Baleares	Inf Soldat	Vòmit	Santiago V	l'Havana	20-07-97
679	C	MORA BURGUERA, Benet	Porreres	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	Mariel	Pinar Rio	22-07-97
680	C	FIGUERA RIPOLL, Benet	Porreres	Art de Plaza	Art Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	20-01-97
681	C	SERRA MAJONEL(?), Jaume	Porreres	Puerto Rico	Inf Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	03-01-97
682	C	NICOLAU CABOT, Danià	Porreres	Art de Plaza	Art Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	19-12-96
683	F	JULIA GARI, Miquel	Porreres	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	15-09-97
684	C	XAMENA MORA, Antoni	Porreres	?	Inf Soldat	?	?	?	30-12-96
685	C	PIERAS JULIA, Bernat	Porreres	?	Inf Soldat	Malaltia	Barcelona	Barcelona	13-12-98

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
686	C	SALOM MUJA(?), Guillem	sa Pobla	Baleares	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	01-09-97
687	C	VILLALONGA BECERRA, Francesc	sa Pobla	San Quintin	Inf Soldat	Malaltia	S Antonio	l'Havana	03-05-97
688	C	ROURA SERRA, Danià	sa Pobla	Art Montana	Art Artill	Malaltia	Cienfuegos	Sta Clara	20-01-97
689	C	BOTA FERRER, Pere	sa Pobla	Chiclana	Inf Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	22-11-97
690	F	CANELLAS COMPANY, Gabriel	sa Pobla	Bon Caz n 2	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	01-11-97
691	F	CAIMARI TORRANDELL, Nadal	sa Pobla	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	05-01-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
692	C	RAMIS FERRER, Joan	Sencelles	M Cristina	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	18-01-97
693	C	ARROW LLABRES, Llorenç	Sencelles	Alfonso XIII	Inf Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Santiago	15-11-97
694	C	RAMIS OLIVER, Miquel	Sencelles	Andalucia	Inf Soldat	Malaltia	Veguitas	l'Havana	19-12-97
695	C	FERRAGUT VERT, Jaume	Sencelles	San Quintin	Inf Soldat	Vòmit	S Antonio	l'Havana	15-10-97
696	C	FERRAN COTEVI(?), Jaume	Sencelles	San Quintin	Inf Soldat	Vòmit	S Antonio	l'Havana	11-10-97
697	C	SASTRE RAMIS, Joan	Sencelles	San Quintin	Inf Soldat	Vòmit	Bejucal	l'Havana	30-08-97
698	C	RAMIS ALENYAR, Joan	Sencelles	Baleares	Inf Caporal	Vòmit	Alquizar	l'Havana	07-07-97
699	C	LLABRES VALLESPÍ, Miquel	Sencelles	Alfonso XIII	Inf Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Pinar Rio	09-07-97
700	C	RAMIS MORELL, Jordi	Sencelles	Cuba P	Inf Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	16-11-97
701	F	CANELLAS PUIG, Miquel	Sencelles	Bon Caz n 13	Inf Soldat	Malaltia	Manila	Manila	30-09-97

702	C	SASTRE COMPANY, Guillem	Sant Joan M	San Quintin	Inf	Soldat	Ferides	Santiago V	l'Havana	04-08-98
703	C	FONT FERRIOL, Pere	Sant Joan M	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Cienfuegos	Sta Clara	04-05-98
704	F	ROIG ROIG, Andreu	Sant Joan M	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	23-11-97

Reg. M	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort	
705	C	MELIS CALDENTEY, Jaume	St Llorenç M	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	24-12-97
706	C	GENOVARD DURAN, Jaume	St Llorenç M	Asia	Inf	Soldat	Camp batalla	Lomas Obr	Cuba	03-05-97
707	C	GALKES MIQUEL, Joan	St Llorenç M	Cuba P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	31-10-96
708	C	AGUILLO PICO, Joan	St Llorenç M	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Bahia Hond	Pinar Rio	11-10-96
709	C	RIERA IBAR(?), Pere	St Llorenç M	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Bahia Hond	Pinar Rio	17-10-96
710	F	MOREY SERVERA, Gaspar	St Llorenç M	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	25-10-97

Reg. M	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort	
711	C	JUAN BIBILONI, Miquel	Sta Eugènia	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	Baracoa	l'Havana	16-12-97
712	C	FERRER FERRER, Joan	Sta Eugènia	Isabel la C	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	10-11-97
713	C	SUREDA ROCA, Joan	Sta Eugènia	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	03-07-97
714	C	RIGO BIBILONI, Bartomeu	Sta Eugènia	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	25-07-97
715	C	BIBILONI COLL, Macià	Sta Eugènia	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	San Juan	Sta Clara	12-12-96
716	C	MARTORELL CRESPI, Joan	Sta Eugènia	Cuba	Inf	Soldat	Vòmit	S Antonio	l'Havana	13-09-96

Reg. M	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort	
13	F	RIBAS CREUS, Miquel	St Margalida ?	?	?	Malaltia	Alta Mar	-	19-02-98	
717	F	FONT RUBI, Pau	St Margalida	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	12-07-97
718	F	NOYA FERRIOL, Jaume	St Margalida	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	27-08-97
719	F	TORRES CAPO, David	St Margalida	Bon Caz n 11	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	20-12-97
720	F	GAYA FEMENTA, Gabriel	St Margalida	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Cabanatuan	M Ecija	28-01-98
721	F	MOLINAS GUAL, Joan	St Margalida	Bon Caz n 5	Inf	Soldat	Malaltia	Alta Mar	Alta Mar	06-11-96
722	F	PERELLO PIZA, Mateu	St Margalida	Bon Caz n 6	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	03-04-97
723	?	PASTOR FONT, Guillem	St Margalida ?	?	?	Malaltia	S Margalid	Balears		30-06-99
724	C	FERRER CRESPI, Miquel	St Margalida	Habana	Inf	Soldat	Malaltia	Matanzas	Matanzas	08-08-97
725	P	PENURIAS COMELLAS (?), Nadal	St Margalida ?	?	?	Malaltia	San Juan	Pto Rico		30-12-95
748	C	TIMONER TORRES, Joan	St Margalida	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	16-11-97
749	C	CANOVAS FERRER, Gabriel	St Margalida	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Alquizar	l'Havana	07-03-97

726	C	BORBOY TORRES, Guillem	Sta Maria	?	Inf	Soldat	Camp batalla	Guisa	Santiago	05-12-97
727	C	BIBILONI AMENGUAL, Tomas	Sta Maria	Artilleria	Art	Artill	Malaltia	Manzanillo	Santiago	05-05-98
728	P	QUETGLAS MESQUIDA, Pere	Sta Maria	Bon Prov	?	?	Malaltia	San Juan	Pto Rico	30-12-95

Reg. M	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort	
729	C	BARCELO EXPOSITO, Guillem	Santanyi	Guipuzcoa	Inf	Soldat	Malaltia	Matanzas	Matanzas	28-08-98
730	C	BONET VIDAL, Guillem	Santanyi	Barbastro	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	20-02-98
731	C	BARCELO RIGO, Pere	Santanyi	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Guira de M	l'Havana	10-04-98
732	C	BONET TUR, Joan	Santanyi	Baleares	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	25-11-97
733	C	VIDAL VIDAL, Antoni	Santanyi	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Sagua	Sta Clara	06-12-97
734	C	FERRER EXPOSITO, Bonaventura	Santanyi	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	19-10-97
735	C	VILA CANOVAS, Rafel	Santanyi	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	28-09-97
736	C	CERVERA VIDAL, Josep	Santanyi	Baleares	Inf	Soldat	Vòmit	Alquizar	l'Havana	21-09-97
737	C	PORCEL SALOM, Miquel	Santanyi	Sanidad Mil	San	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	29-06-97
738	C	SERVERA MONTALBAN, Sebastia	Santanyi	Cuba P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	17-01-97
739	C	VIDAL FERRER, Miquel	Santanyi	Guard Civil	GC	Guàrdia	Malaltia	l'Havana	l'Havana	27-10-96
740	C	MIRALLES VICENS, Joan	Santanyi	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Punta Brav	l'Havana	10-10-96
741	C	FERRER LLADERA, Jacint	Santanyi	Chiclana	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	24-11-96
742	C	RIGO VIDAL, Andreu	Santanyi	Cuba P	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	14-10-96
743	C	BONET VIDAL, Bartomeu	Santanyi	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	29-11-96
744	F	RIGO BARCELO, Bernat	Santanyi	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	18-08-97
745	F	VIDAL VIDAL, Jordi	Santanyi	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	02-11-97
746	F	BONET BURGUERA, Miquel	Santanyi	Art de Plaza	Art	Soldat	Camp batalla	S Nicolas	Cavite	02-11-97
747	F	VIDAL VIDAL, David	Santanyi	?	Inf	Soldat	Malaltia	Barcelona	Barcelona	18-02-98

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
750 C	CANAVES GUAL, Bernat	Selva	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Remedios	Sta Clara	20-09-98
751 C	MARTORELL MARTORELL, Guillem	Selva	?	Bri	Soldat	Ferides	Sancti-Spi	Sta Clara	16-09-98
752 C	POCOVI GERAL(?), Antoni	Selva	?	Vol	Soldat	Camp batalla	Nuevistas	Puerto P	03-08-98
753 C	GRAU TUGORES, Miquel	Selva	Balears P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	28-08-97
754 F	PONS MARTORELL, Joan	Selva	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	23-09-97
755 F	SASTRE ROTGER, Llorenç	Selva	?	?	?	Malaltia	Selva	Balears	30-06-99
756 F	MORRO MARTORELL, Llorenç	Selva	?	?	?	Malaltia	Selva	Balears	30-06-99
757 C	MORRO MARTORELL, Jaume	Selva	Alfonso XIII	Inf	Tinent	Malaltia	Palma	Balears	16-04-98

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
758 C	BONAFE COLL, Joan	Biniamar	Balears P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	16-02-98

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
759 C	MESTRE PONS, Jaume	Sineu	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Trinidad	Sta Clara	01-10-98
760 C	RAMIS GELABERT, Joan	Sineu	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	17-09-98
761 C	MAS ALOU(?), Francesc	Sineu	Cuba	Inf	Soldat	Vòmit	Sabanilla	Santiago	15-06-97
762 C	SASTRE REAL, Benet	Sineu	Sicilia	Inf	Soldat	Malaltia	Holguin	Santiago	17-11-97
763 C	GELABERT, Francesc	Sineu	Sicilia	Inf	Soldat	Malaltia	Holguin	Santiago	30-11-97
764 C	OLIVER RAMON, Pere	Sineu	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	11-11-97
765 C	MARTORELL TABANA(?), Francesc	Sineu	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	07-10-97
766 C	ALOMAR GELABERT, Josep	Sineu	Puerto Rico	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	23-10-97
767 C	VANRELL FILANE(?), Francesc	Sineu	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	07-10-97
768 C	REAL, Julià	Sineu	Art de Plaza	Art	Soldat	Vòmit	Artemisa	Pinar Rio	23-12-96
769 C	REAL VILA, Antoni	Sineu	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	18-11-96
770 C	BELLO(?) ROTGER, Joan	Sineu	8 I Guerrill	?	Caporal	Malaltia	San Diego	Pinar Rio	30-09-96
771 P	GELABERT RIUTORT, Joan	Sineu	?	Art	Soldat	Malaltia	San Juan	P Rico	30-12-96
772 P	SALACER PINTOR(?), Josep	Sineu	?	Art	Soldat	Malaltia	San Juan	P Rico	30-12-96

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
773 C	BERNAT MAGRANER, Josep	Soller	Balears P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	21-02-98
774 C	OLIVER VICENS, Ramon	Soller	Balears	Inf	Soldat	Vòmit	Guira	l'Havana	20-09-97
775 C	DOLC HUGUET, Jordi	Soller	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	14-10-97
776 C	MARQUES CANALS, Miquel	Soller	Balears	Inf	Soldat	Vòmit	Santiago V	l'Havana	24-09-97
777 C	DOLS CASASNOVAS, Ramon	Soller	Puerto Rico	Inf	Soldat	Vòmit	Puerto Pad	Santiago	01-08-97
778 C	ALCOVER COLL, Jaume	Soller	Canarias	Inf	Soldat	Malaltia	Bahia Hond	Pinar Rio	31-08-97
779 C	SANTOS FLORIT, Antoni	Soller	Balears	Inf	Soldat	Vòmit	Santiago V	l'Havana	29-06-97
780 C	FORTEZA SEGURA, Jaume	Soller	Art Montana	Art	Soldat	Malaltia	Trinidad	Sta Clara	28-01-97
781 C	CASTENER MAYOL, Miquel	Soller	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	02-11-96
782 P	ESTADES ALOY, Jaume	Soller	?	Art	Soldat	?	San Juan	P Rico	15-07-98

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
783 C	ROIG PERELLO, Joan	Biniraix	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	29-03-98

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
784 C	MARTORELL GRASO(?), Gabriel	Son Servera	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Sagua la 6	Sta Clara	08-09-98
785 C	CERVERA ARTIGUES, Pere	Son Servera	Balears	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	03-08-97
786 C	SANCHO PEREZ, Joan	Son Servera	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	11-10-97
787 C	MASSANET PASCUAL, Francesc	Son Servera	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	31-08-97
788 C	SORT SUREDA, Jaume	Son Servera	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	15-08-97
789 C	NEBOT BOMILA, Antoni	Son Servera	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	Marianao	l'Havana	19-08-97
790 F	ADROVER, Salvador	Son Servera	?	?	Soldat	?	Alaminas	Cavite	30-12-97
791 F	JOVER CASASNOVAS, Gabriel	Son Servera	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	25-10-97
792 C	RIVALTA ROVIRA, Bonaventura	Son Servera	?	Inf	Soldat	Malaltia	Alta Mar	Alta Mar	01-02-99

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
793 C	REVERT SANS, Bartomeu	Valldemossa	Baleares P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	15-08-97
794 C	RULLAN RIPOLL, Joan	Valldemossa	Isabel la C	Inf	Soldat	Malaltia	Mariel	Pinar Rio	25-12-96
795 C	TORRES DARDER, Rafel	Valldemossa	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Marianao	l'Havana	31-10-96

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
796 C	NICOLAU GELABERT, Sebastia	Vilafranca	San Quintin	Inf	Soldat	Vómit	Bejucal	l'Havana	07-10-97
798 F	NICOLAU GELABERT, Gabriel	Vilafranca	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Taal	Batangas	02-04-97
799 F	GAYA JAUME, Guillem	Vilafranca	?	Inf	Soldat	Malaltia	Barcelona	Barcelona	29-12-98

MALLORCA (SENSE PRECISAR)

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
2 C	BOVER VILA, Joan	Mallorca	?	?	Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	05-01-98
3 C	ALZAMORA, Guillem	Mallorca	?	?	Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	05-01-98
4 C	GIL NOGUERA, Josep	Mallorca	?	?	Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	05-01-98
5 F	CAMPINS, Jaume	Mallorca	?	?	Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	22-01-98
6 F	BUSQUETS, Joaquim	Mallorca	?	?	Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	22-01-98
7 F	FERRER, Bartomeu	Mallorca	?	?	Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	22-01-98
8 F	GARCIA CUENCA, Antonio	Mallorca	?	?	Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	22-01-98
11 F	GARAU TOUS, Llorenç	Mallorca	?	?	?	Malaltia	Mallorca	Balears	16-02-98
12 C	TOMAS PRATS, Lluç	Mallorca	?	?	?	Malaltia	Mallorca	Balears	16-02-98
32 C	ALOMAR ROSSELLO, Nadal	Mallorca	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Sta Clara	Sta Clara	08-10-98
40 C	RANIS POMAR, Jaume	Mallorca	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Cienfuegos	Sta Clara	05-09-98
42 C	RAMON VICENS, Antoni	Mallorca	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Sta Clara	Sta Clara	01-08-98
44 C	SASTRE BORRAS, Pere	Mallorca	Guard Civil	GC	6 Civil	Malaltia	Placetas	Sta Clara	18-08-98
45 C	BARCELÓ GIL, Antoni	Mallorca	Guipuzcoa	Inf	Soldat	Malaltia	Gdines	l'Havana	22-08-98
46 C	ESCANDELL ABRAHAM, Elies	Mallorca	Guipuzcoa	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	20-08-98
58 C	ALBERTO(?) CIFRE, Bernat	Mallorca	Andalucia	Inf	Soldat	Malaltia	Veguitas	l'Havana	18-02-98
59 C	CAVELLAS ARMENGOL, Jaume	Mallorca	Baleares P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	17-05-98
67 C	ARTIGUES GRIMALT, Miquel	Mallorca	Gerona	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	01-07-97
68 C	MAGRANER MARTOS(?), Guillem	Mallorca	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	25-07-98
74 C	FLEIXAS LLADO, Josep	Mallorca	M Cifuentes	Inf	Soldat	Malaltia	Isabela S	l'Havana	16-03-98
76 C	RAMIS MAJORAL, Pere	Mallorca	Sicilia	Inf	Soldat	Malaltia	Holguin	Santiago	19-01-98
79 C	RIPOLL LLADO, Lluís	Mallorca	Simancas	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	23-12-97
82 C	FERRER BELTRAN, Jaume	Mallorca	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	01-12-97
83 C	SALOM POU, Jaume	Mallorca	Alfonso XIII	Inf	Caporal	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	08-12-97
92 C	PONS NESTRE, Guillem	Mallorca	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	03-11-97
106 C	CASTRO PLANELLS, Bartomeu	Mallorca	M Cardenas	Inf	Soldat	Malaltia	Cardenas	Matanzas	12-10-97
107 C	FERRER ARMENGOL, Teodor	Mallorca	Havana	Inf	Soldat	Malaltia	Holguin	Santiago	19-10-97
122 C	FRAU RAMIS, Antoni	Mallorca	Puerto Rico	Inf	Soldat	Malaltia	Maniabon	?	03-09-97
130 C	POL BESTARD, Joan	Mallorca	Barbastro	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	23-06-97
135 C	MASSANET, Pere Lluç	Mallorca	Constitucion	Inf	Soldat	Vòmit	San Luis	Santiago	17-08-97
138 C	GARCIA CARDELL, Miquel	Mallorca	Baleares	Inf	Soldat	Vòmit	Sant Balos	l'Havana	12-09-96
144 C	BIBILONI COLL, Marti	Mallorca	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	Mariel	Pinar Rio	20-12-96
145 C	MAJOR CERDA, Antoni	Mallorca	M Cristina	Inf	Soldat	Vòmit	Colon	Matanzas	01-01-97
150 C	ORTIGA(?) GRIMALT, Miquel	Mallorca	Gerona	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	01-07-97
151 C	ODRADOR JUAN, Pere	Mallorca	Numancia	Cav	Soldat	Vòmit	Gdines	l'Havana	02-07-97
157 C	MESQUIDA LLITERAS, Antoni	Mallorca	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Punta Brav	l'Havana	09-10-96
159 C	GELABERT DUREGA(?), Antoni	Mallorca	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Bahia Hond	Pinar Rio	13-10-96
160 C	ZUENGLAS(?) MASSANET, Joan	Mallorca	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Bahia Hond	Pinar Rio	14-10-96
161 C	BORRAS PONS, Joan	Mallorca	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Bahia Hond	Pinar Rio	15-10-96
170 C	GOMEZ SUREDA, Francesc	Mallorca	M Cristina	Inf	Soldat	Vòmit	Matanzas	Matanzas	04-09-96
178 C	BARTOLO SIROT(?), Jaume	Mallorca	Canarias	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	19-12-96
179 C	SORIA PINTOS(?), Llorenç	Mallorca	Art de Plaza	Art	Artill	Vòmit	l'Havana	l'Havana	12-10-96
181 C	NESTRE MONTANER, Antoni	Mallorca	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Bahia Hond	Pinar Rio	11-10-96
190 C	CRESPI COLON, Josep	Mallorca	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	13-11-96
194 C	ADRIAG-AMIG(?), Macià	Mallorca	Cuba P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	22-11-96
196 C	BERGAS IROTE(?), Josep	Mallorca	Cuba P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	27-11-96
234 F	MOTTA(?), Cosme	Mallorca	?	Inf	Tinent	Camp Batalla	Baler	Principe	05-10-98
235 C	BONET ROSSELLO, Lluç	Mallorca	?	?	Soldat	?	?	?	30-03-96
236 C	SALVA BOVER, Cosme	Mallorca	?	?	Soldat	?	?	?	30-03-96
237 C	LLULL ROSSELLO, Jaume	Mallorca	?	?	Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	30-09-96
239 C	FERRER FERRER, Josep Antoni	Mallorca	?	Inf	Soldat	?	?	?	09-12-96
240 C	FULLANA BALLESTER, Simo	Mallorca	?	Inf	Soldat	?	?	?	09-12-96
241 C	DOLS COLL, David	Mallorca	?	Inf	Soldat	?	?	?	09-12-96
312 P	PASQUAL JAUME, Simo	Mallorca	?	?	?	Malaltia	San Juan	P Rico	31-12-97

MENORCA (PER NUCLIS DE POBLACIO)

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
31 C	TUDURI, Didac	Mao	Adm Militar	Inf	Factor	Malaltia	Cienfuegos	Sta Clara	04-10-98
39 C	MODESTO JIMENEZ, Gonzalo	Mao	Mad-Ras	Inf	Soldat	Camp Batalla	Regla	l'Havana	29-05-98
75 C	CARRERAS SALORT, Pere	Mao	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	28-03-98
87 C	LLONDIA(?), Miquel	Mao	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Ciego Avil	Puerto P	27-11-97
112 C	BENEJAN BENEJAN, Francesc	Mao	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	21-11-97
124 C	PASQUAL GARNES, Tomàs	Mao	Art de Plaza	Art	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	17-08-97
127 C	SALAS ROGER, Joan	Mao	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	27-06-97
128 C	GOVALONS OLIVER, Joan	Mao	Puerto Rico	Inf	Soldat	Malaltia	S Antonio	l'Havana	29-08-97
134 C	JIMENEZ BOSCH, Joan	Mao	Simancas	Inf	Soldat	Malaltia	Felicidad	l'Havana	15-07-97
148 C	HUGUET FLUGUEDA, Josep	Mao	Cuba P	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	22-12-96
182 C	VIDAL CARDONA, Joan	Mao	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	23-11-96
188 C	TRIAY TOMAS, Jaume	Mao	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Vòmit	Ciego Avil	Puerto P	09-10-96
191 C	CACHATL PALLABUT(?), Antoni	Mao	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	10-11-96
198 C	BASUR COLL, Florenci	Mao	Ingenieros	Inf	Sergent	Vòmit	Ciego Avil	Puerto P	29-11-96
212 F	PONS-MERCADAL, Llorenç	Mao	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	13-08-97
217 F	SEINUNDO(?) TUTZO, Bartomeu	Mao	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	09-09-97
227 F	GORGJO(?) MORENO, Manuel	Mao	Bon Caz n 21	Inf	Caporal	Desaparegut	La Paz	Tarlac	14-01-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
24 F	PICO SINTES, Llorenç	Ciudadella	?	?	?	Malaltia	Barcelona	Barcelona	29-12-98
61 C	MARQUES BONET, Josep	Ciudadella	Art de Plaza	Art	Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	01-05-98
72 C	SASTRE MERCADAL, Miquel	Ciudadella	Andalucia	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	14-03-98
85 C	BENEJAN BENEJAN, Francesc	Ciudadella	Baleares P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	21-11-97
203 F	CASASNOVAS TORRES, Francesc	Ciudadella	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	12-10-97
204 F	JOVER TRIAY, Miquel	Ciudadella	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	12-12-97
205 F	FEBRER SEGUI, Joan	Ciudadella	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	10-11-97
208 F	LLABRES PONS, Bartomeu	Ciudadella	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	San Isidro	M Ecija	05-10-97
225 F	ROTGER MOLL, Joan	Ciudadella	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Calamba	Laguna	21-07-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
50 C	ARNAU RODRIGUEZ, Albert	Alaior	Union	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	25-05-98
69 C	ORFILA FORTUNY, Llorenç	Alaior	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Cienfuegos	Sta Clara	21-07-98
109 C	SINTES VILLALONGA, Miquel	Alaior	Baleares	Inf	Soldat	Vòmit	Gdira de M	l'Havana	11-10-97
158 C	ALZINA PONS, Miquel	Alaior	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Bahia Hond	Pinar Rio	11-10-96
163 C	SINTES ALZINA, Antoni	Alaior	San Quintin	Inf	Soldat	Camp Batalla	Cayo Toro	Pinar Rio	04-10-96
211 F	PONS SINTES, Antoni	Alaior	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Malate	Manila	02-09-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
77 C	VINENT MARQUES, Cristófol	es Mercadal	Baleares	Inf	Soldat	Vòmit	Urquiza	l'Havana	10-08-97
155 C	REAL FERRER, Valer	es Mercadal	Cuba P	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	27-10-96

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
60 C	BARBER PONS, Llorenç	Ferrieres	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	03-05-98
62 C	PONS PONS, Magi	Ferrieres	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	Mariel	Pinar Rio	28-03-98
90 C	ROGER MARQUES, Llorenç	Ferrieres	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	18-11-97
201 F	ALLES PELEGRI, Joan	Ferrieres	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Indaag	Cavite	17-05-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
47 C	MOLL MOLL, Andreu	es Migjorn	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Santiago V	l'Havana	04-08-98
51 C	BORRAS FERRER, Nicolau	es Migjorn	Rey	Cav	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	03-09-98
108 C	MOLL COLL, Joan	es Migjorn	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Guanajay	Pinar Rio	12-10-97

140	C	TORRES COSTA, Josep	es Migjorn	Il Bon Art	Art	Artill	Malaltia	l'Havana	l'Havana	05-03-97
142	C	TUDURI CASALI, Josep	es Migjorn	San Quintin	Inf	Soldat	Camp Batalla	Punta Brav	Pinar Rio	07-12-96
152	C	TEI(?) CAMPS, Francesc	es Migjorn	Cuba P	Inf	Soldat	Vómit	l'Havana	l'Havana	27-10-96
Reg. M		colonia nom	poble	cos		arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
215	F	SANS CARRETERD, Jeroni	es Castell	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	15-10-97

MENORCA (SENSE PRECISAR)

Reg. N t	colonia nom	poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
131	C CASASNOVAS AMOROS, Miquel	Menorca	Habana P	Inf Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	29-07-97

EIVISSA

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
15 F	PRATS MARI, Josep	Eivissa V	?	?	?	Malaltia	?	Balears	17-08-97
34 C	EXPOSITO CAMPOS, Joan	Eivissa V	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Isabela S	Sta Clara	07-10-98
37 C	MARI MARI, Gabriel	Eivissa V	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	19-09-98
52 C	MARI FERRER, Joan	Eivissa V	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	17-02-98
55 C	GUASCH TORRES, Joan	Eivissa V	España	Inf	Soldat	Vòmit	Tafasta	l'Havana	07-07-97
56 C	ESCANDELL FERRER, Josep	Eivissa V	Alfonso XIII	Mar	Fuster	Malaltia	l'Havana	l'Havana	09-08-97
70 C	ROIG TORRES, Antoni	Eivissa V	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	Marianao	l'Havana	24-07-98
95 C	TORRES RIBAS, Joan	Eivissa V	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	01-11-97
111 C	CARBONELL MARI, Antoni	Eivissa V	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	24-11-97
113 C	ALVARO, Juan	Eivissa V	Vol Vueltras	Inf	Volunt	Malaltia	Remedios	Sta Clara	31-10-97
116 C	PALERM SERRA, Marià	Eivissa V	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	24-09-97
117 C	TORRES TORRES, Josep	Eivissa V	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	03-09-97
164 C	GUASCH GUASCH, Vicenc	Eivissa V	Chiclana	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	23-11-96
171 C	TORRES CARDONA, Josep	Eivissa V	M Cristina	Cav	Soldat	Vòmit	Colon	Matanzas	17-09-96
172 C	PLANELL COSTA, Jaume	Eivissa V	Cuba	Cav	Soldat	Vòmit	Santiago	Santiago	06-08-96
173 C	BONET TORRES, Joan	Eivissa V	Artilleria	Art	Artill	Vòmit	l'Havana	l'Havana	27-09-96
177 C	ROLDAN-BORIA, Gabriel	Eivissa V	Isabel la C	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	11-12-96
199 C	FERRER RAMON, Vicenc	Eivissa V	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	22-11-96
202 F	BONET CORIA(?), Vicent	Eivissa V	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Talirag	Batangas	04-07-97
214 F	RIBAS RIBAS, Vicenc	Eivissa V	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	15-09-97
216 F	SERRA TORRES, Joan	Eivissa V	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	San Isidro	N Ecija	09-08-97
220 F	FERRAGUT TUR, Josep	Eivissa V	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	19-07-97
230 F	MAS SAMCHO, Miquel	Eivissa V	Bon Caz n 6	Inf	Soldat	Camp Batalla	Maic	Cavite	03-05-97
254 C	VARA DE REY Y RUBIO, Joaquin M	Eivissa V	?	Inf	General	Camp Batalla	El Caney	Santiago	01-07-98

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
14 ?	RIERA RIERA, Joan	Eivissa I	?	?	?	Malaltia	Palma	Balears	27-01-99
165 C	MARI MARI, Bartomeu	Eivissa I	Chiclana	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	23-11-96
231 F	JUAN, Antoni Pere	Eivissa I	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Camp Batalla	Talisay	Batangas	30-05-97
255 C	CLADERA CARDONA, Cristòfol	Eivissa I	?	?	Capellà	Malaltia	Puerto Pad	Santiago	13-10-95
256 C	GONZALEZ MESQUIDA, Adolf	Eivissa I	?	?	Soldat	?	Benjacal	?	30-06-97
300 C	TUR ESCANDELL, Vicent	Eivissa I	?	?	Soldat	?	?	?	31-12-97
301 C	FERRER MARI, ?	Eivissa I	?	?	Soldat	?	Cadis	Cadis	31-01-98
302 F	JUAN TUR, Vicent	Eivissa I	Bon Caz n 2	Inf	Soldat	?	?	?	21-02-97
303 C	FERRER FERRER, Vicent	Eivissa I	?	?	?	?	?	?	31-12-97
304 C	TUR REY, Marià	Eivissa I	?	?	?	?	l'Havana	l'Havana	19-08-97
305 C	RIERA TORRES, Antoni	Eivissa I	Cuba	?	?	?	La Corunya	La Corunya	29-09-98
306 C	SERRA PLANELL, Miquel	Eivissa I	Isabel la C	?	?	?	La Corunya	La Corunya	03-09-98
307 C	TORRES VIDAL, Antoni	Eivissa I	Constitucion	?	?	?	La Corunya	La Corunya	08-09-98
308 C	TORRES TORRES, Josep	Eivissa I	?	?	?	?	La Corunya	La Corunya	10-11-98
309 C	CARDONA VINGUT, Antoni	Eivissa I	?	?	Capellà	Malaltia	Puerto Pad	Santiago	28-06-97
310 C	MORENO PUIG, Carlos	Eivissa I	?	?	Coronel	Malaltia	Barcelona	Barcelona	27-12-98
311 C	?	Eivissa I	?	?	?	Malaltia	Alta Mar	-	05-11-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
10 ?	CLAPES RIBAS, Joan	Sta Eulària	?	?	?	Malaltia	Mao	Balears	13-10-98
35 C	MARI MARI, Josep	Sta Eulària	Baleares P	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	03-10-98
64 C	RAMON FERRER, Josep	Sta Eulària	?	Inf	Tinent	?	?	?	22-01-99
105 C	FERRER FERRER, Joan	Sta Eulària	Isabel la C	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	10-11-97
119 C	COLOMAR JUAN, Antoni	Sta Eulària	Burgos	Inf	Soldat	Vòmit	Cumana	Sta Clara	03-08-97
180 C	SERRA RIERA, Joan	Sta Eulària	P Cuba	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	18-10-96
224 F	RIBAS NOGUERA, Josep	Sta Eulària	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	04-08-97
226 F	ROSSELLO ROSSELLO, Joan	Sta Eulària	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	27-07-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	arma	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
48 C	TORRES PATUREN, Marià	St Gertrudis	España	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	30-08-91
49 C	TORRES RIERA, Antoni	St Gertrudis	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Santiago V	l'Havana	21-08-91

73	C	TOMAS RIERA, Josep	St Gertrudis Chiclana	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	21-01-98	
89	C	PALERM SERRA, Marià	St Gertrudis Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	24-09-97	
99	C	TORRES PALERM, Josep	St Gertrudis Puerto Rico	Inf	Soldat	Vòmit	Puerto Pad	Santiago	15-10-97	
193	C	RIERA TORRES, Antoni	St Gertrudis San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Guanajay	Pinar Rio	29-10-96	
313	P	RIBAS ROIG, Antoni	St Gertrudis Bon Prov	?	?	Malaltia	San Juan	P Rico	31-12-95	
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
t										
147	C	FERRER JUAN, Pere	Sant Carles	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Punta Brav	l'Havana	13-10-96
228	F	MAS JUAN, Vicenc	Sant Carles	Bon Caz n 6	Inf	Soldat	Camp Batalla	Maic	Cavite	03-05-97
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
t										
43	C	TUR PALLERO, Antoni	Jesus	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	06-08-98
98	C	TORRES TORRES, Joan	Jesus	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	13-10-97
104	C	TORRES BONET, Josep	Jesus	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	14-10-97
129	C	RIERA CLAPES, Josep	Jesus	Balears	Inf	Soldat	Vòmit	Santiago V	l'Havana	08-07-97
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
t										
41	C	COTA SERRA, Joan	Sant Rafel	Leon	Inf	Soldat	Malaltia	Regia	l'Havana	02-06-98
126	C	SERRA RIBAS, Antoni	Sant Rafel	Balears	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	15-08-97
141	C	TUR CARDONA, Bartomeu	Sant Rafel	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	02-05-97
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
t										
97	C	TORRES BONET, Joan	Sant Mateu	Canarias	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	19-10-97
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
t										
110	C	BONET TUR, Joan	Santa Agnès	Balears	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	15-11-97
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
t										
57	C	MARI RIPOLL, Joan	Sant Joan L	Balears	Inf	Soldat	Vòmit	l'Havana	l'Havana	02-08-97
96	C	TORRES MARI, Pere	Sant Joan L	Vol Puerto R	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	20-10-97
118	C	MARI MARI, Josep	Sant Joan L	Aragon	Inf	Soldat	Malaltia	Candelaria	Pinar Rio	04-09-97
136	C	MARI TORRES, Antoni	Sant Joan L	Balears	Inf	Soldat	Vòmit	?	?	21-07-97
137	C	RIPOLL MARI, Joan	Sant Joan L	Puerto Rico	Inf	Soldat	Malaltia	Gibara	l'Havana	21-04-97
183	C	VICENS JUAN, Antoni	Sant Joan L	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	26-11-96
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
t										
80	C	TORRES TORRES, Josep	Sant Miquel	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	30-12-97
81	C	ESCANDELL ROIG, Antoni	Sant Miquel	Balears	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	05-12-97
100	C	TUR ESCANDELL, Josep	Sant Miquel	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Guanajay	Pinar Rio	12-10-97
149	C	ESCANDELL TORRES, Joan	Sant Miquel	Habana	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana	l'Havana	07-07-97
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
t										
185	C	MARI MARI, Josep	Sant Vicent	San Quintin	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	l'Havana	09-12-96
229	F	MARI MARI, Joan	Sant Vicent	Bon Caz n 7	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	18-05-97
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
t										
23	F	ESCANDELL MAS, Andreu	St Llorenç B ?		Inf	Soldat	Malaltia	Barcelona	Barcelona	21-12-98
115	C	GUASP ROIG, Marià	St Llorenç B	Puerto Rico	Inf	Soldat	Vòmit	Santiago	Santiago	27-09-97
Reg. N	colonia nom		poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
t										
139	C	RIBAS MARI, Joan	Sant Josep	10 Bon Art	Art	Artill	Vòmit	l'Havana	l'Havana	06-12-96
187	C	MUSEDÓ VARELA(?), Pedro	Sant Josep	Art de Plaza	Art	Artill	Vòmit	l'Havana	l'Havana	14-11-96
213	F	PRATS BLASE(?), Josep	Sant Josep	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	18-08-97
298	C	TUR RIBAS, Vicent	Sant Josep	?	Inf	Tinent	?	?	?	27-11-97

Reg. N	colonia nom	poble	cos	area	graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mort
53	C	TUR TUR, Josep	St Agusti V	Isabel la C	Inf	Soldat	Malaltia	Manzanillo Santiago	11-12-97
120	C	RIBAS SERRA, Domingo	St Agusti V	Art Montala	Art	Soldat	Vémit	Mariel Pinar Rio	21-08-97
192	C	PRATS RIBAS, Josep	St Agusti V	San Quintin	Inf	Soldat	Vémit	Santiago V l'Havana	31-10-96
33	C	CARDONA RIERA, Joan	Sant Jordi S	Espala	Inf	Soldat	Malaltia	l'Havana l'Havana	08-10-98
71	C	COSTA ROIG, Joan	Sant Jordi S	li Bon Art	Art	Artill	Malaltia	l'Havana l'Havana	18-12-97
94	C	RIBAS RIBAS, Josep	Sant Jordi S	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	Seira de M l'Havana	07-11-97
156	C	RIBAS CARDONA, Antoni	Sant Jordi S	San Quintin	Inf	Soldat	Vémit	Santiago V l'Havana	29-10-96

FORMENTERA

reg. N t	colonia nom	poble	cos	arma graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor
252 C	TUR TORRES, Manuel	Formentera	?	Mar Mari	Camp Batalla	Santiago	Santiago	03-07-98

BALEARS (SENSE PRECISAR)

Reg. N	colonia nom	poble	cos	area graduacio	causa_mort	lloc_mort	prov_mort	data_mor	
1 ?	TERRASSA, Antoni	?	?	?	?	Malaltia	Palma	Balears	13-01-97
9 F	MAS ESCANDELL, Bartomeu	?	?	?	Soldat	Malaltia	Alta Mar	-	22-01-98
16 C	BAUZA, Joan	?	?	?	?	Malaltia	Alta Mar	-	10-01-99
17 C	MORA, Francesc	?	?	?	?	Malaltia	Alta Mar	-	10-01-99
18 C	SERRA, Angel	?	?	?	?	Malaltia	Alta Mar	-	10-01-99
19 C	MARQUES TORRES, Francesc	?	?	?	?	Malaltia	Alta Mar	-	18-09-98
20 C	ANDREU, Josep	?	?	?	?	Malaltia	Alta Mar	-	18-09-98
21 C	TORRES OLIVER, Ramon	?	?	?	?	Malaltia	Alta Mar	-	18-09-98
22 C	FERRER EXPOSITO, Venanci	?	?	?	?	Malaltia	Alta Mar	-	18-09-98
25 ?	TOMAS, Francesc	?	?	?	?	Malaltia	Barcelona	Barcelona	15-01-99
26 C	ARMENSO L FERRASUT, Joan	?	?	?	Soldat	Malaltia	Valladolid	Valladolid	04-11-97
27 C	PROVENCAL TORRES, Llorenç	?	?	?	Soldat	Malaltia	La Corunya	La Corunya	01-12-97
28 C	JULIA NOGUERA, Julià	?	?	?	Soldat	Malaltia	Cadix	Cadix	27-02-98
29 C	FERRER RIERA, Antoni	?	?	?	Soldat	Malaltia	La Corunya	La Corunya	24-10-98
30 C	ANDREU BOSCH, Andreu	?	?	?	Soldat	Malaltia	La Corunya	La Corunya	23-09-98
38 C	MORRACH GELABERT, David	?	Guipuzcoa	Inf	Soldat	Malaltia	Gèmines	1'Havana	08-09-98
54 C	VICENS BINIMELIS, Bartomeu	?	Isabel la C	Inf	Soldat	Malaltia	Manzanillo	Santiago	22-12-97
63 C	HOYO(?) SOLER, Joan	?	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	1'Havana	1'Havana	18-04-98
65 C	BARCELO NESTRE, Cristófol	?	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	1'Havana	1'Havana	10-04-98
66 C	RABASSA PASTOR, Miquel	?	Andalucia	Inf	Soldat	Malaltia	Cauto	Santiago	09-12-97
84 C	VIDAL VIDAL, Antoni	?	Alfonso XIII	Inf	Soldat	Malaltia	Sagüa	Sta Clara	06-12-97
86 C	COLL ANDREU, Josep	?	Baza	Inf	Soldat	Malaltia	Media Luna	Santiago	19-02-98
88 C	LLANAS MULERA(?), Antoni	?	Pavia	Inf	Soldat	Malaltia	Matanzas	Matanzas	13-11-97
91 C	GARCIA IDINA(?), Amador	?	Union	Inf	Soldat	Malaltia	Bayamo	Santiago	26-09-97
93 C	RIBAS PALMER, Domingo	?	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	1'Havana	1'Havana	10-11-97
101 C	MIR FERRER, Gabriel	?	Constitucion	Inf	Soldat	Malaltia	1'Havana	1'Havana	20-12-97
102 C	PRATS GOMEZ, Julià	?	Marina	Mar	Mari	Malaltia	1'Havana	1'Havana	19-10-97
114 C	ROIG SALVA, Pere	?	Puerto Rico	Inf	Soldat	Malaltia	1'Havana	1'Havana	30-10-97
121 C	ALOS GELABERT, Miquel	?	Puerto Rico	Inf	Soldat	Vòmit	Puerto Pad	Santiago	12-08-97
123 C	GUINART MASSANET, Pere	?	Constitucion	Inf	Soldat	Vòmit	San Luis	Santiago	17-08-97
125 C	RIPOLL ESTADES, Pau	?	Gerona	Inf	Soldat	Malaltia	1'Havana	1'Havana	15-08-97
132 C	PONS PONS, Miquel	?	San Quintin	Inf	Soldat	Malaltia	1'Havana	1'Havana	27-07-97
133 C	ADROVER ADROVER, Miquel	?	Baleares	Inf	Soldat	Malaltia	1'Havana	1'Havana	09-10-96
143 C	MASCARO MASSO, Bartomeu	?	Art de Plaza	Art	Artill	Malaltia	1'Havana	1'Havana	13-03-97
146 C	BRUNET ARAL(?), Pere	?	M de Mexico	Inf	Volunt	Malaltia	1'Havana	1'Havana	13-01-97
153 C	CAVELLAS PINOUR(?), Josep	?	Cuba P	Inf	Soldat	Malaltia	1'Havana	1'Havana	30-10-96
154 C	ALBANUSA(?) GELABERT, Tomàs	?	Cuenca	Inf	Soldat	Vòmit	1'Havana	1'Havana	26-10-96
162 C	SERRA PONS, Jaume	?	Murcia	Inf	Soldat	Vòmit	Guanajay	Pinar Rio	12-10-96
166 C	BONET PALLICER, Benet	?	Chiclana	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	1'Havana	25-11-96
167 C	ORELL CERDA, Anaclet	?	Chiclana	Inf	Soldat	Vòmit	Marianao	1'Havana	26-11-96
168 C	JUAN BONET, Antoni	?	Art Montala	Art	Artill	Vòmit	1'Havana	1'Havana	12-11-96
169 C	CAPO ROSSELLO, Nicolau	?	Art de Plaza	Art	Artill	Vòmit	1'Havana	1'Havana	10-11-96
174 C	ZANOSQUERA BIBILONI, Francesc	?	Cuba	Inf	Soldat	Malaltia	1'Havana	1'Havana	10-09-96
175 C	PERELLO FONT, Pere	?	Cuba	Inf	Soldat	Vòmit	1'Havana	1'Havana	05-10-96
176 C	ADROVER ROSSELLO, Miquel	?	Cuba	Inf	Soldat	Malaltia	1'Havana	1'Havana	08-10-96
184 C	ALDY CIPRES(?), Joan	?	Cuba P	Inf	Soldat	Vòmit	1'Havana	1'Havana	09-12-96
186 C	VILLALONGA CERDA, Antoni	?	Art de Plaza	Art	Artill	Vòmit	1'Havana	1'Havana	04-11-96
189 C	VIDAL OLIVER, Antoni	?	Simancas	Inf	Soldat	Vòmit	1'Havana	1'Havana	16-11-96
195 C	BARCELO BARCELO, Andreu	?	Cuba P	Inf	Soldat	Vòmit	1'Havana	1'Havana	24-11-96
197 C	ORRADOR BARCELO, Francesc	?	Artilleria	Art	Artill	Vòmit	1'Havana	1'Havana	25-11-96
200 F	LLULL JUAN, Pere	?	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Camp Batalla	Iaus	Cavite	24-03-97
206 F	MARTINEZ SANCHEZ, Juan	?	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	04-11-97
207 F	MAS MAS, Antoni	?	Bon Caz n 11	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	05-11-97
209 F	MASCARO GINESTRA, Macià	?	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	11-09-97
210 F	PITA BOLAR(?), Antoni	?	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	26-09-97
218 F	BONET FONT, Jaume	?	Bon Caz n 6	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	16-07-97
219 F	TORRES PALOU, Francesc	?	Bon Caz n 13	Inf	Soldat	Malaltia	Calamba	Laguna	19-06-97
221 F	FORTUNY SALVAT, Antoni	?	Art Montala	Art	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	12-07-97
222 F	FONT SERRA, Joan	?	Bon Caz n 7	Inf	Soldat	Malaltia	Manila	Manila	08-07-97
223 F	RIPOLL MORLA, Bartomeu	?	Bon Caz n 7	Inf	Soldat	Malaltia	Naic	Cavite	06-07-97
233 F	PICU, Francesc	?	Civil	-	-	Assassinat	Mar Luzon	-	30-07-98

238	C	PONCELL SITJES, Nadal	?	?	Art	Tinent	Vémit	?	?	30-09-96
242	C	VIVES, Miquel	?	?	Inf	Soldat	?	?	?	25-12-96
243	C	SALAS DURAN, Joan	?	?	Inf	Soldat	?	?	?	25-12-96
244	C	RIERA AMENGUAL, Joaquim	?	?	Inf	Caporal	?	?	?	25-12-96
245	C	PERELLO FUSTER, Pere	?	?	Inf	Soldat	?	?	?	25-12-96
246	C	CORONILLO(?) HUGUET, Pere	?	?	Inf	Soldat	?	?	?	25-12-96
247	C	TOUS PUJOL, Mateu	?	?	Inf	Soldat	?	?	?	25-12-96
248	C	HUGUET, Mateu	?	?	Inf	Soldat	?	?	?	30-12-96
249	C	MATEU GRAMAS(?), Tomás	?	?	Inf	Tinent	Camp Batalla	?	?	24-05-97
250	C	ROTGER LLOMPART, Tomás	?	Linares n 64	Inf	Coronel	Camp Batalla L. Carmen	?	?	17-10-97
251	C	PASQUAL BAUZA, Joan	?	Luzon	Inf	Tinent	?	?	?	14-04-98
253	C	SANS COLL, Felip	?	?	Inf	Tinent	?	Guanajay	Pinar Rio	01-11-96
257	F	FORTUNY MORAGUES, Ignasi	?	?	?	Capità	Camp Batalla Visayas	?	?	20-10-98
258	F	MOREY ALZAMORA, Pau	?	?	Inf	Tinent	Ferides	?	?	17-02-99
259	C	BISBAL RANCEVILLE(?), Miquel	?	?	Cav	Tinent	?	C Espino	?	01-11-95

11.5. REGISTRE DELS SOLDATS BALEARS REPATRIATS DE CUBA, LES
FILIPINES I PUERTO RICO (1896-99)

**REGISTRE DELS SOLDATS BALEARS REPA-
TRIATS DE CUBA, DE LES FILIPINES I DE PUERTO
RICO (1896-99)**

INTRODUCCIÓ

En aquest registre hi han tengut cabuda totes aquelles persones que han reunit les següents condicions:

- 1- Esser balears (és a dir, o mallorquins o menorquins o eivissencs o formenterencs).
- 2- Formar part de les forces armades espanyoles.
- 3- Haver retornat d'Ultramar (Cuba, les Filipines i Puerto Rico) durant o després de les guerres colonials de 1895-98.

Cada fitxa inclou les següents dades:

- 1- Colònia
- 2- Nom
- 3- Poble
- 4- Graduació
- 5- Port de retorn (que hem abreviat com a port ret)
- 6- Causa de retorn (que hem abreviat com a causa ret)
- 7- Data de retorn (que hem abreviat com a data ret)

De vegades no hem pogut precisar la colònia perquè les nostres fonts només indicaven que la persona en qüestió tornava d'Ultramar. En aquests casos hem optat per posar un interrogant. En alguns casos el nom apareix desfigurats o castellanyitzats a la documentació original. Hem intentat reconstruir alguns noms amb l'ajut de l'obra de Francesc de Borja MOLL (1987): *Els llinatges catalans* (Moll, Mallorca). Quan això no ha estat possible hem copiat el nom tal com apareix a la documentació seguit d'un interrogant.

Quan la nostra informació no precisava el poble d'origen hem posat un interrogant, que s'ha d'entendre en el sentit que sabem cert que es tracta d'un balear però no podem concretar el poble. Hem intentat precisar al màxim el nucli de població, malgrat que no sigui municipi. Així apareixen citats

Sant Elm (Andratx)
Orient (Bunyola)
es Capdellà (Calvià)
Cala Rajada (Capdepera)
s'Horta (Felanitx)
Pont d'Inca (Marratxí)
Bonanova (Palma)
es Coll d'En Rabassa (Palma)
Gènova (Palma)
s'Indioteria (Palma)
els Hostalets (Palma)
el Molinar (Palma)

Santa Catalina (Palma)
Sant Jordi (Palma)
es Secar de la Real (Palma)
la Soledat (Palma)
Son Espanyolet (Palma)
Son Rapinya (Palma)
Son Sardina (Palma)
el Terreno (Palma)
sa Vileta (Palma)
s'Alqueria Blanca (Santanyi)
Biniamar (Selva)
Caimari (Selva)
Biniali (Sencelles)

Això pel que fa a Mallorca. A Menorca només tenim el cas de Llucmaçanes, en el terme municipal de Maó.

A Eivissa, tenim els següents nuclis de població:

Sant Mateu (Sant Antoni)
Sant Rafel (Sant Antoni)
Santa Agnès (Sant Antoni)
Sant Agustí des Vedrà (Sant Josep)
Sant Miquel de Balansat (Sant Josep)
Sant Jordi de ses Salines (Sant Josep)
Santa Gertrudis (Santa Eulària)
Sant Carles (Santa Eulària)

També s'ha de tenir en compte el cas d'Establiments que aleshores era un municipi independent i que des de 1919 depèn de Palma.

A més, hem d'indicar que ha estat impossible distingir entre Eivissa illa i Eivissa terme municipal —Eivissa Vila—.

Com és lògic, quan sabiem l'illa, però no el municipi en concret, hem posat l'illa.

Respecte al port de retorn, en el cas dels repatriats durant la repatriació general (a partir de l'agost de 1898), es refereix al port de les Illes Balears pel qual tornaren. En canvi, en el cas dels repatriats abans de l'agost de 1898 per malaltia, es refereix al port de la Península Ibèrica al qual arribaren.

Pel que fa a la data, quan no hem sabut la data exacta de retorn d'un repatriat però teníem constàncies que havia tornat durant la repatriació general,

hem posat la data 01/01/99.

Per a l'elaboració d'aquest registre de repatriats hem utilitzat un programa de dBase III i hem d'agrair el disseny del fitxer que hem emprat a l'historiador Arnau Company Matas.

Lamentablement, per qüestions tècniques, no hem pogut utilitzar les grafies 'ç' i 'ñ' ni accents.

FONTS

Les fonts bàsiques per a l'elaboració d'aquest registre han estat les següents:

- 1- Pel període posterior a agost de 1898, els llistats de repatriats que apareixen a *La Almudaina*. Aquests llistats també apareixen a altres diaris de l'època. Nosaltres també hem consultat *La Correspondencia* i *El Ancora*.
- 2- Pel període anterior a agost de 1898, els llistats de repatriats que apareixen en el *Diario Oficial del Ministerio de la Guerra*, amb els títols de *Regresados de Cuba* (1896-98), *Regresados de Filipinas* (1896-98).

Aquesta informació ha estat complementada, sobretot pel període 1895-1896, amb les *Noticias y relaciones históricas de Mallorca 1891-1895 i 1896-1990*, de Joan Pou Muntaner.

En casos concrets, hem utilitzat altres fonts. Així, en el cas dels municipis de Selva i Llucmajor, hem disposat de documentació dels arxius municipals respectius, i en el cas de l'illa d'Eivissa hem aprofitat la informació que apareixia en el *Diario de Ibiza* (1897-1899).

També hem utilitzat diverses fonts bibliogràfiques:

- CAPÓ VILLALONGA, Jaume (1990): "*Història de Lloseta Volum quart (El segle XIX)*", Mallorca.
- CIFRE LOUBRIEL, Esteva (1975): "*La formación del pueblo puertorriqueño. La contribución de los catalanes, baleáricos y valencianos*", Instituto de Cultura Puertorriqueña, San Juan.
- GARRIDO ALVÁREZ, Leandro (1991): "*El último mallorquín de Filipinas*", "*El Día 16 de Baleares*", 3 de març de 1991, pàg. 18.
- GORDILLO COURCIERES, José Luis (1981): "*Formentera Historia de una isla*", Albatros, València.
- GUAL TRUYOLS, Simón (1986): "*Un siglo de historia de Inca a través de su guarnición militar (1874-1896)*", Palma.
- MACABICH, Isidoro (1966): "*Historia de Ibiza. Volumen II. Crónicas siglo XIX*", Daedalus, Palma.
- MIRALLES, Joan (1973): "*Un poble, un temps*", Turneda, Palma de Mallorca.

—SALAS COLOM, Antonio (1988): *"La fuente de las tortugas"*. Palma.

—SERRA DE GAYETA I D'ASPRER, Francesc (1981): *"Aportació a la història de Pollença"*. Pollença.

Amb les fonts bibliogràfiques i arxivístiques hem elaborat les fitxes números:

2638 a 2646, 2650 a 2655, 2669 a 2672, 2678 a 2685 i 2696.

A més, hem emprat fonts orals recollides durant el 1991 a Alaró, Alcúdia, Ariany, Campanet, Campos, Felanitx, Llubí, Manacor, Mancor de la Vall, Montuïri, Porreres, Santa Margalida, Santanyí, Sineu, Son Sardina i Son Servera.

Amb aquestes fonts orals hem realitzat els registres:

2647 a 2649, 2652 a 2668, 2673 a 2677, 2686 a 2692 i 2695.

ABREVIATURES

ABREVIATURES COLÒNIA

- C** = Cuba
- F** = Filipines
- P** = Puerto Rico

ABREVIATURES GRADUACIÓ

Art	=	Artiller (sense precisar la graduació)
Aud	=	Auditor de guerra
C	=	Capellà
Ca	=	Capità
CaN	=	Capità de Navili
Cap	=	Caporal
Cav	=	Cavalleria (sense precisar la graduació)
Co	=	Corneta
Com	=	Comandant
Con	=	Conestable
Cor	=	Coronel
Eng	=	Enginyer
Far	=	Farmacèutic
GC	=	Guàrdia Civil
Mar	=	Marí de guerra (sense precisar la graduació)
Met	=	Metge (idem)
Mus	=	Músic
Of	=	Oficial
Sgt	=	Sergent
Sol	=	Soldat
Sot	=	Sots-inspector
Tin	=	Tinent

ABREVIATURES POBLE D'ORIGEN

A MALLORCA:

s'Alqueria	=	s'Alqueria Blanca (a Santanyi)
es Coll	=	es Coll d'En Rabassa (a Palma)
S Espanyolet	=	Son Espanyolet (a Palma)
Sant Joan M	=	Sant Joan
Sant Jordi M	=	Sant Jordi (a Palma)
S de la Real	=	es Secar de la Real (a Palma)

A MENORCA:

Ciutadella	=	Ciutadella de Menorca
es Migjorn	=	es Migjorn Gran

A EIVISSA:

Sant Joan L	=	Sant Joan de Labritja
Sant Jordi S	=	Sant Jordi de ses Salines (a Sant Josep de sa Talaia)
St Agustí V	=	Sant Agustí des Vedrà (a Sant Josep de sa Talaia)

PORT DE RETORN

Barna	=	Barcelona
Santan	=	Santander
Valènc	=	València

CAUSA DEL RETORN

C	=	Cortesia del país
M	=	Malalt
S	=	Substituït
R	=	Repatriació general

(a partir d'agost de 1898)

MALLORCA (PER NUCLIS DE POBLACIO)

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
271 C	AMOROS PALOU, Pere	Alaro	Sol	Palma	R	17-11-98
317 C	LLULL ROSSELLO, Nadal	Alaro	Sol	Palma	R	21-12-98
704 C	ISERN RIERA, Jaume	Alaro	Sol	Palma	R	12-01-99
764 C	SAMPOL BARCELÓ, Gabriel	Alaro	Sol	Palma	R	15-01-99
797 C	SASTRE COLL, Antoni	Alaro	Sol	Palma	R	15-01-99
1070 C	ISERN REUS, Guillem	Alaro	Sol	Palma	R	01-02-99
1357 C	PERELLO, Guillem	Alaro	Sol	Palma	R	08-02-99
1418 C	SAMPOL, Bartomeu	Alaro	Sol	Palma	R	08-02-99
2368 C	ROSSELLO SASTRE, Bartomeu	Alaro	Sol	Santan	M	27-07-97
2503 F	GUASP BORRAS, Francesc	Alaro	Sol	Barna	M	04-09-97
2677 ?	NICOLAU, Joan	Alaro	?	?	R	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
65 C	PONS PORTOL, Joan	Alcudia	Mar	Alcudia	R	30-09-98
66 C	FERRAGUT REINES, Miquel	Alcudia	Mar	Alcudia	R	30-09-98
67 C	SIMO PALERM, Jaume	Alcudia	Mar	Alcudia	R	30-09-98
68 C	RAMON CABANELLAS, Guillem	Alcudia	Mar	Alcudia	R	30-09-98
182 C	MARQUES STRANY, Pere	Alcudia	?	Palma	R	03-11-98
195 C	FONS MARTORELL, Francesc	Alcudia	Sol	Palma	R	06-11-98
305 C	ROSSELLO FERRER, Sebastià	Alcudia	Sol	Palma	R	17-11-98
392 C	CORRO SQUIER, Jaume	Alcudia	Sol	Palma	R	18-12-98
509 C	CIFRE CIFRE, Rafel	Alcudia	Sol	Palma	R	01-01-99
562 C	TORRES CERDA, Joan	Alcudia	Sol	Palma	R	01-01-99
565 C	RIERA INES, Antoni	Alcudia	Sol	Palma	R	01-01-99
586 C	BELTRAN COLOM, Josep	Alcudia	Sol	Palma	R	01-01-99
674 C	MONER FERRER, Miquel	Alcudia	Sol	Palma	R	01-01-99
802 C	VIVES VICENS, Pere	Alcudia	Sol	Palma	R	15-01-99
1005 C	BISBAL MARQUES, Miquel	Alcudia	Sol	Palma	R	25-01-99
1367 C	LLONPART, Llorenç	Alcudia	Sol	Palma	R	08-02-99
1372 C	MARTORELL, Bartomeu	Alcudia	Sol	Palma	R	08-02-99
1506 C	PONS, Martí	Alcudia	Sol	Palma	R	08-02-99
1713 ?	BENASSAR PONS, Antoni	Alcudia	Sol	Palma	R	13-01-99
1862 ?	SOCIAS BAGUR, Josep	Alcudia	Sol	Palma	R	18-02-99
2139 ?	PARETS, Gabriel	Alcudia	Sol	Palma	M	09-04-98
2463 C	SAFONT SERRA, Antoni	Alcudia	Sol	Corunya	M	01-01-98
2691 C	PONS, Llorenç	Alcudia	Mar	?	R	01-01-99
2692 C	PONS GOMILA, Joan	Alcudia	Mar	?	R	31-12-98
2695 C	SALORD BENASSAR, Joan	Alcudia	Mar	?	R	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
210 C	TOUS SAN MARTIN, Gabriel	Algaida	Sol	Palma	R	06-11-98
314 C	FORNES SASTRE, Llorenç	Algaida	Sol	Palma	R	21-11-98
315 C	FORNES VALDES, Jaume	Algaida	Sol	Palma	R	21-11-98
354 C	ROCA CAPELLA, Bernat	Algaida	Sol	Palma	R	18-12-98
370 C	MASCARD MUT, Josep	Algaida	Sol	Palma	R	17-12-98
611 C	VICH FIOL, Bartomeu	Algaida	Sol	Palma	R	01-01-99
679 C	SASTRE MULET, Miquel	Algaida	Sol	Palma	R	01-01-99
768 C	GELABERT JOAN, Andreu	Algaida	Sol	Palma	R	15-01-99
785 C	LLANERAS COLL, Rafel	Algaida	Sol	Palma	R	15-01-99
895 C	JANER BARCELÓ, Joan	Algaida	Sol	Palma	R	21-01-99
906 C	OLIVER MARIMON, Miquel	Algaida	Sol	Palma	R	25-01-99
927 C	SASTRE AMENGUAL, Pere	Algaida	Sol	Palma	R	25-01-99
950 C	PERICAS LLABRES, Pere	Algaida	Sol	Palma	R	25-01-99
966 C	PUJOL JUAN, Pere	Algaida	Sol	Palma	R	25-01-99
974 C	BALLESTER VANRELL, Mateu	Algaida	Sol	Palma	R	25-01-99
1009 C	GALMES GARI, Llorenç	Algaida	Sol	Palma	R	25-01-99
1080 C	MASCARD TORRES, Gaspar	Algaida	Sol	Palma	R	01-02-99
1343 C	JUAN RIUTORT, Jaume	Algaida	Sol	Palma	R	08-02-99
1385 C	SASTRE, Ramon	Algaida	Sol	Palma	R	08-02-99
1416 C	MULET, Pere	Algaida	Sol	Palma	R	08-02-99
1449 C	MASSANET, Joan	Algaida	Sol	Palma	R	08-02-99
1608 C	POCOVI RAMON, Guillem	Algaida	Sol	Palma	R	04-03-99
1620 C	SERVERA, Bartomeu	Algaida	Sol	Palma	R	04-03-99
1625 C	VILA CAMP, Pere	Algaida	Sol	Palma	R	04-03-99

1626	C	AMENGUAL, Francesc	Algaida	Sol	Palma	R	04-03-99
1703	?	JAUME OLIVER, Andreu	Algaida	Sol	Palma	R	07-01-99
1728	?	GELABERT FULLANA, Antoni	Algaida	Sol	Palma	R	13-01-99
1827	?	MUNAR, Mateu	Algaida	Sol	Palma	R	11-02-99
1852	?	BIBILONI MUT, Monserrat	Algaida	Sol	Palma	R	15-02-99
1988	F	VANRELL, Guillel	Algaida	Sol	Palma	R	26-03-99
2138	?	SASTRE ABRINES, Miquel	Algaida	Sol	Palma	M	09-04-98
2207	C	CANTALLOPS SASTRE, Miquel	Algaida	Sol	Cadis	M	15-02-98
2447	C	CANTALLOPS SALMES, Miquel	Algaida	Art	Santan	M	03-02-98
2492	F	POU RAMIS, Rafael	Algaida	Sol	Barna	M	16-08-97
2540	F	GONILA PUIGSERVER, Onofre	Algaida	Sol	Barna	M	04-09-97

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
73	C	RIPOLL, Isidre	Andratx	Mar	Alcudia	R	30-09-98
336	C	BAUZA ALEMANY, Melcion	Andratx	Sol	Palma	R	01-12-98
931	C	AGUILO AGUILO, Rafel	Andratx	Sol	Palma	R	25-01-99
1097	C	PONS, Miquel	Andratx	Sgt	Palma	R	08-02-99
1431	C	BARCELO, Rafel	Andratx	Sol	Palma	R	08-02-99
1914	?	SUAU, Francesc	Andratx	Sol	Palma	R	23-02-99
1921	?	VILLALONGA, Francesc	Andratx	Sol	Palma	R	11-03-99
1922	?	GARCIA, Lluís	Andratx	Sol	Palma	R	11-03-99
1923	?	FRATES, Jaume	Andratx	Sol	Palma	R	11-03-99
1924	?	LLODRA, Rafel	Andratx	Sol	Palma	R	11-03-99
1925	?	BONNIN, Miquel	Andratx	Sol	Palma	R	11-03-99
2482	C	BONET COVAS, Bartomeu	Andratx	Sol	Santan	M	16-10-97
2561	F	PALMER LLADRES, Antoni	Andratx	Sol	Barna	M	20-10-97

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
2221	C VIDAL OLIVER, Salvador	Sant Elm	Sol	Santan	M	26-10-97

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
46	C	ESTEVA DURAN, Bartomeu	Ariany	Sol	Palma	R	29-09-98
1434	C	GENOVART VIDAL, Jaume	Ariany	Sol	Palma	R	08-02-99
1457	C	GENOVART, Joan	Ariany	Sol	Palma	R	08-02-99
1897	?	FONT SALAS, Joan	Ariany	Sol	Palma	R	23-02-99
2022	F	SERVERA, Serafi	Ariany	Sol	Palma	R	01-04-99
2662	C	HORRACH, Antoni	Ariany	Sol	?	R	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
43	C	ESCANELLAS MOLL, Bartomeu	Artá	Sol	Palma	R	29-09-98
47	C	VAGUER GIL, Sebastià	Artá	Sol	Palma	R	29-09-98
115	C	SALAS ESTEVÀ, Mateu	Artá	Sol	Palma	R	05-10-98
116	C	JAUME GUISCAFRE, Jordi	Artá	Sol	Palma	R	05-10-98
212	C	TOMAS SANCHE, Miquel	Artá	Sol	Palma	R	08-11-98
252	C	LLITERAS SASTRE, Miquel	Artá	Sol	Palma	R	13-11-98
254	C	GINART CALDENTY, Antoni	Artá	Sol	Palma	R	13-11-98
258	C	RIERA RIUS, Joan	Artá	Sol	Palma	R	13-11-98
267	C	PICO FUSTER, Joan	Artá	Sol	Palma	R	17-11-98
270	C	VALLS FUSTER, Josep	Artá	Sol	Palma	R	17-11-98
300	C	MONTANER ROTGER, Antoni	Artá	Sol	Palma	R	17-11-98
319	C	ESTEVA LLITERAS, Antoni	Artá	Sol	Palma	R	28-11-98
394	C	FERRER BAUZA, Gabriel	Artá	Sol	Palma	R	18-12-98
395	C	LLITERAS TORRES, Jaume	Artá	Sol	Palma	R	18-12-98
546	C	VAGUER VENY, Antoni	Artá	Sol	Palma	R	01-01-99
553	C	MORELL SALMES, Andreu	Artá	Sol	Palma	R	01-01-99
612	C	BONNIN FUSTER, Pere	Artá	Sol	Palma	R	01-01-99
614	C	MESTRE CANET, Lluís	Artá	Sol	Palma	R	01-01-99
684	C	MUNTANER MASANET, Jaume	Artá	Sol	Palma	R	01-01-99
685	C	SERVERA GINART, Antoni	Artá	Sol	Palma	R	01-01-99
740	C	PALOU PERIS, Jaume	Artá	Sol	Palma	R	15-01-99
757	C	BISQUERRA CARRIO, Gabriel	Artá	Sol	Palma	R	15-01-99
783	C	MASSANET CANET, Joan	Artá	Sol	Palma	R	15-01-99
841	C	GILI TOUS, Antoni	Artá	Sol	Palma	R	15-01-99
846	C	SANCHE GINART, Pere	Artá	Sol	Palma	R	15-01-99
977	C	GINARD MASSANET, Jeroni	Artá	Sol	Palma	R	25-01-99
988	C	LLITERAS TORRES, Jaume	Artá	Sol	Palma	R	25-01-99

1037	C	LLANERAS SANCHÓ, Pere	Artà	Sol	Palma	R	25-01-99
1043	C	FORTEZA PIVA, Pere	Artà	Sol	Palma	R	25-01-99
1076	C	SANTANDREU FERRER, Joan	Artà	Sol	Palma	R	01-02-99
1388	C	FERRER, Rafel	Artà	Sol	Palma	R	08-02-99
1496	C	MUNTANER, Bartomeu	Artà	Sol	Palma	R	08-02-99
1509	C	PASTOR MESTRES, Francesc	Artà	Sol	Palma	R	08-02-99
1581	C	FEMENIAS, Bartomeu	Artà	?	Palma	R	12-02-99
1590	?	FLAGUER, Mateu	Artà	Sol	Palma	R	26-02-99
1657	?	ROIG VIDAL, Matgi	Artà	Sol	Palma	R	31-12-98
1695	?	RAMIS, Miquel	Artà	Sol	Palma	R	06-01-99
1706	?	CARRIO SANCHÓ, Miquel	Artà	Sol	Palma	R	07-01-99
1883	C	CAMPINS PASTOR, Bartomeu	Artà	GC	Palma	R	18-02-99
1936	F	OLIVER, Antoni	Artà	Sol	Palma	R	21-01-99
1980	F	TOUS GELABERT, Andreu	Artà	Sol	Palma	R	26-03-99
1995	F	CASELLAS, Cristófol	Artà	Sol	Palma	R	26-03-99
2123	F	BERNAT LLINAS, Cristófol	Artà	Sol	Palma	M	06-04-98
2133	?	FONT, Miquel	Artà	Sgt	Palma	M	09-04-98
2143	?	GIL ESTEVA, Miquel	Artà	Sol	Palma	M	14-04-98
2144	?	TOUS CASELLAS, Andreu	Artà	Sol	Palma	M	14-04-98
2253	C	JUAN NADAL, Pere	Artà	Sol	Santan	M	02-10-97
2303	C	TARRASA CASELLAS, Arnau	Artà	Sol	Santan	M	26-08-97
2341	C	ANDROS VICH, Jaume	Artà	Art	Santan	M	26-02-97
2386	C	ESCANELLAS POMAR, Guillem	Artà	Sol	Cadix	M	25-12-96
2415	C	BORRELL POMAR, Miquel	Artà	Sol	Cadix	M	26-02-97
2481	C	GRAU SENSIO(?), Julià	Artà	Sol	Santan	M	16-10-97
2494	F	FERRER JUAN, Jeroni	Artà	Sol	Barna	M	16-08-97
2549	F	FLAGUES SUREDA, Miquel	Artà	Sol	Barna	M	20-12-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
807	C	TOMAS BUJOSA, Bernat	Banyalbufar	Sol	Palma	R	15-01-99
1593	?	ANDRES SUVER, Gabriel	Banyalbufar	Sol	Palma	R	26-02-99
1834	?	RIPOLL ALBERTI, Josep	Banyalbufar	Sol	Palma	R	15-02-99

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
4	C	COMAS MARTI, Joan	Binissalem	Sol	Palma	R	14-09-98
8	C	LLABRES, Gabriel	Binissalem	Sol	Palma	R	14-09-98
16	C	COMAS MARTI, Joan	Binissalem	Sol	?	R	14-09-98
169	C	PONS MOYA, Roc	Binissalem	Sol	Palma	R	23-10-98
199	C	ISERN VALLS, Josep	Binissalem	Sol	Palma	R	06-11-98
244	C	VALLS BORRAS, Jaume	Binissalem	Art	Palma	R	13-11-98
313	C	NICOLAU POU, Mateu	Binissalem	Sol	Palma	R	21-11-98
502	C	NICOLAU LLADO, Julià	Binissalem	Cap	Palma	R	01-01-99
898	C	REUS VALLS, Gaspar	Binissalem	Sol	Palma	R	25-01-99
940	C	COMAS MOREY, Jaume	Binissalem	Sol	Palma	R	25-01-99
993	C	BESTARD PALOU, Sebastià	Binissalem	Sol	Palma	R	25-01-99
1040	C	PONS MARTI, Bartomeu	Binissalem	Sol	Palma	R	25-01-99
1079	C	MOYA MARTORELL, Sebastià	Binissalem	Sol	Palma	R	01-02-99
1099	C	SALOM, Antoni	Binissalem	Cap	Palma	R	08-02-99
1133	C	MIR COMAS, Josep	Binissalem	Sol	Palma	R	08-02-99
1410	C	CAVELLAS, Melcion	Binissalem	Sol	Palma	R	08-02-99
1459	C	RAMIS, Jaume	Binissalem	Sol	Palma	R	08-02-99
1476	C	BENASSAR, Salvador	Binissalem	Sol	Palma	R	08-02-99
1617	C	ROSSELLO LLABRES, Jaume	Binissalem	Sol	Palma	R	04-03-99
1628	C	MULET BUSQUETS, Josep	Binissalem	Sol	Palma	R	10-03-99
1724	?	GOMILA RIERA, Antoni	Binissalem	Sol	Palma	R	13-01-99
1908	?	SALOM BORRAS, Miquel	Binissalem	Sol	Palma	R	23-02-99
1919	?	POU FIDL, Bartomeu	Binissalem	Sol	Palma	R	01-03-99
2051	F	MARTI MOYA, Bartomeu	Binissalem	Sol	Palma	R	19-04-99
2153	?	MARTI MORA, Antoni	Binissalem	Sol	Palma	M	14-04-98
2331	C	SALOM GOMILA, Jaume	Binissalem	Sol	Santan	M	26-08-97
2360	C	ROSSELLOP LLADO, Joan	Binissalem	Sol	Corunya	M	13-08-97
2429	C	TORRENS BESTARD, Bartomeu	Binissalem	Cap	Santan	M	27-05-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
245	C	SIGUIER BUADES, Pere	Buger	Art	Palma	R	13-11-98
2076	F	ROSSFELD CAPN. Miquel	Bugarr	Sol	Palma	R	19-04-99

2127	?	PAYERAS TORRENS, Jaume	Buger	Sol	Palma	M	24-03-98
Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
22	C	ARMENGOL PALOU, Joan	Bunyola	Sol	?	R	14-09-98
151	C	ESTARELLAS MARCUS, Antoni	Bunyola	Sol	Palma	R	09-10-98
290	C	RIERA PALOU, Bartomeu	Bunyola	Sol	Palma	R	17-11-98
771	C	BALLESPIR ALDU, Antoni	Bunyola	Sol	Palma	R	15-01-99
777	C	JAUME JUAN, Josep	Bunyola	Sol	Palma	R	15-01-99
943	C	GUETGLAS CABOT, Andreu	Bunyola	Sol	Palma	R	25-01-99
978	C	PASCUAL ROSSELLO, Pere	Bunyola	Sol	Palma	R	25-01-99
1032	C	COLON SALVA, Miquel	Bunyola	Sol	Palma	R	25-01-99
2431	C	GARCIA ESTARELLAS, Rafael	Bunyola	Art	Santan	M	27-05-97
Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
2228	C	CAMPOMAR GARCIA, Jordi	Orient	Sol	Corunya	M	02-11-97
Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
884	C	SERVERA FRAU, Gabriel	Calvià	Sol	Palma	R	18-01-99
932	C	MUT VICH, Gabriel	Calvià	Sol	Palma	R	25-01-99
1602	?	AMENGUAL, Gabriel	Calvià	Sol	Palma	R	26-02-99
1684	?	GINARD, Jaume	Calvià	Sol	Palma	R	06-01-99
2466	C	BLANCH BUIL, Bartomeu	Calvià	Sol	Corunya	M	01-01-98
2527	F	VERGER JOFRE, Pere	Calvià	Sol	Barna	M	06-08-97
Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
100	C	SABATER ORDINAS, Mateu	Es Capdellà	Sol	Palma	R	02-10-98
Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
526	C	PALOU LLABRES, Gaspar	Campanet	Sol	Palma	R	01-01-99
826	C	JUAN LLOMPART, Vicenc	Campanet	Sol	Palma	R	15-01-99
935	C	PERICAS BASTRE, Bartomeu	Campanet	Sol	Palma	R	25-01-99
1021	C	BENNASSAR SALVA, Jaume	Campanet	Sol	Palma	R	25-01-99
1033	C	VENTANYOL, Jaume	Campanet	Sol	Palma	R	25-01-99
1107	C	ALEMANY, Pere	Campanet	Cap	Palma	R	08-02-99
1361	C	FEMENIES, Pere	Campanet	Sol	Palma	R	08-02-99
1452	C	NICOLAU, Joan	Campanet	Sol	Palma	R	08-02-99
1688	?	BENNASSAR, Jaume	Campanet	Sol	Palma	R	06-01-99
1720	?	AMENGUAL BENNASSAR, Bartomeu	Campanet	Sol	Palma	R	13-01-99
1965	F	CURT MARTORELL, Miquel	Campanet	Sol	Palma	R	19-03-99
1969	F	PONS PONS, Miquel	Campanet	Sol	Palma	R	19-03-99
2112	F	TORTELLA CANET, Bartomeu	Campanet	Sol	Palma	M	05-03-98
2225	C	REYNES PONS, Cristófol	Campanet	Sol	Santan	M	26-10-97
2313	C	GUAL MESTRE, Antoni	Campanet	Sol	Corunya	M	01-09-97
2324	C	BENNASSAR PACES, Francesc	Campanet	Sol	Corunya	M	25-08-97
Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
12	C	GINARD LLADO, Cosme	Campos	Sol	Palma	R	20-09-98
30	C	OLLES MAYOL, Andreu	Campos	Sol	Palma	R	25-09-98
223	C	MIRO AGUILLO, Pere	Campos	Sol	Palma	R	11-11-98
284	C	LLADO GARCIA, Martí Nofre	Campos	Sol	Palma	R	17-11-98
408	C	GARI VIDAL, Lluís	Campos	Sol	Palma	R	21-12-98
727	C	OLIVER FULLANA, Joan	Campos	Sol	Palma	R	15-01-99
729	C	LLADO GARCIA, Pere	Campos	Sol	Palma	R	15-01-99
751	C	BUJOSA BENNASSAR, Antoni	Campos	Sol	Palma	R	15-01-99
775	C	OLIVER FULLANA, Mateu	Campos	Sol	Palma	R	15-01-99
842	C	VANRELL, Joan	Campos	Sol	Palma	R	15-01-99
845	C	FERRER FULLANA, Antoni	Campos	Sol	Palma	R	15-01-99
956	C	BALLESTER TOMAS, Antoni	Campos	Sol	Palma	R	25-01-99
989	C	ROSSELLO MERCADAL, Bernat	Campos	Sol	Palma	R	25-01-99
1000	C	VALLS BORDOY, Matgi	Campos	Sol	Palma	R	25-01-99
1016	C	NOGUERA BALLESTER, Macià	Campos	Sol	Palma	R	25-01-99
1120	C	SANSO, Jordi	Campos	Sol	Palma	R	08-02-99
1290	P	MIRO AGUILLO, Antoni	Campos	GC	Palma	R	09-11-98
1420	C	VANRELL, Miquel	Campos	Sol	Palma	R	08-02-99
1422	C	LLINAS, Rafael	Campos	Sol	Palma	R	08-02-99
1501	C	OLIVER, Bartomeu	Campos	Sol	Palma	R	08-02-99

1510	C	GINARD, Gregori	Campos	Sol	Palma	R	08-02-99
1623	C	AMER OLIVER, Esteve	Campos	Sol	Palma	R	04-03-99
1624	C	AMER OLIVER, Rafel	Campos	Sol	Palma	R	04-03-99
1653	?	MOLL MAS, Sebastià	Campos	Sol	Palma	R	31-12-98
1854	?	MESQUIDA, Antoni	Campos	Sol	Palma	R	18-02-99
1857	?	VANRELL, Andreu	Campos	Sol	Palma	R	18-02-99
1947	F	OBRAADOR LLADO, Rafel	Campos	Sol	Palma	R	21-01-99
1999	F	UGUET ROIG, Bartomeu	Campos	Sol	Palma	R	26-03-99
2001	F	BOVER, Antoni	Campos	Sol	Palma	R	26-03-99
2002	F	LOPEZ LLADO, Miquel	Campos	Sol	Palma	R	26-03-99
2003	F	ROSSELLO, Guillem	Campos	Sol	Palma	R	26-03-99
2011	F	VANRELL, Bartomeu	Campos	Sol	Palma	R	26-03-99
2057	F	SUVER BALLESTER, Sebastià	Campos	Sol	Palma	R	19-04-99
2058	F	GAYA GARCIA, Onofre	Campos	Sol	Palma	R	19-04-99
2560	F	VIDAL RIGO, Miquel	Campos	Sol	Barna	M	28-10-97
2647	C	VANRELL SALON, Gabriel	Campos	?	?	?	01-01-99
2648	C	BUJOSA BENNASSAR, Antoni	Campos	?	?	?	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
228	C	PASCUAL MOLL, Bartomeu	Capdepera	Sol	Palma	R	11-11-98
376	C	MELIS BUEY, Sebastià	Capdepera	Sol	Palma	R	01-12-98
554	C	MASAMET SANCHE, Antoni	Capdepera	Sol	Palma	R	01-01-99
581	C	MOLL FELIS, Salvador	Capdepera	Sol	Palma	R	01-01-99
882	C	MELIS SERVERA, Bartomeu	Capdepera	Sol	Palma	R	18-01-99
1118	C	CIRER, Lluicià	Capdepera	Sol	Palma	R	08-02-99
1414	C	MASOT PLANES, Guillem	Capdepera	Sol	Palma	R	08-02-99
1495	C	TOUS, Antoni	Capdepera	Sol	Palma	R	08-02-99
1638	?	TURAN LLINAS, Joan	Capdepera	Sol	Palma	R	29-12-98
1690	?	SUREDA, Llorenç	Capdepera	Sol	Palma	R	06-01-99
1964	F	GARAU, Sebastià	Capdepera	Sol	Palma	R	19-03-99
1974	F	ABRINES, Jeroni	Capdepera	Sol	Palma	R	19-03-99
1985	F	ALZINA, Bartomeu	Capdepera	Sol	Palma	R	26-03-99
2038	F	TERRASSA, Francesc	Capdepera	Sol	Palma	R	12-04-99
2281	C	MASAMET FERRER, Antoni	Capdepera	Sol	Corunya	M	16-09-97
2562	F	GRAU TOUS, Llorenç	Capdepera	Sol	Barna	M	20-10-97
2567	F	FLABUER TARRASA	Capdepera	Sol	Barna	M	17-02-98

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
--------	-------------	-------	-----------	----------	-----------	----------

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
2090	F	RUS VENY, Gabriel	Cala Rajada	Sol	Palma	R	10-12-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
132	C	ROCA SUREDA, Joan	Consell	Sol	Palma	R	09-10-98
234	C	COMPANY ISERN, Joan	Consell	Sol	Palma	R	11-11-98
295	C	COMPANY PIZA, Joan	Consell	Sol	Palma	R	17-11-98
309	C	COMPANY CAMPINS, Joan	Consell	Sol	Palma	R	17-11-98
948	C	ROSSELLO ORDINAS, Miquel	Consell	Sol	Palma	R	25-01-99
1359	C	ESTRADES FRAU, Juan	Consell	Sol	Palma	R	08-02-99
1395	C	CAMPINS, Pere	Consell	Sol	Palma	R	08-02-99
1477	C	VIDAL, Andreu	Consell	Sol	Palma	R	08-02-99
2155	C	BATISTA BUSQUETS, Jaume	Consell	Sol	Palma	M	23-02-98
2156	C	LLUIS OBRADOR, Joan	Consell	Sol	Palma	M	23-02-98

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
34	C VALLESPER HERRACH, Bartomeu	Costitx	Sol	Palma	R	25-09-98
176	C OLIVER ARRON, Bernat	Costitx	?	Palma	R	29-10-98
787	C AMENGUAL EXPOSITO, Joan	Costitx	Sol	Palma	R	15-01-99
789	C AMENGUAL OLIVER, Bartomeu	Costitx	Sol	Palma	R	15-01-99
1007	C NICOLAU QUETGLAS, Miquel	Costitx	Sol	Palma	R	25-01-99
1112	C ARRON, Jaume	Costitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1137	C GARCIA, Antoni	Costitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1288	? OLIVER ARRON, Bernat	Costitx	?	Palma	R	29-10-98
1375	C CALDENTEY VIVES, Guillem	Costitx	Sol	Palma	R	08-02-99
2066	F MUNAR PERELLO, Nadal	Costitx	Sol	Palma	R	19-04-99
2067	F FIOI HERRACH, Andreu	Costitx	Sol	Palma	R	19-04-99

2185	C	FERRAGUT GARCIA, Antoni	Costitx	Sol	Corunya	M	29-11-97
2405	C	OLIVER RAMIS, Llorenc	Costitx	Art	Santan	M	03-07-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
1659	?	BOVER, Josep	Deià	Sol	Palma	R	06-01-99
1890	?	VICENS, Bartomeu	Deià	Sol	Palma	R	23-02-99

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
2194	C	ESTELA MONSERRAT, Salvador	Escorca	Sol	Corunya	M	18-11-97
2328	C	ROLDAN MATEO, Llorenc	Escorca	Sol	Santan	M	26-08-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
161	C	TOMAS HOMAR, Francesc	Esportles	Sol	Palma	R	16-10-98
242	C	ALDMAR MAS, Francesc	Esportles	Art	Palma	R	13-11-98
246	C	ARBOS ROCA, Francesc	Esportles	Art	Palma	R	13-11-98
494	C	MONTIS RUBIO, Josep	Esportles	Cap	Palma	R	01-01-99
499	C	LLADO ESTARELLAS, Jaume	Esportles	Cap	Palma	R	01-01-99
577	C	FERNANDEZ ALEMANY, Pere	Esportles	Sol	Palma	R	01-01-99
786	C	TOMAS BUJOSA, Jaume	Esportles	Sol	Palma	R	15-01-99
912	C	BESTARD SALAS, Joan	Esportles	Sol	Palma	R	25-01-99
942	C	TORTELL RIBAS, Antoni	Esportles	Sol	Palma	R	25-01-99
964	C	BORRAS MULET, Bartomeu	Esportles	Sol	Palma	R	25-01-99
980	C	TOUS BESTARD, Nofre	Esportles	Sol	Palma	R	25-01-99
1018	C	BARCELO BARCELO, Antoni	Esportles	Sol	Palma	R	25-01-99
1411	C	BAUCA, Sebastià	Esportles	Sol	Palma	R	08-02-99
2046	F	LLINAS ARBOS, Arnau	Esportles	Sol	Palma	R	19-04-99
2163	C	BOSCH FERRA, Francesc	Esportles	Sol	Palma	M	08-04-98
2177	C	FERRA FERRA, Tomàs	Esportles	Sol	Palma	M	06-05-98
2199	C	NADAL BASCANA(?), Macià	Esportles	Sol	Corunya	M	18-11-97
2283	C	MATAS LLADO, Pere	Esportles	Sol	Corunya	M	16-09-97
2288	C	MARINON MESQUIDA, Jaume	Esportles	Sol	Santan	M	17-09-97
2302	C	SERRA SERRA, Sebastià	Esportles	Sol	Cadix	M	27-11-97
2316	C	MIR BELLUT(?), Mateu	Esportles	Sol	Corunya	M	01-09-97
2428	C	LUISA BASCARDO(?), Sebastià	Esportles	Sol	Cadix	M	16-04-97
2553	F	SEGUI MORELL, Joan	Esportles	Sol	Barna	M	20-12-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
202	C	RIERA RIERA, Andreu	Estellencs	Sol	Palma	R	06-11-98
813	C	TOMAS MOREY, Gaspar	Estellencs	Sol	Palma	R	15-01-99
817	C	ROCAFORT EXPOSITO, Joan	Estellencs	Sol	Palma	R	15-01-99
1687	?	UMBERT, Francesc	Estellencs	Sol	Palma	R	06-01-99
2370	C	BERTA TOMAS, Gaspar	Estellencs	Art	Cadix	M	28-01-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
69	C	VAGUER, Manuel	Felanitx	Mar	Alcudia	R	30-09-98
70	C	BOSCH, Antoni	Felanitx	Mar	Alcudia	R	30-09-98
119	C	MESQUIDA OBRADOR, Gabriel	Felanitx	Sol	Palma	R	05-10-98
133	C	ADROVER RIGÓ, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	09-10-98
145	C	ADROVER MONSERRAT, Pere	Felanitx	Sol	Palma	R	09-10-98
166	C	BARCELO NICOLAU, Cristófol	Felanitx	Sol	Palma	R	23-10-98
167	C	GAYA ARBOS, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	23-10-98
171	C	ARTIGUES, Bartomeu	Felanitx	Sol	Palma	R	23-10-98
204	C	AMENGUAL ANDREU, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	06-11-98
230	C	ADROVER BESTARD, Bernat	Felanitx	Sol	Palma	R	11-11-98
269	C	BARCELO JULIA, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	17-11-98
273	C	ARTIGUES ADROVER, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	17-11-98
312	C	OBRADOR ADROVER, Bernat	Felanitx	Sol	Palma	R	21-11-98
324	C	FUSTER VALLS, Josep	Felanitx	Sgt	Palma	R	01-12-98
343	C	ANTICH KAYANS, Joan	Felanitx	Sol	Palma	R	01-12-98
358	C	UGUET MASCARD, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	18-12-98
368	C	NICOLAU VAGUER, Sebastià	Felanitx	Sol	Palma	R	17-12-98
381	C	ESTELRICH SUVER, Gabriel	Felanitx	Sol	Palma	R	04-12-98
383	C	ALBA OLIVER, Gabriel	Felanitx	Sol	Palma	R	04-12-98
384	C	OLIVER CALBENTNEY, Roc	Felanitx	Sol	Palma	R	04-12-98
406	C	TRUYOLS MESTRES, Jaume	Felanitx	Srt	Palma	R	21-12-98
419	C	BORDOY CALBENTNEY, Jaume	Felanitx	Sol	Palma	R	21-12-98

422	C	ROSSELLO CANET, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	21-12-98
427	C	SOLER ADROVER, Jaume	Felanitx	Sol	Palma	R	21-12-98
445	C	MARTORELL, Baltasar	Felanitx	Sol	Palma	R	24-12-98
447	C	ANDREU CAPDELOPS, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	25-12-98
449	C	SUAU SOLER, Julià	Felanitx	Sol	Palma	R	25-12-98
472	C	?	Felanitx	Sol	Soller	R	13-09-98
477	C	VIDAL BURGUERA, Joan	Felanitx	Sol	?	?	01-01-99
487	C	ROSALES, Marcelino	Felanitx	Sgt	Palma	R	01-01-99
490	C	BARCELO GRIMALT, Joan	Felanitx	Cap	Palma	R	01-01-99
513	C	SOLER SERRA, Guillem	Felanitx	Sol	Palma	R	01-01-99
516	C	ADROVER OBRADOR, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	01-01-99
540	C	BORDOY BRUY, Joan	Felanitx	Sol	Palma	R	01-01-99
545	C	MANRESA VICHENS, Bartomeu	Felanitx	Sol	Palma	R	01-01-99
579	C	ROIG SANSO, Jaume	Felanitx	Sol	Palma	R	01-01-99
706	C	BINIMELIS BARCELO, Joan	Felanitx	Sol	Palma	R	12-01-99
755	C	BARCELO GRIMALT, Francesc	Felanitx	Sol	Palma	R	15-01-99
760	C	BENNASSAR MARTORELL, Bernat	Felanitx	Sol	Palma	R	15-01-99
765	C	UGET RAMIS, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	15-01-99
778	C	BARCELO OBRADOR, Gabriel	Felanitx	Sol	Palma	R	15-01-99
794	C	COLON ADROVER, Bartomeu	Felanitx	Sol	Palma	R	15-01-99
811	C	BUSQUET EXPOSITO, Lleonart	Felanitx	Sol	Palma	R	15-01-99
830	C	GONILA JUSANA, Gabriel	Felanitx	Sol	Palma	R	15-01-99
847	C	ALZAMORA MESTRES, Tomas	Felanitx	Sol	Palma	R	15-01-99
848	C	MANRESA MONSERRAT, Joan	Felanitx	Sol	Palma	R	15-01-99
905	C	MOGUERA MAINO, Jaume	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
909	C	FEBRER MESTRES, Jaume	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
918	C	ARTIGUES VALENT, Joan	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
929	C	ARROY PALOU, Bartomeu	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
941	C	CRUELLAS NICOLAU, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
949	C	VIDAL BELABERT, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
961	C	OBRADOR ROIG, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
970	C	GARCIA OBRADOR, Joan	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
990	C	BORDOY VICENS, Gabriel	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
992	C	VADELL ROIG, Bartomeu	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
1003	C	BENNASSAR OBRADOR, Jaume	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
1019	C	MAINO RAMON, Joan	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
1035	C	ARTIGUES NADAL, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
1038	C	BENNASSAR VADELL, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
1039	C	PICO FUSTER, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	25-01-99
1062	C	OBRADOR EXPOSITO, Josep	Felanitx	Sol	Palma	R	01-02-99
1065	C	OLIVER MARTORELL, Joan	Felanitx	Sol	Palma	R	01-02-99
1069	C	BAUZA VADELL, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	01-02-99
1134	C	RAMIS, Pere	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1136	C	BENNASSAR, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1329	C	CALDENTEY, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1387	C	PUIG, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1402	C	CLADERA, Rafel	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1404	C	PONS, Rafel	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1439	C	NICOLAU, Llorenç	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1461	C	ARTIGUES, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1466	C	OBRADOR, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1469	C	BINIMELIS, Andreu	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1471	C	ARTIGUES, Serafi	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1498	C	OBRADOR, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	08-02-99
1589	?	BAUCA, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	26-02-99
1595	?	ADROVER, Julià	Felanitx	Sol	Palma	R	26-02-99
1618	C	POCOVI OBRADOR, Rafel	Felanitx	Sol	Palma	R	04-03-99
1621	C	ADROVER, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	04-03-99
1640	?	CAPO LLADO, Mació	Felanitx	Sol	Palma	R	29-12-98
1643	?	MAYOL PONS, Martí	Felanitx	Sol	Palma	R	29-12-98
1645	?	ARTIGUES MULET, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	31-12-98
1650	?	UGUET ANTICH, Pere	Felanitx	Sol	Palma	R	31-12-98
1664	?	SALOM, Francesc	Felanitx	Sol	Palma	R	06-01-99
1668	?	SOLER, Joan	Felanitx	Sol	Palma	R	06-01-99
1709	?	ARTIGUES VALENT, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	07-01-99
1717	?	CARRER ROSSELLO, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	13-01-99

1732	?	FORTESA PINYA, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	R	13-01-99
1736	?	JULIA OLIVER, Jaume	Felanitx	Sol	Palma	R	27-01-99
1742	?	PROHENS BINIMELIS, Jaume	Felanitx	Sol	Palma	R	27-01-99
1747	?	VICENS ADOVER, Jaume	Felanitx	Sol	Palma	R	27-01-99
1838	?	BENMANSAR TRUYOLS, Bartomeu	Felanitx	Sol	Palma	R	15-02-99
1855	?	MASSANET ARTIGUES, Bartomeu	Felanitx	Sol	Palma	R	18-02-99
1867	?	AMENGUAL, Magi	Felanitx	Sol	Palma	R	18-02-99
1869	?	NICOLAU MOLL, Mateu	Felanitx	Sol	Palma	R	18-02-99
1917	?	BOU, Francesc	Felanitx	Sol	Palma	R	01-03-99
1920	?	MAIMO, Pere	Felanitx	Sol	Palma	R	01-03-99
1940	F	ROIG JULIA, Bartomeu	Felanitx	Sol	Palma	R	21-01-99
1953	F	MANRESA, Francesc	Felanitx	Sol	Palma	R	19-03-99
1955	F	POU GARCIA, Pere	Felanitx	Sol	Palma	R	19-03-99
1961	F	MARQUES, Salvador	Felanitx	Sol	Palma	R	19-03-99
1976	F	PASTORET, Bartomeu	Felanitx	Sol	Palma	R	19-03-99
1979	F	OLIVER JUAN, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	19-03-99
1984	F	VENY, Macià	Felanitx	Sol	Palma	R	26-03-99
2024	F	ANTICH, Salvador	Felanitx	Sol	Palma	R	01-04-99
2031	F	MAIMO, Salvador	Felanitx	Sol	Palma	R	01-04-99
2043	F	GOMILA VAQUER, Miquel	Felanitx	Sol	Palma	R	19-04-99
2110	F	ARTIGUES SANSO, Joan	Felanitx	Sol	Palma	M	05-03-98
2124	F	OLIVER ROVER, Ricard	Felanitx	Sol	Palma	M	06-04-98
2145	?	ORRADOR BORDOY, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	M	14-04-98
2159	C	VICENS GRAU, Antoni	Felanitx	Sol	Palma	M	04-03-98
2162	C	MAIMO ROIG, Joan	Felanitx	Sol	Palma	M	02-04-98
2178	C	VALENT JOAN, Joan	Felanitx	Sol	Palma	M	06-05-98
2204	C	SOLER MORAIS(?), Guillel	Felanitx	Sol	Corunya	M	29-11-97
2222	C	CID(?) GALLO(?), Antonio	Felanitx	Sol	Santan	M	26-10-97
2235	C	ORTEGA BARCELO, Miquel	Felanitx	Sol	Corunya	M	02-02-98
2363	C	BADEN(?) JUAN, Andreu	Felanitx	Sol	Barna	M	29-01-97
2400	C	VENY, Jaume(?)	Felanitx	Sol	Cadis	M	18-03-97
2403	C	ORRADOR ORRADOR, Bartomeu	Felanitx	Sol	Santan	M	03-07-97
2409	C	MAS VICENS, Joan	Felanitx	Sol	Santan	M	27-05-97
2467	C	RIGO BARCELO, Sebastià	Felanitx	Art	Cadis	M	15-01-98
2477	C	BARCELO ROIG, Antoni	Felanitx	Sol	Santan	M	16-10-97
2495	F	SUVER JULIA, Jaume	Felanitx	Sol	Barna	M	16-08-97
2525	F	ORRADOR BARCELO, Mateu	Felanitx	Art	Barna	M	16-08-97
2528	F	NADAL ESTRADA, Rafel	Felanitx	Sol	Barna	M	06-08-97
2689	C	ANTICH VENY, Miquel	Felanitx	Ca	?	?	01-01-99
2690	C	VIDAL BURGUERA, Joan	Felanitx	Sol	?	?	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
303	C	MAYANS EXPOSITO, Herenegildo	s'Horta	Sol	Palma	R	17-11-98

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
2408	C	MAYOL NADAL, Antoni	Fornalutx	Sol	Corunya	M	26-05-97

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
20	C	LLABRES MULET, Joan	Inca	Sol	?	R	14-09-98
32	C	RANIS AMER, Antoni	Inca	Sol	Palma	R	25-09-98
36	C	ESTRANY MAIRATA, Joan	Inca	Sol	Palma	R	25-09-98
39	C	ALBERTI MARTORELL, Llorenç	Inca	Cap	Palma	R	25-09-98
44	C	MARI MAYANS, Joan	Inca	Sol	Palma	R	29-09-98
139	C	GARAU TRUYOLS, Miquel	Inca	Sol	Palma	R	09-10-98
177	C	ALCOVER REAL, Mateu	Inca	?	Palma	R	29-10-98
318	C	SALVA MULET, Bartomeu	Inca	Sol	Palma	R	28-11-98
338	C	SOLER, Pau	Inca	Sol	Palma	R	01-12-98
348	C	ESTEVA LLONPART, Pere	Inca	Sol	Palma	R	01-12-98
359	C	MARTORELL MAIRATA, Joan	Inca	Sol	Palma	R	18-12-98
413	C	MIRALLES GARCIA, Pere	Inca	Sol	Palma	R	21-12-98
458	C	RAMIS FERRER, Antoni	Inca	Sol	Palma	R	25-12-98
460	C	ORFILA CAVELLAS, Joan	Inca	Sol	Palma	R	25-12-98
464	C	MAS ESTEVA, Miquel	Inca	Sol	Palma	R	25-12-98
469	C	PICO BESTARD, Bartomeu	Inca	Sol	Palma	R	25-12-98
529	C	GARCIA GARAU, Antoni	Inca	Sol	Palma	R	01-01-99
533	C	CAMPOMAR LLONPART, Jaume	Inca	Sol	Palma	R	01-01-99

701	C	CAMPANER COLL, Llorenc	Inca	Sol	Palma	R	07-01-99
723	C	ESTRANY BELTRAN, Llorenc	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
754	C	FIGUEROLA FORNES, Jaume	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
756	C	GARCIA LOPEZ, Joan	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
770	C	GARCIA CLETGLAS, Ramon	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
780	C	FRAU TRUYOLS, Bartomeu	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
798	C	PRATS FERRER, Rafel	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
810	C	LLABRES BELTRAN, Joan	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
812	C	ESTRANY BELTRAN, Sebastià	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
816	C	FERRER SAURINA, Joan	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
855	C	GONZAGA EXPOSITO, Lluís	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
860	C	CAPO ARROM, Matgi	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
863	C	LLABRES TORTELLA, Josep	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
867	C	DURAN AMER, Joan	Inca	Sol	Palma	R	15-01-99
883	C	PERELLO PERELLO, Rafel	Inca	Sol	Palma	R	18-01-99
936	C	SALVA MULET, Marià	Inca	Sol	Palma	R	25-01-99
999	C	SEGUI MELIS, Jordi	Inca	Sol	Palma	R	25-01-99
1044	C	VILLALONGA MATEU, Rafel	Inca	Sol	Palma	R	25-01-99
1046	C	ESCANDELL FERRER, Joan	Inca	Sol	Palma	R	25-01-99
1093	C	LLOMPART, Miquel	Inca	Sol	Palma	R	04-02-99
1104	C	FIOL COLL, Bernat	Inca	Cap	Palma	R	08-02-99
1115	C	MARTORELL, Joan	Inca	Sol	Palma	R	08-02-99
1289	?	ALCOVER REAL, Mateu	Inca	?	Palma	R	29-10-98
1293	P	FERRER MELIA, Miquel	Inca	GC	Palma	R	09-11-98
1356	C	PASCUAL, Miquel	Inca	Sol	Palma	R	08-02-99
1366	C	AMENQUAL, Macià	Inca	Sol	Palma	R	08-02-99
1369	C	PUJOL, Guillem	Inca	Sol	Palma	R	08-02-99
1370	C	FERRER, Joan	Inca	Sol	Palma	R	08-02-99
1413	C	CIFRE, Joan	Inca	Sol	Palma	R	08-02-99
1455	C	FIOL, Joan	Inca	Sol	Palma	R	08-02-99
1474	C	LLOPIS, Miquel	Inca	Sol	Palma	R	08-02-99
1480	C	ENSEVAT, Mateu	Inca	Sol	Palma	R	08-02-99
1660	?	MARTORELL, Bartomeu	Inca	Sol	Palma	R	06-01-99
1670	?	NAURA, Miquel	Inca	Sol	Palma	R	06-01-99
1835	?	SERVERA BELTRAN, Josep	Inca	Sol	Palma	R	15-02-99
1865	?	FLORIT, Joan	Inca	Sol	Palma	R	18-02-99
1877	?	GINARD MULET, Joan	Inca	Sol	Palma	R	18-02-99
2013	F	MULET MARTORELL, Antoni	Inca	Sol	Palma	R	26-03-99
2014	F	CANET PIERAS, Miquel	Inca	Sol	Palma	R	26-03-99
2023	F	SERVERA, Gabriel	Inca	Sol	Palma	R	01-04-99
2077	F	DURAN ROTGER, Jaume	Inca	Sol	Palma	R	19-04-99
2125	F	MARTORELL PRATS, Pere	Inca	Sol	Palma	M	06-04-98
2141	?	REUS, Pere	Inca	Sol	Palma	M	09-04-98
2152	?	GENESTA GARAU, Gabriel	Inca	Sgt	Palma	M	14-04-98
2226	C	LLOMPART BUADES, Pau	Inca	Sol	Santan	M	26-10-97
2229	C	FERRER MORRO, Andreu	Inca	Sol	Santan	M	03-11-97
2230	C	BELTRAN BELTRAN, Josep	Inca	Sol	Santan	M	03-11-97
2277	C	GENOVART COLL, Rafel	Inca	Sol	Santan	M	02-09-97
2285	C	RAMOS FERRER, Magi	Inca	Sol	Corunya	M	16-09-97
2309	C	FE BELTRAN, Antoni	Inca	Sol	Corunya	M	01-09-97
2320	C	TRUYOLS TRUYOLS, Bartomeu	Inca	Sol	Corunya	M	25-08-97
2333	C	ALCINA BELTRAN, Manuel	Inca	Sol	Corunya	M	13-08-97
2338	C	FE FERRER, Joan	Inca	Sol	Cadis	M	15-02-97
2367	C	SERRA TORRES, Bartomeu	Inca	Sol	Cadis	M	11-01-97
2373	C	PERICAS PIERAS, Pere	Inca	Sol	Santan	M	03-02-97
2376	C	RAMON SOLIVELLES, Jordi	Inca	Sol	Cadis	M	16-04-97
2388	C	PERELLO PERELLO, Rafel	Inca	Sol	Cadis	M	25-12-96
2462	C	ESCARRER MATEU, Francesc	Inca	Sol	Corunya	M	01-01-98
2497	F	PERELLO PERELLO, Joan	Inca	Sol	Barna	M	16-08-97
2502	F	TRIADA PUJOL, Gonzal	Inca	Sol	Barna	M	04-09-97
2638	C	FRONTERA VALLES, Gabriel	Inca	?	?	R	01-01-99
2639	C	ESTEVA, Sime	Inca	?	?	R	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
520	C FLORIT MUNAR, Miquel	Lloret	Sol	Palma	R	01-01-99
703	C RUBI GIL, Joan	Lloret	Sol	Palma	R	12-01-99

1603	?	FONT, Manuel	Lloret	Sol	Palma	R	26-02-99
2136	?	MUÑOZ, Benet	Lloret	Sol	Palma	M	09-04-98

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
14	C JAUME RAMON, Bartomeu	Lloseta	Sol	?	R	14-09-98	
215	C REAL BESTARD, Bartomeu	Lloseta	Sol	Palma	R	11-11-98	
222	C MORRO RAMON, Pere	Lloseta	Sol	Palma	R	11-11-98	
278	C RAMON MIGUEL, Bartomeu	Lloseta	Sol	Palma	R	17-11-98	
475	C JAUME MIGUEL, Bartomeu	Lloseta	Sol	Soller	R	18-09-98	
518	C FIOL ABRINAS, Miquel	Lloseta	Sol	Palma	R	01-01-99	
541	C VALLS FERRER, Antoni	Lloseta	Sol	Palma	R	01-01-99	
709	C COLL VILLALONGA, Guille	Lloseta	Sol	Palma	R	12-01-99	
819	C PONS FERRAGUT, Andreu	Lloseta	Sol	Palma	R	15-01-99	
854	C TORTELLA LLABRES, Jaume	Lloseta	Sol	Palma	R	15-01-99	
1081	C VILLALONGA COLL, Bartomeu	Lloseta	Sol	Palma	R	01-02-99	
1405	C BELTRAN, Llorenç	Lloseta	Sol	Palma	R	08-02-99	
1460	C RAMON, Joan	Lloseta	Sol	Palma	R	08-02-99	
1697	?	ANENGUAL, Antoni	Lloseta	Sol	Palma	R	06-01-99
1863	?	RAMON ANENGUAL, Gabriel	Lloseta	Sol	Palma	R	18-02-99
1910	?	COLL, Miquel	Lloseta	Sol	Palma	R	23-02-99
2249	C RAMON MIGUEL, Jaume	Lloseta	Sol	Santan	M	02-10-97	
2387	C VILLALONGA BORRAS, Llorenç	Lloseta	Sol	Cadix	S	25-12-96	
2558	F COLL ABRINES, Guille	Lloseta	Sol	Barna	M	02-01-98	
2563	F CRESPI COLL, Guille	Lloseta	Sol	Barna	M	20-10-97	
2653	?	REAL RIPOLL, Bartomeu	Lloseta	Sol	?	?	01-01-99
2654	?	VILLALONGA VILLALONGA, Gabriel	Lloseta	Sol	?	?	01-01-99
2655	?	JAUME RAMON, Bartomeu	Lloseta	Sol	?	?	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
414	C CAPO MATEU, Joan	Llubi	Sol	Palma	R	21-12-98	
532	C PERELLO RANIS, Antoni	Llubi	Sol	Palma	R	01-01-99	
578	C PERELLO PERELLO, Miquel	Llubi	Sol	Palma	R	01-01-99	
752	C QUETGLAS PONS, Nicolau	Llubi	Sol	Palma	R	15-01-99	
904	C TORRES MONER, Joan	Llubi	Sol	Palma	R	25-01-99	
1301	P ALOMAR PERELLO, Antoni	Llubi	GC	Palma	R	09-11-98	
1450	C PERELLO, Rafel	Llubi	Sol	Palma	R	08-02-99	
1588	?	COLL, ABRAHAM, Llorenç	Llubi	Sol	Palma	R	26-02-99
1700	?	BESTARD, Miquel	Llubi	Sol	Palma	R	06-01-99
1842	?	PERELLO BELABERT, Gabriel	Llubi	Sol	Palma	R	15-02-99
1898	?	FERRER PUJOL, Josep	Llubi	Sol	Palma	R	23-02-99
1983	F SALVA, Guille	Llubi	Sol	Palma	R	26-03-99	
1990	F ALOMAR, Rafel	Llubi	Sol	Palma	R	26-03-99	
2016	F ALOMAR ALOU, Guille	Llubi	Sol	Palma	R	26-03-99	
2158	C ALOMAR TORRENS, Antoni	Llubi	Sol	Palma	M	04-03-98	
2675	C CLADERA PALMER, Lluç	Llubi	?	?	R	01-01-99	
2676	C PICORNELL, Mateu	Llubi	?	?	R	01-01-99	

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
141	C JAUME RUBI, Antoni	Llucmajor	Sol	Palma	R	09-10-98
187	C CLAR CARDELL, Anselm	Llucmajor	Sol	Palma	R	06-11-98
240	C ADROVER JULIA, Antoni	Llucmajor	Cap	Palma	R	13-11-98
259	C GARAU BOSCAN, Climent	Llucmajor	Sol	Palma	R	13-11-98
320	C BALLESTER TOMAS, Antoni	Llucmajor	Sol	Palma	R	28-11-98
331	C NADAL BRUGUERA, Bartomeu	Llucmajor	Sol	Palma	R	01-12-98
346	C PONS SALVA, Miquel	Llucmajor	Sol	Palma	R	01-12-98
524	C CANDIAS TOMAS, Antoni	Llucmajor	Sol	Palma	R	01-01-99
725	C QUETGLAS ANENGUAL, Sebastià	Llucmajor	Sol	Palma	R	15-01-99
736	C ROCA VIDAL, Miquel	Llucmajor	Sol	Palma	R	15-01-99
741	C SERVERA CLAR, Sebastià	Llucmajor	Sol	Palma	R	15-01-99
742	C ANENGUAL SALAS, Jona	Llucmajor	Sol	Palma	R	15-01-99
838	C TOMAS SALVA, Joan	Llucmajor	Sol	Palma	R	15-01-99
916	C OLIVER CATANY, Antoni	Llucmajor	Sol	Palma	R	25-01-99
987	C NOGUERA TOMAS, Gabriel	Llucmajor	Sol	Palma	R	25-01-99
995	C LLINAS FERRETTJANS, David	Llucmajor	Sol	Palma	R	25-01-99
1047	C VIDAL MAURA, Bartomeu	Llucmajor	Sol	Palma	R	25-01-99
1060	C MONSERRAT SERRA, Sebastià	Llucmajor	Sol	Palma	R	01-02-99

1075	C	TOMAS ANENGUAL, Miquel	Lluçmajor	Sol	Palma	R	01-02-99
1399	C	BOSCAN, Joan	Lluçmajor	Sol	Palma	R	08-02-99
1417	C	FELIP TOMAS, Jaume	Lluçmajor	Sol	Palma	R	08-02-99
1432	C	MOGUERA, Guillem	Lluçmajor	Sol	Palma	R	08-02-99
1438	C	SANSO, Melcion	Lluçmajor	Sol	Palma	R	08-02-99
1462	C	SALVA, Sebastià	Lluçmajor	Sol	Palma	R	08-02-99
1464	C	MOGUERA, Jaume	Lluçmajor	Sol	Palma	R	08-02-99
1467	C	SALVA, Pau	Lluçmajor	Sol	Palma	R	08-02-99
1491	C	JAUME COLL, Antoni	Lluçmajor	Sol	Palma	R	08-02-99
1520	C	TOMAS, Josep	Lluçmajor	Sol	Palma	R	08-02-99
1522	C	GARCIA, Miquel	Lluçmajor	Sol	Palma	R	08-02-99
1577	C	CRESPI SERVERA, Joan	Lluçmajor	?	Palma	R	12-02-99
1614	C	RUBI, Joan	Lluçmajor	Sol	Palma	R	04-03-99
1655	?	JAUME REBASSA, Antoni	Lluçmajor	Sol	Palma	R	31-12-98
1677	?	MONTSERRAT, Guillem	Lluçmajor	Sol	Palma	R	06-01-99
1841	?	CATANY OLIVER, Antoni	Lluçmajor	Sol	Palma	R	15-02-99
1845	?	PLANISA TOMAS, David	Lluçmajor	Sol	Palma	R	15-02-99
1872	?	SASTRE VALLS, Jaume	Lluçmajor	Sol	Palma	R	18-02-99
1895	?	MONTSERRAT, Gabriel	Lluçmajor	Sol	Palma	R	23-02-99
1959	F	JULIA TOMAS, Antoni	Lluçmajor	Sol	Palma	R	19-03-99
2010	F	VIDAL CALAFAT, Antoni	Lluçmajor	Sol	Palma	R	26-03-99
2012	F	TABERNER GARCIA, Bartomeu	Lluçmajor	Sol	Palma	R	26-03-99
2071	F	NADAL SASTRE, Llorenç	Lluçmajor	Sol	Palma	R	19-04-99
2072	F	SALVA JANER, Pau	Lluçmajor	Sol	Palma	R	19-04-99
2146	?	MORLA CALAFELL, Josep	Lluçmajor	Sol	Palma	M	14-04-98
2214	C	PASTOR SOCIAS, Francesc	Lluçmajor	Sol	Cadix	M	26-02-98
2227	C	MONTSERRAT CONTESTI, Nadal	Lluçmajor	Sol	Corunya	M	02-11-97
2244	C	SALVA FULLANA, Joan	Lluçmajor	Cap	Cadix	M	26-02-98
2265	C	GARAU PORCEL, Antoni	Lluçmajor	Sol	Cadix	M	27-11-97
2484	C	ROCA AGUILAR, Jaume	Lluçmajor	Sol	Santam	M	16-10-97
2557	F	JULIA PORTELL, Pere	Lluçmajor	Sol	Barna	M	02-01-98
2668	?	VIDAL ROS, Joan	Lluçmajor	?	?	R	01-01-99
2669	F	PUIG TOMAS, Antoni	Lluçmajor	Sgt	?	R	01-01-99
2670	F	MAS CERVERA, Francesc	Lluçmajor	Sgt	?	R	01-01-99
2671	F	CERVERA COLL, Joan	Lluçmajor	Sol	?	R	01-01-99
2672	F	SALVA MONTSERRAT, Gaspar	Lluçmajor	Sol	?	R	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
3	C SOLER ALCA, Miquel	Manacor	Sol	Palma	R	14-09-98
18	C SOLER ALBA, Miquel	Manacor	Sol	?	R	14-09-98
49	C SANSO NICOLAU, Bartomeu	Manacor	Sol	Palma	R	29-09-98
144	C GOMILA CERDA, Andreu	Manacor	Sol	Palma	R	09-10-98
178	C TOMAS BINIMELIS, Miquel	Manacor	?	Palma	R	30-10-98
183	C ADROVER BERGA, Pere	Manacor	?	?	R	04-11-98
201	C MAYOL BORDOY, Rafael	Manacor	Sol	Palma	R	06-11-98
213	C JULIA, Pere	Manacor	Sol	Palma	R	08-11-98
221	C MORRO FIDOL, Gabriel	Manacor	Sol	Palma	R	11-11-98
224	C BALLESTER, Francesc	Manacor	Sol	Palma	R	11-11-98
227	C ADROVER RIPOLL, Pere	Manacor	Sol	Palma	R	11-11-98
248	C GRIMALT BALLESTER, Pere	Manacor	Art	Palma	R	13-11-98
255	C RIERA SUREDA, Antoni	Manacor	Sol	Palma	R	13-11-98
257	C FENENIAS MADAL, Guillem	Manacor	Sol	Palma	R	13-11-98
268	C VALLES PICO, Francesc	Manacor	Sol	Palma	R	17-11-98
280	C FIDOL CALDENTEY, Andreu	Manacor	Sol	Palma	R	17-11-98
282	C MASCARO OLIVER, Marti	Manacor	Sol	Palma	R	17-11-98
292	C GELABERT GOMILA, Esteve	Manacor	Sol	Palma	R	17-11-98
355	C LLADO RIBOT, Tomàs	Manacor	Sol	Palma	R	18-12-98
362	C PASTOR SANSO, Mateu	Manacor	Sol	Palma	R	18-12-98
385	C FERRER SANSO, Miquel	Manacor	Sol	Palma	R	04-12-98
387	C DOMENCH DURAN, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	04-12-98
389	C SUREDA CABRER, Antoni	Manacor	Sol	Palma	R	18-12-98
391	C MAS, Sebastià	Manacor	Sol	Palma	R	18-12-98
465	C AMER FULLANA, Pere	Manacor	Sol	Palma	R	25-12-98
488	C MASANET CASTAVER, Antoni	Manacor	Cap	Palma	R	01-01-99
501	C LLITERAS ADROVER, Antoni	Manacor	Cap	Palma	R	01-01-99
523	C LLABRES MAS, Andreu	Manacor	Sol	Palma	R	01-01-99

537	C	GALNES GOMILA, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	01-01-99
549	C	PASTOR MORELL, Bartomeu	Manacor	Sol	Palma	R	01-01-99
572	C	TOMAS VALCAMERA, Bartomeu	Manacor	Sol	Palma	R	01-01-99
680	C	LLULL MIRUEL, Llorenç	Manacor	Sol	Palma	R	01-01-99
705	C	MIR LLODRA, Antoni	Manacor	Sol	Palma	R	12-01-99
711	C	EXPOSITO EXPOSITO, Sebastià	Manacor	Sol	Palma	R	12-01-99
721	C	JUAN GOMILA, Antoni	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
728	C	ROSSELLO GALNES, Bartomeu	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
739	C	VANRELL MASCARD, Jaume	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
743	C	ROSSELLO, Nofre	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
747	C	GELABERT MANRESA, Jaume	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
749	C	VALENT MASSAMET, Bernat	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
761	C	RIERA LLULL, Bartomeu	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
766	C	GOMILA SERRA, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
792	C	SALAS TRUYOLS, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
820	C	GRIMALT GIMARD, Andreu	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
821	C	ROIG GELABERT, Miquel	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
827	C	BARCELO LLITERAS, Jaume	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
828	C	PARERA REXACH, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
834	C	ROSSELLO MARTORELL, Pere	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
859	C	OLIVER GOMILA, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	15-01-99
885	C	MESQUIDA GALNES, Benet	Manacor	Sol	Palma	R	18-01-99
886	C	AMER FULLANA, Miquel	Manacor	Sol	Palma	R	18-01-99
887	C	MARTI FEBRER, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	18-01-99
897	C	GUETGLAS FONTS, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	25-01-99
922	C	RIERA SERRA, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	25-01-99
925	C	PALLICER GRIMALT, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	25-01-99
926	C	PERELLO DURAN, Andreu	Manacor	Sol	Palma	R	25-01-99
939	C	ROSSELLO GALNES, Sebastià	Manacor	Sol	Palma	R	25-01-99
957	C	DOMESE MASCARD, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	25-01-99
1024	C	MASCARD OLIVER, Bartomeu	Manacor	Sol	Palma	R	25-01-99
1036	C	RIERA BINIMELIS, Antoni	Manacor	Sol	Palma	R	25-01-99
1042	C	GENESTAR PASTOR, Andreu	Manacor	Sol	Palma	R	25-01-99
1074	C	PONS AMER, Llorenç	Manacor	Sol	Palma	R	01-02-99
1078	C	ADROVER PORTELL, Pere	Manacor	Sol	Palma	R	01-02-99
1083	C	MATANALES, GELABERT, Tomàs	Manacor	Sol	Palma	R	01-02-99
1100	C	FULLANA ROSSELLO, Melcion	Manacor	Cap	Palma	R	08-02-99
1102	C	VIDAL, Bernat	Manacor	Cap	Palma	R	08-02-99
1111	C	PUJOL, Josep	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1114	C	MUNTANER, Antoni	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1123	C	SERVERA, Miquel	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1331	C	BORDOY, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1344	C	VADELL, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1364	C	LLITERES, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1368	C	FRAU, Julià	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1377	C	SASTRE, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1386	C	AMER, Tomàs	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1393	C	LLULL, David	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1407	C	NICOLAU, Salvador	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1409	C	CALDENTEY, Pere	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1419	C	MATANALES, Rafael	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1421	C	RANIS, Bartomeu	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1437	C	VADELL, Miquel	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1447	C	SEGUI, Llorenç	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1458	C	BOVER, Jaume	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1470	C	RIERA, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1479	C	ROSSELLO, Antoni	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1482	C	SANTANDREU SITJES, Pere	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1484	C	VENY ANDRES, Jaume	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1504	C	NICOLAU AMENGUAL, Ramon	Manacor	Sol	Palma	R	08-02-99
1600	?	PASQUAL, Gabriel	Manacor	Sol	Palma	R	26-02-99
1604	?	CALDENTEY, Bartomeu	Manacor	Sol	Palma	R	26-02-99
1606	?	RUS, Francesc	Manacor	Sol	Palma	R	26-02-99
1616	C	GOMILA SERVERA, Jaume	Manacor	Sol	Palma	R	04-03-99
1661	?	JUAN MUNAR, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	06-01-99
1691	?	MESQUIDA, Mateu	Manacor	Sol	Palma	R	06-01-99

1693	?	MARTI FULLANA, Antoni	Manacor	Sol	Palma	R	06-01-99
1694	?	RIUSECH, Francesc	Manacor	Sol	Palma	R	06-01-99
1718	?	BATLE VERD, Lluç	Manacor	Sol	Palma	R	13-01-99
1740	?	NADAL OBRADOR, Rafael	Manacor	Sol	Palma	R	27-01-99
1744	?	CALDENTEY MASCARD, Bartomeu	Manacor	Sol	Palma	R	27-01-99
1825	?	OMAR, Miquel	Manacor	Sol	Palma	R	11-02-99
1849	?	JUAN FULLANA, Bartomeu	Manacor	Sol	Palma	R	15-02-99
1856	?	RIERA GAMES, Antoni	Manacor	Sol	Palma	R	18-02-99
1859	?	GELABERT GAMES, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	18-02-99
1876	?	FERRER SANSO, Guillem	Manacor	Sol	Palma	R	18-02-99
1879	?	ADROVER ROSSELLÓ, Mateu	Manacor	Sol	Palma	R	18-02-99
1900	?	GAMES MORELL, Llorenç	Manacor	Sol	Palma	R	23-02-99
1913	?	NICOLAU, Pere	Manacor	Sol	Palma	R	23-02-99
1939	F	JUAN CALDENTEY, Miquel	Manacor	Sol	Palma	R	21-01-99
1944	F	FIOL DOMENGE, Guillem	Manacor	Sol	Palma	R	21-01-99
1958	F	GOMILA, Miquel	Manacor	Sol	Palma	R	19-03-99
1960	F	PUIGROSS CERDA, Mateu	Manacor	Sol	Palma	R	19-03-99
1970	F	HOMAR, Francesc	Manacor	Sol	Palma	R	19-03-99
1986	F	MASCARD, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	26-03-99
2008	F	FLUXA, Joan Erasme	Manacor	Sol	Palma	R	26-03-99
2029	F	SANTANDREU, Joan	Manacor	Sol	Palma	R	01-04-99
2073	F	LLULL RIERA, Antoni	Manacor	Sol	Palma	R	19-04-99
2074	F	JUAN RIERA, Magi	Manacor	Sol	Palma	R	19-04-99
2075	F	SALAS DURAN, Gabriel	Manacor	Sol	Palma	R	19-04-99
2088	C	LLORDA, Joan Josep	Manacor	Sol	Palma	M	11-09-96
2094	C	AGUILÓ MIRÓ, Antoni	Manacor	Sol	Palma	M	29-01-97
2114	F	SANSO VIVES, Jeroni	Manacor	Sol	Palma	M	05-03-98
2115	F	PICO FORTEZA, Francesc	Manacor	Sol	Palma	M	05-03-98
2116	F	HOMAR MAYOL, Llorenç	Manacor	Sol	Palma	M	05-03-98
2117	F	SERVERA RIERA, Mateu	Manacor	Sol	Palma	M	05-03-98
2118	F	GOMILA PERERA, Antoni	Manacor	Sol	Palma	M	05-03-98
2137	?	CABRER, Guillem	Manacor	Sol	Palma	M	09-04-98
2149	?	NADAL FEBRER, Miquel	Manacor	Sol	Palma	M	14-04-98
2172	C	PONT PONT, Miquel	Manacor	Sol	Palma	M	22-04-98
2231	C	RIERA PRATS, Antoni	Manacor	Sol	Santan	M	03-11-97
2250	C	NADAL VADELL, Sebastià	Manacor	Sol	Santan	M	02-10-97
2254	C	BAUZA MASCARD, Jaume	Manacor	Sol	Santan	M	02-10-97
2272	C	SOLER MARTI, Guillem	Manacor	Sol	Cadix	M	16-12-97
2298	C	MAS MOLIS, Miquel	Manacor	Sol	Cadix	M	21-10-97
2359	C	RIERA SUREDA, Bartomeu	Manacor	Sol	Corunya	M	13-08-97
2394	C	GELABERT ALCOVER, Josep	Manacor	Sol	Cadix	M	26-02-97
2402	C	GAMES PELLICER, Jaume	Manacor	Sol	Corunya	M	31-03-97
2440	C	NESTRE NESTRE, Jaume	Manacor	Sol	Santan	M	03-07-97
2445	C	PONS PASTORNA(?), Llorenç	Manacor	Sol	Santan	M	05-10-97
2455	C	VIDAL FONT, Nicolau	Manacor	Sol	Cadix	M	26-01-98
2506	F	SANTANDREU RIERA, Pere	Manacor	Co	Barna	M	11-06-97
2509	F	BUSQUETS FLUXA, David	Manacor	Sol	Barna	M	11-06-97
2536	F	TABOADA LUBIETA, Ramon	Manacor	Sol	Barna	M	26-09-97
2539	F	PRATS GAMES, Joan	Manacor	Sol	Barna	M	26-09-97
2543	F	RIERA GAMES, Miquel	Manacor	Sgt	Barna	M	30-09-97
2554	F	GOMILA MONJO, Joan	Manacor	Cap	Barna	M	17-02-98
2566	F	PASCUAL, Andreu	Manacor	Sol	Barna	M	17-02-98
2674	C	ALCOVER GAMES, Aleix	Manacor	?	?	R	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
415	C FONTANET MATEU, Montserrat	Manacor	Sol	Palma	R	21-12-98
1901	? ROTGER MORA, Miquel	Manacor	Sol	Palma	R	23-02-99
2678	C MORANTA COLL, Miquel	Manacor	?	?	M	27-03-96
2679	C PONS ESTRANY, Llorenç	Manacor	?	?	R	01-01-99
2687	C GUAL, Gabriel	Manacor	?	?	?	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
396	C	DARDER CLADERA, Gabriel	Maria	Sol	Palma	R	18-12-98
735	C	BERSA GELABERT, Bartomeu	Maria	Sol	Palma	R	15-01-99
857	C	FERRIOL FONT, Sebastià	Maria	Sol	Palma	R	15-01-99
1061	C	MOSQUERA AMENGAU, Antoni	Maria	Sol	Palma	R	01-07-99

1481	C	FERRER, Bernat	Maria	Sol	Palma	R	08-02-99
1492	C	TORRES, Guillel	Maria	Sol	Palma	R	08-02-99
1701	?	BAUZA RAMIS, Josep	Maria	Sol	Palma	R	06-01-99
1737	?	MASCARD FRAU, Joan	Maria	Sol	Palma	R	27-01-99
1739	?	SALMES CARBONELL, Miquel	Maria	Sol	Palma	R	27-01-99
1826	?	FEMENIES, Miquel	Maria	Sol	Palma	R	11-02-99
2036	F	OLIVER, Gaspar	Maria	Sgt	Palma	R	12-04-99
2045	F	CARBONELL PASTOR, Miquel	Maria	Sol	Palma	R	19-04-99
2168	C	FERRIOL PASTOR, Joan	Maria	Sol	Palma	M	22-04-98
2334	C	ROIG NESTRE, Pere	Maria	Sol	Corunya	M	13-08-97
2656	C	XINENIS TORRENS, Joan	Maria	Sol	?	?	01-01-99

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
7	C	SERRA, Sebastià	Marratxi	Sol	Palma	R	14-09-98
296	C	CAVELLAS SASTRE, Antoni	Marratxi	Sol	Palma	R	17-11-98
378	C	POCOVI MAS, Joan	Marratxi	Sol	Palma	R	01-12-98
530	C	CAVELLAS HOMAR, Miquel	Marratxi	Sol	Palma	R	01-01-99
763	C	FULLANA BUSQUERA, Pere	Marratxi	Sol	Palma	R	15-01-99
829	C	MOLL CLAR, Gabriel	Marratxi	Sol	Palma	R	15-01-99
963	C	RIPOLL BESTARD, Andreu	Marratxi	Sol	Palma	R	25-01-99
1129	C	GONILA MARAGUES, Jaume	Marratxi	Sol	Palma	R	08-02-99
1397	C	BIBILONI, Miquel	Marratxi	Sol	Palma	R	08-02-99
1487	C	MAS, Bartomeu	Marratxi	Sol	Palma	R	08-02-99
1586	?	SERRA, Bartomeu	Marratxi	Sol	Palma	R	26-02-99
1591	?	GARAU, Bartomeu	Marratxi	Sol	Palma	R	26-02-99
1613	C	BARCELÓ, Josep	Marratxi	Sol	Palma	R	04-03-99
1952	F	BIBILONI, Pere	Marratxi	Sol	Palma	R	19-03-99
2128	?	GARAU SERRA, Gabriel	Marratxi	Sol	Palma	N	24-03-98
2176	C	PALOU OLIVER, Bartomeu	Marratxi	Sol	Palma	M	22-04-98
2312	C	MAS SANTANDREU, Francesc	Marratxi	Sol	Corunya	M	01-09-97
2418	C	RIGÓ BARRERA, Miquel	Marratxi	Sol	Corunya	M	05-03-97
2501	F	VILLALONGA MUT, Joan	Marratxi	Sgt	Barna	M	04-09-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
1508	C	PONS, Joan	Pont d'Inca	Sol	Palma	R	08-02-99

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
27	C	MAYOL CERDA, Bartomeu	Montufri	Sol	Palma	R	25-09-98
409	C	VERGER GARICA, Joan	Montufri	Sol	Palma	R	21-12-98
411	C	BAUZA RIBAS, Melcion	Montufri	Sol	Palma	R	21-12-98
668	C	BAUZA RIBAS, Llorenç	Montufri	Sol	Palma	R	01-01-99
700	C	MIRALLES MIRALLES, Gabriel	Montufri	Sol	Palma	R	07-01-99
716	C	NICOLAU RIBAS, Jaume	Montufri	Sol	Palma	R	15-01-99
822	C	MAS SASTRE, Joan	Montufri	Sol	Palma	R	15-01-99
833	C	MESQUIDA RIBAS, Joan	Montufri	Sol	Palma	R	15-01-99
871	C	MIRALLES MOYA, Bartomeu	Montufri	Sgt	Palma	R	18-01-99
1020	C	POCOVI VERT, Rafel	Montufri	Sol	Palma	R	25-01-99
1383	C	GONILA MIRALLES, Joan	Montufri	Sol	Palma	R	08-02-99
1489	C	SASTRE POCOVI, Andreu	Montufri	Sol	Palma	R	08-02-99
1622	C	ARBONA NICOLAU, Melcior	Montufri	Sol	Palma	R	04-03-99
1949	F	FERRANDE PIZA, Gabriel	Montufri	Sol	Palma	R	19-03-99
2025	F	GARCIA, Antoni	Montufri	Sol	Palma	R	01-04-99
2054	F	MOYA, Miquel	Montufri	Sol	Palma	R	19-04-99
2055	F	POCOVI, Bartomeu	Montufri	Sol	Palma	R	19-04-99
2056	F	MARTORELL ALCOVER, Antoni	Montufri	Sol	Palma	R	19-04-99
2131	?	MARTORELL ROSSELLO, Joan	Montufri	Sol	Palma	M	24-03-98
2174	C	MIRALLES MARTORELL, Miquel	Montufri	Sol	Palma	M	22-04-98
2201	C	MAS CARBELL, Mació	Montufri	Sol	Corunya	M	29-11-97
2389	C	SOCIAS MAS, Joan	Montufri	Sol	Corunya	M	07-07-97
2407	C	MAS EXPOSITO, Francesc	Montufri	Sgt	Santan	M	17-05-97
2419	C	SOCIAS MESQUIDA, Gregori	Montufri	Sol	Cadis	M	26-03-97
2488	C	MARTORELL MIRALLES, Antoni	Montufri	Sol	Santan	M	16-10-97
2569	F	POCOVI MIRALLES, Jaume	Montufri	Art	Barna	C	26-11-97
2644	F	GARCIA LLADO, Bartomeu	Montufri	?	?	?	01-01-99
2645	F	FIOL ROSSINYOL, Sebastià	Montufri	?	?	?	01-01-99
2646	F	BELTRAN LLADO, Joan	Montufri	?	?	?	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
148 C	GAMUNDI QUETGLAS, Joan	Muro	Sol	Palma	R	09-10-98
357 C	MORAGUES NOGUERA, Josep	Muro	Sol	Palma	R	18-12-98
390 C	PICO PIVA, Jaume	Muro	Sol	Palma	R	18-12-98
800 C	MORAGUES GUAL, Jaume	Muro	Sol	Palma	R	15-01-99
801 C	TERRASSA ROTJER, Bartomeu	Muro	Sol	Palma	R	15-01-99
951 C	ROSSELLO FERRER, Antoni	Muro	Sol	Palma	R	25-01-99
969 C	FONT FRANCH, Joan	Muro	Sol	Palma	R	25-01-99
1023 C	PICO PICO, Joan	Muro	Sol	Palma	R	25-01-99
1025 C	FORNES REINES, Damià	Muro	Sol	Palma	R	25-01-99
1371 C	CASTELL, Miquel	Muro	Sol	Palma	R	08-02-99
1379 C	JUAN, Josep	Muro	Sol	Palma	R	08-02-99
1451 C	QUETGLAS, Miquel	Muro	Sol	Palma	R	08-02-99
1511 C	ORRADOR, Josep	Muro	Sol	Palma	R	08-02-99
1656 ?	CLOQUELL PERELLO, Jordi	Muro	Sol	Palma	R	31-12-98
1658 ?	PERIS ANENGUAL, Joan	Muro	Sol	Palma	R	06-01-99
1681 ?	RAMIS FERRER, Gabriel	Muro	Sol	Palma	R	06-01-99
1711 ?	PICO FUSTER, Joan	Muro	Sol	Palma	R	13-01-99
1725 ?	ESCALAS CRESPI, Pau	Muro	Sol	Palma	R	13-01-99
1733 ?	ESCALAS RAMIS, Joan	Muro	Sol	Palma	R	13-01-99
1839 ?	BOYERAS CIRER, Jaume	Muro	Sol	Palma	R	15-02-99
1846 ?	VIVES FERRER, Antoni	Muro	Sol	Palma	R	15-02-99
2037 F	BALLESTER, Gabriel	Muro	Sol	Palma	R	12-04-99
2213 C	JULIA NOGUERA, Julià	Muro	Sol	Cadix	M	26-02-98
2263 C	MARTORELL CLADERA, Antoni	Muro	Sol	Cadix	M	27-11-97
2383 C	TORRANDELL MONTANER, Sebastià	Muro	Cap	Corunya	M	26-07-97
2650 F	GAMUNDI BALLESTER, Joan	Muro	Far	?	?	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
1 C	GARCIA LLABRES, Joan	Palma	Sol	Palma	R	14-09-98
5 C	AGUILAR, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	14-09-98
9 C	Coll, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	14-09-98
15 C	CHAVES BONAFE, Gabriel	Palma	Sol	?	R	14-09-98
19 C	NICOLAU EXPOSITO, Enric	Palma	Sol	?	R	14-09-98
21 C	RIERA NOGUERA, Miquel	Palma	Sol	?	R	14-09-98
26 C	ZANORA FERRER, Eduard	Palma	Sol	Palma	R	25-09-98
29 C	SANCHEZ RIPOLL, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	25-09-98
37 C	DINES EXPOSITO, Josep	Palma	Sol	Palma	R	25-09-98
38 C	LERIDA EXPOSITO, Sebastià	Palma	Sgt	Palma	R	25-09-98
48 C	GONZALEZ, Pere	Palma	Sol	Palma	R	29-09-98
50 C	OLIVER PONS, Guillel	Palma	Sol	Palma	R	29-09-98
51 C	SERRA LLINAS, Gabriel	Palma	Sol	Palma	R	29-09-98
52 C	PUIGRO GROS, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	29-09-98
53 C	FUSTER VALLS, Miquel	Palma	Cap	Palma	R	29-09-98
54 C	FUSTER COVAS, Ramon	Palma	Cap	Palma	R	29-09-98
55 C	ARBOG BEYA, Nicolau	Palma	Mar	Palma	R	29-09-98
56 C	SALVA, NADAL, Guillel	Palma	Mar	Palma	R	29-09-98
58 C	PUJOL TONS, Josep	Palma	Mar	Alcudia	R	30-09-98
59 C	SERRA, Vicenc	Palma	Mar	Alcudia	R	30-09-98
60 C	REINES, Llorenç	Palma	Mar	Alcudia	R	30-09-98
61 C	BERGA, Ponç	Palma	Mar	Alcudia	R	30-09-98
62 C	HERMANDEZ, Antoni	Palma	Mar	Alcudia	R	30-09-98
63 C	GARCIA, Jaume	Palma	Mar	Alcudia	R	30-09-98
64 C	TUR CLADERA, Antoni	Palma	Mar	Alcudia	R	30-09-98
125 C	VIDAL SAMPER, Serafi	Palma	Tin	Palma	R	09-10-98
126 C	ALEMANY ESCALAS, Joan	Palma	Sol	Palma	R	09-10-98
127 C	RUBIO, Jose	Palma	Sol	Palma	R	09-10-98
129 C	ROBENES RULLAN, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	09-10-98
134 C	CAVELLAS, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	09-10-98
136 C	ANAT BALDO, Josep	Palma	Sol	Palma	R	09-10-98
142 C	MAYOL FIOL, Pere	Palma	Sol	Palma	R	09-10-98
143 C	PRATS BONILLA, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	09-10-98
146 C	MAS PUIG, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	09-10-98
155 C	VILA, Josep	Palma	Sol	?	R	12-10-98

160	C	KULLAN FIOL, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	16-10-98
162	C	ALORDA PALOU, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	16-10-98
165	C	OLIVER GULLON, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	23-10-98
168	C	RIERA SUAU, Pere	Palma	Sol	Palma	R	23-10-98
174	C	GIMENEZ SEGUI, Artur	Palma	Tin	Palma	R	29-10-98
184	C	PRATS GARCIA, Macià	Palma	?	?	R	04-11-98
185	C	JUAN CAVELLAS, Miquel	Palma	Cap	?	R	04-11-98
197	C	BESTARD, Gabriel	Palma	Sol	Palma	R	06-11-98
198	C	RANON COLL, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	06-11-98
203	C	CIFRE ROTGER, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	06-11-98
206	C	BOSCH MOREY, Matgi	Palma	Sol	Palma	R	06-11-98
216	C	GIL MAYOL, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	11-11-98
220	C	CANALS BELTRAN, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	11-11-98
231	C	DRELL, Vicenc	Palma	Sol	Palma	R	11-11-98
235	C	PRATS ARTIGUES, Macià	Palma	Sol	Palma	R	11-11-98
238	C	ARANDA MARCH, Miquel	Palma	Sgt	Palma	R	13-11-98
239	C	RUSSELLO MARTORELL, Joan	Palma	Cap	Palma	R	13-11-98
266	C	COLOMO RUIZ, Joan	Palma	Ca	Palma	R	17-11-98
276	C	FORTEZA SEGURA, Joan	Palma	Sol	Palma	R	17-11-98
283	C	MARCH MATAS, Pere	Palma	Sol	Palma	R	17-11-98
288	C	AGUILO CORTES, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	17-11-98
289	C	FORTEZA FORTEZA, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	17-11-98
291	C	VALLES SUNYER, Joan	Palma	Sol	Palma	R	17-11-98
307	C	ALEMANY BENNASAR, Pere	Palma	Sol	Palma	R	17-11-98
308	C	PIVA VALLS, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	17-11-98
316	C	SOLEA ADOVER, Llorenç	Palma	Sol	Palma	R	21-12-98
327	C	FORTEZA DOLORES, Joan	Palma	Sol	Palma	R	01-12-98
339	C	VIDAL LOPEZ, Joan	Palma	Sol	Palma	R	01-12-98
344	C	GONILA GARCIA, Mateu	Palma	Sol	Palma	R	01-12-98
349	C	VICENTE FERNANDEZ, Sebastià	Palma	Sol	Palma	R	01-12-98
350	C	BURGUERA BALON, Joan	Palma	Sol	Palma	R	17-12-98
351	C	TOMAS FERRER, Agustí	Palma	Sol	Palma	R	17-12-98
367	C	ALONSO BIBILONI, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	17-12-98
369	C	TORRES ARTIGUES, Jeroni	Palma	Sol	Palma	R	17-12-98
374	C	ALEMANY MARROIS, Arnau	Palma	Sol	Palma	R	17-12-98
386	C	ROCA FULLANA, Rafel	Palma	Sol	Palma	R	04-12-98
398	C	MAS BARCELO, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	18-12-98
401	C	MALLENT DIAZ, Josep	Palma	Sol	Palma	R	18-12-98
402	C	ALBERTI COLON, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	18-12-98
416	C	TOUS MARTORELL, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	21-12-98
424	C	PASCUAL COLL, Andreu	Palma	Sol	Palma	R	21-12-98
426	C	RANIS BERRA, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	21-12-98
428	C	FUSTER FUSTER, Josep	Palma	Sol	Palma	R	21-12-98
430	C	COLON ESTRANY, Bernat	Palma	Sol	Palma	R	21-12-98
432	C	MONCADA, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
433	C	MULET, Rafel	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
434	C	MIRALLES, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
435	C	BUENAVENTURA, Rafel	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
436	C	BENASAR, Raïmon	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
437	C	POUS, Pere	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
438	C	ALEMANY, Macià	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
439	C	COLON, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
440	C	MOLL, Gabriel	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
441	C	PICO, Bernat	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
442	C	HINDJOSA, Lluís	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
443	C	MAS, Bernat	Palma	Sol	Palma	R	24-12-98
450	C	TERUEL EXPOSITO, Vicenc	Palma	Sol	Palma	R	25-12-98
455	C	PIZA CRESPI, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	25-12-98
457	C	MULLA TOGORES, Joan	Palma	Sol	Palma	R	25-12-98
459	C	PICORNELL MAGRANER, Pere	Palma	Sol	Palma	R	25-12-98
461	C	VILLALONGA FERRER, Joan	Palma	Sol	Palma	R	25-12-98
463	C	PUJOL AGUILO, Bonaventura	Palma	Sol	Palma	R	25-12-98
468	C	TORRES TORRES, Joan	Palma	Sol	Palma	R	25-12-98
483	C	COLON XAMENA, Felip	Palma	Sgt	Palma	R	01-01-99
493	C	MARTORELL SANS, Antoni	Palma	Cap	Palma	R	01-01-99
496	C	CASTELLO COMPANY, Bartomeu	Palma	Can	Palma	R	01-01-99

497 C	PUL MADAL, Noire	Palma	Cap	Palma	R	01-01-99
503 C	NADAL MARTORELL, Jacint	Palma	Cap	Palma	R	01-01-99
510 C	BUSQUETS MUNTANER, Joan	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
514 C	MARTORELL ALCAL, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
517 C	SERRANO ROSSELLÓ, Joaquim	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
521 C	MARIA MORRACH, Joan	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
522 C	MIR SALOM, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
525 C	VICH BIBILONI, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
548 C	GALLARDO EXPOSITO, Andreu	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
550 C	SANCHO GRIMALT, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
557 C	ALEJO GAYA, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
564 C	FERRER CASTAVER, Joaquim	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
567 C	CABOT SABATER, Bernat	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
568 C	DARDER ROIG, Gabriel	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
513 C	MARTI PIZA, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
515 C	FERRA LLINAS, Baltasar	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
516 C	FEMENIAS CRESPI, Gabriel	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
517 C	MESQUIDA BORRAS, Pere	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
576 C	FUSTER FUSTER, Pere	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
581 C	REINES SALVA, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
583 C	MONSERRAT BOSCH, Pau	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
586 C	MOREY BALMES, Andreu	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
587 C	BARCELÓ ADROVER, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
589 C	PERELLO HOMAR, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	01-01-99
599 C	RIERA BLAS, Gabriel	Palma	Sol	Palma	R	07-01-99
708 C	LLOBERA CANDIDO, Josep	Palma	Sol	Palma	R	12-01-99
712 C	VANRELL RAMIS, Joan	Palma	Sol	Palma	R	12-01-99
713 C	ANTICH COMPANY, Josep	Palma	Sol	Palma	R	12-01-99
720 C	ODONELL PLANAS, Gabriel	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
724 C	BALAGUER, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
733 C	MIT REINES, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
738 C	GARCIA ARBONA, Benet	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
746 C	FORTEZA BARBARA, Josep	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
758 C	GOMEZ FERRER, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
759 C	TERRASA SERVERA, Sebastià	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
767 C	FRAU GUAL, Bernat	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
772 C	COLON ALBERTI, Alexandre	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
774 C	SALES BORDOY, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
779 C	SASTRE COLOMAR, Joan	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
782 C	RIERA PERELLO, Pau	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
796 C	CERDA LLODRA, Guillem	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
808 C	MARTI GONZALEZ, Atila	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
818 C	REINES BENNASSAR, Joan	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
824 C	GUREDA MIGUEL, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
831 C	MIR MOSI, Mateu	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
832 C	PUIGSERVER ALZINA, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
856 C	QUETGLAS MADAL, Sebastià	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
865 C	GRIMALT, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	15-01-99
873 C	LUIS EXPOSITO, Enrique	Palma	Sol	Palma	R	18-01-99
874 C	SERRA TERRASA, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	18-01-99
875 C	TORTELLA PERIS, Silvestre	Palma	Sol	Palma	R	18-01-99
876 C	PLANELL SERRA, Nicolau	Palma	Sol	Palma	R	18-01-99
877 C	MARQUES MOYA, Gabriel	Palma	Sol	Palma	R	18-01-99
878 C	OLIVER VIDAL, Lluís	Palma	Sol	Palma	R	18-01-99
879 C	ROCA COTI, Sebastià	Palma	Sol	Palma	R	18-01-99
880 C	OLIVER NICOLAU, Rafel	Palma	Sol	Palma	R	19-01-99
893 C	SERRA LLANERAS, Josep	Palma	Sol	Palma	R	21-01-99
899 C	AMENGUAL CANTALLOPS, Joan	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
901 C	TERRASA FERRER, Josep	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
902 C	JUANEDA TOMAS, Sebastià	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
907 C	SERRANO MASIP, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
910 C	OLIVER ESPAYA, Pere	Palma	Sgt	Palma	R	25-01-99
911 C	MORA, Joan	Palma	Sgt	Palma	R	25-01-99
913 C	PASQUAL MOREY, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
917 C	CASTELLO SALVA, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
930 C	PASCHAI MURPHY, Jaesin	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99

952	C	OLIVER FORTEZA, Salvador	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
953	C	CASTELL SEGUI, Josep	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
955	C	OLIVER PUJOL, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
962	C	FIGUEROLA ROCA, Gabriel	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
971	C	ROSSELLO MASCARO, Joan	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
973	C	BARCELO ESTRADAS, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
975	C	OLIVER TOUS, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
976	C	LLUIS RAMIS, Manuel	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
979	C	COLL MALONDA, Josep	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
984	C	FIGUEROLA ROCA, Joan	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
985	C	MASSANET CHINELIS, Joan	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
991	C	BINIMELIS SERVERA, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
994	C	SALLENT, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
996	C	FERRAGUT VICH, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1001	C	COLL REUS, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1002	C	COLL BALLESTER, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1004	C	JULIA SABATER, Sebastià	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1008	C	ANDRES ROSSELLO, Pere	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1010	C	MARI PALMER, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1013	C	BOSCH BORDOY, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1026	C	PAYERAS BUJOSA, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1027	C	ROCA BOSCH, Joan	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1028	C	MIQUEL, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1034	C	PERICAS FONT, Sebastià	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1045	C	FIOL ESCALAS, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1050	C	SASTRE COLOMAR, Jordi	Palma	Sol	Palma	R	25-01-99
1064	C	MARTORELL SALVA, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	01-02-99
1072	C	BESTARD EXPOSITO, Joan	Palma	Sol	Palma	R	01-02-99
1082	C	JUAN BOVER, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	01-02-99
1089	C	SALOM CONES, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	04-02-99
1103	C	BORRAS, Antoni	Palma	Cap	Palma	R	08-02-99
1106	C	TOMAS, Jaume	Palma	Cap	Palma	R	08-02-99
1108	C	NICOLAU, Joan	Palma	Cap	Palma	R	08-02-99
1113	C	BAUZA, Jordi	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1124	C	MIRALLES, Joan	Palma	Cap	Palma	R	08-02-99
1126	C	BOSCH MADAL, Antoni	Palma	Cap	Palma	R	08-02-99
1127	C	ESCALAS LLADO, Joan	Palma	Cap	Palma	R	08-02-99
1128	C	JUAN COLL, Josep	Palma	Cap	Palma	R	08-02-99
1130	C	TORRES, Pau	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1135	C	BUJOSA, Pere	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1284	P	NIELL CRESPI, Joan	Palma	GC	Palma	R	09-11-98
1285	P	PONSETI BIBILONI, Pere	Palma	GC	Palma	R	09-11-98
1286	P	GIMENEZ SEGUI, Artur	Palma	Tin.	Palma	R	29-10-98
1291	P	SASTRE BARCELO, Pere	Palma	GC	Palma	R	09-11-98
1295	P	OLIVER MIRALTA, Pere	Palma	GC	Palma	R	09-11-98
1296	P	GRIMALT RIERA, Rafael	Palma	GC	Palma	R	09-11-98
1299	P	ROIG ROIG, Joan	Palma	GC	Palma	R	09-11-98
1334	C	CAVELLAS CINTAS, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1336	C	TORRES ANTEN, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1340	C	BESTARD NESTRES, Joan	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1342	C	FERRAGUT, Pau	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1349	C	FERRER, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1353	C	CLADERA, Joan	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1355	C	FELIU, Serafi	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1363	C	MORAGUES, Lluís	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1365	C	ALBERTI, Bernat	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1374	C	GENER BESTARD, Pere	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1376	C	PIZA VIDAL, Josep	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1378	C	LLADO, Pau	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1380	C	BALAGUER, Llorenç	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1382	C	REBASSA, Joan	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1392	C	SERRANO, Pere	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1394	C	MATEU, Pau	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1398	C	PLANELLIS, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1424	C	PUJOL, Joan	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1425	C	LLADO, Joan	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99

1426	C	JUAN, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1427	C	BARCELÓ, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1428	C	MOREY, Pere	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1429	C	MOYA, Joan	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1440	C	CALAFELL, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1442	C	ROSSELLÓ, Manuel	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1443	C	JULIA, Josep	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1456	C	MAYOR SERRA, Pere	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1463	C	HERNANDEZ CABRER, Josep	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1472	C	CRESPÍ, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1490	C	CATALÀ, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1500	C	MOYA, Joan	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1515	C	ROIS, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1524	C	MARINON, Mateu	Palma	Sol	Palma	R	08-02-99
1576	C	VIDAL GALNES, Salvador	Palma	?	Palma	R	12-02-99
1578	C	MARIANO, Bartomeu	Palma	?	Palma	R	12-02-99
1580	C	CIFRE, Jaume	Palma	?	Palma	R	12-02-99
1592	?	VICENS EXPOSITO, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	26-02-99
1610	C	OLIVER ROCA, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	04-03-99
1629	C	MARQUES, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	10-03-99
1636	?	VIDAL CORDOBAN, Francisco	Palma	Sol	Palma	R	29-12-98
1637	?	SEGURA MARTI, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	29-12-98
1639	?	TOMAS COLL, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	29-12-98
1641	?	RUIZ BOVER, Rafael	Palma	Sol	Palma	R	29-12-98
1648	?	SUREBA RAMIS, Nicolau	Palma	Sol	Palma	R	31-12-98
1649	?	FALCO BARCELÓ, Joan	Palma	Sol	Palma	R	31-12-98
1651	?	PICO MARINO, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	31-12-98
1659	?	GRAU, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	06-01-99
1663	?	PRATS, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	06-01-99
1665	?	VADELL, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	06-01-99
1672	?	SERRA, Rafael	Palma	Sol	Palma	R	06-01-99
1673	?	MONSERRAT, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	06-01-99
1674	?	PALOU RIERA, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	06-01-99
1675	?	TERRASA MARINON, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	06-01-99
1676	?	ROSSELLÓ FERRAN, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	06-01-99
1707	?	RIERA PERELLÓ, Llorenç	Palma	Sol	Palma	R	07-01-99
1712	?	FRAN PARETS, Miquel	Palma	Sol	Palma	R	13-01-99
1714	?	GUILLÉN CARDELL, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	13-01-99
1715	?	LLAVINA ALEMANY, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	13-01-99
1721	?	PERELLÓ LLONPART, Pere	Palma	Sol	Palma	R	13-01-99
1727	?	CARRIO RAMIS, Mateu	Palma	Sol	Palma	R	13-01-99
1730	?	VIDAL BASTRE, Joan	Palma	Sol	Palma	R	13-01-99
1735	?	MONJO FIOL, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	27-01-99
1741	?	KATAS PUJOL, Mateu	Palma	Sol	Palma	R	27-01-99
1743	?	SIMINELIS SANCHEZ, Josep	Palma	Sol	Palma	R	27-01-99
1823	?	BOVER, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	11-02-99
1824	?	CAPO, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	11-02-99
1831	?	ENGELAT CASTELL, Jaume	Palma	Sol	Palma	R	15-02-99
1832	?	PUJOL BOSCH, Vicenc	Palma	Sol	Palma	R	15-02-99
1833	?	BESTARD MOGUERA, Nació	Palma	Sol	Palma	R	15-02-99
1844	?	ORRADOR BAUIA, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	15-02-99
1866	?	COMPANY TORRANDELL, Pere	Palma	Sol	Palma	R	18-02-99
1868	?	ARROCH VERB, Josep	Palma	Sol	Palma	R	18-02-99
1870	?	VIDAL, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	18-02-99
1874	?	BUADES MOGUERA, Esteve	Palma	Sol	Palma	R	18-02-99
1878	?	JENER EXPOSITO, Josep	Palma	Sol	Palma	R	18-02-99
1891	?	FERRER, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	23-02-99
1933	F	OLIVER CANDVAS, Joan	Palma	Sol	Palma	R	21-01-99
1945	F	VIZCONTI CART, Adelard	Palma	Sol	Palma	R	21-01-99
1971	F	TORRES PUJOL, Ramon	Palma	Sol	Palma	R	19-03-99
1975	F	COMAS SIMO, Joan	Palma	Sol	Palma	R	19-03-99
1987	F	SOCIAS, Guillem	Palma	Sol	Palma	R	26-03-99
1991	F	PUJOL, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	26-03-99
1992	F	COMPANY, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	26-03-99
1994	F	ROSSELLÓ, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	R	26-03-99
2000	F	GUILLÉN MATEU	Palma	Sol	Palma	R	26-03-99

2004	F	PEDROSA, Josep	Palma	Sol	Palma	R	26-03-99
2009	F	SASTRE PASCUAL, Josep	Palma	Sol	Palma	R	26-03-99
2015	F	PUIG PALOU, Teodor	Palma	Sol	Palma	R	26-03-99
2018	F	PICORNELL, Pere	Palma	Sol	Palma	R	26-03-99
2019	F	LIMIANA, Vicente	Palma	Sol	Palma	R	26-03-99
2021	F	GUILLES, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	01-04-99
2028	F	PUJOL, Antoni	Palma	Sol	Palma	R	01-04-99
2039	F	OLIVAR, Roque	Palma	Sol	Palma	R	12-04-99
2081	F	CANALS ROTGER, Ramon	Palma	Sol	Palma	R	19-04-99
2082	F	SERRALTA FORNES, Francesc	Palma	Sol	Palma	R	19-04-99
2083	F	CAPO HOMAR, Josep	Palma	Sol	Palma	R	19-04-99
2084	F	ROSSELLO FERRER, Andreu	Palma	Sol	Palma	R	19-04-99
2085	F	PALMER GELABERT, Gabriel	Palma	Sol	Palma	R	19-04-99
2109	F	ROCA CONTESTI, Pere	Palma	Sol	Palma	M	05-03-98
2113	F	VIVES SANCHE, Joan	Palma	Sol	Palma	M	05-03-98
2120	F	HERRERO, Jaime	Palma	Sol	Palma	M	05-03-98
2121	F	SERVERA, Andreu	Palma	Sol	Palma	M	05-03-98
2129	?	RIGU ROMAGUERA, Guilleu	Palma	Sol	Palma	M	24-03-98
2130	?	TORRES SERRA, Salvador	Palma	Sol	Palma	M	24-03-98
2134	?	AGUILLO, Joan	Palma	Sol	Palma	M	09-04-98
2140	?	MARTORELL, Miquel	Palma	Sol	Palma	M	09-04-98
2142	?	GILET, Josep	Palma	Sol	Palma	M	09-04-98
2148	?	SALOM ALEMANY, Francesc	Palma	Sol	Palma	M	14-04-98
2150	?	VIDAL OLIVER, Miquel	Palma	Sol	Palma	M	14-04-98
2151	?	MAYANS, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	M	14-04-98
2154	C	ROIG ROSSELLO, Bartomeu	Palma	Sol	Palma	M	23-02-98
2157	C	AGUILLO PIVA, Joan	Palma	Sol	Palma	M	04-03-98
2160	C	ALORDA PLANAS, Joan	Palma	Sol	Palma	M	04-03-98
2161	C	MARTINEZ PALMER, Pere	Palma	Sol	Palma	M	08-04-98
2164	C	PALMER ROCA, Joan	Palma	Sol	Palma	M	02-04-98
2167	C	TORRES TOMAS, Josep	Palma	Sol	Palma	M	02-04-98
2170	C	BARCIA RODRIGUEZ, Cecilio	Palma	Sol	Palma	M	22-04-98
2171	C	SERRA TOMAS, Gabriel	Palma	Sol	Palma	M	22-04-98
2179	C	FERNANDEZ VICENS, Josep	Palma	Sol	Palma	M	06-05-98
2182	C	CARBONELL PONS, Andreu	Palma	Sol	Corunya	M	29-11-97
2189	C	NUJERAS BERNAL, David	Palma	Sol	Santan	M	03-11-97
2192	C	ALOU FIDU, Pere	Palma	Sol	Corunya	M	18-11-97
2198	C	JUAN PALMER, Sebastià	Palma	Sol	Corunya	M	18-11-97
2202	C	SIVENA MERO(?), Bartomeu	Palma	Sol	Corunya	M	29-11-97
2203	C	GENOVER SASTRE, Jaume	Palma	Sol	Corunya	M	29-11-97
2206	C	CAPLLONCH TOMAS, Miquel	Palma	Sol	Cadis	M	15-02-98
2223	C	FORTEZA AGUILLO, Tomàs	Palma	Sol	Santan	M	26-10-97
2233	C	VICH SASTRE, Toribi	Palma	Sol	Cadis	M	26-01-98
2234	C	SOLER OLIVER, Pere	Palma	Sol	Alacant	M	31-01-98
2236	C	FERRER JAUME, Antoni	Palma	Sol	Santan	M	03-02-98
2239	C	EQUALES OLIVER, Joan	Palma	Art	Corunya	R	20-02-98
2248	C	CIREROL SASTRE, Josep	Palma	Sol	Santan	M	02-10-97
2259	C	ZANQUERA MONTSERRAT, Francesc	Palma	Sol	Santan	M	05-10-97
2261	C	ORVAY(?) MONTSERRAT, David	Palma	Sol	Cadis	M	27-11-97
2264	C	MARTINEZ PUJOL, Vicenc	Palma	Cap	Cadis	M	27-11-97
2266	C	ROIG CUELA(?), Anselm	Palma	Sol	Cadis	M	27-11-97
2267	C	LUIS FINDILLAS(?), Gabriel	Palma	Sgt	Cadis	M	27-11-97
2269	C	FONS SASTRE, Joan	Palma	Art	Cadis	M	16-12-97
2271	C	RIPOLL SERRA, Miquel	Palma	Sol	Cadis	M	16-12-97
2273	C	CAMPANER SOLER, Antoni	Palma	Sol	Cadis	M	16-12-97
2274	C	LLADO MATEU, Bernat	Palma	Sol	Cadis	M	16-12-97
2276	C	VICH HERNANDEZ, Pere	Palma	Cap	Santan	M	02-09-97
2280	C	FERRER SASTRE, Joan	Palma	Sol	Santan	M	02-09-97
2284	C	SALOM OLIVER, Francesc	Palma	Sol	Corunya	M	16-09-97
2287	C	CAPO MELIA, Joan	Palma	Sol	Santan	M	17-09-97
2289	C	ROSSELLO AGUILLO, Josep	Palma	Sol	Cadis	M	21-10-97
2291	C	TUR JUAN, Francesc	Palma	Sol	Cadis	M	21-10-97
2293	C	BAUZA ADROVER, Rafel	Palma	Sol	Cadis	M	21-10-97
2295	C	BERNAL PONS, Joan	Palma	Sol	Cadis	M	21-10-97
2299	C	TOMAS PRAT, Lluç	Palma	Sol	Cadis	M	21-10-97
2301	C	MIRÓ MIRÓ, Pere	Palma	Sol	Cadis	M	21-10-97

2691	C	MELEX NICOLAU, Yàlèria	Palma	Sol	Corunya	M	01-09-97
2310	C	FERNANDEZ GRAD, Antoni	Palma	Sol	Corunya	M	01-09-97
2314	C	ADROVER MESQUIDA, Pere	Palma	Sol	Corunya	M	01-09-97
2319	C	VADELL CAPD, Joan	Palma	Sol	Corunya	M	25-08-97
2346	C	BAD JIVE(?), Bartolome	Palma	Cap	Corunya	M	31-07-97
2347	C	PONS ESPONELLA(?), Francesc	Palma	Sol	Corunya	M	31-07-97
2348	C	PONS ROSSELLO, Joan	Palma	Sol	Corunya	M	31-07-97
2354	C	BISBAL BARCELO, Llorenc	Palma	Sol	Santan	M	01-08-97
2356	C	GALVEZ MIR, Miquel	Palma	Sol	Santan	M	01-08-97
2362	C	VAZQUEZ FRONTERA, Bernat	Palma	Sol	Barna	M	29-01-97
2366	C	MAS MAS, Pere	Palma	Sgt	Santan	M	27-07-97
2369	C	COLORADO DARBY, Antonio	Palma	Sgt	Cadis	M	20-01-97
2371	C	FRAU LLODRA, Jordi	Palma	Art	Corunya	M	02-02-97
2374	C	FUSTER FUSTER, Andreu	Palma	Sol	Santan	M	03-02-97
2377	C	ESTRADA MASSANET, Joan	Palma	Sol	Cadis	M	28-04-97
2378	C	CAMPS PONS, Rafel	Palma	Sol	Cadis	M	28-04-97
2379	C	MAS MAS, Guillem	Palma	Sol	Santan	M	04-05-97
2381	C	CALDENTEY, Josep	Palma	Sol	Corunya	M	26-07-97
2382	C	GORLADAL(?) ANENGUAL, Francesc	Palma	Sol	Corunya	M	26-07-97
2385	C	GARRERAS GRAU, Toribi	Palma	Sol	Cadis	M	25-12-96
2390	P	SERRA VICH, Joan	Palma	Sol	Santan	M	17-05-97
2396	C	BAUZA ALENANY, Melcion	Palma	Sol	Cadis	M	18-03-97
2401	C	JULIA GELABERT, Jaume	Palma	Sol	Cadis	M	18-03-97
2411	C	SBERT JUAN, Bartomeu	Palma	Sol	Santan	M	27-05-97
2416	C	RICO BARCELO, Joan	Palma	Art	Cadis	M	26-03-97
2421	C	PAU BARCELO, Bernat	Palma	Sol	Cadis	M	26-03-97
2422	C	PERELLO RIPOLL, Miquel	Palma	Sol	Cadis	M	26-03-97
2423	C	ALORDA PALAU, Bartomeu	Palma	Sol	Cadis	M	26-03-97
2424	C	PALOT(?) MASSANET, Jeroni	Palma	Sol	Cadis	M	26-03-97
2426	C	COLL JUAN, Francesc	Palma	Sol	Santan	M	18-07-97
2432	C	COLL PELLICER, Mateu	Palma	Art	Santan	M	02-06-97
2433	C	TARRASA SIMON, Antoni	Palma	Sol	Corunya	M	01-06-97
2436	C	FIDEL SUREDA, Antoni	Palma	Sol	Santan	M	02-06-97
2438	C	VIDAL PERECNS(?), Joan	Palma	Cap	Corunya	M	26-06-97
2443	C	VALLESPIR MASCARELL, Guillem	Palma	Sol	Santan	M	05-10-97
2457	C	CERILLA(?) FERRER, Miquel	Palma	Sol	Cadis	M	16-12-97
2458	C	CONELLA(?) ROMAN, Gabriel	Palma	Sol	Cadis	M	16-12-97
2459	C	BARULO(?) BINESTRA, Joan	Palma	Sol	Cadis	M	16-12-97
2460	C	SALON PONS, Esteve	Palma	Sol	Cadis	M	16-12-97
2470	C	PRATS PARTIDAS(?), Gabriel	Palma	Sgt	Santan	M	03-02-98
2475	C	FERRER SABATER, Mateu	Palma	Sol	Santan	M	16-10-97
2510	F	FERRIOL PORSET(?), Guillem	Palma	Sol	Barna	M	11-06-97
2511	F	SERRA JUAN, Jaume	Palma	Sol	Barna	M	13-05-97
2512	F	PEYA MARTI, Miquel	Palma	Sol	Barna	M	13-05-97
2514	F	BORRAS PASTOR, Domenec	Palma	Art	Barna	M	11-06-97
2516	F	ESTELRICH, Sebastià	Palma	Sol	Barna	M	11-07-97
2517	F	BOVER RAMIS, Bernat	Palma	Sol	Barna	M	16-07-97
2518	F	CUCAS(?) PALMER, Bartomeu	Palma	Sol	Barna	M	16-07-97
2519	F	BUSTIL(?) NIRO, Joan	Palma	Sol	Barna	M	16-07-97
2520	F	BUJOSA ARMENGOL, Jeroni	Palma	Sol	Barna	M	16-07-97
2522	F	VIDAL FERRAGUT, Antoni	Palma	Sol	Barna	M	14-04-97
2524	F	VERDERA MORA, Pere	Palma	Art	Barna	M	11-07-97
2534	F	FRAU FONT, Joan	Palma	Sol	Barna	M	26-09-97
2535	F	ABRAHAM PALMER, Antoni	Palma	Sol	Barna	M	26-09-97
2541	F	LLUIS MASET, Jaume	Palma	Sol	Barna	M	04-09-97
2548	F	PIERAS VICENS, Antoni	Palma	Co	Barna	M	20-12-97
2550	F	PONS VALLES, Jaume	Palma	Sol	Barna	M	20-12-97
2551	F	SANZ PARES, Ricardo	Palma	Sol	Barna	M	20-12-97
2651	C	GINARD, Pau	Palma	Sol	?	?	01-01-99
2696	C	LE-SENNE COTONER, Gabriel	Palma	CaM	?	R	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
375	C CALAFELL TERRASA, Pere	Establiments	Sol	Palma	R	17-12-98
806	C BOSCH BESTART, Rafel	Establiments	Sol	Palma	R	15-01-99
837	C ROIG GELABERT, Rafel	Establiments	Sol	Palma	R	15-01-99
869	C BATLE GIL, Guillem	Establiments	Sgt	Palma	R	15-01-99
968	C CASTELLO VALLESPÍR, Jaume	Establiments	Sol	Palma	R	25-01-99

1031	C	RIERA, Vicenc	Establiments	Sol	Palma	R	25-01-99
1918	?	MORA PALMER, Bartomeu	Establiments	Sol	Palma	R	01-03-99
2079	F	CRESPI ORDINAS, Joan	Establiments	Sol	Palma	R	19-04-99
2257	C	MAYANS LLADO, Joan	Establiments	Sol	Santan	M	02-10-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
25	C	OLIVER ROMAGUERA, Antoni	Son Sardina	Sol	Palma	R	25-09-98
471	C	?	Son Sardina	Sol	Soller	R	13-09-98
576	C	JUAN MIR, Miquel	Son Sardina	Sol	Palma	R	01-01-99
1705	?	QUETGLAS SEGUI, Bartomeu	Son Sardina	Sol	Palma	R	07-01-99
2086	F	SANS GARAU, Pere	Son Sardina	Com	Palma	R	19-04-99
2664	C	SABATER FERRER, Joaquim	Son Sardina	Sol	?	R	01-01-99
2665	C	JUAN CAMPER, Miquel	Son Sardina	Sol	?	R	01-01-99

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
122	C	CRESPI BESTARD, Bartomeu	Sant Jordi M	Sol	Palma	R	05-10-98
232	C	MONSERRAT PONS, Sebastià	Sant Jordi M	Sol	Palma	R	11-11-98
377	C	SASTRE GELABERT, Sebastià	Sant Jordi M	Sol	Palma	R	01-12-98
1633	C	PAU, Miquel	Sant Jordi M	Sol	Palma	R	09-04-99
1912	?	CANTALLOPS, Monserrat	Sant Jordi M	Sol	Palma	R	23-02-99

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
13	C	PUJOL NOLL, Joan	Sta Catalina	Sol	Palma	R	20-09-98
123	C	GUASP FERRER, Antoni	Sta Catalina	Sol	Palma	R	05-10-98
149	C	ANTICH NOLL, Rafael	Sta Catalina	Sol	Palma	R	09-10-98
152	C	CATALA ZAYAS, Francesc	Sta Catalina	Sol	Palma	R	09-10-98
175	C	COLORADO BASEY, Miquel	Sta Catalina	?	Palma	R	29-10-98
214	C	LLULL ROSSELLO, Andreu	Sta Catalina	Sol	Palma	R	08-11-98
371	C	JANER ALEMANY, Joan	Sta Catalina	Sol	Palma	R	17-12-98
425	C	BONET, Antoni	Sta Catalina	Sol	Palma	R	21-12-98
462	C	CASTAÑO LLOMPART, Antoni	Sta Catalina	Sol	Palma	R	25-12-98
478	C	PUJOL NOLL, Joan	Sta Catalina	Mar	Soller	R	20-09-98
710	C	SALVA JUAN, Mateu	Sta Catalina	Sol	Palma	R	12-01-99
861	C	BERNAT ABRAHAM, Joan	Sta Catalina	Sol	Palma	R	15-01-99
1287	?	COLORADO BASEY, Miquel	Sta Catalina	?	Palma	R	29-10-98
1615	C	PASQUAL SERVERA, Bartomeu	Sta Catalina	Sol	Palma	R	04-03-99
1738	?	ROCA BORRAS, Bartomeu	Sta Catalina	Sol	Palma	R	27-01-99
1882	?	ELENA FERNANDEZ, Julian	Sta Catalina	Sol	Palma	R	18-02-99
1938	F	CASTRO SANCHEZ, Fernando	Sta Catalina	Sol	Palma	R	21-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
--------	-------------	-------	-----------	----------	-----------	----------

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
159	C	NICOLAU PASCUAL, Agustí	Génova	Mar	Palma	R	16-10-98
379	C	NADAL TOMAS, Sebastià	Génova	Sol	Palma	R	01-12-98

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
205	C	COLL BANCELO, Francesc	sa Vileta	Sol	Palma	R	06-11-98
229	C	FLORIT CAMOVAS, Bernat	sa Vileta	Sol	Palma	R	11-11-98
453	C	COLMAR ORTEGA, Joan	sa Vileta	Sol	Palma	R	25-12-98
805	C	BLANES BORDOY, Mateu	sa Vileta	Sol	Palma	R	15-01-99
1499	C	PORCEL, Miquel	sa Vileta	Sol	Palma	R	08-02-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
6	C	VILLALONSA, Jordi	Son Rapinya	Sol	Palma	R	14-09-98
694	C	BONET FIOL, Joan	Son Rapinya	Sol	Palma	R	01-01-99
2087	C	GARAU CERDA, Mateu	Son Rapinya	Sol	Palma	M	05-08-96

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
--------	-------------	-------	-----------	----------	-----------	----------

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
249	C	PUIG BAUZA, Antoni	S Espanyol	Sol	Palma	R	13-11-98

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
2332	C	PLANAS CARBONELL, Bartomeu	Bonanova	Art	Santan	M	15-08-97

45	C	TOMAS, MERCANT, Miquel	El Terreno	Sol	Palma	R	29-09-98
776	C	SASTRE COLONER, Esteve	El Terreno	Sol	Palma	R	15-01-99
823	C	FRAU GUAL, Antoni	El Terreno	Sol	Palma	R	15-01-99
1122	C	FERRER BORRAS, Josep	El Terreno	Sol	Palma	R	08-02-99
1654	?	RISO VICENS, Bartomeu	El Terreno	Sol	Palma	R	31-12-98
2339	C	TOMAS MERCANT, Miquel	El Terreno	Art	Cadix	M	15-02-97
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
410	C	NGREY MAS, Miquel	ex Coll	Sol	Palma	R	21-12-98
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
858	C	MAS FENEMIAS, Jaume	El Molinar	Sol	Palma	R	15-01-99
1579	C	FULLANA, TOMAS, Miquel	El Molinar	?	Palma	R	12-02-99
1607	C	CASTELL ALOU, Joan	El Molinar	Mar	Palma	R	04-03-99
1860	?	SALVA MADAL, Pere	El Molinar	Sol	Palma	R	18-02-99
1915	?	CEBALLOS, Jose	El Molinar	Sol	Palma	R	01-03-99
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
1587	?	PUJOL, Antoni	La Soledat	Sol	Palma	R	26-02-99
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
97	C	ROSSELLO FERRAGUT, Joan	Els Hostalets	Mar	Palma	R	02-10-98
347	C	MOYA-BORDOY, Macià	Els Hostalets	Sol	Palma	R	01-12-98
420	C	MONTANER VADELL, Ramon	Els Hostalets	Sol	Palma	R	21-12-98
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
333	C	BARCELO SALON, Joan	s'Indioteria	Sol	Palma	R	01-12-98
1851	?	PIZA CRESPI, Gabriel	s'Indioteria	Sol	Palma	R	15-02-99
1880	?	HOLL FRAU, Joan	s'Indioteria	Sol	Palma	R	18-02-99
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
294	C	SIMO GONTERER, Josep	S de la Real	Sol	Palma	R	17-11-98
372	C	CRESPI TERRADAS, Josep	S de la Real	Sol	Palma	R	17-12-98
1011	C	MESQUIDA PALMER, Joan	S de la Real	Sol	Palma	R	25-01-99
2247	C	SALAS COMAS, Antoni	S de la Real	Sol	Santam	M	02-10-97
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
140	C	FORTEZA-FORTEZA, Miquel	Petra	Sol	Palma	R	09-10-98
250	C	SALMES MORAGUES, Joan	Petra	Sol	Palma	R	13-11-98
272	C	ALZANORA BAUIA, Antoni	Petra	Sol	Palma	R	17-11-98
393	C	MAYOL ROSSELLO, Guilleu	Petra	Sol	Palma	R	18-12-98
506	C	RISO MARTI, Jaume	Petra	Cap	Palma	R	01-01-99
535	C	SALMES MORAGUES, Llorenç	Petra	Sol	Palma	R	01-01-99
567	C	TORRES RISO, Jaume	Petra	Sol	Palma	R	01-01-99
570	C	RIBOT-LLADO, Antoni	Petra	Sol	Palma	R	01-01-99
737	C	RIBOT RIERA, Pere	Petra	Sol	Palma	R	15-01-99
839	C	ESCALAS DURAN, Josep	Petra	Sol	Palma	R	15-01-99
868	C	PONS SALON, Joan	Petra	Cap	Palma	R	15-01-99
908	C	SANTANDREU SALMES, Llorenç	Petra	Sol	Palma	R	25-01-99
954	C	RIERA ROSSELLO, Miquel	Petra	Sol	Palma	R	25-01-99
1073	C	MESTRE RIBOT, Miquel	Petra	Sol	Palma	R	01-02-99
1341	C	GOMEZ, Llorenç	Petra	Sol	Palma	R	08-02-99
1346	C	ROSSELLO, Pau	Petra	Sol	Palma	R	08-02-99
1436	C	ESCALAS DURAN, Andreu	Petra	Sol	Palma	R	08-02-99
1517	C	ENSEVAT, Joan	Petra	Sol	Palma	R	08-02-99
1605	?	GIL, Miquel	Petra	Sol	Palma	R	26-02-99
1680	?	TOUS SASTRE, Tomas	Petra	Sol	Palma	R	06-01-99
1731	?	VANRELL SALON, Gabriel	Petra	Sol	Palma	R	13-01-99
1734	?	RIBOT COLONDRAM, Miquel	Petra	Sol	Palma	R	13-01-99
1840	?	MAS MONSERRAT, Bartomeu	Petra	Sol	Palma	R	15-02-99
1950	F	PERELLO GOMEZ, Pere	Petra	Sol	Palma	R	19-03-99
1972	F	RIBOT, Pere	Petra	Sol	Palma	R	19-03-99
2049	F	GOMEZ RIERA, Guilleu	Petra	Sol	Palma	R	19-04-99
2186	C	ZANORA(?) BONDIA, Rafel	Petra	Art	Corunya	M	18-10-97
2212	C	BAUIA BARCELO, Bernat	Petra	Sol	Cadix	M	26-02-98

2218	C	RUBI RUBI, Rafael	Petra	Cap	Corunya	M	25-10-97
2296	C	PONS BAUZA, Gabriel	Petra	Sol	Cadix	M	21-10-97
2336	C	CATALA PALMER, Gabriel	Petra	Sol	Santan	M	16-08-97
2397	C	FUSTER SALAS, Joan	Petra	Sol	Cadix	M	18-03-97
2471	C	SANTANDREU, Sebastià	Petra	Sol	Corunya	M	15-10-97
2661	F	BAUZA FULLANA, Antoni	Petra	Sol	?	R	01-12-99

Reg.	N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
101	C	RIUSECH	NAYANS, Cristófol	Pollença	Sol	Palma	R	02-10-98
124	C	CERDA	CIFRE, Josep	Pollença	Mar	Palma	R	05-10-98
186	C	FERRER	DELGADO, Macià	Pollença	Met	Alcudia	R	04-11-98
207	C	CERDA	MARTINEZ, Antoni	Pollença	Sol	Palma	R	06-11-98
274	C	CLADERA	PLONER, Joan	Pollença	Sol	Palma	R	17-11-98
285	C	MARCH	CIFRE, Ramon	Pollença	Sol	Palma	R	17-11-98
299	C	JUAN	BELTRAN, Gabriel	Pollença	Sol	Palma	R	17-11-98
301	C	MAYOL	ROYER, Miquel	Pollença	Sol	Palma	R	17-11-98
418	C	CIFRE	CAPO, Antoni	Pollença	Sol	Palma	R	21-12-98
489	C	CERDA	COLL, Cristófol	Pollença	Cap	Palma	R	01-01-99
491	C	BIBILONI	FONT, Josep	Pollença	Cap	Palma	R	01-01-99
512	C	NICOLAU	LLOMPART, Joan	Pollença	Sol	Palma	R	01-01-99
551	C	OLLER	ROTGER, Jeroni	Pollença	Sol	Palma	R	01-01-99
556	C	REINES	CASTELLA, Josep	Pollença	Sol	Palma	R	01-01-99
560	C	TORRANDELL	PROVENSAL, Josep	Pollença	Sol	Palma	R	01-01-99
561	C	ROTGER	BAUZA, Pere	Pollença	Sol	Palma	R	01-01-99
569	C	CRESPI	, Guillel	Pollença	Sol	Palma	R	01-01-99
677	C	BONMIN	CORTES, Miquel	Pollença	Sol	Palma	R	01-01-99
693	C	CIFRE	FONS, Martí	Pollença	Sol	Palma	R	01-01-99
784	C	CIFRE	SUREDA, Martí	Pollença	Sol	Palma	R	15-01-99
790	C	TORRANDELL	CERDA, Antoni	Pollença	Sol	Palma	R	15-01-99
809	C	GONZALEZ	BENMASSAR, Gabriel	Pollença	Sol	Palma	R	15-01-99
852	C	LLOMPART	SALAS, Joan	Pollença	Sol	Palma	R	15-01-99
986	C	CANAVES	CIFRE, Jeroni	Pollença	Sol	Palma	R	25-01-99
1006	C	MESQUIDA	MARI, Joan	Pollença	Sol	Palma	R	25-01-99
1095	C	RANIS	LLOMPART, Pere	Pollença	Sol	Palma	R	04-02-99
1351	C	CIFRE	, Joan	Pollença	Sol	Palma	R	08-02-99
1389	C	BAUCA	, Joan	Pollença	Sol	Palma	R	08-02-99
1391	C	CIFRE	, Bartomeu	Pollença	Sol	Palma	R	08-02-99
1400	C	CIFRE	BIBILONI, Joan	Pollença	Sol	Palma	R	08-02-99
1446	C	TORRANDELL	, Josep	Pollença	Sol	Palma	R	08-02-99
1465	C	CIFRE	BIBILONI, Bartomeu	Pollença	Sol	Palma	R	08-02-99
1493	C	MORRACH	, Mateu	Pollença	Sol	Palma	R	08-02-99
1514	C	FUSTER	, Tomás	Pollença	Sol	Palma	R	08-02-99
1596	?	JUAN	, Joan	Pollença	Sol	Palma	R	26-02-99
1627	C	VILLALONGA	VANRELL, Pere	Pollença	Sol	Palma	R	10-03-99
1642	?	CIFRE	PALOU, Blai	Pollença	Sol	Palma	R	29-12-98
1666	?	RANIS	, Josep	Pollença	Sol	Palma	R	06-01-99
1719	?	OLIVER	CARDELL, Miquel	Pollença	Sol	Palma	R	13-01-99
1828	?	TORRANDELL	, Joan	Pollença	Sol	Palma	R	11-02-99
1836	?	MARTORELL	PRATS, Antoni	Pollença	Sol	Palma	R	15-02-99
1837	?	ROTGER	, Macià	Pollença	Sol	Palma	R	15-02-99
1903	?	VENTAYOL	MARTI, Rafael	Pollença	Sol	Palma	R	23-02-99
1916	?	CLADERA	, Joan	Pollença	Sol	Palma	R	01-03-99
1930	F	REINES	CANOVAS, Antoni	Pollença	Sol	Palma	R	21-01-99
1937	F	CAPLLONCH	CORRO, Antoni	Pollença	Sol	Palma	R	21-01-99
1977	F	SALAS	, Jaume	Pollença	Sol	Palma	R	19-03-99
2105	C	COSTA	LLOBERA, Martí	Pollença	Tin	Palma	M	07-10-97
2169	C	BIZANEZ(?)	SERRA, Martí	Pollença	Sol	Palma	M	22-04-98
2180	C	BERNAL	COLL, Joan	Pollença	Sol	Corunya	M	29-11-97
2188	C	PONS	FERRER, Joan	Pollença	Sol	Cadix	M	26-11-97
2200	C	PROVENZAL	JONES(?), Llorenç	Pollença	Sol	Corunya	M	18-11-97
2215	C	SEGUI	MERCER, Jaume	Pollença	Sol	Cadix	M	26-02-98
2216	P	COLON	BO, Joan	Pollença	Sgt	Cadix	M	26-05-98
2246	C	CERDA	GONZALEZ, Miquel	Pollença	Sol	Corunya	M	01-10-97
2252	C	LLOMPART	MARTINEZ, Miquel	Pollença	Sol	Santan	M	02-10-97
2282	C	BERNAT	PONS, Felip	Pollença	Sol	Corunya	M	16-09-97
2292	C	CIFRE	ENSEVAT, Martí	Pollença	Can	Cadix	M	21-10-97

2317	C	SALAS VIVAS, Miquel	Pollença	Sol	Corunya	M	26-08-97
2435	C	LITRA(?) CIFRE, Miquel	Pollença	Sol	Corunya	M	01-06-97
2464	C	VIVANEZ ALMUJOR(?), Miquel	Pollença	Sol	Corunya	M	01-01-98
2507	F	LLUC NADAL, Rafel	Pollença	Sol	Barna	M	11-06-97
2508	F	ROTGER COLL, Mateu	Pollença	Sol	Barna	M	11-06-97
2652	C	ALDY CRESPI, Rafel	Pollença	Sol	?	?	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
11 C	GARI CERDA, Bartomeu	Porreres	Sol	Palma	R	20-09-98
24 C	ESCARRER AMER, Miquel	Porreres	Sol	?	R	14-09-98
35 C	CHIMELIS FONT, Macià	Porreres	Sol	Palma	R	25-09-98
226 C	MULET CORRO, Llorenç	Porreres	Sol	Palma	R	11-11-98
286 C	JULIA MONTANER, Ramon	Porreres	Sol	Palma	R	17-11-98
325 C	LLINAS DURAN, Gabriel	Porreres	Sol	Palma	R	01-12-98
328 C	BELTRAN ROVALD, Rafel	Porreres	Sol	Palma	R	01-12-98
330 C	CERDA JULIA, Llorenç	Porreres	Sol	Palma	R	01-12-98
337 C	JORDA EXPOSITO, Gabriel	Porreres	Sol	Palma	R	01-12-98
361 C	LLABRES GARI, Joan	Porreres	Sol	Palma	R	18-12-98
388 C	SASTRE GARAU, Josep	Porreres	Sol	Palma	R	18-12-98
444 C	NICOLAU, Joan	Porreres	Sol	Palma	R	24-12-98
476 C	GARI CERDA, Bartomeu	Porreres	Sol	Soller	R	20-09-98
539 C	SOLER MORA, Joan	Porreres	Sol	Palma	R	01-01-99
609 C	OBRAADOR RIPOLL, Jaume	Porreres	Sol	Palma	R	01-01-99
690 C	JULIA COLL, Guillem	Porreres	Sol	Palma	R	07-01-99
730 C	OLIVER GITJAR, Rafel	Porreres	Sol	Palma	R	15-01-99
731 C	VICENS VIDAL, Gabriel	Porreres	Sol	Palma	R	15-01-99
769 C	CASAS TONS, Mateu	Porreres	Sol	Palma	R	15-01-99
788 C	MORA VENY, Danià	Porreres	Sol	Palma	R	15-01-99
803 C	MESQUIDA MESQUIDA, Rafel	Porreres	Sol	Palma	R	15-01-99
815 C	MORA GIL, Pere	Porreres	Sol	Palma	R	15-01-99
840 C	LLITERAS NICOLAU, Joan	Porreres	Sol	Palma	R	15-01-99
851 C	VALENT VAGUER, Francesc	Porreres	Sol	Palma	R	15-01-99
892 C	SALLERAS BOVER, Bernat	Porreres	Sol	Palma	R	21-01-99
915 C	FUSTER VAGUER, Bernat	Porreres	Sol	Palma	R	25-01-99
921 C	MIRO FUSTER, Josep	Porreres	Sol	Palma	R	25-01-99
946 C	FONT GIL, Cristòfol	Porreres	Sol	Palma	R	25-01-99
958 C	FIGUEROLA EXPOSITO, Bartomeu	Porreres	Sol	Palma	R	25-01-99
965 C	FONT OBRAADOR, Bartomeu	Porreres	Sol	Palma	R	25-01-99
1057 C	SALLERAS MESQUIDA, Bartomeu	Porreres	Sol	Palma	R	01-02-99
1110 C	JUAN, Rafel	Porreres	Sol	Palma	R	08-02-99
1117 C	ARROM, Pere	Porreres	Sol	Palma	R	08-02-99
1345 C	CASAS, Bernadi	Porreres	Sol	Palma	R	08-02-99
1348 C	BOVER SOLER, Llorenç	Porreres	Sol	Palma	R	08-02-99
1350 C	AMENGUAL, Lluís	Porreres	Sol	Palma	R	08-02-99
1412 C	GAYA, Miquel	Porreres	Sol	Palma	R	08-02-99
1503 C	ESTRADAS, Sebastià	Porreres	Sol	Palma	R	08-02-99
1505 C	NICOLAU, Josep	Porreres	Sol	Palma	R	08-02-99
1513 C	CERDA, Antoni	Porreres	Sol	Palma	R	08-02-99
1652 ?	JUAN OLIVER, Miquel	Porreres	Sol	Palma	R	31-12-98
1662 ?	PASCUAL, Miquel	Porreres	Sol	Palma	R	06-01-99
1708 ?	MIRALLES MESQUIDA, Guillem	Porreres	Sol	Palma	R	07-01-99
1847 ?	VAGUER SAGRERA, Josep	Porreres	Sol	Palma	R	15-02-99
1849 ?	SALOM AMENGUAL, Llorenç	Porreres	Sol	Palma	R	15-02-99
1850 ?	FINA FORTEZA, Andreu	Porreres	Sol	Palma	R	15-02-99
1853 ?	PICORNELL FONT, Bartomeu	Porreres	Sgt	Palma	R	18-02-99
1981 F	PICORNELL, Joan	Porreres	Sol	Palma	R	26-03-99
2027 F	BELTRAN, Joan	Porreres	Sol	Palma	R	01-04-99
2078 F	LLANERAS CERDA, Jaume	Porreres	Sol	Palma	R	19-04-99
2122 F	VENY LLABRES, Joan	Porreres	Sol	Palma	M	05-03-98
2183 C	MESQUIDA, GRAU, Guillem	Porreres	Sol	Corunya	M	29-11-97
2208 C	SAMPOL GOMILA, Rafel	Porreres	Sol	Cadix	M	26-02-98
2220 C	SOLER SAGRERAS, Bartomeu	Porreres	Sol	Corunya	M	25-10-97
2430 C	ROSSELLO BORDOY, Rafel	Porreres	Art	Santan	M	27-05-97
2499 F	JUAN GARAU, Bartomeu	Porreres	Cap	Barna	M	30-09-97
2545 F	MORA NICOLAU, Benet	Porreres	Sol	Barna	M	30-09-97

2559	F	MOGUERA SASTRE, Miquel	Porreres	Sol	Barna	M	02-01-98
2657	C	VENY, Miquel	Porreres	?	?	?	01-01-99
2658	C	RIPOLL, Joan	Porreres	?	?	?	01-01-99
2659	C	GORNALS, Miquel	Porreres	?	?	?	01-01-99
2660	F	MOGUERA, Miquel	Porreres	?	?	?	01-01-99

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
172	C	GAST BORD, Miquel	sa Pobla	Sol	Palma	R	23-10-98
251	C	REUS-CAINARI, Miquel	sa Pobla	Sol	Palma	R	13-11-98
334	C	MIRÓ PIVA, Pere	sa Pobla	Sol	Palma	R	01-12-98
356	C	SERRA SERRA, Gabriel	sa Pobla	Sol	Palma	R	18-12-98
363	C	VIDAL COMAS, Gabriel	sa Pobla	Sol	Palma	R	18-12-98
527	C	CRESPI SERRA, Josep	sa Pobla	Sol	Palma	R	01-01-99
528	C	CLADERA SERRA, Joan	sa Pobla	Sol	Palma	R	01-01-99
563	C	CRESPI CLADERA, Bartomeu	sa Pobla	Sol	Palma	R	01-01-99
744	C	ANDREU SOCIAS, Guillel	sa Pobla	Sol	Palma	R	15-01-99
933	C	SANS ROSSELLO, Bartomeu	sa Pobla	Sol	Palma	R	25-01-99
947	C	COMAS BELTRAN, Pere	sa Pobla	Sol	Palma	R	25-01-99
959	C	SOLER MIR, Miquel	sa Pobla	Sol	Palma	R	25-01-99
1066	C	SIND SERRA, Rafael	sa Pobla	Sol	Palma	R	01-02-99
1300	P	SOLER SIND, Marti	sa Pobla	GC	Palma	R	09-11-98
1328	C	CLADERA, Sebastià	sa Pobla	Sol	Palma	R	08-02-99
1435	C	CRESPI, Llorenç	sa Pobla	Sol	Palma	R	08-02-99
1454	C	SEGUI, Miquel	sa Pobla	Sol	Palma	R	08-02-99
1468	C	TORRENS, Pau	sa Pobla	Sol	Palma	R	08-02-99
1516	C	CLADERA, Rafael	sa Pobla	Sol	Palma	R	08-02-99
1521	C	SOCIAS, Vicenc	sa Pobla	Sol	Palma	R	08-02-99
1523	C	SOLER MIR, Mateu	sa Pobla	Sol	Palma	R	08-02-99
1598	?	BOYERAS SABATER, Pau	sa Pobla	Sol	Palma	R	26-02-99
1611	C	KEYNES, Francisc	sa Pobla	Sol	Palma	R	04-03-99
1619	C	CASTELL BISQUERRA, Joan	sa Pobla	Sol	Palma	R	04-03-99
1696	?	SERRA, Joan	sa Pobla	Sol	Palma	R	06-01-99
1861	?	CAVELLAS REYNES, Antoni	sa Pobla	Sol	Palma	R	18-02-99
1893	?	ALCOVER, Bartomeu	sa Pobla	Sol	Palma	R	23-02-99
1909	?	JOSE EXPOSITO, Marian	sa Pobla	Sol	Palma	R	23-02-99
1931	F	ROCA OLIVER, Gabriel	sa Pobla	Sol	Palma	R	21-01-99
1967	F	CLADERA SOCIAS, Nadal	sa Pobla	Sol	Palma	R	19-03-99
1997	F	CRESPI VALLESPÍ, Pere	sa Pobla	Sol	Palma	R	26-03-99
2126	F	CANTALLOPS CAINARI, Llorenç	sa Pobla	Sol	Palma	M	06-04-98
2181	C	MESTRE LLOMPART, Llorenç	sa Pobla	Sol	Corunya	M	29-11-97
2278	C	LEVIÀ(?) PAYERAS, Anselm	sa Pobla	Sol	Santan	M	02-09-97
2544	F	BUADES SOLER, Antoni	sa Pobla	Sol	Barna	M	30-09-97
2556	F	PALLERAS RIUTORT, Joan	sa Pobla	Sol	Barna	M	02-01-98

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
137	C	LLAGRES RAMON, Salvador	Puigpunyent	Sol	Palma	R	09-10-98
1415	C	BAUCA LLINAS, Bartomeu	Puigpunyent	Sol	Palma	R	08-02-99
1941	F	RAMON BAUZA, Josep	Puigpunyent	Sol	Palma	R	21-01-99
2342	C	BORDOY ALANSACID(?), Crescenci	Puigpunyent	Sol	Corunya	M	25-08-97
2357	C	RIPOLL BORDOY, Joan	Puigpunyent	Sol	Corunya	M	13-08-97
2505	F	CURNILL BALGQUI(?), Pere	Puigpunyent	Sol	Barna	M	04-09-97
2532	F	BOMET BARCELO, Antoni	Puigpunyent	Sol	Barna	M	16-08-97

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
606 C	GAYA JAUME, Antoni	Sant Joan M	Sol	Palma	R	01-01-99
610 C	JUAN FONT, Joan	Sant Joan M	Sol	Palma	R	01-01-99
697 C	GAYA MATAS, Guillem	Sant Joan M	Sol	Palma	R	01-01-99
753 C	BONET PDU, Jaume	Sant Joan M	Sol	Palma	R	15-01-99
923 C	FONT GAYA, Pere	Sant Joan M	Sol	Palma	R	25-01-99
1401 C	MULET, Joan	Sant Joan M	Sol	Palma	R	08-02-99
1423 C	BESTARD, Joan	Sant Joan M	Sol	Palma	R	08-02-99
1430 C	JUAN BARCELO, Bartomeu	Sant Joan M	Sol	Palma	R	08-02-99
1441 C	AMENGUAL, Pere	Sant Joan M	Sol	Palma	R	08-02-99
1599 ?	BARCELO, Jaume	Sant Joan M	Sol	Palma	R	26-02-99
2135 ?	SASTRE, Guillem	Sant Joan M	Sol	Palma	M	09-04-98
2184 C	GARI MAYOL, Guillem	Sant Joan M	Sol	Corunya	M	29-11-97
2529 F	FONT GASPAR, Miquel	Sant Joan M	Sol	Barna	M	06-08-97
2554 F	GAYA OLIVER, Francesc	Sant Joan M	Sol	Barna	M	20-12-97

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
117 C	MELIS MUNTANER, Jaume	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	06-10-98
150 C	GALNES MELIS, Andreu	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	09-10-98
209 C	SOLER CALDENTEY, Bartomeu	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	06-11-98
429 C	TORRES FERNANDEZ, Pasqual	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	21-12-98
492 C	SUREDA CANTO, Joan	Sant Llorenc	Cap	Palma	R	01-01-99
542 C	MESTRES MIQUEL, Gabriel	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	01-01-99
574 C	DURAN PARERA, Joan	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	01-01-99
575 C	ALCOVER FEMENIAS, Miquel	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	01-01-99
673 C	MESTRES MIQUEL, Miquel	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	01-01-99
781 C	FONT DURAN, Andreu	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	15-01-99
804 C	SANTANDER PLANISA, Antoni	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	15-01-99
1058 C	GALNES ESTELA, Jeroni	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	01-02-99
1092 C	AGUILLO, Rafel	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	04-02-99
1101 C	GRIMALT, Pere	Sant Llorenc	Cap	Palma	R	08-02-99
1333 C	BINIKELIS, Joan	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	08-02-99
1338 C	IMBERT SUREDA, Bernat	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	08-02-99
1507 C	SALON, Onofre	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	08-02-99
1644 ?	FULLANA SALVA, Miquel	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	29-12-98
1692 ?	NADAL RIERA, Pere	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	06-01-99
1729 ?	CALDENTEY ALEMANY, Antoni	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	13-01-99
1907 ?	RIERA, Jaume	Sant Llorenc	Sol	Palma	R	23-02-99
2453 C	CERVERA, Pere	Sant Llorenc	Sol	Cadis	M	26-01-98

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
1889 ?	MAS MAS, Alfons	Sta Eugènia	Sol	Palma	R	23-02-99
1899 ?	MARTORELL, Miquel	Sta Eugènia	Sol	Palma	R	23-02-99
1951 F	MULET NOGUERA, Miquel	Sta Eugènia	Sol	Palma	R	19-03-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
23 C	FIDL GOMILA, Bartomeu	Sta Margalida	Sol	?	R	14-09-98
33 C	TOUS CALAFAT, Joan	Sta Margalida	Sol	Palma	R	25-09-98
135 C	FLUXA FURA, Josep	Sta Margalida	Sol	Palma	R	09-10-98
189 C	DALMAU, Mateu	Sta Margalida	Sol	Palma	R	06-11-98
200 C	MORAGUES PASTOR, Antoni	Sta Margalida	Sol	Palma	R	06-11-98
326 C	COMPANY SERRA, Nicolau	Sta Margalida	Sol	Palma	R	01-12-98
366 C	PASTOR ALOY, Cristófol	Sta Margalida	Sol	Palma	R	17-12-98
580 C	GAYA ESTELRICH, Pere	Sta Margalida	Sol	Palma	R	01-01-99
603 C	ALBIS, Guillem	Sta Margalida	Sol	Palma	R	01-01-99
669 C	MUNTANER PASTOR, Francesc	Sta Margalida	Sol	Palma	R	01-01-99
718 C	SANCHO TIMONER, Sebastià	Sta Margalida	Sol	Palma	R	15-01-99
748 C	PERELLO LLINAS, Sebastià	Sta Margalida	Sol	Palma	R	15-01-99
903 C	ROIG RIBIOMI, Joan	Sta Margalida	Sol	Palma	R	25-01-99

944	C	COMELLAS MALONDRA, Mateu	Sta Margalida Sol	Palma	R	25-01-99
945	C	FORMES GINAL, Joan	Sta Margalida Sol	Palma	R	25-01-99
1022	C	TOUS TORRES, Joan	Sta Margalida Sol	Palma	R	25-01-99
1063	C	CALAFAT PERELLO, Miquel	Sta Margalida Sol	Palma	R	01-02-99
1116	C	MOLINAS, Mateu	Sta Margalida Sol	Palma	R	08-02-99
1125	C	RIBAS, Miquel	Sta Margalida Cap	Palma	R	08-02-99
1330	C	CLADERA, Francesc	Sta Margalida Sol	Palma	R	08-02-99
1358	C	DALMA, Miquel	Sta Margalida Sol	Palma	R	08-02-99
1362	C	CLADERA, Miquel	Sta Margalida Sol	Palma	R	08-02-99
1396	C	FUSTER, Miquel	Sta Margalida Sol	Palma	R	08-02-99
1403	C	CLADERA, Joan	Sta Margalida Sol	Palma	R	08-02-99
1453	C	OLIVER, Antoni	Sta Margalida Sol	Palma	R	08-02-99
1609	C	PALMER ALDU, Gabriel	Sta Margalida Sol	Palma	R	04-03-99
1678	?	FERRER MONTANER, Joan	Sta Margalida Sol	Palma	R	06-01-99
1957	F	RIUDORD REUS, Pere	Sta Margalida Sol	Palma	R	19-03-99
1973	F	FEMENIES, Nadal	Sta Margalida Sol	Palma	R	19-03-99
2005	F	PASTOR FONT, Guillem	Sta Margalida Sol	Palma	R	26-03-99
2032	F	FERRER, Pere Josep	Sta Margalida Sol	Palma	R	01-04-99
2217	P	CALAFAT PERELLO, Simo	Sta Margalida Sol	Cadis	M	26-05-98
2237	C	MARCO TAULER, Marti	Sta Margalida Sol	Santan	M	03-02-98
2384	C	MUNAR MUNAR, Jaume	Sta Margalida Sol	Santan	M	03-01-96
2410	C	BORRAS MONJO, Francesc	Sta Margalida Sol	Santan	M	27-05-97
2483	C	RUIZ PERELLO, Bartomeu	Sta Margalida Sol	Santan	M	16-10-97
2530	F	GRIMALT GARAU, Jaume	Sta Margalida Sgt	Barna	M	16-08-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
128	C	FRONTERA SERRA, Jaume	Santa Maria	Sol	Palma	R	09-10-98
233	C	COLON NOGUERA, Pere	Santa Maria	Sol	Palma	R	11-11-98
329	C	ANENGUAL ISERN, Josep	Santa Maria	Sol	Palma	R	01-12-98
332	C	CAPELLA CREUS, Miquel	Santa Maria	Sol	Palma	R	01-12-98
335	C	SAMPOL COLON, Miquel	Santa Maria	Sol	Palma	R	01-12-98
495	C	ORDINAS MULET, Joan	Santa Maria	Cap	Palma	R	01-01-99
515	C	SERRA BORRAS, Jaume	Santa Maria	Sol	Palma	R	01-01-99
717	C	MAYOL CREUS, Joan	Santa Maria	Sol	Palma	R	15-01-99
719	C	VIDAL RAMON, Guillem	Santa Maria	Sol	Palma	R	15-01-99
762	C	TRANULLES NICOLAU, Josep	Santa Maria	Sol	Palma	R	15-01-99
844	C	BERMAT, Josep	Santa Maria	Sol	Palma	R	15-01-99
896	C	SITJES FEMENIES, Bartomeu	Santa Maria	Sol	Palma	R	25-01-99
900	C	BOLS CAYELLAS, Ramon	Santa Maria	Sol	Palma	R	25-01-99
938	C	GARI CAYELLAS, Bartomeu	Santa Maria	Sol	Palma	R	25-01-99
981	C	DALMAU FORTEZA, Llorenç	Santa Maria	Sol	Palma	R	25-01-99
983	C	NICOLAU ZORRILLA, Llorenç	Santa Maria	Sol	Palma	R	25-01-99
1041	C	CANET CIFRE, Pere	Santa Maria	Sol	Palma	R	25-01-99
1048	C	MAS GARNES, Antoni	Santa Maria	Sol	Palma	R	25-01-99
1339	C	FIOL, Bartomeu	Santa Maria	Sol	Palma	R	08-02-99
1478	C	ALCOVER, Guillem	Santa Maria	Sol	Palma	R	08-02-99
1494	C	VIDAL, Pere	Santa Maria	Sol	Palma	R	08-02-99
1594	?	CREUS, Josep	Santa Maria	Sol	Palma	R	26-02-99
1679	?	MOLINA, Joan	Santa Maria	Sol	Palma	R	06-01-99
1993	F	BORRAS, Pere	Santa Maria	Sol	Palma	R	26-03-99
2007	F	FERRER, Lluç	Santa Maria	Sol	Palma	R	26-03-99
2030	F	ROSSELLO PIZA, Miquel	Santa Maria	Sol	Palma	R	01-04-99
2053	F	FERRER CAMPINS, Ramon	Santa Maria	Sol	Palma	R	19-04-99
2173	C	BESTARD SBERT, Miquel	Santa Maria	Sol	Palma	M	22-04-98
2318	C	MORRO MORRO, Josep	Santa Maria	Sol	Corunya	M	25-08-97
2420	C	PASTOR ANENGUAL, Sebastià	Santa Maria	Sol	Cadis	M	26-03-97
2448	C	OLIVER ANENGUAL, Joan	Santa Maria	Art	Santan	M	03-02-98
2476	C	FRONTERA COLUMBAS, Francesc	Santa Maria	Sol	Santan	M	16-10-97
2487	C	SALAS CAYELLAS, Antoni	Santa Maria	Sol	Santan	M	16-10-97
2547	F	PIZA BORRAS, Miquel	Santa Maria	Co	Barna	M	20-12-97

1131	C	LLULL, Miquel	Sta Maria	Sol	Palma	R	08-02-99
------	---	---------------	-----------	-----	-------	---	----------

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
71	C	OLIVER, Llorenç	Santanvi	Mar	Alcudia	R	30-09-98

72	C	FRONTERA, Miquel	Santanyi	Mar	Alqueria	R	09-10-98
130	C	VILA ORELL, Antoni	Santanyi	Sol	Palma	R	06-11-98
196	C	BURGUESA SALVA, Miquel	Santanyi	Sol	Palma	R	13-11-98
243	C	VICENTE MONTANER, Blai	Santanyi	Art	Palma	R	17-11-98
279	C	VIDAL VIDAL, Andreu	Santanyi	Sol	Palma	R	17-12-98
365	C	BURGUESA ADROVER, Andreu	Santanyi	Sol	Palma	R	04-12-98
382	C	JULIA BATLE, Pere	Santanyi	Sol	Palma	R	21-12-98
412	C	ESCALAS PLA, Agustí	Santanyi	Sol	Palma	R	21-12-98
417	C	RIGO RIGO, Andreu	Santanyi	Sol	Palma	R	25-12-98
446	C	OLIVER VERGER, Llorenç	Santanyi	Sol	Palma	R	01-01-99
690	C	BARQUER ESCALAS, Bernat	Santanyi	Sol	Palma	R	01-01-99
696	C	BURGUERA OLIVER, Bartomeu	Santanyi	Sol	Palma	R	15-01-99
722	C	SOCIAS RIERA, Tomas	Santanyi	Sol	Palma	R	25-01-99
998	C	VIDAL BUJOSA, Josep	Santanyi	Sol	Palma	R	25-01-99
1049	C	ESCALAS RIGO, Miquel	Santanyi	Sol	Palma	R	01-02-99
1077	C	BARCELÓ ROSSELLO, Sebastià	Santanyi	Sol	Palma	R	04-02-99
1090	C	CAVELLAS, Salvador	Santanyi	Sol	Palma	R	08-02-99
1337	C	PIVA, Gabriel	Santanyi	Sol	Palma	R	08-02-99
1373	C	ISERN, Bartomeu	Santanyi	Sol	Palma	R	08-02-99
1445	C	COLL, Miquel	Santanyi	Sol	Palma	R	08-02-99
1518	C	OLIVER, Jaume	Santanyi	Sol	Palma	R	31-12-98
1647	?	RIGO VIDAL, Miquel	Santanyi	Sol	Palma	R	06-01-99
1682	?	ORELL, Bernat	Santanyi	Sol	Palma	R	13-01-99
1716	?	MUNTANER ROSSELLO, Antoni	Santanyi	Sol	Palma	R	21-01-99
1943	F	ROIG VICENS, Antoni	Santanyi	Sol	Palma	R	19-04-99
2052	F	BURGUERA VIDAL, Jaume	Santanyi	Sol	Palma	R	24-03-98
2132	?	FERRANDO, Pere	Santanyi	Sol	Palma	M	14-04-98
2147	?	SBERT RIGO, Josep	Santanyi	Sol	Palma	M	18-11-97
2193	C	CERVERA BROCS, Gabriel	Santanyi	Sol	Corunya	M	25-10-97
2219	C	BONET ROY, Jaume	Santanyi	Sol	Corunya	M	31-07-97
2351	C	BURQUETE OLIVER, Joan	Santanyi	Sol	Corunya	M	15-01-98
2450	C	SASTRE REY, Bartomeu	Santanyi	Sol	Cadix	M	01-01-98
2465	C	FERRER GRIMALT, Antoni	Santanyi	Sol	Corunya	M	15-10-97
2472	C	LEDRDEL LEDRDEL(?), Joan	Santanyi	Sol	Corunya	M	16-08-97
2491	F	FERRER VIDAL, Joan	Santanyi	Sol	Barna	M	16-08-97
2496	F	VIDAL MOLL, Antoni	Santanyi	Sol	Barna	M	06-08-97
2498	F	VIDAL FERRER, Rafael	Santanyi	Sol	Barna	M	16-08-97
2526	F	RIGO MAINO, Josep	Santanyi	Sol	Barna	M	16-08-97
2531	F	VERGER LLADO, Bartomeu	Santanyi	Cap	Barna	M	01-01-99
2673	C	MUNTANER ROSSELLO, Joan	Santanyi	?	?	R	

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
1843	?	BARCELÓ RIGO, David	s'Alqueria	Sol	Palma	R	15-02-99
2258	C	PONS VICENC, Andreu	s'Alqueria	Sol	Santan	M	03-10-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
287	C	SOCIAS MORRO, Joan	Selva	Sol	Palma	R	17-11-98
293	C	VALLORI ROTGER, Gabriel	Selva	Sol	Palma	R	01-12-98
345	C	LLABRES SASTRE, Joan	Selva	Sol	Palma	R	17-12-98
373	C	BONAFA FRAU, Francesc	Selva	Sol	Palma	R	25-12-98
448	C	GONZALEZ SASTRE, Pere	Selva	Sol	Palma	R	25-12-98
452	C	GUAL COLON, Llorenç	Selva	Sol	Palma	R	01-01-99
481	C	PROHENS MAINO, Mofre	Selva	Sgt	Palma	R	01-01-99
583	C	SANPOL VALLORI, Pere	Selva	Sol	Palma	R	15-01-99
726	C	MATEU LLOMPART, Bernadi	Selva	Sol	Palma	R	15-01-99
732	C	VICENS VIDAL, Gabriel	Selva	Sol	Palma	R	15-01-99
866	C	MARCH FERRAGUT, Josep	Selva	Sol	Palma	R	25-01-99
919	C	HUBUET VILLALONGA, Joan	Selva	Sol	Palma	R	25-01-99
1012	C	MAIRATA ROIG, Miquel	Selva	Sol	Palma	R	01-02-99
1071	C	MATEU ROSSELLO, Pere	Selva	Sol	Palma	R	08-02-99
1109	C	COLL MUNAR, Miquel	Selva	Cap	Palma	R	08-02-99
1360	C	TOSDREG, Macià	Selva	Sol	Palma	R	08-02-99
1406	C	COLL, Jaume	Selva	Sol	Palma	R	08-02-99
1408	C	VALLORI, Joan	Selva	Sol	Palma	R	06-01-99
1699	?	MARTORELL COLL, Jaume	Selva	Sol	Palma	R	19-02-99
1956	F	SARATER LLABRES, Mateu	Selva	Sol	Palma	R	

2048	F	ALBERTI ROTGER, Llorenç	Selva	Sol	Palma	R	19-04-99
2165	C	RANON RAMONELL, Gabriel	Selva	Sol	Palma	M	02-04-98
2240	C	JAUME AMOROS, Pere	Selva	Art	Corunya	M	20-02-98
2304	C	MORRO CAPO, Joan	Selva	Sol	Santan	M	26-08-97
2398	C	ROGER GUASP, Bartomeu	Selva	Sol	Cadis	M	18-03-97
2434	C	SOLIVELLAS RAMIS, Pere	Selva	Sol	Corunya	M	01-06-97
2565	F	PERELLO CANAVES, Miquel	Selva	Sol	Barna	M	17-02-98
2680	C	GARAU TUGORES, Miquel	Selva	?	?	R	01-01-99
2681	C	ROSSELLO ALBA, Onofre	Selva	?	?	R	01-01-99
2682	C	ROGER LLABRES, Andreu	Selva	?	?	R	01-01-99
2683	C	COLL MORRO, Felip	Selva	?	?	M	27-03-97
2684	F	NASSANET RIERA, Pere	Selva	?	?	R	01-01-99
2685	?	ROTGER SEGUI, Miquel	Selva	?	Palma	R	11-02-99
2686	C	TORTELLA LLABRES, Jaume	Selva	?	?	?	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
131	C	BONAFA MORRO, Joan	Binissar	Sol	Palma	R	09-10-98

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
1014	C	GARAU MATEU, Josep	Caimari	Sol	Palma	R	25-01-99
1017	C	SEGUI CANOVAS, Bernat	Caimari	Sol	Palma	R	25-01-99
1294	P	MOYA VILLALONGA, Pere	Caimari	GC	Palma	R	09-11-98
1298	P	ALBERTI MORRO, Jaume	Caimari	GC	Palma	R	09-11-98
1829	?	ROTGER, Miquel	Caimari	Sol	Palma	R	11-02-99
2515	F	BARCELO BARCELO, Gabriel	Caimari	Sol	Barna	M	11-07-97

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
31	C	BORDOY BAUZA, Guillel	Sencelles	Sol	Palma	R	25-09-98
147	C	SANS OLIVER, Jordi	Sencelles	Sol	Palma	R	09-10-98
341	C	GENESTRA LLABRES, Josep	Sencelles	Sol	Palma	R	01-12-98
360	C	OLIVER MUT, Antoni	Sencelles	Sol	Palma	R	18-12-98
498	C	FERRAGUT MUDAR, Antoni	Sencelles	Cap	Palma	R	01-01-99
511	C	FERRAGUT BIBILONI, Miquel	Sencelles	Sol	Palma	R	01-01-99
531	C	CIRER CAPO, Antoni	Sencelles	Sol	Palma	R	01-01-99
745	C	RAMIS SANS, Bartomeu	Sencelles	Sol	Palma	R	15-01-99
881	C	LLOMPART NESTRES, Joan	Sencelles	Sol	Palma	R	18-01-99
924	C	RAMIS FIDL, Cristófol	Sencelles	Sol	Palma	R	25-01-99
1098	C	LLABRES, Bernadi	Sencelles	Sgt	Palma	R	08-02-99
1292	P	OLIVER BERNAT, Antoni	Sencelles	GC	Palma	R	09-11-98
1297	P	VERD VILLALONGA, Pau	Sencelles	GC	Palma	R	09-11-98
1485	C	FIDL, Bartomeu	Sencelles	Sol	Palma	R	08-02-99
1597	?	BIBILONI, Jaume	Sencelles	Sol	Palma	R	26-02-99
1686	?	OLIVER, Joan	Sencelles	Sol	Palma	R	06-01-99
1906	?	CAMPS, Bartomeu	Sencelles	Sol	Palma	R	23-02-99
1926	?	FELIP, Josep	Sencelles	Sol	Palma	R	11-03-99
2050	F	VICENS ROSSELLO, Joan	Sencelles	Sol	Palma	R	19-04-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
118	C	NICOLAU BIBILONI, Joan	Biniali	Sol	Palma	R	05-10-98
399	C	FERRER GELABERT, Jaume	Biniali	Sol	Palma	R	18-12-98
1954	F	TOMAS, Sebastià	Biniali	Sol	Palma	R	19-03-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
217	C	GENOVART SABATER, David	Sineu	Sol	Palma	R	11-11-98
225	C	ALONGS LLUET, Joan	Sineu	Sol	Palma	R	11-11-98
253	C	VANRELL VERD, Miquel	Sineu	Sol	Palma	R	13-11-98
340	C	MORDA MORRACH, Miquel	Sineu	Sol	Palma	R	01-12-98
431	C	JUAN GUAL, Julià	Sineu	Sol	Palma	R	21-12-98
695	C	TORRELLA JAUME, Andreu	Sineu	Sol	Palma	R	01-01-99
734	C	RIUTORT GELABERT, Jaume	Sineu	Sol	Palma	R	15-01-99
793	C	IBÁÑEZ TARONGI, Francesc	Sineu	Sol	Palma	R	15-01-99
795	C	ESTEVA FUSTER, Pere	Sineu	Sol	Palma	R	15-01-99
850	C	ARTIGUES MAS, Miquel	Sineu	Sol	Palma	R	15-01-99
928	C	MARTORELL FERRIOL, Francesc	Sineu	Sol	Palma	R	25-01-99
934	C	VANRELL MIRALLES, Joan	Sineu	Sol	Palma	R	25-01-99

1332	C	REBASSA, Miquel	Sineu	Sol	Palma	R	08-02-99
1347	C	RABASSA, Pere	Sineu	Sol	Palma	R	08-02-99
1384	C	JULIA, Joan	Sineu	Sol	Palma	R	08-02-99
1433	C	GELABERT, Guillem	Sineu	Sol	Palma	R	08-02-99
1512	C	CARBONELL, Guillem	Sineu	Sol	Palma	R	08-02-99
1905	?	JAUME AMENGUAL, Miquel	Sineu	Sol	Palma	R	23-02-99
1911	?	GELABERT REAL, Miquel	Sineu	Sol	Palma	R	23-02-99
1966	F	BUSQUETS, Joan	Sineu	Sol	Palma	R	19-03-99
2044	F	PUIGROS OLIVER, Antoni	Sineu	Sol	Palma	R	19-04-99
2119	F	CAMPS REAL, Antoni	Sineu	Sol	Palma	M	05-03-98
2412	C	VINYET EXPOSITO, Josep	Sineu	Sol	Santan	M	27-05-97
2439	C	PIZA EXPOSITO, Jaume	Sineu	Sol	Santan	M	03-07-97
2649	C	CASTELL FERRIOL, Vicenc	Sineu	?	?	?	01-01-99

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
74	C	ARBONA, Jordi	Soller	Mar	Alcudia	R 30-09-98
170	C	FRAU VICH, Antoni	Soller	Sol	Palma	R 23-10-98
188	C	PORTA, Francesc	Soller	Sol	Palma	R 06-11-98
190	C	PALOU, Mateu	Soller	Sol	Palma	R 06-11-98
191	C	CAPDELOPS, Miquel	Soller	Sol	Palma	R 06-11-98
241	C	MIR RIPOLL, Bernat	Soller	Art	Palma	R 13-11-98
256	C	OLIVER FERRER, Pere	Soller	Sol	Palma	R 13-11-98
260	C	PASTOR BALLESTER, Francesc	Soller	Sol	Palma	R 15-11-98
261	C	CHIMENIS RULLAN, Bartomeu	Soller	Sol	Palma	R 15-11-98
262	C	OLIVER FERRER, Pau	Soller	Sol	Palma	R 15-11-98
263	C	MIR RIPOLL, Bernat	Soller	Sol	Palma	R 15-11-98
281	C	COLON ARBONA, Miquel	Soller	Sol	Palma	R 17-11-98
302	C	COLL OLIVER, Francesc	Soller	Sol	Palma	R 17-11-98
500	C	FRONTERA OLIVER, Bartomeu	Soller	Cap	Palma	R 01-01-99
582	C	CASTAVER PALOU, Pau	Soller	Sol	Palma	R 01-01-99
602	C	SEGUI CASTAVER, Bartomeu	Soller	Sol	Palma	R 01-01-99
667	C	SEGUI CATAVER, David	Soller	Sol	Palma	R 01-01-99
688	C	PALOU PALOU, Sebastià	Soller	Sol	Palma	R 01-01-99
750	C	CARBONELL ROSSELLO, Nofre	Soller	Sol	Palma	R 15-01-99
825	C	ALORDA MALONDRA, Bartomeu	Soller	Sol	Palma	R 15-01-99
843	C	MAYOL OLIVER, Joan	Soller	Sol	Palma	R 15-01-99
967	C	VALDES ALBERTI, Sebastià	Soller	Sol	Palma	R 25-01-99
982	C	MONTANER FRAU, Joan	Soller	Sol	Palma	R 25-01-99
1091	C	COLON OLIVER, Guillem	Soller	Sol	Palma	R 04-02-99
1105	C	PONS, Josep	Soller	Cap	Palma	R 08-02-99
1132	C	PONS, Josep	Soller	Sol	Palma	R 08-02-99
1304	P	COLON ARBONA, Miquel	Soller	Sol	Palma	R 22-11-98
1305	P	COLL OLIVER, Francesc	Soller	Sol	Palma	R 22-11-98
1497	C	ARBONA, Francesc	Soller	Sol	Palma	R 08-02-99
1630	C	FERRER VADELL, Pere	Soller	Sol	Palma	R 19-03-99
1746	?	VALLS VALLS, Francesc	Soller	Sol	Palma	R 27-01-99
1875	?	RIUS, Josep	Soller	Sol	Palma	R 18-02-99
1935	F	BUSQUETS QUETGLAS, Joan	Soller	Sol	Palma	R 21-01-99
1942	F	ROCA ROSSELLB, Gabriel	Soller	Sol	Palma	R 21-01-99
1989	F	SERRA, Joan	Soller	Sol	Palma	R 26-03-99
2068	F	COLL MIQUEL, Pere	Soller	Sol	Palma	R 19-04-99
2069	F	TOCHO GARRIDO, Manuel	Soller	Sol	Palma	R 19-04-99
2070	F	TOMAS TOMAS, Joan	Soller	Sol	Palma	R 19-04-99
2190	C	ARBONA BAUZA, Antoni	Soller	Sol	Santan	M 03-11-97
2211	C	GENEZAR(?) ROIG, David	Soller	Sol	Cadix	M 26-02-98
2260	C	DARDER VICENT, Bartomeu	Soller	Sol	Santan	M 05-10-97
2294	C	RIPOLL FERRER, Cristòfol	Soller	Sol	Cadix	M 21-10-97
2308	C	CASTAVER BERNAT, Andreu	Soller	Sol	Corunya	M 01-09-97
2395	C	ARBONA PONS, Salvador	Soller	Sol	Cadix	M 18-03-97
2441	C	BULAN(?) MIR, Bartomeu	Soller	Sol	Santan	M 05-10-97
2478	C	BARCELO VICENS, Josep	Soller	Sol	Santan	M 16-10-97

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
208	C LLULL SANTANDREU, Gabriel	Son Servera	Sol	Palma	R	06-11-98
275	C TOUS PALLICER, Bartomeu	Son Servera	Sol	Palma	R	17-11-98

277	C	SERVERA BRUNET, Antoni	Son Servera	Sol	Palma	R	17-11-98
298	C	SUREDA PALLICER, Joan	Son Servera	Sol	Palma	R	17-11-98
342	C	ALCOVER, Antoni	Son Servera	Sol	Palma	R	01-12-98
543	C	SERVERA SERRA, Bartomeu	Son Servera	Sol	Palma	R	01-01-99
799	C	BRUNET BAUZA, Joan	Son Servera	Sol	Palma	R	15-01-99
1335	C	BAUZA, Sebastià	Son Servera	Sol	Palma	R	08-02-99
1390	C	VIVES, Salvador	Son Servera	Sol	Palma	R	08-02-99
1722	?	LLITERAS BESTARD, Jaume	Son Servera	Sol	Palma	R	13-01-99
1873	?	PERELLO, Jeroni	Son Servera	Sol	Palma	R	18-02-99
2175	C	BAUZA LLITERAS, Serafi	Son Servera	Sol	Palma	M	22-04-98
2306	C	LLANERAS GUIRAS(?), Bartomeu	Son Servera	Sol	Santan	M	26-08-97
2406	C	TOUS MAS, Jaume	Son Servera	Sol	Santan	M	03-06-97
2538	F	VIVES BOMIZO(?), Pere	Son Servera	Sol	Barna	M	26-09-97
2666	C	GILI MASSANET, Miquel	Son Servera	?	?	R	01-01-99
2667	F	LLULL, Gabriel	Son Servera	?	?	R	01-01-99

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
407	C	MAS JAUME, Miquel	Valldeuossa	Sol	Palma	R	21-12-98
558	C	TORRES DARDER, Gabriel	Valldeuossa	Sol	Palma	R	01-01-99
559	C	MATEU VILA, Pere	Valldeuossa	Sol	Palma	R	01-01-99
707	C	CALAFAT RUBERT, Miquel	Valldeuossa	Sol	Palma	R	12-01-99
920	C	MAS MAS, Gabriel	Valldeuossa	Sol	Palma	R	25-01-99
1119	C	BUJOSA, Josep	Valldeuossa	Sol	Palma	R	08-02-99
1475	C	FIOL VILA, Joan	Valldeuossa	Sol	Palma	R	08-02-99
1963	F	FERRER FIOL, Tomàs	Valldeuossa	Sol	Palma	R	19-03-99
2335	C	BORCANA(?) ESTRADA, Guillel	Valldeuossa	Sol	Santan	M	15-08-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
2	C	MORLA BOVER, Joan	Vilafranca	Sol	Palma	R	14-09-98
17	C	MORLA ROBER, Joan	Vilafranca	Sol	?	R	14-09-98
473	C	?	Vilafranca	Sol	Soller	R	13-09-98
1059	C	BAUZA AMENGUAL, Francesc	Vilafranca	Sol	Palma	R	01-02-99
1121	C	SANSO, Rafel	Vilafranca	Sol	Palma	R	08-02-99
1667	?	BOVER CATALA, Gabriel	Vilafranca	Sol	Palma	R	06-01-99
1996	F	SARI BARCELO, Gabriel	Vilafranca	Sol	Palma	R	26-03-99
2047	F	BARCELO SASTRE, Antoni	Vilafranca	Sol	Palma	R	19-04-99

MALLORCA (SENSE PRECISAR)

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
474 C	?	Mallorca	Sol	Soller	R	13-09-98
1138 C	?	Mallorca	Mar	Palma	R	19-08-98
1139 C	?	Mallorca	Mar	Palma	R	19-08-98
1140 C	?	Mallorca	Mar	Palma	R	19-08-98
1141 C	?	Mallorca	Mar	Palma	R	19-08-98
1142 C	?	Mallorca	Mar	Palma	R	19-08-98
1143 C	?	Mallorca	Mar	Palma	R	19-08-98
1144 C	?	Mallorca	Mar	Palma	R	19-08-98
1145 C	?	Mallorca	Mar	Palma	R	19-08-98
1146 C	?	Mallorca	Mar	Palma	R	19-08-98
1147 C	?	Mallorca	Mar	Palma	R	19-08-98
1148 C	?	Mallorca	Mar	Palma	R	19-08-98
2232 C	MIR SASTRE, Arnau	Mallorca	Sol	Santan	M	03-11-97
2245 C	ALCOVER(?) ADROVER, Antoni	Mallorca	Sol	Cadis	M	15-02-98
2297 C	MATEOS ALONSO, Bartomeu	Mallorca	Sol	Cadis	M	21-10-97
2300 C	ORRAET(?) AMENGUAL, Bartomeu	Mallorca	Sol	Cadis	M	21-10-97
2322 C	QUINTANA MARQUES, Pere	Mallorca	Sol	Corunya	M	25-08-97
2329 C	SANCHEZ LLULL, Gavino	Mallorca	Sol	Santan	M	26-08-97
2330 C	BERDELA(?) RIBOT, Antoni	Mallorca	Co	Santan	M	26-08-97
2344 C	POMAR FUENTES, Pere	Mallorca	Sol	Corunya	M	25-08-97
2349 C	RIPOLL VIVES, Miquel	Mallorca	Sol	Corunya	M	31-07-97
2352 C	BAUZA JOVER, Bartomeu	Mallorca	Sol	Corunya	M	31-07-97
2353 C	BAUZA JOVER, Bartomeu	Mallorca	Sol	Corunya	M	31-07-97
2391 C	PUGSERVER PONS, Andreu	Mallorca	Sol	Cadis	M	26-02-97
2393 C	TORRES MEDIL, Antoni	Mallorca	Sol	Cadis	M	26-02-97
2417 C	MOLL MOYA, Rafel	Mallorca	Sol	Corunya	M	05-03-97
2451 C	MAS MELIS, Antoni	Mallorca	Sol	Cadis	M	15-01-98
2461 C	SASTRE SUERO(?), Jaume	Mallorca	Sol	Cadis	M	16-12-97
2479 C	SUREDA MARTI, Antoni	Mallorca	Sol	Santan	M	16-10-97

MENORCA (PER NUCLIS DE POBLACIO)

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
247	C	VILA MOLL, Antoni	Alaior	Art	Palma	R	13-11-98
507	C	PUIG MERCADAL, Joan	Alaior	Sol	Palma	R	01-01-99
508	C	ALZINA ALCOVER, Antoni	Alaior	Sol	Palma	R	01-01-99
1354	C	POCOVI, Joan	Alaior	Sol	Palma	R	08-02-99
2243	C	TUDURI MASCARD, Miquel	Alaior	Cap	Cadix	M	20-02-98

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
519	C	BALLESTER SERRA, Joan	es Castell	Sol	Palma	R	01-01-99
1864	?	GUASP MARI, Vicenc	es Castell	Sol	Palma	R	18-02-99
2399	C	ESPINETA NIETO, Josep	es Castell	Sol	Cadix	M	18-03-97
2486	C	PONS REYNES, Jaume	es Castell	Sol	Santan	M	16-10-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
163	C	CAPDELOPS SALVA, Rafael	Ciudadella	Sol	Palma	R	23-10-98
264	C	FORMARIS SOLIVELLAS, Josep	Ciudadella	Mar	Palma	R	16-11-98
552	C	CAPELLA MOLL, Josep	Ciudadella	Sol	Palma	R	01-01-99
555	C	COMELLAS CANET, Bartomeu	Ciudadella	Sol	Palma	R	01-01-99
573	C	MOLL FLORIT, Sebastià	Ciudadella	Sol	Palma	R	01-01-99
791	C	SERRA LLABRES, Josep	Ciudadella	Sol	Palma	R	15-01-99
1352	C	MARCO, Joan	Ciudadella	Sol	Palma	R	08-02-99
1448	C	CERDA, Joan	Ciudadella	Sol	Palma	R	08-02-99
1646	?	SALORT FORMARIS, Alfred	Ciudadella	Sol	Palma	R	31-12-98
1698	?	MARRESA, Joan	Ciudadella	Sol	Palma	R	06-01-99
1726	?	BARCELÓ MOLL, Gaspar	Ciudadella	Sol	Palma	R	13-01-99
1932	F	TORRES BIBILONI, Francesc	Ciudadella	Sol	Palma	R	21-01-99
1998	F	UGUET, Cosme	Ciudadella	Sol	Palma	R	26-03-99
2059	F	BLAS MESQUIDA, Pere	Ciudadella	Sol	Palma	R	19-04-99
2060	F	BENHASSAR MIR, Jaume	Ciudadella	Sol	Palma	R	19-04-99
2191	C	AGUILO SERRA, Joan	Ciudadella	Sol	Santan	Y	03-11-97
2209	C	ORFILA CORTES, Agusti	Ciudadella	Sol	Cadix	M	26-02-98
2311	C	FIOL MARQUEZ, Abelard	Ciudadella	Sol	Corunya	M	01-09-97
2355	C	MARQUES BAGUR, Francesc	Ciudadella	Sol	Santan	M	01-08-97
2404	C	PONS BOMET, Bartomeu	Ciudadella	Sol	Santan	M	03-07-97
2427	C	MASCARD TRIAY, Antoni	Ciudadella	Sol	Málaga	M	15-04-97
2437	C	PONS PONS, Rafael	Ciudadella	Sol	Santan	M	16-06-97
2468	C	MOLL SALAS, Josep	Ciudadella	Art	Cadix	M	26-01-98
2504	F	LLOPIS CANET, Miquel	Ciudadella	Sol	Barna	M	04-09-97

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
2080	F	BARBER PONS, Llorenç	Ferrieres	Sol	Palma	R	19-04-99
2456	C	PONS MOLL, Joan	Ferrieres	Sol	Santan	M	17-09-97

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
138	C FERNANDEZ SARAU, Josep	Mao	Sol	Palma	R	09-10-98
153	C COLONE, Antoni	Mao	Sol	?	R	12-10-98
154	C PONS, Josep	Mao	Sol	?	R	12-10-98
164	C MATAMALES RIGO, Pere	Mao	Sol	Palma	R	23-10-98
306	C NADAL, Josep	Mao	Sol	Palma	R	17-11-98
484	C MASO PONS, Nicolau	Mao	Sgt	Palma	R	01-01-99
485	C SINTES ORFILA, Joan	Mao	Sgt	Palma	R	01-01-99
504	C CINTAS CARDONA, Bartomeu	Mao	Cap	Palma	R	01-01-99
505	C VIDAL, Joan	Mao	Cap	Palma	R	01-01-99
538	C SALAS PONS, Joan	Mao	Sol	Palma	R	01-01-99
544	C VILLALONGA ANGLADA, Bartomeu	Mao	Sol	Palma	R	01-01-99
691	C MARI MARI, Antoni	Mao	Sol	Palma	R	01-01-99
773	C TAVERNER PONS, Josep	Mao	Sol	Palma	R	15-01-99
853	C NOLL-PONS, Miquel	Mao	Sol	Palma	R	15-01-99
872	C LLAMBIES RUIZ, Didac	Mao	Sgt	Palma	R	18-01-99
1068	C GONILA FABREGAS, Joan	Mao	Sol	Palma	R	01-02-99
1094	C PONT VIVET, Joan	Mao	Sol	Palma	R	04-02-99
1096	C ARQUELLES, Miquel	Mao	Sol	Palma	R	08-02-99
1381	C ARROM, Venecia	Mao	Sol	Palma	R	08-02-99
1444	C PONS, Josep	Mao	Sol	Palma	R	08-02-99
1612	C FABREGUES, Francesc	Mao	Sol	Palma	R	04-03-99
1634	C CATALA, Pere Jordi	Mao	Sol	Palma	R	06-05-99
1723	? TORTELLA RIUBAVERD, Antoni	Mao	Sol	Palma	R	13-01-99
1830	? GUILLES BALAGUER, Josep	Mao	Sol	Palma	R	15-02-99
1881	? TOMAS TROBAT, Rito	Mao	Sol	Palma	R	18-02-99
2006	F BASUR ORFILA, Josep	Mao	Sol	Palma	R	26-03-99
2026	F GONILA, Joan	Mao	Sol	Palma	R	01-04-99
2166	C COMAS LLOPIS, Antoni	Mao	Sol	Palma	N	02-04-98
2195	C LLOPIS TORBILUZ(?), Antoni	Mao	Sol	Corunya	N	18-11-97
2210	C JUANEBA CAMPS, Jaume	Mao	Sol	Cadis	N	26-02-98
2224	C VILLALONGA ANGLADA, Francesc	Mao	Sol	Santan	N	26-10-97
2242	C SERRA BELTRAN, Francesc	Mao	Art	Corunya	N	20-02-98
2262	C CUETES CIBER, Diego	Mao	Sgt	Cadis	N	27-11-97
2307	C TUDURI MASCARO, Joan	Mao	Sol	Santan	N	15-08-97
2321	C NOLL MIR, Pere	Mao	Cap	Corunya	N	25-08-97
2323	C CARRERAS PINO, Bartomeu	Mao	Sol	Corunya	N	25-08-97
2340	C PONS PONS, Pere	Mao	Art	Santan	N	07-03-97
2350	C PONS PERIS, Miquel	Mao	Sol	Corunya	N	31-07-97
2365	C TRIAY PONS, Jaume	Mao	Sol	Santan	N	27-07-97
2446	C PORTELLA SINTES, Benet	Mao	Art	Santan	N	26-10-97
2449	C RIVAS CAPD, Ignasi	Mao	Sgt	Cadis	N	15-01-98
2469	C LLUFRIU MARQUES, Marc	Mao	Art	Corunya	N	02-02-98
2489	C MALANDRA(?) PUJOL, Francesc	Mao	GC	?	N	16-11-98
2537	F CARDONA PONS, Antoni	Mao	Sol	Barna	N	26-09-97
2542	F QUART PICHARDO(?), Narcis	Mao	Sgt	Barna	N	30-09-97

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
1946	F CARRERAS PONS, Francesc	Lluçmacanes	Sol	Palma	R	21-01-99

Reg. N	colonia nos	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
211	C	EALVIS MASSAMET, Andreu	es Migjorn	Sol	Palma R	06-11-98

MENORCA (SENSE PRECISAR)

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
102	C	PONS, Ramon	Menorca	Con	Palma	R 04-10-98
482	C	FERRER VENY, Gabriel	Menorca	Sgt	Palma	R 01-01-99
486	C	FRAU CERDA, Gregori Tomas	Menorca	Sgt	Palma	R 01-01-99
1892	?	RIERA, Antoni	Menorca	Sol	Palma	R 23-02-99
1902	?	BLANQUER JUAN, Pere	Menorca	Sol	Palma	R 23-02-99
1929	F	SAURA, Miquel	Menorca	Of	Palma	R 03-01-99
2315	C	MARTI AYES(?), Joan	Menorca	Sol	Corunya	M 01-09-97
2372	C	POU FEMENIA, Gabriel	Menorca	Sol	Corunya	M 02-02-97
2473	C	TAJED(?) MERCADAL, Pere	Menorca	Sol	Corunya	M 15-10-97

EIVISSA

Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
28 C	RIBAS RIBAS, Jose	Eivissa	Sol	Palma	R	25-09-98
57 C	ESCANDELL MARI, Josep	Eivissa	Mar	Palma	R	29-09-98
83 C	PRATS NAVARRO, Bartomeu	Eivissa	Mar	Palma	R	02-10-98
84 C	BONET RAMON, Antoni	Eivissa	Mar	Palma	R	02-10-98
85 C	MAYANS MAYANS, Bartomeu	Eivissa	Mar	Palma	R	02-10-98
86 C	MARI ARENY, Francesc	Eivissa	Mar	Palma	R	02-10-98
87 C	RIBAS SERRA, Joan	Eivissa	Mar	Palma	R	02-10-98
88 C	TUR MARI, Josep	Eivissa	Mar	Palma	R	02-10-98
90 C	RIERA JUAN, Josep	Eivissa	Mar	Palma	R	02-10-98
91 C	FERRAGUT CARDELL, Antoni	Eivissa	Mar	Palma	R	02-10-98
92 C	CARDONA FERRER, Joan	Eivissa	Mar	Palma	R	02-10-98
93 C	TUR TUR, Bartomeu	Eivissa	Mar	Palma	R	02-10-98
94 C	JUAN VICENTE, Marià	Eivissa	Mar	Palma	R	02-10-98
96 C	PUERTO(?) TUR, Antoni	Eivissa	Cap	Palma	R	02-10-98
98 C	JAIÑE RAMON, Bartomeu	Eivissa	Sol	Palma	R	02-10-98
99 C	TUR TORRES, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	02-10-98
120 C	ESCANDELL REY, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	05-10-98
121 C	RIERA COSTA, Vicenc	Eivissa	Sol	Palma	R	05-10-98
156 C	FERRER, Joan	Eivissa	Sol	?	R	12-10-98
304 C	TORRES TORRES, Pere	Eivissa	Sol	Palma	R	17-11-98
397 C	FELIX JACINTO, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	18-12-98
400 C	CLAPES RIBAS, Joan	Eivissa	Sol	Mao	R	01-10-99
421 C	TORRES MARI, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	21-12-98
423 C	ROIG ROIG, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	21-12-98
451 C	RAMON PLANELL, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	25-12-98
454 C	TORRES TORRES, Múrius	Eivissa	Sol	Palma	R	23-12-98
467 C	PLANELL CARDONA, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	25-12-98
534 C	TORRES TORRES, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
536 C	MARI TUR, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
547 C	ESCANDELL FERRER, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
566 C	VINGUT ESCANDELL, Jaume	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
568 C	CARDONA COSTA, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
571 C	RIBAS CARDONA, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
584 C	MARI TORRES, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
585 C	TORRES MARI, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
587 C	MIR TORRES, Bernat	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
604 C	MARI MARI, Jaume	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
670 C	CARDONA RIBAS, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
671 C	TUGORES POU, Miquel	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
672 C	HUGUET ESCANDELL, Marià	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
675 C	TORRES TORRES, Vicenc	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
678 C	TUR BONET, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
682 C	ROIG ROIG, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
692 C	PALERM TORRES, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	01-01-99
814 C	FERRER MARI, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	15-01-99
864 C	COSTA ROIG, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	15-01-99
888 C	TORRES SUVER, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	18-01-99
889 C	RIERA PALOU, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	18-01-99
890 C	RIBAS MARI, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	18-01-99
891 C	RIBAS MARI, Lluç	Eivissa	Sol	Palma	R	18-01-99
997 C	RIBAS MAS, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	25-01-99
1015 C	RIERA TUR, Marià	Eivissa	Sol	Palma	R	25-01-99
1029 C	CARDONA VINGUT, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	25-01-99
1030 C	ROIG RAMON, Vicenc	Eivissa	Sol	Palma	R	25-01-99
1067 C	CORNELIO MAURICIO, Mateu	Eivissa	Sol	Palma	R	01-02-99
1149 C	?	Eivissa	Mar	Palma	R	19-08-98
1150 C	?	Eivissa	Mar	Palma	R	19-08-98
1151 C	?	Eivissa	Mar	Palma	R	19-08-98
1152 C	?	Eivissa	Mar	Palma	R	19-08-98
1153 C	?	Eivissa	Mar	Palma	R	19-08-98
1473 C	COSTA COSTA, Miquel	Eivissa	Sol	Palma	R	08-02-99
1483 C	JUAN. Cristófol	Eivissa	Sol	Palma	R	08-07-99

1488	C	COSTA, Vicenc	Eivissa	Sol	Palma	R	08-02-99
1502	C	FERRER, Vicenc	Eivissa	Sol	Palma	R	08-02-99
1519	C	PEDRO CAMPS, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	08-02-99
1601	?	TUR MARI, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	26-02-99
1671	?	TUR, Miquel	Eivissa	Sol	Palma	R	06-01-99
1683	?	ROIG TORRES, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	06-01-99
1685	?	JUAN ROIG, Miquel	Eivissa	Sol	Palma	R	06-01-99
1689	?	SUREDA, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	06-01-99
1704	?	TORRES TORRES, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	07-01-99
1710	?	FERRER TORRES, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	07-01-99
1858	?	MARI MARI, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	18-02-99
1871	?	BONET COSTA, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	18-02-99
1884	?	MARI MONER, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	18-02-99
1885	?	MARI TORRES, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	18-02-99
1886	?	JUAN TUR, Vicenc	Eivissa	Sol	Palma	R	18-02-99
1887	?	VICH TUR, Francesc	Eivissa	Sol	Palma	R	18-02-99
1888	?	TORRES TORRES, Miquel	Eivissa	Sol	Palma	R	18-02-99
1894	?	RIERA RIERA, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	19-01-99
1896	?	TUR SERRA, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	23-02-99
1904	?	COSTA COSTA, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	23-02-99
1934	F	TUR ESCANDELL, Bartomeu	Eivissa	Sol	Palma	R	21-01-99
1962	F	CARBONELL, Marc	Eivissa	Sol	Palma	R	19-03-99
1978	F	JUAN CARDONA, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	19-03-99
1982	F	PLANELL, Joan	Eivissa	Sol	Palma	R	26-03-99
2020	F	TUR ESCANDELL, Miquel	Eivissa	Sol	Palma	R	26-03-99
2061	F	GUASCH TUR, Vicenc	Eivissa	Sol	Palma	R	19-04-99
2062	F	RIBAS RIBAS, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	19-04-99
2063	F	RIBAS CARDONA, Antoni	Eivissa	Sol	Palma	R	19-04-99
2064	F	PALERM RIBAS, Francesc	Eivissa	Sol	Palma	R	19-04-99
2065	F	SALAS PALERM, Francesc	Eivissa	Sol	Palma	R	19-04-99
2111	F	TORRES TORRES, Joan	Eivissa	Sol	Palma	M	05-03-98
2197	C	RANOW SERRA, Joan	Eivissa	Sol	Corunya	M	18-11-97
2205	C	ALARIZ(?) MARI, Antoni	Eivissa	Sol	Cadis	M	15-02-98
2238	C	JUAN JUAN, Josep	Eivissa	Sol	Santan	M	03-02-98
2255	C	HERRERA(?) FERRER, Josep	Eivissa	Sol	Santan	M	02-10-97
2268	P	TUR RIERA, Andreu	Eivissa	Art	Santan	M	16-12-97
2361	C	TUR MARI, Antoni	Eivissa	Sol	Cadis	M	25-12-96
2364	C	CARDONA TORRES, Vicenc	Eivissa	Sol	Santan	M	27-07-97
2375	C	ESCANDELL PINEBA, Antoni	Eivissa	Sol	Cadis	M	16-04-97
2392	C	TUR RDIG, Joan	Eivissa	Sol	Cadis	M	26-02-97
2413	C	PEREZ CARRERO, Arturo	Eivissa	Sol	Santan	M	27-05-97
2425	C	COLONER JUAN, Josep	Eivissa	Sol	Cadis	M	26-03-97
2444	C	PRATS LEIRA(?), Vicenc	Eivissa	Sol	Santan	M	05-10-97
2452	C	TORRES TORRES, Marià	Eivissa	Sol	Cadis	M	26-01-98
2454	C	TUR TORRES, Marià	Eivissa	Sol	Cadis	M	26-01-98
2513	F	PLANELL, BONET, Marià	Eivissa	Art	Barna	M	11-06-97
2521	F	MARI FERRER, Antoni	Eivissa	Sol	Barna	M	16-07-97
2552	F	ROIG TUR, Vicenc	Eivissa	Sol	Barna	M	20-12-97
2570	F	PRAT MARI, Josep	Eivissa	-	?	M	06-06-97
2571	C	RIERA RIERA, Joan	Eivissa	-	Palma	R	19-01-99
2572	F	CLAPES, Josep	Eivissa	Ca	?	R	09-01-99
2573	?	TORRES, Joaquim	Eivissa	Tin	Valénc	R	09-01-99
2574	?	?	Eivissa	Sol	Eivissa	R	14-01-99
2575	?	?	Eivissa	Sol	Eivissa	R	14-01-99
2576	?	?	Eivissa	Sol	Eivissa	R	14-01-99
2577	?	?	Eivissa	Sol	Eivissa	R	14-01-99
2578	?	?	Eivissa	Sol	Eivissa	R	14-01-99
2579	?	?	Eivissa	Sol	Eivissa	R	14-01-99
2580	?	?	Eivissa	Sol	Eivissa	R	14-01-99
2581	?	?	Eivissa	Sol	Eivissa	R	14-01-99
2582	?	?	Eivissa	Sol	Eivissa	R	14-01-99
2583	?	?	Eivissa	Sol	Eivissa	R	14-01-99
2584	?	TUR PRATS, Josep	Eivissa	Sol	Eivissa	R	29-01-99
2585	?	TUR MARI, Vicenc	Eivissa	Sol	Eivissa	R	29-01-99
2586	C	RIBAS TORRES, Joan	Eivissa	C	Eivissa	R	19-02-99
2587	?	RIERA, Josep	Eivissa	?	Palma	R	26-07-99

2588	?	TUR, Pere	Eivissa	?	Palma	R	26-02-99
2589	C	SERRA, Vicenc	Eivissa	Sol	?	R	01-03-99
2590	C	MOSQUERA, Joan	Eivissa	?	Corunya	R	30-08-98
2592	C	PRATS, Miquel	Eivissa	?	Corunya	R	30-08-98
2593	C	PUJOL, Marid	Eivissa	?	Corunya	R	30-08-98
2594	C	FERRER, Andreu	Eivissa	?	Corunya	R	30-08-98
2595	C	SERRA, Antoni	Eivissa	?	Corunya	R	30-08-98
2596	C	RANON, Bernat	Eivissa	?	Corunya	R	30-08-98
2597	C	TORRES, Antoni	Eivissa	?	Corunya	R	30-08-98
2598	C	RIBAS, Miquel	Eivissa	?	Corunya	R	30-08-98
2599	C	TORRES, Joan	Eivissa	?	Corunya	R	08-08-98
2600	C	SERRA, Pere	Eivissa	?	Corunya	R	08-08-98
2601	C	FERRER, Josep	Eivissa	?	Corunya	R	08-08-98
2602	C	COSTA, Josep	Eivissa	?	Corunya	R	08-08-98
2603	C	ROIG, Tomàs	Eivissa	?	Corunya	R	08-08-98
2604	C	PLANELLS COSTA, Antoni	Eivissa	Sol	?	R	18-01-97
2605	C	TORRES MARI, Antoni	Eivissa	Sol	Cadix	M	30-03-97
2606	C	RIGUER SOLER, Salvador	Eivissa	Mar	Eivissa	R	30-09-98
2607	C	COSTA, Rafael	Eivissa	?	Eivissa	R	15-09-98
2608	C	?	Eivissa	?	Eivissa	R	15-09-98
2609	C	CARDONA, Vicenc	Eivissa	?	Barna	R	15-09-98
2610	C	SERRA, Joan	Eivissa	?	Barna	R	15-09-98
2611	C	MARI, Antoni	Eivissa	?	Barna	R	15-09-98
2612	C	RIERA, Antoni	Eivissa	?	Barna	R	15-09-98
2613	C	MARI, Josep	Eivissa	Sol	Eivissa	R	20-09-98
2614	C	TUR MARI, Joan	Eivissa	Sol	Eivissa	R	22-09-98
2615	C	MARI ESCANDELL, Pere	Eivissa	Sol	Eivissa	R	22-09-98
2616	C	JUAN TORRES, Josep	Eivissa	Sol	Palma	R	22-09-98
2617	C	MARI JUAN, ?	Eivissa	Mar	Eivissa	R	02-10-98
2618	C	TUR CLADERA, ?	Eivissa	Mar	Eivissa	R	02-10-98
2619	C	ROSSELLO FERRER, ?	Eivissa	Mar	Eivissa	R	02-10-98
2620	C	CLADERA CARDONA, ?	Eivissa	Mar	Eivissa	R	02-10-98
2621	C	VILLAS ESCANDELL, ?	Eivissa	Mar	Eivissa	R	02-10-98
2622	C	VILLAS MARI, ?	Eivissa	Mar	Eivissa	R	02-10-98
2623	C	PINEDA FERRER, ?	Eivissa	Mar	Eivissa	R	02-10-98
2624	C	RIERA, Antoni	Eivissa	C	Eivissa	M	20-06-97
2625	C	SERRA, Vicenc	Eivissa	?	Eivissa	R	01-03-99
2626	C	CLAPES JUAN, Josep	Eivissa	C	Eivissa	R	06-12-97
2627	C	SERRA JUAN, Jaume	Eivissa	?	Eivissa	M	09-12-97
2628	C	QUETGLAS RANON, Josep	Eivissa	Cx	Eivissa	R	01-12-98
2629	C	TUR SERRA, Vicenc	Eivissa	Sol	Barna	M	03-08-97
2630	C	RIERA COSTA, Antoni	Eivissa	Tin	Eivissa	R	10-12-98
2631	C	PLANELLS ROSSELLO, Antoni	Eivissa	C	Eivissa	R	13-12-98
2632	C	TORRES TUR, Vicenc	Eivissa	Sol	Eivissa	M	07-10-97
2635	?	FERRER PLANELLS, Antoni	Eivissa	?	Eivissa	M	15-12-97
2636	C	RIBAS TORRES, Joan	Eivissa	C	Eivissa	R	01-01-99
2637	C	BONET, Vicenc	Eivissa	C	Eivissa	R	01-01-99
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
2485	C COSTA PLANELLS, Josep	Sant Antoni	Sol	Santan	M	15-10-97	
2523	F COSTA COSTA, Miquel	Sant Antoni	Art	Barna	M	11-07-97	
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
2480	C ROIG TORRES, Josep	Sant Mateu	Sol	Santan	M	15-10-97	
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
2251	C RIERA COSTA, Joan	Sant Rafael	Sol	Santan	M	02-10-97	
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
2533	F BONET COSTA, Antoni	Santa Agnès	Sol	Barna	M	04-09-97	
Reg. N	colonia nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret	
2017	F TUR ROSSELLO, Joan	Sant Joan L	Sol	Palma	R	26-03-99	
2187	C TORRES FERRER, Josep	Sant Joan L	Sol	Corunya	M	29-10-97	

914	C	TUR PRATS, Josep	Sant Josep	Sol	Palma	R	25-01-99
2633	?	SALAS RIBAS, Vicenc	Sant Josep	Sol	Eivissa	M	31-10-97
Reg. M	colonia nom		poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
Reg. M	colonia nom		poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
2290	C	ALMENGUT(?) FERRAGUT, Joan	St Agusti V	Sol	Cadis	M	21-10-97
Reg. M	colonia nom		poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
2358	C	RAMON TUR, Bartomeu	Sant Miquel	Sol	Cornuya	M	13-08-97
Reg. M	colonia nom		poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
2634	?	COSTA TORRES, Antoni	Sant Jordi S	Sol	Eivissa	M	31-10-97
Reg. M	colonia nom		poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
2279	C	JUAN FERRER, Vicenc	Santa Eulària	Sol	Santan	M	02-09-97
2500	F	JUAN COLMAR, Antoni	Santa Eulària	Sol	Barna	M	30-09-97
Reg. M	colonia nom		poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
297	C	GERRA RIERA, Josep	Sta Gertrudis	Sol	Palma	R	17-11-98
2414	C	COSTA RODRIG, Antoni	Sta Gertrudis	Sol	Cadis	M	26-02-97
Reg. M	colonia nom		poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
2493	F	JUAN JUAN, Vicenc	Sant Carles	Sol	Barea	M	16-08-97

FORMENTERA

Reg. N	colonia	nom	poble	graduacio	port_ret	causa_ret	data_ret
89	C	VERDERA MAYANS, Vicenc	Formentera	Mar	Palma	R	02-10-98
95	C	MARI VERDERA, Josep	Formentera	Mar	Palma	R	02-10-98
1591	C	TORRES TUR, Francesc	Formentera	Mar	Corunya	R	30-08-98
2640	C	CARDONA FERRER, Jaume	Formentera	Mar	?	R	02-10-98
2641	C	MARI ISERN, Francesc	Formentera	Mar	?	R	02-10-98
2642	C	MAYANS FERRER, Bartomeu	Formentera	Mar	?	R	02-10-98
2643	C	ESCANDELL MARI, Josep	Formentera	Mar	?	R	02-10-98

BALEARS (SENSE PRECISAR)

194	C	GARCIA, Valenti	?	Tin	Palma	R	06-11-98
236	C	BISQUERRA, Josep	?	Sub	Palma	R	13-11-98
237	C	IBAVEZ CANO, Jose	?	Ca	Palma	R	13-11-98
265	C	MUNTANER, Llorenç	?	Tin	Palma	R	17-11-98
310	C	POU, Lluís	?	Tin	Palma	R	21-11-98
311	C	VALLS MINYANA, Carles	?	Eng	Palma	R	21-11-98
321	C	GAYA ESPINOSA, Emili	?	Tin	Palma	R	01-12-98
322	C	NAVARRO, Rafel	?	Tin	Palma	R	01-12-98
323	C	GONZALEZ COMAS, Manuel	?	Tin	Palma	R	01-12-98
352	C	PEREIRA, Plàcit	?	Com	Palma	R	18-12-98
353	C	ROCA, Antoni	?	Cor	Palma	R	18-12-98
364	C	RIPOLL	?	GC	Palma	R	17-12-98
380	C	GONZALEZ PAGES, Josep	?	Tin	Palma	R	04-12-98
403	C	ANTEM MARCO, Francesc	?	Ca	Palma	R	21-12-98
404	C	FALORSA VILLALONGA, Jaume	?	Ca	Palma	R	21-12-98
405	C	GARCIA, Ramon	?	Tin	Palma	R	21-12-98
456	C	ALEVAR, Joan	?	Tin	Palma	R	25-12-98
470	C	?	?	Sol	Soller	R	29-12-98
479	C	CANO COLL, Josep	?	Tin	Palma	R	01-01-99
480	C	VICH SASTRE, Pere	?	Tin	Palma	R	01-01-99
588	C	SOCIAS CAPO, Joan	?	Sol	Palma	R	01-01-99
589	C	PLANELL, Marià	?	Sol	Palma	R	01-01-99
590	C	SERRA PALMER, Joan	?	Sol	Palma	R	01-01-99
591	C	ORRADOR MONTSERRAT, Julià	?	Sol	Palma	R	01-01-99
592	C	FULLANA SERVERA, Antoni	?	Sol	Palma	R	01-01-99
593	C	MUNTANER, Antoni	?	Sol	Palma	R	01-01-99
594	C	PASTOR, Francesc	?	Sol	Palma	R	01-01-99
595	C	CLAR RUBI, Jaume	?	Sol	Palma	R	01-01-99
596	C	MAYOL VERGER, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	01-01-99
597	C	PUIGSERVER BLANCH, Joan	?	Sol	Palma	R	01-01-99
598	C	MULET FRAU, Miquel	?	Sol	Palma	R	01-01-99
599	C	SALAMANCA RIPOLL, Joan	?	Sol	Palma	R	01-01-99
600	C	VERGER VÍVEZ, Antoni	?	Sol	Palma	R	01-01-99
601	C	MESIANA EIXPOSITO, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	01-01-99
618	C	CATANY CARBONELL, Joan	?	Sol	Palma	R	01-01-99
619	C	FERRER RAMIS, Guille	?	Sol	Palma	R	01-01-99
620	C	RAMIS FONT, Joan	?	Sol	Palma	R	01-01-99
621	C	PALMER BIL, Eugeni	?	Sol	Palma	R	01-01-99
622	C	FERRIOL RAMIS, Josep	?	Sol	Palma	R	01-01-99
623	C	ORRADOR VICENS, Antoni	?	Sol	Palma	R	01-01-99
624	C	BALLESTER MAS, Joan	?	Sol	Palma	R	01-01-99
625	C	ALOY BAUZA, Guille	?	Sol	Palma	R	01-01-99
626	C	BUADES BISSELLAC, Gabriel	?	Sol	Palma	R	01-01-99
627	C	VICENS PONS, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	01-01-99
628	C	SANSO BERNAD, Benigne	?	Sol	Palma	R	01-01-99
629	C	SBERT CIRER, Antoni	?	Sol	Palma	R	01-01-99
630	C	JUAN CANAVES, Gabriel	?	Sol	Palma	R	01-01-99
631	C	HUGUET BONET, Gabriel	?	Sol	Palma	R	01-01-99
632	C	MAYRATA BERNAD, Jaume	?	Sol	Palma	R	01-01-99
633	C	SUÀU GUETOLAS, Antoni	?	Sol	Palma	R	01-01-99
634	C	FERRIOL, Gabriel	?	Sol	Palma	R	01-01-99
635	C	GUASP SUÀU, Francesc	?	Sol	Palma	R	01-01-99
636	C	MARRESA, Guille	?	Sol	Palma	R	01-01-99
637	C	MIQUEL POQUET, Antoni	?	Sol	Palma	R	01-01-99
638	C	FULLANA FERRER, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	01-01-99
639	C	SATRE REUS, Cristófol	?	Sol	Palma	R	01-01-99
640	C	MULET, Nació	?	Sol	Palma	R	01-01-99
641	C	CIREROL COLL, Jaume	?	Sol	Palma	R	01-01-99
642	C	TORRES ESCANDELL, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	01-01-99
643	C	POCOVI VICENS, Felip	?	Sol	Palma	R	01-01-99
644	C	MOLL VIDAL, Josep	?	Sol	Palma	R	01-01-99
645	C	RIGO TOMAS, Sebastià	?	Sol	Palma	R	01-01-99
646	C	MIQUEL MOREY, Bernat	?	Sol	Palma	R	01-01-99
647	C	MOLINAS CARRERAS, Pedro	?	Sol	Palma	R	01-01-99
648	C	RIVAS RIVAS, Agustí	?	Sol	Palma	R	01-01-99
649	C	FUSTER BARCELÓ, Lluís	?	Sol	Palma	R	01-01-99

650	C	OLIVER PALMER, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	01-01-99
651	C	ROMAGUERA, Miquel	?	Sol	Palma	R	01-01-99
652	C	FRAU JULIA, Antoni	?	Sol	Palma	R	01-01-99
653	C	PRATS FERRER, Jaume	?	Sol	Palma	R	01-01-99
654	C	GARCIA RIBAS, Macid	?	Sol	Palma	R	01-01-99
655	C	COLL GARRIGA, Jaume	?	Sol	Palma	R	01-01-99
656	C	ALBERTI MARTORELL, Joan	?	Sol	Palma	R	01-01-99
657	C	RANIS MARTORELL, Antoni	?	Sol	Palma	R	01-01-99
658	C	MALLORCA EXPOSITO, Gregori	?	Sol	Palma	R	01-01-99
659	C	PRATS FERRER, Gabriel	?	Sol	Palma	R	01-01-99
660	C	VIDAL SANCHEZ, Joan	?	Sol	Palma	R	01-01-99
661	C	SASTRE FONT, Esteve	?	Sol	Palma	R	01-01-99
662	C	SANCHEZ VIDAL, Antoni	?	Sol	Palma	R	01-01-99
663	C	PEDRAZA TORRES, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	01-01-99
664	C	TORRES COSTA, Joan	?	Sol	Palma	R	01-01-99
665	C	SALVA OMAR, Guilleu	?	Sol	Palma	R	01-01-99
666	C	RIERA MIR, Manuel	?	Sol	Palma	R	01-01-99
702	C	RAMIS ALENANY, Miquel	?	Ca	Palma	R	12-01-99
714	C	VILA PALMER, Josep	?	C	Palma	R	15-01-99
715	C	POU, Emili	?	Tin	Palma	R	15-01-99
862	C	MUSCARDO, Ferran	?	Aud	Palma	R	15-01-99
870	C	COT LLABRES, Lluís	?	Tin	Palma	R	18-01-99
1051	C	?	?	Sol	Soller	R	31-01-99
1052	C	?	?	Sol	Soller	R	31-01-99
1053	C	?	?	Sol	Soller	R	31-01-99
1054	C	?	?	Sol	Soller	R	31-01-99
1055	C	?	?	Of	Soller	R	31-01-99
1056	C	RAMONELL, Bartomeu	?	Met	Palma	R	01-02-99
1084	C	ALONAR, Antoni	?	Met	Palma	R	04-02-99
1085	C	BISBAL, Jeroni	?	Met	Palma	R	04-02-99
1086	C	SANJUAN, Lluç	?	Ca	Palma	R	04-02-99
1087	C	NADAL, Joan	?	Tin	Palma	R	04-02-99
1088	C	ARRON, Bartomeu	?	Tin	Palma	R	04-02-99
1154	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1155	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1156	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1157	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1158	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1159	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1160	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1161	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1162	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1163	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1164	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1165	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1166	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1167	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1168	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1169	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1170	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1171	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1172	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1173	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1174	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1175	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1176	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1177	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1178	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1179	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1180	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1181	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1182	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1183	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1184	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1185	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1186	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98

1187	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1188	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1189	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1190	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1191	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1192	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1193	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1194	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1195	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1196	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1197	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1198	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1199	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1200	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1201	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1202	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1203	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1204	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1205	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1206	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1207	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1208	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1209	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1210	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1211	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1212	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1213	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1214	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1215	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1216	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1217	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1218	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1219	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1220	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1221	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1222	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1223	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1224	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1225	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1226	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1227	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1228	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1229	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1230	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1231	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1232	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1233	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1234	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1235	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1236	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1237	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1238	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1239	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1240	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1241	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1242	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1243	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1244	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1245	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1246	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1247	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1248	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1249	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1250	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1251	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1252	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98

1253	P	?	?	?	Palma	X	20-10-98
1254	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1255	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1256	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1257	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1258	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1259	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1260	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1261	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1262	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1263	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1264	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1265	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1266	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1267	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1268	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1269	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1270	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1271	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1272	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1273	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1274	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1275	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1276	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1277	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1278	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1279	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1280	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1281	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1282	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1283	P	?	?	?	Palma	R	23-10-98
1302	P	GARCIA, Francisco	?	tin	Palma	R	06-11-98
1303	P	GARCIA, Valentin	?	tin	Palma	R	06-11-98
1306	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1307	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1308	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1309	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1310	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1311	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1312	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1313	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1314	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1315	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1316	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1317	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1318	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1319	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1320	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1321	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1322	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1323	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1324	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1325	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1326	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1327	C	?	?	Sol	Soller	R	21-01-99
1486	C	TENREIRO, Agustin	?	Met	Palma	R	08-02-99
1525	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1526	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1527	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1528	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1529	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1530	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1531	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1532	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1533	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1534	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99

1535	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1536	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1537	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1538	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1539	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1540	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1541	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1542	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1543	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1544	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1545	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1546	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1547	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1548	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1549	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1550	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1551	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1552	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1553	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1554	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1555	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1556	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1557	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1558	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1559	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1560	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1561	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1562	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1563	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1564	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1565	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1566	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1567	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1568	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1569	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1570	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1571	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1572	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1573	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1574	C	?	?	Sol	Alcudia	R	10-02-99
1575	C	CEPEDA, Fautino	?	Ca	Palma	R	12-02-99
1582	C	NOYA, Bartomeu	?	Tin	Palma	R	18-02-99
1583	C	MORAGUES	?	Ca	Palma	R	20-02-99
1584	C	CRESPI VICH, Josep	?	Sol	Palma	R	21-02-99
1585	C	MARTINEZ MORERA, Mariano	?	Tin	Palma	R	25-02-99
1631	C	MARIANO ORTIZ, Antonio	?	Sol	Palma	R	22-03-99
1632	C	LLODRA MATEU, Antonio	?	Tin	Palma	R	01-04-99
1635	?	MORAGUES, Lleonard	?	Tin	Palma	R	29-12-98
1748	?	MAYOL BESTARD, Miquel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1749	?	RAMIS TORRES, Rafel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1750	?	RAMIREZ, Miquel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1751	?	GOMILA PASQUAL, Benet	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1752	?	ROCA ROCA, Joan	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1753	?	SASTRE, Gabriel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1754	?	ROTGER FELIP, Jaume	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1755	?	SASTRE BENNASAR, David	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1756	?	JAUME MIRALLES, Gabriel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1757	?	MASANET SUREDA, Antoni	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1758	?	CARBONELL PERELLO, Joan	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1759	?	CARRIO CALDES, Onofre	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1760	?	VILA VIDAL, Guillel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1761	?	BORDOY CALDENTEY, Gregori	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1762	?	JOANEDA GAMES, Gabriel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1763	?	CALDENTEY ARBONA, Antoni	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1764	?	CERVERA BARCELÓ, Antoni	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1765	?	PASTOR GRIMALT, Miquel	?	Sol	Palma	R	30-01-99

1766 ?	BESTARD VIDAL, Antoni	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1767 ?	MATEO CAMPS, Jaume	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1768 ?	PERELLO, Jaume	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1769 ?	COMAS COMAS, Nadal	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1770 ?	FEMENIAS CONELLAS, Mateu	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1771 ?	VILA FERRER, Jaume	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1772 ?	TORRES TORRES, Antoni	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1773 ?	MOGUERA PASCUAL, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1774 ?	PASCUAL MASSANET, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1775 ?	PALDU VIDAL, Pere	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1776 ?	SIMON COMPANY, Nadal	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1777 ?	TRIAS GONZALEZ, Joan	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1778 ?	BORRAS CERVERA, Pere	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1779 ?	LLABRES NADAL, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1780 ?	GOMILA SALON, Joan	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1781 ?	JAUME OLIVER, Macià	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1782 ?	CABALLER JOANICG, Miquel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1783 ?	SUER SARRERA, Pere	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1784 ?	MESQUIDA MATAS, Rafel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1785 ?	HERBELL LOPEZ, Jose	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1786 ?	RIERA RIERA, Jaume	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1787 ?	RIGRUL EXPOSITO, Miquel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1788 ?	ENRIQUE PONS, Josep	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1789 ?	NADAL BOSCANÀ, Francesc	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1790 ?	CARRERAS LLITERAS, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1791 ?	BLANQUAR, Josep Maria	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1792 ?	TOUS RANIS, Miquel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1793 ?	CANOVAS CERDA, Miquel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1794 ?	PEREZ QUETGLAS, Domenga	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1795 ?	SANTANDREU VILA, Joan	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1796 ?	ENRIQUE VICH, Josep	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1797 ?	OSRADOR OLIVER, Guillel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1798 ?	SEGUI SINTES, Antoni	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1799 ?	CAMPS VALLS, Casimiro	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1800 ?	PALMER VICENS, Guillel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1801 ?	JUAN GELABERT, Andreu	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1802 ?	AMENSUAL TOMAS, Jordi	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1803 ?	BALAGUER OIL, Francesc	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1804 ?	SERRA BALLESTER, Mateu	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1805 ?	LLABRES CINTES, Pere	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1806 ?	COLL CAPO, Bartomeu	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1807 ?	CIFRE CIFRE, Guillel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1808 ?	VILA CAMPOMAR, Antoni	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1809 ?	FLUXA, Baltasar	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1810 ?	BOVER OLIVER, Bernat	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1811 ?	PIZA MATEU, Josep	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1812 ?	RADO RADOS, Pere	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1813 ?	CASTAÑER UMBERT, Josep	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1814 ?	MORA MESQUIDA, Joan	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1815 ?	JUAN CLADERA, Joan	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1816 ?	MAS SUREDA, Rafel	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1817 ?	PONS ALONAR, Josep	?	Sol	Palma	R	30-01-99
1818 ?	?	?	Sol	alcudia	R	04-02-99
1819 ?	?	?	Sol	alcudia	R	04-02-99
1820 ?	?	?	Sol	alcudia	R	04-02-99
1821 ?	?	?	Sol	alcudia	R	04-02-99
1822 ?	?	?	Sol	alcudia	R	04-02-99
1927 F	BENNAISSAR CLADERA, Arnau	?	Sol	Palma	R	18-12-98
1928 F	BARCELO COMAS, Enric	?	Of	Palma	R	05-01-99
1948 F	NOGAL, Julià	?	Tin	Palma	R	18-02-99
2033 F	MORAGUES, Joan	?	Tin	Palma	R	05-04-99
2034 F	COROMINA, Antoni	?	Tin	Palma	R	08-04-99
2035 F	FERRAOUT, Ignasi	?	Tin	Palma	R	12-04-99
2040 F	SARMIENTO ESCALAS, Josep	?	Tin	Palma	R	19-04-99
2041 F	GARCIA ADROVER, Francesc	?	Tin	Palma	R	19-04-99
2042 F	SERRA PALMER, Jeroni	?	Tin	Palma	R	19-04-99

2089	C	MARCH, Ernest	?	Com	Palma	M	13-07-96
2091	C	RANON MORAGUES, Miquel	?	Sol	Palma	M	23-09-96
2092	C	GINARD AMOROS, Bartomeu	?	Sol	Palma	M	23-09-96
2093	C	SITJAR ROTGER, Miquel	?	Sol	Palma	M	23-09-96
2095	C	COLL GARCIA, Francesc	?	Sol	Palma	M	20-02-97
2096	C	BARCELO YAMENA, Llorenç	?	Sol	Palma	M	20-02-97
2097	C	REAL REAL, Gabriel	?	Sol	Palma	M	20-02-97
2098	C	MANRESA VALENT, Bartomeu	?	Sol	Palma	M	20-02-97
2099	C	MAIMO MAS, Miquel	?	Sol	Palma	M	20-02-97
2100	C	MONTIS ALLENDESALAZAR, Antoni	?	Tin	Palma	M	04-04-97
2101	F	VALLORI, Joan	?	Sol	Palma	M	21-05-97
2102	C	FORTUNY MORAGUES, Ignasi	?	Ca	Palma	M	05-04-97
2103	C	CABRINETTY, Josep	?	Com	Palma	M	26-06-97
2104	?	RIBOT, Francesc	?	Ca	Palma	M	22-09-97
2106	C	LLONPART, Jaume	?	Tin	Palma	M	20-10-97
2107	C	MARIN, Luis	?	Ca	Palma	M	12-11-97
2108	F	CARRION, Emilio	?	Tin	Palma	M	01-12-97
2256	C	SEGUI BALAGUER, Bartomeu	?	Sol	Santan	M	02-10-97
2270	C	SIMON LLADERO(?), Agusti	?	Sol	Cadix	M	16-12-97
2286	C	VALDES LUNA, Pablo	?	Sol	Corunya	M	16-09-97
2325	C	FIGUEROLA RAMOS, Bartomeu	?	Sol	Corunya	M	25-08-97
2326	C	JUAN ADLER(?), Josep	?	Sol	Santan	M	26-08-97
2337	C	CAMPS CAMPS, Gabriel	?	Sol	Cadix	M	15-02-97
2343	C	AMTERALLO SANJESIA(?), Miquel	?	Sol	Corunya	M	25-08-97
2345	C	SANS, Sebastià	?	Sol	Corunya	M	25-08-97
2442	C	SUREDA USAC, Antoni	?	Sol	Santan	M	05-10-97
2474	C	ADIOSA BARULA(?), Cosme	?	Sol	Corunya	M	15-10-97
2490	C	PLANELLS PERELLO, Antoni	?	C	?	M	06-12-98
2546	F	BERGAS MIT. Sebastià	?	Sol	Barna	M	30-09-97

10	C	HOLL BOSCH, Guillem	?	Mar	Palma	R	14-09-98
40	C	RULLAN, Jaume	?	Sol	?	R	27-09-98
41	C	BAQUE, Sebastià	?	Sol	?	R	27-09-98
42	C	MARTI, Joan	?	Sol	?	R	27-09-98
75	C	FONS OLIVER, Ramon	?	Sol	Palma	R	01-10-98
76	C	ROCA CORBELLA, Antoni	?	Sol	Palma	R	01-10-98
77	C	PUJOL BALLE, Jaume	?	Sol	Palma	R	01-10-98
78	C	BINIMELIS ORFILA, Miquel	?	Sol	Palma	R	01-10-98
79	C	VIDAL OLIVER, Guillem	?	Sol	Palma	R	01-10-98
80	C	COLL VIVES, Pere	?	Sol	Palma	R	01-10-98
81	C	FERRER NOGUERA, Miquel	?	Sol	Palma	R	01-10-98
82	C	CAVELLAS FERRER, Mateu	?	Sol	Palma	R	01-10-98
103	C	SERRA, Joan	?	Com	Palma	R	04-10-98
104	C	ORRADOR, Jaume	?	Com	Palma	R	04-10-98
105	C	SINTES, Joan	?	Bar	Palma	R	04-10-98
106	C	CESPON, Manuel	?	Mus	Palma	R	04-10-98
107	C	BARCELO, Rafel	?	Mus	Palma	R	04-10-98
108	C	MARTINEZ, Francesc	?	Mus	Palma	R	04-10-98
109	C	PALLICER, Bartomeu	?	Mus	Palma	R	04-10-98
110	C	SANS FELIU, Joan	?	Mus	Palma	R	04-10-98
111	C	MELIS, Antoni	?	Mar	Palma	R	04-10-98
112	C	PONS JUANICO, Joan	?	Mar	Palma	R	04-10-98
113	C	FUXA PRATS, Pere	?	Mar	Palma	R	04-10-98
114	C	MARI JUAN, Joan	?	Mar	Palma	R	04-10-98
157	C	SALORT BENMASAR, Joan	?	Sol	Alicudia	R	14-10-98
158	C	FERRER, Pere	?	Ca	Palma	R	16-10-98
173	C	CALDENTEY BOVER, Rafel	?	Mar	Palma	R	26-10-98
180	C	MUNTANER	?	Tin	Palma	R	03-11-98
181	C	ANTICH, Miquel	?	Of	Palma	R	03-11-98
192	C	BILLOW, Blai	?	Tin	Palma	R	06-11-98
193	C	GARCIA, Francesc	?	Tin	Palma	R	06-11-98

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM VI

ANTONI MARIMON RIUTORT

JUNY 1993

ANTONI MARIMON RIUTORT

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM VI

**TESI DE DOCTORAT DIRIGIDA PEL DOCTOR SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS
DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS
JUNY 1993**

INDEX DEL VOLUM VI

APENDIX DOCUMENTAL (SEGONA PART)

11.6. El general Weyler a Cuba.....	1293
11.6.1. Principals bans, circulars i decrets dictats per Weyler a Cuba.....	1294
11.6.2. El General Weyler a Cuba vist per l'escriptor Baltasar Porcel.....	1332
11.6.3. Resum biogràfic del general Valerià Weyler Nicolau.....	1334
11.7. Les repercussions ideològiques.....	1336
11.7.1. El weylerisme.....	1337
11.7.2. El liberalisme.....	1364
11.7.3. El carlisme.....	1377
11.7.4. El republicanisme unitarista.....	1383
11.7.5. Les cambres de comerç i d'agricultura...	1460
11.7.6. L'Església.....	1468
11.7.7. El regionalisme.....	1514
11.7.8. El republicanisme federalista.....	1530
11.7.9. La repercussió ideològica a Menorca.....	1540
11.7.10. La repercussió ideològica a Eivissa.....	1550

11.6. EL GENERAL WEYLER A CUBA

11.6.1. Principals bans, circulars i decrets dictats per Weyler a Cuba.

Font: WEYLER Y NICOLAU, Valeriano (1910-11): Mi mando en Cuba.

11.6.1.1. Ban que mana jutjar certs delictes per procediment
sumaríssim (tom I, p. 177-79).

BANDO

DON VALERIANO WEYLER Y NICOLAU, *Marqués de Tenerife, Gobernador Capitán general de la Isla de Cuba y General en jefe de este Ejército, etc., etc., etc.*

Hago saber: Aprovechándose los enemigos del estado transitorio de incomunicación en que se encuentran las capitales de los distritos con el resto de las provincias, inventan y propalan noticias que llevan á los ánimos el desasosiego y la alarma, mientras que otros más osados, prevaliéndose del efecto que producen tan punibles invenciones, procuran y han conseguido más de una vez, seducir á ilusos é ignorantes, arrastrándoles á las filas de la rebelión.

Decidido siempre á que las leyes se cumplan, con objeto de dar á conocer de un modo expreso disposiciones vigentes, de frecuente aplicación en las circunstancias por que la Isla atraviesa, y á fin de puntualizar el alcance de aquéllas en ciertos particulares, adaptándolas á las exigencias de la guerra, en uso de las facultades que me concede el núm. 12, artículo 7.º del Código de Justicia Militar y la ley de Orden Público de 23 de Abril de 1870.

ORDENO Y MANDO

Quedan sujetos á la jurisdicción de guerra los que se hallen comprendidos, entre otros casos marcados en la ley, en los siguientes:

1.º Que intenten ó propalen por cualquier medio, noticias ó especies directa ó indirectamente favorables á la rebelión debiendo considerárseles como reos de delito contra la seguridad de la Patria, comprendido en el art. 223, caso 6.º del Código de Justicia Militar, toda vez que con ello facilitan las operaciones del enemigo.

2.º Que destruyan ó causen deterioro en las vías férreas, líneas telegráficas ó telefónicas, en los efectos destinados á su explotación, ó que interrumpan las comunicaciones, cortando puentes ó destruyendo carreteras.

3.º Que incendien en poblado ó despoblado, ó produzcan estragos comprendidos en el capítulo 8.º, título 13, libro 2.º del Código penal común vigente en esta Isla.

4.º Que vendan, proporcionen, conduzcan ó entreguen armas ó municiones al enemigo, se las faciliten por cualquier otro medio, las conserven en su poder, toleren ó intervengan en su introducción por las Aduanas, exigiéndose la consiguiente responsabilidad criminal en este concepto á los empleados de ellas que no las hubieren decomisado á su importación.

5.º Que como telegrafistas comuniquen los telegramas que, referentes á la guerra, transmitan á personas distintas de aquellas que por razón de su cargo deban conocerlos.

6.º Que de palabra, por medio de la prensa ó en cualquier otra forma, depriman el prestigio de España, del Ejército, del Instituto de Voluntarios y Bomberos ó de cualquier otra fuerza que opere con el Ejército.

7.º Que por iguales medios traten de ensalzar al enemigo.

8.º Que le faciliten caballos ó cualquier otra clase de ganado, y en general recursos para la guerra.

9.º Que le sirvan de espías, á los cuales se aplicará con todo rigor el precepto de la ley.

10. Que se presten á ser guías, si no se presentan inmediatamente demostrando que han cedido á fuerza mayor, facilitando en el acto á las tropas noticias que justifiquen su lealtad.

11. Que adulteren los víveres para el Ejército, ó maquinaren para alterar el precio del aprovisionamiento.

12. Que por medio de explosivos cometan los delitos á que se refiere la ley de 10 de Julio de 1894 hecha extensiva á esta Isla por Real decreto de 17 de Octubre de 1895, por considerar que estos delitos afectan al orden público y atribuirme por este concepto su conocimiento la ley de 23 de Abril de 1870, con arreglo á la cual dejó expeditas á las autoridades civiles sus facultades respecto á los delitos comprendidos en los capítulos 4.º, 5.º y 6.º, tratado 3.º, libro 2.º del Código penal común, cuando los presuntos culpables no sean militares, ó por su trascendencia creyere conveniente conocer de ellos.

13. Los que por medio de palomas mensajeras, cohetes ó señales, proporcionen noticias al enemigo.

14. Los delitos anteriormente numerados que tengan señalada por la ley pena de muerte ó perpetua, serán juzgados en procedimiento sumarísimo.

15. Quedan derogados cuantos bandos y órdenes se opongan al cumplimiento de éste.

Habana, 16 de Febrero de 1896.—VALERIANO WEYLER

11.6.1.2. Ban que limita el comerç de petroli (tom I, p.
183).

BANDO

DON VALERIANO WEYLER Y NICOLAU, *Marqués de Tenerife,*
Gobernador Capitán general de la Isla de Cuba y Gene-
ral en jefe de este Ejército, etc., etc.

Teniendo en cuenta atendibles consideraciones de seguridad pública, en uso de mis atribuciones,

ORDENO Y MANDO

Artículo 1.º El comercio de petróleo con el interior de la Isla, no podrá hacerse más que por los puertos de Matanzas, Nuevitas, Cuba, Cienfuegos y Coloma, previa autorización especial de mi Autoridad.

11.6.1.3. Ban que prohibeix exportar tabac (tom I, p. 420-21).

BANDO

DON VALERIANO WEYLER Y NICOLAU, *Marqués de Tenerife, Gobernador General, Capitán general de la Isla de Cuba y General en jefe de este Ejército, etc., etc.*

La difícil situación de la industria fabril tabacalera en esta Capital, por consecuencia de los constantes incendios de la materia prima, y la destrucción de los elementos de producción que á diario ejecutan los insurrectos, enemigos de la propiedad, de la familia y del sosiego público, pudiera llegar á su período más crítico, si con urgencia no se adoptara una medida transitoria, indispensable en las actuales circunstancias, para contrarrestar los efectos de aquellos procedimientos de desolación y ruina.

Los fabricantes y obreros, los comerciantes y cuantos viven y dependen en esta Isla de tan importante ramo, no han podido menos de alarmarse ante los inmensos daños y graves peligros que pudiera ocasionar la falta de tabaco en rama, necesario para el trabajo normal de las fábricas de la Habana. Era, pues, deber de la Administración Pública, acudir á una medida previsorá de tan sensible resultado; y aunque no se me ocultan las preocupaciones, los recelos y miras interesadas, los errores, en fin, que será preciso combatir para llevar al ánimo de todos el convencimiento de que al interés supremo de la Patria, han de supeditarse toda clase de intereses y conveniencias, seguro, después de detenido y maduro estudio, de la oportunidad y necesidad de la medida, forzoso es acometerla con enérgico y decidido empeño, de modo tal que al propio tiempo que se fomentan intereses leales á la causa de España, reciban rudo golpe los que persisten todavía en la insensata empresa de su aniquilamiento.

En su virtud, haciendo uso de las atribuciones que me competen,

ORDENO Y MANDO

Artículo 1.º Queda prohibida temporalmente y mientras subsistan las circunstancias anormales por que atraviesa

esta Isla, la exportación de tabaco en hoja producido en la provincia de Pinar del Río y Habana, excepto el que demanden las necesidades de la Península.

Art. 2.º Se concede un plazo de diez días desde esta fecha para la exportación del tabaco de las procedencias expresadas por virtud de contratos otorgados con anterioridad al presente bando. Transcurrido dicho plazo, las Aduanas de la Isla no darán curso á las pólizas de exportación, ni permitirán su embarque.

Art. 3.º Las Compañías de ferrocarriles y todas las Empresas de transportes marítimos y terrestres no admitirán para su conducción á otras provincias, tabaco de las procedencias indicadas, cuya exportación á la Península queda únicamente autorizada por el puerto de la Habana.

Art. 4.º Para no privar al Tesoro de los recursos que hubiera de proporcionarle la exportación del tabaco en hoja de Vuelta Abajo y partidos, los fabricantes de la Habana concertarán con la Hacienda el pago de las cantidades en que se estime aquel rendimiento, tomando por base el promedio de los valores obtenidos durante el último trienio, cuyo compromiso subsistirá mientras no se modifique el vigente Arancel de exportación.

Art. 5.º Los contraventores de este Bando, serán considerados como auxiliares de la rebelión, sin perjuicio del comiso del género que se venderá por la Administración, entregando su importe como premio al aprehensor ó aprehensores. Las Empresas de transportes y los individuos que coadyuven á la exportación clandestina del tabaco, incurrirán además en una multa de cien á quinientos pesos, exigible en papel de pagos al Estado, que se distribuirá en la forma siguiente: el 50 por 100 para la Hacienda, y el resto para repartir entre los que hayan intervenido en la denuncia y aprehensión.

Art. 6.º La Intendencia General de Hacienda, dictará las reglas necesarias para la ejecución de las precedentes disposiciones.

Habana, 16 de Mayo de 1896.—VALERIANO WEYLER.

11.6.1.4. Circular sobre la declaració d'inútils (tom I, p.
279-81).

EJÉRCITO DE LA ISLA DE CUBA

Capitanía General.—Estado Mayor.—Sección 4.ª

Circular.—Excmo. Sr.:—Uno de los servicios que requieren preferente atención, es el despacho de cuantos asuntos se relacionan con las clases é individuos de tropa que, bien por la influencia del clima en función de guerra ó por cualquiera otro concepto, son declarados inútiles para el servicio; así lo exigen, á la vez que la justicia de su causa, la Superioridad en reiteradas disposiciones.

No se me oculta el ímprobo trabajo que pesa en todas las oficinas militares, pero confío en que el celo de sus respectivos Jefes ha de obviar cuantas dificultades se presenten, apelando á todos los medios que le sugiera su inteligencia para évitár la más pequeña demora en su gestión; demora que no sólo vería con desagrado, sino que corregiría sin contemplación alguna.

A este fin, he tenido por conveniente disponer:

1.º Los Directores de los hospitales, clínicas y enfermerías, tan luego resuelvan la venida al hospital de esta plaza de los presuntos inútiles, para sufrir los reconocimientos reglamentarios, darán conocimiento á los Subinspectores respectivos remitiéndoles relaciones nominales por cuerpos, haciéndolo á la vez directamente á los Jefes representantes de los mismos de los que pertenezcan á los suyos respectivos.

2.º Para facilitar estos conocimientos, los Subinspectores

remitirán mensualmente á dichos Directores que, hasta la fecha son, según los datos que existen en esta Capitanía General, los de los hospitales y clínicas y enfermerías que se expresan en la adjunta relación, el cuadro de la situación de las representaciones.

3.º Los Jefes representantes de los cuerpos de Infantería, tan luego reciban las relaciones, procederán á dar de baja en ellos á los individuos á quienes se refieran, por fin del mes de la fecha de aquéllas, sin esperar la orden del Subinspector, que no obstante la dará desde luego para la debida formalización, disponiendo á la vez el alta en el batallón Provisional de la Habana, siguiéndose análogo procedimiento con los individuos que por disposición de los médicos de los cuerpos pasan directamente desde ellos al hospital de la Habana como presuntos inútiles, debiendo en este caso llegar la relación á conocimiento de los Subinspectores por los conductos de los Jefes de los cuerpos ó los representantes.

4.º Los Subinspectores de los Cuerpos é Institutos darán conocimiento á la Intendencia Militar de todos los individuos de los suyos respectivos que sean presuntos inútiles, al objeto de que por aquellas oficinas se active cuanto sea posible la formalización de los cargos que por hospitalidades causadas por los mismos, ó cualquiera otro concepto, hubieran de hacerse á los Cuerpos á que pertenezcan, utilizando á este efecto el destino ya ordenado á aquellas oficinas de los habilitados de varios Cuerpos.

5.º Las oficinas del detall de los cuerpos de Infantería, sin pérdida de tiempo, procederán á hacer los ajustes definitivos ó provisionales á los individuos bajas por el concepto expresado, remitiéndolos así como los demás documentos que proceda al Jefe del batallón Provisional de la Habana, á quien cursarán también seguidamente que los reciban los cargos que contra los mismos y por hospitalidades, raciones ú otros conceptos vayan recibiendo.

6.º El batallón Provisional de la Habana y los representantes de los demás Cuerpos é Institutos, dedicarán una preferente atención al ajuste y pronta remisión de los documentos finales de los individuos bajas definitiva en este Ejército por inútiles.

7.º El Excmo. Sr. Subinspector de Infantería queda autorizado para ir aumentando en las oficinas del detall del batallón Provisional de la Habana el personal que haya de dedicarse á este preferente servicio, á medida que vaya siendo necesario.

8.º Del celo é interés de los Subinspectores y Jefes del detall de todos los Cuerpos espero que mis firmes propósitos de conseguir el que los soldados inútiles que regresan á la Península reciban con sus alcances los documentos finales en un plazo breve, no se vean defraudados.

Habana 9 de Septiembre de 1896.—VALERIANO WEYLER.

11.6.1.5. Circular sobre la salut del soldat (tom I, p. 283-
84)

Circular.--Si la salud del soldado ha sido en todo tiempo y lugar asunto de preferente y cuidadosa atención, pues además de los ineludibles deberes de humanidad, evitando el número de bajas, se consigue aumento positivo en el de combatientes, no ha de ser seguramente difícil llevar al ánimo de todos los Jefes y Oficiales el convencimiento de la imperiosa necesidad que exige, no ya un normal, sino exagerado cuidado de aquella, en este país en que la condición del clima y la insalubridad de una gran parte de su suelo, proporcionan numeroso contingente á los hospitales; causas que si en absoluto son inevitables, sus efectos pueden no obstante atenuarse con una constante y racional aplicación de ciertas reglas de la higiene, compatibles con las exigencias de las operaciones de la campaña.

En su consecuencia y en interés de la salud y bienestar del soldado, he tenido por conveniente resolver;

1.º En las guarniciones y destacamentos, continuarán las tropas observando escrupulosamente las medidas higiénicas que dispongan los Jefes de los Cuerpos, previo el informe que emitirán los Médicos respectivos, que tendrán á su vez en cuenta las instrucciones que el Excmo. Sr. Subinspector de Sanidad Militar les comunique, haciéndose uso también en los casos y momentos que se considere oportunos de los medios profilácticos prevenidos, sujetándose á las reglas que los Médicos aconsejen.

2.º Los Jefes de esas fuerzas, procurarán que el soldado se lave á menudo y se bañe cuando sea conveniente y posible.

3.º Cuidarán mucho de que los artículos que entran en la confección de los ranchos, sean de buena calidad.

4.º Fijarán muy especialmente su atención en que se ejerza una extraordinaria vigilancia, para evitar que el soldado consuma en ciertas localidades el vino, bebidas espirituosas y refrescos que, expendidos á bajos precios y de malas condiciones ó adulterados con materias nocivas, perjudican de manera notable su salud.

5.º En las marchas se procurará observar las reglas higiénicas y profilácticas que sean factibles, cuidándose por los Jefes de columna de que se den á la tropa los dos ranchos diarios, siquiera el primero esté hecho más á la ligera, con los oportunos descansos en horas y lugares apropiados y no prescindiéndose de ellos, sino en los extraordinarios casos en que una persecución activa del enemigo, exigencias incluíbles de las operaciones ó posibilidad de ponerse en inmediato contacto con él, aconseje en contrario.

6.º Se evitará que el soldado lleve más impedimenta que la absolutamente necesaria y que beba aguas que no sean de las corrientes ó procedentes de buenos pozos.

7.º Recomendando eficazmente á todos los Jefes, que no se cause más fatiga á la tropa que la que racionalmente exijan las operaciones de la guerra.

Habana, 29 de Septiembre de 1896.—WEYLER.

11.6.1.6. Ban de "reconcentrados" a Pinar del Río (tom II,
p. 427-29).

BANDO

DON VALERIANO WEYLER Y NICOLAU, *Marqués de Tenerife, Gobernador general, Capitán general de esta Isla y General en Jefe de su Ejército, etc., etc., etc.*

ORDENO Y MANDO

1.º Todos los habitantes en los campos ó fuera de la línea de fortificación de los poblados, se reconcentrarán en el término de ocho días en los pueblos ocupados por las tropas. Será considerado rebelde y juzgado como tal, todo individuo que trascurrido ese plazo se encuentre en despoblado.

2.º Queda prohibido en absoluto la extracción de víveres de los poblados, y la conducción de uno á otro por mar ó tierra sin permiso de la Autoridad militar del punto de partida. Á los infractores se le juzgará y penará como auxiliares de los rebeldes.

3.º Los dueños de reses deberán conducir las á los pueblos ó sus inmediaciones, para lo cual se les dará la protección conveniente.

4.º Trascurrido el plazo de ocho días, que en cada término municipal se contarán desde la publicación de este bando

en la cabecera del mismo, todos los insurrectos que se presenten serán puestos á mi disposición, para fijarles el punto en que hayan de residir, sirviéndoles de recomendación el que faciliten noticias del enemigo que se puedan aprovechar, que la presentación se haga con armas de fuego y más especial si ésta fuera colectiva.

5.º Las disposiciones de este Bando sólo son aplicables á la provincia de Pinar del Río.

Habana, 21 de Octubre de 1896.—VALERIANO WEYLER.

11.6.1.7. Ban sobre el blat de les indies (tom III, p. 75-76).

BANDO

DON VALERIANO WEYLER Y NICOLAU, *Marqués de Tenerife, Gobernador general, Capitán general de la Isla de Cuba y General en Jefe de este Ejército, etc., etc.*

Existiendo hoy, con motivo de las nuevas cosechas, las mismas circunstancias que aconsejaron mi bando de 14 de Mayo último,

ORDENO Y MANDO

Artículo 1.º. Se fija un plazo hasta el 20 de Diciembre próximo venidero para que todo el maíz depositado en los caseríos del campo de las provincias de Pinar del Río, Habana y Matanzas, sea trasladado por sus dueños al poblado más próximo que tenga destacamento, ó á la estación de vía férrea inmediata, facilitándoles las autoridades locales las carretas ó acémilas necesarias, cuyo servicio satisfarán los interesados con la venta del maíz.

Art. 2.º Los Jefes de columna, durante el curso de sus operaciones y dentro del plazo marcado, auxiliarán con su fuerza el transporte del mencionado artículo, siempre que este servicio no les separe de su objetivo. La Administración Militar podrá comprar el maíz al precio corriente, si es de buena calidad, ó admitirlo en depósito en sus almacenes, dando el debido resguardo al propietario.

Art. 3.º Terminado el plazo marcado en el artículo primero, será considerado como contrabando de guerra todo el maíz que se halle depositado en las sitierías, el cual será desde luego embargado y sus dueños sometidos al oportuno procedimiento criminal que habrá de incoarse.

Habana, 24 de Noviembre de 1896. — VALERIANO WEYLER.

11.6.1.8. Ban que prohibeix treure dels poblats ferreteria i
talabarderia (tom III, p. 78-79).

BANDO

DON VALERIANO WEYLER Y NICOLAU, *Marqués de Tenerife, Gobernador general, Capitán general y General en Jefe del Ejército de esta Isla.*

ORDENO Y MANDO

Art. 1.º Sólo se permitirá las existencias y venta de efectos de ferretería y talabartería, ropas, víveres y medicinas en los poblados que tengan recinto fortificado.

Art. 2.º Queda prohibido en absoluto en las provincias de Pinar del Río, Matanzas y Habana que se extraigan dichos efectos, víveres, ropas y medicinas de los poblados, y para conducirlos de uno á otro de los señalados en el artículo anterior, será necesario obtener autorización de la Autoridad militar del punto de partida y dar conocimiento de su llegada á la del destino, quedando anulados todos los permisos concedidos hasta hoy.

Art. 3.º En el término de ocho días, á contar desde la fecha de este Bando, se cerrarán en las tres provincias mencionadas todas la tiendas de los poblados que no reunan las condiciones señaladas en el artículo primero, debiendo dentro de este plazo solicitar los dueños de ellas la traslación de dichos efectos.

Art. 4.º Lo dispuesto en los artículos anteriores será aplicable á los ingenios y demás fincas, según tengan ó no recinto fortificado.

Art. 5.º En las provincias de Santa Clara, Puerto Príncipe y Santiago de Cuba empezará á contarse el plazo señalado en el artículo tercero desde la fecha de la publicación de este bando, en los Gobiernos y Comandancias militares respectivas.

Art. 6.º Los infractores serán juzgados y penados como auxiliares de la rebelión.

Cuartel general de Bayate, 1.º de Enero de 1897.—
VALERIANO WEYLER.

11.6.1.9. Ban que estableix zones de conreu pels reconcentrats (tom III, p. 79-80).

BANDO

DON VALERIANO WEYLER Y NICOLAU, *Marqués de Tenerife, Gobernador general, Capitán general y General en Jefe de los Ejércitos de esta Isla.*

ORDENO Y MANDO

1.º En cada una de las poblaciones fortificadas de la provincia de la Habana se señalará una zona de cultivo alrededor del caserío y en la parte exterior de las fortificaciones, con objeto de que los vecinos que ya habia antes y las familias presentadas siembren viandas, exceptuándose de esta concesión las que tengan tienda abierta y aquellas cuyo padre ó esposo estén en la insurrección.

2.º Para llevar á efecto esta disposición, se constituirá por el Gobierno Civil una Junta compuesta del Comandante militar, Alcalde, Cura, Juez, si lo hubiere, y seis vecinos más que, bajo la presidencia del que se designe, hagan la demarcación de la zona de cultivo, dejando una parte para los pastos de animales, y señalando una caballería de tierra para cada cuatro vecinos, con la obligación de proceder desde luego á su cultivo. Será Secretario de esta Junta el del Ayuntamiento respectivo.

3.º Dicha Junta dará conocimiento al Ayuntamiento de sus acuerdos, para que constando en la Secretaría de éste, se lleve un registro, expidiéndose á cada vecino un título provisional del terreno que se le asigne, y dando conocimiento al Gobierno de la provincia para que conste.

4.º La posesión de estos terrenos durará hasta seis meses después de terminada la guerra, y se fijará por un decreto que habrá de cumplimentarse á los tres meses de su publicación en cada punto, no permitiéndose en ellos edificación alguna.

5.º Si los terrenos expresados fueren del Estado, provincia ó municipio, se entenderá gratis esta cesión, y si fuesen particulares, pagarán cada seis meses vencidos un canon á sus dueños, que se fijará por este Gobierno general á propuesta del Gobernador de la provincia, que lo hará ascosorándose de los propietarios y Ayuntamiento de cada punto.

6.º No se podrá cobrar á estos colonos, durante el tiempo de guerra, contribución ni otro impuesto de ninguna clase por el disfrute y cultivo de los solares.

Cuartel general de Bayate, á 1.º de Enero de 1897.—VALERIANO WEYLER.

11.6.1.10. Circular sobre l'eliminació dels recursos de l'enemic (tom III, p. 295-96).

*"Ejército de operaciones en Cuba.—Estado Mayor General.
Circular Reservada.*

Con el fin de dar cumplimiento al Bando del Excmo. Señor Gobernador General de la isla de Cuba de 5 del actual, y con especialidad lo prevenido en los artículos 2.º, 4.º y 5.º, he tenido por conveniente disponer lo siguiente:

1.º Todos los Jefes de columna, Comandantes militares y de armas prevendrán á las fuerzas que á sus órdenes operan dediquen preferente atención á destruir viviendas en los sitios frecuentados por el enemigo ó que los dueños no salgan á presentar el certificado señalado en los artículos 2.º y 3.º, así como los recursos y siembras, recogiendo los animales que los insurrectos puedan utilizar para su marcha ó manutención.

2.º Todos los animales que recojan los conducirán al poblado más próximo sus fuerzas, utilizarán los que necesiten para la alimentación y el resto se entregará al Comandante de armas ó militar para sus dueños, si los reclaman, y si no para ser repartidos entre los enfermos convalecientes, guarnición y lo que sobre á las familias reconcentradas que sean pobres.

3.º Se permitirá cuando marchen las columnas, ó cuando las haya en su proximidad, salir del poblado á todo el que lo desee, sea cual fuere su sexo y edad, registrado previamente para cerciorarse de que no lleva nada al enemigo, á recoger viandas, animales y todo lo que pueda ser útil para la zona de cultivo que se establezca, previa exhibición del pase facilitado por la autoridad civil que acredite su condición de reconcentrado ó vecino.

4.º Podrán salir con las columnas, guerrillas, etc., los propietarios con dependientes suyos á recoger en el campo lo que de su propiedad acrediten y las columnas les prestarán apoyo y protegerán la conducción al poblado más próximo.

5.º En resumen, lo que espero de las columnas y guerrillas y demás fuerzas armadas, es que contribuyan del modo más rápido posible á quitar en ambas provincias todos los recursos que el enemigo pueda utilizar, por no estar suficientemente protegidos para obligarle á que la falta de alimentos le haga salir de sus guaridas á batirse ó entregarse.

Habana 8 de Enero de 1897.—WEYLER."

11.6.1.11. Ban sobre la reconcentració a Santa Clara (tom
III, p. 366-67).

BANDO

DON VALERIANO WEYLER Y NICOLAU, *Marqués de Tenerife, Gobernador general, Capitán general de la Isla de Cuba y General en Jefe de este Ejército, etc., etc.*

ORDENO Y MANDO

1.º En cada una de las poblaciones fortificadas de la provincia de Santa Clara (cinco Villas) se señalará una zona de cultivo alrededor del caserío y en la parte exterior de las fortificaciones, con objeto de que los vecinos que ya había antes y las familias presentadas siembren viandas, exceptuándose de esta concesión las que tengan tienda abierta y aquellas cuyo padre ó esposo estén en la insurrección.

2.º Para llevar á efecto esta disposición, se constituirá por el Gobernador civil una junta compuesta del Comandante militar, Alcalde, Cura, Juez, si lo hubiere, y seis vecinos más, que bajo la presidencia del que se designe, hagan la demarcación de la zona de cultivo, dejando una parte para pastos de animales, y señalando una caballería de tierra para cada cuatro vecinos, con la obligación de proceder desde luego á su cultivo. Será Secretario de esta junta el del Ayuntamiento respectivo.

3.º Dicha junta dará conocimiento al Ayuntamiento de sus acuerdos, para que constando en la Secretaría de éste, se lleve un registro, expidiéndose á cada vecino un título provisional del terreno que se le asigne, y dando conocimiento al Gobierno de la provincia para que conste.

4.º La posesión de estos terrenos, durará hasta seis meses después de terminada la guerra, y se fijará por un decreto que habrá de cumplimentarse á los tres meses de su publicación en cada punto, no permitiéndose en ellos edificación alguna.

5.º Si los terrenos expresados fueren del Estado, provincia ó municipio, se entenderá gratis esta cesión, y si fuesen particulares pagarán cada seis meses vencidos un canon á sus dueños, que se fijará por este Gobierno general á propuesta del Gobernador de la provincia, que lo hará asesorándose de los propietarios y Ayuntamiento de cada punto.

6.º No se podrá cobrar á estos colonos, durante el tiempo de la guerra, contribución ni otro impuesto de ninguna clase por el disfrute y cultivo de los solares.

Cuartel general de Cruces á 30 de Enero de 1897.—
VALERIANO WEYLER.

11.6.1.12. Decret per aclarir les disposicions sobre la re-concentració (tom IV, p. 316-17).

DECRETO

DON VALERIANO WEYLER Y NICOLAU, *Marqués de Tenerife, Gobernador general, Capitán general y General en Jefe del Ejército de esta Isla.*

Aun cuando mis bandos previenen, clara y terminantemente, que la reconcentración de familias debe verificarse en los poblados donde haya fuerza armada, expresando también los únicos que pueden quedar entre ingenios ó fincas que representen industria, habiendo ocurrido algunas dudas, vengo en resolver:

1.º La reconcentración de familias ó presentados, procedentes del campo enemigo, ha de verificarse precisamente en puntos que tengan Autoridad municipal y fuerza armada para su defensa.

2.º Las Autoridades civiles y militares carecen de facultades para crear nuevos poblados y barrios y para dotar de Autoridad municipal á los que no la tuvieran antes de la guerra, sin previa autorización de este Gobierno general, que no la dará en ningún caso sin informe favorable del Estado Mayor General.

3.º Los ingenios que muelan y fincas que representen industria y tengan fuerzas propias para su defensa, podrán tener en ellos á los trabajadores con sus mujeres é hijos, siempre que hayan cumplido con las condiciones de haber pagado las contribuciones, justificar la propiedad y presentar previamente á la Autoridad las cédulas de dichos trabajadores y sus familias y relación de ellos, según previenen mis bandos.

4.º Á las fincas cuyos dueños, no obstante haber cumplido con todas las condiciones anteriores, carezcan de fuerza armada propia, sólo se les permitirá sus trabajadores, pero no sus familias.

5.º Queda absolutamente prohibida la reconcentración de familias y construcción de poblados en ingenios y fincas particulares; y en caso de solicitarse, deberá el dueño hacer previa cesión al Ayuntamiento de que dependan del terreno para las casas y zonas de cultivo, para que nunca puedan reclamar su desalojo.

6.º En el caso de que la excesiva aglomeración exija la creación de nuevos poblados, deberán éstos constituirse sobre las vías férreas, si las hubiere, ó de las principales de comunicación, previa concesión de este Gobierno general.

Cuartel general de Sancti-Spiritus, á 27 de Mayo de 1897.
—VALERIANO WEYLER.

11.6.1.13. Ban que mana la reconcentració a Puerto Príncipe
i Santiago de Cuba (tom IV, p. 348).

BANDO

DON VALERIANO WEYLER Y NICOLAU, *Marqués de Tenerife, Gobernador general, Capitán general y General en Jefe del Ejército de esta Isla.*

ORDENÓ Y MANDÓ

Artículo 1.º Próximo á emprender las operaciones en la parte Oriental de esta Isla, se aplicarán á las provincias de Puerto Príncipe y Santiago de Cuba mis bandos de 30 de Enero último, dictados para las Villas, y que á continuación se copian, en los cuales se dispone:

1.º La organización de las zonas de cultivo.

2.º La prohibición de que haya tiendas en los lugares que no estén fortificados y cerrados.

Y 3.º La concentración de los habitantes del campo y destrucción de recursos en todos los puntos donde no se cumplieran las prescripciones que se señalaban.

Art. 2.º Para el cumplimiento de este bando concedo el plazo de un mes á partir desde la fecha en que se publique en el *Boletín oficial* de la respectiva provincia.

Cuartel general de Sancti-Spíritus, 27 de Mayo de 1897.—
WEYLER.

11.6.1.14. Circular per disminuir el número de malalts (tom
IV, p. 340-42).

EJÉRCITO DE OPERACIONES EN CUBA

E. M. G.

Circular.—Conviniendo disminuir el número de enfermos en los hospitales de las Villas, Manzanillo y Cuba, y existiendo muchos individuos que causan frecuentes estancias y que, aun cuando su salud no exige su traslación á la Península como inútiles ó para continuar, son de poca utilidad para el servicio en operaciones, pero pueden prestar con ventaja el de guarnición, he dispuesto:

1.º Los Directores de los hospitales de los mencionados puntos dispondrán que, después de clasificar á los presuntos inútiles y á continuar á la Península, se clasifiquen en igual forma y por iguales medios aquellos individuos que sin estar en estos casos no consideren á propósito para operaciones por las frecuentes enfermedades, falta de salud, poca robustez ó larga convalecencia, pero que puedan ser útiles para el de guarnición, disponiendo sean remitidos al hospital de la Habana cuando su estado de salud se lo permita. formándose relación de ellos que remitirá al Inspector del Cuerpo, y remitiéndose por el Administrador respectivo al de la Habana otra en que conste las prendas de correaje y armamento que llevan.

2.º Previo nuevo reconocimiento en los hospitales de la Habana, se formarán relaciones por arma, que remitirá el Inspector de Sanidad á las Subinspecciones respectivas para que por éstas sean destinadas en la forma siguiente:

Los de Infantería al batallón Provisional de la Habana, para cubrir destacamentos en esta provincia y Matanzas.

Los de Caballería al regimiento de Pizarro, 4.º escuadrón, con el mismo objeto.

Los de Ingenieros á las octavas compañías respectivas para ser empleados en las mismas provincias.

Los de Artillería á pie, á las octavas compañías con destino á los fuertes de Matanzas y de la Habana, y los de Artillería Montaña, á la Brigada mixta.

3.º De los individuos que en el nuevo reconocimiento no haya conformidad con el anterior en los hospitales de que procedan, se formarán nuevas relaciones, que, remitidas en igual forma, serán destinadas á las sextas compañías de los cuerpos de Habana, Matanzas ó línea Mariel, ó finalmente, si no fuese posible, á cualquiera de los cuerpos de la misma provincia ó de Matanzas.

4.º Consecuente á estas disposiciones, el batallón Provisional de la Habana cubrirá con estos individuos los destacamentos de la provincia de la Habana y Matanzas hasta el límite que su fuerza permita, para lo cual se organizarán con ellos compañías de cien hombres con el completo de oficiales y clases.

5.º En estas mismas compañías ingresarán los individuos que habiendo sido remitidos á la Habana como presuntos inútiles, y para continuar, no le resultase al sufrir el definitivo reconocimiento.

6.º Suspendida la venida de reemplazos de la Península y debiendo verificarlo en lo sucesivo los que hayan quedado agregados por cualquier motivo, se dispondrá por el Gobierno militar de la Habana que los que lleguen sean reconoci-

dos, destinándolos á cuerpos del cuerpo de Ejército de Occidente á los útiles para todo servicio y al Provisional á los que sólo lo sean para guarnición ó destacamentos.

7.º Por la Subinspección de Infantería se dispondrá que los reemplazos que procedentes de la Península figuren en el Provisional desde su llegada sean bajas en el mismo, destinándolos á cuerpos á aquellos que por su estado de salud y condiciones físicas pueden prestar servicio en operaciones, quedando en el Provisional los demás; teniendo presente que muchos de los reclutas voluntarios, por su edad y otras causas, no son muy útiles para operaciones; dichos individuos que proceden de la recluta voluntaria y que por su estado no pueden soportar las fatigas de la campaña, formarán compañías separadas para ocuparlas en destacamentos de fuertes de Pinar del Río.

8.º Por la Subinspección de Infantería se dispondrá que los individuos de las sextas compañías de los batallones que, operando en las Villas tienen su representación en la Habana y Matanzas, sufran reconocimientos, para disponer la incorporación á los mismos de los individuos útiles para todo servicio, con objeto de disponer oportunamente la disolución de estas compañías, incorporándose al Provisional los que sólo sean aptos para guarnición.

9.º Si la fuerza y el número de compañías lo exigiera, podrá el Subinspector proponer que este batallón se organice en dos.

10.º Con arreglo á estas disposiciones, en el batallón ó batallones Provisionales ó de Depósito de la Habana deberán figurar y ser alta definitiva:

1.º Los presuntos inútiles.

2.º Los presuntos para continuar sus servicios á la Península.

3.º Todos los que, previos los reconocimientos correspondientes, no sean de gran utilidad para el servicio en operaciones, siéndolo para guarnición y destacamentos.

Cuartel general en Placetas, 19 de Mayo de 1897.—
WEYLER.

11.6.1.15. Decret sobre la reconcentració (tom IV, p. 346-47).

GOBIERNO GENERAL DE LA ISLA DE CUBA

DECRETO.

Aun cuando mis bandos previenen clara y terminantemente que la reconcentración de familias debe verificarse en los poblados donde haya fuerza armada, expresando también los únicos que pueden quedar entre ingenios ó fincas que representen industria, habiendo ocurrido algunas dudas, vengo en resolver:

1.º La reconcentración de familias ó presentados procedentes del campo enemigo ha de verificarse, precisamente, en puntos que tengan autoridad municipal y fuerza armada para su defensa.

2.º Las autoridades civiles y militares carecen de facultades para crear nuevos poblados y barrios y para dotar de autoridad municipal á los que no la tuviesen antes de la guerra, sin previa autorización de este Gobierno general, que no la dará en ningún caso sin informe favorable del Estado Mayor General.

3.º Los ingenios que muelan y fincas que representen industrias y tengan fuerzas propias para su defensa, podrán tener en ellos á los trabajadores con sus mujeres é hijos, siempre que hayan cumplido con las condiciones de haber pagado las contribuciones, justificar la propiedad y presentar previamente á la autoridad las cédulas de dichos trabajadores y sus familias y relación de ellos, según previenen mis bandos.

4.º Á las fincas cuyos dueños, no obstante haber cumplido con todas las condiciones anteriores, carezcan de fuerza armada propia, sólo se les permitirá sus trabajadores, pero no sus familias.

5.º Queda absolutamente prohibida la reconcentración de familias y construcción de poblados en ingenios y fincas particulares; y en caso de solicitarse, deberá el dueño hacer previa cesión al Ayuntamiento de que dependan del terreno para las casas y zonas de cultivo, para que nunca pueda reclamar su desalojo.

6.º En el caso de que la excesiva aglomeración exija la creación de nuevos poblados, deberán éstos constituirse sobre las vías férreas, si las hubiese, ó de las principales de comunicación, previa concesión de este Gobierno general.

Cuartel general de Sancti-Spíritus, 27 de Mayo de 1897. —
VALERIANO WEYLER.

11.6.2. El general Weyler a Cuba vist per l'escriptor Baltasar Porcel.

Reproduït de "Els Argonautes", edicions 62, Barcelona, p. 36 i 37.

L'amo en Diumenge havia estat a Cuba formant part de la guàrdia personal de don Valerià Weyler, en 1896, fins que aquell general tornà al territori metropolità de les Espanyes després d'haver fet els ous en terra. A Cuba, l'amo en Diumenge, que llavors era un jovenot, va fer pessetes. De don Valerià va aconseguir el lloc d'administrador de la intendència dels cubans confinats en camps de concentració. El general tancava homes i dones, els acaramullava dins presons improvisades, amb poc menjar i aigua. L'administració dels aliments que portava en Diumenge, en canvi, era més somrient: registrava que els confinats, se'ls embotia bé i que se'n morien pocs. S'omplí les butxaques. Animava el general a engabiar més gent:

—Escolti, *mi general*, m'han assegurat que ahir tota l'aldea de San Cipriano de los Caballeros va fer una recollecta per enviar diners i menjar a en Màximo Gómez. Li he fet un informe... —i li allargava un full.

—Què, què, què! Això s'ha d'aclarar i ajusticiar! *Ordenanza, que venga el coronel Bustamante!* I n'estàs segur, Diumenge?

L'amo en Diumenge es mirava la cara enrabiada del generaló, i afegia:

—Mal em mori ara tot d'una si és mentida, *mi general!*

—Els andritxols sou una mica animals, Cabré!

—*Mi general*, i a més han repartit paperets que diuen mentides i canallades contra vostè!

Weyler botava, curt el cos i llargarudes les cames, tremoloses les patilles pàl·lides.

—*Bustamante, Bustamante!*

Entrava el coronel, amb barbeta i gest altisonant.

—*A las órdenes de...*

—*Ni órdenes ni mandangas! Represión total en ese pueblo. Léase el parte aquí contenido. Me interna la criollada en cualquier sitio, investiga los hechos y fusila en público a los culpables. Inmediatamente!*

11.6.3. Resum biogràfic del general Valerià Weyler i Nicolau.

<u>ANYS</u>	<u>BIOGRAFIA</u>	<u>CRONOLOGIA E. ESPANYOL</u>
1838	Neix a Palma.	Regna Isabel II (1833-1868).
1860	Surt de l'Escola d'Estat Major amb el nº 1.	Breu incorporació de Sto.
1863	Participa a la GUERRA DE STO. DOMINGO: -Acció del "Riu Jaina". -La comença de capità i l'acaba de tinent coronel. -És condecorat amb les creus de St.Ferran i Carles III.	Domingo (1861-1865).
1865	Passa a Cuba, i poc després a Puerto Rico.	
1868	Participa, a Cuba, a la GUERRA DELS DEU ANYS (1868-1878). -Campanya de "Bayamo". -Organitza una unitat de voluntaris. -Ascendeix a general.	Govern Provisional. Regnat d'Amadeu I (1869-1873).
1873	Lluita en la TERCERA GUERRA CARLINA (1872-1876). -Victòria de "Bocairent" sobre Santés.	I República.
1874	No dona suport a la Restauració, i dimiteix.	Restauració. Alfons XII. Cánovas
1875	Publica "Memoria(...)de las operaciones en Valencia, Aragón y Cataluña". És arrestat i processat.	Constitució (1876).
1879	Capità General de les CANÀRIES. -Marquès de Tenerife (el 1920 serà duc de Rubí). -Representa Canàries al Senat.	Fundació del PSOE.
1883	Capità General a les BALEARS.	Regència de M ^a Cristina (1885)
1888	Governador General de les FILIPINES. -Reprimeix el bandolerisme, la pirateria i el contraban. -Política cultural assimilista. -"Campanya de Mindanao" (1891).	
1893	Capità General de CATALUNYA.	Les Bases de Manresa (1892).
1895	Es nomena senador vitalici.	Nou govern Cánovas.
1896	Governador General de CUBA (gener del 96 a setembre del 97), en plena GUERRA DE CUBA (1895-1898). -Reorganització de les unitats. -Guerra total: RECONCENTRACIÓ. -Ofensiva contra Maceo a Pinar del Río. -Victòria de "Lomas del Rubí". Mort de Maceo. -Ofensiva cap Orient. -La premsa nord-americana l'acusa de cruel i assassí.	Aixecament independentista a les Filipines.
1898	Acusa al polítics del desastre. Té contactes amb els carlins. A Mallorca es crea el Centre Weylerista.	Cánovas es assassinat. El nou govern liberal cessa Weyler.
1891	És Ministre de la Guerra tres vegades: 1901-1902, 1905 i 1906-1907.	Guerra Hispano-nord-americana. Pèrdua de totes les colònies. Alfons XIII (1902-1931).
1909	Capità General de CATALUNYA, després de la Setmana Tràgica	Cau el govern Maura.
1910	Ascendeix a Capità General i publica "Mi mando en Cuba".	Guerra del Marroc (1909-1927).
1926	Participa en la "Sanjuanada"	Dictadura de Primo de Rivera
1930	Mor a Madrid.	(1923-1930).

11.7. LES REPERCUSSIONS IDEOLOGIQUES

11.7.1. El weylerisme.

11.7.1.1. Fullet amb els estatuts del Cercle Weylerista de
Palma de Mallorca (1898).

ESTATUTOS

DEL

CÍRCULO WEYLERISTA

DE

PALMA DE MALLORCA

PALMA

IMP. Y LIB. DE JOSÉ TOUS
1898

ESTATUTOS

CAPÍTULO I

Del Círculo y su objeto

ARTÍCULO 1º- Esta Sociedad tiene por objeto rendir un homenaje de cariño y adhesión al ilustre General Weyler, por simbolizar los ideales patrióticos de la agrupación, seguir sus inspiraciones y secundarle en la esfera política á que el común patriotismo le lleve y dedicar, en la forma que se crea más oportuno y conveniente, los esfuerzos de todos, á la consecución del bienestar moral y material de Mallorca.

ARTÍCULO 2º- Se propone además socorrer á los Socios obreros, cuya existencia dependa exclusivamente de su trabajo, cuando por enfermedades ó por otras causas no puedan ganarse su subsistencia, pero no teniendo esta Sociedad caracter de Monte-Pío, ni de Socorros Mutuos. El socorro será potestativo, en los límites que los fondos de reserva del Círculo lo permitan y en la forma y cantidad que determine la Junta Directiva.

ARTÍCULO 3º- Se propone también proporcionar á sus Socios las distracciones legales y propias de las sociedades de recreo, los medios de instruirse y las demás ventajas que reportan la asociación y el mutuo trato.

CAPÍTULO II

De los Socios

ARTÍCULO 4º- Para adquirir la cualidad de Socios, el que lo desee, ha de ser propuesto á la Junta Directiva por petición propia ó á propuesta de un Socio.

A los tres días de admitido, viene obligado á satisfacer la cuota mensual que le corresponda.

ARTÍCULO 5º- Son comunes á todos los Socios los derechos siguientes:

La libre entrada en las reuniones públicas y privadas de la Sociedad; el tomar parte en las distracciones que en el Círculo se proporcionen y el proponer á la Junta Directiva cuanto crean útil al Círculo y á sus fines.

ARTÍCULO 6º- Son comunes á todos los Socios las obligaciones de observar lo prevenido en estos Estatutos y respetar los acuerdos de la Junta Directiva.

ARTÍCULO 7º- Los Socios, cuyo número sera ilimitado, se dividen en Socios de número, eventuales y adictos.

Los de número pagarán la cuota de cinco ptas. mensuales;
una peseta cincuenta céntimos los eventuales,
y veinte y cinco céntimos de peseta los adictos.

La propiedad de todos los efectos y bienes de la Sociedad pertenece á los Socios en proporción de sus cuotas respectivas, cuando lleven por lo menos un año como tales.

ARTÍCULO 8º- Los Socios de número y los eventuales tendrán como derechos exclusivos, además de los generales ya expuestos:

1º Celebrar con voz y voto las Juntas Generales en que se ventilen y resuelvan los asuntos de interés de la Sociedad, comprendidos en el objeto social, y del régimen interior del Círculo.

2º Optar á los puestos de la Junta Directiva para el gobierno y régimen de la Sociedad y del Círculo.

3º Proponer á la Junta Directiva, en número de diez, cuando menos, la reunión de Juntas Generales, determinando en propuesta el objeto y siempre que forme parte de los fines del Círculo, será atendida la proposición.

ARTÍCULO 9º- Los Socios de los demás Círculos Weyleristas que existan en Mallorca, serán considerados como Socios adictos del Círculo de Palma, con los derechos que se enumeran en el art. 5º.

CAPÍTULO III

Del régimen y administración

ARTÍCULO 10º- Estará á cargo de una Junta Directiva, compuesta de un Presidente; dos Vice-Presidentes; un Secretario; un Vice-Secretario; un Contador; un Tesorero y quince vocales.

ARTÍCULO 11º- Los veinte y dos individuos que componen la Junta Directiva, serán elegidos por la Junta General por mayoría de votos, en votación secreta y por medio de papeletas en las cuales se expresarán los nombres de los que la General elije, para ejercer los cargos de Presidente y Vice-Presidente.

Los demás cargos serán elegidos por la Junta Directiva.

ARTÍCULO 12º- Compete á la Junta Directiva la dirección de todos los asuntos de la Sociedad, con arreglo á los Estatutos y acuerdos de la Junta General y además el derecho de convocar la Junta General extraordinaria, acordar la admisión de Socios y fijar sus cuotas, nombrar, separar y señalar el sueldo á los empleados del Establecimiento y auxiliares de Secretaría, establecer los arbitrios y distribuir los fondos de la Sociedad.

ARTÍCULO 13º- La Junta Directiva convocada por el Presidente se reunirá dos veces cuando menos cada mes, para el examen de cuentas y determinaciones que procedan, el voto de la mayoría formara resolución, siempre que se reúna en la convocatoria un número de Vocales que representen la tercera parte de los que componen la Junta.

ARTÍCULO 14º- Se renovara parcialmente por mitades cada año y en la primera renovación saldrán los once individuos que la suerte designe.

ARTÍCULO 15º- Los cargos de la Junta Directiva se ejercerán y desempeñarán con las atribuciones y deberes que el nombre de cada cargo indica y regule por mayoría de votos la Junta Directiva.

CAPÍTULO IV

De las Juntas Generales

ARTÍCULO 16º- Se dividen en ordinarias y extraordinarias.

Las primeras, sin necesidad de convocatoria, se celebrarán el primer domingo de cada mes á la hora que se fijará oportunamente en una tablilla de una de las salas del Círculo, y además en el mes de Enero de cada año, previa convocatoria, para la revisión de cuentas y nombramiento de la Directiva. En las Juntas Generales se tratarán los asuntos que por iniciativa de la Junta ó á propuesta de los Socios se crean convenientes.

Las segundas son las que discrecionalmente se convenga convocar en el transcurso del año por las iniciativas que prescriban los Estatutos y sólo se tratarán en ellas los asuntos expresados en la convocatoria.

ARTÍCULO 17º- Las Juntas extraordinarias se convocarán por medio de papeleta y con tres días de anticipación al señalado para celebrarla y se constituirá en primera convocatoria, siempre que se reúnan doble número de Socios de los que componen la Junta Directiva. De no reunirse dicho número, se consideraran válidos los acuerdos que hayan tomado ó adopte la Junta Directiva sobre los extremos que haya promovido la convocatoria.

ARTÍCULO 18º- Sólo para acordar derramas ó para la disolución del Círculo, se requiere la asistencia de dos terceras partes del número de Socios que tienen derecho á celebrar las Juntas Generales.

CAPÍTULO V

Disposiciones generales

ARTÍCULO 19º- Las vacantes que ocurran en la Junta Directiva se proveerán interinamente por la misma Junta. Si ascendieran a una tercera parte se convocará Junta General.

ARTÍCULO 20º- La Junta Directiva resolverá y aclarará los casos dudosos de los presentes Estatutos.

CAPÍTULO VI

Disposición transitoria

El domicilio social del Círculo Weylerista en Palma es calle de la Concepción nº 19.

11.7.1.2. Manifest als mallorquins (1898) relitzat pel Cercle Weylerista.

CÍRCULO WEYLERISTA

(1898)

A LOS MALLORQUINES

Al constituirse la Junta Directiva del Círculo Weylerista entiende que es por su parte un deber ineludible dirigirse á sus paisanos, para explicarles cuál es la causa de su agrupación y qué fines se propone. Lo heterogéneo de los elementos que se agrupan, bien se analicen desde el punto de vista político, bien sea por el prisma social, así lo exige, para demostrar que el Círculo Weylerista no se organiza sin un motivo justificado, sin un plan preconcebido y sin la unidad necesaria para su desarrollo y existencia, basada en mutuas aspiraciones que debieran ser por todos los mallorquines sentidas, que se generan en la honradez de unos propósitos, que se nutren en regiones más elevadas y serenas que aquellas que por desgracia del país funden los moldes de la actual política.

La presencia del Ilustre General Weyler entre nosotros á consecuencia de su relevo del mando superior de Cuba; las honradas, leales y patrióticas manifestaciones del General desde que pisó el suelo de España, apreciando el problema político y social que la significación de su relevo planteaba; el conflicto pavoroso que para la integridad y para la honra de España suscitaba la actitud codiciosa, innoble y procaz de los yankees, al obligarnos á una guerra que ningún interés honrado, ni noble aspiración aconsejaba, creyéndonos pobres y débiles al provocarnos; el temor á la catástrofe que la lucha con una nación poderosa en hombres y en dinero rica, nos podía ocasionar, y la actitud digna, resuelta y genuinamente española del General, ante las amenazas y exigencias de los Estados Unidos, fueron incentivo bastante para que en toda España surgiese la corriente de agruparse alrededor de quien con tanta valentía y altivez se demostraba partidario de defender sin desmayos los legítimos intereses de la Nación, sus incuestionables derechos, su honra y los altos fines que la Providencia en América nos confió. Y el oleaje de la opinión pública formándose y encrespándose en torno del General, al elevarle y presentarle como una esperanza de la nación, no podía menos de reflejarse en Mallorca, donde todos le conocemos y le queremos, los que como mallorquines pensamos y de envidias y celos no sentimos el dominio, y el encumbramiento de los hijos de Mallorca nos enorgullece considerando prestigios nuestros los prestigios suyos; y al reflejarse, motivó la entusiasta y delirante ovación que se le tributó cuando pisó las playas mallorquinas, y surgió el pensamiento de formar el Círculo Weylerista, y se concibió la idea de que Weyler siendo una esperanza para la Nación, podía ser también el regenerador de la política y del modo de ser de su patria chica. Y al formarse el Círculo Weylerista al calor estas impresiones, del patriotismo y del bienestar de Mallorca, el título de Amigos de Weyler es el vínculo que nos anuda, sin distinguos de procedencias políticas, á los que animados de buena fe y de voluntad sincera tenemos por única y suprema aspiración, el amor desinteresado de la Patria y por Dios único de la religión política la Verdad y la Justicia.

Y al agruparnos como mallorquines en torno del hijo preclaro é ilustre de Mallorca, nos inspiraremos en el programa económico y social que lleva expuesto, de defender y fomentar las industrias del país y proteger la clase obrera y el trabajo nacional, cuanto en la localidad podamos secundarle; y si las circunstancias lo obligan á intervenir directamente en la política, será el símbolo de nuestra Iglesia anatematizar al caciquismo y rehuir en absoluto sus procedimientos, guardando respeto y consideración á las colectividades políticas que de igual modo y con análogos fines existan en Mallorca. No cohibiremos ni cohartaremos bajo forma alguna de imposición ni de violencia, ni exigiendo arbitrariedades al poder central el derecho del ciudadano libre; ni estableceremos inmorales pactos dictados por egoismos y concupiscencias, que tiendan á falsear á vulnerar la libertad y la veracidad del sufragio electoral, con el fin monopolizador y absorbente de ejercer entre unos cuantos, lo que es derecho exclusivo de todos, sometiendo así al país á una perpetua hegemonía.

Serán nuestras armas en la lucha la legítima influencia que nos proporcione la confianza que inspiremos al país por el bien que procuremos, por la moralidad administrativa que defenderemos y por la protección que dispensaremos siempre á la clase proletaria y buscaremos el triunfo, basándonos en la virtualidad de nuestro procedimientos y no en el terror que suelen inspirar las venganzas ejercidas contra los adversarios.

Podrá suceder, sucederá seguramente, que la actividad mecánica del oleaje que en torno del General Weyler se agita, le transporte desde la activa vida de los campamentos que hoy constituye su nostalgia á la sosegada meditación en el Gabinete del Estadista y tenga entonces que cristalizar sus ideales patrióticos en un partido político con determinada forma y sistema de gobierno, y el Círculo Weylerista, siguiéndole, tenga que significarse en igual sentido; y posible será también que parte de sus individuos, por querer permanecer fieles á su partido y consecuentes con los principios que á la forma y sistema de gobiernos se refieren y arraigan en sus convicciones y en sus sentimientos, rompan el lazo que hoy gustosos anudan y dejen de pertenecer al Círculo; mas cuando el caso llegue de esta separación, que determinará la forma y la diversidad de sistemas, y que será material más que formal, subsistirá la esencia que hoy anuda el lazo, que consiste en el respeto y cariño que para la personalidad de Weyler todos sentimos y seguirá subsistiendo la unión por la fe que nos inspira su patriotismo y su amor al país natal y porque será siempre el General Weyler, para nosotros, la enseña que simbolice nuestra regeneración política y la influencia y la actividad del mallorquín, puestas al servicio de la prosperidad y del bien de Mallorca.

Palma 27 Junio 1898

Guillermo Moragues	Mateo E. Lladó
Gerónimo Pou	Pedro M. Granada
Guillermo Sancho	Gabriel Vida
Juan Sureda	Juan Massanet y Ochando
Rafael Garcías	Manuel Villalonga
José Tous	Guillermo Nadal
Sebastián Font	Mateo Garau
Pablo Serra	Francisco García Orell
Antonio Company	Rafael Bennasar
Juan Torrandell	Eugenio Saenz de Miera

El General Weyler, después de aprobar el manifiesto, ha escrito la siguiente carta:

Madrid 25 Junio de 1898

Sr. D. Guillermo Moragues

Mi estimado amigo: Recibí su afectuosa carta dándome cuenta de la inauguración del Círculo que mis buenos amigos de esa Isla han considerado oportuno crear creyendo acaso interpretar mi deseo y no equivocándose ciertamente al creerlo así.

11.7.1.3. Article "Oiga U", publicat a "La Bocina" (Palma),
el 28 de març de 1896.

«LA BOCINA»

(28 març 1896)

OIGA V.

A usted nos dirigimos, señor Salóm, para decirle que no ha menester el ilustre general Weyler de felicitaciones que deprimen.

El invicto caudillo de nuestro ejército en Cuba no es un fátuo cualquiera que admita felicitaciones cocebidas en honra menguada por una mente enferma.

Weyler consagra á la patria sus desvelos; en aras del inmenso cariño que la profesa abandonó en la Península á seres queridísimos, pedazos de su alma, y voló á la manigua á combatir con los detentadores de la honra nacional.

Para Weyler es un malvado ó un estúpido todo aquel que en los actuales momentos de suprema angustia para España, relega al olvido y posterga este nombre idolatrado al de una personalidad que dedica á su patria cuanto es, lo que puede y lo que vale.

¿Qué concepto tiene formado del general Weyler el señor Salóm, si le cree capaz de admitir felicitaciones que solo podría aceptar un montañita adocenado, un alcalde necio, un caciquillo estúpido?

Ya estamos viendo el gesto que pondría Weyler si recibiera de un alcalde imbécil una comunicación irreverente; ya está oyendo LA BOCINA al general después de leída una comunicación desabrida para con la patria, descortés para con el ejército.

Borrego, bobo y tonto el alcalde que tales felicitaciones enjareta; borrego, bobo y tonto el alcalde que autoriza con su firma documentos depresivos á la alteza de la patria; borrego, bobo y tonto el alcalde que pospone la magestad de nuestra querida España á los mezquinos intereses de la política; borrego, bobo y tonto el alcalde que se olvida del ejército en ocasión en que vierte generosamente su sangre para lavar afrentas inferidas á nuestra honra; borrego, bobo y tonto el alcalde que muestra el propósito ruin de convertir instituciones sublimes en vil instrumento de pasiones bastardas; borrego, bobo y tonto el alcalde que suscribe felicitaciones canallescas; borrego, bobo y tonto el alcalde que realiza en nombre de un pueblo actos humillantes y vergonzosos; borrego, bobo y tonto el alcalde que aun cuando felicita insulta; borrego, bobo y tonto el alcalde que por su proceder inícuo merece mi desprecio al felicitarle.

Esto diría el general Weyler, esto diría el pueblo, esto diría LA BOCINA al alcalde Salóm si cometiera mañana la imprudencia de felicitar á nuestro ilustre paisano olvidandose de la patria y del ejército.

Una autoridad que en un documento público deprime la alteza de la patria; una autoridad que se olvida del deber que le impone su cualidad de español, es una autoridad nécia, una autoridad boba, una autoridad despreciable.

Que conste.

11.7.1.4. Article "Weyler en Palma", publicat a "El Liberal"
(Palma), el 8 d'abril de 1898.

«EL LIBERAL»

(8 abril 1899)

WEYLER EN PALMA

Hermoso ha sido el recibimiento que ha dispensado Palma, al ilustre General Weyler. Ha sido bastante una circular del Presidente del Círculo que lleva el nombre del General y una cariñosa excitación dirigida á los republicanos y á los romeristas, para que acudieran una multitud entusiasta y decidida, deseosa de saludar al General Weyler, que en los momentos actuales encarna las simpatías de todo el pueblo honrado que abomina de ese contubernio ilegítimo de gamacistas y conservadores.

La venida del General á Mallorca próxima á reñirse la batalla electoral, significa para nosotros una protesta y como tal nos adherimos á ella y con todo entusiasmo, deseamos se cumplan los deseos del General manifestados en cartas dirigidas á sus amigos y triunfe la candidatura de la coalición que representa una política contraria á la de gamacistas y conservadores.

Algo le habrán dicho á Weyler sus amigos y algo también muy sincero y expresivo, algo que llega al alma; los obreros que le han saludado en su casa, que ha estrechado su mano con efusión, y han hecho votos para el éxito del ideal que perseguimos.

Siempre fué para muchos una esperanza el General, hoy es un símbolo, la representación genuina de una política elevada, grande, noble, exenta de egoísmos y personalidades.

Del Círculo weyerista partió la iniciativa de la coalición y al aceptar los nombres de los candidatos, no quiso saber que eran, ni de donde venían, bastóles su hombría de bien y su ejecutoria de honradez intachable, para que con entusiasmo fuera deseado su triunfo, triunfo sancionado por los que anhelan para Mallorca días de felicidad y bienandanza.

A las siete y media de esta mañana reunióse en la plazoleta de la Consigna la junta directiva del Círculo Weyerista presidida por el señor Moragues y los Sres. D. Miguel Socías y Caimari, D. Enrique C. Cuschieri, D. Narciso Sans y D. Bernardo Amer acompañados de muchos de sus amigos; mientras doblaba el Bellver la punta de San Carlos iban llegando al muelle numerosos socios de los Círculos weyerista, Republicano, Romerista y Liberal, que en compactos grupos deseaban saludar á nuestro ilustre paisano y dispensarle una nueva manifestación de simpatía.

Al ponerse la plancha hemos podido conseguir llegar hasta la cámara de popa del vapor Bellver y saludar al general que estaba rodeado de su bella hija, de D. Eusebio Estada, de D. Guillermo Moragues, de los generales Montaner y León, de los Sres. Liadó, Pou, Granada, Vidal, Sureda, García, Conde de Montenegro, Garcías D. Rafael, Garau, Granada, D. Tous, Bennasar, Torrandell, Sans, Socías y Caimari, Amer, Cus-

chieri, Arias, Font y Monteros y D. Bartolomé, Oliver, Gotarredona, Carbonell D. Gabriel, Bueno, y otros más cuyos nombres no pudo retener nuestra memoria. El general conversó breves momentos con todos y seguidamente abandonó el vapor vitoreado y aplaudido por los que se habían reunido en el muelle ávidos de saludar al Marqués de Tenerife.

Del muelle el General se dirigió á la Capitanía marchando después á su casa donde pasaron á saludarle muchas personas conocidas, y no pocos representantes de los pueblos.

Después de un rato de amena conversación se ha despedido de sus amigos quedando conferenciando con el presidente del Círculo Weylerista D. Guillermo Moragues.

Cuando este abandonaba la casa del General subían á darle la bienvenida una comisión de Padres Agustinos.

Weyler ha mostrado deseos de celebrar pronto una reunión, en la que recomendará á sus amigos que apoyen la candidatura de la coalición.

Esta tarde marchará á Son Roca regresando de allí esta misma noche para enterarse personalmente del curso que sigue en Mallorca la política local.

Los amigos de Weyler muéstranse animosos y decididos á trabajar con fé, para que el General vea cumplidos sus deseos, encaminados á conseguir la regeneración de Mallorca, librándola del caciquismo de Ribot.

Nosotros damos la bienvenida al ilustre general deseando le sea grata su permanencia entre nosotros.

11.7.1.5. Article "En el Círculo Weylerista", publicat a "La
Última Hora" (Palma), el 31 d'agost de 1898.

«LA ÚLTIMA HORA»

(31-agost-1898)

EN EL 'CÍRCULO WEYLERISTA'

La reunión

En los vastos salones de la casa que en la calle de la Concepción ocupaba el Gobierno Civil, y que ahora sirve de local al Círculo Weylerista, se celebró anoche la reunión que anunciamos hace días.

Antes de las siete de la noche la casa estaba completamente llena. El naciente y ya numeroso partido weylerista acudió en masa á oír la palabra de su jefe, pues se sabía que, tras la presentación oficial, el general Weyler haría declaraciones y fijaría su línea de conducta para el porvenir.

En el salón principal, que por cierto estaba decorado con mucho gusto, ostentando en una de sus paredes y sobre un dosel de raso el retrato del ilustre general mallorquin, muy bien pintado por nuestro amigo D. Juan Fuster, no cabía una persona más, y en todos los inmediatos tampoco estaba la gente mucho más holgada.

Se notaba en todos los asistentes mucho entusiasmo por la idea política que persiguen y la adhesión inquebrantable al general Weyler, según ellos, encarnación de la moralidad, única aspiración del nuevo partido.

La representación

Muy pocos momentos después de las siete llegó el general Weyler al «Círculo», presentándose casi enseguida en el salón, acompañado de los individuos de la Junta Directiva del partido.

El general Weyler ocupó la presidencia sentándose á su derecha D. Guillermo Moragues, presidente del Círculo, y á su izquierda el vice presidente D. Enrique Lladó. El Sr. Moragues después de transcurridos los primeros momentos y acallado el clamoreo que produjeron los repetidos vivas que se dieron al general al presentarse éste en el salón se levantó para decir:

Señores: No se sí por casualidad ó por capricho de la suerte tengo la alta honra de presentaros al ilustre caudillo que ha de guiar nuestros actos y nuestros esfuerzos en pro del bienestar de la patria, al que es presidente honorario del Círculo Weylerista

por aclamación de todos vosotros.

Nadie tiene la gloria de haber iniciado la fundación del Círculo Weylerista, solamente el cariño inmenso que profesamos á nuestro jefe le dió calor, haciendo de la reunión de algunos una agrupación que es ya poderosa. Y toda vez que el casino ha tomado el nombre de V.E. debe procurar amoldarse á vuestro carácter y esta norma nos ha guiado asta ahora. Ni propaganda, ni bombos, ni rimbombantes anuncios: la verdad imperó siempre en nosotros y seguirá imperando si tenemos la dicha de que dirija nuestros pasos el talento de V.E.

Nació el Círculo Weylerista como una protesta contra la política desdichada del gobierno al acordar el relevo de V.E. en el mando superior de la isla de Cuba; vivió en la confianza de que las relevantes dotes de V.E. habían de emplearse en hacer la felicidad de la patria, y se nutre en la esperanza de que, después de los grandes desastres que ha sufrido la nación, por las torpezas del mismo gobierno que despreció los consejos de V.E. algún día rija nuestro ilustre paisano los destinos del país para salvación de la patria.

No siendo esto un centro militar no podemos seguir á V.E. en los actos que realice con este carácter; pero estamos siempre á vuestro lado para acompañaros al emprender la ardua tarea de la Gobernación del Estado. (*Aplausos*).

El general Weyler

Señores y compañeros: Ante todo debo dirigir un saludo afectuoso á todos ustedes y expresar mi agradecimiento hacia todos aquellos que han formado esta agrupación, mostrándose tan confiados en mi modo de obrar. Queréis que sea como el timon de la nave que ha de conducirla á puerto seguro, después de las rudas tempestades que la han dejado desarbolada y maltrecha.

Yo ya suponía que, como consecuencia de mi relevo en Cuba, se levantaría una protesta general, y al desembarcar en la península, lo mismo en Santander que en Madrid, Barcelona y Mallorca, recibí latentes pruebas de afecto, que lo mismo significaban simpatía hacia mi persona que enérgica censura contra los que ordenaron mi destitución. Y también significaban aquéllas demostraciones que mi política era aprobada por todos los españoles porque tendía á conservar la integridad y la honra de la patria.

Yo, que no he sido nunca político, no he podido menos, al ver los grandes desastres que acabamos de sufrir, de pensar en el porvenir de España, y creyendo que con mi política podría aliviar tal vez la triste situación de nuestra patria, he decidido aceptar el puesto que mis paisanos en Mallorca y otras masas fuera de aquí, me ofrecen. Y queriendo conservar la historia de España,

que ahora parece que se rompe, voy a la lucha, admitiendo resuelto la guerra con aquellos que han sido nuestra perdición, debiéndolos constar que cuando yo tomo esta determinación es para sostenerla con todas mis fuerzas.

No se donde iremos; pero estoy seguro de que por todos los medios hemos de procurar cumplir con nuestro deber.

Y aun otra circunstancia me obliga á tomar esta actitud, y es que los hombres políticos quieren echar la culpa de las calamidades que sufrimos sobre el ejército, la marina y los voluntarios de las colonias, y no puedo permanecer impasivo ante acusación tan injusta. Y yo que, sin jactancia lo digo, preveía lo que ha pasado en Cuba y Filipinas, preveo el porvenir de España si no nos apresuramos á reorganizar el ejército y la marina, como hizo Francia después de la campaña de Prusia.

Quiera Dios que se realicen estos propósitos que formamos y no resulten estériles nuestras energías; que podamos conseguir la regeneración de la patria y que por ella estas masas encuentren el trabajo que hoy les falta y con el trabajo la felicidad.

Y concluyo porque, aunque podría hacer una larga relación de los desastres que padecemos, señalando sus causas principales, no quiero exponerme á las persecuciones que seguramente se emprenderían contra mí á causa de la suspensión de las garantías constitucionales.

Pero tiempo vendrá, y no tardará muchos días, en que pueda hablar claro y alto

¡Viva España!

Una prolongada salva de aplausos y un no menos prolongado y frenético viva acogieron las últimas palabras del general Weyler, reinando durante bastantes minutos indescriptible entusiasmo.

El Sr. Moragues pronunció breves palabras agradeciendo las manifestaciones que acababa de hacer el general Weyler y la simpatía que siente por los mallorquines que están dispuestos á seguirle á todas partes, asegurando que cualquiera que sea su conducta alcanzará como en todas sus empresas el éxito más lisonjero.

Inmediatamente se declaró disuelta la sesión.

Otras manifestaciones

El general Weyler permaneció todavía algunos momentos en el «Círculo Weylerista». Acompañado de la junta directiva recorrió todas las habitaciones de la casa, y hablando con sus amigos hizo algunas otras manifestaciones que no creemos pecar de indiscretos al transcribir las.

Dijo que desde aquel momento era político, que estaba dispuesto á trabajar con todas sus fuerzas para la regeneración de España y que aceptaría la presidencia del consejo de ministros si las circunstancias

hicieran necesaria su intervención en el gobierno. Si su gestión resultaba provechosa, habría realizado su más vivo deseo, y si por el contrario era perjudicial abandonaría el poder tan pronto como se diera cuenta de ello, poniéndolo en manos más aptas, y dejando desde aquel momento de ser político. No será como los políticos de ahora que buscan en el gobierno el lucro personal, importándoles muy poco el bienestar de la nación.

Lo que se decía ayer

Anoche fueron muy comentadas ciertas declaraciones atribuidas al General en la conversación que sostuvo con las personas que constituyen la Junta directiva del «Centro Weylerista» que como saben nuestros lectores pasó anteayer á Son Roca para visitarle. Nosotros cumpliendo con el deber de procurarnos todas las noticias de importancia, hemos hecho los posibles para recoger tales declaraciones y aunque solo sea á título de información y sin poder responder de la estricta exactitud de ellas pues que la tarea es ardua y bastante espinosa por las diferentes interpretaciones que á las palabras puede darle cada oyente según el estado de mi ánimo, damos hoy un extracto de ellas con la convicción de que se ha hecho todo lo posible para que resultaran exactas.

Atribúyense pues al general Weyler en tal conversación los siguientes conceptos:

En vista de las insistentes peticiones y cartas que se le han dirigido de España y del Extranjero está dispuesto á salir del quietismo en que se había encerrado, pasando si necesario fuera al terreno político para conseguir la salvación de España.

Prometió también pronunciar en la próxima legislatura discursos expositivos de marcada oposición al Gobierno, señalando á las personas responsables de tanto desastre.

El no quiere más que la regeneración de la Patria deseando morir envuelto por su bandera y no con la de ninguna forma de gobierno.

Demostróse partidario de la dictadura militar confiando en ella para la reorganización del ejército y la marina quienes por la falta de medios de guerra no pueden volver por su honra perdida en las Antillas, ni podrían hacer frente á las exigencias de Inglaterra si deseara ensanchar el campo de Gibraltar pidiéndonos á Sierra Carbonera, á Melilla ú otras posesiones cercanas, ni á las de Francia si hiciera lo propio con la Fronteira Pirenaica.

Hablando de la política nacional parece que comentó la perfecta organización carlista afirmando que contaba dicho partido con dinero suficiente para la campaña, adquirido según cree de Francia, la unión de

las masas republicanas es perfecta apesar de la disidencia de sus jefes. Cree que al caer Sagasta le sustituirá el Sr. Silvela en caso de que no haya motines, pero que si los hay entonces se apelaría á una dictadura militar.

En cuanto al cambio de Regencias cree que no hay para que.

Dice que es preciso que España salga de la neutralidad internacional, para evitar futuras contingencias.

Referente á las Filipinas cree que és preferible perderlas todas á quedarnos sin la isla de Luzón, pues que sin sta no tienen aquellas la menor importancia para España; pero en cambio llora amargamente la pérdida de las Antillas por el mucho elemento español que en ellas se cobija y por ser un terrible golpe para nuestro comercio.

Estas declaraciones que como rumores circularon ayer, como ya hemos dicho, hacían presumir serían repetidas y tal vez ampliadas en el «Círculo Weylerista», pero al parecer el general reserva esplanarlas en el Senado, cuando se abra la próxima legislatura.

11.7.1.6. Article "La espada del general Weyler", publicat a
"La Ultima Hora", el 16 de desembre de 1898.

«LA ÚLTIMA HORA»

(16-diciembre-1898)

CENTRO WEYLERISTA

LA ESPADA DEL GENERAL WEYLER

Los vastos salones del Centro Weylerista estaban anoche animadísimos.

El general Weyler había indicado que se despediría de sus amigos y señalado las siete y media de la tarde para que le fuera entregada la espada de honor que por suscripción popular le regala Mallorca.

Desde que se ponía el pie en la escalera de la casa, la multitud de macetas y plantas anunciaban la fiesta. El salón principal estaba muy bien adornado.

El retrato del general Weyler, pintado al óleo por Fuester, se ostentaba entre damascos y seda que cubrían la pared del testero. Allí la mesa presidencial, y á ambos lados otras dispuestas para la prensa y para la Comisión organizadora de la espada. Algunos hermosos tapices, y la buena disposición de todos los detalles, anunciaba que una mano celosa (y podemos decir que ra la del vicepresidente del Círculo D. M. Enrique LLadó), había intervenido en el arreglo de la casa.

A las siete y media en punto el general Weyler se presentó en el Círculo, donde fué recibido por sus amigos; y ocupada que hubo la presidencia en compañía de la Junta Directiva del Círculo el Sr. Moragues, presidente de aquella sociedad, le dirigió las siguientes frases:

Don Guillermo Moragues

Esta reunión tiene por objeto ante todo y en primer término saludar á Vuesa Excelencia colectivamente, rendirle un homenaje de respecto, tributarle una demostración de simpatía y escuchar de su voz autorizadas palabras (no manifestaciones políticas que en esta ocasión sería para nosotros imprudencia solicitarlas) pero sí palabras de esperanza, no que puedan alentar concupiscencias,

sino que lleven á nuestro excitado ánimo la confianza que sino es posible reconstituir la España de ayer, cabe si en plazo breve reconstituir sus prestigios como nación seria, viril en la adversidad, laboriosa y honrada. Con esos atributos se alzan todo; sobre ellos se cimenta la grandeza de las nacionalidades modernas.

Tiene otro objeto esta reunión, muy grato por cierto, cual es entregar á vuestra excelencia la espada que el país le ofrece. Lo que significa y simboliza lo dirá la Comisión encargada de entregarla.

A mí solo me corresponde en nombre propio y á nombre del Círculo dar á V.E. la enhorabuena por ello y gracias á la Comisión por haber escogido este recinto para celebrar tan solemne acto.

X

Al terminar el Sr. Moragues, el Presidente de la Comisión organizadora, y Director de *La Última Hora*, leyó la siguiente exposición, que la Comisión organizadora dirigía al general Weyler en aquel solemne acto.

La comisión de la espada

En los momentos en que la patria se hallaba comprometida por el incremento gravísimo de la insurrección de Cuba, el Presidente del Gobierno, haciendo justicia á las relevantes cualidades que concurren en V.E., encargóle el mando y dirección de aquella Antilla; y al adoptar esa resolución obedeció no menos que á sus propios impulsos, á la aspiración de toda España que ya había puesto en el mando de V.E. la esperanza de más prósperos y felices acontecimientos.

La noticia del nombramiento de V.E. para el mando de la isla y del ejército de Cuba fué unánimemente recibido con aplauso, mucho mayor en este grupo de vuestros paisanos mallorquines en quienes á la aspiración común se mezclaba el afecto personal y la adhesión que profesan á V.E.

Pero aún no habían transcurrido dos años y cuando la insurrección cubana, próxima ya á extinguirse (tan decaída se hallaba al influjo de vuestra inteligencia y de vuestro brazo) un cambio de gobierno y criterio relevó á V.E. del mando superior de Cuba, segando, antes de que granara la mies de las concebidas esperanzas. Protesta respetuosa y viril de vuestro relevo fué el modo como recibieron á V.E. á su regreso de Cuba, todas las comarcas españolas.

Mallorca, más que otra alguna, desbordó sus entusiasmos como nunca se había visto, para ofrecer las pruebas de su afecto y el homenaje de su consideración.

Entonces, por movimiento espontáneo, y para perpetuar de algún modo aquel brillantísimo recibimiento, surgió la idea de que Mallorca, por suscripción popular os ofreciera una espada de honor que recordara los prestigios de vuestro mando en la isla de Cuba, y la admiración de los mallorquines para quien, mucho antes, había sido proclamado hijo ilustre de Mallorca en el Consistorio municipal de esta ciudad.

Ejeto de aquella idea con tanto entusiasmo

aquí iniciada, la Comisión que tomó á cargo realizar el proyecto, se honra hoy en entregaros esta joya, pobre por su valor y para los merecimientos de V.E. esperando que, al ceñir esta espada, recordareis que Mallorca os la ofrece por vuestra brillante historia militar y por el cariño que os profesas; y que en vuestro pasado y en vuestras afecciones van unidos los nombres de Mallorca de sus hijos que se interesan por vuestra prosperidad.

Tristísima coincidencia es la de que recibáis nuestro obsequio en los mismos días en que se ha firmado una paz desastrosa, que ha puesto término á la guerra y que hace inútil la espada que os ofrecemos para el prestigio nacional en las perdidas colonias, pero confiados en vuestro propio valimiento, abrigamos la seguridad de que en la futura suerte de la Nación, la espada que empuñe vuestra mano será siempre garantía de patriotismo y dirección firmísima para la prosperidad de España.

Palma 15 Diciembre 1898.

X

Inmediatamente recogió el presidente de la Comisión organizadora la espada de la Comisión organizadora la espada del honor, que estaba colocada sobre artístico cojín, y la puso en manos del general Weyler.

Este, al recibirla, y contestando á la vez á las palabras que le había dirigido el Sr. Moragues y á la lectura de la exposición que le dirigió la Comisión organizadora, pronunció las siguientes frases que hemos procurado recoger con toda la exactitud posible, ya que las manifestaciones del ilustre hijo de Mallorca tienen hoy más que nunca verdadera resonancia nacional.

Habla Weyler

«Ante todo saludo á los señores de la Comisión y á todos vosotros, que tanto me distinguís con este acto.

Acepto la ofrenda de mis paisanos, que demuestran su afecto hacia mí, y la acepto porque significa la protesta contra las ideas vertidas por aquellos tiempos en que yo me hallaba al frente de un ejército numeroso, combatiendo por la patria, por importantes personajes políticos, estimando unos la autonomía como único medio de llegar á la paz y sustentando otros, sin recordar que en Cuba viven millares de españoles, entre ellos muchos mallorquines, la suicida idea de abandonar la isla.

Libre ahora de toda responsabilidad convenía á mis intereses retirarme á San Roca y ver cómo los políticos procuran salvar á la patria; pero ante estos desastres, esta hecatombe, destrozada nuestra escuadra, miles de prisioneros en poder de los insurrectos y en vista de que se divide nuestro territorio sin medios para combatir á los que nos lo arrebatan, yo no puedo permanecer indiferente. Ante tales circunstancias yo no puedo menos de ayudar á los que quieran salvar la patria. Yo, pues, que tengo tanto patriotismo como

el que tiene más, tengo que apoyar á aquellos que procuran por nuestra salvación.

Así como en Zaragoza manifesté que apoyaría á los señores Romero Robledo y Duque de Te-
tuán, porque son los únicos que han seguido la política en Cuba del inolvidable D. Antonio Cánovas, así prometo ahora que no me olvidaré nunca de los mallorquines ni de los intereses de Mallorca, á cualquier parte que vaya y en cualquier puesto que ocupe.

Como soldado quiero la guerra, pero como paisano no la deseo, y esta espada que he recibido, no espero desenvainarla en nuevas guerras. Quisiera, si, hacerlo fuera de la península, lo cual significaría que teníamos fuerza para combatir con el extranjero y recobrar lo perdido.

Confío que en este caso sería el talismán que me llevaría á la victoria».

X

Después de estas palabras se levantó la sesión, que resultó verdaderamente severa, como convenía al acto que se trataba de realizar.

La espada

No quedaría completa esta reseña si no diéramos alguna noticia de esta joya costeada por miles de suscritores que acudieron á las listas abiertas en las redacciones de *La Unión Republicana*, *El Felanitense* y *La Última Hora*, tan pronto como se anunciaron.

El Sr. Pomar, encargado de ejecutar los trabajos con arreglo al proyecto y á las condiciones por el mismo ofrecidas á la Comisión organizadora, ha hecho una obra de arte, hermosísima, por lo que ha merecido muchas felicitaciones.

Así ha descrito el trabajo de esta espada el colega á quien antes nos referíamos: en el cuerpo central de la empuñadura se destacan esmaltados en vivísimos colores los escudos de España y de Mallorca, ambos lanzando resplandores, rayos formados de diamantes rosas y lancetines.

El guardamano, formado por un arco arrollado en espiral é interrumpido por elegantes adornos, termina en una cabeza de león.

Las cartelas anterior y posterior que forman la carterá ó bases de la empuñadura son de tan delicado trabajo que absorben al observador largo tiempo la atención, pues á cada nueva contemplación van apareciendo nuevos detalles que antes habían quedado confundidos en la magnificencia del conjunto.

(...) Tiene incrustaciones de oro, adornaos y letras; estas dicen: *Mallorca á Weyler y Por la Patria*.

La contera, llena de adornos y cariátides á medio relieve, ha llamado poderosamente la atención de los que han examinado la espada ofrecida al general Weyler.

Complemento del obsequio es una hermosa caja de nogal con una placa de plata en que se lee la siguiente inscripción: *Mallorca, por suscripción popular á su hijo ilustre el general D. Valeriano Weyler*.

11.7.1.7. Article "Una carta de Weyler a Máximo Gómez", publicat a "El Gorro Frigio", 26 de juny de 1904.

UNA CARTA DE WEYLER Á MÁXIMO GÓMEZ

«La prensa cubana y *La Epoca* han publicado la siguiente carta del ex-gobernador general de la isla de Cuba al generalísimo del ejército libertador.

Señor general Máximo Gómez.

Muy señor mío: Cuando su hijo Francisco Gómez Toro (q.e.p.d.), tuvo el honor de morir defendiendo la independencia de Cuba vino á mis manos un libro de memorias en que escribió sus últimas palabras, y tuve el propósito de enviárselo; más al saber que lo calificaba usted de asesinato, lo guardé para justificar siempre que no era cierto, y después de regresar yo de esa isla no lo he hecho en mi deseo de que llegase á sus manos con toda seguridad como reliquia de un valiente que su familia ha de tener gusto en conservar. Hoy lo hago por conducto de don Alfonso Porset, que se lo entregará rogándole que me acuse recibo.

Aprovecho esta ocasión para ofrecerme con la más atenta consideración su servidor q.b.s.m.,

Valeriano Weyler

En esa carta hay, no se puede negar, algo caballeresco; pero hay también algo muy triste.

Confiesa el general Weyler, el de la reconcentración y la devastación, el brazo de Cánovas, autor de la frase «la guerra por la guerra», que el hijo de Máximo Gómez tuvo la gloria de morir por la independencia de su patria.

Si fué gloriosa la muerte, justa era la causa, porque peleé en vida. Y si lo reconoce el hombre que sintetizó la política contraria, ¿Por qué no haber tratado como amigos, como hermanos de la autonomía primero y, de no ser bastante, de la independencia de la isla? Si así se hubiese procedido, sobre ahorrarnos millares de vidas y millones de dinero, habríamos conservado Puerto Rico y las Filipinas y evitado el tratado de París.

¿De quién la culpa? De cuántos no tuvieron entonces valor para calificar de gloriosa la muerte del hijo de Gómez.

Lejos de eso, se celebró indignamente por un pueblo que blasona de hidalgo, la muerte de ese joven y de Maceo, creyendo neciamente que con ellos moría la insurrección.

¡Bien dicen que para verdades el tiempo! ¿Quién hubiera dicho á los patrioterros que protestaron del relevo de Weyler, que este iba á escribir á Máximo Gómez la carta que hemos copiado?

Sirvanos de lección para lo venidero, lo que ya no puede remediar lo pasado».

11.7.2. El Liberalisme.

Sis articles del setmanari Liberal de Palma

«LA BOCINA»

- 1-Haciendo el oso (número 2, 7-III-1896)
- 2-Carta del otro mundo (número 5, 28-III-1896)
- 3-Callad, embusteros (número 6, 4-IV-1896)
- 4-¡Los verdugos de la patria! (número 7, 11-IV-1896)
- 5-El dinero y la guerra (número 16, 13-VI-1896)
- 6-¡Mallorquines! (número 6, segona etapa, 30-VI-1898)

HACIENDO EL OSO

7 de marzo de 1896

¿Qué hay de Cuba? ¿Qué hay? ¡Quién sabe!
Se hacen muchas conjeturas
y estamos todos á oscuras
y la situación es grave.

No hay de averiguarlo modo,
por la razón, no ignorada,
de que nadie sabe nada
y Weyler lo sabe todo.

Hace al pelo su papel
de ángel de la nación;
y los ministros, ¿qué son?
son sacristanes de *amén*.

Nuestro destino lo encierra
Weyler en trances supremos;
si paz quiere, paz tendremos,
ó guerra si quiere guerra.

La opinión en este punto
se encuentra muy dividida
y la paz es discutida
como preferente asunto.

Unos con crueles aspectos
dicen que no habrá dominio
sin el completo exterminio
de todos los insurrectos.

Otros con espanto ven
el dinero que se va
y desean la paz ya
considerándola un bien.

-Se agotarán los Erarios,
dicen, y se arruina España,
porque cuesta la campaña
muchos millones diarios.

Por si para obrar con tino
mi voto en contra ó en pró
quiere el Sr. Weyler, yo
también á la paz me inclino.

Y que no me lo disputen,
pues de todo soy capaz...
¿No me ha de gusta la *Paz*
si es un chica de *búten*?

CARTA DEL OTRO MUNDO

28 de marzo de 1896

Españoles: Cerca del lugar donde se alzaba, entre la veneración de todos, el *Arbol de la noche triste*, á cuyo pié pasó las mas amargas de las horas nuestro immortal caudillo Hernán Cortés, se halla mi olvidada fosa, y hasta el fondo de ella, en alas de la brisa que viene desde el Norte á balancear las flores mexicanas, llegaron á mí, antes que á vosotros llegaran, los injustos impropierios que los mercaderes americanos dirigieron contra vuestro honor, que es el mio, porque si todo lo mundano olvidé después de muerto, nunca de mi alma se borró la idea de que soy español. Yo hubiera querido volver á la vida como en aquellos gloriosos tiempos de conquistas, encontrarme con todos mis camaradas y guiados por el vencedor de Montezuma, pues á buen seguro que sin titubear un momento hubiéramos hecho del incivil Senado pesebre para nuestros caballos, y de la gran estatua que pretende iluminar al mando desde el mas concurrido de los puertos, hasta para que ondeara en él la bandera gualda y roja.

Yo nací en Palma, y por esto bien yo sé que si poco antes de mi nacimiento se consiguió la gloria de la unidad nacional, fué para que al ser legada á las generaciones venideras, estas aprovecharan la gran fuerza que producen los estrechos lazos de miles y miles de leones. Jamás, jamás podreis temer al cobarde mónstruo que abre sus fauces en el Septentrion de la gentil Colombia, pues por sus venas circulan impuras corrientes de oro, y por las vuestras, sangre llena de vida, líquido precioso que tiñó todas las murallas del mundo y todos los ríos de la tierra; sangre que os legamos nosotros, los elegidos por Dios para difundir la luz del Cristianismo por toda la faz del planeta y para enseñar á la degenerada Humanidad como se aprendía á ser valiente hasta lo temerario y sufrido hasta el heroismo, porque sin estas dos condiciones no puede haber pueblo virtuoso.

Manteneos firmes ante las contingencias que puedan surgir, y si por ventura, del gran almacén del mundo llegan á nuestros immaculados lares los protectores del bandidaje á proponeros negocios indignos de razas hidalgas, haced de ellos débil polvo, no con vuestros aceros toledanos, sino con las suelas de vuestros zapatos, de la manera como se pisotean los seres inmundos, que ya entonces el alado corcel que Edissón inventó, se encargará de decir: «Ya ves ¡oh vil Senado de la mercantilista y moderna Cartago, tierra sin tradiciones y sin un Almirante Barca! la respuesta que dá el león de España á tus indignos mercaderes».

¡Sí, hacedlo como os lo aconsejo, más con sobra de pujanza que de comedimiento, más como guerreros que como ciudadanos, y de este modo tendrán un día de júbilo los héroes de Es-

pañá que hoy gozan el sueño de la eternidad en
el misterio de sus tumbas.

Pizarro

CALLAD, EMBUSTEROS

4 de abril de 1896

Sin importaros poco ni mucho el triste papel que haceis; sin tener en cuenta para nada el ridículo en que caísteis, propalásteis un día y otro día las calumnias más estupendas, afanosos por moder en la honra de D. Antonio Maura, cuyos méritos personales eliminó por completo vuestra insignificancia, patentizando á la faz de todo el mundo vuestra estulticia y vuestra pequeñez.

Sabedlo, conservadores; esas armas de mala ley, que tan sin piedad habeis esgrimido contra una personalidad que os da pavor, produjeron un resultado contraproducente, infiriéndoos mortal herida.

El pueblo mallorquín, que no es ya aquel pueblo ignorante y embrutecido de aquellos tiempos en que los Condes y Marqueses lo eran todo y todo lo pedían, al presente piensa, discute y delibera, dediciendo de sus reflexiones que tan sólo á los seres envilecidos les es dable apelar á los denuestos, á los insultos y calumnias para combatir á sus adversarios.

Y no lo dudeis; el pueblo de Mallorca formó de vosotros, señores conservadores, el concepto que se merecen los que no vacilan en degradarse.

¿Quién, sino vosotros, acude al medio vil de embaucar á los incautos, achacando á Maura los desastres, los reveses que sufrió Mallorca el gremio de zapateros? ¿Quién sino vosotros, señores conservadores, atesora maldad bastante, el des-coco y cinismo de que ha menester todo aquel que á sabiendas, con las agravantes de premeditación y alevosía, achaca á un adversario los perjuicios, los males que irrogó al pueblo un ministro conservador.

¡Que D. Antonio Maura es el causante de la desgracia que agobia en Mallorca á la industria zapatera!

Harto saben los conservadores que esto es una bellaquería, una farsa, una mentira.

LA BOCINA, que vino al estadio de la prensa, no para decir verdades solamente, sino para tormento de embusteros y embaucadores, y que como prenda de imparcialidad declara solemnemente no tener nada de común con los fusionistas, les dice á los conservadores que mienten, que engañan al pueblo descaradamente al decir que D. Antonio Maura contribuyó directa ni indirectamente á la tremenda crisis por que atraviesa en esta isla la industria zapatera.

Y conste que no obedece esta afirmación nuestra al deseo de que nos crean ó no los honrados obreros del gremio de zapateros; vamos á otro fin más alto, más grave, más trascendental. Nos anima al escribir este artículo el deseo de retar á los calumniadores á discusión para que surja en este punto la luz, para que triunfe la verdad y sepa de una vez para siempre el pueblo de Ma-

llorca, que el causante de la desgracia que azota á los zapateros mallorquines fué un ministro conservador.

A *LA BOCINA*, como al pueblo, no le gustan nebulosidades ni tapujos, y precisa que en este asunto que tan de cerca afecta á un mallorquín ilustre, á un modesto hijo del proletariado que supo encumbrarse con su talento, se haga justicia, se diga la verdad, no consintiendo á los grandes por herencia, á los grandes porque sí, que denuersten, depriman y mermen á un mallorquín que sin el amuleto de rancios pergaminos, halló en su propio valer la llave que le abriera las puertas para entrar con los honores que se deben al vencedor en el gran mundo donde figuran los plebeyos que valen, no los condes que caducan.

Retamos, pues, á los conservadores para que en discusión seria y formal quede puesto en claro este asunto, á fin de que sepa el pueblo á qué atenerse y pueda decirles á ciertos eunucos, cuando propalen por ahí la especie absurda de que Maura causó á los zapateros su desgracia, que mienten, que calumnian, que se degradan con el embuste, digno solamente del pigmeo que impotente para luchar con el poderoso, acude á la impostura, al engaño, á la calumnia para obtener una victoria aparente y deshonrosa.

Y no crean los conservadores salir del paso con decir que no contestan á *LA BOCINA* porque es un semanario despreciable por lo escandaloso. Este argumento sabemos todos lo que significa; lo escandaloso es huir la discusión para quedar en condiciones de continuar calumniando, y aquí lo que importa es que contribuyamos todos á la realización de una obra moral, cual la de restablecer la verdad; dándole á cada cual lo suyo.

Nos consta de antemano no han de aceptar nuestro reto los conservadores; saben que mintieron, que calumniaron, y los que calumnian y mienten huyen cobardemente llegado que es el momento de dar explicaciones ante el tribunal de la opinión.

Más sea de ello lo que fuere, cónstele al honrado pueblo de Mallorca, sepan los zapateros mallorquines que *LA BOCINA* acusa de calumniadores á los conservadores que achacaron á Maura los males que os afligen; sepan, también que les reta á discusión para probarles su calumnia y sepan, por último, que demostrada quedará la verdad de nuestra acusación si los conservadores dejan pesar sobre sí el que les llamemos, y con nosotros el pueblo, farsantes, calumniadores y embusteros.

¡Levantaos del charco y defendeos!

¡LOS VERDUGOS DE LA PATRIA!

30 de junio de 1898

No bastó cubriérais vuestra faz impura con el vil caudal de la hipocresía; no bastó llevarais vuestro desparpajo, vuestro cinismo, vuestro descaro al extremo de achacar á un mallorquín ilustre los males que afligen á la patria: la opinión pública, juzgando rectamente, sabe que mentís, sabe que sois vosotros, que son los conservadores los que para sostener y fomentar el ágio, el saqueo que en la isla de Cuba llevan á cabo ciertos prohombres de la conservaduría, os negásteis á dignificar la mísera condición de aquellos infelices moradores á quienes teneis el prurito criminal de mantener reducidos á la degradante condición de esclavos para que sean instrumento vil é inconsciente de una explotación infame.

Vuestra política anacrónica y caduca; vuestras creencias opuestas en un todo á la marcha magestuosa del progreso, os contriñen á mantener en Cuba leyes vejatorias, depresivas á la dignidad de todo ciudadano.

Y si esto es así, ¿porqué teneis la avilantez de achacar á Maura la causa de las desdichas que asolan á Cuba y azotan á la patria?

¡Hasta en vuestros crímenes sois pequeños!

No hay en vosotros aquella monstruosa grandeza que admira la historia en los actos execrables de Nerón; vuestras acciones revelan el temple del granuja, la grosería del canalla, la ruindad del ratero, la felonía del pillete que vegeta harapos entre las rocas de la playa.

Aquel emperador romano puso á sus crímenes el sello de una horrible grandiosidad al bañar con su sangre las baldosas de su palacio, abofeteando el rostro á los humanos cuando en el extertor de la agonía lanzó al mundo su último y más sangriento apóstrofe.

Nerón era un malvado, pero no era hipócrita; Nerón era un aborto, un abominable engendro de Satán, pero no llegó jamás su perversión al extremo de presentarse al mundo cubierto el rostro con la degradante máscara que visten los hipócritas.

Era perverso y criminal, y vivió y murió sin humillar su frente, sin mancharse con la infamia de negarse á sí propio.

Vosotros no: vosotros los conservadores atesorais todas las perversidades que guardara Nerón en su pecho, y todas las hipocresías que albergaran en el suyo Felipe II y Fernando VII.

Sois malvados prosaicos, sois perversos ruines.

Vuestra perversión, vuestra maldad no ocupará mañana página preeminente en la historia.

No figurará vuestro nombre en la lista de los criminales que supieron arrancarle al crimen tétricos destellos de gloria, celebridad espantable; dormitará el recuerdo que aquí dejeis en oscuro seno de panteón inundo.

Y es que sois pequeños, sois viles y no teneis el valor, la entereza que guardan los pechos varoniles para arrostrar las consecuencias de sus malos procederes.

Si encendisteis la guerra en Cuba; si sois vosotros los causantes de nuestra desgracia, ¿por qué embaucáis á los incautos, por qué calumniáis á Maura presentándole como autor de vuestros desastres?

¿Porqué no les decís al mundo: Maura quiso con sus reformas hacer de Cuba un pueblo digno y nosotros queremos á la Gran Antilla una isla de bestias; Maura quiso implantar en Ultramar, con sus reformas, los goces, los beneficios del derecho moderno y nosotros queremos á Cuba embrutecida con el imperio de leyes draconianas; Maura quiso matar el fraude, el pillaje que cometen en Cuba dos docenas de magnates y nosotros queremos allí paniaguados que esquilmen al país, que medren y roben?

Esto le diríais al país, señores conservadores, si fuérais enemigos nobles, adversarios leales, ciudadanos honrados.

Preferísteis á esto, que es decoroso y decente, apelar al embuste, á la farsa, á la calumnia, sin tener en cuenta que vuestro proceder villano os hundió en el ridículo, que ridículo es y grande la teoría necia que sustentáis al decir que las reformas de Maura encendieron la guerra en Cuba.

¿Creeis, acaso, somos los españoles un hato de estúpidos que creemos á pié juntillas vuestras insulsas paparruchas?

Cuba lucha para dignificarse, para salir del lodazal en que la teneis sumida, y cuando un ministro mallorquin, adelantándose á los acontecimientos, previendo la guerra próxima á estallar, se apresta á conjurarla con leyes sabias que den á aquella hermosa isla puro ambiente y aire viable, saltáis vosotros con el rebuzno de que Maura encendió la guerra en la Gran Antilla.

¡Cuán torpes sois y cuán miserables!

No caen, no, sobre Maura las maldiciones de las madres que lloran amargamente la muerte del hijo de sus entrañas; caen sobre vosotros que simbolizais aquel españolismo de opresión y terror de los tiempos pasados, aquel españolismo que creó en Cuba tipos odiosos como el capataz, leyes infames como la trata, instrumentos de oprobio cual el látigo y la ergástula.

Las reformas de Maura sintetizan la idea reentoradora que amamantó la civilización en sus pechos; son el germen fecundo de una era de prosperidad para aquella desgraciada Antilla; el lazo de fraternal unión entre españoles y cubanos; el epitafio de los desvergonzados sin entrañas que vosotros apadrináis, y en cuyas entrañas de caníbal no tienen cabida otros sentimientos que los sórdidos y egoistas del negrero, seres repugnantes y abyectos que sacrifican al oro el respeto que le deben á Dios y á los hombres.

Y estos sois vosotros; esta vuestra política en Cuba, cuyas consecuencias para la patria son la ruina del erario, la desolación y la muerte.

Por esto os odia España y os aborrece el pueblo y os maldicen las madres, cuyos hijos les matais en la manigua, en cuyas llanuras exhalan su último aliento luchando contra enemigos que le

profesan á la madre patria más cariño, más amor que vosotros, que representais el retroceso, la indignidad, la barbarie y no vacilais en ser sus verdugos.

EL DINERO Y LA GUERRA

13 de junio de 1896

«No podemos vivir» —gritan á diario los agricultores.

«Nuestra ruina es inmediata» —dicen con unanimidad perfecta los comerciantes y los industriales.

«Si esto continúa por más tiempo, va á ser preciso emigrar de este desdichado país» —murmuran en el coro de la cotización y en la plaza del contrato público los hombres de negocios.

Y en todos sitios no se oye más que esto.

Esas notas, de un pesimismo que abrumba, se extienden por toda la Península, arraigando en el corazón de todas las colectividades.

Tienen razon los agricultores para quejarse; tienen motivos sobrados los comerciantes y los industriales para lamentarse de su situación; no hablan en vano los hombres de negocios cuando, puesta la mira en el pasado, se acuerdan con tristeza de lo que España ha sido aun en aquellos tiempos, en otro sentido no muy bonancibles, del rey Carlos III, en que se chapaban las arcas del Tesoro en monedas de plata.

¡MALLORQUINES!

30 de junio de 1898

La codicia infame y la ambición sin límites de una nación formada de aventureros, escoria de todos los países del mundo y descendientes de pieles rojas, capitaneados por energúmenos de la calaña de Masson, Turpié y otros mercachifles, trata de enlodar los altos timbres y la honradez sin límites de la nación más hidalga y más noble del orbe; de arrancarnos por medio de la fuerza bruta el priciado florón que nos queda de nuestra pasada grandeza, símbolo de nuestra fuerza, en el hemisferio americano.

El refinado positivismo que es el hálito pestilente que impregna en estos días á la vieja y descrepita Europa, trata de mirar tal usurpación con la más descarada indiferencia.

Pero no importa; la España que supo atajar al coloso del siglo, al gran Capitán, Emperador de los franceses, la España del tiempo de Carlos I y Felipe II que sabía improvisar Armadas como la *Invencible*, sabrá poner á raya á esa tribu de tocineros sin honor y sin vergüenza.

Venga la guerra y venga en buena hora, que el león español sacude su melena y afila sus garras para hacer presa, no sin repugnancia y asco, en esa turba de agiotistas y especuladores, nécios secuaces de la absurda doctrina de Monroe.

Mallorquines: ¡Viva España!

¡Viva Cuba española!

11.7.3. El Carlisme.

Cinc articles del setmanari carlí (Palma)

«LA TRADICIÓN»

1-Crónica de las guerras (3-IV-1897)

2-¡Viva la guerra! (30-IV-1898)

3-Filipinas (11-VI-1898)

4-De la guerra (9-VII-1898)

5-Pregunta rápida (8-X-1898)

CRÓNICA DE LAS GUERRAS

3 de abril de 1897

(...) Nuestros heroicos soldados que en Filipinas reverdecen con sus hazañas los laureles inmortales de Otumba y de San Marcial, de Ceriñola y San Quintín después de lucha de supremos esfuerzos y de rasgos de valor sublime, han conseguido arrojar al enemigo de sus posiciones de Imús, en las cuales se consideraba inexpugnable, causando en sus filas una espantosa carnicería.

En diez días, se ha realizado tan prodigiosa operación, coincidiendo el hecho más glorioso, hasta ahora, de campaña de Filipinas, con una de las festividades más solemnes de la iglesia católica, con la fiesta de la Encarnación del niño Jesús; como la más memorable de Cuba, la de punta Brava, coincidió con otra tan cristiana y española como la de la Purísima Concepción.

A la toma de Imús ha sucedido otro hecho de armas importante.

La toma de Bacoór.

Uno a uno y rápidamente, van cayendo en poder de nuestro.... más formidables baluartes del separatismo Caviteño (...).

El general Polavieja acabó en Cavite con el foco principal y más terrible de la insurrección Tagala; el éxito coronó sus esfuerzos y el heroísmo de sus soldados (...).

Loor, al insigne caudillo, que con tanto acierto, inteligencia y gloria ha dirigido las operaciones en Cavite (...).

E inclinándonos ante los altares del Dios Vivo, elevemos nuestras oraciones al cielo pidiendo el eterno descanso de aquellos hermanos nuestros, mártires de la religión y de la patria, que en las trincheras de Imús han alcanzado gloriosamente peleando por su España querida, por su integridad y por su honra (...).

¡VIVA LA GUERRA!

30 de abril de 1898

Sí, ¡Viva la guerra! porque vencidos ó vencedores nos devolverá la honra nacional que nos legaron las pasadas generaciones, honra que gobiernos débiles ó afeminados, dignos de figurar en los tristes días del Bajo Imperio, querían poner á los piés de la república Norteamericana, hasta que el patriotismo español llegó á sobreponerse y á impedir tan vergonzosa afrenta.

Sí, ¡Viva España! porque nuestra legendaria infantería, vencedora como en Bailén ó muriendo en Zaragoza, escribirá nueva página de oro en los anales de la historia patria. A últimos del siglo XV nuestros soldados pasearon triunfantes los colores nacionales por el nuevo continente; a fines del siglo XIX flameará de nuevo nuestra bandera arrullada por las brisas americanas y de nuevo acariciarán sus pliegues sus rayos del sol de Otumba, ó servirá de soberbio sudario á los que sucumban al número, como en LA NOCHE TRISTE.

Sí ¡Viva la Guerra!; nuestros bravos marinos se cubrirán de innumerables laureles; poco les importa que la restauración alfonsina haya tenido completamente abandonada á la armada: descendientes de los Bazanes, Churrucas, Gravinas y Méndez Núñez, como en Trafalgar ó en el Callao cumplirán como buenos al grito santo de ¡Viva España! (...)

Explosiones de patrio entusiasmo resuenan en todos los pueblos de España; el grito de ¡Viva España! repercute en los ámbitos de la península ibérica; apuntémonos, pues, para la lucha, contestemos á los desastres que puedan ocurrir con el famoso NO IMPORTA, pues si no salimos vencedores, saldremos con honra, que tanta honra alcanza el que vence como el que muere á la sombra de su bandera.

Libertas

FILIPINAS

11 de junio de 1898

¡Triste, tristísimo es decirlo!... A estas horas, si Dios no se ha apiadado de nosotros acudiendo en ayuda de nuestros soldados, y si los acontecimientos de los sucesos ocurridos en el archipiélago filipino siguen el fatal rumbo que las agencias mandaban en sus telegramas, ya casi será un hecho la pérdida de aquel vasto, y rico territorio que nos legaron Magallanes y Legazpi (...).

Aguinaldo, aquel cabecilla insurrecto mimado por el general Primo de Rivera y con el cual se concertó la paz última previa las oportunas millonadas; Aguinaldo, que según el decir de la prensa y de los corresponsales liberales hasta para demostrar su sumisión á España había creído del caso obsequiarnos con unos cuantos vivas á las instituciones que según la doctrina constitucional ceden toda la responsabilidad á sus ministros; Aguinaldo, es, pues, quien acaba de reanimar (sin duda con el dinero español que recibiera) á las fuerzas rebeldes, quienes, de acuerdo con yankees, nos han causado en Filipinas el desastre que hoy sufrimos.

Pobres soldados, pobres frailes, pobres españoles todos los allí inmolados ¡Que vuestra sangre caiga gota á gota, como estigma de su felonía, sobre la frente de los liberales y masones que con su proceder y sus doctrinas os cavaron esa fosa!

Pueden estar satisfechos los katipumanes de aquende y de allende: Filipinas, al publicarse estas líneas en La Tradición, tal vez será ya, Dios no lo permita, una república, un pueblo libre, teniendo sólo como esbirros á los piratas de Norteamérica.

La Redacción.

DE LA GUERRA

9 de julio de 1898

Santiago de Cuba sin refuerzos, es un abandono imperdonable; el encallamiento de nuestros barcos juntamente con la conducción del almirante Cervera como prisionero, es un doloroso final imposible hoy de juzgar y por lo tanto de calificar.

Los soldados, nuestros bravos pistoles sobre todo, han estado á la altura de la antigua raza. Lástima grande que ellos, al fin y á la postre, tengan que pagar por todos, hasta por nosotros los españoles de aquende que aguantamos este estado de cosas con una pasividad que encanta á los mismos gobernantes!

Y á propósito de la paz, sabido es los intentos y artimañas que el liberalismo masónico ha puesto en práctica para imponerla al país á todo trance, procurando de este modo cubrir el abandono en que durante su larga dominación han estado nuestro ejército y nuestra marina; más, en vista de que el país la rechazaba, se quiere aprovechar ahora la exasperación que en estos momentos nos embarga para salir con la quijotada de que mientras haya soldado en Cuba se derramará la última gota de sangre...; y eso se ha dicho precisamente para que el país, ese pobre país á quien desconocemos ya por lo cambiado, pida la paz á gritos.

Interín esto se negocia, empiezan á redoblar las precauciones por todos los ámbitos de la península, no contra los yankées que amenazaban venir á bombardearnos, sinó contra los mismo españoles de pura raza, especialmente los carlistas, á quienes el liberalismo y la masonería demuestran temer más que al enemigo.

La Redacción

PREGUNTA

Si á Colón que descubrió un nuevo mundo lo encerraron en un calabozo, y lo cargaron de cadenas ¿que habrá que hacerse con los que los han perdido?

El país tiene la palabra para contestar.

8 de octubre de 1898

RAPIDA

En el siglo XVI, bajo el reino del gran Felipe II dominaba España lo siguiente:

Portugal, Rosellón, Nápoles, Sicilia, Milán, Cerdeña, Flandes, Franco Condado, Baleares, Canarias, Terceras, Méjico, Perú, Brasil, Chile, Paraguay, Plata, Nueva Granada, Guinea, Angola, Benguela, Goa, Mozambique, Calcuta, Ormuz, Camboya, Malabar, Malaca, Maceo, Ceilán, Molucas, Filipinas, Antillas.

La deuda pública ascendía á diez millones solamente. Entonces teníamos:

Unidad católica. Monarquía tradicional. Catedrales. Iglesias. Monasterios. Hospitales. Capellanías. Universidades gratuitas. Colegios mayores. Santa Inquisición contra judíos y herejes. Santos insignes. Nobles ilustres. Poetas. Capitanes victoriosos. Diplomáticos. Descubridores. Religiosidad pública y doméstica (...)

Y en la segunda mitad del siglo XIX, és decir, en el año de gracia ó desgracia de 1898, pertenecen á España:

Baleares, Canarias y .... Laus Deo.

La deuda pública actualmente es una bicoca; Quien hace caso de 9.000 millones de pesetas.

Bien es cierto que ahora tenemos:

Oportunismo liberal. Caciquismo, Socialismo anarquista. Inmoralidad. Sagasta. Silveira. Polavieja. Y otros bichos.

11.7.4. El republicanisme unitarista.

«LA UNIÓN REPUBLICANA»

1- Consecuencias tristes (26-I-1898)

2- ¿De paisano? (24-II-1898)

3- Venga la guerra (19-III-1898)

4- Pobre España (23-IV-1898)

5- Ante la guerra (28-IV-1898)

6- El desastre (3-V-1898)

7- Mucho miedo (27-V-1898)

8- Consumatum est (20-VI-1898)

CONSECUENCIAS TRISTES**26 de enero de 1898**

(...) Miserables! ¿Cómo teneis el cinismo de calumniar tildando de sanguinario y cruel al que cumpliendo como verdadero militar hace esfuerzos para llevar a la victoria á los que fieles a la patria, luchan contra los que merced á vuestras desmedida codicia se levantaron en armas al grito de Viva Cuba libre!?

Si tanto reprobais el sistema de contestar con la guerra a la guerra que en Cuba nos están haciendo las hordas insurrectas ¿porqué no lo evitasteis a tiempo lo que era del todo fácil caso de haber enviado allí funcionarios probos e inteligentes, en vez de ineptos y rapaces cuyo inicuo proceder dio margen a que en Baire estallaran las primeras chispas del fuego que hoy nos devora?

¿DE PAISANO?**24 de febrer de 1898**

(...) Llegadas las cosas a tal extremo después de alegrarnos de la explosión del Maine, solo nos resta desear como digno término de ese carnaval monárquico que unos cuantos millones de toneladas de algodón pólvora hicieran estallar de igual modo esta desdichada nación española que empezó el siglo con heroísmo y grandezas y perdida la honra como prostituta de feria viene a terminarlo con infamias y cobardías.

Cándido

VENGA LA GUERRA**19 de marzo de 1898**

Asco e indignación nos produce leer diariamente los telegramas de la prensa, dando cuenta de los preparativos guerreros que se realizan en los Estados Unidos y de los insultos que nos prodigan aquellos mamarrachos vestidos de senadores y aquellos periodistas puestos al servicio de los laborantes.

Asco nos inspira esta monarquía restaurada, esta restauración podrida moral y físicamente, completamente ajena al sentimiento nacional y asco nos inspiran sus gobiernos ruines y cobardes que solo saben desplegar energías para atormentar desdichados en Montjuich ó para asesinar obreros en Bilbao (...)

Venga la guerra á buena honra y venga cuantos antes, todo es preferible incluso la derrota á la situación que estamos atravesando todos antes que dejar los destinos de la patria en manos de traidores (...)

Venga la guerra cuanto antes con todo su séquito de hambre y lágrimas. Del exceso de mal puede venir el remedio. Muchas lágrimas y mucha sangre se necesitan para borrar 25 años de restauración.

POBRE ESPAÑA

23 de abril de 1898

Cuántas lágrimas has tenido que derramar; cuántos disgustos te han originado desde que estás gobernada por los políticos restauradores (...)

Entramos de plano á esta guerra sin haber tenido la suerte de dar remate á la insurrección cubana, como sin haber conseguido la paz absoluta en Filipinas, no obstante de haberse cantado el tedeum todo lo cual, tendremos que agradecer á los fusionistas (...)

España que hace 25 años era una nación fuerte y poderosa, gracias á la maléfica influencia de esos bastardos políticos de la restauración, ha llegado á tal estado de postración y ruina que contrista el ánimo de todo buen español (...)

La guerra, esa fiera enemiga que tantas víctimas ha ocasionado desde que el mundo se dispone para nuevos estragos; ojalá que el pueblo español tenga la suficiente virilidad para vencer á sus enemigos exteriores ya que careció para librarse de los interiores.

ANTE LA GUERRA**28 de abril de 1898**

El camino de la paz se ha cerrado, y sólo queda el de pelear como buenos y morir como saben hacerlo los españoles.

No va España á la guerra que no ha provocado ni a querido nunca.

No somos partidarios de la guerra. No la queremos, no la hemos querido nunca; pero puesto que la quiere nuestra desdicha, puesto que la quiere la perfidia de una nación brutal que se cree fuerte porque es rica, que se cree justa porque defiende los intereses de unos cuantos millonarios, y que se muestra soberbia porque nos juzga débiles y miserables, vamos á guerrear (...).

La honra de España está en litigio. Lo está el honor de nuestras armas, el prestigio de nuestro ejército, las glorias de nuestra marina, nuestro porvenir en el mundo, y hasta la integridad de nuestro suelo (...).

EL DESASTRE

3 de mayo de 1898

La escuadra española del pacífico ha desaparecido así como desapareció en Trafalgar, con tanta honra como poco provecho para la patria (...).

Miles de millones ha pagado el pueblo por la armada, pero en los infaustos tiempos de Godoy y de Soler se les dió idéntica aplicación que en los tiempos más infaustos aún de Sagasta y Maura (...).

Una horrorífica página más en la noble historia de nuestra marina y otra página manchada de cieno en la infame historia de nuestros gobiernos conservadores.

MUCHO MIEDO**27 de mayo de 1898**

Las balandronadas y las desverguenzas de los yankees ante la declaración de la guerra, se han convertido después de una serie de desciertos que solo el miedo y la cobardía pueden justificar (...)

No es extraño que así proceda la aglomeración de aventureros formada por la escoria y pillería de la vieja Europa, pues es sabido que los EEUU sirvieron de refugio más que á honrados emigrantes á criminales contumaces que buscaron en aquel país la impunidad (...).

No han vencido, no á los españoles.

Vencieron á los gobiernos restauradores que han dilapidado centenares de millones y no dotaron á España de la escuadra que necesita para defender sus colonias (...).

CONSUMATUM EST

20 de junio de 1898

La obra nefasta de los frailes queda ya por desgracia consumada en Filipinas con la rendición de Manila, último punto donde ondeaba la bandera española (...)

Ved ahí, ved ahí, en que para los pueblos gobernados por frailes (...).

¿! que dicen los Restauradores? Que con cualquier gobierno hubiese pasado lo mismo. Valiente subterfugio (...).

Si los monárquicos que vinieron para restaurar la felicidad de la patria hubiesen comenzado por limpiar á Filipinas de frailes y demás gentes maleantes y por conceder amplias reformas en sentido liberal y autonómico nadie soñara allí con insurrecciones ni cosa que le valga, Aguinaldo continuaría de escribiente en una casa de comercio y el archipiélago de territorio español (...).

11.7.4.2. Set articles del setmanari republicà "El Conventional", de Palma.

11.7.4.2.1. "Sin Enmienda", número 3, setembre de 1898.

Tan profunda como justificada es la indignación que ha producido y viene produciendo el doloroso espectáculo que á la Pátria ofrecen esos millares de infelices, que después de haber sido los mártires de una guerra desastrosa, vienen á ser víctimas de la imprevisión, del desacierto y del rutinarismo oficial.

Lo menos que tenían derecho á esperar esos pobres soldados, al pisar el suelo de España, era que cesaran el hambre, la desnudez, las privaciones. Y lejos de suceder así, continua su largo martirio, acrecentado por el desengaño.

Ya no tienen enfrente al insurrecto ni al yanki; tienen al gobierno de quien esperaban protección y ese gobierno con sus descuidos y sus torpezas, prolonga y acibara su martirio.

Primero la cuarentena, hacinados en la bodega del buque, estibados, mejor dicho, como vulgar mercancía; del barco al lazareto, del lazareto al hospital; y en todas partes la misma imprevisión, ni locales, ni lechos, ni alimentación sana, ni recursos, ni elementos de vida.

Si grandes responsabilidades ha contraído el gobierno en la dirección y término de la campaña, tremenda es la que sobre él pesa por la manera anómala y aún despiadada con que recibe á los infelices repatriados.

No cabe la menor duda de que en España hay una rémora de toda actividad y de todo progreso: la rutina. A ella vivimos entregados con una especie de fatalismo musulmán. Pero esa rémora que tiene, sino disculpa, en la ignorancia de las masas, es del todo punible en los directores de la cosa pública.

Todas las manifestaciones de esta vida se desenuelven lenta y torpemente en los rutinarios del expedienteo.

No llegan nunca las energías y las resoluciones salvadoras, pero se escriben y se forman montañas de papel.

Ahora con motivo del regreso de los heroicos defensores de la Pátria, sucede lo de siempre: una corporación se reúne, nombra una comisión, ésta una ponencia; la ponencia informa; el informe se discute en la comisión primero, en la corporación después y en tanto...

Llega un barco, otro y otro y los lazaretos continúan sin organizar debidamente, los hospitales sin recursos, las autoridades locales sin fondos.

Y todo se embarulla, todo se precipita...

Y los enfermos permanecen un día y otro en la atmósfera envenenada de los buques, y los que desembarcan, faltos de auxilio, van exhibiendo por toda España el doloroso espectáculo de una miseria que urge remediar á todo trance.

Los que esperan de la dura experiencia la regeneración del país, renuncien á sus esperanzas, si no acertamos á romper con la rutina que nos enerva.

JUANITO CATAPLUM.

11.7.4.2.2. "Incapacitados", número 5, 1 d'octubre de 1898.

Incapacitados

No están material y moralmente para gobernar estos charlatanes que como Silvela, Romero, Weyler, Polavieja, Canalejas y Montero Ríos salen ahora con manifestos averiados, en los cuales como única medida redentora, se contentan con declarar que el Gobierno en manera alguna debió aceptar la guerra á que nos provocaron los norteamericanos.

¿Se habrá visto mayor brutalidad?, y decimos brutalidad porque no tiene otro nombre el pretender oponerse á los efectos de una causa engendrada de antemano, como si fuera materialmente posible destruir los efectos cuando la causa subsiste, brutalidad es, y no pequeña, intentar oponerse al curso fatal de los acontecimientos, como si estos acontecimientos detuvieran su marcha por poco más ó menos florida ó más ó menos sincera.

Aquí no cabe ya achacar los males que nos aniquilan y deshonorar á este ó al otro gobierno, deben achacarse á los prohombres todos de la monarquía que miraron siempre á la política como el único medio de atender á sus conveniencias mal disimuladas, sin condolerse para ello de los gemidos de ese pueblo bárbaro é indigno de gobernarse por sí solo, que, revolviéndose en los estertores de una agonía espeluznante, ni valor tiene para barrer á la podredumbre que da todos lados se desborda.

Desde la modestísima esfera en que se halla colocado un semanario, el más diminuto de una capital de tercer orden, debemos decir muy alto que la paz y la guerra no son soluciones que escoge libremente después de estudiar concienzudamente las estadísticas relativas á las fuerzas navales y terrestres.

La guerra entre dos pueblos se parece mucho á la guerra entre dos individuos, ó sea el duelo;

hay circunstancias en la vida de los individuos que hacen de todo punto indispensable el duelo ó el uso de la fuerza, hasta tal punto, que todos los códigos de los países civilizados guardan cierta tenidad en la materia.

Cuando las leyes no dan satisfacción al agraviado que ha recibido, sea por deficiencia ó por otro motivo, el agraviado se procura la satisfacción por medio de la fuerza, ora observando las costumbres caballerescas que nos han legado la tradición, ora prescindiendo de ellas. En tales casos no se consulta ni la fuerza del adversario ni la propia fuerza; solo se consulta el deber. El deber, sí, que aún nos obliga, al expirar este siglo llamado de las luces, á emplear la fuerza para el triunfo á la defensa del derecho y la razón.

Ahora bien: ¿no fué España groseramente insultada por los yanquis? ¿Sí? Pues entonces huelgan los estudios y las declaraciones de los sabios de pacotilla. Para impulsar á España á la defensa de sus derechos y de su honra; ó para que renuncie á ella no se necesita ser un estrategico como Moltke ó un político como Bismarck; bastaba tener íntegro y en buen estado de funcionamiento el paladar moral.

Cúltese, como antes digimos, de la derrota de España á la perversión de los políticos de actualidad como valientemente tiene demostrado y demuestra á diario *La Unión Republicana*, los cuales, por sus hechos, se tienen muchas veces ganada la cadena con que se carga á los más empedernidos criminales.

Juanito CATAPLUM.

11.7.4.2.3. ¿Hasta Cuándo?, número 6, 8 d'octubre de 1898.

¿Hasta cuando?

En las tristes y dolorosísimas circunstancias porque atravesamos los españoles todos, cuando la nación se extremece al solo pensamiento de la brutal amputación que en breve á de sufrir, los hombres de todos los partidos emiten sus opiniones y aun las provincias mas atrasadas recuerdan su regionalismo y á el se agarran como única tabla de salvación.

¿Qué pasa en Mallorca que aletargada la opinión en nada se piensa ni nada que indique el mas débil d' stell'o de vida se nota en estos políticos, hasta hoy batalladores incansables cuando de ser diputados, senadores ó alcaldes se ha ratado?

Los hombres de entereza y verdaderamente honrados, deben unirse y agruparse y sino quieren sentir en breve los perjuicios de haber vivido estancados, vuelvan cuanto antes á la triste realidad que nos abrumba, demostrando que no son las Baleares una provincia donde se vive en las tinieblas, que no es Mallorca el desequilibrado cerebro que delira por la lengua castellana, que no le enseñaron sus padres porque maldito el bien y utilidad que su posesión había de reportarnos.

Nosotros debemos ser el banquero acaudalado que supo por medio de su talento y de su ahorro amontonar riquezas que representan sudor y vigilia, el industrial y el comerciante que se preocupan del adelanto de la industria y de buscar nuevos mercados para el comercio, el obrero inteligente y honrado que habla el castellano, si, como el francés, el inglés, el alemán ó el chino porque en su afán de comunicarse y estudiar todos los adelantos de la industria, aprendió en el tráfico constante y con el estímulo del deseo, lenguas distintas que le hicieran llevar á todas partes sus progresos.

Hora es ya de qué en Mallorca se sepa lo que para nosotros significa hasta hoy el forismo de Madrid, el cual hizo siempre una industria escandalosa de lo que debió ser una religión.

La voz de ¡sálvese el que pueda! va con vertiginosa rapidéz repercutiendo en los ámbitos todos de la nación española.

¿Seremos nosotros los que faltos de valor ó de energía nos quedaremos a bordo hasta que zozobre la nave?

Juanito CATAPLUM.

11.7.4.2.4. "Un repatriado", número 7, octubre de 1898.

Un repatriado

Nació de padres pobres y honrados a pesar de esto, que sólo pudieron enseñarle a leer y escribir; comenzó a trabajar cuando apenas tuvo fuerzas, pasando hambre y frío antes y después; a los veinte años tocóle la suerte de soldado y empuñó el fusil para defender los intereses sociales, por carecer de 1.500 pesetas y no haber seguido los consejos de un cura, hermano de su madre, que lo empujaba al claustro para librarle del servicio.

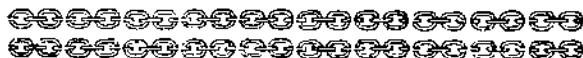
Aprendidos los rudimentos de la instrucción militar, salió para Cuba embanastado en un buque de la Transatlántica, y en la isla sufrió el vómito, se batió, fué herido, curó, volvió a batirse y se alimentó a medias.

Cuando los yanquis nos declararon la guerra a'egróse, porque prefería pelear con gentes que hablasen idioma extraño; soñó con victorias sin cuento, y en Santiago de Cuba, donde se hallaba aguardó impaciente la hora del combate.

Extenuado y enfermo, se vió un día trasladado desde el hospital a un buque que zarpó lleno de soldados con rumbo a España, y desde aquel día la trizteza entró a compartir con la anemia y la tisis la tarea de acabar con él.

Porque, sí; él deseaba respirar nuevamente los aires puros de su pueblo; tener entre sus brazos a la pobre vieja aquella que le aguardaba todos los días con la tenacidad de los amores infinitos...

Y saboreaba de antemano la melodía de los gritos estridentes, la suavidad de los abrazos que ahogan; la frescura de los besos que abrazan, el dulzor de las lágrimas que amargan...

11.7.4.2.5. "El «Meteorito»", número 7, octubre de 1898.

Para presenciar el desembarco de las tropas en Santander, más que para servir de buque-hospital llegó á las aguas de aquel puerto el *Meteoro*, buque de guerra.

El barco en su interior es una maravilla. Salones de baile cubiertos de artísticos y costosísimos tapices, riquísimas lunas, hermosos lienzos, gabinetes decorados con un lujo asiático, pues allí destacan los mejores cueros y los muebles vestidos por riquísimas sederías, pianos estilo Luis XV, una amplísima y hermosa cámara comedor y una cúpula central de cristales que sube hasta cubierta y, que de noche, iluminada, presenta fantástico y deslumbrador efecto.

¡Ah, como gozarían los desventurados anémicos, palúdicos y tuberculosos expirando en aquellos mullidos cojines, creyendo visiones de la fiebre cogida en los pantanos y maniguales de Santiago, el hermoso espectáculo de espejos, muebles, tapices, sedas...!

11.7.4.2.6. ¿Nos convienen las Filipinas?, número 8, octubre
de 1898.

¿Nos convienen las Filipinas?

Así planteada la cuestión, el Fomento de Barcelona está en lo cierto; nos convienen las Filipinas.

Pero .. y va de cuento.

Un señor que caminaba apresuradamente a la estación con una pesada maleta en la mano halló á un mozo de cuerda.

Y el mozo, que estaba dando traspiés, ébrio como una cuba, repuso.

—¡Buen jornal es!... Pero no me lo puedo ganar.

Así está la cuestión, Buen bocado son las islas Filipinas.

Pero ¿las podremos conservar? ¿Nos las dejarán los yankis? ¿Podremos reconquistar nuestra soberanía en el Archipiélago? ¿No excederá la empresa á nuestras fuerzas agotadas?

11.7.4.2.7. "Un sargento loco", número 8, octubre de 1898.

Llega un sargento repatriado a Santander, se escamina lo primero á la iglesia, y enarbolando un garrote, comienza á repartir estacazos á los fieles, al par que les decia:

«¡Vagos, fuera de aquí; á trabajar!

Quizá en la inteligencia confusa de ese español flotaban escenas que viera antes partir de España para Cuba.

Quizá veía, allá en su fantasía, á la madre que arrodillada ante el altar, pedia á las imágenes por la vida de su hijo, y después ese hijo había muerto en Cuba.

Y luego otra madre haciendo la misma petición, y el hijo había muerto.

Y otra madre que rogaba lo mismo, y el hijo había muerto.

Y otra madre, y otras ciento, y otras mil, y otras diez mil, y otras cien mil que hacían análogos ruegos, y sus hijos habían muerto.

Recordaría también las misas de campaña, y las novenas, y las procesiones con los cuerpos sagrados de los santos, para impetrar del cielo la vida de tanto soldado español, y, sin embargo, éstos habían muerto.

Quizá flotaría también en su fantasía las promesas de auxilios divinos hechas por los clérigos, los sermones prometiéndole la ayuda de Dios, las pastorales hablando de la seguridad de la victoria, y, sin embargo, volvía el ejército en espantosa derrota.

¿Tiene de extraño que todas estas memorias le hayan vuelto loco?

¿O es, por ventura, el más cuerdo de los soldados que regresan de Cuba?

A la par que los católicos, eran los yanquis el objeto de la ociosidad del infeliz soldado, que, blandiendo su garrote en la estación, gritaba: ¡Mueran los yanquis! Pero entonces no hería á nadie.

La Iglesia y los yanquis; hé ahí los causantes de la perdición de España y de la derrota del ejército para ese infortunado sargento que regresa de Cuba.

11.7.4.3. Fulletó "Meeting de Unión Republicana", Palma,
1897.

MEETING
DE
UNION REPUBLICANA

CELEBRADO EL DIA 14 DE FEBRERO DE 1897

DISCURSOS

DE LOS SEÑORES

ORTOLAN, QUINONES, ESCALAS, ALBIS, FERRER,
LLOPIS, POMAR, POU Y MARROIG

PALMA DE MALLORCA

ESTABLECIMIENTO TIPOGRÁFICO DEL COMERCIO

M DCCC XCVII

D. Joaquín Quetglas

CORRELIGIONARIOS: Prescribe la oratoria, que el exordio ha de ser la parte primera de todo discurso. Cumpliendo pues estrictamente con las reglas retóricas, voy á presentaros a manera de exordio, el cuadro desgarrador y sangriento que ofrece hoy nuestra patria, la nación Española; este esbelto girón de la Europa, que arrullado y mecido por las suaves ondas de tres distintos mares debería ser para sus habitantes, cual pensil en eterna primavera.

Recorred hoy su suelo y vereis que todo el mundo sufre, que la miseria reina en unas partes, la tristeza en otros, el disgusto en muchas, la incertidumbre y la ansiedad en todas.

Fijaos en su interior y encontrareis en él la ruina y el caos, contemplad su exterior y el rumor de las batallas llegará hasta vosotros confundido con ayes fraticidas.

Este es el estado actual de nuestra patria, de esta alma meridional que ha embellecido el planeta, alma luminosa, que no puede extin-

guirse sin que se extingan los resplandores mas vivos del espíritu humano, y sin que acaben los mayores milagros de la historia.

De sus puertos sale diariamente su florida juventud, para después de cruzar la inmensidad atlántica, encontrar una muerte casi segura, allá en las fértiles extensiones de la manigua ó en alguna isla del archipiélago Filipino, colonias que constantemente están amenazando, convertirse con el tiempo en panteón de su metrópoli la nación Española,

Cuando oigo los lamentos proferidos por tantas madres, por tantas viudas y por tantos huérfanos; el crugir de las poblaciones desplomándose bajo la granizada de las balas y el hervor del incendio que envia nubes de sangre, á los aires, cargados ya de lágrimas, no comprendo, no concibo, como no desaparecen los partidos monárquicos y sus representantes, bajo el peso abrumador de los remordimientos. (*Aplausos*).

Porque la causa de todos nuestros males, su verdadero origen, consiste en haberse empeñado en que sea monárquica, la forma de gobierno que nos rige, cuando debía bajo todos conceptos ser la republicana; puesto que largos años de crítica implacable, han destruido la fé monárquica en todos los corazones y á los partidos que pierden esta fé, esta manera de encantamiento, les pasa lo mismo que á los individuos, que al tránsito desde la niñez á la pubertad, pierden la inocencia, no vuelven jamás á recobrarla. (*Aplausos*).

Para que pueda subsistir una monarquía, es necesario que exista un vínculo misterioso que ligue, á los ojos del pueblo, la corona con el cielo.

El prestigio monárquico, se crea por ese ser anónimo, indefinido, irresponsable, pero real, vivo y orgánico, que se llama la Sociedad; y en nuestra sociedad hoy, señores, los partidos monárquicos se hallan todos dominados por la razón, desposeídos del entusiasmo, creyendo que los intereses podrán sustituir á las pasiones y el frio cálculo al heroísmo.

El espíritu humano se ha renovado; los altares que el mundo antiguo elevaba á la fe, los eleva el mundo moderno al raciocinio; á las tradiciones antiguas que hacían del rey la imagen de la patria, han sucedido las tradiciones modernas, por las cuales sabemos que el espi-

ritu humano, para ser grande, debe romper con la Iglesia y la Monarquía, como el ave rompe para vivir y volar el huevo que la aprisiona: á históricas aristocracias, agrupadas con sus blasones en torno de la corona, han sucedido por obra de la imprenta que ha nivelado las inteligencias, las democracias invasoras, las cuales han reemplazado el dogma antiguo de la soberanía de los reyes, por el nuevo dogma de la soberanía de los pueblos. (*Aplausos*).

¿Sabeis cuales han sido las funestas consecuencias, del ridículo empeño, en sostener la institución monárquica en España, contra la voluntad y sentimientos de los mismos españoles? Nos lo dicen claramente las luchas desgarradoras y sangrientas que hoy la afligen: estas colonias de Ultramar ahogándose en diluvios de sangre; estas partidas que en Valencia se levantaron contra la tiranía gubernamental; esos procesos de Montjuich que han escandalizado la Europa entera; las excesivas contribuciones que amenazan con la ruina de todas las industrias; esta libertad restringida; este Sufragio Universal cubierto de lodo y para colmo de males y miserias, la indiferencia, el morosismo e inercia que dominando á nuestros gobernantes, abre de par en par las puertas á la teocracia, la que apoderándose del timón del Estado, hace marchar las cosas á su libre albedrío, contra todas las leyes existentes. (*Muy bien*).

Hemos llegado ya á una altura, en que la República, y solo la República, puede salvar á España, dándole su perdida estabilidad y fijeza.

Todos vosotros estáis viendo que la Monarquía marcha hacia su abolición á pasos agigantados; su situación, es la más crítica de todas las situaciones habidas y por haber, porque el pueblo español debe, por precisión, dentro de muy breve tiempo, sacudir el despótico yugo que sobre él pesa, dando así una prueba mas del delirante entusiasmo por su libertad é independencia, confirmado ya por brillantísimos hechos históricos.

Pues bien señores, ¿hemos de demostrar nosotros con nuestras vergonzosas divisiones de partido, que al abolirse en España la fe y sentimientos monárquicos, ha desaparecido el verdadero entusiasmo por la República? no, y mil veces no; ante el estado actual de nuestra patria, que todos los españoles debemos ver con lágrimas de dolor.

es necesario que pensemos, que si nosotros no vamos á luchar en perfecta unidad, entregamos el gobierno al carlismo, cuya dominación en España traería consigo tan funestas consecuencias, que nos obligarian á renunciar ominosamente á una historia de 97 años de luchas y sacrificios y que renovarían aquellos horrores de las restauraciones de Fernando VII. (*Aplausos*).

Es pues de absoluta precisión, que desaparezcan ciertas rencillas y divisiones que existen hoy en el partido republicano, divisiones que lo debilitan, que lo empequeñecen y que dado su origen y los motivos que para las mismas existen, todo aquel que no quiera desmentir sus sentimientos democráticos, debe hacer caso omiso de ellos y aprestarse para las próximas luchas por la libertad y por la justicia.

Si en España se consigue la unidad de todos los partidos republicanos, nuestro es ya el triunfo, si la energía y virilidad secunda los trabajos practicados; á este fin pues, deben encaminarse todos nuestros esfuerzos y una vez conseguido el ideal á que se aspira y lanzado á los aires el grito de «Viva la República» con solo contemplar las humeantes cenizas de nuestros antepasados, se rejuvenecerá nuestro espíritu, dando fuerzas en la lucha y el necesario valor, para los que en ella sucumban enseñen con su ejemplo á las venideras generaciones, como se combate á los déspotas, y como se muere por la libertad y por la patria. (*Nutridos aplausos*).—He dicho.

D. Julio F. Quiñones

OBEDECIENDO á los ruegos de algunos amigos, ruegos que son mandatos para mí, véome precisado á dirigiros la palabra como humilde representante de un pueblo republicano, que aspira á dar su opinión y tomar posiciones en la reconstrucción de los actuales partidos republicanos.

Dice el refrán que la fortuna protege á los audaces, y verdadera audacia se necesita para hablar en público quien tiene las pocas condiciones de orador que yo tengo. Mas no creais que mueva mi voluntad la osadía de los valientes sino la flaqueza de los tímidos ya que a trueque de molestaros no he sido bastante osado á negarme á subir á esta tribuna.

Y ya en ella, es forzoso que os hable de lo que es tan obligado en las conversaciones de todos los republicanos españoles: de los malos gobiernos que tenemos ó por mejor decir padecemos, de la reacción política que asoma, de la administración corrompida, de la tiranía ministerial y del remedio á tanto mal.

Un conspicuo escritor, hábil estilista y gloria de la moderna literatura española, en una de sus regocijadas novelas nos presenta el tipo de cierto doctor que burla burlando hace la apología de la anarquía. A las observaciones de otro personaje de la novela el protagonista siente al principio de que la autoridad, el gobierno, como institución es organismo dispuesto siempre á restringir la libertad individual. Será pues el mejor Gobierno aquel que sin perjuicio de la conservación de orden sepa garantizar mejor la libertad individual, es decir, que tanto mejor es un gobierno cuanto menos se note su influencia, porque el ideal de los pueblos sería una sociedad sin autoridad; y por esto mismo todos los tratadistas de Derecho político, cuando no en la práctica, teóricamente reconocen que la forma de gobierno republicana es la mejor.

Moda es entre los apóstatas del republicanismo español proclamar la accidentalidad de las formas de Gobierno; que es preciso evitar que en un país atrasado como el nuestro, sufra quebranto el principio de autoridad, y que con la monarquía constitucional mas amoldada á nuestras costumbres, quedan perfectamente garantidas las libertades todas. Se olvidan esos hombres, ó para saciar sus apetitos hacen que olvidan que ellos mismos y sus maestros en poca vergüenza hicieron en ocasión oportuna un ensayo de monarquía demócrata cuyos resultados todos recordaréis. ¿De qué sirvió que el poder moderador estuviera encorvado en un perfecto caballero? ¿Y de qué sirvió que la Constitución garantizara la irresponsabilidad del monarca? Es ley fatal, que la Historia nos confirma que la irresponsabilidad del monarca solo es efectiva en pueblos civilizados por largos siglos de servidumbre, pues las cabezas de los reyes han sido cercenadas muchas veces, pero el pretendido derecho divino de otros tiempos ó á la inviolabilidad é irresponsabilidad de nuestras modernas Constituciones. Con constituciones ó sin ellas la tiranía siempre asoma en cuanto los pueblos lo permiten.

Y en España, en nuestro país, se ha entronizado la peor de las tiranías, la que resulta de la irresponsabilidad ministerial que en la práctica tenemos establecida. Aquí los ministros son señores de vidas y haciendas, ó mejor dicho bajás de tres colas sin vergüenza ni honradez, convertidos en grandes caciques de

algunas provincias y bajo cuya dependencia, viven, medran, desbalijan y deshonran al pueblo otros pequeños caciques ó tiranuelos.

Todo anda corrompido, la justicia, la administración, la religión, las costumbres de las clases directoras: solo una cosa subsiste, se conserva pura, la masa anónima, el pueblo, ese agregado de modestos ciudadanos que cual mañosas abejas trabajan de continuo para que puedan folgar los zánganos de la colmena social. Y porque el pueblo es único que se conserva puro, al pueblo debemos encomendar la salvación del país. Y porque el pueblo tiene conciencia de esta misión, intenta é impondrá á los republicanos la fusión de los partidos republicanos bajo la base de Unión revolucionaria, prescindiendo, si es preciso, del concurso de los jefes; porque estos en 24 años de lucha por la reconquista de la república, han demostrado tener la ambición de César pero no su audacia ni su genio, es decir que cada uno de ellos prefiere ser cabeza de raton, ó sea jefe de grupo, que cola de león ó sea personaje influyente en la república española. Por esto es que se han pasado 24 años discutiendo si la ley del Tabor fué creada ó increada.

La restauración Borbónica que anunció como iris de paz y escuela de moralidad pública y privada, nos ha producido las dos guerras coloniales que nos desangran y arruinan, la vergüenza de Melilla, la corrupción pública, y privada, la libertad solo en el papel, la teocracia ó mejor dicho la frailocracia invadiéndolo todo, la miseria, el hambre, en fin; haciéndonos sospechar si Pandora volcó todo el contenido de su caja sobre nuestra patria. El remedio á tanto mal solo puede hallarlo España en la República; esta solo la revolución puede traerla, y la revolución solo unidos podemos prepararla.

Unámonos pues, republicanos, abandonemos ridículos adjetivos, y el tiempo y dinero que precisamos emplear en elegir diputados para que hagan la oposición de Su Magestad, empleémoslo en comprar cañones y fusiles, que con estos argumentos, y solo con estos argumentos será posible restaurar la República. (*Aplausos prolongados.*)

D. Jaime Escalas y Xamení

S EÑORES: Las sociedades, en su marcha progresiva á través de los tiempos, realizan en la historia dos leyes constantes: la de la igualdad, la de la libertad. Hubo Bramanes y Parias en la India, Patricios y Plebeyos en Roma y ante el Derecho Público moderno no hay mas que hombres: Hubo esclavos, vino el cristianismo á romper las cadenas de la esclavitud, proclamando el precepto justísimo de que todos los hombres son libres, procedió por evolución, hubo siervos después. Hoy todos los hombres son libres. La idea democrática, sol que brilla en todo su esplendor, aparece en la conciencia de los pueblos como símbolo de la paz á que han de acudir en su naufragio general para salvarse.

Y sin embargo, la soberanía nacional que las Constituyentes de 1812 proclamaron bajo el cañón francés solemne protesta, según Pacheco, contra la doctrina que hace á los pueblos propiedad y feudo de los reyes no es un hecho todavía, pero pronto muy pronto lo será.

Un rey, escepcional modelo de honradez y caballerosidad (tal vez por aquello de que la escepción confirma la regla) comprendió que para democratizar la monarquía era preciso abdicar la suprema magistratura, y haciendo lo mejor que puede hacer un rey abdicó y España se constituyó en República.

Apenas transcurridos dos años, la restauración Borbónica personificada en Alfonso XII hacia en Madrid su entrada triunfal. De esto son responsables un puñado de traidores á la patria sublevados en Sagunto que acudiendo á la fuerza contra el Derecho justificaron que nosotros el día de mañana acudamos á ella, haciendo uso del Derecho Natural de legítima defensa y del precepto Romano de que la fuerza debe ser repelida por la fuerza *vis vi repellere licet*.

Ante todo precisa la unión; olvidemos si somos federales, centralistas, progresistas ó posibilistas para recordar que somos republicanos, que nuestro enemigo común es la monarquía y que debemos acabar con ella antes que ella acabe con nosotros. (*Aplausos.*)

D. Juan Albis

CORRELIGIONARIOS: Como nadie puede dar lo que no tiene, no espereis de mí un discurso, sino únicamente breves palabras. Impelido por dos obligaciones: la primera, el atender á la galante invitación, que para mí ha sido una orden, de algunos queridos amigos, aquí presentes; y la segunda, el cumplir el encargo que los republicanos de Pollensa me han confiado. Este no es otro que el de expresaros nuestra gran satisfacción al ver llegada por fin la hora en que, apartándose la inmensa mayoría del republicanismo español de las vías de perdición y de suicidio por tantos años seguidas, se prepara á recorrer con nuevo entusiasmo las salvadoras de unión y de concordia: al ver que en todas partes,—y hago caso omiso del lamentable suceso que acaba de tener lugar en Madrid, por ignorar sus detalles, empiezan á darse pruebas evidentes y prácticas de que la fraternidad, que ha sido siempre, y sigue siendo uno de nuestros mas preciados dogmas, no es ya una palabra vana y de mera fórmula: al creer muy

próximo el momento en que pleguemos todos los partidos republicanos nuestras respectivas banderas para no ondear al viento mas que una sola, en la que vayan inscritos todos los lemas que nos unen y estén borrados todos los que nos diferencian; en la seguridad de que llegará el día en que, ya instaurada y fuertemente arraigada la República en nuestro suelo, no solo será lícito, sino obligado, el defender cada cual, en pacífica propaganda, el especial programa que considere mas apropiado para el mejor gobierno de la nación. Pero no hay que hacerse ilusiones, ó por lo menos yo no me las hago: para que llegue ese día, tan venturoso como anhelado, fuerza será reñir largas y porfiadas batallas, no ya contra los eternos enemigos de la libertad y la República, que contra estos la victoria podrá ser costosa y aun sangrienta, pero es segura, sino contra esos otros, solapados y arteros, que siendo verdaderos lobos se introduzcan entre nosotros vestidos con piel de cordero, y soliviantando los ánimos, despertando recelos, socavando reputaciones, enciendan en nuestro campo la guerra civil, para alcanzar con ella nuestra ruina, alentados con el brillante resultado que esta táctica infernal les dió en 1873. (*Aplausos.*)

Que necesitamos pues para deshacer tan maquiavélicos proyectos? Así como decía, no recuerdo ni me importa quien, que para hacer la guerra son necesarias tres cosas, dinero, dinero y mas dinero, así opino yo tambien, que para alcanzar nuestro definitivo triunfo necesitamos otras tres, unión, unión y mas unión. Por esto pues, porque estoy íntima y firmemente persuadido de esta absoluta necesidad, lamento con todas las veras de mi alma al ver ausentes de este acto á correligionarios queridos y respetables, cuyos largos y relevantes servicios á la causa republicana me complazco en reconocer y publicar; y lamento aun mas, si cabe, el que mi voz no esté revestida de suficiente autoridad para tener el derecho {de decirles, y decirlos también á vosotros, queridos correligionarios, los que estais al frente de este movimiento de agrupación de fuerzas republicanas mallorquinas:—«Desechad toda clase de antagonismos: sacrificad todas las diferencias que puedan mediar entre vosotros: inspiraos, como siempre lo habeis hecho, en vuestro acendrado amor á la Patria y la República, y dadnos la inmensa satisfacción de veros unidos en estrecho y fraternal abrazo.» (*Grandes aplausos.*)

Y ahora, para tener al menos el mérito de la brevedad y no molestaros por mas tiempo, permitidme que concluya enviando en nombre de los republicanos pollensines, y creo poder hacerlo sin extralimitación ninguna en el de todos los aquí reunidos, enviando digo, nuestra mas sincera y entusiasta felicitación á nuestro heróico ejército, que allá, en las lejanas tierras de Filipinas y de Cuba, vierte su sangre por el honor y la integridad de España; á nuestros hermanos los Portugueses, manifestándoles el vivo deseo que abrigamos de ver instaurada en breve plazo la República Ibérica; á todos los republicanos, en fin: á los que han ingresado en la unión, por haber realizado ya tan hermosa obra, y á los que todavía no, rogándoles lo hagan cuanto antes, y así reunidos en apretado haz, y empleando *todos los medios que las circunstancias y nuestro propio esfuerzo nos dejaren*, podamos pronto ver brillar esplendoroso el sol de la nueva y ya indestructible República Española!—He dicho. (*Frenéticos aplausos. El orador es interrumpido con frecuencia por el entusiasmo de los concurrentes.*)

D. Pedro Ferrer

S EÑORES: Si deprime y apena el ánimo el que haya todavía correligionarios que se muestran fríos, indiferentes y hasta opuestos á la idea de Unión republicana, por otro lado lo ensancha, conforta y alegra el contemplar el inmenso júbilo y viva satisfacción con que es en todas partes acogida, y como á sus nobles y generosos acentos se levanta y despierta el espíritu público, se agitan y conmueven las masas, resucitan potentes la fé y el entusiasmo y á la indolencia y apatía sucede la actividad y el movimiento, llenando de luz, calor y vida todo nuestro campo y anunciando de un modo cierto que aun quedan en nuestra patria fuerzas y energías suficientes para arrollar todos los obstáculos que se oponen á su redención y elevarse á aquella suprema dignidad de pueblo verdaderamente libre y por completo dueño y soberano de sus destinos.

¿Y qué de extraño puede tener que así suceda cuando se halla en la conciencia, no solo de los republicanos, sino en la de la inmensa

mayoría de los españoles, que si nada ha podido, que si nada puede, ni nada nunca podrá el partido republicano mientras permanezca dividido, no habrá, en cambio, nada que no pueda el día que de veras se presente unido y dispuesto á cuantos sacrificios demanden las circunstancias? Pues que; ¿no estamos diciendo, no estamos propalando, no estamos hondamente convencidos de que somos los mas y mejores? Y si es así, y de ello hemos dado pruebas en mil ocasiones, ¿qué resistencia, que valladar, que imposible podrá haber que no ceda ante el formidable empuje de nuestro enérgico y común esfuerzo?

Hora es ya, pues, señores, de que cesen nuestras insensatas discordias; hora es ya, sí, de que apaguemos el fuego de nuestras desconfianzas y rencillas, de nuestros odios y rencores, en las hermosas y cristalinas aguas de un purísimo y ferviente amor á la República; y de que escuchando solo los gritos y ayes lastimeros de nuestra querida patria dolorida, entremos todos, llenos de fé y confianza, y pronunciando sincero y espontáneo *sursuni corda*, en el grandioso templo de la Unión republicana; y allí, á su sombra concentrados, organizados, disciplinados, dotados de aquel sentido, dirección é impulso únicos y necesarios, juntos trabajemos y luchemos no solo por el triunfo de nuestra común y santa causa, sino que también porque este triunfo revista la imponente y superior grandeza de Obra nacional, y sea de este modo infinitamente mas seguro, glorioso y definitivo. (*Muy bien.*)

Pero se dice, suscitando con ello recelos y suspicacias, que lo que se pretende con esos cantos, fórmulas y protestas de unión republicana es aniquilar, destruir, anular al honrado y numeroso partido federal. No, señores; quien tal cosa dice yerra y se equivoca. Lo que se pretende de ese noble y valiente partido, como se pretende de los demás, es que antes que federal, que antes que cualquiera cosa, sea y seamos todos demócratas y republicanos, y que por lo tanto ni ahora ni nunca sacrifique nadie la democracia y la República á insanas intransigencias y peculiares exclusivismos. Lo que se pretende del partido federal, como se pretende de los demás partidos republicanos, es que la ambición no les inspire, ni que la impaciencia les turbe, ni que les ciegue el fanatismo; sino que en vista de la gravísima situación á que nos han conducido los desatentados gobiernos monárquicos, odie y odiemos todos con odio mortal á la Monarquía, y ame y amemos

todos con amor infinito la República. Lo que se pretende del partido federal, como se pretende de los demás partidos republicanos, es, que una vez establecida la República y por completo abiertas las vías legales á todas las ideas, á todos los principios, á todas las aspiraciones, no intente nadie, empleando las bellas palabras de una célebre declaración, no intente nadie la victoria de sus ideales, entre el rayo y el trueno, entre la pólvora y la sangre de cruentas y fratricidas luchas; sino por medio del debate que ilustra, de la persuasión que atrae, de la fe, que regenera y del entusiasmo que cautiva.

Y ni creáis que quien así os habla sea uno de aquellos republicanos tímidos, apocados, conservadores, misonieistas; de aquellos republicanos tan á secas que se conforman con un simple cambio de forma de gobierno; no, señores; yo soy de aquellos otros tan amigos y entusiastas de reformas é innovaciones, que no les espanta por radicales, profundas y trascendentales que sean.

Yo quisiera una República que á mas de reconocer todos los derechos inherentes á la personalidad humana como anteriores y superiores á toda legislación, reconociera á los municipios y provincias su derecho á la mas amplia y completa autonomía política y administrativa que permite la unidad de la patria. Yo quisiera una República que reconociendo y respetando á la iglesia, como á toda institución humana ó personalidad social que responda á una cualquiera de los legítimos y múltiples fines de la vida, su derecho á la vida y á la propiedad, la separa no obstante del Estado suprimiendo el presupuesto de culto y clero. Yo quisiera una República que en la distribución de los impuestos, adoptase el sencillo y económico sistema de la contribución única, directa y progresiva, ó mejor dicho, progresional, en vez de las varias hoy existentes, las mas de ellas indirectas y casi todas fundadas en una inicua proporcionalidad meramente aritmética. Yo quisiera una República que aboliera la lotería, persiguiese el juego, cerrara la Bolsa, acabara con el favoritismo é hiciese de cada ramo de la administración pública una carrera. Yo quisiera una República que con una fácil y efectiva responsabilidad judicial, estableciese la justicia gratuita, el servicio militar obligatorio, personal é irredimible, é invirtiera en enseñanzas y obras públicas lo que malversamos en marina, guerra, jubilaciones y otras mil cargas impropiaamente llamadas de justicia. Yo

quisiera, en fin, una República que en el orden social hiciera tales y tan radicales mudanzas y transformaciones, que, como ya quería San Pablo, á nadie le fuese posible comer sin trabajar; que de conformidad con San Crisóstomo, San Basilio, San Agustín, y cito intencionalmente estos nombres y no otros porque no sean sospechosos á ciertas clases y no tengan por tan malvadas proposiciones que arraigaron en tan santas conciencias, decía y digo, pues, que de acuerdo con estos Santos Padres de la Iglesia católica, aboliera la propiedad individual de la tierra; que al trabajador perteneciera el producto íntegro de su trabajo; que limitase grandemente el derecho á las sucesiones y el inhumano *jus atendi et abutendi* de los romanos con mengua de la moral aún vigente; que el derecho al trabajo inseparable del derecho á la vida fuese un hecho real y positivo, y estuviera de este modo la seguridad de los que poseen garantida no por la fuerza de las armas, sino por un completo y tranquilo bienestar moral y material de las infelices clases desheredadas. (*Aplausos.*)

Mas si quiero todas estas ideas que tengo por eternamente justas; si deseo la realización de todos estos propósitos que tengo por eternamente generosos, si bien comprendo que han de alarmar á muchas conciencias tal vez por tenerlas cristalizadas, petrificadas por el hábito y la rutina, y no movidas y aireadas por el exámen y la reflexión; antes que ellos y por encima de ellas quiero y deseo el triunfo de la Democracia y de la República, y solo cuando esté esto asegurado, solo cuando no corra ningún peligro su vida y su salud, me consideraré con derecho para trabajar en pro de lo demás.

¿Y porqué? porque sé que *Natura non facit saltum*; porque sé que la continuidad, el orden, el ritmo, y una plástica flexibilidad son ley de toda vida y de todo progreso; porque sé que nada prospera, sino que todo se malogra, si no viene en hora y sazón oportunas; porque sé que todo avanza, que toda mejora si no la de resultar efímera, ineficaz y estéril, necesita contar con los factores indispensables del tiempo y de la realidad, y saber adaptarse y readaptarse á sus ineludibles y sucesivas exigencias; porque sé que en toda serie racional precisa un ordenado concatenamiento, de términos; porque sé que no hay desarrollo, que no hay desenvolvimiento, que no hay evolución progresiva posible, sin punto de arranque, sin punto de apoyo, sin soporte adecuado,

sin un conjunto de medios, condiciones, y circunstancias que lo abonen, envuelvan y sirvan de verdadera atmósfera nutritiva, y se que este punto de apoyo, que este soporte, que este conjunto de medios, ni es ni puede darlos otra cosa más que la Democracia y la República. (*Aplausos.*)

Y si es así, y lo es igualmente que su triunfo no es posible sin el concurso, sin un concierto, sin una íntima conjunción de todos sus elementos, y de todas sus fuerzas y energías; y por otra parte se hace este concierto tan amplio y elástico que dentro de él puedan holgada y fraternalmente vivir y moverse desde los más extremados radicalismos políticos y religiosos hasta los más conservadores y misoneistas de nuestro campo, y á nadie se obliga que pase por la vergüenza de humillantes abdicaciones ni por el lodazal de la inconsecuencia y de la apostasía, ¿qué remedio queda sino aceptar la Unión re, abdicar, y amarla tanto como á sus propias ideas, y proclamar sin ambigües ni rodeos que quien así no lo hace, ni ama ni quiere servir á la patria, ni ama ni quiere servir á la República? (*Muy bien.*)

Pero se ha dicho más señores; se ha dicho que por sí misma muy poco ó nada valía la República; que una República que no fuese inmediatamente federal sería solo una máscara, una careta de la monarquía; que para tan poca cosa no valía la pena de unirse y de sacrificarse: que nada en fin ganaría España si solo á un cambio de forma de gobierno dirigíamos nuestros esfuerzos. Mas yo digo, afirmo y sostengo que quien estas cosas dice y escribe ó está dejado de la mano de Dios, ó una ciega y pertinaz obcecación le priva del mas rudimentario sentido común.

Y sinó decidme; ¿nada ganaría España derribando las irracionales, caducas y anacrónicas instituciones monárquicas, que despues de no responder á ninguna de las necesidades urgentes sentidas por el espíritu moderno, tienden y gravitan continuamente á supeditar á sus mezquinos y egoístas intereses personales y dinásticos los grandes, los altos intereses de la nación, y luchando sobre sus ruinas las jóvenes, las robustas, las hermosas instituciones republicanas, únicas compatibles con la dignidad del hombre, con la verdadera soberanía del pueblo, y con las justas y legítimas aspiraciones de la generación presente, ávida como ninguna de todo progreso? ¿Nada ganaría España sustituyendo

esos monstruosos, absurdos y carísimos poderes reales, sagrados, inviolables, inamovibles, irresponsables, y cuyo ejercicio se fia, para mayor estupidez, ni al talento ni á la virtud, sino á los azares y caprichos de privilegiados nacimientos, por los modestos, sencillos, racionales y económicos poderes democráticos y republicanos, amovibles; responsables y emanados únicamente de la libérrima voluntad de la nación? ¿Nada ganaría España derrocando ese ominoso régimen vigente, que no satisfecho con habernos arruinado, desangrado, desacreditado, desmoralizado, con sus torpezas, desaciertos, vejaciones, desenfrenadas concupiscencias y corrompidas administraciones, conspira para entregarnos ¡oh ludibrio! en las horribles garras de los brutales y sanguinarios émulos de Torquemada, y de los hipócritas y falaces discípulos de Loyola? ¿Nada ganaría España aplastando la cabeza de esa maldita raza de víboras conservadoras y fusionistas; librándose de esas infames cuadrillas de aventureros políticos, de esos infieles y traidores á todas las causas, de esos liberales apóstatas, de esos volterrianos arrepentidos, de esos hombres, en fin, cuya historia política no se puede leer sin sentir el estómago lleno de asco y el ánimo de indignación y de vergüenza? *(El orador es interrumpido por los aplausos y bravos.)*

Mentira parece, sí, que hombres de privilegiado talento y de cuyo amor y servicios á la causa republicana no se puede dudar incurran en tan erróneos y apasionados conceptos.

Huyamos nosotros los humildes, los pequeños, los sencillos soldados de fila, de toda exageración y de todo antagonismo; y dando pruebas de un alto sentido práctico y positivo, contestemos con la sabiduría popular á los que nos vengán con presuntuosas fórmulas de ó todo ó nada, diciendo que quien mucho abarca poco aprieta, y que quien todo lo pide, es fácil que todo lo pierda.

Unámonos, pues, señores; formemos en apretado haz un solo cuerpo, un solo ejército, un solo partido, y dejando que nuestros corazones latán al unísono, y lanzando al aire vibrante himno de amor, de confraternidad, de indisoluble concordia republicana, **vayamos** juntos á la conquista primero de la República, á su consolidación después. De una República en que la Libertad no sea farsa, la Justicia un mito, la Virtud un estorbo, y la Solidaridad humana un sarcasmo; **sinó** que cual esplendorosas estrellas brillen con toda su pristina pureza, y alum-

bren y vivifiquen, juntamente con la moral, la tolerancia, y la bondad, todas, absolutamente todas las complejas relaciones de la vida. De una República grande, magnánima, que no clame venganza, sino equidad y justicia; que no acuda á la pasión del pueblo sobreexcitando sus iras, sus odios y rencores; sino que le exhorte á la prudencia, á la medida y al consejo; que no sirva de vuelo y de temor para ninguna clase, sino de esperanza y de seguro para el derecho de todas. De una República, en fin, que dejando á unas Cortes libremente constituidas que determinen si ha de ser unitaria ó federal, resulte siempre, sino tan buena como deseáramos, infinitamente mejor, y lo mejor es lo bueno en cada caso y momento concretos, que la abominable monarquía que venimos padeciendo.

Y una vez establecida la república, sigamos, señores, unidos para defenderla de todos los ataques y de todas las asechanzas de sus enemigos; y sólo cuando la hayamos consolidado y fortalecido de tal modo, que llena de vida y vigor pueda impávida, soberbia y arrogante desafiar así el rayo que desde arriba intentara herirla, como el huracán que desde abajo la amenazara; así los desmanes de cualquier sable revolucionario que quisiese probar fortuna, como los desmentenos y provocaciones de torpe y criminal anarquía, entonces, y solo entonces nos será lícito el separarnos y dividarnos para imprimirla aquella marcha y aquel desenvolvimiento que según la conciencia de cada cual se crea más en armonía con los principios de la Razón, de la Justicia y del Derecho.—He dicho. *(Al terminar este brillante discurso el orador es felicitado y se oyen unánimes aplausos durante largo rato.)*

D. Juan Llopis

CIUDADANOS: si alguna vez en mi vida me he visto cohibido al dirigir la palabra á público tan numeroso como el que me escucha, es en la ocasión presente, pues la verdad, no viniendo preparado, ni dispuesto á hablar, puedo empezar mi discurso como un famoso orador: «no sé como empezar, no sé que decir, no sé como acabar».

Así es que se necesita bastante audacia y valor para dirigiros la palabra después de los oradores que me han precedido, y solo por complacer á queridos amigos y por asociarme á vuestro entusiasmo en pró de la idea que aquí nos tiene reunidos os diré unas cuantas palabras, contando con vuestra siempre reconocida indulgencia.

Ciudadanos: el motivo que aquí nos tiene reunidos, comprende dos objetos; primero aumentar la propaganda de nuestros ideales, y segundo realizar la unión de las fuerzas republicanas.

Ya habeis oido los discursos, y aplaudido merecidamente con entu-

siasmo al elocuente Quetglas, así como la excelente oración didáctica del Sr. Escalas, mis queridos y jóvenes discípulos que ingresan y hacen profesión de fe republicana, defendiendo con entusiasmo la causa del pueblo: el razonado y crítico del distinguido representante por Felanitx Sr. Quñones, la elocuente peroración, verdaderamente entusiasta del representante de Pollensa Sr. Albis, así como la brillante exposición del credo republicano, hecha por el representante de Andraitx Sr. Ferrer, que con tanto entusiasmo y aplausos habeis recibido.

No tengo necesidad de hablaros de nuestros principios políticos, pues todo cuanto pudiera deciros sería pálido comparado con lo espuesto por los oradores que me han precedido. ¿De qué he de hablaros? No viniendo dispuesto á hacer un discurso, me limitaré á indicar algo acerca de la unión de los partidos republicanos, objeto principal de nuestra reunión. Se ha dicho y yo lo repetiré, «que la unión es la fuerza», y es la verdad. Separados los partidos republicanos jamás veremos triunfantes nuestros ideales, jamás seremos poder, ni los federales con ser tan numerosos, ni los progresistas que cuentan con tanta y buena plana mayor, ni los modernos centralistas y nacionales, que tan distinguido personal tienen, podrán realizar, por sí solos, sus deseos de cambiar la manera de ser de la actual sociedad. Unidos, aspiramos á realizar un mismo fin, el próximo planteamiento de la República, dejando, para que las Cortes decidan, si ha de ser federal ó unitaria acatando siempre lo que la mayoría admita, dispuestos á defender la República de los ataques de nuestros comunes enemigos los monárquicos, y nosotros dentro de la legalidad republicana, cada uno de los partidos que formen la unión podrán seguir la propaganda y defensa de sus ideales. Esto lo conseguiremos, si dejando á un lado pequeñas diferencias y ligeros antagonismos que ahora nos tienen distanciados admitimos con lealtad la unión republicana. (*Muy bien.*)

Ved lo que es la unión y la desunión. Estudiad las páginas de la Historia, la muestra de la vida, como la llamaba el elocuente orador romano Marco Julio Ciceron, víctima de las pasiones políticas de su época, y fijense en dos pueblos, Polonia y Grecia. El primer ejemplo de lo pernicioso que es la división en los partidos políticos y religiosos, y mas si éstos, para conseguir sus fines consienten en la intervención de otros estados para arreglar sus querellas intestinas. Desde el

momento en que Polonia, á fines del siglo pasado, permitió mezclarse en sus asuntos á la Czarina de Rusia Catalina II, que les impuso por rey á su favorito Estanislao Poniatowski, fué perdida. Inútiles sus esfuerzos y el heroísmo realizado después por los patriotas que mandaba el ilustre Koscinsko, ¡qué antes había peleado en América al lado de Washington por la emancipación de los Estados- Unidos! Los campos de Maicejovice fueron testigos de la pérdida de la libertad polaca, ¡fué el Villalar de aquel heroico pueblo! Su territorio se repartió entre Rusia, Prusia y Austria, haciendo desaparecer aquella heroica nación que tan brillantes hechos realizara en los tiempos medio- evales, quedando borrada del mapa de las naciones, proscritos sus hijos y castigados severísimamente los que tomaron parte después en las insurrecciones llevadas á cabo para alcanzar su independencia: la fuerza triunfó del derecho, permaneciendo muda la diplomacia moderna ante tanta iniquidad. (*Muestras de aprobación.*)

Por el contrario, Grecia, una nación pequeña, cuyo territorio tiene una extensión igual á nuestro antiguo reino de Galicia, y cuya población pequeña pero compacta y unida, desafiaba el poder del orgulloso rey de los persas y consigue vencerle en las guerras médicas, salvando no sólo su libertad é independencia, sino tal vez la de Europa. Y no es extraño que un puñado de hombres consiguiera tan brillante triunfo: los griegos, hombres libres, republicanos, amantes hasta sacrificar su vida y su hacienda en cumplimiento del sagrado deber de defender su patria, marchaban contentos al combate, á defender la causa nacional y la idea republicana. En cambio, los persas, cuyos ejércitos eran innumerables, defendían la mala causa del despotismo y marchaban á la fuerza, azotados constantemente por el látigo de sus capataces, y como no defendían aquellas manadas de esclavos más ideal que el capricho de su rey, al encontrarse frente á un pueblo libre, fué deshecho el inmenso ejército persa, triunfando la causa más justa, la libertad y la República. (*Aplausos.*)

Ya habeis visto que una nación de diez y seis millones de habitantes como Polonia, encontrándose dividida, fué fácilmente dominada; y en cambio Grecia no se deja vencer porque está fuertemente unida y defiende la causa de la libertad y de la República.

Veo en el ánimo de todos que la unión es un hecho. Fuera de aquí

también lo es. En la mayor parte de las provincias y regiones de importancia del continente lo es ó se preparan á hacerla. Si leéis la prensa política de estos días os convencereis de ello. Encontrareis que el movimiento de concentración republicana parte de abajo y de las provincias, imponiéndose á los titulados jefes y á Madrid.

Asturias, la cuna de nuestra independencia, la primera que empezó la gloriosa lucha de la Reconquista en Covadonga, terminada felizmente en las hermosas Vegas de Granada, y la primera región española que á principios de este siglo declaró la guerra á Napoleón, ha sido también la primera que ha empezado en Oviedo la obra de concentración republicana. Han seguido ese movimiento Bujalance, pueblo importante de la provincia de Córdoba; Almería, la perla del Mediterráneo en la Edad Media, en su Meeting del 17 de Enero; siguela Valencia, la ciudad del Cid y de las flores, la leal y siempre entusiasta por la causa republicana; hoy Mallorca, que ya el año pasado celebró un Meeting en Felanitx y Palma, con este mismo objeto, y dentro de breves días, Reus, provincia de Tarragona, donde se reunirán representantes de toda la región catalana, que siempre ha marchado á la vanguardia de las ideas democráticas; formándose en todas partes Comités Republicanos, sin calificativos, y prescindiendo, por ahora, llamarse federales, progresistas, centralistas ó republicanos nacionales. (*Muy bien.*)

Establecida la República, la más económica de todas las formas de gobierno, la patria podría pagar su enorme deuda y adquirir el esplendor y grandeza de los tiempos pasados, en que, como en el Siglo XVI, impuso su ley á todas las naciones, siendo nuestra historia la primera del mundo en aquel entonces, historia que puede sufrir dignamente el paralelo y aún superar á la de la potente Roma en su apogeo político y militar y á la de la artística y literaria Grecia, las dos más importantes naciones del mundo antiguo.

Establecida la República en España, nuestra hermana Portugal, cuyo movimiento político contemporáneo, guarda tanta semejanza con el nuestro, proclamará también la República, federándose con nosotros, corrigiéndose entonces los errores de los Felipes de la Casa de Auñtría, cuyas inconsecuencias emanciparon Portugal de España. Formada la República Ibérica, procuraremos federarnos con las Repúblicas Hispa-

no-Luso-Americanas, es decir, con todas las naciones de la América Meridional, y con las de la Central y Méjico, que nos recibirán con los brazos abiertos, volviendo de esta manera á ser casi españolas las nacionalidades que el absolutismo de Fernando VII dió lugar á que se perdieran, y formándose una poderosa confederación que opondríamos al poder absorbente de la ingrata raza sajona.

Me encuentro cansado y termino rogando á todos los amigos y correligionarios hagan cuanto puedan porque la unión de los republicanos mallorquines sea un hecho siendo ese día el mas deseado, políticamente hablando, para el que tiene el honor de dirigirlos la palabra, y lo señalaremos con piedra blanca, como hacian los antiguos con sus días felices.—He dicho. (*Entusiastas y prolongados aplausos.*)

D. Benito Pomar

S EÑORES: Ese sitio (señalando la tribuna) no me corresponde. Yo no soy orador; ahora soy un héroe por fuerza y si hablo es á ruego de mis compañeros. Seré breve pues, para no molestaros.

En nuestro periódico *Unión Republicana*. . . . y permitidme que os diga de paso que este periódico á pesar de sus enemigos y quiéralo ó no lo quiera Don Pascual seguirá publicándose para defender nuestros principios é ideales. En dicho periódico se lee el siguiente suelto que no tiene desperdicio:

GLORIAS DE DOS DINASTÍAS

Es curiosa esta cuenta que un periódico ha hecho de las pérdidas coloniales que España ha experimentado durante tres siglos.

«Año 1600.--Los dominios españoles eran los siguientes: España, Portugal, Rosellón, Nápoles, Sicilia, Milán, Cerdeña, Flandes, Franco Condado, Baleares, Canarias, Méjico, Terceras, Perú, Brasil, Chile, Paraguay, Plata, Nueva Granada, Guinea, Angola, Benguela, Goa, Mozambique, Calcuta, Ormuz, Camboya, Malaca, Malavar, Macao, Ceilan, Moluces, Filipinas, Antillas.

Con tantos y tan dilatados dominios, la Deuda pública de España era de 100 millones de pesetas.

Año 1700.—Dominios españoles: España, Nápoles, Sicilia, Milán, Baleares, Canarias, América, Filipinas, Antillas.

Deuda pública española, 150 millones.

Año 1800.—Dominios españoles: España, Baleares, Canarias, Filipinas, América, Antillas.

Deuda de España, 1.500 millones de pesetas.

Año 1896.—Dominios: España, Baleares, Canarias, Filipinas, Antillas.

Deuda pública, 8.000 millones de pesetas.»

Si la monarquía continúa, es posible que hay quien escriba pronto:

1900.—España.—Deuda pública, 20.000 millones.

Vergüenza, ninguna. (*Sensación.*)

Esto que habeis oído es rigurosamente histórico. Nosotros los republicanos no hemos contribuido ni en poco ni en mucho á tanta desmembración de nuestro territorio español. Verdad que en Cartagena lo hicimos bastante mal, muy mal y por un perro que matamos nos llamaban ya mataperros. Nos entretuvimos en hacer pasear unas cuantas fragatas por las aguas de aquel puerto y quizás si se hubieran levantado los franceses durante la revolución, es probable que Martínez Campos no hubiera restaurado la monarquía, faltando al juramento que tenía hecho de defender la República de entonces, que era un gobierno legal y sin duda hoy tampoco haría sombra á un ilustre y querido paisano nuestro el valiente general Weyler á quien envío desde aquí un afectuoso y entusiasta *Saludo*. (*Aplausos.*)

Dícese que desde la restauración nadamos en la abundancia y en la prosperidad, que hemos demostrado ante el mundo lo que somos y valemos con la realización del empréstito patriótico al seis ó siete por ciento. No lo sé, pero lo único que observo es que los cambios no bajan, que en los tratados y cuestiones económicas vamos sin rumbo fijo y que..... nuestra peseta no vale más que tres reales. Esto es lo que pasa con tanta riqueza, con tanta prosperidad y con tanto patriotismo.

Termino porque no es justo moleste más vuestra atención. Deseo que los republicanos, todos sin distinción de calificativos, se unan. Siendo vivamente no ver en este sitio á amigos queridos y compañeros, pues con todos hemos de procurar fundar una república de orden y de justicia, una República que todas las clases sociales acepten; una República exenta de egoísmos y ambiciones personales; una República, en fin, que haga la verdadera felicidad de nuestra patria.—He dicho. (*Prolongados aplausos.*)

D. Jerónimo Pou

CORRELIGIONARIOS: No ha trascurrido un año todavía desde que nos congregamos en este mismo local, animados por el deseo de formar un gran partido en el que fuese lazo y prenda de unión el entusiasmo con que todos anhelamos el pronto y feliz advenimiento de la República.

Lo que era entonces fecunda y patriótica aspiración es hoy una hermosa realidad; unidos estamos, olvidados quedan por ahora aquellos programas y aquellas fórmulas que durante tanto tiempo levantaron mil recelos y desconfianzas entre nosotros. Aquel pensamiento que hace un año nos congregaba, produce hoy en toda España un formidable movimiento de opinión, del cual ha de surgir algo práctico y eficaz que transforme, y perfeccione la Unión pactada en Madrid, inactiva y estéril por el bagage de fórmulas y organismos que han venido estorbando su marcha y sus iniciativas.

Por lo que á Mallorca atañe habeis visto como á impulsos de un

pensamiento práctico desinteresado y patriótico, renació en pocos meses el partido republicano y como al calor de ese nuevo hogar, donde es posible la vida, la actividad y el movimiento acude la juventud, pletórica de entusiasmo que con galana frase trasmítia hace un instante á toda la concurrencia.

Al saludar á estos jóvenes, que hoy por primera vez han mostrado en público que tienen su corazón abierto á todos los nobles sentimientos, y su inteligencia á las más elevadas inspiraciones, siento lástima inmensa hacia otros jóvenes, generación enteca y ruin que apenas salida de los centros universitarios, escribe al dorso de los títulos académicos, la humillante solicitud con que se mendiga una plaza, entre la servidumbre de cualquier cacique. (*Aplausos.*)

Consuela y rejuvenece dirigir un saludo á los que toman puesto en las filas de la democracia republicana, porque su presencia entre nosotros viene á demostrarnos que los frios hálitos de corrupción extendidos por la Monarquía pueden alcanzar á los menguados, á los pobres de carácter y de dignidad, pero no á esos otros jóvenes que emprenden resueltamente el camino, guiados por la conciencia, impulsados por los ideales sublimes de patria, honor y libertad.

Partidos que como el republicano alientan siempre por un hermoso ideal, sobreviviendo á todas las pruebas y á todas las persecuciones, llevando en sí los elementos necesarios para renacer fuertes y poderosos, acaso cuando se les considera en el periodo agónico, agena su fuerza á los miserables repartos de botín, no pueden, no deben entregarse jamás á un quietismo suicida, no tienen derecho al reposo, ni al desaliento, y si las personalidades grandes ó pequeñas, que en ellos ostentan alguna representación, no saben ó no quieren comprenderlo, intentando en mal hora hacer parada y fonda en cualquier oasis del camino, pronto quedaran á distancia como la piedra cubierta de musgo, que en vano pretendía detener la caudalosa corriente.

En periodos de renovación, cuando las ideas nuevas se condensan, toman formas concretas para encarnar en la realidad, tropiezan con las resistencias de los viejos sistemas, instituciones caducas, sin arraigo en las conciencias, pero fuertes todavía por los intereses creados á su sombra y en estos periodos los nuevos partidos, solo por un camino alcanzarán su objetivo, la agitación, el movimiento, la lucha. Lucha

que fatal y necesariamente ha de traducirse en hechos de fuerza, porque fuerza se necesita para remover lo inerte y lo caduco, para extirpar los intereses bastardos que, como la mala hierba, echan raíces con suma facilidad, fuerza se necesita para arrancar de cuajo el viejo tronco, resto carcomido de esplendorosa vegetación, que ocupa todavía el sitio donde han de arraigar y desarrollarse las ideas nuevas del porvenir. Hechos de fuerza que empiezan por intentonas y fracasos, pero luego, á medida que la sangre de los mártires remoja y ablanda la tierra, queda más fácil el esfuerzo definitivo, para remover el obstáculo que impide la nueva plantación.

Organizar el partido para estas luchas, no desmayar, ni descansar hasta conseguir que el resultado corresponda á los sacrificios, ha de ser atención preferente de los que en Madrid y en provincias fueron honrados con la confianza de los demás; y como esta es época de obrar, por ahora no debemos agruparnos alrededor de los más sabios, sino de los más activos, resueltos y decididos. En las palpitaciones del pueblo republicano encontrarán nuestros directores inspiración para su conducta; en los gritos anhelantes arrancados por el sufrimiento, que de todas las provincias llegarán hasta ellos, verán lo urgente del remedio, habrán de comprender que no se curan males tan hondos, que no se salvan las grandes crisis nacionales con capítulos de amena filosofía ó con invocaciones más ó menos elocuentes á la paciencia. En situaciones como la que atravesamos, la paciencia es la virtud de los cobardes y ni aun con ella se evita dejar la propia carne en las ruedas de la máquina, ni que el pueblo español sea cruelmente sacrificado en los altares de la Restauración. (*Muy bien.*)

Hasta nuestros más elevados personajes, hasta nuestros más respetados directores, hasta las últimas filas del partido republicano, alcanzan las salpicaduras de sangre y las maldiciones de las víctimas. ¿Es posible permanecer sordos mucho tiempo? ¿No contamos los que han caído, no adivinamos los que todavía han de caer en Cuba y en Filipinas? ¿Acaso no desfilan diariamente ante nosotros centenares de madres con los ojos enrojecidos por eterno dolor? Y tantas víctimas, innumerables como los granos de arena que levanta el huracán en el desierto, no caen, no, inmoladas en aras de la patria, por el honor de la nación española, van á la muerte, al sacrificio por las conveniencias,

por los intereses de la política restauradora: La Monarquía restaurada, genuina representación del hecho brutal con todas sus consecuencias, vive y se sostiene por la corrupción de las conciencias; la Monarquía restauradora necesita para sostener la dorada balumba de sus instituciones, para alimentar la turba insaciable que la rodea, extender sus manos sórdidas y avarientas sobre los tesoros de Cuba y de Filipinas, como necesita agotar y estrujar los elementos productores de la Península; ídolo feroz se alimenta de oro y de sangre y no queda ya oro suficiente en España, ni pueden las madres españolas parir bastantes hijos para saciar el hambre eterna de la Monarquía. (*Aplausos.*)

Tratados los indígenas en Filipinas, como bestias de carga fuera de las leyes de la humanidad, explotados y oprimidos por los frailes, vencieron al fin sus temperamentos apocados lanzándose á la rebelión. Cansados los cubanos de la rapacidad monárquica y de ver sistemáticamente desatendidas sus representaciones, resonó en el Baire el grito de guerra y á la una y á la otra colonia, va el pueblo español á redimir con su sangre los crímenes de la Monarquía. Al entretanto, aquí y en la Península se resucitan los horrores inquisitoriales que en otras épocas inventara el negro fanatismo, una legión de esbirros y verdugos aplican la tortura á cientos de infelices, inocentes ó criminales, ni siquiera se toman el trabajo de distinguir. En Novelda fueron cobardemente asesinados algunos de nuestros correligionarios y mientras aquende y allende el mar se desarrollan esos dramas terribles, cuando la prensa de las naciones civilizadas formula enérgicas protestas en nombre de la humanidad, ved, en que momento más oportuno señores, se les ocurre á los ilusos ó á los egoístas; decir á las madres españolas, decir al pueblo español: «Dejad que la Monarquía devore vuestros hijos, dejad que la Monarquía malgaste vuestra última peseta, sería antipatriótico turbar ese festín canibalesco.» Esto es inaudito, esto es un colmo. Yo no sé quien es más infame, si la restauración que acosada de hambre rabiosa se está dando un hartazgo de carne humana, ó el que tiene bastante linfa en su cuerpo para presenciario con tranquilidad y predicar la paciencia. (*Aplausos.*)

Los gobiernos restauradores no se dan punto de reposo en perseguir y vejar á todo el mundo, en dictar leyes draconianas con las que jueces y golillas de diversos colores encarcelan y atropellan á los nues-

tros; el Ministerio público que no sabe encontrar artículos en el código aplicables á los concejales ladrones, malgasta su lápiz, su tiempo y su cerebro en formular denuncias contra periódicos republicanos, ¡inútil empeño! menguados atropellos! el silencio no **debe** hacerse ni se hará y aun cuando veamos redacciones en masa secuestradas en la cárcel, los crímenes de la restauración saldrán á luz todos los días y la conciencia pública conoce y señala todas las figuras grandes y pequeñas que componen ese cuadro de fariseísmo. En tales circunstancias, ante ese conjunto de horrores, ante gobiernos que solo representan facciones en el poder, nuestro silencio, nuestra inacción, nuestra paciencia, no será patriotismo, puede únicamente significar complicidad ó cobardía. (*Murmillos de aprobación.*)

Paciencia, sí, pero no ahora, más adelante, después del castigo, cuando se haya exigido y sea efectiva la responsabilidad, contra los provocadores de la guerra por altos y encumbrados que los veamos hoy; cuando no queden en todo el territorio de la patria, españoles reducidos á la condición de bestias, verdugos y sayones que afrentan á España, ni se otorguen recompensas á los asesinos; cuando los municipios y demás corporaciones no sean terreno fértil para los chanchullos, ni los caciques árbitros de honras, vidas y haciendas; cuando los tribunales de justicia sean independientes y respetados, cuando en el ejército no impere el favoritismo y los generales de la patria no vean su honor en lenguas de mesnaderos y de bien retribuidos calumniadores; cuando el sufragio no sea una farsa representada por tahures y juglares, ni los parlamentos ejerzan oficios de prostituta vendiendo sus favores al mejor postor; cuando vayan á llenar cárceles de funcionarios ladrones y el país no sea presa de políticos sin conciencia; cuando, en una palabra, tengamos un gobierno que cuide, ante todo, de sanear la corrupción que invade y pudre todos los organismos del Estado, entonces podremos tener paciencia mientras la República vaya planteando las reformas destinadas á regenerar esta postrada nación. (*Aplausos.*)

Tengámosla también ahora y sean los prohombres los primeros en predicarla y practicarla dando á todos un buen ejemplo, en lo concerniente á olvidar agravios, acallar rivalidades, envidias y rencores, relegar á último término programas y organismos parciales, útiles tal

vez mañana, perniciosos actualmente y anti-patrióticos; generadores de exclusivismos y de intransigencias y después que durante mucho tiempo hemos escandalizado al país con la exhibición de tantas pequeneces, venga ya de una vez algo práctico que determine nuevos rumbos y mientras nuestros hermanos luchan heroicamente en Cuba para mantener la unidad de la patria puesta en peligro por la Monarquía, trabajen las eminencias de la Junta Central para reconstituir la unidad del partido republicano, que en ello también va envuelta la honra de España, preséntense unidos, unidos de verdad á impulsos de una aspiración suprema, adoptando procedimientos eficaces, dediquen á la obra revolucionaria toda la inteligencia de que les dotó la naturaleza; todo el saber que arrancaron á la investigación y al estudio, todos los prestigios de que les rodearon el afecto y la confianza de sus correligionarios y alienten por fin, que ya es hora, en idénticas aspiraciones que el pueblo español «La inmediata redención de la patria por la República.»

No basta para conseguirlo. ¡un año de labor perdida! formar uniones nominales, sin fines concretos ni procedimientos de energía y continuar mirándonos unos á otros con recelo, no basta reunir un Areópago de fósiles en cuyos labios encontramos siempre el mañana ilusorio del perezoso. Cuando la «Unión» así formada pretenda estancarse en la más estéril pasividad, debemos muy pronto relegarla al olvido, como se relegan al desván los viejos trastos inservibles después de dar de sí cuanta utilidad pudo arrancarles la más extremada economía. Uniones formadas exclusivamente para fines electorales, pretendiendo pacíficas delicias en la moderna Capúa, serán siempre ayuntamientos híbridos, ensayos de la capilla Sixtina que vendrán á molestarnos con sus voces atipladas, todo eso será muy útil á la Monarquía para adormecer los entusiasmos del pueblo español. Con plquetas de cartón pintado no se derriba el edificio aunque sea ruinoso y si esperamos á que se derrumbe por sí solo es muy posible que nos sepulte á todos entre sus ruinas y entonces en los mismos solares de la restauración levantará sus castillos el absolutismo. (*Muy bien.*)

Ni las humillaciones que nos inflige el extranjero, ni los asesinatos de Novelda, ni las matanzas de Cuba y de Filipinas, ni los grandes escándalos administrativos han sido fuerza bastante para que la «Unión» que hace un año se pactó, mostrara el color de la sangre que circula

por sus venas, mostrara que tiene huesos, músculos y nervios, preguntémosle si los tiene ¿para cuándo los guarda? si no los tiene ¿para qué sirve?

Ni trabajó, ni dejó trabajar á los demás, ni organizó elementos de acción, ni toleró que nadie los organizara viviendo como un obstáculo entre la Monarquía y los que á todo trance quieren acabar con esa restauración de calamidades y desastres. ¿Qué se han propuesto? Sabelo Dios, á nosotros nos basta saber que ni á esta ni á otras provincias se ha dirigido la Junta Central recomendando la organización de fuerzas revolucionarias, la acumulación de elementos para el hecho revolucionario, justa es pues nuestra protesta por todo ese tiempo tan miserablemente perdido.

Acordaron el retraimiento y se cruzaron de brazos satisfechos y tranquilos, igual que si España después de haber acordado combatir en Cuba y en Filipinas, durmiéndose sobre el acuerdo, olvidara cubrir aquellos territorios de bayonetas y de cañones. El retraimiento es el punto de partida, la revolución es el objetivo. ¿Qué pensarían los eternos aspirantes á diputados y concejales si el partido les dijera: «Hemos acordado proclamaros candidatos, pero no queremos votar.»—Hemos acordado la revolución, pero no queremos luchar; he aquí todo el programa que hasta hoy ha ofrecido la Junta Central y naturalmente los republicanos han demostrado que no estaban satisfechos. Algo más debe hacerse; la «Unión revolucionaria» y no se asusten los timoratos, no pretendemos que todos los que de ella formen parte, hayan de empuñar el fusil y tomar parte en el hecho de fuerza, que así como la Jefatura del Estado, representada por una débil mujer, no necesita ponerse al frente de los batallones y no faltan sin embargo un Weyler ni un Arolas que sostengan con brio el honor de la bandera, puede y debe la «Unión» tener sus caudillos para la guerra, éstos han de dirigirla en los momentos en que se debe obrar, sin necesidad de sacar de quicio á los que, con gloria también, pueden prestar grandes servicios en otra esfera menos peligrosa y más adecuada á sus aptitudes.

Dos fuerzas, dos factores han de concurrir para llegar al resultado que anhelamos. Uno de ellos los estadistas, los apóstoles, los que dentro y fuera de la Unión, representan el ideal republicano; el otro los elementos de acción, los encargados de romper los viejos moldes, de

vencer las resistencias y dejar expedito el campo para que sobre las ruinas de lo caduco puedan levantarse los organismos que han de dar vida al nuevo ideal. Es igualmente necesario el concurso de ambas fuerzas, si bien que cada una tiene su momento indicado para intervenir. Esta es época de obrar; intervengan pues los elementos de acción, callen y esperen los demás. La Unión á que aspira el pueblo español, ha de ser esencialmente revolucionaria, la organización especialmente formada para el hecho de fuerza y los hombres de la Junta Central yerran lastimosamente el camino, cuando en estas circunstancias, pretenden anular, reducir á la impotencia; impedir que se organicen fuerzas para el hecho revolucionario; de este modo se inutilizan ellos también; en vez de aportar á la obra de todos, sus necesarios y útiles servicios, se nos presentan como una fuerza negativa, levantándose como obstáculo maldito entre la República y la restauración. (*Aplausos.*)

Abrumadoras eran las responsabilidades del 73. A todos los soberbios, á todos los intransigentes, á todos los egoístas las culpas alcanzaban por igual, sin embargo, el pueblo republicano olvidó y perdonó, pero aquel olvido generoso no puede ni debe repetirse ante nuevas responsabilidades porque ya en este caso no sería generosidad; sería harto sobrada candidez. Del campo republicano deben desaparecer para siempre los dioses intangibles, háganse cargo de esta realidad cuantos pretendan alimentarse de incienso en los altares, quedan ya muy pocos brazos y éstos débiles y anémicos que se presten á mover el incensario; además las lágrimas de las madres y la sangre que derraman nuestros hermanos van apagando el fuego místico que con tanto fervor alimentara la más candorosa idolatría.

Las adhesiones prestadas en principio á la llamada Unión que se pactó en Madrid, ni en esta ni en ninguna provincia de España pueden significar acatamientos inconscientes y serviles. Hemos considerado aquella Unión y su primer acuerdo el retraimiento, como una base, punto de partida ó iniciativa para llegar pronto á otra Unión más eficaz y más activa, cual requieren las circunstancias: la revolucionaria, en la que han de caber todos los republicanos de buena voluntad sin peligro de tropezar con fórmulas y moldes que no tienen otra razón de ser, que el dudoso provecho de algunas personalidades.

No son más palabras aislada protesta destinada á perderse en el

vacío, que si de autoridad carecen por ser mías, alguna fuerza tendrán como eco rudo y franco del soldado, unidas á las que de otras provincias y de labios más autorizados, lleguen hasta la Junta Central recordándole las aspiraciones y deseos de todo un pueblo.

Ante las corrientes de opinión que tan claras y enérgicas se manifiestan en toda España, es natural que redoblen sus esfuerzos, los que titulándose republicanos se encuentran bien hallados bajo la para ellos, provechosa tutela de la Monarquía, á fin de evitar á todo trance la organización de elementos revolucionarios. Vivid prevenidos contra sus hipócritas predicaciones. Antes, mucho antes de que estallaran las guerras coloniales, pero cuando vivía en pleno régimen de inmoralidad, bajo la férula brutal del caciquismo y eran fáciles de prever los desastres posteriores, algunas patrióticas intentonas, selladas con sangre de nuestros correligionarios, vinieron á turbar la orgía restauradora y entonces decían esos hombres «es natural el fracaso, las revoluciones han de estar bien justificadas y por hoy no existe motivo bastante grave para justificarla.» Desde entonces acá han estallado las dos guerras provocadas por la Monarquía, hemos presenciado horrores y asesinatos como no ocurren ni en Turquía, ni en Marruecos; no me sorprendería que aun hoy los cínicos, calificaran de antipatriótico cualquier movimiento revolucionario que viniera á turbar ó terminar esa política de exterminio y devastación. (*Muy bien.*)

¿Hasta qué punto puede bajar el nivel moral de ciertos hombres? Hace algunos años parecía que habíamos llegado al último límite, que se había agotado la facultad de sufrir y los que se preciaban de honrados y de patriotas se acordarian de su honra y de su patria. Nada sucedió y de entonces acá ¡qué descenso tan rápido! ¡qué modo de rodar tan espantoso por una pendiente de cieno y de sangre! ¡qué larga estela de infamias vamos dejando en ese funesto viaje hacia lo negro para que en su día pueda recordarlo la historia! y cuando allá, en tiempos venideros, algún espíritu investigador emprenda trabajos de exploración á través de ese período de veinte y cuatro años y encuentre en todas partes listas fabulosas de embargos practicados á instancias de un fisco insaciable; cuando observe que en esta época la honradez, el patriotismo, la consecuencia fueron considerados como signos de tontería ó estupidez; cuando vea por do quier restos destrozados de industrias,

comercio, agricultura; espectáculo semejante al que ofrece el campo de batalla abandonado por innumerables legiones de lobos y de buitres; cuando se alzen ante sus ojos figuras horriblemente mutiladas, con los miembros retorcidos por el dolor, ostentando en sus cuerpos señales indelebiles del tormento; cuando allá en el sitio destinado á lo que sobra tropieze en revuelto montón girones de togas y bordados de oro deslustrados por el cieno, todo un ritual de convencionalismos cuyas páginas chorrean lágrimas y sangre, al contemplar este vasto campo de muerte blanqueado por los esqueletos de tantas víctimas, cortada su fúnebre monotonía por las ruinas de tantos hogares enlutados, podrá escribir en el libro de la historia, «por aquí pasó la restauración, por aquí pasó la Monarquía».

Si el espectáculo le deja fuerza y alientos, continuará sus exploraciones estudiando la parte alegre y triunfante de esta época, podrá deslumbrarse ante el esplendor de las fiestas palatinas; saludará respetuosamente al ladrón ennoblecido y glorificado, analizará improvisadas fortunas; verá la traición convertida en sistema, el servilismo en aptitud, la desvergüenza en preciada cualidad, la elocuencia disfrazando la cobardía, el botín como único objetivo de gobierno, las trágicas hazañas del bandido convertidas en pacífica y lucrativa explotación de escandalosos monopolios y al ver el bullicio, la algazara, el impúdico desenfreno de estas gentes, podrá esculpir en la misma página de la historia «estos son los asesinos que asolaron aquel campo y cubrieron de luto los hogares». (*Aplausos.*)

Trazado así á grandes rasgos el cuadro de tristezas que ofrece nuestra patria y siendo este día oportuno para decir verdades, he de exhibir también en la picota á los que por su pasividad vienen siendo cómplices en toda esta obra de infamias. Hablemos, pues, un rato *de eso* que llaman masa neutra, mejor masa inerte que sirve de lastre á todos los malos gobiernos, montón anónimo de maldicientes, que en el movimiento social representa una aglomeración inmensa de egoismos y de cobardías, muellemente abigarrada en medio de la que se esconden en gran número, los que transigen con el crimen productivo, defraudadores del Estado, ocultadores de la riqueza, inspiradores del mal y aduladores del éxito, obstáculo formidable que á todo trance es preciso atacar y conmover para conseguir la purificación del ambiente. A los

carlistas debemos combatirlos con todo el entusiasmo que nos inspiran nuestros ideales, a los restauradores debemos combatirlos fuertes en el derecho que a la víctima asiste para revolverse airada contra el verdugo, a la masa neutra debemos combatirla también aun venciendo la repulsión que inspira lo ruín y lo cobarde, preciso es sacudirla y manosearla hasta arrancar de sus entrañas el torpe egoísmo, clavar sin misericordia el bisturí en ese montón inmenso de carne enferma, cortar y sajar hasta darles formas humanas, hacerles un corazón para que sienta, un cerebro para que piense, hostigarla, fustigarla sin descanso, único modo de hacerle comprender que los derechos políticos de un pueblo, representan deberes ineludibles y sagrados para el ciudadano.

Descontemos de la censura, así lo requiere la justicia, a todos aquellos que, faltos de medios, de instrucción, de aptitudes, no pueden influir de un modo activo y eficaz en la solución de los problemas político-sociales. Son éstos irresponsables de sus actos y por su desdichada suerte víctimas invariables de los errores de todos; contra todos tienen indiscutible derecho de formular sus quejas, eternos menores de edad, hasta los que como primera obligación de la República, ha de extender los beneficios de la instrucción obligatoria y de la educación política, dándoles con ello conciencia y personalidad. Desheredados perpetuos que expiando ajenas faltas, en el campo y en las ciudades ven sus hijos, violentamente arrancados del hogar, su trabajo, su privación y sus fatigas, destinados a satisfacer las codicias del infame explotador. No luchan éstos por un ideal político porque no tienen armas ni medios para luchar; todas las horas de su triste vida las absorbe el trabajo ó el sufrimiento, no extrañemos pues, y seamos indulgentes si los vemos mansos y humildes soportando la servidumbre, sin fuerzas para recabar su dignidad de hombres y de ciudadanos ó crispados los puños agitarse furiosamente en los delirios de la calentura.

Lanzando la acusación a otro blanco hay que dirigir la puntería, a todos los que teniendo armas, medios y posición podrían influir en el movimiento político y social del país, haciendo pesar su abrumadora masa al lado de las reivindicaciones justas, y sin embargo consideran torpemente que usan de un derecho, encerrándose en cobarde pasividad, consintiendo en silencio todos los crímenes del poderoso, o encogiéndose de hombros ante las desdichas ajenas y pretenden luego salir

del paso, justificar su actitud, condenando por igual todos los hombres políticos, todos los partidos, todos los ideales. Catones de comedia; puros y honrados, según ellos mismos dicen, porque están alejados de la política, pero sin escrúpulos cuando la ocasión se presenta, para sacar provechos de cualquier chanchullo político; entre estas gentes encontrareis á muchos de los que niegan sistemáticamente sus auxilios á cualquier empresa útil, industrial, comercial y agrícola y reservan sus capitales para facilitar y aprovechar cualquier negocio turbio de la política. Más infame que la prostituta, la vieja madre cinica que explota la prostitución de su propia hija. Verdaderamente críspala los nervios su hipócrita declamar! si así son ellos puros y honrados, si en el vasto campo de las luchas sociales y políticas, desde el fanático ultramontano, hasta el más furioso anarquista, no encuentran partido ni doctrina que les agrade ¡por todos los santos ó por todos los diablos! salgan á la luz de una vez, inventen programa y doctrina á su gusto, levanten bandera, expongan posición; tranquilidad y vida para implantarlas, que si son puras y honradas, aun siendo ellos muchos, encontrarán muchísimos auxiliares en el campo de la política, que se pongan resucitamente á su lado en la contienda. (*Muy bien.*)

Pronto han de tocar las consecuencias de su estéril y funesta conducta, aprendiendo á su costa que no impunemente se consienten y aprovechan durante veinte y cinco años, las inmundidades y las infamias de los gobiernos. El momento, pues, parece oportuno para aplicarles enérgicos correctivos, para cruzarles la espalda á latigazos, precisamente ahora que el azote restaurador se va extendiendo á todas partes. Hasta hoy la turba neutra encastillada en su insensibilidad, ha presenciado como iban sucumbiendo en la lucha, los que al pelear por un ideal político pretendían evitar á la patria los desastres y las verguenzas que estamos pasando, le ha sido fácil permanecer sorda á los quejidos de angustia que la tortura arrancaba en Montjuich y á las protestas que las naciones civilizadas formularon en nombre de la humanidad, con igual indiferencia cobarde ha sufrido los insultos del extranjero y con aterradora frialdad ve las lágrimas de los que pierden seres queridos en fratricidas guerras; pero pronto, señores, tendremos el gusto de oír el vocerío destemplado de esta gente sin entrañas, tan pronto como las fatales consecuencias económicas de Cuba y de Fili-

pinas, tengan su reflujo en la Península, y como esto no puede tardar, entonces, cuando la Monarquía clave las uñas en la única parte sensible de la masa neutra, el bolsillo, podremos mitigar el sufrimiento y entretener nuestra amargura, escuchando el coro plañidero de los imbéciles que se consideraban perpetuamente al abrigo de la tempestad.

Mientras ocurren tantas cosas sin que la masa híbrida se altere ni se conmueva, desde el poder se viene organizando y tejiendo cautelosamente la obra reaccionaria, preparando el terreno a un partido poderoso, que acecha vigilante el momento oportuno para lanzarse sobre este desventurado país.

El régimen absolutista impera de hecho en la Gobernación de España, representado por la omnipotencia ministerial, por el relajamiento y prostitución del sistema parlamentario y por el feudalismo de tanto cacique como saquea, oprime y ahorca un pueblo cobarde, falto de energías para romper este nuevo género de vergonzosa servidumbre y de arranques cívicos para derribar de un golpe, a tantos Judas que amordazado lo arrojan a los pies de sus verdugos. Fácil ha de ser andar el poco espacio que falta para dar forma de derecho al régimen absolutista y sea que el carlismo genuino representante del sistema, consiga con un leve esfuerzo imponer su candidato, sea que la Monarquía restauradora abandone hipócritas disfraces, los resultados para la democracia española, para las libertades a tanto precio conquistadas, han de ser igualmente funestos y desastrosos.

A tan triste situación han contribuido los que desde el campo republicano pretenden todavía encerrar la redentora idea, en los viejos moldes petrificados que ellos mismos destrozaron en Cartagena, y vendió luego la soberbia en la vergonzosa jornada del 3 de Enero. A la historia pertenece el recuerdo de aquellas fórmulas; a la República la misión de darles nueva vida; hoy, como he dicho antes, no tienen más fundamento, ni razón de existencia que satisfacer ridículas y anti-patrióticas vanidades, alcanzar sonrisas de la agradecida Monarquía ó encubrir la inacción y la flojedad.

Sea de ello lo que fuere, absolutismo carlista ó absolutismo con la Monarquía restauradora, para los que no han de mendigar sonrisas ni mercedes de la una, ni de la otra realeza, la crisis únicamente puede resolverse por la revolución. Nos adormecieron demócratas traidores

con la falsa idea de que tal retroceso no era punible en España; hicieron coro republicanos cobardes, calificando de antipatriótico cualquier esfuerzo redentor: hoy tocamos las consecuencias aun cuando el absolutismo ejerza su acción desde la sombra, mañana se presentará en toda su desnudez desde las columnas de la «Gaceta».

Weyler tiene para la restauración un vicio de origen; no pertenece á la pña de Sagunto. Pensaron muchos en la posibilidad de ser gratos á la Monarquía, sin trocar el glorioso uniforme de general español, por la librea palaciega y la realidad brutal se encarga de arrancarles á tan fantásticas ilusiones. Blanco y Weyler, ambos resultan sospechosos á la reacción, que contra ellos lanza iracunda la prensa venal y sin que el fracaso político de Blanco justifique la crudeza del ataque, ni los repetidos triunfos de Weyler alcanzan á impedirlo, se pone en tela de juicio, la lealtad del uno, la moralidad del otro, el honor de los dos y con toda esta algarada de infamias y de calumnias se arrancan al mismo tiempo cien girones á la honra española. (*Muy bien.*)

¿Qué importa á los restauradores el honor nacional?

Tiempo hace que lo están vendiendo por partidas. Hicieron del honor español un argumento bufo en aquella farsa trágico-ridícula de Melilla; fué después vil mercancía repartida entre Mora y algunos indignos españoles; anduvo más tarde en lenguas de los Sherman y de los Camerón y todavía están en la cárcel algunos patriotas que protestaron contra el ultraje. Recientemente se representa una comedia de reformas que buenas ó malas, otorgadas por un partido que jamás las inscribió en su bandera, solo representa la humillación ante el extranjero y en una palabra, esa restauración que tantos sacrificios pide, profanando el santo nombre de la patria solamente puede pedirlos en nombre de la crueldad y de la codicia.

Poca observación se necesita para ver los preparatorios. Campañas difamatorias contra dos generales porque no simbolizan la nota reaccionaria. Blanco apesar de tener visada su hoja de servicios en Sagunto, inspiró alguna vez su conducta en ideas relativamente liberales y humanitarias; de aquí su estrepitosa caída porque la Monarquía necesita ante todo, servidores ciegos con entrañas de fiera.

Después de lo ocurrido á Blanco, como quien dice á uno de la casa, por sus deslices relativamente liberales y humanitarios, no son de

extrañar los pocos miramientos que se guardan á nuestro compatriota y apesar del prestigio de que le rodean sus indiscutibles triunfos y del apoyo que le presta la opinión honrada, temo que han de ser débil escudo para Weyler, el día en que á la Monarquía le convenga postergarlo á cualquiera general palaciego.

Mientras la reacción restauradora se afana en estas intrigas y trabajos, el absolutismo carlista prepara y organiza sus fuerzas, circula profusamente su manifiesto y espera el momento oportuno para levantar pendón de guerra. Del choque entre la restauración y la legitimidad, de este edificante cuadro de familia tantas veces reproducido en España, ha de resultar desgraciadamente un nuevo quebranto para la patria y sea quien fuese el vencedor, el triunfo traerá envuelta una tremenda agravación de todos los males que sufrimos. Las circunstancias son muy críticas y los republicanos deben estar alerta.

En esta general ruina de todo sentimiento de honor, y de patriotismo, en este atrofiamiento absoluto del sentido moral, queda aún algo sobreviviendo al naufragio y al saludar la venerada memoria de Villacampa, Cebrián, Mangado, Ferrándiz, Velles, los sargentos de Numancia, las víctimas de Novelda y tantos otros mártires de la buena causa, he de saludar también al ejército, honra y prez de la nación española, á los que en él fueron siempre heroicos soldados de la patria y pese á las artes corruptoras de la restauración, no ha de convertirlos jamás en serviles mesnaderos de la Monarquía.

Pocos ó muchos no importa, miremos cara á cara los acontecimientos, preparémonos á todos los peligros, aguarden en sus retiros los pacíficos porque las fuerzas republicanas no pueden cuidar de la impedimenta y vayan á ocupar un puesto de honor cuantos al grito de patria y República sientan fé y entusiasmo para una lucha, en la que no se ha de pedir, ni se ha de otorgar misericordia.—He dicho. (*Grandes y prolongados aplausos al terminar este discurso.*)

D. Antonio Marroig

C IUDADANOS: si alguna vez ha sido fácil reasumir las ideas expuestas en una reunión, es seguramente en la presente. Todos los oradores que han usado la palabra, aunque por distintos caminos y por muy diversas deducciones, han dirigido todos sus esfuerzos á una sola idea, unión. Unión íntima, unión leal, unión verdadera.

Cuando un predicador sube al púlpito, principia siempre con un latinazo por vía de exordio que es la condensación del discurso que va á pronunciar; yo no soy erudito, no puedo hablaros en latin y lo haré en nuestro dialecto nativo.

*Medastres, sogres y nores
n' eurián de fer un foch
que cremás, á poch á poch
y que durás moltes hores*

Esto no es exordio, tomadlo como queráis; difícilmente encontrareis

en ningún idioma una idea mejor expuesta con tan pocas palabras y de una manera tan gráfica y expresiva.

Efectivamente ciudadanos, cada día vemos en la práctica lo muy dispuestas que están casi siempre estas entidades á reñir campal batalla y destrozarse mutuamente. Desgraciada de la que después de sufrir madrastra tiene que vivir con una suegra como hay muchas; más le valiera no haber nacido. Reunamos pues estas tres personificaciones y supongamos que la nuera está en estado interesante y antes de su alumbramiento se empeña la suegra en que el color del vestido del que todavía ha de nacer, sea encarnado, la madrastra lo quiere verde para indicar la esperanza y la madre exige que sea blanco, por ser símbolo de pureza; colocadas en esta actitud ninguna cede, cada una quiere imponer su criterio y constantemente sostienen encarnizadas luchas, sin poder llegar á un acuerdo que transija sus diferencias.

Y pregunto yo á todos vosotros, ¿si tal vierais, os bastaría el concepto de madrastra, suegra y nuera para explicaros la aberración de reñir por una cosa tan baladí como el color del vestido de un sér que no ha llegado aún y sólo está en perspectiva? Seguramente que no. Por más que os hicierais cargo del carácter de estas tres entidades dispuestas siempre á la brega, añadiríais que estaban locas y locas de remate, pues solo así se comprendería su actitud; pues esto ciudadanos ha hecho el partido republicano por espacio de veinte y cuatro años y esto continúa todavía haciendo una parte de él. Madrastra, suegra y nuera, loca, por añadidura, han sido las diferentes fracciones del gran partido republicano. (*Muy bien.*)

¿Cómo explicarnos la conducta que hemos seguido? Los partidos políticos en la oposición se unen y se depuran, en el poder se fraccionan y dividen, nosotros nos hemos dividido y fraccionado en la oposición y en el poder ¿Porqué?.... Meditadlo ciudadanos, recordad la historia y vaivenes del partido republicano, la guerra que mutuamente se han hecho sus más significadas personalidades y sus distintas fracciones y no sacareis ni podreis sacar otra consecuencia lógica (aunque rara) sinó que, guiados por acendrada fé, por excesivo celo y para decirlo gráficamente, por *el ciego fanatismo* en sus ideales respectivos, sin darse de ello cuenta, sin meditarlo, sin quererlo hacer, se han encontrado envueltos y hasta cierto punto arrastrados á esta guerra mutua,

intestinal, llevada hasta el extremo de hacerles y hacernos á todos olvidar el enemigo verdadero y no ver enfrente más que nuestro hermano sobre quien hemos descargado nuestras iras y agotado nuestras fuerzas para destruirle.

No es este ciertamente ciudadanos el lugar apropiado, ni esta ocasión la más propicia, para echarnos en cara las faltas del partido republicano, pero así como en el orden físico se dice que la práctica es la madre de la teoría, en el orden moral yo os digo que la experiencia es la madre de la ciencia, y por esto deseo que experimentemos sobre nosotros mismos, para que los pasados errores sepamos convertirlos en futuros aciertos. Las divisiones entre republicanos, la guerra y desconfianza mútuas, son hijas del fanatismo y con fanatismo no se vá á ninguna solución conveniente y gloriosa. (*Aplausos.*)

Comparad sinó la situación del partido republicano en las localidades donde no han echado profundas raíces nuestras divisiones con aquellas otras en que han arraigado profundamente y os convencereis de mi aserto. Tomemos por punto de comparación las dos capitales más próximas é importantes, Barcelona y Valencia. En la primera hemos visto un partido republicano potentísimo con inmensa mayoría en toda la provincia, pero fraccionado y dividido en todos sentidos, intransigente siempre y sin preocuparse más que en el mútuo destrozo; siguiendo por este camino ha perdido su representación importante en la provincia y el municipio y si ha conservado su importancia en la representación á Cortes débela á la inmensa mayoría que tiene en el país y á que en los momentos de lucha han sabido, algunas veces, olvidar sus diferencias. En Valencia los republicanos se encontraron en muy mala situación después de su algarada cantonal. Desconfiando cada uno de todos sus correligionarios, recelando hasta de su sombra (como que la Junta Cantonal había sido presidida por el arzobispo y de ella formó parte el marques de Comillas) completamente desorganizado, al parecer muerto, al implantarse la restauración monárquica; pero, sus restos diseminados por todo el país, principiaron á despertar de su aletargamiento, se acercaron unos á otros, se organizaron y pronto se dejaron sentir sus efectos; poco tiempo necesitaron para apoderarse de las mayorías en casi todos los ayuntamientos de la provincia y como consecuencia inmediata la de la Diputación provincial. Este ha sido el fruto

de una conducta transigente y conciliadora, libre de exageraciones, que sin abdicar de sus principios ha sabido amoldarse siempre á las circunstancias de momento y sacar de ellas el partido posible. Comparad los resultados y deducid consecuencias.

La unión hace la fuerza, no olvidemos nunca este axioma. Con la Unión se forman los ejércitos invencibles. Con la unión crecen y se consolidan los partidos políticos. Con la unión se hacen las grandes naciones.

Recorred la Historia, así antigua como moderna y os convencereis que todos los grandes hechos, todas las heroicas epopeyas que enaltecen y honran á los pueblos, han sido dirigidas y cimentadas por la unión. Muchos, muchísimos ejemplos podría citaros, pero por temor de seros molesto, me contentaré con el último que hemos presenciado y tocado con nuestras manos, como vulgarmente se dice.

Hace poco más de tres años que nuestra patria se vió atropellada y ultrajada en Marruecos y el ministro de la Guerra de aquel entonces, teniente general López Domínguez, necesitó dos meses para enviar veinte mil hombres á vengar la ofensa recibida; no tuvo armas, ni municiones, ni tiendas, ni nada de lo indispensable á un ejército en campaña; por todas partes estallaron protestas y quejas más ó menos fundadas, dividióse la opinión y perdida la confianza en aquel Gobierno, la nación española contempló aquellos sucesos con la misma indiferencia que si hubiese asistido á la representación de un sainete bufo.

Al cabo de algunos meses, estalló una potente insurrección en la Gran Antilla, hubo un cambio de situación en el Gabinete español y el nuevo ministro de la Guerra general Azcárraga, en poco tiempo, relativamente, supo enviar más de doscientos mil hombres á mil quinientas leguas de la Península, sin que hubiese una protesta, sin que faltase nada. Renació la confianza y se consolidó la unión de todos los buenos españoles. Comparad la obra del general que en dos meses supo mandar quince mil hombres á la frontera, que tal puede considerarse á Marruecos, en medio de protestas, y alborotos, con la obra del general que en poco tiempo supo mandar más de doscientos mil hombres á mil quinientas leguas de la península. Pues bien ciudadanos, yo conceptúo que al partido republicano dividido y fraccionado, podemos compararlo al ministro López Domínguez y al partido republicano uni-

do y compacto, al ministro Azcárraga. Mirad la inmensa distancia entre uno y otro personaje. (*Aplausos.*)

Aunque sea separarnos algo del objeto que aquí nos tiene reunidos, meditemos un poco sobre los motivos y causas que han producido la insurrección cubana que tanta sangre y dinero, nos está costando. ¿A qué lo atribuíis ciudadanos? El primordial motivo, está todo el mundo acordes, es la mala administración que los Gobiernos monárquicos han tenido en aquellas Colonias. Después de leyes reaccionarias hemos puesto todos los dest'nos públicos en manos de gente famélica y hambrienta, otorgándole carta blanca para que saqueara el país desde su poltrona oficial y así lo han hecho los grandes y los pequeños, los altos y los bajos, autoridades superiores y subalternas, en una palabra, todos, todos y por espacio de muchísimos años pues este mal es muy viejo y con más ó menos intensidad su existencia nació al descubrir Colón, América.

Después de este motivo. ¿A qué otro hemos de atribuir la insurrección cubana? A la ineptitud y torpeza del general López Domínguez. Para convencernos de ello, coloquémonos en la situación de los insurrectos y analicemos bajo su punto de vista los sucesos que siguieron al atropello é insulto que recibimos de las kábilas marroquies; necesitamos meses para enviar algunos batallones que hicieran respetar nuestro pabellón y apesar de tomarnos tanto tiempo, se hizo todo, como os he dicho antes y repito, en medio de la mayor confusión y desorden y este desconcierto en todos los ramos hizo creer á propios y extraños que España estaba falta de recursos de toda especie y en tal persuasión afirmada por las torpezas de López Domínguez se lanzaron los insurrectos al campo gritando ¡Viva Cuba libre! Pensaron y con razón que si habíamos necesitado meses para enviar quince mil hombres a nuestra frontera necesitaríamos más de seis para enviarlos á mil quinientas leguas y que las demás expediciones que acaso mandáramos, serían siempre con igual lentitud y escasez de medios; siendo así, su triunfo era seguro y nuestra humillación inevitable. ¡Qué triste y pobre concepto hizo formar de la nación española el torpe ministro que solo supo darse prisa en ceñirse el tercer entorchado haciéndose capitán general! ¡Y esto, ciudadanos, sin avergonzarse lo más mínimo!

Si los insurrectos hubiesen podido, soñar siquiera, que España era

capaz de enviar más de doscientos mil hombres en tan poco tiempo á mil quinientas leguas de la Península, sin servirse de un transporte extranjero: sin mendigar recursos fuera de su seno, sin una protesta, sin ningún estorbo, con la mayor unión de todas las clases sociales, haciéndose todo con la mayor regularidad y orden cual si fuese la cosa ordinaria y corriente, haciendo, en fin, lo que no ha hecho nunca *ninguna nación del mundo*, estad seguros que no se hubieran lanzado á la insurrección. Tenemos pues, que agradecerla al Sr. López Domínguez que nunca debería haber salido de la esfera de cabo de escuadra ó de alcalde de barrio. (*Grandes aplausos.*)

Os he dicho que España ha hecho lo que no había hecho ninguna nación del mundo y esto parecerá quizás exagerado, no lo es, no hay ejemplo en la Historia del envío de un ejército tan poderoso y á tanta distancia. La famosa guerra de Crimea, que llegó á reunir un ejército extranjero tan numeroso, no más, como el que nosotros hemos mandado á Cuba, fué el esfuerzo de Inglaterra, Francia y el Piamonte. Modernamente Italia envió veinte mil hombres á conquistar la Abisinia y por carecer de recursos, en cantidad y calidad, la mayor y mejor parte de su ejército fué destrozado y hecho prisionero por las hordas semi-salvajes de Menelik, y esa poderosa Italia, nación de primer orden, uno de los pedestales de la triple alianza, no ha podido mandar un puñado de hombres á restablecer su nombre y poderío; apenas lo intentó su gobierno, vióse amenazado de rebeliones y contrariedades de todo género, y ha tenido que humillarse implorando una paz vergonzosa, impuesta por su generoso vencedor. Gracias todo á la desunión de los italianos. Francia últimamente ha expedido veinte y cinco mil hombres á Madagascar, no sin que haya habido protestas y divergencias en sus Cámaras, y se ha visto precisada á servirse en parte de transportes extranjeros, apesar de su numerosa marina. Estas son, ciudadanos, las grandes potencias, ricas, poderosas, florecientes, comparadas con nosotros, pequeños y pobres, pero unidos y con más alientos y bravura que todas juntas. ¡Cuánta admiración, cuánta sorpresa hemos causado al mundo entero con nuestra conducta! y esta admiración y esta sorpresa ha crecido en grado superlativo al ver que la otra reciente insurrección de Filipinas, muy lejos de amilanarnos, nos ha imprimido nuevos bríos y más poderosos alientos enviando, una tras

otra, todas las expediciones necesarias para sofocarla. Los grandes diplomáticos extranjeros, los profundos pensadores que estudian atentamente los sucesos contemporáneos para vislumbrar el porvenir, se descubren hoy al pronunciar el nombre de España y muy al revés de considerarnos un pueblo decadente y adormecido, ven en nosotros un pueblo que renace con toda la pujanza y lozanía deseables, dispuesto á renovar las glorias de Lepanto, Pavía, San Quintín, Cerinola y tantas otras y analizando nuestro carácter interior y nuestras costumbres, descúbreanse también ante los indomables caracteres de Covadonga y Bailén, de Gerona y Zaragoza. Nuestra historia es la más gloriosa del mundo. ¡Viva España! (*Aplausos y vivas.*)

Si en días más ó menos próximos es llamado el partido republicano á regir los destinos de esta nuestra nación, tan desgobernada y explotada por canallas de todo género, es preciso que se encuentre en condiciones de poder desempeñar dignamente su cometido y la primera y más indispensable de todas, es la íntima unión de todas sus partes; sin ella nada hay posible. Hagamos ciudadanos cuantos esfuerzos estén á nuestro alcance para lograrla y consolidarla, sea nuestra conducta conciliadora al par que digna y levantada con los que se dicen nuestros correligionarios, consideremos como enemigos á los que traten de dividirnos y malquistarnos unos con otros y si por este camino persistimos y la prudencia dirige nuestros pasos, estad seguros que pronto alcanzaremos el fruto de nuestros afanes viendo implantada para siempre en España la República Democrática.—He dicho. (*Al terminar el señor Marroig su discurso fué calurosamente aplaudido y felicitado.*)

11.7.5. Les cambres de comerç i d'agricultura.

11.7.5.1. Article "Asamblea general ordinaria celebrada el día 30 de enero de 1899", publicat en el periòdic quinzenal "Boletín Revista de la Cámara Agrícola Balear", de Palma, número 1, 10 d'abril de 1899.

CÁMARA AGRÍCOLA BALEAR

Asamblea general ordinaria celebrada el día 30 de enero de 1899

Conforme disponen los Estatutos los socios se reunieron en Asamblea general ordinaria para enterarse de los trabajos realizados por la Junta Directiva, examinar y aprobar las cuentas, y cubrir las vacantes reglamentarias por ser trienales los cargos y renovarse cada año por terceras partes.

Por unanimidad fueron aprobadas cuentas y balance que arrojaba un pequeño saldo activo; y por unanimidad también se acordó reelegir á los vocales salientes y conservarles en sus respectivos cargos.

Leída la memoria anual manifestaron los concurrentes su plena adhesión á las ideas en ella emitidas, acordando darles la mayor publicidad posible entre propietarios y agricultores. Y como esas ideas son en cierto modo el punto de partida del nuevo aspecto tomado por la Cámara con el ingreso de numerosos socios, el cambio de Junta Directiva y la actividad hoy reinante en el estudio de las cuestiones agrícolas que interesan á las islas Baleares, nos ha parecido muy del caso

encabezar el primer número de nuestro órgano oficial el *Boletín-Revista* con la reproducción íntegra de dicha Memoria.

Dice así:

SEÑORES SOCIOS: Transcurrieron los primeros meses del finido año 1898 sin trabajos especiales dignos de cita, apenados los ánimos por el curso doloroso de las guerras encendidas en nuestras colonias. La subsiguiente é injustificada intervención de la república norte-americana dió nuevo pábulo á la lucha, y agotados en breve nuestros medios de resistencia, hubimos de pedir la paz, que nos fue concedida usando y abusando el enemigo de sus derechos de vencedor, hasta el colmo de obligarnos á cederle los últimos restos de nuestro antiguo imperio colonial.

Al descorrerse tan estrepitosamente el velo que cubría nuestra impotencia y nuestro desgobierno crónico, ni los más optimistas se hicieron ilusiones sobre la profundidad del abismo en que habíamos caído, no precisamente ahora y por la suerte adversa de las armas, sino ya de muy atrás por causas de índole distinta. Sacudimiento convulsivo de ira y desencanto agitó las entrañas del pueblo español, y surgiendo espontánea por doquiera la vaga é ilusoria idea de regeneración, diéronse sin tardanza á la febril ansiedad pública cien y cien fórmulas quiméricas y panaceas infalibles para alcanzarla en corto plazo.

Participación principalísima en el actual movimiento cabe á las Cámaras Agrícolas y de Comercio, y al presenciarlo vienen á la memoria aquellos tiempos tormentosos de las Ligas Agrarias tan fecundas en Asambleas generales, en discursos hinchados, en exposiciones enérgicas, y á la vez tan estériles en medidas prácticas favorables á la agricultura. Ni un sólo provecho alcanzó ésta, ni uno solo probablemente obtendrá tampoco hoy, porque, dadas iguales condiciones, las mismas causas producen los mismos efectos.

Inalterables subsisten las añejas causas, y estriban fundamentalmente en la organización de las Cámaras y en su modo de funcionar. Si los principales terratenientes de cada provincia figurasen en estas formando sólida falange; si contrajeran el hábito de frecuentar sus salas y gabinetes de lectura; si en familiares discreteos alternasen, con los asuntos ordinarios de la vida pública y privada, los que á las cosas del campo se refieren, entonces, mediante ese asiduo trato y ese mutuo cambio diario de impresiones con llaneza expuestas, sin sujeción á formas oratorias, cambiaría de una manera radical el aspecto y carácter

de las Cámaras. De esas conversaciones particulares nacería copia de ideas y temas que las Juntas Directivas controvertirían luego más á fondo, y llegado el caso de elevarlas en razonadas instancias al Gobierno, serían expresión genuina del comun sentir, así de los socios versados en las lides dialécticas, como de los tímidos que se retraen medrosos de hablar ante numeroso concurso. Y serían también más atendidas en las esferas gubernamentales, en donde constaría que las quejas y las pretensiones emanan de centros constituidos, no de una manera casi nominal y adventicia, sino por las más salientes personalidades de la localidad.

Sociedades así constituidas, y que por modo tal funcionan, poseen en potencia un caudal de fuerza casi irresistible, cuando se le aplica bien, conforme saben aplicarla las asociaciones de agricultores franceses. Viven estas completamente desligadas de la política, aunque entre los socios haya representantes activos de los diversos bandos; porque como la mayoría se compone siempre de esos elementos sociales tibios, que reunidos forman lo que en España se ha dado en llamar *masa neutra*, la sociedad marcha sosegadamente y los acuerdos se toman con entera independencia de la presión de partido, sin más norte que el ideal agrícola.

Tal es una de las diferencias capitales que distingue á la «masa neutra» española de la «masa neutra» francesa: esta, poseída de la realidad de su poderío, acude sin recelos á la asociación, y estrechando las nutridas filas, impide con facilidad suma que el espíritu de partido se infiltre en su seno; al paso que nuestra «masa neutra», y especialmente la mallorquina, no ve en su trance triste mejor acuerdo que el aislamiento y la inacción, siempre temerosa de ponerse en contacto con el bullidor político, y desconocedora siempre de que es dueña de la fuerza, de la cual no usa, porque su voluntad está enferma.

Hemos de perder el hábito, contraído en épocas de absolutismo, de fiarlo todo á los gobernantes y de someternos resignados á sus inercias y á sus errores. Era esto lógico é inevitable en aquellos tiempos; pero en los actuales, corrido el centro de acción desde las alturas al seno mismo de la masa social, sólo debe confiarse en las iniciativas individuales, y como por la variada naturaleza de estas, se entabla acerba lucha de encontrados intereses legítimos é ilegítimos, es preciso agrupar las energías que tienden á un mismo fin, y hacerlas converger, por todos los procedimientos legales, al codiciado objetivo. Así lo han en-

tendido y así lo practican con éxito feliz los agricultores franceses. Exponen sus deseos y necesidades á los candidatos á senadores y diputados; les invitan á aceptarlos e incluirlos en sus manifiestos al cuerpo electoral, y al propio tiempo les presentan en perspectiva los votos de que disponen los agricultores de la masa neutra, votos que bastan para inclinar el fiel de la balanza hacia uno ó otro platillo, según el favor ó el desfavor recibido. Y de esta manera se ha ido formando en Francia un «partido rural», sin aspiraciones al mando, por encima y con independencia de las banderas políticas, partido que derribó años atrás el convenio sobre vinos, que tanto vuelo había dado á la exportación de los de Mallorca; y ahora acaba de conseguir el aumento de derechos arancelarios también sobre los vinos, aumento que volverá á perjudicar nuestra exportación.

Véase por qué medios tan sencillos como eficaces los elementos neutrales de Francia, sin contraer compromisos políticos de ninguna especie, toman parte activa en el régimen administrativo de la nación y logran el decidido apoyo de diputados y senadores pertenecientes á las más distintas y opuestas parcialidades. Véase como en Mallorca podríamos de igual modo, penetrándonos del espíritu de asociación, defender nuestros intereses agrícolas.

Mientras no formen el núcleo de las Cámaras los propietarios más visibles de la provincia, y no se modifiquen los procedimientos en uso, su vida transcurrirá lánguida é infructuosa para el bien. La obra regeneradora ha de ser más intensa que extensa; menos congresos y exposiciones y más labor íntima. Lo infructífero de las ruidosas asambleas, de algunos años á esta parte congregadas, es un aviso peregrino, siempre desoído, de que ese camino no conduce á la meta deseada. Por esto nuestra Cámara ha sido muy parca en asociarse á tales demostraciones públicas; y ahora mismo, invitada á concurrir al Congreso que, por iniciativa de la Cámara Agrícola del Alto Aragón, va á celebrarse en Zaragoza, ha creído conveniente permanecer á la expectativa y aguardar el resultado de las deliberaciones, tanto más cuanto el vasto y atrevido programa, remitido á las demás Cámaras, abarca no solo la Agricultura, Industria y Comercio, sino también la Hacienda pública, las Reformas sociales, el Parlamento, el Gobierno y la Política exterior. En suma, se propone, y son palabras textuales, «una revolución más honda que cualquiera de las que con tanto aparato se han hecho hasta ahora en España». Y precisando más la idea en ulterior circular, pide

á las asociaciones concurrentes al Congreso que, desde luego y de antemano, manifiesten su opinión sobre la conveniencia de que en la Asamblea, y copio también exactamente el texto escrito, las clases productoras é intelectuales se organicen, constituyendo un partido político propio que aspire á ejercer el poder conforme al programa que se apruebe.

Tan ambicioso propósito condena, en nuestro concepto, á segura esterilidad el próximo Congreso de Zaragoza.

Más factible parece, aunque no pocas dificultades habrían de superarse para su logro, el proyecto que el Instituto Agrícola Catalán de San Isidro ha circulado sobre una federación agrícola de las Sociedades españolas. Nuestra situación geográfica, nuestros cultivos y economía rural, y nuestras necesidades y conveniencias obligan á discutir sesudamente el asunto antes de tomar la adecuada resolución.

Resta, después de todo lo expuesto, manifestar á los señores Socios que, á petición de los fabricantes de conservas y de los exportadores de vinos, exorbitantemente gravados por las tarifas para el impuesto sobre la exportación de mercancías, elevóse al gobierno documentada instancia que mereció favorable acogida. Los fabricantes de conservas lograron la tarifa por ellos mismos indicada; y los exportadores de vinos obtuvieron una rebaja que les consintió proseguir su negocio sin notable perturbación.

Además la Cámara tiene nombrada una comisión que estudia con el mayor detenimiento los puntos relacionados con cuestiones tan vidriosas, como son, las de puertos francos y de concierto económico con el Gobierno. Cuando emita dictamen, se discutirá en Junta plena hasta quedar bien dilucidados todos sus extremos bajo sus diversos aspectos, y se redactará el informe que se ha servido pedirnos la Excm.a Diputación provincial.

Palma 30 de enero de 1899.

El Presidente,

José Monllor

11.7.5.2. Article "Las Cámara mallorquinas", publicat a "El Liberal", de Palma, el 8 d'abril de 1899.

Mallorca ha esperado en vano los comerciantes, los industriales, los agricultores no han cumplido con su deber. Todo el mundo esperaba que la reorganización de las Cámaras se hubiese manifestado de una manera patente en las circunstancias actuales; ahora en que las fuerzas vivas del país se conmueven y desean, si bien en apariencia, el cambio completo de la situación política de España; en estos momentos en que nosotros, los políticos, luchamos por nuestros ideales que buenos ó malos tienden directamente á la mejor marcha de la Patria, tan abatida y malparada.

En las Cámaras agrícolas é industriales es donde se ha aboninado más de los políticos, se ha recriminado con más dureza la obra económica de España. De allí, pues, habrá de surgir la ansiada regeneración. Las más frecuentes lamentaciones de la masa neutra es que los políticos de oficio nos gobiernen y nos administren. ~~El pueblo natural y lógico hubiera dicho que, después de la reorganización y del aumento de fuerzas, las Cámaras se preparan para el cambio de hombres, y aunque sólo fuera para dar ejemplo de civismo é independencia, lanzaran al juicio del país nombres prestigiosos, figuras indiscutibles; en vez de entretenerse en censurar, como estériles criticones, los actos de la gente política.~~

Convengamos en que la desidia y el temor, tan comunes en Mallorca, han sido la causa principal del silencio y de la quietud que ya caracterizan á nuestras Cámaras; mas no podemos callar que una de las causas secundarias se encuentra en los compromisos que con el caciquismo balear encadena á algún presidente y secretarios de estas Cámaras, y en las ideas particulares que algún otro profesa respecto de los deberes de esas corporaciones.

Pero, sea de esto lo que fuere, es preciso convenir en que la candidatura de la coalición viene á llenar las aspiraciones de la Agricultura, de la Industria y del Comercio, y que la obligación de esa masa neutra consiste hoy por hoy en apoyar decididamente á todos ó á alguno de los candidatos proclamados en frente de los que el caciquismo ha querido imponer á Mallorca.

Todos lo sabéis; las Cámaras no han cesado de afirmar que los desastres nacionales débense en primer término á las inmundicias del Cacique. En consecuencia, las Cámaras, ya que no presenten candidatos propios, están en el deber de aceptar toda candidatura que se levante como protesta de la tiranía política.

¿Con qué derecho podrá esa masa neutra continuar en sus recriminaciones contra la hegemonía del gran Turco, á quien ellos mismos presentan como único culpable de las desgracias del país? Si se cruzan de brazos, el silencio se impone como consecuencia lógica de su conducta, que ha sorprendido á cuantos esperábamos la realización de las reformas y propósitos prometidos en documentos oficiales y en conversaciones diarias.

11.7.6. L'Església.

11.7.6.1. Article "Un invàlit", publicat a "Mallorca Domini-
cal", el 5 de setembre de 1897.

MALLORCA DOMINICAL

(5 de setembre de 1897)

UN INVÀLIT

Som un pobre llecenciat
que torn de Cuba, ferit
malalt del ventre y del pit,
y del tot afortunat.
Som estat un bon soldat;
y al mixt de una trista sort
lo que dona més conhort
al dolor que m'acompanya
es que cridant "Viva Espanya"
molts d'insurrectes hé mort.

Jo he vist Cuba sense guerra,
quan de cap á cap poblada

(...)

Tant del plá com de la serra
els més despoblats recons,
eran riques possessions

(...)

Jo hé vist darrerament
sofrint els mals arrambatjes
de blanch y negres salvatges
sense fé ni cor; prenguent
y matant jent innocent,
incendiant tota cullita
y volant ab dinamita
carrils del plá á la muntanya
perque el nom gloriós d'"Espanya"
és lo que més los irrita

(...)

Una vegada un negrot
farést vengue cap á mí;
jo hi vaxt sortí á camí

(...)

¿Que fas?. L'agaf per a se ganya
i ab un crit de "Viva Espanya"
el vatx tirar a l'Infern.

Som ja á ca-meva; més ara
curar-me prest jo voldria
per casarme ab na María

(...)

poder ajudar a mon pare
y darli néts excellents,
mallorquins vius y llavents
joves forts sense buranya
que en defensa de l'"Espanya"
fossen un soldats valents

(...)

P. de A. Peña

11.7.6.2. Article "¡Prou de Guerra!", publicat a "Mallorca
Dominical", el 14 de febrer de 1897.

MALLORCA DOMINICAL

(14 de febrer de 1897)

¡PROU DE GUERRA!

Tot lo campament axorda
la trompeta del combat,
y per la lluyta inhumana
s'aparellan dos soldats.
Les terres qu'abans alegres
no més sentian cantá
rosinyols y caderneres
¿perqu'are senten l'esglay
que la mort ben arreu sembra
ab la sèt que té la sanch?
Tantes llàgrimes d'esposes,
y de pares estimats
serán per tu molt amargues,
gèni de lluyta infernal,
que víctimes inocentes
sols es ton pler inmolar.
¡Sia una espira que't cremi
cada plòr del pobre infant,
y un panyal á tes entranyes
cada goteta de sanch!

A.

11.7.6.3. Fulletó "Oración fúnebre que en las solemnes exequias celebradas por la Junta de Protección al Soldado el día 27 de enero de 1899 en sufragio de los soldados mallorquines fallecidos á consecuencia de nuestras guerras coloniales", de Restituto del Valle Ruiz. Tipografía d'Amengual i Muntaner, Palma de Mallorca, 1899.

ORACIÓN FÚNEBRE

QUE EN LAS SOLEMNES EXEQUIAS

CELEBRADAS POR LA

JUNTA DE PROTECCIÓN AL SOLDADO

EL DÍA 27 DE ENERO DE 1899

EN SUFRAGIO DE LOS SOLDADOS MALLORQUINES

FALLECIDOS Á

CONSECUENCIA DE NUESTRAS GUERRAS COLONIALES

PRONUNCIÓ EN LA

Santa Basílica Catedral de Palma

— EL —

P. Restituto del Valle Ruiz

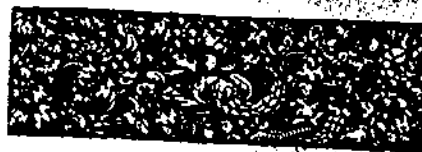
AGUSTINO

Impresa por orden y á expensas de la Junta Directiva

PALMA DE MALLORCA

TIPO-LITOGRAFÍA DE AMENGUAL Y MUNTANER

1899

*Ploramus coram Domino qui fecit
nos, quia ipse est Dominus Deus
noster, nos autem populus ejus.
Psalm. 94. v. 3.*

EXCMOS. SEÑORES

ILMOS. SEÑORES

SEÑORES

ONSTERNADO el ánimo con
ese estupor y abati-
miento de los grandes
infortunios y de las in-
mensas tristezas, en es-
tas horas de sombría majestad, en que la
oscura nube del dolor se difunde, delante
de nuestros ojos y dentro de nuestras al-
mas; cuando el terror de la sorpresa sus-
citado por la repentina y brusca desapa-
rición de tantas cosas á la vez, embarga
y subyuga hasta los espíritus más deno-

dados y valientes; ahora, finalmente, que empezamos á tornar de *eso* que parece letargo de calentura y pretendemos resucitar en nuestra memoria las imágenes y visiones que han cruzado con rapidez, trastornadora por nuestro pensamiento, perdonad, Señores, si en medio de esta angustia universal, que llena de zozobras la inteligencia y de amargos presentimientos el corazón, aparto los ojos de nuestro propio dolor, para volverlos á esa Cruz sacrosanta que descuella por encima de los trofeos de la muerte y por encima de nuestro infortunio, como bandera de salvación en el naufragio, como iris que queda brillando en las alturas después de la tormenta. Dejad, sí, que ante ese túmulo funeral, que simboliza nuestra desgracia y recuerda nuestros muertos, alce mi corazón á esa imagen adorable de Jesús crucificado, símbolo y realidad de todo consuelo y de verdadera vida.

Venid, hermanos míos, y adoremos al Señor; lloremos delante de nuestro Dios cuya hechura somos, porque Él es el Señor Dios nuestro. Mirad: es el único amor que encontramos frente á frente y con los brazos abiertos á nuestra desventura, cuando todos los otros amores nos han desamparado y nos han vuelto con des-

dén la espalda; sus ojos son los únicos ojos que nos miran con amor, como antes de ser pequeños, que se inclinan á la tierra para ahondar la mirada en nuestra desgracia, cuando el mundo nos contempla convertidos en fábula y escarmiento de las gentes y de los pueblos; esos labios divinos que apuraron el caliz amargo de las penas de la vida y la hiel del desamor de los hombres, son los únicos labios ansiosos de besar nuestras frentes humilladas.....

¡Oh dulcísimo Jesús mío! sabemos que el amor, si es verdadero, no solamente en la desgracia, hasta en el trance de morir besa la mano del amante que le hiere. Hoy que has cercado nuestro corazón de tristeza y has henchido de amargura y de aflicciones los senos de nuestras almas; hoy que has coronado nuestra frente con corona de dolor y de ignominia que es tu propia corona y la que brilla siempre en las sienes de tus elegidos, hémos aquí, confesando, Señor, que eres santo y justo sobremanera en tus designios; protestando que tus juicios son los únicos juicios sin enmienda y pidiéndote de veras que en la gloria y en el oprobio se cumpla por entero en nosotros tu voluntad. Te adoramos, ¡oh Rey de los siglos y de los pue-

blos! te bendecimos, ¡oh Señor de vencidos y vencedores! á Tí clamamos, ¡oh Juez supremo de vivos y muertos y Dios de las misericordias y de las justicias!

Pero después de este homenaje de adoración y de acatamiento, «no olvides, añadiré con el profeta; no olvides, Señor, lo que acaba de sucedernos. *Recordare, Domine, quid acciderit nobis*; mira y ve hasta donde llegan nuestro oprobio y vilipendio: *intuere et respice oprobrium nostrum*; aquella nuestra rica herencia, conquistada á precio de sangre por nuestros padres ha parado, sin que nadie sepa cómo ni porqué, en manos de extraños y en poder de extranjeros; *hæreditas nostra versa est ad alienos*. Voz de dolor ha resonado en los campos de Rama, es, oh Dios, el clamoroso grito de otra Raquel que llora sus hijos. Atiende y ve cómo yace en silencio y soledad la nación que pobló un día muchedumbre de gentes; la señora de los pueblos gime hoy, como viuda desolada; y la soberana de muchas provincias se ha trocado en tributaria y pechera de sus antiguos colonos. Sus enemigos se han enseñoreado de sus dominios y los que más la odiaban se han enriquecido á su costa, y hoy mismo sortean sus despojos. Sin combatir apenas, se rin-

dieron sus valientes y gran parte pereció á filo de cuchillo y en la flor de la vida; sus sacerdotes y ancianos cayeron muertos al pie del altar y en medio de las plazas públicas de las ciudades; y todavía sus hijos arrostran el más duro cautiverio, vagando en muchedumbres y delante del vencedor, como rebaños que el pastor conduce al degolladero. *Miserere nostri Domine, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione*: piedad, Señor, piedad de nosotros, porque estamos sobremanera colmados de ignominia.

Y qué palabras de consuelo, hermanos míos, qué alientos de resignación y de esperanza podré infundir en vuestro corazón, en estos días de las grandes pruebas, sino es suscitando en la memoria de todos lo que siempre debiera palpitár en ella, á fin de evitar tanto escandalizamiento injusto, tantos desmayos sin causa y tantos despechos de atolondrado. No tiemble, Señores, ante el infortunio quien cree en Dios; levantad el pensamiento por encima de los vaivenes de la vida y del revuelto oleaje de las vicisitudes humanas; levantad el corazón sobre este tumultuoso bullir de las cosas, sobre este flujo y reflujo de acá abajo y vislumbraéis, aunque del modo mezquino que es dado al hombre, los de-

signios inescrutables de la providencia, rigiendo y moderándolo todo con número, peso y medida, encaminando los acontecimientos humanos al logro de nuestra felicidad. «Yo soy, nos dice el Señor, el autor de cuanto acaece: *ego sum Dominus faciens omnia*, y mi voluntad no es otra que vuestra santificación: *hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra*. No tiemble, repito, ante ningún desastre quien crea en la providencia y en la santidad infinitas de nuestro Dios; nadie imagine que se aparta y olvida de cuantos en Él esperan porque la nube de la tribulación se interponga, en algunas ocasiones, entre los cielos y la tierra y nos oculte por más ó menos tiempo, el resplandor de sus miradas. Cuando Dios se acerca con ánimo de obrar por sí mismo, suele empezar por reducir á la impotencia los esfuerzos y arrogancias de los hombres, frustra y desvanece, como ráfaga de niebla barrida por los vientos, el cúmulo de sus cálculos y de sus ilusiones, y cuando todo lo humano se paraliza y enmudece, cuando ha quebrantado toda fuerza terrena, y se apaga en las almas la esperanza en los medios del mundo, entonces, Señores, extiende su mano é ilumina con luz de gloria á los

hombres y a los pueblos sentados en sombras de dolor y de tristeza.

Y ¿quién de vosotros no ve, claramente, en la misma grandeza del infortunio y en la forma tan desusada con que nos ha sobrevenido toda esa muchedumbre de desastres, que la mano de Dios está aquí? Decidme por favor: ese hundimiento de tantas cosas, ese desmoronamiento súbito de tanta grandeza, ese eclipse, por nadie pronosticado, de tanto honor y de tan excelsa gloria, toda esa catástrofe inmensa en que todo se lo ha arrastrado consigo y para siempre la tormenta, ¿no os parece todavía, más que verdad palpable que asombra nuestros ojos y rompe de dolor nuestros corazones, un sueño de imaginación exaltada, nacido en horas y al calor de la fiebre, que nace de delirante ó de mujerzuela capotada, cualquiera cosa, en fin, mejor la tremenda y abrumadora realidad de esa desgracia tan inmensa y tan radical tan brusca y tan violenta?

De que manera, Señores, nos cupo en suerte sucumbir! Hemos llegado al fondo del abismo sin tener tiempo apenas para darnos cuenta de que descendíamos: hemos presenciado con una frialdad sin ejemplo y sin exhalar siquiera un lamento

enérgico de dolor, cómo desaparecían de repente y barridos por el soplo de la tempestad nuestra gloria, nuestro honor nacional y todo nuestro poderío, á la manera que el leve polvo de los caminos ó el tamo de las eras; hemos llegado al mayor de nuestros desastres, y visto todos esos inexplicables despojamientos de territorios, con cierta mirada de idiota, con cierta impasibilidad que aterra á los hombres avisados, como el infeliz que llega en el paroxismo del dolor á la atrofia de la sensibilidad y de nada se percata y de nada se queja y oye mudo y tranquilo, crujir y restallar sus huesos, y ve cómo punzan y desgajan ásperamente sus carnes, cómo rompen sin piedad sus nervios y cómo todo su cuerpo chorrea sangre. Ahora que empezamos á apreciar, aunque no del todo, la magnitud de nuestro infortunio; al abarcar con melancólica mirada y sintiendo escalofríos de terror, todo ese cuadro de aflicción y desventura que se impone, sin poderlo remediar, á nuestros ojos, pensamiento grande y digno, Señores, de toda alabanza es sin disputa el que surgió en la mente de los que aquí nos han convocado, agrupándonos al pie de este túmulo levantado á la memoria de nuestros muertos y al pie también

de esa Cruz que siempre ha sido y es hoy especialmente, no lo dudeis, hermanos míos, nuestra única esperanza y única salvación. Idea sublime la de olvidar nuestras propias congojas y nuestro propio dolor para consagrar, á manera de súplica universal y como primera plegaria, un recuerdo y una oración por aquellos infelices hermanos nuestros que quedan allá, sepultados en la dura tierra de aquellas comarcas tan hermosas como ingratas. Clamemos, si, al Señor; clamemos con los labios y con el corazón para que se apiade y compadezca de nuestros hermanos; unamos nuestra voz á la voz sublime de la Iglesia al pedir al cielo en nombre de los vivos el eterno descanso y la luz indeficiente para los muertos. *Requiem æternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis.*

¡Infelices soldados! Y qué muerte tan aciaga y mezquina les deparó la Providencia! Un solo consuelo pudo templar las amarguras de su destino: luchar por el honor de una tierra que todavía era nuestra, caer á la sombra de una bandera sin sufrir la vergüenza de verla humillada, morir, en fin, por la patria sin la pena de verla morir.....

Nada más grande que luchar y que morir cuando se lucha y se muere por la religión y por la patria. Nunca, Señores, puede llegar el hombre á mayor altura, ni aparecer mas digno de ser lo que es, como en esas horas supremas de los supremos peligros, cuando en medio del silencio y consternación de los pueblos, la voz de la fé ó el grito de la pátria resuenan con poderosos acentos, y llamando á sus hijos, y señalando los circos ó las fronteras «id, les dice, el deber es luchar, y la gloria es morir. En esos momentos sublimes dicen lo que son las almas de recto temple; entonces es cuando sienten los grandes alientos de ese heroismo que electriza, que embriaga y que enloquece; que en el colmo de la angustia general enciende y caldea el alma y la sangre con llamaradas de ira y de entusiasmo santo; de ese heroismo que relampaguea en el pensamiento, como relampaguea la tempestad en las oscuras entrañas de la nube, fulgurando con esa luz de inspiración excelsa que infunde en el ánimo la ambición y las vivas ansias de morir; de ese heroismo que presta á organismos endebles, fierezas incontrastables de león y hace estallar en gargantas de mujer el ronco alarido de la fiera salvaje y las vo-

ces vibrantes del frenesí; de ese heroísmo sublime, finalmente, que en medio del agitado movimiento de los combates y del choque impetuoso de ejércitos contra ejércitos, entre el polvo y el humo enardecedor de la pelea, entre el crugir del hierro y el estruendo de la metralla, en medio de los regueros de sangre y en medio de todo el horror y estrago de la matanza, surge de entre la multitud, empuña y levanta la bandera nacional, lanza al viento con voz estentórea, y á modo de cántico triunfal, el nombre augusto de la patria y avanza denodado, como aparición sublime, por lo más recio y encarnizado de la batalla, y vence ó cae envuelto entre los pliegues de su bandera, según los designios del cielo, pero vencedor ó vencido, triunfa siempre, y arrebatada y hace suya la palma de la gloria, porque lucha por lo más alto porque se puede luchar, y cae con la actitud más arrogante con que el hombre puede morir. En esos grandes combates en que se agitan y revuelven muchedumbres contra muchedumbres, en que se pelea y se sucumbe de cara al enemigo, y hay ojos que presencian atónitos el espectáculo de lo sublime, y alumbra el campo de batalla el sol de la gloria, allí, Señores, se comprende el arrojo y valentía en su

grado más alto; allí es en donde se cae con la gentil bizarria de los héroes y se muere sonriendo al escuchar entre la aclamación de los soldados, el grito vibrante y poderoso de la patria, gloriándose de ser madre de tales hijos.

Pero ¡oh rigor de nuestra suerte adversa! Plugo al Señor que en esta afrentosa tragedia todo lo rigiese no sé qué brutal ironía, algo así como un genio incontrastable y oculto que nos ha arrastrado y puesto por encantamiento á merced de las soberbias y antojos de un vencedor á quien no cupo en suerte el habernos vencido. Hemos sido derrotados sin combatir apenas; y nuestros pobres soldados, ardiendo en ansias de verdadera lucha, sólo obtuvieron la muerte más mezquina y sin gloria que jamás han logrado los defensores de España. Allá, hundidos en las bravas especuras del corazón de la manigua, sin más testigos que Dios y su conciencia, extenuados por la fiebre y rendidos por el violento ejercicio de una campaña tan áspera como sin esperanzas de victoria, luchando siempre uno contra veinte, y acometidos por la espalda y á traición: así sucumbieron aquellos héroes oscuros, empapando con su sangre la tierra menos merecedora de tantos sacrifi-

cipa, aquella tierra en que nacieron los que llamaban á España su madastra, sin comprender en su criterio de salvaje que jamás una madastra manda morir á sus hijos por amor á sus hijastros. Allí fué en donde la Ingratitud y el libertinaje concibieron y dieron á luz la infamia.

En lengua española y en gargantas de españoles vibró un día fatal la palabra mas negra que puede articular la garganta del hombre: la maldición del hijo contra su madre. No juzguemos, ni siquiera discutamos, la razón ó sinrazón de aquel grito de rebeldía; en nombre del sentimiento humano y en nombre de la justicia de los cielos y de la tierra, ¡maldición para el hijo que con razón ó sin ella, abofetea y escupe al rostro de quien le engendró y hunde el puñal en las entrañas que le dieron la sangre y la vida! ¡Oh hijos rebeldes de Cuba! haga el Señor que no caiga sobre vosotros la sangre de tantos inocentes que por vuestra causa la derramaron; quiera el cielo no llaveis en vuestras almas y en vuestras frentes el sello indeleble de Caín, ó el anatema que Dios estampa en el rostro de todos los parricidas; haga el Señor no descienda sobre vuestros campos aquella imprecación del profeta contra los montes de Gélboe: «Ni lluvia, ni gota de

rocío caiga sobre vosotros, ¡oh campos en que sucumbieron los valientes de Israel!»

Pero ¡cuán grandes y abominables, hermanos míos, debieron de aparecer nuestras prevaricaciones ante los ojos de aquel supremo Juez, que juzga las mismas justicias, pues ni tanta sangre, ni tanta desventura bastaron á dar cumplimiento y remate á nuestra expiación!

Entonces fué, cuando, atormentado cruelmente el corazón de la patria con la mayor de las penas; cuando, casi extinto el entusiasmo por la fatiga de tan larga y esteril campaña; en aquellos días de postración y desaliento en que toda energía se había concentrado en las ansias de acabar con tan violento estado de cosas, entonces, Señores, apareció delante de nosotros y en ademán hostil ese coloso, apenas nacido y ya formidable; el genio asombroso de los Andes encarnado en un pueblo que quiere ser *el pueblo rey* y al cual amamanta á sus pechos, con amor de madre, la diosa Materia; ese coloso que como el que conturbó los sueños de Nabucodonosor tiene la frente y la cabeza de oro, la garganta de plata, el pecho de bronce, el corazón de acero ó mejor de hulla, los brazos de hierro y como todo el que confía en sí mismo, los pies de fragil arcilla.

El se vendió ante el mundo como paladín del derecho de gentes, como vengador de desafueros contra los sentimientos humanos y como caballero andante de la libertad oprimida. Razón de Estado, fundada en las leyes intangibles de la justicia, llamó á la causa que le impulsaba á combatir, y nunca, Señores, estarán más en su punto que en la ocasión presente, aquellas vigorosas palabras puestas en boca de San Vicente Ferrer con motivo del compromiso de Caspe:

Razón de Estado lo llamais vosotros,
pero ante Dios Iniquidad se llama.

Venció, sí, la razón de la fuerza á la fuerza de razón; una vez más ha presenciado el mundo, aunque sin escándalos ni rasgos, el espectáculo pavoroso de la inocencia crucificada por el poder brutal, que vocifera triunfante en su derredor, todo se ha perdido, hermanos míos. Surcáis con el pensamiento esas olas y ese mar, volad con el espíritu á aquellas hermosas bahías de América y Asia, en donde la bandera española ondeaba ayer, tan airosa y gallarda, simbolizando la epopeya más levantada que han emprendido en tiempo alguno los hombres; mirad y ved: allí fué España.. Así como un día se hundió toda

una nación en el fondo de aquellas turbias aguas del Guadalete; de tal modo se hundió otro día en el abismo de aquellas aguas tan amargas de Santiago y de Cavite, todo nuestro poderío colonial, todo el prestigio de nuestra raza, todo el carácter de nuestro pueblo, por condición natural indomable, y toda la altivez histórica de España, nunca tan fácilmente humillada como en esta derrota. La sangre de nuestros soldados, vertida con tan heroica resignación y con tan oculta magnanimidad; los sacrificios y arranques generosos de largueza tanto de los individuos como de los pueblos; las humillaciones, más o menos prudentes, pero con tan noble entereza soportadas; tanto esfuerzo de valor, tanta abnegación, tanto heroísmo: todo queda allí en lo más hondo de aquellos mares, en los senos silenciosos de aquella inmensa tumba en que plugó al Señor enterrar las reliquias de nuestra antigua grandeza y los despojos del genio dominador, que tuvo su cuna en las asperezas de Covadonga y que logró subyugar á su centro de oro los dominios de entrambos mundos.

¡Adiós, campos de Cuba, en los que ondeó, como emblema de fé de amor, más que como enseña de conquista y nunca

jamás de tiranía, la augusta bandera de Aragón y de Castilla; en donde resonó el himno más sublime que ha entonado lengua de mortal: el himno en que prorrumpieron nuestros marinos, cayendo de rodillas sobre la arena de vuestras playas, para ofrecer al Señor de cielos y tierra el primer homenaje de acatamiento y adoración en nombre del mundo recién descubierto...; Adiós, ¡oh hermosas comarcas de Filipinas! por donde vagarán hasta la consumación de los tiempos, las sombras venerandas de aquellos hijos de España que borrarón de la frente de tus moradores la marca de la tribu salvaje y les hicieron dignos de ostentar el nombre honroso de pueblos cristianos: las sombras nobilísimas de aquellos caudillos que les conquistaron, educaron y enaltecieron sin el común empleo del bautismo de sangre; la de aquellos heroicos misioneros que derramaron la suya para aplacar las fúerzas de bárbaro que nutría el corazón de vuestros hijos, para desoortezar su alma de la costra de la selva, para enseñarlos el nombre del Padre que tenían en los cielos y el nombre de la madre y de la patria, que habían logrado en la tierra; para arrancarlos, finalmente, del seno de los bosques y sacarlos al resplandor de toda luz,

de toda grandeza y de toda gloria. Adiós, y sed felices bajo el poder de vuestros nuevos señores; quiera el cielo que al sentir mañana en vuestra espalda el látigo de vuestros dueños, ó el cúmulo de plagas que acompañan á la independencia prematura, no volvais con pena los ojos hacia acá y os acordeis de la patria, por la cual sois todo cuanto no es degradación y barbarie, y cuyo honor habeis brutalmente escarnecido y en cuya sangre ¡oh mengua y baldón! os habeis cebado con ahullidos y regocijos de fiera.

Nosotros, hermanos míos, olvidar debemos las ajenas prevaricaciones á fin de ahondar la consideración en las propias, ya que tanto han provocado la justicia de Dios en nuestra contra, conduciéndonos á tales paraderos. Que no es únicamente el dolor simple reato y expiación de lo pasado, es también enseñanza y guía para lo porvenir; no es sólo pena y restablecimiento del orden perturbado por la culpa, es para toda alma sensata y creyente, llamamiento amoroso y enérgico de Dios á los hombres y crisol en que se depuran y bruñen las almas de vigoroso temple y los espíritus levantados.

Nada sabe quien no sabe sufrir: afrontemos, pues, con cristiana resignación

nuestra desgracia y aprendamos á precavernos para lo venidero. Hoy precisamente que tanto se vocifera y perora acerca de regeneración y de nuevos derroteros; cuando cualquier hombrécillo de más ó menos fuste, se arroga el árduo empleo de redentor, y nos vemos, desgraciadamente, bajo el influjo del terrible imperio de las palabras y del no menos pernicioso de las reformas; nosotros que, por gracia de Dios, estamos bien persuadidos de que no han de ser las palabras resonantes ni los periodos grandilocuentes, sino las obras generosas y los heroismos de la virtud los que han de salvar á los hombres y á los pueblos; nosotros que ereemos firmemente que monta bien poco cambiar de sistemas y de formas cuando perseveran los corazones preñados de groseros instintos, y de pasiones indisciplinadas; los que sabemos, en fin, dónde está el único camino, la única verdad y la única vida, lloremos, hermanos míos, delante del Señor, llóremos como los profetas las abominaciones propias y las abominaciones de nuestra patria, desolada hoy y envilecida, como la Jerusalén que lamentaron los Profetas. Tendamos con amor los brazos al tronco de esa Cruz, por cuya eficacia divina se han trocado en gozo y en alegría triste-

zas que la ciencia del mundo estimaba inconsolables y en trofeos de gloria los emblemas mismos de la humillación y del escarnio. De ella brotarán, os lo aseguro por la Verdad eterna, esos alientos de vida, capaces de vigorizar á las sociedades que tiene por muertas la enfatuada prudencia de los hijos del siglo; de ella nacerán, como han nacido siempre, resplandores de luz y de inspiración que en vano buscaréis entre los maestros del mundo; en ella y por ella sentiremos, sí, las ansias de lo infinito, la sed de lo inmortal, esa atracción de Dios, que vivifica y predispone para todo lo grande y esa dulce y única esperanza que restaña las heridas mas hondas del alma y engendra en los corazones la sublime ambición del sacrificio en aras del amor.

Desconfiad, Señores, de profecías que os vengan en nombre del mundo; los verdaderos profetas vienen siempre en nombre del verdadero Dios. Si apareciera entre nosotros un hombre, convencedor y convencido de que la Religión y la virtud nos son tan necesarias para ser grandes, como el aire que respiramos para vivir; si levantando en alto la insignia de la Cruz tuviera ese hombre tal eficacia en su palabra que lograra hacernos

poner en su bandera toda nuestra fé, toda la esperanza y todo nuestro amor; si lograra infundir en las ideas y en las obras de los de arriba la humildad y el amor á los de abajo, y obtuviera el dón de inculcar en el pensamiento y en la voluntad de los de abajo la resignación y el respeto á los de arriba, y á todos el sentimiento del deber, y á todos la caridad, y á todos la vida de Cristo, yo os gritaría, Señores, con todas mis fuerzas: «seguid á ese hombre, seguidle resueltos, ese es nuestro libertador, ese nos dice la verdad entera, ese viene de Dios.»

No puedo en conciencia, hermanos míos, abusar por más tiempo de vuestra generosidad y delicadeza para conmigo; sea no obstante mi última palabra una súplica á vuestra fé y un justo tributo de admiración y de gratitud á vuestra caridad. Por aquello que más améis, por la infinita misericordia de nuestro Dios, yo os ruego con toda el alma y con toda la vehemencia del corazón, que jamás se borre de vuestra memoria el recuerdo de los muertos por el honor de la Patria; roguemos todos, á fin de que su sangre sea aceptada por Dios, como ofrenda de expiación; y haga de bautismo que lave y purifique la conciencia nacional; roguemos

mos incesantemente por ellos, y no permita el Señor que se apague su nombre y su recuerdo en nuestra mente, como la llama de los blandones funerales que hemos encendido en sufragio de sus almas. Sean fruto de estas mis pobres palabras una oración por nuestros hermanos, muertos en campaña, y una limosna por amor de Dios, para esos infelices soldados que tornan hoy á nosotros bajo formas de espectros. Compadeced y compadezcamos de veras á tantos infortunados que consumidos por la anemia, roídos por la fiebre, plagados de lacerias, llegan á la patria, sin luz apenas en la pupila, sin sangre en las arterias, sin vigor ni casi vida en el corazón, arrastrando penosamente una armazón de huesos cubiertos por una piel amarillenta y enjuta, y personificando todos los estragos de la miseria. Rueguemos, Señores, por los que quedan allá y compadezcamos á los que vuelven, y Dios proveerá quien ruegue y se apiade de nosotros, á medida de la compasión que ejerzamos con los demás.

Y á vosotros, Miembros de la Junta de protección al soldado; los que durante la campaña y en el decurso de la repatriación, habeis consagrado generosamente tantos desvelos y tantos esfuerzos en ali-

viar tan hondas miserias, en enjugar las lágrimas y en cicatrizar con el bálsamo del amor y con la limosna de la caridad las heridas del cuerpo y las heridas del alma de nuestros hermanos; vosotros, artistas mallorquines, congregados aquí para rendir, como homenaje de amor fraterno, toda la inspiración de vuestro pensamiento y todo el arte que palpita en vuestras almas, no temais que profane yo ahora con estudiadas frases de lisonja la virginidad de vuestros sacrificios y de vuestra abnegación; Dios es la caridad y El solo sabe apreciar debidamente el mérito de las obras hechas en favor de nuestros hermanos; sea pues El vuestro premio y vuestra corona.

¡Oh dulcísimo Jesús mío! Padre de las misericordias, único amparo y consuelo de los que padecen, compadécete de nosotros según la grandeza de tu misericordia; apiádate, Señor, de nuestras miserias y danos la resignación en medio de nuestra desventura; apiádate Dios mío, de los muertos que hoy lloramos, y no apartes jamás tus ojos de los vivos que te ruegan por ellos; otórganos el esperar por siempre y únicamente en Tí para no ser confundidos; fecunda con los méritos de tu sangre sacratísima nuestras penas y de

ellas nacerán frutos impercederos de gloria; ten piedad, oh Jesús, de nosotros y concede á nuestros hermanos la luz indeficiente, la paz eterna y el descanso inalterable de los que, muertos para el mundo, viven y vivirán en Tí por los siglos de los siglos. *Requiem æternam dona eis, Domine, et lux perpetua luceat eis.*

11.7.6.4. Article "Recomendando oraciones por las necesidades de la patria", publicat en el "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca", número 11, 4 d'abril de 1898.

Lunes 4 de Abril de 1898

(EXTRAORDINARIO)

Gobierno Eclesiástico S. V.

Circular núm. 7

RECOMENDANDO ORACIONES POR LAS NECESIDADES DE LA PATRIA

As calamidades que affigen actualmente á nuestra amada Patria han conmovido el corazon de S. M. la Reina Regente (q. D. g.), obligándola á invitar, por medio de los respectivos Prelados, á todos los fieles cristianos de España para que levanten al Cielo sus manos suplicantes, mientras

nuestros valientes pelean en el campo de batalla y se aprestan á nuevos y más formidables combates.

Al transmitir el ruego de nuestra piadosa Soberana, debemos exhortaros con toda eficacia á que oreis fervorosamente durante estos días ante la presencia de Dios para que se compadezca de nosotros y nos libre, si es posible, de este caliz de tantas amarguras. Uníos á Jesucristo en su pasión sacrosanta, consideradle oprimido bajo el peso inmenso de tantas responsabilidades que Él asumió misericordiosamente, contempladle como el blanco de las iras divinas, hecho ludibrio del pueblo, arrollado por los poderosos, llena de desolación su alma santísima en medio del general desamparo.

La historia de estos dolores divinos es el original perenne é insustituible de todos los dolores expiatorios y regeneradores, á que por ley providencial están sujetos los individuos y los pueblos. Reconozcámonos, pues, culpables ante Dios, lloremos los pecados propios y las públicas prevaricaciones, confesemos que la indignación del Señor ha estallado justamente sobre nuestras cabezas, pero al mismo tiempo levantémoslas llenos de confianza para entrever las consoladoras misericordias y atraerlas con oraciones y buenas obras. Dios castiga á los que ama, y nos azota para corregirnos y para que nos hagamos dignos de nuestros destinos providenciales en la Historia. Por consiguiente, no desmayemos ante los inminentes males, pero acudamos á vigorizar y templar nuestro espíritu en la fragua del Corazón de Jesucristo. Durante estos días en

que la Iglesia nuestra madre conmemora los grandes misterios de la Redención, rodeemos el sagrado Tabernáculo, postrémonos ante el Rey inmortal de los siglos y oremos por la Patria. Nadie se desdigne de tomar parte en estas públicas oraciones. Confúndanse los que ejercen autoridad con los más humildes hijos del pueblo, y sin distinciones ni reglamentarias etiquetas juntémonos todos para exhalar un solo clamor ante el común peligro.

Encarecidamente recomendamos á los reverendos Párrocos y Vicarios, á los encargados de iglesias y á todos los que en estos días ejerzan el ministerio de la predicación ó dirijan piadosos ejercicios, que den á conocer á los fieles tan angustiosas circunstancias y que procuren juntamente levantar y esforzar los ánimos abatidos mediante la oración. A este fin podrán disponer aquellos actos que estén en armonía con la sagrada liturgia de estos días, facilitando así y procurando estas preces como verdadera defensa nacional, en la que deseamos tomen parte muy principal todas las comunidades religiosas, ofreciendo á Jesucristo sus santas obras por la incolumidad de la Patria afligida.

Palma 4 de Abril de 1898.

PEDRO JUAN CAMPINS, VICARIO CAPITULAR.

11.7.6.5. Article "Prescribiendo rogativas con motivo de la guerra", publicat en el "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca", número 14, 22 d'abril de 1898.

Viernes 22 de Abril de 1898

(EXTRAORDINARIO)

Gobierno Eclesiástico S. V.

Circular núm. 8

PRESCRIBIENDO ROGATIVAS CON MOTIVO DE LA GUERRA

AL CLERO Y FIELES DE ESTA DIÓCESIS

SECUNDANDO deseos y ejemplos muy altos os invitábamos hace poco á postraros ante el Sagrado Tabernáculo en que mora Jesucristo invisiblemente, y os exhortábamos á que aprendieseis y

recibieseis del Redentor divino aquella fortaleza sobrenatural, sin la que sucumbe la humana fragilidad en las grandes tribulaciones. Con gran consuelo os oímos orar y gemir ante la presencia de Dios, y se reanimó el corazón de muchos cuando vieron clarar algo el horizonte oscurísimo y amenazador. Aquellos rayos de luz, aunque tan ténues y fugaces, fueron, sin duda, un beneficio del Señor, y no es lícito menospreciarlo por más que nuestra ignorancia desconozca su intensidad y dirección.

Sin embargo, fuerza es confesar que desde aquellos días han seguido condensándose las oscuridades siniestras hasta desencadenarse la tempestad sobre nuestras cabezas. La guerra con todos sus horrores se nos entra altiva y despiadada por las puertas de nuestra Patria, cuando están exangües nuestros soldados y agotadas nuestras riquezas. Pretextando sentimientos humanitarios y hasta cristianos ¡qué profanación! se ha llegado al punto á que quisieron llegar desde el principio, calculándolo todo con frialdad propia del que proyecta un negocio. Se nos ha echado en cara la rebeldía de nuestros súbditos por aquellos mismos que les suministraban armas y dinero para que se levantasen contra la madre Patria, nos han empobrecido reclamando indemnizaciones que han servido para... Mas ¿á que relatar la historia de tantas perfidias?

Adoremos los juicios de Dios, y reconozcamos que las calamidades presentes pueden ser expiación de culpas que á todos nos mancillaron. Quizás estas humillaciones supremas y estos desastres que á to-

dos nos envuelven en la general ruina, despierten el genuino sentimiento del honor nacional, y pongan en movimiento fuerzas latentes y hasta hoy paralizadas, y coadunen otras, miserablemente perdidas y disipadas.

Pero entendamos que el auxilio nos ha de venir de arriba, y, puesto que tenemos conciencia de la justicia de nuestra causa, no desconfiemos, porque no está vinculada la victoria en la muchedumbre de los combatientes, sino que del cielo es de donde dimana toda fortaleza. Oremos, pues, con fervor y perseverancia durante esta tribulación grande. Que nuestra oración sea pública, unánime, expiatoria y generosa. Los Ministros del Señor inviten á los fieles, los que ejercen autoridad den ejemplo á los pueblos, haya santa emulación entre todos para alcanzar del Dios de los Ejércitos triunfos gloriosos por medio de fervientes y continuas rogativas.

A este fin y para que no falten en ninguna parte estos actos de religión y piedad por la Patria affligida, hemos dispuesto lo siguiente:

1.º El próximo domingo, día veinticuatro del mes corriente, en la Santa Iglesia Catedral y en todas las parroquias y filiales de la Diócesis se celebrará misa solemne con ornamentos morados, y expuesto S. D. M., según se contiene en el Misal *Tempore Belli*. En ella se suprime el *Gloria* pero no el *Credo* por ser dominica, con el Prefacio de *tempore*. Á la oración propia se añadirá la del SS. Sacramento *sub unica conclusione* sin omitir el *Et fa-*

mulos... Al final se dice *Benedicamus Domino* y se lee el Evangelio de San Juan.

2.º Desde el citado día hasta el domingo siguiente *inclusive*, después del rezo del SS. Rosario, se dirán cotidianamente las Letanías con las preces que según el Ritual se añaden *Tempore Belli*.

3.º En los domingos y días festivos siguientes se repetirán los actos señalados en el número anterior, hasta que otra cosa se disponga.

4.º Durante el rezo del SS. Rosario y de las Letanías podrá ponerse de manifiesto S. D. M. ó el Sagrado Copón.

5.º Los Rdos. Párrocos y Vicarios procurarán con toda eficacia que los fieles asistan á estas rogativas é invitarán especialmente á las autoridades locales, disponiéndolo todo de la manera más conveniente para que la oración sea unánime.

6.º Damos además nuestro beneplácito para que puedan verificarse todos aquellos otros actos religiosos que el celo y la prudencia aconsejaren, según las circunstancias especiales de los respectivos pueblos, y recomendamos que en el ejercicio del mes de Mayo se ruegue por los fines indicados.

Palma 22 de Abril de 1898.

PEDRO JUAN CAMPINS, VICARIO CAPITULAR.

11.7.6.6. Article "Ordenando nuevas rogativas com motivo de la guerra", publicat en el "Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca", número 18, 28 de maig de 1898.

Gobierno Eclesiástico S. V.

Circular núm. 10

ORDENANDO NUEVAS ROGATIVAS

con motivo de la Guerra y conforme á la Real Cédula de 9 del actual

AL CLERO Y FIELES DE ESTA DIÓCESIS

ONMOVIDO por las calamidades que azotan á nuestra España; S. M. el Rey (q. D. g.) y en su nombre la Reina Regente, dando alto ejemplo de religión y piedad, se ha dignado dirigirse á los Prelados españoles por medio de Real Cédula, rogando y encargando que interesen á los

fieles católicos de nuestra nación en la defensa de la Patria amenazada, á fin de que unidos todos en santa liga de oraciones y buenas obras, obtengamos del cielo el beneficio inestimable de la paz,

Bien sabéis que en ésta, como en muchas Diócesis, ansiosos de procurar la prosperidad de España, acudimos desde el principio á los auxilios eficacísimos que nos suministra nuestra Religión divina, ya elevando cotidianas preces en el Santo Sacrificio, ya disponiendo públicas y solemnes rogativas en las iglesias, ya dando expansión á vuestra piedad [que se ha mostrado incansable en suplicar á Dios instantemente que nos libre de los males presentes y nos depare días de bienandanza y tranquilidad.

Sin embargo, no es lícito que la invitación de nuestro católico Monarca, hecha por la Reina Regente, quede sin especial correspondencia. Por eso, de nuevo os exhortamos á la oración, y reiteramos cuanto tenemos dispuesto en la Circular del día 22 de Abril.

Pero debemos hacer notar que en adelante, en virtud del ruego y encargo del Soberano, conviene que nuestras súplicas tengan el carácter de oración nacional.

Y en efecto, la Nación es hoy la que ora y la que debe orar, porque no se trata de necesidades privadas é individuales, sino de públicas desgracias y de quebrantos de la Patria entera; y, por tanto, la Patria misma, como personalidad moral, viva y palpitante, es la que reconociendo su situación y la soberanía del Dios excelso sobre los individuos y las co-

lectividades, debe levantar á lo alto sus miradas suplicantes mientras se defiende de los que atentan contra su vida ó sus derechos.

Á fin de que resalte y aparezca más visiblemente este carácter de nuestra oración en las presentes azarosas circunstancias, de acuerdo con el Ilmo. Cabildo hemos resuelto celebrar el domingo de la SS. Trinidad, día cinco de Junio, una pública procesión que, saliendo de la Santa Iglesia Catedral, visite las sagradas urnas en que están depositadas las venerandas reliquias del B. Ramón Llull, de San Alonso Rodríguez y de la Bta. Catalina Thomas.

No dudamos que nuestro proyecto será simpático á vuestro corazón. Amamos á la Patria, y amamos con cariño especial á Mallorca. Por eso consideramos ocioso excitar vuestra devoción, teniendo por cierto que no habrá quien rehuse elevar al cielo sus plegarias ante los sepulcros gloriosos que son á la vez santificación y defensa de nuestra hermosa isla.

Alentad, pues, y fortaleceos ante el cuerpo martirizado de Ramón Llull, y considerando la vileza de ese combate en que las imposiciones de la fuerza intentan prevalecer sobre los derechos de la justicia; invocad á favor de España la intercesión de aquella alma nobilísima, caballeresca y debeladora á lo divino, que no reconocía otro imperio que el de la verdad; ni ambicionaba sino dilatar sus dominios. ni manejaba otras armas que las de la luz, ni sentía otro ardimiento que el amor de Jesucristo, cuyo nombre ansiaba dar á conocer por todas partes

propagándolo por esos mismos mundos ignorados cuya existencia entrevió en sus altas especulaciones científicas.

Acercaos al sepulcro de Alonso Rodríguez, y al recordar como nuestro humilde portero de Montesión inflamaba el corazón del joven Claver en amor de los pobres esclavos negros de América; pedidle el triunfo de nuestras armas en esta guerra que ha promovido la codicia desatentada, y orad para que, deshechas las calumnias que contra nosotros se han lanzado llamándonos hipócritamente crueles é inhumanos, aparezca á la vista de todos quienes son los paladines de la verdadera civilización.

Rendid vuestros homenajes al cuerpo incorrupto de la extática hija de Valldemosa, y conociendo como repercutieron en aquel corazón virginal todos los ayes y aficciones de la Iglesia y de la Patria; aprended de ella á contrarrestar con la fuerza de la oración los atropellos de un pueblo, ensoberbecido con la muchedumbre de sus hombres y con la abundancia de sus riquezas.

Mas, para que nuestras plegarias sean aceptas al Dios tres veces tanto, no basta que éstas broten de los labios de muchos; ni que, saliendo del ámbito del sagrado templo, se dejen oír en las calles y plazas de la ciudad; ni que, por circunstancias especiales, resuenen como clamoreo de oración nacional. Si queremos que las reciba la Infinita Magestad, es preciso que nazcan tales plegarias de un corazón limpio, compungido y enfervorizado; y por eso no podemos menos de recomendaros que acudais á esta

pública rogativa con tan santas disposiciones, y que, en cuanto os sea posible, purifiquéis vuestras almas por medio del Sacramento de la Penitencia, y las vigoriceis luego con el Pan de los Fuertes. De vuestra religiosidad esperamos que responderá generosamente á nuestro llamamiento, y no dudamos que el celo de nuestro Clero os ayudará, facilitándoos estos medios de salud.

Por lo que toca al orden y forma con que habrá de celebrarse la anunciada rogativa, procuraremos por nuestra parte hacer cuanto creamos conveniente para que sea satisfecha vuestra devoción en las presentes necesidades.

De una manera especial hemos de exhortar también á las comunidades de religiosas de esta Diócesis para que se asocien espiritualmente á esta visita de las sagradas Reliquias, emulando así con su recogimiento y fervor los meritos que adquieran los asistentes, al hacer pública profesión de su fé católica.

Por último, cumpíenos advertir que, contrayéndose á la capital lo anteriormente ordenado, los Rdos. Sacerdotes encargados de las otras parroquias de la isla, dispondrán la celebración de los actos religiosos extraordinarios que estimen convenientes, poniéndose de acuerdo con las autoridades locales si así lo aconseja la condición de aquellos.

Dada en Palma, á los 27 de Mayo de 1893.

PEDRO JUAN CAMPINS, VICARIO CAPITULAR.

NOTA.—Los Rdos. Párrocos, Eónomos y vicarios darán cuenta de esta Circular á sus respectivos feligreses en la forma que estimen más conveniente.

11.7.7. El regionalisme.

11.7.7.1. Article "D'actualitat", publicat en el setmanari
"La Roqueta", Palma, 1 d'octubre de 1898.

"D'actualitat"

Desde que sa gran tupada
es yankees mos varen dar,
ningú pensa com pensava,
en redó tots hem girat:
ja no treim el dos de Mayo
ni Saragoça... ni cap
de ses frases patriotes
que soliem emplear.
Avuy en dia, sa moda
es malehir a tot past
de diputats, de ministres,
de prensa y de generals.
Tenc un jove dalt ca-meua
descendents de castellans
que quant comensá sa guerra
m'arribá á fé mal de cap,
cantant sa Marxa de Cadiz
y altres himnes nacionals,
ó parlantme d'en Churruca
del Callao y Trafalgar
y jurant qu'els espanyols
mos haviam de menjar
frits en pebres, tots els Sampsons
y Deweys americans.
Y are ha mudat de tal modo
qu'el sent y mé té astorat,
puis repeteix cada dia
parlant d'es nostro fracàs,
que ell ja ho deya: guanyar noltros
a n'els nort-americans
era somiar pessetes
ó estar loco de remat!
Tots els llatins ja l'hem feta,
- segons diu es meu veinat -
no tenim cap, ni vergonya
ni sabem més que robar
menjar bé, fumar bons puros
y critica els governats.
Y'm crega á mi, si la cosa
no camvia ben aviat,
els remeys dels que mos tracten
are de regenerar
será du ses medecines
quan ja s'es mort es malalt.
Es precis que sa "gent nova"
cridi fort, alci bé el cap
per convencé es pobre pueblo

qui es sempre es qu'ha de pagar...
Per salvamos, convé triumfin
ses idèes regionals:
¿ Que una província te dèu?
gastant dèu, se queda en pau.
Pero aixó qu'are s'estila
d'haver noltros de pagar
una part de ses piruetes
d'els que ballen en el Real
es cosa que... me molesta
y á tots ha de molestar.
S'altre día amb aquest tema
vaig fer jo un petit trabay
per enviá a Nova Palma
que le hi lletgiré.

-Jamai
no senyor, no se molesti.
- No es molestia

-...es que ja es tart
moltes gracies, qu'heu pás bé,
un altre dia será.

PALUZIÉ.

11.7.7.2. Article "Armonies", publicat a "La Roqueta", 15
d'octubre de 1898.

LA ROQUETA

NÚMERO 235 (15-X-1898)

ARMONIES

Apropòsit d'un folleto sortit á París, en que se parla mal d'Espanya, de «todos sus gobiernos, y de los castellanos todos», *La Correspondencia* se despenja dimecres a vespre, amb un article desfogantse contra el *regionalismo* y «los catalanes todos». Es a dí: incorre en lo mateix que censura. No confonguem ses coses: precisament perque antes s'han escrit molts d'articles com es de *La Correspondencia*, es perque s'acaba publicant folletos com es de París.

Els regionalistes veuen amb disgust tot aixó; pero han de dí ben alt que aquests desprecis d'els patriotes cegos han fet més *filibusteros* que ningú. Es qui veji amb bons uys es separatisme no ha de fé més que dirlos: continuau així, no coixem propaganda milló que sa vostra.

Ara noltros, que no volem que ses idees regionalistes hagen d'essé ilegals ni faccioses ni hagen de conspirá á s'ombra, sino que les volem defensá legalment y cara alta, no comprenem perque se mesclen cols amb caragols, y que se digui separatista indistintament á n'es qui predica aquesta tendencia y á n'es qui creu que s'organissació política d'Espanya necessita capgirá.

¿Idò, que volia que fessem, senyor centralista? ¿Vol, tal vegada, que diguem qu'en Sagasta y en Cánovas heu han fet molt bá? ¡Vol callà, homo, vol callà! Qu'heu demani á ses mares, y á n'els agricultors é industrials, á tots els que treballen; á n'els repatriats de Cuba y Filipines que venen morts de fam y de miseria. Després de tants de desastres haviem de dir qu'es vey d'es *peroné* es un gran homo que se preocupa d'es porvenir de Espanya, y que la convertirá dins breu temps amb una *xauxa fells*. Després d'atupats y esmortits: *plaudite cives*. Sols ses terenyines d'un patriotisme mal entés poden fer veure lo negre, blanc.

També mos preocupa alló «del estoicismo catalán» ¿Què saben què es aixó, cavallés? ¿Y ses penes *del código del honor*?, per castigar á n'els que parlen mal d'es govern?...

11.7.7.3. Article sense títol publicat en el setmanari "La
Roqueta", 3 de desembre de 1898.

Mos han contat una cosa, que casi casi no la volem creure. Diuen qu'a Lluch ja s'ha introduït com a llengo oficial es castellà!

¿Vultros vos imaginau els blauets de la *Moreneta*, xamporretjant desmanyadament es forastè de la pagesia?

Per tot crèiem qu'eren arribats, a l'hora d'ara, els sons de la *harmoniosa lengua*, etc., però, ja Lluch, en es mateix lloc de sant patronatge de sa veyra casa mallorquina?

Estam segurs de qu'el Bisbe, qui tant ben animat se mostra en favor de tot lo mallorquí, no deixarà que ses coses se-guesquen d'aquesta manera.

✱

Sa tómbola qu'organisá es *Círculo Mallorquí* durant sa guerra, y hagueren de suspendre per pó de sa pó, tornarà a sortí a llum es dissapte de la Puríssima, però amb un altre fi, que La Roqueta ha de veure am molt més gust, ja que se tracta d'aminvá un poc els sufriments d'aquets pobres joves qui mos venen d'aquella terra qui per noltros ja ha passat a s'història.

11.7.7.4. Article "Vara de Rey", publicat a "La Veu de Mallorca", Palma, número 2, 10 de febrer de 1900.

VARA DE REY

Sr. Director de LA VEU DE MALLORCA :

Una carteta pera us exclusiu d aquella bona gent de Madrid, que sembla viure en els llims, per lo bé que sol enterarse de les questions de per aquí. Tots ho comprendreu; com aquella premsa de la cort es lo que podriem di tan... provinciana, lo manco que creurá llegint es periodics de per aquí es que hi creim de veritat, en qu'es general Vara de Rey es un heroe excepcional y que se mereix totes les estatués possibles y que representa una gran honra aixó de contarlo entre els fiys de ses illes Balears; En primer lloc, y no hi ha per que recordarho, la separació qu ha establerta la ma entre aquestas illes es mes radical de lo que creuen es foresters. Per noltros les Balears no son una PROVINCIA, en el sentit de que hi hagi vincles vertaders d analogia qui produesquin certa unitat o homogeneitat qui'ns faci solidaris de les nostres accions respectives-amb menorquins y ervicencs (sobre tot amb aquests)- com podrien creure els de Madrid. Ningú duptará que per noltros hi ha encara més germendat amb la mare Catalunya qu'amb aquella Erviça tacada de valencianisme castellanista, o amb aquella Menorca tacada de lo que podriem anomená GUARNICIONISME, o sia l'influencia de les guarnicions militars fortes que li ha proporcionat el port de Mahó.

Tots recordaréu l'insistencia amb qu'els ervicencs demanaven una guarnició y unes defenses poderoses, pera resistir a una investida d'els nort-americans, mentre durá aquella inverossimil y mala guanyada guerra. Semblava vertaderament que s'empenyassin en atreurese els perills d'un bombeig y d'un atac en regla, renunciant als aventatges incomparables d'els ports oberts y de les ciutats pacífiques. Però de l'infancia d'els pobles no hi ha qu'exigir visions clares de la conveniencia social, con d'els burgesos d'esperit no hi ha qu'esperar elegancies ni distincions artístiques.

La casualitat d 'esser nat a Erviça el general Vara de Rey havia de produir, com es natural , gran contentament a una terra així. Per molts, qui no han pogut encara alliberar-se d'el tot d'es pes de l' educació a l'espanyola, en Vara de Rey es una gran nom,l'únic, si a má vé, qui ha pogut nadar demunt el gran naufragi de la gloria tradicional de Espanya. Sense anar més lluny, record ara una disputa, de que'm valg enterar fa pocs dies entre dos d'els castellans més independents a lo que sembla de la seua raça. Per lo demés, no hi ha que farse d'aqueixa independencia, que sempre sol esser molt posterior a

les lliçons de la realitat, are o quant les lliçons de la realitat no se perden d'el tot per tothom.

Araomateix, a Madrid, uns quants escriptors coneguts, llegits p'el gran públic, sostenen una gran qüestió per aclarir quin dells va ésser el primer en descobrir que la famosa "Marxa de Cadiz" era una bestiesa, tant si lamiram d'el punt de vista patriòtic (?) com d'el punt de vista musical. No hi ha per què recordar que noltros estavem cansats de dir-ho y de siular-la quant ells s'entemeren, lo mateix que jo estava cansat de predicar contra la llegenda de la guerra colonial y en favor de la intervenció d'els Estats Units, quant aquella gent comprengué qualque cosa d'aquestes grans veritats qui per ells eren absurdes y monstruoses. En cas precis tots vltros, amics meus, podrieu ésser-ne testimonis.

La dicusió de que parlava, se referia al mérit d'En Vara de Rey, el darrer general espanyol mort en defensa de la soberania metropolitana a Cuba, la darrera colonia espanyola. Y deia un d'els contrincants qu'en tot cas aquell general no havia feta altra cosa que cumplir el seu dever.

Aquí, en veritat, hi hauria que filosofar un poc. No hi ha dubte qu'esposar-se a la mort, encara que sia p'el dever professional de deixar-se matar quant arribi l'hora, es cosa que exigeix un gran valor -que jo no tendria de cap manera, som el primer en dir-ho- y que no deixa de tenir el seu mérit. Però, entenguem-mos: aquest mérit estará en rahó directa amb dues condicions: 1, amb la llibertat qu'ha tengut per anar a la guerra o deixar d'anarhi el sacrificat: 2, amb la recompensa que li hajl produït el perill de la seua situació.

Conseqüències naturals de tot aixó: en primer lloc -y deixant de tenir en compte, perqu'es inútil, la consideració d'el rahonament de la major o menor justícia que pressuposi la causa que es defensa- els soldats del reclutament de la forma actual, forçats y pobres, es a dir, sense la més elemental instrucció generalment, tenen un mérit psicológic molt superior an el d'els militars de carrera. No podrá dir ningú que jo tengui cap simpatia p'el poble ignorant, inconscient, irresponsable, baix, inclinat sempre a lo dolent y a lo errat; però si hem d'atribuir a cada cosa el seu valor relatiu amb els demes valors corrents, no hi pot haver dubte: les pensions a les viudes d'els generals de l'exercit, els discursos ditiràmics al general X, al comandant Z, els monuments al capità X, han de venir després d'els que consagrem als soldats A, B, C, D, E, etc, etc..... ¿Qui me contradiu?

Tot aixó, com dic, sense fixar-mos en que la mort d'aquells militars mos recorda els temps vergonyosos de la violència y de la dominació anti-rahonable, qui deurian ésser pasats per sempre, y d'els que,

desgraciadament, no en veiem la fi encara!

Y en demès, tot lo mon s'hauria de convencer de lo qu'es la conciutadania y la germanor de veritat. No basta que un personatge sia nat a un poble pera poder tractar-lo de compatriota. No es la casualitat d'el naixement lo que fa els compatricis, sinó la comunitat de raça y per tant d'esperit nacional. Encara que Aníbal fos nat a la Conillera, seria ridícul dir-li germà nostre. "D'aquesta manera, -deia no sé quin poeta francès nat a Inglaterra,- si jo fos nat a un estable seria un cavall!" Probablement si en lloc de tractar-se d'en Vara de Rey se tractás d'un botxi o d'un ajusticiat, els ervidencs rebutjarien amb la mateixa força la fraternitatat amb ell! Sense contar qu'ell no s'en degué preocupar mai, d'aquesta patria seua d'ocasió, humil y oblidada, que li llevava la condició de perfecta castellá.

Aixo me fa recordar que ja comença a eser hora de variar el concepte en que tenim els graus superiors de qualsevol jerarquia social (Esglesia, Exèrcit, per exemple) y de creure que no basta esser generals ni bisbes per esser fills il·lustres d'una patria, per petita (?) que sia. Y sobre tot, ja es hora de que comencin a dir que la circumstancia d'esser militars no basta tampoc per atreure-se totes les nostres simpaties, ni per considerar superior aqueixa condició a les més altes distincions d'una voluntat nobilíssima o d'una inteligencia excepcional.

Sempre teu.

GABRIEL ALOMAR

11.7.7.5. Article "Llibertat centralista", publicat a "La
Veu de Mallorca", número 10, 7 d'abril de 1900.

Llibertat centralista

El senyor Moret, liberal a l'espanyola, trona an el Ateneu contra 'l regionalisme, y diu que aquí no hi ha més remei que la democràcia y la llibertat. Això no priva de que quan una idea no 'ls hi convé per moral y regeneradora que sia, la declarin criminal y jviva llibertat!

En la llibertat de vostès, senyor Moret, la llibertat semita que fa més de quatre cents anys no 'u coneixen d'altre.

Es la llibertat dels espectacles madrilenys dels autos de fe, la de Felip II an els Països Baixos, la de Felip III expulsant als moriscos *de bona fe*; l'exercida a les Colònies, a Cuba, a Filipines... la mateixa que 'ns donen a noltros els governs *liberals*, desde les Corts a Càdiz fins ara, amb sos eterns estats de siti y suspensions de garanties, tocantse unes amb altres, qui venen a esser l'estat normal

d'arbitrarietat, exercida per dèspotes de menor quantia, estat normal amb intermedis de revolucionetes y les seves anarquies conseqüents.

En materia de llibertat, a noltros nos está fins prohibit parlarne.

Y vostès tampoc en tendrien de parlar... perquè no saben qué es...

11.7.7.6. Article "Homenatge a Máximo Gómez", publicat a "La Veu de Mallorca", número 42, 20 d'octubre de 1917. Re-produït a FERRA, Miquel (1991): Articles i assaigs. Editorial Moll, Mallorca, pàg. 134-135.

Homenatge a Máximo Gómez

L'ABC, de Madrid, en uns articles ineptes que *La Última Hora* li copia, agravia la memòria del general Máximo Gómez, amb motiu del monument que la nació cubana es disposa a alçar-li a L'Havana, maleint per endavant l'escultor espanyol, si cap n'hi hagués, que prengui part en el concurs obert amb tal objecte.

Nosaltres, que, de Guillem d'Orange a n'En Maceo, confonem en un mateix respecte tots els herois de la llibertat i de l'amor patri, voldríem contribuir amb quelcom més que amb la nostra adhesió plena de simpatia a la glorificació del generós cabdill dominicà lliberador de Cuba.

La ploma nècia qui el denigra en les columnes del diari madrileny, parlant de deutes de sang, invita els espanyols a conservar odis —amb aquesta mateixa paraula. L'odi, el conservariem nosaltres, si per ells no n'hi hagués prou amb el despreci, envers els representants d'una política tradicionalment odiosa en qui recau, i en ningú més, tota la responsabilitat de la sang vessada per una part i per l'altra: pels soldats colonials i pels de la llibertat.

Si els nostres polítics i generals del 97 haguessin hagut nom Prim i fossin nascuts a Reus, així com havia nom Máximo Gómez el de la guerra cubana de la Independència, les obstinades energies del vell estratega que avui honora l'agraïment d'un poble, així com el valor temerari del cabdill negre sacrificat a la Trocha, i la sang de poeta generosa, d'un José Martí —insultada pel senyor Burell en els dies vergonyosos— i la de tants d'altres, haurien pogut consagrar-se segurament a altres empreses. I els redactors de l'ABC, a treballs més a la mida de la seva escassa comprensió de la història.

Visca Cuba!

Alanís

La Veu de Mallorca, any 1, nº 42,
20 d'octubre de 1917

11.7.8. El republicanisme federalista.

11.7.8.1. Article "A los federales de Cataluña" publicat a
"La Veu de Mallorca", número 10, 7 d'abril de 1900.

A LOS FEDERALES DE CATALUÑA

Correligionarios:

Con júbilo he sabido que vais á reunirnos para decir al pueblo lo que pensáis sobre la situación de España. Decidlo, que falta hace que lo digan varones esforzados.

Inútilmente pide la Nación reformas. A par del Gobierno se las niegan las Cortes. Ni un céntimo de más hay en el presupuesto de gastos para la difusión de la enseñanza; ni un céntimo de más para esas obras públicas que con tanta razón reclaman la agricultura y la industria. Se agrava, sin embargo, todos los tributos. En liquidar la Hacienda se puso empeño, y no se la ha liquidado. Continuará el déficit á pesar de los sacrificios que del país se exige.

Hablóse mucho de descentralización, y se la ha reducido á un malaventurado proyecto que no ha logrado siquiera la atención de las Cortes. Simple abreviación de trámites era para crear establecimientos de enseñanza y construir obras públicas. Aun así no habría prevalecido. Es unitario el actual Parlamento; más unitarios aún los liberales que los conservadores.

En tanto el país, y sobre todo Cataluña, ha puesto en la descentralización todo su ahínco y su esperanza. Regionalistas y catalanistas quieren hoy como los federales reconstruir la Nación tomando por base la autonomía de las regiones. Las quieren autónomas en la vida interior y sujetas en lo exterior á poderes á cuyo cargo corran exclusivamente los intereses nacionales y los internacionales.

Gran satisfacción debe causarnos ese generoso movimiento de ideas hacia un fin que los federales perseguimos hace más de treinta años. Serán poderosas e invencibles el día de la crisis las fuerzas autonomistas. Lo serán no sólo en Cataluña, sino también en las demás regiones, convencidas como estarán de que lejos de querer amenguar ni disminuir la patria anhelados fortificarla y hacerla próspera dándole más racional y segura base; de que huimos de provocar antagonismos de raza, de lengua y de historia; de que nuestra religión es de amor y no de odio ni de exclusivismo.

Nos unen á los españoles todos cuatro siglos de comunes glorias y comunes

desventuras; juntos hemos de constituir la nación y levantarla del abismo en que la sumieron comunes errores. ¿Cómo? Trayendo por la libertad de las regiones á nueva vida aletargadas ó muertas energías y abriendo nuevas fuentes de riqueza, abandonando las glorias de las armas por las del trabajo, difundiendo la instrucción y elevando cada día más la cultura de los pueblos. ¿Y los recursos? se preguntará. (...)

FRANCISCO PI Y MARGALL

11.7.8.2. Article "Lo que dice Pí Margall", publicat a "La Correspondencia", Palma 26 de setembre de 1898.

Lo que dice Pí y Margall

«En estos momentos que las ideas de emancipación en sentido regionalista se agitan en Mallorca, tiene gran interés el conocimiento de las últimas declaraciones de Pí y Margall publicadas en el último número de (...) El Imparcial.

(...) Desde el principio de la guerra aconsejé que se diera a Cuba la autonomía; no la autonomía tal como han entendido los conservadores y los liberales, sino la autonomía tal como la ha defendido siempre el Partido federal. Cuando la ví otorgada por los liberales, la calificué de insuficiente y tardía, y manifesté que se le debía haber ofrecido á los insurrectos como condición de paz. Luego que la ví rechazada, y á los Estados Unidos resueltos á intervenir en la cuestión, encarecí la necesidad y la urgencia de negociar con los rebeldes sobre la base de la independencia».

11.7.8.3. Article "Uno tras otro", publicat en el setmanari
"La Actualidad", Palma, número 1, 9 d'abril de 1898.

UNO TRAS OTRO

No há mucho tiempo; poco, dos años hará que siempre que nuestras ocupaciones nos dejaban algun rato libre, teníamos especial predilección en visitar el hogar de una modesta familia de obreros domiciliada en los barrios altos de esta ciudad.

Vivian felices porque amoldaban sus necesidades á las entradas que semanalmente se procuraban por los jornales de dos hijos varones ocupados en el ramo de zapatería, lo que ganaba el padre como peón de albañil y lo que la madre y una hija se agenciaban en su oficio de lavanderas.

Era el matrimonio muy bien avenido; vejetaban en santa paz y concordia los hijos y, aunque pocas las sobras, acostumbraban permitirse alguno que otro domingo y fiesta, la satisfacción de salir al campo, y, unas veces en la Font Santa y otras por la Torre d'en Pau, cazando con redes, ó entretenidos en la pesca improvisaban un fogon que con algunos trozos de leña recogidos por la orilla del mar les servian para sazonar la comida que tenía por remate el consumo de algunos litros de vino.

Era de ver el cuadro campestre que formaban. El padre y la hija buscando espárragos y caracoles. De los dos varones, el mayor, sério y reflexivo cebando el anzuelo y esperando fortuna que muchas veces no escaseaba; el otro atareado en recoger ostras y la madre como satisfecha de su obra mirando en todas direcciones con su delantal repleto de astillas, y como diciendo: puedo estar orgullosa, dentro de nuestro estado somos felices.

Y á la verdad lo eran. Como ambicionaban poco con poco se conformaban.

Como han cambiado las cosas; como se ha trastocado aquel cuadro. Igual á la formas caprichosas que á veces toman las nubes en el horizonte que tan pronto se hacen como se rehacen del mismo modo ha ocurrido con esta pobre familia, pero con la diferencia que aquel estado de paz y de felicidad en ellos se habrá destruido para siempre.

Como antes habíamos sido testigos del placer y satisfacción de aquel conjunto, hoy nos ha

tocado presenciar el espectáculo más conmovedor que imaginarse pueda. No vayan á creerse nuestros lectores que se trata de la composición novelesca de una imaginación calenturienta que necesita calmar sus nervios escribiendo algo sensacional siquiera sea figurado, con que entretener á su auditorio; no, se trata de un hecho real y positivo; de uno de estos hechos que pueden comprobarse y de cuya veracidad se adquiere la certeza con solo tomarse la molestia de enterarse.

Para los individualistas, para los que creen que la Humanidad empieza y acaba en ellos lo que refiramos será lo más natural del mundo; para los que no pertenezcan á esta escuela, la cuestión cambia de aspecto.

Digamos antes de narrar lo que nos proponíamos que, aquella familia desde que no la habíamos visto en aquellas expediciones dominiqueras había sufrido grandes metamorfosis.

Uno de los hijos, el menor, á consecuencia de la paralización de trabajo en la confección de calzado para el embarque se había visto obligado á dedicarse á otras faenas que las habituales de su profesión, y por exceso de fatiga había sucumbido tras larga y penosa enfermedad.

El otro, el mayor, había corrido el sorteo el mismo día que el hijo del propietario de la casa que habitaban sus padres.

La suerte había sido adversa para los dos; los dos habían sacado número bajo y por consiguiente debían ser soldados.

El hijo del propietario, como todos los que se educan en este ambiente de abundancia y con medios sobrados para la vida, poco ó nada se preocupaba del estudio ni del trabajo y por lo tanto solo pensaba en divertirse.

Escusado es decir que sus padres con la corta de unos cuantos cupones de una infinidad de Cubas que poselan, fueron lo suficiente para que se abonara en Caja su redención en metálico.

En cambio el hijo del albañil, como no tenía exención legal, influencias ni dinero, pronto supo en la explanada de Santa Catalina como se manejaba el chopo. En uno de los sorteos que se verificaban por aquel entonces le cupo en suerte el pasar á Ultramar. ¡Cuánto corrieron aquellos pobres padres! Ruegos á los parientes, súplicas á los amigos y todo sin resultado provechoso.

¡Los tiempos estan malos! era la contestación que recibían al dirigirse á un lado á otro en busca de alguna cantidad.

Se les ocurrió dirigirse al propietario de la casa,

hombre acaudalado y poseedor de muchas acciones. Pero en aquellos tiempos en que las oscilaciones en que las oscilaciones en las cotizaciones de los valores bursátiles eran tan frecuentes, nuestro hombre había pasado la pena negra en una baja que se venía acentuando en las Cubas que le tenía con humor de perro y por lo tanto no estaba por semejante dispendios. En fin que; todo resultó inútil, hasta que una mañana en la cubierta del San Ignacio de Loyola vimos al pobre soldado mezclado con sus compañeros de infortunio contento si al parecer, pero retratado en su semblante el amargo dolor que embarcaba su alma. Allí vimos también á sus pobres padres, casi alelados, mezcladas sus lágrimas con los cantares, con los vítores, con los acordes de las músicas que ejecutaban aires patrióticos; formando grupo con aquel conjunto abigarrado, con aquella tempestad, con aquel oleage humano que quiere y no sabe lo que quiere. Los estridentes chirridos de la sirena del vapor y los hurras á los valientes que sufridos y abnegados partían ó los llevaban para tierras lejanas á conquistar días de gloria ó de luto para la adorada patria se esteoritiparon en el débil organismo de aquel pobre padre y quizá en el de otros tantos que desde entonces no les ha dejado el temblor ni la fiebre, ni el delirio de creer que al desaparecer la silueta del vapor que conducía á sus hijos desapareció también la esperanza de volverlos á ver. ¡A cuantas amargas consideraciones se presta el pensar en los inevitables desastres de una guerra, y mucho más en una guerra de la clase que en Cuba se hace, guerra sin cuartel, sin piedad, en que se lucha contra los elementos, contra la inclemencia del tiempo y del clima; en contra de la artera emboscada preparada por la rabia, por el corage y por la desesperación; Acerquémonos al desenlace. Digamos pues para terminar que el mismo día que el recibió la noticia de haber fallecido en Cuba el hijo del pobre albañil, este desgraciado padre ingresaba en el Hospital. Su hija quedaba al cuidado de su madre que meses hacía estaba postrada en cama y dasahuciada de los médicos, de una afección al corazón. Un día que el propietario la recordaba que no debían atrasarse en el pago del alquiler de la casa, quiso referirle ella la desgracia por que habían pasado y la última ocurrida á su hermano en Cuba; pero el casero la interrumpió diciéndola: no me hables de Cubas que han bajado 4 ENTEROS...

PLACIDO

11.7.9. La repercussió ideològica a Menorca.

11.7.9.1. Article "¿Regeneración?, publicat a "El Porvenir del Obrero", número 7, 1 de març de 1899.

EL PORVENIR DEL OBRERO

NÚMERO 7 (1-III-1899)

¿REGENERACIÓN?

Desde que las derrotas vergonzosas de Filipinas y de las Antillas vinieron á poner de manifiesto la corrupción asquerosa que durante los últimos años había invadido la administración de las cosas públicas en todos sus ramos, se han levantado multitud de voces, más ó menos autorizadas, clamando contra los que á tan triste estado redujeron á la altiva nación española, y señalando, cada cual según sus tendencias, caminos distintos para lograr la regeneración completa y radical de este infortunado pueblo.

Todas estas voces, sin embargo, han sido voces *clamantes in deserto*, sea porque los rigores de la censura contuvieran á los más justamente indignados, sea porque, efectivamente, como dicen algunos, los perversos corruptores hayan logrado ya, con sagacidad jesuítica, infiltrar el veneno de la indiferencia y de la desesperación en las venas del pueblo antes heroico, hasta el punto de convertir al león de la leyenda en oveja humilde, que se deja esquilarse paciente y conducir resignada al matadero. Parece llegado el fin de nuestra raza.

Cuando se vió la pasividad inconsciente con que centenares de miles de familias permitían que les fuesen arrancados de su seno los mozos en la flor de la edad, para ser llevados á morir sin gloria en las colonias, que otros, los que no han corrido ningún peligro, habían sublevado con su administración escandalosa, ya pareció que ésto era señal fatídica de muerte.

¿De qué le ha servido á nuestro pueblo esa resignación estúpida?

No hablemos de lo pasado, cuyo solo recuerdo nos desgrada ante la propia consideración. Vengamos á lo de ahora, y digan los más sensatos si es posible tolerar por más tiempo que los provocadores de la catástrofe, los que con su conducta infame ocasionaron las guerras, y luego, por traición ó por cobardía, dejaron de cumplir con su deber, digan los más prudentes si el pueblo asesinado en la manigua, prisionero en Luzón y deshonrado en todas partes, debe tolerar que esos mismos culpables de todos los males continúen paseando su desvergüenza por las calles tranquilamente, influyendo en las altas enferas de Gobierno, y disponiéndose á gobernar la nación con programas y procedimientos tan reaccionarios como los que justificaron, é hicieron simpáticas ante el mundo civilizado, las relaciones de cubanos y filipinos.

Una voz varonil se ha levantado estos días en el Senado para preguntar con entereza al Gobierno porqué no habían sido ya fusilados los generales culpables de nuestras ignominiosas derrotas. El eco de estas palabras ha repercutido en todas partes donde alientan españoles, avivando esperanzas mal

dormidas. Ni el prestigio de quien las pronunció, ni otras causas personales, han podido influir en esta resonancia; se debe, exclusivamente, á que el señor Conde de las Almenas ha acertado á formular, aunque incompletamente, el pensamiento de todos.

El pueblo español está cansado de ver que la espada de la justicia se empaña siempre con la sangre de los humildes y se dobliega como un junco en manos de los poderosos.

El pueblo es bueno y compasivo y odia el derramamiento de sangre. Por ésto los partidos populares proclamaban la abolición de la pena de muerte. Por ésto el pueblo se indignó cuando tuvo conocimiento de los horrores de Montjuich; se indignó al enterarse de los sufrimientos que diezmaban á los reconcentrados cubanos, muchos de éellos, por lo menos, inocentes; se indignó cuando supo que se sacrificaba al infeliz Rizal en aras del fanatismo religioso. Todas estas indignaciones ha tenido que encerrarlas en el fondo del pecho, porque su piedad se hubiera calificado de delito.

Pero todo sentimiento humano tiene un término, y no es posible extender la generosidad hasta los culpables de tantos crímenes y desastres como pesan sobre nuestra patria infortunada, so pena de renunciar para siempre á todo espíritu de justicia y de arrojar á los perros la dignidad nacional.

Quizá, para lograr que la justicia alcance, siquiera por esta vez, á los poderosos, le faltarán al pueblo las necesarias energías, com le han faltado hasta hoy en tantísimas ocasiones en que debió haberlas demostrado. Tampoco puede esperarse gran cosa del ejército desde que se le vió aceptar mansamente (y tal vez con gusto, por algunos) el lápiz rojo que puso el gobierno en sus manos, para amordazar á la prensa y ahogar las protestas populares.

Si ésto fuera así, si el pueblo hubiese agotado su vitalidad y estuviera dispuesto á continuar en el funesto camino de la resignación pasiva, entonces podemos ya desde luego cubrir con crespones negros el escudo nacional y escribir en las fronteras españolas las fatídicas palabras que leyó el poeta italiano en la entrada del infierno.

La justicia que es indispensable para la vida nacional, solo puede hacerla el pueblo español por sí mismo y obrando enérgicamente. Los culpables están muy altos y, no solo tratarán de defenderse, sino que ya estamos viendo como se preparan á afianzar más y más su poderío, con el objeto de sofocar toda manifestación popular con las ametralladoras que no sirvieron para ofender á los enemigos de la Patria.

Si el pueblo no se resuelve de veras a impedirlo, tendremos muy pronto consejos de guerra é inquisición clerical á todo pasto.

La regeneración de la España moderna es posible; pero no vendrá por los generales políticos, ni por los obispos, ni por los vividores malsanos, sino contra estos elementos, coaligados en nuestro daño.

Vendrá por el pueblo y para el pueblo, ó no vendrá.

11.7.9.2. Article "El Soldat Espanyol", publicat a la "Revista de Menorca", Maó, 1906.

REVISTA DE MENORCA

(Maó, 1906)

EL SOLDAT ESPANYOL

¡Visca Espanya!

I

—¡No ploureu!... ¡no ploureu!... y síau valentes;
dins el còr vostres llàgrimes ardents
cauen com a plom fus!
Ma dolça mare, y tú ma bella aymía!
prest aquí tornaré ple d'alegría!
¡vaja, no ploureu pus!

—Ay fill meu que t'arrancan d'els meus braços...!
—De nostro goig Espanya trenca els llaços
¿no l'hem de malahir?
—¡Callau, per Deu, qu'estau com enloquides!...
Per Espanya es ma vida, y cent mil vides
si les pogués tenir!

—La vida te l'he dada... te l'he dada
y t'en vas a exposarla... ¡tal vegada
a perderla t'en vas!
Poder anar ab tú m'agradaría
y devant el teu cos me posaría
perque ningú t'tocás!...

—Mare mare, es un dever de bon patrici
es un dever anar al sacrifici
sí així la Patria ho vol!
¡y desplegar galana sa bandera
sense por, ab cap alt, sens mirá arrera;
qu'així va un espanyoll

—No puch mes, estimat! l'ànima opresa
tench de pena; jo t'am, t'am ab tendresa
y ab un amor sublim!
Sé que sens tu no hiá per mí gaubança;
qu'm deixas... y qu'es fluixa l'esperança
per lo fort que t'estim!

Jo no mes sé que lluny de ta companya
sent una pena, una inquietut estranya,
y sembla que me mor!

per mí no'n tindrà pus de llum el día
ni dolç repós la nit... ¡ay!... ni alegría
ni alegría el meu còr!

—¿Perqué tot concirosa els ulls acalas?
¡eixes llàgrimes son pitjó que bales!
¡vaja, no ploreu mes!
Per mí no temis; prest de la victoria
retornaré, cubert el pit de gloria
y trapijant llorés!

Al altre cap quant sia de la terra
hont se mou á l'Espanya injusta guerra
de tu'm recordaré;
y aquell retrato teu que'm regalares
y aquell escapulari que'm donares
a damunt mí duré!

Quan despertí al matí quant l'aurora oscila
al fermarme a l'esquena la motxila
per tu pregaré á Deu;
y en tots los greus perills de la campanya
an el nom de ma mare y al de Espanya
hi mesclaré el nom teu!...

Y si'ms trobam la sort per enemiga,
será que quantre Espanya haurán fet lliga
¡y dos poden mes qu'un!
Jo, si tenc de morí, pregan que sia
en el camp de batalla, al ple del día
¡ben rodejat de llum!

—¡Quí hu havia de dirí no m'ho pensava
quant eres petitet, quant jo ve'l·lava
ben alerta el teu sò,
quant te tenia estret dins els meus braços;
y ara t'arrancan ¡ay! dels meus braços
¡y rompen el meu còr!

—Per mí no tengueu por, ma mare! ¡aymia!
¿y quina falta en aqueix mon fería
un traïdor, cor de gel?
Per quí mor com un héroe en la batalla
un angel de la gloria prest devalla
y el s'en munta en el cell!...

¿Sentíu ja la corneta que me crida?
Vos deix mon còr, ma mare, Margalida!
—Y tu t'en dus el meu!
—Fillet... una besada... y que no sia
la darrera que t'doni... —Mare mía!...
—¡Protegiuló... gran Deu!...

II

Van les tropes espanyoles
per la mànigua avançant,
el fusell sobre l'espatlla
y lo matxete al costat.
Sonan les bèliques trompes
y els tambors van retronant,
y en llargues ringleres passen
enardits nostros soldats
acompanyant al compàs.
Vestits de roba llistada
capell de palla en el cap...
¡com aquells soldats de Cuba
mes sufrits no n'hi haurá may!

¡Vos salut, augustes ombres
d'aquells escèrcits lleals
qu'heroics donareu la vida
en defensa nacional;
no pot, no, la sort adversa
fer qu'arribem á olvidar
que, plens de mèrits, morireu
per l'Espanya; agosarats
sa bandera defensareu
(tal com ho haviau jurat),
per recordar a tot-hom
qu'aqueix Mon americá
desde Florida al Cap d'Hornos
es fill nostre, y afirmar
que noitros l'hem descubert
y l'havem colonisat;
l'hi hem dat ser del nostre ser
y sang de la nostra sang,
llevors de vida moderna,
costums, universitats,
relligió, còdics, lleys,
nostra llengua nacional,
nous cultius y noves rasses,
camins, viles y ciutats,
tots els fruits de la cultura
¡tot quant li hem pogut donar!
y per tals motius l'Espanya
devia á Cuba guardá,
com á cadira á la taula
dels pobles americans!...
¡Espectres esblancaits
d'aquells escèrcits lleals,
ombres giorioses d'Espanya,
baix del llorer reposau...
qu'el mon dona moltes voites
y un d'a sereu venjats...!

III

Pero, tornem á l'història
que ja havíam comensat.

Van les tropes espanyoles

per la manigua avansant
 el fusell sobre l'espatlla
 y lo matxete al costat;
 bandera vermella y groga
 se veu al vent onetjar...
 De sobte, d'una descàrrega
 retrona el terrible esclat;
 mal ferits tomban en terra
 quatre dels nostres soldats
 y s'alsa el fum de la pólvora
 per darrera un platanar.
 Contestan ab furia els nostres;
 els tirs assordan l'espai,
 y passen siulant les bales,
 y s'veuuen ciapes de sang,
 y ressonan les cornetes
 y s'dona la veu d'atac,
 ¡s'envest a la bayoneta
 y corren sens aturar's
 dins una pluja de bales,
 de trons dins la tempestat
 y enmig de níguls de pólvora
 de l'Espanya els militars,
 que com mes correr mes sembla
 qu'els empeny l'heròic afany
 de mostrar als insurrectes
 qu'els fills de l'Espanya lleals
 son lleons que s'raveixinan
 dins la furia del combat!
 ¡Espectres esblancaïts
 d'aquells héroes, reposau;
 qu'el mon dona moltes voltes
 y un día sereu venjats.

IV

Al qui duya la bandera
 de la Patria, l'han matat
 enmig de la lluita fiera,
 y ha recullit la senyera
 valent un altre soldat.

El qui fa aquesta prohesa
 es aquell qu'en funest día
 de sa mare s'despedía,
 y de sa hermosa promesa
 plena de melancolia.

De sobte set insurgents
 li volen arrebatat
 la bandera militar;
 ¡sil la sabrá defensar,
 qu'es de rassa de valents!

En lo bras esquèrr l'estreny
 com si la tengués cosida
 sobre el pit, y en l'atre empeny
 dels insurrectes, ab seny,
 matxete en má, l'envestida!

Sobre un cop l'altre rebota;
tres insurrectes ja ha mort;
pero del pit li degota
rotja sang; ¡combatrà fort
fins que no'n tindrà una gota!

Cauen pesats com martells
els matxetes per sa testa
¡qu'es la brega ben faresta!
¡rindete! li entiman ells,
y ell ¡Viva España! contesta.

Y ja ab las forces fallides
fugen, deixant al soldat
a la bandera abrassat,
y ab lo cos matxetejat
ratjant sang per deu ferides!

A la bandera s'aferra
per aguantarse y ¡s'enganya!
y ab veu lúgubre y estranya
dementres que tomba en terra
encara diu «¡Visca Espanya!»...

Sa vista s'enterboleix;
son cos dins sa sang redola,
y embolicantse's cubreix
ab la bandera espanyola
que dins son còr beneyeix!

Pensa en Deu; pensa en sa mare
y una besada li envia...
Recorda la seua aymia...
¡la veu devant ell ben clara
enmig de llum y poesia!

Ilusió que li ha forjada
la febre de l'agonia;
l'hi presenta s'estimada
una corona enllaçada
de llorers y pedreria.

La hi posa en el cap llevar;
l'hi tanca ab una besada
sa boca muda y glaçada
¡enmig de dita somiada...
l'héroe d'Espanya axí mor!

Y continúa el combat
ple d'horror, ab furia y sanya...
¡Llorers al noble soldat
que tan heròic s'ha portat!
¡Visca Espanya! ¡Visca Espanya!

Jaume Pomar y Fuster

11.7.10. La repercussió ideològica a Eivissa.

11.7.10.1. Article "Cosas del Día", publicat en el "Diario de Ibiza", 4 de gener de 1897.

«DIARIO DE IBIZA»

(4 de enero de 1897)

COSAS DEL DÍA

Se dice que en Filipinas
ha muerto el rey *Monifacio*,
que iba siempre entre sus súbditos
vestido de mamarracho,

(...)

Como lo de Filipinas
en todo resulta plagio
de lo que en Cuba sucede,
el monarca *Monifacio*,
al saber que ya Maceo
está gozando del diablo,
por no ser menos, sin duda
ha pretendido imitarlo.

Para mayor «parecido»,
si és lo que se cuenta exacto,
también le dieron la muerte
las balas de los soldados,
y también quedó el cadáver
sin que de él hicieran caso.
En lo que no hay parecido
es que nadie ha logrado
quitarle los calcetines
como al terrible mulato,
porque el rey (q.e.p.d.,
que era puerco declarado),
los que usaba solamente
se le quitaban lavándolo.

11.7.10.2. Article "De Cuba. Balance de un año", publicat en
el "Diario de Ibiza", 17 de gener de 1897.

DIARIO DE IBIZA

(17 enero de 1897)

DE CUBA

BALANCE DE UN AÑO

Parece ayer, pero hoy cumplen los 365 días...

Estimaron los partidos cubanos que la política de Martínez Campos no respondía a las exigencias del momento. La opinión en la Península coincidió con aquellos partidos en apreciar que la marcha de la campaña no cuadraba con las impacencias patrióticas. Se aguardaban victorias, y llegaban nuevas continuas de contratiempos. Se creía que la rebelión no pasaría á Occidente, y llegó á las puertas de la Habana, señoreándose de Pinar del Río, infestando la isla entera.

«No queremos convenios, no queremos Zanjones», dijeron los de Cuba y repitieron los de España.

Proclamada la «guerra á la guerra», Weyler substituyó á Martínez Campos. Este declaró con toda sinceridad que se había equivocado, pero también expuso los medios únicos á juicio suyo conducentes á la pacificación, y, firme en sus ideas, se retiró á su casa á esperar que el tiempo le diese la razón.

Weyler se llevó á Cuba nuestras esperanzas, acompañándole nuestros entusiasmos. Cuanto ha pedido le ha sido enviado sin demora, llegando á tener á sus ordenes 213.000 soldados y 70.000 voluntarios movilizados, aparte de las guerrillas, etc, etc. Ya, desde sus primeros meses de mando, la suerte le fue contraria. Creyó arrojar á Maceo de Pinar del Río, y Maceo se reinstaló en aquella provincia. Elaboró sendos planes de campaña, y ninguno tuvo término feliz; consintió en autorizar la célebre trocha de Mariel, y la trocha, tan cara en hombres y dinero, ha quedado como tipo de cosas inútiles y dañosas. Weyler acarió el propósito de arrojar á la insurrección á la parte Oriental, localizándola allí, su natural guarida; y empeñado en conseguirlo, ni salió á campaña para mostrarse el Weyler ensalzado por la opinión, ni resistió las imposiciones que sus amigos dicen le llovieron de Madrid, imposibilitándole toda iniciativa, atándole de piés y

de manos.

Prohibió la exportación de tabaco en rama para restar á los laborantes de la Florida y Cayo Hueso recursos traducibles en armas y municiones para la rebelión y se concitó el enojo de los cubanos leales que en dicha exportación tienen empleado su capital. Prohibió la zafra, y los hacendados no se resignan a perder nuevas cosechas por voluntad del gobernador general, después de verse arruinados por los rebeldes. Muerto Maceo por la columna Cirujeda, esperaba todo el mundo que Weyler sacaría partido del efecto causado en el enemigo por el trágico fin de su caudillo más influyente, y con tristeza se ha visto al general en jefe proceder de contrario modo, cayendo en una inacción que no se explica nadie de satisfactoria manera. Los meses vuelan, los gastos enormes de la guerra se acumulan, los soldados llenan hospitales y ambulancias, el vómito los diezma, las privaciones afligen... y todo esto ha operado una reacción creciente nada favorable al Marqués de Tenerife, de cuyo relevo se habla públicamente, á quien se señala como un obstáculo para la paz, si la paz ha de venir implantando las reformas y en virtud de la acción diplomática; y al cabo de un año entienden muchos que Martínez Campos iba por mejor derrotero, y se gestiona que el caudillo de Sagunto torne á dar á Cuba por segunda vez la paz deseada.

Factor principal para la solución del problema cubano es el Gobierno de Washington. Los yankees no han podido hacer á favor de la rebelión más de lo que han hecho. Sus puertos son arsenales de los filibusteros. En sus Cámaras se insulta á España y en sus poblaciones se abren alistamientos contra nosotros. Su consul Lee, más parece en la Habana padrino de nuestros enemigos que representante de amigos neutrales. Distintas veces han llegado los acontecimientos á punto de producir un *casus belli*, pero si cuando uno no quiere dos no riñen, en este caso son dos los que no quieren reñir, ni Cleveland ni Cánovas; aquel por astucia, éste, para no lanzar á España en aventuras belicosas. Y no habiendo riña, es claro que habrá avenencia, y posiblemente una de sus cláusulas consistirá en que la Unión se comprometa á imponerse á los insurrectos, haciéndoles á cesar en su lucha... Tal es la situación. Equívoca, vaga, alarmante, indefinida é indefinible...

11.7.10.3. Article "Españoles, ¡Viva España!", publicat a
"La Bandera de Ibiza", 26 de setembre de 1895.

«LA BANDERA DE IBIZA»

(26 de setembre de 1895)

ESPAÑOLES, ¡VIVA ESPAÑA!

GUAJIRAS

Adiós, patria bendecida;
me voy lejos de tu tierra,
que en Cuba quiere la guerra
sacrificarte mi vida.
Adiós, mi madre querida;
bien cumpliré mi servicio,
que entre el guerrero bullicio
sabré, al ir tras la victoria,
ganar la cruz de la gloria
ó la cruz del sacrificio

(...)

¡Ondas, que en varas de espumas
ceñís de España el tesoro
llevad rodando mi lloro
en vuestros velos de brumas!
¡Gaviotas, que en vuestras plumas
arrastrais brisas del mar,
llevad con ellas al par
de mis angustias el peso,
y dejadlas con un beso
en el seno de mi hogar.

Del viento el grito que aterra
aumenta su son salvaje
en el vibrante cordaje
del negro buque de guerra.
Piensa el soldado en la tierra
que feliz le vio nacer,
y ve a la santa mujer
que le llevó en sus entrañas
rezar tras de las montañas
por el hijo de su ser.

(...)

Allà va el buque grandioso
dando tumbos por los mares
y dejando los hogares
llenos de luto angustioso.

No va á luchar valeroso
contra extranjeros tiranos,
va con armas en las manos
de sus soldados valientes,
á verter sangre a torrentes
en una guerra de hermanos!

(...)

Vuelve á atar los puros lazos
que has roto al emanciparte,
que España para abrazarte
tiene abiertos los brazos.

Termine en dulces abrazos
la ignominiosa campaña;
y si no arrojas la saña
que á tus instintos se aferra,
¡militares, á la guerra!
¡españoles, Viva España!

11.7.10.4. Article "A los soldados de Wad-rás, en su llegada a Ibiza", publicat a "Diario de Ibiza", el 26 d'abril de 1898.

«DIARIO DE IBIZA»

(26 abril de 1898)

A LOS SOLDADOS DE WAD- RÁS, EN SU LLEGADA A IBIZA

Soneto

«Soldados de la patria, bienvenidos;
A un suelo hospitalario habéis llegado,
Qué á veces el rincón más olvidado
Tesoros de virtud guarda cumplidos.
Al veros, ¡Cuántos recuerdos, ¡ay!, se
han despertado
Con lágrimas de madre traducidos!
Decir podeis, desde hoy, á las que os
lloran,
Aquí no existe nadie á quien no cuadre
Querernos con bondades que atesoran;
No más la pena el corazón taladre,
Llegamos donde todos nos adoran:
Sólo nos falta tu cariño, madre».

(F.C.)

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM VII

ANTONI MARIMON RIUTORT

JUNY 1993

ANTONI MARIMON RIUTORT

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM VII

**TESI DE DOCTORAT DIRIGIDA PEL DOCTOR SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS
DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS
JUNY 1993**

INDEX DEL VOLUM VII

APENDIX DOCUMENTAL (TERCERA PART)

11.8. Les repercussions socials, econòmiques i culturals.....	1562
11.8.1. La repatriació.....	1563
11.8.2. Llistat de pensions a viudes i pares de soldats.....	1612
11.8.3. La subscripció nacional voluntària de 1898.....	1616
11.8.4. Els supervivents.....	1629
11.8.5. El reclutament militar.....	1634
11.9. Cronologia (1895-98).....	1641
12. APENDIX GRAFIC.....	1675
12.1. Les relacions comercials entre les Balears i les Antilles en el segle XIX.....	1676
12.2. L'emigració balear a les Antilles.....	1697
12.3. La Guerra de Cuba.....	1714
12.4. La Guerra de les Filipines.....	1752
12.5. Balears que lluitaren a Cuba o a les Filipines.....	1763
12.6. El general Weyler.....	1789
12.7. Altres il·lustracions.....	1816

11.8. LES REPERCUSSIONS SOCIALES, ECONOMIQUES I CULTURALS

11.8.1. La repatriació.

11.8.1.1. Article "Recuerdo", publicat en el "Boletín Comercial", 1 de novembre de 1898.

Boletín Comercial

Jurídico Industrial Agrícola y de Comercio e Núm. 55

AÑO III

Palma de Mallorca

1.º de Noviembre de 1898

Recuerdo

TRISTEZA, compasión, lástima y muchos otras impresiones causa á todo el que no tiene el corazón empedernido, la llegada á su patria de los soldados que regresan de Ultramar.

No queremos ocuparnos de la repatriación, ni de las escenas tristes que pueden presenciarse en todos los puertos donde desembarcan tropas, ni del estado en que vuelven los que han defendido la patria en las que fueron nuestras colonias. Harto se ha ocupado y se ocupa de esto toda la prensa diaria.

Pero queremos sí, solamente, ya que la época, mejor dicho, ya que en estos días todos recordamos á las personas de familia que la muerte nos arrebató, queremos recordar y consignar este triste recuerdo, á los verdaderos héroes de la guerra cuyo definitivo término se está tratando en París.

Nadie se acuerda de los que han perdido la vida en la flor de sus años, ya peleando con nuestros enemigos, ya con el mortífero clima de aquellas

regiones; nadie les dedica ni un pequeño recuerdo agradeciéndoles su gran sacrificio.

No sabemos el porqué, pero lo cierto es que no hemos visto ni una sola frase dedicada á aquellos infelices dignos de mejor suerte y dignos también de que de una ú otra manera se acuerde de ellos no tan solo la patria si que también todos los españoles.

A ellos y por ellos solamente dejamos insertas estas cuatro frases pues seguramemse solo las personas ligadas por los lazos de la sangre á uno ú otro de estos mártires de la patria los tendrán presentes en estos días de tristeza.

Cuantos y cuantos habrán muerto dedicando sus últimos recuerdos ó frases á personas queridas y á su patria, cuando heridos por el plomo enemigo ó en el delirio de la fiebre han exhalado su último suspiro.

Por esto repetimos dejamos este pequeño recuerdo, que esperamos nos dispensarán nuestros lectores, aunque desdiga de nuestro objeto; y si conseguimos al menos que alguien que no sea de las personas unidas por el vínculo de la sangre se acuerde de aquellos infelices habremos conseguido todo esto en beneficio y justa recompensa á los infelices que han derramado toda su sangre por la patria.

11.8.1.2. Article "El Màrtir", publicat a "Mallorca Domini-
cal", el 12 de febrer de 1899.

MALLORCA DOMINICAL

El Màrtir

(12-II-1899)

Miraulo, dèbil, prim, gròch com la cera,
Torna malalt de la perduda Cuba;
Un bràs mitx destruït, plè de ferides,
De frèt tot enredat

L'he vist d'un tròs alluny que s'en venia
A pòch á pòch, cap baix, la cara aixuta
¡Oh! tot seguit les coses qu'he pensades
No les pug expressar

Trist va partí, però mes trist retorna...
Espay, espay, li cauen dues llàgrimes;
Es l'amargura del seu còr que vessa
Per sos ulls apagats

No així com altre temps per ell vessava,
Espiretjant la noble valentia,
Cuant defensava els pátris territoris
Lluitant desesperat;

Cuant tot-sòl y ferit jegut en terra
Sense tenir per aguantarse forces,
Febrós ab la má esquerra desparava
Lo fusell, tremolant,

Tremolant de coratge, fins qu'un dia,
Indefens y mixt mort l'empresonaren:
Rendit, sens esperança, llargues hores
Patia sèt y fam

Cuant ha passat per davant ni sonreia
Sonreia dolçement. ¿Qui sap si el pobre
Pensava en sa mareta tan aymada,
Y are més que may?

¡Oh, sí! Lo millor prèmi que hi espera
En eix mon, es veurèr-la y abressàr-la,
Llavors podia sufrir y resignàr-se;
Ja estarà aconhortat.

Y si se môr, al cèl s'anima heròica,
Volant se'n pujará;
Que allà ahont van els Màrtirs de l'Iglesia
Els Màrtirs de la Patria també hey van.

11.8.1.3. Article sense títol sobre les dificultats econòmiques dels repatriats, publicat a "Mallorca Dominical", el 12 de febrer de 1899.

LA ROQUETA

(Les dificultats econòmiques dels repatriats)

(18-II-1899)

"Un quants repatriats no han tengut més remei que posar-se a fematès per podè menjá un bocí de pa.

¡Ves quina recompensa per havè anat a esposá sa vida per la «Madre Patria». Aquells qui cantaven es «Viva Espanya», se poden mirá dins aquest miray, y aquells senyòs que feien discursos en forastè en els embarcs de tropes, entusiastes y delirants, y llavò s'en anaven tranquils a ca-seva aont trobaven sa gran taula y tota classe de comoditats, podrien ara trebayá y fins i tot fè discursos per millorâ sa sort d'aquest pobrets".

11.8.1.4. Article "Manifestación de repatriados" (a Palma),
publicat a "La Almudaina", 7 de març de 1899.

LA ALMUDAINA

(7 de març de 1899)

MANIFESTACIÓN DE REPATRIADOS (A PALMA)

"Ayer por la mañana los soldados repatriados de esta ciudad (Palma), imitando a sus compañeros de la península verificaron una manifestación pacífica, para reclamar el pago de los alcances que se les adeudan.

La sola noticia de la idea iniciada por varios de dichos infelices repatriados, fué suficiente para que se reunieran en la taberna denominada *Buenos Aires*, situada en las afueras de la puerta de Jesús, punto designado por aquellos, unos doscientos individuos recién llegados á esta ciudad.

Organizada la manifestación, uno de ellos dirigió la palabra á sus compañeros, manifestando que puestó que la petición que iban á formular ante las autoridades no podía ser más legal opinaba que no debían cometer desmanes ni prorrumpir en gritos sino que por el contrario debían observar mucha compostura y mucho orden para no dar lugar á que se le tache de alborotadores.

Terminada la alocución, los manifestantes entraron en la ciudad visitando primero al señor Gobernador Civil de la provincia, autoridad que recibió enseguida a la comisión designada, oyendo sus quejas.

El señor Lúa les dijo que a pesar de que el asunto estaba fuera de su incumbencia no por esto dejaría de apoyarles, telegrafando al Gobierno las manifestaciones que acababan de hacerle.

Además, les aconsejó que acudieran al señor Gobernador militar, autoridad que podría quizás ofrecerle algo positivo.

Complacidos los manifestantes de la acogida que les había dispensado el señor Lúa, y siguiendo su consejo se dirigieron todos á la plaza de Atarazanas.

El señor Saens de Miera recibió a uno de los manifestantes á quien manifestó, que en estos momentos se está discutiendo en el Consejo de Ministros la forma de satisfacer en metálico lo que se adeuda á los soldados y que hasta que se tome un acuerdo definitivo, lo más conveniente era esperar, pero que si alguno de los repatriados tenía necesidad absoluta, podía elevar una instancia al Gobierno y quizás sería atendida.

Suplicó además que se disolviera la manifestación sin dar motivos á que tuviese que tomar medidas represivas.

En resumen, dichos repatriados tuvieron que disolverse sin haber conseguido otro resultado que los ofrecidos del señor Gobernador Civil, de apoyar su petición.

11.8.1.5. Article "Manifestación de repatriados" (a Felanitx), publicat a "La Almudaina", 7 de març de 1899.

LA ALMUDAINA

(7 de març de 1899)

MANIFESTACIÓN DE REPATRIADOS (A FELANITX)

El corresponsal de Felanitx escriu; amb data d'ahir:

"Hoy por la mañana se han presentado en la Alcaldía de esta ciudad unos cien repatriados de Cuba y con el mayor orden han presentado una instancia al señor Alcalde para que cursara al Excmo Señor Presidente del Consejo de Ministros, y en ella se pide se les abonen sus alcances é inmediatamente 250 pesetas, como se ha hecho con los de igual clase residentes en Madrid. El señor Alcalde les ha prometido remitir dicho documento hoy mismo al Excmo. señor General Gobernador de esta Isla, para su debido curso y que por su parte haría cuanto estuviese á su alcance para que fuesen atendidos. Seguidamente se retiraron á sus casas sin el más leve incidente"

11.8.1.6. Fullet de la Junta de Protecció al Soldat "Noticia de sus actos y de sus ingresos y gastos", Palma, 1900.

En el mes de Julio del año 1896, aplazada por la Junta Directiva la realización del proyecto de celebrar en Palma Férías y Fiestas, en el seno de la comisión de funciones religiosas nació la idea de fundar una sociedad que tuviera por objeto socorrer á los soldados mallorquines que regresaban de la guerra de Cuba heridos, enfermos ó convalecientes. El patriótico pensamiento, indicado por el Sr. Mayol, fué aceptado con entusiasmo por los señores que formaban dicha comisión y se acordó llevarlo inmediatamente á la práctica. Se extendió el auxilio á las familias de los fallecidos en la guerra ó á consecuencia del insano clima de la mayor de las Antillas, se redactó y aceptó un Reglamento que fué aprobado por la primera autoridad civil de la Provincia el 29 de Julio de 1896 y la Sociedad quedó establecida en Palma con el nombre de *Junta de Protección al Soldado de Cuba*. Más adelante, y con motivo de que la guerra de Filipinas hizo ampliar el socorro á los soldados mallorquines procedentes de aquel Archipiélago, la institución se llamó *Junta de Protección al Soldado* y estuvo formada por los siguientes señores:

M. I. Sr. D. Matías Company, Canónigo Lectoral. Presidente. M. I. Sr. D. Enrique Reig, Canónigo. Rdo. Sr. don Bernardo Balle, Pbro. Director del Colegio del Divino Corazón. Sr. D. Juan Montaner, del comercio. Sr. D. Ramón Soler de la Plana, propietario. Sr. D. Antonio Mayol, médico. Sr. D. Juan Luis Estelrich, director de *La Última Hora*. Sr. D. Antonio M.ª Peña, Sr. D. Pedro Bauzá, piloto. Sr. D. Ignacio Figuerola, del comercio. Sr. D. Arturo Sarmiento, periodista, Secretario.

Con algunas limosnas recogidas por el Sr. Presidente, con los donativos de todos sus individuos y con las cantidades recibidas de bastantes señores cura-párrocos y de algunos pocos alcaldes de los pueblos de la isla, contestando á una circular que se les dirigiera solicitando limosnas, reunió la *Junta* sus primeros fondos y con ellos empezó á cumplir la misión que se había impuesto auxiliando á algunos soldados devueltos á la patria después de dar por ella todas sus energías. No solo la limosna material llevó á aquellos infelices; á la pensión mensual que podía contribuir á fortalecer su cuerpo, trató, en repetidas visitas, de añadir una palabra de consuelo ó una frase de simpatía que les llegasen al alma porque entendió la *Junta* que los que marcharon entre los vítores del entusiasmo popular no debían, al volver con el deber cumplido con creces, encontrar solo la frialdad y el desamparo. Entonces, muchas lágrimas de madres desoladas, mucha miseria y desconsuelo en las familias, muchos jóvenes robustos convertidos tras breves meses en esqueletos, muchas destartadas y frías habitaciones, obligaron á la sociedad á multiplicar sus esfuerzos, á procurar por todos los medios el aumento de sus fondos.

Al colocar en sitios públicos algunos cepillos para recoger limosnas, al dirigir circulares á todas las corporaciones y personas visibles implorando la caridad para el soldado, al visitar á las autoridades y á los directores de los periódicos locales para solicitar su ayuda y apoyo recibió, por

conducido de su vocal Sr. Bauzá, un importante donativo—261'10 pesetas—producto de una novillada celebrada por algunos jóvenes palmesanos, una limosna mensual consistente en bonos de pan y el producto de la suscripción entre corporaciones y particulares.

Sus fondos aumentaban: fueron depositados en la *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares* y al contar con ellos tuvo la Sociedad la satisfacción de ver que podría continuar socorriendo á los soldados inútiles que irían llegando en mayor número cada día.

No debía dejar tampoco de asociarse á las manifestaciones de cariño con que la ciudad de Palma despedía á los que marchaban á la guerra y el día 2 de Septiembre de 1896 en que se embarcó un contingente de tropas asistió á la misa celebrada en la Catedral á la que asistieron también los expedicionarios y les acompañó hasta el vapor *Puerto Rico* en el que debían embarcar. Pocos días después previamente invitada por el Excmo. Sr. Capitan General, acudió á la recepción del soldado Juan José Llodrá condecorado con la cruz de San Fernando por su comportamiento en el fortín de Ramblazo en Cuba. Con ocasión de estos actos, atendiendo á indicaciones de la autoridad militar, y con el fin de ser fácilmente conocidos en la entrada á los vapores, adoptaron sus individuos un distintivo consistente en una pequeña escarapela con los colores nacionales.

Por este tiempo venía publicando en *El Magisterio Balear* su director D. Jerónimo Castaño una serie de patrióticos artículos apoyando la idea de abrir una suscripción entre todos los alumnos de los colegios y escuelas públicas y privadas de Mallorca, para destinar su producto á la *Junta*. Tan hermoso pensamiento fué secundada con interés por maestros y maestras y los niños y niñas entusiastas contribuyeron con la propuesta limosna mensual de cinco céntimos al socorro de sus hermanos regresados de la guerra; mucho bueno aprendieron de caridad y patriotismo con

lo que les decía *El Magisterio* al exponerles el objeto de su limosna, y la oportuna suscripción dió á la *Junta* unas mil pesetas y la actividad é ilustración del Sr. Castaño que fué admitido por unanimidad como miembro de la misma.

La Protectora ofreció la organización y el producto—537'15 pesetas—de una brillante velada musical que se celebró en su vasto salon el 29 de Noviembre de 1896 y en la que tomaron parte notables profesores y distinguidos aficionados.

El número de los heridos y enfermos que, vueltos á sus hogares, solicitaban auxilio era ya considerable; á todos socorrió la institución según la medida de sus fuerzas, y como vendrían más, muchos más, y á ninguno quería privar de su socorro, era evidente que debería ensanchar su esfera de acción y apelar á recursos extraordinarios.

En su ayuda llamó á los directores de los periódicos locales ó á sus representantes para que su valioso concurso moviese más y más en favor de sus patrocinados la caridad del pueblo mallorquín, y en su consecuencia aumentaron el número de sus individuos los siguientes señores: D. Estanislao de K. Aguiló en representación del *Boletín de la sociedad arqueológica Luliana*, D. Bartolomé Sureda, como representante de *El Liberal Palmesano*, D. Pedro Peyró, en representación de *La Almudaina*, D. José Vives de *El Heraldó*, D. Mariano Zaforteza de *La Tradición*, D. José Latorre, de la *Revista Balear de Ciencias médicas*, D. Manuel Peña, director del *Boletín Comercial*, D. Juan Gelabert, director de *El Isleño*, D. Francisco de P. Arias, representante de *El Diario de Palma* y D. Ricardo Fúster de *La Unión Republicana*.

Al finalizar el año de su fundación quiso, á propuesta de su presidente M. I. Sr. Company, ofrecer su aguinaldo de Navidad á los treinta y ocho soldados que en aquel tiempo socorría y ninguno de los vendedores de comestibles á quienes acudió solicitando una limosna se mostró sordo á

sus ruegos. Rasgos de verdadero patriotismo pudieron observarse en muchos donantes y en pocas horas que duró la estación ¹⁾ se tuvo mucho más de lo suficiente para llevar á cabo el oportuno pensamiento. Cada soldado recibió lo siguiente: Un gallo (obsequio particular de los individuos de la Junta) una botella de vino ó licor, un paquete de sopa, tres bollos, una lata de conservas, media libra de chocolate, un trozo de turrón, dos tortas de turrón á la mallorquina, tres manzanas, cinco embutidos, cincuenta barquillos, un paquete de arroz y dos paquetes de azúcar. La gratitud de los favorecidos fué sincera y ostensible y la satisfacción de sus promovedores mucho mayor de lo que era en sí el modesto aguinaldo.

o 1897 En Enero de 1897 organizó la Junta una función teatral y así como todas las entidades que directa ó indirectamente intervinieron en su arreglo habian respondido con su cooperación desinteresada al llamamiento de la comisión organizadora, el público palmesano respondió también llenando por completo la sala del Teatro principal en la noche del 29 del ya citado mes y aumentando los fondos del soldado herido ó enfermo en 852 pesetas 80 céntimos. Se pusieron en escena la comedia de Ayala titulada *Consuelo* y la pieza de Francos *Varios sobrinos y un tío* y la banda del Regimiento regional tocó en el intermedio una pieza de *Spolk*.

Pero el festival que debía proporcionar una cantidad más respetable y dar á esta ciudad un honesto y grato esparcimiento en cambio de su patente desinterés, fué la gran Cabalgata celebrada los días 25 y 28 de Febrero. Es ocioso describirla con detalles; vivo está su recuerdo en la mente de cuantos la presenciaron y si las sombras del ol-

---

1) Para efectuarla el vocal Sr. Montaner facilitó personal y envases y el vocal Sr. Bauzá su tienda para depositar lo recogido.

vido quisieran ocultarlo, los días de carnaval se encargarían cada año de renovar su memoria y el deseo de verla repetida en aras á la cultura de nuestra Palma. Autoridades, corporaciones, sociedades mercantiles, políticas y de recreo; elementos imprescindibles en aquel caso; personas utilísimas para aquel objeto; todos, sin distinción, prestaron á la *Junta* su unánime apoyo con una actividad y una armonía raras y ejemplares. Abría la marcha de la cabalgata un piquete de la Guardia Civil montada con traje de gala. Seguían la carroza simbólica del *Veloz Sport Balear* escoltada por cuarenta ciclistas, la del *Centro Militar* figurando la proa del acorazado *Pelayo* y acompañada de muchos ginetes con el traje de rayadillo, la de D. Antonio Esteve representando una gran Cuba, la del casino *Unión Republicana* que representaba á un obrero amparado á un soldado herido, la del periódico *La Última Hora*, alegórica de Mallorca, seguida del personal de la redacción, la del *Club de Regatas* figurando un elegante buque, la del *Círculo Mallorquín* una escena de campaña bajo un grupo de cocoteros y la de la *Junta* con algunos de sus vocales, cerrando la marcha con la presidencia del desfile. Todos los asistentes usaron un distintivo especial que les autorizaba para recibir la limosna y se recogieron 4620'80 pesetas, cantidad que se depositó íntegra en la caja del soldado, pues los gastos de la cabalgata fueron satisfechos por sus organizadores. 1)

En el mismo mes de Febrero el Sr. Alcalde de Palma destinó á los fondos de la institución la suma de 1615'01 pesetas que tenía depositada para socorrer á los soldados ma-

---

1) Á la comisión especial presidida por D. Mariano Zaforteza se unieron D. Pedro Llorens y D. Antonio Fuster para la dirección artística y los presidentes ó representantes de las sociedades que tomaron parte en el festival.

llorquines, y era el producto de una función teatral celebrada mucho tiempo antes de crearse la Junta.

Con el aumento de sus fondos, con la llegada de nuevos soldados y con la petición de auxilios de muchas familias de los fallecidos en campaña, iba la institución tomando de día en día una importancia creciente. Necesario fué, con el fin de simplificar sus trabajos y para descanso de los vocales Sres. Ballo, Bauzá, Sureda, Aguiló y Castaño que, turnando en la autorización y pago de pensiones, habían tenido que abandonar muchas veces sus propias ocupaciones, modificar su funcionamiento y encauzar mejor su administración. Para esto se redactó un nuevo reglamento que fué aprobado por la Junta el día 9 de Marzo y por el Sr. Gobernador Civil de la Provincia el día 23 del mismo mes. Según lo dispuesto en él la Sociedad se dividió en las tres comisiones siguientes: De RECAUDACIÓN 1) de GOBIERNO 2) y de ADMINISTRACIÓN 3) la primera encargada del estudio de los medios de adquirir fondos, la segunda de la acertada distribución de los mismos y la tercera de su custodia y de la buena marcha y relaciones de la sociedad.

Por este tiempo tenía lugar la separación de su digno secretario D. Arturo Sarmiento que se ausentaba de Mallorca y los señores médicos municipales ofrecían gratuitamente sus servicios para atender á los soldados enfermos.

Los que habían fallecido en las guerras de Cuba y Fili-

---

1) Compuesta de los Sres. Estelrich, Zaforteza, Sureda, Bauzá, Peyró, Gelabert, Arias, Vives y Fúster turnando en el desempeño de los cargos de vice-presidente y vice-secretario.

2) Formada por los Sres. Ballo, Mayol, Castaño, Latorre, Aguiló, Peña (Manuel) y Figuerola con el turno también de Vice-Presidente y Vice-Secretario.

3) Junta Directiva compuesta de los Sres. M. I. Sr. Company Presidente.—M. I. Sr. Reig vocal 1.º, Sr. Soler de la Plana, vocal 2.º, Sr. Montaner, Tesorero-pagador. Sr. Peña (Antonio) Secretario.

pinas no debían ser olvidados por la *Junta*. A propuesta de su Presidente acordó por unanimidad celebrar un oficio funeral en sufragio de sus almas. Cuidaron de su organización los señores Company y Balle y con numerosa asistencia de fieles celebróse en la iglesia de San Cayetano el día 8 de Abril de 1877. Ofició el M. I. Sr. Reig asistido del M. I. Sr. Campins y del Rdo. Sr. Balle. Se cantó la misa del Padre Florit por numeroso coro. En el centro del templo se había levantado un modesto túmulo cubierto con las banderas española y mallorquina y con las siguientes inscripciones en su base: *A los soldados mallorquines fallecidos en la guerra.—R. I. P. Transivimus per ignem et aquam et eduxisti nos in refrigerium*. El altar mayor estaba decorado con sencillez y severidad. 1) El M. I. Sr. Company, al pronunciar la oración fúnebre con sentidísima elocuencia, agradeció á los asistentes su concurso, suplicó una oración para los muertos y una limosna para los vivos y dijo que él y todos sus compañeros estaban en último caso dispuestos á implorar de puerta en puerta la caridad para el soldado.

Más el pueblo mallorquín cuidaba de que no llegase este caso. El producto de la suscripción iba de aumento y se recibían donativos de importancia. El Excmo. Ayuntamiento de Palma concedió una subvención mensual de 50 pesetas.

Sin embargo el número de soldados y familias que recibían socorro era ya considerable y en él se invertían cada mes crecidas sumas.

La sociedad *Isleña Marítima* no sólo accedió á colocar algunos cepillos en sus vapores; hizo construir además otros para que en todos sus buques pudiera depositarse una

---

1) El Ilmo. Cabildo facilitó cuanto fué necesario para el adorno de la iglesia, y todos cuantos tomaron parte en la función lo hicieron sin cobrar retribución alguna.

moneda y consta que los señores capitanes y tripulantes se esforzaron para que se recogiesen muchas limosnas.

En algunas poblaciones de la isla nombró la *Junta* delegados para que coadyuvasen á su obra, algunos de los cuales trabajaron mucho en favor de la misma.

El *Círculo Ciclista* ofreció la celebración de un festival á beneficio de los soldados que no llegó á realizarse.

Los señores Propietario, Director y redactores del periódico *La Última Hora*, comprendiendo las necesidades de la institución, organizaron un gran concierto vocal é instrumental que se celebró en el Teatro de Palma la noche del 25 de Octubre de 1897 y en el que tomaron parte el notable compositor Sr. Granados, la *Capella* de Manacor, el *Orfeón Republicano*, la banda de Guitarras, Laudes y Bandurrias y los artistas de la compañía *Giovaninni* y que dió 3030'75 pesetas á la caja del soldado.

Entonces empezó la *Junta* el estudio de un proyecto ya de tiempo atrás acariciado; la realización de una Tómbola benéfica cuyo producto le permitiera continuar su obra á fin de no dejar sin auxilio á los numerosos soldados que las guerras devolvían á nuestra patria con el calor vital casi extinguido. Todos sus vocales se ocuparon con interés del asunto; á propuesta de D. Manuel Peña se acordó que su base fuese un catálogo enumerativo de todos los objetos que entrasen en suerte, para garantía del público; se aceptó el plan del Sr. Castaño eliminando del sorteo general cierto número de premios de gran valor que serían objeto de un segundo sorteo, mediante al cual se sostenía el interés de la Tómbola y se prestaba á una solemne función final; se publicó en los periódicos un escrito firmado por todos los individuos de la *Junta* haciendo un llamamiento á la caridad del pueblo mallorquín; se repartieron numerosas circulares, se resolvió llevar á cabo una cuestación para recojer objetos, se designó el domicilio del vocal se-

for Mayol 1) para depositarlos, se escogió el Teatro-Circo Balear para la celebración de la tómbola y se solicitó el apoyo de gran número de señoritas que debían encargarse de la venta de billetes. En el local de la Sociedad *Obreros Católicos* se celebró una reunión á la que asistieron las señoritas llenando completamente el Teatro de dicha sociedad. En ella el Presidente M. I. Sr. Company les explicó el objeto de la reunión que era solicitar su valiosa ayuda y se formaron grupos eligiéndose por suerte la prelación en el turno del despacho de billetes con el fin de evitar toda preferencia.

De aquella reunión salió mucho más; un gran entusiasmo y un precioso apoyo de todas las señoritas asistentes que la *Junta* tiene ahora un gran placer en consignar.

Muy pronto se convenció la institución de que no en balde había desplegado sus energías. Todas las clases de la sociedad respondieron á su llamamiento con un afán y un interés inolvidables. S. M. la Reina Regente se dignó conceder un riquísimo premio para la tómbola; S. A. la Infanta Isabel hizo lo propio. El Sr. Delegado de Hacienda no regateó el permiso para celebrarla. Los donativos de importancia se sucedían sin interrupción, las incansables señoritas pedían en todas partes, hasta el punto de hacer innecesaria la cuestación acordada por la *Junta*, la Compañía de Ferro-carriles ofrecía gratis el transporte de los objetos que se enviasen de los pueblos, la empresa de consumos condonaba los derechos de las especies sujetas al impuesto, los dueños del Circo cedían gratuitamente el local, los periódicos ayudaban á la *Junta* publicando sus resoluciones y las listas de los donativos recibidos. D. Bartolomé Sureda en *El Liberal Palmesano*, D. Pedro Peyró en *La Almu-daina*, D. Juan Luis Estelrich en *La Última Hora*, D. José Vives en *El Heraldo* y en *El Balear*, D. Mariano Zaforteza

---

1) Que se encargó de enumerarlos y ordenarlos,

en *La Tradición*, D. Juan Gelabert en *El Isleño* y D. Ricardo Fuster en *La Unión Republicana*, con sus escritos, prestaron á la Tómbola un valioso apoyo, como lo habían prestado siempre á los fines de la institución.

Todos, en fin, se esforzaban en contribuir con algo al socorro del pobre soldado que atravesaba nuestro muelle y nuestras calles con paso vacilante y perezoso.

Al Teatro Circo Balear donde los vocales de la Junta habían empezado los trabajos preparatorios llegaban todos los días nuevos é importantes donativos. De buen grado se consignarían todos si la inclusión de su lista no tuvieran que hacer este escrito interminable. Citanse como más importantes el de la Fábrica de Gas que cedió gratis todo el fluido empleado durante muchas noches y el de la ciudad de Felanitx que, gracias á las gestiones de D. Salvador Vidal delegado de la Junta, envió nueve grandes cajas de distintos objetos.

Ya terminada la instalación, al inaugurarse la Tómbola, la mañana del 26 de Diciembre de 1897, no quedó en el local un sitio vacío. Asistieron las autoridades eclesiástica, civil y militar y en los palcos las señoritas de la comisión lucían un pequeño lazo con los colores nacionales, que se les había proporcionado.

Colocáronse en las urnas los billetes destinados al sorteo, sin hacerse su recuento á la vista del público, como se había acordado previamente, por oponerse á ello el Excmo. Sr. Gobernador Civil, diciendo que la confianza que inspiraba la Junta era la mayor garantía, cerráronse con llave que guardó el Sr. Presidente y lacráronse con el sello particular del secretario.

El M. I. Sr. Company pronunció después un elocuente y patriótico discurso explicando la manera como funcionaría la Tómbola y dando vivas á España y á Mallorca que fueron unánimemente contestados por el público.

Los días 27, 28, 29, 30 y 31 de Diciembre, desde las cuatro hasta las siete de la tarde, estuvo abierta la Tómbola. El entusiasmo con que el público acudió á comprar billetes es difícil de describir; ni las numerosas señoritas encargadas de las urnas, ni todos los vocales de la Junta que entregaban los objetos podían permitirse un corto momento de descanso: el inmenso gentío, que se disputaba la primacía en alcanzar un buen premio, acosaba de tal modo á unas y otras que momentos hubo en que el empuje de la oleada de gente hizo mover la mesa del despacho, que tuvo que ser reforzada, y necesario fué que el M. I. Sr. Presidente diera orden de cerrar las taquillas ó impedir en absoluto la entrada al local.

Las mismas personas que habían regalado ricos objetos acudían al Circo á depositar sus limosnas y en los cinco días que funcionó la Tómbola quedaron agotados los 12.313 billetes de que constaba. ¡Hermoso y elocuente testimonio de la generosidad y del patriotismo del pueblo mallorquín!

Año 1898 El día 2 de Enero de 1898 tuvo lugar la sesión final para proceder al sorteo de los objetos reservados. 1) Para ha-

---

1) Para que se comprenda la manera de funcionar la Tómbola copiamos las siguientes indicaciones que sirvieron de introducción al Catálogo de objetos que se imprimió para garantía del público:

«El comprador adquirirá en las taquillas instaladas en el mismo local del Teatro Circo Balear y por precio de una peseta, un vale que cambiará por uno de los billetes que expendan las señoritas á cargo de las cuales corra la custodia de las urnas.

Estos billetes están divididos en dos partes, con un mismo número en cada una: la mitad derecha es para cambiar con el objeto que en la Tómbola esté marcado con igual número; y la mitad izquierda debe conservarla el comprador porque le dará opción á los objetos de más valor que figuran como premios extraordinarios.

La Tómbola consta de 12.313 lotes, para la determinación de los cuales se ha procurado siempre tener en cuenta el precio del billete á fin de que cada lote tenga el mayor valor posible con respecto á

cer más agradable el acto la banda del Regimiento Regional, dirigida por el Sr. Balaguer, tocó piezas escogidas. El M. I. Sr. Presidente, en una animada peroración, felicitó al público mallorquín por la manera como había respondido al llamamiento de la *Junta* en favor de los soldados, dió las gracias á cuantos habían contribuido al buen éxito alcanzado, dedicó frases de gratitud á la mujer mallorquina que no tiene imposibles cuando se trata de empresas nobles y levantadas, pidió una oración para los fallecidos, un ruego á la Virgen, patrona de España y de su ejército, invocando su protección para los que lucha-

---

aquel, dentro de la compensación indispensable entre los muchos objetos de verdadera importancia incluidos en suerte y los que han de constituir lo que podríamos llamar los «lotes de relleno» de una Tómbola en la que no figura un sólo número sin su premio correspondiente».

Si algún objeto hay con un valor excesivamente mínimo, débese á que la *Junta* organizadora de la Tómbola no se ha creído autorizada para dejar de incluir en ella cuanto con destino á la misma puso en sus manos la generosidad de los donantes.

Una libertad se ha permitido la *Junta*, que nos creemos en el caso de explicar: es la que se refiere á la eliminación de determinados objetos de la numeración y sorteo generales de la Tómbola, para incluirlos después en un segundo sorteo que tendrá lugar el día del cierre de la misma, con arreglo al siguiente procedimiento.

De la numeración general, como antes decimos, se eliminarán siete objetos, los que juicio de la *Junta* tengan un valor más notablemente extraordinario, numerándose para el sorteo todos los restantes. Cada uno de aquellos objetos será destinado como premio á cada dos millares de lotes incluidos en el sorteo, procediéndose como último acto de la Tómbola á la adjudicación, por suerte, de los mismos.

Con este procedimiento se consigue que los compradores de los billetes tengan hasta el último día probabilidades de alcanzar un buen premio, pues todos los números no sólo tendrán el correspondiente al número del billete que hayan comprado, sino que el poseedor del billete que resulte favorecido al verificarse el sorteo de los objetos considerados como excepción, tendrá, además del ya recibido, el premio extraordinario que por virtud de este segundo sorteo

ban en lejanos climas y terminó con un ¡Viva España! que fué unánimemente repetido por todo el público que llenaba hasta rebosar el local del Circo.

La tarde del mismo día y además el 6 y el 9 de Enero se vendieron en subasta algunos pocos objetos remanentes, que habían servido para uso de la Tómbola, y una bugía, último lote que se subastó, cedida cada vez por su dueño y subastada de nuevo, llegó á tener un valor centuplicado.

El beneficio líquido ascendió á la cantidad de 11.228'24 pesetas publicándose en los periódicos la cuenta detallada

le corresponda. Así pues, cada número pagándose una sola vez, correrá dos suertes, con premio seguro en la primera, y en la segunda con probabilidades para alcanzar un objeto de mucho mérito ó de un gran valor indiscutible.

Desde el primer día, cada objeto de los reservados para el último sorteo llevará un cartel que indique el doble millar á que por suerte haya sido destinado; y de este modo, el poseedor de cada billete sabrá enseguida á cual de ellos puede aspirar, adquiriendo probabilidades para varios premios de los más valiosos todo aquel que haya comprado números de distintos millares.

Para recoger el premio extraordinario será indispensable la presentación de la parte de billete que al mismo hace referencia.

Los objetos designados para el sorteo especial de que se trata, son:

Una magnífica guarnición compuesta de reloj y dos candelabros fayence y bronce dorado, donativo de S. M. la Reina Regente.

Un hermoso juego de mesas para servicio de té, de esoba con incrustaciones; obsequio de S. A. R. la Infanta D.^{na} Isabel.

Un rico jarrón jardinera de porcelana, con guarnición de bronce y latón pulido, regalo del Excmo. Sr. D. Antonio Maura.

Dos elegantes bronce representando guerreros antiguos, donativo del general Weyler.

Dos artísticas cornucopias de bronce, regalo de los Sres. Martínez y Planas.

Un precioso aderezo de café, de porcelana, gusto japonés, con su estuche, obsequio del Circulo Mallorquín.

Un bellissimo quinqué para salón, de columna, con pantalla de raso, donativo del Sr. Conde de San Simón.

de los gastos é ingresos con las gracias al público por su cooperación. Para perpetuar su gratitud á las señoritas que tanto habían contribuido al buen éxito del sorteo la *Junta* les envió unas elegantes cartulinas paleromadas, el escudo de la casa Amengual y Munímer.

Por el extraordinario trabajo efectuado en la selección y ordenamiento de objetos en el Circo fué nombrado vocal de la institución D. Francisco de P. Casas; y siendo necesarios, además de los que venía prestando con interés el vocal Sr. Mayol, los auxilios facultativos de un médico se nombró también vocal á D. Gabriel Oliver que ya tenía ofrecidos sus servicios.

En el mes de Abril de 1898 se acordó que la *Junta* se ofreciera para auxiliar á los heridos en los hospitales de sangre en el desgraciado caso de una invasión enemiga en Mallorca, con ocasión de la guerra que entonces sostenía nuestra patria con los Estados-Unidos.

En Octubre del mismo año solicitó que los soldados que formaban el batallón Provisional de Baleares regresaran juntos ó en un grupo numeroso á esta isla ¹⁾ para recibirles como eran acreedores por su comportamiento en Cuba, pero no fué posible conseguirlo apesar de los buenos deseos manifestados por el Sr. Ministro de la Guerra al Sr. Conde de San Simón y al Sr. Guzman ex-gobernador de las Baleares, que se habían interesado mucho en ello.

En Noviembre el Hmo. y Rmo. Sr. Obispo de Mallorca D. Pedro Juan Campins manifestó al M. A. Sr. Presidente que había visto con gusto la obra de la *Junta* y que ponía á su disposición los fondos que necesitase.

Entonces se destinó también á la caja del soldado el producto obtenido por la rómhola y la subasta organizada por el *Fomento de la Pintura y Escultura* y por el *Círculo*

---

1) La *Islaña Marítima* puso en aquella ocasión un vapor á la disposición de la *Junta*.

Mallorquin cuyas sociedades habían solicitado á la *Junta* que designase á uno de sus vocales para formar parte de la comisión respectiva 1) y habían invitado previamente á los demás individuos para que asistiesen á las sesiones de la tómbola y subasta. El ingreso de aquellos fondos fué muy beneficioso y oportuno y con motivo de agradecimiento se nombraron vocales de la institución á D. Manuel Villalonga, presidente del *Círculo Mallorquin*, que había asistido ya muchas veces á las sesiones y prestado á la institución servicios de importancia, y á D. Alejandro Rosselló presidente del *Fomento de la Pintura y Escultura*.

En esta época se solicitó al Excmo. Sr. Ministro de la Guerra que la bandera del Batallón Provisional de las Baleares, costeada por suscripción popular, que llevaba engarzado un precioso relicario de plata que regaló el Cabildo y había sido bendecida solemnemente en la Catedral de Palma, volviera á Mallorca para ser custodiada en la Diputación Provincial. Esta petición fué concedida como se solicitaba pero la bandera (y la *Junta* tiene ahora el disgusto de consignarlo así) no ha llegado todavía. 2)

El 31 de Diciembre llegaron á Palma en el vapor *Bellver* unos docientos repatriados mallorquines que, al pelear en Cuba, no habían olvidado á sus hermanos que regresaban á esta isla heridos ó enfermos y enviado para ellos una respetable cantidad, producto de una suscripción llevada á cabo entre todas las clases del Batallón Provisional del que formaban parte. La *Junta* esperó su llegada en el muelle y desde allí les acompañó hasta el cuartel del Cármen donde, despues de Cantarse una *Salve* en acción de gracias por su feliz llegada, ante un altar improvisado al

---

1) La *Junta de Protección al Soldado* nombró á su secretario para el indicado objeto.

2) Las reliquias fueron traídas á Mallorca y entregadas á la Diputación por un oficial del Batallón Provisional de Baleares.

efecto y de haberles dirigido la palabra el M. I. Sr. Compañy dándoles la bienvenida y el parabien por su heroico comportamiento. fueron obsequiados con un almuerzo, un cigarro puro y cinco pesetas en metálico. Las *ensaimadas* necesarias se regalaron á los soldados por D. Mateo Bosch que, con el pñor D. Pedro Llorens, habia prestado en todas ocasiones á la institución un importante concurso y por lo cual fueron nombrados vocales de la misma.

Año 1899 El 14 de Enero de 1899 llegaron en el *Union* unos ciento cincuenta repatriados y fueron también recibidos en la misma forma que los ya citados.

No se olvidaban tampoco los que habian llegado en épocas anteriores y los enfermos y las familias pobres de los muertos á consecuencia de la campaña percibian todos los meses el socorro necesario.

Habian empezado tambien con la cooperación del vocal Sr. Arias, que se encargó de organizarlos, los ensayos del gran *requiem* de Mozart que debía cantarse en la misa en sufragio de las almas de los soldados fallecidos. Los PP. Agustinos cedieron local y alumbrado gratuitamente y D. José Balaguer director de la banda del Regimiento Regional se prestó á dirigir la misa de Mozart. 1) Aunque se habia acordado cantarla modestamente en la iglesia del Socorro, las indicaciones del Ilmo. y Reverendísimo Sr. Obispo, que se dignó conceder á la *Junta* un apoyo moral de gran valía y un donativo de 500 pesetas, y el gran entusiasmo de los músicos y aficionados que debían tomar parte en la misa, hicieron trasladar su celebración á la iglesia Catedral y desplegar todo el esplendor y magnificencia que requiere la hermosa basilica mallorquina.

---

1) El superior de los angustinos Fray Honorato del Val y Don José Balaguer fueron nombrados vocales de la Junta.

El día 27 Enero de 1899, en cumplimiento del acuerdo de la *Junta*, se celebró el segundo oficio funeral en sufragio de las almas de los soldados mallorquines fallecidos á consecuencia de las ya terminadas guerras. Se cantó el gran *requiem* de Mozart por numerosísimos profesores é inteligentes aficionados, el Ilmo. Sr. Obispo ofició de Pontifical concediendo indulgencias á los asistentes y á los que orasen por los soldados, y el elocuente agustino P. Restituto del Valle pronunció una notable oración fúnebre. En la catedral se había levantado un artístico túmulo proyectado y dirigido por el Sr. Llorens 1) y en el que se leían las siguientes inscripciones: *Rachel plorans filios suos*—Math. - II-18—*Hæreditas nostra versa est ad alienos, domus nostra ad extraneos*—Thren. V. 2.—*Quomodo ceciderunt robusti et perierunt arma bellica*—Reg. I. 27—*Melius est nos mori quam videre mala gentis nostræ*—Mac. III. 59.—Asistieron las autoridades civiles y militares previamente invitadas y el número de fieles que llenó las naves de la grandiosa Catedral fué extraordinario. El Ilmo. Cabildo cedió sus derechos y el importe de la cera consumida. La *Junta* acordó después regalar una fotografía de Mozart á todos los habían tomado parte en la ejecución de su *requiem* y publicar á sus expensas la oración fúnebre pronunciada que se imprimió formando un hermoso opúsculo 2) vendido á beneficio del soldado.

En Abril de 1899 la Diputación Provincial concedió á la sociedad una subvención de mil pesetas y, en vista de que los fondos existentes le bastarian para proseguir su socorro hasta disolverse, acordó suspender el cobro de las suscripciones mensuales y dar las gracias á los donantes por su benévola constancia.

1) Que costeó su ornamentación.

2) Esmeradamente impreso en la casa Amengual y Muntaner.

Los numerosos repatriados que por entonces llegaban á esta isla fueron también socorridos según su estado. Las casas del Tesorero-pagador Sr. Montaner, de los encargados de autorizar los pagos señores Aguiló y Castaño y de los médicos señores Oliver y Mayol se veían invadidas todos los días que llegaban á Palma vapores correos, y entonces pudo la *Junta* apreciar de cerca la magnitud de las penalidades sufridas por nuestros valientes hermanos durante la campaña y en el decurso de la repatriación. Casi todos ellos

«sin luz en los ojos
sin color la cara»

la mayor parte atacados de sarna, muchos con la fiebre en las entrañas pero todos sin la menor queja y con una palabra de gratitud por la limosna recibida. ¡Justos eran los afanes y desvelos que por ellos se tomó la institución!

El 6 de Septiembre llegó á Palma un soldado mallorquín que había formado parte del heroico destacamento de *Baler* en Filipinas y la *Junta* se trasladó al muelle para recibirle. Le acompañó después á la fonda Barnils, donde le obsequió con una comida, dándole el presidente M. I. señor Company la enhorabuena por su feliz llegada y felicitándole por haber sabido cumplir como buen hijo de una desgraciada patria.

Año 1900 En el mes de Enero de 1900 resolvió imprimir una memoria detallada de todos sus actos y un estado general de sus ingresos y gastos desde su origen hasta su disolución.

El 17 de Mayo del mismo año el Magnífico Ayuntamiento de Felanitx acordó, en sesión celebrada el mismo día, dar las gracias á la *Junta* por los humanitarios servicios prestados á los soldados hijos de aquella ciudad á su regreso á Mallorca; y el semanario *El Felanitense*, al dar

cuenta del acuerdo, unió al de la corporación municipal su voto de gracias, en nombre de la ciudad en donde se publica.

El 14 de Abril el Sr. Alcalde de Palma, como presidente del Excmo. Ayuntamiento, envió también un oficio expresando la satisfacción con que ha visto los trabajos y socorros llevados á efecto en bien del soldado y los humanitarios sentimientos en que la sociedad ha inspirado siempre todos sus acuerdos.

El día 5 de Mayo de 1900 celebra la *Junta* su última sesión acordando disolverse y entregar su documentación, según lo dispuesto en el artículo 34 de su Reglamento, al archivo de la Excmo. Diputación Provincial para su custodia y la cantidad de 196'08 pesetas, remanente de sus fondos, á los señores cura-párrocos de las parroquias de Palma para que sea distribuida entre soldados pobres regresados de la guerra. Se aprueba la presente memoria y la cuenta general de los ingresos y gastos y, como final de sus funciones, el día 8 del que rige el Muy Ilustre Sr. Presidente celebrará en la iglesia de San Cayetano una misa en sufragio de los soldados fallecidos.

Sea también su acto postrero la expresión mas sincera del testimonio de su profunda gratitud por la confianza que en ella depositó nuestra Mallorca.

En nombre de los soldados y de las familias socorridas, gracias á todos. En primero y principalísimo lugar á Dios, de donde viene todo poder y toda fuerza y sin cuya ayuda nada son los elementos de la tierra; á las autoridades, civiles militares y eclesiásticas que durante los años de su existencia han gobernado en esta isla, por haber apoyado sus iniciativas con interés visible; á la prensa mallorquina que en todas ocasiones ha prestado á la institución su poderosa influencia; á cuantas personas han tenido que intervenir directa ó indirectamente en sus trabajos por haber secundado siempre sus esfuerzos; á ese noble pueblo mallorquín

que ha depositado la limosna en sus manos con una generosidad inagotable.

Sin estos auxilios es indudable que muy poco hubiera podido conseguir. Todo cuanto proyectó y ha realizado á ellos lo debe. Si algo de meritorio tiene su obra solo para Mallorca sea el premio; el Cielo la recompense con largueza por su amor y caridad para el soldado.

Al administrar su dinero con todo el interés y la escrupulosidad que su conciencia le dictaba la *Junta de Protección al Soldado* no ha hecho mas que cumplir con el deber que un dia se impuso. Cumpla cada cual con el suyo para honra y esplendor de nuestra patria. 1)

Palma de Mallorca 5 de Mayo de 1900.

Por la *Junta de Protección al Soldado*.

EL PRESIDENTE,

Matias Company, Chantre

EL SECRETARIO,

Antonio M.ª Peña

---

1) Estando ya en impresión la presente memoria el M. I. Señor Presidente de la *Junta* recibió una comunicación del Excmo. Señor D. Rafael Álvarez Sereix Gobernador Civil de la Provincia, contestando á la que se le dirigiera participándole la disolución de la sociedad y dando las gracias á la *Junta* por su obra.

Señores que formaron la "Junta de Protección al Soldado,,

M. I. Sr. D. Matias Company, Chantre, *Presidente*.
M. I. Sr. D. Enrique Reig, Canónigo.
Rdo. Sr. D. Bernardo Balle, Pbro.
Sr. D. Juan Montaner, *Tesorero*.
Sr. D. Antonio Mayol, Médico.
Sr. D. Ramón Soler de la Plana.
Sr. D. Juan Luis Estelrich.
Sr. D. Pedro Bauzá.
Sr. D. Ignacio Figuerola.
Sr. D. Arturo Sarmiento.
Sr. D. Jerónimo Castaño.
Sr. D. Estanislao de K. Aguiló.
Sr. D. Bartolomé Sureda.
Sr. D. Pedro Peyró.
Sr. D. Mariano Zaforteza.
Sr. D. José Vives.
Sr. D. José Latorre, Médico.
Sr. D. Manuel Peña.
Sr. D. Juan Gelabert.
Sr. D. Francisco de P. Arias.
Sr. D. Ricardo Fúster.
Sr. D. Gabriel Oliver, Médico.
Sr. D. Francisco de P. Casas.
Sr. D. Pedro Llorens.
Sr. D. Mateo Bosch.
Sr. D. Manuel Villalonga.
Sr. D. Alejandro Rosselló.
Rdo. P. Honorato del Val, Agustino.
Sr. D. José Balaguer.
Sr. D. Antonio M.ª Peña, *Secretario*.

11.8.1.7. Reglament de la Junta de Protecció al Soldat, Palma, 1897.

REGLAMENTO
DE LA
JUNTA DE PROTECCIÓN
AL SOLDADO
ESTABLECIDA
EN
PALMA DE MALLORCA

Imp. y Librería de José Teus

— 1897 —

ESTATUTOS

Objeto de la Junta

ARTÍCULO 1.º La Junta de protección al Soldado, establecida en Palma desde el mes de Julio de 1896, tiene por objeto administrar y distribuir los socorros que recaude para los soldados pobres que regresen enfermos ó heridos de las guerras de Cuba y Filipinas, y para las familias indigentes de los que con motivo de dichas guerras fallezcan en aquellos dominios españoles.

ART. 2.º Constituirán esta Junta: 1.º Los señores que actualmente la componen. 2.º Cualquiera otra persona que por sus notorios servicios en pró del objeto de esta Junta fuese admitida por voto unánime de ella á formar parte de la misma. Si entre sus individuos no hubiere ningún médico, se invitará á uno de la localidad para que forme parte de la Junta.

ART. 3.º Los individuos de esta Junta usarán en los actos del servicio un distintivo que consistirá en una escarapela de los colores nacionales colocada sobre el pecho ó en el ojal superior de la izquierda de la levita ó prenda análoga que se use.

Gobierno de la Junta

ARTICULO 4.º Esta Junta será regida por una Directiva compuesta de un Presidente, dos Vocales, un Tesorero-Pagador y un Secretario, elegidos por mayoría de votos entre todos sus individuos, en sesión que celebren durante el mes de Diciembre de cada año.

ART. 5.º Los señores que ejerzan estos cargos podrán ser reelegidos, y los que resulten nombrados para desempeñarlos, tomarán posesión de ellos en 1.º del mes de Enero siguiente á su elección. En caso necesario, uno de los dos Vocales, por orden de mayor ó menor edad, sustituirá al Presidente.

Comisiones

ARTICULO 6.º Esta Junta se subdividirá en tres Comisiones que se titularán: la 1.ª de Recaudación, la 2.ª de Gobierno, y la 3.ª de Administración.

ART. 7.º Formarán la 1.ª Comisión, representantes de los periódicos diarios y aquellos otros Vocales que por sus especiales condiciones convenga estén agregados á ella. Formarán la 2.ª Comisión los restantes individuos que no sean de la Junta Directiva: el Médico pertenecerá á esta 2.ª Comisión, y si hubiere más de uno, turnarán por trimestres en el ejercicio de sus funciones, empezando por el de mayor edad. Y formarán la 3.ª los señores que constituyan la Junta Directiva, pudiendo agregársele otros Vocales que puedan prestar en ella útiles servicios.

ART. 8.º Cada una de las Comisiones 1.ª y

2.ª designará su Vicepresidente y Vicesecretario por orden de mayor a menor edad, no pudiendo ser reelegido ninguno sin que hayan desempeñado dichos cargos todos los demás de la Comisión respectiva. El ejercicio de estos cargos durará tres meses y empezará en 1.º de Enero, 1.º de Abril, 1.º de Julio y 1.º de Octubre de cada año. El cargo de Médico de turno es incompatible con cualquier otro de la Comisión.

Art. 9.º Será objeto de la 1.ª Comisión proponer á la Junta cuantos medios le sugiera su buen celo para allegar fondos con qué atender á los fines de la misma, y llevar á la práctica, una vez aprobados, todos los que no requieran la exclusiva gestión del Presidente. Será objeto de la 2.ª Comisión ponerse en contacto con los soldados que regresen heridos ó enfermos de la guerra y con las familias que hayan de ser socorridas, informarse de sus circunstancias y proponer á la Junta el socorro que se les haya de entregar; vigilar el curso de sus dolencias ó necesidades, y proponer cuando deban dejar de percibir auxilios, conforme á las prescripciones de este Reglamento. Será objeto de la 3.ª Comisión recibir y administrar lo recaudado y distribuir los socorros que la Junta acuerde se entreguen á las personas que tengan derecho á su protección.

Del Presidente

ARTICULO 10. Las relaciones de la Junta con las autoridades, corporaciones y particulares, estarán al cargo del Presidente de la misma, así como las convocatorias de sesiones, su dirección y el cuidado de que se cumplan exacta y puntualmente los acuerdos que en ellas se tomen.

De los Vice-presidentes

ARTÍCULO 11. Las relaciones entre las tres Comisiones en que la Junta se subdivide, serán sostenidas por el Presidente de ella como cabeza de la Comisión 3.ª y los Vice-presidentes de la 1.ª y 2.ª. Estos señores obrarán en estas relaciones como consecuencia de acuerdos de la Comisión respectiva, salvo los casos en que este Reglamento les autorice á obrar por sí en el ejercicio de sus cargos.

Sesiones

ARTÍCULO 12. Además de las sesiones extraordinarias que el Presidente convoque, se celebrará sesión el día último de cada mes, en el local que en el previo aviso se designe. La asistencia á esta reunión mensual es obligatoria, y solo excusable por motivos suficientes que con oportuna antelación se pondrán en conocimiento del Presidente. Al individuo que faltare tres veces consecutivas á esta sesión, sin justificado motivo, no se le pasará aviso para las sucesivas.

ART. 13. Cada sesión empezará con la lectura del acta de la anterior; seguirá el despacho ordinario de los asuntos de las Comisiones, por este orden: 3.ª, 2.ª, 1.ª; y terminará con la discusión y votación en su caso, de las proposiciones que se presenten por escrito ó se expongan verbalmente para el mejor cumplimiento de los fines de la Junta. Un procedimiento análogo se observará en las sesiones que cada Comisión celebre.

Secorros

ARTÍCULO 14. La Comisión de Gobierno en

el desempeño de sus funciones y para proponer la concesión de socorros, se atemperará á las disposiciones de los artículos siguientes:

ART. 15. La presentación de los soldados heridos ó enfermos podrá efectuarse ante cualquiera de los individuos de esta Comisión, á cuyos nombres y domicilio se dará la conveniente publicidad, á fin de que aquellos tengan las mayores facilidades para ponerse en relación con la Junta. En el acto de la presentación habrán de exhibir su pasaporte visado por la autoridad militar de esta Plaza.

ART. 16. El individuo de esta Comisión á quien se le presente debidamente documentado un soldado herido ó enfermo, le acompañará ó hará acompañar al domicilio del Vice-presidente y éste llenará, vistos los documentos que el interesado exhiba, ó con las manifestaciones que le haga, una hoja de antecedentes, en la cual se harán constar su filiación, domicilio de su familia, fecha en que salió para la guerra, si fué en concepto de voluntario ó sorteado, cuerpos á que haya pertenecido, motivo de su vuelta á Mallorca y cuántos otros datos juzgue conveniente anotar.

ART. 17. Terminada la anterior diligencia, con orden escrita del Vice-presidente irá el soldado á casa del Vocal-Médico que esté de turno, para ser reconocido, y seguidamente al domicilio del Tesorero para recibir la primera pensión con arreglo al artículo 20.

ART. 18. En la 1.ª sesión que la Comisión celebre, el Médico expondrá por escrito el dictamen que proceda en vista del reconocimiento de cada soldado, y estos dictámenes se unirán á las hojas de antecedentes respectivas. En ellos se de-

terminará en cual de los tres siguientes casos se halle el soldado reconocido: 1.º inútil completa-
mente para el trabajo; 2.º inútil temporalmente;
y 3.º en condiciones de atender desde luego á su
subsistencia. En los dos primeros casos consigna-
rá también si el tratamiento de su enfermedad ó
herida requiere gastos extraordinarios.

ART. 19. Si se tuviese noticia del regreso de
algún soldado que deba desembarcar en Palma
en estado grave, la 2.ª Comisión designará dos
individuos de su seno que vayan al vapor á re-
cibirle para acompañarle á su domicilio. A éste
acudirán el Vice-presidente de aquella, el Médico
y el Tesorero para cumplir cada uno su cometido
en favor del paciente; cada vez que pudiera serle
perjudicial la práctica por sí de las diligencias á
que se refieren los artículos anteriores.

ART. 20. Todo soldado herido ó enfermo po-
drá recibir el mismo día que se presente proce-
dente de Cuba ó de Filipinas, un socorro cuyo
importe señalará la Junta en la sesión mensual
para los que regresen durante el mes siguiente;
en este caso es cuando el Vice-presidente de la
Comisión de Gobierno gestionará su pago con
arreglo al artículo 27.

ART. 21. El soldado que estuviese compren-
dido en el caso 3.º del art. 18, no percibirá más
socorro que el de que trata el art. 20 por una so-
la vez; y para que los que se hallen en los casos
1.º y 2.º puedan continuar percibiendo auxilios
de la Junta, la Comisión de Gobierno habrá de
adquirir por los medios que juzgue más eficaces,
noticias fidedignas de la posición de sus familias.
Resultando que en efecto son pobres, se les in-
cluirá en la relación de que trata el art. 26, se-
ñalando á cada uno la pensión mensual que

acuerde la Comisión, en vista de las circunstancias. Los informes adquiridos se consignarán en los respectivos expedientes.

ART. 22. Las pensiones con que socorra esta Junta, dejarán de satisfacerse: 1.º, por restablecimiento del socorrido, á juicio del Facultativo de la Comisión; 2.º, porque á juicio del mismo Médico, á pesar de sus dolencias pueda ganarse la subsistencia; 3.º, por vuelta al servicio activo. La Comisión de Gobierno deberá enterarse con la debida frecuencia de las vicisitudes del soldado, con objeto de seguir proponiéndole cada mes para socorro ó darle de baja por cualquiera de los motivos expresados, sometiéndole á reconocimiento facultativo cada vez que se crea conveniente, para asegurarse de que con el auxilio de la Junta se alivian verdaderas necesidades.

ART. 23. Cuando acuda á cualquier individuo de la Junta en demanda de socorros la familia de un soldado muerto por causa de la guerra ó de epidemia en Cuba ó Filipinas, se dará conocimiento al Vice-presidente de la Comisión de Gobierno para que éste redacte la hoja de antecedentes en la forma señalada en el art. 16, valiéndose de los datos que aquella le facilite, y con presencia del certificado de defunción para que pueda hacerse constar la fecha de su fallecimiento, la causa de él y el punto en que hubiera ocurrido.

ART. 24. La Comisión de Gobierno tendrá en cuenta que la pensión corresponde á la viuda, si la hubiere; á falta de ésta á los hijos del difunto si los hay, y no habiendo viuda ni hijos, á los padres; averiguará si la persona que haya de percibir el socorro es realmente pobre, y en caso afirmativo acordará sea continuado su nombre en la

relación á que se contrae el art. 26, asignándole la pensión mensual que la Comisión juzgue prudente, según las circunstancias.

ART. 25. Las pensiones á familias pobres dejarán de abonarse: 1.º Cuando conste que no existe realmente el estado de pobreza; 2.º Cuando el Estado le abone la pensión que la Ley le conceda; 3.º Cuando la Junta, por circunstancias especiales de la persona que la haya de percibir, acuerde no satisfacerla.

ART. 26. La Comisión de Gobierno presentará en la sesión ordinaria de cada mes, una relación detallada de los socorros que hayan de repartirse durante el mes siguiente, con explicación de los motivos en que se funden las bajas ó altas que resulten de su comparación con la del mes anterior. Una vez aprobada dicha relación por la Junta, pasará á la Comisión administradora para que el Tesorero se sujete á ella al efectuar los pagos.

ART. 27. Si con sujeción á este Reglamento hubiesen de abonarse socorros no comprendidos en la relación indicada, precederá á su pago una comunicación del Vice-presidente de la Comisión de Gobierno al Tesorero para que éste lo efectúe.

Administración de fondos

ARTÍCULO 28. De todos los fondos que la Comisión Recaudadora reuna y entregue con la documentación comprobada en los casos que proceda; de los que por invitación del Presidente le entreguen las Autoridades, Corporaciones ó particulares; y de los que por cualquier otro conducto reciban los individuos de la Junta para los fines de la misma, se hará cargo la Comisión Ad-

ministradora á cambio de recibo firmado por el Tesorero y expedido á favor de la entidad ó individuo que haga la entrega. Las suscripciones mensuales serán también recogidas por esta Comisión, expidiendo los oportunos recibos el Tesorero; para el cobro de estas suscripciones se empleará un dependiente á quien se gratificará con la cantidad mensual que la Junta determine.

ART. 29. El Tesorero depositará en la Caja de Ahorros todas las cantidades que reciba, con libreta á nombre del Presidente de la Junta, llevando los debidos apuntes de contabilidad para que en cada momento conste el verdadero estado económico de ella.

ART. 30. El Presidente de la tercera Comisión, que á la vez lo es de la Junta, cuidará de avisar cuando fuere necesario, á las personas protegidas para que se presenten por sí ó por delegado de la confianza de la Comisión, al cobro de las pensiones aprobadas por la Junta.

ART. 31. Los protegidos por esta Junta ó sus delegados se presentarán mensualmente al Tesorero, y éste les entregará la pensión que tengan señalada: para ello retirará de la Caja de Ahorros, en la forma que ésta tenga establecida, las cantidades que sean necesarias.

ART. 32. En cada sesión ordinaria la Comisión Administradora presentará el Balance de ingresos y gastos efectuados durante el mes, y este Balance será facilitado á los periódicos diarios de Palma por si se sirven darle publicidad.

ART. 33. Si llegare el caso de no tener la Junta fondos suficientes para el pago de los socorros aprobados, se establecerá el siguiente orden de preferencia para percibirlos: 1.º Los soldados enfermos ó heridos que se hallasen más graves, á

juicio del Médico de la Comisión: 2.º, los menes graves que hubiesen recibido heridas en campaña, según conste en sus expedientes; 3.º, los enfermos que no se encuentren en el caso anterior; y 4.º, las familias pobres de soldados muertos con motivo de las guerras. El pago dentro de cada categoría se efectuará empezando por los que menos mensualidades de socorro hubiesen recibido.

Art. 34. Si por cualquier motivo la Junta hubiera de disolverse teniendo fondos á su cargo, éstos serán repartidos antes de la disolución entre todas las personas protegidas, en la proporción correspondiente á la última pensión que cada una hubiese recibido. La documentación será entonces depositada en el Archivo de la Excelentísima Diputación Provincial de estas Islas.—Palma 22 de Marzo de 1897.—El Presidente, Matías Compañy, Lectoral. —El Secretario, Arturo Sarmiento

Presentado y se devuelve un ejemplar en cumplimiento á lo dispuesto en el art.º 4.º de la Ley de Asociaciones de 30 de Junio de 1887.
Palma 23 Marzo 1897.

El Gobernador,

Barón Alcahali

JUNTA DE PROTECCIÓN AL SOLDADO

65 70

- M. I. Sr. D. Matias Company, Lectoral, Presidente.
- M. I. Sr. D. Enrique Reig, canónigo.
- Rdo. Sr. D. Bernardo Balle, Pbro.
- Sr. D. Mariano Zaforteza Crespi de Valldaura
- * » Ramón Soler de la Plana.
  - * » J. Luis Estelrich.
  - * » Antonio Mayol.
  - * » Jerónimo Castaño.
  - * » Miguel S. Oliver.
  - * » Juan Muntaner.
  - * » Antonio M.ª Peña. *secretario*
  - * » Ricardo Fuster.
  - * » Bartolomé Sureda.
  - * » Juan Gelabert.
  - * » Manuel Peña.
  - * » Ignacio Figuerola.
  - * » Pedro Bauzá.
  - * » Francisco de P. Arias.
  - * » José de Latorre.
  - * » Estanislao de K. Aguiló.
  - * » José Vives.
  - * » Arturo Sarmiento, Secretario. *se ausenta*.

" 2. *Gabriel Oliver y Ables*

" " *Francisco de P. Casas.*

11.8.2. Llistat parcial de pensions a viudes i pares de soldats (Balears).

Font: "Diario Oficial del Ministerio de la Guerra", Madrid, juliol-setembre de 1899 i maig-juny de 1900.

PENSIONS A VIUDES I A PARES

**Font: «Diario Oficial del Ministerio de la Guerra»
(juliol-setembre del 1899 i maig-juny del 1900)**

Nom Interessats	Poble	Parentesc	Nom del causant	Pensió anual
Juana Benejam	Maó	Viuda	Tinent, José Alvarez	470
Bernad Bover/Juana Sitjar	Campos	Pares	Soldat, Bernat Bover	182,5
Antonia Lizana	Palma	Viuda	Intendent, Lázaro Rosé	1.650
Gabriel Reinés/Joana Pons	Campanet	Pares	Soldat, Sebastià Reinés	182,5
Joana M ^{re} Vicens	Sóller	Mare	Soldat, Ramon Oliver	182,5
Miquel Domenge/M. Alzamora	Petra	Pares	Soldat, Llorenç Domenge	182,5
Dolores Garcia Bernabeu	Palma	Viuda	Capità, Antonio Moreno Miro	625
Miquel Balaguer/Joana Alemany	Puigpunyent	Pares	Soldat, Julià Balaguer	182,5
Antoni Sureda Ramon	Manacor	Pare	Soldat, Antoni Sureda	182,5
Juan Perchana/Joana Estades	Artà	Pares	Soldat, Joan Perchana	182,5
Jaume Sart/Antònia Massanet	Son Servera	Pares	Soldat, Jaume Sart	182,5
Joan Sastre/Apol·lònia Barceló	Porreres	Pares	Soldat, Joan Sastre	182,5
Antònia Artigues Massanet	Son Servera	Mare	Soldat, Pere Servera	182,5
Aina Lull Riera	Petra	Viuda	Soldat, Tomàs Alzamora	182,5
Catalina Caballero	Palma	Viuda	Tinent, Benito Martinez	470
Antònia Escalas Salom	Santanyi	Viuda	Soldat, Andreu Blanc	182,5
Miquel Pons/Joana Olives	Maó	Pares	Soldat, Miquel Pons	182,5
Margalida Jaume Ximenis	Sineu	Mare	Soldat, Joan Miquel	182,5
Joan Xamena Barceló	Palma	Pare	Soldat, Antoni Xamena	182,5
Apol·lònia Burguera	Esportès	Mare	G. Civil, Miquel Burguera	182,5
Joan Ensenyat/Aina Oliver	Petra	Pares	Soldat, Miquel Ensenyat	182,5
Bartomeu Ferrer/Maria Vidal	Santanyi	Pares	Soldat, Miquel Ferrer	182,5
Pau Pons/Catalina Truyols	Palma	Pares	Soldat, Francesc Pons	182,5
Catalina Massanet Sureda	Artà	Mare	Soldat, Pere Guirard	182,5
Gregori Noguera/M Taberner	Llucmajor	Pares	Soldat, Antoni Noguera	182,5
Gabriel Fiol/Sebastiana Fullana	Manacor	Pares	Soldat, Gabriel Fiol	182,5
Magdalena Huguet Villalonga	Mercadal	Mare	Soldat, Crispí Pascual	182,5
Llorenç Serra/Joana Serra	Sencelles	Pares	Soldat, Llorenç Serra	182,5
Miquela Artigues	Porreres	Mare	Soldat, Antoni Oliver	182,5
Catalina Fluxà Tous	Sta Margalida	Mare	Capità, Josep Ferrà	625
Margalida Binimelis	Felanitx	Mare	Soldat, Miquel Baliester	182,5
Esperança Bisbal	Sóller	Mare	Soldat, Pere Alcover	182,5
Antoni Vidal/Miquela Oliver	Santanyi	Pares	Soldat, Antoni Vidal	182,5
Sebastià Portell Burguera	Santanyi	Pare	Soldat, Miquel Portell	182,5
Bartomeu Seguí/Catalina Balaguer	Palma	Pares	Soldat, Jaume Seguí	182,5
Antoni Matas/Francesca Matas	Sant Joan	Pares	Soldat, Josep Matas	182,5

Benigna San Agustín Santos	Palma	Viuda	Comandant, Rafael Cabrinety	1.125,5
Jaume Genovart/Pedrona Duran	Sant Llorenç	Pares	Soldat, Jaume Genovart	182,5
Daniel Ramon Expósito	Palma	Pare	Soldat, Daniel Ramon	182,5
Antoni Gelabert/M. Mut Clar	Lluçmajor	Pares	Soldat, Antoni Gelabert	182,5
Nicolau Cortés/Maria Fuster	Palma	Pares	Soldat, Rafael Cortés	182,5
Josep Miralles/Catalina Sureda	Montufri	Pares	G. Civil, Josep Miralles	182,5
Gabriel Font/Joana Ripoll	Poliença	Pares	Soldat, Josep Font	182,5
Tomàs Santandreu/Isabel Martí	Petra	Pares	Soldat, Martí Santandreu	182,5

11.8.3. La Subscripció Nacional Voluntària de 1898.

11.8.3.1. Llistat de subscriptors publicat en el "Diario Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca", número 16, 7 de maig de 1898.

Secretaría del Gobierno Eclesiástico S. V.

Suscripción Nacional voluntaria para el fomento de la Marina y gastos de la guerra.

	PESETAS
SUMA ANTERIOR.	11.635
D. Pedro J. Sureda y Bimet	50
• Carlos Gomis, Director de la Sucursal del Banco.	100
Excmo. Sr. D. Rosendo Moñó, Capitán General de Baleares.	250
D. Pedro J. Llompert, Pbro	10
IMPORTE DE UN DÍA DE HABER DE TODOS LOS FUNCIONARIOS, AUXILIARES Y SUBALTERNOS DE LA AUDIENCIA DE PALMA.	
Ilmo. Sr. D. Manuel Sambricio, Presidente	23'53
SUMA Y SIGUE.	12.068'53

	PESETAS
SUMA ANTERIOR	12.068.53
Ilmo. Sr. D. José A. Fernandez, Presidente de Sala	23'53
Ilmo. Sr. D. Alejandro de la Vega, Fiscal de S. M.	23'53
D. Francisco Iribarne, Magistrado	19'99
• Lorenzo J. de Sandrer, id.	19'99
• Sotero Bonifaz, id.	19'99
• Francisco Palau, id.	19'99
• José García, id.	19'99
• Felipe Augusto Corral, Teniente Fiscal	16'86
• Francisco Renard, Abogado Fiscal.	13'25
• Jaime Serra, Secretario de Gobierno	14'45
• Rafael Fornet, oficial de estadística.	3'68
• Miguel Bonet, oficial de Secretaría.	3'08
• Francisco de P. Arias, id. de id.	2'46
• Cayetano Colom, id. de id.	2'46
• Francisco Ubeda, Portero Mayor	2'71
• Manuel Salva, Portero.	2'22
• Saturnino Macell, id.	2'22
• Juan Rotger, id.	2'22
• Tomás Boria, Alguacil.	2'22
• Bernardo Pascual, id.	2'22
• Benito Salz, id.	2'22
• Miguel Reñés, id.	2'22
• Jaime Dupuy, mozo de estrados.	1'60
• J y L. Carbou	25
TOTAL.	12.316'64

CANTIDADES RECAUDADAS EN LA DEPOSITARIA DE FONDOS PROVINCIALES:

D. José Socias, Presidente de la Diputación.	1000
• Alejandro Rosselló	500
Sres. Martínez y Planas	500
D. Jaime Pizá y Comp.	500
• Jaime Fé Pieras.	25
TOTAL.	2.525

11.8.3.2. Llistat de subscriptors publicat en el "Diario Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca", número 18, juny de 1898.

Secretaria del Gobierno Eclesiástico, S. V.

Suscripción Nacional voluntaria para el fomento de la Marina y gastos de la guerra.

	PESETAS
SUMA ANTERIOR.	13.167'58
Recaudado en el Cepillo de la Iglesia de Randa.	3'25
Donativo de los Sres. Beneficiados, que no cobran del presupuesto, y sacerdotes adscritos á la Santa Iglesia Catedral	30'00
Recaudado en el cepillo de la Iglesia parroquial de Porreras.	4'78
D. Juan B. Socías y Sorá	75'00
Srita. D. ^a Emilia Sureda y Bimét	25'00
Recaudado en el Cepillo de la Santa Iglesia Catedral	16'92
SUMA Y SIGUE.	13.322'58

	PESETAS
SUMA ANTERIOR.	13.322'58
Recaudado en la Iglesia de Santafé el día 8 del actual	15'65
Producto de una cuestación general en el mismo pueblo	216'79
Recaudado en Salinas	53'00
Id. en Alquería Blanca.	38'73
Id. en el caserío Calonge	25'00
Id. en Llombarts.	14'50
Producto líquido de una rifa en Santafé	73'50
RECAUDADO EN EL PUEBLO DE PETRA.	
D. Miguel Miralles, Párroco	10'00
• Gabriel Ribot, Médico	10'00
• Antonio Salom, Alcalde	5'00
• Juan Riera, Juez.	5'00
• Antonio Fiol, Propietario	5'00
• Guillermo Mestre	3'00
• Jerónimo Rullán, Profesor	3'00
D. ^a Catalina Motta	5'00
• Antonia Aguiló	1'00
• Elisa Lapuente	1'00
D. Rafael Aguiló	1'00
• Antonio Ribot, Presbítero.	2'50
D. ^a Margarita Más	1'00
D. Miguel Roch	1'00
• Juan Pol	1'00
• Gabriel Aguiló	5'00
• Juan Calvo.	5'00
• Manuel Castro	2'50
D. ^a Isabel Gelabert	1'00
D. Sebastián Torres.	1'00
D. ^a Jerónima Ramis.	1'00
D. Lorenzo Rechach.	1'00
• Francisco Riutort	1'00
• Sebastián Riera	1'00
• Francisco Ordinas	1'00
• José Bonán	2'00
• Antonio Salom	2'00
• Jerónimo Rosselló	1'00
• Juan Nicolau.	1'00
SUMA Y SIGUE.	13.839'70

SUMA ANTERIOR . . .	13.839'70
Viuda de Bonnia	1'00
D. Antonio Gelabert	1'00
• Jaime Rullán	1'00
• Gabriel Fullana	1'00
D.ª Micaela Botellas	1'00
D. Bartolomé Rullán, Presbítero	1'00
• Guillermo Ribot, Idem.	1'00
• Gabriel Font, Idem.	1'00
Cepillo de la parroquia	1'36
Cuestación del pueblo	45'17
Id. del café de Lorenzo Rechach	2'50
Id. de id. de Lorenzo Morey	1'35
TOTAL . . .	13.898'08

Han ingresado en la Sucursal del Banco de España, además de la suma total que antecede, 247 pesetas con 36 céntimos importe del día de haber con que contribuyen los Jefes y Oficiales del Regimiento Infantería Reserva de Baleares núm.º 1; 186'12, por el mismo concepto, de los Jefes y Oficiales de la Comandancia de la Guardia Civil; y 77 pesetas que voluntariamente ceden por una sola vez los individuos de tropa de la referida Comandancia.

(Se continuará.)

11.8.3.3. Llistat de subscriptors publicat en el
"Diario Oficial Eclesiástico del Obispado de
Mallorca", 18 de juny de 1898. .

Suscripción Nacional voluntaria para el fomento de la Marina y gastos de la guerra.

	PESETAS
SUMA ANTERIOR.	17.832'52
Cepillo de la Santa Iglesia Catedral	3'57
Recaudado en las mesas petitorias de id. el día de la procesión de rogativa	82'30

Del pueblo de Villafrauca:

D. Antonio Oliver Ferragut, Vicario, 5. — D. Pedro J. Fiol Verderna, 1. — D. Guillermo Bover, Munar, 1. — D. Jaime Rossello Prohens, 1. — D. Antonio Rosselló Barceló, 1. — D. Juan Rosselló Mayol, 1. — D. Mateo Catalá Bauzá, 1. — D. Guillermo Bauzá Sansó, 1. — D. Guillermo Rosselló Barceló, 1. — D. Bartolomé Bauzá Bover, 1. — Juan Bauzá Sansó, 1. — D. Lorenzo Artigues Barceló, 1. — D. José Morey Sastre, 1. — D. José Amengual Gual, 1. — D. Jaime Barceló Nicolau, 1. — D. Mateo Sastre Sansó, 1. — Don Antonio Bover Munar, 1. — D. Jaime Galmés Riutort, 1. — D. Juan Santandreu Fornés, 1. — D. Miguel Garí Nicolau, 1. — D. Juan Gayá Bover, 1. — D. Miguel Garí Bordoy, 1. — D. Guillermo Font Rosselló, 1. — D. Bartolomé Bauzá Amengual, 1. — D. Juan Sastre Mayol, 0'50. —

SUMA Y SIGUE. . . 17.918'39

D. Juan García Mayol, 0'50. — D. Jaime Oliver Noguera, 1. — D. Antonio M.ª Beltrán Más, 1. —
TOTAL. . . 31'00

Recaudado en las mesas petitorias de la Iglesia de San Francisco el día de la procesión de rogativa . . . 79'05
De la Junta Municipal, Clero, fieles y recaudado en los cepillos de Valldemosa . . . 133'33
Recaudado en el cepillo de la Iglesia del Coll d' Rebassa. . . 2'00
El «Círculo Mallorquín», para invertir en defensas de la Isla. . . 5.000'00

Del pueblo de Sansellas:

D. Miguel Arbona, Cura-Párroco, 25. — D. Pedro Cirer Mulet, Alcalde, 5. — D. Antonio Cirer Ramis, Juez, 25. — D. Felipe Cirer Gomila, Fiscal, 1. — D. Sebastián García Molinas, propietario, 25. — D. Bartolomé Lladrés Ramis, id., 15. — Cuestación dentro de la Iglesia, 24'42. — D. Antonio Vich, 0'50. — D. Francisco Pascual, 2'50. — D. Pedro Molinas, 5. — D. José Jofre, 1. — D. Gabriel Cafiellas, 1. — D. Antonio Servera, 1. — D. Lorenzo Fiol, 1. — D. Juan Ferrer, 2. — D.ª María Lladrés, 2. — D. Pedro Ferrer, 1. — D. Jaime Inés, 1. — D. Guillermo Roca, médico, 5. — D. Gabriel Horrach, 2'50. — D. Antonio Benmacer, 1. — D.ª Francisca Oliver, 1. — Cuestación por la villa, 41'18. — D.ª N. N. 5. — Recaudado en el cepillo de la parroquia, 0'50. — Colecta en la rogativa del 5 de Junio, 4'58.

TOTAL. . . 199'18

Recaudado en las mesas petitorias de la Iglesia de Sta. Magdalena el día de la procesión de rogativa . . . 91'17'
Id. en el cepillo de dicha Iglesia. . . 3'59
Sres. Superiores y Catedráticos del Seminario Conciliar . . . 45'00
Recaudado en las mesas petitorias de la Iglesia

SUMA Y SIGUE. . . 23.502'71

	PESETAS
SUMA ANTERIOR.	23.502'71
de Montesión el día de la procesión de rogativa	36'02
<i>Del pueblo de Maria:</i>	
Producto líquido de una rifa 14'05. — Cepillos de la Iglesia 5'60. — D. Juan Lladó, Pbro. 5. — N. N. N. 0'00.	
TOTAL.	25'05
<i>Del pueblo de Puigpuñent:</i>	
Sr. D. Pedro Tomás, Excmo., 10. — D. Gabriel Capllonch, Alcalde, 5. — D. Antonio Roca, 3. — D. Antonio Capllonch, 2'50. — D. José Cabrer, 3. — D.ª Jerónima Perelló, 2. N. N. 5. — Cuestación verificada en el pueblo 33'55. — Id. en Gafilea, 12'89. — Cepillo de la Iglesia 0'55. — D. Mateo Coll, Coadjutor, 2.	
TOTAL.	79'49
Sr. D. Antonio Sol y Rossello, ingeniero, (cada mes).	5'00
<i>Cantidades entregadas por el Habilitado de Marina de la Provincia de Mallorca para destinar exclusivamente a las atenciones de los Ministerios de Guerra y Marina.</i>	
Excmo. Sr. D. Luis de León, Capitán de Navío de 1.ª clase	20'00
D. Francisco Gonzalez Briones Inspector de Sanidad.	15'31
<i>Comandancia de Marina</i>	
D. Teobaldo Gibert Capitán de Navío Comandante de Marina.	120'30
D. Francisco Enseñat Teniente de Navío de 1.ª clase.	12'33
D. José Muñoz, Contador de Navío de 1.ª clase.	13'53
D. Manuel Fuster, Teniente de Navío	7'40
D. Pedro Costa, id. id.	7'40
D. Francisco Lizana, Contador de Navío.	8'24
D. Jerónimo Motta, Oficial graduado	4'80
D. Miguel Roca, id. id.	4'80
D. Francisco Rosselló, id. id.	4'80
SUMA Y SIGUE.	23.867'18

	PESETAS
SUMA ANTERIOR.	23.867'18
D. Pedro Perez, id. id.	4'80
D. Antonio Ruiz id. id.	5'36
Los cabos de mar del puerto.	20'25
<i>Cañonera Atrévada</i>	
D. José Gonzalez Billón, Teniente Navio.	15'66
Los Maquinistas, Contramaestros, Condestable, Práctico de costas, Fogoneros, Cabos de mar y marineros de la referida cañonera	48'63
<i>Division de Guardacostas</i>	
Los Contramaestros, Cabos de mar y Marineros de la expresada División.	79'35
<i>Juzgado Municipal de la Catedral</i>	
Sr. Juez municipal propietario, 5. — Sr. Juez municipal suplente, 5. — Sr. Fiscal municipal su- plente, 5. — Sr. Secretario del Juzgado, 5. — Se- ñores Porteros y Escribientes, 5.	
TOTAL.	25'00
<i>Juzgado de 1.ª Instancia del partido de Inca</i>	
D. Juan B. Ripoll Estadés, Juez, 12. — Don Celestino Ferrer Font, Registrador, 25. — Don Juan Ribas Fluxá, Actuario, 10. — D. Pedro J. Serra Cortada, id., 10. — D. Miguel Sampol Tous, id., 10. — D. Martin Moncada Escalas, Abogado, 10. — D. Jaime Amengual Pascual, id., 10. — D. Pablo Ferrer Ahíña, id., 10. — Don Juan Gelabert Verd, id., 10. — D. Miguel Amen- gual Janer, id., 2. — D. Miguel Rebassa Figuer- rola, Procurador, 2. — D. Bartolomé Sastre Mi- guel, id., 2. — D. Rafael Payeras Janer, id., 10. — D. Juan Llobera Guasp, id., 2. — D. Pedro Bennaser Janer, id., 5. — D. Lorenzo Nicolau Fiol, id., 2. — D. José Ferdinandz Amengual, id., 2. — D. José Simó Massot, Alguacil, 1'50. — D. Juan Verd Coll, id., 1'50. — D. José Rotger Vidal, Es- cribiente, 1. — D. Juan Coll Pujol, id., 1. — Don Lorenzo Rovira Janer, id., 1. — D. Pedro J. Fe- rrer Rayó, id., 1. — D. Damian Morey Fullana, id., 1. — D. Pablo Morey Fullana, id., 1. — D. Ber-	
SUMA Y SIGUE.	24.066'23

SUMA ANTERIOR. . . . . 24.687'23
 nardo Rubert Reus, id., 1.—D. Jaime Capó Ma-
 teu, id., 5.—D. Jaime Campins Parés, id., 2'50.
 —D. Bartolomé Pericás Sigüer, id., 1.—D. Mi-
 guel Escarrer Pol, id., 1.—D. Damián Vicens
 Corró, id., 1.—D. Guillermo Coll Figuerola,
 id., 1.

TOTAL. . . . . 158'50

Importe de un día de haber de los Sres. Director
 y Profesores del Instituto Provincial de 2.^a
 enseñanza y de la Escuela de Náutica agre-
 gada al mismo . . . . . 134'55
 El Centro Militar. . . . . 500'00
 Cepillo de la Iglesia de Montesión . . . . . 6'37
 Id. de la Iglesia de Santa Eulalia . . . . . 1'63

Del pueblo de Esporlas

D. Sebastián Maimó, Cura Párroco, 15.—
 D. Bartolomé Ferrá, Alcalde, 2.—D. Antonio
 Moranta, Juez municipal, 10.—D. Juan Tomás,
 primer Teniente de la Guardia Civil, 5.—D. Ma-
 teo Font, Médico, 15.—D. Sebastián Munar,
 Maestro, 5.—D. Juan Mir, Propietario, 5.—Don
 Antonio Bestard, 5.—D. Francisco Balaguer, 1.
 —El Ayuntamiento de la misma villa, 50.
 D. Jaime Vich, Teniente Alcalde, 2.—D. Miguel
 Bernat, id., 2.—D. Pedro Arbós, Síndico, 2.—
 D. Vicentes Matas, Concejal, 2.—D. Gabriel
 Ribas, 1.—D. Tomás Sastre, id., 2.—D. José Sa-
 bater, Secretario, 2'73.—D. José Salas, Deposi-
 tario, 0'55.—El médico titular, 2'05.—D. Anto-
 nio Juliá, Oficial Sacho, 1'36.—D. Vicente Ter-
 rrasá, Dependiente, 1'36.—D. Juan Arbós, peón
 caminero, 1'54.—D. Bartolomé Sampol, Guar-
 dia municipal, 1'25.—D. Vicente Font, Recau-
 dador 1'50.—D. Pedro Bosch Oliver, 10.—Don
 Guillermo Llaneras, 10.—D^a. Gerónima Vidal,
 5.—D. S. N., 10.—D. Sebastián Sampol, 1.—
 D. Juan Bauzá Clar, Notario, 10.—D. Antonio
 Ribas, 1.—D. Bernardo Bestard, 2'50.—D. Fran-
 cisco Matas, 1'25.—D. Vicente Terrasa, 1.—Don

SUMA Y SIGUE. . . . . 24.867'28

11.8.3.4. Llistat de subscriptors publicat en el "Diario de
Ibiza", 10 de maig de 1898.

«DIARIO DE IBIZA»

(10 mayo de 1898)

SUSCRIPCIÓN

nacional voluntaria para atender al fomento de la Marina y gastos generales de la guerra.

Cantidades recaudadas por la Junta local de esta Ciudad.

	Recaudación Pts, Cts
Ilmo. Sr. Vicario Capitular	50
Sr. Comandante Militar además del descuento que sufre por dicho concepto.	5
Sr. Comandante de Marina, id.	25
Sr. Juez de 1ª Instancia	9 20
Sr. Alcalde accidental D. José Casteyó	25
Sr. Admor. Depositario de Ha- cienda id.	25
D. Juan Tur	100
D. Pedro Tur Palau	25
D. Cándido Llombart Sorá	20
D. Juan Cardona Ferrer	20
D. Jaume Riera Planells	25
D. Juan Tur Marqués	20
D. Manuel Escandell Gros	5
D. José Torres Espinal	25
D. Gabriel Sala Garcia	25
D. Antonio Prats Company	50
Dª. Mercedes Wallis Tolrá	50
D. Francisco Medina Puig	50
D. Juan Palau Orbay	5
Suma	559 20

11.8.4. Els "Supervivents".

11.8.4.1. Article publicat sense títol a "Es Gallet", de Palma, número 75, 4 de setembre de 1915, que resumeix una circular de la Comissió "Pro-Alcances" d'Ultramar.

Acabám de rebre una Circular dirigida á los españoles de corazón de la Comissió pro alcances de Ultramar.

Que mos dispensin si no la publicám integra porque, la veritat, som petita. Sin embargo porque vejen que tením gust en complaurellós copiarém ses seues aspiracións que son ses siguientes:

1.ª Que el Gobierno reanude y no interrumpa para nada el pago de los ~~gases~~ ^{gases} de campaña y demás alcances de Ultramar de las últimas y penúltimas guerras coloniales.

2.ª Que igualmente se abone á los voluntarios comprendidos en la R. O. del 23 de Julio de 1895, las cantidades de 250 pesetas por cada año que sirvieron en el ejército de Cuba durante la última guerra como praxiene el artículo 2.º de la misma.

3.ª Que dichos pagos se efectuen directamente á los interesados, herederos ó parientes más próximos en sus pueblos respectivos ó capitales de provincia.

4.ª Que el Gobierno destine á este fin la cantidad suficiente para que en el plazo máximo de dos años queden saldados dichos créditos; y

5.ª Que el Gobierno señale un nuevo plazo para poder solicitar el cobro de sus alcances todos aquellos que por ausencia ó ignorancia no pudieron hacerlo en el anterior plazo.

Palma de Mallorca 20 Agosto de 1915. Por la Comisión pro-alcances de Ultramar.—El Presidente: *Lorenzo Bisbat*.—El Secretario, *Sebastián Llerida*.

Domicilio Social de esta Comisión: Sindicato 124.

11.8.4.2. Llistat de supervivents publicat en el "Diario de Mallorca", 25 de novembre de 1956.

DIARIO DE MALLORCA

(25-XI-1956)

SUPERVIVENTS DE LA GUERRA DE CUBA

Bartomeu Jaume Miquel
Pere Calafell Terrades
Pere Alemany
Antoni Frontera Dols
Andreu Llompart Campins
Arnau Capó
Miquel Moranta Coll
Miquel Palou Arbona
Miquel Rigo Martí
Gabriel Dols Cañellas
Jaume Llado Estarellas
Gabriel Femenias Crespí
Gabriel Palmer Gelabert
Francesc Servera
Fernando Castro Sánchez
Jaume Bover Oliver
Domènec Borràs Pastor
Damià Cardell Font
Joan Company Campins
Jaume Mir Cañellas
Jaume Pomar Fuster
Antoni Blanch Payeras
Joan Duran Amer
Bartomeu Covas Bauzá
Miquel Juan Miquel
Joan Reinés Bennàssar
Joan Gomila Monjó
Bartomeu Bibiloni Círerol
Jaume Clar Ribot
Antoni Pizà Gamundí
Anselm Pujol Moll
Cristòfol Ramis Pujol
Sebastià Sastre Gelabert
Joan Mir Buades
Salvador Llabrés Ramon
Joan Fiol Vila
Pere J. Cabot Roca
Joan Amengual Cantallops
Jaume Balaguer Salvà
Nicolau Sastre Calafell
Manuel Galceran Miravent
Josep Ferrer Calvo
Josep Pallicer Perelló
Nicolau Company Serra
José Gómez Ortiz
Llorenç Barceló Plomer
Antoni Brotons Garrigós
Joan Mesquida Garí
Nicolau Bosch Reus
Antoni Mulet Martorell

11.8.5. El reclutament militar.

11.8.5.1. El reclutament militar a Balears (1895-98).

RECLUTAMENT MILITAR ENTRE 1895 I 1898 A LA CAPI- TANIA GENERAL DE BALEARS.

Data	Allstats	Útills	Exceptuats	Prófugs
1895	3.499	2.365	661	21
1896	3.597	2.063	691	73
1897	3.515	2.229	692	93
1898	2.879	2.076	-	93

FONT: SERRANO, Carlos (1984): *Final del Imperio. España 1895-1898*. s. XXI, Madrid, que es basa en una «Estadística de reclutamiento».

11.8.5.2. Repartiment general del contingent del reemplaç
del 1897, publicat en el "Diario Oficial del Ministerio
de la Guerra", Madrid, 3 de setembre de 1897, volum
III, p. 1.178.

Número de orden de las Zonas...	ZONAS	Reclutas com- prendidos en las arts. 51 y 52 de la ley	CUPOS					Cupo total
			Cuba	Filipinas	Puerto Rico	TOTAL de Ultramar	Península	
1	Logroño	1.140	240	80	22	357	357	714
2	Jaén	2.716	585	213	53	851	851	1.702
3	Orense	1.727	372	136	34	541	541	1.082
4	Mataró	2.145	462	168	42	672	672	1.344
5	Pamplona	2.350	506	184	46	736	736	1.472
6	Hadajoz	3.256	702	265	63	1.020	1.020	2.040
7	Oviedo	2.964	639	232	67	928	928	1.856
8	Lugo	1.798	387	141	35	563	563	1.126
9	Almería	1.766	378	138	34	550	550	1.100
10	Osuna	2.553	550	200	50	800	800	1.600
11	Burgos	2.279	491	179	44	714	714	1.428
12	Toledo	2.185	471	171	42	684	684	1.368
13	Málaga	2.552	550	200	49	799	799	1.598
14	Boria	1.415	305	111	27	443	443	886
15	Zafra	2.309	498	181	44	723	723	1.446
16	Getafe	1.596	344	125	31	500	500	1.000
17	Córdoba	2.398	516	188	46	760	760	1.600
18	Castellón	2.367	508	185	45	738	738	1.476
19	San Sebastián	1.388	299	109	27	435	435	870
20	Murcia	1.974	425	155	38	618	618	1.236
21	Teruel	1.686	363	132	33	528	528	1.056
22	Bilbao	1.676	351	131	32	524	524	1.048
23	Zamora	3.198	689	251	62	1.002	1.002	2.004
24	Gerona	2.089	460	164	70	694	694	1.368
25	Játiva	2.470	532	194	48	774	774	1.548
26	Cuenca	2.281	491	179	44	714	714	1.428
27	Ciudad Real	1.950	420	153	38	611	611	1.222
28	Valencia	2.323	502	182	45	729	729	1.458
29	Santander	1.692	365	133	32	530	530	1.060
30	León	2.969	638	232	57	927	927	1.854
31	Segovia	1.041	224	82	20	326	326	652
32	Cornuá	1.460	317	113	30	460	460	920
33	Tarragona	1.861	401	146	36	583	583	1.166
34	Granada	2.291	494	179	44	717	717	1.434
35	Santiago	1.174	253	92	23	368	368	736
36	Valladolid	1.726	372	135	33	540	540	1.080
37	Pontevedra	1.606	346	125	31	503	503	1.006
38	Huelva	1.959	422	153	38	613	613	1.226
39	Manresa	2.173	458	170	42	680	680	1.360
40	Cáceres	1.823	394	143	35	572	572	1.144
41	Ávila	1.546	333	121	30	484	484	968
42	Cádiz	2.595	560	203	50	813	813	1.626
43	Gijón	2.642	559	207	51	827	827	1.654
44	Palencia	1.346	290	105	26	421	421	843
45	Alicante	2.665	574	209	52	835	835	1.670
46	Villafraña	1.763	380	138	34	552	552	1.104
47	Huesca	2.079	448	163	40	651	651	1.302
48	Lorca	1.717	370	135	33	538	538	1.076
49	Albacete	1.616	348	126	31	505	505	1.010
50	Talavera	2.067	445	162	41	648	648	1.296
51	Lérida	2.687	579	211	52	842	842	1.684
52	Salamanca	2.426	523	190	47	760	760	1.520
53	Guadalajara	1.311	282	103	25	410	410	820
54	Monforte	1.687	363	132	33	528	528	1.056
55	Zaragoza	1.904	410	149	37	596	596	1.192
56	Ronda	3.371	728	264	66	1.056	1.056	2.112
57	Madrid (complementaria)	1.087	234	85	21	340	340	680
58	Madrid (complementaria)	1.061	229	83	20	332	332	664
59	Barcelona (complementaria)	1.223	268	96	24	383	383	766
60	Barcelona (complementaria)	1.842	397	144	36	577	577	1.154
61	Sevilla (complementaria)	1.973	425	155	38	618	618	1.236
62	Vitoria	524	134	49	12	195	195	390
63	Baleares	2.229	480	175	43	698	698	1.396
64	Cannarias	1.865	402	145	36	584	584	1.168
Total		127.637	27.500	10.000	2.500	40.000	40.000	80.000

Madrid 1.º de septiembre de 1897.

ÁZCÁRBAGA

11.8.5.3. Article "El suicidio de hoy" publicat a "La Ultima Hora", 31 de novembre de 1895.

El suicidio de hoy

El recluta Pedro Miguel Rubert y Ferrer, á quien en el último reemplazo cupo la suerte de pasar al ejército de Cuba, ha decidido esta mañana poner fin á su existencia.

Para ello se ha valido de una cuerda, con la que se ha suspendido de un almendro del predio San Suñer, situado en las afueras de esta ciudad, junto á los almacenes de la compañía de ferro-carriles.

Parece ser que el infeliz soldado no conseguía quitarse la vida al primer intento, pues tenía los pantalones ensuciados de tierra, señal evidente de que habría caído al suelo por habersele roto la cuerda. Pero no por esto ha desistido de su propósito toda vez que lo ha consumado volviendo á colgar la cuerda y anudándosela en el cuello para ahorcarse.

Varios hombres que, desde los Hostalets, á cosa de las siete de la mañana se dirigían á esta ciudad, por la vía del tren, han sido los primeros en ver á Rubert suspendido del almendro; dando seguidamente parte de ello al Juzgado de instrucción.

Se dice que tres mujeres que se ocupaban en la recolección de higos le han visto también al mismo tiempo, produciéndoles el susto que es de suponer.

Algún tiempo después se ha constituido en el lugar del acontecimiento, el Juzgado de guardia compuesto por el Juez Sr. Alafont, el escribano Sr. Vidal y el médico forense Sr. Rosselló, procediendo á las diligencias de oportunidad, y ordenando el levantamiento del cadáver, que ha sido conducido al cementerio de Palma.

El desgraciado suicida se llamaba, como ya hemos dicho, Pedro Miguel Rubert y Ferrer, tenía diez y nueve años de edad, y era natural de Inca, en cuya villa habitaba antes de incorporarse á las filas.

Pedro Miguel Rubert era conocido por sus compañeros por el apodo de *Ballester*.

No se conocen los móviles que le inducían á dár fin á sus días; pero se supone, y no sin fundamento, que la principal causa habrá sido tener que marchar á Cuba, por haberle así correspondido en suerte, pues su disgusto por tal desgracia era excesivo.

Se le encontraron en los bolsillos unas tres pesetas en metálico, un pañuelo y una carta de la novia en la que ésta le expresaba su sentimiento por la mala suerte que había tenido en el sorteo.

La obsesión sufrida por el desgraciado es tanto más de lamentar cuanto por evitarse una muerte problemática en Cuba se la ha procurado segura por su mano.

11.9. CRONOLOGIA (1895-1898)

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
1895			<p>Fundació d'importantes empreses químiques.</p> <p>No es renova el pacte amb Itàlia del 1887.</p> <p>Auge de la "Unió Catalana" (1895-98).</p> <p>Constitució del primer comitè executiu dels nacionalistes bascos, presidit per Sabino Arana.</p>	<p>El "Crèdit Balear" absorbeix el "Canvi Mallorca".</p> <p>Fan fallida la "Societat General Mallorquina" i la "Companyia de Navegació de Sóller".</p> <p>Apareix "Es Tonto".</p> <p>La "Federació de Societats Obreres de Palma" i les cinc organitzacions que la formen es reuneixen en un local de la Plaça de l'Olivar.</p> <p>Creació de la "Unió Agrícola Industrial i Mercantil".</p>
28 gener				<p>La Diputació Provincial de Balears decideix crear la "Societat de protecció a la Infància".</p>
6 febrer				<p>Damià Isern és nomenat fill il·lustre de Palma.</p>
7 febrer				<p>Reunió a Palma de comerciants i industrials per tractar el problema del canvi de moneda mexicana a Puerto Rico.</p>

DATES	CUBA I PUERTO RICO	PILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
13 febrer	El Congrés de Madrid aprova per a Cuba la "Fórmula Albarzuza"; tímida reforma administrativa.			
24 febrer	"Grito de Baire". Inici de la insurrecció independentista a Cuba i de la GUERRA DE CUBA (febrer del 1895- agost del 1898).		La guerra de Cuba provocarà inflació. Partida de tropes cap a Cuba.	Les dificultats en el mercat cubà provocaran una certa crisi en el comerç i la indústria de Mallorca i Menorca. Augmentaren l'emigració, que afecta a totes les illes.
febrer-març	S'aixecament independentista triomfa a Orient i Puerto Príncipe, fracassa a Occident i no es produeix a Las Villas.			
27 febrer				Apareixen les primeres notícies sobre la Guerra de Cuba.
març			Oficials de l'exèrcit assalten les redaccions de "El Globo" i "El Resumen" (Madrid). Cau el 3er govern Sagasta i Cánovas forma el seu 6 ^e gabinet, amb T. Castellano a Ultramar.	

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
10 març			Partida de tropes cap a Cuba.	
12 març	La "Reforma Abarzuza" es converteix en llei.		Enfonsament del creuer "Reina Regente".	
25 març	Manifest de Montecristi (Sto Domingo) de J. Martí i M. Gómez.			
31 març				La societat obrera del calçat "La Igualdad", fa un miting a Palma contra la circulació de moneda mexicana a Puerto Rico.
1644 abril	El general Calleja és rellevat com a capità general de Cuba pel general Martínez Campos. Arriben a Cuba, José i Antonio Maceo, Máximo Gómez i José Martí, també arriba en aquesta illa el coronei Vara de Rey.		Es declaren il·lícites les associacions "separatistes"	F.J. de Beranger substitueix V. Guzman com a governador civil.
2 abril				Descobriment dels toros de Costitx.

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
maig			Partida de tropes cap a Cuba.	
4 maig				Apareix "El Aparecido".
7 maig				S'autoritza l'enderroca ment de les murades de Palma. Apareix, a Eivissa, "La Bandera de Ibiza".
12 maig			Eleccions municipals. Són elegits 3.376 batles conservadors, 997 liberals, 374 republicans, 188 carlins i 76 conservadors silvelistes.	
19 maig	Mor el líder independentista José Martí.			
juny			Partida de tropes cap a Cuba.	Desapareix "El Agricultor Balear".
17 juny	M. Gómez ataca i destrueix la ciutat de Altagracia (Puerto Príncipe).			

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
19 juny				Partida de tropes cap a Cuba.
2 juliol	El general Emilio March és nomenat governador de Puerto Rico.			
8 juliol				El bisbe de Mallorca implora oracions per la pau a Cuba.
17 juliol	El independentistes prohibeixen el treball a les plantacions de sucre.			
19 juliol	Combat de Peralejo, prop de Bayamo (Orient), favorable als cubans.			
30 juliol				A Maó es constitueix la naviliera "La Marítima".
agost	Victòria de Maceo a Sao del Indio (Orient).		Partida de tropes cap a Cuba.	Nou governador civil B de la Carcova.
17 agost				Marxen a Cuba els metges B. Riera, P. Pinar i A. Tenreiro.

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
31 agost				Partida de tropes cap a Cuba.
setembre	Proclamació de la independència de Cuba. Salvador de Cisneros, president; M. Gómez general en cap; Maceo, tinent general; i Tomàs Estrada, representant a l'estranger.			
30 setembre				Parteix de Barcelona cap a les Antilles un vapor amb 90 emigrants solterics.
octubre	Parteix de Mangas de Baragua, prop de Bayamo (Orient), la "Columna d'invasió", que es dirigeix cap a Occident sota el comandament de Maceo.		Pi i Margall demana L'autonomia per a Cuba.	
novembre	La "Columna d'invasió" arriba a la província de Puerto Príncipe.			A Palma, s'organitza el Batalló Provisional de Cuba.
22 novembre				Parteix cap a Cuba el Batalló Provisional.

1648

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
25 novembre				Explota el revellí de Sant Ferran (Palma).
desembre	<p>La "columna d'invasió" travessa les províncies de Las Villas i Matanzas. La població civil de la ciutat de Matanzas és evaquada a l'Havana. Batalles d'Iguará i Altos de Manacal, lleugerament favorables als insurrectes; de Mal Tiemo, un desastre pels espanyols; i de Coliseo, prop de Matanzas, on Martínez Campos fa fugir Maceo.</p> <p>Durant el 1895, l'exèrcit espanyol ha tengut 49.000 hospitalitzats.</p>			
23 desembre			Manifestació a Madrid contra la corrupció municipal.	

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
1896	La producció de sucre es redueix a menys menys d'un terç de la del 1894.		Es prohibeix el basc a correus i telègrafs.	El capità general Agustín Araoz (1893-96) és rellevat per Miguel Correa, que serà substituït per Joaquín de Ahumada. És president de la diputació Josep Socies. A Joan Comes el succeeix Salvador Castellote (1896-1902), com a bisbe de Menorca. Apareix "La Unión Republicana" i "El Áncora"
gener	Els independentistes s'apoderen d'alguns pobles de la província de l'Havana i aconseguixen la rendició de la guarnició de Güira de Melena. Maceo arriba a la província de Pinar del Río.			
17 gener	Martínez Campos lliura el comandament de Cuba a Sabas Marín.			
20 gener			Weyler és nomenat capità general de Cuba.	La Comissió Provincial de Balears i l'Ajuntament de Palma feliciten a Weyler.

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
22 gener	Maceo entra a Mantua, el poble més occidental de Cuba. Durant la invasió d'Occident s'han cremat 59 pobles, ocupat 22 ciutats, recorregut 1.696 km, fet 27 batalles i pres 2.000 rifles i 2 canons.			
febrer	A Nova York comença a funcionar un "departament d'expedicions per a proveir els independentistes.		Parteix cap a Cuba una expedició de 6.638 soldats.	Desapareix "El Católico Balear".
10 febrer	Weyler pren possessió de la Capitania General de Cuba			
febrer-març	El lluita sobretot a l'Havana i Pinar del Río.			
març	El cap cubà Calixto García desembarca a Baracoa (Orient) amb 80 homes i 1.000 fusells.		Manifestació a València a favor de la guerra.	Epidèmia de pigota a Mallorca. Es perllongà fins al març del 1897 i causà 209 morts.
2 març	Weyler és nomenat president honorari de la Societat Balear de Beneficiència de l'Havana.			
març-abril	Weyler intenta aïllar Maceo a Pinar del Río i reforça la línia Mariel-Majana.			

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
abril	El Congrés dels EUA reconeix la bel·ligerència als cubans. Però aquest fet no va tenir conseqüències.		Eleccions generals. Són elegits 269 diputats conservadors canovistes, 88 liberals, 10 conservadors silvelistes, 8 carlins i 2 republicans.	A Balears obtenen l'escó 5 conservadors i 2 liberals.
31 d'abril	Batalla de Cacarajícara.			
maig				Apareix el "Boletín Comercial". Enfrontament entre els obrers i la patronal a la via fèrria prop de Santa Eugènia.
1 maig				Se celebra el 1 ^{er} de Maig a Palma. Un dels oradors és un repatriat de les Filipines, Joan Caubet. Es representa l'entremès "Los excedentes de cupo o los sucesos de Cuba".
16 maig	Un ban de Weyler prohibeix exportar tabac en rama.			

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
juny	Es nomenat cònsol dels EUA a Cuba, el general Lee, pro-cubà.			Nou governador J.M. Ruiz
7 juny			Atemptat terrorista a Barcelona. Dura repressió contra l'anarquisme català.	
19 juny	Batalla de San Gabriel de Lombello.			
6 juliol				Mor J. M. Quadrado.
25 juliol				Es funda a Palma la Junta de Protecció al Soldat.
30 juliol			Manifestació obrera a Vigo	
26 agost		Crit de Balintawak. Comença l'aixecament independentista filipí.		
30 agost		El capità general Blanco declara l'estat de guerra a 8 províncies.		

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
setembre	L'expedició Leyte Vidal abasteix d'armes Maceo. Disensions entre civils i militars en el bàndol independentista.		Llei de repressió de l'anarquisme.	La coalició Unió Republicana es transforma en partit.
2 setembre		Aixecament filipí a Cavite i a les províncies centrals de l'illa de Luzón El cap filipí Emilio Aguinaldo pren el títol de dictador.		Partida de tropes cap a Cuba.
3 setembre			Comencen a partir tropes espanyoles cap a les Filipines.	
11 setembre				Partida de tropes cap a les Filipines.
20 setembre		Decret d'embarg als rebels.		
24 setembre		Arriben els primers reforços espanyols.		Campanya "nins i soldats" a favor dels repatriats.

1694

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
4 octubre	Combat de Ceja del Negro.			
13 octubre				Partida de tropes cap a les Filipines.
21 octubre	Ban de "Reconcentrados" a Pinar del Río. Ofensiva de Weyler en aquesta província.			
28 octubre	Calixto García ocupa Guaimaro.			
novembre			Emprèstit Nacional Voluntari.	
11 novembre				Partida de tropes cap a les Filipines.
23 novembre				Idem cap a Cuba.
27 novembre				Idem cap a les Filipines i Puerto Rico.
desembre	L'exèrcit espanyol ha registrat	Es nomenat capità		

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
1896 2 desembre	232.000 hospitalitzats durant el 1896.	general Camilo García de Polavieja. Predomini tagal a Bulacán, Nueva Ecija, Morón i Laguna. A Cavite i a Manila els espanyols només dominen la capital.		El Col·legi de metges de Balears s'ofereix al govern per si la guerra els fa necessaris.
7 desembre	Mort de Maceo a mans de la Columna del comandant Cirujeda.			
9 desembre				Es reb la notícia de la mort de Maceo. "La Última Hora" organitza una manifestació fins a can Weyler per a celebrar-ho.
13 desembre				Partida de tropes cap a les Filipines.
30 desembre		Execució de Rizal.		

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
1897	Bartolomé Masó, president de la República de Cuba.		Els periòdics liberals ("El Imparcial", "El Heraldo de Madrid") llancen una campanya contra Weyler.	Rosendo Moino, nou capità general. Es funda la fàbrica "La Roqueta". Apareix "La Región i desapareixen "El Católico Balear", "El Liberal Palmesano", "Las Baleares" i "El Heraldo de Baleares". Es creen el "Centre Instructiu Obrer" i la "Unión Tipogràfica Balear" A. Noguera i A Pont funden la Capella de Manacor. Arriba a Palma el primer automòbil. Es celebren exposicions agrícoles a Sòller i Manacor.
gener	Avanç de Weyler per les províncies de Matanzas i Las Villas.	Ofensiva de Polavieja a Cavite. Execució de Tagals independentistes.		Primera representació cinematogràfica a Palma. Un dels primers títols projectats fou "La Muerte de Maceo".
febrer	Weyler considera "pacificades" les províncies de Pinar del Río, Havana i Ma-			El vapor "Menorquín", xoca amb el cuirassat

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
	tanzas.			"Vizcaya" al port de Maó Apareix a Palma "Mallorca Dominical.
4 febrer	Reforma administrativa promulgada per Cánovas.			
24/25 febrer		Combat de Dasmariñas (Cavite).		
1657 març		Polavieja quasi controla Cavite.		
10 març			"Missatge al rei dels Hellens", document signat per 46 entitats catalanistes. El govern de Madrid reprimeix el catalanisme i la "Unió Catalanista" convoca una assemblea extraordinària.	
18 març 21/22 març	Una columna cubana comandada per Quintín Banderas travessa la "trocha" de Júcaro a Morón.			La societat "Salines de Ibiza" adquireix les salines de Formentera.

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
24 març		Imus, on hi havia el govern filipí, cau en poder dels espanyols.		
abril	Aplicació de les "reformes" a les províncies "pacificades" (Pinar del Río, l'Havana, Matanzas i Las Villas).	Repressió d'un aixecament a Cebú.	"Procés de Montjuïc". Cinc anarquistes són condemnats a mort.	
23 abril		Nou capità general Fernando Primo de Rivera.		
maig	Es tanca, amb l'ocupació de l'illa de Turiguanó, la "trocha" de Júcaro a Morón. Máximo Gómez, a l'oest, i Calixto García, a l'est, queden incomunicats. Weyler considera pacificada la part occidental de Cuba.	Ofensiva de Primo a Cavite. Les Províncies de Cavite i Manila estan sota control espanyol.		
16 maig			Entrada triomfal de Polavieja a Madrid. Crisi "del balcó".	
19 maig			Discurs de Sagasta contrari a Weyler.	

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
juny	L'exèrcit espanyol ha 'tengut 231.000 hospitalitzats (gener-juny 1897).	Amb 500 seguidors, Aguinaldo es trasllada cap el nord, a les províncies centrals de Luzón de Nueva Ecija, Tarlac, Bulacán i Pampanga.		
6 juny				Mor a Barcelona Marià Aguiló.
juny-juliol			El Partit Liberal passa a propugnar l'autonomia per a Cuba.	
juliol				Antoni Sbert Canals, nou batle de Palma. M S Oliver es fa càrrec de "La Almudaina".
31 juliol				El ministeri d'Hisenda incauta els béns del monastir de Lluc.
agost	Victòria de las Tunas cau en mans dels cubans		Cánovas és assassinat. Nou govern del conservador Azcoárraga.	

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
10 agost				Vaga dels treballadors de les salines d'Eivissa.
setembre		Aguinaldo es refugia a Biac-Nabató, a la Sierra Madre.		El bisbe de Mallorca excomunica el ministre d'hisenda.
18 setembre			Washington sol·licita a Madrid que acabi la guerra de Cuba.	
octubre			Quart govern del liberal Sagasta (fins març del 1899). Amb Segismundo Moret a Ultramar.	Cessa de publicar-se el "Diario de Ibiza". S'inaugura el ramal ferroviari entre Santa Maria i Felanitx. Nou batle de Palma Eugeni Losada Mulet.
31 octubre	Destitució de Weyler. És reemplaçat per Ramon Blanco.			
novembre	Espanya ha enviat 185.000 homes a Cuba i 6.000 a Puerto Rico.	Ja hi han anat 29.000 soldats espanyols.		Mor el bisbe de Mallorca (1886-97) Jacint Maria Cervera.

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
12 novembre	Concessió de l'autonomia a les Antilles.			Triomfal retorn de Weyler a Palma.
desembre		Pau de Biac-Na-Bató.	Conspiració carlina.	Nou governador V. Guzmán.

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
1898				<p>Nou president de la diputació Alexandre Roselló Pastor.</p> <p>Apareixen "La Correspondencia", "Mallorca", "El Eco del Seminario", "La Actualidad" i "El Balear"</p> <p>Desapareix "El Palmesano"</p> <p>S'inaugura a Inca una fàbrica de gas de llum.</p> <p>Es creen a Palma el "Foment de la Pintura", la societat industrial "La Económica" i les societats obreres "Centre de Picapedrers" i "Unió de Pintors".</p>
gener	<p>Entra en vigor l'autonomia Cuba.</p> <p>Disturbis antiautonomistes a l'Havana.</p> <p>El "Comité Central de Ayuda Cubano" auxilia als repatriats.</p> <p>Francassa una ofensiva espanyola a la zona del riu Cauto (Orient).</p>	<p>Relativa pacificació del país.</p>		
7 gener				<p>Manifestació de treballadors a Palma a causa de l'encariment de les subsistències.</p>

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
25 gener	El cuirassat "Maine" arriba a l'Havana.			
febrer	Primer govern autònom a Puerto Rico.			
9 febrer			Afer de la carta de Dupuy de Lome (ambaixador espanyol a Washington).	Devolució dels béns de Lluç.
15 febrer	Voladura del "Maine".			
28 febrer				Partida de soldats cap a Cuba.
març		Sublevació a Zambales i Ilocos (Luzón).	Eleccions generals: 266 diputats liberals, 68 de la Unió Conservadora (Silvela) i 14 republicans.	A Mallorca, els liberals obtenen 3 escons, els conservadors canovistes 1, i els carlistes 1.
7 març				Manifestació d'aturats a Palma.
27 març				S'inaugura a Palma un càsino romerista.
abril		Nou capità gene-		

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
		<p>ral Basilio Augustín y Dávila. Sublevacions a Bulacán (Luzón) i Cebú.</p>		
11 abril	<p>Espanya suprimeix la reconcentració i ordena unilateralment cessar les hostilitats. Missatge belicós del president nord-americà McKinley.</p>			
1864 13 abril				<p>Nova manifestació d'aturats. Una esquadra anglesa fondeja a la badia de Pollença.</p>
20/25 abril	<p>Els EUA i l'Estat Espanyol entre en guerra.</p>			
20/27 abril				<p>Arriben armes, soldats i municions de la Península a Palma, Maó i a Eivissa. Es fortifiquen alguns punts (el bastió de Berard, Bellver i Illetes).</p>
20 abril	<p>Ultimàtum del govern de Washington al de</p>			

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
	Madrid. La marina nord-americana inicia el bloqueig de Cuba. Una resolució del Congrés EUA reconeix la sobirania de Cuba i afirma que Nord-amèrica només intervenirà per a pacificar l'Illa.			
23 abril			Declaració de guerra als Estats Units. Manifestació a favor de la guerra.	Manifestació a favor de l'exèrcit i Espanya a Palma i Manacor.
25 abril	L'Estat Espanyol i els EUA entren formalment en guerra.			
20/25 abril	Guerra Hispano-Nord-americana (que es superposa a les guerres de Cuba i de les	Filipines).		
28 abril				Es mobilitzen 532 dels 832 excedents de cupo del reemplaç del 1897.
30 abril				El batalló "Canarias" s'installa a Inca.
finals d'abril	Els cubans ocupen Bayamo.			Es creen juntes locals i una Junta Provincial per a la Subscripció Nacional.

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
1 maig		L'estol espanyol (Montejo) es enfonsa a Cavite. Els espanyols es retiren cap a Manila i altres places fortes i abandonen part de Luzón als independentistes, que posaren setge a Manila.	Remodelació del govern. Disturbis i motins a Andalusia, Gijón, Múrcia, etc. (26 províncies es veuen afectades).	Apareix a Eivissa "El Coco de Ibiza".
3 maig			Es declara l'estat de guerra a Madrid (aviat s'ampliarà a tot l'Estat).	
8 maig				Es declara l'estat de guerra. Pelegrinació a Bellver.
10 maig	Els cubans rebutgen una proposta d'aliança hispano-cubana per fer front als nord-americans.			
12 maig				Dues companyies volants arriben a Sóller.

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
15 maig				Es constitueix a Palma el Cercle Weylerista.
17 maig				Arriba a Manacor la columna volant del general Barraquer, que recorre Mallorca per a donar coratge a la gent.
19 maig	L'esquadra de Cervera arriba a Santiago.			
20 maig				La columna Barraquer és a Felanitx.
22 maig				Creació a Palma d'una Junta de Protecció a l'Obrer.
26 maig	Arriba a Cuba la primera expedició americana amb armes pels cubans. L'esquadra de Cervera és bloquejada pels nord-americans.			
juny	Els cubans assetgen Santiago i impideixen que arribin reforços espanyols.	La rebel·lió s'estén per totes les Filipines.		Apareix "La Esperanza".
12 juny		Proclamació de la independència de les Filipines.		

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
13 juny		Fracassa un intent espanyol de concedir l'autonomia.		
24/26 juny	Els nord-americans (15.000 homes) desembarquen a Daiquiri (Orient, a l'Est de Santiago), protegits pels cubans.	Desembarc nord-americà.		
juliol	Una expedició independentista contacta amb Máximo Gómez a Camagüey.			Es construeixen trinxeres a la plaça de la Llotja. Desapareix "El Liberal Palmesano".
1 juliol	Batalles de El Caney i Lomas de San Juan, als afores de Santiago, on va morir Vara de Rey.			
2 juliol	Setge total a Santiago per Calixto García y W.R. Shafter.			
3 juliol	La flota espanyola (Cervera) és enfonsada a Santiago de Cuba. El general Escario, des de Manzanillo, aconsegueix socórrer Santiago.			

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
6 juliol			Algunes institucions catalanes fan pública una demanda de pau.	
14 juliol		Suspensió de les garanties constitucionals.		
16 juliol	Rendició de Santiago, on només hi entren els nord-americans, i de tot Orient. Es mantenen les lleis i els funcionaris nord-americans.			
18 juliol				Suspensió de les garanties constitucionals. L'esquadra de reserva espanyola arriba a Maó.
19 juliol				Ban del capità general per evitar el pànic davant un hipotètic atac nord-americà.
26 juliol	Els nord-americans desembarquen a Puerto Rico.			

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
finals juliol	Calixto García expulsa als espanyols de Gibara.			
agost				L'almirall nord-americà Bradford suggereix el restabliment de base dels Estats Units a Maó com a fruit de la victòria.
12 agost	Armistici general.			
14 agost		Capitulació de Manila, on només hi entren els nord-americans. A la resta de Luzón Aguinaldo intenta organitzar un exèrcit.		
16 agost			Apareix l'article "Sin Pulso" de Silvela.	
23 agost				Surten de Mallorca les

1670

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
				tropes arribades el mes d'abril a causa de la guerra amb els Estats Units.
24 agost			Arriben a La Corunya els primers repatriats de Cuba.	
			Es restableixen les garanties constitucionals.	
agost/setembre				Es lleven les obres defensives construïdes dins el recinte emmurallat de Palma.
agost/setembre	Retirada de les forces espanyoles a Cuba que són substituïdes per tropes cubanes o americanes.			
setembre			Manifest regeneracionista de Polavieja.	Campins instaura una càtedra de llengua mallorquina al Seminari de Mallorca.
4 setembre				S'inaugura a Inca una fàbrica de gas.

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
14 setembre				Arriben a Mallorca els primers soldats repatriats.
17 setembre				Embarquen tropes cap a Ceuta, per anar a les Filipines.
29 setembre				Es reanuden les relacions comercials entre Palma i Cuba, interrompudes arran de la guerra amb els Estats Units.
1672 octubre			Escissió dels gamacistes.	Apareix "Nova Palma", "Pla y Muntanya" i "La Roqueta". Desapareix "El Noticiero" de Ciutadella. L'Ajuntament de Palma sollicita que tots els ports de Mallorca siguin declarats ports francs i que s'estableixi un concert econòmic per a la província de Balears.
1 octubre	Comencen les converses de pau a París.			

DATES	CUBA I PUERTO RICO	FILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
7 octubre				Llei que obligava als desertors canaris a fer servei a Balears.
22 octubre				Arriben repatriats de Puerto Rico.
octubre/novembre			Les tropes dels reemplaços del 1892, 1893 i 1894 són llicenciades.	
1 novembre 1873	Nou capità espanyol Adolfo Jiménez Castellanos.		Manifests regeneracionistes dels integristes, de J. Costa i d'algunes entitats catalanistes.	Nou governador Ramon Loá. Apareix la revista "Mallorca".
11/16 novembre				Arriben repatriats de Cuba.
20/26 novembre			Assemblea de cambres de Comerç de Saragossa.	
30 novembre				Arriben repatriats de Cuba.

DATES	CUBA I PUERTO RICO	PILIPINES	ESTAT ESPANYOL	ILLES BALEARS
desembre	Es dissol el Partit Revolucionari Cubà, que havia dirigit la guerra d'independència. Els EUA reforcen les seves tropes a Cuba i s'inicià el govern militar nord-americà (1 de gener del 1899).	Cessa la sobirania espanyola a Ilo-ilo.		
1 desembre				Arriben repatriats de Cuba.
7 desembre				Arriben repatriats de Cuba.
10 desembre	PAU de PARÍS: Cuba i Puerto Rico passen als nord-americans.	Les Filipines passen als nord-americans.	Pèrdua de totes les colònies.	Pèrdua dels mercats colonials i subsegüent crisi comercial i industrial.
12 desembre				Arriben els primer repatriats de les Filipines.

1674

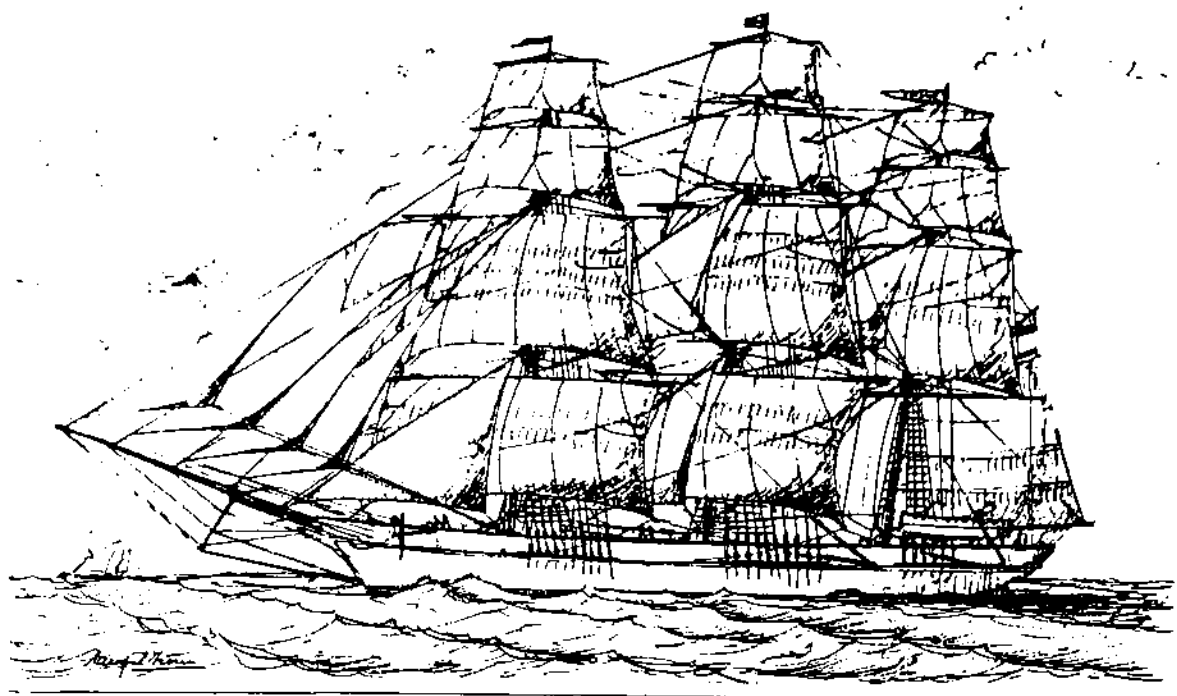
12. APENDIX GRAFIC

12.1. LES RELATIONS COMERCIALS ENTRE LES BALEARS I LES
COLONIES D'ULTRMAR EN EL SEGLE XIX

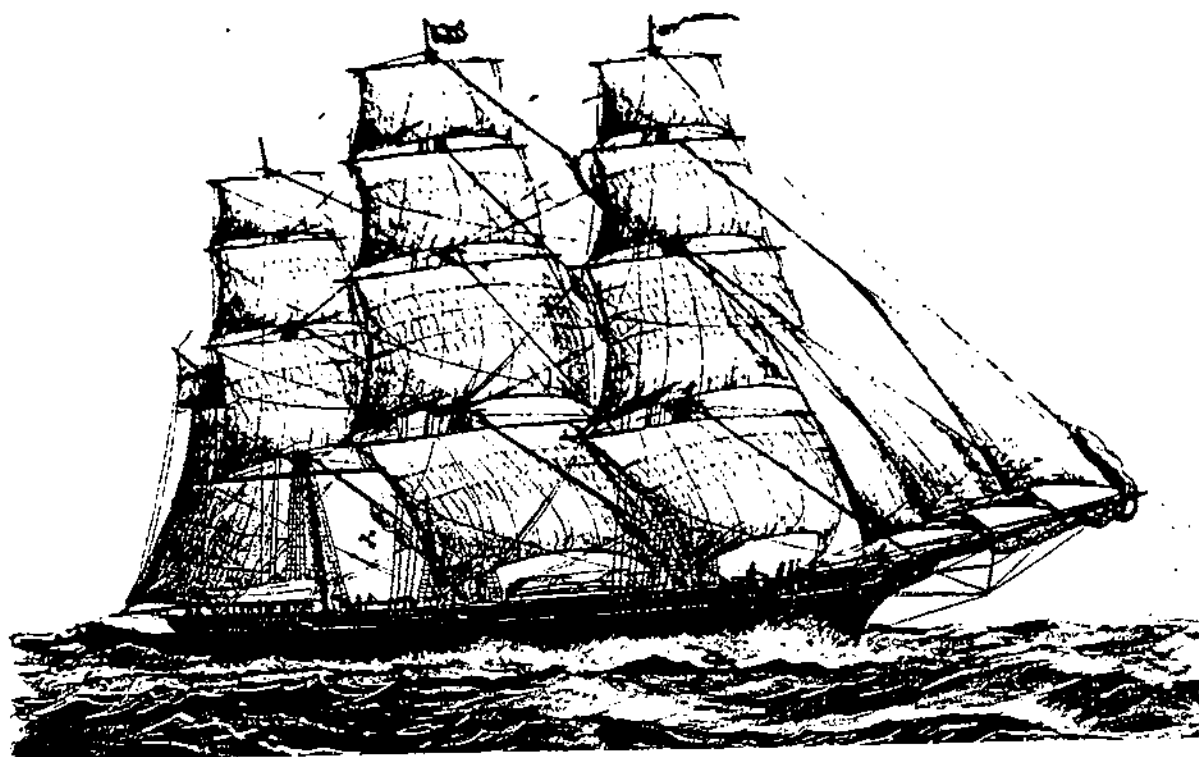
12.1.1. Frigates mallorquines que en el decenni de 1850-60
feren la ruta de les Filipines.

Font: SAMPOL ISERN, Ramon (1986): Velers de les
Balears. Miquel Font Editor, Palma de Mallorca.

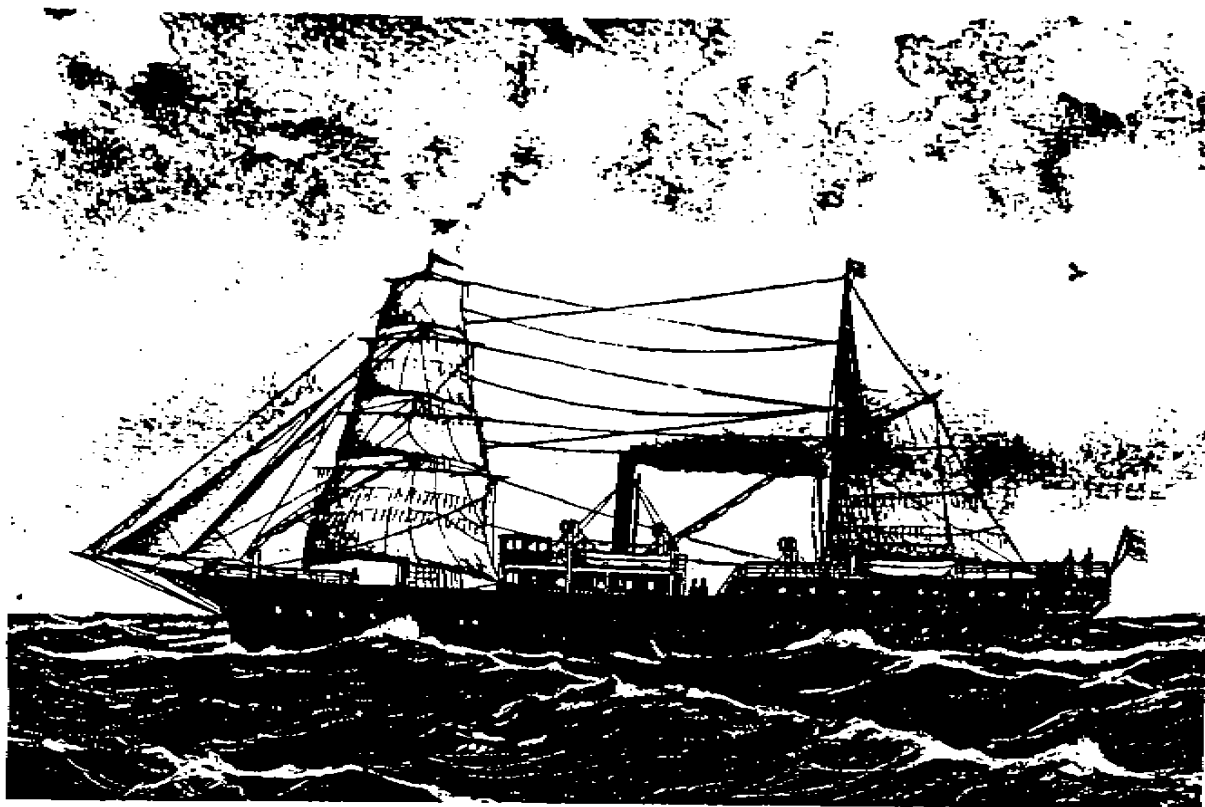
Фрагата «Евфемія».

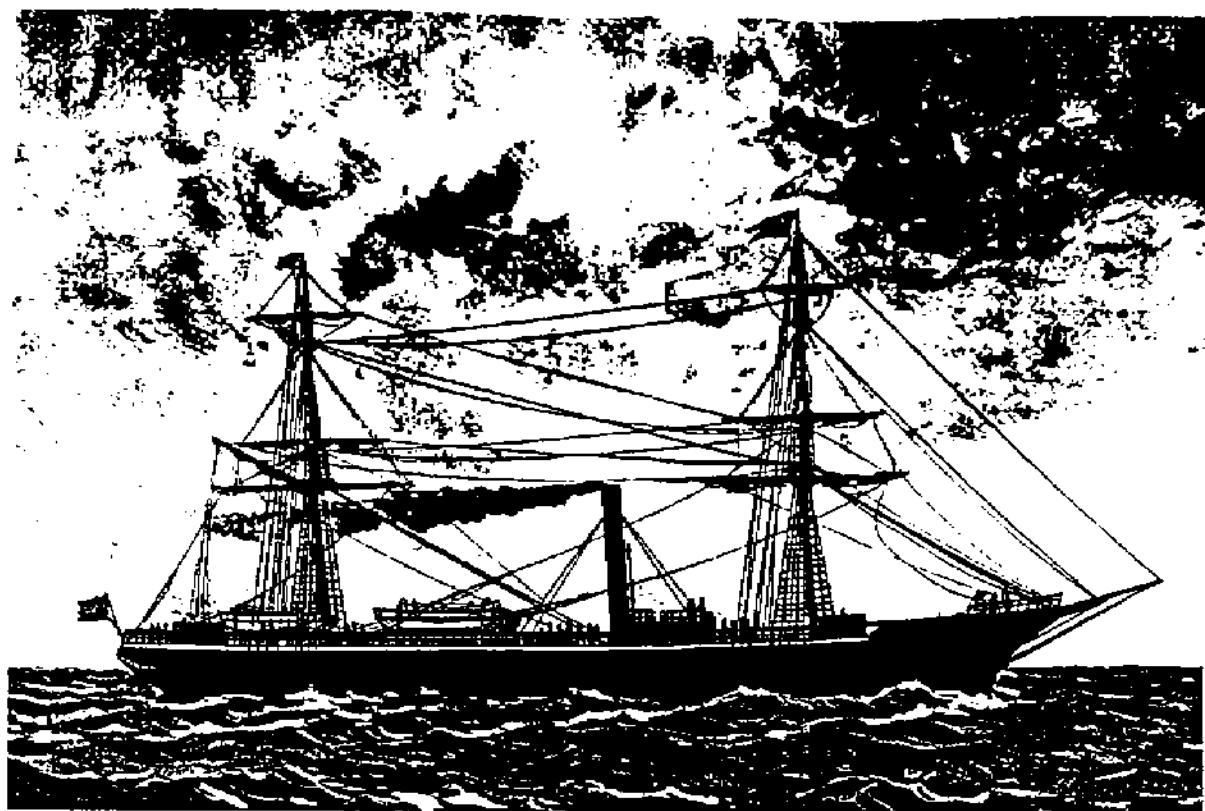
Fragata «Margarita»

12.1.2. Vapors mallorquins que feren la ruta de les Antilles
(1871-72 i 1880-81).

Font: SAMPOL ISERN, Ramon (1988): Vapores de las
islas Baleares. Miquel Font, Palma de Ma-
llorca.

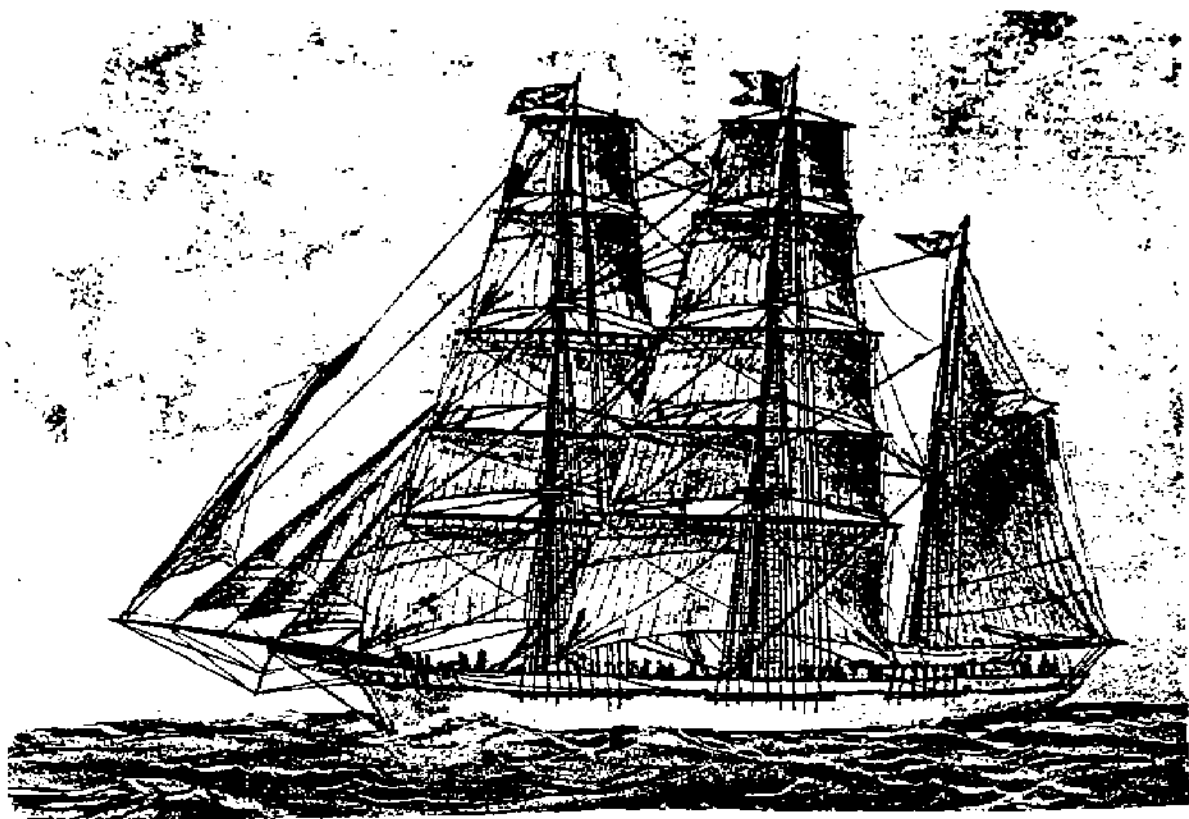
Argos

Maria

12.1.3. Corbeta «Sebastián Gumá», construïda a les drassanes de Palma (1875) a compte de l'armador Sebastià Gumà, un comerciant català establert a Matanzas (Cuba)

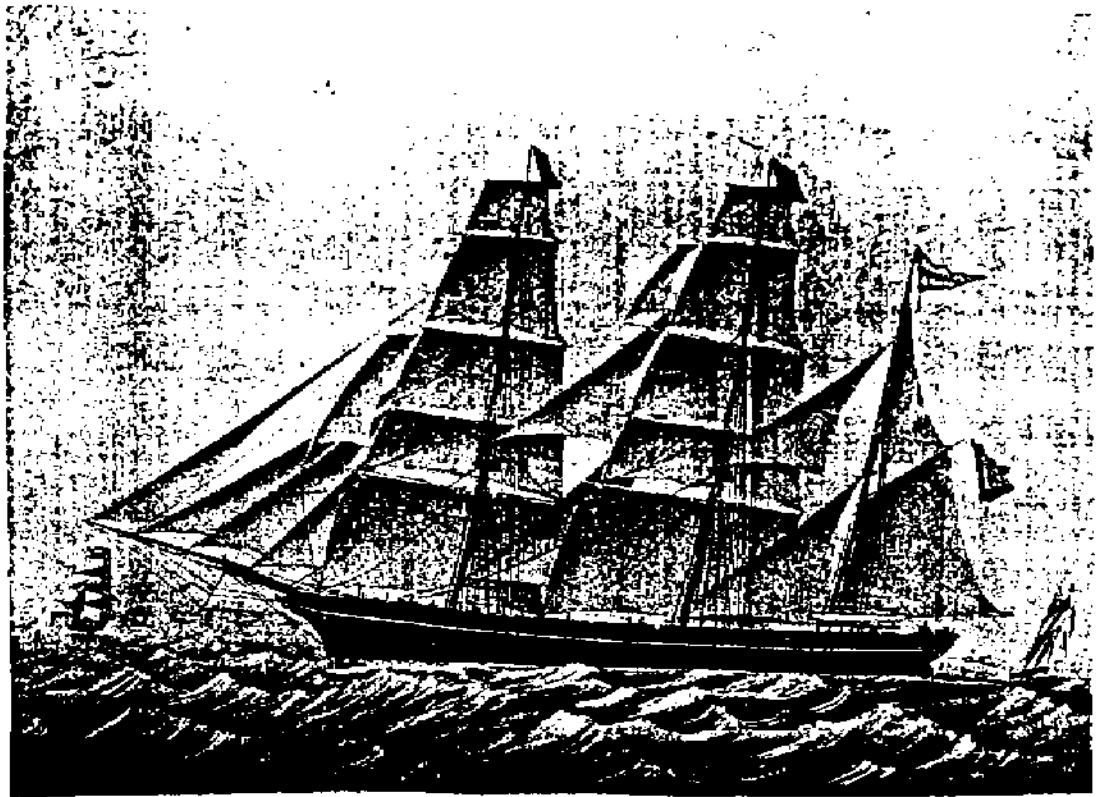
Font: SAMPOL ISERN, Ramon (1986): Velers de les Balears. Miquel Font, Palma de Mallorca.

12.1.4. La corbeta «Aníbal», que va realitzar diversos viatges des de Palma a l'Havana .

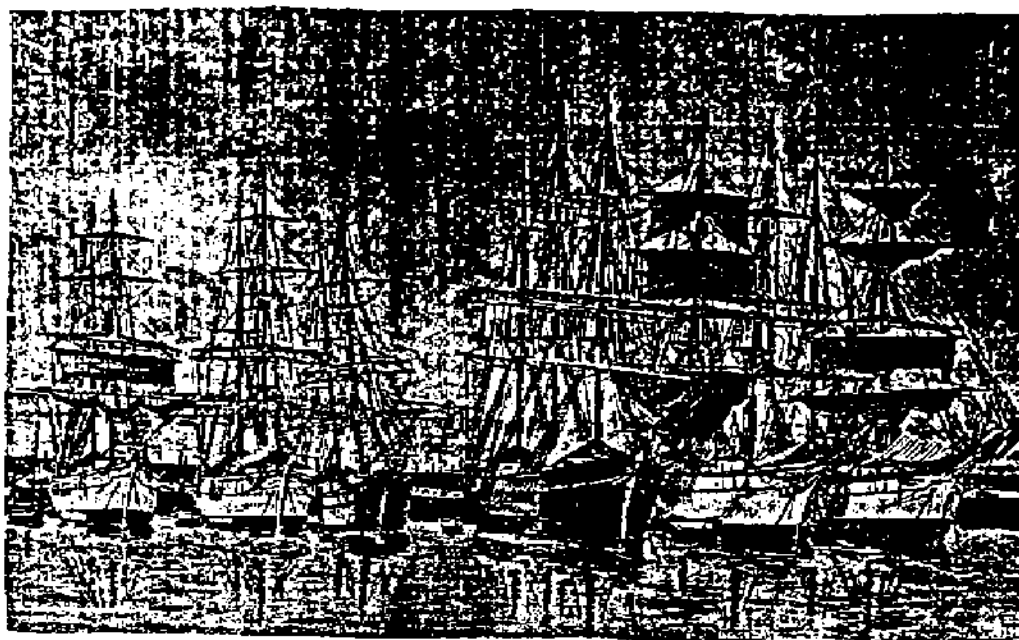
Font: LLABRES BERNAL, Juan (1966): Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Societat Arqueològica Lul·liana, Palma de Mallorca, tom IV, làmina 37.

12.1.5. Velers mallorquins de la carrera d'Amèrica. Port de Palma (1870).

Font: LLABRES BERNAL, Juan (1966): Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Societat Arqueològica Lul·liana, Palma de Mallorca, tom IV, làmina 53.

12.1.6. Velers que es dedicaven al comerç amb les Antilles
en el port de Palma (finals del segle XIX).

Font: POU MUNTANER, Juan (1970): La marina en Ma-
llorca. Palma de Mallorca.

12.1.7. Propaganda de vapors que feien la ruta de les Antilles.

Font: "La República" (Palma), 9 de juny de 1894.

**VAPOR DIRECTO
ENTRE PALMA Y LAS ANTILLAS
LINEA DE VAPORES TRASATLANTICOS
DE PINILLOS RAMON Y C.^{IA}**

Saldrá a mediados de Junio el magnífico y grandioso vapor de acero de 8000 toneladas clasificado 100 A I x del Lloyd

Ontalina

Para Puerto Rico, Mayaguez, Ponce, Habana y Matanzas con escala en Canarias.

Admite carga y pasajeros para dichos puntos.

Consiguióntes: Martínez y Pinares San Juan 20.

**Vapores Trasatlánticos
DE HIJOS DE J. JOVER SERRA
El magnífico y veloz vapor**

J. JOVER SERRA

Saldrá del puerto de Barcelona el 40 del actual para la HABANA, MATANZAS, SANTIAGO DE CUBA Y ORENSE.

Admite carga y pasaje para dichos puntos.

Informarán en Palma, Oficinas de la Compañía Marítima, Palacio 20.

La carga debe embarcarse el 30 del actual.

12.1.8. Propaganda d'empreses mallorquines que exportaven part dels seus productes a Ultramar.

Font: PEÑA, Pedro de A. : Guía manual de las islas Baleares. Con indicador comercial. Librería de J. Tous, Editor. Palma.

GRAN FÁBRICA

DE

DULCES

**FRUTAS GLASADAS, CRISTALIZADAS
Y AL NATURAL**

PASTAS Y JALEAS DE TODAS FRUTAS

GRAN VARIEDAD

EN BOMBONES, CHOCOLITES Y GRIJES DE TODAS CLASES

ESPECIALIDAD

Y UNICO EN SU CLASE

PARA LA FABRICACION DE FRUTAS

TURRONES de todas clases para la EXPORTACION

**El establecimiento surte a los principales de su ramo en
Ultramar, Filipinas, la Península y al Extranjero,
(garantiza todos sus productos.)**

CASA FUNDADA EN 1866

DE

ANTONIO ESTEVE Y OLIVER

MEDALLA de ORO en la EXPOSICION de BARCELONA

Socorro 46 - Palma de Mallorca

LA CONSTANCIA

GRAN FÁBRICA DE CALZADO

DE

ANTONIO RAMON

**Surtido para Puerto-Rico y la Habana
Especialidad en calzado de toda clase para
Señora.**

95 OLMOS 96

PALMA DE MALLORCA

FÁBRICAS AL VAPOR DE LOS HEREDEROS DE VICENTE JUAN

RIBAS

PROVEEDORES DE LA REAL CASA

DEPÓSITOS: HERRERÍA 28 Y 30 Y SAN NICOLÁS 14, 16 Y 18.

Esta acreditada casa fabrica mezclas retorcidas de hilo, lana y algodón, listas de retort para camisas, driles finos de puro hilo y de otros y otras clases concernientes a trajes para caballero. Guindas cuadradas, rayados y mezclas, inglesinas de hilo fondo de colores y otras clases para vestidos de señoras.

Especialidad en mantas de lana de todos tamaños, en clases con censas de varios colores, bordadas, con motas, á cuadros, viaje de diferentes colores y dimensiones y además todo escarpapichoso se deseare. Mantas para el Ejército y Armada, Marina y Hospitales.

Esta casa cuenta con elementos para cumplir cualquier pedido. Efecto posee varias fábricas de importancia.

Expedición á la Península y Ultramar.

Taller de zapatería EL SIGLO

DE

PARETS Y LLOMPART

19, BROSSA, 19—PALMA

Se confecciona toda clase de calzado fino, para Caballero y Señora.

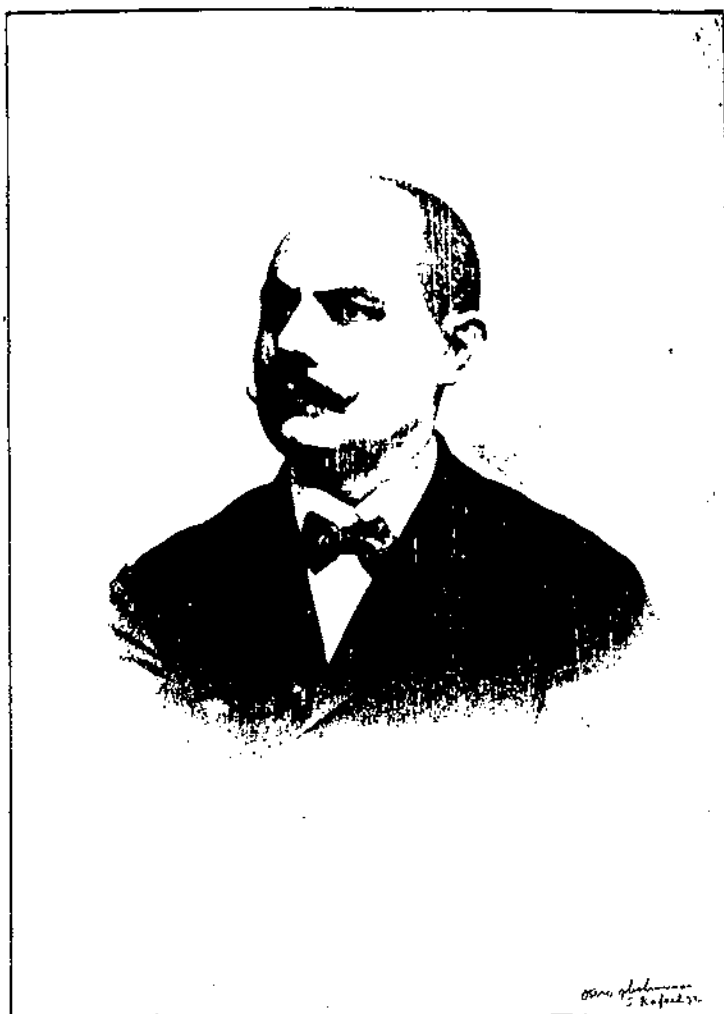
Surtidos especiales para la isla de Puerto Rico y República de Santo Domingo.

Fabricación apropiada para el mercado de Habana.

12.2. L'EMIGRACIO BALEAR A LES ANTILLES

12.2.1. Rafel Juan Fornés, president del Centre Balear de l'Havana (1902-5).

Font: Centro Balear. Sociedad de Beneficiencia, auxilios mútuos, instrucción y recreo. Memoria. 1906,
Habana.

D. Rafael Juan Fornés, primer Presidente del CENTRO BALEAR.

12.2.2. Mateu Coll Rabasa, que el 1905 era president del Centre Balear de l'Havana.

Font: Centro Balear. Sociedad de beneficencia, auxilios mútuos, instrucción y recreo. Memoria.
1906, Habana.

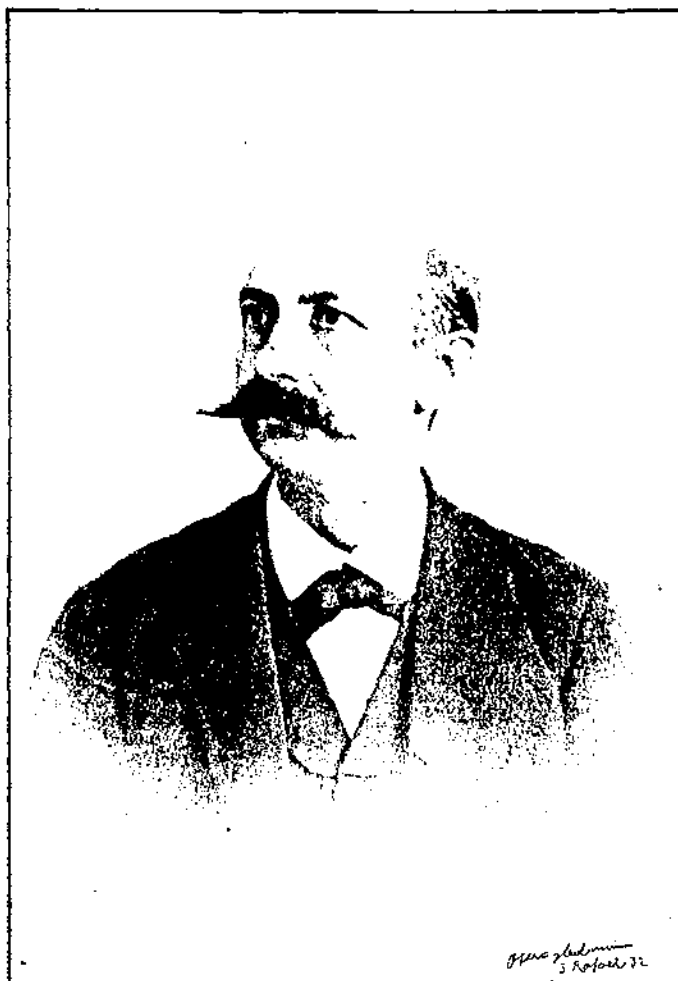

D. Mateu Coll Rabasa, Presidente actual del CENTRO BALEAR.

12.2.3. Miquel Oliver Gamundí, president del Centre Balear de l'Havana.

Font: Centro Balear, Sociedad de beneficencia, auxilios mútuos, instrucción y recreo. Memoria.
1906, Habana.

D. Miguel Oliver Gamundi, Presidente durante el año de Prueba, que según el resultado, debía ó no fundarse el CENTRO BALEAR.

12.2.4. Antoni Vila Juaneda, fundador de la Societat Balear de Beneficiència de l'Havana el 1885.

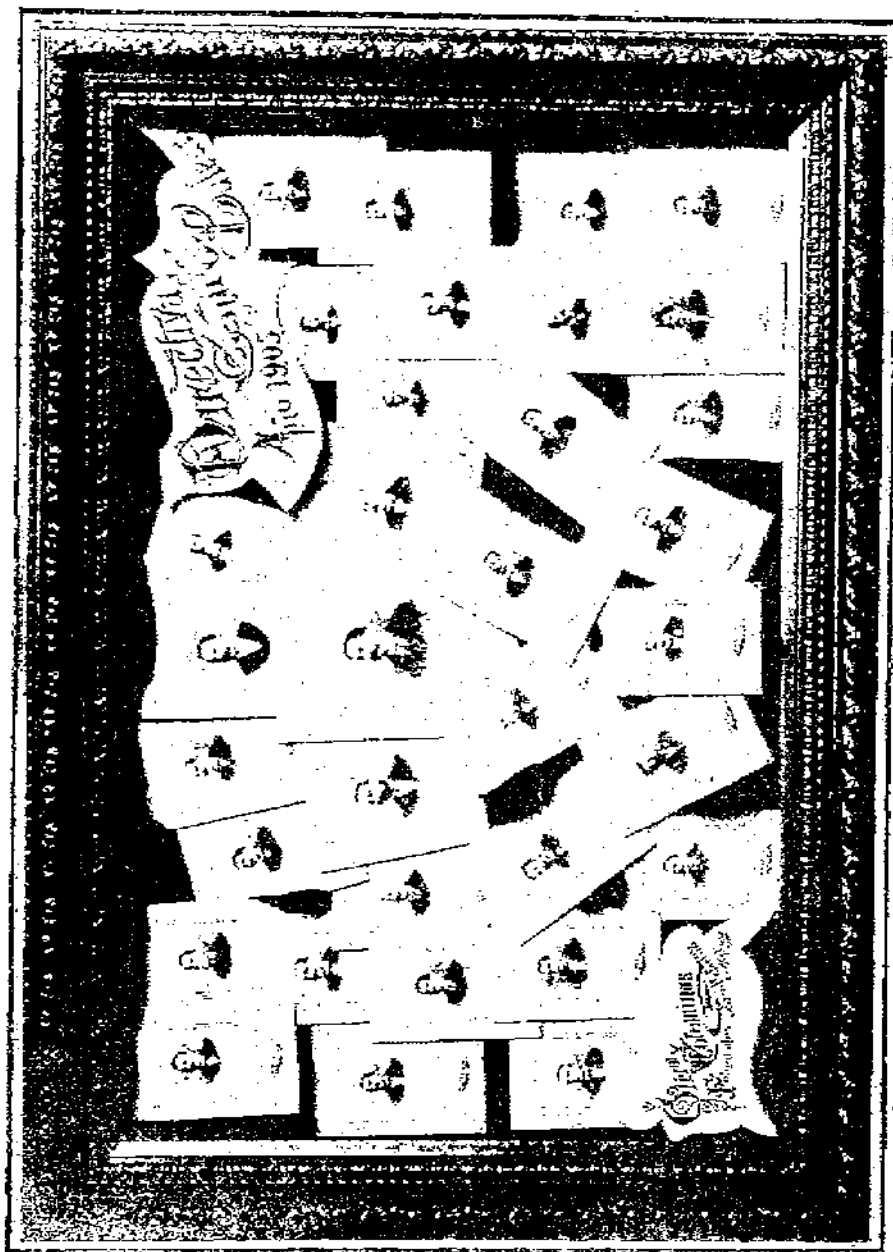
Font: Centro Balear. Sociedad de beneficencia. auxilios mútuos, instrucción y recreo. Memoria. 1906, Habana.

Antonio Vila Juaneda, Presidente fundador de la Beneficencia Balear en 1885,
y primer Presidente de Honor del CENTRO BALEAR.

12.2.5. Junta directiva del Centre Balear de l'Havana
(1905).

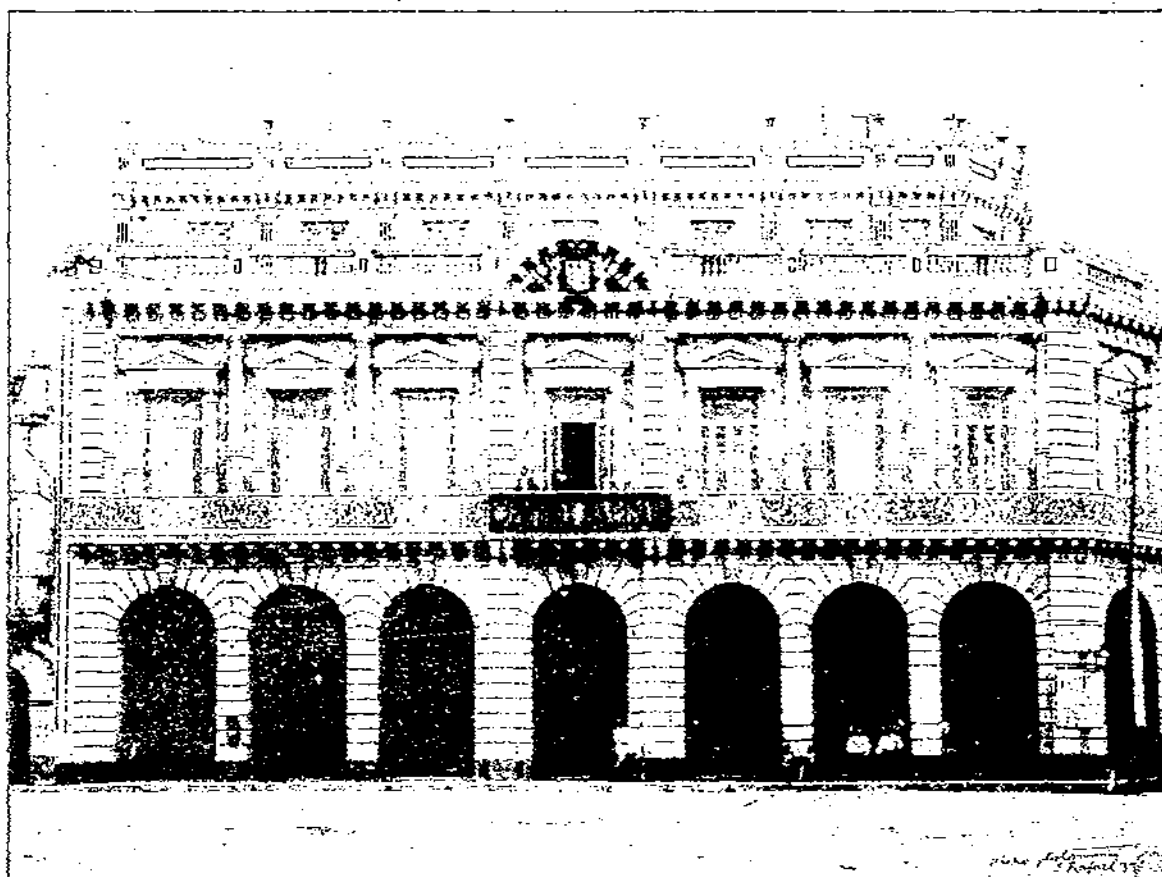
Font: Centre Balear. Sociedad de beneficencia,
auxilios mútuos, instrucción y recreo. Memoria.
1906, Habana.

Junta Directiva durante el año de 1905, que en sesión extraordinaria que celebró el día 27 de Julio, acordó establecer Quinta de Salud, cuyo nombrado se ha realizado con el mejor éxito.

12.2.6. Façana del Centre Balear de l'Havana (1905).

Font: Centro Balear. Sociedad de beneficencia,
auxilios mútuos, instrucción y recreo. Memoria. 1906,
Habana.

Frontispicio del local que ocupa el Centro.—San Pedro núm. 24, plazuela de Luz

12.2.7. La clínica "La Balear", a l'Havana, cap a 1905.

Font: Centro Balear. Sociedad de beneficencia, auxilios mútuos, instrucción y recreo. Memoria. Habana, 1906.

Fachada de la Quinta de Salud LA BALEAR.

12.2.8. Credencial dels "Voluntarios de Puerto Rico" del mallorquí Joan Mayol Oliver (1893).

Font: ENSENYAT I JULIA, Jaume (1992): Mallorquins a Puerto Rico. Comssió V Centenari Illes Balears.

DON JOSÉ ROIG Y COLOMER,

COMENDADOR DE LA REAL ORDEN AMERICANA DE ISABEL LA CATÓLICA,
CONDECORADO CON LAS MEDALLAS DE LEALTAD Y CONSTANCIA DE PLATA
Y ORO, Y LA CRUZ DE 1.ª CLASE DEL MÉRITO MILITAR, Y TENIENTE CORONEL
PRIMER JEFE DEL BATALLÓN DE VOLUNTARIOS N.º 14, TIRADORES DE
LA ALTURA.

Por tanto Don Juan Mayol Oliver

hijo de Don Juan y de Doña Antonia
vecino de San Departamento de Guayadillo
ha sido admitido y fibrado como Voluntario en 20 de Junio
de 1914 por reunir las circunstancias que previene el artículo 7º del Regla-
mento del Instituto

Por tanto: usando de las facultades que me competen, conforme á lo dis-
puesto en el artículo 10 de dicho Reglamento, le expido la presente CREDENCIAL,

para que pueda acreditar que pertenece al Instituto de Voluntarios de esta Isla.

Dada en San Juan de Puerto Rico

de mil ochocientos treinta y tres

J. S. Mayol Oliver
Jefe del Batallón

12.3. LA GUERRA DE CUBA

12.3.1. El general Arsenio Martínez Campos, capità general de Cuba que el 1896 fou rellevat per Valerià Weyler.

Font: WEYLER, Valeriano (1910) Mi mando en Cuba.
Madrid, volum I.

J. Martinez Ojeda.

12.3.2. El tinent coronel Francisco Cirujeda, l'oficial espanyol que comandava el destacament que va acabar amb la vida de Maceo.

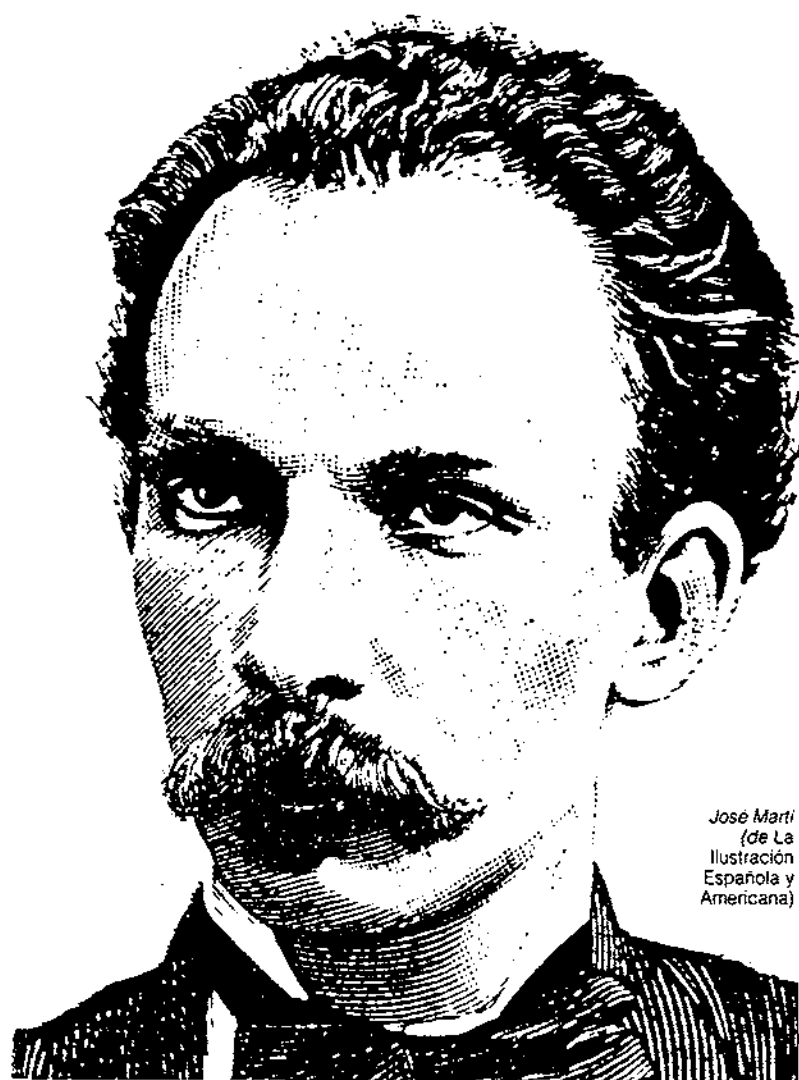
Font: "Blanco y Negro", número 294, 19 de desembre de 1896.

12.3.3. José Martí.

Font: PADILLA BOLIVAR, Antonio (1987): La lucha de José Martí. "Historia 16", Madrid, número 131, p. 61-74.

*José Martí
(de La
Ilustración
Española y
Americana)*

12.3.4. Máximo Gómez fou el cap militar dels independen-
tistes cubans durant la guerra de 1895-98.

Font: WEYLER, Valeriano (1910): Mi mando en Cuba.
Madrid, volum I.

MÁXIMO GÓMEZ.

12.3.5. Antonio Maceo, el més carismàtic dels caps cubans,
mort en combat el desembre de 1896.

Font: "Blanco y Negro", 12 de desembre de 1896.

12.3.6. Dirigents independentistes cubans.

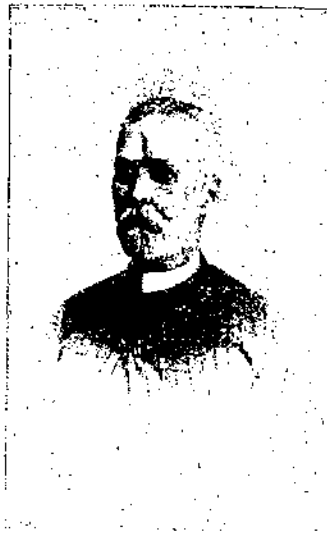
Font: "Blanco y Negro", número 246, 18 de gener de 1896.

Plana mayor insurrecta

NODA
Fotog. Gómez Carrera

CALIXTO GARCÍA
Fotog. Napoleón

QUESADA
Fotog. Gómez Carrera

Envío a ustedes adjuntos los retratos de cinco separatistas conspicuos, hombres de acción los unos que acaudillan bandadas insurrectas, y otros de notorio prestigio é influencia en la *nascente* república de Cuba. Calixto García hizo con las armas en la mano toda la guerra pasada; debió su vida á la generosidad de Martínez Campos, y hoy premia esto y la hospitalidad que durante largos años le ha prestado la sociedad de Madrid, volviendo al campo insurrecto. Noda es el lugarteniente de Serafín Sánchez. Quesada fué ministro de la Guerra de la pasada insurrección, y es padre del famoso

SERAFÍN SÁNCHEZ
Fotog. G. Carrera

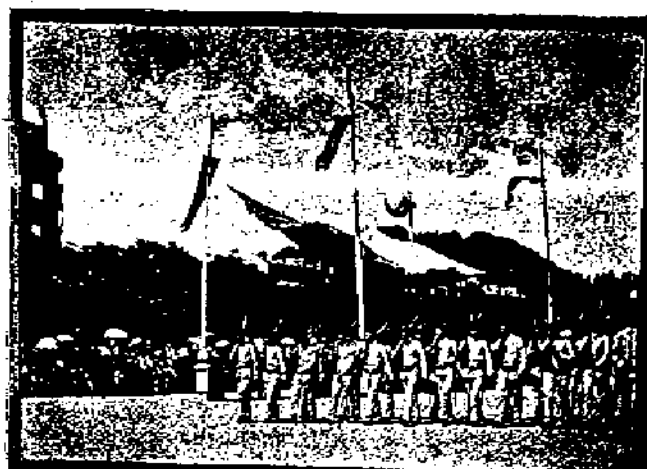
MARQUÉS DE SANTA LUCÍA
Fotog. G. Carrera

Gonzalito Quesada, que infructuosamente ha recorrido algunas repúblicas americanas buscando apoyo para la insurrección. El marqués de Santa Lucía titúlase, como se sabe, Presidente de la república cubana, y Serafín Sánchez es el famoso cabecilla que manda fortísimo núcleo de caballería en la guerra presente.

JEAN DE LASHERAS

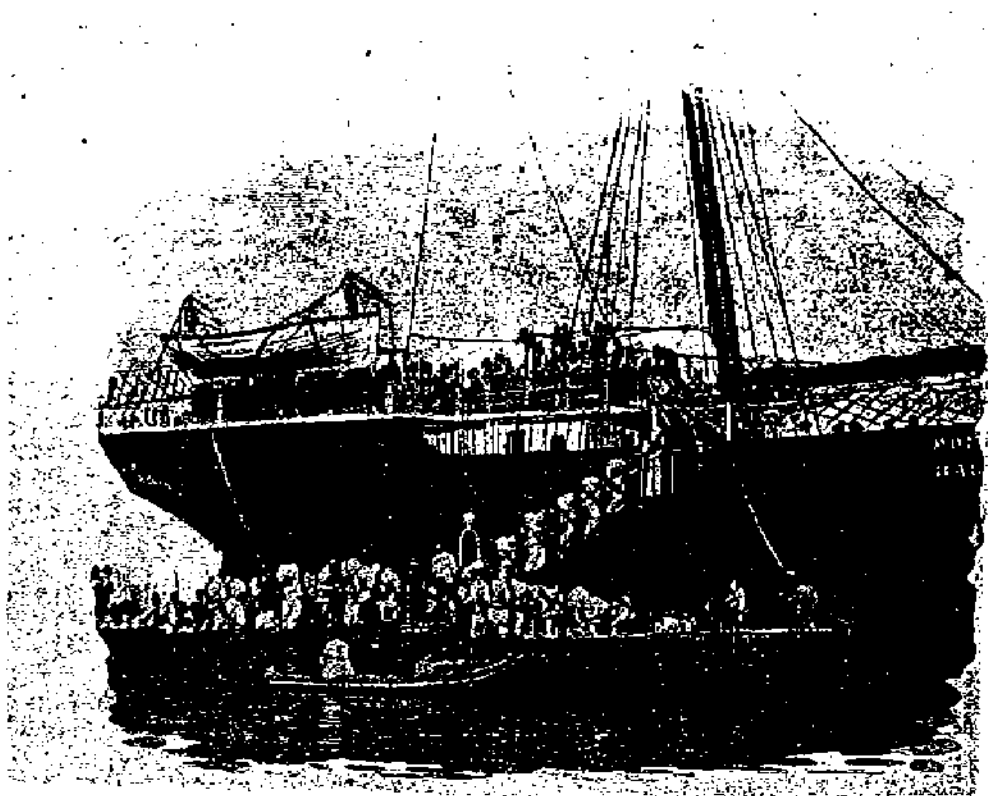
12.3.7. Desfilada de tropes que havien de partir cap a Cuba després d'una missa de campanya celebrada a Sant Sebastià.

Font: "Blanco y Negro", número 280, 12 de setembre de 1896.

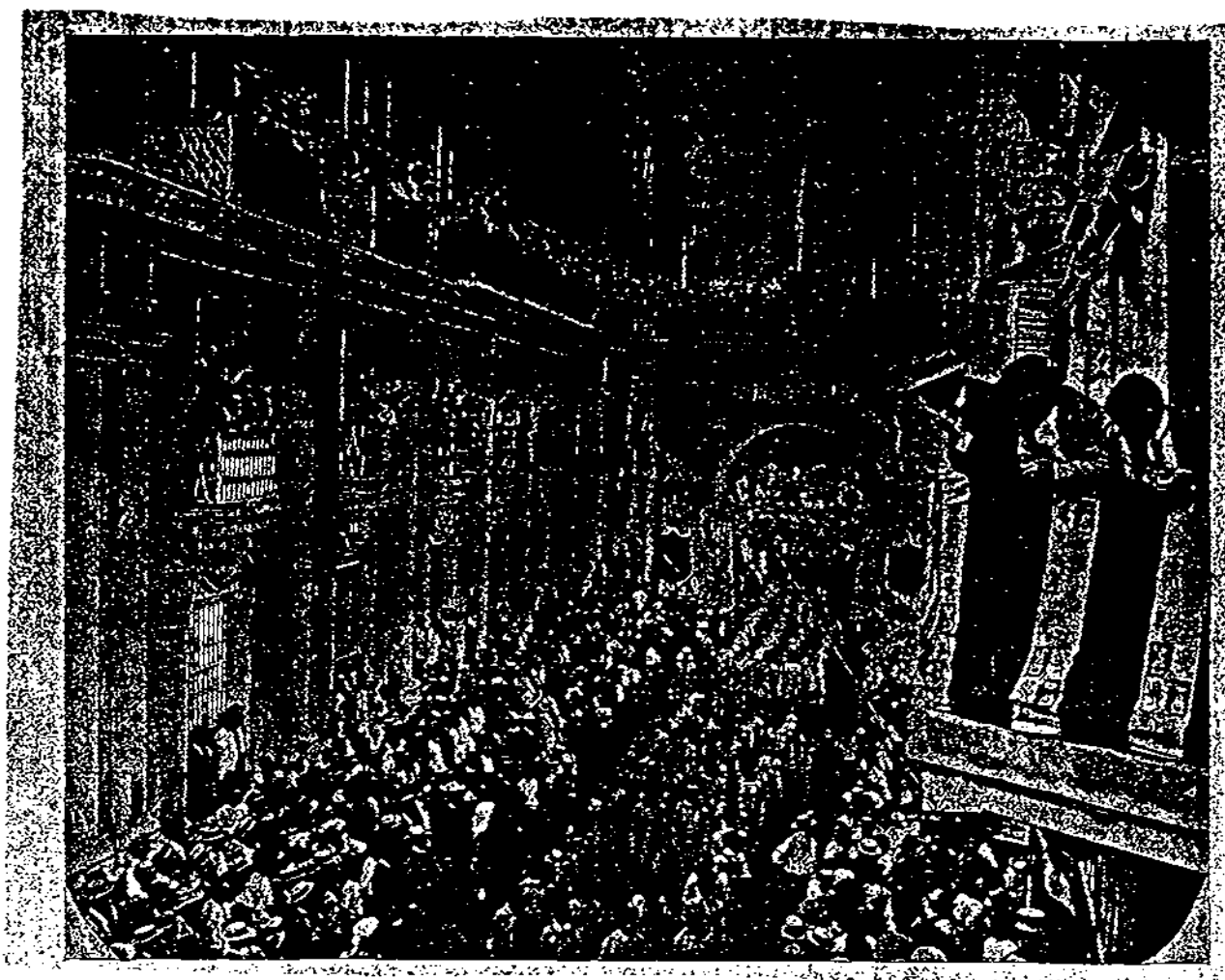
12.3.8. A la Corunya embarca, en el vapor «Montevideo», el batalló de Luzón, destinat a Cuba.

Font: "Blanco y Negro", número 252, 29 de febrer de 1896.

12.3.9. Desfilada de forces espanyoles peninsulars per davant de l'Ajuntament de l'Havana.

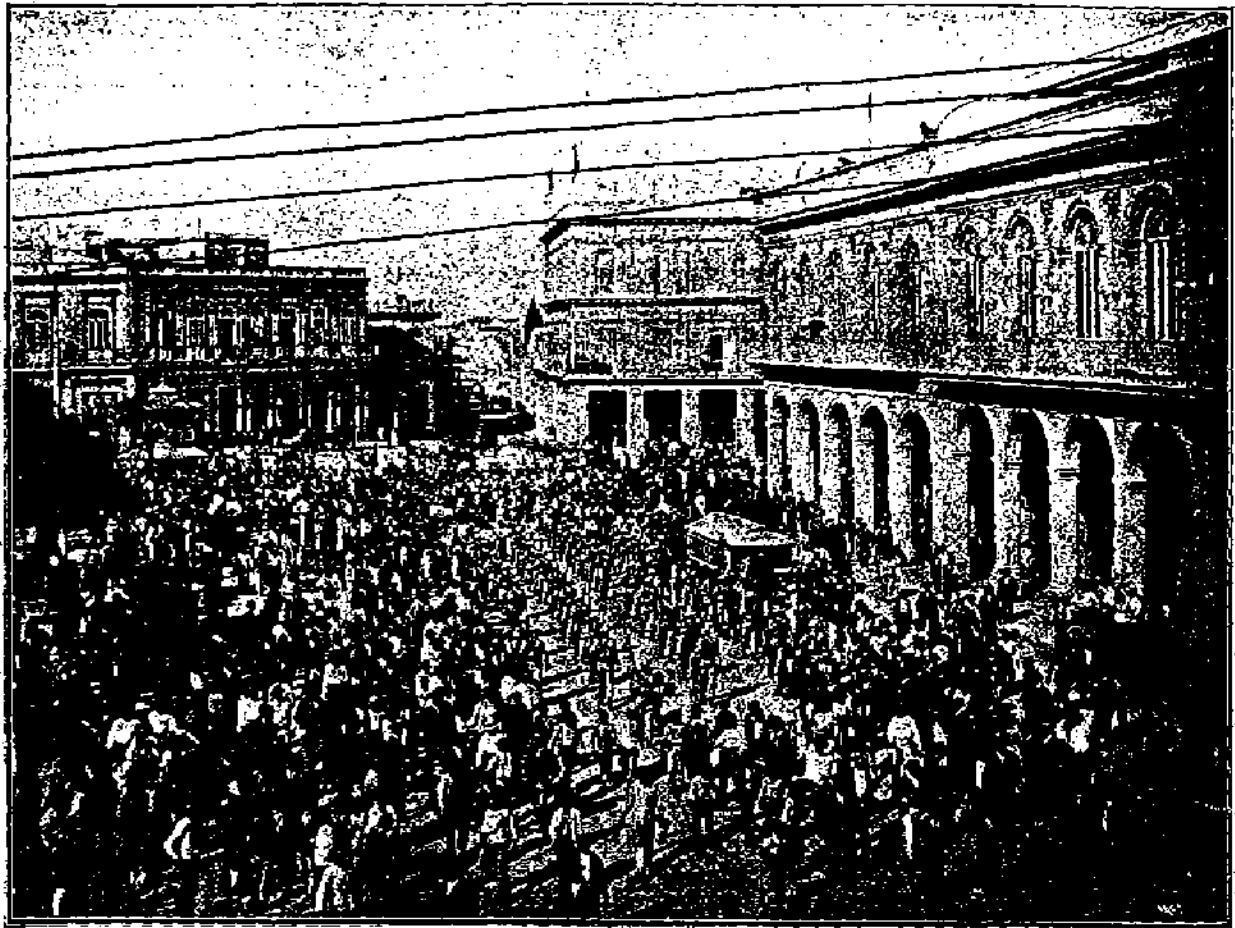
Font: "Blanco y Negro", número 245, 11 de gener de 1896.

12.3.10. Un batalló d'infanteria espanyol surt de l'Havana.

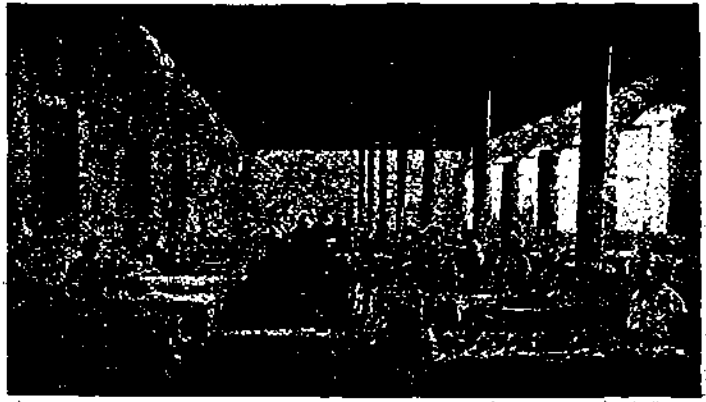
Font: "Blanco y Negro", número 292, 5 de novembre de 1896.

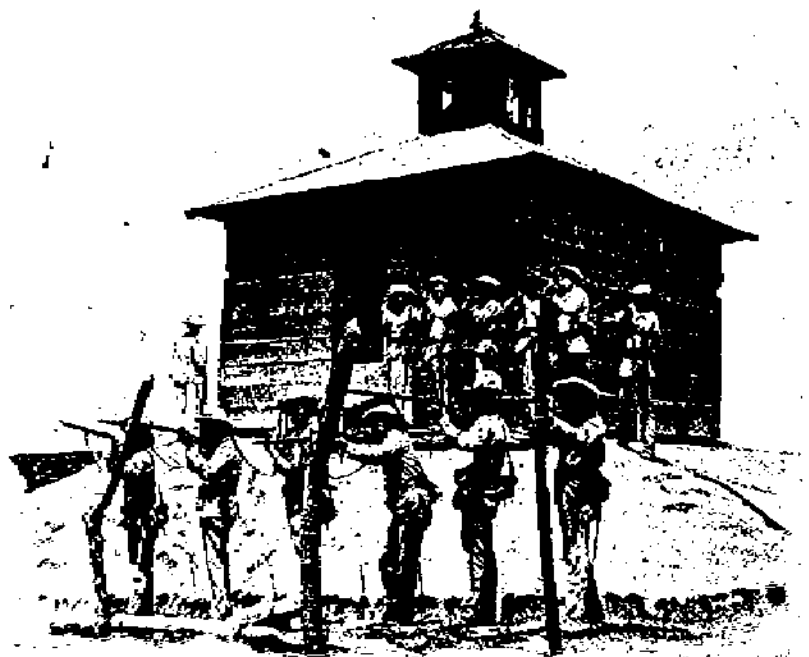
12.3.11. Hospital Militar de Sancti Spiritus (Santa Clara)

Font: "Blanco y Negro", número 275, 8 d'agost de 1896.

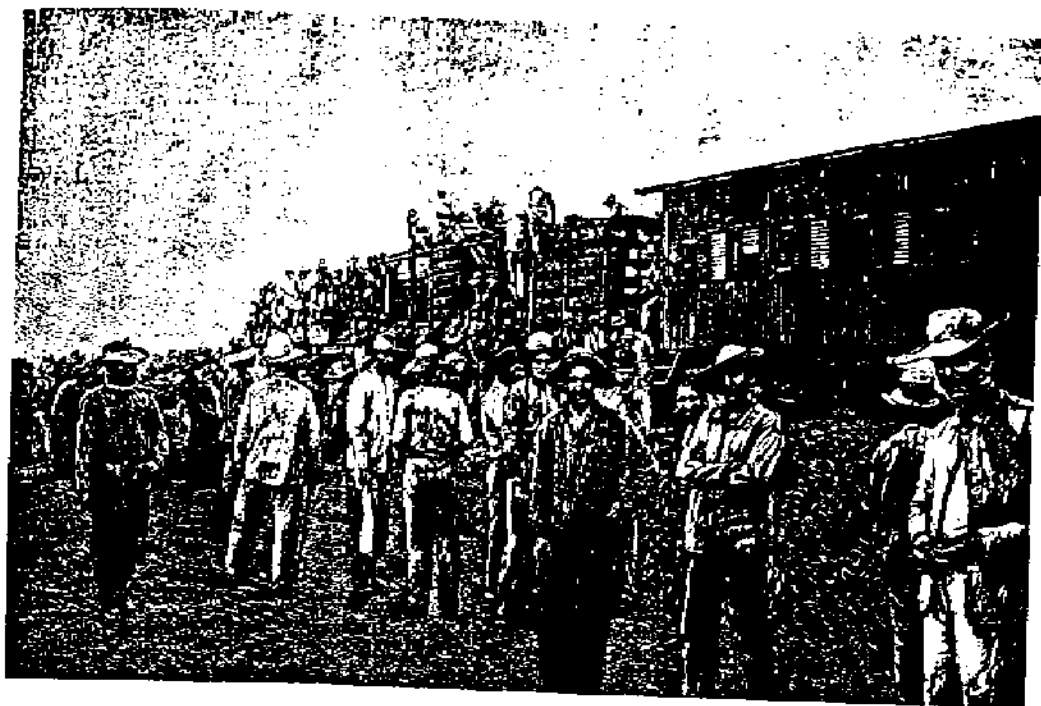
12.3.12. Un fort de l'exèrcit espanyol a Cuba.

Font: "Blanco y Negro", número 292, 5 de novembre de 1896.

12.3.13. Repart de raccions prop de la "Trocha" de Júcaro a Morón (Puerto Príncipe, Cuba).

Font: CIERVA, Ricardo de la (1979): Historia general de España. Revolución. Restauración y Dictadura. Planeta, Barcelona.

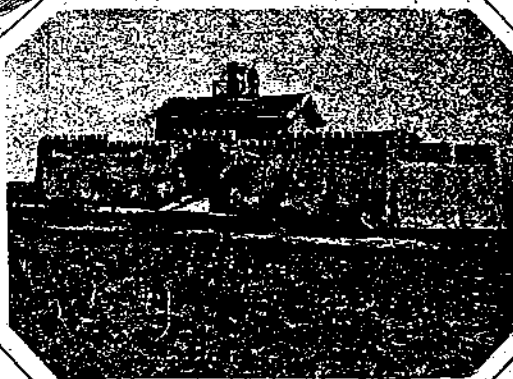
12.3.14. Sis imatges de les forces espanyoles a la Guerra de Cuba.

Font: "Blanco y Negro", Madrid, número 270, 4 de juliol de 1896.

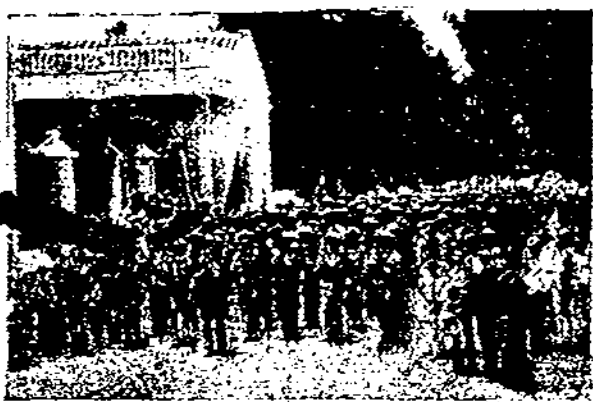
EMBARQUE DE CABALLOS EN REGLA.

FUERTE ZARAGOZA DE CIENFUEGOS.

DETRAS DE LA TRINCHERA.

BATALLÓN DE VOLUNTARIOS EN PINAR DEL RÍO.

FORTIN A LA ENTRADA DE CIENFUEGOS.

SECCION DE ARTILLERIA.

12.3.15. Un combat a Cuba.

Font: "Blanco y Negro", número 251, 22 de febrer de 1896.

12.3.16. Un grup d'independentistes ("insurrectos") cubans.

Font: "Blanco y Negro", número 245, 11 de gener de 1896.

12.3.17. Un cap cubà en el seu campament (a l'inici de 1896).

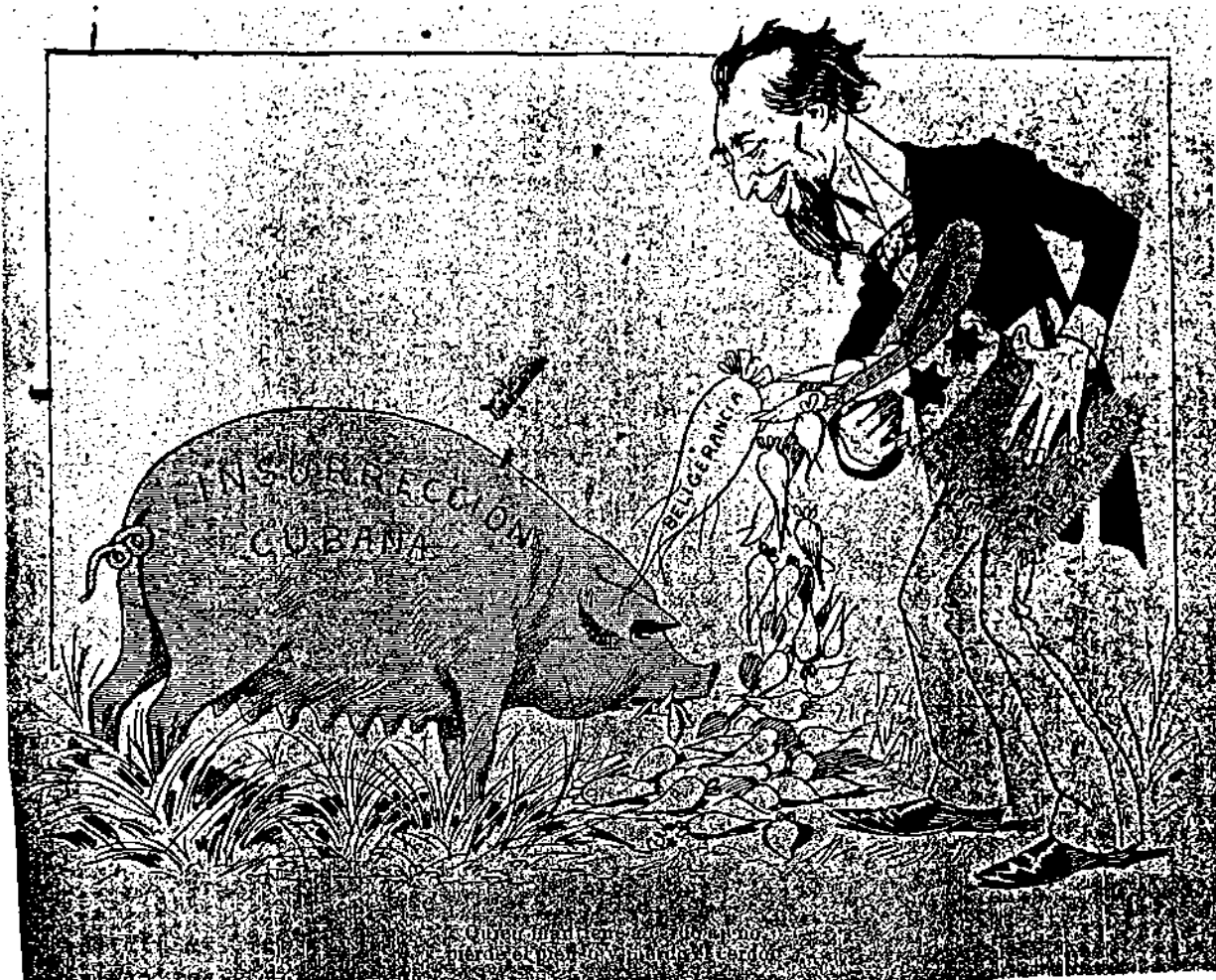
Font: "Blanco y Negro" número 245, 11 de gener de 1896.

12.3.18. Acudit sobre la Guerra de Cuba.

Font: "Blanco y Negro", número 253, 7 de març de 1896.

12.4. LA GUERRA DE LES FILIPINES

12.4.1. El general Blanco, governador general de les Filipines (1893-96).

Font: "Blanco y Negro", número 275, 5 de setembre de 1896.

12.4.2. El general Polavieja, gobernador general de les Filipines (1896-97).

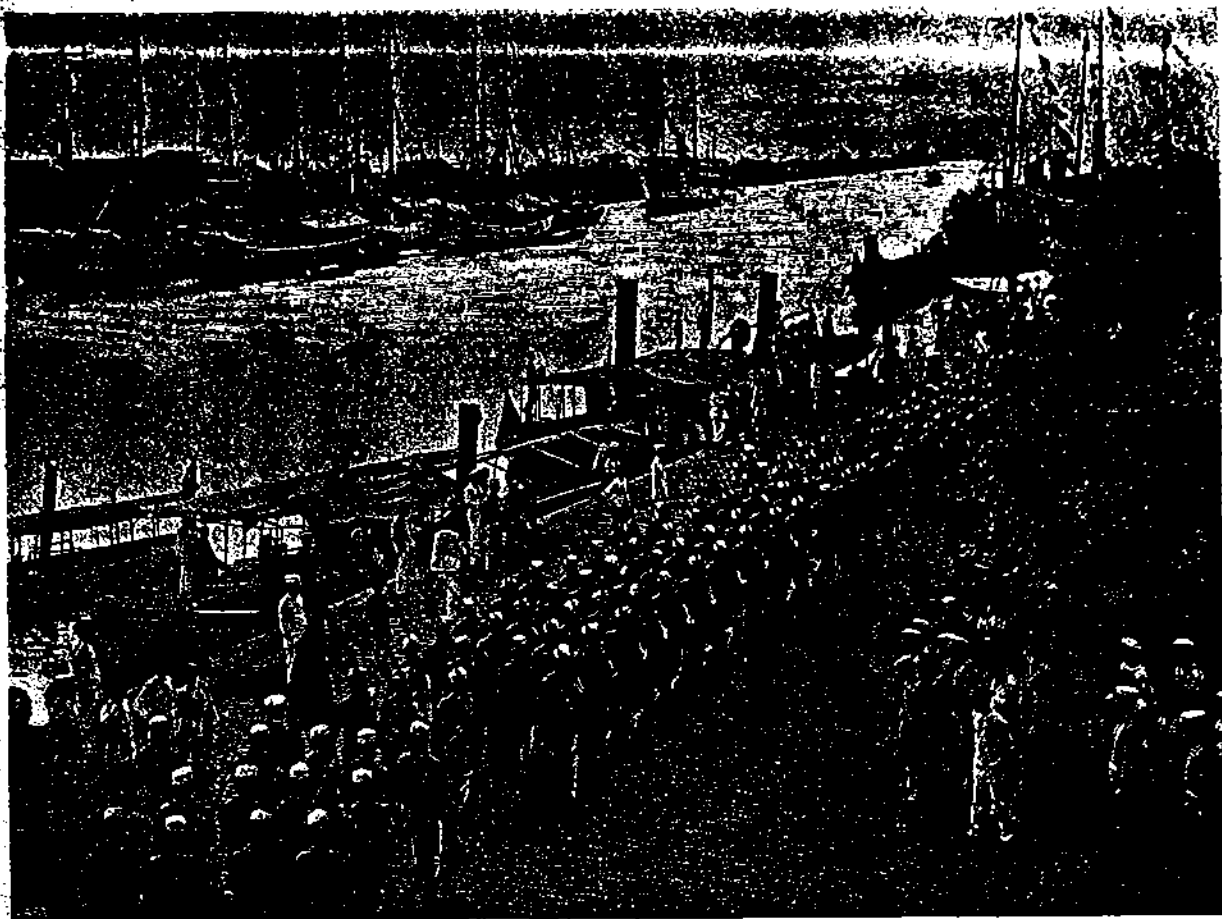
Font: "Blanco y Negro", número 287, 31 d'octubre de 1896.

12.4.3. Arriben a les Filipines els primers reforços
metropolitans. Desembarcament de tropes d'infanteria de
marina.

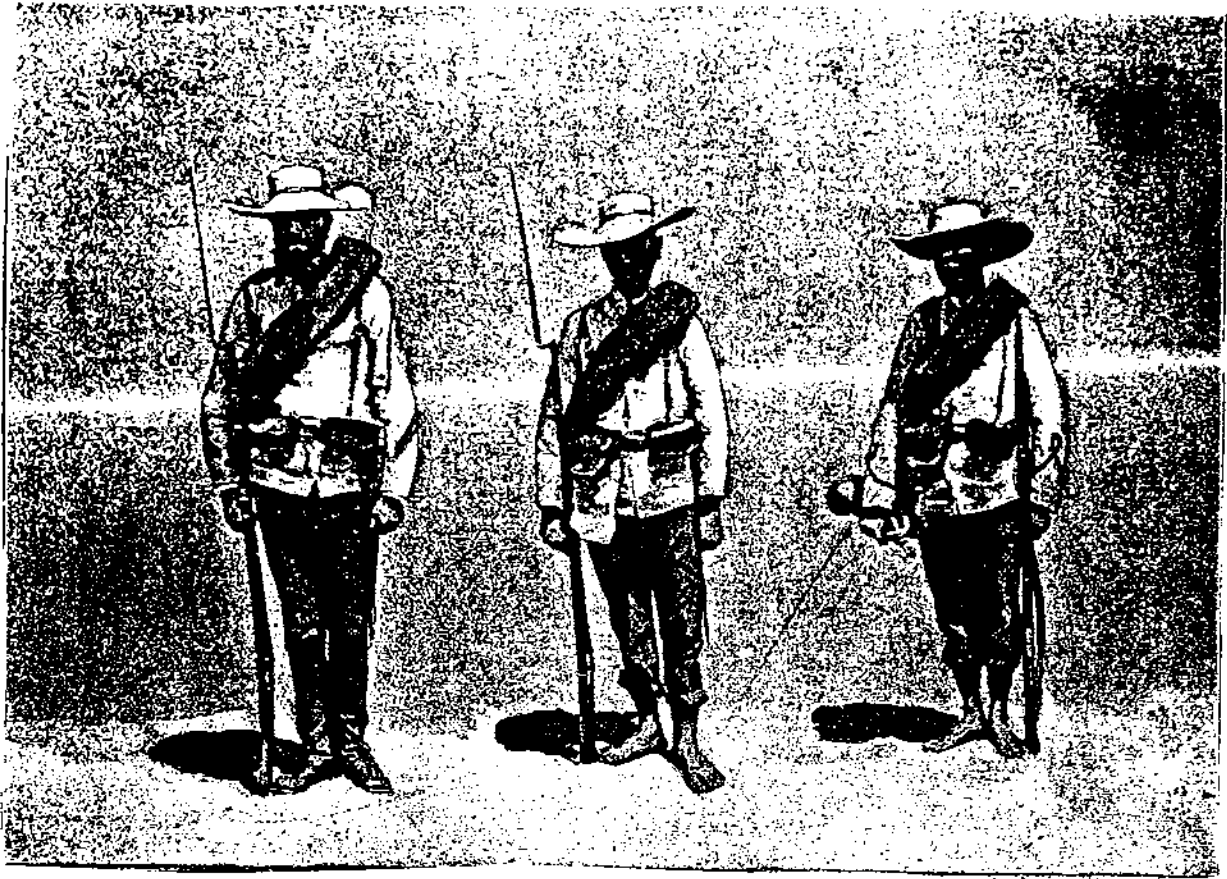
Font: "Blanco y Negro", número 293, 12 de desembre de 1896.

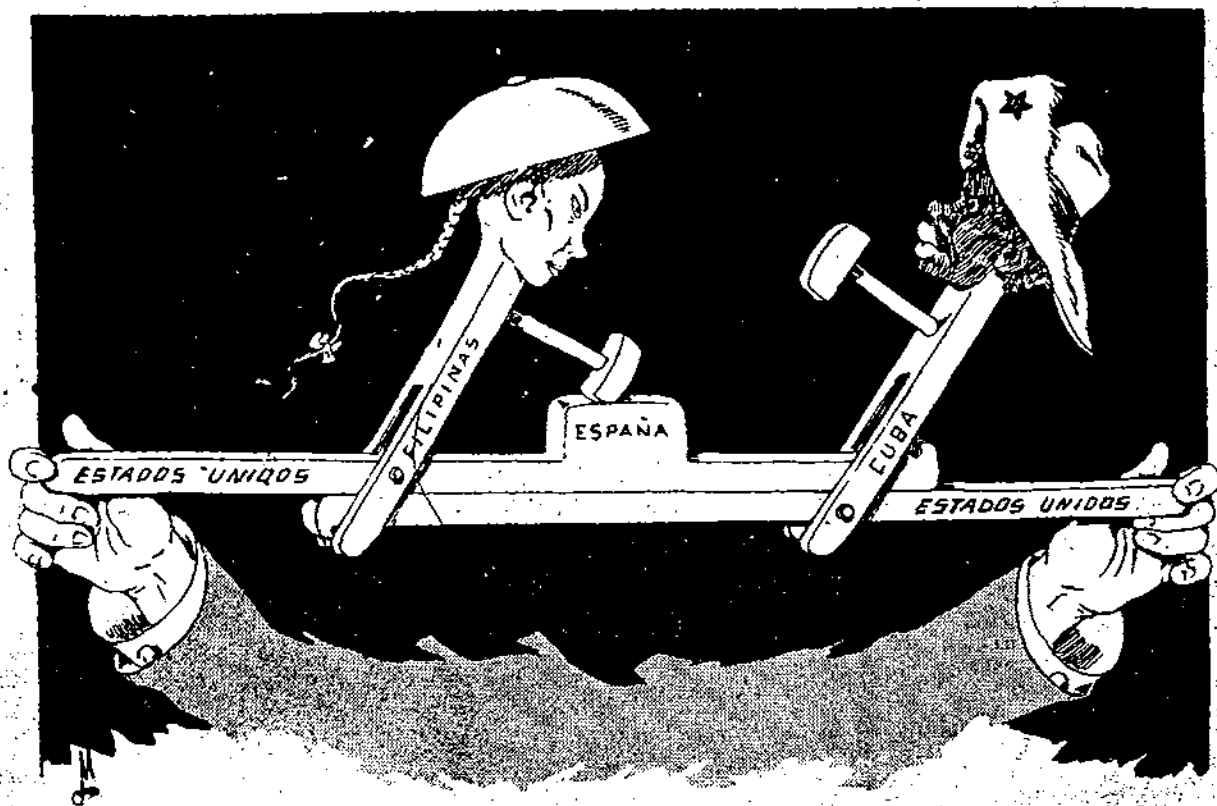
12.4.4. Soldats de l'exèrcit colonial espanyol de les Filipines.

Font: "Blanco y Negro", número 288, 7 de novembre de 1896.

12.4.5. Il·lustració que fa referència al suport que rebien dels Estats Units els independentistes cubans i filipins.

Font: "Blanco y Negro", número 280, 12 de setembre de 1896.

Todos los que machacan
en hierro frío,

por mucho que machaquen,
tiempo perdido.

12.5. SOLDATS BALEARS QUE LLUITAREN A CUBA O A LES FILIPINES

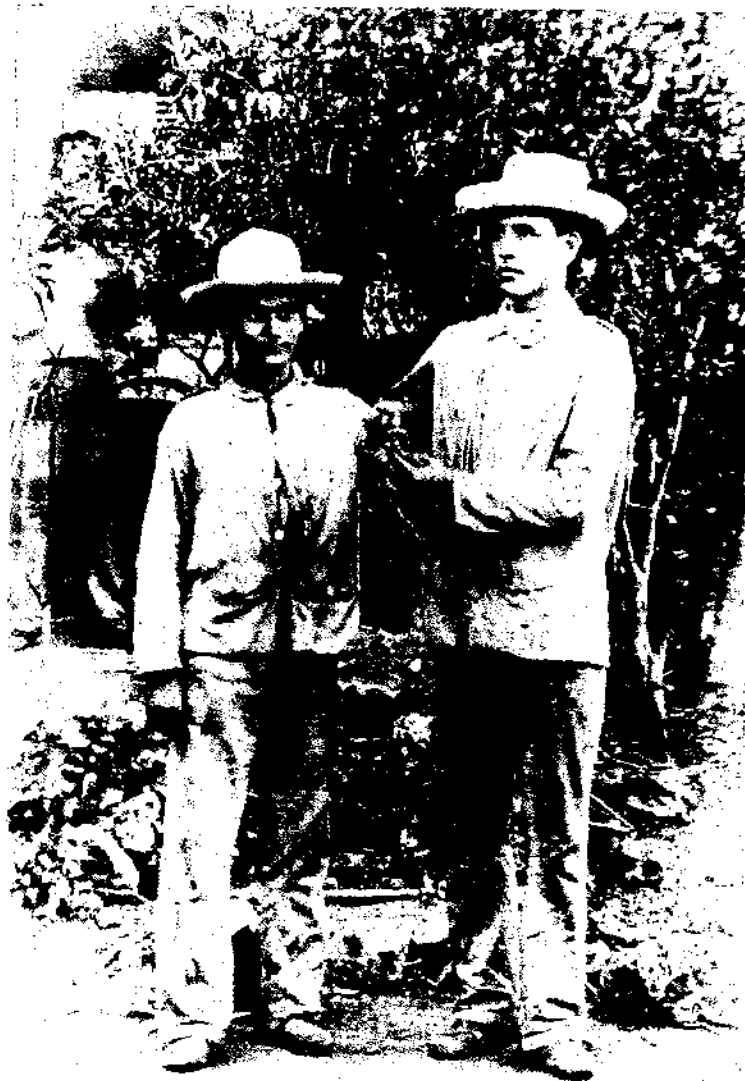
12.5.1. Els soldat pollencí Bartomeu Cifre Bibiloni. Va es-
ser condecorat amb la creu llorejada de Sant Ferran.
Gentilesa d'Antoni Cifre.

12.5.2. Dos soldats mallorquins a Cuba. El de la dreta és Miquel Joan Camper, de Son Sardina i el de l'esquerra era de s'Esgleieteta (Esporles) i va morir a Cuba.

B. RODRIGUEZ CELALA.

OBISPO 90.

HABANA.

12.5.3. Edició del diari "La Ultima Hora" del 10 de setembre de 1896 dedicat al manacorí Joan Josep Llodrà Duran, un soldat que es destacà a Cuba.

12.5.4. El soldat Joan Josep Llodrà Duran, ferit a Cuba.

Font: "Blanco y Negro", número 279, 5 de setembre de 1896.

EL HEROICO SOLDADO JUAN LLODRA Y DURÁN
Fotog. Franch

12.5.5. El soldat llosetí Rafel Ripoll Ramon, que va morir a Cuba.

Font: REYNES VILLALONGA, Pau (1987): Nosaltres els llosetins. Volum II. Sense lloc d'edició. També ha estat reproduït per CAPO VILLALONGA, Josep (1990): Història de Lloseta. Volum IV, Mallorca.

12.5.6. Jaume Simó Palerm, d'Alcúdia, participà en la batalla naval de Santiago de Cuba (juliol de 1898). Gentilesa de Maria Simó.

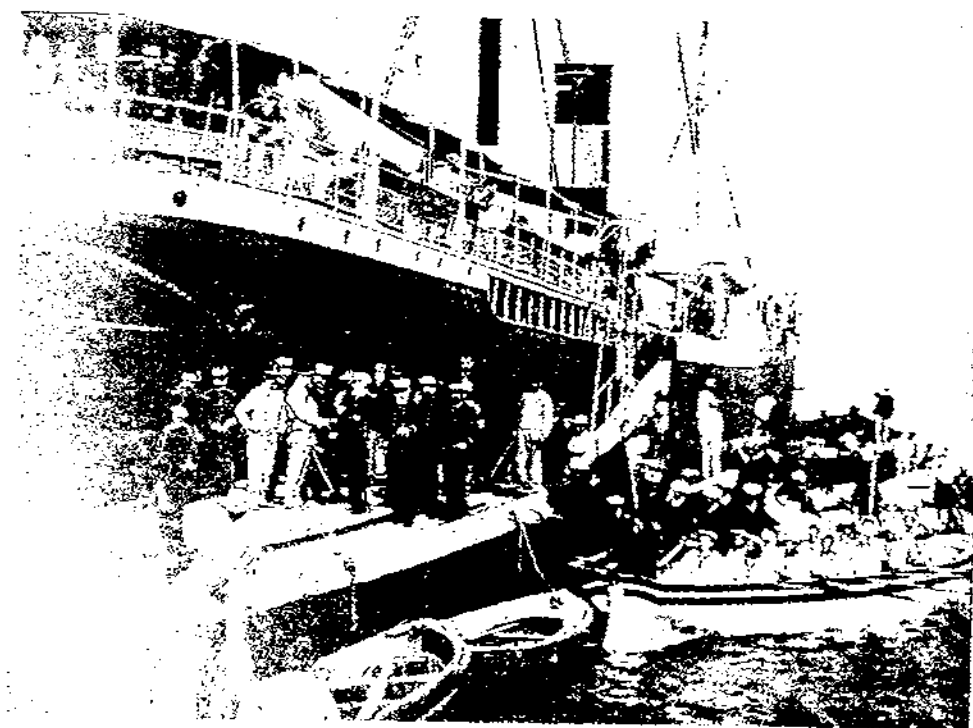
Fco. Salvat

PLAZA CARDENAL REIG, 8

PALMA DE MALLORCA

12.5.7. Embarcament en el port de Palma de la setena companyia del batalló provisional de Cuba, que havia de partir en el vapor «Puerto Rico».

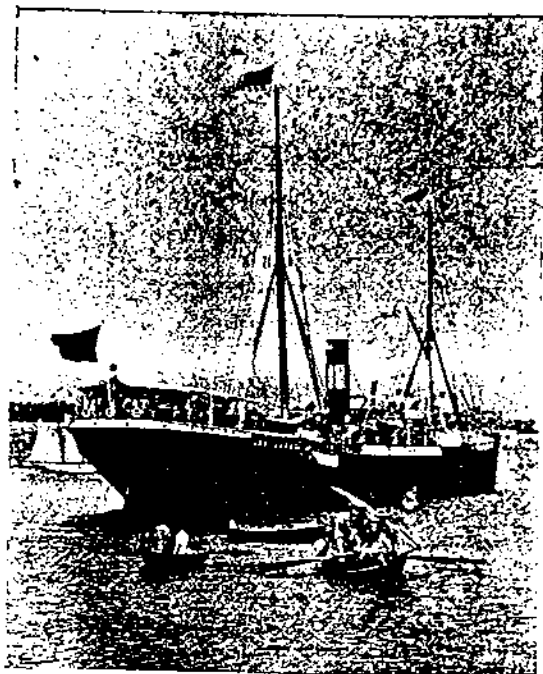
Font: "Blanco y Negro", número 281, 19 de setembre de 1896.

RECEPCIÓN DE LOS ALBERGADOS DE PAUMotu A LOS SOLDADOS MALLORQUINES

12.5.8. El vapor «Puerto Rico» surt de Palma amb soldats mallorquins destinats a Cuba.

Font: "Blanco y Negro", número 281, 19 de setembre de 1896.

EL VAPOR «PUERTO RICO»
SALIENDO DE PALMA DE MAYORCA

12.5.9. Gabriel Le Senne Cotoner. Amb la graduació de capità de fragata va participar en la Guerra de Cuba.

12.5.10. El general Joaquín Vara de Rey, nascut casualment a Eivissa i mort en combat a El Caney (Cuba) el 1898.

Font: CIERVA, Ricardo de la (1979): Historia general de España. Revolución, Restauración y Dictadura. Planeta, Barcelona.

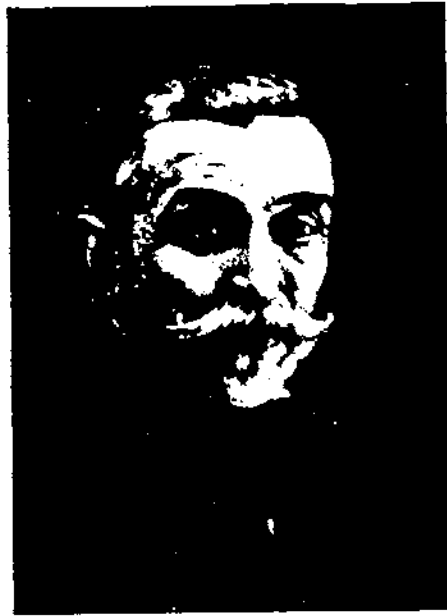
12.5.11. El contraalmirall pollencí Miquel Costa i Llobera
participà en la guerra de Cuba.

Font: Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma, 1991.

12.5.12. Bernat Riera Alemany, metge militar que participà
en la Guerra de Cuba.

Font: TOMAS MONSERRAT, José (1985): El Colegio de Médicos de
Baleares 1882-1982, Colegio Oficial de Médicos de Baleares,
Palma.

12.6. EL GENERAL WEYLER

12.6.1. El general Valerià Weyler i Nicolau.

Font: WEYLER, Valeriano (1910): Mi mando en Cuba. Madrid,
volum I.

12.6.2. Portada de "Mi mando en Cuba", de Valerià Weyler
(1910).

MI MANDO EN CUBA

ÚLTIMA

GUERRA

SEPARATISTA

FOR
EL GENERAL WEYLER

F. GONZÁLEZ ROJAS.
MADRID.

Ed. de F. González Rojas, Editor

12.6.3. El general Weyler.

Font: ROMANO, Julio (1934): Weyler. El hombre de hierro.
Espasa-Calpe, Madrid.

(Ent. Blanco y Negro)

Valeriano Weyler

12.6.4. El general Weyler a Cuba.

Font: ROMANO, Julio (1934): Weyler. El hombre de hierro.

Espasa-Calpe, Madrid.

(Fot. Blanco y Negro)

El general Weyler en Cuba, cuando luchaba por exterminar la insurrección. El caudillo español lee sonriente el *Heraldo* y tiene a sus pies *El Imparcial*, los dos periódicos madrileños que pedían su relevo de la isla por creer nefasta para España la actuación de Weyler

12.6.5. Caricatura de Weyler que apareix a la portada de Weyler en Cuba, d'Emilio ROIG DE LEUCHSENRING, l'Havana, 1947.

12.6.6. La partida del general Weyler cap a Cuba.

Font: "Blanco y Negro", número 248, 1 de febrer de 1896.

LA DESPEDIDA DEL GENERAL WEYLER.

ASPECTO DEL PUERTO DE BARCELONA EN EL MOMENTO
DE ENBARCAR EL GENERAL WEYLER

Fotog. A. S. Xatari

LA FALUA DE SANIDAD
Y EL «STO. DOMINGO»

Fotog. A. S. Xatari

EL PUEBLO DE CÁDIZ ATRAVESANDO LA PLAZA DE ISABEL II
CON DIRECCIÓN AL PUERTO
MOMENTOS ANTES DE ZARPAN EL «ALFONSO XIII»

Fotog. A. Lóbrón

12.6.7. Bust de Valerià Weyler fet per Marià Benlliure.

Font: CIERVA, Ricardo de la (1979): Historia general de España. Revolución, Restauración y Dictadura. Planeta, Barcelona.

12.6.8. El general Weyler.

Font: Calendari i almanac religiós per a l'any 1898 del
diari "Heraldo de Baleares", de Palma.

12.6.9. El general Weyler. Caricatura de la seva època com a capità general de Cuba.

Font: ROMANO, Julio (1934): Weyler. El hombre de hierro.
Espasa-Calpe, Madrid.

He aquí cómo dibujaban a Weyler los más renombrados caricaturistas de la época de la guerra de Cuba

12.6.10. Caricatura de Weyler que al·ludeix al nombrós exèrcit del qual disposa per acabar amb l'aixecament independentista i a la seva ferma determinació.

Font: "Blanco y Negro", número 285, 17 d'octubre de 1896.

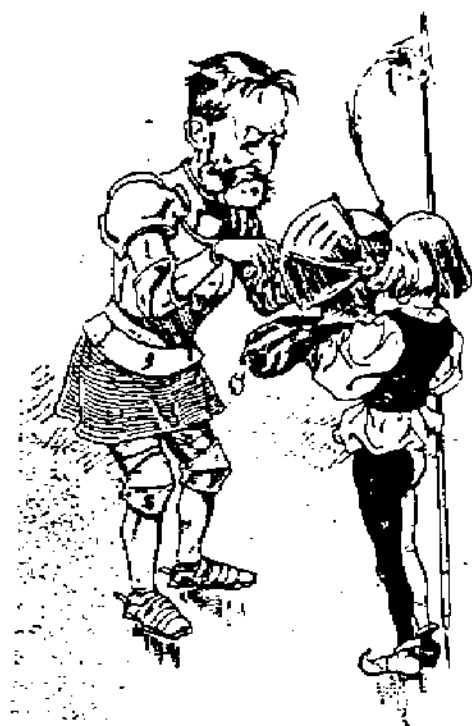

Brindo por la noble España
y la vergüenza torera;

ó yo doy fin de ese toro,
ó á mí me mata la fiera.

12.6.11. Caricatura de Weyler que fa referència a l'ofensiva de Pinar del Río.

Font: "Blanco y Negro", número 287, 31 d'octubre de 1896.

12.6.12. Acudit que fa referència al fet que Weyler afirmava acabar tot d'una amb la insurrecció.

Font: "Blanco y Negro", número 248, 1 de febrer de 1896.

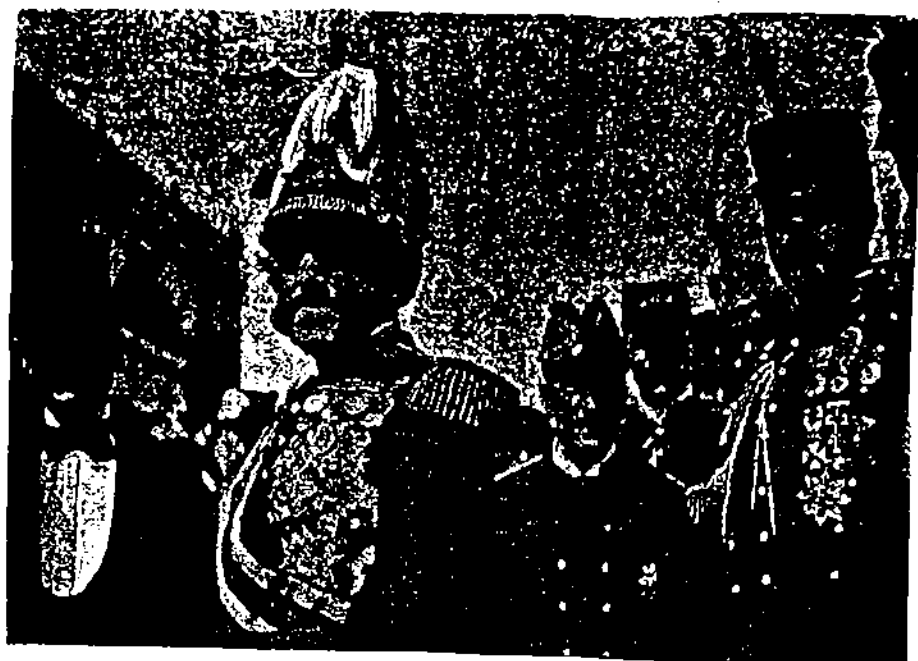

Reporter.—Diga usted, general: ¿y la guerra, acabará pronto?
Weyler.—Muy pronto; el 30 de este mes.

12.6.13. El general Weyler amb les autoritats de l'Havana.

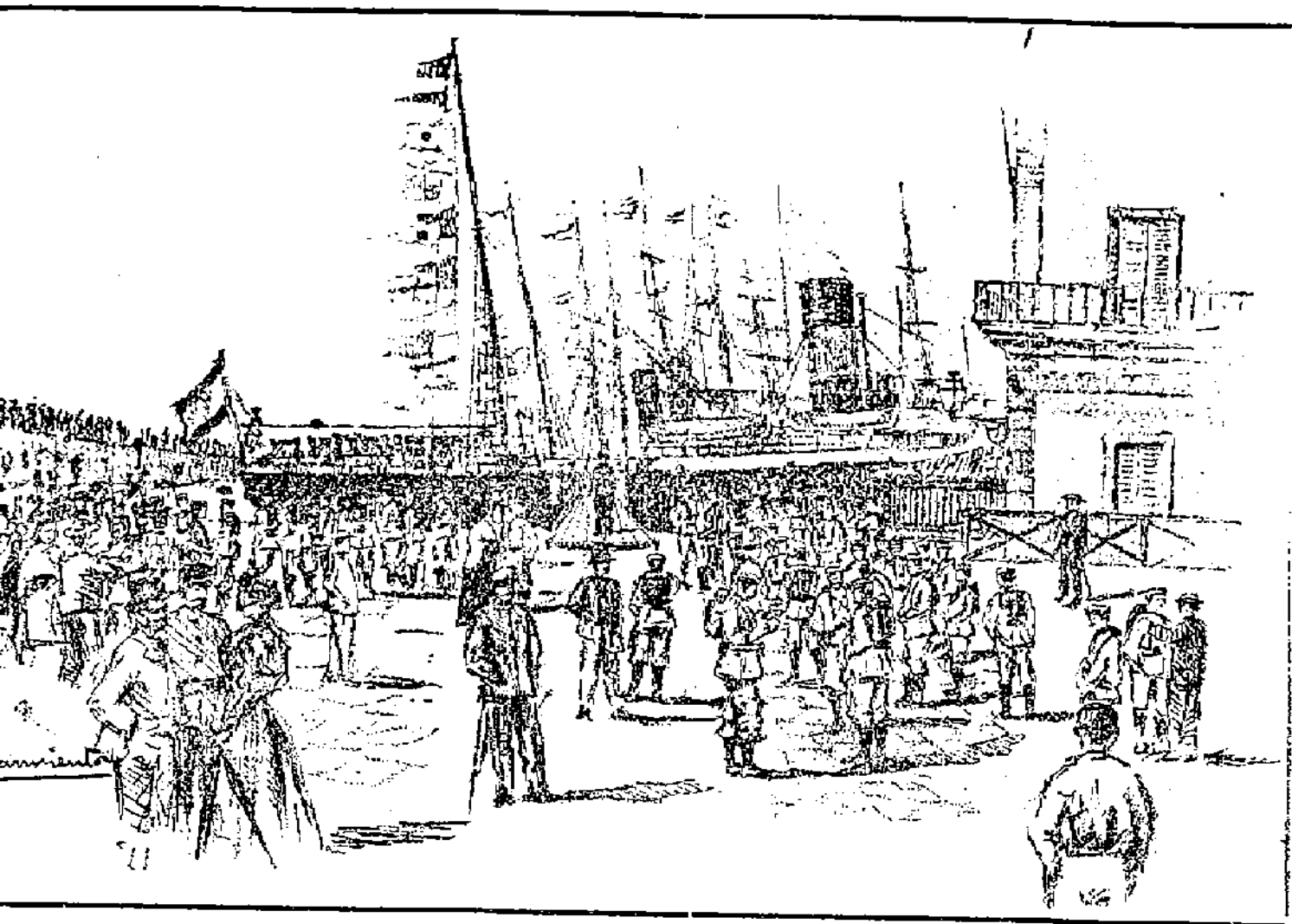
Font: "Blanco y Negro" número 256, 28 de març de 1896.

12.7. ALTRES IL·LUSTRACIONS

12.7.1. Embarcament de tropes cap a Cuba en el port de Palma.

Font: "La Ultima Hora", 19 de juny de 1895.

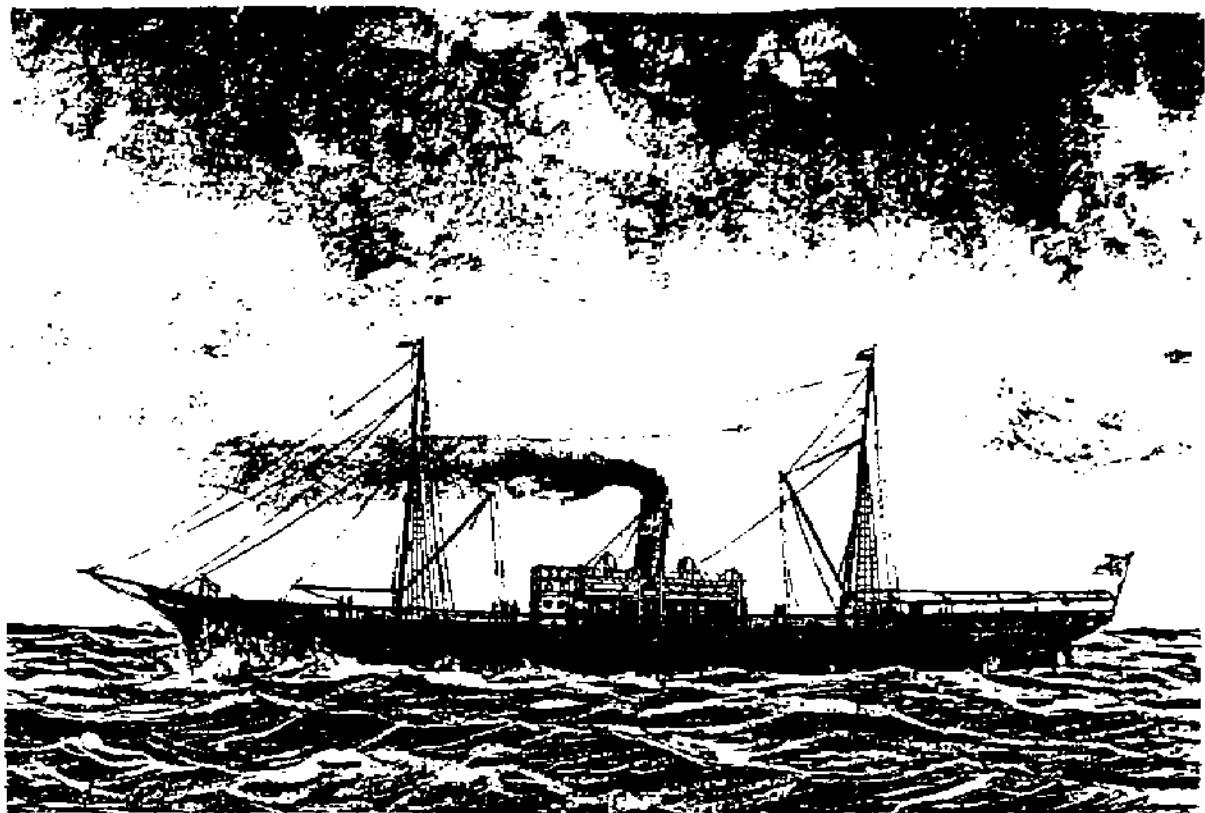
12.7.2. "Noticias de Cuba" (1896). Quadre del pintor mallorquí Joan Bauzá que representa a una família illenca pendent de les notícies que arriben de Cuba.

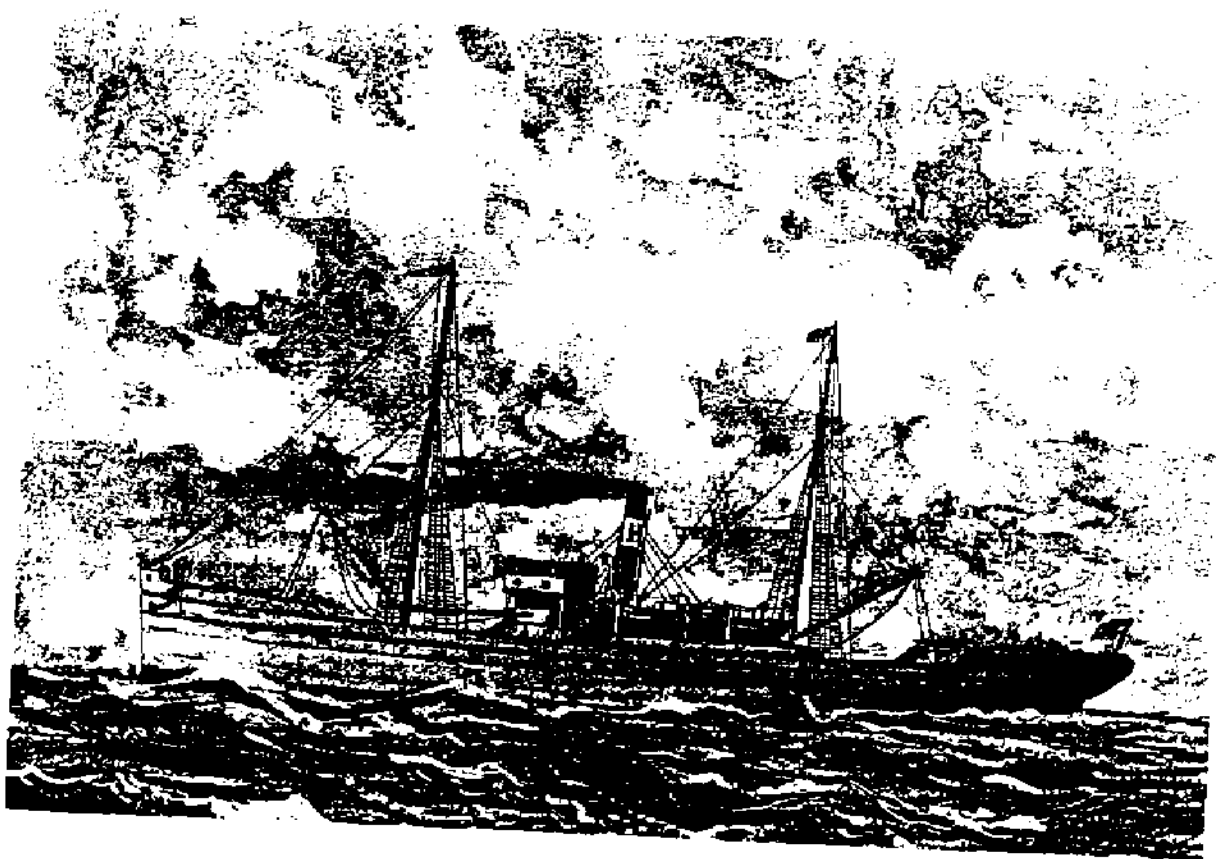
12.7.3. Alguns dels vapors correus que transportaren els repatriats des de Barcelona i València a les Illes Balears.

Font: SAMPOL ISERN, Ramon (1988): Vapores de las Islas Baleares, Miquel Font, Palma de Mallorca.

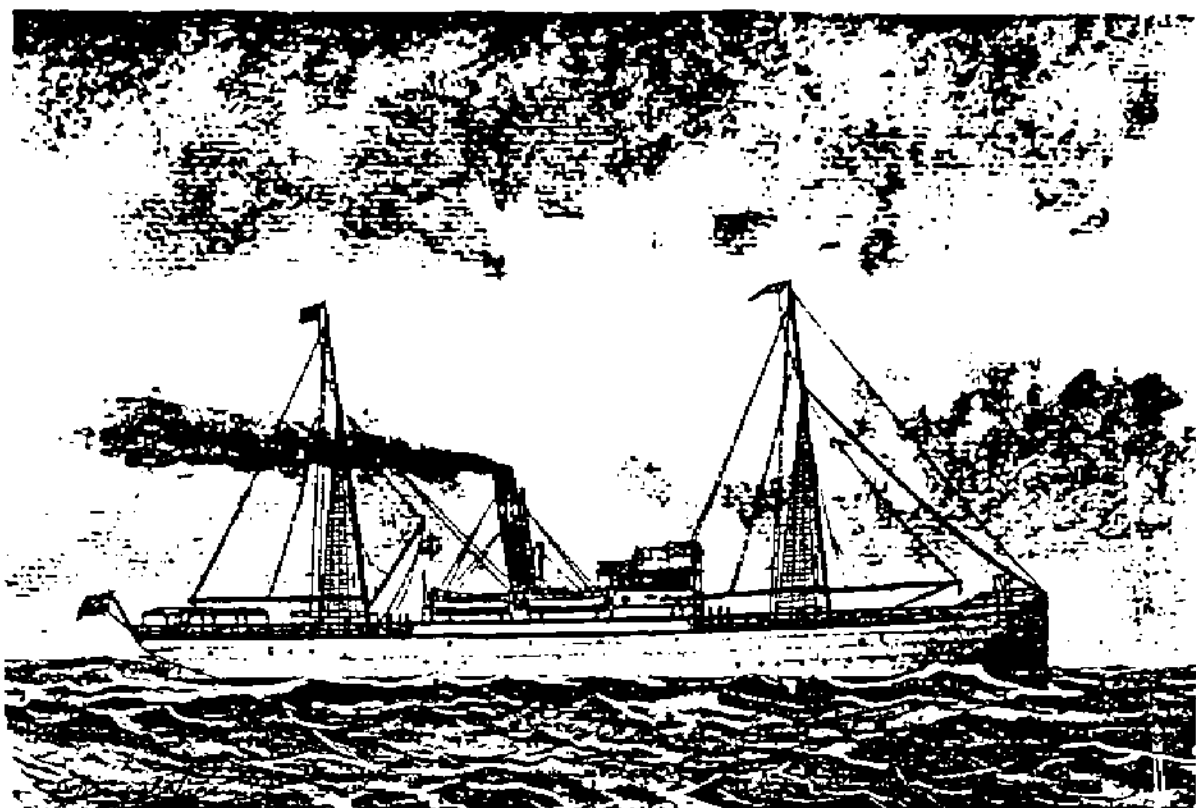

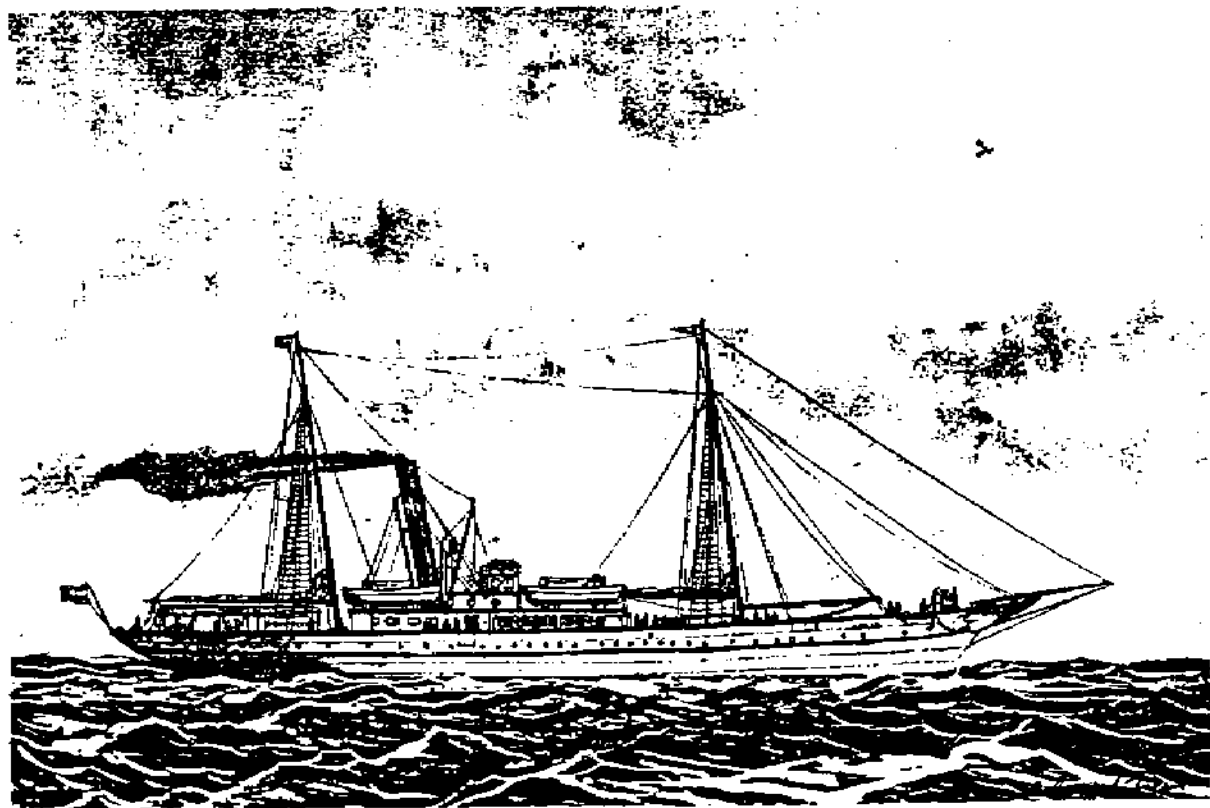
Bellver

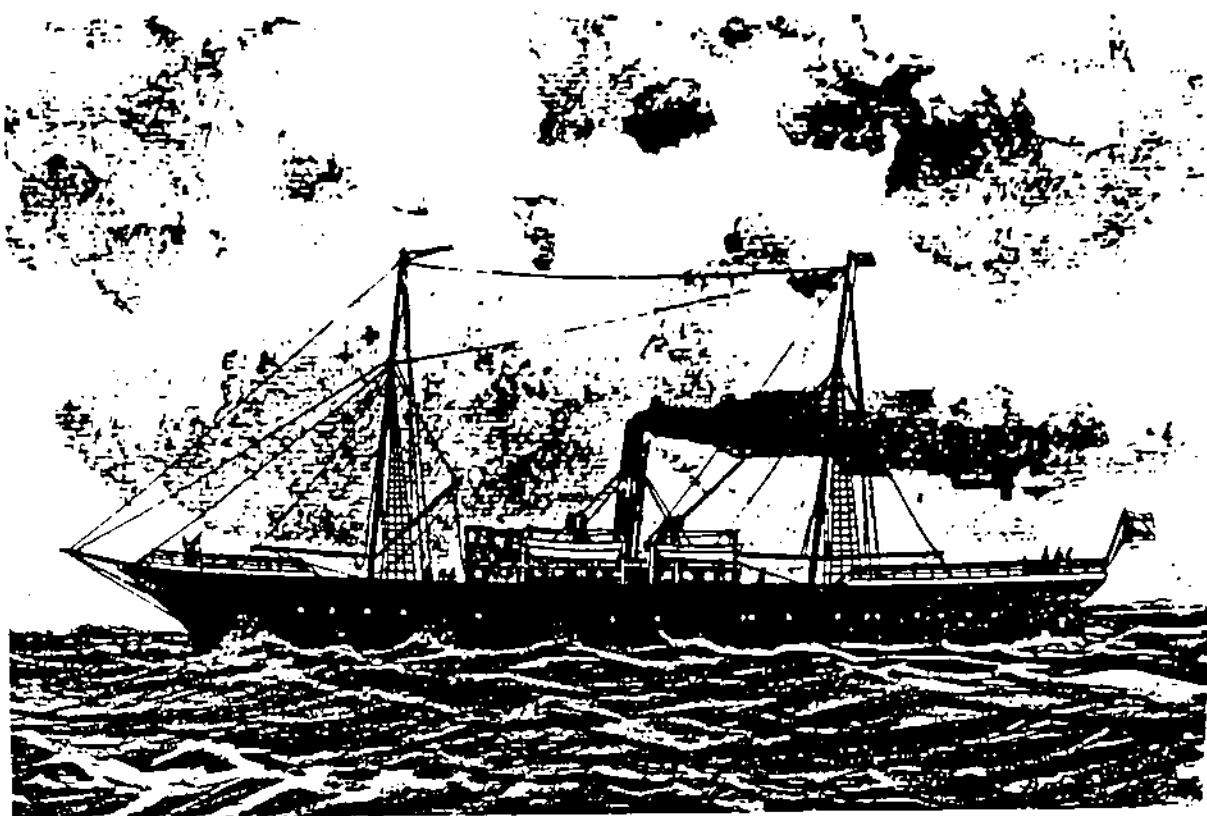
Cataluña

Isleño

Lulio

Union

12.7.4. Mariners mallorquins de l'estol del Pacífic que
lluitaren a la batalla del Callao (1866). Fotos fetes a
Lima.

Font: LLABRES BERNAL, Juan (1966): Noticias y relaciones
históricas de Mallorca. Tom IV, Sociedad Arqueológica Lu-
liana, Palma.

12.7.5. Anunci de la Junta de Protecció al Soldat (1897).

Font: Sóller. Recuerdo de las fiestas de la victoria y
exposición balear de 1897. Palma, 1897.

¡OJO!

LOS QUE OS DIVERTIS EN SOLLER

Tened en cuenta que regresan de Cuba y Filipinas muchos soldados heridos o enfermos necesitados de auxilio.

LA JUNTA

DE

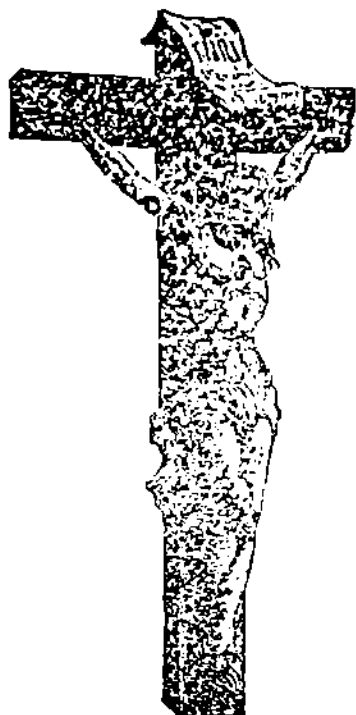
PROTECCIÓN AL SOLDADO

establecida en Palma se cuida de socorrerlos.

Cualquiera de sus individuos admite donativos para dichos soldados.

12.7.6. Esquela pels soldats mallorquins morts a Cuba i a les Filipines publicada en el diari "La Ultima Hora", el 26 de gener de 1899.

SOLEMNES EXEQIAS

EN SUFRAGIO DE LOS SOLDADOS MALLORQUINES
FALLECIDOS A CONSECUENCIA DE LAS GUERRAS
DE CUBA Y FILIPINAS

Se celebrarán en la Santa Iglesia Catedral el día 27 del corriente á las diez y media de la mañana cantándose la misa de *Requiem* de Mozart, oficiando de pontifical el Ilmo. y Rdmo. Sr. Obispo de Mallorca y pronunciando la oración fúnebre el Rdo. P. Restituto del Valle Agustino.

LA JUNTA de PROTECCIÓN al SOLDADO

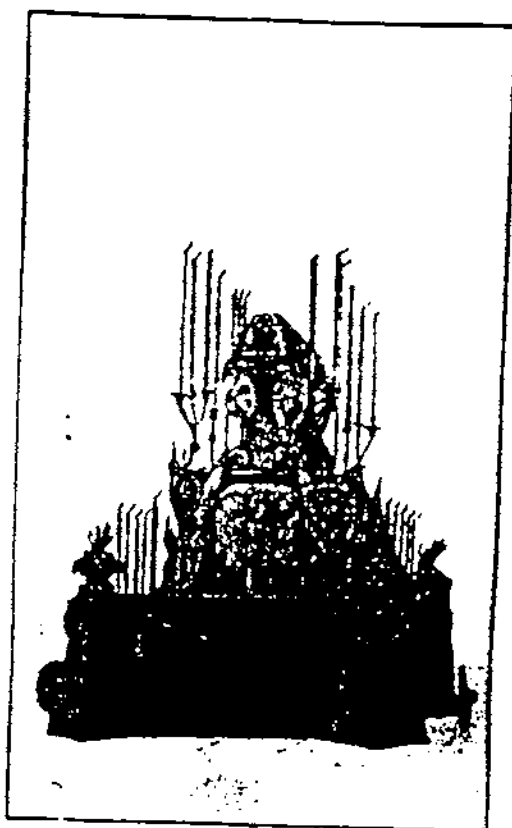
invita al pueblo mallorquín á este piadoso acto.

El Ilmo. y Rdmo. Sr. Obispo de esta Diócesis se ha dignado conceder 40 días de indulgencia á los que asistan al acto, otros 40 á los que el mismo día ofrezcan una Comunión en sufragio de los soldados y otras 40 por cada misa ó parte de rosario oída ó rezada al propio fin.

12.7.7. Tàmul construït a la Seu de Mallorca per la Junta de Protecció al Soldat, de Palma, per a la celebració dels funerals dels soldats morts a Ultramar.

Font: VALLE RUIZ, Restituto del (1899): Oración fúnebre. Palma, Amengual y Montaner.

Túmulo levantado en la Catedral

PARA LAS ENEQUIAS
COSTEADAS POR LA
Junta de Protección al Soldado

12.7.8. Dos anuncis de companyies d'assegurances de "quintos".

Font: "El Isleño", (Palma), 3 de desembre de 1892.

A LOS QUINTOS

COMPRENDIDOS EN EL PRÓXIMO SORTEO

Centro de Redenciones domiciliado en Valencia: Hospital,

NADA DE SUSTITUCION

Los quintos que deseen asegurarse para la redención del servicio activo de la PENINSULA Y ULTRAMAR, acudiran al Centro de Redenciones, o a cualquiera de sus Delegaciones abajo anotadas, en cuyas oficinas se les facilitarán prospectos y antecedentes para realizar los contratos seguros, en la forma que a continuación se expresa:

Por pesetas 875	Redención a metálico de la Península y Ultramar, ó	1500 pesetas.
Por pesetas 175	Redención a metálico para Ultramar, ó	1500 pesetas.
Por pesetas 125	Subvención a quien toque servir en Ultramar, de.	1125 pesetas.

DELEGACIÓN EN PALMA: SRES. MARTINEZ Y PLANAS

QUINTAS

Agencia de Rafael Arrom y Compañía--Plaza de la Fuente núm. 4-1.º-Tarragona

Oficina en Palma: Unión 89, Plaza del Mercado
Frente á la Casa de D. Juan Berga.

Esta Compañía hace nueve años que ejerce sus funciones por las provincias Catalanas y de esta de las Balears, donde es público y notorio su buen cumplimiento en todos sus contratos.

Mediante el depósito de 55 duros asegura la suerte de Ultramar devolviendo 10 duros á los que los toquen servir en España.

Garantiza á cada uno de los que deseen asegurar las suertes de la Península y Ultramar el depósito de 120 duros que unidos al que ellos formarán de 180 forman el total de los 300 importe de la redención á metálico.

968

5

12.7.9. Títol de tinent honorari de l'exèrcit espanyol rebut
per Jaume Simó Palern per haver estat en la guerra de
Cuba.

S. E. el Jefe del Estado y Generalísimo
de los Ejércitos Nacionales

y en su nombre

el Ministro del Ejército

Por cuanto atendiendo a que Vos, D. JAIMESIMO PALERM.

....., sots ..... de nuestra Compañía Colonial
de Cuba, donde pusisteis de relieve las heroicas virtudes de la raza, llegando con vuestro
heroísmo a despertar la admiración y el respeto de las fuerzas contrarias, y os halláis por
ello comprendido en la Ley de 15 de Mayo de 1945 (D. O. núm. 110), se os nombra

Teniente Honorario del Ejército Español

Por tanto, y a fin de que en todo momento y lugar se os considere y tenga por
tal Teniente Honorario y se os guarden todas las prerrogativas que a ese grado
correspondan, expido el presente despacho en Madrid, a 18 de Enero de 1954

El Ministro del Ejército,

Amor J. J. J.

Título de Teniente Honorario del Ejército Español a favor de

D. JAIMESIMO PALERM.

12.7.10. Portada d'un programa d'homenatge als supervivents
de les campanyes de Cuba, Puerto Rico i les Filipines
(Palma 1949).

TODO POR LA

ASOCIACIÓN DE SUPERVIVIENTES
DE LAS CAMPAÑAS DE
CUBA Y FILIPINAS

GRAN FESTIVAL FOLKLÓRICO

EN HOMENAJE A LOS

SUPERVIVIENTES DE LAS CAMPAÑAS
DE CUBA, PUERTO RICO Y FILIPINAS

PATROCINADO POR EL EXCMO. SR.
CAPITAN GENERAL de las ISLAS BALEARES

*****

PLAZA DE TOROS

~~Domingo 12 de septiembre de 1949, tarde o por la~~

Domingo 13 noviembre 1949, a las 11 de la mañana

12.7.11. Retrat d'Antoni Maura (1893), aleshores ministre
d'Ultramar.

Font: CIERVA, Ricardo de la (1979): Historia general de
España. Revolución. Restauración y Dictadura. Planeta, Bar-
celona.

